زۇنۇن قادىر ئەسەرلىرى

ZUNUN KHADIR WORKS

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **مۇھەممەت پولات**

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

祖农·卡迪尔作品集/买买提·普拉提编. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 7-228-09957-5

Ⅰ.祖… Ⅱ.买… Ⅲ.文学—作品综合集—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ.I217.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 027247 号

责任编辑：艾则孜·吐尔迪
编　　辑：阿布都肉苏里·吾买尔
责任校对：阿斯亚·艾合买提
封面设计：艾克拜尔·沙力

祖农·卡迪尔作品集（维吾尔文）
买买提·普拉提　编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230 毫米　32 开本　23.25 印张　4 插页
2006 年 4 月第 2 版　2006 年 4 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN 7-228-09957-5　定价(平装)：43.00 元

مەسئۇل مۇھەررىرى : ئەزىز تۇردى
مۇھەررىرى : ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر
مەسئۇل كوررېكتورى : ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ

زۇنۇن قادىر ئەسەرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى : مۇھەممەت پولات
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر ، 1/32
باسما تاۋىقى : 23.25 قىستۇرما ۋاراقى : 4
2006 ـ يىلى 4 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
2006 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 1—3000
ISBN 7—228—09957—5
باھاسى (ئاددىي مۇقاۋىلىق) : 43.00 يۈەن

مۇندەرىجە

زۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى 1
مۇھەممەت پولات .....

ھېكايە ۋە ئوچېركلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى 45
رودۇپاي 53
كۆچۈككە ھۇجۇم 61
ئىككى بارمىقىم بىلەن 65
پەرمان 71
ماغدۇر كەتكەندە 74
چېنىقىش 98
گۇمان 132
رەھمەت 143
ئەسلەش 152
قىزىلگۇل 167
شەپقەت ھەمشىرىسى 176
ئەخمەتجان قاسىمى 185
بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت 208
بەختىخانىنىڭ ھاياتى 216

سەھنە ئەسەرلىرى

غۇنچەم 235

گۈلنسا 324
توي 380
ئۈچراشقاندا 440

خاتىرىلەر

ئاتا ـ ئانىمىز 455
كونا مەكتەپ 460
دار ئويۇنى 479
موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش 489
كىتابخانىلىققا بېرىش 497
تۇردى قادىر 502
ساتىراشخانىدا 510
پىرنىزىخان موماي 516
باي قەلەندەر 527
ئانارچى قاري 531
ھەسەن 535
ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت 545
ھېلىم ئاشىق 552
چوكان باخشى 556
ئۈچ سودىگەر بىلەن سەپەردە 561
دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا 583
ئىلىم ئىزدەش يولىدا 591
خەيرىيە مەكتىپىدە 619

ماقالىلەر

ماكسىم گوركي 631
«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى 635
دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى 639

يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى 642
يازغۇچى - سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى ،
دېھقان ، ئەسكەرلەر ئارىسىغا چۆكۈشى كېرەك 647
روھىي ئۇزۇق توغرىسىدا 653
غۇلجا تىياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە... 660
بىزنىڭ مۇنبىرىمىز 670
سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە 676

مەسەللەر ۋە چۆچەكلەر

چۇجە بىلەن سېغىزخان 683
قوشچى بىلەن چاشقان 685
بۇلبۇل بىلەن سۇئگۈلۈگۈچ 687
قاغا بىلەن كەپتەر 690
يىلان بىلەن پاقا 692
كاككۇكنىڭ غەيۋىتى 694
ھەسەل ھەرىسى بىلەن كۆك چۈبەن 695
كېپىنەك بىلەن ھەرىلەر 697
لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈل 700
ئالتۇننىڭ تەسىرىدە 732

زۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى

مۇھەممەت پولات

زۇنۇن قادىر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پىشقەدەم ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئەدەبىياتىمىزغا رېئالىستىك پروزىنى ئېلىپ كىرگەن، دراماتورگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى يورۇتۇشنى باشلاپ بەرگەن تالانتلىق يازغۇچى ۋە دراماتورگدۇر.

ئۇ ئۆزىنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ئىجادىي ھاياتىدا «جاھالەت»، «چاپاسى»، «گۈلنىسا»، «غۇنچەم»، «تۇي» قاتارلىق ئونغا يېقىن دراما؛ «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ماغدۇر كەت»، «چېنىقىش»، «گۇمان» قاتارلىق يىگىرمىدىن ئوشۇق ھېكايە؛ «چىمەنگۇل»، «تىكشا دۇنيا»، «قوشچى بىلەن چاشقان» قاتارلىق ئوتتۇزغا يېقىن شېئىر، مەسەل؛ «فولكلورغا قانداق نۇقتىئىنەزەردە قاراش كېرەك»، «بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا» قاتارلىق ئونغا يېقىن ئەدەبىي ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ئ. م. گوركىينىڭ «ئارخىپ بوۋا ۋە لىيوكا»، ئۆزبېك يازغۇچىسى مىركەرىم ئاسىمنىڭ «ئاستىرابات»، تاتار يازغۇچىسى ئادىل قۇتبېينىڭ «تاپشۇرۇلمىغان خەتلەر»، شىنجاڭ قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى شائىر تاڭجارىق-نىڭ «گۈندىپاي» قاتارلىق داستان، پوۋېست، ھېكايىلەرنى تەرجىمە قىلىپ، بىرمۇنچە چۆچەك، قوشاق، ماقال ـ تەمسىللەرنى توپلاپ ئېلان قىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا زور تۆھپە قوشتى. زۇنۇن قادىرنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىجادىي ئەمگىكى ئۇنى ئۆز خەلقى بىلەن مۇستەھكەم باغلىدى.

ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن ئۆزىگە خاس بەدىئىي يۈك-سەكلىكتە يورۇتۇپ بەرگەن بىر قاتار ئەسەرلىرى خەلقىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن جەڭگىۋار ھايات مۇساپىسىنىڭ ئەڭ ياخشى بەدىئىي خاتىرىسى ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ يەنە بىر پارلاق سەھىپىسى بولۇپ قالدى .

زۇنۇن قادىر 1912 ـ يىلى تارغاباتاي ئۇلايىتىنىڭ دۆربىلجىن ناھىيىسىدە شەھەر كەمبەغىلى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى . شۇ يىلى ئانىسى ئاپات بولۇپ ، ئاتا تەربىيىسىدە قالدى . يەتتە ياشقا تولغاندا دادىسى ئۇنى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇشقا بەردى . كېيىن ئۇ ئىلىدا ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپكە كىرىپ ، خەت ساۋاتىنى چىقار-دى . ئون ئۇچ ياشقا كىرگەندە دادىسى ئاپات بولۇپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغىنى ئۈچۈن ، باشقىلارنىڭ ئە-شىكىدە ئۇششاق ـ چۈششەك ، يۇگۇر ـ يېتىم ئىشلار بىلەن شوغۇللاندى . 1936 ـ يىلى ئىلىدا ئېچىلغان ئوقۇتقۇچى تەربىيە-لەش كۇرسىغا ئوقۇشقا كىرىپ ، 1937 ـ يىلى ئوقۇشنى تۈگە-تىپ ، غۇلجا شەھىرى بەيتۇللا باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولدى . 1938 ـ يىلى ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىككى يىل ، ئۆلكىلىك يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا تېخنىكومىدا بىر يىل ئوقۇدى . كېيىن غۇلجىغا بېرىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم ، 1940 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قارىمىقىدە-كى تىياتىر ئۆمىكىدە ئارتىس ، قوشۇمچە ئەدەبىيات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى . ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە گېزىت ـ ژۇرناللاردا تەھرىر بولدى .

زۇنۇن قادىر كىچىكىدىن باشلاپلا خەلق داستانلىرى ۋە چۆ-چەكلىرىنى ، مەددىاھلارنىڭ قىسسە ۋە جەڭنامىلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىدى . ئۇ ساۋاتى چىقىش بىلەنلا ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قىزىقىپ ، نەۋائى ، مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇشقا كى-رىشتى . كېيىنچە ئەبۇلقاسىم فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ، شەيخ سەئدىنىڭ «گۈلىستان»غا ئوخشاش مەشھۇر كىتابلار بىلەن تونۇش-

تى . رۇس ئەدەبىياتى كلاسسىكلىرىنىڭ ۋە ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ئا . م . گوركىينىڭ تاتار ۋە ئۆزبېك تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى ، سەدىردىن ئەينىنىڭ «قۇللار» ، «ئادىنا» ، «داخۇندا» قاتارلىق كىتابلىرىنى ، سوۋېت ئۇيغۇر يازغۇچىسى ئۆمەر مۇھەممىدى ۋە نۇر ئىسرائىل قاتارلىقلارنىڭ ھېكايە ، پوۋېستلىرىنى ئوقۇدى . دېمەك ، زۇنۇن قادىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ، كلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرى ۋە باشقا مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئىلغار ئەسەرلىرىنىڭ تەسىرىدە شەكىللەندى .

زۇنۇن قادىر 1937 ـ يىلىدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشتى . ئۇ ئەڭ ئاۋۋال مەرىپەتچىلىك تەرغىب قىلىنغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئۇچ پەردىلىك سەھنە ئەسىرىنى يېزىپ ، جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى . شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ «غۇنچەم» ، «گۈلنىسا» ، «ئۇچراشقاندا» قاتارلىق ئوندىن ئوشۇق دراما مىسى ئارقا ـ ئارقىدىن ئاممىۋىلىشىپ كۆرۈشتى . ئۇنىڭدىن باشقا 1941 ـ يىلى ئىلىدا «غېرىب ـ سەنەم» سەھنىسىدە ئويىنالغاندا زۇنۇن قادىر بۇ مەشھۇر ئوپېرانىڭ شىكار ئۇستى ۋە مەكتەپ كۆرۈنۈشلىرىنى يازدى .

1944 ـ يىلىدىن باشلاپ زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت دائىرىسى كۆرۈنەرلىك ھالدا كېڭەيدى . ئۇ دراما ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ھېكايە ، مەسەل ۋە شېئىرىيەت بىلەنمۇ ئىزچىل شۇغۇللىنىپ ، جەمئىيەت ئۇچۇن مۇھىم بولغان بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەر يورۇتۇپ بېرىلگەن بىرمۇنچە ياخشى ئەسەرلەرنى يارىتتى . ئۇنىڭ مۇشۇ يىللار ئىچىدە ئېلان قىلىنغان ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار سىياسىي ئېستېتىك قاراشلىرى سىڭدۈرۈلگەن ئەدەبىي سىياسىي ئوبزورلىرى جامائەتچىلىك ئىچىدە خېلى چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى .

ئازادلىقتىن كېيىن زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئۆستى . مارکسىزملىق سەنئەت تەلىماتى بىلەن ئىنقىلابىي

رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودى يازغۇچىنى تېخىمۇ كەڭ ۋە تېخىمۇ ئۇنۇملۇك ئىجادىيەت زېمىنى بىلەن تەمىنلىدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئون يىلغا يەتمىگەن قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە سەرگۈزەشت خاراكـتېرلىك رومان «غەزەپ»نىڭ تولۇق ۋە مۇكەممەل لايىھىسىنى ، «غېرىب ـ سەنەم» دراما-سى ۋە «غېرىب ـ سەنەم» كىنو سىنارىـيىسىنى يېزىپ چىقتى . ئەپسۇسكى ، بۇ ئەسەرلەر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىكى قالايمىقانچىلىقتا يوقاپ كەتتى . ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىككى دراما ، ئونغا يېقىن ھېكايە يېزىپ ، سوتسىيالىستىك ئەدەبـياتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى .

* * *

زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى ، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتىدىغىنى پروزا ۋە دراماتورگىيە بولۇپ ، ھېكايە ئاساسىي سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ .

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى سېپىگە كىرىپ كەلگەن يىللىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر پروزچىلىقى ئەمدىلا شەكىللىنىشكە باشـلىغان چاغلار بولۇپ ، خەلق چۆچەكلىرى ۋە رىۋايەتلىرى ۋەقەلىكـنى يېڭىچە روھ بىلەن بېيىتىپ ، ئۇنى كلاسسىك پروزىمىزنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ بايان قىلىش ئارقـىلىق ئىجتىمائىي رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈش — شۇ چاغدىكى پرو-زىمىزنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكى ئىدى . بۇ ساھەدە زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئالاھىدە زور بولدى . 40 ـ يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلگەندە ، زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتە يۇكسىلىپ رېئالىستىك پروزىنىڭ ئىزىغا چۈشـتى ، زۆرۈر بەدىئىي ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلەشتۈرۈپ ، رېئاللىقنى ئۆز قىياپىتى بويىچە ئېچىپ بېرىشنىڭ يېڭى پەللىسىگە كۆتۈرۈلدى . ئەنە شۇ يىللاردا ئىلان قىلىنغان «مۇئەللىمنىڭ خېـ

تى» ، «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ، «كۇچۇككە ھۇجۇم» ، «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىلىرىدە ئۇ جەمئىيەتنىڭ رېئال ، ماھىيەتلىك زىددىيەتلىرىگە بىۋاستە مۇراجىئەت قىلىپ ، تۇرمۇشنى سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ ، ئەدەبىياتىمىزدا جەڭگىۋار رېئالىستىك پروزىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈن يول ئېچىپ بەردى .

«ماغدۇر كەتكەندە» — زۇنۇن قادىرنىڭ 1948 - يىلى يازغان ھېكايىسى . بۇ چاغ يازغۇچى پروزا ئىجادىيىتى ساھەسىدە رەسمىي كۆزگە كۆرۈنگەن ، خېلى يۇقىرى بەدئىي ماھارەت سەۋىيىسىگە ئېرىشكەن چاغلار ئىدى . زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ بېسىمى ئاستىدا روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مەجبۇرىيەت ، ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ، كونكرېت تەسۋىرلەپ ، زۇلۇم ۋە خورلۇق بىلەن تولغان جىنايەتلىك كونا جەمئىيەتنىڭ خۇنۇك مەنزىرىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا سىزىپ بەردى .

ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازالىدى ؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۈكى ، ئاپتور ھېكايىسىدە ئەڭ ئاۋۋال باقمىدىن ئىبارەت تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ ، ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى . مەلۇمكى ، ئوبرازچانلىق — بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى . ھەممىنى ئوبراز ئارقىلىق سۆزلەش ، تۇرمۇشتىكى خىلمۇ-خىل زىددىيەتلەرنى ، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى نازۇك ۋە ئىنچىكە سىرلارنى ، ئادەملەر روھىي دۇنياسىدىكى مۇرەككەپ قارىمۇقارشىلىقلارنى روشەن ۋە كونكرېت ئېچىپ بېرىپ ، ئوقۇغۇچىلارغا تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتىنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈش — بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ، شۇڭا يازغۇچى بىرەر ئەسەر ئۈستىدە ئىشلىگەن چېغىدا ئۆزىنىڭ ھەممە زېھنىي كۈچىنى ئەڭ ئاۋۋال بەدئىي ئوبراز يارىتىشتىن ئىبارەت مۇشۇ تۈپ تەلەپ ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرىدۇ . ئۇنداق بولمايدىكەن ، ئۇ

ھەرقانچە كۆپ كۈچ سەرپ قىلغان تەقدىردىمۇ ، ئوقۇغۇچى قەلبىدە بەلگىلىك ئىستىتىك تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەر يارىتالمايدۇ . بىز زۇنۇن قادىرنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىدىن بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز .

ھېكايە باشلىنىش بىلەنلا بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مۇشەققەتلىك يېزا تۇرمۇشى نامايان بولىدۇ . تىرىكچىلىك ئازابىدا قەددى پۈكۈلگەن جاپاكەش دېھقانلارنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق ناخشىلىرى قۇلىقىمىز تۇۋىدە جاراڭلايدۇ . ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى باقى كىشىدە ئېغىر ۋە ئازابلىق سېزىم پەيدا قىلىدىغان ئەنە شۇنداق تەسۋىرلەر ئىچىدە بەدىئىي سەھنىگە كۆتۈرۈلىدۇ . ئەنە ، خوجايىنىڭ ئاياغ سېلىنغان خامىنى ، ئات ئايلىنىشتىن توختاپ ھە دەپ ئۇنچە يېمەكتە . ھالىدىن كەتكەن باقى ئارىسىنى قولتۇقلىغىنىچە بىر چەتتە ئۇخلىماقتا . ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان ، چىرايى كىشىنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە سەت ۋە كۆرۈمسىز . ئۇ نېمىشقا بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ ؟

ھېكايىنىڭ كېيىنكى بۆلۈملىرى باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەركەز قىلغان ھالدا راۋاجلىنىدۇ . ئاپتور باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى تەسۋىرلىگەن چېغىدا يېزا تۇرمۇشىنىڭ چوڭ ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىگە ، ئۇقۇم تۇسىدىكى ئابستراكت تەسىراتلارغا بېرىلمەي ، ئوقۇغۇچىنى بىۋاستە تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىگە ، پېرسوناژنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش بىرلىكىگە ، ئۇنىڭ ساددا ۋە پاكىز روھىي دۇنياسىغا ، يەنى تۇرمۇشنىڭ كونكرېتلىققا ئىگە بولغان ئەھمىيەتلىك تەرىپىگە باشلايدۇ . باقىنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى بىلەن تۇرمۇش رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى ، ئۇنىڭ كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان ھايات پاجىئەسىنى جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلىرى نۇقتىسىدىن ئەمەس ، بەلكى ئاشۇ ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان دېھقان تۇرمۇشنىڭ جانلىق ۋەقەلىكلىرى نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ بېرىدۇ .

ھېكايىده باقىنىڭ تۇرمۇش بىرلىكى ۋە پىسخىك ئالاھىدىلىكىدىن ھالقىپ كەتكەن بىر-ئىككى دېتالنى ياكى ئۇنىڭ تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ئويغۇن بولمىغان بىر-ئالاھىدە ۋەقەنى تاپقىلى بولمايدۇ. باقىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتلىرىدىن ئېلىنغان ئۇششاق، لېكىن ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەر، بەكمۇ ئادەتتىكىچە بولغان، لېكىن ئۇقۇغۇچىنىڭ قەلب تارىنى تەتىرىتىدىغان تەسىرلىك ۋەقەلەر ئوقۇغۇچىنى توپتوغرا تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىگە، باقىنىڭ ھايات پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ ئىجتىمائىي سەۋەبلەر دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇ ھال ھېكايىنىڭ تۇرمۇشچانلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ ئاپتورنىڭ زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ۋە ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىمىغان، ئۆز ئەتراپىدا كۆندە دېگۈدەك تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ قاراڭغۇ. ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى شەكىلەن ھادىسىلەردىن قايمۇقۇپ، ئاسان ئۇمىدلىنىدىغان دېھقان خاراكتېرىنىڭ چوڭقۇر تەسىرى بولغانلىقتىن، ھايات دولقۇنلىرى بىلەن تۇرمۇش تاسادىپىيلىقلىرىغا نىسبەتەن ھېچقانداق روھىي تەييارلىق يوق. شۇڭا، ئۇ كىچىككىنە زەربىگە يولۇقۇشى بىلەنلا ئۆزىنىڭ ياشاش ئىقتىدارىنى يوقىتىپ، ھالاكەت گىردابىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۆزىنىڭ شۇنچە مۇشەققەتتە ئېرىشكەن قەدىرلىك نەرسىلىرىنىڭ بۇنچىلىك ئاسان قولدىن كېتىش مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەي ھەيران بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ خۇشال ۋە بەختلىك مىنۇتلىرى ئۈستىدە سۆزلەنگەن چېغىدا ھاياجىنىنى باسالماي قالىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا قولدىن بېرىپ قويغان نەرسىلىرى گويا ھازىرلا قايتىپ كېلىدىغاندەك شادلىنىدۇ.

«— راست، بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا قانداق يىگىت ئىدۇق. بىلەمسەن؟ بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ

يەر پۈتكەن ، ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ... تورغاي چوڭ چىللىغاندا قوپۇپ ، تا ئەل يانقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان ، كەتمەن چاپقان ، ئورما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق . بىز ئېچىق ئېتىش ئۇچۇن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى - ئۈچ ئادەم كۆتۈرەلـ مەيتتى . ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز ، ھەي... ئەمدى كۈچ يوق ، يۈرەك يوق ! » گەرچە بۇنداق ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ قەلب يارىلىرىنى قوزغاپ ، ئۇنى ھەسـ رەت ۋە نادامەت ئوتىدا كۆيدۇرىدىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ يەنىلا مۇشۇنداق خاتىرىلەر بىلەن ئۆزىگە تەسەللى بېرىشنى ياخشى كۆرىـ دۇ . شۇڭا ، ئۇ ئائىلىسىنىڭ پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي ئامىللارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىپ تۇرسـ مۇ ، ئۇلارغا نىسبەتەن ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسىتىش خىيالىدا بولمايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئۆزىدە بۇنىڭغا لايىق بىرەر ئىقتىدار بولۇش مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ .

ئاپتور باقىنىڭ خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلەرـ گە باشتىن - ئاخىر سادىق بولۇپ ، ئۇنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىـ لىرىنى شۇنىڭغا ماس بولغان كونكرېت ۋەقەلىكلەر نېگىزىدە يورۇـ تۇپ بېرىپ ، ئۆتمۈشنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىدە ھەقىقىي ماغدۇرـ دىن كەتكەن جاپاكەش دېھقاننىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىدۇ .

ئەمدى ھېكايىنىڭ بەدىئىي ئىپادە قىلىش جەھەتتىكى بەزىبىر ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى ، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە ئەينى ۋاقىتتىكى پروزىمىزدا قېلىپلىشىپ قالغان ئوـ مۇمىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى دائىرىسىدىن ھالقىپ ، ئۆزىگە خاس يېڭى يول تاپقان . ئۇ باقىنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى تەپسـ لىي بايان ، ئىزچىل ھېكايە قىلىپ بېرىش ئۇسۇلىغا تايىنىپ ئەمەس ، تۇرمۇشىدىكى بىرنەچچە ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەرنى تاللاپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئېچىپ بەرگەن . بۇنداق سەكرەتمىلىك تەسـ ۋىر ، ھېكايە سۇژىتىنىڭ ئوبيېكتىپلىققا ئىگە ئەھمىيەتلىك ۋەقەـ لەردىن تۇزۇلگەنلىكى ئوبرازنى تېخىمۇ كۈچلۈك جانلىقلىق ۋە

ھەربىرىنى ئۆزىنىڭ ئىگە قىلغان . ئۇنىڭدىن باشقا ئاپتور ھېكايىسىدە بايان قىلغان تەسۋىرلەرنىڭ ئورگانىكلىقىغا ئۆزىنىڭ ئىخچام ۋە مەزمۇنلۇق مۇلاھىزىلىرىنى قوشۇپ ، ھېكايىنى قويۇق لىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىپ ، مەنزىرە بىلەن ھېسسىياتنىڭ تەبىئىي بىرلىكىگە ئېرىشكەن . ھېكايىدىكى بۇ خىل خۇسۇسىيەت ، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ۋەزمىن ۋە ئېغىر ھېسسىيات بىلەن سۇغىرىلغانلىقى كىشىدە ئازابلىق تۇيغۇ پەيدا قىلىدىغان مۇڭ ـ قايغۇنىڭ ھېكايىگە باشتىن ـ ئاخىر سىڭدۈرۈلگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ . گەرچە ھېكايىدە پېرسوناژنىڭ تۇرمۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى خۇشال كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بەزىبىر ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار ئوقۇغۇچىدا ھېچقانداق بەختلىك سېزىم پەيدا قىلمايدۇ . ئەكسىچە ، ئۇنىڭ قەلبىدە ئويغانغان ئازابلىق تۇيغۇنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ .

ھېكايە ۋەقەلىكلىرىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مۇڭلۇق بەدىئىي ۋەزىندە تۇزۇلگەنلىكى ئۇنىڭ تېمىسىغا ، يەنى ئۆتمۈش جەمئىيەتتىكى ئازابلىق تۇرمۇشنىڭ تۈپ ماھىيىتىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ .

يۇقىرىقىلاردىن باشقا ھېكايىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى ، زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە پېرسوناژنىڭ ھەرىكىتى ۋە كەچۈرمىشلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە ئاپتور بايانى بىلەن پېرسوناژ ھېكايىسىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللانغان . بولۇپمۇ باقىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ ئىنچىكە ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىنى كۆپرەك ئۆز سەرگۈزەشتىلىرىنى ئۆزىگە سۆزلىتىش ئارقىلىق ئاچقان . پروزا ئىجادىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ، بۇ ھەقىقەتەن مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بىر ئىش . لېكىن ، ئاپتور بۇ ئۇسۇل بىلەن كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئاجايىپ تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنى يارىتىپ ، قەھرىمان خاراكتېرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال نازۇكلۇقىنى ناھايىتى روشەن ئېچىپ بەرگەن .

«— مەن ئات بېقىشنى باھانە قىلىپ ، تولا ۋاقىتلاردا كېچە-

لەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قاداق سىرلىق ، قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە ! بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئاشلىقلار . ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ ‹ۋىتىۋالداق ، ۋىخ . . . ۋىخ . . . › قىلىپ سايرىغان بۆدۈنە. لەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ... كۆز يەتمەس يەردە ئابرال تاغ چوقچىيىپ تۇرىدۇ . ئەنە شۇ ئابرال تاغ باغرىدا باھار ئۇيقۇغا كەتكەندۇ . مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئانقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن ، ئوھۇ !... بۇ قانداق ناخشىلار... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم» .

بىز ھېكايىنىڭ بۇنداق سەھىپىلىرىدىن جانلىق ۋە ئوبرازلىق خەلق تىلى بىلەن چىن ۋە رېئال بەدىئىي تەسۋىرنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى ، يېزا تۇرمۇشىنىڭ ساددا ۋە رەڭمۇرەڭلىكى بىلەن دېھقان پسىخىكىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان كۆرەلەيمىز .

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ، بۇ ھېكايە ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردىكى بىر قاتار ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن پروزىدا مىزىنىڭ ئازادىلىققىچە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ ياخشى مۇۋەپپەقىيىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ .

«چېنىقىش» — يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ ئازادىلىقتىن كېيىن يازغان تۇنجى ھېكايىسى . ئۇ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىدە فېئودالىلىق زۇلۇم ئاسارىتىدە ياشاش ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان ۋەيرانە بىر دېھقانىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا ، «چېنىقىش» ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىزم تەسىرىدە ئۆزگىرىپ ياراملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ ، بىر ـ بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۇزۇمنىڭ بەدىئىي سېلىشتۇرمىسىنى ياراتتى .

1950 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا مەملىكىتىمىز بويىچە

ئېلىپ بېرىلغان يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى شىنجاڭ يېزىلىرىدىمۇ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى . دېھقانلار ئۆز ـ ئۆزىگە خوجا ئازاد ئادەملەر سۈپىتىدە كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام ـ تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ ، يېڭى بەختىيار ھايات قۇرۇشنىڭ سەلتەنەتلىك جېڭىنى باشلىدى .

زۇنۇن قادىر «چېنىقىش» ھېكايىسىدە مانا مۇشۇ زور ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ، يەنى تۇرمۇشىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى ئۆزگىرىش ، يېڭى مۇناسىۋەتلەرنى يارقىن ئوبراز ، تىپىك خاراكتېرلار ئارقىلىق جانلىق ھالدا ئېچىپ بېرىپ ، سوتسىيالىزمغا چىن يۈرەكىدىن مەدھىيە ئوقۇدى .

ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز — ھايات ئىرادىسىنى يوقاتقان ، ياشاشقا قابىلىيەتسىز ھۇرۇن بىر ئادەم . ئۇ تىرىكلىك ئېھتىياجى ئۈچۈنلا ئاز ـ تولا مىدىرلاپ قويۇشقا ئادەتلەنگەن ، بولمىسا ھويلىسىدىكى كونا سۇپا ئۈستىدە خۇددى ئاپتاپتا قالغان سازاڭدەك ھەپتىلەپ توپىغا مىلىنىپ يېتىشقا رازى . لېكىن ، ئۇ قولىدىن ئىش كېلىدىغان ، بىرمۇنچە ھۇنەرلەرنى ئوبدان بىلىدىغان يېتىمچى ، بىرەر ئادەمدىن رەنجىشنى بىلمەيدىغان ، ھېچكىمگىمۇ يامانلىقنى راۋا كۆرمەيدىغان ئاق كۆڭۈل بىر ئادەم . لېكىن ، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ئۇ ھاياتنىڭ ھېچنېمىسىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ . كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇشەققەتلىك ئېغىر يۈكى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن كەتمەيدۇ . نېمىشقا شۇنداق ؟ بۇنى مەتنىيازنىڭ ئائىلە ۋە جەمئىيەت تەربىيىسى تەسىرىدە شەكىللەنگەن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز تەبىئىتى بەلگىلىگەن . ئۇ — تۇرمۇشقا پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن غايىسىز بىر ئادەم . ئۇنىڭغا ھايات ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئىنتىلىش ، ئارزۇ ـ ئىستەككە ئوخشاش نەرسىلەر پۈتۈنلەي يات . ئۇ پەقەت دۇنياغا تۇغۇلغىنى ئۈچۈنلا ئامالسىز ياشاشقا رازى . ئاپتور مەتنىيازنىڭ مەنسىز تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە شەكىللەنگەن يۇقىرىقىدەك خاراكتېرىنى ناھايىتى قىزىقارلىق ، سەمىمىي يۇمۇرلۇق تەسۋىرلەر بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ . بۇنىڭدا

ئۇ مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرىنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ دېھقانچىلىققا كىرىشكەن دەسلەپكى يىللىنى ، يەنى ئۇنىڭ يازلىق يېغىم ۋاقتىدىكى روھىي كەچۈرمىشلىرىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش يولىنى تاللىۋالىدۇ .

مەتنىياز ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، شەھەردە بىر مەزگىل لاغايلاپ يۈرۈپ ياشاش يولىنى تاپالماي ، ئاخىر دېھقان بولۇش ئۈچۈن يېزىغا كېلىدۇ . لېكىن ، يېزىنىڭ جاپالىق ئەمگەك ئۇسۇلىگە قۇرۇلغان ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادىتى ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمايدۇ . ئۇ دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن دەسلەپكى كۈنىدىن باشلاپلا تۇگىمەس جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە قالىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاددىي ، لېكىن ناھايىتى ئېچىنىشلىق ھايات پاجىئەسى باشلىنىدۇ . ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ ، خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ . ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمىدە تېرىپ ئۆستۈرگەن تەييار قىچىسىنى يېغىۋېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي ، سايىدا ياتقىنىچە ھەسرەت چېكىدۇ . يېزىغا كەلگىنىگە ، ھەتتا دۇنياغا تۇغۇلغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلىدۇ . ھاياتتىنمۇ ، تەبىئەتتىنمۇ ، ھەتتا يېنىدا چىرىلداۋاتقان چېكەتكىلەردىنمۇ بېزىدۇ . ئاپتور مەتنىيازنىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىنى تۆۋەندىكىچە تەسۋىرلەيدۇ :

«— ھە ، ھى ، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا ، — دەپ غودۇكشىدى مەتنىياز ئۇجمىنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توك قاغىغا قاراپ . ئونلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ ھەلقۇمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى . مەتنىياز بولسا ، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كوكاتقا ئۇراپ بېشىغا قويغان ، يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى . ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋار ـ چانقاللار پېتىپ ، بېزەكچىلەر بولسا ، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى . مەتنىيازنى بۇ يىل

ئەتىيازدىن بېرى جان ـ جانىۋارلارمۇ ، مېھنەتمۇ ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ . بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ ، ئەنە شۇ ھاسىرا-ۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى . يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت يىگىرمە ئۇچ تۇپ ئۇنۇپ چىقىپتۇ . ئەسلىدە بۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانىدى . مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى ؟ ئۇجمىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەت-لەر يەپ كەتتى ـ دە ، قاغىنىڭ لىپىلداپ تۇرغان پەيسىز ھەلقۇمىغا قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى .

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن ، ھارام تاماق ، — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن ۋە قاغىنى كۆزۈم كۆرمىسۇن ، دېگەندەك قىلىپ ئۆرۈلۈپ دۇم يېتىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات ـ پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر ، بۇنى ئاز دەپ چۈنىلەرنىڭ غىڭىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇنىڭ ئۇيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى » .

مەتنىياز ئەنە شۇنداق ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن ئازابلىنىپ تۇرغان چېغىدا ، يىراقتىن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرىنىڭ چۇشلۇك تاماق ئېلىپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئايال ئۆتۈپ قالىدۇ . ئۇنىڭ ئىچىدە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ھەمرانىڭ تۇل سىڭلىسى ئىززەتخانمۇ بار ئىدى . يالغۇزلۇقنىڭ جاپا ـ مۇشەققىتى تۇپەيلىدىن ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلىپ يەتكەن مەتنىياز بۇ ئايالغا ئۆزىچە قىزىقىپ يۇرەتتى . شۇڭا ، ئۇ ئىززەتخاننى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ئاتاپ تىكىۋاتقان توپلەينى ھازىرغىچە پۇتكۈزۈپ بېرەلمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ ، قاتتىق خىجالەتچىلىك ھېس قىلىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناھايىتى چوڭ غەيرەت ۋە چىدام بىلەن ئاران باشلىغان بۇ ئىشنى تاشلاپ قويۇپ ، ئۆيىگە بېرىپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىينى پەردازلاشقا كىرىشىدۇ . ئۇ بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ قالغان قىچىسىنى پاك ـ پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ ،

لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھۇرۇنلۇقى قوزغىلىپ بىرىدەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ :

«— ۋاي - ۋاي - ۋاي ، كاساپەت ئەجەب ئاغرىيدىكەنا ! — ئۇ ئىككى بېقىنىنى قاماپ تۇرۇپ گەۋدىسىنى توغرىلىدى . بىرنەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ ، ئورغاقنى يەنە قولغا ئالدى . بۇ ئورمىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى ، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، گاھىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ ، ئورما ئورىدى . مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شۇرقىراپ ئاقاتتى . ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى تېنىدىن سويۇپ ياقىسىدىن تۇمشۇقىنى تىقىپ پۈۋلەيتتى ، قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرنى سىيرىپ قولىنى سىلكىيىتتى . ئاخىر تامىقى قۇرۇپ ، مىدىرلىغۇچىلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن ، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۇجمە سايىسى تەرەپكە كەشىنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى . ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورىغاندى» .

شۇنداق قىلىپ ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى يەنىلا ئورۇلماي قېپقالىدۇ . گەرچە ئۇنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى يارىدەم قىلىپ ئورۇپ بەرسىمۇ ، لېكىن مەتنىيازنىڭ ئۇنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىشىغا قۇرۇبى يەتمىگەنلىكتىن ، قالغان بىر قىسىم قىچىنى ئىنەك - تورپاقلار دەسسەپ تۆگىتىدۇ .

يۇقىرىقى بىر قاتار تېپىك ۋەقەلەر ، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى مەتنىيازنىڭ بوشاڭ ، ئىرادىسىز تەبىئىتى بىلەن زىددىيەتلىك روھىي دۇنياسىنى ناھايىتى ئوبدان ئېچىپ بېرىدۇ . ئەمدى ھالال ، ئاق كۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتىدىغان تۆۋەندىكى ۋەقە بولسا مەتنىيازنىڭ خاراكتېر ئۆزگىچىلىكىنى تېخىمۇ كۆچەيتىپ ، ئۇنى ئۆزىگە خاس ئادەت ۋە كۆزقاراشلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان جانلىق ئادەم سۈپىتىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ .

زىرائەتلەر يىغىلىپ بولغان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەتنىياز

باشقىلار بىلەن بىللە ئۆستەڭ چېپىشقا ماڭىدۇ . لېكىن ، بىردىن ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ ، ئىشتىن قېچىپ ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالغان چېغىدا ، باشقىلار كۆرۈپ قالىدۇ . ئەسلىمە ئۇنىڭ ئورنىدا باشقا بىر كىشى بولغىنىدا ئىدى ، بىرمۇنچە سەۋەبلەر بىلەن ئۆزىنى ئاقلاپ ، بۇنداق ئۇياتلىق ئىشتىن قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى . لېكىن ، مەتنىياز ئۇنداق قىلمايدۇ . كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي ئېيتىۋېتىپ بۇرۇنقى تۇز ۋە راستچىللىقى بويىچە قېلىۋېرىدۇ .

«بايا تىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە :

— ھە ، ئۇقۇلدى ، مەتنىيازنىڭ بۇ قىلغىنى ئويۇن ئەمەس ، كەن ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە ، بۇ نېمىدېگەن ساختىپەزلىك ؟ مانا قاراڭلار ! — دېدى .

— شۇنداق ، ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم .

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك ؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ .

— مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇرىدۇق . نېمە قىلساڭلار ، ئىختىيار سىلەردە ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بوينىنى ئەگكەن ھالدا» .

كۆپىنچە كىشىلەر دائىم دېگۈدەك ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت ـ نەپسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشتىن خالىي بولالمايدۇ ، بۇ — ھەممە كىشىدە دېگۈدەك ئوخشىمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت بولىدىغان بىر خىل ئەھۋال . مەتنىيازدا بولسا ھەتتا مۇشۇ نەرسىمۇ يوق . شۇڭا ، ئۇ ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن . بۇ — ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مەنىسىز تۇرمۇش شارائىتىغا ھازىرغىچە كۆنۈپ كەلگەنلىكىنىڭ تۈپ سەۋەبى ، شۇنداقلا پېرسونا ژنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مەنتىقىسىنىڭ تىپىك ۋە جانلىق

ۋەقەلىك نېگىزىدە يارقىن ئېچىپ بېرىلىشىدۇر .

ئاپتور مەتىنيازنىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىمۇ خۇددى يۇقىرىقىدەك زور بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن . ئۇ بۇنىڭدا مەتىنيازنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنىڭ يېڭىلىنىشى ، ماددىي ـ ئىقتىسادىي ئاممىلارنىڭ تەسىرى ياكى بىرەر شەخسنىڭ مەنۇى غەمخورلۇقى قاتارلىق ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان نەرسىلەرنى تەسۋىرلىمىگەن ، بەلكى ھەممە نەرسىنى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەنتىقلىق راۋاجىدىن ئىزدەپ ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىنى تاللىغان . كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ زوق ـ شوقى ، ئەركىن ۋە ئازادە تۇرمۇش ، كوللېكتىپنىڭ ئىشەنچ ۋە مېھرىبانلىقى ، ئىززەتخانغا بولغان مۇھەببەتنىڭ چوڭقۇرلىشىشى قاتارلىق مەنۇى ئامىللار ئۇنىڭغا تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى ، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن مەتىنياز ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام ـ تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ يارقۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالىدۇ . بۇ ئارقىلىق ئاپتور مەتىنيازدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇشنى ، يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ ، خاراكتېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۇكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ . شۇڭا ، ھېكايىنى ئوقۇپ چىققان كىتابخان باشتىكى بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز مەتىنيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاڭلىق ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلىدۇ . بۇ — ئاپتورنىڭ ماھارەتلىك قەلىمىدە يارىتىلغان بەدىئىي چىنلىقىنىڭ ، يەنى تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنىڭ ئادەم ھېس قىلالايدىغان كونكرېت ئوبراز ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بېرىلگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى .

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ، مەتىنياز ئوبرازىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزىسىدا تۇنجى قېتىم بارلىققا كەلگەن ، رېئاللىقنىڭ

ئومۇمىي تۈپ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە تولۇق ئەكس ئەتتۈرگەن ، ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرگە ئىگە مۇكەممەل بەدىئىي تىپ دېيىشكە بولىدۇ .

ھېكايىدە مەتنىيازدىن باشقا يەنە ھەمرا ، سېيىت ، ساۋۇتجان ، ئىززەتخان قاتارلىق بىرنەچچە پېرسوناژ بار بولۇپ ، ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ .

ھەمرا — كوللېكتىپلىشىش جەريانىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن يېزا ئاكتىپى . ئۇ — ئېنىق غايە ، مۇقىم سىياسىي قاراشقا ئىگە بولغان ئاڭلىق تەشكىلاتچى . ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى تەلەپچانلىق ۋە ئەمەلىيەتچانلىق . ئۇ مەتنىيازنىڭ كەلگۈسىگە چوڭقۇر ئىشىنىدۇ ، ھەتتا مەتنىيازغا بولغان ئادىل قارىشى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ شەخسىيەتىگە تېگىدىغان بىرمۇنچە سۆز - چۆچەككە قالغان چاغلاردىمۇ ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزمەيدۇ . ئۇنىڭ بولمىغۇر قىلىقلىرىنى تەقەت قىلىپ ، ئۇنى ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇشقا يېتەكلەيدۇ . تۇرمۇش ئۇنى قىينىغان ، ئازابلىغان پەيتلەردە ئۇنىڭغا سەمىمي مەدەت بېرىدۇ . نەتىجىدە ، مەتنىياز ئۇنىڭ تەسىرى ۋە ئىشەنچىسى بىلەن چىدام ۋە غەيرەتكە ئۆگىنىپ ، مەنىلىك تۇرمۇش يولىغا كىرىدۇ . كىتابخان ھەمرا ئوبرازىدىن كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا يېزىلىرىمىزدا بارلىققا كەلگەن سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەرنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىنى كۆرەلەيدۇ . ئوتتۇرا دېھقان سېيىتنىڭ ئوبرازىنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبراز دېيىشكە بولىدۇ . ئاپتور ئۇنىڭدا ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىدىيىۋى خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلىك ھالدا كۆرسىتىپ ، كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ ئۇلارنى شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇلۇغ ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئىكەنلىكىنى روشەن ئېچىپ بېرىدۇ . ئىززەتخان ئوبرازى ھېكايىدە ئانچە كۆپ كۆرۈلمەيدۇ . لېكىن ، شۇنداق بولۇشقا قارىماي ، ئۇ ئوقۇغۇچىغا ئەركىن ۋە شوخ تەبىئەتلىك يېزا ئاياللىرىنىڭ يېقىملىق قىياپىتىنى ئەسلىتىدۇ .

قىسقىسى ، «چېنىقىش» ھېكايىسى ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى ، ئوبرازلىرىنىڭ روشەن ۋە كونكرېتلىقى ، تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ جانلىق ۋە رەڭمۇرەڭلىكى بىلەن كىتابخاندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ .

*　　*　　*

زۇنۇن قادىر — ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئۆزىگە خاس بەدئىي ئۇسلۇب شەكىللەندۈرگەن تالانتلىق يازغۇچى . ئۇنىڭ ھېكايىلىرى مەزمۇن ۋە بەدئىيلىك تەرەپلەردە بىرمۇنچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ ، تەلەپچان يازغۇچىنىڭ كەشپ قىلىش ۋە ئىجاد قىلىشقا بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى بىلەن تولغان .

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە بەدئىي ئەدەبىياتنىڭ چىنلىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ ، تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىگە بىردەك كۆڭۈل بۆلۈپ ، رېئاللىقنى ھەر قايسى تەرەپلەردىن چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدىغان خىلمۇخىل بەدئىي ئوبرازلارنى يارىتىتى . ئۇ غايىۋى مەزمۇننى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئۆزىگە خاس يول تۇتۇپ ، ئىجادىي زېھنىنى كۆپرەك سەلبىي ۋەقەلەر ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرۈپ ، ھېكايىلىرىنىڭ بەدئىي ۋەزىنىنى يۇمۇرلۇق تەسىسۇم ، مەسخىرىلىك كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇپ ، سەلبىي ھادىسىلەرنى تەسۋىرى ئارقىلىق ئىجابىي ھادىسىلەرنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېردى . بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆز ئوقۇرمەنلىرىنى تۇرمۇشنىڭ تېخى ھېس قىلىنمىغان يېڭى گۈزەللىكىگە باشلىدى .

تۆۋەندە بىز زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز :

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ باي ۋە خىلمۇخىللىقىدا كۆرۈلىدۇ . تەبىئىيكى ، بۇ نەرسە زۇنۇن قادىرنىڭ چوڭقۇر تۇرمۇش بىلىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىدىن ئايرىلمايدۇ .

ھەقىقەتەنمۇ زۇنۇن قادىر — ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىي ، ئىجتىمائىي سەرگۈزەشتىلىرىنى پىششىق بىلىدىغان ، تۇرمۇش ئادىتى ، روھىي - پسىخىك ھالىتى ، ھېس - تۇيغۇ ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان يازغۇچى . ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىت بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە . ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ تۇرمۇشنىڭ تېخى ئېچىلمىغان ماھىيەتلىك تەرەپلەرى بىلەن كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئۇششاق ، لېكىن خاراكتېرلىك ۋەقەلەرگە بولغان قىزىقىشىدا كۆرۈلىدۇ . بېلىنسكىي مۇنداق دەيدۇ : «ھەرقانداق خەلقنىڭ ئىككى خىل پەيلاسوپىيىسى بار : بىرى ، ئىلمىي ، كىتابىي ، تەنتەنىلىك ۋە شەۋكەتلىك پەيلاسوپىيەسى ؛ ئىككىنچىسى ، كۈندىلىك ئائىلىۋى تۇرمۇشتىكى پەيلاسوپىيەسى . كۆپىنچە بۇ ئىككى پەيلاسوپىيە بىر - بىرىگە ناھايىتى يېقىن بولىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولغان كىشى بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىلەن تونۇشۇشى ، لېكىن كېيىنكىسىنى ئالاھىدە ئۆگىنىشى لازىم»[1] .

زۇنۇن قادىرنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمەلىيىتىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ئۆگىنىش ۋە كۆزىتىشتە بۇ مۇھىم تەلەپكە ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ . ئۇ ھېكايىلىرىدە كىتابىي بىلىملەرگە ، ئابستراكت ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەرگە ، جەمئىيەت ئۈچۈن ئورتاق بولغان ئومۇمىي ھادىسە ۋە سەلتەنەتلىك ۋەقەلەرگە بېرىلمەيدۇ ، ئەكسىچە ، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان ئۇششاق تېپىك ۋەقە ۋە تېپىك كۆرۈنۈشلەرگە ئىنتىلىدۇ . ئۇ ئوقۇغۇچىنى ئۆز پېرسوناژىنىڭ ئەڭ كىچىك تۇرمۇش بىرلىكىگە ، خانىسىگە ، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ يوشۇرۇن بۆلۈمىلىرىگە باشلاپ كىرىدۇ . ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھەرقاچان تۇرمۇشنىڭ قايىنىمىدا ، زىددىيەت ۋە قارىمۇقارشىلىقلارنىڭ مەركىزىدە نامايان بولىدۇ . شۇڭا ، ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلام ، قايسى تەبىقىسى تەسۋىرلەنگەن بولسۇن ياكى تۇرمۇشتىكى

① بېلىنسكىي : «تاللانغان ئەسەرلەر» ، ئۆزبېكچە نەشرى ، 348 - بەت .

قانداق بىر شەخسنىڭ بەدىئىي قىياپىتى سىزىلغان بولسۇن ، ئۇلار ئوقۇغۇچىنىڭ كۆزئالدىدا خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك روشەن گەۋدە-لىنىدۇ . ئالايلۇق ، «ماغدۇر كەتكەندە» ھېكايىسىدە ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى نېمىدېگەن باي ـ ھە ! سىز بۇ ھېكايىدىن ئۆتمۈشتىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتىنى ، ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئادەتلىرىنى ، ئەمگەك ، مۇھەببەت ، دىن ۋە نىكاھقا بولغان مۇناسىۋەتلىرى بىلەن جەمئىيەتكە بولغان كۆزقاراشلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئىجتىمائىي ئاڭ ـ پىكىرلىرىنى ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشاشلا ساددا ۋە يارقىن بولغان پاك روھىي دۇنياسى-نى تولۇق كۆرۈۋالالايسىز . ئەمدى كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان رەڭمۇرەك تۇرمۇش مەنزىرىلىرى بىلەن جانلاندۇرۇلغان «گۈمان» دېگەن ھېكايىنى ئوقۇپ چىقسىڭىز ، ئاپتورنىڭ بۇنچىلىك كەڭ تۇرمۇش مەزمۇنىنى قانداق قىلىپ بىرنەچچە بەتلا كېلىدىغان قىسقا بىر ھېكايىگە سىغدۇرالىغانلىقىغا ھەيران قالمىسىز . زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى ئەنە شۇنداق قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە بولغانلىق-تىن ، ئوقۇغۇچىغا ئالاھىدە بىر خىل بەدىئىي كۈچ بىلەن تەسىر قىلىپ ، ئۇنى يېڭىدىن يېڭى ھېسسىياتلار دۇنياسىغا باشلاپ كىرە-لەيدۇ .

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر خۇسۇسىيىتى كومپو-زىتسىيە ۋە سۇژىت قۇرۇلۇشى جەھەتتىكى مۇكەممەللىكىدە كۆرۈ-لىدۇ . كومپوزىتسىيە ئەسەرنىڭ تۇزۇلۇشىدىن ئىبارەت بولۇپ ، ئەسەردىكى ھەرقايسى بەدىئىي بۆلەكلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە تەبىئىي باغلىنىشى ، قىسىملارنىڭ مۇۋاپىق ھالدا جايلاشتۇرۇلۇشىدىن بار-لىققا كېلىدۇ . كومپوزىتسىيىنىڭ قانداق تۇزۇلۇشكە ئىگە بولۇشى ئەڭ ئاۋۋال ئاپتورنىڭ تەسۋىرلىمەكچى بولغان ۋەقە ـ ھادىسىلەر ھەققىدىكى پىكىر ۋە خۇلاسىلىرىگە باغلىق . شۇڭا ، ئۇ ئەسەر ۋەقەلىكلىرى ، پېرسونا‌ژلار ئوبرازى ، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە تەبە-ئەت تەسۋىرلىرى بىلەن ئورگانىك بىرلىككە ئىگە بولۇشى لازىم .

ئەمدى سۇژىتقا كەلسەك ، ئۇ — ئەسەردىكى پېرسونا‌ژلارنىڭ

خاراكتېرى ۋە ئۇزۇنلۇقىغا مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق تېمىنى ئېچىپ بېرىدىغان بىر - بىرىگە باغلانغان بىر قانچە ھېكايىلەر تىزىمى ، شۇڭا سۆزلەت رېئال ھاياتتىن ئېلىنىدىغان ۋەقەلىكلەرنى ئاساس قىلىدۇ . مۇقارىسىلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھالدا تۇرمۇشنىڭ ھەر خىل تەرەپلىرىنى ئېچىپ بېرىش ، ئۇنىڭدىكى ھەربىر ئېپىزوت ۋە ھەربىر ۋەقە چوقۇم تېمىنى يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم .

دېمەك ، كومپوزىتسىيە ۋە سۆزلەت — ئەسەرنىڭ ئومۇرتقىسى ۋە جېنى ، ئۇنىڭسىز ھەرقانداق بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس .

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە تېما ۋە پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىگە سادىق بولۇپ ، يېتەكچى ۋەقەلىكتىن تارتىپ ئەڭ كىچىك دېتالغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى ئىورگانىك ھالدا بىر - بىرىگە باغلاپ ، ھەرقانداق ئېھتىياتسىز قولنىڭ تېگىشىنى كۆتۈرمەيدىغان جانلىق ۋە نازۇك بەدىئىي گەۋدە تۇزەيدۇ . مۇبادا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ بىرەر بۆلىكىگە تېگىلسە ، ئۇ چاغدا ھېكايىنىڭ پۈتۈن قىسمى تەسىرگە ئۇچرايدۇ . «چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرۈپ باقايلى ، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئۆزگىرىپ ، يارىملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىغا دائىر جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەكچى بولغان . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مەتنىيازنىڭ شەھەردىكى مەنسىز تۇرمۇشى ، يېزىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىدىيىۋى كەچۈرمىشى ، ئەمگەك ۋە تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى ، مۇھەببەت ۋە كوللېكتىپقا بولغان مۇناسىۋىتى ، مۇرەككەپ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىرمۇنچە ئۇششاق ۋەقەلىكلەردىن قۇرۇلغان بەدىئىي بۆلەكلەرنى ماھىرلىق بىلەن بىر - بىرىگە باغلاپ ، ئۇنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدىغان مۇكەممەل بەدىئىي قۇرۇلما تۇزگەن . بۇنىڭدا ئۇ ئەڭ كىچىك بىر دېتالنىمۇ تەۋرەتكىلى بولمايدىغان ، مۇبادا ئاشۇنداق قىلىنسا ، ھېـ

كايىنىڭ ئىزچىللىقى بۇزۇلۇپ ئوبراز خىرەلىشىدىغان ، بىز ئۇچ-راشقان ساددا ۋە ئاق كۆڭۈل مەتىنياز تۇرمۇشتىكى باشقا مەتىنياز-لارغا ئوخشىماي قالىدىغان بەدىئىي مۇقىملىقنى شەكىللەندۈرگەن . دېمەك ، زۇنۇن قادىر ھېكايە كومپوزىتسىيىسىنى تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشنىڭ تەلىپى ۋە زۆرۈرىيىتىگە ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرۇپ ، ئوبراز بىلەن قۇرۇلمىنىڭ يۇكسەك بىرلىكىگە ئېرىشكەن .

زۇنۇن قادىر سۈژىتنى تەشكىللەشتە كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ماھىيەتلىك زىددىيەتلەرگە ، خاراكتېرلىك توقۇنۇشلارغا مۇراجىئەت قىلىپ ، پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى جانلىق ۋە قىزىقارلىق ۋەقەلىكلەر ئېگىزىدە ئېچىپ بېرىشكە تىرىشىدۇ . ئۇ-نىڭ پېرسوناژلىرى ھەرقاچان ئۆزلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكى يول قويغان پائالىيەت دائىرىسىدىلا ھەرىكەت قىلىدۇ ، ئۆزىگە مۇنا-سىپ بولمىغان ئىش - ھەرىكەتلەرگە چېپىلمايدۇ . ئۇلار ئۆزلىرى-نىڭ ئادەتتىكى ئىش - ھەرىكەتلىرى ، ساددا پىكىر - خىيالىرى بىلەنمۇ ئوقۇغۇچى قەلبىدە ئاجايىپ يۇكسەك ھېس - تۇيغۇلارنى قوزغىتالايدۇ .

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايىلىرى كۆپىنچە سۈژىتنىڭ بىر لىنىيىلىك تەرەققىياتى بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدۇ ، ئۇلاردا مۇرەككەپ ۋە ئەگرى - توقاي ۋەقەلەر ، پېرسوناژلار پائالىيىتىنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتى بولمايدۇ . بۇ ھال ئاپتورغا تۇرمۇشنى تېخىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ . ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ھېكايىسى «چېنىقىش»نى مىسالغا ئالساق ، ئۇنىڭدا مەتىنيازنىڭ ئەمگەك ۋە مۇھەببەت سەرگۈزەشتىسىگە تەئەللۇق بولغان بىر پىتەكچى ۋەقە ھەمدە ئۇنىڭ ئادەت ۋە كۆزقاراشلىرىنىڭ يېڭىچە مۇناسىۋەتلەر مۇھىتى بىلەن توقۇنۇشىشىدىن پەيدا بولغان بىر چوڭقۇر مەنىۋى زىددىيەتلار . بۇ ۋەقە ۋە زىددىيەت ھېكايىدىكى باشقا بىرمۇنچە ئۇششاق ۋەقە — ئېپىزوتلارنى ، زىددىيەت ۋە قارىمۇقارشىلىقلارنى ، ئەسلە-

مه ۋه قىستۇرمىلارنى تەبىئىي ھالدا بىر - بىرىگە باغلايدۇ . ئۇلار خۇددى يىپقا مەرۋايىت تىزغاندەك بىر بەدىئىي ئىزغا سېلىنىپ ، بىر يول بويىچە راۋاجلىنىپ باردىغان ئاددىي ۋە جانلىق ۋەقەلەر تىزمىسىنى بارلىققا كەلتۇردۇ . مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى ئەنە شۇ ۋەقەلەر تىزمىسى ئاساسىدا تەدرىجىي ئېچىلىدۇ .

پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتىدۇر .

خاراكتېر — ئوبرازنىڭ جېنى ، ئۇنىڭ ئورگانىزمىدا ئايلانىپ يۈرگۈچى ھاياتىي قان . ئۇ — پېرسوناژنىڭ ئاساسىي مەسىلەك كۆزقارىشىنى بەلگىلىگۈچى نىسپىي تۇراقلىققا ئىگە تۇپ خىسلىتى ، يازغۇچى تەرىپىدىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تارىخىي ، ئىجتىمائىي شارائىتقا مەنسۇپ بولغان خۇلق - مىجەزنىڭ تىپى . ئۇ پېرسوناژلارنىڭ رېئاللىققا بولغان مۇناسىۋىتىدە ، بولۇپمۇ كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە ، ھەرىكىتى ، پىكرى ، كەچۈرمىشىدە ئىپادىلىنىدۇ . شەخسنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ ماھىيىتىلىك خاراكتېرىنى بەلگىلىگۈچى ئامىلدۇر . ھەرقانداق خاراكتېر بەلگىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تۈرمۇش مۇھىتى شارائىتىدا شەكىللەنگەنلىكتىن ، روشەن دەۋر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە يارقىن مىللىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە بولىدۇ ۋە بولۇشى لازىم . ئۇ ئۆزى تەۋە بولغان خەلقنىڭ مىللىي تۈرمۇش بىرلىكىدە ، ئۆزگىچە پسىخىك زېمىنىدا شەكىللەنگەن ، شۇ مىللەت خەلقىنىڭ ھەممە تارىخىي ، ئىجتىمائىي ، پەلسەپىۋى ، سەنئەت قاراشلىرىنى ۋە ئۆزىگە خاس تۈرمۇش مۇھىتىنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكىنى ئىرىنى ئۆزىگە يىغقان ، خۇلق - مىجەزى ۋە پسىخىك نازۇكلۇقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولىدۇ ۋە شۇنداق بولۇشى لازىم . پەقەت مۇشۇنداق خاراكتېرلا شۇ مىللەت خەلقىگە نىسبەتەن تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ھەقىقىي بەدىئىي ئوبرازلار بولالايدۇ . زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدە خاراكتېرنىڭ بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى

تېپىلمىدۇ . ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش بىرلە-
كىدە ، مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تولغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش
ۋەقەلىكلىرى زېمىنىدا ھەرىكەت قىلىدۇ . ئۇلار ھەممە نەرسىگە
ئۆزىچە قارايدۇ ، ھەممە نەرسىنى ئۆزىچە چۈشىنىدۇ . ئۇلارنىڭ
ھېسسىيات ، پىكىر - خىيال ، ئارزۇ - ئارمان ، خۇشاللىق ۋە
قايغۇلىرىدا ئۇيغۇر پسىخىكىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى
نامايان بولىدۇ . بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكەن باقى ۋە مەتنىياز
ئوبرازلىرى ئەنە شۇنداق خاراكتېرلىك ئوبرازلاردۇر . بۇ ئوبرازلار
ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتى يارانقان ھەقىقىي جانلىق خاراك-
تېرلار بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسى ،
خۇلق - مىجەزى ، روھىي كەچۈرمىشى ۋە ئەقىل - ئىدراكىدىكى
ئايرىمىلىقلىرى بىلەن باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدا بار بولغان مۇشۇ
خىلدىكى ھەرقانداق بەدىئىي ئوبرازلاردىن پەرق قىلىدۇ . بىز «چې-
نىقىش» ھېكايىسىدىكى مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىگە باغلىق بولغان
تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى :

«مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈ-
رۈپ ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ . ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتە-
كەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەس-
لىكى كېرەك . ئۇ ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ
بېشىنى ئاۋۇال ئون - ئون بەش مىنۇتقىچە قۇرۇق ئۇۋۇلايدۇ ،
كېيىن ئوچۇمىغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقە-
تىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ . بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام
قىلىپ ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قولاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى
بويلاپ يۇندى ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل قىلمۇېتىدۇ . ساتىراش
بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن ، ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە
قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى
سەزمەي قالىدۇ . تاكى تاش ئۇستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كە-
شى : «ئۇستام ، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ ؟ » دېگەندىن كېيىن ، مەتنە-
ياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۇگە-

مەس قىسسىلىرىنى داۋام قىلىدۇ :

— پادىشاھ جەمشىت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىسىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلسوزنى قىمار-غا تىكتى . لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالدى - دە ، ھـى ، ھـى ، ھـى ... — ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھۇزۇر قىلىپ كۈلەتتى » .

بۇ پارچىدا مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس چۈشەنچىسى ، تۇرمۇش ئادىتى ، خۇلق - مىجەزى ، ھەۋەس - قىزىقىشى مىللىي تۇرمۇش-نىڭ كىشى ھېس قىلالايدىغان كونكرېت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەن . مەتنىيازغا ئوخشاش بۇنداق ئالا-ھىدە خاراكتېر — ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن بۇنداق ئەزمە ، بوشاڭ پېرسوناژ پەقەت شۇنداق تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن .

تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى — زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى-نىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى ، بۇ — پروزا ئەسەرلىرىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى . چۈنكى ، تەس-ۋىر ئارقىلىق ئوقۇغۇچى پېرسوناژ ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىجتىما-ئىي شارائىت ، تەبىئىي مۇھىت بىلەن تونۇشىدۇ ؛ ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى ، خۇلق - مىجەزى ، چىراي ۋە قىياپەت ئالاھىدىلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ . شۇڭا ، تەسۋىر ئىنچىكە ، تەپسىلىي ، خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك ئېنىق ۋە روشەن بولۇشى كېرەك .

زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي تەسۋىرلىرىدە بۇ خىل خۇسۇسىيەت-لەر تولۇق تېپىلىدۇ :

«سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقلاپ ماڭساڭ-لار ، كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئۇت بېسىپ كەتكەن ، بەش - ئالتە تۈپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۆرۈكى بار ، ئۇتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان ، لېكىن تۈۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر . باغنىڭ شە-مالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە

كىرىپ قاراپ بېقىڭلار : ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىنغلىق... ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۇچۇن كېرەكلىك تۇرلۇك جابدۇقلار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ . قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار ، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار ، ئۇششاق ۋېنتا ، گايكا ، كونا تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان ، ئويۇقتا قېلىن ، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتابتىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ . تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىسىلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە ، ياغاچ تېشىدىغان ئۇشكە ، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن» («چېنىقىش») . بۇ تەسۋىرنىڭ چىن ۋە رېئاللىقى ، ھەممە نەرسىنىڭ خۇددى رەڭدار سۇرەتتەك ئېنىق ۋە يارقىنلىققا ئىگە بولۇش كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ . مانا بۇنى ئوقۇرمەنلەردە كونكرېت تۇيغۇر پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي جانلىق بەدىئىي تەسۋىر دېسە بولىدۇ .

زۇنۇن قادىرنىڭ پورترېت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرىمۇ شۇنداق ئېنىق ۋە يارقىنلىققا ئىگە . ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېرسوناژ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە ياردەمى بولىدىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تاللاپ تەسۋىرلىسە ، تەبىئەت تەسۋىرىدە پېرسوناژنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ . «مەن تۇنۇردىن پۇتۇمنى تارتىۋېلىپ ئاسمانغا قارىدىم ، يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي مارىلاپ تۇراتتى . يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلار تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىنى نازغىتىپ ئويناتتى . كېچە بەك چىرايلىق ئىدى» («ماغدۇر كەتكەندە») . «قىشچە قارنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سەمرىپ ،

ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالماقتا . نەملەشكەن مېۋە-لىك ياغاچلارنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس يوپۇرماقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەب يېقىم-لىق پۇراق ئەگىپ يۈرەتتى» («چېنىقىش») .

بۇ ئىككى تەسۋىرده مەنزىرىلەر ئۇستىلىق بىلەن جانلاندۇرۇ-لۇپ ، تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىك ماھىيىتىده ئەس ئېتە-دىغان ھەقىقىي گۈزەللىكى جانلىق ۋە كۆركەم ھالدا ئېچىپ بېرە-لىپ ، پىرسوناژلارنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى روشەن گەۋدىلەندۇرۇلگەن .

ئاپتورنىڭ «ماغدۇر كەتكەنده» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى ئىك-كى پورتىرېت تەسۋىرى تېخىمۇ ئاجايىپ : «ئېچىلغان قوقاسنىڭ يورۇقىدا باقىنىڭ يۈزىگه سەپسالغانىدىم ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاۋاتـ-قان گۈل ، بوستان ، بۇلبۇل ، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىتـ-رەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى . . . ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس ، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆرگۈم كەلدى» .

«ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانده‌ك قىزارغان ، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلە-رى تىزىلىپ تۇراتتى . ئېڭىشكەنده ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈش-كەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويۇاتتى» .

يۈقىرىدىكى پارچىلارنىڭ بىرىنچىسىده زۇلۇم ۋە خورلۇق دەستىدىن ھايات باھارى سولغان ۋەيرانه بىر دېھقاننىڭ ھەسرەتلىك ئىچكى دۇنياسى يورۇتۇپ بېرىلگەن بولسا ، كېيىنكىسىده ھاياتقا يېڭىلا كۆز ئاچقان ، تۇرمۇشنىڭ جاپا ـ مۇشەققىتىنى تېخى ھېس قىلىپ يەتمىگەن شوخ ۋە ئەركىن يېزا قىزىنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل قىياپىتى جانلىق سۈرەتلەپ بېرىلگەن .

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى تەپسىلاتلىرىنىڭ چىن ۋە جانلىقلە-

قى بىلەنمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ .

تەپسىلات دېگىنىمىز ، ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە نىسپىي مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك دېتالى ، پېرسوناژ تۇرمۇشىنىڭ ئەھمىيەتلىك ئۇششاق ئۇزۇندىسى ، ئۇنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنىڭ بىردەملىك ۋاقىت ئىچىدىكى تىپىك ئىنكاسى . ئۇ ئەسەردە سۇژىتنى جانلاندۇرۇپ ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك تەرەپلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىش رولىنى ئويناىدۇ . شۇڭا ، تەجرىبىلىك يازغۇچى باشقا ھەرقانداق نەرسىگە قارىغاندىمۇ تەپسىلاتقا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلىدۇ ، ئۇنى تېپىش ۋە ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىكلىكىگە قارىماي ، ئىجادكارغا خاس جۇرئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ قاينىمىغا چۆكۈپ ، ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزدەپ تاپىدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئەسىرنىڭ ھاياتىي كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئالاھىدە تەرەپلىرىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ . زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنى بۇ ساھەدە ياخشى بىر بەدئىي ئۇلگە دېيىشكە بولىدۇ . ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ئوقۇغۇچىنى ۋەقەلىكنىڭ ماھىيىتىگە ، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىغا باشلاپ كىرەلەيدىغان جانلىق تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىغا باي بولغانلىقتىن ، ئۇزاققىچە كىشىنىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ . تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى :

«بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇش ھۆكۈم سۈرەتتى . بالىلار تاماقنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ . قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن ، تاماقنىڭ تاتلىقى قالغان قولىنى يالاپ شۇمۇرۇپ ئانىسىغا ‹يەنچۇ› دېگەن مەنىدە بوينىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ قارايدۇ» (« ماغدۇر كەتكەندە ») .

«ئۇ ئەتىياز ئىززەتخانىنىڭ پۈتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوملاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكىنى يادىغا چۈشۈرۈپ بىئارام بولدى . ئۇ ئىززەتخانىنىڭ يۈيۈپ يېيىپ

قويغان كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ ، ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇپەيدا بولىدىغىنىنى بىلەتتى» («چېنىقىش») .

بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى شۇنچە-لىك چىن ۋە روشەنكى ، ئۇلارنى ئوقۇغان ھەربىر ئوقۇرمەن ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى بىلەن تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېچبىر قىينالمايلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ . بۇ ھال ئوقۇرمەننىڭ ھېكايە پېرسوناژلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق ۋە كونكرېت تەسەۋۋۇر قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرى ئار-قىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇننى تولۇق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ .

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنى يېقىندىكى ئالاھىدىلىكلىرىمۇ كىشىنى قايىل قىلىدۇ . ئۇ ھېكايىلىرىنىڭ سۈژىت ، ئېپىزوت ، تەپسىلات ۋە تىل قۇرۇلمىلى-رى بىلەن بايان ، تەسۋىر ، دىئالوگ ۋە مۇلاھىزىگە ئوخشاش بەدى-ئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنى ھېكايىسىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىغا ماس ھالدا تەشكىللەپ ، بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ ، ئوقۇرمەننى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان بەدىئىي مۇھىت يارىتىدۇ . ئۇ فېئودالىق زۇ-لۇم شارائىتىدىكى دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلىرى-نى تەسۋىرلەشكە بېغىشلانغان «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايە-سىنى كىشى قەلبىنى ئېزىدىغان ئېغىر مۇڭ ۋە ھەسرەتلىك ھېس-سىيات بىلەن سۇغارسا ، كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بوشاڭ بىر ئادەمنىڭ يېڭى جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «چېنىقىش» ھېكايىسىنى سەمىمىي يۇمۇرلۇق تەبەس-سۇم بىلەن يۇغۇرىدۇ ، شۇنداقلا ئەمگەكچى خەلقنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە بېيىغان ئاچ كۆز ئەمەلدارلارنى پاش قىلىدىغان «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ناملىق ھېكايىسىنى ئۆتكۈر ھەجۋىي ، نەپرەتلىك كۈلكە بىلەن جانلاندۇرسا ، ئۆز ئەيبىنى چۈشىنىپ يەتكەن گۈماڼ-خور ئەرنىڭ روھىي كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن «گۈمان» ھې-

كايىسىنى چوڭقۇر ئۇيات ۋە ئېغىر قورۇنۇش تۇيغۇسى بىلەن يۇغۇرىدۇ . دېمەك ، زۇنۇن قادىر ھەربىر ھېكايىسىدە ئىدىيىۋى مەزمۇنغا ماس بولغان ئالاھىدە بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى تاللىۋېلىپ ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك ئورنىغاللىققا ئىگە قىلىدۇ . بۇنى زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتكەن بەدىئىي ماھارىتىنىڭ كىشىنى قايىل قىلىدىغان مۇھىم بىر تەرەپى دېيىشكە بولىدۇ .

يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىمۇ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ . ئۇنىڭ ھېكايە تىلىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقتىن ئىبارەت . ئەدەبىي ئەسەر ئۇچۇن ئېيتقاندا ، بۇ بەكمۇ مۇھىم بىر تەرەپ . چۇنكى ، ساددىلىق بولماي تۇرۇپ ئېنىقلىق ۋە روشەنلىككە ئېرىشكىلى ، ئەدەبىي تىلنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرغىلى بولمايدۇ . زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلى خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك ساددا ۋە يارقىن بولۇپ ، ئۆز پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ . ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىدا ئېنىق چۈشەنچە پەيدا قىلالمايدىغان ، دەبدەبىلىك ، يالتىراق جۈملىلەر پۈتۈنلەي يات . ئۇ — سۆزنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان ، ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنىنى ئىپادىلەشنى بىلىدىغان يازغۇچى . ئۇ قىسقىغىنا بىرنەچچە جۈملە بىلەنلا ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى ، پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتىنى ، تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ زىددىيەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى ئېچىۋېتەلەيدۇ . ئۇ پېرسوناژلار تىلىنى ماھىرلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ئۆزىگە خاس تىل بىلەن سۆزلىتىپ ، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ . زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىدىن ئانا تىلىمىزنىڭ ھەقىقىي كۈچىنى ، ئۇنىڭ باي ، يارقىن ۋە ئوبرازلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تولۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ .

تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى : «ئىززەتخان بالىسىدىن توپلىينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا ، مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئىسسىق ۋە

يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى . مەتىنياز سىمابتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران ـ ئاران توتۇۋالدى . ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىر دەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى . بىراق ، ئىززەتخان توپلىنىنى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۇراپ ئەركىلىتەتتى » («چېنىقىش») .

بۇ جۇملىلەردىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقنى قاراڭ ! ئۇلارنىڭ ھەممىسى خەلقنىڭ جانلىق تىلىدىن كەلگەن ئاددىي جۇملىلەر ، لېكىن ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن مەنە شۇنچىلىك كەڭ ۋە شۇنچىلىك ئېنىقكى ، ئۇلاردىن مەتىنيازنىڭ خاراكتېرىنىمۇ ، ئۇنىڭ تۇرمۇشقا بولغان ئىنتىلىشىنىمۇ ، مۇھەببەت ۋە ئارزۇ ـ ھەۋىسىنىمۇ ، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ئاجايىپ مىجەز ـ خۇلقىنىمۇ بىلىۋالالايمىز .

ئەمدى «چېنىقىش» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى دىئالوگلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى :

«— شۇنداق ـ شۇنداق ، بۇ توغرا ، ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن ؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ ! ياپسام پىشامدىكىن ، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس بۇ ، بەلنى چىڭ باغلاپ ئورۇپ يىغىش كېرەك .

— يىغىشنىمۇ يىغارمەن ، راستىنى ئېيتسام ، يىغىش تەس كېلىۋاتىدۇ ـ دە .

— ھەي ئۇستام ، — دېدى ھەمىرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن ، — ئاشلىقنى يىغىپ تېپىۋېلىش ئۇنى يىقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس . ھەممىسىگە چىدام كېرەك ، چىدام .

— غەيرەت لازىم دېسىلە» .

«چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرمىگەن ، ئۇنىڭدىكى ھەمرا ۋە مەتىنيازلاردىن خەۋىرى بولمىغان ھەرقانداق بىر ئوقۇرمەنمۇ بۇ دىئالوگلارنى ئوقۇپلا ، سۆزلىشىۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ قانداق ئا-

دەملەر ئىكەنلىكىنى دەرھال بىلىۋالالايدۇ . چۈنكى ، ھەمرانىڭ سۆ-
زىدىن ئۆز ئىشىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ، غەيرەتلىك ۋە
تەلەپچان بىر ئادەمنىڭ قىياپىتى كۆرۈنسە ، مەتنىيازنىڭ سۆزىدىن
بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز بىر ئادەمنىڭ ساددا مۇغەمبەرلىكى سېزىلە-
دۇ . بۇنىڭدىن زۇنۇن قادىرنىڭ پېرسوناژلار تىلىنى ئىندىۋىدۇئال-
لاشتۇرۇشتا قانچىلىك يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرۈ-
ۋالغىلى بولىدۇ .

*　　*　　*

ئابىزدە زۇنۇن قادىردىن بۇرۇنمۇ تىياتىر بار ئىدى . لېكىن ،
كەسكىن ۋە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئاساسىغا قۇرۇل-
غان ، ھاياتنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان كەسكىن
دراماتىك توقۇنۇشلار بىلەن جانلاندۇرۇلغان ھەقىقىي ھاياتىي كۆچ-
كە ئىگە دراملار يوق ئىدى . ئۇ چاغدىكى دراملارنىڭ مۇتلەق
كۆپىنچىسى خەلق داستانلىرى بىلەن رىۋايەتلەرنى سەھنە سەنئىتە-
نىڭ ئادەتتىكى تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىش ئارقىلىق يارە-
تىلغان بولۇپ ، ئۇلارنىڭ تۈپ مەزمۇنى ئاساسەن غايىۋى مۇھەببەت
ۋە ئادالەتنى ئۇلۇغلاپ ، ۋاپا ۋە ساداقەتلىكنى مەدھىيىلەشتىن ئىبا-
رەت ئىدى . ئادەتتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرە-
دىغان ، ئابستراكت تەربىيە ۋە نەسىھەت روھىدا يېزىلغان بۇ ئەسەر-
لەردە ھاياتتىن يىراق بولغان خىيالىي قەھرىمانلارنىڭ غايە ۋە
ئىنتىلىشى ئارقىلىق ئۆز دەۋرىنىڭ رېئال كىشىلىرىنى تەربىيە-
لەش ۋە يېتەكلەش مەقسەت قىلىناتتى . بۇ دراملارنىڭ ۋەقەلىكى
ئاددىي ، زىددىيەتلەر توقۇنۇشى ئاجىز ، پېرسوناژلار خاراكتېرى
بىر خىل بولۇپ ، ئىدىيە مۇئەييەن دراماتىك توقۇنۇشلار پەللىسىدە
ئېچىلمايتتى . شۇڭا ، ئۇ ئەسەرلەرنى ھەقىقىي بەدىئىي دراما دېگەن-
دىن كۆرە ، ئادەتتىكى تىياتىر ئېتودى ياكى سەھنە ھېكايىسى
دېگەن تۈزۈك ئىدى .

پەقەت زۇنۇن قادىرلا ئەدەبىياتىمىزغا ھەقىقىي بەدىئىي دراما-
نى ئېلىپ كىردى . ئۇ دراماتورگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال
ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ، جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان
زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلارنى ، ئۆز دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىي ۋە
ئىدىيىسىنى يورۇتۇشنى باشلاپ بېرىپ ، دراماتورگىيىمىزنى يېڭى-
چە ئىستېقبالىلىق تەرەققىيات يولىغا ئېلىپ چىقتى . ئۇ تىياتىرچى-
لىقىمىزنى ئۆتمۈشتىن ئۆز زامانىسىغا قايتۇرۇپ ، رېئاليەت ۋە
ئەپسانىلەر ئۈيۈقىدىن رېئال ئەقلىي دۇنياغا باشلاپ كىردى . درامـا-
تىك تەپەككۇر ۋە بەدىئىي تەسەۋۋۇرنى دراماتورگىيىمىز تېخى قە-
ياس قىلىپ يەتمىگەن ھاياتىي ھېكمەتلەرنىڭ سېھرىي ئالىمى بىلەن
ئۇچراشتۇردى . دراماتورگىيىمىزدىكى قۇرۇلما تۈزلۈكى ، ۋەقەلەر
ئەينەنلىكى ، بەدىئىي ئاددىيلىقنى دراماتىك دولقۇن ، ئىجادىي ئو-
رازچانلىق ۋە بەدىئىي مۇرەككەپلىك بىلەن ئالماشتۇرۇپ ، درامـا-
تورگىيىمىزنى يېڭى بىر ئىجادىي سەۋىيىگە كۆتۈردى . شۇڭا ،
زۇنۇن قادىرنىڭ دراملىرى مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ پۈتۈن بىر
دەۋرلىك تارىخىي مەنزىرىسىنىڭ يارقىن ئىپادىسى سۈپىتىدە مىل-
لىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتتى .
ئۇنىڭ ئۆز دراملىرىدا ئەكس ئەتتۈرگەن پىكىر ۋە غايىسى بىلەن
ئەقىدە ۋە ئېتىقادى ئۆز خەلقىنىڭ ئەقىل ۋە ۋىجدانىغا قوشۇلۇپ
يېڭىچە ھاياتىي قۇدرەت تاپتى . ئۇنىڭ بۇنىڭدىن قىرىق نەچچە يىل
بۇرۇن يېزىلغان «غۇنچەم» ۋە «گۈلنىسا» دراملىرى تا ھازىرغە-
چە سەھنىدىن چۈشمەي ئوينىلىپ كېلىۋاتامدۇ ؟ نۇرۇم ، غۇنچەم ،
گۈلنىسالارنىڭ ناخشا ـ قوشاقلىرى تېخىچە توي ـ تۆكۈن ، مەش-
رەپ سورۇنلىرىدىن قالماي ئېيتىلىۋاتامدۇ ؟ بىزنىڭچە ، مۇشۇ
بىر دەلىلنىڭ ئۆزىلا بىزنىڭ يۇقىرىقى پىكرىمىزنى يېتەرلىك دەرە-
جىدە ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ . ئۇنداقتا زۇنۇن قادىر دراملىرىنى
بۇنچىلىك كەڭ ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە قىلغان ھەم خەلقنىڭ روھى
ۋە ئېڭىغا سىڭدۈرۈۋەتكەن تۈپ ئامىل نېمە ؟ بىر سۆز بىلەن
ئېيتقاندا ، ئۇ دەل ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن ، ئۇقۇرمەنلىك ۋۇجۇدىنى

لەرزىگە سېلىشقا قادىر بولغان بىر خىل بەدئىي سېھرىي كۈچتۇر .

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئالدى بىلەن تېماتىك مەزمۇننىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئوقۇرمەننىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ . ئۇ ئەسەرلىرى ئۈچۈن جەمئىيەتنىڭ مۇھىم ئەمەلىي مەسىلىلىرىنى تېما قىلىپ تاللاپ ئېلىپ ، ئۇنى رېئال تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك بىرەر تەرىپىنىڭ جانلىق بەدئىي تەسۋىرىگە تايىنىپ چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ . بۇ چاغدا ئاپتور جەمئىيەت ۋە كىشىلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ھەممە ساھەسىگە ، ھەرقايسى سىنىپ ۋە قاتلاملارنىڭ ئىدىيە-ۋى - روھىي ھالىتىگە ئوخشاش نەزەر ئاغدۇرۇپ ، ئۇلاردىن ئۆز ئەسىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ، ئۇنى تېخىمۇ كەڭلىك ۋە يارقىنلىققا ئىگە قىلىدىغان جانلىق ، ئەمەلىي كۆرۈ-نۈشلەرنى تاللاپ تېپىكلەشتۇرۇپ ، ئەسىرىدىكى ئومۇمىي دراماتىك ئېقىم بىلەن بىللە تەسۋىرلەپ ، ئەسەرلىرىنى بىر پۈتۈن دەۋر ياكى ئومۇمىي جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان مول ئىدىيىۋى مەز-مۇنغا ئىگە قىلىدۇ . زۇنۇن قادىر دراملىرىدىكى بۇنداق روشەنلىك ۋە كونكرېتلىق ، كەم تېپىلىدىغان ئاجايىپ مەزمۇن سىغىمچانلى-قى ، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ھەرقايسى سىنىپ ۋە قاتلام كىشىلىرى-نىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئادىتىنىڭ رەڭدار بەدئىي تەسۋىرى ئوقۇرمەننى ئىختىيارسىز ئەسىردە تەسۋىرلىنىۋاتقان دەۋر تۇرمۇ-شىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىگە ، زىددىيەت ۋە قارىمۇقارشىلىقلار بىلەن تولۇپ تاشقان ئىجتىمائىي ماھىيىتىگە باشلاپ كىرىدۇ . ئۇنىڭ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان «غۇنچەم» دراممىسىدا ئۇزۇندىن بۇيان بىر مەھەللىدە تىرىكچىلىك قىلىپ كەلگەن نۇرۇم ، غۇنچەملەر بىلەن ئۆمەر شاڭيۇ ۋە شەرۋانەم ئوتتۇرىسىدىكى بەكمۇ ئومۇمىي بولغان ئاددىي بىر زىددىيەت تەسۋىرلىنىدۇ . لېكىن ، ئاپتور درا-مىسىدا بۇ زىددىيەت توقۇنۇشىنى شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئادەتتە-كى قارشىلىق ۋە كېلىشمەسلىك دائىرىسىدىن ھالقىتىپ ، پۈتۈن جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان ئىجتىمائىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ ، پېرسوناژلارنىڭ ھەربىرىدە - پائالىيىتى بىلەن پىكىر

ۋە چۇشەنچىلىرىنى ئۆز دەۋرىنىڭ ھەممە زۆرۈر ماھىيەتلىك تەرەپ-لىرى بىلەن باغلاپ ، ئۆزگىچە بىر خىل يېڭى تۈرمۇش مەنزىرىسى يارىتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن تىرىكچىلىك ھەلەكچىلىكىدىن باشقا غېمى بولمىغان بۇ كىچىككىنە قالاق يېزىدا يۈز بەرگەن ئادەتتىكى بىر ۋەقە ، يەنى ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكتىن پەيدا بولغان كىچىككىنە بىر پاجىئە بىر پۇتۇن دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي ئادالەتسىزلىكى بىلەن فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ دەھشىتى ۋە رەزىللىكىنى پاش قىلىدىغان ئومۇمىي ئەيىبنامىگە ئايلىنىدۇ .

زۇنۇن قادىر دراملىرى تېماتىك مەزمۇن يېقىدىن رەڭدار ، بەدىئىي ئۇسلۇب يېقىدىن مۇقىم ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ ، ئۇلاردا ئاساسەن جەمئىيەت ھاياتى بىلەن شەخسلەر تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇن ، ماھىيىتىنى تەشكىل قىلىدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي كۈچ ، ئىككى خىل ئەقىدە ۋە چۇشەنچە ئوتتۇرىسىدىكى شىددەتلىك كۈ-رەش ، يەنى بىر - بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مەنىۋى دۇنيانىڭ شەپقەتسىز ئېلىشىشى تەسۋىرلىنىدۇ . ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن ھەرقانداق پېرسوناژ ئۆزىگە خاس پىكىر ۋە چۇشەن-چىگە ئىگە بولغان ، ئىجتىمائىيلىقى بىلەن شەخسىيىتى خۇددى رېئال ئادەمنىڭ ئۆزىدەك بىر پۇتۇن نەرسىگە ئايلىنىپ كەتكەن جانلىق ۋە ھەرىكەتچان ئادەم سۇپىتىدە قەد كۆتۈرىدۇ . ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاياتنى ئۆز چۇشەنچىسى بويىچە ئۆزگەرتىشنى ، تۈرمۇ-شىنى ئۆز ئادىتى بويىچە يېڭىدىن قۇرۇشنى ، ئەقىدە - ئېتىقادىغا تەگكەن ھەرقانداق بىر غەيرىي نەرسىنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئەقلىي كۈچى بىلەن يىمىرىپ ، ئۆزىنىڭ ياشاش ۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىنى ساقلاپ قېلىشقا ئىنتىلىدۇ . دەل شۇ نەرسە زۇنۇن قادىر دراملىرىنى ناھايىتى كەڭ ، ناھايىتى ئۆتكۇر درامـا-تىك مۇھىتقا ، كىشى ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالىدىغان دراماتىك پەل-لىگە ئىگە قىلىدۇ . ئۇنىڭ ئەخلاقىي تېمىغا بېغىشلانغان «گۈلنـ-سا» دراممىسىدىكى پولات ۋە گۈلنىسا بىلەن ئايخان ۋە قادىرنى يەنە بىر ئەسلەپ باقايلى ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقىي - مەنىۋى

ئىنتىلىش ، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدىكى تىركىشىش ، كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان جاھىلانە ئىرادە كۈچى شۇنچىلىك ئۆتكۈر ، شۇنچىلىك شىددەتلىك . بۇنى ئاشۇ پېرسوناژلارنىڭ ئەقلىي كۈچىمۇ ، ئەنئەنىۋى مۇناسىۋەت مىزانلىرىمۇ ، ھەتتا ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ كېلىشتۇرۇشكە ئاجىز . بۇنىڭ ئۈچۈن كىمدۇر ئۆمۈرلۈك غالىبلىق شارابىنى ئىچىشى ، كىمدۇر بىرى ئۈنىڭ ئادالەتسىز قۇربانى بولۇپ ، ھاياتتىن مەڭگۈلۈك كۆز يۇمۇشى كېرەك . زۇنۇن قادىر دراملىرى مانا مۇشۇنداق پەزىلەتكە ، يەنى زىددىيەتلەر توقۇنۇشىنى ئەڭ ئۆتكۈر ، ئەڭ يۇكسەك دراماتىك پەللىدە ھەل قىلىدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغانلىقتىن ، ھەرقانداق ئوقۇرمەننىڭ ئەقلى ۋە روھىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ .

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزنىڭ كەڭ ۋە باي زېمىنىدا تۇغۇلغان ۋە شۇ زېمىندا يىلتىزلانغان بولۇپ ، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ھەربىر ۋەقە ، ھەربىر پېرسوناژدىن مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ ھاياتىبەخش نەپىسى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ . بۇ تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ شۇنچىلىك چىن ۋە رېئاللىقى ، تەپسىلاتلىرىنىڭ شۇنچىلىك جانلىق ۋە تىپىكلىكى ، مىللىيلىك ۋە يەرلىك پۇراقىنىڭ شۇنچىلىك كۈچلۈكلۈكى ، پېرسوناژلار روھىي دۇنياسىنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئۆزىگە خاسلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ . «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ بىرىنچى پەردىسىدىكى نۇرۇم بىلەن غۇنچەمنىڭ ئۇچرىشىشى ، ئىككىنچى پەردىسىدە تەسۋىرلەنگەن ئۆمەر شاڭيۇ بىلەن شەرۋانەمنىڭ سۆھبىتى ئەنە شۇنداق تۇرمۇش رېئاللىقى بىلەن سەنئەت چىنلىقىنىڭ تەبىئىي بىرىكىشىدىن پەيدا بولغان رەڭدار ھاياتىي لەۋھەلەردۇر . ئۇلارغا سىڭدۈرۈلگەن تۇرمۇش مەزمۇنى بىلەن ھاياتىي مەنە شۇنچىلىك كەڭ ۋە چوڭقۇركى ، ئوقۇرمەن ئۇلاردىن ئەينى يىللاردىكى يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنىمۇ ، ھەرقايسى سىنىپ ۋە تەبىقىلەرنىڭ روھىي قىياپىتىنىمۇ ، كونكرېت شەخسلەرنىڭ ئوي ـ پىكرى ۋە تىرىكچىلىك ھالەتلىرىنى مۇ تولۇق تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا

ئۆتمۇش جەمئىيەتنىڭ مۇدھىش ، خۇنۇك سۈرىتى ، خورلۇق ۋە ئادالەتسىزلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىش-لىق مەنزىرىسى پەيدا بولىدۇ .

زۇنۇن قادىر دراملىرىدا تەسۋىرلەنگەن ھەممە تۇرمۇش كۆ-رۈنۈشلىرى ، دراماتىك دېتال ۋە تەپسىلاتلار مىللىي تۇرمۇشنىڭ مەركىزىدە ، مىللىي روھ ۋە مىللىي ئەقىلنىڭ قايناملىدا تاۋلانغان ، پەقەت ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى مۇم-كىن بولغان ھاياتىي كۆرۈنۈشلەردۇر . ئۇلار خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئېڭى بىلەن مىللىي پسىخىكىسىنى ، پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان مىللىي ئىندىۋىدۇئاللىقىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ . يەنە كېلىپ بۇنداق كۆرۈنۈشلەر زۇنۇن قادىر قەلىمىدە ئۆزىگە خاس يەرلىك پۇراقتا ، مەھەللىۋى رەڭگە ئىگە بولۇپ ، ئوقۇرمەننىڭ خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك يېقىن نەرسىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ .

ئۇنىڭ «غۇنچەم» دراممىسىدىكى يىگىت توي كۆرۈنۈشى بىلەن «گۈلنىسا» دراممىسىدىكى قىمارۋاز لۇكچەكلەرنىڭ يىغىلىشى ئەنە شۇنداق مىللىيلىك ۋە يەرلىك پۇراق بىلەن جانلاندۇرۇلغان تىپىك كۆرۈنۈشلەردۇر . سىز بۇ كۆرۈنۈشلەر تەسۋىرىنى ئوقۇسىڭىز ، ئۇلارنىڭ شەكلى بىلەنمۇ ، مەزمۇنى بىلەنمۇ ، ماھىيىتى بىلەنمۇ ، ساددىلىق ، سەمىمىيلىك ۋە زوق - شوقى بىلەنمۇ پەقەت ئۇيغۇرلار-غىلا خاس بولغان ھايات لەۋھەسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايسىز . شۇنداقلا بۇ ئىككى كۆرۈنۈشنى ھەرقانداق قىلىپمۇ بىر - بىرىگە ئارىلاشتۇرۇۋېتەلمەيسىز ، چۈنكى ئىككىلىسى يېزا ھاياتىنىڭ قە-زىقى ۋە زوق - شوقىغا تولغان بولسىمۇ ، لېكىن بىرىگە ئىلى دېھقانلىرىنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان خاراكتېر ۋە پسىخىكە-سىنىڭ تامغىسى بېسىلغان ؛ يەنە بىرىگە بولسا جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا تۇرمۇشىنىڭ باشقا ھەرقانداق يەردە تېپىلمايدىغان ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى سىڭگەن .

زۇنۇن قادىر دراملىرىنى خاراكتېرلار ئىندىۋىدۇئاللىقىنىڭ بەدىئىي سەھنىسى دېيىش كېرەك . ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن ھەربىر

پېرسونـاژ ئۆزىگە خـاس پسخىك ئـالاھىدىلىكىگە ئىگە . ئۇلار پىكىر - چۈشەنچىسى ، تۇرمۇش ئادىتى ، مىجەز - خۇلقى تەرەپلەر - دىكى ئۆزگىچىلىكى ، تەكرارلانماسلىقى بىلەن بىر - بىرىدىن تۇپ- تىن پەرقلىنىدۇ . ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە پەقەت بەدىئىي قىستۇرما سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىپ ، غىل - پاللا كۆرۈنۈپ ئۆتىدىغان ئەڭ كىچىك ، ئەڭ ئاددىي پېرسوناژلارمۇ قانداقتۇر بىر ماھىيەتلىك خاراكتېر بەلگىلىرى بىلەن ئوقۇرمەننىڭ ئېسىدە ئۇزۇنغىچە ساق- لىنىپ قالىدۇ . «غۇنچەم» دراماسىدىكى شەرۋانەم ، نۇرۇملار ، «گۈلنىسا» دراماسىدىكى ئايخان ، پولاتلار پېشىمۇ ، تۇرمۇش شارا- ئىتىمۇ ، ئىجتىمائىي ئورنىمۇ بىر - بىرىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان ، ئىدىيىۋى خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان پېرسوناژلار . ئۇلار جەمئىيەتنىڭ رېئال ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى تەسىرىدە شەكىللەنگەن ئومۇمىي ئىدىيىۋى ئورتاق- لىقتىن باشقا ، كونكرېت ۋە مۇستەقىل ئادەم بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش بىرلىكى بىلەن تىرىكچىلىك ئادىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن خاراكتېر ئايرىملىقىغىمۇ ئىگە . شەرۋانەم سالماق ، پاراسەتلىك ، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتۇشنى ۋە ئە- قىل بىلەن ئىش قىلىشنى بىلىدىغان ، قۇۋلۇق ۋە ھىيلىگەرلىكى بىلەن ھەرقانداق ئادەمنى بېسىپ چۈشۈشكە قادىر بولغان ، چىرايى ناز - كەرەشمە بىلەن ، ئىچى زەھەر ۋە شۇملۇق بىلەن تولغان سېھىرگەر ئىبلىس . ئايخان بولسا كەم ئەقىل ، ئىشىنىڭ كەينىنى ئويلىمايدىغان ، باغرى تاش ، ئازازۇل ، قەلبىدە ئادەملەرگىمۇ ، ھاياتقىمۇ قىلچە مۇھەببىتى بولمىغان ، ھەرقانداق نەرسىدىنمۇ يىر- گىنىدىغان ۋە نەپرەتلىنىدىغان ، قولىدىن كەلسە ھەممە نەرسىنى ۋەيران قىلىۋېتىشتىن يانمايدىغان بىر قارام لۇكچەك . نۇرۇم بول- سا ، دادىل ، قورقماس ، ئۆز سۆزلۈك ، زۆرۈر تېپىلغاندا ھېچكىم- دىن يانمايدىغان ، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدا ھەتتا جان بېرىشتىنمۇ قايتمايدىغان قىساسكار بىر يىگىت . پولات بولسا ساددا ، جىگەر- لىك ، زېرەك ، لېكىن ئەنئەنىۋى ئەدەپ - ئەخلاق دائىرىسىدە

ئۆزىنى چەكلەپ تۇرۇشقا ئادەتلەنگەن ، مىجەزى ئېغىر ، پەقەت ئىشىنىڭ ماھىيىتىگە تولۇق يەتكەندىلا ئاندىن بىرىدىن ئويغىنىپ ، تۈيۈقسىز پارتلايدىغان قەھرىلىك يىگىت . بۇنداق خاسلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئال روشەنلىك زۇنۇن قادىر دراملىرىدىكى باشقا پېرسوناژلارغىمۇ يات ئەمەس ، ئەلۋەتتە .

بىزنىڭ دراماتورگىيىمىزدە ئۇزۇندىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان كەمچىلىكلەرنىڭ بىرى دراماتىك توقۇنۇشلارنىڭ بوشلۇقى ، زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىڭ سۈسلۇقى ، ۋەقەلەر راۋاجىنىڭ بەكمۇ سوزۇلۇپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت . بۇ نەرسىلەر دراممىڭ ، دراماتىك قەھرىمانىنىڭمۇ تۇغۇلۇشىنى بوغىدىغان ، ئۇنىڭ بەدئىي ۋەزنى بىلەن دراماتىك كەسكىنلىكىنىڭ ئەۋجىنى بىر نۇقتىدا چۈشەپ قويىدىغان ، دراممىڭ جىددىيلىك ۋە كەسكىنلىك دەرىجىسىنى چۈشۈرۈپ ، ئۇنى زېرىكەرلىك سەھنە ھېكايىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئەجەللىك يېتەرسىزلىكلەردۇر . زۇنۇن قادىر دراملىرىنى ئوقۇساق ، ئۇلارنىڭ بۇ خىل ئىللەتلەردىن خالىي ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز . ئۇنىڭ دراملىرىدا بەدئىي سەھنە يېغىنچاق بولۇپ ، پېرسوناژلارنىڭ پائالىيەت مەيدانى مۇئەييەن بىر ئورۇنغا مەركەزلەشكەن . زىددىيەتلەر زىچ ۋە قويۇق ، توقۇنۇش ۋەقارىمۇقارشىلىقلار ھەرىكەتچان ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك بولۇپ ، باشتىن - ئاخىر پېرسوناژلارنىڭ مەنىۋى ئېلىشىشى ، ئىرادە ۋەقىدە تىركىشىشى بىلەن تولغان . زۇنۇن قادىر دراملىرىدا ھەرقاچان قەھرىمانلىرى ئۇچۇن ھاياتىنىڭ ئەڭ ماھىيەتلىك مۇئەييەن بىر ۋاقتىنى تاللاپ ، ئۇنى ئەڭ قىسقا ۋاقىت بىرلىكى ئىچىگە قويۇپ تەسۋىرلەيدۇ ؛ دراماتىك جەريان بىلەن زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىڭ راۋاجىنى تېز ۋە شىددەتلىك راۋاجلاندۇرۇپ ، ئوقۇرمەنكۈتمىگەن دراماتىك ئۇنۇمگە ئېرىشىدۇ . «گۇلنىسا» دراممىسىنى ئۇنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەڭ ياخشى گەۋدىلەندۇرگەن مۇنەۋۋەر ئەسەر دېيىش كېرەك . ئۇنىڭدا زۇنۇن قادىرنىڭ بەدئىي دىت ، بەدئىي ماھارەت ۋە دراماتىك ئىزدىنىشلىرى مۇ-

كەممەل دەرىجىدە مۇجەسسەملەنگەن .

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلىرىمىزدىن شۇ خۇلاسىگە كېلىمىزكى ، زۇنۇن قادىر دراما ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس يېڭى يول ئاچقان ، دراماتىك پېكىر ۋە تەسەۋۋۇرنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈپ ، مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي تىياتىرچىلىقىمىزنى يېڭى مەزمۇن ۋە يېڭى سەنئەت ئۇپقىغا ئېلىپ كىرگەن تالانتلىق سەنئەتكاردۇر .

*　　*　　*

زۇنۇن قادىرغا كۆپ يېزىش نېسىپ بولمىدى . لېكىن ، ئۇ مۇشۇ ھالدىمۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات تارىخىنىڭ مۇئەييەن بىر دەۋرىنىڭ مۇناسىپ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۆز زىممىسىگە يۈكلەن-گەن ئىجادىي بۇرچىنى ۋىجدانەن ئورۇنداپ ، مىللىي مەدەنىيىتى-مىزنىڭ غۇرۇرى ھېسابلىنىدىغان بىر قاتار ئەسەرلەرنى يارىتىپ ، خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي دەۋرلىك ئىجتىمائىي خاتىرىسىنى بارلىققا كەلتۈردى .

زۇنۇن قادىرنىڭ نامى ئەدەبىيات تارىخىمىزدا رېئالىستىك پروزىنىڭ باشلىغۇچىسى ، ھەقىقىي جەڭگىۋار بەدىئىي دراممنى ئېلىپ كىرگۈچى تۆھپىكار ئەدىب سۈپىتىدە ئەڭ پەخىرلىك ئو-رۇننى ئىگىلەيدۇ . زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىك تۈرى بولغان بۇ ئىككى ژانىرنىڭ ئىجادىيەت يولىغا تۇنجى بولۇپ قەدەم قويدى . لېكىن ، ئۇ بۇ يولدا شۇنداقلا مېڭىپ قويمىدى . ئۇ مۇشەققەتلىك مۇساپىنى بېسىپ ، ھەقىقىي سەنئەت ۋە ھەقىقىي ئەدەبىياتنى يارىتىپ ، مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى تۇنجى بولۇپ پۈتۈن نەسلى - ۋەسلى بىلەن ئۇيغۇر بولغان ھەقىقىي مىللىي پېرسونا‌ژغا ئىگە قىلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق مىللىي بەدىئىي پىكرىمىز بىلەن مىللىي تەپەككۇرىمىزنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈردى . ئۇ ھەقىقەتەن يول ئاچقۇچى ، باشلىغۇ-چى يازغۇچى سۈپىتىدە ئىجادىيەت سېپىگە ئەدەبىياتىمىزنىڭ بىر

پۇتۇن ئەۋلادىنى باشلاپ كىردى . زۇنۇن قادىر ئۇلارغا ھەم دوست ، ھەم ئۇستاز بولدى . ئۇنىڭ «غۇنچەم» ۋە «گۈلنىسا» دراملىرىدە- كى ھەسرەت ۋە غەزەپ ، «چېنىقىش» ۋە «گۈمان» ھېكايىلىرىدە- كى سەمىمىي يۈمۇرلۇق تەبەسسۇم ، «ماغدۇر كەتكەندە» ۋە «مۇ- ئەللىمنىڭ خېتى» ھېكايىلىرىدىكى يۇرەكنى ئېزىدىغان ئېغىر مۇڭ ، «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ۋە «كۆچۈككە ھۆجۇم» ھېكايە- لىرىدىكى غەزەپلىك كۈلكە ئۇلارنى ئۆزىنى چۈشىنىشكە ، بەدىئىي ئەدەبىياتنى سۆيۈشكە ، ئۇنىڭغا ۋىجدان ۋە ئىجادىي روھ بىلەن ياندىشىشقا ئۆگەتتى . دېمەك ، زۇنۇن قادىر مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ يۈكسىلىش ۋە راۋاجلىنىشىغا غايەت زور تۆھپە قوشتى . ئۇنىڭ بۇ تۆھپىسى سەنئەتخۇمار خەلقىمىز بىلەن ، ئۇنىڭ گۈللەپ ـ ياشناۋاتقان سوتسىيالىستىك مىللىي ئەدەبىياتى بىلەن بىللە ياشايدۇ . ئۇنىڭ نادىر ئەسەرلىرى خەلقىمىز قەلبىدە تېخىمۇ زور بەدىئىي مەزمۇن تاپىدۇ .

هېكايە ۋە ئوچېركلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى

مۇئەللىم كونۇبرت ئۇستىگە «بۇ خەت غۇلجا شەھىرىدە تۇ-
رۇشلۇق ئانام چىمەنخانغا تەگسۇن» ، تۆۋەنىگە «ئۈرۈمچى شەھىر-
ىدىكى ئوغلىڭىز روزىدىن» دەپ يازدى ـ دە ، بۇ سالام خەتنى
ئانىسىغا قانداق قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ ، چوڭقۇر
خىيالغا چۆمدى .

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا مايلىشىپ قارىداپ كەتكەن بىر ئۇستەل
تۇرىدۇ . بۇ ئىشلەش ھەم تاماق يېيىش ئۇستىلى ، كېچىسى بولسا ،
يېتىش ئۇچۇن كارىۋاتنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىدۇ . شۇنىڭ ئۇچۇن
ئۇستەلگە يېيىلغان جاپاكەش كۆرپە ، ياستۇق ۋە قالايمىقان چېچە-
لىپ يانقان كىتاب ، دەپتەر ، قەغەزلەر كىرلىشىپ يىرگىنچلىك
تۇس ئالغانىدى . ئۆينىڭ تام ـ تورۇسلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان
ئۆمۈچۈك تورلىرى ئىسلىشىپ ، قارىداپ كەتكەنىدى . ئۇستەل يە-
نىدىكى سوڭى يانجىلىپ كەتكەن ئەسكى شۈەكتىن باشقا كۆزگە
كۆرۈنەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەللىمنىڭ ياستۇقى ئاستە-
غا جايلىشىپ كەتكەن . پەنجىرىنىڭ ئويۇقىدا ئىسلىشىپ كەتكەن
كۇرۇشكا بىلەن بىر دانە قارا ھېجىر تۇرىدۇ . ئىشكىنىڭ يېنىدىكى
تۇۋى كەڭ ، جۇمىكى ئۇزۇن بىر چۆگۈن چاي دەملەش ھەم يۇز
يۇيۇش ئۇچۇن كىچىك بولۇپ تۇراتتى . يەنە ئاغزى ماكچىيىپ
كەتكەن بىر ئەسكى چامادانىنى ئېتىبارغا ئالساق ، بۇ ئۆيدىكى ھەممە
جابدۇقنى ساناپ تۇگەتكەن بولىمىز .

چامغۇرغا ئورنىتىپ قويغان شامنىڭ پوتلىسى ئۇسۇپ ئىسلاش-
قان بۇ زەي ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا .

پەرۋانە شامنىڭ پىلىلداۋاتقان كۇچسىز نۇرىنى سىلكىتىپ
مۇئەللىمنىڭ خىيالىنى تېخىمۇ تۇمانلاشتۇراتتى .

كوچا تېخىمۇ قاراڭغۇ ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاسمىنىدا يۇل-

تۇزلارمۇ كۆرۈنمەيدۇ . گويا شەھەر تا ئاسمانغىچە كۆمۈرگە ئايلىنىپ قاپقارا بولۇپ قېتىپ قالغان . ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمۈپ پۈتۈن ئەتراپتا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرەتتى . ناھايىتى بۇ سۈرلۈك كېچىنىڭ تىنچلىقىنى قەيەردىندۇر يىراق يەرلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان كۆكەمە ئىتلارنىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى ۋە پەنجىرىدىكى قاتتىق نان پارچىلىرىنى غاجاۋاتقان چاشقانلارنىڭ كىتىرلاشلىرى بۇزۇپ تۇراتتى . ئۆينىڭ قاراڭغۇلىشىغا بىلەن مۇئەللىمنىڭ ھەيۋىسىز جىم بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن چۇچۈنلەر ئۆمىلەشىپ ، بۇرگىلەر بولسا سەكرىشىپ ئۇنىڭ قېنىنى شوراشقا كىرىشتى . لېكىن ، مۇئەللىم بۇ ھادىسىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى سەزمەيدۇ . ئۇ مەيدىسىنى ياستۇققا قويۇپ ، بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا قويغان ھالدا جەينىكىنىڭ ئاغرىشىنىمۇ تۇيماستىن دۇم ياتىدۇ .

چەتتىن قارىغان كىشى ئۇنىڭ ئۇيقۇدا ئىكەنلىكىنى ياكى ئويغاقلىقىنى پەرق قىلالمايتتى .

— روزى ، روزى ، ھەي روزەم !

پەنجىرىدىن تۇيۇقسىز كىرىۋاتقان ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۈرۈۋەتتى . ئۇنىڭ چىگىش خىياللىرى دەھشەتلىك بىر قورقۇنچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى . ئۇ بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىترەشكە باشلىدى . چۈنكى ، مۇشۇ ھالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن جاللات شېكىسىنىڭ خەلقە كۆرسىتىۋاتقان دەھشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىغانىدى .

مىكلاپ ـ مىكلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىب بولاتتى . ئۇلار نېمە گۇناھ قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى ؟ ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى . لېكىن ، مۇئەللىم تۇرمىلەر دە بولۇۋاتقان ھاقارەت ، زورلۇق ، زۇلۇم ، ۋەھشىيلەرچە قىيناشلارنى ، ئادەم سويىدىغان قۇشخانىلاردىكى ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچچە ھەسسە دەھشەتلىكرەك قىيناپ ئۆلتۈرۈشـ

لەرنى سېزەتتى . مۇئەللىمنىڭ بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىنىڭ تولىسى بىر كېچىدىلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنىدى . ئەنە ئۇلارنىڭ بىرىنى ئادەم ئوغرىلىرى بېشىنى چۈمكەپ هايۋانەك يېتىلەپ كېتىپ بارىدۇ . ئۇنى سويسا كېرەك .

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قانغا مىلىنىپ يانقان قارنى يېرىلغان ، باشلىرى مىجىلغان ياكى يۈرەكلىرى سۇغۇرۇۋېلىنىپ ، تىللىرى كېسىلگەن گەۋدىلەر ، ئۆزىنىڭ تىرىك كۆمۈلىدىغان ئوريىسىنى كولاۋاتقان بىچارە مەھبۇسلارنىڭ هالسىز ، هەسرەتلىك قىياپەتلىرى ، تاغ ئارىسىدا قاغجىراپ يانقان ئادەم بېشىنىڭ قۇرۇق سۆڭەكلىرى قاتار تىزىلىپ كەلدى .

مۇئەللىم ئادەم قاسساپلىرىنىڭ بۇگۈن چولىسى تېگىپ ، بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا جەزمەن ئىشەندى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك بىر تىنىدى ـ دە ، ئالدىراشلىق بىلەن قالايمىقان كىيىنىشكە باشلىدى .

— هەي روزى ، روزى ، بارمۇ سەن ئۆزۈڭ !

— مەن ، مەن··· مانا هازىر ، — دېدى مۇئەللىم هودۇقۇپ ، — خاپا بولماڭلار··· چاپىنىمنى ··· — ئۇنىڭ هاسىرىغان ئاۋازى پەنجىرىدىن هويلىغا ئاشكارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

— قورقما ، هوي روزەم ! مەن سادىق ، ئىشكىنى ئاچ .

مۇئەللىم ئۆزىنى تامام دەهشەت ئورىۋالغانلىقىنى ئەمدى سەزدى . ئۇ پېشانىسىدىكى بۇژۇلداپ چىققان تەرنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ :

— ۋاي خۇمپەر ! كېچىدە كېلىپ ئادەمنى شۇنچىمۇ قورقۇتامسەن ؟ — دېدى ـ دە ، ئىشكىنى ئاچتى . هازىر ئۆيگە كىرگەن مېهماننى دەررۇ قاراشتا مۇئەللىمنىڭ دوستى سادىق دەپ ئېيتىشقا بولمايدۇ . نېمىشقا دېسىڭىز ، ئۇنىڭ بالدۇرقى ئاق ، دوملاق يۈزى قارايغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغانىدى . ئۇنىڭ بۇرۇنقى كېلىشكەن گەۋدىسىمۇ ۋېجىكلەپ قالغانەك كۆرۈنەتتى . ئۆڭۈپ ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم ـ كېچەك ـ

لىرى ئۇنىڭ ھازىرقى قىياپىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسىتەتتى. سادىق ئۆشنىسىدىكى توپا باسقان بوپسىنى پەنجىرە تۈۋىگە قويۇپ ئولتۇردى ـ دە، روزىنىڭ ياتقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ:

— بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيرانە ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟

— خاتىرجەمسىز ھاياتتا قولۇڭ قانداق ئىشقا بارىدۇ ئاداش؟ كۆڭۈللۈك ئۆيۈ تۈتۈش ئۈچۈن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كېرەك، — دەپ روزى شامنىڭ پوتلىسىدىن قارايغان قولىغا تۈكۈردى.

— ھازىرقى روھىي چۈشكۈنلۈك، ئەندىشىلىك ئەھۋالىمىزدا بۇ سۆزنى قىلىشقا ھەقلىقسەن. ئەمما، ئوقۇتقۇچى بولغان كىشىنىڭ ئۆزىنى تۇتالماسلىقى، بىپەرۋالىقى ئوسال ئىش.

— پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى روزى سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ.

— ۋارقىراپ ـ ۋارقىراپ ئاڭلىتالماي ئاخىر تامدىن چۈشتۈم.

— ئوغرىلىقنىمۇ ئۆگىنىپسەن ـ دە؟

— ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ھەرنېمە بولىمىز ـ دە، — دېدى سادىق بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۇ غەزەپلىنىپ مۇشتىنى تىزىغا ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ گومىنداڭچىلارنىڭ پەيلى مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، بىزنى بەخت ـ سائادەتكە، مەدەنىيەتكە ئېلىپ بارمىز دېگىنى قۇرۇق گەپ. خەلق ئاچ ـ يالىڭاچ قېلىپ خورلۇق، گادايلىق، نادانلىق ئاپەتلىرىگە ئۇچرىدى. خەلقىنى مەدەنىيەتكە باشلايدىغان مۇئەللىملەرنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق. بەخت ـ سائادەتنىڭ جايى زىندان بولدى. تەقىپ قىلىش، چېقىمچىلىق، مۇتتەھەملىك، خىيانەت، تۆھمەت، ئوغرىلىقلار ئۇچىغا چىقتى. تېخى بۇ گېزەندىلەر ئۇيالماستىن ئۇچ ۋىلايەتتە زۇلۇمغا، ھوقۇقسىزلىققا قارشى قوزغالغانلارنى ئوغرىلار دەپ تەشۋىقات قىلىۋاتىدۇ. ئۆز ھوقۇقى ئۈچۈن كۈرەشكۈچىلەر ئوغرى بولسا، خەلقنى بۇلاپ ـ تالىغۇچىلارغا، ھوقۇقنى ئاياغ ئاستى

قىلغۇچىلارغا نىمىدەپ نام بېرىش كېرەك . مانا بۇ تالاش ئۇستىدىن ئادىل ھۆكۈم چىقارغۇچىلار گومىنداڭچىلارنى ئوغرى دەپ ، ئازاد- لىقنى تەلەپ قىلغۇچىلارنى توغرى دەيدۇ . ھە ، روزى مانا قارا ، ئەگەر بىزمۇ ئازادلىقنى خالايدىكەنمىز ، مۇنداق بۇلۇڭ - پۇچقاقتا ئىسلىشىپ كىرگە ، ئەخلەتكە چۆكۈپ ياتقۇچە ئۇچ ۋىلايەتتە باشلاڭ- غان كۈرەشنىڭ ماھىيىتىنى خەلققە چۈشەندۈرۈپ ، خەلق ئازادلىقى يولىدا قولىمىزدىن كەلگەن ياردەمىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك .

— توغرا ئېيتتىڭ سادىق ، ئەلۋەتتە مۇنداق پەيتتە بىز جەڭگە كىرەلمەي قالغان بولساقمۇ ، بۇ يەردىكى خەلققە كىم ئوغرى ، كىم توغرى ، يەنى دوست كىم ، دۈشمەن كىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈ- رۈش بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى قەرز .

ئىككى مۇئەللىم خېلى ۋاقىتقىچە سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى .

روزى بەشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ، سادىققا بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ، يەنە توختاپ قالدى . نېمىشقا ئۇ كۆڭلىگە كەلگەن سۆزنى دوستىغا ئېيتالمىدى . چۈنكى ، بىرىنچىدىن ، روزى ناھايىتى ئېھ- تىياتچان ئىدى ؛ ئىككىنچىدىن ، بۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بىر - بىرىگە ئانچە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن روزى ئۈرۈمچە- دىكى ياشلار ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى بولۇۋاتقان مەخپىي ھەرە- كەتنى سادىققا تامامەن سۆزلەپ بېرىپ ، ئۇنىمۇ بۇ ھەرىكەتكە تارتىشتىن ئېھتىيات قىلدى . ئۇ : «كىم بىلىدۇ ، بىرقانچە ۋاقىت- تىن بېرى سادىق قەيەردە ، كىملەر بىلەن بىللە بولدى . بىر - بىرىنى تۈتۈپ بېرىدىغانلار ئازمۇ ھازىر···» دەپ ئويلىغانىدى . لېكىن ، روزىنىڭ سادىق توغرىسىدىكى مۇنداق گۇمانلىق ئويلىرى توغرا ئەمەس ئىدى .

سادىق كۈلۈمسىرەپ :

— ھە ، بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدىڭغۇ ؟ سۆزلە قورقۇنچاق ، — دەپ روزىغا قارىدى .

— قويساڭچۇ سادىق ! — دېدى روزى بىرنەرسىدىن يىرگە- گەندەك چىرايىنى تۇرۇپ ، — ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ئاداش ؟

— نېمىنى سورايسەن ، جاۋىۋتىڭدا سەندوبادىكى مەكتەپكە شياۋجاڭلىققا سايلاندىڭ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ چىققىنىمدا سىلەر : «مانا سادىق مۇدىر بوپتۇ . بىز بولساق مۇئەللىم ، بەختىڭ بار ئىكەن ، بەختىڭ . . . » دېيىشىپ مېنى تەبرىكلىشىپ قالدىڭلار . مەن سىلەر بىلەن خۇشال خوشلىشىپ ھارۋا ئىزدەپ دەڭگە يۈگۈرۈپ كەتتىم . ئاخىر بىر ئۆلەرمەن كالا ھارۋىسىنى تېپىپ شۇنىڭ بىلەن يولغا چىقىپ ئۇچ كۈن بولاي دېگەندە ئەترايى ساز-لىق ، تام - تورۇسلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان زەي بىر تاشلاندۇق ئۆيگە يېتىپ كېلىپ ، شۇ يەردە بەش كۈن قوندۇق . چىلە پۇراپ تۇرىدىغان سېسىقچىلىقتا پاشىنىڭ دەستىدە قېنىپقىنا بىردەم ئۇخ-لىيالمىدىم . بەش كۈن ئىچىدە ھېچكىم مەن بىلەن تۇزۇكرەك گەپلەشمىدى ياكى قىلىدىغان ئىشمىغا ئەۋەتمىدى . توغرىسى ، مەن بۇ يەرگە ئۇقۇنقۇچىلىق ۋەزىپىسى بىلەن چىقتىممۇ ياكى مەھبۇس بولۇپ پالاندىممۇ ؟ ئۇنى ئاجرىتىۋالالمىدىم . ئىسىت ، بىرنەچچە قېتىم مىڭ پۇشايمان قىلدىم . ئاخىر چىدىيالماي ، سولىساڭ بە-راقلا سولا ، ياتارمەن دېدىم - دە ، باتۇرلۇق قىلىپ شىيەنجاڭنىڭ ئالدىغا توپتوغرا كىردىم . شىيەنجاڭ بىر قولىدا تاماكا ، بىر قولىدا چاي قۇيۇلغان ئىستاكاننىڭ ئۈستىدىن تۆتۈپ ئالدىدىكى قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپتىكەن . ئۇ ماڭا بوينىنى بۇراپ گەپ قىلماستىن قاراپ تۇردى . مەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن ھېچ نەرسە ئۇقالمە-دىم - دە : «شىيەنجاڭ جانابلىرى ، مەن نېمە ئىش قىلىمەن ؟ ئالتە كۈن بولدى ، زېرىكىپ ياتىمەنغۇ » دېدىم - دە ، قىزىرىپ تىترەپ كەتتىم . ئۇ بىپەرۋالىق بىلەن ھەجىيىپ ئازراق ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن : «بۇ يەردە ھازىر ئۇيغۇر مەكتىپى يوق ، سەن خاتا چىقىپ قاپسەن » دېدى . «ئۇنداق بولسا مەن قايتىپ كېتەيمۇ ؟ » دېگەنە-دىم ، شىيەنجاڭ خۇددى مەندىن شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم : «مەن ئىشلىيەلمەيدىكەنمەن دەپ بىر پارچە ئەرز يېزىپ بېرىپ ئاندىن كەتسەڭ بولىدۇ » دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشە-تىپ . كېيىن قولىدىكى تاماكىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى چېكىۋې-تىپ ، ئىستاكاندىكى چاينى سۇمۇرۇپ جىم بولۇپ قالدى . شۇ

كۈنىلا ئەرز يېزىپ تاپشۇردۇم . شىيەنجاڭ مەندىن قۇتۇلغانغا خۇش ، مەنمۇ ئىگىسىز ئىتتەك كەچكىچە زەي يەردە زېرىكىپ ئاچ يېتىش-تىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش . شۇ كۈنى كەچ كىرگەنگە قارىماي بوپام-نى دۇمبەمگە ئارتىپ ، پىيادە يولغا چۈشتۇم . مانا بۇگۈن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كەلگىلى ئۈچ ئايدەك بولدى...

— ئۈچ ئايدىن بېرى نېمە ئىش قىلدىڭ ؟

— سايباغقا كېلىپ كېسەك قۇيدۇم .

— بەللى ، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دېگىن .

— زەي يەرگە كىرىۋېلىپ ، سازاڭدەك بىكار يانقاندىن كۆرە ، ئەمگەك قىلىش قانداق ياخشى . قورساقمۇ توينىدۇ ، تەنمۇ چېنىقىدۇ .

— ھە مۇدىر ، ئىش شۇنداق دېگىن .

— مەنمۇ سىفەننى تۇمشۇقۇمنى تىرەپ يۇرۇپ تۇگەتكەنىدىم . ئاخىر مۇئەللىم بولالماي قالدىم . سەن ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن ؟ — دەپ سورىدى سادىق .

— مېنىڭ مۇئەللىملىكىم سېنىڭ تەمتىرەپ يۇرۇشۇڭدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ . بۇ ئەھۋاللارنى ئاتا - ئانىمىزدىن يوشۇرۇپ يۇرۇشكە ئانچە ئورۇنمۇ قالمىدى ئاداش ، — دەپ روزى مۇلايىم قىياپەتتە ياستۇق ئاستىدىكى خەتنى ئېلىپ سادىققا ئۇزاتتى . سادىق ئوقۇشقا كىرىشكەن خەتتە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى :

سېغىنىشلىق سالام خەت :

مېھرىبانىم ئانا ! غەم - قايغۇلار ئىچىدە قالغان دەردلىك ئوغلۇڭ روزىدىن سالام !

جېنىم ئانا ! ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ . سەن كەچ كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى مېنى يۇيۇندۇرۇپ ، چىرايلىق كىيىندۈرۈپ ، گۈللەپ تىكىلگە جىلتىنى بوينۇمغا ئېسىپ قويدۇڭ ، ئانىلىق مېھرىڭنى چېچىپ يۇمشاق قولۇڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ : «مېنىڭ ئوغلۇم بۇگۈندىن تارتىپ بەخت يولىغا كىرىدۇ . يۇر قارا كۆزۈم ، مەن سېنى بەخت ئۆيىگە تاپشۇرىمەن» دەپ مەھەللىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىڭ . مەن شۇ

كۆندىن تارتىپ ئوقۇشقا كىرىشتىم . مانا بۇ يىل توپتوغرا ئون ئىككى يىل ئوقۇدۇم .

قارىغىنا ، مېھرىبان ئانا چىرايىمغا ! مەنمۇ بۇرۇن ئالدىنقىدەك بالاغا ئوخشاش بۇدرۇققىنا ، قىزىل يۇزلۇك ئوغلۇڭ روزى ئەمەس- مىدىم . شۇنداق ، مەن شۇ روزى . بىراق ، ھازىرقى ھوقۇقسىز- لىق ، ئەندىشىلىك ھاياتىمدا يىگىرمە ئىككى ياشلىق روزىنىڭ سەن سىلىغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئاقاردى . چىرايلىرى سارغىيىپ پېشانىسىگە سىزىقلار تارتىلدى .

جېنىم ئانا ! باراۋەر ھوقۇققا ئىگە بولغان جايلاردىكى ئوقۇ- مۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەختلىك ھاياتىنى كۆرۈپ ، يۈرەك پارەم — ئوغلۇمنى ئوقۇتسام ، بەختلىك بولار ، دېگەن شېرىن ئارزۇلار بىلەن بار - يوقۇڭغا قارىماي مېنى ئوقۇنقانىدىڭ . لېكىن ، مەن بەختسىز بولۇپ چىقتىم ، خاتىرجەم ئەمەسمەن ، ھەتتا ئۆزۈمنىڭ سايىسىدىن ئۆزۈم قورقىدىغان بولۇپ قالدىم . ھەركۈنى چۈشۈمدە زىندان ، ئۆلۈم ، زۇلۇم كۆرىمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرنۇمغا ھەمە- شە قان ھىدى پۇرايدۇ . يۈرىكىم سىقىلىدۇ··· ياق ، مەن تۇغۇلغاندا مۇنداق بەختسىز ئەمەسلىكىمگە ئىشىنىمەن . ئانا ، ئوغلۇڭنى ھا- زىرچە بەختسىز قىلغان ۋە ئۆز خەلقىگە مۇئەللىمنى رودو ، سەت قىلىپ كۆرسەتكەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى چۈشەن- دىم ، ئۇ — تەڭسىز جەمئىيەت ، ئۇ — ئىستىبدات ھاكىمىيەت . ئانا ، سىلەر ئىلىدا تۇرۇپ كۇلۇۋاتقىنىڭلار ! بىزنىمۇ سېغىنغانسى- لەر ؟ خۇشاللىقىڭلارغا ، بەختىڭلارغا بىزنىمۇ شېرىك قىلغۇڭلار كېلىدىغاندۇ ؟ سىلەرگىمۇ مۇئەللىم كېرەكتۇ ؟ مەن ياخشى بىلە- مەن ، ئەلۋەتتە كېرەك . ئۆز بالىسىدىن ، ئۆز ئانىسىدىن ، خەلقە- دىن ، ۋەتىنىدىن كېچىدىغان كىشىلەر سېنىڭ بىلەن بىز ئەمەس . مېھرىبان ئانا ! ئوغلۇم بۇنىڭدىن ئۆزگەردىمىكىن دەپ ھەرگىز گۇمان قىلما . مەنمۇ ئازادلىق يولىدا ، بەخت يولىدا كۆرەشكە تەييار ! »

1945 - يىلى ئاۋغۇست

رودۇپاي

ئاڭلىغان بولسىمۇ ، كۆرمىگەنلەر بار ، كۆرسىمۇ ، كۆرمەسكە سالىدىغانلار بار ، لېكىن كۆرگەنلەر كۆپ .

ئادەملەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلىشىدۇ . لېكىن ، پالاكەت قانداق سۇرەتلىك نەرسە ، ئۇ قەيەردە يۈرىدۇ ، نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ؟ دېسە ، «تاڭەي» دەيدىغانلار بار . ئۇلار ئۆزلىرى پالاكەتنى ئۇچىسىدا كۆتۈرۈپ بېقىپ يۈرۈپ چوڭ قىلىدىيۇ ، ئۇنى تونۇمايدۇ ، ناملىرىن ئەندىشە قىلىدۇ ، ئەمما «پالاكەتكە يولۇقمىسا ، ئەجەب راھەت ، ئەركىن ياشايدۇ كىشى» دەپ ئويلايدۇ .

پالاكەت توغرىسىدا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز : «مەككىنىڭ يولىدا رودۇپاي بار ، ئۇ پالاكەت ئۇچراپ قالسا ، ساڭا چاپلىشىۋالىدۇ ، ئۇنىڭدىن ئاجرىماق تەس . رودۇپاينىڭ كۆزىنى چوقۇيدىغان بىر قۇش بار . سەن ئاشۇ قۇشنى ئۇچراتقۇچە ئۇ گېزەندىنى كۆتۈرۈپ يۈرسەن» دېيىشىدۇ .

مەن ئۇ پېشكەلدىن ناھايىتى ئەندىشە قىلىپ ، بىر كۈنى بوۋامدىن :

— بوۋا ، سەن ھەجگە بارغاندا يولدا رودۇپاي ئۇچرىمىدىمۇ ؟ ساڭا چاپلاشمىدىمۇ ؟ ئۇ ئادەمگە ئوخشامدىكەن ؟ ... — دەپ سورىدىم .

بوۋام مېنىڭ كەلسە ـ كەلمەس نېمىلەردىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگىنىمگە كۈلدى ، كېيىن ئويلۇپلىپ چۈشەندۈردى :

— ماڭا يولدا مەككىنىڭ ناھايىتى تولا غېرىب ـ مىسكىنلىرى يولۇقتى . مەن ئۇلارغا سەدىقە بەردىم . ئۇلار خۇشال بولۇپ قېلىشتى . بەزىلەر شۇلارنى سۈرۈشتۈرمەيلا رودۇپاي دەيدىكەن ، ياق ، ئۇنداق ئەمەس . ئۇلار غېرىب ـ مىسكىن ، ئاچ ـ يالىڭاچ قالغان

كىشىلەر . ھىندىستان بىلەن ماڭغۇچىلارغا راست رودۇپايلا ئۇچراپتۇدەك ، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە : رودۇپاينىڭ پۇتلىرى تولغىماچ - تولغىماچ بولۇپ سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن . ئۆزى قېرىپ كېتىپتۇ ، لېكىن كۆزى ھۇۋقۇشنىڭكىدەك يامان ئىكەن . ئەمما ، ياۋاش كۆرۈنۈشكە كىرىۋېلىپ ، خەلقتىن يارەم سورايدىكەن ، ئۇنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىپ يېقىنلاشساڭ ، چاپلىشىۋالىدىكەن .

— ئەمىسە رودۇپاي دېگەن قانداق يەردە يۈرىدىكەن ، ئۇنىڭ سۈرىتى نېمىگە ئوخشايدىكەن ؟

— ئۇ ئادەملەرگە ئارىلىشىپ يۈرىدىكەن . ئۆزىمۇ ئادەم سۈرىتىدە بولسا كېرەك . ئەمما ، ئۇ ئاچ كۆز ۋە تويماس بولىدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئېغىرلىقنى يەلكەڭگە ئارتىپ قويىدىكەن - دە ، ئاستا - ئاستا تۈيغۇزماي قېنىڭنى شورايدىكەن . ئۇنى ھاپاشلاپ يۇرۇۋېرىپ دەرمانسىزلىنىپ يىقىلساڭمۇ ، ئۇ گېزەندە ئۇچاڭدىن ھېچ چۈشمەيدىكەن .

كىشىلەرنىڭ ئەركىن يۇرۇش - تۇرۇشى ئۈچۈن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىڭ شۇنچىۋالا يامان توسالغۇ بولۇشى غەزىپىمنى كەلتۈرگەنلىكتىن :

— رودۇپايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى چارىسى يوقمىكەن ، بوۋا ؟ — دېدىم .

— بار ، — دېدى بوۋام ۋە رودۇپاينىڭ جاجىسىنى بەرگەن بىر كىشىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى :

— بۇ ۋەقە چوڭ بىر كىتاب ، ئۇنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرەلمەيمەن ، مەزمۇنىنىلا ئېيتسام ، مانا مۇنداق : سەنۇبەر دېگەن بىر باتۇر يىگىت گۈلىيار دېگەن پەرى قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدى . ئۇ گۈلىيارنى ئىزدەپ نەچچە يىل تاغ - تاش ، چۆل - جەزىرىلەرنى پىيادە كېزىپ يۈرۈپ جىق مۇشەققەتلەرنى چەكتى ، ئۇ يوللاردا ئاجايىپ - غارايىپ ھادىسىلەرنى ئۇچراتتى . بىر جايدا ھەممە نەرسىلەر تەلتۆكۈس بولغان ئاسمان - پەلەك ئېسىل بىنالارنى كۆردى ، لېكىن ئىگىسىز ، بىرمۇ جان يوق . يەنە بىر جايدا

ئاجايىپ مەرمەر تاشتىن سېلىنغان زىننەتلىك ساراي ئىچىدە ئالتۇن جابدۇقلار ، گۆھەرلىك نەقىشلەر تۇراتتى ، ئادەمزات كۆرۈنمەيتى . لېكىن ، تەخت ئۈستىگە غەلىتە ھايۋانلار چىقىپ ئولتۇرۇشۇۋالغانىدى . يەنە بىر جايدا ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن تولغان باغلىق ئىمارەتلەر ئىچىدە نەچچە يەرگە قازان ئېسىلىپ ، جاھاندا بارلىكى ھەر تۈرلۈك تاماقلار پىشۇاتقان . داستىخانلار تۈرلۈك نازۇنېمەتلەر بىلەن بېزىلىپ ، قاچا ـ قومۇچ جاي ـ جايىدا تىزىلغان ، چوڭ توي ھازىرلىقى تۇراتتى . لېكىن ، ھېچ ئىنسان كۆرۈنمەيتتى . گىياھلارنىڭ يىلتىزلىرىنى يەپ يۈرگەن ئاچ يىگىت مۇنداق ئېسىل نازۇنېمەتلەرنى كۆرۈپ : «يا بەخت» دېدى ـ دە ، چوڭ ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە كىرىشتى . ئۇ مانتا يېمەكچى بولۇپ قول سوزغانىدى ، قاسقان سەكرەپ كەتتى ـ دە ، ئۇنى ھارغۇچە ئۈرۈپ قوغلىۋەتتى . ھالۋا يەي دەپ قول سوزغانىدى ، چۆمۈچ ئۈرۈپ ، ئۇنىڭ باش ـ كۆزىنى يېرىۋەتتى . بۇ ئادەم ھەيران قالغۇدەك قىزىق ھادىسە بولدى . ھېچ قازان ئۇنىڭغا بىر چىشلەم تاماق بەرمەي ، ئازار بەردى . يا تەخسىلەر بىر تال قاق ، يا دەرەخلەر بىر تال مېۋە بەرمىدى ، ھەممىسى ئۈرۈپ قوغلىۋەتتى .

يىگىت مۇنداق ھادىسىلەرنى جىق كۆرگەن ، مۇنداق تاياقلارنى جىق يېگەن بولغاچقا ، ئارتۇق ئەجەبلىنمەي تۇرماي ، يەنە يولىغا راۋان بولدى .

ئاشىق يىگىت ئىنسانلارنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە زار ئىدى . بىر كۈنى ئۇ ھېرىپ ـ ئېچىپ چىدىماي يەنە بىر باغقا تەۋەككۈل دەپ ، كىرىپ قالدى . قايسى كۆزى بىلەن كۆرسۇن ، تازا پىشقان ئالما تۇۋىدە مۇلايىم قىياپەتلىك بىر ئادەمنىڭ ھەجىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . يىگىت ھە ، مانا ئەمدى پەلەكنىڭ چاقى دۇرۇس چۆرگىلەپتۇ ، دەپ ئويلىدى ـ دە ، مانا بەخت ئانا !... دەپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ھېلىقى ئادەمنى قۇچاقلاپ دېدى :

— ھۆرمەتلىك ئاتا ، نېمە قىلىپ ئولتۇرىسىز بۇ يەردە ؟

— جېنىم بالام ، — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ يالۇرۇپ ، —

مەن باغۇەن ئىدىم ، زەي يەردە يېتىپ پالەچ بولۇپ قالدىم . ئايلاپ ـ يللاپ باغقا قارايمەن ، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن شېخىدا تۇرغۇزۇپ بىرمۇ ئالما ئۈزۈپ يېيەلمەيمەن . مېنىڭ دۇنيادا بىرلا مۇرادىم بار ، ئۇ بولسىمۇ شۇ ئۆز قولۇم بىلەن بىر تال مېۋە ئۈزۈپ يېسەم ، بېشىڭدىن مىڭ ئۆرگىلەي ، ياردەم قىلساڭ ئىدى .

— بولدى ، يىغلاپ دەردلەنگەن يۈرەكنى تىترەتمە ، ماڭا ھاياش بول ! ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقاي ، ئۆز قولۇڭ بىلەن قانچىنى يېسەڭ يە ، مۇرادىڭ ھاسىل بولسۇن ! — دېدى مەرد يىگىت ۋە پالەچ باغۇەننى ئالما ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى . يىگىت قويۇق ئالمىسى بار بىر شاخقا مىنىپ ئارقىسىغا قاراپ ، — سەن يەۋاتامسەن ؟ رۇخسەت قىلساڭ ، مەنمۇ بەش ـ ئالتە تال ئالما يېسەم ، — دېگەندى . باغۇەندىن ھېچقانداق ئۈن چىقمىدى . ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇياپىلاقنىڭ كۆزىدەك پارقىراپ ، ئاغزى ھىجىيىپ تۇراتتى .

«پالەچ مۇرادىغا يەتكەنلىكى ئۈچۈن خۇشاللىقىدىن تىلى سۆزگە كەلمەيۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىغان يىگىت تويغۇچە ئالما يەپ :

— مەنمۇ ئالماڭنى تويغۇچە يېدىم ، سەنمۇ يېگەنسەن ، ئەمدى چۈشۈپ كېتەيلىمۇ ؟ — دەپ يەنە ئارقىسىغا قارىدى .

لېكىن ، باغۇەندىن زۇۋان چىقمىدى . ئۇ پۈشۈلداپ يىگىتنىڭ دۈمبىسىنى يالاۋاتاتتى . يىگىت «بۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ يامىشىپ يەرگە چۈشۈپ : «قېنى ئەمىسە ئاستا چۈشە» دەپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى پالەچتىن زۇۋان چىقمىدى ، ئۇ بارغانسېرى كانىدەك مەھكەم چاپلىشىپ ، توختىماي پۇشۈلداپ تىلى بىلەن يىگىتنىڭ دۈمبىسىنى يالاۋاتاتتى ، يىگىتنىڭ غىدىقى كەلدى .

— ھوي نېمە قىلىۋاتىسەن ؟ !

— ...

— مۇرادىمغا يەتتىم دەپ ، يەنە ئۇچامدا ئۆلۈپ قالما ، چۈش !

— ...

هوي بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ ؟

— ...

— زۇۋان سۈرمەيسەنغۇ ؟ چۈشە - چۈش !

باغۋەن تىلىنى سۆزگە بەرمەيدۇ ، ھامان يالايتتى . يىگىت تېرىكىشكە باشلاپ ، مۈرىسىنى قارمىۋالغان پالەچنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا ئىتتىردى .

— ئويۇن - چاقچاق شۇنچىلىك بولغىنى ياخشى ، چۈشە ، مەن يولۇمدىن قالماي !

— ...

يىگىتنىڭ بويى شۇركۈندى ، ئۇنى سىلكىدى ، نەچچە قېتىم ئولتۇرۇپ قوپتى ، پېشانىسىدىن ئارقىغا ئىتتىردى . پالەچ زادىلا چۈشمىدى ، يا گەپ قىلمىدى . يىگىت غەزەپلىنىپ پالەچنى تىللىدى ، قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ مۈشتلىدى ، ئالما ياغاچلىرىغا ئاپىرىپ ئۇردى ۋە بىرقانچە قېتىم ئېگىز - ئېگىز سەكرىدى . پالەچ بولسا ، بارغانسېرى مەھكەم تۇرۇپ چاپلىشىپ كېتىپ باراتتى . يىگىت ئۇچىسىغا چاپلىشىپ قالغان پالەچنىڭ مۇلايىم باغۋەن ئەمەس ، رودۇپاي دېگەن پالاكەت ئىكەنلىكىنى ئەمدى سەزدى - دە ، ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ :

«بىر بالادىن قۇتۇلۇپ ،
مىڭ بالاغا ئۇچرىدىم .
مىڭ بالادىن قۇتۇلۇپ ،
رودۇپايغا ئۇچرىدىم»

دەپ رودۇپاينى ھاپاش قىلىپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولدى .

ئاشىق يىگىت بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ ، قۇملۇق چۆللەر-دىن ، مۈزلۇق داۋانلاردىن ئاشتى . ئۇ كۈندىن - كۈنگە ساماندەك سارغىيىپ ماغدۇرسىزلىنىپ باراتتى . ئاخىر بىچارىنىڭ قوۋۇرغە-لىرى ئېچىلىپ ، تاپانلىرى تېشىلىپ ، ئۇستىخانلىرى كۆرۈنۈپ

قالدى . لېكىن ، ئۇ چىدام ۋە غەيرەت بىلەن ئۆز يولىدا يۈرۈشنى توختاتمىدى .

يىگىت كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆلەي ـ ئۆلەي دەپ قالغاندا ، يىقىلىپ ، قوپۇپ ئاجايىپ چىرايلىق مەنزىرىلىك بىر جايغا يېتىپ كەلدى . سۈپسۈزۈك سۇلىرى چايقىلىپ تۇرغان ، قىرغاقلىرىغا كۆز يەتمەيدىغان چوڭ بىر كۆل . بۇ كۆل يېنىدا يوغان بىر چىنار باراقسان شاخلىرىنى ئەتراپلىرىغا يېيىپ سۇ بويىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇراتتى . سالقىن شامالدا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى بىر ـ بىرى بىلەن ئوينىشىپ ، قانداقتۇر سىرلىق بىر ئاۋاز ئاشىق يىگىتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . كۆلنىڭ پۈتۈن ئەتراپىدىكى ئوتلاقلار قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرى ئاستىدا يىراقلاردىن ياپيېشىل دۇخاۋدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى . ئوتلاقلاردا رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ ، ياش قىزلاردەك ئەركىلەپ يەلپۈنۈپ تۇرۇشاتتى .

ئاشىق يىگىت بۇ جاينىڭ ساپ ھاۋاسىدىن كۆكسى تويغۇچە نەپەس ئېلىپ ، ئېغىر بىر تىنىپ : «ئەمدى رودۇپاينى كۆتۈرۈپ بۇنىڭدىن ئارتۇق يۈرسەم ئۆلمەن . ئاخىرقى قېتىم بار كۈچۈمنى يىغىپ بۇ پالاكەت بىلەن ئېلىشاي ، ئەگەر ئۆلسەم ئاجايىپ چىرايلىق خۇش ھاۋالىق جاي ئىكەن ، جەسىتىم مۇشۇ يەردە قالسۇن» دەپ ئويلىدى . ئۇ چىنارغا يۆلىنىپ دەم ئالدى ۋە كۆلنىڭ سۈيىدىن قانغۇچە سۇمۇرۈپ ـ سۇمۇرۈپ ئىچتى . سۇ ئۇنىڭغا كۈچ بەرگەندەك بولدى . ئوڭدا يېتىپ كۆپكۆك ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ ئويىغا ناھايىتى بىر ياخشى پىكىر كەلدى . چىنارنىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقتى . چىنارنىڭ كېلىشكەن بىر ئاچىسىغا رودۇپاينىڭ بېشىنى قىسىپ پېشانىسىدىن بېسىپ ، بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى كۆلگە ئاتتى .

يىگىت كۆلدە چايقىلىپ ـ چايقىلىپ يۈيۇنۇپ چىققاندى ، پۈتۈن ئەزالىرى تاپتازا ، خۇددى بۇرۇنقى باتۇر يىگىت بولۇپ قالدى .

باتۇر يىگىت بىردىن ئېسىلغان رودۇپايغا قارىدى ، ئۇ ناھايىتى

سەت ئاۋاز بىلەن چىرقىراپ تېپىرلاۋېتىپتۇ . بىردىن جاھاننى تۇتەك بېسىپ ھەرخىل سۈرلۈك ئۈنلەر پەيدا بولدى . دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ چىنارنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلدى . گۈللەر توزۇپ كەتتى . بىردەمنىڭ ئىچىدە كۆل مۈزلاپ ، شۇڭغانلار ئويناپ ھۇشقۇتتى . باتۇر يىگىت بۇ ھادىسىلەر ئىچىدە ھودۇقۇپ كەتمىدى ، غەيرەت ۋە چىدام بىلەن چىنار ئۈستىگە چىقىپ ، رودۇپاينى مىجىپ تاشلىدى .

جاھان كۈلدى ، مۈزلار ئېرىپ ، دەرەخلەر كۆكەردى . گۈللەر بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق چىرايلىق بولۇپ يەنە ئېچىلدى . باتۇر يىگىتنى نەچچە يىل ئازابلىغان تىلسىم سۇندى . يىگىت ئەمدى ھېچقانداق تەمتىرىمەستىن ئەركىن نەپەس ئالدى...

ئاخىر بېرىپ - بېرىپ ئۇ گۈلزار ئارىسىدا گۈلیارى بىلەن ئۇچراشتى . گۈلیار شۇنداق چىرايلىق قىز ئىدىكى ، ئۇنى تەسۋىرلەشكە قەلىمىم ، سۆزلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ .

سىلەر ئاشىق يىگىتنىڭ گۈلیارىنىڭ چىرايلىق ، سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرمىگۈچە ، مەن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىمەن ، دەپ ماختىنالمايمەن . شۇنداق قىلىپ دۇنيادا تۇنجى قېتىم رودۇپاينى يانجىپ تاشلاپ ، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگۈچى گۈلیارىنىڭ ئاشىقى سەنۇبەر دېگەن باتۇر يىگىت بولغانىكەن .

مەن بۇ ھېكايىدىن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىمۇ يوقىتىش مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ يۈرەتتىم . بىزنىڭ باغلاردا رودۇپاي يوق ، بىز خاتىرجەم كۇن كەچۈرىمىز ، دەپ ئويلايتتىم . كېيىن ئېسىمنى تاپقاندا بايقاپ باقسام ، ئۇنداق ئەمەس ئىكەن ، بىزنىڭ باغلاردىمۇ رودۇپايلار بار ئىكەن . ئۇلار كۆپچىلىك تېرىپ - تىكىپ ئۆستۈرگەن باغلارغا يالغاندىن باغۋەن بولۇۋېلىپ ، خەلقنىڭ ئۆزىنىڭ يېتىشتۈرگەن مېۋىسىنى بەرمەيدىكەن . خەلق بولسا ، يوقسۇزلۇق ، گادايلىقتىن زارلىنىدىكەن . لېكىن ، بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلمىدىغانلار ئاز ئىكەن . ئۇلار بولسا ، رودۇپايلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئەپت - بەشىرىلىرىنى

ئېچىپ :

— ھەي خالايىق ، زارلىنىسىلەر ، ئازابتا ئىڭرايسىلەر ، بۇ پالاكەتنى سېلىۋاتقانلار كىم ؟ قېنىڭلارنى شوراۋاتقان ئاشۇ تەييار-تاپ رودۇپايلارنى نېمىشقا كۆرمەيسىلەر ؟ ! — دەپ خىتاب قىلىشقا باشلىدى . خەلقمۇ كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا قاراشقا ۋە پالاكەت-لەرنىڭ يىلتىزلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى...

ئاخىر بىزمۇ رودۇپاي دېگەن پالاكەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسى-نى ئويلاپ تاپتۇق .

سەنۇبەر رودۇپاينىڭ بوينىنى ئاچا ياغاچقا قىسىپ قويۇپ ، بېشىنى ئۇزۇپ تاشلىغاندىن بېرى ، رودۇپاينىڭ ئەۋلادى بارلىق ياغاچتىن ، شۇنىڭدەك تاياق - توقماقتىن قورقىدىغان بولۇپ قالغا-نىدى . بىز مانا شۇلاردىن پايدىلىنىپ بېغىمىزدىكى رودۇپايلارنى تازا دۇمبالىدۇق . ئايھاي... رودۇپاي تاياقتىن شۇنداق قورقىدىكەن-كى ، بىكار يېتىپ يەپ ، سەمرىپ ماڭالماي قالغان پالەچلەر ئالدى - كەينىگە قارىماي قاچتى .

1945 - يىلى ، غۇلجا

كۇچۇككە ھۇجۇم

1946 ـ يىلى . كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇرۇمچى ئاسمىنىنىڭ قاپقى تۈرۈلگەن ، چىرايى تولىمۇ سۆرۈن كۆرۈنەتتى . كوچىلاردا يۇرۇش ـ تۇرۇشمۇ شۇنداقلا كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇرغان بىر پەيتتە نەنگۈەن كوچىسىدىكى ئاشپۇزۇلدىن خوتۇنى بىلەن بىر ھەربىي ئادەم چىقتى . ئېرى ئېگىزرەك ، خوتۇنى بولسا پاكاررراق ئىدى . بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت شۇلا . ھەربىي كىشىنىڭ ئېتىنى بىز بىلمەيمىز ، ئەمما ئۇنىڭ ئۇچىسىدا چاپراس تاسمىسى سارغۇچ يېڭى ھەربىي كىيىمى بولۇپ ، بەلۇېغىنىڭ ئالدى ئوڭ تەرىپىدە يالتىراق قاپلىق تاپانچىسى ئېسىقلىق تۇراتتى . ئۇنىڭ ياقىسىدا قانداقتۇر ھەربىي ئۇنۋاننىڭ بەلگىلىرى بار ئىدى . بۇ قىياپەتتىكى كىشىنى كۆرگەنلەر : «ھە ، بۇ خېلى چوڭ ئوفىتسېر ئىكەنغۇ» دەپلا قويۇشاتتى . ئۇ ۋىزووۋود كوماندىرىمۇ ، روتا كوماندىرىمۇ ياكى كىچىكرەكمۇ ، كاپىتانمۇ ياكى پولك كوماندىرىمۇ ، ئۇنى سۇرۇشتۇرگىلى بولامدۇ ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمە ، نېمە خىزمەت قىلىسىز ؟ دەپ سوريساق ، بىزگە ئېيتىپ بېرەتتىمۇ ؟ ياق ، ئۇنداق ئىشتىن ھەزەر قىلىش كېرەك . بولمىسا سەن سوراپ باققىنا قېنى ؟ ئۇنىڭ يۈزى سۆرۈنلىشىپ ، قاپقىدىن مۇز يېغىپ كېتىدۇ ۋە ئاغزىدىن زەھەرىدەك ئاچچىق سۆزلەر چىقىپ ، چېچىلىپ تۇكۇرۇۋەتسە ، يۈزۈڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ ، ھەتتا چىدىمىغىنىدىن ئۆزىمۇ ئورنىدا تۇرۇپ ئۇچ قېتىم سەكرەيدۇ . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىغان شېرىكلىرىنىڭ شۇنداق كۆڭۈلگە تەگكۈدەك مۇئامىلە قىلغانلىقى بىزگە ناھايىتى ئوچۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىمىز ـ دە ، ...

مانا بۇنداق ئادەملەرنى بىز سەپرا مەجىز ياكى كۆكەمە دەيمىز . مۇنداق ھەربىي كىشىلەر خېلى كۆپىيىپ قالغانىدى . ئۇلار ئۆزلىرى

رىچە : «خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىمىز » دېيىشىپ يۈرۈدۇ . لېكىن ، خەلق ھەقىقىي ئەركىنلىك توغرىسىدا ئۇلاردىن بىر نەرسە سوراپ قالسا ، ھېلىقىدەك سەپرايى ئۆرلەيدۇ ـ دە ، پىلىموتلىرىنى سۆرەپ چىقىدۇ ، گويا قورالسىز ، قويدەك ياۋاش خەلق ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەندەك . دېمىسىمۇ ئۆلكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدە بولسا گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن جەڭمۇ بولۇۋاتاتتى . شۇڭا ، ئۇلارنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولسا كېرەك .

بىز ھېلىقى ئېتىنى بىلمەيدىغان ئوفىتسېر توغرۇلۇق گەپ قىلماقچىدۇق . لېكىن ، سەل چەتكە چىقىپ كەتتۇق . ئەسلىدە سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايىمىز تۆۋەندىكىچە :

ئوفىتسېر خوتۇنى بىلەن ئاشپۇزۇلدا ياخشى تاماق يېگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ كەيپى چاغ ، ئالدىرىماي كېتىپ باراتتى . ئاشپۇزۇلنىڭ بوسۇغىسىنى پۇراپ ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان ۋېجىك كۈچۈك بىردىنلا بۇرۇلۇپ ئوفىتسېرنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى . ئوفىتسېردىن مايلىق تاماقنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلىپ بۇرنىغا پۇرىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ مايلانقان باجىنگىرىنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدىمۇ ، ھەر ھالدا كۈچۈك ئەگەشكۈدەك بىر پۇراق بولسا كېرەك .

كۈچۈك ئوفىتسېرنىڭ بەتنىكىسىنى پۇرىدى . ئاۋۋال ئوفىتسېر ئۆزىنىڭ سۆلەتلىك مېڭىشىنى بۇزماي بەتنىكىسىنىڭ ئۆكچەسى بىلەن كۈچۈكنى ئىتتىرىۋەتتى . كۈچۈك ئوفىتسېردىن ياخشىلىق كۆرمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى قارغاپ قاۋاشقا باشلىدى . ئوفىتسېر ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ئالايدى . كۈچۈكمۇ ئۇنىڭغا كىچىككىنە دۈگىلەك كۆزلىرى بىلەن ئالىيىپ قاراپ تۇردى . ئوفىتسېر ئۇ تەرەپكە بىر قەدەم مېڭىپ ھەيۋە قىلدى . كۈچۈك بولسا ، ئارقىسىغا ئىككى قەدەم چېكىنىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قاراپ تۇردى . ئوفىتسېر ئۇنىڭ قورقاقلىقىنى سېزىپ ، خاتىرجەم بولۇپ ئالدىغا قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدى . لېكىن ، كۈچۈك ئۇنىڭدىن قورقمىغانىكەن ، يەنە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ كېلىۋەردى . ئوفىتسېر بولسا ، ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنى تىللىدى .

كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاشنى توختاتمىدى . ئوفىتسېرنىڭ سەپ-رايى بىردىنلا ئۆرلىۋىدى ، چىرايى پۈرۈشۈپ ، بىر قېشى ۋە سول تەرەپ كالپۇكى كۆتۈرۈلۈپ كىرىشكەن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى ... كۆچۈكتىمۇ شۇنداق بىر قىياپەت پەيدا بولغانىدى .

مانا ئەمدى جەڭ باشلىنىپ كەتتى . بىردەم كۆچۈك قاچىدۇ ، بىردەم ئوفىتسېر . ئوفىتسېر قورقسا كۆچۈك قاۋايدۇ ، كۆچۈك قورقسا ئوفىتسېر تىللايدۇ . خەيرىيەت ، جىق ماجىرادىن كېيىن غالىبىيەت ئوفىتسېرنىڭ بولۇپ چىقتى . كۆچۈك كوچىنىڭ ئوتتۇ-رىسىدا ھالسىزلىنىپ يېقىلدى . يەڭگۈچى بولسا ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ دەسسەپ تېپىۋاتىدۇ . يېڭىلگۈچىنىڭ ئاغزىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ ، تېخىلا تىرىشىپ غىڭشۇاتىدۇ . ئوفىتسېرنىڭ خوتۇنى بىلىكىدىن تۇتۇپ :

— بولدى ئەمدى ، بولدى ! كېرەك يوق ، — دەپ ئۇنى سۆرەپ ئاران يولنىڭ چېتىگە ئېلىپ چىقتى .

لېكىن ، ئوفىتسېرنىڭ ئاچچىقى تېخىلا ئۆرلەپ تۇراتتى . شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۆز دۈشمىنىنى يانجىپ يەر يۈزىدىن يوق قىلىۋەتكۈچە قويۇپ بەرمىگەن خوتۇنىنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ ، ئۇنىمۇ ، جان تالىشىۋاتقان كىچىككىنە كۆچۈكنىمۇ تىللايتتى .

— تۈفى لالما ! تېخى مېنى قورقۇتماقچى بولدۇڭمۇ ؟ ! — دېدى ئۇ كۆچۈك تەرەپكە تۈكۈرۈپ . ئۇنىڭ ئاچچىقىغا چىدىماي ، يېرىم گەز ، بىر گەز سەكرەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خەلق كۈلۈشۈپ كەتتى . ئوفىتسېر ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ ، تاتىرىپ ، تېخىمۇ قاتتىقراق تېرىكىپ ، مانا ئەمدى ئاچچىقى ئەۋجىگە چىقتى . ئۇ شارت قىلىپ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ، توپلانغان كىشىلەرگە تەڭلىدى .

— ھەممەڭ ئىت ، يوقال ! مانا مۇشۇنداق ئېتىپ تاش-لايمەن ، — دېدى - دە ، ئۆلۈك كۆچۈكنىڭ جەستىگە ئوچ پاي ئوق ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ يانجىۋەتتى .

تاماشچىلاردىن بىرى ئوفىتسېرغا ئاڭلاتماستىن زاڭلىق قىلىپ :

— قالتىس «قەھرىمان» ئىكەن بۇ ! دۇنيادا مۇشۇنداق غەيرەتلىك «قەھرىمان» ئۆتكەنمىدۇ ؟ — دېدى .

— ھە ، ئۆتكەن . مانا بۇ گومىنداڭ ئوفىتسېرىدىنمۇ «غەيرەتلىكرەك» ، ھەتتا قويلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىدىغان دونكىخوت دېگەن «قەھرىمان» ئۆتكەن .

تاماشچىلار ئېھتىيات بىلەن ئاستا كۇلۇشۇپ تارقىلىشتى . ئوفىتسېر بولسا ، جەڭدە دۇشمىننى قىرىپ تاشلاپ ، غەزەپ ئوتى پەسەيگەن مەغرۇر غالىب «دونكىخوت قەھرىمان»دەك ئېغىر چامداپ ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى . خوتۇنى بولسا خەلقنىڭ كۇلكىسىدىن خىجالەت بولۇپ ، ئۇنىڭغا يېتىشۇېلىپ ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى ، شۇنىڭ بىلەن كوچا جىمىپ قالدى .

1946 ـ يىلى ، غۇلجا

ئىككى بارمىقىم بىلەن

ياڭ ۋە جىڭ دېگەن جياڭجۇنلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋرلەردە ئۇرۇمچىدىكى قارا بۇت ئۆزىنىڭ بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى . ئۇ يەر - زېمىن ۋە كىرىم بېرىپ تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن شىنجاڭدىكى پۇتۇن بۇتلارنىڭ خوجايىنى دېگۈدەك ئورۇندا تۇراتتى . قارا بۇتنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرغۇچىلار ئۇنى باشقا تىرىك جازانىخورلاردىن ئۆزىنى ئۇستۇن تۇتىدىغان دوكاراق ، چوڭ جازانىخورغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار پارچە - پۇرات كىشىلەرگە پۇل بېرىشتىن نومۇس قىلىپ ، شەھەر ، دوتەي ۋە لويىلىق مەنسەپلىرىنى ئېلىش يولىدا دەۋالىشىۋاتقان بولغۇسى ئەمەلدارلارغا ئايىماي پۇل بېرىپ تۇراتتى . نەتىجىدە ، قارا بۇتنىڭ مېھمانخانىلىرىدا بىر نەچچە يىلدىن بېرى جاڭجۇن دىن مەنسەپ سوراپ يانقان مەنسەپ سېتىۋالغۇچى ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالاتتى .

ئون يىللاپ ئەمەل كۈتۈپ ، يېنىچە ياتماق ئاسان ئىش ئەمەس . ئۇلار ئەپيۇن چېكىپ كەيپ بولۇپ ، ئاچچىق - چۈچۈك ۋە تاتلىق خىيال سۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈۋېتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى قىسقا ئويلايدىغان قورقاقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ يېنىدا يېتىپ ئەپيۇن شوراپ قورقۇنچلۇق خىياللارغا چۆمۈپ كېتىدۇ : «قەرزىم تاغدەك ئۆسۈپ كېتىپ بارىدۇ ، بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ مېنى باسماقتا . ئايمۇئاي كۆكلەپ ، ئۆسۈمى كۆپەيمەكتە . ھەي ، ئىسىت ، ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم - دە ، مۇشۇنداق چىرمىلىۋېرسەم ، ھالاكەتكە ئۇچرىمايمەنمۇ - ھە ؟ ئەلۋەتتە ، چاپسانراق مەنسەپ ئالالمىسام ياكى مۇتلەق ئالالمىسام ، قەرز تېغى ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەن . نېمىشقا بۇ جياڭجۇن يامۇلدىكى ئەمەلدارلار شۇنچە بەرگەن پارامغا تېخىلا تويمايدۇ . بۇ

پارىلارنىڭ ، بۇ يالۇۋرۇپ باش قويۇشلارنىڭ نەتىجىسى قاچان چېقىدىكىن ؟ ئەگەر مەنسەپ ئالسام ، ئۇنىڭدىن كېيىدىغان دارامەت قەرزىمنى قاپلاپ كېتەرمۇ ؟... »

لېكىن ، ھەممىسىلا مۇنداق قىسقا ئويلىمايتتى . بەزى ئۇزاق-كۆرىدىغان پاراسەتلىك ، بولغۇسى مەنسەپدارلار باشقىچىرەك ئويلايتتى : «چوڭراق شەھەرنىڭ شەنگەنلىكى تېگىپ قالسا ، ئۇھ ، بەخت - تەلەي دېگەن مانا شۇ . تيانشاندەك ئېغىر قەرزىم بولسىمۇ ، ئالتە ئاي ئۆتمەي تۆلەيمەن . ئەگەر ئىككى يىل شىيەنجاڭلىق قىلىپ ، بالامدىن بالامغا قالغۇدەك دۇنياغا ئىگە بولۇپ قالمەن . يان - ياندىكى ئىشكىلەردىن كىرىۋاتقان ئالتۇن ، كۈمۈش ، يامبۇ ۋە پۇللار ، گىلەم ، ساماۋارغا ئوخشاش ئۆي جاھازلىرىنىڭ ھېسابىنى ئېلىشقا ۋاقىت كېرەك . يۈرتنى سوراش ئىشىدىن ئۇنى سوراش ئىشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىش كېرەك . مانا بۇنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۆڭۈلدىكىدەك شېرىكلەر كېرەك . مۇنداق دوست - يارەنلەرنى ئەلۋەتتە يەرلىك بەگلەردىن ، خۇشامەتچى مۆتىۋەرلەردىن تاپىمەن - دە ، ... »

بۇ خىياللارنى قىلغۇچىلار شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە قاراپ ، جاھالەت ۋە زۇلۇم زەنجىرىگە چىرمالغان خەلقنىڭ ئۇستىدىن ھەر-قانداق زورلۇق ، زۇلۇم ۋە بۇلاڭ - تالاڭچىلىق قولىدىن كېيىدىغان كىشىلەر ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق ئىشلارنى قۇرۇق خىيال دېگىلى بولمايتتى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ دوست - يارەنلىرى بۇنداق ئىشلارنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە نۇرغۇن مەنسەپ سودىگەرلىرى شۇنداق شەنگەنلىكىنىڭ مېغىزىنى چاقىلان ، بارغانلا يەردىن قازىنىمۇ ، چۆمۈچىمۇ ياغ بولۇپ قايتقانىدى .

مانا كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى قارا بۇتنىڭ قەرزدارلىرىدىن قىسقا ئويلايدىغان بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ شەنگەنلىك مەنسىپىگە سايلىنىپ قالدى . بۇ يېڭى شىيەنجاڭنىڭ قولىغا شەنگەنلىك گۈڭسا كېيىپ تېگىشى بىلەن ھاياجان ئىچىدە قوللىرى تىترەپ كەتتى . ئۇ گۈڭسىنى نەچچە قېتىم ياندۇرۇپ - ياندۇرۇپ ئوقۇدى ،

ئىمىر - چىمىر بولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئۇۋۇ-لىدى ، خۇشاللىقىدىن زەي پۇراپ تۇرغان ئۆينىڭ ئىچىدە نەچچە قېتىم ئايلاندى . خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى ، بۇ يېڭى شەنگەننىڭ كىرلىشىپ كەتكەن مىلەڭزىسىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنىدى . كىشىلەر بۇ ياقتا تۇرسۇن ، ھەتتا قوتۇر كۇچۇكلەرمۇ بىرەر نەرسە تەمە قىلىپ ، بۇ مىلەڭزىنى پۇرىماس بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈن بولسا جىمجىتلىق ۋە قايغۇ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بۇ ئۆينىڭ ئالدىدا دوست - يارەنلەرنىڭ تەبرىكلەپ ئاتقان پوجاڭزىلىرىنىڭ ئاۋازى چاڭىلدىماقتا . قىزىل قەغەزلەرگە يېزىلغان تەبرىكنامىلەر چاپلانماقتا . سالپىيىپ تۇرغان مۇڭلۇق مىلەڭزە مۇبارەكلەپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىدا تىنماي ئويناپ تۇرماقتا .

مانا ئەمدى بۇ تەنتەنە باشلانغان ئۆيدە قەشقەر شەھىرىنىڭ تەقدىرى قولىغا تاپشۇرۇلغان «ئۇلۇغ» ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىدىن ھېچكىم گۇمان قىلمايتتى . خېلى ۋاقىتلارغىچە مۇشۇ زەي ئۆيدە قۇرتتەك لۆمشۇپ يانقان بۇ كىشى قولىدىكى «مۇبارەك» گۇڭسى بىلەنلا شۇنداق كۇچلۇك بىر كىشىگە ئايلاندىكى ، ئۇ ھازىر خالىسا قەشقەر خەلقىنى يۇغۇرۇپ پومزەك قىلىپ تېپىدۇ ، خالىسا لەڭمەن قىلىپ سوزىدۇ .

يېڭى شىيەنجاڭ ئىشەنچلىك كاتتا ئادەمگە ئايلانغانلىقى ئۇچۇن قارا بۇتنىڭ خەزىنىسىدىن خالىغىنىچە قەرز پۇل ئېلىپ ، مەپە بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى . ئۇ كۇچادىن ئۆتكۇچە ئۆي - جابدۇقلىرى ۋە تۇرلۇك ماللارنى ھېسىپ ئۇرۇمچىگە كېلە-ۋاتقان ئوتتۇز نەچچە ھارۋىنى ئۇچراتتى .

ئۇ ھارۋىكەشلەردىن :

— بۇ كىمنىڭ يۇكى ؟ — دەپ سوراپ ماڭاتتى .

ھارۋىكەشلەر :

— ئورنىدىن چۇشكەن شەنگەنىڭ ، — دەپ جاۋاب بېرە-شەتتى .

يېڭى شەنگەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ، ئۆز يولىنى داۋام قىلاتتى . چۈنكى ، بۇ قىسقا ئويلايدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئىككى يىل شەنگەن بولۇپ شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇشقا كۆزى يەتمەيتتى . ئۇ ئاقسۇدىن ئۆتكۈچە يەنە كونا شىيەنجاڭنىڭ ئون نەچچە ھارۋا يۈكىنى ئۈچراتتى . مارالۋېشىدىن ئۆتكەندە بولسا ، كونا شەنگەن بىلەن يېڭى شەنگەن يول ئۈستىدە ئۈچرىشىپ قالدى . كونا شەنگەن يەتتە ئات قوشقان ھارۋىغا ئالتۇن ، كۈمۈش ، گىلەم ۋە يىپەك ماللارنى بېسىپ ئۈستىگە ئۆي ياساپ كىرىۋالغانىدى . ئۇ قاتمۇقات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە غاڭزىسىنى شوراپ سېسىق كېكىرىپ ئولتۇراتتى . يېڭى شەنگەن بولسا ، شامالدا ئۈچۈۋاتقان پانۇس لەگلىكىدەك لەپىلدەپ كېتىپ بارغان ئورۇق بىر ئات قوشقان مەپىدە ئەسنەپ ئولتۇراتتى .

يېڭى شەنگەن كونا شەنگەننىڭ ئىككى يىل ئىچىدىلا شۇنچە دۇنيادەپىنىگە ئىگە بولۇشىدا مەلۇم بىر سىر بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىدى ـ دە ، شۇ سىرنى بىلىۋېلىپ چاپسانراق باي بولۇشنى ئارزۇ قىلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كونا شەنگەندىن تۆۋەنچىلىك بىلەن سوراشقا باشلىدى :

— ھۆرمەتلىك دادىن جانابلىرى ، ئەگەر مالال كەلمىسە ، ئۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى سورىۋالغۇم كېلىدۇ .

— خوش قېنى ، يەنە نېمە سورىماقچىسەن ؟ — دېدى ئورنىدىن چۈشكەن شەنگەن تەنە قىلىپراق ، بۇ تەنە ئۇنىڭ «يەنە» دېگەن سۆزىدە ئىپادە قىلىناتتى . چۈنكى ، بۇ «يەنە» سەن تېخى نۇرغۇن بايلىق توپلايدىغان ئورۇنۇمنى تارتىۋالدىڭ ، ئەمدى يەنە مەندىن نېمە سورىماقچىدىڭ ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى . لېكىن ، يېڭى شەنگەن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئاداۋەتتى بارلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەنە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەستىن ، نۇرغۇن دۇنيا توپلاشنىڭ قايغۇسىدا بىلىۋالماقچى بولغان سىرىنى سوراۋەردى .

— ئۆزلىرىدىن سورىماقچى بولغىنىم ، تەقسىر ، شۇنچە كۆپ بايلىقنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە قانداق يول بىلەن توپلاشقا مۇمكىن

بولدىكىن ؟

كونا شەنگەن غاڭزىسىنى ئاغزىدىن چىقاردى ـ دە ، بىر مۇرد-سىنى سەل كۆتۈرۈپ ئەپيۇندە سارغىيىپ كەتكەن چىشىنى كۆر-سەتتى .

— مەن ، — دېدى ئۇ پەخىرلەنگەن قىياپەتتە ئىككى بارمىقـ-نى كۆرسىتىپ ، — مانا مۇشۇ ئىككى بارمىقىم بىلەن توپلىدىم .

— شۇنچە دۇنيانى توپلاشقا ئىككى بارماقنىڭ كۈچى يېتەرمۇ ، تەقسىر ؟ جانابلىرى··· بۇنىڭدا بىرەر سىر بولۇشى كېرەكقۇ ، دەيـ-مەن···

— ئەخمەق ! مەن سېھىرگەر ياكى جادۇگەر ئەمەسمەن ، بۇ-نىڭدا سىر نېمە ئىش قىلىدۇ ؟

— خوش تەقسىر ، شۇنداق ئەلۋەتتە ، مەسىلەن ، بۇنىڭ ماھـ-يىتى قەيەردىكىن ؟ .

— سەن ناھايىتى قىسقا ئويلايدىكەنسەن . شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمىسە ، نېمىدەپ شىيەنجاڭلىقنى تالاشتىڭكىن ؟

— قېنى ـ قېنى پاراسەتلىك جانابلىرى ، ماڭىمۇ ئۆگىتىپ قويسىلا ، كۆرسەتكەن ئىلتىپاتلىرىنى ئۇنتۇماس ئىدۇق ، — دەپ ئىككى پۇكلىنىپ تەزىم قىلدى يېڭى شىيەنجاڭ .

— سەن ئىداره قىلىدىغان يەردىكى خەلقنى قوتاندىكى قويۇم ياكى سېغىن كالام ، دەپ پەرەز قىلساڭ بولىۋېرىدۇ .

— خوش ـ خوش ، شۇنداق ، ئەلۋەتتە . قېنى ـ قېنى ، سىلى ئۇلارنى قانداق سويۇپ ، قانداق ساغدىلا ، تەقسىر ؟ ئىلتىپات قىـ-لىپ ، مانا شۇنى···

— مەسىلەن ، بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرگەن بىرىنى «سەن يامان !» دەپ ئىشارەت بارمىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ، قورقۇپ كېتىپ ، بار دۇنياسىنى ئايماي ئۆيۈمگە ئەكىلىپ بېرىدۇ . ئەگەر بەزىسىنى «سەن ياخشى» دەپ باشمالتىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ، ئۇمۇ خۇشامەت قىلىپ ئەڭ ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ . مانا قارار شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ .

— هه ، مۇنداق دېسىلە جانابلىرى ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئانچە كۆپ ئەقىل كەتمەيدىكەنغۇ .

كونا شىەنجاڭ بىلەن يېڭى شىەنجاڭ خوشلىشىپ ئۆز يوللىرىغا چۈشتى . كونىسىنىڭ ئېغىر ھارۋىسىدىكى يوغان چاقلار ئاستا پىرقىرايتتى . يېڭىسى ئولتۇرغان يېنىك مەپىنىڭ چاقلىرى بولسا ئىتتىك پىرقىراپ كېتىپ باراتتى .

1947 ـ يىلى ، غۇلجا

پەرمان

بار ئىكەن ـ دە ، يوق ئىكەن ، ئاچ ئىكەن ـ دە ، توق ئىكەن . بىر زامانلاردا تۇيۇقسىزلا «باشقان» دېگەن بىر ئىدارە پەيدا بولغانىكەن . ئۇنىڭ باشلىقى ئەخمەق ئىكەن . خەلق بىئارام ئىكەن .

— «باشقان» نېمىدېگەن سۆز ؟

— مەن نېمە بىلەي ؟ ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ئاڭلىدىم .

— سەن بىلەمسەن ؟

— سەنچۇ ؟

خەلق تېخى شۇ بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولۇپ يۈرسە ، بىر كۈنى باشقانىنىڭ رەئىسى : «ھەر بىر كويلۇلارنىڭ چالىشىپ بىردەن بۇيرە ياپىپ باشقا نىيەگە گېلىدىرمىش بيۇرۇيۇرەم...» دېگەن مەزمۇندا پەرمان يېزىپ دېھقانلارغا چىقارىپتۇ . لېكىن ، دېھقانلار ئارىسىدا بۇ پەرماننىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگۈدەك بىرمۇ كىشى تېپىلماستىن ، نۇرغۇن غۇلغۇلا بوپتۇ .

— بىزچە خەتتەك تۇرىدىغۇ بۇ ، سەن نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن ـ ھە ؟

— پەقەت چۈشىنەلمىدىم .

— ئىسىت ، سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغىنىڭلار ! — بوۋاي شۇنداق دەپ خەتنى ئۇچىنچى ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن جۇدۇن بىلەن تارتىۋېلىپ ، يەنە بىرىگە سۇنۇپتۇ .

تۆتىنچى ئوقۇغۇچى :

— ھەربىر كويلۇ... لەك... لىرىك...

— نېمە ، نېمە دەيسەن ، يەنە كويلەك ؟

— نېمە دېسەك بولىدىكەنتاڭ ، بىردىن كۆڭلەك دېگەندەك قىلىدىغۇ .

— سەنمۇ بىلمىدىڭ ، مە ، ئەمدى سەن ئوقۇپ باق ! — دەپتۇ

هېلىقى بوۋاي . ئەرز ۋە سالام خەت يېزىپ كۈن كەچۈردىغان دۇمچەك بىر كىشى ئوقۇشقا باشلاپتۇ :

— ھەربىر... كويلەر... لىر... لىرىك . چالىق ، لىشىپ ، بىردەن ، بىر بويىر... كورە...

— ئەستاغپۇرۇللا ، بۇ نېمە گەپ ، زادى نېمە دەيدىغاندۇ ؟

— چار ئارىلاشمىغان بىر دادەن بىر كۈرىدىن بۇغداي بېرىسە- لەر دېگەنگە ئوخشايدۇ .

توپلىشۋالغان دېھقانلارنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپ كېتىپ- تۇ . يەنە ئاز - تولا ئەرەبچە سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىدىغان بىر كىشى .

— ياق ، توختاڭلار ! بۇ بۇغداي سېلىقى توغرىسىدىكى سۆز ئەمەس ، مانا بۇ يەردە باشنى يە ، دەپتۇ .

— توۋا ، زادى شۇ باشنى يە دېگەن نېمە دېگەن سۆز ؟

— باشنى يە ، ياق ، بۇلار يە دېمەيدۇ ، بەر دەيدۇ .

ئالاھازەل قىياس ، جىق ماجىرا بوپتۇ . دېھقانلار بۇ پەرماندىن ھېچ نەرسە ئۇقالماي ، ئەنسىرەپ ئاخىر شەھەرگە كىرىشىپتۇ . شەھەردە خەنزۇچە تىلدا يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ ، چۈشەندۈرگۈ- دەك خېلى كىشىلەر ئۇچرىسىمۇ ، تېخى بۇ خىلدىكى غەلىتە يېڭى پەرمانلارنى ئوقۇپ بېرىدىغان «مەلۇماتلىق» كىشىلەرنى ئۇچرە- تىش ناھايىتى قىيىنغا توختاپتۇ .

دېھقانلارمۇ شۇ پەرمان چىققان باشقانىڭ ئۆزىگە كېلىپ ، قەستەن شۇنداق تىلدا سۆزلەيدىغان كىشى تېپىپ تەرجىمە قىلدۇر- دىمۇ ، يا بولمىسا شەھەردە شۇنداق بىر كىشى ئۇچراپ قالدىمۇ ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم ، ھەر ھالدا پەرماننىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلاڭ- غان بولۇشسا كېرەك ، «ھەربىر دېھقاننىڭ باش ئىدارىگە بىرىدىن بۆرە تۈتۈپ ئەكېلىپ بېرىشى» بۇيرۇلغانمىش .

دېھقانلار ھېچقاچان مۇنچە سەرگەردان بولۇپ ئازاب چەكمىگەن بولغىيتتى . ئەر - خوتۇن ھەممىسى تاغۇ تاشلارنى كېزىپ مىڭ بىر بالالىقتا بىرنەچچە بۆرىنى تىرىك تۇتۇشۇپتۇ . ئۇلار تاياق -

توقماقلار بىلەن قوراللانغان هالدا قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئىچىدە ئۇلارنى سۆرەپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە باشقانغا ئېلىپ كېلىشىپتۇ .

باشقان رەئىس ئوردىسىنىڭ بۆرىلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپ كېتىپتۇ . ئۇ شۇنچە ئېغىر نەپەس ئالىدىكەن ، ھەر تىنغاندا ئىككىلىك ئورۇقلاپ كەتكەندەك بولىدىكەن . بىر دەمدىلا ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىنچىكە بوينى ياغاچتەك قېتىپ قاپتۇ . ئاقارغان چاچلىرى ۋە قىسقا قىرقىلغان ئاق بۇرۇتلىرى يېڭىدەك بولۇپ ھەر تەرەپكە تىك تۇرۇپ كېتىپتۇ . دېھقانلار ئۇنىڭ مۇرىدىدەك قېتىپ قالغان سۆرۈن قىياپىتىگە قاراپ ، چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە جىم تۇرۇشۇپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن رەئىس جان كىرىۋاتقان مۇرىدىدەك كۆزىنى لاپ قىلىپ ئېچىپتۇ ـ دە ، جېنىنىڭ بارىچە :

— ئاھ ، ۋەھشىيلەرنىڭ پالاكىتى ! ! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتۇ . ئۇ بۇ ھادىسىنى باشقان رەئىسكە بولغان قارشىلىق دەپ چۈشىنىپتۇ ـ دە ، دېھقانلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ .

دېھقانلار بىرنەچچە كېچە ـ كۈندۈز تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى ، ئاچ ۋە ھارغىنلىقلىرى ئۈستىگە يەنە بىرقانچىدىن تايىاق يەپ ، ھاقارەتلىنىپ ئىككىنچى بۆرە تۈتماسلىققا توۋا قىلدۇرۇلۇپتۇ . ئۇلار بۆرىلىرىنى يەنە دالىغا ئېلىپ چىقىپ ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان ئېلىپ ، ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشىپتۇ . ئەسلىدە پەرمان : «دېھقانلار تىرىشىپ بىردىن بورا توقۇپ ئېلىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىكەن . خاتالىق تەرجىماندىن ئۆتكەنمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىن ئۆتكەنمۇ ، ئىشقىلىپ ئۆتكەن . توغرىسىنى ئېيتقاندا ، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن . ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولغان .

1948 ـ يىلى ، غۇلجا

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىرنەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتتۇق . مەھەللىمىز - دە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىرنەچچە دېھقان بىلەن ئورتاقچىلىق قىلىدىغان بىر باي بار ئىدى .

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئورتاقچىلىق قىلدۇق . ئەتىياز - دا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ ، قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى .

يازىچە بۇغداينى سۇغىرىپ ، ئاسراپ ئۆستۈردۇق . مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز . ئورتاقچى باي بولسا ئورمىغا ئىككى ئەمگەك ، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ . تۆلۈقنى بىز ھەيدەيمىز ، باينىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتىدۇ .

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى . مەن تۆلۈق ھەيدەۋاتاتتىم .

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامەزدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۆلۈقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى . توغرىسىنى ئېيتقاندا ، ئۇستىخانلىرىم ئاج -

راپ كەتكەندەك بولۇپ ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىرقىراپ ، ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى . ئۇجمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چىۋىنىغا كۈچۈمـ
ىنىڭ باربچە بىرنەچچە قېتىم ئۇرىمەن ، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلـ
كىيىمەن . ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ ، بەش ـ ئالتە قېتىم چۆرگـ
لەپ قويۇپ ، ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ . مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن : «دۈكاندارلارنى قارا ، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ ، تەرلىمەيدۇ ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدە ئولتۇرۇشىدۇ . ساختىپەزـ لىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ . ‹خامان ئالماق — شەھەر ئالماق ، دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن . تېخى مۇشۇ دۆۋىلەكلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمىشىتىش كېرەك . بۇغدايىنى ساماندىن ، توپىدىن ، چادىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك . چەش بۇرۇنىنى ئايرىيمىز . قەلەندەرلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ . ئۇلارغا بىر ـ ئىكـ كى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز . ئۇ كۈنى خامانغا مانتا قويغانـ لارغا ئىككى پۇت بېرىمىز . ئورمىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك . ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز . ئاندىن چەشنىڭ ئالدىـ دىكى دانلىقراق يەردىن خامانىدىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇـ رىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك . ھەم دان ، ھەم ئۆشرە ئالسا ، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ ؟ بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ . بىز مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە ـ پارىقـ نى ، ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز . تېخى ھاشارغا ، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئورتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ . ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن ؟ ئارپا ، بېدە سېلىقى بار . ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك . ھارۋا سېلىقى ، كۆمۈر سەيسىسى ، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەرد ـ بالالار باركىن ؟ بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقى تۆت خو ، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا ، قىرىق خو بولار . بۇنىڭدىن بىزگە يىگىرمە خو تېگىپ ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە ، شۇنىڭ بىلەن يىللىق ئوزۇقلۇق ئاشامدۇ ، يوق ؟ ئاشمايدۇ . ئەگەر دانغا پۇل

ئالسا ، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۈگىتىپ ، ئون خوچە بۇغداي ساقلاپ قويۇش كېرەك... » تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي ، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى ئەتراپىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقاندى . ئاتنىڭ تۇيۇقسىز پۈرقىرىشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدەۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى . ئات بولسا ، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ . خامان تېپىدىغان كىشى ئارىنى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ . ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى ساماننىڭ رەڭگىدەك ، قاپاقلىرى ئىششىق ، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇسىتىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىزىلداپ ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇراتتى . كۆڭلەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان خېلى جىق ياماق چۈشكەن ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى ، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ كۆرۈستىدۇ . ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم .

«بۇ — بولۇمسىز ھۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە ، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن ، «بۇ گاڭگىراپ قالغان ئادەم ، مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇكرەك يول تاپالمىسام ، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن ـ دە ! » دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرىلىمەن .

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالىدۇ ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم . يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى . كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم .

بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسېرىق ئالتۇندەك تاۋلىنىاتتى . ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل ـ دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى . ئۇياق ، بۇياقتىكى خامانلاردىن ئاسمانغا فونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايلىقلاردا مۇكچىيىپ بەس ـ بەستە ئۆمىلەپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ

ھەربىرىمىز توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى . يىراق جايلاردىن ئورما ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ :

ئورمىنى تولا ئورۇپ ،
بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم ؟
ئاز كۈن ئوينىاپ ئايرىلدۇق ،
يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم ؟
ئالتۇن ئامرىقىم ، ئومىقىم...

ئوھۇ ! نەقەدەر چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ ؟ ئارزۇ ـ ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن ئەنە شۇنداق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۇنچىدەك سۆزلەر ئۇرغۇپ چىقىدىكەن ـ دە .

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيتىۋاتقان ئورمىچى يىگىت تىنماي ئىشلەپ قانچىلىك ھوسۇل ئالىدىكىن ؟ ھە ، تايىنلىق ، ھەقاچان ئورمىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانىخورلارغا بىرمۇنچە قەرزدار بولغاندۇ . ياخشى ، توق تۇرمۇش كەچۈرىدىمىز دەپ ئارزۇ قىلغان ، لېكىن ياز بويى ئىشلەپ ، ئايغىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا ، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېھقانلار ئازمۇ ؟...

ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆرىگەن ئات ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۇگىمەس دائىرىنى ئايلانساق ، يۇقىرىقىدەك ئاخىرى ئۇزۇلمەس چېگىش خىيالىلاردىن مېنىڭ بېشىم ئايلىناتتى...

خامانغا بىزنىڭ ئورتاقچى خوجايىن كەلدى . ئۇ قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى . ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم ، ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ :

— ھوي باقى ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى

بىلەن ئىتتىرىپ ، — مۇشۇ ئىش بولدىمۇ ؟ ئۆلۈمتۇك .
باقى تەمتىرەپ قويۇپ :
— يۇمشاپ كېتىپتىغۇ ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن ؟ — دەپ ماڭا قارىدى . مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئورتاقچى خوجايىن جۇدۇن بىلەن :
— سېنى خامانغا ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن ، دەپ ئەۋەتمەگەن . كۇنلۇكۈڭگە ئالمىغان يېرىم پۇت بۇغدايىنى هالاللاپ ئالساڭ بولمامدۇ ؟ — دېدى .
— مەجەزىم يوق ، — دېدى باقى ، ئۇ ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى .
— تاشلا ئارىنى ! مەجەزى يوقمىش ، مەجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك . تەپسە تاغنى ئۆرۈيدىغان نېمىلەر ئىش تاپالماي يۇرىدۇ ، هەر هالدا ئۇششاق بالىلىرى بار ، تاپاۋىتى بولۇپ قالسۇن دەپ كۇنلۇكىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ . مەجەزى يوق كىشى ئۆزىنىڭ گۆرىگە كىرىپ ياتسۇن ، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس ، بىلىپ قوي ، بۇ — خامان ! !
خوجايىننىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئېچىگە يۇتۇۋەتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە ، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان هالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ يۇرۇپ كەتتى .
ئۇنىڭ ئۇچ كۇندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۇرۇپ ئىشلەگەن هەققىمۇ بىكار كەتتى . خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئەرزان هەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىمىغانىدى . ئەمدىچۇ ، مۇشۇ باهانە بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بۇغدىيىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى . باقى بىرىنچىدىن ، كەمبەغەللىكتە ئۇستۇبشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن كۆڭلى چىرايلىق ، زىل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ . ئىككىنچىدىن ، ئۇ ئاچلىقتىن ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ . ئۇ كەم-

بەغەللەر ئۇچۇن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى .

3

باھارخان كىچىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتاتتى .

— ئەزىرايىل خۇدا ، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن ، — دېدى باقى قولىدىكى بەتىنكىنى يەرگە ئېتىپ ، بىگىز سانجىلغان قولىنى سىلكىدى ، — بۇنىڭ جايى قىغ ، ئالۋاستىنىڭ... ئوچاققا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن !

— ئەۋەي تۆمۈر بولسىمۇ ئۈپرايدۇ ، بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ . ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئايا‌پ يالاڭغىداق يۈرىمەن .

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى . ياماپقۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق ، چىگە بىلەن ئۇياقتىن - بۇياقتىن تارتىپ پۈرۈشتۈرەتتى . چىرىپ كەتكەن قىرىم چاك تۇتالمايتتى . باقى بەتىنكىنى پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشىتى . يىڭنە ئۆتكەن جايغا تۇكۇرۇكىنى پۈركۈپ ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى .

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي ، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ ، مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپسى» دېگىنىگە ئوخشاشلا بىرنەرسە . ئويۇقتا ئورۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان ، يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز ؛ چېلەك ، چۆگۈن ، چۆمۈچ تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس ، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋاتقان قاپاقلار . ناھايىتى بۇ ئۆيىدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە — كىچىككىنە بىر قازان بار . بىراق ، قۇم قازانمۇ ياكى چويۇن قازانمۇ بايقىۋالالمىدىم . بەلكى ، جەزمەن قۇم قازاندۇر .

مەن دېھقانلارنىڭ قوم قازان ، قوم چۆگۈن ئىشلەتكىنىنى جىق كۆرگەنىدىم .

ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىدا توشقاندەك توگۈلۈپ ئوچ ـ توت بالا ئولتۇرىدۇ . ئانا ـ بالىلارنىڭ بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلمايدىغان تـوپا رەڭ چىرايـدىن ئادەمگـە يارىشىدىغـان ئىسسىقلىق — خۇشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ . ھەممە قاپاقلار تۇرۇك ، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ . «بالىلىق ئۆي بازار ، بالىسىز ئۆي مازار» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئىھ ـ ئىھ» لىغان ئۇنلەر ، قايسى بىرىنىڭ قاتتىقراق ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى ، دادىسى قارغاشقا باشلىدى :

— سەپرايىمنى ئۆرلەتمە ! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن ! يا ئۆل ـ مىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۇچۇكلىرىنى...

— نېمانچە سەپرالىق بۇ ! ؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن دادىلىمامـ ـدۇ . ئـۆزلىرىمۇ تـاڭ ئـاتـقـۇچە غىڭشىپ ، يۆتىلىپ ياتالمايدىـ ـلىغۇ ، — دېدى باھارخان باقماغا تىكىلىپ .

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . قارا چىراغدىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارقىلىۋاتقان ئىس تام ـ تورۇسلارنى قارا رەڭدە بويىماقـ ـتا . ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۇگۈملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەر خىيالىي بىر گەۋدىگە ئايلانماقتا . مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم . بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم سۇغا چۈشكەن قاردەك يوققا چىققاـ ـنىدى . پەنجىرە تۇۋىدىن ئاستا ـ ئاستا قەدەم بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم .

ئۆيگە بېرىپ ياتقاندا تىنچ ئۇخلىيالمىدىم . ئۇنىڭ بالىلىرى شۇنچە مۇلايىم . ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قىقاس ـ چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ ، تال چۈنقىتىن ئات ئېتىپ ، كوچىنى چاڭ كەلتۇرۇشنىمۇ بىلمەيـ ـدۇ . بوسۇغىدا ، ئۆينىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا دەرمانسىز شۇمشـ

يىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان . ئويناش ئۈچۈن قورساق توق ، كۆڭۈل خاتىرجەم ، تەن ساق بولۇشى كېرەكتە . ھەممىسى ئاغرىق ، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈرەكلەرگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان سۆزلەر ، سىلكىش ، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تەكرىدىن ئۆلۈم تىلەش ، ئاتا ـ ئانىلىرىمۇ ئاغرىق ، ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق . پەقەت ئۇلار قارغىش ، رەنجىش ، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغاندەكلا كۆرۈنىدۇ . بۇ نەقەدەر ئوسال كۈن كەچۈرۈش ـ ھە ؟ !

باقى ھەر كۈنى مەسچىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ . باھارخان مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ ، بولمىسا سالپىيىپ كېلىدۇ . ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى ، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆزلىرى ، جۇلجۇل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۈل رەڭ تېنى كۈلىمۇ ، يىغلىسىمۇ باقىنىڭ «ئالۋاستى» دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى . لېكىن ، دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن مېھرىبان باشقا ھېچ نەرسە پۈتمىگەنىدى . مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە ، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ . بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم يوق . ئۇرۇشۇش ـ تىللىشىش ، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە ئەسلى خاس ئەمەس . ئۇلار بىر ـ بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان گۇناھى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ . نېمە تالىشىدۇ ، ئۇرۇشقۇدەك ئىش بارمۇ ؟ يوق ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەست قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ .

باھارخان نان ياققان جايدىن بىر ـ ئىككى ئىسسىق نان ، توقاچ ، گاھى چاغدا كىر يۇغان جايىدىن كوزىدا يا ھېجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆي تەرەپكە قايرىلىدىمۇ ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ . باھارخان نېمىكى تاپسا ، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى . چوڭ ئادەم نەپسىنى يىغۇۋېلىش مۇمكىن ، لېكىن

چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك بالىلارنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس . بۇنىڭ كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان تەسىرىنى قورسىقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ تەس . بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى . بالىلار تاماقنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ . قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن ، تاماقنىڭ تاتلىقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ ، شۇمۇپ ئانىسىغا «يەنچۇ» دېگەندە بوينىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى .

مەن بالىلارنى مۇنداق قىياپەتتە كۆرگەندە ، ئىچىمنى نېمىدۇر بىرنەرسە تاتلاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم .

4

كەچ كۈزنىڭ بىر كېچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق .

— بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسقۇ ! توۋا قىلدىم ، — دېدى باقى ياقىسىنى تۈتۈپ ، — ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىغا تەڭ قىلمايدۇ . . خۇددى بىز سۈپۈرەندى — ئەخلەت . بىزمۇ جاھان تۈتۈپ كۆرگەنغۇ ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل ، خىلىغا خىل قويغان ، مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق .

ئۇ بىرنەرسە تېڭىشاۋاتقان ئادەمدەك بوينىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى . مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ ، ئاسمانغا قارىدىم . يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي ماراپ تۇراتتى . يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسى ئوينايتتى . كېچە بەك چىرايلىق ئىدى . يىراق يەرلەردىن ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايتقان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . مەن يەنە پۈتۈمنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ :

— جىمىپ كەتتىڭىزغۇ باقىكا ، جاھاننىڭ كارى تۈگىمەيدۇ .

قېنى ناخشا ئېيتىڭا ! — دېدىم . ئۇ خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىپ ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى :

— راست ، بىز ناخشا ئېيتقان . كۆچ ـ قۇۋۋەتسىز بار چاغدا قانداق يىگىت ئىدۇق ، بىلەمسەن ؟ ! بىزنىڭ پېشانىسىزگىمۇ يەر پۈتكەن ، ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ . بىر ئات ، بىر ھارۋا ، سېغىپ ئىچىدىغان بىر كالىمىز ، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيىمىز بار ئىدى . تورغاي چوڭ چىللىغاندا قوپۇپ ، ئورما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق ، بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇ-رۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى ـ ئۈچ ئادەم ئاران كۆتۈرەتتى . ناخشىنى مانا شۇ چاغدىلا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز ، ھەي... ئەمدى كۈچ يوق ، يۈرەك يوق !

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ ، ياش ، يىگىتلىك چاغلىرىدىكى شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى :

— مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن ـ دە ، راستتىن ئېيتقاندا ، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيتالايـ-دىغان كىشى يوق ئىدى . مەن بولغان توي ـ تۆكۈن ، مەشرەپلەر ئالاھىدە قىزىپ كېتەتتى . ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەر خىل بىر گـۈلى ئىدىم . ھەممە مېنى باقـەم ـ باقـەم دېيىشىپ ئاغـزىدىن چۈشۈر-مەيتتى .

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم ، مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن . ھەي ، ئىسىت ياشلىق چاغلار !... قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز !

باقى ناھايىتى قىرىق بەش ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ ، ئۆزۈ-نى سەكسەن ، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى . چۈنكى ، تەڭ-سىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قاتتىق قولى ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان ، سۆلۈكلەر قېنىنى شوراپ ، ئۇنى قۇرۇق قاق-شال قىلىپ ماغدۇرسىز ، ئاپئاق ساقال بوۋاي قىلىپ قويغانىدى .

ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ ، تۈكۈرۈكىنى يۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى . ھاۋا تىنجىق . ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكىمنىڭ ھەممە ئىزمىلىرىنى يېشۈەتتىم . بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي ، پۇ-تۇمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك ، تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۇ-شۇپ ، جاڭگاللىق باغدا ئۆرۈك تاللاپ يەپ يۈرگەنىدىم . قويۇق ئۆرۈك دەرەخلىرى ئارىسىدىن ئۇچ - تۆت بالىنى ئەگەشتۇرۈپ ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى . مەن ئۇنى تونۇدۇم . ئۇ قويۇق قارا چاچلىرى ئۇششاق ئۆرۈلگەن ، پىستە كۆزلۈك ، لەۋلىرى جىنەستىدەك قە-زارغان سۈمباتلىق باھار ئىدى . بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر - بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق . باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋۇزىدىكى زىننقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى .

ئەنە ، ئۇلار توپتوغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ . يۈرىكىم دۈ-پۈلدەپ كەتتى . مەن ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۈستىگە چىقىۋالدىم .

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ :

— تېرىكلار ئۈكىلىرىم ، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك ، — دېدى - دە ، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى . مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۇشۇكتەك يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن . ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانەك قىزارغان ، بۇرنىنىڭ ئۈچىدا گۈل ئۈستىدە-كى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى . ئېڭىشكەندە ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپ-چىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ . ئارىلاپ - ئارىلاپ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ .

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۇچ - تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم - دە ، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقانىدىم ، ئالدىغا چۈشتى . ئۇ ئۈياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ ، يەنە ئۆرۈك تېرىشكە تۇتۇندى .

ئىككىنچى قېتىم ئاتقانىدىم ، بېشىغا قاتتىق تەگدى . ئەتىمالىم ، قوشۇمىسىنى تۇرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ :

— ئۇ ... ھوي قايسىكۈي ، نېمانداق قىلىسەن ؟ — دەپ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالىغا گۆلەيدى . مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەنىدىم .

— ۋىيەي... سارائ ، — دېدى ـ دە ، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دوسايغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى . ئۇھ ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا . ئۇ شۇنچە نازۇك ئىكەن ـ دە ، نېمىشقا ئويناشتىم ھە... ئەمدى بۇ گۈناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك .

بالىلار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككە لىققىدە توشقۇزۇپ ، باھارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن . ئۇ ئانىسىغا يىغلاپ بارغان بولسا ، «ھوي جۇۋاينىمەك كەتكۇر ، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىڭ... » دەپ جاۋابلىداپ كەتسە ، نېمە دەيمەن ؟ سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ ، ئۇنى قېچىرىش كېرەك .

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى ، پۈتۈنلەي باشقىچە . ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ بارغىنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پايپاسلاپ چىقىۋاتاتتى . گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويدۇم .

— رەھمەت بالام ، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن . باھار ئۆزى قەيەردە قالدى ؟ — دېدى ئۇ .

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ :

— كېلىۋاتىدۇ ، — ھازىرچە مەندىن خۇش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ ، دەپ ئويلاپ ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم .

— ھىم ، تازا ئىشلىتىۋالدىمۇ ، تازا ، — قورۇنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتۈۋەتتى . ئىتتىك ئارقىغا قارىسام ، باھار كۈلۈمسىرەپ تۇرىدۇ .

— ۋاي تاۋى نازۇك ، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭىزما ؟ —

دېدىم .

ئۇ ئۇنچىقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان خۇمارلاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك ئالامىتى سېزىلمەيتتى . ئۇنىڭ «تاۋى نازۇك» دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاب قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق ، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى «مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن» دېگەندىن بېشارەت بېرىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ، شۇ ۋاقىتتا ئۇ خۇددى «گەھ» دېسەم ، ئۇچۇپ كېلىپ قولۇمغا قونىدىغان قۇرغۇيدەك كۆرۈنەتتى . ياشلىق ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى مەۋجىدە تەلپۈنۈپ تۇرغان كۆڭلۈمدە ئۇ تۇنجى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغىدى . خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ :

— بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۆرۈك تازا پىشىدۇ ، — دېدىم .

— بىراق ، كۈننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىلا غورا ئىكەنسىز ، — دېدى باھار كۈلۈپ .

«ھىم ، مانا ئوخشاتتى سېنى ، ئەمدى نېمە دەيسەن» دېدىم ئىچىمدە . شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدىم . ئۆز تەڭتۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس ، چاقچاق گەپ ـ سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم . ئەمما ، شۇ تاپتا مېنىڭ ئۇ چېچەن تىلىم قانداقتۇر بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۇرئەتسىز ئىدى . ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى .

شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە «باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم يادلىنىدىغان بولدى . بىراق ، باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشتىق ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم ، مېنىڭ دەردىم بار» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق . زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم . يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار ، قوغۇن ـ قاپاقلار ، باراڭ ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل ، زاراڭزىلار ھەر كىمنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى . مانا شۇ چاغدا قىز ـ قىنىمغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتى .

تىم . كىمكەن ئۇ مېنى ماختىمايدىغان ، ھەممىسى ئۆپچۆرەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى . ئەنە ، ئېتىزىم بوستان ، مەن بولسام بۇل-بۇل بولۇپ سايرىغان . شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان . گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەنىدۇق !...

ئۇ ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن - تاۋۇزغا كېلەتتى .

— مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال ، — دەيتتىم .

باھارمۇ كۆپ چاغلاردا ئېتىزغا قۇرۇق كەلمەيتتى . ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ يۇرۇپ يىپەكتىن گۈل چېكىپ تىككەن قوليا-غلىق بىلەن تاماكا خالتىسىنى ماڭا يادنامە قىلغان . پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكېلىپ بېرەتتى . كۈنلەر شۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتۈپ تۇراتتى . بۇنىڭدىنمۇ تاتلىق ئارزۇلار تېخى ئالدىمىزدا ئىدى...

باقى كۆكرىكىنى كۆتۈرۈپ قانغۇچە دەم ئالدى - دە ، يەنە جىم بولۇپ قالدى .

مەن كۆسەي بىلەن تونۇردىكى نۇرسىزلانغان ئوتنى چوقچىلىدىم . ئېچىلغان قوقاسنىڭ يورۇقىدا باقىنىڭ يۈزىگە سەپسالغاندىم ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاۋاتقان گۈل ، بوستان ، بۇلبۇل ، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى . بۇ كۆڭۈلسىز جىمجىتلىققا توزمىدىم . ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس ، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆرگۈم كەلدى .

— باقىكا ، شۇ چاغدىكى ناخشىلاردىن بىرەرنى ئېيتىپ باقمامسىز ؟ — دېدىم .

— ناخشا ، ناخشا... ھە ، بايا دېدىمغۇ ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمز قالدىمۇ ، سەن تېخى ئۇقمايسەن...

ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىسىگە چۈشۈپ كەتتى .

— بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغا-

نى ئۇچۇن ، ئاتا ـ ئانىسى تىرىكچىلىك ئىزدەپ سۈلتانئۆيىسكە كۆچۈپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ باھارىممۇ سۈلتانئۆيىستە بولۇپ قالدى .

باھار كەتكەندىن كېيىن ، قاپىقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالدىم . دادام : «ھە ، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى» دەپ قوياتتى .

مەن ئات بېقىشنى باھانە قىلىپ ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق ، قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە ! بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز ـ ئېرىقلار ، تاختا بولغان بۇغدايلار ، ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ «ۋىتىۋالداق ، ۋىخ . . . ۋىخ . . . » قىلىپ سايرىغان بۆدۈنلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ . غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆڭۈللۈك ! ئەنە ، كۆز يەتكۈزسىز يەرلەردە ئابرال تېغى چوقچىيىپ تۇرىدۇ . ئەنە شۇ ئابرال تاغ باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئۇيقۇغا كەتكەندۇ . مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقمەن ، ئوھۇ !... بۇ قانداق ناخشىلار... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم ، — دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئۇھ تارتقانىدى ، مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن :

— شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭنى بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— قىسقىسى ، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەنىدۇق . باھار بىلەن ئۆي تۇتتۇق . كېچە ـ كۈندۈز بىللە ئىشلەپ ، راھەتنىمۇ ، جاپانىمۇ بىللە كۆرەتتۇق . قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ ، بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزمەكتە ئىدۇق .

ئەتىياز ئايلىرى ، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچىدە جان

ئۇزدى . دادام ئاز ـ تولا كىتاب ئوقۇشنى بىلمىدىغىنى ئۈچۈن يۈرت ئىچىدە ئابرۇيى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى . ھە ، راستىنىلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن . مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ قالغان بولسامۇ ، دادام-نىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم . قارىغىنا ، شۇنىڭمۇ ھۆرمىتى بولمىدىكەن .

يۈرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئون خوچە بۇغداينى ھارۋىغا بېسىپ ، توخۇ ئىككى قىچارغان چاغدىلا شەھەرگە كىرىپ كەتتىم .

بازاردىن كېپەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ، شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇغقىنىمىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتقانىدىم ، دەڭ دەرۋازىدىن ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدىم . ھەي... شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنە ! ھەممە پېشكەللىكنىڭ ئاۋۇلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى . شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ ، ئىچىمىنىڭ تىت ـ تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي ، ئاشۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىكقى چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم . دەرۋازىنىڭ ئىچى ـ تېشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋىسى ، ئۆكۈز ھارۋىسى ، ئاتلىق ، ئېشەكلىك پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى يوق . دەڭ دەرۋازا ئىچى خۇددى چوڭ بىر پاتقاق دەرياسى . ئۇنىڭدا ئاتلار ئۈزىدۇ . پاتقاققا چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقىنىسى ئەسلىتىدۇ . پىيادە ئادەملەر بولسا ، بۇنداق «قېيىقلار »غا ئىككى گۇۋازا ، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ . يول تالىشىپ ئاتلىقلارنىڭ ، ئادەم-لەرنىڭ باش ـ كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ . تېپىلىپ يىقىلغان ئادەم-لەرنىڭ تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ . بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ رەسۋا بولغان ئىچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغ-لىغۇڭ كېلىدۇ . ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىز-رەك كۆتۈرسە ، پۇتۇن ئەتراپقا پاتقاق مۆلدۈرىدەك ياغىدۇ . مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە

كىرىۋالىدۇ ، زارلىنىدۇ ، لەنەت ئوقۇيدۇ ، تىزىغچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۇشتلىشىۋالىدۇ . ئادەملەرنىڭ رەڭگى ـ رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈڭ كېلىدۇ . لېكىن ، بۇ يەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋاللار ، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار كۈلكىلەرنى باسىدۇ . بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشلىمەي كۆپرەك تۇ-رۇپ قېلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبچى بولدى . بىراق ، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەڭ ، ئۇنىڭ ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان بولغانىدى . ھېلىقى دېھقانىنىڭ جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى پات-قاقتىن ھارۋىنى تارتىپ چىقىرالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىلدى . ئۇنى سەۋەبچى بولدى دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك ، ئەلۋەتتە . پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ ، ئاخىر ئېتى ئۆلۈپ قۇتۇلدىغۇ . بىچارە دېھقانىنىڭ بۇغا ـ جاۋەننى مۇرىسىگە سېلىپ سۈزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى ، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پاتقاقنى ، ئېقىپ چۈشۈ-ۋاتقان تارام ـ تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەب بولدۇڭ دەپ قانداق تىللىماقچىدى . ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم ، نېمە ؟ ! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى توراپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» ـ دە .

مىڭ بالالىقتا ماڭا ئەمدى ئۆتۈش نۆۋىتى كەلگەندى ، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي ، تەلەتى سۆرۈن بىر يايى كېلىپ ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئۇردى ـ دە :

— ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر ، — دېدى .

— ئاكا ، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ... — سۆزۈم ئاياغلاشقۇچە باش ـ كۆزۈمگە قامچا ياغدى . يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈڭۇرىنى تۈتتى ـ دە ، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى .

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېيىشەتتى ، قېنى ئېرىتكە-نى ! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلدىمغۇ . يالۇۋۇردۇم ، ئىتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلىنىپ يىغلىدىم . دادام-نىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شېپى كەلتۇر-

دۇم . مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى . ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق ، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى . ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ ، دەردىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە ؟...

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ھارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ ساربۇلاققا ماڭدى... (بۇ ۋاقىتتا ساربۇلاقتىكى تۇگمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى) . يالۇۇرۇش تۇگمىگەنكەن تېخى ، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغدايىنى تۇگمەنگە ئۆتكۈزدۇق . ئات ـ ھارۋا بىلەن ئۆزۈڭ نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىسەڭ ، رەھمەت ـ تەزىم قېنى ؟ مانا قارا ، رەھمەت ـ تەزىم ئورنىغا «ئوغرى ، بۇغداي كەم» دەپ يۈزلىرىمگە تۈكۈرۈپ ، يەتتە كىشىنى كۆرەدە ئۈچ كۈن سولاپ قويدى... مانا پالەچلەرنىڭ كاشىلىسى . مەن سولاقتىن چىقسام ، «ئېتىڭ ئۆلۈپ قالدى» دېدى ـ دە ، ئالدىمغا ئاتىنىڭ تۆت تۈيۇقىنى تاشلاپ قويدى . ئۇ مېنىڭ ئېتىمنىڭ تۈيىقىمۇ ئەمەس . مانا ئۆزلىرى ئوغرى . ئەزبىرايى خۇدا ، مەنسەپدارلارنىڭ ئۆزلىرى ئوغرى . بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە دادلاشمۇ تەس . كىمگە ئەرز قىلساڭ بولىدۇ ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى ، جېنىم ئاكا...» دېگىنىڭگە قارىماي قامچىلاپ سېنى غۇلجىدىن كۆرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى — جىڭشۇسىغىمۇ ؟ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار ؟... ئاتتىنمۇ ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم . بۇغا ـ جاۋەننى ئۆشنەمگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم . خەير ، ئۇمۇ كەتتى .

ئۇ ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ ، تۈيۇقسىزلا قاياپ :

— شۇمۇ ئادەمگەرچىلىكمۇ ، بۇ نەقەدەر ئۇياتسىز ئىش ـ ھە ، ئۇلارچۇ قارا ، خۇددى غالجىر ئىت ! — دەپ خىرقىراپ توختاپ قالدى .

مەن ئۆچۈپ تۇگەي دەپ قالغان سامان ئوتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چوقچىلىغانىدىم ، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرىلىپ كۆزدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كۆرۈندى .

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان ، جاھان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا . يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ھۇۋلىغان زۇۋانلىق ئاۋازى كۆڭۈلگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى .

باقى سۆزىنى داۋام قىلدى .

— بىزنىڭ ئۆيدە ئۇلۇم مەرىكىسى بولدى . ئۆلگەن كىشى بولسا ، مېنىڭ دادام ، ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ ؟ مەن ھازىدار ، بېلىمگە ئاق باغلاپ ، كۆك تاياق تاينىپ ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ . مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن باقتى ؟ مەندىن نېمىلەرنى كۈتكەنىدى ؟ قېنى ئۇ ؟ قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم ؟ ئىسىت ، ئىسىت بەختسىزلىك··· يۈرت ئالدىغا نېمە-دەپ ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن··· شۇنداق تۇگىمەس - پۈتمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ ، چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدىم .

— ھەي جىمبۇ كۆتۈرگەن ، توختا ! — دېدى بېدە سىم ئورىغان قامچىسى بار بىر ئادەم .

— ياق ساتمايمەن ، — دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەنىدىم ، ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېلىپ :

— كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا ! ماڭ بۇياققا ، سەيسە قىلىسەن ! — دېدى - دە ، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى .

— يەنە نېمە سەيسە بۇ ؟ مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ !

— ساختىپەزلىك قىلما ، ياخشىلىقچە ماڭ ، ئىت !

— ئەزىبرايىل خۇدا ، مەن سەيسىدىن كەلدىم .

— ياخشىلىقچە ماڭامسەن - يوق ؟ ! ھېلى بىكار كۆرگۈلۈ-كۈڭنى كۆرىسەن ، چوشقىنىڭ بالىسى .

— ئۆزۈڭ چوشقا ، ئۆزۈڭ غالجىر ئىت ، ماڭمايمەن ، نېمە قىلىسەن ؟ !

ئۇ قامچىسى بىلەن بىرنەچچىنى ئۇرغانىدى ، قولىنى ئارقىسى-غا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم . بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆ-رۈپ ، نەدىندۇر ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى . ئۇچىسى بىر

بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى . ئاۋۇال ھارغۇچە ئۇرۇپ ، تېپىپ دۇمبالىدى . كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى .

ھارغىنلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ ـ ئەسنەپ كۆزۈم ئۇيقۇغا كەتكەنكەن ، يەنە ھېلىقى قاپقى يامان ، سىم ئورىغان قامچىسى بار يايى :

— تۇرە ئوغرى ، — دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتىۋەتتى .

— ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا ؟

— ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى...

— يەنە نېمە دەيسىز بېگىم ؟ !

— ھە ، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن . ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ ، — دېدى ـ دە ، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۇر ئورىغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى . مانا كۆردۈڭمۇ ، بۇ نېمىدېگەن خورلۇق .

ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمىدۇق بىز ، مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىممۇ ؟ ياق . ئىش شۇنداق بولسىمۇ ، يەنە ھەممىسى مەندىن كۆڭۈل ئاغرىتىدۇ . يۇرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم ! ھەتتا ئادەممۇ ئەمەس ، خۇددى كالا ياكى ئىت . توغرا ، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشىگە ھەققى بار . بىراق ، كاساپەتكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئاتايىتەن بارمىدىم ـ دە ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ .

— داداڭ ئۆزى تاپقان بىر جۇپ ئۆكۈزنى سېتىپ ، بىر كۈنلۈك مەرىكىسىنى ئۈزاتتۇق . سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىڭىنى باغلاپ يۈرسەنغۇ . قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلىسەن ياكى داداڭنىڭ يەتتىسىنىمۇ بەرمەمسەن ؟ — دېگەندەك سۆزلىرى جان ـ جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلىپ تۇراتتى . ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئۈچۈن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۇم .

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدەلمىدىم. قوش، ئات ـ ھارۋا، ھەتتا ئورۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۇچۇنمۇ باشقىلارغا سارغىيىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە ـ كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تىزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇچ ـ تۆت يىلغا بارماي يېرىمىزنىڭ مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن، يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىن ـ مۇ ئادا تاپتۇق... شۇنىڭدىن بېرى تالادا قېلىپ، ھەركىمنىڭ ئىشىكىدە تەمتىرەپ يۈرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھې ـ لىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈكمۇ ئاڭلىدىڭ. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋان ـ ياساقلار، خورلۇق ـ ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرسەن، بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىك ـ چىلىك بولسا، مۇشۇ... قېنى ياشلىق! قېنى كۆڭۈلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ؟ ياق، ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كۆڭلىدىكى ھەسرىتىنى موريدىن قاپلىشىپ چىققان تۈ ـ تۈندەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى ـ دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قۇچاقلىۋالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپقارا بېسىمىنى بۇ ـ زۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ يانتاق قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئېڭىشكەنىدۇق، كاۋىنىڭ كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دىماغقا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالدۇق ـ دە، باقىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتۇق.

5

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن، باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىر ـ لىشىپ، ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر

كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېزىغا چىقتىم . سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەتلىشىپ كېتىپتۇ . ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخىي بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ . بىرنەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخانىنىڭ شۇڭاق سۇپۇرگىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان ئەخلەت ـ چىرىندىلەر ۋە كېسەلـ ـنىڭ غەلدى ـ غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ . مۇنداق ئۆيلەردە كىممۇ كۆڭلى ئېچىلىپ ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ ؟ توغرىسىنى ئېيتقاندا ، ھايۋانلارمۇ مۇشۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالمايدۇ . لېكىن ، باقىنىڭ ئائىلىسىدەك مىليونلىغان ئائىلە كىـ ـشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپلىرى»دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىـ ـشاتتى .

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى . يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چۈنىلەرنىڭ گىزىلدىشى ۋە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكىنىڭ يۇمشاق خىرىلدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى . بۇ مۇڭلۇق جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۈكلۈك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۇمشىيىپ يېتىشىدۇ .

مەن باقىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن :

— داداڭ كىشى تونۇمدۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئۇچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغىلى ، كۆزىنى ئاچمىـ ـغىلى ... — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن .

— يۈزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ ؟ — دېدىم .

— بايا دادام ئۇ... ئۇ قىلىپ ھېجايدى ، ئاغزىغا چۈىن ئولىشىپ كەتتى ، يېپىپ قويدۇم ، — دېدى ئۇ كۆلۈمسىرەپ . ئۇنىڭ ئۆڭگەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى . لېكىن ، ئەكس

هالدا ماڭا ئۇنىڭ يۈزى بىرنەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ چىرايىدەك كۆرۈندى .

باقىنىڭ يۈزىنى ئاستا ئېچىپ باققانىدىم ، مەن ئۇنى چىرايى تامدەك تاتىرىپ ، ئېڭىكى تۆۋەن چۈشكەن هالدا كۆردۈم . تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى . قورقۇنچ باستى . بالىلىرىغا تۈيدۈرماستىن ئاستا تالاغا چىقىم كەتتىم .

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىرنەچچە كەمبەغەل ، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقۇدى . ئۇنى غېرىب يوپۇقى بىلەن ياپتى ـ دە ، ئاشۇاقتى بىلەن باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۇپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى . ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك هازىرداری يوق ئىدى . جىنازا مەھەللىدىن هەشەمەتسىز ، يېنىك هەربىكەتلەر بىلەن ئۇزىتىلدى . ناهايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ بۇرنىنى تارتىپ ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي ، مۇدۇرۇپ ـ مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ بارىدۇ . بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۈمشاق چاچلىرى ئايلاپ تارغاق كۆرمەي پاخپاق بولۇپ قالغان ، پۇتى يالاڭ ئاياغ ، ناهايىتى ئۇچىسىدا هەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر ، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى . ئۇ كىچىككىنە قارا كۆزلىرىنى كۇچ بىلەن ئېچىپ ، بىر ئارقىسىغا ، بىر ئالدىغا مۆلدۈرلەپ قارايدۇ . بىر يۇگۇرۈيدۇ ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ . ئۇنىڭ مونچاقتەك پارقىرىغان كۆزىدىن «ئاپام قېنى ، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر ، بىز قانداق قىلىمىز ؟... » دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى . خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ هاياتى ئېغىر كۆلەڭگە بولۇپ ، جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى . مەن هەسرەت دەرياسىغا چۆمگەن هالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن . مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چېغىمدا غۇبارسىز يۇرىكىمدە ئانامدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۇرەكنى ئېزىدىغان مۇنداق ئېچىنىش-

لىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى .
مانا ، تۇپراقلىققا يېتىپ كەلدۇق . بۇ يەردە بەختسىز ھاياتتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى ئۆز قوينىغا ئالغان كونا تۇپراقلار دۇمچەك ـ دۇمچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ھەممە قەبرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى . ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغانلىرى ئويۇلـ غان ياكى ئىزناسى تۇگەپ كىچىككىنە دۇمچەك بولۇپ قالغان . بەزىلىرىنىڭ بولسا ئۇستىگە تاش ، ياغاچ ، قوچقار مۇڭگۈزلىرى قويۇلغان ، ئاندا ـ ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز شىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەبرىلەر ئۇستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى گۈللەر تېرىلىپ سۇ قۇيۇپ قويۇلغانىدى . مانا شۇـ لارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەبرىسى ئورۇن ئالدى . كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىۋاتقان قەبرىلەرگە يەنە بىر قەبرە قوشۇلدى .
باقىنىڭ قەبرىسىگە مۇڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمـ دى . ئۇنىڭ قەبرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۇڭلۇق قەبرە بولۇپ قالدى .

1948 ـ يىلى ، غۇلجا

چېنىقىش

1

مەتنىيازنىڭ قىچىسى مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ قىچىلىرى. دىن خېلى بۇرۇن تېرىلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتاپ كىشىنىڭ تېنىنى تونۇرەك قىزىتمىغان مەزگىلده پىشىپ قالدى. پىشىپ قالدىلا ئەمەس، توغرىسى ئۇرىدىغان ۋاقتىدىن بىرنەچچه كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئادەتته دېھقانلار قىچىسىنىڭ موسىنى قاتار - قاتاس-تىنلا ئورۇۋېلىشاتتى.

نېمىشقا دېسىڭىز، پىشىپ شالدىرلاپ كەتكەن قىچىلارغا ئوغاق سالغاندا، ئۇلارنىڭ ئالتۇنده‌ك يالتىراق دانلىرى هەر تەرەپكه چېچىلىپ زايه بولۇپ كېتىدۇ. مەتنىيازنىڭ قىچىسى مانا شۇ ئەهۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. خەير، قانداقلا بولمىسۇن، بۇگۈن قىچىغا ئورغاق تېگىپتۇ. قىرىقچه ئورۇنغا بىر تۈتام - بىر تۈتام قىلىپ تىزىپ قويغان ئۇنچىنى ئەگەر چىڭ قىلىپ باغلىسا، ئىككى - ئۈچ باغ قورايچىلىك بولىدۇ. نېمه بولسا بولسۇن، ئىش داۋام قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما، بۇ هەسرەتلىك يېتىم ئېتىزنى خۇشال قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن ئورمىچى تۆت سائەتتىن بېرى يوق، ئۇ نەگه كەتكەندۇ؟

يېڭىدىن ئېڭىزغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىم-سەن يېراقلاردىن كۆرۈنگەن سۇده‌ك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ئېرىقنىڭ ياقىسىغا ئارقانلاپ قويغان ئات ئوت چىشلىمەستىن تىنماي بېشىنى سىلكىمەكته. ئاشلىقلار ئىچىدىكى چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازلىرىنى ئا-ران قوزغىلىۋاتقان ئىسسىق شامالىلار هۇرۇنلۇق بىلەن خېلى يەر-لەرگىچه ئېلىپ كېتىدۇ. «چىڑ - چىڑ - چىڑ» قىلىپ تىنماي

كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار مەتنىيازنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرىدۇ . ئاپتاپ-تىن قېچىپ يوغان قېرى ئۇجمىنىڭ سايىسىگە كېلىۋالغان بولسا-مۇ ، ھېچ چىداپ بولمايدىغان ئىسسىقتىن خەۋەر بېرىپ تۇرىدىغان بۇ ئاۋازمۇ ئۇنى قىينايتتى .

— ھە ـ ھىم ، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىس-سىقتا ، — دەپ غودۇڭشىدى مەتنىياز ئۇجمىنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توڭ قاغىغا قاراپ . ئونلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ ، ھەل-قۇمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى . مەتنىياز بولسا ، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كوكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان ، يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى . ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋار ـ چانقاللار پېتىپ ، بېزەك چۈنلەر بولسا ، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى . مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان ـ جانىۋارلارمۇ ، مېھنەتمۇ ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ . بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ . ئەنە شۇ ھاسىرا-ۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى

يېرىم پۈتلۈق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت يىگىرمە ئۇچ تۇپ ئۇنۇپ چىقىپتۇ . ئەسلىدە ئۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانى-دى . مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى ؟ ئۇجمىنىڭ شېخىدا ئولتۇر-غان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى ـ دە ، قاغىنىڭ لىپىلداپ تۇرغان يېيىسز ھەلقۇمىغا قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى .

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن ، ھارام تاماق ! — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن ۋە قاغىنى كۆزۈممۇ كۆرمىسۇن ، دېگەندەك قىلىپ ، ئۆرۈلۈپ دۈم يېتىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات ـ پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەس-رەتلەر ، بۇنى ئاز دەپ چۈنلەرنىڭ گىژىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇ-نىڭ ئۇيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى . مەتنىياز ئۇسساپ كەتتى . ئۇ ئۆپكىسى قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن لەۋلىرىنى يالاشقا

باشلىدى . ئۇ قىرىق ياشقا كىرگۈچە بۇگۈنكىدەك تەشنالىق ئازابى-
نى تارتمىغانىدى . تەشنالىق ھېلىقى بىز كۆرۈپ ئۆتكەن قىچىغا
ئورغاق سېلىش بىلەن باشلانغان . مەتنىيازنىڭ تەلىيىگە يېقىن
ئەتراپىتا ئېقىۋاتقان مۇزدەك سۇمۇ يوق ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ
ئۆسكىلەڭ ئوتلار قاپلىغان ئېرىق ئويمانلىرىدىكى توختام سۇلارنى
ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى . تەشنالىققا كىم چىدايدۇ . سۇ
ئىچىش كېرەك ئىدى . بىراق ، مۇشۇ تۇرقىدا ھېلىقى توختام
سۇلارمۇ ئىسسىپ كەتتى . چوڭ ئۆستەڭگە باراي دېسە ، بۇ يىڭىغى-
رىم ئاپتاپتا ئالتە ـ يەتتە يۇز مېتىر يول مېڭىش كېرەك . مەتنىياز
بولسا ، ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ . ئۇ شەھەردىن يېزىغا
چىقىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلاتتى . مېھرىبان مەرھۇم ئانىسىنى
يادىغا كەلتۈردى . يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈن ئانىسى ئۇنىڭغا
تولىمۇ ئامراق بولۇپ ، ئەركە ئۆستۈرگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن
مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن تۇنجى يىلى زەي سايىن
يەردە يۇمشاق قۇرتتەك مىدىرلاپ ئۆتكۈزگەن يىللىرىغا ، يەنى قە-
رىق يىللىق ئۆمرىگە ھېچ ئوخشمايتتى . «بۇ مۇشەققەتلىك دۇنياغا
نېمىشقىمۇ تۇغۇلغاندىمەن ؟ كاشكى ، كىچىك چاغدىلا ئۆلۈپ كەتـ-
سەمچۇ ، بۇ دەردلەرنى تارتماس ئىدىم» دەپ ئويلىدى ئۇ .

بۇ يېڭى دېھقان مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ھەمىشە خىيال قىلىسـ-
مۇ ، لېكىن ئۆيلىنىشكە جۈرئەت قىلالمىغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ-
نىڭ ھازىرقىدەك ئۇسسىغان چاغدا سوغ چاي ئەكېلىپ بېرىپ
ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان خوتۇنىمۇ يوق ، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدە-
غان ئات ، كالا ھەم قوش جابدۇقلىرى ، ھەتتا تۇخۇم بېرىپ
تۇرىدىغان بىرەر توخۇسمۇ يوق . پەقەت دېھقانچىلىققا كېرەك بولـ-
ىدىغان ئەپچىل بىر دانە كەتمىنى ، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم قىچا
ئورۇشقا ئىشلەتكەن ئەنە ئاۋۇ باش تەرىپىدە تۇرغان ئۇجمە ياغىچىغا
سانجىقلىق بىر دانە ئۆتكۈر ئورغىقى ۋە ئىككى دانە تاغىرى بار .
ئەمما ، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يىرىك جابدۇقلە-
رى بولمىغان بىلەن يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ ھېچقايسىسىدا يوق

بىرمۇنچە جابدۇقلىرى بار ئىدى .

سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقلاپ ماڭساڭلار كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن بەش - ئالتە تۇپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۆرۈكى بار ، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان ، لېكىن تۇۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر . باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ ، يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار : ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئو- رۇن بوش بولۇپ ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق ، كىگىز يەرگە چاپلىشىپ كېتىپتۇ . ئەتىمالىم ئۇ بۇ- رۇن ئاق بولسا كېرەك ، لېكىن ھازىر ئۇنداق دېسە ھېچ كىشى ئىشەنمەيدۇ . چۈنكى ، ئۇ چاڭ - توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۈل رەڭ بولۇپ قالغانىدى . ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۈچۈن كېرەكلىك تۈرلۈك جابدۇقلار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ . قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار ، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار ، ئۇششاق ۋېنتا ، گايكا ، ئەسكى تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان . ئويۇقتا قېلىن ، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتا- بىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ . تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ھەم ئىسلە- شىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە ، ياغاچ تېشىدە- غان ئۇشكە ، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن .

مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە سا- تىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ . ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا ، ئۆتۈكلەرنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ . بەلچە ، بۇرەندە ، بىگىز يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسۇالىدۇ . ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا ، ئۇس- تۇرىدىن تارتىپ تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى

ئۆزى ياسۇالمدۇ .

ئۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئايلىق كىيىملىرىنى ياماپ ، داس - چىلەكلىرىنى تۈزەپ ، سۇنغان لىڭگىرچاق ۋە بۇغا - جاۋەنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرىدۇ . لېكىن ، ھەق بەرسە تالاشماي ئالدۇ ، ھېچ نەرسە بەرمەي قۇرۇق رەھمەت دەپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ قېلىۋېرىدۇ . بىرەر چىنە قايماق چاي ياكى تاماققا قىچقىرىپ قويسىغۇ تاغدەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ . لېكىن ، تەمە قىلىپ ھېچكىمنىڭ ئىشىكىگە بارمايدۇ . قىسقىسى ، ئۇنىڭ پايدا - زىيان بىلەن ئانچە كارى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ كۆپ كىشىلەر مەتنىيازغا نەرسىلىرىنى ياستىشقا ئانچە قىزىقمايتتى . بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ ؟

مەتنىيازنىڭ ئەسلىي كەسپى ساتىراش ، ئۇ ھۇنەرنى شەھەردە دادىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە دادىسىنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان . بوشىشىپ كېتەي دېگەندە قۇلىقىدىن سوزۇپ ، بۇراپ - بۇراپ قويىدىغان دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن ، ئۇ ھۇنىرىنى تاشلاپ ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكانىنى گازىر - پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى . بۇ تەنزە ئاز كۇندە قۇرۇقدىلىپ قالدى ، كېيىن ئەتىيازدا مەتنىياز ئۆزى ياسىغان تۇرلۇك لەگلەكلەر بىلەن يەنە ئېچىلدى . لېكىن ، ئۇ بۇ نەرسىلەر بىلەن دۇكان ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگىنى ئۈچۈن ئىگىسى ئۇنى قايتۇرۇۋالدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن دادىسىدىن مىراس قالغان يېزىدىكى ھېلىقى بىر ئېغىز ئۆيى بار كىچىك بېغىغا كۆچۈپ چىققانىدى . مەتنىياز ھەر نەرسىگە زېھىن قويۇپ يۇرگەنلىكتىن كۆزى كۆرگەنلا ئىشنى قىلاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراشلىقتىن باشقا ھۇنەرلەرنى دېھقانلارنىڭ ھاجىتىدىن چېقىش جەريانىدا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىۋالغان . بىراق ، ئۇ باشلىغان ئىشنى ئاخىرىغىچە داۋام قىلدۇرالمايتتى . ئەگەر ئۇ ئاندا - ساندا بىر ئىشنى پۈتكۈرگەن بولسىمۇ ، ئۇ يىگىرمە - ئوتتۇز قېتىم ئۇزۇلۇپ ، تاشلىنىپ ، ئىگىسى زېرىكمەي كېلىپ تۇرۇۋالغاندىن

كېيىن پۈتكەن ئىش بولاتتى . بىر دېھقان مەتنىيازغا ئېرگولۇ هارۇننىڭ بىر چاقنى توزىتىش ئۈچۈن بېرىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالتە ئاي قاتراپ يۈردى ، بىرنەچچە قېتىم يالۋۇرۇپ ، بىرنەچچە قېتىم تىللىدى . مەتنىيازنى تىللىساڭمۇ ، ياخشى گەپ قىلساڭمۇ هىچىيىپلا تۇرۇۋېرىدۇ . شۇنداق بولغاندىكىن ، ئۇنىڭ بىلەن هېچ كىشى ئۇرۇشالمايدۇ ـ ده ، ئەلۋەتتە .

هەر هالدا بۇ دېھقان مەهكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن چاق پۈتۈپ كەتتى . مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ . ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك . ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۇال ئون ـ ئون بەش مىنۇتقىچە قۇرۇق ئۇۋۇلايدۇ ، كېيىن ئوچومىغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ . بۇ هەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قولاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۇندى ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى هۆل قىلىۋېتىدۇ . ساتىراش بولسا ، ئۇنىڭغا ئەهمىيەت بەرمەستىن ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقلىرىنى سەزمەي قالىدۇ . تاكى تاش ئۇستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى : «ئۇستام ، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن ، مەتنىياز يەنە هۆلدەپ ئۇۋۇلاشقا كىرىشىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۇگىمەس قىسسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايدۇ :

— پادىشاه جەمشىت لەيلىۋەشكە هەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلسوزنى قىمارغا تىكتى . لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالدى ـ ده ، هى ، هى ، هى ... — ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى هۇزۇر قىلىپ كۈلەتتى . لېكىن ، قاراپ تۇرغان كىشىنىڭ ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىشى تەس ئىدى . ئۇنىڭ پىستە كۆزلىرى پۈرۈلۈپ ، ئۇچلىرى جاۋغىيىغا ئېگىلىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە

شالاڭ سارغۇچ بۇرۇتى كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . ئۇ بېشى سەل ئالدىـ
غىراق ئېڭىشكەن ، ئۇيقۇغا مايىل ، مۇلايىم قىياپەتلىك چاقچاقچى
ئادەم ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھېچكىم ئارتۇق يامانمۇ كۆرمەيـ
دۇ ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى پىشۇرىدىغان ئىشلىرىنى كۆرگەندە زاڭـ
لىق قىلىپ كۈلمەيمۇ تۇرالمايدۇ . ئەمما ، ئۇ باشقىلارنىمۇ ۋە
ئۆزىنىمۇ ھەجۈي قىلىپ يۈرىدۇ .

كادىرلار يەر ئىسلاھاتىدا مۇشۇ مەھەللىدىكى زومىگەر پومېشـ
چىكنىڭ بەش يۈز ئەللىك موچە يېرىنى كەمبەغەل دېھقانلارغا
بۆلۈپ بەردى . مانا شۇ يەردىن مەتنىيازغىمۇ يەتتە ـ سەككىز
چارەك ئۇرۇق بارىدىغان بىرىنچى يەر ھېسابىدىكى بىر ئېتىز تەگـ
كەندى . مانا ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇ يەرگە بىرىنچى قېتىم
دېھقانچىلىق قىلدى . «دېھقانچىلىقنى مەتنىياز قىلدى» دەپ ئېيتـ
ساقمۇ ، لېكىن ئۇ يەرنى ھەيدەشكە جۈرئەت قىلالمىغانىدى .

پۈتۈن جانلىقتا ھايات زوقىنى قوزغاتقۇچى ئەتىيازنىڭ يېقىمـ
لىق شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى مەتنىياز ئىككى
قولىنى كەينىگە تۇتۇپ چىرايلىق تەكشى ئېتىزلارنى تاماشا قىلىپ
ئايلىنىپ يۈرەتتى . كۈن بارغانسېرى ئىسسىتىشنى كۈچەيتىۋاتقان
نۇرلىرىنى يەرگە سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى . كۆپۈشۈپ تاۋلىنىۋاتـ
قان ئېتىزلاردىن نەم توپىنىڭ پۇرىقى بىلەن شىۋاقنىڭ ئۆتكۈر
پۇرىقى كىرىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى .

قىشچە ھەربىكەتسىز ياتقان قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۇچەكلىرىدىن
چىقىپ يېڭىدىن ھەربىكەتكە چۈشمەكتە . ئىسسىقراق جايلارغا قىشـ
لاپ كىرىش ئۈچۈن كەتكەن ئۇچار قاناتلارمۇ قايتىپ كىرىپ ،
يازىچە قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە . دېھقانلار بولـ
سا ، قوش ھازىرلىقىنى جىددىي قىلماقتا . مانا بۇگۈن يېڭى دېھقـ
ىنىمزمۇ ئېتىز قىرىدا تۇرۇپ : «بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىـ
كىن ؟» دەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندا يېنىغا كىرىپ قالغان ھەمرانى
سەزمىدى .

— خوش ئۇستام ! بۇ يەرنى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىدىلا ؟ —

دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ .

— ئوتتۇرىسىنى باغ ، چۆرىسىنى تاغ قىلايمىكىن دەۋاتىمەن ، قانداق دەيسىز ھەمراجان ، — دېدى مەتنىياز چاقچاق قىلىپ .

— بېغىڭىزغا پاتماي قالغان ياۋا چۆپلەرنى كۆچۈرۈپ كېلىدىكەنسىز ـ دە ، ئۇنداقتا .

— «بوزچى ھالۋىچى بولسا ، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ» دېگەندەك ، بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي ، نېمە بولىدۇ دەيسىز .

مەتنىياز كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىپەرۋالىقىنى ، مىس ـ مىسلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتىۋېرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ : «مەن دېرەش تۇتسام ، ئۇنىڭ ئۈچى ئۆتۈكىنىڭ چەمىگە كىرىپ ئۇخلاپ قالىدۇ» دەيتتى . ھەمرا مەتنىيازنىڭ شۇنداق ئوچۇق كۆڭۈللۈكىنى ياخشى كۆرەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى دائىم تەنقىد قىلىپ ، جىددىيراق ئىش قىلىشقا ئۇندەيتتى .

— قولىڭىزدىكى چاشقان مايا قىلىرى سوۋۇپ قالدى . ئاغزىڭىزغا سېلىۋەتسىڭىزچۇ ، — دېدى ھەمرا مەتنىيازنىڭ خېلىدىن بېرى چەكمەي ئالىقىنىدا تۇتۇپ تۇرغان ناسۋىلىنى شەرەت قىلىپ ، — نائۇمىد شەيتانىنىڭ ئىشى ، بۇنى ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز .

مەتنىياز ناسۋالىنى كالپۇكىنىڭ ئاستىغا سېلىپ ئۇنى تىلى بىلەن تۆۋەنگە باستى ، ئورۇنلاشماي قالغان ئىككى دانىسىنى پۈركۈۋېتىپ غەلىتە ئاھاڭ بىلەن سۆزلىدى :

— بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن ؟ ئالىدىغان خېرىدار بولسا ، سېتىپ راسا ياغ چاينىۋالايمىكىن تاڭ .

ھەمرانىڭ ئاپتاپتا پىشىپ ، گىرده نانەك قىزارغان يۈزى جىددىي تۇس ئالدى . ئۇ قوي كۆزلىرىنىڭ ئۇستىدىكى قويۇق قاشلىرىنى چىمىرلىتىپ :

— پارتىيە كەمبەغەللەرگە يەرنى سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن بەرمىدى ، دېھقانچىلىق قىلىش ئۈچۈن بەردى ، — دېدى .

— شۇنداق ، شۇنداق .
— هه ، شۇنداق بولسا بۇ يەرگە بىرنەرسە تېرىك ـ ده ، هوسۇلنى ئېلىپ ئۇنى يەمسىز ياكى سېتىپ ياغ ئېلىپ چاينامسىز ، ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى .
— يەنە ئېلىپ ساتىمەن دەپ يۈرگۈچە ياغنىڭ ئۆزىنىلا تېرد-مايمەنمۇ ، — دەپ خىرقىراپ كۇلدى مەتنىياز .
ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاۋۋال چاقچاق دەپ چۈشەندى . كېيىن قىچا تەرمەكچى بولغىنىنى بىلىپ كۇلۇپ كەتتى .
— مەيلى ئۇستام ، بۇ يەرگە قىچا چېچىڭ ، — دېدى ھەمرا قوغۇشۇندەك ئېغىر ئالىقىنى بىلەن مەتنىيازنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ .
— مەن ھەيدەپ ئۇرۇقنىمۇ چېچىپ بېرىمەن . سىز بىر چېلەك قىچا تاپسىڭىزلا ئىش پۈتىدۇ .
مانا شۇنىڭدىن بېرى ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىقى باشلانغانىدى . ھەمرا ئۇنىڭ يەتتە ـ سەككىز چارەك-لىك ئېتىزىنى ھەيدەپ قىچا چېچىپ بەردى . بۇنىڭ بەدىلىگە مەتنى-ياز بىر پارە توپلەي تېكىپ بەرمەك بولۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىدىن ۋەدە بەرگەنىدى .
مەتنىياز بىر باي دېھقانغا لىڭگىرچاق ياساپ بېرىپ ئۇنىڭدىن ئون قاداق كۆممىقوناق ئالغان . بۇنى يەنە بىر دېھقانىنىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ بېرىپ بىر پۇتلۇق يەرگە چاچقۇزغانىدى . قوناقلار ئۇنمەي قالدى . ئەمما ، قىچىسى ياخشى ئايىنىپ ، ساپسېرىق گۇللەپ ، ئۆ-زىگە خاس يېقىملىق پۇرىقىنى چاچتى . قالغان بىر پۇتلۇق يەرگە بولسا ، ياڭيۇ تېرىيمەن ، قوغۇن تېرىيمەن دەپ يۈرۈپ ھېچ نەرسە تېرىمای ئاق تاشلىۋەتتى . مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىق توغرىسىدا يا-زىچە قىلغان ئىشى قىچىغا ئۇچ قېتىم سۇ تۇتۇش بولدى . سۇ تۇتۇشمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆتتى . چۈنكى ، مەتنىيازنىڭ پۇتۇن ئېتى-زى پەقەتلا ئىككى ئېچىقتىن سۇغىرىلىدىغان بولۇپ ، قىچا تېرىل-غان جاي بىر ئېچىقتىنلا سۇغا قانغانلىقتىن ، ئۇ جاپا تارتىپ تۇغان

سىلىشقىمۇ توغرا كەلمىدى . ئۇ كېچىسى سۈدىن قورقاتتى . شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۇچلا قېتىم كۈندۈزى سۇ تۈتتى . ئەمما ، بىرىنچى قېتىم سۇ ئۈنىڭغا بوي بەرمەي ، يوللارغا ، باشقا كىشىلەرنىڭ ئېتىزلىرىغا قېچىپ نۇرغۇن ئاۋارە قىلغانىدى . شۇ كۈنى ئۇ سۇغا ، پاتقاقلارغا نەچچە قېتىم يىقىلىپ چۈشۈپ ، كىيىملىرى چۆپ - چۆپ ۋە لاي هالدا كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۆيگە ئاستا كىرىۋالغان . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئاز - تولا تاپا - تەنىسىدىنمۇ قۇرۇق قالمىغانىدى . ئۇ بۇ تەنىلەرگە ئۆز لايىقىدا چاقچاق ئارىلاش جاۋاب قايتۇرۇپ : «شەيتانىنىڭ شاپتۇل يېگىنىگە مەن ھەيران دېگەندەك ، بۇ سۇنىڭ باشلىغان ئېتىزدىن ئېشىپ ، باشقىلارنىڭ يېرىگە كەتكىنىگە مەن ھەيران ئۇكا ، ھى... ھى... ھى... » دەپ مانا ئەمدى قىچىنى ئوردىغان ۋاقتىدا كۈندۈزى ئاپتاپتىن قورقۇپ ، «ئۇجمە پىش ، ئاغزىمغا چۈش» دەپ ئەنە سايىدە ئوڭدا ياتىدۇ .

ئۇ بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ يىراقتىكى ئېتىزلارغا قارىغانىدى ، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ بولۇق بۇغدايلىرىنىڭ باشلىرىنى ئېگىشىپ ، ئاپتاپتا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى . ئېتىزنىڭ بىر چېتىدە بىرقانچە كىشىنىڭ تىنماي قىمىر-لاۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇلار ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزا-لىرى بولۇپ ، تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن بۇغدايلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەن ، بۈگۈن تاڭ يورۇش بىلەن ئۆملۈكتە قىز-غىن ئورمىغا چۈشكەنىدى . بۇ ئادەملەرنىڭ تىنىمسىز ھەرىكەتلە-رى ، ئۇنى ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن - چاقچاقلىرى ، جاراڭلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر چەتتىن ھەيران قالدۇرسا ، يەنە بىر چەتتىن ئۆزىگە جەلپ قىلىپ ، زېرىكىش ھېس قىلدۇرمايتتى . ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئېتىزدىن قاچۇرۇپ ، باشقا تەرەپكە تاشلىغانىدى ، ئېگىز ئۆسكەن قارامتۇل يېشىل ، كەڭ يوپۇرماقلىق قوناقلارنى ، قوغۇن پېلەكلە-رى ، ئېرىق ياقىسىغا بېسىپ قويغان ئوت دۆۋىلىرىنى كۆردى .

ئېرىق بويىدىكى چىغىر يولدا بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ قوللىرىدا چېلەك ، بەزىلىرىنىڭ مۇرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى . ئۇلار ئەلۋەتتە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئائىلىلىرىدىكى خوتۇنلار بولۇپ ، ئورما ئورۇقچىلىقان گۇرۇپپا ئەزالىرىغا قايماقلىق ئەتكەنچاي ، نان ۋە كېچە قاينىتىپ سوۋۇتۇپ قويغان سوغۇق چايلارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتى . مەتنىياز ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان قىزىل كۆڭلەكلىك خوتۇننى تونۇدى . ئۇ ياغلىقىنى چېكىلىۋېلىپ ، قۇلقىغا قانداقتۇر گۇللەرنى قىستۇاپتۇ . ئەتراپتىكى خوتۇنلارغا چاقچاق قىلىپ ، ھارغۇچە كۇلدۇرۇۋاتىدۇ . مەتنىياز ھەمرانىڭ سىڭلىسى — بۇ خۇش چاقچاق ئىززەتخانىنىڭ مەززىلىك تاماقلىرىنى يەپ ، قايماقلىق چايلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئىچكەن . قېنى مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قاپاقتىكى مۇزدەك سوغۇق چاينى ئەكېلىپ بەرسە ئەجەب ياخشى بولاتتى . مەتنىياز تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغان بىلەن نومۇس يار بەرمەي ، ۋارقىراشقا جۇرئەت قىلالمىدى . ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىغا تىقىلىپ قالغان يامان نەپسىنى باستى - دە ، بېشىنى يەنە ئاستا جايىغا قويۇپ ئىززەتخانىنى ئويلاشقا باشلىدى . ئىززەتخان ئەجەب كېلىشكەن قاۋۇل چوكان . ئۇ ئاكىسىغا ئوخشاشلا نامراتلارغا شەپقەتلىك . نېمىشقا خۇدايىم شۇنداق خوتۇنلارنى دىن بىرەرىنى «ئال قۇلۇم» دەپ بېرىۋەتمەيدىغاندۇ ؟ مەتنىياز ئىززەتخانىنىڭ ئاكىسىنىڭكىگە ئوخشاش قارا ئەگمە قاشلىرىنى ، قويۇق كىرپىكلىك قوي كۆزلىرىنى ، ئانارداك مەڭزلىرىنى ، كېلىشكەن سۇمبات‌ىنى كۆز ئالغا كەلتۇردى . ئۇ ئەتىياز ئىززەتخانىنىڭ پۇتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوسلاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكى يادىغا چۈشۈپ بىئارام بولدى . ئۇ ئىززەتخانىنىڭ يۇيۇپ يېيىپ قويغان گۇللۇك چىت كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ ، ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولىدىغىنىنى بىلەتتى . ھەتتا ئىززەتخانىغا تىكىۋاتقان توپلەيمۇ تېخى ئۇنىڭ پۇتىغا سېپىلماي تۇرۇپ ، ئۆيدىكى پۇتون نەرسىلەردىن

باشقىچىرەك يېقىملىق كۆرۈنەتتى ، ئۇ پات ـ پات «مۇشۇنى كىيىدۇ ـ ھە» دەپ ئالقىنى بىلەن ئاستا سىلاپ قويياتتى . غۇلجا خۇرۇمىدىن تىكىلگەن بۇ توپلەينىك راسكالىقى 4 ـ ئايدا پۈتۈپ ، 5 ـ ئايدا قېلىپقا تارتىلغانىدى . چەمى چاپلىنىپ ، پاشىنىلىرى سۈزۈلۈپ بولۇپ ، پەرداز قىلىپ قېلىپتىن چىقىرىشلا قالغاندا تاشلىنىپ قالدى . مەتنىياز توپلەينى مۇشۇ چاغقىچە ئاپىرىپ بەرمىگەنلىكىگە خىجالەت بولۇشقا باشلىدى . ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ خوتۇنلار كەتكەن تەرەپكە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى .

2

مەتنىياز قىچا ئورۇشنى توختىتىپ ، ئىززەتخانىنىك توپلىينى پەرداز قىلىپ چىقاردى . ئەمدى توپلەينى ئىگىسىگە ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، ئۇنى ئالقىنىغا قويۇپ بىردەم قاراپ تۇردى . ئاجايىپ ياخشى پەرداز قىلىنىپتۇ . قارىمامسەن بۇنىك پارقىرىغىنىنى ! ئۇ توپلەينىك تۇمشۇقىنى يېڭى بىلەن يەنە بىر قاتار سۈرتۈپ ، قارىگۈللۈك كىر ياغلىقىغا چىگدى . ياغلىقتىن تەر پۈرىقى ، توپلەيدىن بولسا موم پۈرىقى كېلىپ تۇراتتى .

كەچقۇرۇن ھەمرانىك ئائىلىسىدىكى ھەممەيلەن كاۋا بارىگىنىك ئاستىغا يىغىلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا مەتنىياز توپلەينى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى . ھويلىغا كىرىش بىلەنلا ئۇنىك دىمىغىغا يۇمغاقسۇت ۋە پىننە كۆكى سېلىنغان سۈيۇقئاشنىك مەززىلىك پۇرىقى كېلىپ تەگدى .

ھەمرا خۇشال قارشى ئېلىپ :

— ئوھۇ ، قېنى ـ قېنى ئۇستام بۇياقتا ! — دەپ مەتنىيازنى جۇزىغا تەكلىپ قىلدى ، — ئاتلىرى ھېرىپ قالغىلى تاس قاپتۇ ـ دە .

— خوش ـ خوش ، مەن قايتاي ، — دېدى مەتنىياز توپلەينى سۇنۇپ ، — مانى ئېلىپ كېلىۋىدىم .

ئىززەتخان كۆلۈمسىرەپ كېلىپ توپلەينى ئالدى ، ھەمرا بولـ
سا مەتنىيازنىڭ قولىدىن تارتىپ جوزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ :
— بۇگۈن قاياقتىن كۆن چىقتى ، ئۇستام ؟ — دەپ سورىدى .
— راستتىنلا مەن تېخى قۇم چېچەكلىگەندە ، تۆگىنىڭ قۇيـ
رۇقى يەرگە تەگكەندە ، پۇتەمدىكىن بۇ توپلەي دەپ يۇرەتتىم ، —
دەپ چېقىشتى ئىززەتخان . مەتنىياز مۇنداق سۆز ئويۇنلىرىغا جاۋاب
بېرىشكە خېلى ئۇستا بولسىمۇ ھازىرقىدەك ئەھۋالدا ، بولۇپمۇ
ئىززەتخانىنىڭ ئالدىدا چاقچاق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى . شۇـ
نىڭ ئۈچۈن ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن قىزىرىپ ئاش ئېچىۋاتاتتى .
باشقىلار بولسا ، توپلەينى بىر قاتاردىن كۆرۈپ ماختىشاتتى . ئاخىر
ئىززەتخانىنىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئەركىن بىر پاي توپلەينى ئېلىپ
قاچتى . ئانىسى ئۇنى قوغلىغانىدى ، قېچىپ بېرىپ مەتنىيازنىڭ
قۇچىقىغا چىقىۋالدى .
— بۇنى ماڭا ئەكەلدىڭىز ـ ھە ؟
— ھەئە .
— بۇنى مەن كىيىمەن ـ ھە ، ھەمىيا چوڭ دادا ؟
— بۇنى ئاپاڭغا بېرىۋەت ئوغلۇم ، مەن ساڭا بۇنىڭدىن چىرايـ
لىق قىزىل توپلەي ئېلىپ بېرىمەن .
— ئەكە ! جېنىم بالام ، ئۆيگە ئەكىرىپ قويای .
— ھە تازا ، ساڭا بېيىمەن .
ئىززەتخان بالىسىدىن توپلەينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا ، مەتنىيازـ
نىڭ يۈزىگە ئۇنىڭ ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى . مەتنىياز
سىمابتەك ئېرىپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران ـ ئاران
تۇتۇۋالدى . ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىر دەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى .
بىراق ، ئىززەتخان توپلەينى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ
كەتتى . ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقـ
لىرىنى پۇراپ ئەركىلىتەتتى . كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە
ئۆزى بىلەن سەممىي ، خۇشخۇي مۇئامىلە قىلغان كىشىلەرگە
ئامراق بولىدۇ . ئىززەتخانىنىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىنى قۇچىقىدا تۇتۇپ

ئولتۇرغان بۇ يۇمشاق مۇئاملىلىك كىشىنى ئوبدان كۆرەتتى .

ئەركىن ئالتە ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ ، ئانىسى ئۇنى ھەمراللارنىڭكىگە ياندۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتا مېھرىگە تەشنا بولۇپ ئۆسكەنىدى . ئىززەتخان بولسا ، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن تۆت يىلدىن بېرى تۇل يۈرىدۇ . ئۇ بۇرۇنقى ئېرىنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن قايتا تۇرمۇش قۇرۇشقا ئانچە قىزىقمايتتى . چىققان لايىقلارنىڭ بىرىنى ئۇرۇشقاقمىش ، دىل ئازارى تارتمەسلىكىن ، بەزىسىنى بالىسى بار ئىكەن ، بالامنى پاتقۇزماسمىكىن ، ئۆگەيلىك قىلامدىكىن دەپ ئۇنىماي قويياتتى . ئەمدى مەتنىيازغا كېلىدىغان بولساق ، ئۇنىڭدىن بۇ تەرەپلەردە ئەندىشە قىلمىشقا ئوروڭ يوق ئىدى ، بىراق ئىززەتخان ئۇستامنىڭ بوشاڭلىق ۋە بىپەرۋالىقىنى يامان كۆرۈپ زاڭلىق قىلاتتى . ئەگەر ئۇستام باشقىلارغا ئوخشاش دادىلىراق بولۇپ ، ئەمگەككە قاتتىشىدىغان بولسا ، ئەلۋەتتە ئىززەتخان ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە تەييار ئىدى .

ھەمرا ئېشى ئىچىلىپ بولغان چىنىلەرنى دەستىلەپ نېرىراق ئىتتىرىپ قويدى ـ دە ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى توغرىسىدا گەپ باشلىدى :

— ئۇستام بۇ نېمە بولغىنى ، قىچىنى يەنە تاشلىۋېتىپسىزغۇ ؟

— ئورما ئورۇشمۇ ھۇنەرگە ئوخشايدۇ ، مەن بۇ ھۇنەرنى ئۆگىنەلمەيۋاتىمەن .

ھەمرا مەتنىيازنىڭ ئۆزىنىڭ چىدامسىزلىقىنى «ھۇنەر» دەپ گەن سۆز بىلەن يېپىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنىڭغا مىيىقىدا كۈلۈپ قاراپ :

— بىر تەرەپتىن قارىغاندا توپتوغرا ، بىر تەرەپتىن قارىغاندا مۇغەمبەر ئادەم ـ دە ، سىز ، — دېدى ، — ئۇنىڭدىن ئاپتاپقا چىدىمىدىم دەپ توغرىسىنى ئېيتىسىڭىز بولمامدۇ ؟

— ئەمدىغۇ شۇنداق ، — دېدى مەتنىياز ھەمرانىڭ دىل ئۇسۇلىدىن چۈشكەنلىكىگە خىجالەت بولۇپ ، — ئەمما ئورما ئورۇش-

ئىگىمۇ ئېچى بار ئىكەن ، مانا قارىمامسىز ، — دەپ ئورغاق كېسەۋەتكەن قولىنى كۆرسەتتى .

ھەمرا ئۇنىڭ قولىغا قارىماستىن زەردە قىلىپراق سۆزلىدى :

— ئەلۋەتتە ، ئورما ئورۇشنى ئۆگىنىش كېرەك . ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىشقا چىدىغان ئادەم بىر ـ ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ . ئەمما ، بۇ خالىسا قىلىپ ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلەنىڭ پوپۇچ تىكىشلىرىگە ئوخشمايدۇ . ھازىر بوشاڭلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەن ھەربىر كۈن ئايلاپ قىلىنغان ئىشلارنى زايە قىلىۋېتىدۇ .

— شۇنداق ـ شۇنداق ، بۇ توغرا . ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن ؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ ! ياپسام پىشامدىكىن ، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس بۇ ، بەلنى چىڭ باغلاپ ، قىچىنى ئورۇپ يېغىش كېرەك .

— يېغىشنىغۇ يېغارمەن . راستىنى ئېيتسام ، تەس كېلىۋاتىدۇ ـ دە .

— ھەي ئۇستام ! — دېدى ھەمرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن ، — ئاشلىقنى يېغىپ تېپىۋېلىش ئۈنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس . ھەممىسىگە چىدام كېرەك ، چىدام .

— غەيرەت لازىم دېسىلە .

— ھە ، مانا ئەمدى تاپتىڭىز . غەيرەت كېرەك . ئۇنىڭ ئۈچۈن سەھەر تۇرۇپ ، كۈن قىزىغۇچە ئورما ئورىسىز . ئاپتاپ كۆيدۇرەي دېگەندە سېرىق سۆگەت سايىسىگە بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋالسىڭىز بولىدۇ ، سالقىن چۈشكەندە يەنە ئورىسىز . ھازىر بولسا كېچىسى ئايدىڭ . غەيرىتىڭىز جايىدا بولسا ، ئايدىڭ كېچىسىمۇ ئورىسىز . كېچىسى قىچىنىڭ موسىنى پوشكالدەك يۇمشاپ قالىدۇ . ئورۇشقىمۇ ئاسان ھەم دانلىرى ئانچە چېچىلىپ كەتمەيدۇ ، ئۆزىڭىزمۇ ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتمەيسىز . شۇنداق غەيرەت قىلىۋەرسىڭىز ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا تۈگەيدۇ .

مەتنىياز قىچىنى ھەمرا كۆرسەتكەندەك ئورۇشقا غەيرەت قىلىدىغان بولۇپ ئۆيگە قايتتى . ئۇ ھەمرانىڭ بەرگەن ئورۇنلۇق نەسىھەت ۋە مەسلىھەتلىدىن غەيرەتلەندىمۇ ياكى ئىززەتخانىنىڭ ھېقىلى بالىسىنىڭ قولىدىن توپلەينى ئېلىش ۋاقتىدا يۇزىنى سىيپاپ ئۆتكەن نەپسىدىن غەيرەتلەندىمۇ بۇنىسى ئېنىق ئەمەس ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر يېڭى قىزغىنلىق روھى كىرگەندى . بۇگۈن سەھەر قوپۇشنى نىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەل ياتقۇچە مەسچىتىنىڭ ئالدىدىكى ياغاچتا گەپ سېتىشنى قويدى - دە ، مەھەللىدىكى ھەممە كىشىدىن بۇرۇن يېتىپ قالدى . ئەمما ، مەھەللىدىكى ھەممە كىشى ئارام ئېلىپ ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە مەتنىياز تېخى ئۇخلىمىغاندى . ئۇ بىردەم پىشانىسىگە يېزىلغان قىچىنىڭ جاپالىق ئەمگىكىنى ، بىردەم ئىززەتخانىنىڭ بايا يۇزىنى سىيپاپ ئۆتكەن شېرىن ۋە ئىسسىق نەپىسى ۋە چىرايلىق جامالىنى خىيال قىلاتتى . بۇ ئاچچىق - چۈچۈك شېرىن خىياللار ئۇنىڭغا ئۇيقۇ بەرمەيتتى . ئاخىر ئۇ بىرنەچچە قېتىم ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ ، باش توخۇ قىچقارغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى .

مەتنىياز قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمگەنلىكتىن تاڭ سۈزۈلگەندە ئويغىنالمىدى . ئۇ پەنجىرىدە كۈننىڭ ھال رەڭ نۇرى يالتىراپ ، ئۆينىڭ ئىچىدە چۈنىلەر گىزىلداپ ئۇچۇشقا باشلىغاندا ئورنىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ ، يۇزىنى يۇمايلا چايغا ئوت يېقىشقا ئۇرۇندى . ئۇ بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ ئاللىقاچان ئىشقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ ، ئۆزىنىڭ شۇلارغا ئوخشاشلا تۈنجى قاتتىق ئىشقا كىرىشىشكە جۈرئەت قىلىدىغان كۈنى ۋاق قالغانلىقىغا ئۆكۈندى ، شۇنداقلا باشقىلارنىڭ كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ ، يەنە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرالايدىغانلىقىغا ھەيرانمۇ بولدى . «ھە ، راست ، ئۇلاردا غەيرەت ئۇستۈن» دېگەن ئويغا كەلدى . بۇ يېڭى دېھقان تاڭ سەھەردە تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن ؛ ئۇ ھەر كۈنى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆزىنى ئېچىپ يەنە ئىككى سائەتچە خىيال سۈرۈپ قوپالماي قالاتتى . ھەر ھالدا بۇگۈن باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئەتىگەنرەك تۇرغىنى

نى ئۇچۇن خۇشال بولۇشمىز كېرەك ، ئۇمۇ ئەنە ئىشقا ئالدىراۋا-تىدۇ . ئوتنى چاپسانراق توتاشتۇرۇش ئۇچۇن تىنماي پۇۋلەپ ، ئاچچىق ئىسنىڭ دەستىدىن كۆزىدىن ياش ئاقماقتا .

— ئەبەدىي يانماي كېتەرسەن ئىلاھىم ! — دەپ غودۇڭشىدى ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ . مانا ئۇ چاي قاينىتىشتىنمۇ كەچتى - دە ، ھېلىقى توپلەينى چىگكەن ياغلىققا بىر پارچە قاتتىق نانىنى ئوراپ قولتۇقىغا قىسىپ ، ئورغاقنى ئېلىپ ئېتىزغا كەتتى . ئۇ-نىڭ كەشى پوتىنىڭ سوڭىغا يۇمشاق - يۇمشاق ئۇرۇلۇپ كېتىپ باراتتى . كەش ئۆز ئىگىسىنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچىرەك تېزلىكـ-تە ھەرىكەت قىلىشقا جۇرئەت قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، كۇلگەن-دەك شاقىلداپ قويماتتى .

ئەتىگەن يۇرۇشۇپ تۇرغان سالقىن شامال ئاللىقاچان توختاپ قالدى . كۇن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۇرىدىغان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى . دەرەخلەرنىڭ ئەڭ ئۇچىدىكى يوپۇرماقلىرى-مۇ قىمىرلىماي جىم تۇراتتى . مەتىيازنىڭ تۇنجى قېتىم ئورمىغا كىرىشكىنىگە قارىغاندا ھەقىقەتەن خېلى غەيرەت قىلغانلىقى بىلىنى ئالالمىغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى .

— ۋاي - ۋاي - ۋاي ، كاساپەت ئەجەب ئاغرىيدىكەنا ! — ئۇ ئىككى بىقىنىنى قاماپ تۇرۇپ ، گەۋدىسىنى توغرىلىدى . بىر-نەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ ، ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى . بۇ ئورمىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى ، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ، گاھىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ ئورما ئوردى ، مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شۇرقىراپ ئاقاتتى . ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ قالغان كۆڭلىكىنى تېنىدىن سويۇپ ياقىسىدىن تۇمشۇقىنى تىقىپ پۇۋلەيتتى . قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرنى سىيرىپ قولىنى سىلـ-كىيىتتى . ئاخىر تامىقى قۇرۇپ ئۇنىڭ مىدىرلىغۇچىلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن ، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۇجمە سايىسى تەرەپكە كەشىنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى . ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ

ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورىغانىدى .

تاڭ بىلەن بۇغداي ئورمىسىغا چۈشكەن ھەمكارلىق گـۈرۈپـ پىسىدىكى دېھقانـلارنىڭ ھـەربىرى بولسا ، شۇ پەيتتە ئۇنىڭكىدىن ئۇن - ئون بەش ھەسسە ئوشۇق جاينىڭ بۇغدىيىنى يىقىتىپ بولدى .

ھەمرا چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدا مەتنىيازنىڭ ئېتىزىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ قايتقانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى ئەزالىرى بۇگۈن ئايدىڭ كېچىدىن پايدىلـ ىنىپ ئۇنىڭ قىچىسىنى ئورۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىندى . كۆپچـ لىك ھەمرانىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ : «بولدى ، ئۇنى بىردەمدىلا ئورىۋېتىمىز » دەپ ۋەدە بېرىشتى . لېكىن ، بىر كىشى نارازى بولۇپ غودۇڭشىپ بارالماسلىقىنى ئېيتتى . ئۇ بولسا «قوشنى ئەڭ ئاۋۋال مېنىڭ يېرىمگە سالمىدىڭلار » ، «مېنىڭ ئېتىم سېمىز ، ھارۋامنىڭ جازىسىمۇ باشقىلارنىڭكىدىن كەڭ ، شۇنىڭ ئۈچۈن باشـ قىلاردىن ئارتۇق نومۇر بېرىسىلەر » دەپ تۇرلۇك ئۇششاق چاتاق چىقىرىپ يۇرىدىغان سېيىت ئاخۇن ئىدى . ئۇ ئۇششاق گەپ ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشىدىن مەززە ئالاتتى . ئۇ ھەمرانىڭ رەھبەرلىك ئىشلىرىدىنمۇ بىرقانچە قېتىم ئورۇنسىز چاتاق چىقىرىپ لەت بولغان .

بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى سەككىز ئائىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ ، ئالتە ئائىلە كەمبەغەل ، ئىككىسى ئوتتۇرا دېھقان ، پەقەت ئوتتۇرا دېھقان سېيىت ئاخۇندىن باشقا ھەممىسىگە يەر ئىسلاھاتىدا يەر تەقسىم قىلىنغان . كەمبەغەل دېھقان ھەمرا گۈرۈپپا باشلىقى بولۇپ ، مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلار بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىنى «ھەمرا گۈرۈپپىسى » دەپ ئاتايتتى . ھەمرا ئىشچان ، توغرا ، سالـ ماقلىق بولغىنى ئۈچۈن گۈرۈپپا ئەزالىرى ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ . گۈرۈپپا بۇ يىل قۇرۇلۇپلا يەرلىرىنى ياخشى ئىشلەپ تېرىمىنى ھەممىدىن ئاۋۋال ، ئۆز ۋاقتىدا ئۆتكۈزدى . ياز بويى گۈرۈپپا ئەزالىرى ئىشتا ۋە ئائىلىۋى ھاياتتا ئىناقلىق بىلەن ھەمـ

كارلاشتى . پەقەت سېيىت ئاخۇننىڭ تېرىم ۋاقتىدا كۆرسەتكەن كۆزى كىچىكلىكىنى ھېسابلىمىغاندا ، يېزىدىكى دېھقانلارغا يامان تەسىر بەرگۈدەك چاتاق چىقمىغانىدى . ھازىرمۇ مەتنىيازغا كىچىك-كىنە يارىدەم قولىنى سوزۇپ قويۇش تەكلىپىنىڭ سېيىت ئاخۇنغا ياقمىغانلىقى گۇرۇپپا ئەزالىرىنى ھېچقانداق تەۋرىتەلمىدى . گۇ-رۇپپىدا ھازىر ئورما ئورۇۋاتقان ئون بەش ئەمگەك كۈچى بار ئىدى . ئۇلار (سېيىتتىن باشقىسى) ئون تۆت كۈنلۈك ئايىنىڭ سۈتتەك يورۇقىدا مەتنىيازنىڭ قىچىسىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئورۇۋېتىپ كېتىشتى .

* * *

قىزغىن ئىش ۋاقتى كەلدى . دېھقانلار ئەتىدىن تا كەچكىچە دالىلارنى ئوت - ساماندا توپىدىن ئاجرىتىۋېلىش ئۈچۈن چېلىش-ماقتا . ئەنە ئاۋۇ خاماندا ھەمرا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى بۇغداي سورۇۋاتىدۇ ، سامان كەينى - كەينىدىن ھاۋاغا فونتانەدەك ئۇرغۇپ چىقماقتا ، مارجاندەك دانلار بولسا ، دېھقانلارنىڭ ئالدىغا شارىلداپ چۈشۈپ تۇراتتى . دېھقانلارنىڭ خوتۇن ۋە ئىشقا يارايدىغان بالىلا-رىمۇ خامان يېنىدىكى قوناقلىققا يىغىلغان ، ئۇلار ئىززەتخانىنىڭ باشچىلىقىدا ناخشا ئېيتىشىپ قوناق ئۇزۇۋاتىدۇ . بۇ ئۆملۈكتىكى قىزغىن ھەربىكەت ئىشنىڭ ئەۋجىگە چىققانلىقىنى بىلدۇرۇپ تۇراتتى .

شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ ئارغامچىدا باغلانغان تۆت باغ قىچىنى يۇدۇپ يېقىن ئاردىكى خامانغا كېتىپ باراتتى . ئۇ ئارغامچا مۇرە-سىگە پاتقانسېرى مۇكچىيىپ قىچا ۋە ئارغامچىلارنى تىللايتتى ، پات - پاتلا كۆتۈرگەن يۈكىنى يەرگە قويۇپ ئۇستىدە ئولتۇ-راتتى - دە ، قوناقلىق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا ، ئويۇن - كۈلكە ئاۋازلىرىنى تىڭشاپ ، شۇ يەرگە بارغۇسى كېلەتتى . «مۇشۇ دەردنى دېسەم ، قىچىنى يىغىۋېلىشتىن مىڭ مەرتىۋە كەچسەم بولىدۇ . ئەنە

شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئۇلار بىلەن تويغۇچە پاراڭ سېلىشىپ ، چاقچاق قىلىشىپ ، بىللە ئىشلىسەم نېمىدېگەن ياخشى » دەپ ئويلىدى . ئۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئەزا بولۇپ كىرىشنى ئانچە خالىمايتتى . چۈنكى ، جىددىي سۇرۇپ ئىش قىلىش ئۇنى چۆچۈتەتتى . ئۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئەزا بولسام ، ئىشلىگەندە ئىشلەپ ، ئۇخلىغاندا ئۇخلاپ ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلەيمەن ، دەپ ئويلايتتى . ئەمما ، ئۇ بارغانسېرى كىشىلەر ئۆملىشىپ ئىشلىگەندە ناخشا ، خۇش چاقچاق ، ئويۇن - كۈلكىلەر بىلەن ئىشنىڭ كۆڭۈلۈك بولىدىغانلىقىغا قىزىقىپ قالدى .

سىلەر مەتنىيازنىڭ يۇقىرىدىكى قىلىق ۋە ئويلىرىنى زادىلىق قىلامسىلەر ياكى ئۇلار ھەقتە باشقىچە ھۆكۈم چىقىرامسىلەر ، قەدىرلىك ھېكايە ئوقۇغۇچىلار ، مەن سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارنى ئۆزۈمگە جەلپ قىلماقچى ئەمەسمەن . بىراق ، ئۇنىڭ ئوپچى ئەمگەككە قىزىقىپ قېلىشى بىلەن باشقا ئويلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىشقا بولمايدۇ . چۈنكى ، كوللېكتىپ مېھنەتنىڭ ياخشى خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى مېھنەتنىڭ سەنئەت دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى ، بۇ كىشىلەرگە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك ئاتا قىلىدۇ . ھەر قانداق ئىشتىن قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ .

ھازىر مەتنىيازنى يالغۇزلۇق ، روھىي چۈشكۈنلۈك ، كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان ئىنجىق ئەھۋال بەزدۈرۈپ ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق - شوق قىزىقتۇرغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ قىزىقىشىنى زادىلىق قىلغىلى بولامدۇ ؟ يوقسۇ ، ياخشى - يامان ئويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدەشتىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك ، ئەلۋەتتە .

كۈز ياخشى كېلىپ ، بۇ يېزىنىڭ ھەممە دېھقانلىرى ئاشلىقلىرىنى زايە قىلماي ئېلىپ بولدى . پەقەت بەزگەككە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىر يەككە دېھقان بىلەن مەتنىياز ئاشلىقنى خېلىلا زايە قىلىۋەتكەن بولسىمۇ ، يىغىشتۇرۇۋالغان بولدى . مەتنىيازنىڭ قى-

چىسى ئورۇش ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىپ ، بىرمۇنچە چېچىلىپ كەتـ
تى . كېيىن ئۇ قىچىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى باغلاپ خامانغا توشۇـ
غان بولسا ، قالغان قىسمىنى ئارغامچىغا نىقتاپ باغلاپ كۆتۈرگەندە
ئۇنىڭ باسقان يېرىگە قىچا تېرىلىپ كەتتى . باغلانماي قالغان بىر
قىسىم قىچىنى بولسا ، موزاي ـ تورپاق ، كېيىنرەك كالىلار كېـ
لىپ چەيلەپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى چاپسانلاشتۇرۇپ تۈگەتتى .
شۇنداق قىلىپ ، بىزنىڭ يېڭى دېھقان بۇ يىل ئۆزىنىڭ دېھقانـ
چىلىقى بىلەن مەھەللىدە خېلىلا سۆز ـ چۆچەك ۋە كۈلكىگە
قالدى .

ئۆتكەن ياز بەزى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرى ئىچىدە
ئۇلاغلىرىغا تايىنىۋېلىپ ئۆزى يېنىكرەك ئىش قىلىشقا ئۇرۇنۇش ،
يالغاندىن ئاغرىۋېلىش ، ئىشقا چىقماسلىق ياكى ئۆز ئورنىغا كىچىك
بالىلىرىنى چىقىرىپ قويۇش ، باشقا ئەزالارنىڭ ئىشىنى قولىنىڭ
ئۇچىدىلا چالا ئىشلەش ، ئۆزىنىڭ ئۇلىغىنى ئاياپ ، باشقىلارنىڭ
ئۇلىغىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئىشلىتىش ، ئاياللارنىڭ ئەمگىكىنى
كەمسىتىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار بولۇپ ئۆتكەنىدى . ھەمرا گۇرۇپـ
پىسىدا بولسا ، ھەربىر ئىش خەلقچىللىق ئاساستا ھەممىنىڭ ما ـ
قۇللىقىنى ئېلىش ، ئىشىنى ئەستايىدىل پىلانلاش ، بىر ـ بىرىگە
ھەق قايتۇرۇشتا ئادىل بولۇش پىرىنسىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلدى .
شۇنداق قىلىپ بۇ گۇرۇپپا مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئىتتىپاقلىق
جەھەتتە باشقا گۇرۇپپىلارغا ئۈلگە بولدى . مانا ئەمدى ھەمرا گۇـ
رۇپپىسى قىشچە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىپ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىـ
لىگەن ھالدا دائىمىي يىللىق ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا
ئايلاندى .
مەتنىيازنىڭ قىزىقىشىنى ئېتىبارغا ئېلىپ ، ھەمرا ئۇنى ئۆـ
گىنىشكە قاتناشتۇردى . ھازىر بولسا ، كۆپ سانلىق ئەزالارنىڭ
ماقۇللىشى بىلەن مەتنىياز دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىـ
سىغا قوبۇل قىلىندى . لېكىن ، ئۇنىڭ گۇرۇپپىغا قوشۇلۇشى

بىلەن ھەمرانىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان گەپلەر پەيدا بولۇپ قالـ
دى : «ھەمرا تۇل سىڭلىسىنى مەتنىيازغا بېرىش ئۇچۇن ئۇنى
يۆلەۋاتىدۇ» ، «دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىدىغان ھېچقانداق
جابدۇق ياكى بىرمۇ ئۇلىغى يوق ، ئۇزى بولسا ئەمگەككە يارىمايدـ
غان ئادەمنى گۇرۇپپىغا ئېلىشتا ھەمرانىڭ باشقا غەرىزى بار ـ
دە ، ئەلۋەتتە» ، «گۇرۇپپىدىكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ھۇرۇنغا
قۇربان قىلىپ بەرمەكچى» . مانا بۇنداق گەپلەر گۇرۇپپىدىكى بەزى
ئەزالارنى ھەمرانىڭ ئادىللىقى توغرىسىدا ئىككىلەندۇرۇشكە
باشلىدى .

پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېھقانلارنى تەشكىللەشتۇرۇش ئۇـ
چۇن تىنماي ئىشلەۋاتقان كادىرلار ھەمرا باشچىلىق قىلغان گۇرۇپـ
پىنى كوپىراتىپقا ئايلاندۇرۇشنى نىشانلاپ تەربىيىلىمەكتە ئىدى .
شۇنىڭ ئۇچۇن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە ئىشلىرىنى
باشقۇرۇپ تۇرغان ياش كادىر تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى . ئەسلىدە
بۇ گەپ ـ سۆزلەرگە سېيىت ئاخۇن سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى . ئۇ بىر
ياقتىن دېھقانلار ئارىسىدا يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى تارقاتسا ، يەنە بىر
ياقتىن كادىرلارغا بىرنى ئون قىلىپ كۆرسىتەتتى .

بۇ يىل 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا كۇن ئىسسىپ يېزىنىڭ كوچىلىـ
رىدا ئەگىز ئېقىشقا باشلىدى . قىشچە قارنىڭ ئاستىدا يانقان
يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراق قوزغالماقتا .
نەملەشكەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرى بىلەن كوچىدىكى ئاق
تېرەكلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرى ئارىلىشىپ ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا
ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۇرەتتى .

ھەمرا ئىككى دېھقان بىلەن ئۇچ ھارۋىدا ئېتىزغا قېغ ئېلىپ
كېتىۋاتاتتى . ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىگە كەلگەندە ، سېيىتنىڭ
ھويلىسىدىن قولىدا تۇرتەكلىۋالغان قەغەز كۆتۇرۇۋالغان دومبىلاق
يۇزلۇك بىر يىگىت چىقىپ ، ھەمرانىڭ يېنىغا ئىتتىك مېڭىپ
كەلدى . بۇ تەشۋىشلىنىپ قالغان ياش كادىر ساۋۇتجان ئىدى .

— ھەمراكا ، قولىڭىز بوشىغاندا بىز تەرەپكە بارسىڭىز ،

بىرئاز سۆھبەتلەشسەك ، — دېدى ساۋۇتجان .
— بولىدۇ ، سۆھبەتلىشەيلى ، — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ ، — بۈگۈن ئېرىقنىڭ قىرلىرى ئېچىلىپلا قالدى ، قارنىڭ جېنىمۇ ئاز قالغان بولسا كېرەك . ھارۋىغا چىقىڭە ، ئېتىزلارنى كۆرۈپ كېلەيلى .
ساۋۇتجان قارشىلىق قىلمايلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئولتۇردى . ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى . ئالدىدىكى ئىككى ھارۋا خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ، كەڭ دالىدىكى كۆكسېپ سۈغا ئايلىنىشقا ئاز قالغان قار دېڭىزىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساۋۇتجان ھەمراغا قارىماستىنلا سۆز باشلىدى :
— ئۆتكەن يىل ھوسۇلنى خېلى ئوبدان ئالدىڭلار ، ئەمدى بۇ يىل دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلگە بولساڭلار ناھايىتى ياخشى بولاتتى ـ دە .
— ئەلۋەتتە ، — دېدى ھەمرا قارلىق يولدا ھارۋىنى كۈچەپ تارتىۋاتقان ئاتنىڭ بوجىسىنى سىلكىپ ، — پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت سىلەردەك كادىرلارنى چىقىرىپ يارىدەم بېرىۋاتسا ، مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن بىزمۇ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشلەيمىز ـ دە ، ساۋۇتجان .
— سىزغۇ ئىشلەيسىز ، باشقىلارچۇ ؟
— باشقىلارمۇ ئىشلەيدۇ .
— لېكىن ، مەتنىيازنىڭ سىلەرگە قوشۇلغىنى ياخشى بولمىغاندەك تۇرىدۇ .
— نېمىشقا ؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھەمرا .
— ئۇ ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز بىر ئادەم ئىكەن .
ھەمرانىڭ بىر قېشى كۆتۈرۈلۈپ ، چىرايى جىددىي تۇس ئالدى . ئۇ ئادەتتىكىدىن باشقىچە ئاھاڭدا :
— مەتنىيازغا بەرگەن بۇ باھايىڭىز ئانچە توغرا بولمىدى ، — دەپ بېشىنى چايقىدى ، — ئۇ بارغانسېرى ئەمگەكتە چىنىقىۋاتىدۇ .

غۇ؟ هازىر ئۇنىڭ نېمە ئىشقا ياراۋاتقانلىقىغا قاراش كېرەك. ھەقىقەتەن ساختىپەز بولسا، قۇرۇق رەھمەت ئۇچۇنلا ئىشلىمەي كىشىلەرنى ئالداپ كەتكەن بولاتتى ـ دە.

— ھەـ، ئـۇ سىزگىلا شـۇنـداق كـۆرۈنسە كېرەك، ھەمـراكا، — دەپ ساۋۇتجان ياسما سىپايىلىك بىلەن زاڭلىق ئارىلاش كۈلدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئۆتكەن يازدىن بېرى ئۇنىڭ نېمە قىلغانلىقى ھەممىگە مەلۇمغۇ.

ساۋۇتجان ئىجتىمائىي ئىشلاردا تېخى تولۇق چېنىقمىغانلىقىتىن بەزى ۋاقىتلاردا كىشىلەرگە باھا بېرىشتە ۋە مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىشتا يېتەرلىك خۇلاسە چىقىرالمايۋاتاتتى. مانا ھازىر مۇ مەتنىياز توغرىسىدىكى مەسىلىدە ئۇچ كىشى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قانداق باھالارغا ئىگە بولۇشتى؟ بىرىنچىدىن، سېيىت ئاخۇن مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭ دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قوشۇلغىنىغا بولغان نارازىلىقلارنى يەكۈزۈپ، سەممىيىلىك بىلەن گۇرۇپپا مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىۋاتىدۇ. ھەمرا بولسا، مەتنىيازنى غەرەزلىك ھىمايە قىلىپ، ئۇنى ياساپ تونۇشتۇرۇپ، كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئىتىنى ئۇنىڭغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى. مەتنىياز ئۆزى بولسا، ھەقىقەتەن ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز، تەييارتاپ بىر كىشى. بۇ خۇلاسىگە مۇنۇئىشلار دەلىل بولغانىدى:

ئۆتكەن يىل مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۈستىدە ئىككى كەمچىلىك ئۆتكۈزدى. بىرى، تېرىش، ئورۇشتىمۇ يارىدەم بولۇپ تۇرغان ئەھۋالدا بۇرۇنقى بوشاڭلىقى بىلەن قىچىنى بىرمۇنچە زايە قىلىپ يىغىۋالدى. بۇنى پۈتۈن كىشى بىلىدۇ. ئىككىنچى، دېھقانلار چوڭ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قاملاشمىغان بىر ئىش قىلىپ قويدى: ئاشلىقلار يىغىلىپ بولۇپ ئېرىق ـ ئويمانلارنى ساپسېرىق غازاڭ قاپلىۋالغان كەچ كۈزنىڭ

بىر ئەتىگىنى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى مەھەللىدىكى پۇتۇن دېھقانلارنى ئۆستەڭ چېپىشقا چاقىردى . شۇ كۈنى مەتنىيازمۇ كەتـ مەنىي دولىسىغا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۆستەڭ تەرەپكە كېتىپ باراتتى . ئۇ قەدىمىنى بارغانسېرى چاپسانلىتىپ كۆپچىلىكتىن خېـ لى ئۇزاپ كەتتى ـ دە ، تام ياقىسىدىكى پاكار ـ پاكار قويۇق ئۆسكەن ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالدى . ئارقىدا كېلىۋاتـ قانلار يۈز قەدەمچە نېرىدىنلا ئۇنىڭ شاخ ئارىسىدا كىرپىدەك تۇگۇـ لۇپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قېلىشتى . ئۇنىڭ بۇنداق ئوڭاي بايقـ لىپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى : ئۇ ئۆرۈكلۇككە سۆڭگۈپ كىرىۋاتقاندا تىكەنلىك شاخلار تەتۇر ئۆرۈپ قويغان ئاق قوي تېرىسىدىن تىكىلـ گەن كونا جۇۋىسىنىڭ پەشلىرى «مانا مەتنىياز مەيەردە» دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۇزىنىڭ قاملاشمىغان بۇ ئەخمىقانە ئويۇنى ئۆستەڭگە ماڭغۇچىلار ئۈچۈن خېلى كۈلكە بولدى .

— ھوي ، مەيەردە سېمىزلا بىر قوي ئۆلۈپ قاپتىغۇ ، — دېدى كەكە ساقال تۆمۇر مەتنىيازنىڭ جۇۋىسىنى كۆرسىتىپ . كۆچىـ لىك كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

— «توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر» ، بۇ ھەمراھلىرىدىن قاچـ قان قوي بولسا كېرەك . بىچارىنى بىرنېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە .

— ھاي ـ ھاي ، توختاڭلار ! سىلەر بۇنى قوي دەيسىلەر ، مۇرىسىدە كەتمەن تۇرىدىغۇ بۇنىڭ ؟

— دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىۋالغان قوي بولسا كېرەك .

— ھەي ، تىرىك ئىكەن ، مىدىرلاۋاتىدۇ .

مەتنىياز تىكەنلىك شاخلاردىن ئاران قۇتۇلۇپ ، ئارقىسىچە سىلجىپ چىقىپ ئورنىدىن تۇردى .

— ئەستاغپۇرۇللا ، غەلىتە ئىش بولدى ـ دە ، مۆكۈۋالسام كۆرۈپ قالدىڭلار ، — دېدى ئۇ خىجالەت بولۇپ ، ھەجىيىپ يۈزىنى تۆۋەن قارىتتى .

— ئەيىب سىلىدە ئەمەس ، ئۇستام ! — دېدى تۆمۇر ، — ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا . جۇۋا سىلىنى قوي سۈرتىتىدە

پۇسكايتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا ، بىز ھەرگىز تاپالمايتـ
تۇق . خوش ، بۇ نېمە قىلغانلىرى مەتنىياز ئاخۇن ؟
— ئەمدى ـ ئەمدى ، قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ··· راستىنى
ئېيتقاندا ، مەن ئەيىبلىك ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ .
باياتىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا
كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر
كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە :
— ھە ، تۇتۇلدى . مەتنىيازنىڭ بۇ قىلىقى ئويۇن ئەمەس ،
ئـۆستـەڭـگـە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە ، بۇ نېمىدېگەن ساختـ
پەزلىك ـ ھە ، مانا قاراڭلار ؟ ! — دېدى .
— شۇنـداق ھېچ قامـلاشمىغان بىر ئـوي مېڭەمگە كىرىپ
قالدى ـ دە ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم .
— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك ؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن
مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ .
— مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق ،
نېمە قىلساڭلار ئىختىيار سىلەردە ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇـ
رۇپ بوينىنى ئەگكەن ھالدا .
— قـېـنـى كـەتمەنـنى دولىغا ئالسىلا ئۇستام ، — دېدى
تۆمۈر ، — مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىمۇ ، بۆرە تالمۇتكەن قويمۇ بولمـ
سىلا ، ئۆستەڭ چېپىشتا نەمۇنچى بولۇپ ، بۇ كەمچىلىكنى ئىش
بىلەن يۇسىلا بولدى . بىز سىلىنى چىڭ ـ چىڭ كەتمەن چېپىشتىن
باشقا نەرسىگە دالالەت قىلالمايمىز .
شۇ چاغدا مەتنىياز كۆپچىلىك بىلەن ئۆستەڭگە بېرىپ ، ئون
كۈن ئىشلەپ كەلگەندى . ئۇ نەمۇنچى بولارلىق ئىشلىمىگەن
بولسىمۇ ، غەيرەت قىلىپ ئوتتۇرا ھال ئەمگەك قىلالايدىغان بىر
كىشى چاپىدىغان كەتمەننى چاپتى ھەم زەمبىل كۆتۈردى . ئۆزىمۇ
كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىشنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىگە
تېخىمۇ قىزىقىپ ، ئېچىلىپ گەپتە ۋە قىزىقچىلىقتا ھەممىنى ھەيـ
ران قالدۇرغانىدى .

مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرى دەپ ئاتالغان بۇ ئويۇن ـ چاقچاقلار سېيىت ئاخۇننىڭ داۋراڭ قىلىشىغا ماتېرىيال بولدى . بۇ ماتېرىيالنى ساۋۇتجانغا كۆپتۇرۇپ كۆرسەتكەندى . سېيىت ئاخۇننىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەمرانىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە كۆچىيىپ بېرىۋاتقان ئابرۇيىنىڭ تەسىرىنى سۇسلىتىش ئىدى . ھەمرانىڭ ئادىللىقى سېيىت ئاخۇنغا ئانچە ياقمايتتى . بولمىسا سېيىت ئادىللىق توغرىسىدا كۆپ سۆز-لەيتتىمۇ ؟

بىر قېتىملىق مەجلىستە مەھرا :

— يولداشلار ! بىز بۇرۇن دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە باشقا سايمانلارنىڭ نومۇرىنى (بەلگىلەنگەن ھەققىنى دېمەكچى) ئوشۇقراق بېكىتىپتىكەنمىز . ئەمدى ئۇنى ئازراق چۈشۈرۈشىمىز كېرەك ، — دېگەندە ، سېيىت كالپۇكلىرى تىترەپ ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە :

— بۇ غەلىتە گەپ ! ئۇلاغ بولمىسا يەر قانداق ھەيدىلىدۇ ؟ ئات ـ ھارۋا بولمىسا ھەممە نەرسە يۆتكەلمەي ئۆز ئورنىدا قېلىۋەر-مەمدۇ ؟ مانا ، ئەمدىزە ھەممە نەرسىنى ھەل قىلىدىغان شۇنداق كۈچنىڭ نومۇرى كېمەيسەپ كەتسە ، كىم بېرىدۇ ئۇنى ! ؟ قېنى شۇلارسىز دېھقانچىلىق قىلىپ بېقىڭلارچۇ كۆرەيلى ؟ — دەپ ئور-نىدا ئولتۇرۇۋالدى .

— رۇخسەتمۇ ؟ رۇخسەتمۇ ؟ — دەپ ئىككى ـ ئۈچ كىشى ئورنىدىن تۇرغانىدى ، تۆمۇر ئالىقىنى كېرىلگەن قوللىرىنى سو-زۇپ ، ئۇلارغا گەپ بەرمەستىنلا سۆزلەپ كەتتى :

— توختاپ تۇرۇڭلار ، ھەي ! توختاپ تۇرۇڭلار ، مەن گەپ قىلاي... ھەي سېيىت ، سېنىڭ گېپىڭچە ئۇلاغ سايمانلىرى بارلار-نىڭ ئالدىدا باشقىلار ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن ـ دە ، قېنى سې-نىڭ ئاتلىرىڭ يەر ھەيدەپ ، ئۇرۇق چېچىپ باقسۇنچۇ ، بىزمۇ كۆرەيلى ! ؟

رۇخسەت سورىغانلاردىن بېرى :

— ھەببەللى ، ھېچقاچان ئات ـ كالىلار دېھقانچىلىق قىلالىـ غان ئەمەس ، ئۇنى ئادەملەر قىلغان ، — دېدى .

— ھارۋىلار ئۆز ـ ئۆزىدىن قىغ توشۇپ ، باغ تارتقانمۇ دېمەمسەن ؟ — دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى .

ھەمرا سالماقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ :

— مايماققا قاراڭلار ، ئورۇنسىز تالاش ـ تاتىش قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق ، — دەپ ھەممىنى ئاغزىغا قارىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ھەممىنى ھەل قىلىدىغان نەرسىنىڭ ئادەم ئىكەنلىكى راست ، جابدۇقسىز ياكى ئۇلاغسىزمۇ دېھقانچىلىق قىلىپ مول ھوسۇل ئالغىلى بولمايدىغانلىقىمۇ راست . ئەمما ، بىزنىڭ گېپىمىز بۇ توغرۇلۇق ئەمەس . بىزنىڭ مەقسىتىمىز يالغۇز قىلالمايدىغان ئىشلارنى ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقىرىپ ئورۇنداپ ، يەردىن كۆپـ رەك ھوسۇل ئېلىپ ، كۆپچىلىكنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش . دېـ مەك ، باشقىلار نېمە بولسا بولسۇن ، پەقەت ماڭىلا بولسا بولدى ، دەپ ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭلا مەنپەئىتىنى قوغدايدىغان بولساق ، قېنى ئېيتىڭلارچۇ ، بىرلىشىشنىڭ نېمە كېرىكى ؟ شۇڭا بىر ـ بىرىمىزگە يار ـ يۆلەك بولۇپ ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈشىمىز كېـ رەك . ئۇلاغ ـ سايمانلىرى جىقلار ھېچنېمىسى يوقلارنىڭ ئاز نومۇر ئېلىۋاتقانلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىشى كېرەك . سايمانلارنىڭ نومۇرىنى بۇرۇنقىدىن كەمرەك قىلساق ، سايمىنى يوقلارنىڭ مەنپەـ ئىتىگە ئېتىبار بەرگەن بولىمىز ، بۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىكنىڭ مەنـ پەئىتى تەڭشىلىدۇ . شۇڭا ، ھەممىمىز بىر پىكىرگە كېلىشىمىز كېرەك .

مانا شۇ مەجلىستە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە سايـ مانلارنىڭ نومۇرىنى كېمەيتىشكە ھەممىسى بىر ئېغىزدىن رازى بولۇپ ، بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانىدى . شۇنىڭدىن بېرى سېيىت ئىككى ئات ، بىر ئۆكۈز ، بىر ھارۋىسىغا يۆلىنىۋېلىپ ، ئازراق ئەمگەك قىلىپ كۆپرەك ھوسۇلغا ئىگە بولۇشنى ئۆزى خالىغانچە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقى ھەم مەتىيازنى ھەمكارلىق گۈـ

رۇپپىسىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇ گۈرۈپپىغا ھېچ نەرسىسى يوقلار كىرسە ، مېنى «غاجايدۇ» دەپ ئويلايتتى) ئىچىدە ھەمراغا خاپا ئىدى . لېكىن ، ئۇ مۇناسىۋەتتە چىرايلىق ياغلىما سۆزلەر بىلەن سىرىنى سەزدۈرمەي ، ھەمراغا كادىرلار ئارقىلىق زەربە بەرمەكچىدى .

ئىش سېيىت ئاخۇننىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقمىدى .

ھەمرا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننى مەتنىيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى . ئۇنىڭ بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۆگزىسىز تۇرغان دالىنى يېپىلىپ ، ئالدىغا پېشايۋان ياسالغانىدى . ئۇستىگە لاي سىلىنىپ سۇۋالمىغان بولسىمۇ ، نەچچە يىلدىن بېرىقى ۋەيرانە كۆرۈنۈشى ئۆزگىرىپ ، ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىپى چۈشۈپ تۇرغان پېشايۋان كىشىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى . شۇنىڭدەك بۇ ئۆينىڭ ئىگىسىمۇ خىلىلا ئۆزگىرىپ قالدى . ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋۋال ئەتىيازلىقى ھازىرقى پېشايۋاننىڭ ئورنىدا دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ توپىدا ياتاتتى ياكى ئۆزىنىڭ گېپى بويچە «مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ» خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئەمدى ئەھۋال باشقىچە ئىدى . بۇ يەرگە ساۋۇتجان بىلەن ھەمرا كىرىپ كەلگەندە ، مەتنىياز پېشايۋاندا بەندىگە مىنۈۋىلىپ ، لىڭگىرچاق ياساۋاتاتتى . قوزۇقتا يېڭىدىن ياساپ ئېسىپ قويغان جاۋەنلەر ، تاختىۋېشىدا قاتلاپ قويۇلغان بىرنەچچە يېڭىدىن ياسالغان ۋە رېمونت قىلىنغان لىڭگىرچاق تۇراتتى . بىر چەتتە تۆمۈر بىلەن ئىززەتخان تالنىڭ چۈنقىلىرىدىن زەمبىل توقۇۋاتاتتى . ئۇلار زەمبىل توقۇشنى تېخى تۇنۇگۈنلا مەتنىيازدىن ئۆگەنگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قاملاشتۇرالمىغان يەرلىرىنى «ئۇستام بۇنى قانداق قىلىمىز» دەپ سوراپ تۇراتتى . ئۇستام بولسا قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ، ئۇلارغا كۆرسىتىدۇ . بۇنى يوشۇرۇپ قويۇشنىڭ ھېچ كېرىكى يوقكى ، زەمبىل توقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان ئىززەتخانغا ھۇنەر ئۆگىتىش ئۇستام ئۈچۈن قانداق كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىنى سىلەرمۇ

بىلىسلەر .

— مانا بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ ، ساۋۇتجان ، — دېدى ھەمرا تۆمۈرنىڭ يېنىدىكى پۈتكەن زەمبىلنى يۆلەپ ، — ئەمدى بىكار بولۇپ قالغانلار كەچكىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرمايدۇ ، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۈستامدىن پايدىلانماقچىمىز .

ساۋۇتجان زەمبىلنىڭ ئىككى سېپىدىن تۇتۇپ قاراپ :

— مايماقراقمۇ نېمە بۇ ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى .

— بىرنەچچە قېتىمقى ئىشىمىز ، ئۇكام ، — دېدى تۆمۈر ، — تۇنۇگۈن بۇنى توقۇيمىز دەپ كەچكىچە ھەپىلىشىپ ئاران شۇنچىلىك قىلدۇق . قېنى بۇنى كۆرۈپ بېقىڭ ، — ئورنىدىن تۇرۇپ يېرىم توقۇلغان زەمبىلنى ساۋۇتجانغا سۇندى .

— ھە ، بۇ خېلى قاملىشىپتۇ . بۇنى توقۇشنى كىمدىن ئۆگىنىۋالدىڭلار ؟

— مانا ئۈستىمىزمۇ يېنىمىزدا ، — دەپ مەتنىيازنى كۆرسەتتى تۆمۈر .

— بۇنداقمۇ ھۈنىرىم بار دەڭ ئۈستام .

— بۇ ھۈنەر بولامدۇ ؟ توقۇغاننى بىر كۆرگەن ئادەم قىلىپ كېتىۋېرىدۇ ، — دېدى مەتنىياز .

— ئەلۋەتتە ، بۇنى توقۇشمۇ ھۈنەر ـ دە ، ئۇنى كۆرۈپ ئۆگەنمىگەن ئادەم قىلالمايدۇ .

— ئۈستامنىڭ ئىچىدە ھۈنەر تولا ، ساۋۇتجان ، — دېدى ھەمرا ، — ئۈستام بىزگە ھۈنەرۋەنچىلىكنى ئۆگىتىدۇ . بىز ئۈستامغا دېھقانچىلىقنى ئۆگىتىمىز . شۇنداق قىلىپ بۇغا ، جاۋەن ، لىڭگىرچاق ئۈچۈن بازارغىمۇ قاتىرمايمىز ـ دە ، — ئۇ مەتنىيازنىڭ ئالدىدىكى لىڭگىرچاقنى قولىغا ئېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مانا بۇ ياسىلىۋاتقان نەرسىلەر كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدا ئىشلىتىدىغان جابدۇقلىرى بولۇپ قالىدۇ .

ساۋۇتجان مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئوبدانراق بىلىۋالسۇن دەپ ئويلىغاندەك ، ئۇنىڭغا ئۈستامنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويدى .

گەندىن كېيىن ، سېيىت ئاخۇنىنىڭ سۆزى بىلەن ئۇنى «ھېچ ئىشقا يارىماس ئادەم» دەپ خاتا خۇلاسە چىقارغانلىقىغا ئىقرار بولدى ؛ مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە روھىي جەھەتتىن ئىلگىرىلىشىگە ھەمراھ بولۇش ھەقىقىي يارداەم قىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى .

شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇتجان جۇرئەت قىلىسا قولىدىن ئىش كېلىدىغان ، لېكىن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن ، تۇرمۇشى قالاق بىر ئادەمنى ئەمگەك قاينىمىغا تارتىپ كىرىپ ، چىداملىق ، ئىشچانلارنىڭ قاتارىغا قوشۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا دېھقانلارغا سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىدى .

ھەمرا گۇرۇپپىسى كوپېراتىپقا ئايلىنىپ ، يەنە بىرقانچە دېھقانىنى ئۆز قوينىغا ئالدى . ئەمگەك كۇچى ئىلگىرىكىدىن ئۇچ ھەسسەدىن كۆپەيەك ئاشتى . يەر ، ئۇلاغ ۋە جابدۇقلارمۇ يېتەرلىك دەرجىدە كۆپەيدى . بىرنەچچە ئىش ھايۋىنى ، ئىككى دانە سوقا ، بىر دانە ئورما ماشىنىسى ۋە بىرنەچچە ئۇششاق جابدۇق بىردىنلا كۆپەيلىكىنىڭ ئورتاق مۇلكى بولۇپ قالدى .

ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى مەتنىيازنىڭ ئۇستىكارلىقى بىلەن بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ ، بۇغا ، جاۋەن ، كەندىر ئارغامچا ، زەمبىل ، سېۋەتكە ئوخشاش نەرسىلەردىن خېلى نۇرغۇن ئىشلەپ چىقاردى .

ھازىر بولسا ، ئەللىك ئەمگەك كۇچىدىن تەشكىللەنگەن بۇ كوپېراتىپ ئەزالىرى دېھقانچىلىقىنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ يازىچە يېتىشتۇرگەن ئاشلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئۇچۇن ، ھەممىسى بىرلىكتە ھۆسنىگە تولۇپ تاشقان كەڭ ۋە گۇزەل ئېتىزلىرىنىڭ باغرىغا توپلاشتى .

بۇ كوپېراتىپنىڭ ئاساسى بولغان ھەمرا گۇرۇپپىسى مول ھوسۇل ئېلىشتا ھەر يىلى ئارقىغا چېكىنمەستىن ئۇلگە بولۇپ كەلگىنى ئۇچۇن ، كوپېراتىپنىڭ نامى «ئالغا» بولدى ، كۆپچىلىك

نىڭ ماقۇللىشى بىلەن ھەمرا مۇدىر بولۇپ سايلاندى .

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ھەمرانىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكەتـ لەردە چېنىققانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھەربىر ئىشتا ئادىل ۋە ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە جان كۆيەر ئىكەنلىكىنى ئېتىبارغا ئالغانىدى . ھازىر بولسا ھەمرا پارتىيە ئەزاسى . ئۇ يېزىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى ۋە كادىرلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ ، «ئالغا» كوپېراتىپىنى نامىغا لايىق تېخىمۇ ئالغا باستۇرۇش يولىدا ئاكتىپ ئىشلىمەكتە .

مەتنىيازمۇ «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئەزاـ لىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن بۇرۇنـ قى ۋەيرانە تۇرمۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى . ئۇ ئۆتكەن يىل ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئالدىرىماي ئىشلىسىمۇ ، ئاخىرغىچە چەـ دام بىلەن رەسمىي بىر كىشىلىك ئەمگەككە قاتناشتى . كۈزدە دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىشلىگەن نەرسىلىرىدىن خېلى نۇرغۇن مەھسۇلات ئالدى .

مەتنىيازنىڭ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز يەنە بىر خۇشاللىقى بار ، ئۇ بولسىمۇ ئىززەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ ، مۇرادىغا يەتتى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ خوتۇنلۇق ۋە بالىلىق بولۇپ ، بەختلىك ئائىلە لەززىتىنى تېتىدى . ھازىر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ئەمگەك قىلىۋاتقان كۆيۈمچان خوتۇنى ، ئالدىدا «دادا ، دادا» دەپ يۈگۈرۈپ يۈرگەن تىلى تاتلىق بۇدرۇققىنا ئوغلى ئەركىنجان بار .

ھېلىقى بىزگە تونۇش بولغان ئۆينىڭ تاملىرى سۇتتەك ئاقارـ تىلغان . قازان بېشى بولسا ، سارغۇچ سېغىز لاي بىلەن سىلىق قىلىپ سۇۋالغان . ئىززەتخاننىڭ بۇيرۇتمىسى بىلەن مەتنىياز ئۆـ زى تېرەك ياغىچىدىن سىپتا قىلىپ ياسىغان كارىۋاتنىڭ ئاستىغا تور تۇتۇلغان ئاق چايشاپ يېپىلغان بولۇپ ، يۇقىرىقى چېتىدە ئىككى دانە ئاق ياستۇق كېلىشتۇرۇپ تىزىپ قويۇلۇپتۇ . ئۇستامـ نىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا قاچىلىنىپ ، دالاـ دىن ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئاپتۇ . ئويۇقتىكى كوزىلار ، قوزۇقـ تىكى چۆمۈچىلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازىلىرىـ

ئىلگىرى پاكىز ، چىرايلىق تەرتىپتە تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

مەتنىياز قىچا تەرگەن يىلى ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي سايىسىدە ياتقان يوغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ يېنىدا ھازىر سۆلەتلىك ئىككى بارائ قەد كۆتۈرۈپتۇ ، ئىككى بارائنىڭ ئەتراپىدا مەنپۇ خېنە ، جۇخار ۋە مىزى گۇللەر ئەۋجىگە كېلىپ ، تەكشى چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ .

«ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى ياسىغان بۇ بارائلار ئالدىغا كېلىپ ئەتراپقا قاراپ باقسىڭىز : كۆز يېتىم يەرلەرگىچە سوزۇلغان پەلەكلەر ئارىسىدا خۇددى ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قوزىلىرىدەك كۆرۈنگەن قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋىلارنى ، ئوتياشلىقتىكى ئاپقۇر چىنىدەك يوغىنىغان قىپقىزىل پەمىدۇرلارنى ، تەكشى ئۆسكەن پىيازلارنى ، بارائدا زىچىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان قاپاق ۋە ئەتراپتىكى تاۋلىنىپ تۇرغان چىرايلىق گۇللەرنى كۆرۈپ ، كىشىنىڭ زوقى تولۇپ تاشىدۇ .

ئەنە ، ئاۋۇ ئېتىزلاردا بولسا كوپېراتىپنىڭ مول ھوسۇللۇق بۇغدايلىرى چاناقلىرىنى كېرىشىپ ، بۇرۇتلىرىنى دورايتقان ھالدا باشلىرىنى كۆتۈرۈشەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشىدۇ . شامال بولسا ، ئۇلارنى ئىرغىتىپ باشلىرىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزىدۇ . ئۇلار شۇ تاپتا خۇددى : «ھە ، ئەزىمەتلەر ، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگۈچە نۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرۈڭلار ! شۇنىڭغا لايىق بىزمۇ تولۇق مۇرادىمىزغا يەتتۇق . ئەمدى بىزنى چاپسانراق ئۆيۈڭلەرگە ئەكەتمەمسىلەر» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن «ئالغا» كوپېراتىپنىڭ ئەزالىرى ھەممىسى بۇرۇن پۇتۇن كۈچىنى ئۈيۈشتۇرۇپ ئەمگەك قاينىمىغا چۈشكەنىدى . ئۇلار كۈن تازا قىزىغان چاغدا ئارام ئېلىپ قوغۇن - تاۋۇز يېيىش ئۈچۈن ئۇجمە سايىسى ۋە بارائلارغا كېلىۋاتىدۇ .

بۇ باراڭلارنى ياساشتا ۋە ۋايىغا يەتكەن ئاشلىقلارنى يېتىشتۇ-رۇشتە مەتنىيازنىڭمۇ ھەسسىسى بار . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇمۇ كۆپچە-لىك بىلەن بىللە ئىشەنچلىك ھالدا باراڭلىقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىتىدى .

باراڭنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە ئايال چاقچاق قىلىشىپ ، كۈلۈ-شۈپ قوغۇن يېيىشۋاتاتتى . ئىززەتخان باراڭدىن يېرىم قوغۇننى كۆتۈرۈپ مەتنىيازنىڭ ئالدىغا چىقتى .

— مانى يەپ باقسىلا ! ئەجەب تاتلىق قوغۇنكەن ، — دېدى ئۇ قوغۇننى تىلىپ .

مەتنىياز ناۋات رەڭ سۈيى تېشىپ تۇرغان گۆشلۈك قوغۇننى يەۋېتىپ :

— قەندەك قوغۇنكەن ، قەندەك ، — دېدى .

باراڭنىڭ ئىچىدىكى خوتۇنلاردىن بىرى :

— شېرىننىڭ قولى تەگكەن ـ دە ، ئۇستام ، — دەپ بۇلارغا ئاڭلاتماستىن چاقچاق قىلغانىدى ، ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— نېمە بولدى بۇلار ؟ قىن ـ قىنىغا پاتماي قاپتىغۇ ، — دېدى مەتنىياز باراڭ تەرەپكە قاراپ .

ئىززەتخان باشقىلارنىڭ ئۆزىگە غايىۋانە چاقچاق قىلىۋاتقانلى-قىنى سېزىپ :

— ھوي ، ئەشەدە بىر تورغاي سايراۋاتىدۇ ، — دېدى ـ دە ، بېرىپ ئۇجمە تۇۋىدە ئولتۇردى . شۇ چاغدا قوغۇنلۇقتىن بىر سوي-مىنى كۆتۈرۈپ ئۇچ ـ تۆت بالا بىلەن «ئاپا» ، «دادا» دەپ چۇقان سېلىپ ئەركىن چېپىپ كەلدى .

بۇ ئاتا ـ ئانا ۋە بالا ئۇچى ئۇجمە سايىسىدە بىر ـ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ ، ھېلىقى ناۋات رەڭ سۈيى ئېقىپ تۇرىدىغان ئەجەب شېرىن «ئابىناۋات»تىن يەنە بىرنى يېيىشىپ ئۇسسۇزلۇقى-نى قاندۇرۇشتى .

1955 ـ يىلى

گۈمان

كۈلكىنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا . مەسىلەن ، كىشىلەر خۇشال بولۇشسا كۈلىدۇ ؛ زوق ئەيلىسىمۇ كۈلىدۇ ، ھەيران قالىسىمۇ ، مەغرۇرلانسىمۇ كۈلىدۇ ، زاڭلىق قىلىپمۇ ، تەنە قىلىپمۇ ، خۇشامەت قىلىپمۇ ، ئېچىنىپمۇ كۈلىدۇ . بەزىدە شۇنداق ئەھۋاللار بولىدۇكى ، خجالەت بولسىمۇ كۈلىدۇ ، خجالەت قىلسىمۇ كۈلىدۇ ، ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئورۇنسىز ۋە ئورۇنلۇق كۈلىدىغان كىشىلەرمۇ بار . يەنە ئاپتاپپەرەستەك بوينىنى چۈشتىن ئاۋۋال باشقا ياققا ، چۈشتىن كېيىن باشقا ياقتا مۇلايىم ئەگكەن ھالدا كۈلۈۋېرىپ ۋاقتىنى چاغ ئۆتكۈزىدىغانلارمۇ بار... كۈلمەيدىغان ئادەم كەم ياكى ئۇنداق ئادەمنى ھېچ يەردىن تاپالمايسىز .

كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۈلگەنلىكىنى بىلىۋېلىش تۇيغۇن كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۈنىدۇ . لېكىن ، بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىنىپ قالسا كېرەك ، بۇنى تۆۋەندە سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئىككى كۈلكە توغرىسىدا ناھايىتى تۇيغۇنۇلۇق بىلەن چىقىرىلغان خۇلاسىدىن بايقىۋالىسىز .

كەچ سائەت ئالتىلەردە ئۇستەلىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قارىمۇقارشى ئولتۇرۇشۇپ تاماق يېيىشىۋاتاتتى . بۇلار بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلىشماي ھەم بىر ـ بىرىگە قارىماي لەڭمەننى تەخسىدىن تارتىپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشاتتى . ئالمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپىنى سېيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويۇاتتى . مەستۇرە بولسا ، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىقى بارلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇچ بارمىقى بىلەن چىمداپ ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى . بۇ جىمجىتلىق ، بۇ سۆزلەشمەسلىك باشلانغىنىغا مۇشۇ تۇرقىدا توپ-

توغرا بىر كېچە - كۈندۈز بولغانىدى .

ئوچۇق چىراي گەپلىشىپ ، كۈلۈشۈپ يۈرگەن يېقىن كىشىسىنىڭ قۇدۇقىغا چۈشۈپ كەتكەن تاشتەك جىمجىت بولۇپ قېلىپ ، ئۇن چىقارماي يۈرۈشى كۆڭۈلگە قانچىلىك غەشلىك سالىدىغانلىقىنى مەستۇرە تۇنجى قېتىم چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە سەزمەكتە .

ئۇ ئالىمجاننىڭ كۆڭلى قالغۇدەك نېمە ئىش قىلغانلىقىنى ئويلاپ زادى تاپالمايتتى : «ئۈلۈشكۈن مەن ئۇنى ئوينىشىپ ئىتتىرىۋەتكەن ، تـۇنـۇگۈن قولۇمدىن چىنە چۈشۈپ كېتىپ سۇنۇپ كەتتى . هە - راست ، ئەتىگەن چاينى ۋاقتىدا قاينىتىپ بېرەلمىدىم ، خىزمەتكە سەل كېچىكىپ قالدى . ياق ، بۇنىڭغىمۇ مۇنچە خاپا بولۇپ كەتمەس ، ئەتىمالىم قوپالراق بىر گەپ قىلدىممىكىن . ھېچ ئەسلىيەلمەيمەنغۇ ، ناھايىتى نېپىز - دە ، بۇ··· »

تۇرلۇك خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى قاتتى . ئاخىر ئالىمجانىڭ ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى :

— بۆلەكچىلا تۇتۇلۇپ كەتتىڭىزغۇ ، نېمە بولدى سىزگە ؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا مەستۇرەگە يەر ئاستىدىن قاراپ :

— ھىم - ھىم ، — دېدى - دە ، سوغۇق كۈلۈمسىرىدى . ئۇنىڭ قىسقىراق قاشلىرى بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ ، قارچىغىنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرى يالتىرىغانىدى ، سوزۇنچاق يۈزى سۈرلۈك تۇس ئالدى .

مەستۇرە دېرىزىنىڭ ھاۋارەڭ پەردىسىگە سانجىپ قويۇلغان قىزىل تاۋار گۈلگە ، كېيىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئۇچ بۇرجەكلىك ئۈستەلچە ئۈستىدىكى سۈرەت ۋە ئاتكرىتكىلارغا قاراپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى . ئۇ نەرسىلەر بۇنىڭدىن ئون تۆت ئاي ئاۋۋالقى تويىنىڭ شېرىن خاتىرىلىرىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى . ئاتكرىتكىلار مەستۇرەنىڭ دوستلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى تەبرىكلەپ تەقدىم قىلىنغان ، ئۇلارغا ئالىمجان بىلەن مەستۇرەنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەڭگۇ بەختلىك بولۇشى ، ئىككىسىنىڭ دائىم خۇشال -

خۇرام ئۆتۈشى ، بىر - بىرىگە بولغان ھەقىقىي مۇھەببەتلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى توغرىسىدا تىلەكداشلىق ۋە دوستلۇق ئىشەنچلەر يېزىلغانىدى .

— تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغان كىم ئۇ ؟ — دەپ سورىدى ئالىمجان مەستۇرەگە يىرگىنچلىك قاراپ .

تۇيۇقسىز سورالغان بۇ سوئالدىن مەستۇرە سەل ھودۇقۇپراق جاۋاب بەردى :

— ھە ، ئۇ توختى .

— سەن ئۇنىڭ بىلەن نەدە تونۇشۇپ قالغان ؟

— بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئوقۇپ يەتتىنچى سىنىپنى بىللە تۇگەتكەن بىز .

— بىز ، — دەپ تەكرارلىدى ئالىمجان تەنە بىلەن ، — شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلقەلبىرىڭ ئېچىلىپ كېتىپتىكەن - دە .

— ۋىيەي دەۋاتقان گېپىنى . ساۋاقداشلار بىر - بىرى بىلەن گەپلەشمەمدۇ ؟ !

— ئايرىلماس دوستلار ئەلۋەتتە گەپلىشىدۇ ، كۈلۈشىدۇ ، شېرىن سۆھبەت قۇرۇش ئۈچۈن ئەپلىك جايمۇ تېپىشىدۇ .

— بۇ نېمە دېگەن گېپىڭىز ، مەن ھېچ چۈشەنمىدىمغۇ ؟

— مەن چۈشىنىمەن .

— نېمىنى ؟

— بىر - بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ كۈلۈشلىرىنى ! ئاشىق - مەشۇقلارنى !

بۇ سۆزلەر مەستۇرەنىڭ كۆڭلىگە نەشتەردەك سانجىلدى . ئۇ-نىڭ كۆتۈرەڭگۈ كۆكسى يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ يۇزىگە قان يۈگۈرۈشكە باشلىدى . تامىقنىغا بىرنەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ ئاۋازى سەل تىترەپ :

— ۋىيەي توۋا ، ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمىسىڭىزچۇ ! — دېدى .

— ھىم ، چىشىغا تېگپتىمىشمەن تېخى ، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈشنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بۇنى مەن ياخشى بىلىمەن .

بىر ـ بىرىنىڭ جامالىغا قاراپ كۈلۈشكەندىكىن ، ئەلۋەتتە چاتىقى بار ـ دە .

— سىزچە ، بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلگەنلا ئەر ـ ئايالنىڭ چاتىقى بار ئىكەن ـ دە ، ماۋۇ تېتىقسىز گەپكە قارامۇ .

ئالىمجاننىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى . ئۇ غەزەپ ئۇچقۇنداپ تۇرغان كۆزلىرىنى مەستۇرەگە تىكىپ :

— تېتىقسىزمىش ! ھىيلىگەر ، ئۇيالماس ، دەۋاتقان سۆزىنى قارا ! — دېدى .

مەستۇرە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى . ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، بەزگىكى تۇتقان كىشىدەك تىترەپ ، بېرىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە ، ئىككى ئالىقىنى بىلەن يۈزىنى مەھكەم يېپىپ يىغلاشقا باشلىدى .

ئالىمجان ئىشكىنى ئاچچىقى بىلەن قاتتىق ياپتى ـ دە ، كوچىغا چىقىپ نەگىدۇر كەتتى . ئىشكىنىڭ تاق قىلغان ئاۋازى مەستۇرەنىڭ يۈرىكىگە خەنجەر بولۇپ سانجىلدى ۋە بۆشۈكتىكى ئۇچ ئايلىق بوۋاقنىمۇ ئويغىتىۋەتتى . ئەمدى بالىنىڭ يىغىسى مەستۇرەنىڭ يىغىسىنى يەڭدى . ئۇ بالىسىنى ئېمىتىۋاتقاندا ، ئۇزۇن كىر ـ پىكلىك قاپقارا كۆزلىرىدە ئەگىپ توختاپ قالغان ئاخىرقى ياش تامچىلىرى بوۋاقنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى .

ئۇ بالىنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئالىمجاننىڭ ئۆزى بىلەن بولغان بەزىبىر مۇناسىۋەتلىرىنى ئەسلەشكە كىرىشتى .

بۇلار ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ ئەتىمالىم بەش ـ ئالتە ئايغىچە ـ مىكىن ، ئالىمجان مەستۇرەنى «سىز» دەپ يۈردى . ئەسلىدە ئالىمجاننىڭ چىرايى دېگەندەك كېلىشكەن بولمىسىمۇ ، گەپ ـ سۆزى جايىدا ، ئەدەپلىك ، ھۆرمەتچان يىگىت ئىدى ، خۇسۇسەن ئۇ ئايالىلارنىڭ ئالدىدا قوينىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم ، خۇشخۇي بولۇپ كېتەتتى . ئۇرۇش ـ تالاش قىلماستىن ئىناق تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە خۇش مۇئامىلىلىك ، ئاق كۆڭۈل بولۇپ ئۆسكەن مەستۇرەگە ئالىمجاننىڭ مىجەزى ياقمايدى .

تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن ، بارا ـ بارا نېمە بولۇپ كېتىپ باردۇ ـ ھە ؟ «ھېيلىگەر» — بۇ مەستۇرە ئۇچۇن يات ۋە ناھەق گەپ . ئۇ دوستلىرى ئارىسىدا راست سۆزلۇكلۇكى بىلەن ھۆرمەتكە ئىگە ئەمەسمىدى . ئۇ ھېچكىمنى تىللاپ باقمىغان ، شۇنىڭ ئۈچۈن مۇ مەستۇرەگە ھېچكىممۇ ھاقارەتلىك سۆز قىلمىغان . ئەمدى بولسا توختىنى ، يەنى بۇرۇنقى ساۋاقدىشىنى ئىشىك ئالدىدا ئۇچرىتىپ قېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كۇلۇشۇپ ئوچۇق چىراي گەپلەشكىنى ئۇچۇنلا ئالىمجاندىن ئاڭلىغان ھاقارەتلىك سۆز كۆڭلىگە ناھايىتى قاتتىق تەگكەنىدى .

ھەر ھالدا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەستۇرە ئالىمجانىنىڭ كۇندەشلىك قىلىدىغان مىجەزىنى بايقاپ قالدى . ئەسلىدە بۇنى خېلى بۇرۇنلا سېزىش مۇمكىن ئىدى . لېكىن ، مەستۇرەنىڭ سادا ، تۇز كۆڭلى ئۇنى بۇگۇنكىدەك قاتتىق توقۇنۇش بولمىغۇچە باھالىيالمىغانىدى . بولمىسا مۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن ئىدىغۇ .

يامغۇر يېغىپ يوللار سەل پاتقاق بولۇپ قالغان بىر كۇنى كەچقۇرۇن دەرۋازا ئېچىلغاندەك قىلدى ، لېكىن ئۆيگە خېلى ۋاقىت قىچە ھېچ كىشى كىرمىدى .

مەستۇرە قاراپ باقاي دەپ چىقسا ، ئالىمجان يەرگە ئېڭىشىپ بىرنەرسىگە سىنچىلاپ قاراۋاتىپتۇ .

— يەرنىڭ ئاستىدىكى ئالتۇننى كۆرۈپ قالدىڭىزمۇ نېمە ؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ كۇلدى مەستۇرە .

ئالىمجان يۇزىدە پەيدا بولغان خىجىللىق ئالامەتلىرىنى كۇلكە بىلەن يوشۇرۇپ :

— ھە ، ھە ، ئالتۇن بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ ؟ غەلىتە بىر جانىۋار ... — دېدى ـ دە ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى . مەستۇرە ئۇنىڭ تەكشۇرگەن يېرىگە قارىغانىدى ، ھېچقانداق جانىۋارنى ۋە ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرمىدى . ئۇ يەردە جانىۋارنىڭ ئىزى ئەمەس ، بايا خېمىرتۇرۇچ سوراپ كىرگەن قوشنا ئايالنىڭ قوڭالتاق كالىچە

نىڭ ئىزى تۇراتتى .

يەنە كۇنلەرنىڭ بىرىدە مەستۇرە ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەچقۇرۇن سائەت توققۇزلاردا ئۆيىگە قايتتى . ھېچ كىشى يوق قاراڭغۇ كوچىدا كېلىۋاتقاندا تېرەكنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ئاتقان چالمىسى ئالدىغا چۈشتى . مەستۇرەنىڭ بويى بىر شۇركۇندى - دە ، گەپ قىلماي ئۆز يولىغا كېتىۋەردى . ھايال قالماي يەنە ئارىسىدىن بىر كىشىنىڭ ھۇشقىتقان ئاۋازى ئاڭلاندى . مەستۇرە بىرەر مەستنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنچىقماي ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى . لېكىن ، تۇيۇقسىزلا بىر كۇلكە ئۇنى يۈگۈرۇشتىن توختاتتى . ئۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان كۇلكىنى تۇيۇپ قالغاندى . مەستۇرە يېڭىلمىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ئالمجان خۇشال كەيپىياتتا كەلدى .

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ — دېدى مەستۇرە سەل تېرىكىپ .

— قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ، — دېدى ئالمجان . مەستۇرەنىڭ قورقۇپ يۈگۈرگىنى ئۇنى تۇيۇقسىزلا كۇلدۇرۇۋەتكەنىدى .

ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىغاندا ، ئالمجان ئۆزىنى ئاشكارا قىلاتتىمۇ ، يا ئۆيگە بارغاندا مەستۇرەنى گەپكە سېلىپ چېكىپ باقاتتىمۇ ، ھەر ھالدا ئۇنىڭ بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۇرۇشتىكى ئويى بىزگە قاراڭغۇ ئىدى .

لېكىن ، ئۇنىڭ بۇ خۇش چاقچاق ئويۇنى كۆڭۈللۈك بولمىغانلىقىنمىكىن ، يەنە ئازراق خىجالەت بولغاندەك كۇلۇمسىرىگىنى مەلۇم بولۇپ قالدى .

يەنە بىر كۇنى ئالمجان بىرنەرسىگە ھەيران بولۇپ مەستۇرەدىن غەلىتە سوئال سورىغانىدى . ئۇ چۈش ۋاقتىدا كارىۋاتتا پۇرلىشىپ تۇرغان چوڭ پەي ياستۇقنى كۆرۈپ قېلىپ :

— بۇ يەرگە ياستۇق قويۇلۇپ قاپتىغۇ ؟ — دېدى .

— بايا بالىنى يانقۇزۇپ قويغانىدىم ، — دەپ جاۋاب بەردى مەستۇرە .

— مۇشتەك بالىمۇ شۇنچە يوغان ياستۇقتا ياتامدۇ ؟

— ياستۇقىڭىزنى بالىڭىزدىن ئاياۋاتامسىز ؟ دېمەك ، بالىدىن ياستۇق ئەتىۋاراق ئىكەن ـ دە ، سىزگە .

— ياق…

— ئەمىسە بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

— بالىنىڭ بويىنى ئاغرىپ كېتەمدىكىن دەيمەن ـ دە ، — ئالىمجاننىڭ يۈزىدىكى ھەيرانلىق ئالامىتى ئەمدى سۇس خىجالەت كۆلكىسى ئاستىدا قالدى .

مانا ئەمدى بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى مەستۇرەنىڭ ئالدىدا ناھايىتى روشەن ئېچىلدى .

ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام قىلدۇرۇپ يۇقىرىراق بىلىم ئېلىش ياكى بىرەر ئورۇندا جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش تەلەپلىرىنى ئالىمجاننىڭ تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئارقىغا سۈرۈپ كەلگەنلىكىـ نىڭمۇ شۇ سىر بىلەن باغلىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى .

ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ يۈرگەن كۆلكىلىك ئىشلىرى مەستۇرەنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىشقا باشلىدى . «بۇرۇنغۇ بۇ ئەھۋالنى سەزمىگىنىم ئۈچۈن ئۇنچىقماپتىمەن . بۇـ گۇن ئۇنىڭ بىلەن نېمىشقا ئوچۇق گەپلەشمەي قالدىم ـ ھە» . ئۇ تېخىچىلا تارتىنچاقلىق قىلىپ يۈرگەنلىكى ۋە كىشىلەر بىلەن تالاش ـ تارتىش بولۇپ قالسا ، گەپ تېپىپ بېرەلمەي قېلىشىنى ئويلاپ ، ئۆز ـ ئۆزىدىن رەنجىدى . ئەمدى ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ھاقارەت ھېسابلىنىدىغان گۇمانخورلۇق توغرىسىدا ئالىمجان بىلەن ھەق داـ دىغا يەتكۈچە سۆزلىشىشنى قارار قىلدى .

مەستۇرە پىكىر قىلىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈرگەنىدى ، قۇلاقلىرى غوڭۇلداپ ، يۈرىكى سىقىلدى . ئۇ بىرىپ دېرىزىنى ئېچىش بىلەن تەڭ كەچ كۈزنىڭ مۇزدەك شامىلى يۈزىگە ئۇرۇلدى . ئۇ سالقىن ھاۋادىن قارنى ـ كۆكسى تولغۇچە سۈمۈرۈپ ئېغىر بىر تىندى ـ دە ، كوچىدىكى دەرەخلەرنىڭ تەكشى ئۇچلىرىغا ، كېيىن ئۇچۇق ھاۋادىكى سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارغا قارىدى .

يۇلتۇزلارنىڭ بەزىلىرى مەستۇرەگە ئوخشاش چىرايلىق ئىـ

دى . ئۇلارمۇ ئۇزۇن - ئۇزۇن نۇر كىرپىكلىرىنى چىمىلدىتىپ مەستۇرەگە كۆلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى . ئۇنىڭ يادىغا ئالىمجان بىلەن يېڭى تونۇشقان چاغلاردىكى ئالىمجانىنىڭ «چاچلىرىڭىز قۇندۇز ، كۆزلىرىڭىز خۇددى كۆلۈپ تۇرغان يۇلتۇز» دەپ ئۆزىنى ئەركىلەتكەن سۆزلىرى كەلدى .

مەستۇرە يېنىكلەشكەندەك بولۇپ كۆلۈمسىرىدى . «ئۇ مۇشۇ چاغقىچە نەدە يۈرىدىغاندۇ» دەپ ئويلىدى - دە ، ئەتراپقا ئەنسىرەپ نەزەر سالدى .

ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىنلىشىپ قالدى . ھېچقاياقتىن ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ . پەقەت يىراقلاردا قاۋۇغان ئىتلارنىڭ بوغۇق ، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكى ئىتلارنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى .

* * *

كۆلۈبقا بېرىپ ئويۇن كۆرگەندىن كېيىن ، ئالىمجانىنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ ئاچچىقىنىڭ ئەسىرىمۇ قالمىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان قىزغا گۈلدەك ئېچىلىپ سىلىق ۋە مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى :

— ئاۋازىڭىز نېمىدېگەن چىرايلىق ، ناخشىڭىزنى ئاڭلاپ ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويايلا دەپ قالدىم .

— ۋىيەي ، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز ئالىمجان ئاكا ! — دېدى قىز خجالەت ئارىلاش خۇشال بولۇپ .

— مانا - مانا ، ئىشەنمەيسىز ، — دېدى ئالىمجان قىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ ، — راستىنى ئېيتسام ، بۇگۈن سەھنىدە شۇنداق يېقىملىق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئېيتتىڭىزكى ، خۇددى يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولدىڭىزغۇ .

«ھىم ، ئىنىدەككە كەلدىڭغۇ» دەپ ئويلىدى ئالىمجان . لې-

كىن ، قىز ئۆز تالانتىنىڭ ماختاشقا سازاۋەر بولغانلىقى بىلەن مەست ئىدى . ئۇ ئالىمجان ماختىغانچىلىك سېھىرلىك ناخشا ئېيتالمىسىمۇ ، ھەر ھالدا ئوتتۇراھال يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ئىدى . بىراق ، ئۇ تېخى ئاۋازىنى قانداق ئىشلىتىشنى ۋە ناخشا قائىدىلىرىنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى . ئۇ ئارتىس بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ ، مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار تىياتىر سەنئىتى كۇرۇژوكىغا قاتنىشىپ يۈرەتتى . قىز مېڭىشتىن توختاپ :

— سىزنىڭ خېلى دىتىڭىز بارغۇ ئالىمجان ئاكا ! راستىنى ئېيتىڭا ، مەن ئارتىس بولالايمەنمۇ ؟ — دېدى .

— ئەلۋەتتە بولسىز ، شۇنچە يېقىملىق ئاۋازىڭىز بىلەن سىز ئارتىس بولمىسىڭىز ، كىم بولىدۇ ئەمدى ؟ سىز ناخشىڭىزنىڭ بۇگۈن قانداق ئالقىشلانغانلىقىنى بىلگەنسىز . نېمىدېگەن كۆچلۈك ئۇرۇلغان چاۋاكلار ، كۈلۈپ لەرزىگە كېلىپ تىترەپ كەتتى . مەنمۇ قوللىرىم قىپقىزىل بولۇپ كەتكۈچە چاۋاك چالدىم . كۆچىلىككە يارىغاندىكىن ، بولدى ـ دە .

— ھەمىشە ئۇنداق بولىۋەرمەس .

— ئادەم دېگەن ئۆزىنىڭ تالانتىغا ئىشىنىشى كېرەك . سىز تالانتلىق ھەم شۇنداق چىرايلىق . سەھنىگە ئاجايىپ يارىشىدىكەنسىز . مەن بۇگۈن تازا دىققەت قىلىپ تۇردۇم . سىز سەھنىنىڭ ئالدىغا شۇنداق كېلىپ ، قەددىڭىزنى توغرىلاپ زالغا بىر قارىۋىدىڭىز ، خۇددى سەھنىدە بىر توپ قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى .

ئالىمجاننىڭ شېرىن ـ شېكەر سۆزلەر بىلەن ماختاشلىرى ھەۋەسكار قىزنىڭ كۆڭلىنى تاغدەك ئۆستۈرۋەتتى . ئۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن مەمنۇن بولۇپ : «باشقىلارمۇ مېنىڭ تالانتىمغا ئالىمجاندەك توغرا باھا بەرسە بولمامدۇ ، ئۇلار مانا بۇ يېرى كەمچىلىك ، مانا ئۇ يېرى كەمچىلىك ، دېيىشىپ ئادەمگە روھىي زەربە بېرىشىدۇ» دەپ ئويلىدى . شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك ، ئىشكىنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ .

— ۋىيەي ، بىزنىڭ ئۆي ئارقىمىزدا قاپتىغۇ ، — دېدى ھەۋەسكار قىز ، — خوش ئالىمجان ئاكا ، مەن ئۆيگە قايتاي .

ئۇ ئالىمجانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە قاراپ يېقىملىق كۈلۈپ ، خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى . ئالىمجان ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەستىن ، كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ :

— نېمانچە ئالدىرايسىز ؟ — دېدى ـ دە ، قولىنى تارتىپ قىزنى قۇچاقلىماقچى بولدى . قىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ يۈزىدە ھېچقانداق كۈلكىنىڭ ئالامەتلىرى قالمىغانىدى .

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟ ! مەن سىزنى ئۆز ئاكامدەك كۆرۈپتىمەن .

— نېمە بولىدۇ ئەمدى ، مۇھەببەتقۇ .

— مۇھەببەت ئىمىش ! ئۇيالماي دېگەن سۆزنىى .

ئالىمجان ئەيىبنى ھەۋەسكارنىڭ ئۆزىگە يۈكلىمەكچى بولۇپ ، خىجالەت ئارىلاش پەس ئاۋازدا :

— ئەمىسە ئۆزىڭىز نېمىشقا ئادەمگە قاراپ كۈلۈۋېرىسىز ! — دېدى .

— سىزگە قاراپ كۈلگىنىلا كىشىنىڭ باشقا غەرىزى بولىدىكەن ـ دە ، ھېيلىگەر ئادەم ئىكەنسىز ! — دېدى ھەۋەسكار قىز چالۋاقاپ ۋە بۇرۇلۇپ ئۆيى تەرەپكە تېز ـ تېز يۈرۈپ كەتتى .

ئالىمجان ئەمدى كۈلكە توغرىسىدا ئىككىلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ «ئاياللار كۈلگەن چاغدا كۆزىگە قاراپلا ئۇلارنىڭ قانداق غەرىزى بارلىقىنى بىلۋالمەن» دەپ ماختىنىدىغان ئەۋلىيالىق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قالدى .

بۇگۈن مەستۇرە بىلەن ھەۋەسكار قىز مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ، ئالىمجاننىڭ ئەر ـ ئاياللارنىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلۈشلىرى توغرىسىدىكى قارىشىغا ئىككىلىسى ئوخشاش رەددىيە بەردى . ئۇنىڭ مەستۇرەگە ناھەق قىلغان «ھېيلىگەر» ، «ئۇيال-

ماي» دېگەن هاقارەتلىك سۆزلىرى مانا ئەمدى ھەقلىق رەۋىشتە ھەۋەسكار قىز تەرىپىدىن ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىلدى .

ئالىمجان ئۆيگە مۇلايىم قىياپەتتە كۇلۇمسىرەپ كىرىپ كەلدى . مەستۇرەمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ كۇلۇپ قويدى . بۇ كۇلۇمسىرەشلەرگە پەرۋاسىزلىق بىلەن قارىسىڭىز ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى تارقاپ ، ئەپلىشىپ قالغانلىقىنى بايقايسىز . ئەگەر ئۆتكۇر كۆزلەر ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغچە دىققەت قىلىپ قارىسا ، مەستۇرەنىڭ كۇلكىسى مەسخىرىنى ، ئالىمجاننىڭ كۇلكىسى بولسا خىجالەتچىلىكنى ئىپادە قىلاتتى .

1957 - يىلى

رەھمەت

رەھمەتنى ئانىسى ئۇرغان پېتى تالاغا قوغلاپ چىقتى . ئانا غەزەپ ئوتىدا يېنىپ غال ـ غال تىترەيتتى . ئۇنىڭغا كۆز ئالدىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئىس ۋە تۈمان ئىچىدە تۇرغان غۇۋا كۆرۈنەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان كىشىلەرنى تولۇق بايقىماي ۋە ئۇلارنىڭ «بولدى قويسىلا ، كىچىك بالا ئەمەسمۇ !» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىماستىن ، ئوغلىنى يامان سۆزلەر بىلەن تىللاپ قارغايتتى . رەھمەتمۇ ئانىسىدىن بىزار بولۇپ ، يىغلاپ ئۆيدىن يىراقلىشىپ كەتتى .

— خەپ ، جۇۋاينىمەك ، قولۇمغا چۈشەرسەن ، — دېدى ـ ده ، نىساخان ئىشكىنى جالاقلىتىپ يېپىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى .

نىساخان قالغان چېيىنى ئىچمەكچى بولۇپ ، جوزا يېنىدا ئولتۇرغانىدى ، لېكىن گېلىغا بىرنەرسە تىقىلغاندەك بولۇپ ، ئىشـ تىهاسى تۇتۇلدى . ئۇ قولىغا ئالغان ئاپقۇرنى يەنە جايىغا قويۇپ قويدى . ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەھمەت ئۆرۈۋەتكەن چىنە ۋە سۇتلۇك چايغا چىلىنىپ كۆپۈپ كەتكەن نان بۇردىلىرى چېچـ لىپ تۇراتتى . ئانا جەينىكىنى جوزىغا تىرەپ ئالىقىنى بىلەن ئېڭـ كىنى تۇتقان ھالدا ئويغا چۆمدى : «بالا دېگەن يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ . مەن ئۇنىڭغا شۇنچە مېھرىبان ، ئۇنى يۈزلەپ كېچە سوـ غۇق بۆشۈكنى قۇچاقلاپ ، مۈگدەپ ئولتۇرۇپ ئىمىتتىم . كۆز قارىچۇقۇمدەك ئاسراپ ـ پەپىلەپ ئۆستۈردۈم ، يىگۈزدۈم ، كىيـ گۈزدۈم ، شۇنچە كۆيۈنۈپ جاپا بىلەن چوڭ قىلسام ، نېمىشقا مېـ نىڭ قەدىرىمنى بىلمەيدىغاندۇ . مەنمۇ بىچارە ئانامنى شۇنداق رەنـ جىتكەندىمەنمۇ ، رەنجىتكەن بولسام كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن پەرـ ۋەردىگارىم ئانامغا قىلغان ـ ئەتكىنىمنى بالامدىن ياندۇرۇپ كۆرـ ستىۋاتىدۇ . توۋا قىلدىم ، توۋا !» نىساخاننىڭ كۆڭلى ئېزىلىپ ،

كۆزلىرىدىن چىققان ئىسسىق ياش تامچىلىرى مەڭزىنى كۆيدۈرۈپ ئېقىپ چۈشەتتى .

ئانا چوڭقۇر ئويغا چۆمۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن روزى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى .

— ھەي ، يەنە نېمە بولدۇڭلار ؟ ! — دېدى روزى ئاخۇن خوتۇنىغا ئېچىنغان قىياپەتتە قاراپ .

— خۇدايىم ماڭا بالا ئەمەس بالايىئاپەتنى بېرىپتىكەن !

— قوي ، ئۇنداق گەپنى قىلما ! — دەپ روزى ئاخۇن جوزا ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، — خوش ، ساڭا بالايىئاپەت بولغۇدەك نېمە ئىش قىلدى ئۇ ؟ ئانا ئۆز پەرزەنتىنى ئۇنداق دېسە بولمايدۇ .

نىساخان داستىخاننى تازىلاپ ئېرىگە چاي بېرىشكە كىرىشتى . ئۇ بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمەي ، ئۆزىگە بىھۆرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا ، ئېرىنىڭ بۇنى چۈشەنمەي ، ئۆزىنى ئەيىبلىگەنلىكىگە زەردىسى قاينىدى . شۇڭا ، ئۇنىڭ قولىدىكى روزى ئاخۇننىڭ ئالدىغا قويماقچى بولغان ئاپقۇردىكى سۇتلۇك چاي داۋالغۇپ تۇراتتى .

— ئەمىسە بالا ئانىنىڭ سۆزىگە كىرمەي ، ئۇنىڭغا يانسا ، ئۇنىڭ بىلەن تاكالاشسا بولىدىكەن ـ دە ! — دېدى نىساخان چاينى جوزىغا قويۇپ .

— ياق ، بالا ئۇنداق قىلسا بولمايدۇ .

— ئەمىسە رەھمەتنىڭ مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنلىكىنى ، ماڭا يانغانلىقىنى نەچچە قېتىم كۆردىلىغۇ ؟

— ھەئە ، كۆردۇم .

— مانا قارىسىلا ! — دەپ قولىنى شىلتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى نىساخان ، — ۋاي بالامنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالغاندۇ ، دەپ مەكتەپتىن كېلىشىگە چاي تەييارلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدۇم . داستىخاندا نان ئاز ئىكەن ، يۈگۈر ئاشخانىدىن نان ئېلىپ چىقىپ دېسەم ، گېپىمگە كىرمەي يەنە دوسىيىپ ئولتۇرۇۋالدى . ھوي شۇم ، ئۆزۈڭنىڭ قورسىقىغا يەيدىغان تەييار نانىنى ئاچىقىشقا ئۇنى-

مامسەن دەپ كايىپ قويسام ، چېيىنى ئىتتىرىپ ئۆرۈۋەتتى .
— ئاندىن كېيىن تازا سالدىم ، دەڭلا .
— ئانىسىغا يانغان بالىنى ئۇرمامدۇ ئەمىسە ؟ !
— ھەي ، ساڭا نېمىدەپ ئۇقتۇرۇش لازىمكەنتاڭ ،— دېدى روزى ئاخۇن بېشىنى لىڭشىتىپ ، — ئۇ تېخى بالىغۇ ، سەن بىرنەچچە بالىغا ئانا بولغان خوتۇن تۇرۇقلۇق ، بالا قىلدىن قىيىپ كەتسە ، چىدىماسلىق قىلىپ ۋالاقلاشقا باشلايسەن . كىچىك بالىدىن قانداقمۇ رەنجىگىلى بولسۇن . ئۇنىڭ تېخى ياخشى ـ ياماننى پەرق ئەتكۈچىلىكى ، ئاتا ـ ئانىنىڭ قەدىرگە يەتكۈچىلىكى يوق . ؟ !
— ئەجەب سىلى ئىشقا بۇيرۇسىلا يۈگۈرۈيدۇ ، مەن ئىشقا بۇيرۇسام بويۇن تولغايدىكەنا ! بالىنىڭ ماڭا بويسۇنمىغانلىقىغا سەلمۇ سەۋەبكار .
— مەسىلەن ، قانداق قىلىپ مەن سەۋەبكار بولىدىكەنمەن ؟
— ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك .
— كۆرمەيۋاتامسەن ، باشلاۋاتمەنغۇ ، — دېدى روزى ئاخۇن خوتۇنىنىڭ ناھەق سۆزلىرىگە ئېچىنغان قىياپەتتە ، — دەپتەر ـ قەلەم ، كىتابلىرىنى ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىۋاتمەن . مەكتىپىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە ئۇندەۋاتمەن ، ئۆزىگە لايىق ئەمگەككە ئۇندەش ئۈچۈن ئۇششاق ئەسۋابلارنى ياساپ بەردىم . ئاناڭنى قاقـ شاتما ، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتمەن . مەكتەپكە بېرىپ ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىغا قاتناشتىم . سەن بولساڭ بىر قېتىممۇ بېرىپ ، رەھمەتـ لىك مەكتىپىدىكى ئەھۋالىنى بىلمىدىڭ . ئەمدى سەن ئۆزۈڭنىمۇ ئويلاپ باق…
روزى ئاخۇنىنىڭ سۆزى تېخى تۈگىمىگەنىدى . نىساخان گەپـ لىنىڭ ئۆزىگە كۈچ كەلگەنلىكىگە بىتاقەت بولدى . ئۇ چىنىلەرنى سىلكىپ ، جاقىلدىتىپ دەستىلەپ ، چوكىلارنى سقىمداپ جوزىغا ئۇرۇپ :
— ۋاي خۇدايىمەي ! — دەپ زارلاندى ، — ھە ، رەھمەتىنىڭ قىيىقلىقىغا مەن ئەيىبلىك ، سىلىدە ھېچ ئەيىب يوق .

— مانا ، يەنە تەتۇرلۇك قىلىۋاتىسەن !

— نەسىھەت ـ نەسىھەتلا دەيدۇ . قۇرۇق نەسىھەتنىڭ نېمە پايدىسى بار ؟ — دەپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى نىساخان . ئۇ بوينىنى ئالدىغا سوزۇپ گەپ قىلاتتى ، — بالا دېگەننى تاتلىقى كەلگەندە ئەركىلىتىپ ، سىلاپ ـ سىيپاش كېرەك . ئاچچىقى كەلـ گەندە ئاناڭنىڭ گېپىنى نېمە ئۈچۈن ئاڭلمايسەن ئەخمەق دەپ ، تازا سېلىش كېرەك . «بېھىشتىن چىققان كۆك تاياق ، يۇگۇرتىدۇ يالاڭ ئاياغ» ، ھە ، مانا شۇ ۋاقتىدا گەپ ئاڭلايدۇ .

— مانا شۇنىسى بولمايدۇ ، سەن ئۈيلاپ باق ، — دەپ روزى ئاخۇن ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مۇئەللىملەر بالىنى گەپكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇپ ـ تىللاش دۇرۇس ئەمەس دېيىشتى . ھەقىقەتەن بۇ يامان ئادەت ئىكەنلىكىنى سەن نېمىشقا سەزمەيسەن . مانا قارا ، رەھمەت نېمىشقا ساڭا يانىدۇ . ھە ، شۇنى چۈشەنگىنكى ، سەن ئۇنى ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك تاتلىقىڭ كەلسە ئەر ـ كىلىتىپ ، ياڭماس ئىشلارنى قىلسا يول قويۇپ بېرىسەن . ئاچچىـ قىڭ كېلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىشلىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن ، ئۇرىسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بېزەڭلىشىپ ، سۆزۈڭنى ئاڭلمايدۇ . ئاچچىق تىللىرىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ ـ دە ، چىدىماي ساڭا يانىدۇ . سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ ، ئۇمۇ ئاغزى يامان ، ئۇرۇشقاق بو ـ لۇپ قېلىۋاتىدۇ .

— بولدى ـ بولدى ، تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمىسلە ، — دەپ نىساخان كۇرۇك توخۇدەك ھۇرپىيىشكە باشلىۋىدى ، روزى ئاخۇن ئۇستام ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ لازىمى يوقلۇقىنى سېزىپ ، كۇلۇمسىرىگىنىچە رەھمەتنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتى .

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، روزى ئاخۇن ئېغىر ـ بېسىق ، كۆـ ڭۈل ـ كۆكسى كەڭ ، كەم سۆز ئادەم . نىساخان بولسا ، ئازغىنا ئىشلار ئۈچۈن ھەددىدىن تاشقىرى خۇشال بولۇپ ياكى خاپا بولۇپ

قالاتتى . ئۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ، جاۋلداپ سۆزلەيدىغان يېنىك تەبىئەتلىك بولسىمۇ ، لېكىن كۆڭلىدە ياماناتلىق ساقلىمايدىغان ناھايىتى كۆيۈمچان خوتۇن ئىدى . ئائىلىدە بەزىدە ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ ئىتتىكلىكى ۋە سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدىغان مىجەزى تۇپەيلى تالاش ـ تارتىش بولۇپ تۇراتتى . مەسىلەن ، ئۇنىڭ ئوغلى رەھمەت بىلەن بولغان توقۇنۇشى توغرىسىدا بەزى مەسىلىلەرنى ئەسلەپ ئۆتەيلى :

رەھمەت ئەمدى توققۇز ياشقا كىرىپ ، 2 ـ سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ . ئۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆيۈنۈپ تەلىم ـ تەربىيە بېرىشى نەتىجىسىدە بۇ يىل پىئونېر بولۇپ ، بوينىغا قىزىل گالىستۇك تاقىغانىدى . بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى ، ئۇ ئەلۋەتتە دەرستە ۋە مەكتەپنىڭ تەرتىپ ـ قائىدىلىرىدە ياخشى . ئەمما ، ئۇنىڭ ئۆيدە ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان بەزى كەمچىلىكلىرى تېخى تۈگىمىدى . شۇڭا ، بەزىدە ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەيدىغان ھەم ئۇنىڭ بىلەن تاكاللىشىدىغان قىلىقىمۇ راست . دادىسى بىلەن ئۇنداق ئەمەس ، مانا بۇ ئەھۋال نىساخانىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ ، پات ـ پاتلا توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ . نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ ؟

رەھمەت شۇ يېشىغا كەلگۈچە دادىسىدىن يامان تىل ئىشتىمىدى ، يا قاتتىق تاياق يېمىدى . باللىق قىلىپ بىرەر قاملاشمىغان ئىش قىلىپ قويغان ۋاقىتلىرىدا «بالام ، مۇنداق قىلساڭ بولامدۇ ؟ ياق ـ ياق ، بولمايدۇ ، مۇنداق قىلىش كېرەك» دەپ خاتالىقىنى تۈزەتتى . رەھمەتنىڭ توغرا تەلەپلىرىنى ئورۇنداپ بەردى . دادىسى تۆمۈرچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىچىك كەتمەن ، بولقىلارغا ئوخشاش ئەسۋابلارنى ياساپ بەرگەن . بۇ ئەسۋابلارنى ئۇ مەكتەپكە كىرگۈچە باللىق زوق ـ شوقى بىلەن ئويناپ يۈرەتتى . بىراق ، چىشىغا تېگىپ قويغىنى ئۈچۈن ئانىسى بۇ ئەسۋابلارنى رەھمەتنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ نەگىدۇر يىتتۈرۈۋەتتى . بۇنىڭغا ئاددىي بىر ھادىسە سەۋەب بولغانىدى .

رەھمەت ئالتە ياش ۋاقتىدا بىر كۈنى ئانىسى سۈپۈرۈپ قويغان

يەرنى كىچىك كەتمىنى بىلەن چېپىپ ئويناۋاتاتتى . بۇنى ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ :

— هوي ، جۇۋاينىمەك شۇم ! ئاران سۈپۈرگەن يەرنى نېمىشقا تىلغىدىك ؟ — دېدى ـ ده ، ئۇنىڭ قولىدىن كەتمەننى تارتىۋالدى . رەھمەت تالىشىپ يىغلىغانىدى ، بېشىغا كەتمىنىنىڭ سېپى ئارقا ـ ئارقىدىن تېگىشكە باشلىدى . شۇنىڭ بىلەن رەھمەت تىل ئاڭلاپ ، تاياق يېگەننىڭ ئۈستىگە كەتمىنىدىن ئايرىلىپ قالدى . سەككىز ياشقا كىرگەنده بولسا بولقىسىدىن ئايرىلدى . بۇنىڭغا سەۋەب بولغان هادىسه رەھمەتنىڭ قاملاشمىغان بىر هەرىكىتىدىن كېلىپ چىقتى .

سىنىپ تەربىيىچىسى ئوقۇغۇچىلارغا كاردىن چىققان ئەسكى تۆمۈر ـ تەسەكلەرنى يىغىپ كېلىشنى تاپشۇردى . بۇ هەرىكەتته بىرىنچى بولغانلارغا تەقدىرنامه بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى .

رەھمەت بۇ هەرىكەتكه ناهايىتى زور ئىشتىياق بېرىلىپ كەتتى . ئۇ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلارنى تىمىسقىلاپ ئاقتۇرۇپ يۇرۇپ ، بىرقانچه پارچه ئەسكى تۆمۈر ـ تەسەك توپلىدى . ئۇ بۇ هەرىكەتته باشقىلاردىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن توپلىغان نەرسىسىنىڭ ئاز بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ ، يەنه بىرنەچچه پارچه ئەسكى تۆمۈر ئىزدەشكه چۈشتى . چاي قۇتىسىنى ئېلىپ چىقىپ ، ئۇنىڭ ئاستىغا مىخ قېقىپ بىرنەچچه يېرىنى تېشىپ كاردىن چىقاردى . مانا شۇ ۋاقتىدا ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى بولقىسى بىلەن كېلىشتۈرۈپ ئۇرغانىدى . مانا شۇ خاتالىقى تۈپەيلى بولقىسىدىن ئايرىلدى .

رەھمەتنىڭ بىرىنچى بولۇشنىلا كۆزده تۈتۈپ ساق نەرسىنى بۇزۇپ كاردىن چىقىرىشى هەم ئۇنى ئۆزلۈكىدىن بۇزۇلغان نەرسه قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولغانلىقى خاتالىق . ئۇ شوخ ۋه ئالدىراڭغۇلۇقىدىن بەزى ۋاقىتتا ئويلىمايلا شۇنداق خاتا ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ ، ئانىسىدىن تىل ئىشتىۋالاتتى . ئۇ يەنه ئالته ياش ۋاقتىدا بىر قېتىم مېۋىلىك دەرەخنىڭ غولىنى پالتا بىلەن چېپىپ قويۇپ تاياق يېگەن ، تۆت ياش ۋاقتىدا تەرگەن ـ تىككەن نېمىلەرنى يۇلۇپ

قويۇپ ئۆلگۈدەك تاياق يېگەن . لېكىن ، بالىنىڭ بۇ قېتىمقى خاتا-لىقى يۇزىسىدىن ئەڭ مۇھىم ئىككى خىل تەرىبىيىچىگە تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك .

ئوقۇتقۇچى توپلىغان نەرسىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپ بولۇشىنىلا ئېتىبارغا ئېلىپ قالماستىن ، بۇ ھەرىكەتنىڭ ئەھمىيىتىنى ، قانداق نەرسىلەرنى توپلاش لازىملىقىنى ئوقۇغۇچىلارغا ئوبدان چۈشەندۈرگەن بولسا ، يۇقىرىقىدەك خاتالىق يۈزبەرمەسلىكى مۇمكىن ئىدى . ئەسلىدە ھەممەت بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قاتناشماقچى بولۇپ ، ياخشى ئىش قىلىۋېتىپ ، بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويدى . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئانا بالىسىنى ئۇرۇپ تىللاۋەرمەستىن ، ئۇنىڭغا ساق نەرسىنى ناكار قىلىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ، بۇ خاتالىقتىن قانداق زىيان كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈشى كېرەك ئىدى . چۈنكى ، ھەممەت قىلىۋاتقان ھەرىكىتىدە سانىنىلا قوغلىشىپ كېتىپ قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ئاجرىتىۋالالماي قالغانىدى .

*　　*　　*

كېيىنكى كۈنلەردە ھەممەتنىڭ سىنىپ تەرىبىيىچىسى ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ ، ھەمەتنىڭ ئائىلىسىدىكى ئەھۋالىنى بىلدى . ئۇنىڭ ئانىسىمۇ مەكتەپ تەرىپىدىن چاقىرىلغان ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىغا قاتنىشىدىغان بولدى . دېمەك ، نىساخانىمۇ ئوغلىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى بىلدى . نەتىجىدە نىساخان ئوغلى ھەممەت بىلەن ئەمدى ئانچە ئۇرۇشمايدىغان ، «جۇۋاينىمەك ، كەتكۇر ، يا ئۆلمىدى بۇ شۇم» دەيدىغان بۇرۇنقى قارىغۇلىرى ئورنىغا «ئايىغى يېنىك ، تېتىك ئوغلۇم ، ھە ، ماۋۇ ئىشىڭ ياخشى ، ماۋۇ ئىشىڭنى تاشلا ، بۇ زىيانلىق ، ئۇنداق قىلما ، ئوبدان بالام ، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن» دېگەندەك ياخشى سۆزلەرنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭغا ياخشى تىلەك تىلەيدىغان بولۇپ قالدى .

رەھمەتمۇ ئون بىر ياشقا كىرىپ 4 ـ سىنىپتا ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ . ئۇ ئەمدى پايدا ـ زىيانىنى خېلى بىلىپ قالدى . ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى .

ئاتا ـ ئانا ۋە بالىلار ئارىسىدىكى ئۇرۇش ـ تالاشلارنىڭ پەسىيىپ ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋەقەلۇك ئەھۋال .

ئانا ـ بالىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق قىلىپ ياخشىلىنىشقا باشلىدى ؟

بۇ توغرۇلۇق ئەڭ ئاۋۋال روزى ئاخۇن ئۇستام خېلى كۆچ چىقاردى . ئۇ نىساخاننىڭ كەمچىلىكلىرىنى ئۆزىگە سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ ، ئۇنى مەكتەپتە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن بولىدىغان مەجلىسلەرگە قاتناشتۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى . نىساخان مەكتەپتىكى ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئارقىلىق نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ھاياتىنى ۋە ئۆيدە ئۆتكۈزىدىغان تۇرمۇشى ، ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئۇقتى . ئوقۇتقۇچىلار رەھمەتنىڭ ئۆيىدىكى ئەھۋالىنى ئۇقۇپ ، نىساخانغا بالىلارنىڭ ئائىلە تەربىيىسى توغرىسىدا نۇرغۇن مەسلىھەتلەرنى بەردى . شۇنداق قىلىپ نىساخان خۇشى تۇتقاندا ، ئوغلىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ ، ئەركە ـ تايتاق قىلىۋېتىپ ، كېيىن ئۇنى يىغىۋالماي ئۇرۇپ تىللاشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپ يەتتى .

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېرىم يىلىق ئوقۇش نەتىجىلىرىنى پۈتۈن ئاتا ـ ئانىلار قاتناشقان مەجلىستە ئېلان قىلغاندا ، نىساخان رەھمەتنىڭ ئەلاچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، ناھايىتى خۇشال بولدى . ئەتىيازدىكى بىر مەجلىستە رەھمەتنىڭ ئوغۇت توپلاش ھەرىكىتىدە ۋە تازىلىق ئىشلىرىدا ئۇلگە كۆرسەتكەنلىكى نىساخاننى قاتتىق تەسىرلەندۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئانىلىق غۇرۇرىنى ئۆستۈردى . ئۇ مەجلىستىن قايتقانلارنىڭ ئارىسىدا كۆكرىكىنى

كېرىپ خۇشال كەيپىياتتا «كۆردۈڭلارمۇ ، مېنىڭ ئوغلۇم قانداق ئىشچان ئىكەن . مانا مەن يېڭى جەمئىيىتىمىزگە شۇنداق ئۇلگىلىك ئىش قىلىپ بېرىدىغان ئوغۇل ئۆستۈرگەن ئانا بولىمەن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدىغان قىياپەتتە كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ يېنىدا بولسا ، مەكتەپنىڭ ئەلاچى ئوقۇغۇچىسى — پىئونېر رەھمەت قولىنى سىلىپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ كۆكرىكىدە قىزىل گالىستۇكنىڭ قاناتلىرى ئۈتۈقلاردىن دېرەك بېرىپ يەلپۈنۈپ تۇراتتى .

1958 ـ يىلى

ئەسلەش

1

1959 ـ يىلى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى . بىز چۈشكەن «زىس» ماركىلىق چوڭ ماشىنا چىڭقى چۈش ۋاقتىدا كىچىككىنە بىر بېكەتكە كېلىپ توختىدى . مۇنداق ۋاقىتلاردا بۇ بېكەتكە كەلگەن ماشىنىلارنىڭ رادىئاتورى پۈرۈقلاپ قاينىپ كېتەتتى . شۇڭا ، بۇگۈن بۇ يەردە دەرەخلەرنىڭ سايىسىدە بىرنەچچە ماشىنا ئۆزلىرىنى سوۋۇتۇپ جىم تۇراتتى . يولۇچىلارنىڭ بەزىسى ئېرىق بويىدا سايىداپ ئولتۇرۇشاتتى ، بەزىلىرى ئاشخانا ئالدىدىكى ئۈستەلدە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ گەپلىشەتتى . بىز چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مۇشۇ ئارام ئېلىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ ماشىنا لېسسورىنىڭ سۇنغان قىسمىنى ئېلىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى سېلىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ جازىسىغا دامكراتنى قويۇپ چاقنى كۆتۈردى . ئەمدى ئۇ لېسسورىنىڭ سۇنغان پارچىسىنى بوشىتىپ چىقىرىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ ئاستىدا يالغۇز هەرىكەت قىلاتتى . يېقىن بىر جايدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىر كىشى شوپۇرنىڭ يالغۇز قىينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلىش نىيىتىدە يەردىكى بولقىنى ئېلىپ كېلىپ ، شوپۇر بىلەن خەنزۇچە سۆزلىشىشكە باشلىدى . ئۇ جەينىكىنى قاتتىق يەرگە تىرىگىنىچە سىڭايان ئېڭىشىپ لېسسورىنىڭ قارماق تۆمۈرىگە هەدەپ ئوراتتى . ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە بىر سائەتچە ئىشلەپ ، لېسسورنىڭ سۇنغان قىسمىنى چىقىرىۋېلىپ ، ئورنىغا يېڭىسىنى سالدى .

شوپۇر خۇشال بولۇپ ، بۇ خالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ :

— يولداش ، رەھمەت سىزگە ، — دېدى كۇلۇپ تۇرۇپ .
— ئەرزىمەيدۇ ، — دېدى ياردەم قىلغان كىشى كىيىملىرىدە-كى توپىنى قېقىۋېتىپ .

مەن ئۇنىڭ تۇرقىغا زەن قويۇپ قارىغانىدىم ، ئۇ نەدىدۇر بىر يەردە كۆرگەن تونۇش ئادەمدەك تۇيۇلدى . لېكىن ، ئۇنىڭ ھازىرقى بەستىلىك بوي ـ تۇرقى ، مۇسكۇللۇق بىلەكلىرى ، ئاپتاپتا پىشىپ قىزارغان يۈز ـ قوللىرى «سەن پالانى ئەمەسمۇ» دېيىشىمنى قىيىنلاشتۇرۇپ تۇراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن :

— سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ ؟ — دەپ گۇمان بىلەن سورىدىم .

— تونۇمايۋاتامسەن ؟ مەن سېنى ياخشى تونۇيمەن ، — دېدى كۇلۇمسىرەپ .

مەن ئۇنى «سىز» دەپ سۆزلىدىم . ئەمما ، ئۇ مېنى «سەن» دەپ سۆزلىدى . بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ خېلى يېقىن تونۇش بولسا كېرەك . لېكىن ، قايسى دەرىجىدە تونۇشلۇقى بار ئادەم ئىكەنلىكى ماڭا قاراڭغۇ بولغىنى ئۈچۈن :

— تازا ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم ، — دەپ يەنە ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇردۇم .

— توختى ، — دېدى ئۇ .

— توختى ؟ — دەپ تەكرارلىدىم مەنمۇ .

— سېپىل تۆپىسىدە لەگلەك تالىشىپ مۇشتلاشقانلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قاپسەن ـ دە .

— ھەي ، ھېلىقى توختىمۇ سەن . ئادەم دېگەنمۇ شۇنچە ئۆز-گىرىپ كېتىدىكەن ـ ھە ، سەن ئۇ چاغلاردا ئىنچىكە ، ئاۋاق ئەمەسمىدىڭ .

— ئۆزگەرمەيدىغان نېمە بار دەيسەن ، ئادەم تۇرماق شەھەر-لەرمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى .

ھەقىقەتەن توختى ئېيتقاندەك بىز ئويناپ ئۆسكەن قىڭغىر ـ سىڭغىر پاتقاقلىق كوچىلار ئورنىدا ھازىر تۇپتۇز ، كېڭەيتىلگەن

ئاسفالت كوچىلار ياسالماقتا . بىز ئۆسۈۋاتقان چاغلىرىمىزدا بىرىپ مۇشتلىشىپ يۇرىدىغان شەھەر سىپىللىرىنىڭ ئورنىدا يېڭى ـ يېڭى ئالىي بىنالار قەد كۆتۈرمەكتە . چۆللەردە يېڭى شەھەر ۋە بوستانلار پەيدا بولماقتا .

توختىنىڭ پەلسەپىلىك گېپىگە قارىغاندا ، ئۇنىڭ جىسمانىي تەرەپتىن ئۆزگىرىپلا قالماستىن ، روھىي جەھەتتىنمۇ چوڭ ئۆزگىرىش ھاسىل قىلغانلىقى مەلۇم .

توختى بىزنىڭ مەھەللىدىكى ھارۋىكەشنىڭ ئوغلى ئىدى . مەن بالىلىق چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بىلەن كونا مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان . ئۇ ناھايىتى شوخ بولغىنى ئۈچۈن بالىلارنىڭ كىتابلىرىنى يىرتىپ قويۇپ ياكى ئۆيەر ـ بۆيەرلىرىنى چىمدىۋېلىپ جېدەل چىقىراتتى . شۇنىڭ بىلەن خەلپىتىمدىن پات ـ پاتلا تاياق يەيتتى . ئاخىر توختى ئەدەپلىك بولالماي ئىككى ـ ئۈچ يىل ئوقۇپلا مەكتەپنى تاشلاپ كەتتى . بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن مەن ئۇنىڭ ئېرگولۇ ھارۋا ھەيدەپ يۇرگەنلىكىنى كۆرەتتىم . شۇنىڭدىن بېرى توختىنى كۆرمىگەنىدىم . بۇگۈن ئىككىمىز تۇيۇقسىزلا مانا مۇشۇ بېكەتتە ئۇچرىشىپ قالدۇق .

— ئۇسسىغانسەن ، يۇرە ، ئا يەردە ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچەيلى ، — دېدى توختى ۋە مەندىن جاۋاب كۈتمەيلا ئاشخانا ئالدىغا قاراپ ماڭدى . بىز بىرەر سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئەھۋاللاشتۇق . ئۇ مېنىڭدە خېلى ياخشى تەسىراتلارنى قالدۇردى .

توختى ھازىر ئېغىر ـ بېسىق ، ساددا مىجەز ئادەم بولۇپ قاپتۇ . ئۇ مېنىڭ سوئاللىرىمغا ئالدىرىماي سالماقلىق جاۋاب بېرەتتى . گېپىگە قارىغاندا ، ئۇ ھازىرقى سوتسىيالىستىك ئۆزگىرىش دەۋرىگە كەلگۈچە ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ . بالىلىق ۋاقىتلىرىدىكى كەپسىزلىك ۋە ئۇرۇشقاقلىقىنى 1945 ـ يىلى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى سېپىگە كىرگۈچە سۆرەپ كەپتۇ .

— دېمەك ، ئەسكەرلىك سېنىڭ تەنتەكلىكىڭنى تۇگىتىپتۇ ـ ده ، — دەپ ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇمچە قىلدىم مەن .

— توغرا دەيسەن ، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ ، ئۇ يەنە گېپىنى داۋام قىلدى :

— گۆدەكلىكتىكى سالپا ـ ساياقلىقلار قىزغىن جەڭلەردە كۆيۈپ تۈگەپ كەتتى ، بولۇپمۇ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى سېپىگە ئۆتكەندىن كېيىن ، لۇكچەكلىكنىڭ ئىنسان بالىسى ئۇچۇن نەقەدەر ئوسال ئادەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق . كىم دوست ، كىم دۈشمەن ، كىملەرگە غەمخورلۇق قىلىش كېرەك ، كىملەرگە ئۆچمەنلىك قىلىش كېرەكلىكىنى ئاجرىتىۋالدۇق…

توختى كىشىلەرنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى توغرىسىدا ۋە سىنىپىي ئاڭ توغرىسىدا بىرمۇنچە چۈشەنچىلەرنى ئېيتتى . مەن ئۇنىڭ گېپىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ ، بىز كىچىك چاغدا ئوقۇغان خەلپىتىمىنىڭ تۇخۇمىغا ئوخشاش بۇيرۇقنىغا ئىتائەت قىلمايدىغان شوخ بالىلارنى : «بۇ بىئەدەپ گەدەنكەشلەر دۇنيادا پەقەت ئادەم بولالمايدۇ» دېگىنىنى ئەسلىدىم . دېمەك ، خەلپىتىم «دۇنيادا تاغ ئۆزگىرىدۇكى ، ئادەم بالىسىنىڭ مىجەزى ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەن هەدىسىنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋالغانىكەن . مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، توختىنىڭ مىجەزى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ ، ياخشى پەزىلەت ئىگىسى بولۇپ قاپتۇ .

ئۇ ياخشى خۇلقلۇق ئادەم بولۇش بىلەن بىللە بىرنەچچە خىل تېخنىكىنىمۇ ئىگىلىۋالغان . توختى هەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغاندىن كېيىن ، نېفىت كانلىرىنىڭ بىرىدە بورىۋايدا ئىشلەيدىكەن . ئارىلاپ تراكتورىست بولۇپمۇ ئىشلەپتۇ . ئۇ هازىر بىرنەچچە ئوغۇل ـ قىزغا ئاتا بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ياخشى تەربىيلىنىشى ئۈچۇن ئالاهىدە كۆڭۈل بۆلىدىكەن . مەن ئۇنىڭ ياخشى پەزىلىتىنى ئېغىزدىكى سۆزلىرىدىنلا ئەمەس ، ئەمەلىيىتىدىنمۇ كۆردۇم .

بىز ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ سۆهبەتلىشىشتىن بۇرۇن توختىنىڭ خەنزۇ شوپۇرغا ئۆزلۇكىدىن ياردەم بەرگىنى هەممىمىزگە

مەلۇم . ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى مىللىي دوستلۇق ۋە قېرىنداشلارچە ھەمكارلىقنىڭ ئىپادىسى ئىدى .

يەنە كىچىككىنە بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتتى . ئىككى كىچىك بالا ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ ، لايدا نېمىنىدۇر بىرنېمىلەرنى ياساپ ئويناۋاتاتتى . ئۇلار لاي تالاشتىمۇ ياكى بىرىنىڭ ياساۋاتقان ئويۇنچۇقىنى ئىككىنچىسى ئۆزىنىڭكىدىن ياخشىراق ياسىغانلىقىغا قىتىغۇرلۇق قىلىپ بۇزۇپ تاشلىدىمۇ ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم ، ھەر ھالدا ئۇرۇشۇپ قالدى . ئۇلار بىر - بىرىنى ناھايىتى سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە تاش - چالما ، لايلارنى بىر - بىرىگە ئاتاتتى . بۇلارنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى سېزىلىپ تۇراتتى .

مانا بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن ، توختى قىلىۋاتقان پارىڭىنى ئۇزۇپ قويدى - دە ، بالىلارنى ئاجرىتىپ قويۇش ئۈچۈن كەتتى . ئۇلارنىڭ ۋىجدىكرەك كەلگەن بىرى كۆكەمىرەك ئىدى . ئۇ تىنماي تاش ئېتىپ ، تىللاپ ھەم ۋارقىراپ يىغلاپ تۇراتتى . توختى بېرىپ ، تۇم - تۇم بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ سىلكىپ ئوچۇمىدىكى تاش ۋە قاتتىق لاي پارچىلىرىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى - دە :

— بولدى ، قىلىۋى ئەمىدى ، سەن نېمانچە كۆكەمىلىك قىلىسەن ، — دەپ ئۇرۇشۇش ئۈچۈن پىستە كۆچۈكتەك ئېتىلىپ تۇرغان بالىنى قولتۇقىغا قىسىپ ئاشخانا ئالدىغا ئېلىپ كەلدى . يەنە بىرى خېلى غەرەز ئۈقىدىغان بالا ئىكەن .

— سەن نېرىراق كەتسەڭچۇ ، — دېگەنىدۇق ، ئۇ ئارتۇق كاجلىق قىلمايلا كۆزدىن غايىب بولدى . شۇنداق قىلىپ جېدەل جىمىپ قالدى . توختى كۆكەمە بالىنىڭ لاي قوللىرىنى يۇيۇپ يولغا سالدى . مەن توختىنىڭ بالىلارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ ئىناق ئۆتۈشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بالىلىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئېسىمگە ئالدىم .

2

مەن تېخى كىچىك ئىدىم ، ناھايىتى توققۇز ياشلىق ۋاقتلىرىم بولسا كېرەك . بىر ئاخشىمى ئۇدۇل قوشنىمىزنىڭ ھويلىسىدىن چىقىۋاتقان كۆچلۈك ناخشا ساداسىنى ئاڭلاپ قالدىم . ماڭا ئوخشاش ناخشىغا قىزىقىپ قالغان ئۇچ ـ تۆت تەڭتۇشلىرىم بىلەن قوشنىمىزنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىن ئۆمىلەپ ھويلىغا كىردۇق . ھويلا ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى . بىز ئۆي ئىگىلىرىگە تۈيدۇرماي تام ياقلاپ كېلىپ ، ناخشا ـ ساز ئاڭلىنىپ تۇرغان ئۆينىڭ پەنجىرىسىدىن ماراپ تۇردۇق . ئۆينىڭ ئىچى يىگىتلەر بىلەن لىق تولغانىدى . بىرقانچىسى سازەندىلەر ئەتراپىدا توپلىنىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئوڭ ئالقىنىنى قۇلىقىغا قويۇپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ۋارقىرايتتى . كۆپچىلىك زەدىۋال تارتىلغان تامغا يۆلىنىپ ، بەزىلىرى بولسا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ جىم ئولتۇرۇشاتتى . ناخشا ئۆينى ، ھويلىنى ۋە پۈتۈن مەھەللىنى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك كۆچلۈك ۋە جەزبىلىك ياڭرايتتى .

بۇلار بارات ئايىمى (ئاينىڭ 14 ـ كېچىسى)نى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تۇنەشكە توپلانغان مەھەللىمىزنىڭ ياش يىگىتلىرى ئىدى . ئۇتتۇز ئوغۇلنىڭ ئويۇن ـ تاماشىلىرى بىزنى ناھايىتى قىزىقتۇرغانىدى . مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۇنەك باراۋىتىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن پۇل بېرىشىنى سورىدىم . دادام :

— سەن تېخى كىچىك ، مەشرەپ ئويناشقا ۋاقتىڭ بار ، — دەپ مېنىڭ تۇنەككە كىرىشىمنى توستى .

— توختىنىڭ دادىسى ماقۇل دېدىغۇ ، مەن كىرسەم نېمە بولىدۇ ؟ — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدىم .

— ھەي ، شۇ توختىنىڭ دادىسى ، — دېدى ـ دە ، دادام قوشۇمىسىنى تۇردى . توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى . دادىسى ئۇنى نېمە قىلىمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ، ئەركە قىلىپ قويغان . دادام مېنىمۇ ئۇنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ ئەركە بولۇپ قالمىسۇن ، دەپ

توختى بىلەن بىللە ئويناپ شوخلۇق قىلغانلىقىم ئۈچۈن بىرنەچچە قېتىم ۋارقىراپ قۇلاقلىرىمنى سوزغانىدى . مېنىڭ شۇ كۈنكى مەشرەپ ئويناشقا بولغان قىزىقىشىم دادامنىڭ جازالىرىدىن ئۈستۈن بولغاچقا ، ئۆز گېپىمدە قاتتىق تۇرۇۋالدىم . بۇنىڭ ئۈچۈن دادامۇ مېنى جازالىمىدى . ئۇ ئېھتىمال ئۇلۇغ ئايەم كېچىسى كىشىلەرگە ئازار بېرىش ياخشى ئەمەس ، دەپ ئويلىغاندۇر . ئۆزىمۇ قىرىق رەكەت نامازنى ئوقۇپ تىلەك تىلەش ئۈچۈن تەرەت ئېلىپ جاينامازنى ئۈستىگە بارغانىكەن . ئەلۋەتتە ، مۇنداق چاغدا دادام كۆڭلى يۇمشاپ مۇلايىم بولۇپ قالاتتى .

— ھەي ئاشىق ، بوپتۇ بار ، — دېدى دادام مۇلايىم ئاۋازدا . ئائىلىمىزدىكىلەر بەزىدە مېنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى . چۈنكى ، مەن ئاكىلىرىمغا ئوخشاش كىيىم تاللىيالمايتتىم . ئۇلارنىڭ ئېشىپ قالغان كونا ، يىرتىق كىيىملىرىنى كىيىۋېلىپ كوچىلارنىڭ توپىسىنى پۈرقۇتۈپ ، يامغۇردىن كېيىن بولسا يىغىلىپ قالغان توختام سۇلارنى كېچىپ ئويناپ يۈرۈۋېرەتتىم .

— يارماق بەرمەمسەن ؟ — دەپ سورىدىم .

— قانچىدىن يىغىش قىلىشىپتۇ .

— قىرىق ئەللىك تىيىندىن .

دادام ساندۇقتىن شوينىغا ئۆتكۈزۈلگەن بىر سوم تۇچ يارماقنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ باش تەرىپىدىن بىر بوغۇمنى بۆلۈپ شوينىنى كېسىپ چىگدى ـ دە :

— مە ، سەن كىچىك بولغاندىكىن يىگىرمە تىيىن بەرسەڭ بولىدۇ ، — دەپ يارماقلارنى قولۇمغا بەردى .

— ياق ، قىرىق تىيىن بېرىسەن ، — دەپ تۇرۇۋالدىم مەن .

— يۈگۈر ، سەن ئاچقىپ باق ، ئۇنىشىدۇ .

— ياق ـ ياق ، نېمىدەپ ئېلىپ چىقىمەن ، بۇ ئاز .

— ھەي كاج بالا ! يۇرە ، مەن سېنى باشلاپ ئەكىرىپ قويايى ، — دېدى ـ دە ، دادام قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى .

بىز كىرگەندە ئوتتۇز ئوغۇل ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەدەپ بىلەن دادامغا سالام بېرىشتى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام يېگىتلەر ، مېنىڭ بالام يوغان باشلىق قىلىپ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى بولۇپ سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا تۇنەك كېچىسىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قوشۇلـمەن دەپ كىردى ، — دېدى دادام كۆكسىگە ئالىقىنىنى قويۇپ .

— ۋاي ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ ، — دېدى بۇرۇتى خـەت تارتقان ۋۇجىكرەك بىر يېگىت ، بـۇ ئوتتۇز ئـوغۇلنىڭ يېگىتۈبشى ئىدى ، — كەلسۇن ، قېنى تۆرگە چىق ، ئەزىمەت يېگىت .

— بۇنىڭ تۆرگە چىقىدىغان ۋاقتى بار تېخى . مانا مەيەردە ئولتۇرسۇن ، — دەپ دادام مېنى پەگاھ تەرەپتىكى بىر بۇلۇڭغا جايلاشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

مەن دۇنياغا كېلىپ تۇنجى قېتىم مەشرەپكە قاتناشقانلىقىم ئۈچۈن ، ئىچىمدە دادامغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ بۇلۇڭدا يۇكۇنۇپ جىم ئولتۇراتتىم . تارتىنىشىم ئاستا ـ ئاستا سۇسلىشىپ ئۆزۈ ئىچىدىكىلەرگە كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدىم . توختى مەندىن خېلىلا يۇقىرى جايدا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىر گۇلىدەك (قاتاردىكى يېگىتلەر ئۆزلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتىشىدۇ) مەغرۇر ئولتۇراتتى . مانا بۇ تۇنەك كېچىسىدىكى مەشرەپ مەندە ھەم ياخشى ، ھەم يامان تەسـىرات قالدۇرغانىدى .

مەشرەپنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى بويىچە يېگىتۈبشى ئەڭ تۆرـدە ، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق ، پاششاپېيگى ۋە كۆلبەگـلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى . پاششاپېيگى ئولتۇرۇشـنىڭ ئومۇمىي تەرتىپىنى ، كۆلبەگى بولسا يېمەك ـ ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى . سازەندىلەر ئەمدى چوڭ بەزمىگە چۈشتى . پاششاپ يېنىدىكى بىر ئۈچى ئىككى تىلىنغان تاياقنى (بۇنى گۇل تاياق دېيىشىدىكەن ، ئۇرغاندا كىشىگە قاتتىق تەگمەسۇن ئۈچۈن شۇنداق ياسالغان) قولىغا ئېلىپ دەققەتسىزلىك قىلمۇقانلارنى تەرتىپكە چاقىردى . ئوتتۇز ئوغۇل پاششاپنىڭ «خەپشۇك» ، «جۇپ

تېز» دەپ بېرىۋاتقان بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىپ تىپتىنچ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ساز تەڭشاشقا باشلىدى . بەزمىگە كىرىش ئالدىدا پېشقەدەم بىر سازچى ساتار چېلىپ مۇقام ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ :

«خازان قىلدىم گۈلىستانىم غېمىدە گۈل ئۈزارىمنى .
كەل ئى دىلبەر تاماشا قىل خازان بولغان باھارىمنى .
. . .
ساتارىم تارىغا جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام ،
مۇسىبەت داستانىدىن مەگەر دەپتەر ئاچار بولسام»

دەپ ئوقۇۋاتقان مۇقام غەزەللىرى ۋە ساتار تارى ئۆزىگە خاس تىلى بىلەن خەلقنىڭ چوڭقۇر قايغۇ ـ ھەسرەتلىك سەرگۈزەشتلىرىنى ، دەرد ـ ئەلەملىرىنى ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادە قىلاتتى . بۇ ئاجايىپ مۇڭلۇق ئاھاڭنى تەڭشاپ ئولتۇرغۇچىلار چەكسىز خىيال دېڭىزىغا غەرق بولغانىدى . باشقىلارنىڭ بۇ ئېغىر سۇكۇت ئىچىدىكى خىيالچان كۆرۈنۈشىمۇ ياكى سازنىڭ مۇڭلۇق ساداسىمۇ ، ئەيتاۋۇر ئۆزۈمگە نامەلۇم بولغان بىر خىل سالماق مېنىمۇ يەلكەمدىن بېسىپ ، ھەر خىل ئۇزۇك ـ ئۆزۈك ، ئەمما ئالدى تۈيۈق خىيال كوچىسىغا سۆرەۋاتقاندەك قىلاتتى . شۇڭا ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ، ئۆز ـ ئۆزۈمدىن سىلكىنىپ ، كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئۆيئىچىگە ، يىگىتلەرگە قاراپ قوياتتىم··· ئوتتۇز ئوغۇل باشلىرىنى تۆۋەن سالغان ھالدا قىمىرلىماي تىپتىنچ ئولتۇرۇشاتتى . بەزىبىر پىغانى ئۆرلەپ كەتكەن يىگىتلەر «ھەق ، ھەق ئاچار بولسام !» دەپ توۋلاپ قوياتتى . چوڭ بەزمە غېرىب ـ سەنەم ئاھاڭلىرى بىلەن ئايلاشقاندىن كېيىن ، قۇلاقنىڭ پەردىلىرىنى يىرتقۇدەك كۈچلۈك ئاۋازدا توۋلانغان كوچا ناخشىلىرى باشلىنىپ ، بۇ ناخشىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى باغلىنىپ كېلىپ ، خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى . ئاخىر ناخشىچى ـ سازەندىلەر قىزىرىپ ، تەرلەپ ـ پىشىپ ھارغاندا بەزمە ئايلاشتى . يىگىتلەر ئىچىدىن :

— ياشاپ ، ياشاپ كەت !
— رەھمەت سىلەرگە !
— قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن ، — دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى .
مانا ئەمدى بىر ـ بىرىگە بېيىت ئېيتىپ چاي تۈتۈش ، ئالما ، تۈتۈش ، گۈلچاي ، يۈرتۈېشى سايلاش ، «تام تېشىپ تېرىق ئاپتۇ ، مۇز تېشىپ بېلىق ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەر بىلەن باشلىنىدىغان «داد پادىشاھىم»لارغا ئوخشاش ئويۇن ـ تاماشىلار باشلىنىپ كەتتى . كېيىن سازلار ئۈسسۈل پەدىلىرىگە چېلىنىپ ئىشق ـ مۇھەببەت قوشاقلىرى ئېيتىلىپ ، يىگىتلەر ئۇسسۈلغا چۈشۈپ قىزىپ كەتتى .
ئۆيئىچىدىكى ژاراڭ ـ چۈرۈڭلۈق ئويۇنلار بىرئاز بېسىلغاندىن كېيىن ، كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بىلەن مەھەللىمىزنىڭ نوچى يىگىتلىرىدىن بىرى مەتىلى قارا كۈلكىلىك چۆچەكلەرنى ئېيتىشقا كىرىشتى . مەن بۇ چۆچەكلەرنى ناھايىتى بېرىلىپ تىڭشىدىم . بولۇپمۇ ماڭا «ھەييار تاز» دېگەن چۆچەك تەسىر قىلغانىدى . ئۇ قەھرىمان ئەقىل ـ ھوشىنىڭ جايىدىلىقى ، مۇغەمبەرلىكى ۋە تاپقۇرلۇقى بىلەن پادىشاھنى خىجالەتتە قالدۇرغانىدى . مەتىلى قارا :
— ئۇ ئۇياققا كەتتى ئېشىكىنى ھاڭرىتىپ ، مەن بۇ يەرگە كەلدىم پۈت ـ قولۇمنى ساڭگىلىتىپ ، — دەپ چۆچىكىنى ئاياغلاشتۇردى ۋە تۇمىقىنى ئالماي ئولتۇرغان بىر يىگىتنى كۆرسىتىپ ، — ياق ، ئەنە ئۇمۇ كەپتۇ ، غاز كەلسە يازغا تەۋە ، تۇماق گەدەنگە چۈشسە تازغا تەۋە دەپ ئولتۇرۇپتۇ ، — دەپ چاقچاقنى باشلىۋەتتى .
— ھەي ، ئايدىڭدا سايىگە باش ئاتمىدىغان مازغا تەۋە ، — دېدى تۇمىقى بار يىگىت .
قوللار چايقىلىپ ، داستىخان سېلىنىپ ، تاماقلار يېيىلىۋاتقان ۋاقىتلاردىمۇ چاقچاقلار ئۆينى تىترەتكۈدەك كۈلكىلەر بىلەن داۋام

قىلىۋاتاتتى . ساھىبخانا يىگىت كىرىپ :

— ۋاي باللا ـ باللا ، بىزنىڭ مەھەللىگە قازانچىنىڭ بالىلىرى كەپتۇ ، — دېيىشى بىلەنلا ئوتتۇز ئوغۇل قاياناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ، كۆلكىدىن چىپچىدە توختاپ قېلىشتى . يەۋاتقان ئاشلىرىنى تاشلىشىپ ، ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى . بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالماي مەنمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ تالاغا چىقتىم .

تېخى بىزنىڭ تالاغا چىقىپ گۈلخان سېلىپ ئوت ئاتلاش ، ياغلىق قاپاقنى كۆيدۈرۈپ كېچە سەيلىسى قىلىش ئۈچۈن ھايۋانلارنىڭ سۈرىتىدە ياسىنىش ئىشلىرىمىز تەييارلانمىغانىدى . قازانچىدىن بىزنىڭ مەھەللىگە كەلگەن يىگىتلەر بولسا ھەممە تاماشىسىنى تەييارلاپ كېچە سەيلىسىدە بىزدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ . بىزنىڭ ئوتتۇز ئوغۇل ئىچىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى . قازانچىدىن كەلگەنلەرنى ئۇرۇشقا تەييارلىنىشتى .

يىگىتۈبشى بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى .

— ھاشىم ، سەن تۆمۈر مۇشتۇكىنى ئېلىپ چىق ، — دېدى ئۇ سىپايىلىك بىلەن ۋە يەنە بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، — يۈگۈر ، سەن ھېلىقى مىخ قېقىلغان چومىقىنى ئېلىپ كەل ، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار ، ماۋۇ ئۇششاق بالىلار ئاۋۇال بېرىپ تاش ئاتسۇن . ھامۇت ، سەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ بار !

— يۈرۈڭلار بالىلار ، — دېدى ھامۇت ئۇرۇشقاق خورازدەك ھۇرپىيىپ . ئۇ جېدەل قوزغاش ئۈچۈن بىرنەچچە كىچىك بالىنى ئالدىغا سېلىپ ئىلگىرىلەپ كەتتى .

بىز قوللىرىمىزغا تاش ئېلىپ تار كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىپ كىچىككىنە بىر مەيدانغا چىققانىدۇق ، قازانچىنىڭ بىر توپ ياشلىرىغا ئۇچراشتۇق . ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىزرەك بىر يىگىت ئۇزۇن بىر خادىغا كىيگۈزۈپ ياندۇرۇلغان ياغلىق قاپاقنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . بۇ ئونلاپ يىللاپ ياغقا تويۇنغان قاپاق

مەشئەل لاۋۇلداپ يېنىپ ، ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر جېنىنىڭ بارچە ۋارقىراپ «ۋەشـ شەمسى» ئوقۇۋاتاتتى . كېيىن : «بارات كەلدى ، تۇيدۇڭلارمۇ ، بىزگە قۇيماق قويدۇڭلارمۇ ؟» دەپ توۋلاشتى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۇۋىلارنى تەتۇر ئۆرۈپ كىيىپ تۆگە سۇرىتىگە كىرگەن بولۇپ ، ئۇلارنى بىرى يېتىلەپتۇ . مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن .

— ئاتە ، ئاتە ، تاشنى ئاتمىز ! — دەپ توختى يېڭىمدىن تارتتى ـ دە ، ئۇلارغا قارىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى .

مەنمۇ قولۇمدىكى بىرىنچى تاشنى ئاتتىم . تاش بېرىپ تېگىش بىلەن ئۇ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلار مېنى چۆچۈتۈپ قويدى . ئىككىنچى تاشنى ئېتىشقا جۇرئەت قىلالماي مەھكەم سىـ قىمدىغان پېتى قاراپ تۇراتتىم . توختى بولسا ، بار كۈچى بىلەن تىرىشىپ تاش ئاتاتتى ۋە مېنىمۇ ئېتىشقا قىستايتتى . بىرقانچە تاش لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ياغلىق قاپاق ، تۆگە ، ئېيىقلارغا تەگكەندىن كېيىن ، قازانچىنىڭ ياشلىرى بىزنى قوغلىدى ۋە توختىنى تۇتۇۋېـ لىپ بىر كاچات ئۇردى .

توختى ئاغزىنى يامان قىلىپ تىللىدى . يەنە بىر كاچات ئۇرغاـ نىدى ، ۋارقىراپ يىغلىدى . لېكىن ، ئاغزى بېسىلماي تىللاپ تۇراتـ تى . مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇ شۇ كېچىدىكى جېدەلنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالدى . بولمىسا بۇ يەردە جېدەل قىلىشقا ھېچقانداق ئاساس يوق ئىدى . توختىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالىتى كىچىككىنە ئۇرۇشقاق چۈجە خورازنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى . ئۇ كۆك ئۈچەيلىك بىلەن كۆكەمسىلىك قىلىپ ۋارقىراپ تىللاپ ، يىغلاپ تۇرۇپ يەردىكى تاش ۋە چالمىلارنى تېرىپ ئېلىپ تىنماي ئېتىپ تۇراتتى . ھامۇت مۆـ كۈپ تۇرغان يېرىدىن ھېچنېمىنى بىلمىگەن خالىس كىشى قىياپـ تىدە كېلىپ :

— بۇ كىچىك بالىنى نېمىشقا بوزەك ئېتىسەن ؟ — دەپ ئۇنىڭغا بولاشتى .

— بۇ بىكاردىن ـ بىكار نېمىشقا تاش ئاتىدۇ ؟ — دەپ توپنىڭ ئالدىغا غوللۇق ، قوشۇما قاش بىر يىگىت چىقتى . بۇ ئۇلارنىڭ يىگىتۈشى ئىدى .

— تاغدەك بويۇڭلار بىلەن مۇشۇ كىچىككىنە شۇمتەكلەرگە تەڭ بولدۇڭلارمۇ ؟

— پاھ ، سەن قالتىس ئادالەتچى سوراقچىكەنسەنغۇ ؟ — دېدى قوشۇما قاش يىگىت ھۇرپىيىپ .

— سوراقچى بولسام نېمە قىلاتتىڭ ؟ !

ئارىدىكى گەپ تالىشىشنى باھانە قىلىپ بىز تەرەپنىڭ ياشلىرى بىرلەپ ـ بىرلەپ توپلاندى . ياخشى گەپلەر شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى . ئەمدى زەھەردەك ئاچچىق تىللاشلار باشلىنىپ كېتىپ ، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەتتى .

قازانچى بىلەن شەھەر ئىچى ياشلىرىنىڭ ئىككى گۇرۇھى (سەكسەن نەچچە نەپەر ياش) ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش ـ تالاش باشلىنىپ كەتتى .

يېرىم سائەتچە داۋام قىلغان دەھشەتلىك مۇشتلىشىش جېڭىدە قازانچى ياشلىرىدىن بىرى يۈز ـ كۆزى قانغا بويىلىپ چالا ئۆلۈك بولۇپ يىقىلدى ؛ ئۇچ ـ تۆتى ئېغىر يارىدار بولۇپ سەپتىن چىقتى . شەھەر ئىچى ياشلىرىدىنمۇ بىرنەچچىسىنىڭ ئاغزى ـ بۇرنى قان بولۇپ ، باشلىرى يېرىلىپ ، قاپاقلىرى كۆكىرىپ ئىششىدى .

— ئۇر ، چەيلە !

— مەيدىسىگە دىسلىۋەت !

— ئۇر ، كاللا قوي !... ئۇر ، قان چىقمايدىغان يېرىگە !

— سەن ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن ! مانا خۇمسى ـ ھە ! مانا ... — دېگەندەك غەزەپلىك گەپلەر ، بۇيرۇقلار ، تىللاشلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ئاخىر مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش ـ تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى .

مەن يېرىلىپ ئىششىغان تەنلەرنى ، قۇيۇلغان كۆزلەرنى ، ئاققان قانلارنى كۆردۈم . زارلىنىپ ئىڭرىغان ئېچىنىشلىق ئاۋازلارنى

ئاڭلىدىم . بۇ قانلىق پاجىئە گۈدەك يۈرىكىمنى تىترىتىپ ، كۆزلە-رىمنى پارقىرىتىپ ، ۋۇجۇدۇمنى دەھشەت قورقۇنچ ئىسكەنجىگە ئالغاندى . مەن ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇنچە قاتتىق ئۆچمەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ھېچ ئويلاپ يېتەلمەيتتىم . ئەمدى بۇ ۋەقەنىڭ قانداق ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى بىلمەي گاڭگىراپ تىترەپ تۇرغان ۋاقتىمدا دادام مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ كەتتى .

ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇشت ، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك ، چوماق ، تۆمۈر مۇشت (تۆت بارماقنى ئۆتكۈزۈپ سىقىمداپ تۇتۇۋالىدىغان ئەمچەكلىك تۆمۈر) ، تاش ، ئۆتكۈر پىچاق ۋە خەنجەرلەرنى ئىشقا سالاتتى . بۇ ئۆچمەنلىك ، گۇرۇھۋازلىقلار تۇنەك كېچىسى ، پانۇس كۆتۈرۈپ رامزان ئېيىتقان كېچىلىرى ، توي كېچىسى ۋە سەيلە كۈنلىرىدە بولۇپ تۇراتتى . مۇنداق گۇرۇھلارنىڭ تەرەپبازلىق توقۇنۇشلىرى ياشلارنىڭ ئىچىدىلا بولۇپ قالماستىن ، چوڭلارنىڭ ئارىسىدىمۇ بولۇپ ، دەھشەتلىك پاجىئەلەر يۈز بېرىپ تۇراتتى . نەتىجىدە ، بەزى كىشىلەر ئۆلۈپ كېتەتتى ياكى ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ قالاتتى . شۇنىڭ بىلەن تۇغمەس خۇن دەۋالىرى باشلىنىپ كېتىپ ، ئۇلار نۇرغۇنلىغان پۇل ۋە مال - مۈلۈكلەردىن ئايرىلىپ ، خانىۋەيران بولۇپ كېتەتتى .

3

بۇ قانلىق پاجىئە ۋە ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر ئۆتمۈشتىكى ئىستىبدات دەۋرىنىڭ زەھەرلىك مەھسۇلاتى ئىدى . بۇ مەھەللىۋازلىق ، ئۆچمەنلىكلەر تارىخىمىزنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىلا بولۇپ قالدى . ئەمدى ئۇنداق زەھەرلىك ئۆچمەنلىكلەر ھازىرقى دەۋرىمىزگە يات . ھازىرقى زامانىمىزنىڭ كىشىلىرى ئۆزگەردى . ھەممە چوڭ غەيرەتتە ، ئۆتمۈشنىڭ يىرگىنچلىك قانلىق داغلىرىنى يۇيۇپ يېڭى ھايات قۇرماقتا . مانا شۇ يېڭى ھايات بەرپا قىلغۇچىلارنىڭ بىرى

يېڭىدىن ئادەم بولغان توختى ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھازىرقى تۇرمۇشتىن رازى بولۇپ ھەقلىق رەۋىشته زاماننمىزنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ماختىدى . ئۇنىڭ ئۈستىدىكى يېرىدىن ئۇلانغان ئەسكى ئارقان چۈلۈۋرنى تۇتۇپ كۆتەك ھارۋا ھەيدەپ يۈرگەن توختىنىڭ قوللىرىدىكى تراكتورنىڭ رولىلىرى ، بۇرۇلۇۋاتقان ئۇرغىلىرى ئىشلىمەكته .

شۇنداق قىلىپ ، بىز توختى بىلەن ھازىرقى ئۇلۇغ ئىشلار بولۇۋاتقان نۇرلۇق يېڭى دەۋرىمىز توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئۈستىكى قاراڭغۇلۇق دەۋرىدە ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق بالىلىق ھاياتىمىزدىن سىلەرگە يۇقىرىدىكى كىچىككىنە بىر ۋەقەنى ھېكايە قىلىپ ئۇنتۇق .

توختى چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مېڭىشقا تەييارلىنىپ ، ماشىنىغا ئوت ئالدۇرۇلدى . توختى ماشىنىغا چىقىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، مەن بىلەن خوشلىشۋاتىپ :

— مەنمۇ سېنى كۆرگەنلا كىشىلەردىن سوراپ يۈرىمەن . سەن بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭ ـ دە ، — دېدى ئاغرىنغان قىياپەتته .

— ياق ، مەنمۇ ئانچە ـ مۇنچە سوراپ قويىمەن ، — دېدىم ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ .

— ھەي تاڭەي ، كىم بىلىدۇ ؟ ھەر ھالدا ئىزدىشىپ يۈرەيلى ، خەير ـ خوش . ئىشقىلىپ ئامان بول ! — دەپ توختى ماشىنا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .

ئۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن كېتىپ باراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ توختىنىڭ ۋاقتى چاغ ، كۆڭلى خۇشاللىق بىلەن لىپمۇلىپ تولۇپ تاشقانىدى . ئۇنىڭ چۈشكەن ماشىنىسى گۈركىرەپ ئالغا قاراپ كەتتى . مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ بىسىلغۇچە كەڭ ئۇپۇققا قاراپ قالدىم .

1959 ـ يىلى

قىزىلگۈل

باھار توزدەك قانات ـ قۇيرۇقىنى يېيىپ ، راسا ھۆسنىگە توشقاندا ، تەبىئەت ئاجايىپ جازىبىلىك بولۇپ كېتىدۇ . بولۇپمۇ مۇشۇ پەسلىدە سەھەر تۇرۇپ ، باغ ياكى ئورمانغا كىرسەك ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يېقىملىق بىر تۈيغۇ دېگىزىغا چۆمىسەن .

مەن بۇ يىل خۇددى شۇنداق بىر سەھەردە مەلۇم بىر ئورمان دادۇيىنىڭ مېۋىلىك بېغىغا كىرىپ قالدىم . باغ ناھايىتى كەڭ بولۇپ ، ئايىغى بىرنەچچە كىلومېتىر سوزۇلۇپ كەتكەن كۆز يەتمەس ياش ئورمانلىققا تۇتىشىپ كېتەتتى .

مەن ناھايىتى ئۇزۇن سوزۇلغان ئۇزۇم باراڭلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ، بىردىنلا گۈلزارغا چىقىپ قالدىم ، ئاق ، قىزىل ، ھال ، ناۋات رەڭ قاتارلىق رەڭلەردە تەكشى ئېچىلغان گۈللەر باغ ئىچىگە ئەتىردەك خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى . نېرىقى چۆنەكتىكى قىپقىزىل رەڭدە ئېچىلغان لەيلىقازاقلار تەلپۈنۈپ جىلۋە قىلاتتى .

مېۋىلىك دەرەخلەر بولسا يېشىل ئەتلەس تونلىرىنى كىيىپ ، ھەرقايىسىسى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان مونچاقلىرىنى ئېسىپ تويغا بارىدىغان قىز ـ كېلىنلەردەك ياسىنىشۇالغانىدى . قۇشلار چۇرۇقلىشىپ بەزمە قىلاتتى . ئاتاقلىق ناخشىچى بۇلبۇللار بولسا بۇ بەزمىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پۈتۈن ئەتراپىنى ياڭرىتاتتى . تەبىئەتنىڭ بۇ پەيزىگە تويۇنغان تاڭ شامىلى بولسا ، بۇ جاراڭلىق ناخشىنى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتەتتى .

مانا قاراڭلار ، تەبىئەتنىڭ ھەقىقىي ئانىسى ئەمگەك بولغىنى ئۈچۈن ئۇ شۇنچە گۈزەل ۋە ساپ شېئىرىيەتلىك بولۇپ تۇغۇلغان . ئەلۋەتتە ، ئانىسى مېھىر ـ مۇھەببەت بىلەن تۇجۇپىلەپ ئۆستۈرمىگەن بولسا ئىدى ، ئۇ بۇنچە چىرايلىق ھۆسنگە تولۇپ تاشمىغان بولاتتى .

مەن مۇشۇنداق تۇيغۇلارغا بېرىلىپ كېتىپ بېرىپ ، ئۇجمە دەرىخى ئۇستىدە ئېچىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بىر قىزىلگۈلنى كۆرۈپ قالدىم . «ئەجەبا ، بۇ ئۇجمە ياغىچىغا قىزىلگۈل ئۇلاپ قويغانمۇ نېمە ؟... » دەپ ئويلىدىم . يېقىنلاشقانسېرى ، ئۇنىڭ گۈل ئەمەس ، بېشىغا قىزىل ياغلىق سېلىۋالغان بىر ئايال ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى . ئۇ شاخ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ ھەدەپ ئۇجمە يەۋاتاتتى . مەنمۇ ئۇجمە يېمەكچى بولۇپ ، يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتتۇم . قولۇم يەتمەيدىغان بىر شاختا بىرمۇنچە قارامتۇل ئۇجمە دانلىرى پىشىپ يالتىراپ تۇراتتى . پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ قولۇمنى سوزدۇم . بىر - ئىككى قېتىم سەكرەپمۇ كۆردۇم . لېكىن ، شاخنىڭ ئۇچىنى تۇتالمىدىم . مېنىڭ بۇ ھەرىكىتىمنى ئۇجمە ئۇستىدىكى «قىزىلگۈل» كۆرۈپ قالغان بولسا كېرەك ، مەن كۆزلىگەن شاخقا ئۆتۈپ ، ئۇنى تۆۋەنگە ئېگىۋەتكەندى ، ئۇجمىگە بىر تۇيدۇم . ئۇ مېنىڭ بويالغان كالپۇكلىرىمنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى . مەنمۇ ئۇنىڭ بارماق ۋە لەۋلىرىنىڭ ئۇجمە شىرنىسى بىلەن قارىگۈل رەڭگىدە بويىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈپ قويدۇم .

* * *

چۈشتىن كېيىن مەن دۇيجاڭ بىلەن ئېتىزلار ئارىسىدىكى چىغىر يولدا كېتىۋېتىپ دېڭىزدەك چايقىلىپ تۇرغان كۈزگى بۇغدايلىقىنىڭ نېرىقى چېتىدە بىرنەچچە كىشىنىڭ قوش ھەيدەۋاتقانلىقىنى كۆردۇم . بىرىنىڭ بېشىدا قىزىل ياغلىق يەلپۇنۇپ تۇراتتى .

— قوشچىلارنىڭ ئارىسىدا ئاياللارمۇ بارمۇ نېمە ؟ — دەپ سورىدىم .

— ھە ، ھازىر بىزنىڭ دادۇي بويىچە قوش تۇتۇۋاتقان ئۇچ ئايال بار ، — دېدى دۇيجاڭ .

— ئۇلارنىڭ يېر ئاغدۇرۇشى ئەرلەرنىڭكىدىن كەم ئەمەستۇ ؟

— ئەگەر سىز ئەنە ئاشۇ رازىيەگە مۇشۇ بابتىن سۆز ئاچسىڭىز ، ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا كېتىدۇ .

— ئەرلەر بىلەن بەسلىشىش توغرىسىدا دېمەكچىمۇسىز ؟

— گەپنىڭ ئايىغى شۇ يەرگە بارىدۇ ـ دە ، ئەگەر ئۇ ئاياللار قوش تۇتالمايدۇ ، دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا ، غەزەپتىن كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىدۇ .

— پاھ ، ئاجايىپ ئاچچىق يامانكەن ـ دە ، بۇ رازىيەگۈلىڭىزنىڭ ! — دېدىم مەن چېقىشىپ ، كېيىن ، — ئاياللارنى كەمسىتىدىغانلارمۇ بارغا ئوخشايدۇ بۇ يەردە ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم .

— ئۇنداقلارمۇ يوق ئەمەس ، — دەپ دۇيجاڭ ماڭا بۇرۇلۇپ توختىدى . بىز تاماكا چېكىش ئۈچۈن غول ئېرىقنىڭ قىرىدىكى ئېشەك چىمى ئۈستىدە ئولتۇردۇق . مەن ئۇنىڭ ئالدىغا تاماكا قاچامنى ئېچىپ قويدۇم . ئۇ يوغان قاتما بارماقلىرى بىلەن گېزىت قەغىزىگە مۇخۇركا ئوراپ تۇرۇپ سۆزگە قىزغىن كىرىشىپ كەتتى :

— ئەسلىدە رازىيەنىڭ ئاچچىق يامان ئەمەس ، ئەمما «گەپكە كەلگەندە ئاتاڭدىن قايتما» دېگەندەك ، خېلى ـ خېلىسىگە گەپ بەرمەيدۇ . ئۇنى كەمستىمەن دېگەن ئادەم ئەخمەق . بەزىلەر ئۇنى تا 1959 ـ يىلىغىچە كۆزىگە ئىلماي يۈرۈشتى .

— سەت دەپمۇ ؟ — دېگەندىم ، دۇيجاڭ «كۆزگە ئىلماي» دېگەن سۆزنى باشقىچىرەك چۈشەنگىنىم ئۈچۈن ئىزاھ بەردى :

— ئۇ ھازىر يىگىرمە تۆت ياشقا كىردى ، تۇرمۇشقا چىققان . ئۆزى سەتمۇ ئەمەس ، ئوتتۇرا چىراي ، جۇغى كىچىكرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مۇشۇ ۋاقىتكىنە ئاياللىنىڭ قولىدىن نېمىمۇ كېلەر دېيىشەتتى . ئەمما ، ئۈچ يىلدىن بېرى رازىيە قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى . مەن ـ مەن دېگەن يىگىتلەرنى يەرگە قارىتىپ قويدى . 1959 ـ يىلى ئەتىياز ئېتىزلار راسا ئۆپكىدەك ئېسىلىپ تاۋلىنىۋاتقان كۈنلەر ئىدى . ھازىرلىقلار تۈگەپ ، ئەتە يەر ھەيدەشنى باشلايمىز دېگەن كۈنى كەچقۇرۇن مەجلىس ئاچتۇق .

بەزى يەرلەردە قار ئەمدىلا ئېرىپ تۆگىگەنلىكى ئۈچۈن يەر پاتقاق بولۇشى مۇمكىن دەپ ئەتىسى يەر ئاغدۇرۇشقا چىقىدىغانلارنى ئۈستا قوشچىلاردىن سايلىدۇق . رازىيە ۋە ئۇنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن قوش تۇتۇشنى تەلەپ قىلىپ يۇرگەن ئىككى ئايال بۇ قېتىم ئەرلەر بىلەن بىللە قوش ھەيدەشكە چىقىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقانىدى ، كېرىمجان دېگەن ئۈستا قوشچى يىگىت : «بۇ تۇزى كەم گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇڭلار ، بىز ئاغچىئايلام ئويىنىمايمىز ، قوش ھەيدەيمىز » دەپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى چىقتى . مانا شۇ ۋاقىتتا رازىيەنىڭ قېنى قاينىشقا باشلىدى .

— يولداشلار ! — دەپ ئورنىدىن دەس تۇردى رازىيە ، — كېرىمجان نېمە دېمەكچى بولۇۋاتىدىكەن ، بىز چۈشىنەلمىدۇق !

كېرىمجان بەندىكده تامغا يۆلەنگىنىچە بىپەرۋا ئولتۇرۇپ :

— چۈشەنمەيدىغان نېمىسى بار ؟ بۇ ئولتۇرۇپ كۆكتات ئوتاش ئەمەسقۇ ، بۇ قوش ھەيدەش ! — دېدى .

— بىزمۇ قوش ھەيدەيمىز دەۋاتمىزغۇ ! بۇ تۇزى كەملىك بولامدىكەن ؟

— ھەر كىم ئۆزىگە لايىق ئىش توغرىسىدا گەپ قىلمىسا لاۋزا بولۇپ قالىدۇ ، — دەپ غودۇڭشىدى كېرىمجان .

— سىزنىڭچە ئاياللار قوش ھەيدەلمەيدىكەن ـ دە ؟

— شۇنداق ! سىلەر سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار ، بىز يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوتياش تېرىيسىلەر .

رازىيەنىڭ كۆزلىرىدىكى جىددىيلىك ئۇنىڭ بارغانسېرى قېنى قىزىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشتى :

— كېرىم ، مەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايى ، يەرنىمۇ سىلەر بىلەن بىللە ئاغدۇرىمىز . ئاشلىق بىلەن ئوتياشنىمۇ سىلەر بىلەن بىللە تېرىيمىز .

— ئاياللارنىڭ قولىدىن قوش ھەيدەش كەلمەيدۇ ! — دېدى كېرىم .

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە دۇيجاڭ بىردىنلا كۇلۇۋېتىپ ئۆچۈپ قالاي دېگەن تاماكىسىنى شورىدى .

— مانا قاراڭ ، سىز رازىيەگۇلىڭىزنىڭ ئاچچىقى يامان ئىكەن دېدىڭىز ، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى دۇيجاڭ ، — ئۇ ھېچقاچان ئورۇنسىز ئاچچىقلانغان ئەمەس ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر خۇددى پىلىموت ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقسىمۇ ، ناھايىتى ئورۇنلۇق چىقىدۇ . شۇ قېتىم كېرىمجاننىڭ گېپىگە تازا ئاچچىقى كەلدى . لېكىن ، ئورۇنسىز يامان گەپ قىلمىدى . ئۆزىڭىز ئاڭلاپ تۇرۇپسىزكى ، كېرىمجان شۇ سۆزى بىلەن ئاياللارنى كەمسىتتى .

— رازىيىنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ئېسىڭىزدە باردۇ ؟ — دەپ سورىغانىدىم .

— ئېسىمدە ، ئېسىمدە بولماي ، — دەپ تەكىتلىدى دۇيجاڭ ، رازىيە ئۇنىڭغا تىكلىنىپ تۇرۇپ : «ئەمىسە ئاياللارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ؟» دەپ كۇلۇۋەتتى . لېكىن ، بۇ كۇلكىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ لەۋلىرى قىزىپ تىترەپ كەتتى ـ دە ، دېدى :

— بىلەمسىز ؟ بىز «ئاياللار ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايدۇ ، ئۇلار ئۆيئىچىدىكى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشىنلا قىلسا بولىدۇ» دەيدىغان كونا جەمئىيەتتىكى ئۇنداق بىمەنە سۆزلەرگە يول قويالمايمىز . تېگىنى سۇرۇشتۇرسىڭىز ، دېھقانچىلىقنى بىز ئاياللار باشلاپ بەرگەن . بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز .

— ئوقۇغان بولسىڭىز ئۇ كىتاب ، كىتابتا نېمىلەر دېيىلمەيدۇ .

— ۋاي قوۋۇرغامەي ، «چىراغپايدا چاي ئىچكەن (چېچەن)نى كۆردۈم» دېگەندەك ، ئەمدى كىتابلاردىن قۇسۇر تاپقىلى تۇردۇڭما ؟ ئۇقۇپ قوي كېرىم ، ئۇ دېگەن پەن ! — دېدى رازىيە .

— بۇ يەردە كىتابنىڭ ۋارىقىغا ئەمەس ، ئىككى بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ يەر ئاغدۇرىمىز .

— بىزمۇ ئېتىزدا ئاغىچىلايلام ئويناپلى دېمىدۇق ، سوقا تۈتۈپ يەر ھەيدەيمىز ، ئەرلەر قىلغان ئىشنى بىزمۇ قىلمىز دەۋا-تىمىز . كۆچنى ئىشلىتىش ئۈچۈن پەنمۇ كېرەك ، پەممۇ كېرەك ، روھمۇ ، كۈچمۇ كېرەك .

شىمال تەرەپتىن يېقىملىق ناخشا ئاھاڭى ئاڭلىنىشقا باشلا-دى . دۈيجاڭ ئۇرنىدىن تۇرۇپ ، شۇ تەرەپكە قاراپ ، سۆزنى يۆتكىدى .

— مانا ئاڭلاۋاتامسىز ؟ بۇ ناخشىنى رازىيە ئېيتىۋاتىدۇ . ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك روھلۇق ئايال .

ئېتىزلىقتا ، گۈلشەندە
خۇشال ئۆتىدۇ چاغلار ،
ئازاد زامان…

ئەجەب چىرايلىق ناخشا . قوش ھەيدەپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتىش ئاسان ئەمەس . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاتلارمۇ ، سوقىمۇ تەكشى ھەرىكەت قىلىشى كېرەك . بولمىسا : «تاش ـ تاش ، ئىچكىرى ، تاپ ياقلاپ» دەپ ۋارقىراپ ، ئېگىز ـ پەس دەسسەپ مۇدۇرۇپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتقىلى بولامدۇ ؟ رازىيە ئاتلارنى راسا بابلاپ قوشنى دېگەندەك تەڭشەۋالغان ئۇستا قوشچى بولغىنى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق خاتىرجەم-لىك بىلەن يەر ئاغدۇرۇۋاتىدۇ ـ دە ، — زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ماڭا سۆزلەپ بېرىۋاتقان بۇ دېھقاننىڭ كىرسىز كۆڭۈل قاچىسى مۇشۇ تۇرقىدا زوققا تولغانىدى .

مەن بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى ئۇنىڭ يوغان ئېچىلىپ يالتىراپ كەتكەن كۆزلىرىدىن كۆرۈپ تۇراتتىم . مەن رازىيەنىڭ قانداق قىلىپ ھازىرقىدەك داڭدار قوشچى بولۇۋالغانلى-قىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن دەسلەپكى ئىش باشلاش ۋاقتىدە-كى مەجلىسنىڭ ئاخىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى سۈرۈشتۇرگۈم كەلدى .

— دېمەك ، ھېلىقى مەجلىستە كېرىمجاننىڭ ناتوغرا پىكرىنى تەنقىد قىلدىڭلارمۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— بىز ئىش ئۈستىدە سۆزلىشىۋاتقىنىمىز ئۈچۈن تەنقىدلىمىدۇق ، ئۇنىڭغا چۈشەنچە بەردۇق . رازىيە بولسا بىرئاز زاڭلىق ئارىلاش : «بۇنىڭدىن كېيىن ئاياللارنى كەمسىتىدىغان مۇنداق فېئۇداللىق كۆزقاراشتىكى كونا چۈشەنچىلىرىڭنى ئەسكى مازارلارغا ئاپىرىپ تاشلىۋەت» دەپ كۈلكە قىلدى . ۋە ئاخىردا : «قېنى ئاياللار قوش ھەيدىيەلەمدۇ ، يوق ؟ بۇنى بىز ئىش ئۈستىدە سىناپ كۆرەيلى» دەپ قەتئىي تەلەپ قىلدى . بىزمۇ ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدۇق . ئۇ شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىدىن باشلاپ ئاۋۇال بىر چىشلىق سوقىنى ، كېيىنرەك ئىككى چىشلىق سوقىنى ھەيدەشكە چۈشتى . سوقا تۈتۈشنى ئۆگەنگۈچە خېلى جاپا تارتتى . مەن ئۇنىڭغا قوشنى قانداق تۇتۇشنى ، قانداق تەڭشەشنى ، ئات ، جابدۇقلارنى قوشۇش ۋە ئاسراشنى ناھايىتى بىر ـ ئىككى قېتىم كۆرسەتىپ بەردىم .

دەسلەپكى قوش ھەيدەۋاتقان ۋاقىتلىرىدا ئۇنىڭ يېنىغا بىرـ نەچچە كۈن بېرىپ تۇردۇم . رازىيە بەزىدە ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەتتى ، بەزىدە قارىدىن چىقىپ كېتەتتى . رېچاكنى باسالماي سوقىنىڭ چىشى يىلتىزلارغا ئۇرۇلۇپ ، كۆتۈرۈلۈپ كەتسە ياكى ئۈزە ئېلىپ ئاتلار تېز يۈگۈرۈپ كەتسە ، داڭگاللارغا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتى . مۇنداق ۋاقىتلاردا كېرىمجان ئىچى تارلىق بىلەن كۈلەتتى . رازىيەنىڭ دۈگىلەك يۈزى ئىزا تارتقىنىدىن گىرده نانەك كۆپۈپ قىزىرىپ كېتەتتى . لېكىن ، ھېچنېمە دېمەستىن چىشنى چىشىغا بېسىپ تېخىمۇ غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى . بىر كۈنى ئاتلار ئېلىپ قېچىپ ، سوقىنىڭ يېنىدىكى تۆمۈر رازىيەنىڭ پاقالـ چاق گۆشىنى تىلۈۋېتىپتۇ . كۆردىڭىزمۇ ، بۇنىڭ تىركىشۋاتقانلىقىنى ! بۇ توغرۇلۇق ھېچكىمگە ھال ئېيتماستىن ، بېشىدىكى ياغلىقى بىلەن پۈتىنى مەھكەم تېڭۋېلىپ يەنە قوش ھەيدەۋېرىپتۇ . كېيىن بىز ئۇنىڭ ئاقساپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، قاراپ باقساق پۈتى ئىششىپ كېتىپتۇ . بىرمۇنچە نەسىھەت قىلىپ يۈرۈپ ئاران

دوختۇرغا قاراتتۇق . ياراڭ ساقايغۇچە داۋالىنىپ ياتقىن دېسەك ، بىر قىزىل دورا بار ئىكەن ، شۇنى سۈركىۋېلىپ يەنە ئېتىزغا چىقىپ كەپتۇ . مانا قاراڭ ، ئاخىر ئۇ ئۆزى تۇتقان قوشنى ھېچ-كىمگە بەرمەي ئىشلەپ يۈرۈپ يارىسىنى ساقايتتى .

ئۇ دەسلەپ قوش ھەيدىگەن چاغلىرىدا كۈنىگە ئىككى مو يەر ئاغدۇراتتى ، كېيىن ئۇچ موغا يەتكۈزدى . ئەرلەر بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ تۆت - بەش مو ، ھەتتا بەزى چاغلاردا ئات يەڭگۈشلەپ ئالتە موغا يەتكۈزۈپ يەر ھەيدىگەن كۈنلىرى بولدى .

رازىيە كېيىنكى ۋاقىتلاردا كېرىمجان بىلەن مۇسابىقىگە چۈ-شۈپ كېرىمجاننى خېلى ئارقىدا قالدۇردى . كېرىمجان يەر ھەيدەش داۋامىدا رازىيەدىن يېڭىلگەنلىك ئەلىمىنى سوقا ۋە ئاتلاردىن ئالاڭ-تى . ئۇ : «مېنىڭ ئاتلىرىم ئوسال ، ئورۇق» دەيتتى ياكى «سوقام يامان» دەپ سەۋەب تاپاتتى .

ئۆتكەن ئەتىياز كېرىمجان سوقىنىڭ قانىتىنى سۈندۇرۇپ قويۇپ : «يەر توڭ دېسەم ئۇناشماي مانا ، سوقام سۈندى» دەپ ئىشقا چىقماي يېتىۋالدى . شۇ چاغدا رازىيە ئۇنىڭغا : «كېرىمجان ، يەر توڭ ئەمەس ، سىزنىڭ ئىدىيىڭىز توڭ ، بولمىسا سىزنىڭمۇ ، بىزنىڭمۇ سوقىلىرىمىز بىر ئېتىزدا يۈرۈۋاتىدىغۇ ؟» دەپ راسا قىزارتقاندى .

«ياخشى دېھقان ئۇلاغنى باقىدۇ ، يامان دېھقان قامچىسىنى قاقىدۇ» دېگەن تەمسىل بار . بىزنىڭ رازىيە بولسا ياخشى دېھقان بولدى . قوش ۋاقىتلىرىدا ئاتلىرىنى ئۆزى باقىدۇ ، ناھايىتى بابلاپ ئىشلىتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاتلىرى سېمىز ، قوشنى جاڭ-لىق تارتىدۇ . رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئاتلىرىغا يەم بېرىدۇ ، ئۇلارنى سىلاپ - سىيپاپ خۇددى كىچىك بالىنى ئەركە-لەتكەندەك «ئوماقلىرىم» ، «ئېسىل جانىۋارلىرىم» دەپ پۇپۇچەك-لىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىدۇ . بەزىلەر بولسا ئىشلەۋاتقان ئۇلاغلىرىغا غەمخورلۇق قىلمايدۇ . ئۇلار ھېرىپ قالسا : «بىزگە ياخشى ئات بەرمەدىڭ» دەپ رەنجىيدۇ .

دۇيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ پوقاق بولۇپ يەلپۇنۇپ تۇرغان كۆز-گى بۇغدايلارغا ھەۋەس بىلەن قارىدى . قولىنى سوزۇپ تۇرۇپ :

— مانا كۆردىڭىزمۇ ؟ مۇشۇ كۆز يەتمەس كۆزگى بۇغدايلىق يەرلەرنى رازىيە ھەيدىگەن . بۇ قىزنىڭ قوللىرى قىزىلگۈل . توغ-رىسى ، قەلبى قىزىل ، چېۋەر ئايال دېگەن مانا شۇ ! شۇنىمۇ دەپ قويماي ، شەھەرلەردىكى بىكار تەلەت لاغايلاپ يۈرىدىغان «مەمەدان» ئوغۇللاردىن يۈزىگە بىر رازىيەنى تېگىشمەيمىز جۇمۇڭ ، — دەپ چاقچاق ئارىلاش كۈلۈپ قويدى .

دۇيجاڭ داڭدار قوشچى رازىيەنى ھەققانىي رەۋىشتە تەرىپلە-دى . مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، چىغىرتماقتەك قارامتۇل يېشىل بولۇپ ئۆسكەن بۇغدايلارمۇ باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىنى تەستىقلاپ گۈۋاھلىق بېرىپ تۇرۇپتۇ . چۈنكى ، بۇلار-مۇ رازىيەنىڭ ئەمگىكى بىلەن تۇغۇلغانىدى .

بىز قوش ھەيدەۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدۇق . ماڭا رازىيە دەپ تونۇشتۇرغان نەمۇنىچى قوشچى ھېلىقى سەھەردە ئۇچمە دەرىخى ئۇستىدە كۆرگەن قىزىلگۈل ئىكەن . مانا ئەمدى ئۇ ئاختارملىقتا ئېچىلىپتۇ .

1959 - يىلى

شەپقەت ھەمشىرىسى

1

يانۋار كۈنلىرى . پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن ، سوغۇق ئادەمنى ھەردەك چېقىپ تۇرىدۇ . تۇغمەننىڭ نورى ئۇسـتىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان چوكا مۇزلار ئادەتتىكى ئېقىمنى ئۆزگەرتىپ ، ئەتراپىغا مەرۋايىتتەك يالتىراق تامچىلارنى سېپىپ تۇراتتى .

بىز تۇغمەننىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭگە كەلگەندە لەڭشاڭ بۇتخانىسى ئەتراپىغا جايلاشقان گومىنداڭنىڭ پوتەيلىرى ئاشكارا كۆرۈندى .

— ئەمدى تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرۈش كېرەك ، — دېدى يېنىمدا كېلىۋاتقان سەپدىشىم .

— توختا ، ساناپ باقايلى ، قانچە پوتەي ئىكەن ، — دېدىم .

— ھەي ، بىغەرەز نېمىكەنسەنا ، مۇشۇ بۇرۇلۇشتىكى دۆڭ خەۋپلىك ، دۈشمەنگە مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىسەن ـ دە ، — دېيىشى ئارىلىقىدا «تاق» ، «دۇڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، بىر پاي ئوق ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ كەتتى . بىز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۇق .

تۇغمەننىڭ ئۆستىگى بويىدا ئىككى كىشى قوليانغلىق يۈيۈشۈپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ قىزلار ئىكەنلىكىنى يىراق جايدىن قاراپ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى . ناھايىتى يۇز قەدەم يېقىنلاشقان چاغدىلا ئاۋازىنىڭ زىللىقىدىن بۇلار قىزلار ئىكەنغۇ دېدۇق . ئۇلارنىڭ بېشىدا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىدا قايرىما ياقىلىق قىسقا جۇۋا ، پۇتىدا پىيما بار ئىدى . ئەسكىرىي فورمىدا ئەرەنچە تىكىلگەن جۇۋا ئۇلارنىڭ گەۋدىسىگە ئانچە لايىق كەلمەي ،

چاققانلىقىنى يوشۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ ، ئۇلار تاسما بەلۋاغ بىلەن بېلىنى مەھكەم باغلاپ ، پىيمانىڭ قونجىنى قايرىپ ، يۈرۈش - تۇرۇشىغا خېلى قولايلىق يارىتىلغانىدى .

بىز ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ ، ئويمانداكى سازلىقنىڭ شىمالىغا ئورناشقان شتابقا كىرىپ كەتتۇق . بۇ شتاب پوزىتسىيىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىنىڭ ئەڭ چېتىگە جايلاشقان بولۇپ ، دۇشمەنىڭ لەڭشاڭ ئېگىزلىكىدىكى ناھايىتى نۇرغۇن پوتەي ۋە ئاكوپلىرىغا قارشى مۇھىم ئورۇن ئىدى . ئىككىنچىدىن ، بۇ شتاب جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ پوزىتسىيىسىنى «يېڭى ھايات» مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن يوللار غەربتىكى دۇشمەن پوزىتسىيىسىدىن ئاجرىتىپ تۇراتتى . دۇشمەنلەر يولىنىڭ ئۇ قانىتىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە پوتەي ياساپ ، ئىستانوكلۇق پىلىموتلارنى ئورنىتىۋالغان . بۇ قاناتتا بولسا ، دۇشمەنلەر تەرىپىدىن كۆيدۈرۈپ ۋەيرانە قىلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ تاملىرى ۋە ئاندا - ساندا ئوقتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن تىزىلغان كېسەكلەر بىزنىڭ پوزىتسىيىمىزنىڭ چېكى ئىدى . بىز شتاب باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ بىرئاز سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن ، سۇ بويىدا ئۇچراتقان قىزلاردىن بىرى ئىشكتىن رۇخسەت سوراپ كىرىپ كەلدى .

— مانا بۇ بىزنىڭ قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۇل بولىدۇ . قىرىق كۈندىن بېرى بىز بىلەن بىرقانچە جەڭدە بىللە بولدى . يۈرەكلىك ، ئىشچان قىزىمىز ، — دەپ تونۇشتۇردى شتاب باشلىقى .

— شۇنداق ، بىز تونۇشقۇ ، — دېدى سەپدىشىم . رىزۋانگۇل كۈلۈمسىرەپ :

— سىزغۇ بۇ يەرگە بىرقانچە قېتىم چىققانىدىڭىز . بۇ كىشىنىڭ تۇنجى قېتىم كېلىشىغۇ دەيمەن ، — دېدى مېنى كۆرسىتىپ .

— توغرا ، — دېدىم مەن .

رىزۋانگۇل — قوي كۆزلۈك ، قارا قاش ، قاڭشارلىق ، بۇغداي ئۆڭ ، ئوتتۇرا بوي ، ئون توققۇز ياشتىكى قىز ئىدى . ئۇ ئۆزىگە

سەپداش بولۇڭاتقان ئۇيغۇر قىزلىرى ئىچىدە تېتىكلىكى ، پىكرى-
نىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى . ئۇ باشقا
قىزلارغا قارىغاندا ، ئۆزىگە ياراشقان تەمكىن ، يېقىملىق قىياپەتتە
كىشىلەر بىلەن ئەركىن سۆزلىشەلەيتتى . ئۇرۇش باشلانغىلى ئىكى-
كى ئايغا يېقىن بولۇپ قالدى . كۈنساناپ پارتىزان شەكىلىدىن
ئىنتىزاملىق ئەسكىرىي قىسىملارغا ئايلىنىڭاتقان جەڭچىلىرىمىز
كېچە - كۈندۈز تىنماي مەشىق قىلىپ ، ھەربىي قائىدە ۋە قورال
ئىشلىتىش يوللىرىنى ئۇستۇن ھەۋەس بىلەن ئۆگەنمەكتە ئىدى .
بىز بىر بۇلۇڭدا بەشئاتار مىلتىقىنى بۇزۇپ ، تۈزەپ ئۆگىنىڭاتقان
بىر يىگىتنىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن دۇشمەندىن ئولجا
ئالغان قوراللارنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۇلارنى ئىشلىتىش يوللىرى توغ-
رىسىدا سۆھبەتلەشتۇق . ھەممىمىز تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىمىز
ئۈچۈنمۇ يىگىت مىلتىقىنىڭ چاقمىقىنى ئورنىغا سېلىشتا تەمتىرەپ
قالدى . رىزۋان مىلتىقىنى قولىغا ئېلىپلا ، ھېچقانداق تەمتىرەپ
تۇرماستىن چاقماقنى ئورنىغا سېلىپ قويدى . يىگىت ئىزا تارتقا-
نىدىن قىزىرىپ كەتتى .

رىزۋانگۇل بەشئاتار مىلتىق ، قول پىلىموت ۋە گرانات ئې-
تىشنى ، مىلتىقلارنى چۇۋۇپ تۈزەشنى ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىۋال-
غانىدى . چۈنكى ، ئۇ قايتا جەڭلەردە بولۇشنى ، ئەگەر بىرەر ئېغىر
ۋەزىيەت ئىچىدە قالسا ، دۇشمەن بىلەن ئاخىرقى تامچە قېنى قالغۇ-
چە قوراللىق كۈرىشىشنى ئويلايتتى .

شۇنىڭ ئۈچۈن رىزۋانگۇل ئىنقىلابنىڭ ئالتىنچى كۈنىلا بىر-
نەچچە دوستى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى باش شتابقا كېلىپ ، پىدائىي
بولۇپ ئالدىنقى سەپكە ئېرىشىنى تەلەپ قىلدى . پىدائىيلارنى تىزىم-
لاۋاتقان قارا قاش يىگىت ھاكاۋۇرلۇق بىلەن :

— ھەي سىڭلىم ، ئۇرۇش دېگەن قورچاق ئويۇنى ياكى ئاغ-
چىنايلام ئويۇنى ئەمەس ، بىلىپ قويۇڭ ، بۇ جەڭ ! — دېدى .

يىگىتنىڭ كۆرەڭلەپ قىلغان سۆزى رىزۋانگۇلنىڭ ئىزىزەت -
نەپسىگە تەگدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يىگىتكە قاتتىق تېگىپ :

— «چاپىنى بارغا مۇشت ئاتسام ، جۇۋىسى بارغا تور كەتتى» دېگەندەك مەن گومىنداڭغا قارشى مۇشت ئاتاي دېسەم ، سىزگە تور كەتتىمۇ ، نېمە ؟ ! — دەپ ئۇستەلگە ئالمىنىنى قويۇپ ، ئۇنىڭ پىدائىيلارنى تىزىملاۋاتقان دەپتىرىگە قارىدى . زالدا پىدائىيلىقنى تىزىملىتىشقا ئۆۋەت كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

— ئۇكاموي ! ئۇرۇش دېگەن جان ئالىدۇ . بۇنداق ئىشقا بېلىنى چىڭ باغلىغان ئوغۇل بالا بولۇش كېرەك . مەن سىلەرنى قىز دەپ ئاياپ گەپ قىلسام ، قاينىاپ كەتتىڭىزغۇ ! — دېدى يىگىت خىجالەت بولۇپ .

— پۈتۈن خەلقىمىز قوزغىلىپ ، كوچا ـ كوچىدا دەريادەك دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتىدۇ . بىز ئۆيىمىزدە شۇك ئولتۇرالامدۇق ؟ خەلق ئەركىنلىك ئۈچۈن «ھۇررا» قىچقىرىپ جەڭگە كىرىۋاتسا ، بىز تاماشا كۆرۈپ تۇرساق ، مۇشۇ بەستىمىز بىلەن قورچاق ئويناساق ، ئۇيات ئەمەسمۇ ؟ بىز مۇنداق نومۇسنى كۆتۈرەلمەيمىز ! ئوغۇللار خەلقنىڭ بالىسى بولسا ، قىزلار خەلقنىڭ بالىسى ئەمەسمۇ ؟ ئۇلار دۇشمەنگە قارشى تۇرماسلىقى كېرەكمۇ ؟ ! ياق ، قىزلارمۇ جەڭگە ئاتلىنىشى كېرەك ! سىزمۇ بۇنى بىلىپ قويۇڭ ! قېنى يېزىڭ بىزنى ! — دەپ ئۇنىڭغا تىكىلدى .

— جەڭدە سىلەرگە قېيىن بولارمىكىن دەيمەن ـ دە ، — دېدى يىگىت . ئەتىمالىم ئۇ سۆزىدە خېلى تەمتىرەپ قالغان بولسا كېرەك ، ئىككى قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلىۋالغان قولاقچىسىنى بېشىدىن ئېلىۋىدى ، پېشانىلىرىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈندى . ئۇ رىزۋانگۈلنىڭ تەلىپىنى ھەل قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، قىزلارنى شتاب باشلىقىنىڭ قېشىغا ئەۋەتتى . باشلىقمۇ ئۇنىمىغانىدى ، رىزۋانگۈل :

— دۇشمەن بىلەن ئەرك ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتقانلار ۋەتەننىڭ ئوغۇللىرى بولسا ، بىز ۋەتەننىڭ قىزلىرى . «قىزلار قورال تۇتالمايدۇ» دەپ قايسى تارىختا كۆرسىتىپتۇ . بىزگە قورال بېرىلسۇن !

هېچقانداق توختالغۇسىز ئالدىنقى لىنىيىگە بارىمىز ... — دەپ مۇراجىئەت قىلدى .

بەزىلەر رىزۋانگۇلگە دوستلىرى بىلەن ساقلىقنى ساقلاش ۋاقتىلىق نازارىتى گوسپىتالىدا خىزمەت قىلىش تەكلىپىنى بەرگەندى ، رىزۋانگۇل :

— بىز دۇشمەنگە قارشى ھەقىقەتەن غەزەپكە كەلدۇق . يولدىزنى توسماڭلار ! فرونتقا قوراللىق بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز ! — دېدى . ئۇنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزارغان ، غەزەپتىن يانغان كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى ئەگمەپ تۇراتتى . ئۇ شۇ ھالدا دۇشمەنگە قارشى يېرىلىشقا تەييار تۇرغان بومبا ئىدى .

باشلىقلار رىزۋانگولنىڭ ئاجايىپ جاسارەتلىك قىز ئىكەنلىكىنى ، ۋەتەنگە ، خەلققە ، ئازادلىققا بولغان مۇھەببىتىنىڭ كۈچلۈك لۈكىنى كۆرۈپ ، ئۇنى ئارقا سەپتە قالدۇرالمايدىغانلىقىنى سەزدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ جەڭ مەيدانلىرىغا شەپقەت ھەمشىرىسى قىلىپ ئەۋەتىلگەنىدى . رىزۋانگۇل جەڭ مەيدانلىرىدىكى ھەرقانداق مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈكۈپ ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى .

كۆيۈمچان بولغانلىقى ، ھېچ ئىشتىن ئېرىنمەيدىغانلىقى ئۈچۈن ، جەڭلەردە جەڭچىلەر ئۇنى ئەڭ شەپقەتلىك ، مېھرىبان ھەمشىرىمىز دەپ ھۆرمەت قىلاتتى .

2

1945 ـ يىلى 13 ـ يانۋار . تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۇشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى .

دۇشمەنلەردىن تارتىۋېلىنغان قوراللارنىڭ سانى خېلى كۆپەيگەن بولسىمۇ ، پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرىۋاتقانلارغا تېخى قورال تولۇق يېتىشمەس ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن پىدائىيلار تۆمۈرچىلەرگە نەيزە ياستىپ چەنزىلەرنىڭ ئۈچىغا قادىۋېلىشقان ، مىڭلاپ ـ مىڭ-

لاپ نەيزىلىرىنى كۈن نۇرىدا يالتىرىتىپ كوچىلاردىن ئۆتكەن چاغلاردا ئۇلارغا ئەگەشكەن خەلق توپى كوچىلاردا كەلكۈندەك ئاقاتتى . پۇتۇن خەلق ئادەتتىكى شەخسىي تىرىكچىلىكىنى ئۇنتۇغان بولۇپ ، ھەممىنىڭ پىكىر - خىيالى دۇشمەنگە زەربە بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى . جەڭ كۈنى مەيدانلاردا قىسىم - قىسىمغا بۆلۈنگەن قوراللىق جەڭچىلىرىمىز ئەتراپىدا نەيزە كۆتۈرگەن پىدائىيلار ۋە كالتەك ، چوماق كۆتۈرۈپ چىققان نەچچە مىڭلىغان خەلق دولقۇنى ئاقاتتى . قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەربىي قائىدە بويىچە ھەرىكەت لىنەتتى . پىدائىي نەيزىچىلەرمۇ تەرتىپكە سېلىنغان ، لېكىن كال- تەك كۆتۈرۈپ يۈرگەن خەلق بولسا ، ئۆز ئىختىيارىچە ھەرىكەتلە- نىپ يۈرەتتى . گاھى چاغلاردا ئۇلار دۇشمەننىڭ ئەڭ دەھشەتلىك ئوت توپكىلىرىغا ئۆمىلىشىپ باراتتى . مانا بۇگۈنكى جەڭ كۈندە- مۇ ھەرەمباغ ۋە لەڭشاڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز خەلق چۇقان سېلىپ يۈرەتتى .

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغدا ، ئەڭ دەھشەتلىك جەڭ ھەرەمباغنىڭ غەربىي تۆپىلىكىدە باشلاندى . دۇشمەن بارلىق كۈچە- نى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ قارشىلىق قىلماقتا . پۇتۇن ئاكوپ ، بىلىنداڭ ، پوتەيلەردىن تىنىمسىز ئوت ئاچماقتا . بىزنىڭ قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەرەمباغ تەرەپتىكى زارانگاھلىقتا قارغا كۆمۈلۈپ ئالغا سىلجىماقتا . تېخى شاھاجىنىڭ بېغىدىن تۆپىلىككە چىقمىغان جەڭچىلەر سېپى ئارىسىدا بىزمۇ فرونت ھەمشىرىلىرى بىلەن بىللە تۇراتتۇق .

— قىسىملىرىمىزنىڭ ئالدىنقى سېپى دۇشمەننىڭ ئەڭ خەۋپ- لىك پوتەيلىرى جايلاشقان تەرەپكە سىلجىپ كەتتى ، — دېدى بىرى .

رىزۋانگۈل شۇئان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ :

— بىزنىڭ ئەمدى بۇ يەردە تۇرغىنىمىزنىڭ ھېچ پايدىسى يوق . جەڭچىلىرىمىز ئارىسىدىن ئوروۇن تېپىشىمىز كېرەك ، — دېدى . بۇ تەكلىپكە بەزىلىرى ئۇنىغان بولسىمۇ ، بەزى ھەمشىرىلەر

ئۇنماي قالدى . رىزۋانگۇل ئۆزىنىڭ سۆزىدە مەھكەم تۇردى . سومكىسىنى يۇلاڭلىتىپ باغدىن تۆپىلىكتىكى زاراتگاھلىققا چە-قىپ ، ئىككىنچى ھەمشىرە بىلەن زاراتگاھلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئونچە كىشى پاتقۇدەك ئويمانلىققا بېرىپ جايلاشتى . ئۇنىڭ ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن يانغان ياش يۈرىكى قەھرىمان ئاتا - بوۋىلىرىمىز-نىڭ پەدىسىدە تېپەتتى . ئۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلقنىڭ كۆتۇرەڭگۇ روھىنى ، ئەركىنلىك ئۈچۈن پۈرۈقلاپ قاينىۋاتقان جەڭنى كۆرۈپ مەغرۇرلىناتتى . مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭىدۇ ، دېگەندەك ئۆز ۋەتە-نىگە ، خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى ئالدىدا رىزۋانگۇلگە نىسبەتەن ئۆلۈم ناھايىتى ئاددىي تۇيۇلاتتى . ئۆلۈم ئۇنىڭ يادىغىمۇ كەلمەيتە-تى . ئۇ جەڭلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى . قەلبىدە مۇھەببەت بىلەن نەپرەت قاينىاپ تاشاتتى . مۇھەببىتى ئەل - ۋەتەنگە ، نەپرىتى دۇشمەنگە ئىدى . مۇشۇ كۈچ ئۇنى ئالغا ئىتتىرەتتى ، باشلايتتى . جەڭ ناھايە-تى دەھشەتلىك تۈس ئالدى . ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق - پىلىموت ئوقلىرىنىڭ ۋە گىراناتلارنىڭ ئاۋازلىرى قۇلاق ، مېڭىنى يەپ تۇراتتى . ھەربىر قەبرىنىڭ دۆۋىلەنگەن توپىلىرى جەڭچىلىرىمىزگە ئوقتىن ساقلىنىشقا پاناھ بولماقتا . پىلىموت ئوقلىرى بولسا ، قەبرىلەر ئۈستىدىكى قارلارنى ۋىزىلدىتىپ ئۇچاتتى .

«دۇشمەنىنىڭ بىلىنىداڭلىرىغا يېقىن بېرىپ قالغان ئىكە-كى - ئۇچ جەڭچىگە ئوق تەگدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان رىزۋانگۇل ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى . ئۇنى كۆرگەن ھەربىر جەڭچى :

— توختاڭ ! !

— توختاڭ رىزۋان !

— ئۆرە ماڭما ھوي ، سىڭلىم ! — دەپ ۋارقىراشتى .

رىزۋانگۇلنىڭ قۇلىقىغا كىشىلەرنىڭ ۋە ئوقلارنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى ، ئۇنىڭ قۇلىقىدا پەقەت «جەڭچىگە ئوق تەگدى» دې-

گەن بىرلا قايغۇلۇق ئاۋاز شۇنىڭغا ياردەم قىلىش كېرەك . ئۇ مۇلدۇردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا كۆچىنىڭ بارىچە ئۆرە يۈگۈرۈپ كېتىپ باردۇ . چىڭ باغلىغان تاسما بەلۈبغا يوغان قايچا قىستۇرۇۋالغان ، قولىدا بولسا داكا ۋە پاختا سېلىنغان سومكا پۇلاڭلاپ تۇرىدۇ .

ئۇ ياردار بولغان ئىككى جەڭچىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ ، ئارقا سەپكە ئەۋەتكەندىن كېيىنلا ۋىزۋۇود كوماندىرى ئەڭ خەۋپلىك يەردە بېشى يارىلىنىپ يىقىلدى . رىزۋانگۇل ئۇنى كۆردى - دە ، شۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى . كوماندىرغا دۈشمەننىڭ پىلىموت ئوقى ئۇچ تەرەپتىن قايچىسىمان ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان خەتەرلىك جايدىن ئون قەدەمچە نېرىدا تۇرغان ئەسكى تامغا يېتىۋېلىشقا يۈگۈرگەندە ئوق تەگكەنىدى . شۇ چاغدا رىزۋانگۇل يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى - دە ، ئۇنى ئۆزى نىشانلىغان چولاق تامغا سۆرىدى . ئۇشقىتىپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار رىزۋانگۇل بىلەن ياردارنىڭ ئەتراپىدىكى قارلارنى ئۇچۇرتۇپ تۇراتتى . لېكىن ، مەردانە رىزۋانگۇل ئۇلارنىڭ ئۆزىگە كەلتۈرۈۋاتقان ئۆلۈم خەۋىرلىرى بىلەن ھېسابلاشمايتتى . ئۇ كۆزلىگەن ئون قەدەم يىراقلىقتىكى چولاق تامغا ياردارنى يەتكۈزۈپ ، ئۇنىڭ بېشىنى تاڭدى ۋە ئاغزى - بۇرنىنى سۈرتۈپ هوشىغا كەلتۈردى .

كوماندىر ئۆلۈم ئاغزىدىن قۇتۇلدى .

جەڭچىلەر دۈشمەننىڭ دەھشەتلىك قارشىلىقىنى سۇندۇرۇپ ئىلگىرى كېتىپ باراتتى . خەۋپلىك جايدا يەنە بىر جەڭچى ياردار بولدى . رىزۋانگۇل ئەمدى ئارقىسىغا بۇرىلىپ ياردار بولغان جەڭچىگە قاراپ يۈگۈرگەنىدى ، دۈشمەننىڭ ئوقى كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى .

— ئاھ ، رىزۋان ! — دەپ يۈگۈرگەنىدى دوستىلىرىدىن بىرى ، يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان بۇ ئاۋاز شەپقەت ھەمشىرىلىرى ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى چۆچۈتۈۋەتتى . ھەممىمىز ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلاشتۇق . رىزۋانگۇل كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ ،

چىشلىرىنى كىرىشتۇرۇپ ياتاتتى . ئۇنىڭ يۈزىدىن ئەگىپ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قىپقىزىل قان ۋە تال ـ تال بولۇپ يۈزىگە چېچىلغان قارا چاچلىرى ئۇنىڭغا ئاجايىپ بىر سۇر ـ ھەيۋە ئاتا قىلغانىدى . ئۇ بېشى داكا بىلەن مەھكەم تېڭىلىپ گوسپىتالغا ئەۋەتىلدى . ئۇزىتىپ قالغۇچىلار بولسا ، ئېچىنىشلىق چوڭقۇر ھەسرەت ئىچىدە ئۆرە تۇرۇپ قالدى .

شۇ كۈنى ئازادلىق ئۈچۈن بولغان قاينىاق جەڭلەردە شەپقەت ھەمشىرىلىمىزدىن يەنە بىرى — رازىيەمۇ ئېغىر يارىدار بولدى .

شەپقەت ھەمشىرىلىرىمىزمۇ خەلقنىڭ ئەركى ئۈچۈن دۈشمەنگە قارشى كۈرەش مەيدانىدا شېھىت بولغان ۋەتەننىڭ قەھرىمان ئەزىز پەرزەنتلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى .

1948 ـ يىلى نويابىر

ئەخمەتجان قاسىمى

«... دوستلار ، ئاتلاڭلار شانلىق غەلىبىگە
ئۇلارنىڭ نۇرلۇق ئىزىدىن مېڭىپ...
ساقلاڭلار كۆرەشچان ۋەسىيىتىنى
يۈرەككە تېڭىپ !
يۈرەككە تېڭىپ !
ئۇلارنىڭ روھىغا شەرەپ ياغدۇ ،
كىشىلىك دۇشمىنىنى
چىقساق بىز يېڭىپ» .
— جۇرئىتى

خەلقىمىزگە بەخت كەلتۈرۈش سەپىرى ئۇستىدە بىرنەچچە رەھبىرىمىزنىڭ بىر يولى خەتەرلىك ھادىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولغانلىقى توغرىسىدىكى چوڭقۇر قايغۇلۇق خەۋەرنى ئاڭلىدۇق . بۇ ھادىسە ئەسىرلەر بويى زۇلۇم ـ خورلۇقتىن ئىڭرىغان خەلقنىڭ يېڭى زامان تارىخىغا ماتەمنىڭ قارا سىزىقى بىلەن تولغان ئاچچىق خاتىرە بېتى بولۇپ كىرىدۇ .

ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن كۆرەشكەن ، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى ، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىلىرىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ . بىزنىڭ خەلقىمىزمۇ ئەركىنلىك ، بەخت ـ سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قۇربان بولغان ئۆز رەھبەرلىرىنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارمايدۇ . خەلق يېڭىدىن ـ يېڭى ئۈتۈقلارغا ، شان ـ شەرەپلەرگە ئېرىشكەنسېرى ۋە ئۇلار يارانقان كۆرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى ، ئاشۇ ئەجداد-

لارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ .

مەن رەھبەرلىرىمىزنىڭ بىرى — ئەخمەتجان قاسىمى توغرۇ-لۇق يازماقچىمەن ، بىراق مېنىڭ بۇ قورقماس ۋە چېۋىر ئادەم توغرۇلۇق ئومۇملاشقان مەلۇماتنى بېرەلمەيدىغانلىقىم ناھايىتى ئې-نىق ، ھەتتا بۇ يازغىنىم ناھايىتى ئاز ۋە يېتەرسىز . ئەگەر ماڭا «سەن نېمە ئۈچۈن قولۇڭغا قەلەم ئېلىپ ، قەغەزنى بويىاپ يۈرە-سەن ؟ » دېگەن سوئال قويۇلمىدىغان بولسا ، مەن : «بۇ سۆيۈملۈك ئادەمنىڭ قىممەتلىك خاتىرىسى ئەسىرلەر بويى ئىجتىمائىي پائالىيەت-لىكلەر دەستىدىن زارلانغان خەلقىمىز ئىچىدە قۇرۇق ھۆرمەت بىلەن ئەمەس ، مېھىر - مۇھەببەت بىلەن يادلانماقتا . مانا مەنمۇ شۇلارنىڭ بىرى بولۇپ ، ئۇنىڭغا يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئۈرغۈپ چىققان ئوتلۇق مۇھەببەت بىلەن قارايمەن . شۇ مۇھەببەت ۋەجىدىن ئەخمەتجان قاسىمى توغرىسىدا ئاز بىلسەمۇ ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى خاتىرىلەپ قويۇش يۈزىسىدىن قولۇمغا قەلەم ئالدىم» دەيمەن .

مەن يازغانلىرىم ئۇنىڭ بىلەن كۆپ يۈرۈپ سۆھبەتلەشكەن كىشىلىرىمىز ۋە كېچە - كۈندۈز بىللە ئىشلىگەن دوستلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلىدىغان خاتىرە بىناسىغا بىر كېسەك بولار دېگەن ئۈمىدتىمەن .

* * *

ئەخمەتجان قاسىمى ئالەمدىن ئۆتتى .

ئۇ بىزدىن جۇدا بولغاندىن كېيىن ، ئادالەتپەرۋەرلىك بىلەن يۇغۇرۇلغان غەيۇر سېيماسى تېخىمۇ روشەن كۆرۈندى .

ھەقىقەتكە كۆز يۇمماىدىغان كىشىلەر ئۇنىڭدا ياخشى پەزىلەت ، ياخشى خىسلەتلەرنىڭ بارلىقىنى ، بولغاندىمۇ تۇتۇق ئەمەس ، ناھا-يىتى ئوچۇق ، خۇددى قاراڭغۇدا يېنىپ تۇرغان چىراغدەك يورۇق ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى . ھەقىقەتەن ئەسىرلەر بويى جاھالەت قا-

راڭغۇلۇقىدا گاڭگىراپ كەلگەن خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ يۇرىكى قەھ-رىمان ، مەرد دانكونىڭ[1] يۇرىكىدەك يورۇق يېنىپ تۇراتتى .

ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئوبرازىنى يېزىش ئاسان ئەمەس . بۇ ئادەمنىڭ تارىخىمىزدا ئۆزىگە خاس ئۇلۇغلۇقى بار . ئۇنىڭ ئوبرازى-نى يالتىراق سۆزلەر بىلەن بېزەشكە بولمايدۇ . بۇ ئوبرازنى ئېچىپ بېرىش ئۇچۇن ، گەپنى ئۇنىڭ ئاددىي ـ ساددىلىقى ، بۇ ئاددىيلىق-نىڭ تەبىئىيلىكى ۋە ئۇنىڭ روھىي گۈزەللىكىدىن باشلاش كېرەك .

«قەھرىمانلىق — ئادەمنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشتىكى سۆلىتى ، ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرغان ھەيۋىتى ۋە سىرتقى كۆرۈنۈشى بولماس-تىن ، بەلكى روھىي بايلىقىدىن ئىبارەتتۇر» دېگەندەك ، ئۇنىڭ قەھرىمانلىقى ناھايىتى قىممەتلىك روھىي — مەنىۋى بايلىق بىلەن تولغاندۇر .

ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قەھرىمانلىق ئىزلىرى ئېزىلگەن خەلق-نىڭ بەخت ـ سائادىتىگە مەھكەم باغلانغان . ئۇ خەلقنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسىي بەختىدىن كېچەلەيدىغان ، ئورنى كەلسە بۇ يولدا ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلالايدىغان مەردانە پەزىلەت ئىگىسى ئىدى .

بىز بۇنى 1947 ـ يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پەيدا قىلغان 26 ـ فېۋرال ۋەقەسىدە ناھايىتى روشەن كۆرۈپ ئۆتىمىز . شۇ كۈنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەددىدىن ئاشقان ئۇياتسىز-لىق بىلەن پۇقراچە كىيىنىۋالغان ئەسكەر ۋە جاسۇسلارنى تەييارلاپ ئۇرۇمچىدە بىزنىڭ خەلق ۋەكىللىرىمىز تۇرغان ئۆينى ئورىۋېلىپ ھۇجۇم باشلىغانىدى . ئۇلار بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزنى تەھلىكە ئاس-تىدا تۇتۇپ تۇرۇپ ، خەلقنى قولغا كەلتۈرگەن ئاز ـ تولا ئەركىن-لىكىنى تارتىۋېلىپ ، يەنە دوزاخقا ئىتتىرىش مەقسىتىدە تىز چۆك-تۈرۈشنى ئويلىدى ، لېكىن بۇنى سەزگەن دانىشمەن ئەخمەتجان

---

[1] م .گوركىينىڭ «ئىزىرگىل موماي» ناملىق ھېكايىسىنىڭ قەھرىمانى . ئۇ قا-راڭغۇ جاڭگالدا ئېزىپ قالغان خەلق ئۇچۇن يۇرىكىنى ياندۇرۇپ يول باشلىغان .

قاسىمى گومىندانڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرىگە شۇنداق دېدى : «ھازىر ئىككى يول بار : بىرى ، چېقىپ ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىغا بۇرۇل ، قەدەملەپ مارش ! ، دەيسىز ، ئۇلار چېقىپ كېتىدۇ . بىز چېقىپ نەنگۇەندىكى خەلقنى تىنچلاندۇرۇپ تارقىتىۋېتىمىز ، تىنچلىق بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، ئىشكىنى ئېچىپ ، ئەسكەرلىرىنىڭ قويۇپ بېرىسىز ، ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ ، بۇگۈن ئۇرۇمچىدە ، ئەتىدىن تارتىپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان تۆكۈلىدۇ . بۇ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى خالىسىڭىز بىرنى تاللاڭ ! بىز ئۆلۈمدىن ئەسلا قورقمايمىز ، ئۇنىڭغا ئاللىقاچان تەييارلىنىپ قويغان ئادەملەرمىز . ھازىر بىز ھايات قالساقمۇ خەلقە پايدا... چۈنكى ، ئون بىر بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىمىز . ئۆلسەك ، ئۇنىڭدىن ئارتۇق پايدا ، چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ ، بۇ بىتىمدىكىدىن ئارتۇقراق ، يەنى تولۇق ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ . بىزنىڭ قېنىمىز خەلققە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ» .

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ مەردانە خىتابى بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ رەسۋاسى چېقىپ ، ساختا قىياپىتى ئاشكارىلاندى .

ئەخمەتجان قاسىمى خەلقنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىگە شۈبھىسىز ئىشەنگەن ، ئۇنىڭغا گۈمان بىلەن قاراشتىن خالىي ئادەم ئىدى . ئۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چوقۇم مەغلۇپ بولۇشىنى ئالدىن كۆرەلىگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دائىم ئىشەنچلىك ھالدا : «ئۆلكىمىزدە خەلقچىل سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ» دەپ سۆزلەيتتى . ئۇ دۈشمەننى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن كالتەكلىيەلەيتتى ، ئاددىي ، لېكىن مەزمۇنى تەرەن سۆزلەر بىلەن دۈشمەننىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ، سۇرىتىنى خەلققە سىزىپ كۆرسىتەلەيتتى .

ئۇ بىر كۈنى گومىنداڭ ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ رەزىللىكىنى پاش قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى :

«دۇنيادا خەلقنىڭ ئەڭ ددي دۇشمىنى بولغان فاشىزم قولى يەتكەنلا جايلاردا قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ ئادالەت ۋە ئەر-كىنلىك تەرەپدارى بولغان ئادەملەرنى يوقىتىش چارىسىگە كىرىش-كەندى. بىراق، گىتلېر بىراۋنىڭ ئۆيىگە ئوشۇق ياكى نەشە تاشلاپ قويماس ئىدى. ئۇ گىستاپوغا ھەر خىل ھۆججەتلەرنى تەييارلاتقۇزۇپ، شۇ ھۆججەتلەرنى فاشىستلارغا قارشى بولغۇچىلار-نىڭ يانچۇق ياكى ساندۇقلىرىغا سېلىپ قويۇپ، ئۇلارنى شۇنىڭ بىلەن تۇتاتتى. ھازىر بىزنىڭ گىتلېر ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈش-نى خالىماستىن، يۇقىرىقى ئاددي ئۇسۇل بىلەنلا بەكگى، ئوغرى، قىمارۋاز دەپلا تۇتۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى».

مەن شۇ كۇنگىچە بىزنىڭ خەلق ئىچىدە دۇشمەن بىلەن يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى دادىللىق بىلەن پاش قىلىپ كۆرسىتەلىگەن مۇنداق قەھرىمان شەخسنى ئۇچراتمىغانلە-قىمنى ھېس قىلمەن.

«رەھبەر» دەپ نام چىقارغان يۇقىرى مەنسەپتىكى بىرقانچە شەخسنى كۆرگەنىدىم: مەن ئۇلارنى تۆۋەن بىر جايدا تۇرۇپ ئېـ-گىزرەك بىر ئورۇندا ياكى تام تۆپىسىگە چىقىپ، يىراقتىن قاراپ «ئېسىل» بىر گۇرۇھ ئىچىدە «ئەنە ئۇ»، «ئاشۇ كىشى» دېگەن سۆزلەر قۇلىقىمغا كىرىپ تۇرغان ھالدا كۆرەتتىم. 1937 - يىلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇش ئۇچۇن بارغان، لېكىن ھېچقانداق ئوقۇش جايى-غا ئورۇنلاشتۇرۇلماي ئىگىدارسىز قالغان بىرقانچە ياش ئىچىدە مەنمۇ بار ئىدىم. بىز قار ياغقان كۇنلەردىمۇ ئۇرۇمچى خەلق ئىستراھەت بېغىدا يول ئاداشقان سايامەتچىلەردەك گۇلخان سې-لىپ، ئۇنىڭ چۆرىسىدە كۇن ئۆتكۇزەتتۇق. بىر كۇنى تۇيۇقسىز بىرنەچچە ماشىنا بىلەن ياخشى قوراللانغان يۇزدىن ئارتۇق ئەسكەر-نىڭ مۇھاپىزىتىدە شېڭ دۇبەن باغقا كىرىپ بىز تۇرغان جايدىن ئوتتۇز مېتىرچە يىراقلىققا — سۇ بويىغا چۇشتى. مۇھاپىزەتچىلەر ئۇنى كەڭ دائىرىدە ئوراپ ئىككى - ئۇچ ئورۇنغا پىلىموت قۇرۇپ قويدى. بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزى ياشلار گۇلخان يېنىدا كىر

يۇيۇۋاتقان ، يوپۇرماق غازىڭى بىلەن ياستۇق ياساۋاتقان ، ئوتۇن سۇندۇرۇۋاتقانىدى . بىرى بولسا دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقانىدى . تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ سۇرلۇك كۆرۈنۈشتىن ھەممىنىڭ ھەربكىتى توختاپ قالدى . بىز ئۆزىدىن دائىم ئەنسىرەپ يۇرىدىغان بۇ كىشىنىڭ سۇرى بىلەن ئارتۇق قىمىرلاشتىن ئېھتىيات قىلىشقا باشلىدۇق . شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بىزنىڭ ئادەتتىكى يۇرۇش - تۇرۇش ئەركىنلىكىمىز دىمىقچىلىق ئىچىدە تۇنجۇققاندەك سېزىلەتتى . ھەتتا بىز ئۇنىڭ ئولتۇرغان تەرىپىگە ئۇزاقراق قاراشقىمۇ پېتىنالمىدۇق . ئارقامدا بىرى «بىزگە قارىدى» دەپ پىچىرلىدى . ئۇنىڭ گېپى ماڭا سوغۇقراق ئىشتىلدى . شېكىسپىر تەرەپكە قارىغانىدىم ، ئۇ ئۆستەڭ قىرىدىكى ئۇششاق تاشلاردىن ئوچۇمىغا ئېلىپ سۇغا ئېتىپ ئويناۋېتىپتۇ . ئۇنىڭ گۆشلۈك يالىڭاچ ئوڭ قولىدا بىرنەچچە تال ئۇششاق تاش ، ئاق پەلەيلىك سول قولىدا بولسا ، يەنە بىر پاي ئاق پەلەي ئوچۇمدالغانىدى . شىنجاڭ خەلقىنىڭ «داھىيسى» دەپ ئېلان قىلىنغان بۇ مەغرۇر ، گەۋدىلىك ئادەمنىڭ زوڭزىيىپ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشى كۆڭلۈمدە سىرلىق بىر تۇيغۇ ھاسىل قىلدى . مەن ئۇنىڭ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشىنى ئاددىي ھەربكەت ، يەنى تەبىئەتنى سۆيۈش ھەربكىتى ، دەپ ئەمەس ، شۇ كۈنلەردە مىڭلاپ - مىڭلاپ ئۆلكە خەلقىنى زىندانلارغا ، قۇشخانىلارغا ھەيدەپ كىرىشكە باشلىغان بۇ ئادەم ئۆلكە خەلقىنى قولىدىكى ئۇششاق تاشلاردەك شاراقلىتىپ سۇغا چۆكتۈرۈپ ئويناۋاتىدۇ ، دەپ چۈشەندىم .

مانا مۇشۇنداق خەلقە ئىشەنمەيدىغان ، كۆپچىلىككە ئىختىيارى يېقىنلىشالمايدىغان «داھىي»نى ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ئۇنىڭدىن ئوتتۇز مېتىرچە يىراقلىقتا تۇرۇپ كۆرگەنىدىم .

مەن شۇنىڭدىن ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۆلكە خەلقىگە رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگەن بىر ئادەم بىلەن ، يەنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن تەلكە تېغى ئۇستىدە ئۇچراشتىم . مەن بۇ چاغدا يەتتە ۋىلايەتتىن غۇلجىغا قېچىپ ئۆتكەن ياشلار ئۇچۇن كەڭسايدا تەشكىل

قىلىنغان مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتىم . ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قېينىنبۇلاققا دەم ئېلىش ئۈچۈن چىققانلىقىنى ئاڭلاپ ، بىر دەم ئېلىش كۇنى ئەتىگەنلىكى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن مەكتەپ مۇدىرى غازىيوف بىلەن بىللە ئاتلىق قېيىنبۇلاققا كەلدىم . ئۇنىڭ ئېگىز بىر تاغ ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ ، شۇ تاغقا ئۆرلەپ ماڭدۇق . ئون بەش — يىگىرمە مېتىرچە ئۆرلىگەندىن كېيىن يوغان بىر تاش يېنىدا بىر چېلەكتە قارىقات ، بىر ياغلىقتا ئۈزۈم بىلەن بىر توقاچ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇلارنىڭ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ نەرسىلىرى ئىكەنلىكىنى ، ئەمدى ئۇنىڭ بار يېرىگە كەلگەنلىكىمىزنى هېس قىلدۇق . بىراق ، ئۇنى بۇ ئارىدىن ئۈچرىتالماي يەنە ئېگىزلەپ ، بۇرالمىلىق تىك يار تاش يېنىغا كەلگەندە يول تاپالماي قالدۇق . بىرئاز ئارقىغا يېنىپ يەنە ئۆرلەشىمىزگە تاغنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ئەخمەتجان قاسىمىنى كۆردۇق . ئۇ قولىنى بۇلغىتىپ بىزنى چاقىردى .

بىز خۇشاللىقىمىزدىن بار كۈچىمىز بىلەن يۇقىرىغا قاراپ يامىشىپ چىقىپ تاغ ئۈستىدە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن قېرىنداشلارچە تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتۇق . لېكىن ، بىزدە هاسىراش بېسىلمىغانىدى . ئۇ كۈلۈمسىرەپ :

— هە ، هە ، ماڭا تاماكىنى كۆپ چەككەنىڭ پايدىسى شۇ ، — دەپ چاقچاق قىلدى . ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يەلكىسىدە بەشئاتار مىلتىق ، قولىدا «فېت» ماركىلىق فوتو ئاپپارات ساڭگىلاپ تۇراتتى . سەپتا كىيىمى ۋە ئېلىپ يۈرگەن جابدۇقلىرى بىلەن بۇ ئادەم تاغنىڭ مۇشەققەتلىرىگە كۆنۈكۈپ ، تەبىئەت بىلەن چىلىشىپ يۈرگەن ئوۋچى ياكى بىر ئاددىي جەڭچىدەك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ چېنىققان مۇسكۇللۇق ئوتتۇرا بويى ، كەڭ پېشانىلىك ، قىسقا قىرقىلغان توم قارا بۇرۇتلۇق كۈلۈمسىرەپ تۇرغان يۈزى تاغنىڭ ساپ هاۋاسى ۋە گۈزەل مەنزىرىسى ئىچىدە ناهايىتى يېقىملىق ، تازا ۋە جازىبىلىك بولۇپ تۇراتتى .

ئەخمەتجان قاسىمى بىزنى سۇرەتكە چۈشۈردى . ئاندىن بىز

بىلەن يانمۇيان ئولتۇرۇپ :

— قانداق ، بىزنىڭ تاغلار چىرايلىقمۇ ؟ — دېدى . ئۇ بېشىنى سەل سىڭايان قىلىپ ئەتراپتىكى قارىغاي ، دەرەخلەرگە ۋە پەستىكى ئېدىر قاپتاللىرىدىكى ياپيېشىل چىمەنزارلارغا زوق بىلەن قاراپ كۆكسى قانغۇچە نەپەس ئېلىپ بىزگە قارىدى . مەن ئۇنىڭ شۇنداق بېشىنى سول تەرەپكە سەل سىڭايان قىلىپ كىشىگە نەزەر سالىدىغان ئادىتى بارەك سەزدىم . ئۇ ماڭا ناھايىتى يېقىن ئولتۇرغاندەك . پۇتىدىكى رابوتچىك ئۆتۈكى مېنىڭ ئۆتۈكۈمگە تېگىپ تۇراتتى . يېقىملىق كۇلۇپ تۇرىدىغان مۇلايىم قىياپەتلىك ، چىن ئىنسانىي مۇئامىلىلىك بۇ ئادەم ماڭا تۆۋەندە تۇرۇپ مۇنبەر ئۈستىگە چىقىۋالىدىغان ئەمەلدارەك تۇيۇلمىدى . بۇ خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى ، مانا شۇ تاپتا بولسا ئۇ بىزنىڭ ئاغىنىمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن تارتىنىپ ئولتۇرمىدىم . ئۆزۈمنىڭ ھېسسىياتىم بويىچە تاغنىڭ گۈزەللىكىنى ، خۇسۇسەن يۇقىرى ئېغىزدا سايرام كۆلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يايلاقلىرى بارلىقى ، ھەر جەھەتتىن كىشىنىڭكەن تەلكە تېغىنىڭ دەم ئېلىشقا ئەپلىك ئورۇن ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلدىم . ئۇ پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاپ :

— بۇنى توغرا ئېيتىسىز . سايرام ئەتراپىدا ۋە كۆك سالادا ساناتوريىە قۇرساق بولىدۇ ، — دەپ تەستىقلىدى ، كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپ كېلىپ :

— ئوقۇغۇچىلارغا قانچە گرامدىن شېكەر بېرىۋاتىسىلەر ؟ — دەپ سورىدى . قانچە گرام دېگىنى ئېسىمدە يوق ، بۇنىڭغا مۇدىر جاۋاب بەردى .

— بۇ يەردە ھەسەل كۆپ ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلار ئەرزان چۈشىدۇ . ھەسەل ياخشى نەرسە ، ئەنە ئاۋۇ تەرەپتە — چارباغ دەپ ئاتىلىدىغان يەردە تەبىئىي باغ بار ئىكەن . ئۇنىڭدىن باشقا تاغ قاپتاللىرىدا نۇرغۇن ئالما كۆردۈم . ئالمىلار پىشىپ يەرگە تازىمۇ تۆكۈلۈپتۇ . ئۇ بىر كىشىنىڭ خۇسۇسىي بېغى

ئەمەس ، كۆپچىلىكنىڭ ببغى . ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتىڭ ، مەرھەمەت ، ئالما يەپ كېتىشسۇن . بىر كۈنى ھەممىڭلار كېلىپ شۇ ئالمىلاردىن ئېلىپ كېتىڭلار ، ئۆزىغۇ ياۋا تاغ ئالمىسى ، شۇنداق بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايدا بالىلارغا بەرسەڭلار ، پايدىلىق . كۆپرەك ئاپىرىپ قاق سېلىۋېلىشسۇن .

شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىللە تاغمۇتاغ يۈرۈپ ئوۋ ئوۋلىدۇق . ئوۋلاپقۇ بىز ھېچ نەرسە تۇتالمىدۇق . بىراق ، شۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىزنىڭ بىرقانچە خىسلىتى مەندە ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالغانىدى . مەكتەپ مۇدىرى ئاتلارنى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن پەسكە چۈشۈپ كەتكەن ۋاقىتىدا مەن ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ھەسەل ھەرىسى باققۇچىنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانىدىم ، ئۇ بىردىنلا :

— مىلتىق ئاتالامسىز ؟ — دەپ سورىدى . مەن بىرئاز خىجىل بولۇپ راستىنى ئېيتتىم :

— ياق ، ئېتىپ باقمىغان .

— قېنى ئېتىپ بېقىڭ ، ئىچىدە تۆت تال ئوقى بار ، — دېدى ـ دە ، ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ، بەشئاتارنى ماڭا سۇنۇپ ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەككە قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخاننى كۆرسەتتى . مىلتىقنى قولۇمغا ئېلىپ بىر تىزىم بىلەن تىزلىنىپ ، قارىغا ئالدىم ، لېكىن ئەپلەشمىگەندەك بولۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

— ئېتىڭ ، ھە ئەپلەشمىدىمۇ ، قولىڭنى مېنىڭ مۇرەمگە قويۇڭ ، — دەپ ئالدىمغا كېلىپ تۇردى . مەن يېتىرقاپ :

— ياق ، ئەپەندىم . ئۆرە تۇرۇپ ئاتىمەن ، — دەپ ئىككى ـ ئۈچ قەدەم نېرى چېكىنىپ كەتتىم ، ئۇيالغىنىمدىن قىزىرىپ كەتسەم كېرەك .

— ھى ، ھى ، مانا قىزىق ، نېمىشقا تارتىنىسىز ؟ ئۇ «ھى» ھەرپىنى غەلىتە قىسقا ، يېنىكرەك قىلىپ ئېيتتى . ئۇنىڭ بۇ ئاھاڭىدا بىرقانچە چۈشەنچە ئىپادىلەنگەندەك تۇيۇلاتتى .

مەن مىلتىقنى قارىغا ئالار ـ ئالماستىنلا ئېتىۋەتتىم .

ئەپەندىم تۆۋەندىكى ساي تەرەپكە ماڭدى . مەن مىلتىقنى دولا-مغا سېلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتىم . ئىككى يۈز مېتىرچە يۇرگەندۇق ، ساينىڭ ئىچكىرىسىدە كونىرىغان يىرتىق كىيىملىك بىر قازاق كەمپىرنىڭ ئۆزىدىن چوڭ قاقشال ئوتۇننى باغلاپ ئۆش-نىسىگە ئارتىپ ، مۇكچەيگەن ھالدا ناھايىتى ئاستا كېتىۋاتقانلىقى-نى كۆردۇق . ئۇ بىزگە يېقىن كەلگەندە تىزلىنىپ ھاسىراپ ئول-تۇرۇپ قالدى .

— ئېسەنسىزما كەمپىر ، ھە ، دەم ئېلىڭ ، دەم ئېلىڭ ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ ، — دېدى ئەخمەتجان ئاپپاراتىنى راسلاپ ئۇنى سۈرەتكە چۈشۈرۈۋالدى . ئۇ ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ تىرىكچىلىك ۋە ئائىلە ئەھۋالىنى ، ئۆيىنىڭ نەدىلىكىنى سۈرۈش-تۇردى ، كېيىن ئوتۇننى يۇدۇپ ئاۋۇلغا يېقىن جايغا ئاپىرىپ بەردى . كەمپىرنىڭ شۇنچە ياشقا كىرگەندىمۇ شۇنداق ئېغىر ئوتۇن-نى كۆتۈرۈپ كەلگەن غەيرىتىنى ماختىدى ۋە يېقىن كېلەچەكتە مۇنداق ئېغىر كۈلپەتلەردىن قۇتۇلىدىغانلىقىمىزنى ئۇنىڭغا ئاددىي سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈردى .

شۇ كۈنى تاغ ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندا ، ئەخمەتجان قاسىمى يىراقتا چوقچىيىپ تۇرغان چوققىدا قونۇپ ئولتۇرغان بىر توڭ قاغىنى كۆرۈپ قېلىپ ، ئۇنى ئاتقانىدى ، ئوق قاغىنىڭ دەسسەپ تۇرغان يېرىگە ، تېگىپ بىر پارچە تاش بىلەن بىللە قاغا قاڭقىپ قالايمىقان بولۇپ كەتتى . مەن ئۇنىڭ بۇ مەنزىرىگە قاراپ بالىلارچە ھۇزۇرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈشىنى كۆرۈپ ، ھەيران بولدۇم . رەھ-بىرىي ئورۇندىكى ، خەلق ئالدىدا چوڭ ئابرۇيغا ئىگە بولغان بىلىم-لىك بىر كىشىنىڭ بۇنداق قاتتىق كۈلۈشىنى بۇ ئادەمدىكى كەمچە-لىكمىكىن دەپ ئويلىدىم . لېكىن ، دەررۇلا گوركىنىڭ «مەن ھېچقاچان ئېلىئىچقا ئوخشاش باشقىلارنىمۇ كۈلدۈرۈۋېتىدىغان كۈل-كە بىلەن كۈلەلەيدىغان كىشىنى ئۇچراتمىدىم . مۇنداق دۇنيا بويە-چە ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆزىدىن ياش چىققۇچە باللار كۈلكىسى بىلەن

كۆلگىنىنى كۆرۈشنىڭ ئۆزىلا ئادەمنى ئەجەبكە قالدۇراتتى . مۇناق كۆلۈش ئۈچۈن بەقۇۋۋەتلىك ، كۆڭۈلدىكىدەك سالامەتلىككە ئىگە بولۇش كېرەك » دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ ، بۇ مىجەز دۇنيا بويىچە شۇنچە ئۇلۇغ كىشىگە نىسبەتەن يېتىشسىزلىك بولماي ، بەلكى ئۇ كۆڭلى ئازادە ، پاك ، خۇش پېئىل دەپ تەرىپلەنگەن يەردە ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مۇنداق بالىلارچە ھۇزۇرلىنىپ كۆلۈشى كىرسىز ، ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكىنىڭ ئىپادىسى بولسا كېرەك ، دېگەننى ئويلىدىم .

مەن ئۇنى بىر كۈنى ناۋايخانا ئالدىدا كۆردۈم .

— ئۇستام ، مېنىڭ مېھمىنىم بار ئىدى ، نان ياقتۇرماقچىدىم . بىر خو ئۇندا قانچە نان بولىدۇ ؟ — دېدى ئۇ .

— سېنىڭ ئۇنۇڭنى ئوغرىلاپ ئالاتتىممۇ ؟ ئەكىلىپ بەرمەمسەن ، يېقىپ بەرمەيمىزمۇ ؟ — دېدى ناۋاي .

— ئۇنىڭ خوسىنى قانچىدىن ئېلىۋاتىسىز ؟ — دەپ سورىدى ئەخمەتجان قاسىمى .

ناۋاي قوپالراق ئادەم ئىكەن ، ئاچچىقلىنىپ :

— گىرگە بېرىپ يۈچەنچىدىن سورا ! — دېدى .

— ھە ، ھە ، بولىدۇ ، بولىدۇ ، — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى ۋە نېرىراق بېرىپ ، ئالما ۋە سامسىلارنىڭ نەرخىنى سوراشتۇرۇپ كەتتى . ئۇنىڭ ئىگىلىرى ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىشكەندى ، ناۋايلارنىڭ بىرى ئەپەندىمنى تونۇپ قېلىپ :

— ئىسم ، ئەخمەتجان ئەپەندىمكەن ئەمەسمۇ ، سەن شۇنداق قوپاللىق قىلدىڭا ! ئادەم ئەمەس ئىكەنسەن ! — دېگەندى ، ھېلىقى ناۋاي :

— ئۇقماپتىمەن ، — دېدى ـ دە ، ھاڭ ـ تاڭ قېتىپ قالدى . بىرنەچچە يولداشلىرى ئۇنى ئەيىبلەشتى .

شۇنداق قىلىپ ، خەلقنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتى ، دوستى ھەم ھەقىقىي رەھبىرى مەن 1937 ـ يىلى ئوتتۇز مېتىر يىراقلىقتا تۇرۇپ بىر قېتىم كۆرگەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ يالغان داھىيسى

شېكى شىسەيگە ئوخشىمايدىغان سۆيۈملۈك بىر ئادەم بولۇپ چىقتى . خەلقگە ئىشەنمەيدىغان ، ئۇنىڭدىن قېچىپ يۈرىدىغان شېكى شىسەي تولۇق قوراللانغان يۈزلىگەن ئەسكەرنىڭ يارىدىمى بىلەن ئاران ئېرىنگىنىڭ يېنىغا كېلەلىگەن بولسا ، ئەخمەتجان قاسىمى خالىغان يېرىگە خەلق بىلەن ياكى ئۆزى يالغۇز بارالايتتى . ئۇ يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلار ئارىسىدا ، خالىق ۋە كارخانىلارغا بېرىپ ئىشچىلار ئارىسىدا ، دەريادىكى كېمىچى ۋە سالچىلار ئارىسىدا بولۇپ ، ئۇلارنىڭ مېھنىتى بىلەن ئورتاقلىشىپ ، ھاياتىنى ئۆگەندى ۋە نېمە تەلەپ - ئارزۇلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدى ، ئۇلارغا ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنىڭ لازىملىقىنى تونۇتتى .

*　　*　　*

مەن ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدە باشقىلاردىن ئاڭلىغان بەزى ئەھۋاللارنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۈم . بۇنى بەلكىم بەزىلەر «ئۇششاق - چۈششەك سۆزلەرگە چۈشۈپ كەتتى» دېيىشى مۇمكىن ، لېكىن مەن ئۇنداق چۈشەنچىلەرنى قۇۋۋەتلىمەيمەن . چۈنكى ، خەلقپەرۋەر رەھبىرىي كىشىلەرنىڭ خەلق ئىچىدە نېمە قىلىپ يۈرگەنلىكى ، خەلقە قانچىلىك يېقىن ياكى يىراق بولغانلىقى ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە . بىر رەھبەرنىڭ ياخشى ياكى يامانلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدا قىلغان ياسىما سۆزلىرى بىلەن ئەمەس ، ئەمەلدە قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرى بىلەن ئۆلچىنىدۇ . شۇڭا ، تۆۋەندىكى بىرنەچچە ئاڭلىغان سۆزىمنى قىستۇرۇپ ئۆتىمەن .

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى دالىدا كېتىپ بارغانىكەن ، بىر كىگىز ئۆيدىن بالىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ئۇ ئۆيگە كىرىپ : «بالىڭىز نېمىشقا يىغلايدۇ ؟» دەپ سورىغاندا ، بالىنىڭ ئانىسى : «ئۇ سۇ ئىچمەن دەيدۇ ، سۇ ئاۋۇ يارنىڭ ئاستىدا ، مەن بولسام كېسەل ، ئاتاڭ كەلگۈچە تۇرۇپ تۇر دېسەم ، يىغلاپ ئۇنىماۋاتىدۇ» دەپتۇ . ئەخمەتجان قاسىمى بۇنى ئاڭلاپ چېلەكنى قولىغا

غا ئېلىپ ، خېلى يىراق يەردىكى چوڭقۇر سايدىن سۇ ئەكېلىپ بېرىپتۇ .

ئەخمەتجان قاسىمى گەمىدە ، يىرتىق كىگىز ئۆيلەردە ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ ، ئۇلار بىلەن سەمىمىي ئەھۋاللىـ شاتتى . ئۇلارنىڭ توپا ـ چاڭدا ئېغىناپ ئويناپ كىرلىشىپ كەتكەن كىچىك بالىلىرىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ، باغرىغا بېسىپ سۆيەتتى . بالىنىڭ ئانىسى : «سىزنىڭ كىيىمىڭىزنى بۇلغاپ قويدى» دەپ خىجالەت بولۇۋاتقاندا ، «كېرىكى يوق ، توپا دېگەن قاقسا چىقىپ كېتىدۇ» دەپ قويۇپ ، گۆدەكلەر بىلەن سۆزلىشەتتى . يانچۇقلىرىـ دىكى كەمپۈتلەرنى بېرىپ ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى .

ئەخمەتجان قاسىمى يالغۇز شىنجاڭدىكى يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىلا ئەمەس ، ۋەتىنىمىزدىكى خەنزۇ خەلقىنى ۋە باشقا خەلقلەرنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ھالىغا ھال ، مۇڭغا مۇڭ بولاتتى .

1946 ـ يىلى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىللە بارغانلارنىڭ بىرى ماڭا مۇنداق دېگەنىدى :

— بىز لەنجۇدا نۇرغۇن رېكىشا (ئادەم سۆرەيدىغان ھارۋا)نى كۆردۇق . بىز قەيەرگىلا بېرىپ چۈشسەك ياكى ئىشكىتىن شۇنداقلا چىقساق ، بۇ رېكىشچىلار ئىككى چاقلىق ھارۋىلىرىنى سۆرەپ يۈـ گۈرۈشۈپ كېلىدۇ ـ دە ، ھارۋىغا ئولتۇرۇشمىزنى تەكلىپ قىلىـ دۇ . شۇنداق ھارۋا سۆرىگەن بىر ئادەم ئەخمەتجان ئەپەندىمنى ھارۋىغا چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى . ئەپەندىم ھاياجانلىنىپ :

— بىز سىزدەك يوقسۇللارنى ئات ئورنىغا قېتىپ قويغان ھارۋىغا ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق . ئەمما ، بىزنى قەدىرلىـ گىنىڭىزگە رەھمەت . بىزنى ھارۋىغا سېلىشنى ئۈمىد قىلىپ كەلـ گىنىڭىز ئۈچۈن مانا بۇ پۇلنى ئېلىشىڭىزنى سورايمەن ، — دېدى ـ دە ، بىرمۇنچە پۇل بەردى . رېكىشچى ھەيران بولۇپ ھاياجانلاندى ، ئەپەندىم رېكىشچىلارنىڭ بىرىنى ئۆز رېكىشىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ سۆرەپ كۆردى .

— بىر كۈنى ، — دەيدۇ يەنە ھېلىقى كىشى ، — ئەپەندىم بىلەن بىز شاڭخەيدە دېڭىز قىرغىقىنى كۆرۈشكە چىقتۇق . لوسۈن-كۇ دېگەن ئېغىزغا بارغىنىمىزدا دېڭىز قىرغىقىدىكى قېيىقچىلار-نىڭ تۈرمۈش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى . قېيىقچىلارنىڭ بىرى : «مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىز ، بىزنىڭ ھاياتىمىز مانا مۇشۇ قېيىق بىلەن ، ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ بېلىق تۇتىمىز ھەم سىزگە ئوخشاش مېھمان كېلىپ قالسا ، دېڭىز ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ تاماشا قىلدۇرۇ-مىز . ئۇلاردىن بىرەر نەرسە ئېلىپ راسخوت قىلىمىز . مانا ئۆيى-مىز مۇشۇ ، مانا قازان ، مانا ئورۇن - كۆرپىمىز . ھاياتىمىز مۇشۇ» دېدى . ئەپەندىم قېيىقچىلار بىلەن ناھايىتى خۇش چاقچاق كۆرۈشۈپ ، بىردەمدە ئۇلار بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالدى ۋە شۇ قېيىقتىكى ھاياتنى كۆرستىپ بېرەرلىك قىلىپ رەسىمگە ئالدى . ئۆزى قېيىقچىلار بىلەن بىللە قېيىقتا ئولتۇرۇپ ، رەسىمگە چۈشتى .

يەنە بىر كۈنى ئەپەندىم بىلەن شاڭخەي ياخې كوچىسىدىكى ياۋروپاچە رېستورانغا تاماق يېيىش ئۈچۈن كىردۇق . بىز بۇ يەردە پىئانىنو ئويناپ تۇرغان بىر ئادەمنى ۋە رەپتىس قىلىۋاتقان بىر خانىم بىلەن بىر يىگىتنى كۆردۇق . ئارتىسلار رەپتىستىن چۈش-كەندىن كېيىن ، ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چە-قىپ قالدى . ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىدى . پىئانىنو چالغۇچى ئارتىسلارنىڭ رەپتىسىگە پىئانىنو چېلىپ بەر-گىنى ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلغانىكەن . ئارتىسلارنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا ، ئۇنىڭ ھەققىنى كېيىن بېرىشنى ئېيتقاندا ، ئۇ ئىشەن-مەي ئۇلارنى قاتتىق قىستىغانىكەن . كېيىن ئەپەندىم ئۇلارنى تا-ماقتا تەكلىپ قىلىپ ئەھۋاللاشتى . ئارتىسلاردىن بىرى : «بىز تىياتىرخانىلاردا بالېت ئويناپ ، شۇنىڭدىن كىرگەن دارامەت بىلەن كۈن كەچۈرىمىز ، بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇ مۇزىكانتنىڭ ئىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك . لېكىن ، بىز ئويۇن قويۇپ پۇل تاپقۇچە بۇ مۇزىكانتنىڭ ھەق تەلەپ قىلىپ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خجالەت-

چىلىككە سالغىنىغا ئەپسۇسلىنىمىز» دېدى.

ئەپەندىم بۇلارنى كېلىشىپ ئىش قىلىشقا دالالەت قىلدى ۋە بىرنەچچە كۈنلۈك رەپىتىس ھەققىنى مۇزىكانتقا تۆلەپ قويدى. ئارتىسلار بەكمۇ خۇش بولۇپ، ئۆمرىدە مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىشىپ تەزىم قىلىشتى ۋە رەھمەت ئېيتىپ قايتىشتى.

ئەپەندىم ئىچكى جۇڭگودىكى زاۋۇت ئىشچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشتى، كاپىتالىستلار ھەم چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگو ئىشچىلىرىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئەزگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ غەزەپلەندى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن بىرمۇنچە خاتىرىلەر يېزىۋالدى...

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم:

«ئىچكى جۇڭگوغا بارغانلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇن بارغان بىرى شاڭخەينىڭ چىرايلىقلىقىنى ماختاپ شېئىر يازدى، لېكىن ئۇ شاڭخەينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى چىرايلىقلىقىنى كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە — ئارقا كوچىلىرىدا، بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا ئادەملەرنىڭ قانچىلىك خورلۇق كۆرۈۋاتقانلىقىنى تازا كۆرەلمىدىغۇ دەيمەن. بىراق، ئۇنى كۆرۈشكە كۆز كېرەك، ھەممىلا كۆز بىردەك كۆرەلمەيدۇ. ھىندىستانغا بېرىپ بومبايىنى دۇنيا بويىچە ئەڭ چىرايلىق شەھەر ئىكەن، دەپ ماختاپ كەلگەن كىشىلەرنى كۆردۇم. لېكىن، ئۇ كىشىلەر تراموۋاي ماڭغان كوچىلارنى، چىرايلىق بىنالارنى، مال بىلەن تولغان ماگىزىنلارنى كۆرۈپلا، ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەختلىك ئىكەن، تۇرمۇشى پاراۋان ئىكەن، دەپ مىليونلاپ ئادەملەرنىڭ ئاچلىقتا ئۆلۈۋاتقانلىقىنى، پاخال ئۇستىدە ياتقانلارنى، مايغا چۆمۈلۈپ ئىشلەپ، يېرىم يالىڭاچ ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆرەلمەيدۇ. بۇنىمۇ كۆرۈشكە كۆز كېرەك».

ئۇ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ مالىيە بولغان جياڭ جېيشى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغدىكى شاڭخەينىڭ، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە مۇستەملىكە بولۇپ قالغان بومبايىنىڭ ئۇستىدىكى يالـ

تىراقلىقى ئاستىدا يوقسۇللار ۋە ناھايىتى نۇرغۇن مېھنەتكەش خەلقنىڭ چىداپ بولمايدىغان ئېغىر ۋە ھاقارەتلىك ھاياتىنى كۆ-رۈپ ، جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكە خەلقلەرگە بەرگەن «مەدەنىـ-يەت ئەكېلىپ بېرىمىز» دەيدىغان ساختا ۋەدىسىنىڭ ئاقىۋىتى ئاچ - يالىڭاچلىق ، خورلۇقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ۋە مۇستەم-لىكىچىلەرنىڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىلىقىدىكى بىلگەن . ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى :

«2 - يانۋار كۈنى ئامېرىكا رادىئوسى فىلىپپىنغا قىلغان ‹غەمخورلۇقى› نىڭ باشلانغانلىقىغا ئۇچ يىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ۋارقىراپ ، ئامېرىكىلىقلارنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇردى . لې-كىن ، ئامېرىكىلىقلارنىڭ قۇلىقىغا ‹غەمخورلۇق› توغرۇلۇق سۆزلەۋاتقان رادىئو كانايدىن فىلىپپىن شائىرى سانگۇنى باتۇڭ بوخەينىڭ ‹يوقاتقان ئەركىنلىك› ، ‹بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ جىنايىتى بار ئىدى› ، ‹مەن كېسىپ تاشلانغان باشنى كۆردۈم› دېگەن شې-ئىرلىرىدىكى ‹دادا› دېگەن سۆز ، كورېيە پىلىموتلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى . ئېنگلىزلارنىڭ رادىئوسى سەيلۇنغا ، ھىندىستا-نغا ، بىرمىغا قىلغان ‹غەمخورلۇقلىرى› توغرۇلۇق ئاز ۋارقىرىمايـ-دۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئىنگلىزلارنىڭ بىرما ھۆكۈمەت باشلىقى ئاۋۇنسەن بىلەن ئۇنىڭ تۆت ھەمراھىنى ئۆلتۈرگەن خەۋ-جەرنىڭ تاۋۇشى ، يۇنانلىقلارغا ، كەشمىرلىكلەرگە ، مالايالىقلارغا قارشى ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ئاۋازلىرى بېسىپ كېتىپ بارماقتا .

ئامېرىكا جاھانگىرلىكى نېمە ئۈچۈن گوللاندىيە مۇستەملىكـ-چىلىرىگە قورال بېرىدۇ ؟ ياكى ھىندونېزىيە خەلقى ئادالەتسىزلىك قىلىپ ، گوللاندىيىلىكلەرنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىشقا قەست قىلدىمۇ-يا ؟ . . . ئۇنداق ئەمەس . نېمە ئۈچۈن ئامېرىكا جاھانگىرلىكى ‹ئادىللىق ، تىنچلىق ، خەلقچىللىق ، خەلق ھوقۇقى› دەپ ۋارقى-راپ تۇرۇپ ئادالەتكە ، تىنچلىققا ، خەلقچىللىققا ، ۋە خەلق ھوقۇ-قىغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقان گوللاندىيە جاھانگىرلىكىگە ياردەملىشى-دۇ ؟ چوڭقۇرراق تەكشۈرسەك ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چىرا-

لىق سۆزلىرى بىر خىل نىقاب ئىكەن. ئۇ نىقابىنى ئاچسىڭىز ئادىللىق دېگەن سۆزنىڭ ئارقىسىدا دۇنيا ھۆكۈمرانلىقى، تىنچلىق ئارقىسىدا جاھانگىرلىك سوقۇشى، خەلقچىللىق ئارقىسىدا فاشىستلىق، خەلق ھوقۇقى ئارقىسىدا بولسا دۇنيا خەلقىنى قۇل قىلىش دېگەن سۆزلەر يېزىلغانلىقىنى كۆرىسىز».

بىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ دانا سۆزلىرىدىن قەلبىدە يالغۇز جۇڭگو خەلقىلا ئەمەس، پۈتۈن دۇنيادىكى ئېزىلگۈچى خەلقنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئەخمەتجان قاسىمى ئازادلىق يولىدا مىللەتچىلىكىنىڭ ھېچنېمىگە يارىمايدىغان ئوسال ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى دائىم سۆزلەيدۇ. ئۇ بۇ ھەقتە: «مىللەتچىلىك بىلەن خەلقچىللىق بىر جايدا بولالمايدۇ» دەپ كەسكىن ئېيتقانىدى. ئۇ يەنە مىللىي زۇلۇمنىڭ يوقىلىش يولىنىڭ ھەممە مىللەتنىڭ باراۋەر بولۇپ ياشاش يولى ھەم خەلقچىللىق يولى ئىكەنلىكىنى، خەلقىمىزنىڭ ھېچقانداق ئىككىلەنمەستىن شۇ يولدا چوقۇم مېڭىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ كەلدى.

«مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان بىر يول بار، ئۇ بولسىمۇ خەلقچىللىق يولى. ھەركىم ئۆز مىللىتىنىڭ ئازادلىقىنى چىن كۆڭلى بىلەن خالايدىغان بولسا، خەلقچىل سىياسەتنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بېرىشى لازىم...» دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ئومۇمەن، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئەمەلىيىتىمۇ، نەزەرىيىسىمۇ خەلقچىللىق بىلەن سۇغۇرۇلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى ھەقىقىي دانىشمەن دوستىمىز دەپ بىلدى. ئۇنىڭغا رەسمىيەتچىلىك ھۆرمىتى بىلەن ئەمەس، دوستلۇق، قېرىنداشلىق مۇھەببىتى بىلەن قارىدى. بۇ ئۇنىڭ پاجىئەلىك قۇربان بولغانلىق خەۋىرى ئاڭلانغاندىن كېيىن، ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىپادىلەندى. خەلق ئۇنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر ئېچىندى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆيلەردە، كوچىلاردا، يېزا ـ سەھرا، قىر ـ دالىلاردا ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ يۇرگەن ئادەملەر

نۇرغۇن بولدى .

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن مۇھەببەتلىك دوست بولۇپ قالاتتى . چۈنكى ، ئۇ كىشى ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلغۇچى ، ھەممىنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرگۈچى پەزىلەت ئىگىسى ئىدى . بىرەر كىشى كۆڭلىدە بارىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا ، ئۇ سۆزنى ئاخىرىغىچە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى . ئۇنىڭغا داد ـ ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن كىشى قانائەتلىنىپ ، راھەتلىنىپ ، خۇشال قايتاتتى . نۇرغۇن ئادەملەر ، توغرىراقىنى ئېيتسام ، يۇرتىكى مۇجۇلۇپ كەتكەن ئادەملىرىمىز خۇسۇسەن قېنىمىزغا سىڭىپ كەتكەن ئادەت بويىچە رەھبىرىي ئورۇندىكى كىشىگە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزىنى ئېيتالماي قالىدۇ . بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى ، رەھبەر بۇرۇندىلا سۇرلۇك كۆرۈنۈپ كەلگەن ، كىشىلەر : «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق ، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام ، بالاغا قالمايمەنمۇ» دەپ ئەندىشە قىلىشاتتى . بۇ ئەھۋال ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىپ ، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ كۇلۇمسىرەپ تۇرىدىغان مۇلايىم قىياپىتى ئالدىدا يېشىلىشكە باشلىغانىدى .

ئۇ مەغرۇرلۇق ، ماختانچاقلىق ، ئالدامچىلىق ۋە ئالدىراڭغۇلۇقتىن خالىي ساغلام تەبىئەتلىك رەھمىدىل ئادەم ئىدى .

بىز ئۆتكەن ۋاقىتلاردا ئۆلكىمىزدە ئەخمەتجان قاسىمىدەك پۇختا بىلىملىك ، ھەر تەرەپلىمە يېتىشكەن ، ئىجتىمائىيلاشقان بىر ئادەمنىڭ رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگىنىنى ئەسلىيەلمەيمىز . ئەخمەتجان قاسىمنى بىزنىڭ ھوقۇق ، ئادالەت ئۈچۈن بولغان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىي تارىخىمىز يارىتىپ بەرگەن . بىزگە مەلۇم بولغان ئۆلكە تارىخىدا رەھبەر بولغان ئادەملەر كۆپرەك ئاقسۆڭەكلەر ياكى بىرەر مۇناسىۋەت بىلەن ھاكىمىيەت ئۇستىگە چىقىۋالغانلار . لېكىن ، ئۇلار خەلقتىن يىراق ياشاپ ، خەلقە نەيزە ، قىلىچ-نىڭ يارىدىمى بىلەن «رەھبەر»لىك قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى بولسا ، خەلق ئىچىدىن ، يەنى تۆۋەنكى قاتلام ئىچىدىن چىنىقىپ چىققان . ئۇ خەلقىمىز ئىچىدىن چىقىپ قاراڭغۇدا پالىلداپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ ئۆچتى . ئۇنىڭ تېخى خەلق ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتى ، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى .

* * *

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمنى «ئالغا گېزىتى» ئىدارىسىدە ئۇچراتتىم .

— ھەي ، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز ، — دەپ كىرىپ كەلدى ـ دە ، قولۇمنى سىقىپ كۆرۈشتى .

— «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىيات قىسمى توغرىسىدا سەيپىدىن ئەپەندى بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم ، يوق ئىكەن ، — دېدىم .

— سىلەر يېزىلىۋاتقان شېئىرلارغا قانداق قارايسىلەر ؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى سەممىي ھالدا ، — مېنىڭچە بەزى شېئىرلاردىن تولىراق يېغا تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ ، بەزىلىرى بولسا يالغان مەدھىيە بىلەن تولغان . مەنسىز شېئىرلارغا ژۇرنالدىن ئورۇن بەرمەسلىك كېرەك . غەيرەت بېرىدىغان شېئىرلار قانچە كۆپ بولسىمۇ ، ئۇلارغا ئورۇن بېرىمىز .

— شېئىرلارنىڭ كۆپى جەنۇبقا قارىتىلىۋاتىدۇ . ئەپەندىم ، ئۇ يەردە تۇرمۇشنىڭ ئۆزى يېغلاڭغۇ بولغانلىقتىن ، شۇ ياقتا ئاتاپ يېزىلغان شېئىرلار شۇنداق بولۇۋاتامدىكىن ، يەنە غەزەپ ـ نەپرەت كۆپرەك ئېيتىلىۋاتىدۇ ، — دېدىم مەن .

— ياش تالانتلىقلارغا ياردەم قىلىش كېرەك . بىزدىن تالانتلىق يازغۇچى ، شائىرلار يېتىشىدۇ . ياردەم قىلىش كېرەك . سىز كىملەرنى ئەدەبىياتچىلىقتا تالانتلىق دەپ ئويلايسىز ؟

بىرنەرسە دېيەلمەي خېلى تۇرۇپ قالدىم ، كېيىن :

— مەن ئۇنى ئاجرىتىۋالالىغۇدەك ئەمەسمەن . سىزنىڭچە بىز تېخى يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ قول بىلەن سانىغۇدەك كادىرلىرى ۋە ئەسكەرلىرىگە كەمبەغەل بولساق كېرەك ، — دېدىم .

— قىسمەن توغرا ، لېكىن بىزدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغان-لار بار ، مەن خاتىرىلەۋاتىمەن . بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى-مىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەڭ شارائىت يارىتىپ بېرى-مىز . ئالدىمىزدا ئىش نۇرغۇن ـ ھە ، مېنىڭچە شېئىر خېلى يېزىلىۋاتىدۇ ، نەسرىي ئەسەرلەر كەم . مانا بۇ يېقىغا كۆڭۈل بۆ-لۈش كېرەك . بىز فولكلورىمىزنى ئىمپورت قىلىپ ئېلىشقا قاراپ تۇرماي ، ئۇنى ئېكسپورت قىلىشىمىز كېرەك . سىلەر فولكلورنىڭ ئىتنوگراپىيىلىك قىسمىغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتىسىلەر ، بۇنىڭغا بىز باي ، مانا شۇنى كۆپرەك توپلاپ ، يېزىپ چىقىش كېرەك . بۇنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى چوڭ . ھازىرچە شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم تەيىنلەش كېرەك . ئۇنىڭغا كېتىدىغان ئىقتىسادنى ھەل قىلىپ بېرىمىز . يېقىن كەلگۈسىدە ئۆلكىنىڭ ھەممە بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغچە بېرىپ ، فولكلور يىغىپ ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن .

دۇنيا كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئۆگىنىش كېرەك . گوركىي ، لۇشۇن ، پۇشكىن ، تولستوي ، ئاباي ، توقاي ، گىيۇتى ، گېنى ، بالزاك ، شىللېر ، شېكىسپىر قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگە-نىش كېرەك . مانا شۇ ۋاقىتتا بىزدىنمۇ چوڭ ـ چوڭ يازغۇچىلار چىقىدۇ .

— ئۇنداق چوڭ يازغۇچىلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلىرى-دىن بىرتى ـ يېرىمى بولمىسا ، يوق ، ئەپەندىم .

— بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولىدۇ ، لېكىن «ئۇجمە پىش ، ئاغ-زىمغا چۈش» دەپ ئولتۇرۇش يارىمايدۇ . شۇنداق كىتابلىرى بار-لارنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىش كېرەك . مانا بۇ يەرنى مەدەنىي ئوچاققا ئايلاندۇرىمىز ، — ئۇ كوچا تەرەپتىكى دېرىزە يېنىغا كېلىپ ، ئىتتىپاق مەدەنىي ئاقارتىش بۆلۈمىگە يانداش سېلىنىۋاتقان يېڭى

بىنانى كۆرسەتتى . ئۇ شەھەرلىك كامىندات جايلاشقان جايدىن توغرا كۆۋرۈككىچە بولغان ئارىلىققا مەتبەئە ، قىرائەتخانا ۋە باشقا تۇرلۇك مەدەنىي مەشغۇلات بىنالىرى ياساش نىيىتى بارلىقىنى ئېيىتتى .

— بۇلارنى ياساشقا بىزنىڭ پۇلىمىز بارمۇ ئەپەندىم ، — دېدىم .

— خەلقنىڭ ئىتتىپاقى مەھكەم بولسا ، خەلقچىل سىياسەت پۇتۇن ئۆلكىدە مەھكەم ئورناشسا ، ھەممە نەرسىمىز بولىدۇ . باي بولىمىز . بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە جىق نەرسە ياسايمىز . شەھەرلەرىمىزنىڭ كوچىلىرى گۈل ـ گۈلىستان بولىدۇ .

ئۇ خەلقلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى تەڭدىشى يوق ھەممىنى ھەل قىلغۇچ ئۇلۇغ كۈچ دەپ ، بۇ كۈچنىڭ خەلقچىل سىياسەت بىلەن يۇغۇرۇلغاندا تۈگىمەس ـ پۈتمەس بولىدىغانلىقىنى دائىم ئېيتىپ كەلگەن .

بۇنداق سۆزلەر خەلقچىلمەن دېگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى مۇمكىن . بىراق ، ئۇنىڭ ئۆزى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى ، كەمتەرلىك بىلەن شۇ يولدا زېرىكمەي ئىشلىشى كېرەك . مانا ئەخمەتجان قاسىمى شۇنداق قىلىپ ، ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ خەلقنىڭ كۈچىنى بىر جايغا توپلىيالىغان ، خەلقچىللىق يولىنى ئەمەلىيەتتىدە ئۇلگە بولۇپ كۆرسەتەلىگەن ئادەم ئىدى .

* * *

بىر كۈنى مەن ئۇنىڭ قۇشلار توغرۇلۇق سۆزلىگىنىنى ئاڭلىدىم . ئۇنىڭغا مۇنداق بىر ئىش سەۋەب بولغانىدى :

بىر كۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بىر بۇرادەر مەسەل يېزىپ كەپتۇ . ژۇرنالنىڭ تەھرىر ھەيئىتى ئۇنى كۆرۈپ چىقتى . ئۇنىڭ ئۇستىدە خېلى پىكىرلەر بولدى . مەن بۇ مەسەلدە قاغىغا بېرىلگەن

خۇسۇسىيەت يازغۇچى دېمەكچى بولغان مىجەزنىڭ ۋەكىلى بولماي ، ئەكس ھالدا ياخشىلىقنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ ، دېگەن پىكىرنى بەرگەنىدىم ، ئەخمەتجان قاسىمى :

— بۇ توغرا ، قاغا كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزگۈچى قۇش . ئۇ دېھقانلارنىڭ قوغۇن ـ تاۋۇزلىرىنى تېشىۋېتىدۇ ، ئاشلىقىنى ئوغـرىلايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزگۈچىنىڭ قىلىقىنى كۆرۈش بولماسمىكىن ، — دېدى . كىمدۇر بىرى :

— قاغىنىڭ ئورنىغا كەپتەرنى ئالسىمۇ بوپتىكەن ، — دېدى .

— سىلەر كەپتەرگە قانداق قارايسىلەر ؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى . يىز :

— ياۋاش قۇش ، ئەپەندىم ، — دېدۇق .

ئۇ كەپتەر بىلەن ھۆپۈپنى سېلىشتۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— بىزنىڭ خەلقىمىز كەپتەرنى مۇلايىم ، ياۋاش ، ياخشى قۇش دەپ ھىمايە قىلىشىدۇ ، مۇلايىم بولغىنىغۇ ياخشى ، ئەمما بەك ياۋاش بولۇپ كېتىشىنىڭ ئانچە پايدىسى يوق . كەپتەر خەلق ھېسابـغا ياشايدىغان ھۇرۇن قۇش ، ئۇ خەلقنىڭ تەييار دېنىنى يېيىشنى خالايدۇ . بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ . ھۆپۈپنى بولسا ، يامان كۆرۈشىدۇ . بۇ توغرا ئەمەس . ھۆپۈپنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغىنىنى بىلىش كېرەك . ئۇ ئۇزۇن تۇمشۇقى بىلەن ئادەملەرـگە زىيان يەتكۈزىدىغان مۇزايۇېشىغا ئوخشاش زىيانداش ھاشاراتلارـنى يەيدۇ . ئۇ كەپتەرگە ئوخشاش «بەرسەڭ يەيمەن ، ئۇرساڭ ئۆلـمەن» دەپ بوينىنى ئېگىپ تۇرمايدۇ ، چېلىشىدۇ . ئۇ ئەمگەكچى قۇش .

مەن ئۇنىڭ 1949 ـ يىلى ئەتىيازلىقى غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدا خەلق ئىستراھەت بېغى بەرپا قىلىش ئۈچۈن ، غۇلجا شەھىرىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئۆتـكۈزۈلگەن كۆچەت تىكىش كۈنىدە ھەرقانداق ئادەمنى ھەيران قالـدۇرغۇدەك كۆچلۈك سالماق بىلەن كەتمەن چاپقانلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكۈم كېلىدۇ .

ئۇ شۇ كۈنى ھەممىدىن كۆپ ئىشلىدى ۋە ھەممىدىن جىق كۆچەت تىكتى . يۇقىرى ئورۇندىكى باشقىلارنىڭ خەلق بىلەن ئەمگەككە قاتناشقانلىرىنى مەن خېلى كۆرگەن . ئۇلارنىڭ بەزىسى شەكىل ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ قويماتتى . لېكىن ، ئەخمەتجان ئۇنداق شەكىلۋاز ئەمەس ئىدى ، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن يۇرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى ، كېچە ـ كۈندۈز خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى ، خەلقنىڭ غېمىنى ھەممىدىن كۆپ يەپ ، ھەتتا دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ خەلقنىڭ ئارزۇسىغا كىرىپ ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى ، ۋاقىتنى بىكار ئۆتكۈزمەيدىغانلىقىنى زوق بىلەن سۆزلەيدۇ .

ئۇ بىرنەچچە قېتىم : «ئادالەت ئۇلۇغ ، مېنىڭ ئارزۇيۇم شۇنى كۆرۈش» دېگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىغىمۇ شۇ ئارزۇسى بويىچە «ئادىل ، ئادالەت» دەپ ئىسىم قويغانىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى بىزدىن جىسمانىي جەھەتتىن ئايرىلدى . لېكىن ، خەلقىمىزنىڭ بۇ دانا رەھبىرى ئازادلىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان شانلىق كۈرەش تارىخىمىزدىن مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ .

ئەخمەتجان خەلقىمىزنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكى ۋە ئەۋلادلار ئېڭىدا ئەبەدىي ياشايدۇ .

بىز قايغۇمىزنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ ، ئۇنىڭ خەلقچىل يولىغا ۋە ئۇلۇغ ئارزۇ ـ ئامانلىرىغا ۋارىسلىق قىلماقتىمىز . جۈڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىيىسى ماۋ زېدۇڭ رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىزم يولىدا ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈللەنگەن ، بەخت ـ سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چامدىماقتىمىز .

1952 ـ يىلى ئاۋغۇست

بىر دېھقان يېگىت بىلەن سۆھبەت

قاتتىق بوران چىققان كۈنىنىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە بىرنەچچە كۈندىن بېرى قاپقىنى تۈرۈۋالغان ئاسمانىنىڭ چىرايى يالتىراپ ئېچىلدى . كۈنىنىڭ ئىللىق ، سېخىي نۇرىنى كۆرۈپ ياشارغان سۆگەتلەر ، تېخى تولۇق ئېچىلىپ بولمىغان ئاقۇچ ھال رەڭ ئۆرۈك چېچەكلىرى ۋە ئېتىز - ئېرىقلاردىكى يۇمران ئۆسۈملۈكلەر جانلىنىپ كەتتى .

مەن يېڭىيول كوپىراتىپى ئەزالىرىنىڭ ھەر يىلى ئوتياشتىن نۇرغۇن مەھسۇلات ئالىدىغانلىقىنى ۋە نەمۇنىلىك ئىشلارنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، ئۇلارنىڭ كېچىكى بوران ۋە ئۇششۇك ئاپەتلىرىدىن ئوتياش كۆچەتلىرىنى قانداق ساقلاپ قالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن 4 - ئاپرېل كۈنى يېڭىيولغا چىققانىدىم . يېزىنىڭ كوچىلىرىدا لەگلەك ياساپ ئولتۇرغان بەش - ئالتە كىچىك بالىدىن باشقا ئىشقا يارايدىغان بىرمۇ ئادەم ئۇچرىمايتتى . ئېرىقنىڭ بويىدىكى بىر ياغاچقا بۇتخانىلاردىن قالغان بىر تەرىپى سۇنۇق يوغان كونا بىر قوڭغۇراق ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ . ئەلۋەتتە ، ئەمگەككە چىقىش ۋە قايتىش ، يىغىلىشلار ئۈچۈن مۇشۇ قوڭغۇراق ئۇرۇلۇشى كېرەك . بۇمۇ كوللېكتىپ تۇرمۇشنىڭ تەرتىپىنى ئىپادە قىلىدىغان يېڭى بىر كۆرۈنۈش . بۇ قوڭغۇراق ئەتىگەنلا داراڭلاپ پۈتۈن دېھقانلارنى ئېتىزدىكى قىزغىن ئەمگەككە چاقىرىپ بولغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ئۇ دېھقانلار بىلەن ئۇچراشماقچى بولغان كىشى مەھەللە ئىچىدە تېنەپ يۈرمەستىن ، كەڭ ئېتىزلارغا بېرىش لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ جىم تۇراتتى .

مەن قورۇق تامنى ياقلاپ يۈرۈپ ئوتياشلىقتا ئىشلەۋاتقان بىرنەچچە كىشىنى ئۇچراتتىم . ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بۇغداي ئۆڭلۈك ، ياش بىر يېگىت ئالدىمغا كېلىپ مەن كۆرۈشتى . مەن

ئۇنىڭغا ئانچە ـ مۇنچە بىرنەرسىلەرنى يېزىپ يۈرىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىمنى ، يېڭىيول كوپىراتىپىنىڭ ئىشلىرى بىلەن بىر قاتار تونۇشۇش ئۈچۈن چىققانلىقىمنى ئېيتتىم . ئۇ مۇشۇ يېڭىيول كوپىراتىپىنىڭ 3 ـ گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە تەپتىش ھەيئىتىنىڭمۇ مۇئاۋىنى ئابدۇرېھىم دېگەن ئوتتۇز ئىككى ياشلىق كومسومول[1] ئىكەن .

ئابدۇرېھىم سەمىمىي مۇناسىۋەتتە مېنى باشلاپ يۈرۈپ ئوتياشچىلىق ئىشلىرىنى تونۇشتۇردى ۋە ئۆزىنىڭ گۇرۇپپىسى توغرۇلۇق بەزىبىر ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى .

— بىزنىڭ گۇرۇپپىمىز ئوتياشچىلىق قىلىدۇ ، — دەپ سۆز باشلىدى ئابدۇرېھىم ، — كوپىراتىپىمىزدا ئالتە گۇرۇپپا بار . ئۈچ گۇرۇپپا ئاشلىق تېرىيدۇ . ئۈچ گۇرۇپپا بولسا ، ئوتياشچىلىق قىلىدۇ . ئەر ـ ئايال بولۇپ ئۈچ يۈز ئوتتۇز بەش ئەمگەك كۈچىمىز بار . بىزنىڭ كوپىراتىپىمىزنىڭ بىر ئارتۇقچىلىق شۇكى ، كوپىراتىپىمىزغا ئۇيغۇر ، خەنزۇ ۋە باشقا مىللەتلەر ئەزا بولۇپ ئۆملەشكەن . ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقىمۇ ناھايىتى ياخشى ، بىر ـ بىرى بىلەن قېرىنداشلاردەك مۇناسىۋەت قىلىشىدۇ . بىر ـ بىرىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىشىدۇ .

— كوپىراتىپ ئەزالىرى ئىشلەۋاتقان يەرگە بېرىپ كەلمەيلەمۇ ؟ — دېدىم .

— بولىدۇ ، بولىدۇ . يۈرۈڭ ، — دېدى ئابدۇرېھىم ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، — بىراق ، دېھقانچىلىق قىلىۋاتقانلار يىراقتا . ماۋۇ ئۆپچۆرىدىكى ئوتياشچىلىق قىلىۋاتقانلارنى كۆرۈپ كېلەيلى .

بىز مەھەللىنىڭ چېتىگىرەك چىقىپ ، قورۇق تامنىڭ شورىسىدىن كىرگەنىدۇق ، ئالدىمىزدا تاۋلىنىپ تۇرغان كۆز يەتمەس ئېتىز ئېچىلدى . ئېتىزنىڭ بۇرجىكىدىكى كىچىككىنە بىر مەيدانغا بىرنەچچە ئۇيغۇر ـ خەنزۇ ئايال ۋە بىرنەچچە ياش بالا توپلىشىپ ئولتۇرۇپ ، لايدىن كىچىك ـ كىچىك قالپاق ياساۋاتاتتى . ئۇلار

---

① كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى .

يەڭلىرىنى تۇرۇشۇپ ، ئۆز ئىشىغا پۈتۈن زوق - شوقى بىلەن بېرىلىپ كەتكەندى . ئاياللار بىزگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇشاتىتى . چاقچاقچىراق بىرى :

— كۆردىڭىزمۇ ، لايدىن ئويۇنچۇق ياساۋاتقىنىز ، — دەپ ئىشلەۋاتقان نەرسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئويناپ هەممىزنى كۈلدۈرۈۋەتتى .

— سىلەر ئويۇنچۇق ياسىمايسىلەرغۇ ، بۇ خېلى كېرەكلىك نەرسىدەك تۇرىدۇ ، — دەپ قورۇنۇپ قاتار تىزىۋەتكەن لاي قالپاقىنى بىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ تۇراتتىم ، ئابدۇرېھىم ئۇنى قولۇمدىن ئېلىپ :

— بىز مۇشۇ قالپاقلار بىلەن ئوتتۇز مىڭ تۇپ تاۋۇز ، چىلگىنىڭ كۆچىتىنى ئۇششۇكتىن ساقلاپ قالىمىز . يۇرۇڭ ، بۇ-گۈن كۆچۈرگەن تاۋۇزلارنى كۆرۈپ كېلىمىز ، — دەپ مېنى تاۋۇز كۆچۈرگەن چۆنەكلىكلەرگە باشلاپ كەتتى .

ناھايىتى نۇرغۇن چۆنەكلەرگە تەپتەكشى ۋە رەتلىك قىلىپ كۆچۈرۈلگەن ئىككى قۇلاقلىق تاۋۇز كۆچەتلىرى بىرىمۇ زايە بولماستىن تۇتقانىدى . بىزدىن خېلى يىراقتا بىرقانچە دېھقان چۆنەك تارتىۋاتىدۇ ، كۆز يېتىم يەردە بولسا ، چۆنەككە هەيدەلگەن ئېتىز-دىكى ئوت - چۆپ يىلتىزلىرىنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن بىر گۇرۇپپا ئايال تىنماستىن جىددىي ئىشلەۋاتاتتى . باھار باشلىنىۋاتقان كۈن-لەردىكى بۇ تەپتەكشى ئېتىزلار ۋە يېشىل ئەتلەسكە پۈركەنگەندەك كۆرۈنگەن پۈتۈن ئەتراپ چىرايلىق ۋە جازىبىلىك ئىدى ، شۇنىڭ-دەك ئەر - ئايال دېھقانلار ئۆملىشىپ قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان مەنزىرىمۇ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى .

— ماڭا بۇ تاۋۇز كۆچەتلىرىنى بۇگۈن سەھەردىلا كۆچۈرگەن ، — دېدى ئابدۇرېھىم ئېڭىشىپ تۇرۇپ ، — بۇنى پارنىكتا ئۆستۈرگەن . پارنىكىمىزدا هەر خىل ئوتياش كۆچەتلىرى-نى يېتىشتۈرىمىز ، بىز بۇ يىل ئاشلىق ۋە ئوتياشلاردىن باشقا ئاتمىشمۇ يەرگە تاۋۇز ، چىلگە ، لىگو تېرىيمىز . قىرىق موسى

پەقەت مۇشۇ تاۋۇز بولىدۇ .

— پارنىكنى كۆرۈپ باقمايلىمۇ ؟ — دېدىم مەن .

— بولىدۇ ، ئۇ مەھەللە ئىچىدە . ماۋۇ ئېتىزلا ئارىسىدا كۆچەت تەييارلايدىغان جايلىرىمىز بار ، ئۇنى يان تەيزە دەيمىز ، شۇلارنىمۇ كۆرۈپ ئۆتەيلى .

ھەربىر بريگادىنىڭ ئالاھىدە كۆكتات كۆچەتلىرىنى يېتىشتۇدىغان نۇرغۇنلىغان يان تەيزىلىرى بار ئىكەن . بىز ئۇلارنى كۆرۈپ ئۆتتۇق . يەرگە ئويۇپ ياسالغان تار ـ تار كىچىك تەيزىلەر بولۇپ ، ئۇ يەردە ئەتىيازدىن باشلاپ تۇرلۇك ئوتياش كۆچەتلىرى يېتىشتۇرۇلىدىكەن ۋە پارنىكتا ئۆستۈرۈلگەن كۆچەتلەرنىمۇ كۈن ئىللىشى بىلەن شۇ يەرگە كېڭەيتىپ كۆچۈرۈپ ، كۆچەتلەرنى ئېتىزلارغا كۆچۈرۈش مەزگىلىگىچە شۇ يەردە ساقلايدىكەن .

يان تەيزە ئېتىزچىلىرى ياخشى ئىشلىنىپ تولۇق كۈچەيتىلگەن ھەم ھاۋانىڭ ئىسسىق ـ سوغۇق بولۇشىغا قاراپ ئۈستى يېپىلىپ ، ئېچىلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن ، ئۇ يەردە ئۆسۈملۈك خېيىم-خەتەرسىز دائىم ئۆسۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدىكەن .

— ئوتياشلارنى بالدۇر يېتىشتۇرۇش ئۈسۈللىرى ئاجايىپ ئىش ئىكەن ، — دەپ خۇشال كەيپىياتتا سۆز باشلىدى ئابدۇرېھىم ، — بۈمۇ قالتىس ھۈنەر ئىكەن دەڭ . مەسىلەن ، مەن بىر ئىشقا ھەيران قالغانىدىم . بىر سوتكىدا تاۋۇز ئىككى قۇلاق بولۇپ ئۇنىدۇ دېسە ئىشىنەمسىز ؟

— بىر سوتكىدا ؟ ھەي ، ئۇنداق بولماس .

— مەنمۇ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندا ئىشەنمىگەنىدىم . كۆزۈم بىلەن كۆرگەندىن كېيىن قايىل بولدۇم . بۇنىڭ ئۈسۈلىنى بىز بۇرۇن بىلمەيدىكەنمىز . مانا قاراڭ ، تاۋۇز ئۇرۇقىنى خالتىغا سېلىپ قول كۆيمىگۈدەك ئىلمان سۇغا چىلاپ ، كېيىن كاڭغا (ئىسسىق جايغا) بىر سوتكا دۆملەپ قويسا ، تاۋۇز ئۇرۇقلىرى بىخ ئۇرۇشقا باشلايدۇ . ئۇنى قۇمغا تېرىساق ، بىر سوتكىدا شاكىلىنى يېرىپ ، ساپسېرىق ئىككى قۇلاق بولۇپ ئۇنىدۇ . ئۇلارنى قۇمدىن سۇغۇرۇۋېـ

لىپ يەرگە كۆچۈرۈپ قويساق ، كۆكلەپ كېتىۋېرىدۇ . ھەتتا كاۋا-
نىمۇ ئۇچ سوتكىدا ئۇچ قۇلاق قىلىپ ئۆستۈرىدىغان تېخنىكىلىرى-
مىزمۇ بار . بۇ تېخنىكىلىرىمىز ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئوتياش
ئۆستۈرۈشتە نۇرغۇن تەجرىبىلەرگە ئىگە بولغان خەنزۇ قېرىنداش-
لىرىمىزدىن كەلگەن . بىز ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەپ ئوتياش-
چىلىق ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا نۇرغۇن تەجرىبە ۋە
يارەملەرگە ئىگە بولۇۋاتىمىز . ئوتياشچىلىقتىن مول ھوسۇل ئې-
لىش ۋە ئۇنى بالدۇر پېتىشتۇرۇش كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ كىر-
مىنى كۆپەيتىپ ، تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ناھايىتى پايدا-
لىق .

ھەقىقەتەن يېڭىيول كوپىراتىپى ئەتىياز كىرىشى بىلەنلا سۇڭ-
پىياز ، پالەك ، جۇسەيگە ئوخشاش ئوتياشلاردىن مەھسۇلات ئېلىشقا
باشلايدىكەن ، ئۇلارنىڭ يىل بويى ئارقا - ئارقىدىن پېتىشىپ
تۇرىدىغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلىرى بىلەن كىرىمسىز قالمىدىغان ۋا-
قىتلىرى بولمايدىكەن .

مانا بىز بىر گۇرۇپپا ئەر - ئايال كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ
سۇڭپىياز بىلەن پالەك باغلاۋاتقان ئېتىزىغا كەلدۇق . ئۇلار شەھەر
خەلقىنى ئوتياش بىلەن تەمىنلەيدىغان سودا كوپىراتىپى بىلەن
توختاملاشقان ئوتياشلىرىنى تەييارلاۋاتاتتى . بىرنەچچە كىشى خامان
قىلىپ دۆۋىلەنگەن ئوتياشلارنى شەھەردىن چىققان ماشىنىغا ساناپ
بېسىۋاتاتتى .

بىز پارنىكنى كۆرۈشكە كەلدۇق . بۇ ئىككى ئۆينى بىرلەشتۈ-
رۈپ ، ئۇستى ۋە كۈنگەي تەرەپلىرى قاتلاپ ئېچىلىدىغان ئەينەكلىك
دەرىپەردە بىلەن يېپىلغان جاي ئىدى .

بۇ يەردە تېخى تالادا قار يېغىپ ، سوغۇق بولۇۋاتقان چاغلاردىلا
تۇرلۇك ئوتياش كۆچەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ . بىز يۇقىرىدا كۆرسە-
تىپ ئۆتكەن 3 - ئاپرىل كېچىسىدىكى جۇدۇن - چاپقۇندا مۇشۇ
پارنىكنى ۋە ئوتياش كۆچەتلىرىنى ئاپەتتىن ساقلاپ قالغان بىرنەچ-
چە كوپىراتىپ ئەزاسىنىڭ غەيرىتىنى ئاڭلىغانىدۇق . بۇ ئىشتا

ئابدۇرېھىم تەشەببۇسكارلىق بىلەن زور غەيرەت كۆرسەتكەنىدى . مەن شۇ توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرىشنى سورىغانىدىم ، ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ :

— ياق ، مەن بىر كىشى شۇنداق چوڭ ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قانچىلىك كۈچ چىقىرالايمەن . كۆپچىلىكنىڭ غەيرىتى بىلەن ئوتياشلارنى ساقلاپ قالدۇق ، — دېدى .

ئۇ تېخى ياش يىگىت بولسىمۇ ، تەجرىبىلىك چوڭ كىشىلەرنى دەك ئالدىرىمای سالماق بىلەن سۆزلەيتتى . ئۆزىنىڭ نامىنى تىلغا ئالغاندا ، گەپتىن توختاپ قېلىپ ، يۈزىگە قان يۈگۈرەيتتى . ھەر ھالدا ئۇنىڭ قىياپىتىدىن ئەقىللىق ۋە كەمتەر يىگىت ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى .

— ئەمىسە كىملەرنى ئاپەتكە قارشى ھەرىكەتتە نەمۇنىلىك ئىش كۆرسەتتى دېيىشىمىز مۇمكىن ؟ — دەپ سورىدىم .

— بىز ئون توققۇز كىشى ، — دەپ يەنە ئۆزىنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدى ، — كوپىراتىپ ئەزالىرى ئىشتىن قايتىپ ، ئۆي - ئۆيلىرىگە بېرىپ ئارام ئېلىپ يانقان چاغ ئىدى . ئاۋۇال يامغۇر ئارىلاش شامال چىقىپ تۇرۇپ ، بىردىنلا بوران باشلاندى . بىز 3 - گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن ئون خەنزۇ ، سەككىز ئۇيغۇر ، بىر خۇيزۇ بولۇپ ئون توققۇز كىشى مۇشۇ پارتىكنىڭ بۇزۇلۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ، يۈگۈرۈشۈپ كەلدۇق . بوران ئەينەكلىك رامىلارنى كۆتۈرۈپ ئەينەكلەرنى ئۈچۈرۈپ تاشلاۋاتاتتى . بىز رامىدىن ئاجراپ چۈشۈۋاتقان ئەينەكلەرنى ئەپلەپ تۇتۇۋالاتتۇق . رامىلارنى يېپىۋېلىش ئۈچۈن ، بار كۈچىمىز بىلەن تىرىشتۇق . ئاخىر رامىلارنى يېپىپ چەنزىلەر بىلەن باغلاپ ، بورا ۋە كىگىزلەر بىلەن چۈمكەۋالىدۇق . دېمەك ، ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقاردۇق . راستىنى ئېيتقاندا ، بىزدە بىر خۇيزۇ يولداش بار ، ئۇ — پارتىيە ياچېيكىمىزنىڭ سېكرېتارى ئابدۇللا شابازا . مانا شۇ كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۆتسەك بولىدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئالاھىدە غەيرەت كۆرسەتتى . ئۆگزىگە چىققان كىشىلەرنى قاتتىق بوران يەرگە ئۇچۇرۇپ چۈشۈرۈۋېتەتتى .

تى . ئابدۇللا شابازا بولسا ، ئون دانە كېسەكنى باغلاپ قويۇپ پارنىكنىڭ ئۈستىنى ياپتى . يۈزگە ئۇرۇلۇپ تۇرغان يامغۇر ۋە بوران ئادەمنىڭ كۆزىنى ئاچقۇزمايتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە كېچە بەك قاراڭغۇ ئىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، ئابدۇللا كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئـ تى ئۈچۈن ، ئۆزىنىڭ نېمە بولۇشىنى قايرىپ قويۇپ ، ئۇلگىلىك غەيرەت كۆرسەتتى . ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز ئۈچ گۇرۇپپا ئەزالـ رىنىڭ ئۆي ـ ئۆيلىرىگە بېرىپ ، ئۇلارنى ئويغىتىپ كۆز يەتمەس ئېتىزلار ئارىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئوتياش كۆچەتلىرى ئۈسۈڭاتقان يان تەيزىلەرنى يېپىشقا ھەرىكەتلەندۇردۇق .

ئابدۇللا شابازا بۇرۇن سەيۋەنزە خوجايىنلىرىغا ياللىنىپ ئىشـ لەپ ، سەيچىلىك ئىشلىرىدا خېلى نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلـ غان . ئۇ ھازىر بىزگە سەي يېتىشتۇرۇش تېخنىكى بولۇپمۇ يارىدەم قىلىدۇ . ئۇ بىزگە كەمتەر ، ئادىل ۋە كۆپچىلىكنىڭ ئىشىغا كۆيـ ىىدىغان خىسلەتلىرى بىلەن ئۇلگە بولۇڭاتىدۇ . مانا شۇ شابازىنىڭ جان پىدالىق قىلغان غەيرەت ۋە تەشەببۇسى بىلەن بىز كەچ سائەت يەتتىدىن باشلاپ ئەتىگەن سائەت بەشكىچە بوران ۋە ئۇششۇك ئاپەتـ لىرى بىلەن كۈرەشتۇق . بىز پارنىكتىكى ۋە يۈز ئون يان تەيزىدىـ كى پەمىدۇر ، لازا ، چەيزە ، كاپۇستا ، تەرخەمەككە ئوخشاش نۇرـ غۇن ئوتياش كۆچەتلىرىنى پاخال ، قومۇش ۋە باشقا نەرسىلەر بىلەن يېپىڭلىپ ئاپەتتىن ساقلاپ قالدۇق . بىز ئاپەتتىن ساقلاپ قالغان ئوتياش كۆچەتلىرىدىنلا يىگىرمە مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات ئېلىش پىلانلانغانىدى .

— دېمەك ، يىگىرمە مىڭ يۈەنلىك دارامەت مەنبەسىنى ساقلاپ قاپسىلەر ـ دە . بۇ غەيرىتىڭلار بىلەن ئەلۋەتتە سىلەر ماختاشقا مۇناسىپ ، — دېدىم .

— چوڭ غەيرەت تېخى ئالدىمىزدا دەڭ ، — دېدى ئابدۇرېھىم قولىنى سىلكىپ .

ھەقىقەتەن ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن كوپىراتىپنى تەرەققي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تېخى نۇرغۇن كۈچ ۋە غەيرەت سەرپ قىلىدىغانـ

لىقى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى . ئۇ ئۆزىمۇ بۇنىڭدىن كېيىن يېڭىيول كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ مەھسۇلاتنى ئەڭ بالدۇر ھەم كۆپ ئې-لىپ ، خەلقنى يېڭى - يېڭى ئوتياشلار بىلەن كۆپلەپ تەمىنلىشنى تېخىمۇ ئالغا سۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

1958 - يىلى

بەختىخانىنىڭ ھاياتى

كىمنىڭ قانداق ئەھۋالدا ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشنى خالىغان كىشى ئەلۋەتتە شۇ كىشىنى سۈرۈشتە قىلىپ كۆرىدۇ ھەم ئۆزى بىلەن ئەھۋاللىشىدۇ . خۇددى مەنمۇ شۇنداق قىلدىم . ئەگەر ئاڭلاشنى خالىساڭلار گۇڭشى ئەزاسى بەختىخانىنىڭ ھاياتى توغرىسىدا كۆرگەنلىرىم ۋە ئۆزىنىڭ ماڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى سىلەرگە ئېيتىپ بەرمەكچىمەن .

گۇڭشې بالىلىرىنىڭ ناخشىلىرى

مەن يېقىندا غۇلجا شەھەر رايونىدىكى مەلۇم بىر خەلق گۇڭ-شېسىنىڭ ئىككىنچى دۇيىدىكى بالىلار باغچىسىغا باردىم . دەرۋازد-سىدىن كىرىشىم بىلەنلا بالىلارنىڭ جاراڭلىق ناخشىسى ئاڭلاندى . بۇ ناخشا باغچىنىڭ كوچا تەرىپىگە سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلد-رىدىن ئۇچۇپ كېلەتتى . مەن شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم . بىنانىڭ پېشايۋان ئارقىلىق باغچىغا چىقىدىغان ئىشىكىنى ئېچىپ ئۇزۇنچاق كەلگەن زالغا كىردىم . زالنىڭ ئىككى تەرىپىدە تام ياقلىتىپ قويۇلغان بەندىكلاردا ئۇچ ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بىرقانچە ئوغۇل ـ قىز قاتار ئولتۇرۇشاتتى . ئوتتۇرىسىدا بولسا ، پومبۇلاق-قىنا ، ئاق يۇزلۇك ، بوتا كۆزلۈك كىچىككىنە بىر قىز ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا ئۇ ناخشىسىدىن توختاپ ، چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ بېشىنى سىڭايان قىلىپ تۇرۇۋالدى . بۇلارنى باشقۇرۇپ ئوتتۇرىدا مېڭىپ يۈرگەن ياشقىنا بىر ئايال بالىلارنىڭ پاكار بىر ئورۇندۇقىنى ئېلىپ چىقىپ ، مېنى ئولتۇ-رۇشقا تەكلىپ قىلدى . مەن ئورۇندۇقنى ئېلىپ تارتىنچاق پومبۇ-

لاقتىن نېرىراق جايدىكى بالىلارنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇردۇم .
— هه ، تۇرسۇنئاي ئېيتىۋېر ، هه ، قېنى ، — دېدى تەربىيەچى ئايال پومبۇلاق قىزغا تىكىلىپ قاراپ . لېكىن ، ئۇ يېتىرقاپ ماڭا بىر قاراپ قويۇپ ، تەربىيەچىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىلىپ تۇراتتى . مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر ئوغۇل بالا تۇيۇقسىزلا :
— مەن ، مەن ئېيتىمەن ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى كۆتۈردى . ئالتە ياشلارغا كىرگەن بۇ ساددا مەغرۇر بالىنىڭ بۇغداي ئۆڭ چىرايىدىن ئۆزىنى ماڭا بىر كۆرسىتۇالماقچى بولغانلىقى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى . تەربىيەچى ئۇنىڭ تېتىكلىكىگە مەستلىكى كەلگەندەك بولۇپ ، ماڭا بىر قاراپ قويدى ، يەنە بىر تەرەپتىن «ۋاي ئالدىراڭغۇيەي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان يۈمشاق كۈلكە بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ :
— رېھىمجان ، سەن كىچىككىنە ئولتۇرۇپ تۇر . قېنى تۇرسۇنئاي باشلاڭ . مۇنداق قىلسىڭىز سىزنى باغچىنىڭ قىزى دېمەيدۇ ، — دېدى .
تۇرسۇنئاي كىچىككىنە ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە چاپلاپ تۇگدى - دە ، قەددىنى رۇسلاپ «باغچىلار» دېگەن ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى :

تىلىكىمىز هەل بولدى ،
باغچىلارغا يېتىشىپ .
قىزىلگۈلدەك ئېچىلدۇق ،
تەربىيىگە يېتىشىپ .

باغچىلاردا كارىۋاتلار
قاتار - قاتار تىزىلغان .
ئاپئاق - ئاپئاق چايشاپلار ،
ماتراسلار يېپىلغان .

تۇرسۇنئاينىڭ تارتىنچاق قىياپىتى ئەمدى تامامەن ئۆزگىرىپ كەتتى . ئۇ خۇددى سەھنىلەردە چېنىقىقان چوڭ ئارتىسلاردەك زوق ـ شوخقا تولۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . ئۇ «ر» ھەرپىنى بەزىدە تولۇق ئېيتالماي ، تەرىيىنى «تەبىيە» ، ماتراسنى «ماتياس» دەپ گەن بولسىمۇ ، ئومۇمەن سۆزلەر تولۇق ئوقۇلۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى قۇرغۇيغا ئېسىپ قويۇلغان كۈمۈش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك نەپىس ، جاراڭلىق ئىدى :

باغچىلارەي ، باغچىلار ،
گۈلگە تولغان باغچىلار .
ماۋجۇشنىڭ دەۋرىدە
ياشىغان بىز غۇنچىلار .

تۇرسۇنئاي ناخشىسىنى ناھايىتى ئۇتۇقلۇق ئاياغلاشتۇردى . بالىلار ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىشتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قىسقا ـ قىسقا پاتماي بەزىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ، بەزىلىرى بولسا ئولتۇرغان جايىدا پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ چاۋاك چېلىشاتتى . چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان يەنە بىر تەربىيىچى ئانا چېلىۋاتقان دۇتارىنى قۇچاقلىۋېلىپ ، بالىلار بىلەن ئوخشاشلا زوققا تولغان ھالدا چاۋاك چالاتتى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى ۋە ئالقىنىدىن چىقىۋاتقان ئاۋاز ئانىلىق مېھىر ـ مۇھەببىتىنى بۇ بەختلىك بالىلارنىڭ ئۈستىگە چېچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

بالىلارغا مۇنداق قوشاقلارنى ئۆگىتىشتە جىق ئەمگەك سىڭدۈرگەن ياش ئايال بولسا ، قىلغان ئەمگىكىنىڭ ياخشى نەتىجىسىنى كۆرگەندە خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي كېتەتتى ۋە بەش ياشلىق بۇ پومبۇلاق قىزنىڭ ماھارىتىگە ھەممىدىن كۆپرەك قىزىقاتتى . شۇڭا ، ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ :

— بالىلار ، سىلەر ئورنۇڭلاردا جىم ئولتۇرۇڭلار ! تۇرسۇنئاي ئەمدى «ئانىلار» دېگەن ناخشىسىنى ئېيتىپ بېرىدۇ ـ ھە ،

ئوماق قىزىم ، قېنى ، — دېدى بېشىنى لىڭشىتىپ ، كېيىن دۇتار چېلىشقا كىرىشىپ كەتتى .

تۇرسۇنئاي ئەمدى ھېچقانداق تارتىنمايلا «ئانىلار» دېگەن ناخشىسىنى باشلىۋەتتى :

مېھرى ئىسسىق ، شېرىن سۆز ،
باغدا پاكىز بالىلار .
جان كۆيدۈرۈپ ئاسرايدۇ
تەربىيىچى ئانىلار .

مانا بۇ بەختلىك ھاياتنى ئۇلارغا ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ماۋجۇشى يارىتىپ بەردى . شۇنىڭ ئۈچۈن بالىلارمۇ قوشاقلىرىدا پارتىيە ۋە ماۋجۇشىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ، ئۇلارنى كۈيلەيدۇ . بالىلار تېخى مەكتەپ قوينىغا كىرمەي تۇرۇپلا ، بۇ چۈشەنچىلەرنى تەربىيىچى ئانىلاردىن ئالماقتا . ئۇلار كىچىك بالىلارنى كۆيۈمچانلىق بىلەن ھەر تەرەپلىمە تەربىيىلەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بالىلار تەربىيىچى ئانىلىرى توغرىسىدا قوشاق ئېيتىشقىمۇ ئامراق .

ناخشا تۇگەش بىلەن تەڭ مەنمۇ تەربىيىچى ئانىلارغا قوشۇلۇپ ئالقانلىرىم قىزىرىپ كەتكۈچە چاۋاك ئۇردۇم . ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتكەن پومبۇلاق قىزچاق زالدىكى شادلىق ساداسىغا چۆمۈپ پورەك ئاچقان قىزىلگۈدەك تەلپۈنۈپ تۇراتتى . ئانىلار بىرلىسا ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ ، ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويۇشاتتى .

تۇرسۇنئاينىڭ غەلىبىسى رېھىمجاننى تېخىمۇ ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەنلىكتىن ، ئۇ ئورنىدا تۇرالماي قالدى . ئۇ ئۆزىنى چاقىرىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغاندا ئېلانچى :

— ئەمدى ، رېھىمجان «بىز گۈڭشې بالىلىرى» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ ، — دەپ ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىشقا تەكلىپ قىلدى . رېھىمجان قەددىنى تىك تۇتۇپ ، تېز ـ تېز چامداپ ئوتتۇ-

ربغا كېلىپلا ناخشىسىنى باشلىۋەتتى :

بىز گۈڭشېنىڭ بالىلىرى ،
بەختلىك بىز ئەبەدكە .
گۈڭشېمىزنىڭ قوينىدا
شاد ياشايمىز راھەتتە .

پارتىيەمىز بولغاچقا ،
كەڭ ئېچىلدى يولىمىز .
كېلەچەكتە خەلق ئۈچۈن
ئىشلىگۈچى بولىمىز .

رېھىمجاننىڭمۇ ئاۋازى زىل ، جاراڭلىق ئىدى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر چاقماق چاققاندەك تېز چىقاتتى . قاپقارا كۆزلىرى بولسا ، چولپان يۇلتۇزدەك يالتىرايتتى . رېھىمجاننىمۇ كۆپچىلىك ئالقىشقا كۆمۈۋەتتى . لېكىن ، ئۇ ناخشىسى ئاياغلىشىش بىلەن تەلەپ ۋە ئېلان قىلىشقا قارىماي ، ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى تۆۋەندىكىچە دېكلاماتسىيەگە ئايلاندۇرۇۋەتتى :

زاۋۇتتىكى ئىشچىنىڭ
بىرى مانا مەن بولىمەن .
يېزىدىكى دېھقانىنىڭ
بىرى مانا مەن بولىمەن .

ھەربىر ئىشتا دوستلارنى
دائىم ئالغا باشلايمەن .
كومىمۇنىزم قۇرۇشتا
دادىل قەدەم تاشلايمەن .

ئۇ «مەن» دېگەن سۆز ئاغزىدىن چىقىش بىلەن تەڭ ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە ئۇرۇپ قوياتتى .

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا سەنئەتتىكى ئۇستىلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرسۇنئايدىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن تىرىشاتتى . بارلىق كۈچى بىلەن چىڭقىلىپ ھەرىكەت قىلغانلىقتىن ، ئۆزىمۇ خېلى ئالدىراپ قالدى . بىز ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق .

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننىڭ قېشىغا كېلىپ مۇرىسىنى تۈتۈپ تۇرۇپ :

— ھە ، ئەمدى ھەممىڭلار قوشۇلۇپ «گۈڭشېدا» دېگەن ناخشىنى ئېيتامسىلەر ؟ — دەپ بالىلارغا مۇراجىئەت قىلدى ۋە تۇرسۇنئايغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ «سىز باشلاڭ» دېگەن ئىشارىنى قىلىۋىدى ، رېھىمجان ئالدىراپ كېتىپ دۇتارنى تەڭكەش قىلغۇچە ناخشىنى باشلىۋەتتى . لېكىن ، ئۇ ناخشىنى بىراقلا چىڭ باشلىۋەتكەچكە ، ئاۋازى بوغۇلۇپ چىرقىراپ كەتتى . باشتا بالىلار ئۇنىڭغا ئەگىشەلمەي قالدى . ئۆزىمۇ بىرىنچى قۇردىلا توختاپ قېلىپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى . بۇ ئوڭۇشسىزلىك ئەلەم قىلغانلىقتىن ، ئۇ ھېلى يىغلىۋېتىدىغاندەك دومسىيىپ تۇراتتى .

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننى خىجالەت قىلماسلىق ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، مۇلايىملىق بىلەن :

— خاپا بولما ، ھېچ ۋەقەسى يوق ، بەزىدە شۇنداق بولۇپ قالىدۇ . تۇرسۇنئاي ، قېنى باشلاڭ ، — دېدى .

تۇرسۇنئاي دۇتارغا ئەگىشىپ ، يېقىملىق ئاۋازدا :

پارتىيىگە ئەگەشكەنلەر ياڭراتتى ھاۋانى ،
گۈڭشېدا ئىشلىگەنلەر كىيىدۇ تاۋانى .

دېگەن مىسرالار بىلەن ناخشىنى باشلىۋەتكەنىدى ، بالىلارنىڭ ھەممىسى بىر ئاۋازدا ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتتى :

سوقا ، سيالكا ئالدىمدا ، ئاتلار قېشىمدا ،
ھالال ئەمگەك تەمى بار ئىچكەن ئېشىمدا .
. . .

ئەللىكچە بالىنىڭ ئاۋازى زالغا تولۇپ تاشتى . ئۇلارنىڭ ئىچگە پاتمىغان خۇشاللىقلىرىمۇ يۈز - كۆزىدىن يېغىپ تۇراتتى .

گەرچە بۇ قوشاقلار مۇشۇ بالىلارغا خاس بولمىسىمۇ ، ئۇلارنىڭ چۈشىنىش قابىلىيىتىگە تازا ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچى بىلەن بىر تەرەپتىن بالىلارنىڭ بەدئىي زوقىنى ئاشۇرغان بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن گۈزەللىكى ھەققىدە مەلۇم چۈشەنچىلەرنى بېرەتتى .

مەن بۇ قېتىقا ھېكايەمنى يېزىۋېتىپ ، دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ، بىز يازغۇچى - شائىرلارنىڭ كەلگۈسى ئىزباسار ئەۋلادلارغا — بالىلارغا يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەيۋاتقانلىقىمىزنى ، بالىلارغا ئىنتايىن مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقانلىقىمىزنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم .

مەن بالىلارغا زوقلىنىپ تۇرغىنىمدا ئاق پەرتۇق تارتقان بىر ئايال كىرىپ ، تاماق تەييار بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى . بالىلار ئەمدى ئويۇن - كۈلكىسىنى توختىتىپ چۈشلۈك تاماق يېيىشكە ماڭدى . ئۇلار ئاۋۇال سۇخانىغا كىرىشىپ تەرتىپلىك تۇرۇپ ، جۈمەكتىن چۈشۈۋاتقان ئىلمان سۇدا قوللىرىنى يۇيۇشتى .

ئۆزلىرىنىڭ بويى يەتكۈدەك قىلىپ قاتار ئېسىپ قويغان لۆگىگىلىرىگە قوللىرىنى سۈرتۈشۈپ بولۇپ ، تاماقخانىغا كىرىشتى . بالىلارغا خاس قىلىپ ياسالغان پاكار ئۈستەللەر ئەتراپىدىكى كىچىك ئورۇندۇقلاردا ئۇلار قاتار تىزىلىشىپ ئولتۇرۇشتى .

جەدۋەل بويىچە بۈگۈنكى تاماق قورداق ئىكەن . ئاشپەز ئاياللار تاماقنى چوڭ جاۋۇرلاردا كۆتۈرۈپ كېلىپ ، ئۈستەللەرگە تىزىپ قويدى ۋە ھەربىر بالىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك جاۋۇلارغا ئۈسۈپ بەردى . تەخسىلەرگە توغرالغان ئاپئاق نانلارمۇ تىزىلدى . بالىلار

قوشۇقلىرى بىلەن گۆش ۋە ياڭيۇلارنى ئاغزىغا سېلىشقا باشلىدى . مايلىق قوراقسىنىڭ يېقىملىق ھىدى بىرەمدىلا ئاشخانىنى بىر ئالدى .

بالىلار باغچىنىڭ ئۆزىگە لايىق تەرتىپى بويىچە ھەر ئەتىگەن سائەت ئالتىدىن يەتتىگىچە تۇرۇپ ، يۇز - قوللىرىنى يۇيۇشىدۇ ۋە گىمناستىكا ئويناىدۇ . يەتتىدىن يەتتە يېرىمگىچە بىر پىيالىدىن سۈت ، بىر چاقماق قەنت ۋە نان بىلەن ناشتا قىلىدۇ . ئۇلار ھەر كۈنى ئۇچ ۋاخ ھەر خىل تەملىك تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ ، يەكشەنبە كۈنىدىن باشقا كۈنلىرى ھەممە ۋاقىت باغچىدا غەم - غۇسسىز راھەتتە ياشايدۇ . بالىلار ئۇچۇن ئايرىم ياتاق ۋە كارىۋاتلار ، دەرسخانا ، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرى بار . تەربىيىچىلەر ئۇلارغا تۇرلۇك رەسىم ، ئويۇنچۇق ، نەرسىلەر ۋە ئېغىز ئارقىلىق بىلىم بېرىپ تۇرىدۇ . بالىلار ئۆزلىرىنىڭ جىسمانىي كۈچىگە لايىق ئەمگەك قىلىدۇ . زىياندىاشلارنى يوقىتىشقا قىزغىن قاتنىشىدۇ ، مەلۇم ۋاقىتلاردا سىرتقا سەيلىگە چىقىشىدۇ . شۇنداق قىلىپ باغچىلاردا بىرنەچچە خىل مىللەتلەرنىڭ بالىلىرى بىر ئائىلىنىڭ بالىلىرىدەك ئىناق بولۇپ تەربىيىلىنىپ ، سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزنىڭ ساغلام كىشىلىرى بولۇپ يېتىشىشكە باشلايدۇ .

مەن گۈڭشې بالىلىرىنىڭ ھاياتىنى كۆرگەندىن كېيىن ، ئۆتمۈشتىكى بالىلىق ھاياتىمىزنىڭ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئەسلىدىم .

بىز كوچىلاردا ھايۋانلاردەك تۇپا - چاڭلارغا ئېغىناپ ، ئەپت - بەشىرىمىزگە قارىغۇسىز بولۇپ يۈرەتتۇق . بىر - بىرىمىزنىڭ يۈز - كۆزلىرىمىزنى تاتىلاپ ، ئۇرۇپ يارا قىلاتتۇق . جىسمانىي تەرەپتىن زەخمىلىنىشكە قانائەت قىلماي ، يامان تىللار بىلەن تىللىشىپ ، يامان ئىشلارنى كۆرۈپ ، روھىي تەرەپتىنمۇ ئۆزىمىزنى زەخمىلەندۈرەتتۇق . بىر پارچە قۇرۇق نانىنى كوچىلاردا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ قوتۇر كۆچۈكلەر بىلەن ئورتاقلىشىپ يەيتتۇق ؛ ئۆزىمىزنىڭ مۇشتلاشقىنىمىز ئاز كېلىپ ، ئۇلارنى بىر - بىرى

بىلەن تالاشتۇراتتۇق . ئۇرۇشقاق چۈجە - خورازلارنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ، ئۇلارنى باش - كۆزى قىپقىزىل قانغا مىلەنگۈچە سوقۇشۇ- تۇراتتۇق . بىزنىڭ روھىي تەشنالىقىمىزنى قاندۇرىدىغان ئىشلار مانا شۇنداق ھادىسىلەر ئىدى .

دېمەك ، بىز ئاھانەت ، رەنجىش ۋە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن يېغ- لاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۆسەتتۇق . شۇنىڭ بىلەن ھەر خىل ئىللەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالاتتۇق .

مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، يېڭى جەمئىيىتىمىزدىكى بۇ ئىناق ، خۇشال بالىلارنىڭ ھاياتى بىزنىڭ ئۆتمۈشتىكى ھاياتىمىزغا تۈپتىن ئوخشىمايدۇ .

خاتىرجەم بولغان ئائىلە

بالىلار باغچىسىدىكى كىچىككىنە پومبۇلاق ناخشىچى تۇرسۇن- ئاينى كۆرگەندىن كېيىن ، مەن مۇشۇنداق ئويلاق ، چېچەن قىز تۇغۇلغان ئائىلىنى كۆرگۈم كېلىپ ، تۇرسۇنئاينىڭ ئانىسى ئىش- تىن قايتقان ۋاقتىنى تېپىپ ئۆيگە باردىم . بەختىخان مېنى ئو- چۇق چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە يۇقىرى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى . مەن بېرىپ قاچىلىق گۈللەر تىزىلغان دېرىزىنىڭ يېنىدە- كى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم .

بەختىخانىنىڭ كۆزلىرىدىن بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىم- گە ھەيران بولغانلىق ئىپادىسىنى كۆرۈپ :

— «نېمە ئۈچۈن كەلگەن ئادەمدۇ بۇ ؟» دەپ ئويلاپ قالدىلە- مىكىن ؟ — دېيىشىمگىلا :

— ھە ، ياقەي ، — دەپ جاۋاب بەردى بەختىخان ئالدىراپ ، لېكىن ئۇنىڭ ماڭا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشىدىن «كۆڭ- لۈمدىكىنى تاپتىڭغۇ» دەۋاتقانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى .

مەن ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىرنېمىلەرنى يېزىشقا ھەۋەسكار ئىكەنلىكىمنى ، بالىلار باغچىسىغا بېرىپ ، قىزى تۇرسۇنئاينى

كۆرگەنلىكىمنى ، ئۇنىڭ چېچەنلىكى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغرىسىدا سۆزلىدىم ، قىزچاقتا ئامراقلىقىم كەلگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىپ ئۆتەي دەپ كىرگەنلىكىمنى ئېيتتىم . بەختىخان خۇشال بولۇپ ، قىزىنىڭكىگە ئوخشاش بوتا كۆزلىرى ئويناپ كەتتى . ئەللىك ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بۇ بەختلىك ئانا قىزىنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئۇنى ماختىغانلىقىم ئۈچۈن روھى كۆتۈرۈلۈپ ، ئۆز - ئۆزىدىن سۆزلەپ كەتتى :

— مەنغۇ تىل تېگمدۇ ، كۆز تېگمدۇ دېگەن سۆزلەرگە ئەمدى ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم ، ئەمما تۇرسۇنئاي ئۈچ ياشقا كىرگۈچە ھېچكىمگە كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ ، بوينىغا تىلتۇمار ئېسىپ قويغانىدىم ، بۇ ئىشىمغا ھازىر ئىچىمدىن كۈلىمەن .

— ئەمدى تىلتۇمارغا نېمىشقا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىلا ؟

— سىلى ھەممىنى بىلىدىلىغۇ ، بىلىپ تۇرۇپ ، مەندىن سوراۋاتىدىلا ، — بەختىخان زادىلىق ئازىلاش كۈلۈپ ، ھېشىنى سىلكىپ قويدى .

ئۇ : «ئۆزى يېزىدا تۇرۇپ ، مۇغەمبەرلىك قىلىپ مەندىن گەپ كوچۇلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك . شۇڭا مەن :

— بىز يېزىلاردا تۇرۇپ سىلەر بىلەن بىللە ئىشلىمىگەنلىكىمىز ، كىمنىڭ چۈشەنچىسى قانچىلىك كۆتۈرۈلگەنلىكىنى بىلمەيمىز - دە ، — دېدىم .

ئەمدى ئۇ جىددىي قىياپەت ئېلىپ سۆزگە كىرىشتى :

— بۇرۇن مازار - ماشايىغلار ، ئىشان ، داخان ، باخشىلارنىڭ بىزلەرنى قانچىلىك ئەخمەق قىلغانلىقىنى ئېيتىپ كەلسەك ، سۆز تولا . ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ ھېشىنى ئايلاندۇرۇپ ، پومېشچىك ، بايلارغا پۇت - قولىمىزنى چۈشەپ بېرىش ئۈچۈنلا «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن . بىز «دۇنيادا نېمە قاتتىق دېسە ، يوقسۇزچىلىق قاتتىق» دەيدىغانىنى بىلەتتۇق . لېكىن ، ئۇ تەقدىرنىڭ ئىشى دەپ ، ھېشىمىزغا چۈشكەن ھەممە بالايىئاپەتنى شۇ تەقدىردىن كۆرەتتۇق . پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئون يىلدىن ھې-

رىقى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئالغان تەرىيىلىرىمىز بىزنىڭ كۆزىمىزنى يوغان ئاچتى . ئەمدى قاراپ باقساق ، بىزنىڭ قانداق كۈن كەچۈرد-ىدىغانلىقىمىز پېشانىمىزگە يېزىپ قويۇلغانلىقى يالغانكەن . بىز بۈرۈن بايلارنىڭ زۇۋۇلىسى يوغان ئۆزۈلگەن ، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا كىچىك ، دېگەن ۋەز ـ نەسىھەتلەرگە ئالدىناتتۇق . ئەسلىدە بايلارنىڭ زۇۋۇلىسىنى يوغىنانقان بىزگە ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن . مانا قاراڭ ، ئەمدى بىز بايلار ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئەمەس ، قانچە كۆپ ئەمگەك قىلساق ، زۇۋۇلىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن شۇنچە يوغىنايدىغان گۇڭشېغا توپلاشتۇق ، تېخى يېقىندىلا قۇرۇلغان گۇڭ-شېنىڭ ھەر تەرەپلىمە ياخشىلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز .

ئۇ كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ بىرئاز توختاپ قالدى . مەن سىز-چىلاپ قاراپ ئۇنىڭ ئويىغا بىرنەرسە كەلگەنلىكىنى سەزدىم . لې-كىن ، ئۇنىڭ ئويىغا چۈشكەن نەرسە كىشىگە خۇشاللىق بېغىشلا-ىدۇ ياكى قايغۇمۇ ، مانا بۇ ئۇنىڭ چىرايىدىن بىلىنمەيتتى .

— سىلى تۇرسۇنئايىنى ماختىدىلا ، ھەقىقەتەن قىزىم ئەقىل-لىق ، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن . نېمىشقا ئۇنىڭ ئېتىنى تۇرسۇنئاي دەپ قويدۇڭلار ، دېمەملا ؟ — دېدى بەختىخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ۋە مەندىن جاۋاب كۈتمەستىنلا سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مەن يەتتە بالا يۇزى كۆردۈم . ئۇچ بالام بوۋاق ۋاقتىدىلا ئۆلۈپ كېتىپ «بالىسى تۇرماس خوتۇن» دېگەن نامنى ئالدىم . تۆتىنچى بالام ئوغۇل ئىدى . ئۇنى ئەمدى تۇرۇپ قالسۇن دەپ ئېتىنى تۇردى قويدۇم . ئۆمرىنى تىلەپ مازارلارغا چىراغ ياقتىم . كىيىمگە كۆزمونچاق تىكىپ ، بوينىغا تىلتۇمار ئېسىپمۇ قويدۇم . بۇ تۇمار بىزگە ئەرزان چۈشكىنى يوق ، بىر ياز يىغقان تۇخۇمنى مولىلىغا بېرىپ ، ئاران پۈتكۈزۈۋالدىم . سۇغا دېمىدە قىلدۇرۇپ ئىچۈردۈم . مانا قارىسىلا ، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى مە-دەت قىلماي ئاخىر ئۇ بالامۇ ئۆلۈپ قالدى . بەشىنچى قېتىم يەنە ئوغۇل تۇغدۇم . بۇ بالامنى ئۇلۇغ مازار غوجامغا ئاپىرىپ ئېتىنى نىياز قويدۇق . ئوغۇل بولسىمۇ چېكىسىدىن كىچىككىنە بىر ئۆرۈم

چاچ قويۇپ قويدۇم . مازار غوجامنىڭمۇ بىزگە رەھمى كەلمىدى . بۇ بالاممۇ ئۆلۈپ كەتتى . ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ ، يۈرەك - باغرىم ئېزىلىپ كەتتى . سەھەرلەردە تۇرۇپ توۋا خۇدايىم ، گۇناھىمىزنى كەچۈرگەيسەن ، دەپ ناله قىلىمەن . لېكىن ، نېمە گۇناھىم بارلىقىنى ، بالىلىرىمنىڭ ئۆمۈر سۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىلىرىنى بىلەلمەيتتىم . ھەتتا ئازادلىقتىن تۆت يىل كېيىن تۇغۇلغان مۇشۇ قىزىمنىڭ ئېتىنى يەنە شۇ كونا چۈشەنچەم بويىچە تۇرۇپ قالسۇن دەپ تۇرسۇنئاي قويدۇم . ئۇچ يىلغىچە بوينىغا يەنە كونا تىلتۇمارنى ئېسىپ قويدۇم . بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۆگىنىشلەر ، تەربىيىلەر ئارقىسىدا ئاستا - ئاستا چۈشىنىشكە باشلىدىمكى ، گۇناھكارلار بىز ئەمەس ، بەلكى بىزنى يەتتە باشلىق يالماۋۇز - غا ئوخشاش قان - تەرىمىزنى شوراپ دەرمانسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان خوجايىنلار ئىكەن . ئۆتمۈشته بالىلىرىم ئاچ - يالىڭاچلىقتا قېلىپ ئۆمۈر سۈرەلمەپتۇ . ۋاي قويايلىچۇ ، شۇ ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېقىپ كېتىدۇ .

بەختىخانىنىڭ چىرايى خۇددى ئاچچىق بىرنەرسە يۇتۇۋاتقان كىشىنىڭ چىرايىدەك تۇرۇلۇپ كەتتى . ئۆزى ئېيتقاندەك ، ئۆتمۈشتىكى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قايغۇ - ھەسرەتلىرى ئېسىگە چۈشۈپ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆتكەن ھاياتى توغرىسىدا ئومۇمىيراق سۆزلەشتىن نېرى ئۆتمەيدىغاندەك كۆرۈنەتتى . مەن :

— بۇرۇن سىلەرنىڭ قانچىلىك يېرىڭلار بار ئىدى ؟ — دەپ سوئال قويۇۋىدىم ، بەختىخان ئىختىيارسىزلا يەنە ئۆتمۈشتىكى ھايا-تى توغرىسىدا سۆزلەپ كەتتى :

— بېشىمىزدىن دوپپىمىز چۈشسە باشقىلارنىڭ زېمىنىغا چۈ-شەتتى . بىزنىڭ تېرىيدىغان يېرىمىز بۇياقتا تۇرسۇن ، دوپپىمىزنى قويغۇدەك يېرىمىزمۇ يوق ئىدى . بالىلارنىڭ دادىسى يەر ئىگىسى خوجايىنلار بىلەن ئورتاقچىلىق قىلسا ، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشقا بەر-گەن بىر ئېغىز ئەسكى ئۆيى ئۈچۈن مەن يىل بويى شۇلارنىڭ

نېننىنى يېقىپ ، كىرىنى يۇياتتىم . ئۆي دېسەم ، يەنە سىلى ماۋۇ ئولتۇرغان ئۆيىمىزنى كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرمىسلە ، ئۇ ئۆيلەر موزاي سولايدىغان كىچىككىنە ئېغىللار ئىدى . مۇنداق ئەسكى تاملارنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ، زەي ۋە سېسىقچىلىق بولاتتى . ئۇلارنى مىڭ مۇشەققەتتە ئادەم تۈرغۇدەك قىلمۇالاتتۇق ، ئۆي سىنىغا كىر-گەندە خوجايىنلار بىزنى ئۇنىڭدىن قوغلاپ چىقىرىپ ، نەدىكى ئەس-كى سامانلىققا كۆچۈرۈۋېتەتتى . «ئۆيى يوقنىڭ جېنى يوق» دېگەن مانا شۇ - دە . بىز قاتراپ يۈرۈپ ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قاراڭغۇ بىر گۆرگە كىرىپ قالاتتۇق - دە ، زەي يەردە بىرەر پارچە ئەسكى كىگىزنىڭ ئۈستىدە ياتاتتۇق . شۇ يەردە تاماق قىلىپ ، شۇ يەردە مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئوزۇقلىناتتۇق . شۇ يەردە تۇغۇپ ، شۇ يەردە بالا باقاتتىم . قازانمۇ ، مايماق بۆشۈكمۇ ، داسمۇ ، ئوزۇق - تولۇك-مۇ ، ھەممىسى مانا شۇ قارا قازان ئەتراپىدا بولاتتى . دەسلەپكى ئۇچ بالام شۇنداق ئۆيلەردە يېشىغا يەتمەيلا ئۆپكىسىگە سوغۇق تېگىپ ئۆلۈپ كەتتى . مەن ئۇ چاغلاردا بالىلىرىمنىڭ شۇنداق ئاپەتكە يولۇققانلىقىنى بىلمەستىن ، «جىن ئۇرۇپتۇ» دېگەن سۆز-لەرگە ئالدىنىپ ، داخانلارغا ئوقۇتۇپ ، تاپقان - تەرگىنىمنىڭ قالدى - قاتتىسىنى شۇ ئالدامچىلارغا بېرىۋېتەتتىم... ھەي ، ئىسسە-تەي ! — دېدى - دە ، بەختىخان تۈكۈرۈكىنى يۇتۇپ قوشۇمىسىنى تۈرگەن ھالدا سۆزلىيەلمەي جىم بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ چىرايىغا زەن قويۇپ قارىغانىدىم ، يېڭى ھايات نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ياش ئەگىپ قالغانلىقىنى بايقىدىم ، ئۇنىڭ ئۇمچىيىپ تۇرغان لەۋلىرى ئەتراپىدا مەن بايىتىن بېرى كۆرمىگەن ئىنچىكە قورۇقلارنى كۆردۈم . بۇ ھازىرقى بەختلىك ئاننىڭ ئۆتمۈشتە تارتقان كۈلپەتلىرىگە گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدىغان خاتىرە سىزىقلە-رى ئىدى . مەن ئۇنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىنى قوزغاپ قويۇشقا سەۋەبچى بولغىنىم ئۈچۈن خىجالەت بولۇپ :

— ھە ، ئەمدى ئۇ كۈنلەر ئۇنتۇلۇپ كەتتى ، — دېدىم .

— «كۆرگەن كۈنۈڭنى ئونتۇما ، شىرە چورۇقۇڭنى قۇرۇتما»

دەپتىكەن ، — دېدى بەختىخان ئېچىلىپ ، شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ يۇزىدە مۇلايىم قىياپەت ئورۇن ئالغانىدى . ئۇ ئۆتكەن كۈنلىرىنىڭ نەقەدەر ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئەسلىگەنسېرى خەلق گۈڭشېسىدا هازىرقى ئازادە ، خاتىرجەم ئۆتۈۋاتقان يېڭى هاياتىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە شۇنچە يېتىدىغانلىقىنى سۆز ئارىلىرىدا ئېيتىپ تۇراتتى .

— توغرا ، مېنىڭ يىغلايدىغان كِۈنلىرىم ئۆتۈپ كەتتى . لېكىن ، سىلىگە سۆزلەپ بېرىمەن دەپ ، ئۆتكەنكى ئەڭ قايغۇلۇق بىر كۈن ئېسىمگە چۈشۈپ كېتىلىۋىم بىرئاز بۇزۇلدى ، — دېدى ـ دە ، ئۇ تۆۋەن ئاھاڭ بىلەن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى ، — تۆتىنچى ئوغلۇم ئىككى ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى . كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە دادىسى ئېتىزدىن قايتقۇچە چاي قاينىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئوچاققا ئوت ياقتىم . بارلىق تېزەكنى ئوچاققا تىقىپ قويۇپ بالامنىڭ ئۇخلاپ قالغان ژاقتىدىن پايدىلىنىپ ، بىرئاز تېزەك تېرىپ كېلىش ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كەتتىم . «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا ، كالىلار سۇغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك ، مەن يېقىن ئارىدىن قۇرۇق تېزەك تاپالماي ئۆيدىن خېلى ئۇزاق يەرلەرگە كېتىپ قاپتىمەن . بىر هازادىن كېيىن بىر تالدىن يۇلۇپ باغلىۋالغان بىر قولتۇق قوراي ژە ئېتىكىمدە بىرنەچچە تال تېزەك كۆتۈرۈپ هېرىپ ـ ئېچىپ ئۆيگە كەلسەم ، يائاللا ، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي ، بالام قازاندىكى قاينىق سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ قاپتۇ . بىچارە بالام تۇۋاقنى ئىتتىرگەن بولسا كېرەك ، ئىككى قولى ژە بېشى بىلەن دۇم چۈشۈپ قازاندا چىلىشىپ ياتاتتى . مەن ئۆزۈمنى ئۇنىڭ قازان بېشىدا قالغان تېنىگە تاشلاپ هوشۇمدىن كېتىپتىمەن . خېلىدىن كېيىن دادىسى كېلىپ مېنى ژە ئوغلىمىزنى كۆتۈرۈۋاپتۇ .

مانا كۆردىلىمۇ ؟ ! بىر قازان قاينىق سۇنى قاينىتىش ئۈچۈن ئالتۇندەك بىر ئوغلىمىزنى قۇربان قىپتىمەن . شۇنچە قايغۇ ـ ئەلەم ئىچىدە يۈرەك ـ باغرىم زېدە بولۇپ تۇرسا ، ئۆلمەكنىڭ

ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك ، دادىسى ئۇرۇپ باش - كۆزۈمنى يېرد-
ۋەتتى . گۇناھ ئۆزۈمدە بولغانلىقى ئۈچۈن ، بۇنىڭغىمۇ ئۇن دېيەل-
مىدىم . توۋا ! مانا قارىسىلا ، مەن قەستەن شۇنداق قىلدىممۇ ؟
جانجىگەر پەرزەنتىمنىڭ شۇنداق بولۇشىنى ئويلىغانمىدىم .

— ياق ! — دەۋەتتىم مەن ئېچىنغان ھالدا ، — ئانا مۇھەببد-
تى كۈچلۈك مۇھەببەت ، ئۆلۈم ئالدىدا ئانا ئۆزى قۇربان بولسا
بولىدۇكى ، بالىسىنى ساقلاپ قالىدۇ ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم .

— ناھايىتى توغرا ، ئاناممۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئويـ-
لىغان ، لېكىن مەن ئۆتمۈشتە بەختسىز بولۇپ قالدىم ، مەنمۇ
بالامنىڭ دۇنيادا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشىنى ئويلاپ ئېتىنى تۇردى
قويغان . مەن ئۇنى ئىسسىندۇرۇش ۋە تويۇندۇرۇش ئۈچۈن مورد-
دىن دائىم تۇتۇن چىقىرىشنى ئويلىغانىدىم ، لېكىن مەن ئۆتمۈشتە
ئۇنى ساقلاپ قالالمىدىم .

بەختىخانىنىڭ سۆزلەپ بېرىۋاتقان ۋەقەسى شۇ يەرگە كەلگەندە ،
مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن تۆۋەندىكى مەنزىرىلەر ئۆتتى :

تېزەكنىڭ ئاچچىق تۇتۇنى پۇراپ تۇرغان قاراڭغۇ زەي ئۆيدىكى
قازاندا بەختىخانىنىڭ بىچارە ئوغلىنىڭ بېشى قاينىماقتا . جاڭگال-
لىقتا بولسا ، كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلىدا ئۇنىڭ مېھرىبان
ئانىسى تىترەپ يۇرۇپ ئوتۇن ۋە تېزەكلەرنى تەرمەكتە . كەچ كۈز-
نىڭ ئۇششۇكى دەل - دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى سارغايتقان .
ئۇلارنى سوغۇق شامال سەللا تىترىتىپ قويسا ، كەينى - كەينىدىن
پىرقىراپ يەرگە چۈشۈپ كېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ئۇلار بىرنەچچە
ئايلىق ھاياتى بىلەن ئەبەدىي خوشلىشاتتى . ۋاشاڭ بولغان قوغۇن-
لۇقنىڭ پېلىكى ئەتراپىدىكى گوللەرمۇ ياز بىلەن خوشلىشىپ بو-
يۇنلىرى قىسىلغان ھالدا مۇڭغا چۈشۈپ تۇرۇشاتتى . تەبىئەتنىڭ
شۇنداق مۇڭلۇق پەسلىدىكى كۆرۈنۈشى كىشىگە ئۆتمۈشتىكى ئېچە-
نىشلىق قاراڭغۇ ھاياتنى ئەسلىتەتتى .

— ھە ، سىلى دېگەندەك ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ
كەتتى ، — دېدى بەختىخان جانلىنىپ ، — ئاناممۇ مېنىڭ بەختلىك

بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغاندى . ئۇنىڭ ئارزۇسى بىكار كەتمىدى . مانا ئەمدى مەن غەمخورچىمىز پارتىيەمىزنىڭ دەۋرىگە كېلىپ گۈڭشېدا ئۆز بەختىمنى تاپتىم . ئازادلىقتىن كېيىن تۇغۇلغان ، تۇرۇپ قالسۇن ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن دەپ ئارزۇ قىلغان قىزىم تۇرسۇنئايمۇ سىلى كۆرگەندەك گۈڭشېنىڭ بەخت باغچىسىدا خۇشال ئۆمۈر سۈرمەكتە . بىر ياشقا كىرگەن ئوغلۇم بولسا ، يەسلىدە تەربىيىلىنىۋاتىدۇ . مېنىڭ هازىر كۆپچىلىكىنىڭ قاتارىدا ياخشى ئەمگەك قىلىپ ، ياخشى هوسۇل ئېلىشتىن باشقا هېچقانداق غېمىم يوق . بۇرۇن ئائىلىنىڭ غېمىنى يەپ ، ئوچاق بېشى ، تونۇر بېشىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ، كۈلدە كۆمەچ بولۇپ كېتەتتىم . مانا ماۋۇ قوشاقنى ئاڭلاپ باقسىلا ، بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىدىلا .

ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇدى ، هەقىقەتەن بۇ قوشاق ئۆتمۈشتىكى كەمبەغەل ئائىلە هاياتىنى ناهايىتى ئىخچام تەسۋىرلەپ بېرەتتى :

مەن ئۆزۈم نامرات ئىدىم ،
بالىلىرىمنىڭ ئەڭلى يوق .
ئاندا ـ ساندا ئۇن تېپىپ ،
ئەگلەكنى تاپسام ، تەڭلى يوق .

بەختىخان يەنە :

— خۇددى شۇنىڭدەك تۇزنى تاپسام چاي يوق ، گۆشنى تاپسام ماي يوق ، بىر قولۇمدا بىر چىمدىم لازا بىلەن كىچىككىنە سىركە ، بىر قولۇمدا بىر باش چامغۇر ، قولتۇقۇمغا بىر باغلام قوراينى قىسىپ ، قاتراپ يۈرەتتىم . ئەمدى بولسا گۈڭشېغا كىرىپ ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ غېمىدىنمۇ تامام قۇتۇلدۇم ، — دېدى .

جاپا تارتقان كىشىلەرنىڭ هەممىسى بەخت ـ سائادەتلىك ، توق ۋە خاتىرجەم تۇرمۇشقا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن . لېكىن ،

ئۇلار بۇ ئارزۇلىرىغا قانداق يول بىلەن يېتىشنى بىلمەيتتى .
مانا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ پەقەت بىرىلا بەختىخانغا ئوخشاش مىلـ
يون ـ مىليون جاپاكەش ئاياللارنى ئۆتمۈشتىكىدەك ئەسكى تاملارـ
نىڭ ئىچىگە قامىلىپ ، چاشقانلاردەك كىتىرلاپ يۇرۇپ كۈن ئۆتكۈـ
زىدىغان بېقىندىلىق ئورنىدىن مەڭگۈ ئازاد قىلدى .
خاتىرجەم بولغان ئائىلىنىڭ تەڭ هوقۇقلۇق ئەزاسى بەختىخاذـ
نىڭ ئوغلى ئەمدى ئۈسسۈزلۈق ئىچىمەن دەپ بېرىپ ، قازانغا
چۈشۈپ قاينىمايدۇ . هازىرقى ئوغلى ، ئۇنىڭ هەدىسى تۇرسۇنئاي
«باغچىدا تاتلىق سۈتنى ئىچىدۇ» . قىزى بولسا ، تەربىيىچىلەرنىڭ
ئالدىدا كۈلۈپ ئويناىدۇ . ئوغلى يەنە بىر يىلدىن كېيىن هەدىسى
تۇرسۇنئاي ياشاۋاتقان باغچىغا كېتىدۇ . بۇرۇنقى نان تېپىپ بېرىـ
ۋاتقان ئېرى هازىر بولسا گۈڭشېدا . سايىم ئاكا ئەمدى مەن خوتۇنـ
نى باققۇچى ۋە ئۇنىڭ پاناهى دەپ يوغانچىلىق قىلىپ ، بەختىخاننى
ئۇرۇپ تىللىمايدۇ . چۈنكى ، فېئودالىلىق ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى
ئاغدۇرۇلۇپ كەتكەن بۇ ئۆيدىمۇ هازىر تەڭ ، دوستانە ، ئىناق ،
خاتىرجەم يېڭى هايات قۇرۇلغانىدى .

1960 ـ يىلى

سەھنە ئەسەرلىرى

غۇنچەم

(ئۈچ پەردە بەش كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

غۇنچەم — ئەقىللىق، ئىشچان قىز، ئون يەتتە ياشلاردا
نۇرۇم — ئىشلەمچى يىگىت، يىگىرمە ياشلاردا (غۇنچەمنىڭ ئاشىقى)
زورىخان — غۇنچەمنىڭ ئانىسى، ئەللىك ياشلاردا
مەشرەپ — شاڭيۈنىڭ مالىيى، ئوتتۇز ياشلاردا
پاتەمخان — مەشرەپنىڭ ئانىسى، قىرىق سەككىز ياشلاردا
تۇرغان — يالالانما دېھقان، يىگىرمە بەش ياشلاردا
ئامانتاي — شاڭيۈنىڭ مالچىسىنىڭ يىگىرمە ياشلاردىكى ئوغلى
ئازىنباقى — كەمبەغەل دېھقان، ئەللىك ياشلاردا
ياقۇپ — كەمبەغەل دېھقان، ئوتتۇز بەش ياشلاردا
ئۆمەر شاڭيۈ — پومبىشچىك، قىرىق بەش ياشلاردا
شەرۋان — ئۆمەر شاڭيۈنىڭ خوتۇنى، ئوتتۇز سەككىز ياشلاردا
سىيىت — ئۆمەر شاڭيۈنىڭ ئوغلى، ئون يەتتە ياشلاردا
باست — ئەللىكبېشى، قىرىق ياشلاردا
ھاشىمباي — قوشۇمچە سودىگەرلىك قىلىدىغان باي دېھقان، قىرىق بەش ياشلاردا
ياينلار، بىرقانچە ئەر - ئايال دېھقان ۋە يىگىتلەر

بىرىنچى پەردە

غۇنچەمنىڭ دادىسىدىن قالغان ھويلىسى، سەھەنىنىڭ ئارقا تەرىپى ئالمىلىق باغ بولۇپ، ھويلا بىلەن باغنى تالدا توقۇغان قاشا

ئايرىپ تۇرىدۇ ؛ سول تەرىپىدە ئۆينىڭ ئىشىكى ۋە پەنجىرىلەر كۆرۈنىدۇ ، ئۇنىڭ ئالدىدا چېچەكلىگەن كاۋا باركى ، باراڭ ۋە قاشا ئەتراپىدا چىرايلىق ئېچىلغان تۈرلۈك گۈللەر ، باھارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ؛ غۇنچەم بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالمىلارنى سېۋەتكە تېرىپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتىدۇ :

ئالمىلار پىشاي دەپتۇ ،
شاخ ـ شېخىدا مەي بولۇپ .
يار بىزدىن يامانلاپتۇ ،
بۇلۇت توسقان ئاي بولۇپ ،

مەن بارايمىكىن ئۇندا ،
يار كېلەرمىكىن مۇندا .
يارغا يار كېرەك بولسا ،
قول سېلىپ كېلەر مۇندا .

(باراڭغا كېلىپ ئالمىلارنى يېرىپ قاق سالىدۇ .)
ئاخشامقى بوران ئاچچىقىنى ئالمىلاردىن ئاپتۇ ـ دە ، توك ئالمىلارنى تازىمۇ قېقىۋېتىپتۇ .
(قولىدا ئوتىغۇچ ، زورىخان كىرىدۇ .)

زورىخان : نېمە قىلىۋاتىدىغانسەن قىزىم ؟ ئوتياشلارنى ئوت بېـ
سىپ كېتىپتۇ ، ئىككىمىز بىر بولۇپ ئوتىۋەتسەك بولاتتى .

غـۇنچەم : بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالمىلارنى قاق سېلىۋې
تەي .

زورىخان : ئۇ…ي ، پايدىسى يوق ئىشنى قويۇپ تۇرساڭچۇ ، ئۇنى بىكار ۋاقتىڭدا قىلىۋالارسەن . ئاۋۋال ماۋۇ ئوتياشلارنىڭ ئىشى زۆرۈر ئەمەسمۇ . ئوتقا چېقىلـ

دۇرۇپ قويساق ، شۇنچه قىلغان ئەمگىكىمىز زايه بولۇپ كېتىدۇ .

غۇنچەم : ھەش - پەش دېگۈچه ماۋۇ سېۋەتتىكىنى جايلىۋېتەيلى . مەن . ئىسسىقلىقتا ئېشىپ قالغان چاغلاردا قاق سۇيى قىلىپ بېرىمەن ئەمەسمۇ ئاپا . شۇ ۋاقىتتا خوي ئىش قىپتىكەنسەن قىزىم ، دەپ قالارسەن .

زورىخان : ئۇ سۆزۈڭگۇ راست قىزىم ، بىزنىڭ باشقا دېھقانچىلىقىمىز بولمىغاندىكىن ، تېرىغا ئوتېيىشىمىزغا ياخشىراق قارىساق بولىدۇ . ئاۋۋال قورساق توييدىغان ئىشقا يۈگۈر ، ماقۇلمۇ ؟ ئالمىلار ئۈسساپ كېتىپتۇ ، ئۇنى سۇغىرىش كېرەك ئىدى ، باغنىڭ شورىلىرىنى توراش كېرەك ئىدى . ھېلىقى ئەركە - تايتاڭ ئىككى بايۋەچچه ھېلىتىنلا پىشمىغان كۆك ئالمىلارنى ئوغرىلاشقا باشلاپتۇ . خويمۇ تويۇپ كەتتىمغۇ شۇ ئۆمەر شاڭيۈنىڭ شۇملىرىدىن .

غۇنچەم : ئالما بىلەنلا قانائەتلىنىدۇ دەمسەن ئۇلارنى ، تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن گۈگۈم چۈشكەندە بوران چىقىشقا باشلىدىغۇ ؟

زورىخان : ھە .

غۇنچەم : بوران ئالمىلارنى قېقىۋەتتىمكىن قاراپ باقاي دەپ باغقا چىقسام ، سېيىت دېگەن ماڭقىسى شورىدىن چۈشۈپ كاتەكتىن توخۇ ئوغرىلاۋاتىدۇ ، يوغان چالما بىلەن گەجگىسىگە بىرنى قويدۇم .

زورىخان : ئۇ جۇۋاينىمەكنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ بالاغا قالما يەنه .

غۇنچەم : بېشىنى يېسۇن ھارام تاماق ، تېخى ئاغزىنى يامان قىلىپ ئۇرغىلى كېلىۋاتىدۇ ، كۆسەي بىلەن دۇمبىسگە بىرنى قويۇۋېدىم ، ئېشەكتەك تۇرۇپ يىغلاۋاتامدۇ... (كۈلۈپ كېتىدۇ)

زورىخان : ئۇ ئۆكتەملەرنىڭ دەستىدىن قانداقمۇ كۈن ئالار كىشى ؟

غۇنـچەم : هە ، بوپتۇلا دەپ قويۇپ بەرسەڭ ، بېشىڭغا چىقىۋالـ لىدۇ . بىكار تەلەپ تويمىغۇرلارنىڭ جاجىسىنى بېـ رىش كېرەك .

زوردىخان : بىز قانداق جاجىسىنى بېرەلەيمىز ، ئېسىڭدىن چىقـ تىمۇ ، بۇلتۇر ئالمىلار ئەمدىلا پىشاي دېگەندە شۇ سېپىت دېگەن مەرەز كېچىسى تۆت لۇكچەكنى ئەـ گەشتۇرۇپ كىرىپ نېمە قىلدى ؟ بىزنى قاڭغىر قاقـ شىتىپ تۇرۇپ ، كۆزىمىزچە ئالمىلارنى قېقىپ ، تاغار ـ تاغارلاپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەنىدىغۇ . ئەلـ لىكىبېشىغا ئەرز قىلسام شاڭيۇغا بېرىڭ دەيدۇ ، شاڭيۇغا بارسام ، «بولدى ، مەن ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويماي» دەپ يولغا سالدى . ئۇنىڭ پېشانىسـ گە تاك ئېتىپ بىرنى چەككىنى قېنى ؟ ئالمىنى ئۆيىگە تۆكۈپ قويغاندا شاڭيۇمۇ ماكىلدىتىپ ئوبدان يېگەن بولغىيدى . بۇلاڭچى بولسا بالىسى ، سوراقچى بولسا دادىسى ـ دە ، بىزنىڭ دادىمىز نەگە يېتىدۇ دەيسەن .

غۇنـچەم : ياخشىمۇ دادام رەھمەتلىك مۇشۇ باغنى قىلىپ قوـ يۇپتىكەن ، بولمىسا قانداقمۇ قىلاتتۇق ؟

زوردىخان : داداڭ ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن كىشىنىڭ ھەقـ قىدىن قورقىدىغان ، ئىنساپلىق ، ئىشچان ئادەم ئىـ دى ، قولى گۈل ئىدى ـ دە ، ئۇ رەھمەتلىكنىڭ ، تىككەن كۆچىتى زايە بولماي تۇتاتتى .

غۇنـچەم : باغۋەنكەن ـ دە ، ھە ئاپا دادام .

زوردىخان : ۋاي ، ئۇنى بىر دېمە ، ئۇ ئۇستا باغۋەن ئىدى . مۇشۇ ئالمىلارنىڭ كۆچەتلىرىنى خۇددى كىچىك بالىنى پەپىلەپ چوڭ قىلغاندەك ئۆستۇرگەنىدى . (جىم) توۋا ! دۇنيادا ئەجەب ئىنساپسىز ئادەملەر بار ـ دە ، ئۇلاپ قويغان كۆچەتلەرنى ئوغرىلىشىپ ياكى زىتلـ

شىپ يۇلۇپ تاشلىۋېتىپ ، شۇ رەھمەتلىكىنىمۇ قاق-شىتاتتى .

غۇنچەم : شۇنچە يەرلىرى بىكار تۇرۇپ يا ئۆزلىرى باغ قىلمايدىكەن ، خەق باغ قىلسا كۆرەلمەيدىكەن ، ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەملەر - دە ، ئۇ .

زوردىخان : مانا شۇ باسىت ئەللىكىبېشىمۇ شۇنداق ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەم . ئۇ بۇرۇندىنلا بىزگە ئۆچ .

غۇنچەم : ئارپىسىنى خام ئورغانمىكەنمىز ئۇنىڭ ؟

غۇنچەم : بىر كۈنى تازا جامائەت يىغىلغان يەردە داداڭ ئۇنى غالچىدىن - غالچىغا سېلىپ ، بەگلەرنىڭ تاپىنىنى يالايدىغان يالاقچى ، خۇشامەتچى دەپ تازا تىللاپتىكەن ، شۇنىڭدىن بېرى بىزگە قەۋەتلا ئۆچلۈك قىلىدۇ .

غۇنچەم : خوي ئىش قىپتىكەن دادام .

زوردىخان : باسىت ئۇ كۈنى سىلەر ھاشارغا بارمىدىڭلار ، ئارپا - بېدە ، ھارۋا سېلىقلىرىدىن قالغان پۇلنى تۆلىمىدىڭلار ، ئۆستەڭدە سۇ ئاز ، ھازىر سىلەرگە سۇ بېرەلمەيمىز دەپ ۋالاقلاۋاتىدۇ .

غۇنچەم : ۋىيەي ، ئۆستەڭگە دەپ باغدىن نەچچە ھارۋا شاخ كېسىپ كەتتىغۇ . بىزنىڭ تېرىلغۇ يېرىمىز بولمىسا ، بىر پارچە باغقىمۇ شۇنچە سېلىق چۈشەمدىكەن ؟ پۇلىمىز يوق دېگىنىمىزگە ئۇنىماي ، ئىككى يۈز تۆخۈم ، بەش توخۇنى سېلىققا ھېسابلاپ بەردۇقىقۇ .

زوردىخان : ئۇلار ھېچنېمىگە دال بولمىغۇدەك ، بىزدە بىرقانچە سېلىق يىغىلىپ قاپتۇدەك . ئۇ باغنىڭ كۆكىنى سېتىپ ، يەنە سەكسەن نەچچە تەڭگە بېرىسىلەر دەيدۇ . قوينۇم ئوغرى ، قونچۇم ئوغرىلار .

غۇنچەم : يۈزلەپ خو يېرى بارلارنىڭ ئېتىزلىرىدا تېشىپ

ئاققان سۇ ئەجەب بىزدەك كەمبەغەللەرنىڭ بىرنەچچە غۇلاچ ئېرىقىنى ئايلىنىپ چىقىپ كېتىشكە يەتمەيدىكەنە .

زورىخان : ئۆيدە ئەر كىشى بولمىغاندىكىن ، ئاجىز دەپ بىزنى بوزەك قىلىدۇ ـ دە ، جۇڭاينىمەك كەتكۈرلەر . مۇشۇنداق ئىشنىڭ بېسىق ۋاقتىدا ئـــۇرۇم نەدە يۈرىدىغاندۇ . خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگىلى .

غۇنچەم : بۈگۈن ئون بەش كۈن بولدى .

زورىخان : توۋا ! نېمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ .

غۇنچەم : ئاڭلىسام لاپقۇتلىشۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدا ئىشلەپ يۈرىدۇ ، دەيدۇ .

زورىخان : ئۇ لاپقۇت ئۆتكۈزگەنلەرنى بىز قەيەرگە ئەكېلىپ ئىشلىتەرمىز ؟

غۇنچەم : ئاپا ، نۇرۇمنى باشلاپ كېلىپ ئېرىقلارنى قىرداۋساقچى بولمامدۇ ؟

زورىخان : راست ، شۇنىڭغا دەيدىغان گەپلىرىمۇ بار ئىدى ، كېچىكىپ كېتىپ بارىدۇ . توختا ، مەن بېرىپ تېپىپ كېلەي . (ئورنىدىن تۇرىدۇ) غۇنچەم ، سەن گۇللەرنىڭ تۇۋىنى يۇمشىتىپ تۇر . ئـــۇرۇم كېلىپ قالسا سۇ باشلىتىپ كېلىمىز .

غۇنچەم : مـاقـۇل ، چاپسانراق كەلگىن ئاپا . (زورىخان ماڭىدۇ .) توختاپ تۇرغىنا ، ئۆيدە پەقەت چاي قالماپتۇ . (يۇگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ تۆت دانە تۇخۇم كۆتۈرۈپ چىقىدۇ .) بۇنىڭغا چاي ئالغاچ كەلگىن . (زورىخان چىقىپ كېتىدۇ .) ئۆزىچە مەندىن يوشۇرۇپ يۈرىدۇ . ئاپامنىڭ دەيدىغىنىمۇ ، ئـــۇرۇم بىلەن ئىككىسىزنىڭ دەيدىغىنىمىزمۇ بىرلا گەپ . نۇرۇمنىڭ بىزدىن كۆڭلى ئاغرىپ قالدىمىكىن ، سەل

ئۆزىنى چەتكە تارتىشقا باشلىدىغۇ . ياق ، مەندىن كۆڭلى ئاغرىغۇدەك ھېچ ئىش ئۆتكەن يوق ، ئاپام-نىڭ ئاغزىغا قاراۋېرىپ ، ئۇنىڭ دەيدىغىنى ھېچ ئې-غىزدىن چىقمىغاندىن كېيىن ، قېيىدامدىكىن ئەتە-مالىم ، دىلى يامان نازۇكچۇ نۇرۇمنىڭ ، (يېنىك شامال سوقىدۇ ۋە بۇلبۇل سايرايدۇ .) ئۇ ... بۇلبۇل ! ئەجەب سالقىن شامال چىقتا ! شۇنداق چې-رايلىق چاغلاردا ئۇرۇم بىلەن بىللە ئېتىزلاردا كەچكىچە ئىشلىسەك ، ئۆتكەن كۈنلەر بىلىنمەس ئې-دى . (قاشانىڭ ئىچى تەرىپىگە ئۆتۈپ ، ئېچىلغان گۈللەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ ناخشا ئېيتىدۇ .)

باغلار ئارا شامال ئۇچۇپ ، سېنى ئەسلەتتى ،
گۈللەر ئارا بۇلبۇل سايراپ ، سېنى كۆرسەتتى .

كۆزۈم تىكىپ ئۇرۇم ساڭا ، يۈرىكىم تەشنا ،
يار - يار دەپ كېچە - كۈندۈز باقتىم يولۇڭغا .

يارىم بىلەن بىللە ئۆسكەن بىز بۇ مەلىدە ،
باشتا كۆيۈپ ۋەدە قىلغان چىمەنلىكلەردە .

ئويناپ - كۈلۈپ بىللە ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىم ،
سەھەرلەردە ئېتىز ئارىلاپ سېنى سېغىندىم .

(زورىخان بىلەن ئۇرۇم كىرىدۇ ، غۇنچەم گۈل قىستان ، قولىدا ئوتىغۇچ ، قارشى ئېلىش ئۈچۈن قاشانىڭ غورۇسى ئارىلىقىغا ئۆتىدۇ .)

ئۇرۇم : تىنچمۇسىز غۇنچەم ؟
غۇنچەم : ئۆزىڭىز تىنچلىقمۇ ؟

زورىخان : (نۇرغا قاراپ) ئولتۇر بالام . ئۇھ... ھېرىپ كەتتىما . (نۇر بىلەن زورىخان ئولتۇرۇشىدۇ .) ئازراقلا ماڭسام يۇرىكىم سېلىپ ، ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپلا قالىدىغان بولدۇم . غۇنچەم ، سەن باغقا چىقىپ چاي قايناتقىنا . (غۇنچەم يەر ئاستىدىن نۇرغا قاراپ كۈلۈپ قويىدۇ .)

غۇنچەم : چاي ئالغاچ كەلدىڭمۇ ئاپا ؟

زورىخان : (ياغلىقىنىڭ ئۇچىدىن ئازغىنا چاينى يېشىپ ئېلىپ) سوۋىگەر دېگەندە ئىنساپمۇ يوق . مانا مۇشۇنىلا بەردى . (ئالىقىنىغا ئېلىپ كۆرسىتىپ غۇمچەمگە بېرىدۇ .)

نۇرۇم : كىمدىن ئالدىڭ چوڭ ئاپا ؟ (غۇنچەم چېلەك بىلەن نوگاينى ئېلىپ باغقا چىقىدۇ .)

زورىخان : بۇ مەھەللىدە قانچە دۇكان بار دەيسەن ، ئاشۇ ھاشىمباينىڭ دۇكىنىدىن .

نۇرۇم : ئۆتۈپ كەتكەن جازانىخور ئۇ . كىم قىلتاققا چۈشەر-كىن دەپ ماراپلا تۇرىدۇ .

زورىخان : خۇدايىم ئۆزى ئىنساپ بەرسۇن . «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا ، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ» دەپتىكەن ، ئادەملەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىنساپ بولمىسا ، بىكار دېگىنە بالام . (جىم) ئۇنى قويۇپ تۇرايلىچۇ ، مېنىڭ ساڭا دەيدىغان بىر گېپىم بار ئىدى ، قارا نۇرۇم ! سەنمۇ ئۇ يەر - بۇ يەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرمە . بىز بولساقمۇ يالغۇز ، سېنىڭمۇ بىزدىن باشقا كىمىڭ بار . مەن بولسام قېرىپ قالدىم . ئۇنىڭ ئۈستىگە كۈندىن - كۈنگە كېسەل چېقىپ كېتىپ بارىدۇ . (غۇنچەم ئالما ياغمچىنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ تىڭشايدۇ .) ئاپاڭ رەھمەتلىك جان ئۇزۇش ئالدىدا ماڭا ۋەسىيەت قىلىپ : «دۇنيادا بىرلا

ئوغلۇم قالدى . ئاۋۋال خۇداغا ، ئىككىنچىدىن ھەـ
دە ، ساڭا تاپشۇردۇم ، ئۆزۈڭ بالا ـ قۇلۇن قىلىۋاـ
لارسەن» دېگەنىدى . (كۆز يېشى قىلىدۇ) سەن
بولساڭمۇ چوڭ بولدۇڭ . غۇنچەمۇ چوڭ بولۇپ
قالدى . ئەمدى ئىككىڭلارنىڭ بېشىنى چېتىپ قويماي
دېسەم ، مەندە ئارتۇق بىرنېمە يوق . يا سەن ئىشلەپ
تۇزۇكرەك بىرنەرسە تاپالمىدىڭ . ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا
بىكارغىلا قارىشىپ بېرىپ يۈرىدۇ ، دەپ ئاڭلايمەن .
بىر كېچىدىلا پەتە ئوقۇتۇپ قويماي دېسەم ، غۇنچەمۇ
بىر تال قىز ، سەنمۇ بىر تال ئوغۇل . خەلقئالەمـ
نىڭ ئىچىدە سۆز ـ چۆچەككە قالىدۇ كىشى . «ھە
... خەقنىڭ تويىنى ئويناڭ دېسە ، خويمۇ ئويناڭ ،
ئۆزىگە كەلگەندە يەڭ ئىچىدە» دېيىشىدۇ . بىرەرـ
نىڭكىدە چاڭگۇڭ تۇرۇپ ، ھېچبولمىسا تويىنىڭ
ئاش سۇيى ئۈچۈن بىرەر تورپاق ، بىرەر خو گۈـ
رۈچ ، شۇنىڭغا يەتكۈدەك ياغقا پۇل تاپساڭ ، بىزمۇ
باغنىڭ ھوسۇلىنى يىغىشتۇرۇپ قەنت ـ گېزەك ،
يىرتىش ئۈچۈن رەخت ـ پەخت ئالساق ، ئاناڭدىن
قالغان ئانچە ـ مۇنچە بىرنەرسىلەر بار ، بىزنىڭمۇ
تاپقان ـ تۇققانلىرىمىزنى قېتىش ـ قۇرۇش قىـ
لىپ ، «ئەجەب ئوبدان بولدا» دېگۈدەك بىر توي
قىلىپ ، ئىككىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويسام دەيـ
مىنا . ۋاي...ي ، بالىلىرىم... (باغقا قاراپ) غۇنـ
چەم ، چېيىڭ قاينىغان بولسا ئەكەلگىنە .

غۇنچەم : مانا ھازىر .

(زورىخان جوزا قويۇپ داستىخان سالىدۇ . غۇنچەم ئاپقۇر چىنە ، كورىدا چاي ، سۇتلەرنى توشۇپ كېـ
لىپ ئەتكەنچاي ئېتىدۇ .)

زورىخان : (نۇرغا چاي قۇيۇپ بېرىپ) نۇرۇم ، سەن چاي

ئىچىپ تۇر . مۇشۇ مەھەللىدە ئىشلەشكە ساڭا لايىق-راق بىر ئورۇن بارمىكىن ، سۇرۇشتۇرۇپ باقاي . (مېڭىپ توختاپ) نۇرۇم ، چېيىڭنى ئىچىپ بو-لۇپ ، ئالمىلارغا سۇ بارىدىغان ئېرىقنى قىرىۋەتكىنە .

نۇرۇم : بولىدۇ چوڭ ئاپا .
(زورىخان چىقىپ كېتىدۇ .)

غۇنچەم : قېنى ئىچىڭە نۇرۇمكا ، كىچىككىنە قايمىقىدىن . (چاينىك يۇزىدىكى قايماقنى قۇيۇپ بېرىدۇ .)
سىز بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز - ھە ... (كۈلۈم-سىرەيدۇ)

نۇرۇم : سىز ئۇنتۇمىسىڭىزلا بولاتتىغۇ .

غۇنچەم : ھە ، شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىپ يۈرۈپتىمەن - دە . قانچە كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى ، ئەسلەپمۇ قويماپتىمەن . زادى باغرىم قاتتىقچۇ مېنىڭ ، سېغىنمىشنى بىلمەيمەن .

نۇرۇم : ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىزا غۇنچەم ، كېچە - كۈندۈز مېنىڭ خىيالىم سىلەردە .

غۇنچەم : ۋاي تېخى ، ئۇستىلىق دېگەن مانا .

نۇرۇم : نېمە ئۇستىلىق بار دەيسىز بۇ گەپتە ، راستىنى ئېيتسام ، مۇشۇ كۈنلەردە بىرلا خۇشاللىقىم بار ، ئۇ بولسىمۇ پەقەت سىز . مېنىڭ يۈرىكىم سىزنىڭ خىيالىڭىز بىلەن ياشىرىدۇ . سىزگە تىنماي قاراپ ئولتۇرغۇم كېلىدۇ .

غۇنچەم : ۋاي تېخى ، ئەمىسە نېمىشقا ئۆزىڭىزنى بىزدىن چەت-كە تارتىسىز ، كۆڭلىڭىزنى يا مەن ئاغرىتىپ قوي-دۇممۇ ؟

نۇرۇم : سىزدىن نېمىشقا كۆڭلۈم ئاغرىسۇن ، ھە... شۇ... يەنە بېرىپ تاقىشىدىغان يېرى پۈل ئىكەن - دە ، پۈل تېپىش كېرەككەن غۇنچەم .

غۇنچەم : ۋاييەي ، جان بولسا جاھان ، ئاش بولسا قازان . پۇل - پۇل دەپ بىز دۇكان ئاچاتتۇقمۇ ؟

نازۇم : سىز ئۇنداق دېگەنبىلەن ئاپىكىزنىك گېپى باشقا .

غۇنچەم : ئاپام سىزنى مەندىنمۇ بەك ياخشى كۆرىدۇ .

نازۇم : توغرا ئېيتىسىز ، مەنمۇ ئۇنى ياخشى بىلىمەن ، ھەممىزنىك ئويلىغىنى بىر . بىراق ، چوڭ ئاپامنىڭ ئېگىز بىر داۋنى بار ، شۇ ئىككىمىزنى بىرلەشتۇرمەي توسۇپ تۇرىدۇ . مانا شۇ داۋاندىن چىقىش تەس بولۇۋاتىدۇ .

غۇنچەم : مېنى سىزدىن قاچۇرۇۋاتمايدىغۇ ؟

نازۇم : سىزنى مېنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇرمەيۋاتىدۇ ، دېگەن گەپ ئەمەس .

غۇنچەم : ئەمىسە نېمە دېگىنىڭىز ئۇ ؟

نازۇم : مېۋە پىشقان ، گۈللەر ئېچىلغان . ئۆزۈڭ باغۋەن تۇرۇپ گۈلىنى قىسماي ، مېۋىسىنىڭ شەربىتىنى تېتىيالمايۋاتىسەن ، ئەگەر مېۋىگە قۇرت چۈشسە ، ئىشىنىڭ تۈگىگىنى شۇ دېگەن سۆز .

غۇنچەم : قىزىق گەپ قىلىسىز نازۇم . باغۋەننى گۈل ئۈزۈشتىن ، مېۋە يېيىشتىن كىم توسۇپ قويىدۇ ؟

نازۇم : ئاپىكىز . (جوزىدىكى گۈلنى ئويۇن قىلىپ ئاتىدۇ .) شەيتان قىز ، ھېچنېمىنى بىلمەس بولۇۋالغىنىنى قارا . ئاپا ، بىزنى ئاۋارە قىلما دېسىكىز بولمامدۇ ؟

غۇنچەم : ئۇ...ئاپام سىزنى نېمىشقا توسۇپ قويىدۇ ، قېنى قانداق ؟

نازۇم : راست شۇنداق ، گۈلنى ئۈزسەڭ تاۋار ياغلىققا ئورا دەيدۇ .

غۇنچەم : (گۈلنى ياندۇرۇپ ئېتىپ) پاھ ، گەپلىرىنى ، قۇۋۇ ، يامان قۇۋۇ ، توختاپ تۇرۇڭ . (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

نۇرۇم : نېمە قىلىدىغاندۇ بۇ قىز ؟ ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ئادەمنى گەپكە سالىدۇ ـ دە . (جىم) بۇ بىچارىمۇ قانداق قىلىدۇ ؟ ئانىسىغا بىرنېمە دەي دېسە ، يەنە ئاللا ـ كاللا ، مېنى ئۆلتۈردىگەي دەپ ۋاي سالىدۇ . ماڭا بىرنېمە دەي دېسە ، ئەھۋالنى بىلىپ تۇرىدۇ . ئوتتۇرىدا خىجالەت بولىدۇ ـ دە ، ئەقىللىق قىز ، دەردىنى ئۆزى تارتىدۇ . (غۇنچەم بىر موخۇركا خالتىسى ، چۆرىسىگە گۈل تىككەن بىر قولياغلىقنى ئېلىپ چىقىدۇ .)

غۇنچەم : مانا سىزگە تاۋار ياغلىق ، گۈل ئورنۇبلىك . مانىڭدا تاماكا ساقلاك ، ھەر قېتىم تاماكا چەككەندە تىككەن كىشىنى بىر ئەسلەپ قويارسىز .

نۇرۇم : رەھمەت . سىز نېمىشقا ئاۋارە بولىدىغانسىز ؟ (تاماكا خالتىسى بىلەن ياغلىقنى قوينىغا سالىدۇ .) ئالىمىنىك ئېرىقىنى چېپىۋېتەيچۇ . (كەتمەننى ئېلىپ ، باغقا چىقىدۇ .)

غۇنچەم : (جوزىلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ) بىچارە نۇرۇم تازا خىجالەتچىلىكتە قالدى ـ دە ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپامنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنىڭ قاتتىقلىقى ، ھە دېسە ، «مەن خەقتىن قالاتتىممۇ» دەپ ئابرۇي تالىشىدۇ ، چاي ئىچۈرىمەن ، بوسۇت ئاپىرىمەن ، دەپ يۇرۇپمىغۇ ، دادامدىن قالغان بەش ـ ئالتە خو يەرنى سېتىپ بولدى . كەمبەغەل بولغاندىكىن ، نۇرۇم دېگەندەك چوڭ توي بىزگە چىققىلى بولمايدىغان بىر داۋان ـ دە ، (غۇنچەم ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ . باغدا كاككۇك سايرايدۇ . نۇرۇم ناخشا ئېيتىدۇ .)

كاككۇكلار كېلىپ قوندى
ياشارغان تېرەكلەرگە .

ياربمنى كۆرۈۋېدىم ،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە .

(غۇنچەم تىكشاپ تۇرىدۇ .)

ئېچىلدى سۇنۇق كۆڭلۈم
قىپقىزىل قىزىلگۈلدەك .
قاچانغىچە يۈرەرمىز
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك ؟

غۇنچەم : (ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈپ) ناخشىنىڭ قىزىقلىقىنى ، نۇرۇم ئەجەب ناخشا ئېيتىدۇ - ده ، دۇتارنىمۇ قەۋەتلا چىرايلىق چالىدۇ . توختا ، ئاپام كەلگۈچە بىردەم دۇتار چالدۇرايچۇ . (باغقا يۈگۈرۈپ كىرىپ) نۇرۇم ، مەيەرگە كېلىڭە بىر گېپىم بار .

نۇرۇم : هه ، دەۋېرىڭ قۇلىقىم سىزده .

غۇنچەم : ياق ، مەيەرگە كەلسىڭىز ، ئاندىن كېيىن دەيمەن . (نۇرۇم يېقىن كېلىدۇ .)

نۇرۇم : هه ، مانا كەلدىم ، نېمە دەيسىز ؟

غۇنچەم : ناھايىتى قىزىق گەپ دەڭە ! يۈرۈڭ باراڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن .

نۇرۇم : قانداق گەپتۇ ئۇ . (نۇرۇم كېلىپ ئولتۇرىدۇ . غۇنچەم تۇمار - مونچاقلار ئېسىلغان دۇتارنى ئەكېلىپ نۇرۇمغا تۇتقۇزىدۇ .)

غۇنچەم : مانا مېنىڭ گېپىمنى مۇشۇ دۇتارنىڭ تارلىرى سۆزلەپ بېرىدۇ .

نۇرۇم : هەي شەيتان قىز ، مېنى ئالداپسىز - ده .

غۇنچەم : هېچ ئالدىغىنىم يوق . ئۇزۇن بولدى ، سىزنىڭ ناخشىلىرىڭىزنى سېغىنىدۇق . بىردەم دۇتار چېلىپ بې-

ېسىز - دە ، ئەمدى .

ذ-ۇرۇم : سىز ئۇسۇل ئويناسىڭىز چېلىپ بېرىمەن .

غۇنچەم : مەيلى چېلىڭ ، ئويناپمەن . (نۇرۇم دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ ، غۇنچەم ئۇسۇل ئويناپدۇ .)

سەھەردە شامال چىقسا ،
گۈل شاخى ئىرغاڭلايدۇ .
غۇنچەمنىڭ بويى زىلۋا ،
بۇلبۇل قوندۇرالمايدۇ .

يارنىڭ بېغى ئالمىلىق ،
ئالمىلارنى ئۇزمىدۇق .
ئىشقى يولىغا كىرىپ ،
ھېچنېمىنى سەزمىدۇق .

يارنىڭ بېغىدا لەيلى ،
ماڭا بارمىكىن مەيلى .
بولسا - بولمىسا مەيلى ،
مەن يارنىڭ قەلەندەرى .

(غۇنچەم قاپقىنى تۇرۇپ ئۇسۇلدىن توختاپ قالىدۇ .)

ذ-ۇرۇم : ھوي ، نېمە بولدى غۇنچەم؟

غۇنچەم : دەپدىغانىنى دەۋېلىپ ، يەنە نېمە بولدى دېگىنىنى .

ذ-ۇرۇم : مەن نېمە دېدىم سىزگە؟

غۇنچەم : سىز مېنى تېخىچىلا سىنىيالماي يۈرۈپسىز - دە ، ئەسلىدە ئۆزىڭىزدە ئىشەنچ يوق . (يۇزىنى ئۆرۈپ تۇرىدۇ .)

ذ-ۇرۇم : (دۇتارنى قويۇپ) نېمىشقا ئىشەنچ يوق ، زادى نېمە

بولغانلىقىنى مەن چۈشەنمەي قالدىمغۇ ؟

غۇنچەم : يارنىڭ بېغىدا لەيلى ، ماڭا بارمىكىن مەيلى . مەيلى بارلىقىنى كۆرۈڭ دەپ يۈرىكىمنى يېرىپ بەرسەم بولاتتىمۇ ، نان دەسسەپ بېرەيمۇ ؟

ن ـ ـ ۇرۇم : ھەم... شۇنىڭغىمۇ خاپا بولامدۇ كىشى ، بۇ خەلق ناخشىسىغۇ . ئۇنى مەن سىزگە ئاتاپ چىقارغىنىم يوق .

غۇنچەم : ئەمىسە نېمىشقا ماڭا قارىتىپ ئېيتىسىز ؟

ن ـ ـ ۇرۇم : ئەمدى چېقىشىپ ، مۇھەببەت بولسۇن دەپ ئېيتىپ قويدۇم ـ دە . (يېقىن بېرىپ ، غۇنچەمنىڭ مۇرد-سىنى تۇتۇپ) ماڭا قارا ڭ غۇنچەم .

غۇنچەم : (قارىماستىن) تۇتماڭ مۇرەمنى .

(ن ـ ـ ۇرۇم كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ ، غۇمچەنگە قاراپ ناخشا ئېيتىدۇ .)

گۈلۈم غۇنچە ـ گۈلۈم غۇنچە ،
نېمە قايرىلىسەن مۇنچە .
يىغاندا بۇلبۇلۇڭ دائىم ،
ئېچىلساڭچۇ گۈلۈپ غۇنچە .

(باغ ئىچىگە ماڭىدۇ)

گۈلۈم غۇنچە ـ گۈلۈم غۇنچە ،
نېمە كۆيدۈرىسەن مۇنچە .
قېشىمدا تۇرمىدىڭ بىردەم ،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇنچە .

(غۇنچەم نوگايدا سۇ ئېلىپ ، نۇرۇمغا چېچىپ قاچىدۇ . نۇرۇم غۇنچەمنى قوغلىشىپ چىقىدۇ .)

نـۇرۇم : ئەمدى مەن چاچسام ، قانداق قىلىسىز ؟
غۇنچەم : مەيلى ، چىدىغانغا چىقارغان .
نـۇرۇم : يەنە ئالا كۆچۈكلەر كېلىپ قالمىسۇن .
غۇنچەم : بولدى ئۇنى تەگمەڭ .
شاڭيۇ : (سىرتتىن) زورىخان ، ھاي زورىخان ، قايسىڭلار بار ھوي ؟
غۇنچەم : ۋىيەي كىمدۇ ئۇ ؟ (يۈگۈرۈپ باغقا كىرىپ كېتىدۇ . شاڭيۇ كىرىدۇ .)
شاڭيۇ : نۇر ، سەن بۇ يەردە ئىكەنسەنغۇ . قانداق ئەھۋالىڭ ؟
نۇرۇم : يامان ئەمەس شاڭيۇكا ، قانداق ئۆزلىرى ئوبدان تۇردىلىمۇ ؟
شاڭيۇ : خۇداغا شۈكۈر ، سالامەت ، زورىخان نەگە كەتتى ؟
نۇرۇم : ئەشەدە بىر يەرگە بېرىپ كېلەي دەپ ھازىر چىققانىدى .
(زورىخان كىرىدۇ .)
زورىخان : ئەسسالام (تەزىم) ، شاڭيۇمنىڭ قەدىمى بۇياقتا يېتىپ قاپتىغۇ ؟
شاڭيۇ : سىلىنى يوقلاپ ئۆتۈپ كېتەي دېۋىدىم . قانداق ئەھۋاللىرى ياخشىمۇ ، سالامەت تۇرامدىلا ؟
زورىخان : يامان ئەمەس شاڭيۇم ، ئىشقىلىپ تىرىكچىلىكىمىز كېتىپ بارىدۇ ، (نۇرۇمغا قاراپ) ئولتۇر بالام .
شاڭيۇ : ياخشى ـ ياخشى . نەگە بېرىپ كەلدىلە زورىخىنىدە ؟
زورىخان : قېرىغاندا مۇشۇ بالىلارنىڭ غېمى ، نۇرۇمنى بىر يەرگە ئىشقا تۇرغۇزۇپ قويماي دېۋىدىم . ھېچ ئېپى كەلمەي تۇرىدۇ .
شاڭيۇ : سىلەر بىلەن شىرەم بولسىمۇ تۇغقانچىلىقىمىز بار ، بىز تۇرۇپ نۇر كىملەرنىڭ ئالدىدا سارغىيىپ يۈرىدۇ . مانا يېتىملەرگە ئۆزىمىز ئاتا بولىمىز ـ دە .
زورىخان : رەھمەت شاڭيۇم شۇنچىلىك دېگەنلىرىگە .

شاڭيۇ : بىزنىڭ يۇقىرىقى مەھەللىدىكى جاڭزىدا ئىشلەيدىغان-غا راسا بىر ئوغۇل بالا كېرەك . ئۇ يەردە تۇرغان دېگەن بىر نان قېپى يىللىقچىمۇ بار ، ئاچچىقىمىز كەلسە ، ئۇنىمۇ ھەيدەيمەن . ئۇ چاغدا دېگەندەك ئىكىكى يىگىت كېرەك . ئۇ يەردە بۇزۇلۇپ - چېچىلىپ يانقان نەرسىلەرنىڭ سانى يوق . نۇر بېرىپ بىزنىڭ ئورنىمىزدا ئىگىدارچىلىق قىلسۇن . يىللىقىنى ئوبدان قىلىپ كېسىپ قويايلى . قانداق دەيدىلا ؟

زورىخان : تاڭەي ، نۇرۇم ئۆزى نېمە دەيدىكىن ؟

نۇرۇم : شاڭيۇكام ئۆزى ئاتىدارچىلىق قىلىمەن دەيدىغۇ ، مەيلى ئىشلەپ بېرەي ، بىراق يىللىق تۇرمايمەن ، چاڭگۇڭ تۇراي .

شاڭيۇ : چاڭگۇڭ تۇرۇشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتىغۇ ؟

نۇرۇم : ئەمدى قالغىنىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز ، ئىشقىلىپ چاڭگۇڭ ھېسابىدا قار چۈشكۈچە دېگەندەك ئىشلەپ بېرىمەن - دە .

شاڭيۇ : ھە ، مەيلى ئەمىسە . (قولىنى ساناپ) ئالتە ئاي دەپ قويايلى .

زورىخان : ئالتە ئاي ، قېنى ئۇنىڭغا قانچىلىك بىرنېمە بېرىلا شاڭيۇم ؟

شاڭيۇ : باشقىلار سەككىز ئايلىققا سەكسەن تەڭگە پۇل ، ئىكىكى خو بۇغداي ، بىر قۇر كىيىم - كېچەككە تۇردى . ئۇرۇق - تۇغقان بولغاندىكىن ، نۇرغا ئىككى ئايغا قارىماستىن شۇنداق بېرىمىز - دە ، ئەلۋەتتە . قوينۇڭدىن تۆكۈلسە ، قونچۇڭغا دېگەندەك ، سىلەرگە كەتسە مەيلى ئەمەسمۇ ؟

زورىخان : ئۇغۇ شۇنداق . ئەمدى ئاشۇ سەكسەن تەڭگىگە كىچىكرەك بولسىمۇ بىرەر كالا كەلمەسمۇ ؟
(نۇرۇم كۈلۈمسىرەيدۇ .)

شائېيۇ : كالىنى نېمە قىلىدىلا؟
زوردىخان : ياق ، ئەمدى دەيمىنا .
شائېيۇ : ئەگەر سېغىپ ئىچىمەن دېسىلە ، بىزنىڭ ئۇچ ـ تۆت كالا تۇغۇپتۇ . بىرەرىنى ئەكېلىپ سېغىپ ئىچەرسىلەر .
زوردىخان : ۋاييەي ، كىشىنىڭ جانلىق مېلىنى تۇتامدىغان . جان بار يەردە قازا بار دەپ ، بىرەر خېيىمخەتەر بولۇپ قالسا ، تۇگىمەسلا چاتاق ـ دە .
شائېيۇ : ياخشى بېقىپ ، سەمرىتىپ ، موزىيىغمۇ جىقراق سۈت قالدۇرسا نېمە چاتىقى بولىدۇ؟
زوردىخان : بۇلتۇر مۇنۇ ئارقىدىكى قوشنىمىز ساقى ھاشىمبايىنىڭ يېرىگە ئورتاق قوغۇن تېرىغانىدى ، ھاشىمباي قوغۇنلۇقتا كېپەك ـ شاپاق بېرىپ ، سېغىپ ئىچىكىلار ، دەپ بىر كالىنى بېرىپتىكەن ، موزىيى ئۆلۈپ قېلىپ ، تېخىچىلا چاتاق بولۇپ تۇرمامدۇ .
ئىـۇرۇم : ئاجرىلىپتىغۇ چاتىقى .
زوردىخان : قانداق پۈتۈشۈپتۇ؟
ئىـۇرۇم : ھاشىمباي مېنىڭ كالىلىرىم ئىككى ياشتىلا تۇغىدۇ ، بۇلتۇرقى ئۆلگەن موزاي بولغان بولسا ، بۇ يىل ئىككى ياشقا كىرىپ تۇغاتتى . ماڭا موزايلىق سىيىر تۆلەپ بېرىسەن ، دەپ بىچارە ساقىكامنىڭ بىر نەرسىلىرىنى ساتقۇزۇپ بىر بوغاز غۇنجىن پۈتكۈزۈۋاپتۇ .
شائېيۇ : خەۋىرىم بار . راست ، ئۇنىڭ كالىلىرى ئۇچ ياشقا ئۆتمەيلا تۇغىدۇ . بۇلتۇر ۋاقتىدا تۆلەپ بەرگەن بولسا ، ياخشىراق بىر موزاي بىلەن قۇتۇلاتتى ، ۋاقتى ئۆتكەندىن كېيىنلا چاتىقى چاتاق .
زوردىخان : ئۇمۇ ۋاقتىدا تۆلەپ مېھرەي دېگەن بولغىيدى ، ئورنىنى قىلالماي قالغان ـ دە . بىچارە ئادەمنى كوچىلار

دا سۆرەپ يۈرۈپ نەچچە قېتىم ئۇردى . ئۇرغاندەكىن ، ئالمىسىچۇ كاشكى .

نەۋرۇم : ئېلىش ئۈچۈن ئۇرغاندۇ ئۇنى ، ئاۋۋال شۇنداق قىلىپ ، يۈرىكىنى راسا مۇجۇۋالغان .

شائىيۇ : يوق گەپلەرنى قويۇڭلارچۇ . قېنى ماۋۇ ئۆزىمىزنىڭ ئىشىغا كېلەيلى . ئەگەر كالىنى سېغىپ ئىچىشتىن قورقساڭلا ، نۇرنىڭ ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۈزدە بىرەر كالا بېرىۋېتەرمىز .

زورىخان : ھە ، مانا بۇ دۈرۈس ، شۇنداق بولسۇن شائىيۇم .

شائىيۇ : بىزدىن نېمە كېتەتتى . نەدىكى نېمىلەردىن خېلى بىر نەرسىلەرنى ئايىمايمەن . نۇر دېگەن ئۆز ئەمەسمۇ . ئەگەر ياخشى ئىشلىسە ، بىزنىڭ ئورتاقچىنىڭ راسا بىر قىزى بار ، چېتىپ قويىمەن . ئىككىسى بىر بولۇپ ھەممە ئىشنى باشقۇرىدۇ دېسىلە .

زورىخان : (ئاڭلىماسقا سېلىپ) نۇرۇم ، چاي قاينىدىمىكىن ، چىقىپ باققىنا . (نۇرۇم باغقا ماڭىدۇ .)

شائىيۇ : بولدى ئاۋارە بولمىسىلا ، مېنىڭ چايغا تاۋۇم يوق .

زورىخان : ئاران بىر كەلگەندە بىردەم ئولتۇرۇپ چاي - پاي ئىچىپ كەتسىلە شائىيۇم .

شائىيۇ : تۆۋەنكى مەھەللىدە تويدا بولدۇق ، نەزىرىدە بولدۇق ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تويغا شەھەردىن لوزۇڭ بەگلەر چىققانىدى . سىلەرنىڭ ئەللىكبېشى چايغا چاقىرىپتىكەن ، ئۇ يەردە بولدۇق ، چىشىگىنىڭ بارلىرىدا گۆش يە دەپتىكەن ، ھارغۇچە يېدۇق . ئەمدى چاينى نەگە ئىچىمىز ؟

زورىخان : شۇنداق بولسىمۇ ، كەمبەغەلنىڭ ئېشى چىشقا دورا دەپتىكەن .

شائىيۇ : بىراق ، بىزنىڭ چىشىمىز تېخى ئۆتكۈر ، دورا لازىم قىلمايدۇ ، زورىخىنىدە .

زورىخان : ئۇستىخاننى چاينىسىلىمۇ ئۆتىدىكەن ـ دە ، شاڭـ يۇم .

شـاڭـيۇ : (زەھەرلىك كۇلۇپ) قۇرۇق گەپنى قويۇپ ، باغـ ىنىڭ ئالمىلىرىنى بىر قاتار كۆرۈپ باقايلى ، يۇر ـ سىلە .

زورىخان : يۇرسىلە ، يۇرسىلە ، كۆرۈپ باقسىلا . (زورىخان بىلەن شاڭيۇ باغقا چىقىدۇ . غۇنچەم چېچىلىپ كـ ىرىدۇ .)

غـۇنچەم : بېشىڭنى يەيدىغان ، ئادەمگە ئىمانچىۋالا تىكىلىپ قا ـ رايدىكىنە . خۇددى بىر ئاچ قالغان بۆرىنىڭ ئۆزى ، مەن ئۆز ئىشىم بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتسام ، «ئىمىشقا ئالدىمغا كېلىپ تەزىم قىلمايدۇ . ئادەم بولماپتۇ قىزلىرى» دەۋاتامدۇ . شاڭيۇ بولامدۇ ، بەگ بولام ـ دۇ ، ئىمە بولسا بولامدۇ ، خۇشامەت قىلىپ نەگە بارااتتىم . خۇشامەت قىلغانلار ياخشى كۆرۈنۈش ئۈ ـ چۈن قىلىدۇ . مەن ئۇنىڭغا ياخشى كۆرۈنۈپ ئاغىچا خىنىم بولۇشنى خالايتتىممۇ . (نۇرۇم كىرىدۇ .)

نـــۇرۇم : غۇنچەم ، قاپىقىڭىز چۈشۈپ كېتىپتىغۇ ؟ خاپا بولدـ ىڭىزمۇ ؟

غـۇنچەم : (ئېچىلىپ) ياق ، ھېچنىمە بولمىدى . (بىرئاز توختاپ) شۇنداق قىلىپ يەنە كېتىدىغان بولدىڭىز ـ ما ، نۇرۇم ؟ (مەيۇسانە يەرگە قارايدۇ .)

نـــۇرۇم : مېنىڭچە بولسا ، سىزدىن بىرەممۇ ئايرىلغۇم يوق . ئۆزىڭىز بىلىسىز ، مومايىنىڭ تەلىپى شۇنداق بولۇ ـ ۋاتىدۇ .

غـۇنچەم : شاڭيۇنىڭكىدىن باشقىراق يەردە ئىشلىسىڭىز بول ـ مامدۇ ؟

نـــۇرۇم : ئۇنىڭدىن باشقا ئىشلەيدىغان ئورۇننىڭ ھازىرچە تا ـ يىنى بولمىسا ، ۋاقىت بىكار ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ .

ئامالىنىڭ يوقى ، قانداق قىلىمىز ، جېنىمىز ئېسەن بولسا ، بەش ـ ئالتە ئاي دېگەن ھېچ گەپ ئەمەس .

غـۇنچەم : مەيلى ئەمدى ، ئاپامنىڭ دېگىنىچە بولسۇن ، قېرىغاندا بىزدىن كۆڭلى قالمىسۇن . (زورىخان كىرىدۇ .)

زورىخان : (نۇرۇمغا) شۇنداق قىلىپ شاڭيۈنىڭكىگە بارىدىغان بولدۇڭ . ھەر ھالدا ئۇلارنىڭ چىشىغا تەگمەي ، دېگىنىنى قىلساڭ ، ئوبدانراق بىرنەرسە ئالغىلى بولىدۇ . ئۆزىمۇ دەۋاتىدىغۇ ، ئاڭلىغانسەن ؟

نـۇرۇم : ئاڭلىدىم .

زورىخان : ھە ، ئۇنداق بولغاندىكىن ، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي ، بەكۇاشلىق قىلماي ، سىلىنىڭ راست ، خوپ دەپ قويساڭ ، سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ .

غـۇنچەم : خوپ ـ خوپ دەپلا تۇرسا ، ھەممىسى بوينىغا مىنىۋالىدۇ .

زورىخان : (غۇنچەمگە) سەن تىنچ تۇر . ساڭا گەپ قىلىۋاتقىنىم يوق . ئۆزۈڭمۇ ھاكاۋۇر بولۇپ كېتىپ بارىسەن قىزىم . مەن سىلەرنى نېمە جاپالار بىلەن چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشۇۋاتىمەن . سىلەر ئۇنى بىلمەيسىلەر . (نۇرۇمغا) ئىشقىلىپ پاتراق كۇنۇڭنى پۇتكۇزۇپ ، دېگىنىدەك بىرنەرسە يۇلۇپ قايتىپ كەل . ھەممىنى ئۆزۈڭ ياخشى كۆرۈپ تۇرۇپسەن . بىزدە يېتەرلىك يەر ، سۇ ، قوش جابدۇقى بولسا ، سېنى چاڭگۇڭغا بېرەتتىممۇ ، خەقنىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرەتتىممۇ ؟ جېنىم بالام ، ۋاي... خۇدا... ئاپاڭ رەھمەتلىك ساڭا تولىمۇ ئامراق ئىدى . مەنمۇ سېنىڭ ياخشى كۇن كۆرۈشۈڭ ئۈچۈن ھەر نامىزىمدا دۇئا قىلىمەن .

شـاڭيۇ : (كىرىۋېتىپ) ئالمىلار بۇ يىل تازا بوپتۇ ـ دە .

(غۇنچەم ئۆزىنى ئاستا ئۆيگە ئالىدۇ .) ھاي ـ ھاي ، غۇنچە قىز تەزىم قىنى ؟ يۇرت ئاتسىغا بول ـ غان ھۆرمەت شۇمۇ ، ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىدىنمۇ قا ـ چامدىكەن ؟ ئەخمەق .

زورىخان : ھوي غۇنچەم ، شاڭيۇ داداڭغا تەزىم قىل ، سەت بولىدۇ . (غۇنچەم ئىشكىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ، سۇس تەزىم قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ .)

شاڭيۇ : ھە ، قىز بالا دېگەن ئەدەپلىك بولىدىغان ، ئەدەپ ـ ئەخلاق دېگەن ئادەمنىڭ بىر ھۆسنى ـ دە . (نۇ ـ رۇمغا) خوش نۇر ، قانداق قىلىدىغان بولدۇڭ ، ھازىر ماڭامسەن ؟

نۇرۇم : بولىدۇ ، ماڭاي .

زورىخان : مەيەرگە كىرگىنە نۇرۇم . (زورىخان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

شاڭيۇ : (ئۆز ـ ئۆزىگە) بۇ خوتۇننىڭ ياخشى ئىككى نەر ـ سىسى بار ـ دە . بىرى ، مانا مۇشۇ ئالمىلىق بېغى ؛ يەنە بىرى ، قەلەمقاش قىزى . ھەر ئىككىسىنى ئەپ ـ لەپ قولغا كەلتۇرۇش كېرەك . مەن شۇ چاغقىچە سەپسالماي يۇرۇپتىمەن ـ دە ، تىرناقتا توختىغۇدەك بالا بوپتۇ ئەمەسمۇ بەچچىغەرنىڭ قىزى . ھەر كۇنى قىز ، قېزا ھەم قىمىز ـ قوزا بولۇپ تۇرسا ، ئادەم قېرىمايدۇ ـ دە ، دۇنيادا . بۇ خوتۇن قورسىقىدا قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى ئوخشايدۇ . نۇرنى قارمـ ـقىمغا ئېلىشۇالغىنىم خېلى ئىش بولدى . ئەمدى ما ـ ۋۇ سۆزمەن خوتۇننى كۆزدىن يوقاتساق ، قىزىمۇ ، بېغىمۇ نەگە بارىدۇ . ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قو ـ رۇيمىز ـ دە ، مۇشۇ گۇللۇك باغدىلا بۇ چىرايلىق قىزچاققا ئۆي تۇتۇپ بېرىمىز . يامىنى كەلسە ، جا ـ جىسى ئارزاق پۇل ، تۇل خوتۇن ـ يېتىم ئوغۇل

دېگەننىڭ قولى نەگە يېتىدۇ؟ (زورىخان ئۆيدىن چىقىدۇ.)

زورىخان: سىلىنى ساقلىتىپ قويدۇممۇ شاڭيۈم؟ نۇرۇمنىڭ بىرنەرسىلىرىنى جايلاپ يولغا سالايلى دەۋاتىمىز.

شاڭيۈ: ياخشى - ياخشى، بوپتۇ، ئەللىكبېشىنىڭ هويلىسىدا مېنىڭ ئېتىم بار، مەن كېتىۋېرەي، نۇر ئارقامدىن بارسىمۇ بولىدۇ. خوش ئەمىسە، تۇرۇپ قالسىلا.

زورىخان: ئۇزىتىپ قويماي. (شاڭيۈ بىلەن زورىخان تالا تەرەپكە چىقىدۇ. نۇرۇم باغ ئارقىسىدا شازادىخان ئاھاڭىنىڭ ئەۋجىگە ناخشا ئېيتىدۇ.)

مەن كېتەر بولدۇم ياررىم،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.
مېھرىبان يار قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

(غۇنچەم بىر تال غۇنچىسى بار قىزىلگۈلنى تۇتقان هالدا ئۆيدىن ناخشا ئېيتىپ چىقىدۇ.)

قۇرغۇيۇم ئۇچتى قولۇمدىن،
قايدا مېھماندۇر بۇگۈن.
دەخلى بەرمەكلار ياررىمغا،
كۆڭلى پەرىشاندۇر بۇگۈن.

(قاشانىڭ يېنىغا كېلىپ يىراقتا كۆز تىكىدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

ئىككىنچى پەردە

1 ـ كۆرۈنۈش

شائىيۇنىڭ مەھەللە ئىچىدىكى ھويلىسى . سەھنىنىڭ سول تەرىپىدە تۆۋرۈك ۋە ياغاچلىرى ئويما نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن پېشايۋان بىلەن بىرقانچە ئۆينىڭ ئىشىك ـ پەنجىرىلىرى كۆرۈنىدۇ . سەھنىنىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرىسىدا شاپتۇللۇق ، تۆۋەنرەكتە يىراقتىن بېدە بېسىلغان لاپاس كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ئارقا تەرەپتە تېرەكلىك بوستان . ھويلىدا بىر تۇپ قېرى قارىياغاچ . ۋاقىت كۈز (ئەگەر ئىمكانىيەت بولسا ، سەھنە مەي بولۇپ پىشقان ئۈزۈملۈك باراڭ بولىدۇ) . شائىيۇ بىلەن شەرۋان ئاغىچا سۆھبەتلىشىۋاتىدۇ .

شەرۋان : ياق ـ ياق ، بولدى ، تولا ئاغزىمنى ئاچماي ئولتۇرسىلا .

شائىيۇ : ھە ، نېمانچە چىچاڭشىپ كەتتىڭ ؟

شەرۋان : ھوي قايسى ئاغزىلىرى بىلەن شۇ گەپنى قىلدىلا ؟

شائىيۇ : بىر ئەرگە تۆت خوتۇن راۋا . ھازىر مەندە بولسا ئاران ئىككى خوتۇنغۇ ؟

شەرۋان : بايتوقايدىكىنى نەگە يوشۇرىدىلا ، مېنى ھېچنېمە بىلمەيدۇ دەيدىكەنلا ـ دە ، يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشىگەننى بىلىمەن مەن .

شائىيۇ : كىم دېدى ساڭا ؟ يوق گەپ .

شەرۋان : يوق گەپمىش ، ئەمىسە نېمىشقا ئالتە كۈندە بىر قاتىرايلا ئۈياقتا ؟

شائىيۇ : ئەگەر شۇنداق بولغاندىمۇ تېخى تۆتكە يەتمەيدىغۇ ؟

شەرۋان : ئون ئىككىگە يېتىپتىغۇ ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قويۇپ بېرىپتىلا ، ھازىر ئەمىرلىرىدە ئۈچ خوتۇن ، ئەمدى

ئىنساپ قىلىش كېرەك . ساقالغا ئاق كىرگەندىمۇ ھەۋەس قىلىۋېرەمدۇ كىشى ؟

شاخىيۇ : ساقالنىڭ ئاقارغانلىقىغا قارىما ، سەن (كۆكسىگە بارماقلىرى بىلەن نوقۇپ) كۆڭۈلگە قارا ، كۆڭۈلگە ! كۆڭلۈم تېخى يىگىرمە ياشلىق يىگىتنىڭ كۆڭلىدەك چاپچىپ تۇرۇپتۇ . مەسىلەن ، ھويلىدا يۈرگەن خورازغا قاراپ باق ، شۇ جېنىدا مۇشتىتەك تۇرۇپ ئون نەچچە مېكىيانىنى ئارقىسىدىن ئەگەشتۈرۈۋاپتۇ . مانا شۇنداق ئاق خوراز دېسەڭ بولىدۇ بىزنى .

شەرۋان : ئۇ دېگەن توخۇ ، سىلى دېگەن ئادەم .

شاخىيۇ : ھە ، مانا قارا ، مەن تاغدەك ئادەم تۇرۇپ توخۇچىلىك بولالمايمەنمۇ ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قويۇۋەتكەن بولسام ، ئون بولۇپ كەتسۇن ، ئەمرىمدە ئۇچ خوتۇن بولغان بولسا ، تۆت بولۇپ كەتسۇن ، ھېسابقىمۇ توغرا بولىدىكەن .

شەرۋان : ياق ، ئەمدى مەن يول قويالمايمەن ، بۇرۇنقى خوتۇنلىرىدەك كەلسە ـ كەلمەس زېدى پەس يەرنىڭ قىزى ئەمەسمەن ، يا بولمىسا سەھرالىق ئەمەسمەن . مەنچۇ ، شەھەردە چوڭ بولغان بەگ ئەۋلادىمەن . ھېلىمۇ گەپ قىلماي تۇرسام ، مېنىڭ ئۇستۇمگە ئىككىنى ئالدىلىغۇ . بۇنىڭدىن ئارتۇق چىدىيالمايمەن . ياشلىقىم ، قىزىلگۈلدەك چىرايىم مۇشۇ سەھرايىقىيامەتتە خازان بولۇپ كېتىپ باردۇ .

شاخىيۇ : بوپتۇ ، بايتوقايدىكىنىڭ خېتىنى بېرىۋېتەي ، ئۆزۈڭ ئىگە بولۇپ غۇنچەمنى ئېلىپ بەر . ساڭا ئالتون قاداق ئېلىپ بېرەي . سېنىڭ بۇرۇنقى ئالتون بىلەزۈكۈڭ يېنىك بولۇپ قاپتۇ . ئىككى سەر ئالتۇندا بىلەزۈك سوقتۇرۇپ بېرەي .

شەرۋان : ئالتون جابدۇق ، تاۋار توقىلار يېتىپ ئاشىدۇ . خالى

سام يەنە ساڭدىكى ئاشلىق ، تاغدىكى مالنى ساتقۇزۇپ ئېلىۋېرىمەن . ئەمدى مېنىڭ ئۇنداق نەرسىلەرگە ئالـدىنىۋېرىدىغان ۋاقتىم ئۆتۈپ كەتتى . ھازىر نېمە قىلىشىمنى ئۆزۈم ياخشى بىلىمەن . مۇشۇ مال ـ مۈلۈك ۋە نەچچە يۈز خولۇق يەر ـ زېمىنغا مەنمۇ ئىگە ، مەنمۇ خوجايىن .

شـاڭيۇ : مانا ئۆزۈڭ ئېيتمۇاتىسەن ، مال ـ مۈلۈك دېگەننى بىر ياقتىن خەجلەۋەرسە تۈگەيدۇ . ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ياقتىن توپلاپ ، بىر ياقتىن خەجلەش كېرەك . مېنىڭ دېگىنىم زوربىخانىنىڭ بېغى مۇشۇ مەھەللىدە بىرلا باغ . شۇنى ئۆزىمىزگە قارىتىۋېلىشىمىز كېرەك . ئۇ خوتۇن ھازىر ئېغىر ئاغرىق ، بەربىر سالىمايدۇ . ئەگەر قىزى بىزنىڭ قولىمىزدا بولسا ، قۇلدەك ئىشلىتىسەن . بېغىمۇ بىزنىڭ مۈلكىمىزگە قوشۇلىدۇ ئەمەسمۇ ؟ نېمىشقا مېنىڭ پىلانلىرىمنىڭ تېگىگە يەتمەيسەن ؟

شەرۋان : پىلانلىرىنىڭ تېگىنى ئوبدان بىلىمەن ، بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى يېقىتىش .

شـاڭيۇ : ھەببەللى ، مانا شۇ ، ئەقىللىق خوتۇن ـ دە ، سەن .

شەرۋان : ئۇ پىلاننى باشقىچىرەك يول بىلەنمۇ ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ .

شـاڭيۇ : مەسىلەن ، قانداق ، قايسى يول بىلەن ؟

شەرۋان : غۇنچىنى كۈندەشلىككە ئەمەس ، كېلىنلىككە دەپ قولغا چۈشۈرىمىز . شۇنىدا ئىش تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ .

شـاڭيۇ : (بىرئاز جىم) مانا قارا ، ما گەپنى...

شەرۋان : ئۇنلىرى ئىچىلىرىگە چۈشۈپ كەتتىغۇ ، نېمە گەپنى ؟

شـاڭيۇ : مېنىڭ كۆڭلۈم چۈشۈپ قالغان تۇرسا ، دۇرۇس بولامدۇ ؟ بۇنى قانداق قىلىسەن ؟

شەرۋان : كىمنى كۆرسە چۇشۇۋېرىدىغان قانداق سارالىق كۆڭۈل-لىكەن ئۇ ؟ !

شائىيۇ : بولدى ، ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە ، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرمىز .

شەرۋان : ئويلىشىپ كۆرىدىغان ھېچنېمىسى يوق . كۆڭلۈم - پۈتۈلۈم دېگەن گەپلىرى مەشھەدە قالسۇن . سىلىمۇ ئېغىزلىرىغا ئىگە بولسىلا ، قالغان ئىشنى ئۆزۈم جاي-لايمەن .

شائىيۇ : خوش ، شۇنداق قىلىپ مېنىڭ تەلىپىمگە كۆنمىدىڭ ، ھازىرچە يېپىق قازان يېپىقلىقچە قالسۇن . ئەمدى بۇ يەردە يەنە بىر مەسىلە بار . نۇر بۇ ئىشىڭغا پۈتلىشى-دۇ . نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىرىنى ئۆلگۈدەك ياخشى كۆرىشىدۇ . زورىخانمۇ قىزىنى نۇرغا بەرمەك-چى . بۇنى قانداق قىلىسەن ؟

شەرۋان : شۇ قاپىقى يامان گادايغىمۇ قارامدۇ كىشى ، غۇنچە-دەك قىزىنىڭ ئۇنداق يالاڭغىداقلارغا زايە كېتىشىنى بېشىدا ئەقلى بار ھەرقانداق كىشى بىلمەمدۇ ؟

شائىيۇ : توغرا ، بىزلا غۇنچىنى سېيىتقا ئېلىپ بېرىمىز دې-سەك ، يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئەلۋەتتە بىزنىڭ گېپىمىزنى قىلىدۇ . شۇنداق بولسىمۇ ، ھەر ھالدا غۇنچە-نى سېيىتقا نىكاھ قىلغۇچە بۇ ئىشنى نۇرغا ئۇقتۇرماسلىق كېرەك . نىكاھ ئوقۇلغاندىن كېيىن خوتۇن كىشى دېگەن ئەر كىشىنىڭ قۇلى . بىراۋنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈپ بولغان خوتۇنغا پالان - پۇستان دەپ ئېغىز ئاچقان ئادەمنىڭ تىلى كۆيىدۇ . (مەشرەپ كىرىدۇ .)

مەشرەپ : ئاكا ! باسىت ئەللىكبېشى شائىيۇكام بىلەن كۆرۈ-شەتتىم ، دەپ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ .

شائىيۇ : قىچقار ، مەيەرگە كىرسۇن . (مەشرەپ چىقىدۇ ،

شەرۋان ئۆيگە كىرىدۇ ، ئەللىكىبىشى كىرىپ سالام-لىشىدۇ .)

باسىت : بىمەنە بىر ۋاقىتتا كېيىپ سىلىنى بىئارام قىلىپ قويدۇممۇ نېمە ، شاڭيۇكا ؟

شاڭيۇ : ئەجەب سىپايە بولۇپ كېتىپسىنا باسىت ، ئولتۇر . سېنىڭ پات - پات كېيىپ تۇرغىنىڭ ياخشى . قۇرۇق كەلمەيسەن - دە ، ئەلۋەتتە .

باسىت : بىراق ، بۇ قېتىم قۇرۇق كېيىپ قالدۇق - دە ، شاڭيۇكا ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىمەنە كېيىپ ئاۋارە قىلغىنىمغا ئەپۇ سورايمەن .

شاڭيۇ : مۇغەمبەرلىك قىلما . ھاشىمباينىڭ موزىينى يوغانلا بىر كالىغا ئايلاندۇرۇپ بەرگىنىڭ ئۈچۈن خېلى بىرنېمە ئاپسەنغۇ ؟

باسىت : پاھ ، ئۇ پىششىق مىڭ تاغار گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاران ئون ئىككى تەڭگە بەردى .

شاڭيۇ : بىزنىڭ نېسۋىمىز قېنى ، چىقار .

باسىت : خەۋەرلىرى بار . لوزۇڭلارنى مېھمان قىلىمەن دەپ بىرمۇنچە قەرزدار بولۇپ قالدۇق . ئەمدى بىرەر قېتىم كەڭچىلىك قىلىلا - دە ، يەنە بىر قېتىمدا تەڭشۈېتەرمىز .

شاڭيۇ : سەن ھارامزادىمۇ بىزگە پايدا بەرمەيدىغان بولدۇڭ . تاپقىنىڭنى لوزۇڭ بەگلەرگە يېگۈزسەن .

باسىت : لوزۇڭ بەگلەرگە يېقىن بولۇۋالغىنىمنىڭ سىلىگىمۇ زىيىنى تەگمەس . باشقا ئەللىكىبىشىلارغا قارىغاندا ، مەن سىلىگە ھەر مەنپەئەت يەتكۈزىمەن دېسىلە .

شاڭيۇ : ئارپا - بېدە پۇلىدىن خېلى توغرىلىغانسەن ؟

باسىت : بىز ناھايىتى ئىككى تەڭگىدىنلا تۇتۇۋالدۇق ، دېھقانلارغا بىر خو ئارپا ، يۈز باغ بېدە ئۈچۈن تۆت تەڭگىدىن تارقىتىپ بەردۇق .

شائيۇ : باشقا ئەللىكبېشىلار ئۇچ تەڭگىدىن تارقىتىپ ، ئۇچ تەڭگىنى ئۆزلىرى ئاپتىغۇ ؟

باسست : بىزنىڭ قول ئاستىمىزدا بىر كۆكەمە بار . شۇنىڭ چاتاق چىقىرىشى بىلەن بۇ قېتىم شۇنداق بولۇپ قالدى . ئۇ : «ھۆكۈمەت بىر خو ئارپا ، يۇز باغ بېدە ئۇچۇن ئون ئىككى تەڭگە بېرىپتۇدەك ، قالغىنى كىمنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتتى ؟ ھەممىنى بەر-سۇن » دەپ تۇرۇۋالدى .

شائيۇ : سەن ھۆكۈمەت ئىشىغا نېمە ئارىلىشىسەن ، دەپ تازا قامچىلاش كېرەك ، ئۆزۈڭمۇغۇ لاتىدەك بىرنېمىكەن-سەن . ئونبېشىلىرىڭغا باغلىتىپ مەيەرگە ھەيدەپ كەلسەڭ بولمامدۇ ؟ قارىياغاچقا ئېسىپ ئەدىپىنى بە-رەتتىم مۇناپىقنىڭ ، شۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ جاجـ-سىنى بېرىپ ، يۇرىكىنى مۇجۇپ قويىمسا ، مۇتتە-ھەملەر ئەدەپ كېتىدۇ . قارا تېخى ئۇيالماي كىمنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ كەتتى دېگىنىنى .

باسست : تەپتارتماي شۇنداق دەيدۇ ، قارىسىلا .

شائيۇ : مەن شائيۇلۇقنى ئالغۇچە ئاز چىقىم تارتتىممۇ ؟ ئور-دىغا چاي قۇيۇپ ، قانچە يامبۇ ، قانچە مونەك پۇللار چىقىپ كەتتى .

باسست : دارىن ، لوزۇڭ بەگلەرگە تارتۇق قىلغان ئات ، يامبۇ-لارچۇ دېسىلە .

شائيۇ : ھە مانا ، مېنىڭ شۇنچە كەتكەن چىقىملىرىمنى يۇرت تۆلىمەي كىم تۆلەيتتى ؟

باسست : شۇنداق بولماي ، يۇرتنىڭ گەدىنىدىكى قەرز ـ دە ، ئۇ .

شائيۇ : ئەمدىزە ئارپا ، بېدىگە چىققان ئون ئىككى تەڭگىنىڭ ئالتە تەڭگىسىنى ئېلىپ ، يۇرتقا چېچىلىدىغان يۇز تەڭگە سېلىقىنى يۇز ئەللىك تەڭگە قىلىپ ، بىرىنىڭ

دەۋاسىنى پۈتكۈزۈپ ئۇنىڭدىن ئېلىپ تۆلىمىسەم ، دېۋە يېرىدىن پۈتكۈزۈۋالىمەنمۇ ھەققىمنى .

باسىت : بەللى - بەللى ، قالتىس گەپ قىلدىڭىز - دە ، شائىيۇكا . تېگىگە يەتمەيدۇ بىغەرەزلەر .

شائىيۇ : توختاپ تۇر ، ئۇنداق بىغەرەزلەرگە مەن ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى تونۇتۇپ قويمىسام ، قانداق شائىيۇ بولۇپ تۇرىمەن ؟

باسىت : ھەببەللى ، بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىش كېرەك خۇمسىلارنىڭ . جانابلىرىدەك يۇرت كاتتىلىرىغا بىھۆرمەتلىك قىلىپ ، ئارقىسىدىن كوتۇلداپ يۈرگەن نېمىلەر بىزنى ئەلۋەتتە كۆزگە ئىلمايدۇ - دە . يەنە ياقۇپ دېگەن بىر قاغدالما بار . ئۇ كۈنى ھارۋا سېلىقىدىن چۈشكەن يىگىرمە تەڭگىنى بەرگۈچە بىرمۇنچە ئەزۋەيلەپ ئونبەشىغا يېنىپتۇ . قىشتا كۆمۈر سەيسىسىگە ھارۋىسىنى قوشقىلى ئۇنماي بىرمۇنچە كۆكىلىك قىلدى . ئۇمۇ ئازنىباقىدىن ئۆگىنىۋاتىدۇ . زادى شۇنداق يامان نەرسىلەرنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىغا سەۋەبچى بولغىنى يەنە ئاشۇ ئازنىباقى ، ئۇنىڭ گەپدانلىقىچۇ تېخى .

شائىيۇ : تېخى مېنىڭ سىم ئورىغان قامچامنىڭ ئاچچىقىنى تېتىمىغان مۇتتەھەملەر - دە . ياقۇپ دېگەن نېمىسىگە ئىشىنىپ شۇنداق يوغان سۆزلەيدىكەن ، يا باي بولۇپ قالدىمۇ ئۇ ؟

باسىت : نەدە يۈرۈپ باي بولۇپ قالىدۇ ؟ ئۆزىنىڭ شۇنداق بىغەرەزلىكىدىن چاپىنى تىزىدىن ئاشماي ، گادايلىشىپ كېتىپ بارىدۇ . ئىككى پارچە يېرى بار ئىدى ، بىر پارچىسىنى سېتىپ ئالۋان تۆلەپتۇ .

شائىيۇ : ئەمىسە ، نېمىگە يوغان سۆزلەيدىكەن ئۇ رودۇپاي ؟

باسىت : بىر ئات ھارۋىسى بار . ئۇنى ھۆركىرەتكەن شۇمىكىن .

شائيۇ : ھەۥۥۥ توختاپ تۇرسۇن كۆرىمىز . بۇنى قويۇپ تۇر . بۇگۈن سېنىڭ پايدا چىقىدىغان گېپىڭ يوقمۇ ؟

باست : (يالغان كۈلۈپ) بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولىدۇ دېسەڭ . پايدا نەگە قېچىپ قۇتۇلىدۇ سىلىدىن . ئىشقىلىپ خەلق ئاشلىقىنى ئېلىپ بولسۇن ، ساتسا پۇل بولىدىغان نەرسىلەر مەھەللىدە كۆپەيسۇن . ئاندىن بىر ۋاراقى مۇنداق قىلمايمىزمۇ . (قولىنى ئايلاندۇرۇپ ، يانچۇقىنى كۆرسىتىدۇ .)

شائيۇ : ھە ، شۇنداق بولسۇن ـ دە ، قۇرۇق گەپ قۇلاققا خۇش ياقمايدۇ .

باست : خاتىرجەم بولسىلا ، باستىنى ئەللىكبېشى قىلغىنىم ئەجەب ئوبدان بوپتىكەن دەپ قالمىدىلا . (ئورنىدىن تۇرىدۇ .)

شائيۇ : نەگە ئالدىرايسەن ، ئولتۇر ، ئۆيدە پولۇ پىشۇاتىدۇ .

باست : ۋاي ، ئېسىمدىن چىقىپ كېتىپتا .

شائيۇ : ھە ، ھە ، ئۇنتۇپ قاپسەن ـ دە ، قېنى ، نېمە گەپ ئۇ ؟

باست : ياق ، پايدىلىق ئەمەس قۇرۇق گەپ ، ھاشىم باينىڭكىگە راسا يايلاۋنىڭ قىمىزى كەپتىكەن ، ئەمدى ئىككى چىنىدىن ئىچىپ تۇرۇۋۇدۇق ، مەزىنىنىڭ قۇشناچىمى بولۇڭ دېسە ، بولۇڭ دەپ ، مېنى زوردىخانىنىڭكىگە باشلاپ باردى .

شائيۇ : خوش ، نېمە بوپتۇ ئۇ يەردە ؟

باست : ئۇ خوتۇن سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ . قىزى : «نۇرۇمنى قىچقىرىپ بېرىڭلار ، ئاپام ۋەسىيەتلىرىم بار ئىدى ، دەپ نەچچە قېتىم سورىدى ، شۇنىڭغا تارتىشۋاتىدۇ» دەپ يىغلاپ تۇرىدۇ . مەزىن : «سىلى ئەللىكبېشىمىز بولغاندىكىن ، شائيۇمغا بېرىپ ئېيتسىلا ، نۇرۇمغا ئۇچ ـ تۆت كۈنلۈك رۇخسەت بەرسۇن» دەپ ئەۋەتتى .

سه ، كېلىپ مومايغا ئىگە بولۇپ ، تۆپىده تۇرسا ياخ-
شى بولىدۇ ، قىزى بولسا يالغۇز » دەپ مېنى بۇ
يەرگە ئەۋەتكەنىدى .

شائىيۇ : بارالمايدۇ ، هازىر خامان ۋاقتىدا نۇرنىڭ بېشىنى
قاشلىغىلىمۇ چولىسى يوق ، بېرىپ ئېيت ، بىز
ئىگە .

باست : ماقۇل ، ماقۇل ، شائىيۇكام ئۆزى ئىگە بولىدىكەن ،
غەم قىلمىسۇن دەيمەن (ماڭىدۇ) .

شائىيۇ : توختىغىنا باست ، سائا بىر مەسلىھەتىمىز بار .
زورىخانىنىڭ قىزىنى بىزنىڭ سېيىتقا ئېلىپ بەرسەك
دەپ شەرۋان بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىدۇق .

باست : ۋاھ ، ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەنغۇ ، تەلىيى بار قىز
ئىكەن ، سىلىگىلا كېلىن بولسا ، بېشى ئاسمانغا تا-
قىشىدۇ - دە .

شائىيۇ : لېكىن ، ئۇ خوتۇن قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى ، ۋەسە-
يىتىمۇ شۇ توغرۇلۇق بولۇشى كېرەك . يەنە سائا
ئۇقتۇرۇپ قويىدىغان بىرنەرسە ، نۇر بىلەن غۇنچەم
بىر - بىرىگە ئاشىق - مەشۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن
زورىخانىنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسىده جامائەت ئالدىدىن
ئۆتكۈزۈپ ، قىزىنىڭ بېشىنى باغلىۋېلىش كېرەك ،
غۇنچە بىزنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىزغا ئۆتۈشى كېرەك .
سەنمۇ مۇشۇنىڭغا كۈچ چىقارساڭ بولىدۇ .

باست : ئەلۋەتته ، جېنىمىز پىدا - دە ، بىزنىڭ .

شائىيۇ : ئۇنداق بولسا ، بىز بۇنى نۇرغا ئۇقتۇرمايمىز .

باست : بولىدۇ ، بولىدۇ . بىراق ، قۇلاقتىن قۇلاققا ئاڭلى-
نىپ ، بىردەمده يۇقىرىقى جاڭزىغا يېتىپ قالارمە-
كىن ؟

شائىيۇ : مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك ؟ (شەرۋان
ئۆيدىن چىقىدۇ .)

شەرۋان : شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامدۇ ؟
باسسىت : شەرۋانەم ، سىز ئاڭلاپ تۇرۇپتىكەنسىز ـ دە .
شەرۋان : يايلاۋدىكى ئاتلاردىن ئۈچ ـ تۆتنى ئەكىلىمىز دەۋاتاتـ
تىلىغۇ ، نۇرنى شۇنىڭغا چىقارمامدىلا ؟
شائىيۇ : ئۇ بۇگۈن مۇشۇ باغدىلا قورايى ئورۇۋاتىدۇ . (باغ
تەرەپكە بېرىپ مەشرەپنى چاقىرىدۇ . سىرتتىن مەشـ
رەپنىڭ «ھە ، ھەدە نېمە دەيسىز ؟» دېگەن ئاۋازى
ئاڭلىنىدۇ . شەرۋان «نۇرنى قىچقىرىۋەت» دەپ بۇيـ
رىدۇ .)
باسسىت : شەرۋان ئاغىچا ناھايىتى تەدبىرلىكتە .
شائىيۇ : ئالدىدا شۇنداق دەپ قويساڭ ، خىدىرى ئېشىپلا كېتىدـ
دۇ .
باسسىت : ئۆزىگىمۇ ئاغىچىلىق قالتىس يارىشىدۇ جۇمۇ . باشقا
ئاغىچىلىرى شەرۋانەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغىز سۆزمۇ
قىلالمايدىغۇ دەيمەن ؟
شائىيۇ : بولدى ئاغزىڭنى يۇم . (نۇر قولىدا ئورغاق ، تەرلـ
گەن ھالدا كىرىدۇ .) قوراينى ئورۇپ بولدۇڭمۇ ؟
نۇرۇم : ياق تېخى ، يېرىمىنى ئورۇپ بولدۇم .
شەرۋان : نېمانچە ئاستا ، چاپسان ئورساڭ بولمامدۇ ؟
نۇرۇم : تورغاي چوڭ چىللىغاندا كېلىپ ، ئورۇشقا باشلىغانـ
دىم ، مۇشۇ ۋاقتچە دەم ئالماي ئورۇۋاتىمەنغۇ . سەكـ
كىز خولۇق باغنىڭ ئەتراپىدىكى قورايغۇ ، ئۇنى
«سۇپ» دەپلا يىغىۋېتىدىغان جادۇگەر ئەمەسمەن .
شائىيۇ : تەنە گەپنى ئۆگەنمەي ، ناننى ھالاللاپ يېيىشنى ئۆگـ
نىش كېرەك ، نۇر .
باسسىت : ھالال ئىش دېگەن ياخشى . ئىشلەپ بىراۋنىڭ بىر
بۇردا نېنىنى ئېلىپ يېمەك ئاسان ئەمەس .
نۇرۇم : ئەمدى سىلەرگە نېمە قىلىپ بەرسەم بولىدىكەن تاڭ .
شائىيۇ : نېمە ئىش قىلىپ بېرىمەن دەپ چاڭگۇڭ تۇردۇڭ ؟

ئۇسسۇل ئويناپ بەرمەيسەن - دە ، ئىشلەپ بېرىسەن .

نۇرۇم : يازچە قىلغان ئىشلارغا قاراپ گەپ قىلايلى (لاپاسنى كۆرستىدۇ) . ئاشۇ لاپاستىكى ئون بەش مىڭ باغ بېدىنى كىم ئورۇپ ئەكېلىپ باستى ، بۇ كۆز يەتمەس ئېتىزلارنىڭ بۇغداي ، تېرىقلىرىنى كىملەر ئوردى ، كىم ئۆستۈردى ، قوش ھەيدەش ، كەتمەن چېپىش ، ئورما ئورۇش ، ھارۋا ھەيدەش ، مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇسسۇل ئويناشمۇ شاڭيۇكا ، تېخى مۇشۇ تاغ - تاغ بولۇپ دۆۋىلەنگەن ئاشلىق باغلىرىنى بىز تېپىپ ئالمىدىغاندىمىز ؟ تاڭ سەھەردە تۇرۇپ ، ئەل ياتقۇچە ئىشلىگەنلىكىمىز يەنە سىلەرنى قانائەتلەندۇرمىگەن بولسا ، ھېسابىمىزنى بېرىڭ . چىقىپ كېتەيلى .

باست : ياق - ياق ، ئۇنداق توقۇمنى قارنىڭغا ئالما ، شاڭيۇ- كام سېنى ئىشقا پىشسۇن ، ياخشى ئادەم بولسۇن دەيدۇ - دە .

شەرۋان : ۋاي - ۋۇي ، چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماڭ- چىمۇ سەن ؟ ساڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۇر ئوردىغاندىن كۇرمىكى ئىش تاپالماي يۈرىدۇ .

نۇرۇم : بولدى شەرۋانىدە ، سىز زەھىرىڭىزنى چاچمىسىڭىزمۇ شاڭيۇكامنىڭ گېپى يېتىدۇ .

شەرۋان : ھوي ، سېسىق گەپنى نەدىن ئۆگەندىڭ ؟ !

نۇرۇم : سىلەردىن .

شاڭيۇ : بولدى ، بىمەنە گەپنى قويۇش !

باست : گەپنى تەگسەڭ تېرىق بولىدۇ ، قىلىدىغان ئىشنىڭ گېپىنى قىلايلى .

شاڭيۇ : نۇر ، سەن ھازىر يايلاققا ماڭ . جاڭزىدىن چىقىرىۋەتكەن ئاتلاردىن تۆتنى ئەكېلىپ ، مەيەردىكى ئاتلار بىلەن بىللە تۇلۇققا قوشۇڭلار . ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ

باردۇ . خاماننى جىددىيلىتىش كېرەك .

نۇرۇم : بىزمۇ ئادەم - دە ، قىڭغىر گەپ قىلماي تۇزلا گەپ قىلسا ئاڭلاۋېرىمىز .

شائىيۇ : بولدى ، تاكاللاشماي بېرىۋەر .

نۇرۇم : قايسى ئات بىلەن چىقىمەن ؟

شائىيۇ : جاڭزىدىكى تورۇق ئاتنى مىن .

شەرۋان : قوزىدىن ئۇچ - تۆتنى ھەيدىگەچ كەلسۇن .

باسىت : ھەببەللى ، قېمىز ئالغاچ چۈشىدۇ - دە .

شائىيۇ : (نۇرۇمغا) ھېلىقى ساۋدان دېگەن قازاقلا دەپ قوي ، قىمىز - قوزىلارنى ئۆزى يەتكۈزۈپ بەرسۇن . ئاندىن كېيىن بالىسى ، ئېتى نېمىدا ؟

نۇرۇم : ئامانتاي .

شائىيۇ : ئامانتاي كېلىپ ، خامانغا قارىشىپ بەرسۇن ، ھۆرت - پۆرت دېسە ، چىقىرىۋېتىپ باشقا مالچى ئالىمەن دەيدۇ ، دەپ ئېيىت . (نۇرۇم بېشىنى مەندىلىك لىڭشىتىپ چىقىپ كېتىدۇ .)

شەرۋان : مۇشۇ دۆيۈزنىڭ قاپقىدىن ھەر بالا كېلىدۇ . (باسىتقا) ئەيمەنمەي قىلمۇاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ ؟

باسىت : ئەزەلدىنلا بۇلارنىڭ ئۇرۇقى گەدەنكەش .

شەرۋان : (شائىيۇغا قاراپ) بۇنى نېمىشقا قويۇپ بېرىدىكىن تاڭ ، مالاينىمۇ ئەركىلەتكەن بارمۇ ؟ مېنىڭچە بولسا ، ئۇرۇپ - ئۇرۇپ كىيىم - كېچىكىنى سالدۇرۇۋېلىپ ھەيدىۋېتىمەن .

شائىيۇ : خوتۇن كىشى دېگەننىڭ «چېچى ئۇزۇن» ئەقلى قىسقا» دېگەن راست گەپ - دە . ئۇنىڭ ئۆزى ھارام بولغان بىلەن كۆچى ھالال ئەمەسمۇ . ھەيدىۋېتىپ ، ئۇنىڭ قىلمۇاتقان شۇنچە نۇرغۇن ئىشىنى سەن قىلامسەن ؟ ھەيدەش كېرەك بولسا ، كۆچى تەگمەيدىغان مەشرەپ دېگەن رودۇپاينى ھەيدەش كېرەك .

شەرۋان : ۋاييەي ، مەشرەپ ھەممىسىدىن دېدىلغۇ ، باشقىسى بىزنىڭ ئىشىمىزغا شۇنچىلىك كۆيۈنسە بولاتتىغۇ . (مەشرەپ كىرىدۇ .)

مەشرەپ : مەزمۇن : «زورىخان تۇغەپ قالدى ، شاڭيۈكامغا ئېيتىپ قوي» دەيدۇ .

شاڭيۈ : ئۆزى قېنى ؟

مەشرەپ : كەتتى .

شاڭيۈ : كەتتى ؟

مەشرەپ : «نۇرۇم كەلمىسە بولمايدۇ دەپ ، قىزى يىغلاۋاتىدۇ ، ئۇنىڭغىمۇ دەپ قوي» دەيدۇ .

شاڭيۈ : بولدى ، سېنىڭ ئىشىڭ بولمىسۇن ، باغدىكى قوراينى ئورۇپ تۇر . (مەشرەپ قاراپ تۇرىدۇ .) چىق جۇگۇ ، نېمە بېزىرىپ تۇرىسەن ! (مەشرەپ چىقىدۇ .) زورىخانىڭ بىر كۈنلۈك مەركىسىگە مەن پۇل خەجلىشىم كېرەك ، (باستقا) سەن ئاخىرەتلىك نەرسىلىرىنى ئېلىشقا ياردەم قىل .

باست : بولىدۇ ، بىز تەييار .

شەرۋان : خەجلەنگەن پۇلنى كەم يازدۇرۇپ قويمىسىلا ، جىق - جىق كۆرسىتىپ (بوينىنى سوزۇپ) يۈرتىنىڭ سەمىگە سېلىپ قويسىلا .

شاڭيۈ : سەن ئۆگەتمىسەڭمۇ بىز ئۇنى ئۇتتۇرۇۋەتمەيمىزغۇ .

شەرۋان : سېلىنىڭ ئۇستىلىقلىرىمۇ چاغلىق .

باست : تېخىچىلا شاڭيۈكامنى ئۇقمايدىكەنسىز - دە ، شەرۋان ئاغىچا ؟ يېكەندە بۇرۇت ئالىدۇ دەڭە ئاكىمىز .

شاڭيۈ : بىز مۇنچىلىك ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمىسەك ، شۇنچە تەئەللۇقاتنى قانداق تاپتۇق ؟ تۆت تامنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇۋېلىپ ، بىزنىڭ چاققانلىقىمىزنى تازا كۆرمىگەن - دە .

باست : توغرا ! (شاڭيۈنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ) شاڭيۈكاملار

بۇرکۇت ـ دە ، بۇرکۇت . قامغان يېرىنى يۇلۇۋالىدۇ .

شەرۋان : «ئەرنى ئەر قىلغان خوتۇن» دەيدۇ .

شائىيۇ : بولدى ، تولا ماختانما . (باست بىلەن شائىيۇ تالا تەرەپكە ، شەرۋان ئۆي تەرەپكە كېتىدۇ ، سېيىت كىرىدۇ .)

سېيىت : (ئاق تۇخۇمنى چىشىغا چېكىپ) پاھ !... تاش ئىكەن ـ دە ، ھېلىغۇ ئوتتۇز تۇخۇمكەن ، يۇز تۇخۇمغا تېگىشىمەن دەپ تۇرۇۋالسىمۇ ئالاتتىم ـ دە ، بۇنى . (پىيازنىڭ شۆپۈكىدە قىزارتىلغان يەنە بىر تۇخۇمنى چىشىغا چېكىپ) مۇشۇ داڭلىق تۇخۇم ئەمەسمىدى ، پوك ـ پوك قىلىدۇ بۇ . مۇشۇنىمۇ ئوتتۇز تۇخۇمغا ئالغان ـ دە ، مەن . ئىككى يۇز دانە مۇشۇنداق تۇخۇمنىڭ ئۈچ پاينىكىنى ئۇرۇۋالمەن ، دېسىمۇ قورقماي ، چېكىشۈېرىمەن . كېھ ـ كېھ (بۇرنى خارتىلدايدۇ) ، ئەمدى پۈتۈن مەھەللىدە بۇنىڭغا تۇخۇم چىقمايدۇ ـ دە . (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ ، ھاي مەشرەپ... (مەشرەپ ئورغاق كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .) ما تۇخۇمنى چىشىڭغا چېكىپ باققىنا . (مەشرەپ چىشىغا چېكىدۇ .) ئوتتۇز تۇخۇمغا تېگىشىۋالدىم .

مەشرەپ : ۋاي نېمانچە قىممەت ؟

سېيىت : ئۆمرۈڭدە مۇشۇنداق قاتتىق تۇخۇمنى كۆرگەنمىدىڭ ؟

مەشرەپ : ئالدىنىپسەن ئەخمەق ، شۇنىڭغىمۇ ؟ خۇش بولدۇڭما ، بۇنىڭدىن ئاۋۇ تۇخۇمىڭ قاتتىق .

سېيىت : سەن سارىڭ نېمىنى بىلىسەن ؟ چىشىڭنى سۇندۇرۇۋېتىدىغاندەك ئۇرۇلۇۋاتىدىغۇ . بەش يۈزگە يېتىدۇ دېگىنە بۇ .

مەشرەپ : يوغان گەپ دېگەن بىر تىيىن ، كەل سوقۇشتۇرۇپ

كۆرىمىز . قىزىلى مەن بولاي .

سەيىت : بولدى ، مە ! (قىزارغان تۇخۇمنى مەشرەكە بېرىپ) سەن تۇتە ، مەن ئۇرىمەن .

مەشرەپ : بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇم بولغاندىكىن ، سەن تۇتە .

سەيىت : ياق ، ياق . سەن تۇتىسەن .

مەشرەپ : ئۇرە . (تۇخۇمنى سقىمداپ تۇتۇپ بېرىدۇ .)

سەيىت : نەرىگە ئۇرىمەن ، يوغان تۇت .

مەشرەپ : چىدىماس ، مانا ئۇر . (تۇخۇمنى ئېچىپراق تۇتىدۇ ، سەيىت ئاستا ـ ئاستا ئۇرىدۇ .) قاتتىق ئۇر ! قورـقۇنچاق . (سەيىت قاتتىقراق بىرنى ئۇرۇش بىلەن تۇخۇمى سۇنىدۇ .) ھە ، مانا بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇمىڭ پاخشە بولدى .

سەيىت : دۆيـۈز سارىڭ ! كىم ـ كىم (بـۇرنـى خارتىلدايـدۇ .) تىرىنقىڭنى پاتۇرۇۋالدىڭ .

مەشرەپ : ھەي چىدىماس ، مۇشۇ بىر بوش تۇخۇمنى ئوتتۇز تۇخۇمغا تېڭىشۋالدىڭما ؟ ئاناڭنىڭ بەرگەن پۇلىنى شۇنداق قىلىپ تۇگىتىسەن ـ دە ، سەن ماڭقا .

سەيىت : ھوي خۇمسى ، نېمە ماڭقا دەيسەن ؟ يالاڭغىداق قەلەندەر .

مەشرەپ : تەييار پۇلنىمۇ جايلاپ خەجلىيەلمەي ، ساپ خەققە ئۇتتۇرۇپ كېلىسەن .

سەيىت : (مۇشتىنى تۇرۇپ) بىرنى قويۇپ قولۇمغا بىلەزۈك قىلىۋالىمەن خۇمسى ، سېنى ھازىر .

مەشرەپ : پاھ قالتىس گاڭگۇڭ جۇمۇ سەن ، سەيىت ئوچى ، مېنى ئۇرىمەن دېگۈچە بۇرنۇڭنى ئېرىتىۋالغىنا ، ماڭقا .

سەيىت : (يـۇگـۇرۇپ بېرىپ بىر كالتەك كۆتۇرۇپ كېلىدۇ .) بىرنى قويۇپ ئۆلتۇرۇۋېتىمەن . (شەرۋان چىقىدۇ .)

شەرۋان : هەي ، بايۇەچچە .

سىيىت : قويۇپ بەر ، ئۆلتۇرۇۋېتىپ خۇننى تۆلەيمەن . (مەيدىسىگە ئۇرىدۇ .) ئۆزۈم تۆلەيمەن .

مەشرەپ : ئەركە ـ تايتاق بايۇەچچە ، قويۇپ بەرسە نېمە قىلالايسەنكىن ؟ هوي سىيىت نوچى ، سەن خەقنىڭ كاتەكلىرىدىن ئوغرىلاپ كېلىپ سويۇپ يەيدىغان توخۇ ئەمەسمەن .

شەرۋان : بولدى ، بولدى قويۇش .

سىيىت : سەن بۇنى قويۇپ بېرىپ ئەركە قىلمۇالدىڭ ، مالاي دېگەن مالايلىقنى قىلمامدۇ ؟

شەرۋان : نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە ؟

سىيىت : ئاغزىنى يامان قىلمۇاتىدۇ .

شەرۋان : بولدى خاپا بولما ، مەن جاجىسىنى بېرىمەن . سەن شەھەرگە كىرىپ يېڭى تىكتۇرگەن كىيىملىرىڭنى ئېلىپ چىق . مېنىڭ دۇخاۋا چاپىنىم پۇتكەن بولسا ئالغاچ چىق . يۇگۇر ، جەرەن تېيىڭنى يېتىلەپ كەل . مەشرەپ توقۇپ بەرسۇن ، يۇگۇر . (مەشرەپكە قاپىقىنى تۇرگەن بولۇپ) هوي ، سەن نېمىشقا قورايلىرى ئورماي بۇ يەردە لاغايلاپ يۇرىسەن ، تاياق يېگۈڭ كەلدىمۇ ـ هە ؟ (سىيىت باغ تەرەپكە كېتىدۇ .) مەشرەپ ، سەن شاڭيۇكاڭ بىلەن سىيىتجانلارنىڭ چىشىغا تولا تەگمە . ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوغىسىنى قايناتمۇەرسەڭ ، سىرىمىزنى پاش قىلىپ قويىسەن . مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىدا سېنى تىلاپ ، جونۇپ قويىمەن . خوش ، بىلمەپتىمەن دەپ تۇرمۇەر . ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ ، مەن سېنى هېچكىمگە ئۇرغۇزمايمەن . (يالغان جىلۋىلىنىپ) ئانداق بولغاندىكىن ، ئۇن چىقارماي يۇرمۇەر . قالغىنىنى ئۆزۈمىز بىلىمىز .

مەشرەپ : ئەزبىرايى خۇدا ، سىزنى دەپلا يۇرىمىز ـ دە . سىز-نىڭ ناۋاتتەك شېرىن سۆزلىرىڭىزنى دېمىسەك ، دو-زاختەك بۇ ھويلىدا بىزگە ھەر كۈنى تىل ـ ئاھا-نەت .

شەرۋان : سەن مېنىڭ گېپىمدىنلا چىقمىساڭ ، ھەممە مۇراد ـ مەقسىتىڭگە يەتكۈزمەن .

مەشرەپ : سىز نېمە دېسىڭىز مەن تەييار دەۋاتىمەنغۇ .

شەرۋان : ئانداق بولسا ، سېيىتىنىڭ تېيىنى توقۇپ بېرىپ ، «ۋاي ئۇكام ، مەن سېنى ئوبدان كۆرىمەن» دەپ پەپىلەپ شەھەرگە يولغا سال ، كېيىن ساڭا دەيدىغان بىر گېپىم بار . (باغقا قاراپ) ئەنە سېيىتجان كې-لىۋاتىدۇ . (شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

مەشرەپ : نېمە گېپى باردۇ ؟ گەپلىرىگە قارىغاندا ، مېنىمۇ راستىنلا ياخشى كۆرىدۇ ، ئىشقىلىپ مېنىڭ سۆ-زۈمدىنلا چىقمىساڭ ، مۇرادىڭغا يېتىسەن دەيدىغۇ . پەرى ـ پەرى دېيىشمىدۇ ، مەنغۇ پەرىنى كۆرمىدىم . شاڭيۈنىڭ ئۆيىگە كېلىپ بەزمە قىلغانلارنىڭ ئاغزى-دىنلا ئاڭلىدىم . پەرى دېگەن ھەرقانچە بولسا ، مۇشۇ شەرۋان ئاغىچىلىك چىرايلىقتۇ . (سېيىت كىرى-دۇ .)

سېيىت : جەرەن تاينى لاپاسقا باغلاپ قويدۇم . توقۇپ بې-گىن .

مەشرەپ : كۈمۈش ئېگەر ـ جابدۇقلىرىڭ بىلەن مەخمەل كۆر-پەڭنى سېلىپ ، راسا يالتىرىتىۋېتىمەن . شەھەرگە كىرگەندە غادىيىپ ئولتۇرۇپ كېتىسەن ـ دە ، سې-يىتجان .

سېيىت : ئاپام ئەدىپىڭنى بەرگەنگە ئوخشايدۇ ـ ھە ، خېلى چۆچۈپ قاپسەن .

مەشرەپ : ئاپاڭ پۈتۈن مەھەللىدىكى خوتۇنلارنىڭ ئەدىپىنى بې-

رىدىغان ئاغىچا تۇرسا ، مېنى ئاياپ قويمايدۇ . بالا-
غا تېگىشەمسەن دەپ ئاللا - توۋامنى چىقاردى .

سېيىت : سېنى شۇنداق قىلىش كېرەك ، بۇرنۇڭنىڭ بېزىنى ئالسا بولىدۇ .

مەشرەپ : سېيىتجان ، بولدى ئەمدى مېنى تىللىما ، مەن ساڭا بىر خۇش خەۋەر ئېيتايمۇ ؟

سېيىت : ئېيت ، نېمە خۇش خەۋەر ئۇ ؟

مەشرەپ : چاچلىرى قۇندۇز ، كۆزلىرى يۇلتۇز ، قېشى بەرگى قىياقتەك ، مەڭزى قىپقىزىل ئانارەك قىزىلگۇل-
نىڭ غۇنچىسىنى ساڭا ئېلىپ بەرمەكچى .

سېيىت : ئاشۇ غۇنچەكنىما ؟ كۆتۈر ئۇ نېمەڭنى .

مەشرەپ : غۇنچەم قالتىس بالا - دە . (سېيىتنىڭ مەيدىسىدە-
كى شالتاقلارنى تاتىلاپ) ئەمدى ئۆيلىنىدىغان يە-
گىت بولغاندىن كېيىن ، كىيىملىرىڭنى شالتاق قىلماي ئۆزۈڭنى تۈزەپ يۈرسەڭ بولىدۇ . بولمىسا خوتۇنۇڭ كۆڭۈلسىز بولۇپ قالىدۇ ، مەن بۇگۈن سېنىڭ جەرەن يورغاڭنى شۇنداق كېلىشتۇرۇپ تو-
قۇپ بېرەيكى ، قىزلار بۇ قەيەرنىڭ شاھزادىسىكىن دەپ قالسۇن . (باغقا ماڭىدۇ .)

سېيىت : مەن ئۇنداق تېگى پەس گادايىنىڭ قىزىنى ئالاتتىممۇ ؟ ئادەمنىڭ مەقسىتىنى ئۇقمايدىغان نېمىلەركەن - دە ، بۇ . بالىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپىدىغان ئاتا - ئانىلار قانداق ئادەملەردۇ ، مەن ئۆيلىنىمەن دېدىم-
مۇ ؟ بىزنىڭ تەڭتۇش ئاغىنىلەر ئۆيلىنىشتىن خەۋە-
رى يوق ئويناپ يۈرىدىغۇ تېخى . ئۆيلىگۈسى كېلىپ كەتكەن بولسا ، قېنى چىدىسا مېنىڭ دېگەن يېرىم-
دىن ئېلىپ بەرسۇن . شەھەردە ئاپامنىڭ جەمەتلىرە-
نىڭ ئارىسىدا نى - نى قىزلار بار . مەن ئالسام شۇلاردىن بىرىنى ئالىمەن . دۇردۇندىن كۆڭلەك

كىيىدىغان ، ئالتۇن گۈل قادايدىغان ، بىلىكى ما-
مۇقتەك يۇمشاق قىزلاردىن ئالمايزە ، چىت كۆڭلەك
كىيىپ ، پەرەڭ ياغلىق سالىدىغان ئاپتاپتا كۆيۈپ
كەتكەن سەھرالىق غۇنچەكنى ئالاتتىمۇ ؟ (مەشرەپ
كىرىدۇ .)

مەشرەپ : سېيىتجان ! يۈرە كۆرۈپ باق ، تاراپ - تاراسلاپ
پارقىرىتىپ ، تۆكلىرىنى پاخپايتىپ ، پادىشاھنىڭ
تاجىسىدەك قىلىۋەتتىم . يۈرە ، كۆرۈپ رەھمەت
ئېيتىسەن . (مەشرەپ سېيىتنى يېتىلەپ ئېلىپ
كېتىدۇ ، شەرۋان ئالتۇن قاداق ، ئالتۇن گۈلى بار
بۆڭ كىيىپ ياسىنىپ چىقىدۇ) .

شەرۋان : (كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى تارتىپ قاراپ) مۇشۇ
كۆڭلىكىم ئۆزۈمگە خېلى ياراشىدۇ ، بىراق پېتى
چۈشكەندەكمۇ نېمە ؟ بۇ تاشئەينەك ھەرقانچە يوغان
بولغان بىلەن بىر ئادەم ھەممە يېقىنى كۆرگىلى
بولمايدىكەن ، ئەمدى يەنە چوڭ بىر تاشئەينەك ئال-
دۇرۇپ ئىككى تامغا قويسام ، كىيىملەرنىڭ ياراش-
قان - ياراشمىغانلىقى ھەممە يېقىدىن كۆرۈنۈپ تۇ-
رىدۇ . (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ ، ھوي مەش-
رەپ . (مەشرەپ كىرىدۇ .)

مەشرەپ : خوش ھەدە .

شەرۋان : سېيىتنى يولغا سالدىڭمۇ ؟

مەشرەپ : ھەئە ، تازا خۇش قىلىۋەتتىم ئۇنى .

شەرۋان : ئۆزۈڭمۇ ئەقىللىق سەن . ئۇنداق بولسىچۇ ، سەن
چاپسان بېرىپ ، ھاشىمباينىڭ دۇكىنىدىن چاي ئې-
لىپ كەل . «شائىيۇكاملار شەھەرگە كەتتى ، شەر-
ۋان ئاغىچام پۇلىنى ئۇلار چىققاندا بېرىمىز دەيدۇ»
دېگىن .

مەشرەپ : سىز نېمە دېسىڭىز ، مەن ماقۇل دەيدىكەنمەن . سىز

بىزنى كەمستىدىكەنسىز .

شەرۋان : مەن نېمە دېسەم ماقۇل دېسەڭ ، ھەرگىز كەمستىمەيمەن .

مەشرەپ : ماقۇل - ماقۇل دەۋېرىمەنمۇ ؟

شەرۋان : كاجلىق قىلماي ، بېرىپ كەل دېگەندىكىن ، بېرىپ كەل . (مەشرەپنىڭ مۇرىسىدىن ئىتتىرىدۇ . مەشرەپ مەجبۇرىي چىقىپ كېتىدۇ .) بۇ بېزەڭمۇ قىلىتاقتىن باش تارتىشقا باشلىدى ، ئەمدى بۇنىڭغا باشقىرەك بىر نوختا لازىم بولۇپ قالدى - دە . (پەردە چۈشىدۇ .)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئارىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتكەن ، يەنە ئىككىنچى پەردىكى كۆرۈنۈش ، غۇنچەم پېشايۋاندا ئولتۇرۇپ مۇڭلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ .

ئورما ئورمىسەن كۈندە ،
تالمامدۇ بىلەكلىرىڭ ؟
مەن يادىڭغا يەتكەندە ،
كۆيمەمدۇ يۈرەكلىرىڭ ؟

بارايلى دېمەپمىدۇق ؟
يانايلى دېمەپمىدۇق ؟
شەرتىمىز قىزىل ئالما ،
چىشلىشىپ يېمەپمىدۇق ؟

(ئىككى تىزىنى قۇچاقلاپ ئېڭىكىنى تىزىغا قويىدۇ ، ئازدىن كېيىن پاتەمخان ئىككى چېلەك سۇتنى تالا تەرەپتىن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

پاتەمخان : جېنىم قىزىم ، يەنە شۇمشىيىپ ئولتۇرۇپسەنغۇ ؟ ئاھ ئۇرۇشۇەرسەك ، كېسەل تېپىۋالىسەن .

غۇنچەم : (ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ) پاتىمىدە ، دېمىسىلىمۇ يۇرەكنىڭ تېگى زېدە بولۇپ كەتتى .

پاتەمخان : (ئولتۇرۇپ غۇنچەمنىڭ چېكە چېچىنى تۇزەپ قويىدۇ .) ئارىلاپ بىز تەرەپلەرگە بېرىپ ، كۆڭلۈڭنى كۆتۈرۈپ كەلسەڭ بولماسمىدى ؟

غۇنچەم : ۋاييەي پاتىمىدە ، جاڭزىلارغا بېرىش مايا‌قتا تۇرسۇن ، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم ، كەينىمدىن بوچىلاردەك مارىشىپ يۈرىدىغان بولدى بۇ ئازازۇللار .

پاتەمخان : توۋا ! سەن بۇلارنىڭ سېتىۋالغان قۇلىمىدىڭ ؟

غۇنچەم : خۇددى تورغا چۈشكەن بىر قۇشقا ئوخشايمەن . يۇرت چوڭلىرى دېگەنلەرنىڭ بىرىمۇ بىزنىڭ گېپىمىزنى قىلمايدۇ . جېنىم پاتىمىدە ، مەشرەپ ئاكامنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى قارىسىلا !

پاتەمخان : ھە ، ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ ؟

غۇنچەم : بىزنىڭ ئارىمىزدا پايلاقچىلىق قىلىپ يۈرىدۇ . ئۇغۇللىرى بولغاندىكىن ، ئۇنىڭغا ئاغرىتىپ بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىلا بولاتتى .

پاتەمخان : شۇ ، مەنمۇ ئۇنىڭ بەگ ، ئاغىچاملارنىڭ ناغرىسىغا ئۇسسۇل ئويناپىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى خېلىدىن بېرى سېزىپ يۈرەتتىم . ئەمدىزە ، سەن يېتىملارنىڭ زىيىنىغا ئاياغ بېسىپتۇ ـ دە ، جۇۋاينىمەك . توختاپتۇر ، مەن ئۇنىڭغا شۇنداق گەپ قىلايكى ، كەمبەغەلنىڭ قاياشى كەمبەغەل بولماي ، سىلەرنى

ئاھ ـ زارغا قويۇشقا شەرىك بولمىغان بولسا ، مېنىڭ ئۇنداق بالام يوق . (ئەتراپقا ئەندىشە بىلەن قارىۋېلىپ ، ئاستا سىرلىق ئاھاڭ بىلەن) ئۇنىڭ بېشىنىچۇ ، مۇشۇ جادۇگەر ئاغىچا ئايلاندۇرۇپ قويدى . ھىم ، بىلەمسەن ؟ ! (بېشىنى لىڭشىتىدۇ .)

غۇنچەم : راست ئېيتىدىلا ، ئازازۇلنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ . نۇرۇم شەرۋاننىڭ نېمە ئىش تۇتۇۋاتقىنىنى ئۇقتىمۇ ؟

پاتەمخان : ئۇقتى ، مەن بۇ يەردە بولغان يوشۇرۇن مەسلىھەتلەرنىڭ ھەممىسىنى دەپ بەردىم . ئۇ : «سېنى تولا پۈچۈلانماي ئاز كۈن سەۋر قىلىپ تۇرسۇن ، ئۇچ ـ تۆت كۈنلۈك ئىشىمىز قالدى . مەنمۇ تىنچ يانقىنىم يوق» دەيدۇ .

غۇنچەم : نېمىشقا تۇگىمەيدىغاندۇ بۇ ئىشلار .

پاتەمخان : ۋاييەي ، يەتتە ـ سەككىز يەردىكى تاغدەك خامانلارنى ئېلىپ بولۇش ئاسانمۇ ؟ «خامان ئالماق شەھەر ئالماق» دەپتىكەن . جاڭزىنىڭ قورۇسىدا نان يېقىپ ، كالا سېغىپ ، چاي قاينىتىپلا مېنىڭمۇ جۇلۇقۇم چىقىپ كەتتى . (كۆڭلىكىنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ئېتىكىنى كۆرسىتىدۇ .) كاشكى شۇنچە ھوسۇل ئالغاندىن كېيىن ، مە ، ماۋۇ ئىككى ـ ئۈچ تاغار ئاشلىق ، سېتىپ كىيىم ـ كېچەك قىل دېسىچۇ .

غۇنچەم : ئۆلۈكتىن ئۆپكە سوراپتۇ ، ئەسكى تامدىن قوقاق دەپتىكەن ، بۇ تويمىغۇرلاردىن ئاشلىق سورىغۇچە ئىشلىگەن ھەقلىرىنى ئالغاندا كىيىم كىيەلا .

پاتەمخان : «مەشرەپنى يىللىققا ئالدۇق ، سەن خوتۇن كىشى بولغاندىكىن ، يېگىنىڭ ئۇچۇن ئىشلىسەڭمۇ بولىدۇ» دەپ بەش ـ ئالتە يىل بولدى ، ماڭا بىر يارماق بەرمەيدۇ بۇلار .

غۇنچەم : شۇنىڭ ئۈچۈن مەن تويمىغۇر دەيمە ـ دە ، بۇ بايلار-نى .

پاتەمخان : راست ئېيتىسەن غۇنچەم ، كۈلدە كۆمەچ بولۇپ ، كېچە ـ كۈندۈز شۇنچە ئىشلەپ بەرسەم يەنە يا خېنىم رازى ئەمەس ، يا بېگىم . (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەن چاپسانراق بېرىپ ، نۇرۇملارغا چاي قاينىتىپ بە-رەي . يەنە ئاغىچا خېنىم كۆرۈپ قېلىپ ، بۇ يەردە كەچكىچە ئۆزىنى ئاشلىتىپ ، ئۈچىسىنى تۇتقۇزمە-سۇن .

غۇنچەم : بۇگۈن نۇرۇم قايسى خاماندا ئىشلەۋاتىدىغاندۇ ؟

پاتەمخان : نۇر ، تۇرغان ، شاڭيۇمنىڭ مالچىسىنىڭ ئوغلى ئا-مانتاي ئۈچى يۇقىرىقى يەردىكى خاماندا چەش قىلىن-غان بۇغداينى توشۇۋاتىدۇ . (پەس ئاھاڭدا) ئۇلارچۇ بىر ـ بىرى بىلەن سىرداش بولۇپ قاپتۇ . ھەمىشە سېنىڭ غېمىڭنى يەپ يۈرىدۇ . (ماڭىدۇ .)

غۇنچەم : پاتمىدە ، نۇرۇم ۋاقىت تېپىپ ماڭا بىر يولۇقۇپ كەتسۇن ، خاپا بولماي دەپ قويسىلا .

پاتەمخان : بولىدۇ ، خاتىرجەم بول (چىقىپ كېتىدۇ . غۇنچەم خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا ، شەرۋان ئۇيقۇدىن ئوي-غانغان قىياپەتتە ئەسنەپ ئېچكىرىدىن چىقىدۇ .)

شەرۋان : (چېلەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ) ئۇ لالما خوتۇن ئۆزى قېنى ؟

غۇنچەم : جاڭزىغا قايتىپ كەتتى .

شەرۋان : شۇنچىۋالا كالىدىن چىققان سۈتىڭ ھەممىسى مۇ-شۇمكىن ؟

غۇنچەم : سىلەرنىڭ كالىلىرىڭلارنىڭ سۈتىنى مەن نەدىن بە-لەي ؟

شەرۋان : (تەنە قىلىپ) ۋاي نازۇكەي ، بۇرۇن بىلمىگەن بول-سىڭىز ، ئەمدى بىلىپ قالارسىز .

غۇنچەم : مەن بۇ يەردە تۇرمايمەن .
شەرۋان : نەدە تۇرىسەن ؟
غۇنچەم : ئۆز ئۆيۈمگە كېتىمەن .
شەرۋان : (مەسخىرىلىك كۈلۈپ) چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرۈپسەن . مەن ساڭا ياخشىلىقچە ئېيتىپ قويماي ، نۇرنى ئېسىڭدىن چىقىرىۋەت ، ئەمدى مۇشۇ ئۆينىڭ ئادىمى بولىسەن . كىرپىدەك تۇگۈلۈۋالماستىن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئىشلەپ ، مۇشۇ ئۆينىڭ بىر پارچە نېنىنى ھالاللاپ يېيىشنى ئۆگەنگىنىڭ ياخشى .
غۇنچەم : سىلەرمۇ سانىماي سەككىز دېمەڭلار ! مەن ھېچ قايسىلىرىڭلارغا كۆنمەيمەن .
شەرۋان : دۆنى كۆندۈرىدىغان ئۆي بۇ . سەن نەگە بارالايسەن ؟
غۇنچەم : مەن ئۆز ئۆيۈمگە بارالايمەن . بېغىمدا ئەركىن يۈرۈپ ئىشلەپ ، ئۆزۈمنىڭ نېنىنى تېپىپ يېيەلەيمەن .
شەرۋان : ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرۈپسەن .
غۇنچەم : مەن سىلەرگە سېتىلىپ كەتكەن قۇل ئەمەس .
شەرۋان : نېمە ئىكەنلىكىڭنى كۆرسىتىپ قويىمەن . (ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)
غۇنچەم : سېنىڭ ئۇ ماڭقا بايۇەچچەڭگە ئۆلۈكۈمۇ تەگمەس . نۇرۇمنىڭ بېشى ئامان بولسا ، مېنى سەن زالىمنىڭ ئالدىدا سارغايتىپ ، قۇل قىلالمايسەن قويماس . (ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ) خۇدايىم بىزنى ئۆز ئۆيىمىزدە ئاتا ـ ئانىلىرىمىزنىڭ چىرىغىنى يېقىپ ، شۇنداق چىرايلىق بېغىمىزدا خۇشال ـ خۇرام بىللە ئىشلەپ ئۆتۈشكە نېسىپ قىلار . (يەنە ھەسرەتكە چۆمىدۇ . شەرۋان قولىدا مۆھۈرلۈك خەت كۆتۈرۈپ چىقىدۇ .)

شەرۋان : مانا ماۋۇ تىلىڭدىن بەرگەن ھۆججەتنى ئوقۇ . (سۇ-نىدۇ .)

غۇنچەم : خەت بىلمەيمەن .

شەرۋان : ھە راست . سەن سەھرالىق خەت توناتتىڭمۇ ، قۇلاق سال ، ئوقۇپ بېرىمەن . (كۆرەڭلىك بىلەن ئوقۇيدۇ .)

تىلخەت

تارىخى ھىجرىيە 1332 - يىلى ماھى شەربانىنىڭ 24 - كۈنى ئەردى . مەنكى سىدىق ئاخۇنۇمنىڭ قىزى غۇنچەم يۈرت كاتتىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆز تىلىمدىن ئۇشبۇ ھۆججەتنى بېرىمەن . ئانام زورىخانىنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسىگە يۈرت ئاتىمىز ئۆمەر شاڭيۇم تەرىپىدىن ئىككى يۈز ئوتتۇز تەڭگە خىراجەت قىلىندى ۋە يەنە يەتتە نەزىرى ئۇچۇن بىر يۈز يىگىرمە بەش تەڭگە خىراجەت قىلىندى . شۇبۇ پۇللار بەدىلىگە ئاتا - ئانامدىن قالغان ئۆي - جاي ۋە بېغىمنى شاڭيۇ ئاكامغا رەنە تەرىقىسىدە تەسەررۇپ قىلىشقا تاپشۇردىمەن . بۇ قەرزلىرىمنى تامامەن تۆلەپ بولغۇچە شاڭيۇ ئاكامنىڭ ۋەسىلىكىدە بولۇپ ، كۆرسەتكەن يولى بىلەن ماڭمەن . ئىجازەتسىز ھېچقايىقا كەتمەيمەن . (خەتنىڭ ئايىغىدىكى مۆھۇر ۋە قويۇلغان قوللارنى كۆرسىتىپ) مانا بۇ ئۆزۈڭنىڭ قولى ، مانا خاتىپ ئاخۇنۇم ، ھاشىمبايلارنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرى ، مانا ئەلەم ئاخۇنۇمنىڭ تەستىقلىغان مۆھۇرى . سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن . (سىرتتىن سېيىت بىلەن باستىنىڭ پاراڭلىشىپ كىرىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

باست : سېيىتجان ، تېيىكىنىڭ يورغىسى قالتىسكەن جۈمۈ ، مېنىڭ ئېتىم يورتۇپ يېتەلمىدى ـ دە .

سېيىت : بۇنى مەن تېخى بولۇشىغا قويۇپ بەرمىدىم . ئەگەر راسا يورغىسىغا سالىدىغان بولسام ، خېلى ـ خېلى ئاتلىرىڭ چېپىپ يېتەلمەيدۇ . مەشرەپ ، هوي مەشرەپ ! (مەشرەپ باغ تەرەپتىن چىقىدۇ .)

مەشرەپ : سېيىتجانلار شەھەرىدىن چىقىپتۇ ـ دە . (تالا تەرەپكە ماڭىدۇ .)

شەرۋان : (غۇنچەم ئۆي تەرەپكە ماڭغاندا) هوي ئاسماندىن چۈشكەن كۆك مونچاق ، ماۋۇ سۈتلەرنى ئەكىرىپ پىشۇرۇپ قوي . (غۇنچەم قايتىپ كېلىپ چېلەكنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ . باست بىلەن سېيىت قامچا تۇتقان هالدا كىرىدۇ . سېيىت غاچ ـ غاچ قىلىپ تۇرىدىغان ئۆتۈك كىيىۋالغان . ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن ئارقىسىغا قارايدۇ .)

سېيىت : هوي مەشرەپ ، مېنىڭ تېيىمنى ئېگىزرەك ئېسىپ سوۋۇتۇپ قوي .

شەرۋان : (كۈلۈمسىرەپ باستقا قاراپ) پاھ ، سېيىتجاننى يىگىت قىلىۋېتىپسىلەرغۇ .

سېيىت : ئادەمنى زادىلىق قىلمىغىنا هوي .

شەرۋان : (سېيىتنىڭ سۆسەر تۇمىقىنى ئېلىپ كۆرۈپ) دېگەندەك تىكىپتۇ ـ دە ، بۇنى .

باست : ئۆتۈكىنى دېمەمسىز . شەھەرنىڭ كوچىلىرىدا غاچىلدىتىپ مېڭىۋىدى ، هەممىسى قارىشىپ قالدى .

شەرۋان : هېكىم بەگنىڭ ئوغلىمىكىن دېدى ـ دە ، ئۇلار .

باست : سېيىتجان ماڭا رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ . ماشىنىچى ، موزدۇز ۋە تۇماقچى ئوتتۇرىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئۆتۈكۈمنىڭ جۇلۇقى چىقىپ كەتتى .

شەرۋان : هەۋۋ هە ، رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ . هەممىمىز بۇنىڭ يولىدا پايپېتەك بولۇپ كەتتۇق .

سەيىت : ۋاي - ۋۇي ، (بىر پۇتىنى ئالدىغىراق چىقىرىپ ، قولى بىلەن چاپىنىنى تارتىپ) گادايمۇ كىيەلەيدە- غان بۇ كىيىملىرىڭگە ھەممىڭ مىننەت قىلىشىپ كەتتىڭغۇ .

شەرۋان : مىننەت قىلغان بولامدىكەن ؟ قۇرغۇيدەك بىر يىگىت بولۇپ قالغىنىڭغا ھەممە كىشىنىڭ مەستلىكى كېلە- ۋاتىدۇ . بىز تېخى ساڭا داداڭنىڭكىدەك بۇرە جۇۋا تىكتۇرۇپ بېرىمىز . سەن نېمە ئويلاپ يۇرىسەن ؟ بىز تاپقان ھەممە دۇنيانى سېنىڭ ئۈچۈن يىغىۋاتە- مىز .

باسىت : شۇنداق بولماي ، بىر تال ئوغۇل - دە . (سەيىتقا قاراپ) ئاپاڭ بىلەن داداڭنىڭ سۆزىدىن چىقمىساڭ ، ھەممىگە سەن خوجايىن - دە ، سەيىتجان .

سەيىت : بولدى - بولدى ، يەنە قۇلاق ، مېڭەمنى يېگىلى تۇر- دۇڭلارغۇ . (ئۆتۈكىنى غاچىلىتىپ تالا تەرەپكە كې- تىدۇ .)

شەرۋان : (باسىت تەرەپكە بېشىنى سىلكىپ) نېمە دەيدۇ ، ماقۇل بولدىمۇ ؟

باسىت : شۇنچە گەپ قىلدىم ، ھېچ يېقىن كەلمەيدىغۇ .

شەرۋان : زادى نېمە دەيدۇ ؟

باسىت : «دادام شەھەردىن ئۆيلەپ قويىمەن دەپتىكەن . ھەم- مىنى قىلىپ يۇرگەن ئاپام ، مەن كەمبەغەلنىڭ يې- تىم قىزىنى ئېلىپ ، يۇرت ئىچىدە قانداق بېشىمنى كۆتۈرۈپ يۇرىمەن ؟ » دەپلا تۇرىدۇ .

شەرۋان : ئۇنىڭ بۇ سۆزىغۇ ناھايىتى توغرا . بۇ قىزنىڭ نەسلى بىزگە توغرا كەلمەيدۇ . بىراق ، شۇنداق بىر يېرى توغرا كېلىپ قالدىكى ، غۇنچىنى سەيىت ئۆزى ئەم- رىگە ئالماي پەقەت بولمايدۇ .

باسىت : ئەمدى ئۇنىمىسا ، تاشنى تاياقتا تاڭمىزمۇ شەرۋان ئاغىچا .

شەرۋان : سىز ئۇنىڭغىچۇ : «ئاپاڭمۇ غۇنچىنى ساڭا ئۆمۈرلۈك خوتۇنلۇققا ئېلىپ بەرمەيدىكەن ، بۇگۈن ئەمرىگە ئې-لىپلا ئەتىسى قويۇۋەتسىمۇ مەيلى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىمىزگە مۇڭاپىق كېلىدىغان يەردىن ئۆيلەپ قويى-مىز دەيدۇ » دەڭ .

باست : بولىدۇ ، بولىدۇ ، سېيىتجاننى ماقۇل قىلىپ بىر تون كىيىدىكەنمىز ـ دە ، شەرۋان ئاغىچا . (ماڭ-دۇ)

شەرۋان : تون ئايلانسۇن .

باست : (توختاپ) سېيىتجان بىر ياققا كېتىپ قالمىسۇن ، كەچكىچە مەن ئۇنىڭ كەينىگە كىرەي . (چىقىپ كېتىدۇ . شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ ، يىراقتىن نۇرنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ .)

بىر نەچچە مەھەل بولدى ،
مەن يارنى كۆرەلمىدىم .
بىللە ئوينىشىپ ئىشلەپ ،
لېۋىگە سۆيەلمىدىم .

(غۇنچەم چىقىپ تىڭشاپ ، ئاستا باغ تەرەپكە ماڭىدۇ .)

ئامرىقىم غۇنچەم بويۇم ،
مېھرىبان چولپان كۆزۈم .
ئاھ ئۇرۇپ ھەسرەتتە سەن ،
دەردىڭگە دەرمان بولمىدىم .

(نۇرۇم باغ تەرەپتىن كېلىدۇ .)

غۇنچەم : نۇرۇم !

نۇرۇم : غۇنچەم ! (بىرئاز جىم) تىنچ تۇرامسىز ، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ ؟

غۇنچەم : بۇ يەردىكى ئەھۋالنى ئۇققانسىز ؟
نۇرۇم : پاتمىدەم ھەممىنى ئېيتىپ بەردى . سىزنىڭ مەشەگە كېلىپ قالغىنىڭىز ناھايىتى ياماں بولدى .
غۇنچەم : ساختىپەز شاڭيۇ يۇرت ئالدىدا «قىز بالا دېگەن پۇتۇن بىر قورۇدا يالغۇز قالسا بولمايدۇ . ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئاتىدارچىلىق قىلىمىز ، ئانىسىنىڭ قىرقى توشقۇچە بىزنىڭكىدە تۇرۇپ تۇرسۇن» دەپ ئەكېلىۋالدى . مانا ئەمدىزە شەرۋان مېنى كېلىن قىلىپ ، قۇل قىلىش ئۈچۈن ئۈچ ـ تۆت كۈن ئىچىدە ئوغلىغا نىكاھ قىلدۇرماقچى .
نۇرۇم : جادۇگەر ، ئۇخلاپ چۈش كۆرۈۋېتىپتۇ .
غۇنچەم : توۋا قىلدىم خۇدايىم . (ياقىسىنى تۇتىدۇ .) سىز تېخى بۇ ئۆيدىكى ئىپلاسلىقلارنى تازا كۆرمىدىڭىز . ئۇ كۈنى شاڭيۇ بىلەن ئاغىچا ئىچكىرىكى سارايدا ۋارقىرىشىپ كەتتى . نېمە جېدەلكىن دەپ قۇلاق سالسام ، ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان مەرەز : «ئوغلۇم ئۇنىمىغاندىكىن ، چوڭ توي قىلىپ ئۇنى شەھەردىن ئۆيلەيمەن . سەن بۇنى ماڭا توقاللىقا ئېلىپ بېرىسەن» دەپ ۋاي سېلىۋېتىپتۇ . مەن بۇ ئۇياتسىزلىقلارغا قانداق چىدايمەن ؟ (كۆزىدىن ياش ئاقىدۇ . نۇرۇمنىڭ ئىككى مۇرىسىنى تۇتۇپ) مەن بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ھەرگىز تۇرالمايمەن . يۇرىكىم ئېزىلىپ كەتتىغۇ نۇرۇم !
نۇرۇم : (غەزەپ بىلەن) ئادەم سۈرەتلىك بۆرىلەر ! (غۇنچەمنىڭ چېچىنى سىلاپ) جېنىم تېنىمدە ئېسەن بولسا ، مەن سىزنى ھېچقاچان بۇ قارا نىيەتلەرنىڭ ئالدىدا خار قىلىپ قويمايمەن . مېنىڭ ئىشىمۇ ئاياغلاشتى . بۇ كەچقۇرۇن شاڭيۇ بىلەن ھېسابلىشىپ ، ئەتە ئىككىمىز ئۆزىمىزنىڭ بېغىغا كېتىمىز .
غۇنچەم : قارىڭ نۇرۇم ، بۇ يەردە يەنە بىر گەپ بار .

نۇرۇم : قانداق گەپ؟ (ھەيرانلىق بىلەن قارايدۇ .)
غۇنچەم : شەرۋان : «سەن بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن . بۇ يەردىن ھېچ يەرگە كېتەلمەيسەن . باغلىرىڭمۇ بىزنىڭ ھېسابىمىزدا ، مانا تىلىڭدىن بەرگەن ھۆججىتىڭ» دەپ بىر مۆھۈرلۈك خەتنى كۆرسەتتى .
نۇرۇم : سىز شۇنداق دەپ ھۆججەت بەرگەنمۇ؟
غۇنچەم : مەن مەشھۇر كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى شاڭيۇ يۈرت چوڭلىرىدىن بەش - ئالتە كىشىنى چاقىرىپ ، شۇلارنىڭ ئالدىدا : «گۆزىدە تىنچ ياتسۇن دەپ ئاپىرىڭىزنىڭ ئۆلۈم مەزىكىسى ، يەتتە نەزىرىگە قىلىنغان خىراجەت ئۈچۈن بىر پارچە ھۆججەت قىلىپ قويىدۇق ، بارمىقىڭىزنى بېسىپ قويۇڭ» دېۋىدى ، بېسىپ قويدۇم . ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ بېشىمنى باغلىۋالىدىغان بىر مۆھۈرلۈك خەت بولۇپ قېلىشىنى نەدىن بىلەي؟
نۇرۇم : ھۆججەتكە قانچىلىك پۇل يېزىلىپتۇ؟
غۇنچەم : ئۈچ يۈز نەچچە تەڭگە .
نۇرۇم : ئۈچ يۈز نەچچە تەڭگە؟ يالغان !
غۇنچەم : شۇ قەرزىڭ ئۈچۈن بېغىڭ بىزگە رەنە دەيدۇ .
نۇرۇم : سېتىلغان ئۆي - جابدۇقلارنىڭ پۇلى نەگە كېتىپ-تۇ؟ ھېيلىگەرلەر !... قېنى ھېسابلىشىپ كۆرەيلى-چۇ ، شۇ چاغدا ھەممىسى ئاشكارا بولىدۇ . (باغ تەرەپتىن كەينى - كەينىدىن ئىككى چالما چۈشىدۇ . نۇر سىنچىلاپ قاراپ) شورىدىن بىر كىشى چۈشۈۋاتىدۇ . بۇ يەردە بىر سىر بار . (غۇنچەمگە) سىز كىرىپ كېتىڭ ، مەن مۆكۈپ تۇراي . (نۇر بېدە لاپىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان تەرەپكە مۆككىلى كېتىدۇ . غۇنچەم ئاشخانىغا كىرىدۇ . ھاشىمباي قاريياغاچنىڭ دالدىسىغا كېلىپ كۆرۈنۈپ ، ئۈشقىتىپ يوقاپ كې-

تىدۇ . شەرۋان ئۆيدىن چىقىپ باغ تەرەپكە جىلۋە قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ . بىرئازدىن كېيىن ۋارقىراشقان ئاۋازلار ، ئىتنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىدۇ . شەرۋان قارىياغاچنىڭ يېنىغا كەلگەندە ، ئارقىسىدىن كەلگەن نۇرغا ئېسىلىدۇ .)

شەرۋان : هوي لالما ، سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن ؟ (نۇر ئىتتىرىۋېتىدۇ ، شەرۋان يىقىلىدۇ .) ۋاي-يەي - ۋىيەي ، ۋايجان...

نۇرۋم : لالما دەپ ساڭا ئوخشاش كۆرسۈققا كىرگەن قانجۇقىنى دېسە بولىدۇ .

شەرۋان : تىلىڭ قۇرغۇر ، ۋاي بېشىم .

مەشرەپ : (يۇگۇرۇپ كىرىپ) نېمە بولدى ، نېمە بولدى ؟

شەرۋان : هوي مەشرەپ ، تۇت ماۋۇ دۆيۈزنى . (مەشرەپ نۇرنى تۇتۇشقا يېقىن يولىغاندا ، نۇر مۇشتىنى تەڭلەيدۇ .)

نۇرۋم : سەن نېرى تۇر ئالجىغان ، بىكار ئۇرۇۋېتىمەن !

مەشرەپ : (ئارقىسىغا داجىپ) هو... هو... مانىڭ پەيلىنى .

نۇرۋم : كۆردۈڭمۇ خوجايىنلىرىڭنىڭ كارامىتىنى ، مانا سىرى ئاشكارا بولدى . شەرمەندىسى چىقتى . مانا قولغا چۈشتى . (دەل شۇ پەيتتە شاڭيۇ شەھەردىن دەن ھەيدىگىلى چىققان قىلىچ ئاسقان بىر يايى بىلەن كىرىپ كېلىدۇ .)

شاڭيۇ : هە ، نېمە قولغا چۈشتى ؟ هە ، بۇ نېمە ئىش ؟ !

نۇرۋم : شەرمەندىلىك .

شەرۋان : (ئىككى ئالىقىنى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ) ۋاي شورمەي ، تىلىڭ قۇرغۇر يۈزسىز . (تۇرۇپ شاڭيۇغا ئەرز قىلىپ) بۇنىڭ پەيلى يامان . ۋاقتىدا چىقىرۋېتىلى دېسە ئۇنمايدۇ ، مانا ئەھۋال ، مانا شەرمەندە .

شاڭيۇ : بۇ نېمە گەپ ؟
شەرۋان : قالغان ـ قاتقان شاپتۇللار بولسا ئالاي دەپ باغقا كىرسەم ، ماڭا يۈزى قارا مۆكۈپ تۇرۇپتىكەن ، تۈيۇقسىزلا چىقىپ ماڭا زورلۇق قىلماقچى بولدى . قاچسام قوغلاپ كېلىپ ئۇرۇڭاتىدۇ . (يىغلاپ) ھېـ لىمۇ ياخشى مەشرەپ كىرىپ قالدى . بولمىسا مېنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى .
نۇرۇم : ياللا ـ ياللا (ياقىسىنى تۇتىدۇ .)
شاڭيۇ : ھوي تۈزكورلۇق قىلمىغان مۇناپىق ، بۇ نېمە قىلـ غىنىڭ ؟ !
نۇرۇم : شاڭيۇكا ، ھەقىقەتەن سۈرۈشتۈرۈپرەك ئىش قـ لىڭ .
شەرۋان : بۇ دۆيۈز يەنە ماڭا تۆھمەت قىلىپ قۇتۇلماقچى .
نۇرۇم : ئەستەغپۇرۇللا ، مانا قاراڭلار ! بالا چاپلاشقا نېمىدېـ گەن ئۇستا ـ ھە !
شەرۋان : ھوي مەشرەپ ، سەن سۆزلىگىنە .
شاڭيۇ : (مەشرەپكە) سەن نېمە كۆردۈڭ ؟
مەشرەپ : ئانقا بېدە توغراۋاتسام ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ چىقىپ كەتتى . باغقا كىرسەم نۇر ھەدەمگە ئېسىلىۋاپتۇ .
نۇرۇم : (مەشرەپنىڭ گېپىنى بۆلۈپ) سېتىلغان يالاقچى ! (شاڭيۇغا قاراپ) بولدى ، بۇ يەردە ئادەم بار ، مېنى يالغۇز ئۆيگە ئەكىرىپ سوراڭ ، ھەممىنى ئېيتىپ بېرىمەن .
شاڭيۇ : (شەرۋانغا) سەن ئۆيگە كىرىپ كەت ، بۇ مۇناپىق بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن . (شەرۋان كىرىپ كېتـ دۇ .) ھەي مەشرەپ ، سەن بېرىپ يامۇلدىن دەن تۆكمىگەنلەرنى ھەيدىگىلى ئادەم چىقىپتۇ دەپ باستـ نى باشلاپ كەل . (مەشرەپ چىقىدۇ .) سەن ئاق ئادەم ئىكەنسەن ، ئىشىڭ جاڭزىدا تۇرسا بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ ؟

نۇرۇم : جاڭزىدا ئىشىم تۇگىدى . ئەمدى ھېسابلىشىپ ھەق-قىمنى ئېلىپ كېتىمىز .

شاڭيۇ : كېتىمىز ، تېخى «مەن» ئەمەس ، «بىز» دەپ قو-يۇڭ . سېنىڭ مەندە ھېچ ھەققىڭ قالمىدى .

نۇرۇم : مېنىڭ يازىچە ئىشلىگەن ھەققىم نەگە كەتتى ؟

شاڭيۇ : يازىچە تاماكا چېكىمەن دەپ يىگىرمە تەڭگە ئالدىڭ ، ئات ئاپقاچتۇرۇپ بىر ھارۋىنى سۇندۇردۇڭ ، تۆت تاغار بۇغدايىنى ئوغرىغا بەردىڭ ، مۇشۇلارنىڭ ھەم-مىسى گەدىنىڭدە تۇرۇپ مەندە نېمە ھەققىڭ قالماق-چى ؟ ھېسابلاشساڭ تۆلەيدىغان پۇلۇڭنى تەييارلاپ قوي .

نۇرۇم : ئۇقۇلدى سىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغىنىڭلار . چوڭ ئاپامنىڭ ھېسابىمۇ شۇنداقلا ئەپلەپ توقۇمەڭ يامالغان ئىكەن ـ دە !

شاڭيۇ : چوڭ ئاپاڭنىڭ ھېسابىنى قويۇپ ، ئاۋۋال ئۆزۇڭنى بىل ، مۇتتەھەم بۇزۇق . (مەشرەپ ، باسىت كىرە-دۇ .)

نۇرۇم : شاڭيۇكا ، ئاۋۋال پېشانىڭنى سىلىۋېتىپ ، ئاندىن قىلىڭ ئۇ گەپنى .

شاڭيۇ : نېمە ، نېمە دېدىڭ ؟

نۇرۇم : (تەنە قىلىپ) جانابلىرى نېمە دېگەن بولسىلا ، شۇنى دېدىم .

باسىت : (نۇرغا) ھاي نائىنساپ ، تارت تىلىڭنى ، بىھۇرمەت-لىك قىلما .

نۇرۇم : ھۇرمەتلىك ئەللىكبېشى ، ئىنساپ قىلىشنى بىزگە ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان شاڭيۇكامغا ئېيتىسىڭىز ئا-دالەتلىك بولىدۇ .

شاڭيۇ : (مەشرەپكە) ئارغامچا ئەكەل ! (مەشرەپ «خوپ» دەپ ئاشخانىغا كىرىپ كېتىدۇ .) مەن بۇ ھارامزادىگە ئادا-لەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويىمەن .

يايى : بۇرنىنىڭ بېزى ئۆسۈپ كەتكەن نېمىكەنغۇ بۇ ، جاجـ
سىنى بېرىپ قويۇش كېرەك بۇنىڭ . (مەشرەپ ئار-
غامچا ئېلىپ چىقىدۇ .)

شاڭيۇ : باغلاڭلار بۇ قارا نىيەتنى . (باست يايى بىلەن باغلاش-
قا تۇتۇنغاندا ، نۇر يايىنى ئىتتىرىۋېتىپ ، باستنى
بىر مۇشت بىلەن يېقىتىۋېتىدۇ .)

نۇرۇم : نېمە گۇناھىم ئۈچۈن باغلايسەن مېنى ، يازچە ئىشلەپ
بەرگىنىم ئۈچۈنمۇ ، ئاغىچىنىڭ شەرمەندىچىلىكىنى
ئاشكارا قىلغىنىم ئۈچۈنمۇ ياكى غۇنچەمگە قۇرغان
تۇزاقلىرىڭنى يوشۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ ھەي شاڭيۇ ،
كىمنىڭ قارا نىيەت ئىكەنلىكى ھەقىقەت ئالدىدا ،
پۈتۈن خەلقنىڭ ئالدىدا ئاشكارا بولىدۇ .

شاڭيۇ : قورقۇنچاقلار ، نېمە قاراپ تۇرۇشسەن ، باغلا !
(نۇرغا يېقىن كېلىپ قامچا سالىدۇ .)

يايى : (قىلىچىنى سۇغۇرۇپ) ھەي ئوغرى ، قارشىلىق
قىلساڭ چاپىمەن !

نۇرۇم : كەل ، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىش . (ھەممىسى نۇ-
رۇمنى تۇتۇپ باغلايدۇ .)

شاڭيۇ : ئاپارغىن ، قارىياغاچقا باغلا . (نۇرنى قارىياغاچقا باغ-
لايدۇ .)

نۇرۇم : قولۇڭدىن كەلسە ، ئاسمىنىڭدىن تاشلىۋەت ، ھەقىقەت
ئېگىلمىدۇ ، سۇنمايدۇ .

شاڭيۇ : ئۇر مۇناپىقنى . (يايى نۇرۇمنى قامچىلايدۇ ، ئۆيدىن
غۇنچەم يۈگۈرۈپ چىقىدۇ .)

غۇنچەم : نۇرۇم ! (يايىغا ئېسىلىۋېلىپ) ھوي جاللات ، ئۇرۇپ
ئۆلتۈرۈۋېتەمسەن بىچارىنى ، نېمە قىلدى سىلەرگە
شۇنچە ؟

شاڭيۇ : (مەشرەپكە) ھوي ، ھوي ، ما قىزنى ئۆيگە تارت !
(مەشرەپ «يۇرۇڭ» دەپ قولىدىن تارتقاندا غۇنچەم
سىلكىۋېتىدۇ .)

غۇنچەم : شاڭيۇ ئاتا ! نۇرۇمنى قويۇۋېتىڭ . (يىغلايدۇ .)
نۇرۇم : يالۋۇرۇش ئۆلۈمدىن يامان غۇنچەم . بىزمۇ ئەنتىمىز - نى ئالمىغان بىر پەيت كېلمىدۇ .
شاڭيۇ : (غۇنچەمگە) تېز يوقال ! بۇ ئۇياتسىزنىڭ يېنىغا كەل - گۈچى بولما . (مەشرەپكە) نېمە قاراپ تۇرىسەن ، ئاپار ئۆيگە . (مەشرەپ غۇنچەمنى قولىدىن تارتىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىدۇ . غۇنچەم بىرئازدىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ تالاغا چىقىپ كې - تىدۇ .)
نۇرۇم : ئۇياتسىزلىق ، ناھەقلىق ، تۆھمەت ، خىيانەت ، بۇ - زۇقچىلىقنىڭ ئۇستىلىرى ، يەنە بۇ سۆزلەرنى باشقە - لارغا سۇۋاپ قويغان ھىيلىگەرلىكىڭلارغا لەنەت !
شاڭيۇ : ئۇر ئاغزىغا . (ئۆزى ھەم يايى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا باشلايدۇ .)
نۇرۇم : ئۇر زالىملار ، قېنىمىزنى ئىچ !
باست : نۇر ، تىلىڭنى تارت دەيمەن ، بىكار تاياقتا ئۆلۈپ كېتىسەن . (نۇر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم بولۇپ قالىدۇ . باست شاڭيۇنى تۇتۇۋېلىپ) بولدى ، قو - يۇڭلار ئەمدى ، ئۆلۈپ قالمىسۇن . (ئۇرۇش توختايـ - دۇ .)
شاڭيۇ : ھىم··· توختاپ تۇر ، مەن ساڭا ئۆزۇمنى بىر تونۇتاي - كىن ، سەن گەدەنكەش كىمگە قارشى چىققانلىقىڭنى شۇ ۋاقىتتا بىلىسەن ! (باستقا) باست ، يۈگۈر ، سەن ماۋۇ شەنگەن يامۇلنىڭ يىگىتىگە ھېلىقى ئازنـ - باقى بىلەن ياقۇپ دېگەن گەدەنكەشلەرنى ھەيدىتىپ كەل ، ئۇلارغا ماۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ، ئۇچىنى شەن - گەن يامۇلغا ئەكىرىپ قامىتىپ قويايلى .
باست : خوپ شاڭيۇكا ، ھازىر يەتكۈزۈپ كېلىمىز . (يايىغا) زەنجىر - كويزىلىرىڭىز بارمۇ ؟

يايى : ئاتنىڭ غانجۇغىسىدا ھەممىسى تەييار .

شاڭيۇ : لوزۇڭغىمۇ ، بۇ يىگىتكىمۇ قەدەم ھەققىنى يۇرتتىن ئوبدانراق يىغىپ بەر .

باسىت : بىز ھېچقاچان بۇلارنى رەنجىتمەيمىز - دە . (يايى بىلەن باسىت چىقىپ كېتىدۇ .)

شاڭيۇ : (قولىنى نۇرغا شىلتىپ) سەن موخونى ئۆمۈر بويى يامۇلدا ياتقۇزۇپ چىرىتىۋەتمىسەم توختاپ تۇر . (سا- راي تەرەپكە كىرىپ كېتىدۇ ، قايغۇلۇق مۇزىكا چېلى- نىدۇ . ئازدىن كېيىن غۇنچەم تالادىن كىرىپ ، ئاش- خانىدىن بىر چىنە سۇنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، ئېھتىيات بىلەن نۇرنىڭ ئالدىغا بارىدۇ .)

غۇنچەم : نۇرۇم ، نۇرۇم ، بېشىڭىزنى كۆتۈرۈڭ . سۇ ئەكەلدىم ، ئىچىڭ . (چىنىنى نۇرنىڭ ئاغزىغا تۇتى- دۇ .)

نۇرۇم : (سۇنى ئىچىپ جانلىنىپ) غۇنچەم جېنىم ، كۆردى- ڭىزمۇ ؟ مانا بۇ ئادەملەرنى تونۇپ قويۇڭ ، بۇ يەردىن قېچىش كېرەك .

غۇنچەم : قاچايلى ، (نۇرنى يېشىشكە ئۇرۇنۇپ) مەن جاڭزىغا بېرىپ ئامانتاي بىلەن تۇرغانكاملارغا خەۋەر قىلىپ كەلدىم . (باغ تەرەپكە قاراپ) ئەنە ئۇلارمۇ باغنىڭ شورىسىدىن چۇشۇپ كېلىۋاتىدۇ .

نۇرۇم : ناھايىتى ياخشى بوپتۇ . يامۇلغا ھەيدەپ كەتسە ، قۇ- تۇلماق تەس بولاتتى .

غۇنچەم : (يېقىن كېلىپ ئامانتايغا) ئامانتاي ، مەيەرگە كەل . كاساپەتلەر ئەجەب چىڭ باغلىۋېتىپتۇ .

ئامانتاي : ياپىراي جېنىم نۇر ، باي ئەكەڭ قۇرۇتۇپتۇغۇي سې- نى ، ئوشۇقچە جازىغىڭ نې ئىدى . (ئارغامچىنى يې- شىدۇ ، تۇرغان يېراقتىن ئەتراپىنى بايقاپ تۇرىدۇ .)

نۇرۇم : (بىلەكلىرىنى ئۇۋۇلايدۇ . ئۆي تەرەپكە نەپرەت بە-

لەن قاراپ) ئاغىنىلەر بىلىپ قويۇڭلار ! بىزگە كىمنىڭ دوست ، كىمنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىكىنى بۇ گۈن بۇلار ئاپئاشكارا تونۇتتى .

ئامانتاي : چاڭيۇنىڭ قۇرلىغىن بىزدە كۆپ تارتىققۇي ، ئانا جەلى قاشقىر تارتقان تۆرت قوي ئۇشۇن ئەكەمدى ئۆلەر شە سابادى ، ئۇسۇ سۇرقىيە .

غۇنچەم : قان قۇسۇپ ئۆلەر ئىلاھىم .

ئامانتاي : ئەكەمە مالىنى باقتىرىپ مېنىدە تېگىن ئېستەتۇڭى زورلۇققۇي ، بىزدەي كەدەيلەرنىڭ كىگى كوپقۇي مۇنداً .

تۇرغان : (نۇرلارغا ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىپ) ھەي ، گەپنى قويۇڭلار . ئەتراپتا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ . ئامانتاي ، نۇرنى ئاڭۇلۇڭغا باشلا .

ئامانتاي : (غۇنچەمگە قاراپ) مىناڭۇ قارىنداستى قايتەمىز .

تۇرغان : ھازىر بىللە قېچىشقا بولمايدۇ .

ئامانتاي : ئوي ـ باي يالغىز تاستاپ كېتەمىزپە ؟

تۇرغان : ئاتلارنىڭ ئورنىنى قىلىپ ، كەچتە ئېلىپ كېتىمىز . غۇنچەم سىز ئۆيگە كىرىپ كېتىڭ ، بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمىزنى ھېچكىم سەزمىسۇن . قېنى ، ئىككىڭلار بىر ـ بىرىڭلاردىن نېرىراق مېڭىپ شورىدىن چىقىڭلار ، مەن يەنە ئەتراپنى بايقاپ تۇراي .

نۇرۇم : خوش غۇنچەم ، كۆرۈشكۈچە ئامان بولۇڭ .

غۇنچەم : خوش نۇرۇم ، مېنى بۇ يەردىن چاپسانراق قۇتقۇزۇپ كېتىڭلار . (كۆزىدىن ياش تامىدۇ .)

ئامانتاي : قارىنداسىم بىز سېنى جىرتقۇچنىڭ تىرناغىدا زارلىتىپ مۇندا تاستاپ قويمايمىز . (ئاڭۇال تۇرغان ، كېيىن ئامانتاي بىلەن نۇرۇم باغنىڭ ئارقىسىغا كېتىدۇ . ئاندىن تاشقىرى ھويلىدا ئىتلار قاۋاپ باستبىلەن يايى ئازنىباقى بىلەن ياقۇپنى بوينىغا زەنجىر ، قولىغا كويزا سالغان ھالدا ھەيدەپ كىرىدۇ .)

باست : مەن شاڭيۇكامنى قىچقىرىپ چىقاي . (ساراي تەرەپكە كېتىدۇ .)

ئازنىباقى : (يايغا قاراپ) قولۇمنى ئازراق بوشتىپ قويساڭ ، يامان ئاغرىپ كەتتى .

يايى : ئۇنىڭنى چىقارما قېرى ، بىكار تاياقتا ئۆلىسەن .

ئازنىباقى : سەندە رەھىم دېگەن نەرسە بارمۇ ، مەن قېرى ئادەمغۇ ؟ !

يايى : رەھىمنى تېخى يامۇلغا كىرگەندە كۆرىسەن . (شاڭيۇ بىلەن باست ئۆيدىن چىقىدۇ .)

شاڭيۇ : ھە ، گەدەنكەشلەر ، بولىدىغان ئەھۋالىڭ مۇشۇمۇ ؟

ئازنىباقى : بۇ سىلىنىڭ ئىلتىپاتلىرى . (قولىنى سوزۇپ كۆرسىتىدۇ .)

شاڭيۇ : رەنىنى ۋاقتىدا تاپشۇرمىغان ، ھۆكۈمەتنىڭ سالغان ئالۋان ـ ياسىقىدىن چاتاق چىقىرىپ يۈرت ئىچىدە پىتنە قىلغاندىن كېيىن ، مانا مۇشۇنداق بولىدۇ .

ئازنىباقى : رەھمەت شاڭيۇم ، سىلىنىڭ مۇنداق ئادىللىق بىلەن يۈرت سورىغانلىرىغا .

شاڭيۇ : رەھمەت ئېيتىشقا تېخى ئالدىراپسەن . (ياقۇپقا يېقىن كېلىپ) خوش ، ئات ھارۋىسى بار يىگىت ، نېمىشقا سۇ ئوغرىلىدىڭىز ؟

ياقۇپ : سۇ ئوغرىلىغان كىمكەن ؟

شاڭيۇ : نېمىشقا نۆۋەتتىكىدىن تاشقىرى سۇ ئاچىسەن ؟

ياقۇپ : سىلەرگە ئوخشاش قولى ئۇزۇنلارنىڭ نەچچە يۈز خولۇق يېرىگە سۇ تىنماي ئېقىۋاتسا ، بىزگە ئوخشاش قولى قىسقىلارنىڭ بەش ـ ئالتە خو يېرىدىكى ئاشلىقى قۇرۇپ كېتىپ بارسا ، كىم چىدايدۇ ؟

شاڭيۇ : قۇرۇپ كەتسۇن ساڭا ئوخشاش ئەل رەسىمنى بۇزغۇچى ئوغرىلارنىڭ ئاشلىقى .

ياقۇپ : ھەي شاڭيۇكا ، كەمبەغەللەرنىڭ ئاشلىقى قۇرۇۋاتسا ، ئۇلارنىڭ سۈيىنى قىسىپ ، باشقىلارغا سېتىۋاتقان كۆكبېشى ئوغرىمۇ ياكى چاڭقاپ كەتكەن يېرى ئۇچۇن سۇ - سۇ دەپ يۇگۇرۇپ يۈرگەنلەر ئوغرىمۇ ؟ بۇنى ھەقىقەتلىمەمسىز ؟

شاڭيۇ : ھەقىقەتلەيمىز . ساڭا ئوخشاش كۆكبېشىنى ئۇرغان نوچىلارنىمۇ ھەقىقەتلەيمىز .

ئازنىباقى : ياقۇپ ، ساددا بولمىساڭچۇ ! ئادىل بەگلىرىم مانا بىزنى زەنجىر بىلەن ئوبدان ھەقىقەتلىدىغۇ . (قولىنى كۆتۈرۈپ ، بوينىدىكى زەنجىرنى كۆرسىتىدۇ .)

يايى : ئاغزىڭنى يۇم !

شاڭيۇ : شەھەرگە ھايدا بۇ رودۇپايلارنى ، ئەتە شەنگەن يامۇلغا ئۆزۈم بېرىپ لوزۇڭلارغا مەلۇماتنى ئۆزۈم بېرىمەن . ئاۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ھايدا . (نۇرنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ قېلىپ) ھوي ، ئۇ قېنى ؟... مەشرەپ ، ھاي مەشرەپ . (ئەتراپىنى ئاقتۇرۇپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئۇچىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شاڭيۇنىڭ ئىككىنچى پەردىدىكى ھويلىسى . كەچ كىرىپ قالغان مەزگىل . ئاسماندا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆرۈنىدۇ . مېھمانخانىنىڭ گۈللۈك چوڭ پەنجىرىلىرىدىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرىدۇ . ئايۋان ، پېشايۋاندىكى ئېگىز چىراغپايلار ئۈستىدە قارا چىراغلار يېقىلغان . ھويلىنىڭ بىر چېتىدە يەرگە ئويۇلغان ئوچاقتا قۇرۇق قازان ئېسىقلىق ، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوت چۆرىسىدە

ئۇچ چۆگۈن ۋە قاياناپ تۇرغان بىر ساماۋار بولۇپ ، شۇ يەردە مەشرەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرىدۇ .

ئايۇان ئىشىكى ئالدىدا ئۆمەر شاڭيۇ ، باسىت ۋە ھاشىمبايلار مەسلىھەتلەشمەكتە .

ھاشىمباي : شۇنداق قىلىپ نۇرلارنىڭ ھېچبىر ئىز - دېرىكى بولمىدىما شاڭيۇكا ؟

شاڭيۇ : شۇ قاچقانچە يوقالسىلا بولدىغۇ ھارامزادىلەر .

ھاشىمباي : قىز تالالىق قىلغۇچىمۇ ئۆزلىرى ، ئوغۇل ئۆيلەگۈچىمۇ ئۆزلىرى بولدىلا - دە ، شاڭيۇكا .

شاڭيۇ : باشقا گەپنى قويىلى ، خوش ھاشىمباي ، جامائەت بولسا يىغىلىپ بولدى .

باسىت : مەزىنلەرمۇ سېيىت بىلەن غۇنچەمگە ئاتا تۇنقۇزۇپ كېلىشتى .

ھاشىمباي : ئۇنداق بولسا ، يىگىتلەرنى چاپسان ئېلىپ كېلىش كېرەك .

شاڭيۇ : يۇگۇر باسىت ، سەن بارغىن .

باسىت : خوپ ، ھازىر يەتكۈزۈپ كېلىمەن . (چىقىدۇ)

شاڭيۇ : ھاشىمباي ، نىكاھلىققا قويىدىغان نەرسىلەرنى سەن قوي . (مەشرەپكە) ھەي مەشرەپ ، مېھماندارلارغا يەنە بىر قاتار چاي قۇيۇپ چىق . (ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ ، مەشرەپ چۆگۈن كۆتۈرۈپ مېھمانخانا تەرەپكە كېتىدۇ .)

ھاشىمباي : جانان ھېچ كۆرۈنمەيدىغۇ . (ئىچكىرىگە بويلاپ قارايدۇ .) شەرۋان ئاغىچا بىلەن بۇگۈن بىر ئۇچراشساق بولاتتى . (يانچۇقىدىن كىچىك قۇتىنى ئېلىپ ناسۋال چېكىدۇ ، ئۇچ - تۆت تال ناسۋالنى پۈركۈپ) ئاغىچا ئاخىر بۇ تويىنى قىلىپ كەتتى... ئالدىغا كەلگەننى دەسسەپ ، كەينىگە كەلگەننى تېپىپ تۇرىدىغان شاڭيۇنىمۇ كۆندۈردى - دە ، بالا

خوتۇن . (شاڭيۇ ياغلىق قىلىپ يىرتىلغان بىرقاز-چە پارچە چىت ، بىر كىيىملىك رەخت ۋە پۇل سېلىنغان بىرنەچچە كىۇنىۋېرت كىۆتىۇرۇپ چىقىدۇ .)

شاڭيۇ : ماۋۇ رەخت بىلەن پۇل نىكاھ ھەققى ئۇچۇن خا-تىپ ئاخۇنۇمغا ، (ھاشىمبايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ تۇرىدۇ .) ماۋۇ لوزۇڭ بېگىمگە ، مانا بۇلار ئىك-كى يايىسىغا . (يىراقتىن ئۆلەن ئاھاڭى ئاڭلىنى-دۇ .)

ھاشىمباي : بىۇ تىويىنىى ناھايىتى بېخىللىق بىلەن ئۆتكۈزۈ-ۋاتىدىلا ـ دە ، شاڭيۇكا . ھېچبولمىسا ، خاتىپ ئاخۇنۇم بىلەن لوزۇڭ بېگىمگە بىرىدىن تون ياپساق بولاتتى .

شاڭيۇ : ئۇمۇ بولۇپ قالار ، توي بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمەيدۇ . ھېلىمۇ ئۇچ ـ تۆت كۈندىن بېرى يۇرتقا ئاش بېرىۋاتىمىز .

ھاشىمباي : ئەلۋەتتە ، ھۆرمەتلىرى چوڭ بولغاندىكىن ، ئىشنى-مۇ چوڭ تۈتۈش كېرەك . (داپ ـ دۇمباق ، ئۆلەن ئاۋازلىرى يېقىنلىشىدۇ .)

شاڭيۇ : ئەنە ئۇلارمۇ كېلىپ قالدى . باشقا گەپنى قويايلى . ماۋۇ ئىككىسى مەزىنلەرگە ، قالغانلارغا مانا بىر-دىن ياغلىق . (ياغلىقلارنى بېرىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ ، سىرتتىن ئۆلەن ۋە بارىكاللا قىچقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ .)

ئۆلەن

مەستۇ ھەيران بولۇپتىمەن
شۇبۇ كۈنلەردە .
ياتسام كېچە ئۇيقۇم كەلمەس
قارا تۈنلەردە .

(بىر توپ ياشلار داپ - تەمبۇر چېلىپ ، بارىكاللا قىچقىرىپ سەھنىگە كىرىدۇ .)

هاي - هاي ئۆلەن ، هاي ئۆلەن ، گۈل قايدا بار
يار - يار .
بىر ياخشىغا بىر يامان هەر جايدا بار يار - يار .

(ئىككى كىشى ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ .)

هاي - هاي ئۆلەن ، هاي ئۆلەن ، بارمۇ هايات
يار - يار .
قارچىغىدەك بويلىرىڭغا بولدۇم سەييات يار - يار .

هېزىم : بېقىشىپ ئويناڭلار ، بېقىشىپ . (ئۇسسۇلچىلار بىر- بىرىگە قارىشىپ شەرەت قىلىپ ئويناىدۇ .)

1-يىگىت : توشقان سوققان قوللىرىڭدىن !
هاي - هاي ئۆلەن ، هاي ئۆلەن ، مەن نە قىلاي
يار - يار ،
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكنى پارە قىلاي يار - يار .
هاي - هاي ئۆلەن ، هاي ئۆلەن ، قار كېلىدۇ
يار - يار ،
بەرگى خازان تونىنى كىيىپ يار كېلىدۇ يار - يار .
بەرگى خازان تونىڭ بەرگى تولا يار - يار ،
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دەردى تولا يار - يار .
ئەگىم - ئەگىم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ يار - يار ،
كىمخاب تونغا پۈركىلىپ قىز كېلىدۇ يار - يار .
قىزىل - قىزىل پىيازنىڭ پوستى تولا يار - يار ،
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دوستى تولا يار - يار .
قارا - قارا قارغىلار خاماندىدۇر يار - يار ،
ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار - يار .

(ناخشا ـ ئۇسسۇل ئاياغلاشقاندا ئىچكىرىدىن باسىت چىقىدۇ .)

باسىت : پەتە ئوقۇشقا باشلىدى . قېنى يىگىتلەر ، ئىچكىرى-رەك كىرىپ مېھمانخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق تۇرۇڭلار .

قولدىشى : سىيىت بېگىمنى ئوتتۇرىغا ئېلىڭلار .

ھېزدىم : ھەي يىگىت قولدىشى ، سىيىت بەگنىڭ تۇمىقىنى چۆكۈرۈپ قوي . (يىگىت قولدىشى سىيىتنىڭ تۇ-مىقىنى پىشانىسى تەرەپكە بىسىپ قويىدۇ . ھەمە-سى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بىلەن ئايۇان ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ .)

مەشرەپ : (چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىقىپ ، ئوتنىڭ ئالدى-غا باردى .) ۋاي ئىستەي ، غۇنچەمدەك چىرايلىق ، چېچەن قىز باينىڭ قوپال ، ماڭقا ئوغلىغا خوتۇن بولۇپ كېتەرمۇ ؟ ياق ، نۇرمۇ بوش كەلمەيدۇ . ئۇ-نىڭ يۇرىكى قاپتەك بار ، بۇگۈن پەيتنى قولدىن بەرمەس ، نەدە بولمىسۇن يېتىپ كېلىدۇ . ئۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ يېرىم كېچىدە مۇشۇ باغقا كەلگىنىنى سېزىپ قالدىم . غۇنچەمنى ئېلىپ قېچىشىنىڭ كويىدا يۇرسە كېرەك . بىراق ، بۇلار غۇنچەمنى بىرنەچچە كۈن ئۆيگە سولاپ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ قويدى ـ دە ، نۇرنىڭ كەلگىنىنى ھەدەمگە ئېيتمىدىم . ئاپام : «بىزمۇ كەمبەغەل بىر ئىشلەمچى ، نۇرمۇ ئىشلەمچى تۇرۇپ ، سەن نېمىشقا خوجايىنلارغا بولۇشۇپ ئۇلار-نى پايلاپ يۇرىسەن ـ ھە ، يېتىملارنىڭ زىيىنى ئۇ-چۈن ئىشلەش ئۇياتسىزلىق ئەمەسمۇ ؟ » دەپ تىللە-غاندىن بېرى بىچارىلەرنى ماراپ يۇرمەيدىغان بول-دۇم . (كۆچىلىك نىكاھتىن قايتىشىپ مۇبارەكلە-شىپ ، ئىچكىرىدىن چىقىشىدۇ . داپ ، تەمبۇر چال-

غانلار : «بىز قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگىلى بارايلى» دەپ تالاغا چىقىپ كېتىدۇ .)

2-يىگىت : بالىلار ، سېيىتجانىڭ يۇرىكى پوكۇلداۋاتىدۇ . (سېيىتقا) قورقما ماڭمايمىز .

1-يىگىت : ئۇخلاپ قالما يەنە بۇگۈن .

ھېزىدىم : ئۇخلاپ قالسا ئۆگزىنى تېشىپ سۇ قۇيمىز .

سېيىت : ئۆلگۈڭ كەلسە شۇنداق قىلارسەن .

ھېزىدىم : ھەر يوغان سۆزلىگەنلەرنى كۆرگەن بىز ، ئۆيلەنگەن يىگىت ! بۇگۈن سىز ئۇندىمەيدىغان كۇن .

2-يىگىت : ئۆزۈڭلار بىلىڭلار دېمىسەڭ ، تام تېشىپ تېرىق ئالىدىغان ، مۇز تېشىپ بېلىق ئالىدىغان بۇ ھېزىم گۇتۇدىن بالاغا قالمىسەن - دە ، بۇگۈن . (كۇلكە)

ھېزىدىم : ئۆز ئەمرىڭىزگە ئالدىڭىزمۇ دېمسە ، گۆشىيىپلا تۇرۇۋالدىڭا سېيىت . مانا مەن سېنىڭ ئۇچۇن ئالدىم دەپ قويدۇم .

1-يىگىت : نىكاھ ھېزىمگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ - دە ، ئەمىسە .

2-يىگىت : ئۇنداق دەپ قويساڭ ، بۇ بىغەرەز كۆشۈكىگە كىرىۋالمىسۇن يەنە . (كۆپچىلىك كۇلۇشىدۇ .)

1-يىگىت : بىراق ، شاكاراپقا چىلانغان ناننىڭ يېرىمىنى سېيىت يېدى - دە .

باسىت : ھاي بالىلار ، بىمەنە گەپنى قويۇڭلار .

ھېزىدىم : ھېچقايسىڭلار تاراپ كەتمەستىن يىگىت قولدىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار . قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچە شۇ يەردە يەنە بەزمە قىلىپ ئولتۇرىمىز . (يىگىتلەر چىقىپ كېتىدۇ .)

شاڭيۇ : (ئۆيدىن ئالدىراپ چىقىپ) مەشرەپ ، باغنىڭ يان ئىشىكىنى ئېچىۋەت ، جامائەت شۇ تەرەپ بىلەن چىقىپ كېتىدۇ . (شاڭيۇ كىرىپ كېتىدۇ . مەشرەپ باغ تەرەپكە يۇگۇرۇيدۇ . يىراقتىن داپ - دۇمباق ۋە

ئۆلەن ئاۋازى كېلىدۇ . ئازدىن كېيىن تالا تەرەپتىن تۇرغان يەنە ئىككى كىشى ساندۇق ، ئورۇن - كۆرپە ، بوپىلارنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىدۇ . ئىچكىرىدىن پاتەمخان بىلەن تۇرغان بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋالىدۇ ، تۇرغان ئۆزلىرىنىڭ تەييار ئىكەنلىكىنى كۆزۈڭە باشقا شەرەتلەر بىلەن ئۇقتۇرىدۇ .)

پاتەمخان : (تۇرغانغا قاراپ)

ئاق يوللۇق بولۇڭلار ،
ئاق يوللۇق بولۇڭلار .
ئىشىڭلار ئىلگىرى بولسۇن ،
يۈزۈڭلار يورۇق بولسۇن .
كېلىن ئايىغى ياراشسۇن ،
كەلگەن يولى ئاق بولسۇن .

(بوپا كۆتۈرۈپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئىككى بىلىكىگە ياغلىق باغلايدۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ساندۇق ، بوپىلىرىنى قويۇپ ، قايتىپ تالا تەرەپكە كېتىدۇ . تۇرغان پاتەمخاننىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ باشقىلاردىن ئايرىلىپ قالىدۇ .)

پاتەمخان : (بوش ئاۋاز بىلەن) ھە ، تۇرغان ، ئىشىڭلار قانداق-راق ؟

تۇرغان : جايىدا ، شاڭيۇنىڭ ئۇچ ئېتىنى ئېگەرلەپ كۆزلەك-تىكى ئەسكى تامغا ئاپىرىپ قويدۇق .

پاتەمخان : نۇرلار ھازىر قەيەردە ؟

تۇرغان : نۇر بىلەن ئامانتاي مۇشۇ تۇرقىدا (باغ تەرەپنى شەرەت قىلىپ) باغدا مۆكۈپ ياتىدۇ . ھېلىقى ئىشىنى توغرىلىيالمىدىڭىزمۇ ؟

پاتەمخان : ھەئە ، مەن قىز يەڭگىسى بولۇپ تەينىلەندىم .

تۇرغـان : ياخشى ، جايىدا .

پاتەمخان : ياڭاللا ، (مەيدىسىنى تۇتۇپ) تۇيۇپ قالسا قانداق قىلارمىز . شاڭيۇ ھەممىمىزنىڭ قېنىنى ئىچىدۇ .

تۇرغـان : خاتىرجەم بولۇڭ . بىز سىزگە گەپ كەلتۈرمەيدىغان قىلىپ ئىشنى توغرىلايمىز .

پاتەمخان : نېمە بولسا مەيلىى ، سىلەر سەگـەك بولۇپ تۇرۇڭلار . سېيىت ئۆيگە كىرگۈچە مەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىمەن .

تۇرغـان : ھەببەللى ، جايىدا . (تالاغا چىقىپ كېتىدۇ . تاشقىرىدا قىزنىڭ يىغا ئاۋازى ، كېيىن ئات ، ھارۋا ۋە كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ . ئىككى ئەر كىشى غۇنچەمنى زىلچىغا سېلىپ كـۆتـۈرگـەن ھالدا ئۈچ ـ تۆت خوتۇن بىلەن بىللە كىرىدۇ . شەرۋان ئۈچىسىغا ئۈكە تۇتۇلغان چاپان ، بېشىغا ئالتۇن قاداق ۋە تىتىرەپ تۇرىدىغان ئالتۇنگۈل قادالغان بۆك كىيگەن ھالدا بىرنەچچە خوتۇن بىلەن ئايۇان ئىشىكىدە تەكەببۇرانە كۇتۇپ تۇرىدۇ . ھويلىغا قورايدىن گۈلخان سېلىنىدۇ . پاتەمخان ، يەنە ئۈچ خوتۇن غۇنچەم ئولتۇرغۇزۇلغان زىلچىنىڭ تۆت ئۈچىدىن تۇتۇپ چىن قىچقىرىدۇ .)

يىغلىما قىز ، يىغلىما ، تويۇڭ بولدى ،
كىمخاب گۈللۈك كۆشۈكە ئۆيۈڭ بولدى .

يىغلىما قىز ، يىغلىما ، خۇش بولۇرسىز ،
قارچىغىدەك يىگىتكە دوست بولۇرسىز .

يىغلىما قىز ، خۇش بولغىن ، تويلىشىڭدۇر ،
ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر .

يغلىما قىز ، يىغلىما ، بەختىك بولۇر ،
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈكە تەختىك بولۇر .

يىغلىما قىز ، ساڭا بۇگۈن بەخت بېقىپتۇ ،
كۆشۈكەڭگە ئالتۇندىن مىخ قېقىپتۇ .
ئاپتۇۋۇدا سۇ قۇيسام ئىلىمايدۇ ،
قىز ئانىسى ئۆگەيمىكىن يىغلىمايدۇ .

(ھېلىقى ئىككى ئەر كىشى زىلچىنىڭ ئىككى تەرە-پىدىن تۇتۇپ غۇنچەمنى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان ئوت ئۈستىدىن ئۈچ قېتىم ئايلاندۇرۇپ ، ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىشىدۇ . قالغانلار ئارقىسىدىن كىرىدۇ . قىزنىڭ پە-غانلىق يۈرەك دولقۇنى ۋە سىرلىق جىملىقنى ئىپادە قىلغۇچى مۇزىكا . نۇرۇم قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە ئېھتىياتـ چانلىق بىلەن كېلىپ ئىچكىرىنى تىڭشايدۇ .)

نـــۇرۇم : (تەنە بىلەن) يىغلىما قىز ، خۇشال بولغىن ، تويلە-شىڭدۇر ، ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت سىردىشىڭ-دۇر . ھىم ! ئالۋاستىلار !... كىم بىلەن كىم سىر-داش ئىكەنلىكى (مۇشتىنى تۇرۇپ ئالغا سوزىدۇ) ھازىر سىلەرگە ئاشكارا بولىدۇ . جازانىخورنىڭ ماڭقىسى ھېچقاچان غۇنچەمگە «ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت» بولالمايدۇ . (پاتەمخان ئىچكىرىدىن چىقىپ ئەتراپىغا ئەنسىرەپ قارايدۇ .) پاتىمىدە ، پاتىمىدە !

پاتەمخان : (نۇرۇمنى كۆرۈپ كېلىپ) نۇرۇممۇ سەن ؟

نـــۇرۇم : ھەئە . (قولى بىلەن شەرەت قىلىدۇ ، پاتەمخان ئۇ-نىڭ يېنىغا بارىدۇ .)

پاتەمخان : تەييارمۇ سىلەر ؟ تۇرغانلار قېنى ؟

نـــۇرۇم : ھەئە تەييار ، كۇتۇپ تۇرىمىز . تۇرغان ئەتراپنى بايقاپ يۈرىدۇ . ئامانتاي بولسا ئەنە ، شاپتۇللۇقتا

مۆكۈپ تۇرىدۇ .

پاتەمخان : غۇنچەم ئەنسىرەپ بۆلەكچىلا بىسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ . ئۆزىنىڭمۇ ساقلىقى يوق . شۇ بالىنىڭ يۆتىلى تۈتۈپ قاپتۇ .

ن ـ ـ ۇرۇم : بىزنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىمىزنى ئۇقتىمۇ ؟

پاتەمخان : ئۇقتى ، مەن ھەممە ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرد ـ مەن .

ن ـ ـ ۇرۇم : پاتىمدە ، بىز سىلىگە تاغدەك ئىشىنىمىز ، ئۆيىڭچى جىمىمدىمۇ تېخى ؟

پاتەمخان : ھازىر ھەممىسى بوتقا ئاش ئىچىشۋاتىدۇ .

ن ـ ـ ۇرۇم : مۇشۇ پەيت ئەمەسمۇ ؟

پاتەمخان : ياق ، ھازىر ئايۇاندىمۇ ، مېھمانخانىدىمۇ كىشى جىق ، ئىچكىرىكى ئۆيدە شاڭيۇ بىلەن لوزۇڭ بار . ئۇنىڭ ئىككى يايىسى ئايۇاندا ئاچ قالغان مولۇنلار ـ دەك مارىشىپ يۈرىدۇ .

ن ـ ـ ۇرۇم : ئۇ تىرىكتاپلار شەھەرگە كىرىپ كەتمەمدىكىنە ؟

پاتەمخان : لوزۇڭ شاڭيۇنىڭكىدە قونىدىكەن .

ن ـ ـ ۇرۇم : ئۇلار نەشىنى چېكىۋېرىپ ، ھېلىلا كومىشىيدۇ . غۇنچەمنى باشلاپ چىقىرىۋېرىش كېرەك .

پاتەمخان : يەنە ئازراق سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار . بوتقا ئاشمۇ ئىچىلىپ بولغاندۇ . كىشىلەر بىرئاز سىلىكسۇن . (ئىچكىرىدىن غۇنچەمنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر قايتىپ چىقىشىدۇ . نۇرۇم ئۆزىنى دالدىغا ئالىدۇ . پاتەمخان بىرئاز ھودۇققاندەك بولۇپ ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ .)

ب ـ ا س ـ ـ ت : (قايتقۇچىلارنى ئۇزىتىپ) ئاغىچا ئەتە ھەممىڭلار ـ نىڭ چىللاقتا كېلىپ بېرىشىڭلارنى تەكلىپ قىل ـ دى .

قايتقۇچىلار : ئوبدان ، بولىدۇ ، (سەھنە جىم ، مۇزىكا . نۇرۇم

يەنە بىتاقەت ھالدا كۆرۈنىدۇ . ئاسماندا بىر پارچە قارا بۇلۇت ئاستىدىن ئاي ئاستا چىقىشقا باشلايدۇ .)

ن ـ ـ ۇرۇم : ئەتتەڭەي ، ئەمدى چىقسا بولاتتى . (ئامانتاي كىلىدۇ .)

ئامانتاي : نۇر ، نې بولۇپ جاتىر ؟

ن ـ ـ ۇرۇم : تىش... (قولىنى ئارقىسىغا سوزىدۇ) ئەنە ئۇلار چىقىپ كېلىۋاتىدۇ . (پاتەمخان توي كىيىمى بىلەن تولۇق بېزەلگەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىپ كېلىدۇ .)

غ ـ ۇنچەم : نۇرۇم !... (ئۆزىنى نۇرۇمنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ئۆپكىدەيدۇ .)

ن ـ ـ ۇرۇم : جېنىم غۇنچەم ، (غۇنچەمنىڭ بېشىنى سىلايدۇ) بولدى ، يىغلىماڭ ، سىز ئۇچۇن جېنىم پىدا . (غۇنچەم مەيدىسىنى تۇتۇپ يۆتىلىدۇ .) نېمە بولدى ، يۆتىلىپ قاپسىزغۇ ؟

غ ـ ۇنچەم : يۇرىكىم...

ن ـ ـ ۇرۇم : غۇنچەم ، ئەمدى قۇتۇلدىڭىز . بىز ئۇچۇن دوزاخقا ئايلاندۇرۇلغان بۇ مەھەللىدىن كېتىپ ، تاغ ئارىلىرىدا ئەركىن كۇن كەچۇرىمىز .

پاتەمخان : بولدى جېنىم بالىلىرىم ، بۇ يەردە تۇرماڭلار ، قېچىڭلار ! (تۇرغان كېلىدۇ .)

تۇرغ ـ ان : پاتىمىدە ، بالاغا قالماسلىقىڭىز ئۇچۇن سىزنى باغلاپ قويۇپ كېتىمىز . (تاشقىرىدىن سېيىتنى قىزنىڭ يېنىغا كىرگۇزۇپ قويۇش ئۇچۇن كېلىشۋاتقان يىگىت لەرنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ .)

پاتەمخان : ۋاي ، تاپقان ئەقلىڭلاردىن ئۆرگىلەي ، سېيىتنى ئېلىپ كېلىشىۋاتىدۇ . چاپسان بولۇڭلار . مانا باغلاڭلار ، كېتىڭلار . (قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ تۇرىدۇ ، ھەمىسى ئالدىراپ كېلىشىدۇ .)

تۇرغان : ئامانتاي ، جېڭگىنىڭ قولىنى بايلا ، نۇر پوتاڭنى شەش ! (ئامانتاي ئالايىتەن بېلىگە ئورنۇالغان ئارغامچا بىلەن پاتەمخاننىڭ قولىنى باغلايدۇ . تۇرغان نۇرنىڭ پوتىسى بىلەن ئاغزىنى تاڭىدۇ .)

ئامانتاي : ھەي قايران جېڭىشسە ، بىزگە تاماق جاساپ بەرگىن قولىڭدى ئۆزىمىز بايلادىققۇي . (پاتەمخاننى قارىياغاچقا باغلاپ قويۇشىدۇ .)

غۇنچەم : جېنىم پاتىمىدە ، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى ئۆلسەمۇ ئۇنتۇمايمەن . خوش ، تىرىك بولساق بىر كۈنى كۆرۈشەرمىز ! (پاتەمخاننى سۆيىدۇ . ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلىدۇ . تاشقىرىدىكى ئاۋازلار يېقىنلىشىدۇ .)

تۇرغان : پالاكەت باستى ، قېچىڭلار ! ئامانتاي ، سەن ئالدىدا ئېتىز ئارىلاپ ماڭ ، مەن كەينىڭلاردىن بايقاپ ماڭىمەن .

(مۇزىكا)

نۇرۇم : خوش ، مېھرىبان پاتىمىدە ، ئامان بولۇڭ !

غۇنچەم : خوش !... (ئۇلار كېتىدۇ . پاتەمخان بېشىنى لىڭشىتىپ قالىدۇ . بىرئاز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ ، مۇزىكىنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىدۇ . تاشقىرىدىن ئوچ - توت يىگىت بىلەن سېيىت كىرىدۇ .)

2-يىگىت : ئىككى ئوچىنى يوقتىپ چىڭ چىگىۋەتتىم . (قولياغلىقىنى سېيىتنىڭ بوينىغا چىگىپ قويىدۇ .) قىز قولى بىلەن ھەرگىز يېشەلمەيدۇ . «چىشىڭىز بىلەن يېشىڭ»دە ، جۇمۇ .

يىگىت قولدىشى : ياغلىقنى چىشلىگەندە مەڭزىگە چوككىدە بىر-
نى سۆيۈۋالسەن . شۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلار
ئېچىلىدۇ .

1 - يىگىت : ھەم بىر - بىرىڭلارغا ئىسسىق ئۆتۈشىدۇ ،
دېمەمسەن .

ھېزىم : بىزگە قىلغان قوپاللىقىڭنى قىزغا قىلساڭ ،
كۆڭلى توڭلاپ قالىدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن
ئىسسىتىمەن دەپ چىلتەك ئېتىپ ئاشكۆكە-
لىرىنى سەپكەن بىلەنمۇ ئېرىمەيدۇ .

يىگىت قولدىشى : يۈرۈڭلار ، ئەمدى سېيىتجاننى قىزىنىڭ يېنىغا
ئەكىرىپ قويايلى . (ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە
ئىشكىنى يەنە بىر يەڭگىسى تاقىۋالىدۇ .) يە-
گىتلەر رەخت ياكى پۇل بېرىپ بىرئاز سودە-
لىشىپ ، ئىشكىنى ئېچىپ ئېچكىرى كىرىپ
كېتىدۇ ، يىراقلاردا ئىتلار قاۋايدۇ . مۇزىكا
ئەنسىز ئاۋازدا ئويناىدۇ . ئاندىن كېيىن ئىچ-
كىرىسىدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ يە-
گىتلەر قالايمىقان چېقىدۇ .)

يىگىت قولدىشى : قىز نەگە كەتتى - ھە ؟

ھېزىم : كۆشۈكىدە بولمىغاندىن كېيىن جېنىنى بىر
ياققا ئالدى - دە ، ئۇ قىز .

يىگىت قولدىشى : جېنىنى بىر ياققا ئېلىپ ، بىر كىشى ئۇنى
بوغۇزلىماقچىمىكەن . ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە
ھېزىم .

ھېزىم : ھوي ، مەن ھاشىمباينىڭ ئىنىسى دەپ تولا
يوغان سۆزلىمە ، قاچقاندۇ دېگەن گەپ .

1 - يىگىت : گەپ تالاشماڭلار ، قىزنى ئىزدەش كېرەك .
(شەرۋان ئوغۇل يەڭگىسى بىلەن چېقىپ كې-
لىدۇ .)

شەرۋان : مەشرەپ ، ھوي مەشرەپ ، قېنى سەن ؟
مەشرەپ : (كۆزىنى ئۇۋۇلاپ چىقىپ) نېمە ، نېمە بولـ
ـدى ھەدە ؟
شەرۋان : نەدە ئۇخلاپ قالدىڭ ، ئاپاڭ نەگە كەتتى ؟
مەشرەپ : تاڭەي ، ئاشخانىدا ئۇخلاپ قاپتىمەن .
شەرۋان : ئىزدە ، ھازىر تاپ . (مەشرەپ ھودۇقۇپ ئار ـ
قىغا كېتىدۇ .) شەرمەندىلەر نەگە كەتكەندۇ ؟
(ھەر تەرەپنى ئىزدىشىدۇ . يىگىت قولدىشى
پاتەمخاننى كۆرۈپ قالىدۇ .)
يىگىت قولدىشى : ماياققا كېلىڭلار ، ھاي مايااقا ، يەڭگىسى ما ـ
يەردە باغلاقلىق تۇرىدۇ . (ھەممىسى پاتەمخان ـ
نىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدۇ . شاڭيۇ قىلىچلىق
ئىككى ياپى بىلەن چىقىپ كېلىدۇ .)
شاڭيۇ : نېمە گەپ ، بۇ قانداق ئىش ؟ يېشىڭلار بۇنى !
(پاتەمخاننى يېشىدۇ .) ھەي جەددال ، قىز
قېنى ، سېنى كىم باغلاپ قويدى ؟
پاتەمخان : . . .
شەرۋان : ھوي لالما ، جاۋاب بەرمەمسەن ؟ (تېپىدۇ)
پاتەمخان : . . .
ھېزىم : بۇرۇقتۇرما بولۇپ ھالىدىن كېتىپتۇ . يەنە
سوراق سوراۋېرەمسىلەر پاتىمىدەمدىن ؟
شاڭيۇ : (ھېزىمغا) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرـ
ـسەن ؟
ھېزىم : ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى بىز شاڭيۇكا !
شاڭيۇ : يوقال مېنىڭ ھويلامدىن ، ھېلى نېمە ئىكەنـ
ـلىكىڭنى كۆرسىتىمەن بىكار .
ھېزىم : (چىقىپ كېتىۋېتىپ ، يوشۇرۇن ئاۋازدا
ئۆز ـ ئۆزىگە) ئەقىللىق قىز ئۆز جايىنى
تېپىپتۇ .

شەرۋان : (يەڭگىگە) ئۆزۈڭ نەدە قالدىڭ... گەپ قىل ھوي ، ئاغزىڭغا سامان تىقىۋالدىڭمۇ ؟

يەڭگە : غۇنچەمنى پاتەمخان ھاجەتكە ئاچقىپ كەتكەنىدى .

شەرۋان : بۇ پەقەت نۇرنىڭ ئىشى ، غۇنچىنى پايلاپ تۇرۇپتىد- كەن دۆيۈز .

شاڭيۇ : ئەستاغپۇرۇللا !

1 - يايى : توغرا ، بۇ خوتۇننى باغلاپ قويۇپتۇ - دە ، قىزنى ئېلىپ قېچىپتۇ .

2 - يايى : ۋارقىراپ كەتسە كىشىلەر تۈيۈپ قالىدۇ ، دەپ قا- راڭلار ئېغىز - بۇرنىنى تېڭىۋەتكىنىنى ، ناھايىتى ياماڭ ئوغرىكەن ئۇ .

شاڭيۇ : خەپ نۇر ، بىر قوشۇق قېنىڭنى ئىچمىسەم توختاپ تۇر . مەشرەپ ، باستىنى قىچقار . پۇتۇن ئونبېشد- لىرى بىلەن ئاتلانسۇن . (مەشرەپ ماڭىدۇ .) يۇ- گۇر چاپسان ! (مەشرەپ يۇگۇرۇپ كېتىدۇ ، يد- گىت قولدىشىغا قاراپ) يۇگۇر ، سەن بېرىپ ھا- شىم ئاكاڭنى قىچقىرىپ كەل . (يىگىت قولدىشى يۇگۇرۇپ چىقىپ كېتىدۇ ، يايىلارغا قاراپ) سد- لەرمۇ ئاتلىرىڭلارنى توقۇڭلار ، مەن لوزۇڭ بې- گىمدىن بۇيرۇق ئاچقىپ بېرىمەن . ھارامزادىلەر- نى قوغلاپ تۇتۇش كېرەك . يەرنىڭ قەرىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ سۆرەپ چىقىش كېرەك . ئەستاغ- پۇرۇللا ، (ساقلىنى سىقىمدايدۇ) بۇ نېمىدېگەن رەسۋاچىلىق - ھە ؟ !... (ھەممىسگە ئالىيىپ قا- رايدۇ . شەرۋان زەھەرلىك تۈس ئالىدۇ . باشقىلار قورقۇپ ئارقىسىغا داجيىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئۇچىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شاڭيۈنىڭ هويلىسى . ۋاقىت كەچ كۈز بولۇپ دەرەخ-لەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغايغان ، ئۇ يەر - بۇ يەردە خازانلار توپلانغان ، غۇنچەم ئېغىر سىل بىلەن ئاغرىق . ئۇنىڭ بىلەكلىرى باغلانغاندا چىگە پېتىپ يارا بولۇپ قالغان جايلىرى ۋە يۈزىدىكى قامچا يېرىۋەتكەن يارىسى تېخى ساقىيىپ كەتمىگەن . غۇنچەم پېشايۋاندىكى بىر پارچە بورا ئۈستىدە تامغا يۆلەنگەن هالدا غەمكىن ناخشا ئېيتىدۇ .

سەن تىرىك دەمسەن مېنى ؟
مەنغۇ تىرىك ئۆلگەندىمەن .
تىرىك ئۆلگەن يارىمنىڭ
ئوتىدا كۆيگەندىمەن .

مەن ئۆلۈپ تۇپراقتا ياتسام ،
كىم مېنى ياد ئەيلىسۇن .
دوستلىرىم غەمكىن بولۇپ ،
دۇشمەنلىرىم شاد ئەيلىسۇن .

ئۇھ جېنىما ! (كالتە يۆتىلىپ مەيدىسىنى تۇتىدۇ) رەھمەتلىك ئاپا ! شۇم پېشانە قىزىڭنى نېمىشقىمۇ تۇغقان بولغىيدىڭ . قىزىم مۇشۇنداق قارا كۈنلەرگە قالار دەپ ئويلىمىغانسەن ، ئەگەر ئويلىغان بولساڭ نۇرۇم ئىككىمىزنىڭ بەختىنى چوڭ توي قىلىمەن دەپ توسۇپ قويماس ئىدىڭ ، خەير . قورۇنما ئاپا ! يەرلىكىدە تىنچ يات . نۇرۇملار سولاقتا نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىغاندۇ ؟... ئىسىت تەلەيسىز-

لىك . (كالته يۆتىلىدۇ) ئۇھ يۇرىكىم . (ئىچكىرىدىن شەرۋان ياسىنىپ پاتەمخان بىلەن چىقىدۇ .)

شەرۋان : دۇنيادا ھەرقانچە ئەخمەق بولسا ، سېنىڭچە بولماس . قانچە كۈن ئاچتىن ـ ئاچ قوتانغا سولىنىپ كالىلار بىلەن ياتتىك ، باغلىنىپ ئىتتەك سۆرەلدىك ، قارىياغاچقا ئېسىلدىك ، ئۆلگۈدەك قامچا يېدىك ، يەنە نۇرنى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەنغۇ ؟

غۇنچەم : نۇرۇم مېنىك بۇلبۇلۇم ، مەن ئۇنىڭ باغرى قان غۇنچىسى ، تىلىم سۆزگە كېلىدىكەن ، مەن ئۇنى ئاغزىمدىن چۈشۈرمەيمەن .

شەرۋان : تىلىك كېسىلمىسۇن يەنە .

غۇنچەم : ئەمدى قورقىدىغان ھېچ يېرى قالمىدى . تىلىمنى كېسىپ تاشلىساڭلار ، دىلىمدا ياد ئېتىمەن .

شەرۋان : مەن ئارا بولمىسام شاڭيۇ ئاتاڭ ئانقۇزۇۋېتتى . نۇر ئۆمۈرلۈك سولاققا ھۆكۈم قىلىنىپ تىرىك قالدى ، سەن سولاققىمۇ چۈشمەي تاياق بىلەن قوتۇلدۇڭ .

غۇنچەم : سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا خار ـ زار بولۇپ قالغۇچە ئۆلگىنىمىز ئارتۇق ئىدى .

پاتەمخان : (شەۋاننىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ كۆز يۇمچىقلاپ) چوڭلار بىلەن گەپ تالىشىپ نېمە قىلىسەن قىزىم ؟ كېسەل بولغاندىكىن ، ئەھۋالغا قاراپ ئىش قىلساڭ بولىدۇ .

شەرۋان : تىرىك قالغىنىغا شۈكۈر قىلمايدۇ جۇۋاينىمەك ، (غۇنچە قىسقا ـ قىسقا يۆتىلىدۇ .) شاڭيۇ ئاتاڭدىن دۇئا ئال . ئېرىڭنىڭ ئايىغىغا يىقىل ، قىلغان گۇناھلىرىڭغا توۋا قىل ، شۇ چاغدىلا ساقىيىسەن .

پاتەمخان : بۇلار بولسا نادان ، تېخى ياش ، ياخشى ـ يامانىنىڭ

تېگىشى يەتمەيدۇ ، مۇشۇ بالىنىڭ ئەھۋالى كۆندىن - كۈنگە ئوساللىشىپ كېتىپ بارىدۇ ، ئەلۋەتتە ئاجىزنىڭ قاياشى ئاجىز ، مۇشۇنىڭ ئاستىغا بىر كۆرپە سېلىپ ، بېشىغا بىر ياستۇق قويۇپ بەرسەك بولاتتى .

شەرۋان : قىلغان ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ ، بۇ بۇزۇق .

پاتەمخان : بۇ بىلمىسە خۇدايىم ئۆزى بىلەر ، ئەمدى بىر كەڭچىلىك قىلسىلا خېنىم ئاغىچا .

شەرۋان : بوپتۇ ، سېيىتنىڭ ھۇجرىسىدىن بىر كۆرپە - ياستۇق ئاچىقىپ بېرىڭلار . مەن ھاشىمباينىڭ ئۆيىگە مەسلىھەت چاپغا بارىمەن . ئوغرى - يالغان ۋاقتى ، مەشرەپ ھويلا - ئارامغا ياخشىراق قارىسۇن .

پاتەمخان : ئوبدان ، مەن دەپ قويای . (شەرۋان تالا تەرەپكە چىقىدۇ . پاتەمخان ئىچكىرى كىرىپ كۆرپە - ياستۇق ئېلىپ چىقىپ ، غۇنچەمنى كۆرپىگە ئولتۇرغۇزۇپ ياستۇققا يۆلەپ قويىدۇ .)

غۇنچەم : بىكار قىلدىلا جېنىم پاتىمىدە ، بۇنى .

پاتەمخان : جېنىڭ ياماق قىينىلىپ كەتتى . بالام ، پۇت - قولۇڭنى سۇنۇپ يۇمشاققىنا بىرەم ئارام ئال .

غۇنچەم : مەن بەربىر بۇ كېسەلدىن ساقىيىپ كېتەلمەيمەن ، پاتىمىدە . كاشكى نۇرۇمنى بىر كۆرسەم ئىدى . (كۆزىگە ياش كېلىدۇ .)

پاتەمخان : بۇ باغرى تاشلار سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى . ئاھ - زارىڭ بىر كۈنى تەڭرىگە يېتەر ، نۇرنىمۇ كۆرۈپ قالارسەن ، تولا ھەسرەت چېكمەڭرەم قىلىم ، ئۆزۈڭنى ئايا . (غۇنچەمنىڭ بىلىكىدىكى يارىنى كۆرۈپ) توۋا ، دۇنيادا ئاجايىپ رەھىمسىز

ئادەملەر بار ـ دە ، قىز بالىنى مۇشۇنچە يارا بولۇپ كەتكۈچە باغلىغان بارمۇ ؟ ئاناڭ رەھمەتلىك بۇ بەـ لەكلىرىڭگە قىپقىزىل مارجانلارنى ئوراپ قويااتتى . مانا ئەمدى ھەممە يېرىڭ يارا ، قاچقانچە قۇتۇلۇپ كەتكەن بولساڭلارغۇ ، مۇنچە ئازابلارنىمۇ كۆرمەس ئىدىڭلار .

سەيىت : (قەپەستە كەكلىك كۆتۈرۈپ كىرىپ) مەشرەپ ، ھاي مەشرەپ ، قېنى سەن ، چاپسان ماڭ !

مەشرەپ : (قولىدا ئاتنىڭ نوختىسىنى كۆتۈرۈپ باغ تەرەپتىن كىرىدۇ .) نېمە بولدى ، ئالتۇن توشقان تۇتۇۋالغانـ دەك ۋارقىراپ كەتتىڭغۇ ؟

سەيىت : خۇش خەۋەر . (قەپەسنى ئېگىز كۆتۈرىدۇ .) بۇگۈن مېنىڭ كەكلىكىم باراتنىڭ كەكلىكىنى قاچۇردى .

مەشرەپ : ھە ، شۇمىدى ، مەن تېخى سەيىت نوچى ئوغرى قاچانىڭ تېغىنى ئۆرۈۋەتتىمىكىن دەپتىمەن .

سەيىت : خۇشاللىقىمنى سەن قەلەندەرگە ئېيتقان ئىسىت ئاغـ نىم .

پاتەمخان : ھوي بايۋەچچە ، بۇ قەلەندەرلىك قىلىپ كوچىدا نان تىلەپ يۈرگىنى يوق ، بىر پارچە نان ئۈچۈن ئانا ـ بالا ئىككىمىز كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەۋاتىمىزغۇ .

سەيىت : ئەمىسە بىزنىڭ نانىنى بىكارغا يېيىشەتتىڭمۇ ؟

مەشرەپ : كەچكىچە ئىت تالاشتۇرۇپ ، قۇرغۇي ئويناپ ، كەكـ لىك سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈپ ، تەييار نانىنى سەيىتجاذـ لار يەيدىكەن ـ دە .

پاتەمخان : ھە ، «ئاتام مازارغا شەيخ ، مەن تەييارغا شەيخ» دېـ گەن شۇ .

سەيىت : پېشانەڭگە يېزىلغان بولسا ، سەنمۇ شۇنداق قىلاتـ تىڭ .

مەشرەپ : تۇنۇگۈنكى سىيىتجان پىشانەڭنى ، خەت تونۇمىسامۇ ، قەيسىرىڭگە يېزىلدىكىن ، سىنچىلاپ بىر قاراپ باقاي . (سىنچىلاپ قارايدۇ .)

سىيىت : تېشىغا يېزىلاتتىمۇ ، ئۇستىخاندا بولىدۇ .

مەشرەپ : (سىيىتنىڭ پىشانىسىنى قولى بىلەن سىلاپ) ھېچنېمە يوق ، سىپسىداملىغۇ ؟

پاتەمخان : بىمەنە گەپ قىلمىشما ، يامان بولىدۇ .

سىيىت : ماڭە ـ ماڭ ، سەن بىلمەيسەن . (مەشرەپنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ ، نېرىدىن غۇنچەمنىڭ بېشىدىكى ياستۇقنى كۆرىدۇ ، قەپەسنى مەشرەپكە بېرىدۇ . مەشرەپ ئۇنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كېتىدۇ . سىيىت پىشايۋانغا كېلىپ) بۇ ئۆلۈككە مېنىڭ پەي ياستۇقۇمنى كىم قويۇپ بەردى ؟

پاتەمخان : ئاپاڭ .

سىيىت : بىكار گەپ ، بۇ پەسنىڭ قىزىنىڭ ئەمدى مېنىڭ ياستۇقۇمغا بېشىنى قويۇشىنى ئاپام راۋا كۆرمەيدۇ . (غۇنچەم يۆتىلىپ كېتىدۇ .)

پاتەمخان : ھوي ، ھەر ھالدا غۇنچەم سىنىڭ نىكاھىڭدىغۇ .

سىيىت : نۇر بىلەن قاچقان بۇ بۇزۇقنى مەن ئاللىقاچان قويۇۋەتكەن . قولىنىڭ ئۇچىنمۇ تۇنجىنىم يوق . ئەمدى بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم ئەمەس ، مۇشۇ ئۆينىڭ قۇلى . (غۇنچەمگە دېۋەيلەپ) راستمۇ ، گەپ قىل ، ھەي ئۆلۈك !

غۇنچەم : (غەزەپلىنىپ) ساڭا گەپ قىلىدىغان تىلىم يوق ، ئال مەرەز ، ياستۇقۇڭنى ، چېكەڭگە تاڭ ! (پۇتۇن كۈچىنى يىغىپ ياستۇقنى سىيىتنىڭ بېشىغا ئېتىپ دۇم چۈشىدۇ . سىيىت غۇنچەمنىڭ ياقىسىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تىزلاندۇرىدۇ .)

سىيىت : كانىيىڭنى مانا مۇشۇنداق سىقىپ جېنىڭنى چىقىرىۋېتىمەن ، سىل كېسەل ، ئۆلۈك .

پاتەمخان : (سېيىتنىڭ قولىنى تارتىپ) بۇ بالىنى سىل قىلىۋەتكەن ئۆزلىرىڭ ئەمەسمۇ ؟ ! ئەمدى بىر يولىلا ئۆلتۈرەي دەمسەن بىچارىنى ، قويۇۋەت دەيمەن هوي تەلۋە !

سېيىت : مانا قويۇۋەتتىم ، (غۇنچەمنى ئىرغىتىپ پېشايۋاندىن تۆۋەنگە ئىتتىرىۋېتىدۇ .) مانا ئەمدى ساقىيىسەن . هاها... هاها... (كۈلىدۇ)

پاتەمخان : ۋاي خۇدايىمەي ، ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟ (يۈگۈرۈپ چۈشۈپ غۇنچەمنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزىدۇ .) هوي بىرەھىم ، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۈلىسەنغۇ . قاراپ تۇرماي سۇ ئېپكە .

سېيىت : تېخى مەن بۇنىڭغا سۇ ئەكېلىپ بېرىمەن ؟ (تۆۋەنگە سەكرەپ چۈشىدۇ .) مەن بۇنى هازىر هوشىغا كەلتۈرىمەن . (غۇنچەمنىڭ ئىككى چېچىدىن تۇتۇپ قاريىاغاچنىڭ تۈۋىگە سۆرەپ كېلىدۇ .)

پاتەمخان : ۋاي خۇدايىمەي ، ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان بولدى . مەشرەپ ، ۋاي مەشرەپ ، يۈگۈر ، چاپسان بول !

سېيىت : مانا ، سېنىڭ جايىڭ مەيەردە ، خازانىنىڭ ئۈستىدە يۈمشاق يات . (غۇنچەمنى خازانىنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ مەيدىسىگە بىر ـ ئىككىنى تىزلىۋېتىدۇ . ئۇ هوشسىز بولۇپ ياتىدۇ .)

پاتەمخان : غالجىر ئىت (سېيىتنىڭ كاچىتىغا بىر شاپىلاق ئۇرىدۇ .)

سېيىت : ۋاي ـ ۋاي ـ ۋاي زاڭقىم ، ۋاي دەللە ، (پاتەمخانىنىڭ ياقىسىدىن سىقىپ) ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن ، مانا ، مانا . (مۇشتلاۋاتقاندا مەشرەپ چىقىدۇ .)

مەشرەپ : هوي ماڭقا ، ئاپامنى قويۇۋەت . (نوختا بىلەن سېـ

يىتىنى ئۇرۇپ ئاجرىتىپ ئىتتىرىۋېتىدۇ . سېيىت يىقىلىدۇ .)

سېيىت : (يىغلامسىراپ) توختاپ تۇر ، سەن خۇمسىلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىسام .

پاتەمخان : خۇدا جاجاڭنى بەرسۇن زالىملار ! (سىرتتىن شاڭيۇ بىلەن باستىنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ . پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چۆچۈپ كېتىدۇ .)

شاڭيۇ : باست ، ماڭا قارا ، ھېلىقى ياقۇپنىڭ سېتىلغان ھارۋىسىنىڭ پۇلىنىمۇ قوشۇپ ئېپكەل .

باست : بولىدۇ ، بولىدۇ شاڭيۇكا .

شاڭيۇ : (كىرىدۇ) يەنە نېمە گەپ ؟

سېيىت : ماۋۇ قەلەندەرلەر ئىككىسى بىر بولۇپ ئۇرۇۋاتىدۇ .

پاتەمخان : ھۆرمەتلىك شاڭيۇم ! ماۋۇ بىچارە ئاجىزنى كۆرسەلە . (غۇنچەمنى كۆرسىتىدۇ .) ھاي بالام ، ئۇنداق قىلما ، ئۇۋال بولىدۇ دېسەم ئۇنىماي كېسەلنىڭ دەستىدىن ئاران تۇرغان بالىنى بوغۇپ پېشايۋاندىن تاشلىۋەتتى ، سۆرەپ يۇرۇپ دەسسەپ مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى ، قارىسىلا .

شاڭيۇ : (سېيىتقا) نېمىشقا ئۇنداق قىلىسەن ؟

سېيىت : مېنىڭ ئورۇن - كۆرپەمنى بۇ كېسەلگە سېلىپ بېرىپ ئېپلاس قىلىۋېتىپتۇ ، ئېلىۋالاي دېسەم باشلىرىمغا ئېتىپ تىللاۋاتىدۇ .

شاڭيۇ : كىم ياستۇق قويۇپ بەردى ، (پاتەمخانغا) سەنمۇ ؟

پاتەمخان : يوقسۇ ، مەن ئەمەس ، شەرۋانەمنىڭ رەھمى كېلىپ قاپتىكەن ، ئۆزى بۇيرۇق قىلدى .

شاڭيۇ : ئىززىتىنى بىلمىگەن بۇ ھارامزادە قولغا كەلگەن بەخت - سائادىتىنى ئۆزى ئاياغ ئاستى قىلدى . «ئىت ۋاپا ، خوتۇن جاپا» دېگەن مانا شۇ ، بۇنىڭغا قىلىدىغان رەھىمنى ئىتقا قىلىش كېرەك .

پاتەمخان : (چەتكە قاراپ ئۆز ـ ئۆزىگە) قاغا قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ .

سىيىت : ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ ، (غۇنچەمنى كۆرسەتسەپ) تېخى بىزنى زالىملار دەۋاتىدۇ .

شاڭيۇ : زالىملار ؟ ھىم... سەن لالما خوتۇنىنىڭمۇ نىيىتى بۇزۇق ، (قولىنى غۇنچەمگە شىلتىپ) مانىڭغا ئوخشاش ئېرىگە خىيانەت قىلىدىغان ، (پاتەمخانغا شىلتىپ) ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەگكەن يەردىن بەرىكەت ئۇچىدۇ . يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن ، (مەشرەپكە) سەن رودۇپايمۇ ئاناڭ بىلەن چىقىپ كەت بۇ يەردىن . (سىيىتقا) نەرسىلىرىنى ئاچىقىپ تاشلا . (سىيىت ئىچكىرىگە ماڭدۇ ، شاڭيۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ كېتىۋېتىپ) ئىلگىرى ـ كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە قەدەم باسقۇچى بولۇشما ، تۇزكورلۇق قىلىدىغانلار .

مەشرەپ : ئەمدى سېنىڭ ئۆيۈڭگە قەدەم باسقۇچە بىراقلا دۇزاخقا قەدەم بېسىش كېرەك .

پاتەمخان : توۋا ، ناپاك خوتۇنلار دېگىنىنى قارا ، ئۆيۈڭگە بەرداشكەت كىرگۈزىدىغان پاك خوتۇن شەرۋان ئاغا چىكەن ـ دە .

مەشرەپ : مەن شەرۋاننىڭ قانداق خوتۇنلۇقىنى بىلىمەن ، ئۇنىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى يالىلداپ تۇرغان ئالتۇنلار يېپىپ تۇرىدۇ .

پاتەمخان : (غۇنچەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى تۈزەپ مەيۈسلىنىدۇ .) ئىسىت ، ئىگە ـ چاقسى يوق قىزىم . (سىيىت بىر ئەسكى خۇرجۇن ، بىر كونا ئەسكى كۆرەك جۇۋا ، بىر جۇپ چورۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ مەشرەپنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىدۇ .)

سەيىت : ئاله لاقا ـ لۇقاڭنى قەلەندەر . (قايتىپ كىرىپ كېتىدۇ . مەشرەپ نەرسىلىرىنى خۇرجۇنغا تىقىپ ، غۇنچەمنىڭ يېنىغا بېرىپ بېشىنى تۆۋەن سالغان هالدا جىم تۇرىدۇ .)

پاتەمخان : ئەجەب خورلاندىڭ ئەقىللىق قىزىم . چىرايلىق ، سۈمباتلىق قارا كۆزۈم ، ماڭا بىر قارىغىنا ، بىزدىن مۇ ئايرىلىدىغان بولدۇڭ ، كۆزۈڭنى ئاچقىنا ، دادارلىشۋالايلى . (كۆزىگە ياش كېلىدۇ .)

شائىيۇ : (ئىچكىرىدىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ) هەي لالمىلار ! ئىتمۇ چاغ دېسە كېتىدۇ ، نېمە بېزىرىپ تۇرۇشسەن بۇ يەردە ، كەت دېگەندىن كېيىن كېتىشمەسەن ؟ !

مەشرەپ : (پاتەمخاننىڭ يېڭىدىن تارتىپ) يۇر ئاپا ، ئون نەچچە يىل ئىشلەپ ئاخىر ئىنتقا ئايلىنىپتىمىز ، كېتەيلى .

شائىيۇ : تەنە گەپ قىلماي يوقال هارامزاده . (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان كېتىشكە هازىرلىنىدۇ .)

مەشرەپ : شۇنچە يىل ئىشلەپ قۇرۇق قول چىقىپ كېتىمىزمۇ شائىيۇكا ؟

شائىيۇ : (ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ) نېمە ، نېمە دېدىڭ ؟

مەشرەپ : هەققىمىزنى بەرمەمسىز ؟

شائىيۇ : گېلىڭغا تاماق بېرىپ ، ئۇچاڭغا كىيىم بېرىپ ، چوڭ قىلىپ قويغىنىم ئۈچۈن يەنە هەق سورىماقچىمۇ سەن ، مۇتتەهەم ؟ هازىر يوقال ! بولمىسا كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن ! (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان مەيۈسلىنىپ ماڭىدۇ . چىقىپ كېتىۋېتىپ پاتەمخان غۇنچەم تەرەپكە قارايدۇ .)

پاتەمخان : خوش ، بىچارە قىزىم ئامان بول ، سېنىڭ بىلەن بىزنىڭ كۈنىمىزمۇ تۈگىۋلار .

شاڭيۇ : يوقال دېدىم ، يوقال ! (پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چىقىپ كېتىدۇ .) ساڭا ئوخشاش يالاڭغىداقلاردىن بىرى كەتسە مېڭى كېلىدۇ ، بەچچىغەرلەرنى قارا تېخى ! خېلى بىرنېمە دېگۈسى بار . (ئۆز ـ ئۆزىگە) «ئادەم بالىسىنى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى قان ئېتەر ، ھايۋان بالىسىنى باقساڭ ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى ياغ ئېتەر » دېگەن راست گەپ ـ دە . (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ . مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيناپ تۇرىدۇ . ئاستا ـ ئاستا كەچ كىرىپ ، ئاسماندا يۇلتۇزلار ، كېيىن ئاي كۆرۈنىدۇ . شامال چىقىپ قارىياغاچتىن غۇنچەمنىڭ ئۇستىگە خازانلار چۈشىدۇ ، يىراقتا ئىتنىڭ ئەندىشىلىك ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . غۇنچەم چاچلىرى چۈۋۈلغان ، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق تۇس ئالغان ھالدا بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ، ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايدۇ .)

غۇنچەم : سۇ ، سۇ ! (كالپۇكلىرىنى يالاپ قولىنى سوزىدۇ ، يەنە بېشىنى يەرگە قويىدۇ . سىرتتىن چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتنىڭ ئاياغ تىۋىشى ۋە ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىپ دەرۋازا قېقىلىدۇ ، ئىچكىرىدىن سېيىت چىقىدۇ .)

سېيىت : كىم ، كىم ئۇ ؟

ئاۋاز : (سىرتتىن) بىز ـ بىز ، دەرۋازىنى ئاچ !

سېيىت : بىز... كىم سىلەر ، بۇ كېچىدە نېمە ئىشىڭلار بار بۇ يەردە ؟

ئاۋاز : بىز يامۇلنىڭ كىشىلىرى ، زۆرۈر ئىش بىلەن كەلدۇق . (سېيىت چىقىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ . مىلتىق ، قىلىچ ئاسقان ئىككى يايى كىرىدۇ .)

1 ـ يايى : شاڭيۇكام بارمۇ ؟

سېيىت : بار .

1 ـ يايى : قىچا ـ قىچا .
سىيىت : ۋاي ـ ۋۇي ، نېمانچىۋالا ئالدىراش ؟ (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)
2 ـ يايى : شاڭيۈكامنىڭ ھېلىقى ئەركە ئوغلى شۇمۇ ـ ھە ؟
1 ـ يايى : ھەئە ، تازا خام كاللا بىرنېمە .
2 ـ يايى : قازاقنىڭ ئاۋۇلىدىن ھېلىقى ئۇچى بىلەن باغلاپ ئەكەلگەن چىرايلىق قىزنى شۇنىڭغا ئېلىپ بەرگەن ئەمەسمۇ ؟
1 ـ يايى : تېخىچىلا شۇنىڭ كاشىلىسىنى تارتىۋاتىمىز . (شاڭ-يۇ بىلەن سىيىت چىقىدۇ .)
شاڭيۈ : ھە ، بۇ كېچىدە يەنە نېمە گەپ ؟
1 ـ يايى : نۇر ئاغىنىسى تۇرغان ، ئامانتايلار بىلەن يامۇلدىن قاچتى .
شاڭيۈ : قاچتى ، مانا قارا ، قاچان ؟
1 ـ يايى : بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى ، يەتتە ـ سەككىز ئادەم ئىزدەپ يۈرىمىز .
شاڭيۈ : شۇنداق چىڭ يامۇلدىن قانداق قاچالايدۇ ـ ھە ؟
1 ـ يايى : ئۇلارنى سى لويغا تاپشۇرۇپ بەرگەن ، ئۇ سەل بوش قارىغان ئوخشايدۇ .
شاڭيۈ : مانا لوزۇڭ بېگىمنىڭ كۆزىدىن نېرى بولغان ئىش مۇشۇنداق بولىدۇ .
2 ـ يايى : بېگىم بۇ توغرۇلۇق دارىنغا ئېيتىپ ، سى لويى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى .
شاڭيۈ : ئەمدى قانداق قىلدۇق بۇ كاساپەتلەرنى ؟
1 ـ يايى : بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، بۇ ئوغرىلار بۇگۈن كەچقۇرۇن مۇشۇ مەھەللە تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ .
شاڭيۈ : مۇشۇ مەھەللىگە ؟
1 ـ يايى : ھەئە ، كۆرگەن كىشى بار ، شاڭيۈكا ، ئەللىكبېشى-لار ياردەم قىلمىسا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ ، بىز ناھايىتى ئاۋارە بولۇپ كەتتۇق .

شائىيۇ : (سېيىتقا) يۇگۇر ، ماۋۇ يىگىتلەرنى باستىنىڭكىگە باشلاپ بار ، ئونبېشىلارنى يىغىپ مەھەللىنىڭ ئەتراپىنى ئىزدىشىپ بەرسۇن . (يايىلارغا) ئەزىمەتلەر ، غەيرىتىڭلار كەم بولمىسۇن ، قاچقۇنلارنى نەدىن بولسا تېپىڭلار ، تاپان ھەققىڭلارنى دېگەندەك بېرىمەن .

1 ـ يايى : بېگىمنىڭمۇ تاپشۇرۇقى قاتتىق ، بۇگۇن نەدە بولمىسۇن قولغا چۈشۈرمىسەك بولمايدۇ . (سېيىت بەلەن ئىككى يايى چىقىپ كېتىدۇ .)

شائىيۇ : بۇ نېمىدېگەن ئەنسىزچىلىك ـ ھە ! (غۇنچەم تەرەپكە قاراپ) ھەممە بالا سېنىڭ كاساپىتىڭدىن بولۇۋاتىدۇ . (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

غۇنچەم : ھەم... ھەم... ھەم...م ، ھەم... ھىم... ! (ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ سەكرات ھالىتىدە ئىككى قولى بىلەن توزۇغان چېچىنى قامايدۇ . نۇر باغ تەرەپتىن مارىلاپ كېلىدۇ .)

نۇرۇم : كىم بار بۇ يەردە ؟

غۇنچەم : ئاھ... ھىم... نۇرۇم... ! (بىر قولىنى سوزىدۇ .)

نۇرۇم : غۇنچەمۇ سىز ؟ (غۇنچەمنىڭ بېشىنى مەيدىسىگە بېسىپ سىلايدۇ .) جېنىم غۇنچەم ، سىزنىڭ تارتقان ئازابىڭىزنى پاتمىدەمدىن ئاڭلىدىم . (ئاي بىر پارچە بۇلۇت ئاستىغا كىرىدۇ .) لاپاستىكى بېدىگە ئوت قويۇۋەتتۇق . بۇ يىلان ـ چايانلارنىڭ ئۇۋىسى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسۇن ، مەن سىزنى ھاپاش قىلىپ ئېلىپ كېتىمەن . ماڭا قارا‌ڭ ، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ غۇنچەم . (غۇنچەمنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ ، جان ئۈزگەنلىكىنى بىلىدۇ . مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيىنايدۇ . نۇرۇم قايغۇ ـ ئەلەم ئىچىدە قالىپىقىنى ئېلىپ ، غۇنچەمنىڭ بېشىغا قويۇپ ئورنىدىن تۇرىدۇ .

دۇ ، تۇرغان بىلەن ئامانتاي قوللىرىدا پىچاق تۇتقان ھالدا نۇرنىڭ يېنىغا كېلىدۇ .)

تۇرغان : نېمە بولدى ؟

نۇرۇم : مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۈزدى . (ئۇچى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرىدۇ) ئىسىت ، ئېچىلماي توزۇغان غۇنچەم .

ئامانتاي : چەنچىلىگەن غۇنچە .

خور

(نۇرنىڭ دوستلىرى ، دېھقانلاردىن بىرنەچچە كىشى ، مەشرەپ ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىرلىشىپ ئېيتىدۇ .)

ئۇزۇلدى رىشتىدىن ئۇنچە ،
ئېچىلماي توزىدى غۇنچە .
جاھان يوقسۇلغا گۆر بولدى ،
زامانىنىڭ خوۋلۇقى شۇنچە .

تۇرغان : قېرىنداشلار ! بۇ زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىش كېرەك ، ئىنتىقام ئالايلى !... (كۆپچىلىك قوشۇلىدۇ .)

قىساس بىزگە قارار بولسۇن !
غەزەپلەر زۇلپىقار بولسۇن !
پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى ،
ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن !

(سەھنىنىڭ ئارقىسىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ ، ئوتنىڭ قىزىل نۇرى ئىچىدە نۇرۇم غۇنچەمنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئالغا بىرنەچچە قەدەم ماڭىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

گۈلنسا

(تۆت پەردە يەتتە كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

گۈلنسا — ئون يەتتە ياشلاردا
پولات — گۈلنسانىڭ ئاشىقى، يىگىرمە ياشلاردا
سامساق — گۈلنسانىڭ دادىسى، ئەللىك ياشلاردا
ئايخان — سامساقنىڭ خوتۇنى، گۈلنسانىڭ ئۆگەي ئانىسى، قىرىق بەش ياشلاردا
قادىر — ئايخاننىڭ ئىنىسى، قىمارۋاز، ئوتتۇز ئىككى ياشلاردا
مەزىن، تەلەيخان، شاياقۇپ، ھامۇت، مامۇت... قاتارلىق ئەر - ئاياللار، قىز - يىگىتلەر

بىرىنچى پەردە

پولاتنىڭ ھويلىسى، ئايۋانغا ئارتىپ ياسالغان ئۈزۈم باركىدا مەي باغلاپ پىشقان سايۋا ئۈزۈملەر ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. ئايۋاندا قىز - يىگىتلەر دولان مەشرىپىگە سورۇن قۇرۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئوتتۇرىدا بىر سازەندە نەغمە قىلماقتا. داپچى داپنى ئويناتىپ مۇقام باشلايدۇ. پەردە ئېچىلىدۇ.

بەگلىرىم بەگلىكتە ياتسا،
دورغىسى ئالۋان بىلەن.
ئاخۇنۇم پەتۋا قىلادۇر،
راستى يوق يالغان بىلەن.

ھـوي... هوي !... (نـەغمە ئۇسسۇل پەدىسىگە يۆتكىلىدۇ ، پولات تۆۋەندىن چىقىپ گۈلنىسانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىككى قولىنى قوشتۇرۇپ تەزىم قىلىدۇ ، گۈلنىسا ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن ، ئىككىسى ھويلا سەيناسىدا دولان سەنىمىگە ئۇسسۇل باشلايدۇ . كېيىن تەلەيخان بىر يىگىت بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ . يەنە ئىككى جۈپ قىز ـ يىگىت ئۇلارغا جور بولۇپ ئويناىدۇ .)

دولان سەنىمى

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى پاتقاق ،
پۇتۇڭنىڭ پاتقىنى پاتقان .
يامانىنىڭ يولىدا يۇرسەڭ ،
بېشىڭنىڭ قاتقىنى قاتقان .

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى بېدە ،
تۇماقنىڭ كۆرپىسى گېدە .
دەردلەرنى تولا تارتىپ ،
يۇرەكنىڭ يارىسى زېدە .
هوي... هوي... هوي !...

قىزىق چۆپنى ئىچمەيمەن ،
كۆيدۇرىدىكەن لەۋنى .
كىمگە بېرىپ ئېيتاي مەن
يۇرەكىمدىكى دەردنى ؟

قاپقارا تەلپەك كىيىپ ،
قاراقچى بولامدۇ كىشى ؟
پاقلان جۇۋاننىڭ دەردىدە
راۋابچى بولامدۇ كىشى ؟

قاشى قارا بىخەستىنىڭ ،
قاشلىرى زىرۋ زەۋەر .
دەردىڭىزدە مەن يۇرۇرمەن ،
سىز بۇنىڭدىن بىخەۋەر .

مەن ئېتىمنى سالمايمەن
دەريا بويى لۆم - لۆمگە .
ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ
ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرۈمگە .

مەن باغىڭغا كىرمەيمەن ،
ئانارىڭنى ئۈزمەيمەن .
ئەمدى كەلدىم ئەقلىمگە ،
نادان بىلەن يۈرمەيمەن .

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم ،
يار مېنى كۆردىمىكىن ؟
كېچە - كۈندۈز ئاھ ئۇرارمەن ،
يار شۇنى بىلدىمىكىن ؟

(ساز ، ئۇسسۇل توختايدۇ .)

پولات : (بىلدىن پوتىسىنى يېشىپ ، ئۇنى ئەشكەن ھالدا) ئاغىنىلەر ، ئەمدى بىردەم پوتا سېلىش ئويۇنى قىلايلىمۇ ؟

كۆپچىلىك : بولىدۇ ، بولىدۇ ، ئۆزۈڭ باشلا پولات .

پولات : (گۇلنىسانىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىدۇ .)

ئۇستۇن بېقىپ ئايىنى كۆردۈم چەرخى پەلەكتە ،
تۆۋەن بېقىپ سىزنى كۆردۈم گۈللۈك چۈشەكتە .

ئەگىپ ـ ئەگىپ كېتەلمەيمەن ، قاراپ قويمايسىز ،
كۆيەر ـ كۆيەر كۈل بولارمەن ، رەھىم قىلمايسىز .

كەلسىلە پوتىغا . (گۈلنىسانىڭ دولىسىغا يېنىك بىرنى ئۇ-
رۇپ قويىدۇ . گۈلنىسا پوتىغا قول سۇنىدۇ . پولات بەرمەستىن
ئوڭغا بۇرۇلىدۇ . گۈلنىسا سولغا بۇرۇلىدۇ . ئەمدى پولات سولغا ،
گۈلنىسا ئوڭغا بۇرۇلۇپ ، ئىككىسى ئۈدۈل قاراشقاندا پولات پوتە-
نى گۈلنىساغا بېرىدۇ .)

كۆپچىلىك : (ۋارقىرىشىپ) گۈلنىسا ، سىزمۇ بېيىت بىلەن
قايتۇرۇڭ .

گـۈلنىسا : (پوتىنى ئېلىپ ، پولاتنى يېنىك بىرنى ئۇرۇپ
قويۇپ ، بېيىت ئېيتىدۇ .)

مەن بۇ يەرگە كەلمەس ئەردىم ، يارى كەلتۇردى مېنى ،
ئوتقا سالسا كۆيمەس ئەردىم ، يارى كۆيدۇردى مېنى .
كۆيەر ـ كۆيەر كۈل بولارمەن ، ياغلىقىڭغا تۇڭ مېنى ،
ھەر زامان يادىڭغا يەتسەم ئېچىپ ـ ئېچىپ كۆر مېنى .

كەلسىلە پوتىغا . (پولات قول ئۇزاتقاندا ئاۋۇالقىدەك
ھەركەتلەرنى قىلىشىدۇ . كېيىن پولات پوتىنى ئېلىپ تەلەي-
خانغا سالىدۇ ، يەنە ھېلىقىدەك ھەركەتلەردىن كېيىن تەلەي-
خان 1 ـ يىگىتكە پوتا سالىدۇ .)

تەلەيخان : ئىشىكىڭ ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكۈدەك ،
سۇزۇك ـ سۇزۇك سۇلار كەپتۇ يېتىپ ئىچكۈدەك .

سۇ تېگىدىن تېپىۋالدىم بىر جۇپ قارا تاش ،
كېچە ـ كۈندۈز كۆيدۈرگەن جېنىم قارا قاش .

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا قەلەم يۈگۈرتەي ،
سېنىڭ تاشلاپ كەتكىنىڭنى قاچان ئۇنۇتاي ؟

كۆپچىلىك : (كۈلۈشۈپ) پوتا تاشلىغىنى ئۇچۇن ئۇرۇڭ ئۇ-
نى ! (تەلەيخان پوتا بىلەن نەچچىنى ئۇرۇپ پوتىنى
بېرىدۇ . يەنە ھېلىقى ھەرىكەت . يىگىت پوتىنى
ئېلىپ يەنە گۈلنىساغا سالىدۇ .)

يىگىت : ئالتۇن تاختا كۆۋرۈكتىن بۇلبۇل ئۆتەلمەس ،
ئالىيېشىل يوپۇرماقتىن يامغۇر ئۆتەلمەس .
ئاق قۇشقاچقا ناۋات بەرسەم تەمىنى بىلمەس .
نادان قىزغا ئويۇن قىلسام قەدرىنى بىلمەس .

گۈلنىسا : (يەنە ھېلىقى ھەرىكەتلەردىن كېيىن گۈلنىسا
پوتىنى ئىككىنچى يىگىتكە سالىدۇ .)

دۇتار چالمەن ياخشى ،
چالسام ئېيتىمەن ناخشى .
ئىچىمدىكى دەردىمنى
ئەلگە ئېيتمىسام ياخشى .

(يەنە ھېلىقى ھەرىكەتتىن كېيىن گۈلنىسا پوتىنى
سالىدىغان كىشىنى تاللاۋاتقاندا ، شېتىلە بىر يى-
گىت گۈلنىسانىڭ ئالدىغا كېلىدۇ .)

شېتىلە : پوتىنى ماڭا بىر سېلىڭ ، گۈلنىساخان !

كۆپچىلىك : قائىدىنى بۇزما ھەي شېتىلە !

شېتىلە : ئادەمنىڭ ئىززەت ـ نەپسىنى بۇزىدىغان قائىدىنى
بۇزۇش كېرەك . بىزمۇ ئادەم ـ دە ، نېمىشقا پوتا
سالمايدۇ ؟

2 ـ يىگىت : مەيلى بارغا جۇۋا دەپتىكەن ، كۆڭلى تارتقانلار بىر ـ بىرىگە سالىدۇ .

شېتىلە : مېنىڭمۇ كۆڭلۈم تارتمامدۇ ؟

كۆپچىلىك : هاي ـ هاي ، بۇ شېتىلىنىڭ قورسىقى كۆپۈپتۇ ، مەيلى گۈلنىسا ، پوتىنى بېرەيلى ، ئۇمۇ كۆڭلى تارتقان بىرىگە سالسۇن . (گۈلنىسا پوتىنى ئۇنىڭغا بېرىدۇ ، شېتىلە بۇلۇڭدا ئولتۇرغان بىر قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئوقۇيدۇ .)

شېتىلە : بۇغداي تېرىسام مىڭ دانە بولدى ،
تېرىق تېرىسام يۈڭدانە بولدى .
سىزگە يىگىت چىقماپتۇ ، ماڭا قىز ،
ئىككىسىزگە نېمە بالا بولدى ؟

كەلسىلە پوتىغا .
(نازلىق نەپىس هەرىكەتلەر)

كۆپچىلىك : (كۈلكە ئارىلاش) مانا ، مانا تاپتى ! (سىرتتىن گۈلنىسا ، ۋاي گۈلنىسا ! دېگەن ئەندىشىلىك ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ ، گۈلنىسا ئويۇندىن هودۇقۇپ توختاپ قالىدۇ .)

گۈلنىسا : ۋاي ، ئاچام كەپتۇ . ئەمدى قانداق قىلارمەن ؟

تەلەيخان : (گۈلنىسانىڭ قولىدىن تارتىپ) قورقما دوستۇم ، يۈر ، ماۋۇ ئۆيگە مۆكۈۋالايلى . (گۈلنىسا بىلەن تەلەيخان ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

ئايخان : (كىرىدۇ) بۇ مەشرەپكە گۈلنىسا كەلدىما ؟

پولات : يوقسۇ ئاي ئاچا ، بۇ يەرگە كەلمىدى .

ئايخان : سەن ماڭا تولا شەيتانلىق قىلما . ئۇ جۇۋاينىمەك جىن ئويۇنغا ئامراق ، چوقۇم بۇ يەگە كەلدى ، سەن يوشۇرۇپ قويدۇڭ .

پولات : مانا جىمى قىز - يىگىتلەر تۇرۇپتۇ ، مەن نەگە يوشۇرىمەن ؟

ئايخان : ئەنە شەيتانلىقىڭ كۆزۈڭدىن چىقىپ تۇرىدۇ ھارامزادە ، جەزمەن سەن يوشۇردۇڭ . مەن ھازىر ئۇنى تېپىپ چاچلىرىنى يۇلىمەن . (ئايخان ئۆيگە كىرىدۇ ، مەشرەپتىكىلەر ئۆرىتۆپە بولىدۇ . ئوڭ تەرەپتىكى پەنجىرىدىن تەلەيخان سەكرەپ چىقىدۇ . ئاندىن گۇلنىسانىڭ قولىدىن تارتىپ چىقىرىدۇ . ئىككىسى يۈگۈرۈپ بېرىپ ئانار دەرىخىنىڭ كەينىگە مۆكۈشىدۇ ، ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ ، ئانار تەرەپكە ماڭىدۇ .)

پولات : (ئايخاننى توسۇپ) ئۇ يەردە ئىت بار ، بارمىسىلا .

ئايخان : مەن ئىتتىن قورقمايمەن .

شەپتىلە : توغرا ، ئىت ئادەمنى چىشلىگەن بىلەن ، ئايخان ئاچامدىن قورقىدۇ .

ئايخان : ھوي پاسكىنا ، سەن ماڭا نېمە يامان گەپ قىلىسەن ؟

شەپتىلە : بۇ گەپنىڭ يامىسى يوق . ئۆزلىرى ئىتتىن قورقمايمەن دېدىلە ، ئۇنداق بولغاندىكىن ، ئىت سىلىدىن قورقىدۇ دېگەن گەپ بولىدۇ - دە .

ئايخان : ھوي دۆيۈز ، سەن مېنى نېمىگە ئوخشىتىۋاتىسەن - ھە ؟

شەپتىلە : ئىككى ئىت تالاشسا بىرى قورقۇپ قاچىدۇ دەۋاتىمەن .

ئايخان : نېمە دېدىڭ بەتبەخت ؟ ھوي مەرەز ، يەنە بىر دېگىنە ! (ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ ، شېتىلە كۆپچىلىك ئارىسىغا كىرىپ ، بىردە سۇپىغا چىقىپ ، بىردە پەسكە چۈشۈپ قېچىپ ئايخانغا تۇتۇق بەرمەيدۇ . ئايخان سۇپىغا ئۇچ - تۆت قېتىم چۈشۈپ - چىقىش بىلەن مادارىدىن كېتىپ ، پەلەمپەيدە ھاسىراپ ئولتۇرۇپ

قالمدۇ ، شېتىلە كۆلكىلىك قىياپەت بىلەن ئايخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىپ ئۇنى ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلمدۇ .)

شېتىلە : ھېرىپ - ئېچىپ ھۆمۈدەپ ،
قۇشناچىم بۇيان كەپلا .
موللام بازارغا كەتسە ،
پوشكال ئوغرىلاپ يەپلا .

كەلسىلە پوتىغا .
(ئايخان نەپىسى قىسىلىپ ، ھۆمۈدەپ ئولتۇرغان ھالدا شېتىلىگە كۆزىنى ئالايتىپ قارايدۇ ، ئاچچىقىغا پايلىماي كەشىنى شېتىلىگە ئاتمدۇ . كۆچەكلىك كۆلۈشمدۇ . شېتىلە ئايخانىنىڭ كەشىنى ئېلىپ قولتۇقىغا قىسىپ ، ئايخانغا رەھمەت ئېيتقان قىياپەتتە تەزىم قىلمدۇ ۋە ئۇنى پوتا بىلەن يېنىكىرەك ئۇرۇپ ، ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلىپ ھەر خىل قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن ئايخاننى چۆرگىلەيدۇ . كۆچىلىك قىقاس - چۇقان بىلەن ئايخاننى قەستەن ئۇسسۇلغا زورلىشمدۇ .)

كۆچىلىك : تۇرسىلا ئايخان ئاچا ، بىر - ئىككى چۆرگىلەپ بەرسىلە .

1- يىگىت : ئايخام ئاچام ئۇسسۇلغا ئۇستا ، ئۇسسۇلغا چۈشسە پەرىزاتلارمۇ ھەيران قالمدۇ .

بىر جۇۋان : قويسىلا ئايخان ئاچا ، ھەممىمىز سىلىگە قاراپ تۇرۇۋاتىمىز .

ئايخان : (شېتىلىگە) ئەكەل كەشمىنى ، جۇۋاينىمەك . (شېتىلە ئايخاننى كەشىنى خۇددى پوتا سالغانغا ئوخشاش قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن تەڭلەپ ، بىردە

چۆرگىلەپ ئەخمەق قىلىدۇ . كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ ، ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ . شېتىلە مەسخىرىلىك ئۇسسۇل ھەرىكىتى بىلەن سىرتقا قاراپ قاچىدۇ . ئايخان ئۇنى قوغلاپ سىرتقا چىقىدۇ ، پولات ئانار دەرىخى يېنىغا كېلىدۇ ، گۈلنىسا تەلەيخان بىلەن ئانار دەرىخى كەينىدىن چىقىدۇ .)

گۈلنىسا : ۋاي خۇدايىمەي ، مۇشۇ يەرگە كېلىپ ، مېنى كۆرۈپ قالارمىكىن دەپ ئەجەب قورقتۇم .

تەلەيخان : مەن ئاغزىنى تۇتۇۋالمىسام ، بۇ قورقۇنچاق تاس ئاللا ـ كاللا دەپ ۋارقىرىۋېتەتتى .

گۈلنىسا : ۋىيەي ، ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن «ئۆلەرمەن ئېشەك ئولتۇرۇپ تېپەر » دېگەندەك ، بۇ ئازازۇلنىڭ قولىدىن ھەر ئىش كېلىدۇ دېگىنە .

پولات : نېمانچىۋالا قورقىسىز گۈلنىسا ؟ بىز بارغۇ !

گۈلنىسا : بۇ يەرگە كەلگىنىمنى كۆرۈپ قالسا ، مېنى چەيلەۋېتىشتىن يانمايدۇ ئۇ . ئەمدى ئۆيگە نېمە دەپ بارارمەن ؟

تەلەيخان : قورقما دوستۇم . ئۇ جەددالنى مەن بابلايمەن .

گۈلنىسا : ھەي تاڭەي جېنىم تەلەيخان ، قىرىق كۈنلۈك يەرىدىكى تاپنى كۆرىدىغان بۇ قۇزغۇننى بابلالىشىڭغا كۆزۈم يەتمەيدۇ .

تەلەيخان : تازا تېپىپ دېدىڭ ، قۇزغۇنچۇ ، تاپنى كۆرسە جاننى تىكمىدۇ . مەن ئۇنىڭغا گۈلنىسا ئىككىمىز بىزنىڭ ئۆيده يىپ ئېگىرىدۇق دەيمەن . ساڭا بىر يىڭ يىپ بېرىمەن ، سەن : «ماۋۇ مېنىڭ ئېگىرگەن يىپىم » دەپ ئاچاڭغا بېرىسەن ، ئۇ ئاچ كۆزنىڭ نەپسى ئاغزىغا تىقىلىپ جىم بولىدۇ .

گۈلنىسا : يۈر دوستۇم ، ئەمىسە چاققانراق بارايلى .

پولات : ماۋۇ ئانارنىمۇ گېلىغا كەپلەپ قويۇڭلار ، ماۋۇ

ئۇزۇمنى ئۆزۈڭلار يېگەچ كېتىڭلار . (ئىككىسىگە ئىككى دانە ئانار ، ئىككى ساپ ئۇزۇم بېرىمدۇ .) مەنمۇ ئارقاڭلاردىنلا يېتىپ بارىمەن . ئەگەر سىز- گە تاياق سالسا ، ئۇ ئازازۇلغا تاياقنىڭ تەسىنى ئۆزۈم بىر تېتىتىپ قويايى .

گۈلنىسا : (چۆچۈپ) ياق - ياق ، ئۇنداق قىلماڭ ، ئۇنىڭغا تېگىپ قويساق ئۆلگۈچە قۇتۇلالمايمىز .

پولات : گۈلنىسا ، سىز مېنىڭ جېنىمنىڭ جانانىسى ، يۈ- رىكىمنىڭ يەكپارىسى . مەن سىزنى ئۇ جادىغا دەپ- سەندە قىلىپ بەرمەيمەن . سىلەر مېڭىڭلار ، مەن مېھمانلارنى ئۇزىتىۋېتىپ ھازىر بارىمەن . (گۈل- نىسا بىلەن تەلەيخان چىقىدۇ . پولات سۇپىغا قاي- تىپ كېلىدۇ ، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلەر قايتىشىپ كىرىدۇ .)

1- چوكان : نەدىنمۇ كەلدى ئۇ ئازازۇل جادى ، ئاشقان چۈشن چۈشكەندەك كۆڭۈلنى غەش قىلدى .

1- يىگىت : بىزمۇ قايتايلى ، خېلى ئولتۇردۇق .

2- چوكان : پولاتمۇ ئالدىراپ قالدى . «ئۆزۈم ھەر جايدىمەن ، كۆڭلۈم سەندىدۇر» ، شۇنداقمۇ پولات؟ (ھەممە كۈلۈشىدۇ .)

پولات : بولدى ، رەھمەت ، قايتايلى . (ھەممەيلەن چىقى- شىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ ھويلىسى . سەھنىنىڭ ئۇدۇل ئوڭ تەرىپىدە ئۆي ، ئۇنىڭ يېنىدا ئاشخانا ، ھويلىدا يوغان قاپاقتىرەك سۇپىغا

سايه تاشلاپ تۇرىدۇ . تېرەكنىڭ سۇيغا يېقىن غولى ئويۇلۇپ ، چىراغپاي قىلىنغان . قاپاق بارىڭى ئەتراپىدا گۈللەر چىرايلىق ئېچىلغان ، گۈلنىسا بىر توپ قىزلار بىلەن سۇيا ئۇستىدە غەزەل ئېيتقاچ چاقتا يىپ ئېگىرىپ ئولتۇرۇشىدۇ .

گۈلنىسا : (ناخشا ئېيتىدۇ)

تۇمۇچۇقۇم سايرايدۇ
يايرىم ئوينىغان باغدا .
تامامى جانىم كۆيەدۇر ،
سېنى ياد ئەيلىگەن چاغدا .

يارىمنىڭ بويى زىلۋا ،
زىلۋا بويىدا گۈل بار .
خۇمار كۆزىدە ئۇچقۇن ،
ئايدەك يۈزىدە خال بار .

قوغۇن تېرىدىم خەندەك ،
ئەللەر تېرىسۇن مەندەك .
خەق سۆيگەننى سۆيمەيمەن ،
ئۆزۈمنىڭ سۆيگۈنى قەندەك .

سەن سېغىنىدىكمۇ مېنى ،
خويما سېغىندىم مەن سېنى .
سەن قەيىرىكدە سېغىنىدىڭ ؟
مەن يۈرەكىمدە سېنى .

مەستۇرە : گۈلنىسانىڭ دەردى تولا جۇمۇ ، قىزلار ! شۇڭا ناخشىلىرى ئەجەب مۇڭلۇق ، ئۇنچىۋالا بېشىڭ قاتمىسۇن دوستۇم .

تەلەيخان : سەن تاپالمىدىڭ مەستۇرە ، گۈلنىسا بىر كىشىنى سېغىنىدۇ . شۇڭا ، «ئۆزۈمنىڭ سۆيگۈنى قەندەك» دەيدۇ ئەمەسمۇ .

ھەمە : (كۈلكە) ھە ، مۇنداق دېگىنە تەلەي .

گۈلنىسا : ھەركىم ھەرنېمە دەيدۇ ، بېشىغا كەلگەندە بىلىدۇ . ھەرقايسىڭلارنىڭ ئۆز ئاناڭلار بار ، ھېچكىممۇ پەرشانەڭلەرگە «تاك» ئېتىپ چېكەلمەيدۇ . دەرد ـ ئەلەم ، مۇڭ دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغان بولساڭلار ـ مۇ ، بېشىڭلارغا كەلمىگەندىكىن چۈشەنمەيسىلەر . مېنىڭمۇ ئۆز ئانام بولسا ، مۇنچە مۇڭلۇق قىز بولۇپ ئۆسمەس ئىدىم . سىلەرگە ئوخشاش ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرەر ئىدىم . (مەيۈسلىنىدۇ)

تەلەيخان : راستلا ، ئايخان ئاچام ئۆزى كۈن بويى قاشلىق ئېتىپ ، سۈرمە سۈرۈپ تاماشا قىلغىنى قىلغان . گۈلنىسانى بولسا ، بىردەممۇ بىكار قويماي ئىشلەتمىدۇ . كالىنى دۇمبالىغاندەك دۇمبالاپ ئازاب سالىدۇ . بىچارە دوستۇمغا ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ .

زەينەپ : قانداق قىلىپ شۇ ئايخاندىن قۇتۇلارسەن دوستۇم ؟

ھەمە : بولدىلا ، يارا ئۈستىگە تۇز سېپىۋەرمەڭلار .

تەلەيخان : راست ئەمەسمۇ ئەمىسە ؟

مەستۇرە : سەن دېمىسەڭمۇ بىز بىلىمىز ، (گۈلنىسانىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ) مەيۈسلەنمە دوستۇم . «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا ، كالىلار سۈغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك ، بۇ زامانداقايسىبىرىمىزنىڭ بېشىدا دەرد يوق دەيسەن .

تەلەيخان : ۋاييەي ، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر ، ياخشى كۈنلەرمۇ بولار . ھازىرچە ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ ، ناخشا ئېيتىپ پىغانىمىزنى چىقىرايلى ، قانداق دەيسىلەر قىزلار ؟

قىزلار : هەببەللى ، مۇنداق قۇلاققا ياققۇدەك بىر گەپ قىلە . قېنى باشلىغىنا مەستۇرە ! (مەستۇرە «چاق ناخشىسى» نى باشلايدۇ ، باشقىلار ئۇنىڭغا جور بولىدۇ .)

پىرقىرا چاقىم يەنە ،
ئۆتتۈم جاھاندا زار بىلەن .
شاد بولۇپ يۈرەرمەنمۇ
مېھرىبان يارىم بىلەن ؟

يارىمغا ساراي سالدىم ،
گۈل بىلەن مۇنار سالدىم .
كەلمىگەنگە كۆپ بولدى ،
يولىغا قاراپ قالدىم .

ئۆستەڭ بويى ئېگىز قاش ،
كەتمەن سالسام تېگى تاش .
ئىچىدىمدىكى دەردىمنى
سەن بىلەمسەن قەلەمقاش ؟

(سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

پولات : بىر باغقا ئانار سالدىم ،
بىر باغقا يالاڭ توغاچ .
چۆرگىلەپ كېتەلمەيمەن ،
كۆڭلۈم سىزدىلا بولغاچ .

ماڭداپمۇ يېتەلمەدىم ،
چامداپمۇ كېتەلمەدىم .

ئىشقىڭىزدا خۇمار كۆز ،
ناخشا ئېيتماي ئۆتەلمەدىم .

مەستۇرە : زەپمۇ ئوبدان ناخشا ئېيتىدىكەن ، كىمدۇ بۇ ؟
تەلەيخان : (ئويناقلاپ) ھە ، مەن دېمىدىمۇ ، ئۆزىمۇ كېلىپ قالدىغۇ ـ ھە ، گۈلنىسا . (گۈلنىسانىڭ مۇرىسىدىن تۈتۈپ ئەركىلىتىدۇ .)
گۈلنىسا : ماڭغىنا ، تەلەيخان··· (دەرۋازا تاقىلدايدۇ ، گۈلنىسا ئالدىراش دەرۋازىنى ئاچىدۇ ،پولات كۆرۈنىدۇ .)
پولات : ئۆيدە كىم بار ؟
گۈلنىسا : كىرىۋېرىڭ ، ھېچكىم يوق .
پولات : (قورۇغا كىرىپ تارتىنىپ قالىدۇ .) قىزلار ، ئوبدان تۇرامسىلەر ؟ (قىزلار كۈلۈشۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىشىدۇ .)
گۈلنىسا : كېلىڭ ، ئولتۇرۇڭ ، ھەممىسى مېنىڭ دوستلىرىم .
پولات : (سۈپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ .) سىزگە ئازراق يېمىش ئېلىپ كېلىۋىدىم .
گۈلنىسا : رەھمەت ، كايىپ كېتىپسىز .
پولات : بۇمۇ كايىغان بولامدۇ ؟ سىزنىڭ ماڭغان يولىڭىزغا ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچسامۇ ئەرزىيدۇ .
گۈلنىسا : شۇنچىلىك قەدىرلىگىنىڭىزگە رەھمەت . ئېغىزدا بار ، كۆڭۈلدە يوق بولۇپ قالمىسلا بولاتتىغۇ .
پولات : تېخىچىلا ماڭا ئىشەنمەيدىكەنسىز ـ دە ، گۈلنىسا ؟ بوپتۇ .
گۈلنىسا : ۋىيەي ، ئويىنىشىپ دەپ قويدۇم ، تازا ئىشىنىمەن .
پولات : مۇنداق دېمەمسىز ، ماڭا ئىشەنمەيدىكەن دەپ يۈرىكىم چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى .
گۈلنىسا : ۋىيەي ، ئاشۇرۇۋەتتىڭىزغۇ دەيمەن .
پولات : تالا ـ تۈزگە چىقماس بولۇپ كەتتىڭىزغۇ گۈلنىسا ؟

گۈلنسا : قازان بېشى بىلەن تونۇر بېشىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ. غان بولۇپ قالدىم . ئارىلاپ دوستلىرىم بىلەن چاق ئېگىرسەم ، ئارام ئالغاندەك بولۇپ قالىمەن .

پولات : مەنمۇ تىنماي ئىشلەۋاتىمەن . ھازىر كىشىلەر سەيلە. گە تازا چىققىلى تۇردى . بىزمۇ ئادەم بولغاندىكىن ، سەيلىگە بىر چىقساق بولاتتى .

گۈلنسا : مېنىڭمۇ تازا چىققۇم بار ، لېكىن شۇ ئاچام مېنى بىردەممۇ ئارام ئالغۇزمايدۇ ، ئەگەر سەيلىگە چىقسام ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدۇ دەڭە . (مەيۈس. لىنىپ) ئۆز ئانام بولغان بولسا ، مۇنداق كۈنلەرنى كۆرمەس ئىدىم .

پولات : كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ گۈلنسا ، سىزنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىڭىزنى مەنمۇ بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن . خۇدا بۇيـ رۇسا ئاز كۈندە سىزنى ئايخانىڭ زۇلمىدىن ئۆزۈم قۇتقۇزىمەن . بىللە سەيلە قىلىپ ، بىللە ئىشلەپ بەختلىك كۈن كەچۈرىمىز .

گۈلنسا : مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇم سىزگە باغلىق ، ئەمما... (يەرگە قارايدۇ)

پولات : ئەمما... ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ . مەن قىينـ لىپ كېتىپ بارىمەن دېمەكچىغۇسىز ، قانداق ، گەـ پىم توغرىمۇ ؟

گۈلنسا : سىز ئەقىللىق...

پولات : مەن ھەممىنى جايلاپ قويدۇم . ئەمدى كىشى كىر. گۈزىمەن .

گۈلنسا : ئاچامغا گەپ ئۆتكۈزەلەيدىغان ئادەم بولسا بولاتتى .

پولات : خاتىرجەم بولۇڭ ، (قوزغىلىپ) مەن چىقاي ، ئايـ خان كېلىپ قالمىسۇن ، خوش ، گۈلنسا تۇرۇپ قېلىڭ .

گۈلنسا : (دەرۋازا يېنىدا) خوش ، پات ـ پات كېلىپ تۇ. رۇڭ .

پولات : ۋاقىت تاپسامىلا... (چىقىپ كېتىدۇ .)
قىزلار : (يۇگۇرۇشۇپ كىرىدۇ) ساڭا يېمىش ئېلىپ كەپتۇ - ھە؟!
تەلەيخان : يوشۇرغىنىڭ ئاشكارا بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ؟
مەستۇرە : ئاشكارا بولسا نېمە بوپتۇ، يېمىش ئېلىپ كېلىدىغاندىغۇ. ئەمدى يىگىت لازىم.
زەينەپ : ئىككىڭلار تولا گەپ تالىشىدىغان بولۇپ قالدىڭلار، كېلىڭلار قىزلار، يېمىش يەيمىز.
گۈلنىسا : (ياغلىقىنى ئېچىپ قويۇپ) ئېلىڭلار قىزلار.
تەلەيخان : پولات ياخشى يىگىت - ھە، گۈلنىسا؟
گۈلنىسا : بولدىلا تەلەيخان، سېنى ماختاپ بەر دېمىدىمغۇ!
تەلەيخان : ۋاي، ماۋۇنى. ئۇنداق دېگۈچە «ئۆزۈم ھەر جايدە مەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر» دېگىنە. (قولىنى گۈلنىسانىڭ مەيدىسىگە تەگكۈزۈپ قويۇپ) قارا، يۈرەكىڭ ئويناپ كېتىپتۇ. پولاتچۇ، ماختىغۈچىلىكى بار يىگىت، ئۇ دېگەن يۈرتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۇنى مەن ماختىسام نېمە بوپتۇ؟ ئۆزلىرىمۇ ئون ئۆلچەپ، بىر كېسىپ تاللىغان بولغىيدىلا، خېنىم. (قىزلار كۈلۈشىدۇ.)
مەستۇرە : ئۇنى كۆرۈپ سەنمۇ غەلىتىلا قىلىپ كەتتىڭغۇ.
تەلەيخان : ئاغزىمغا كەلدى دەپ دەۋەرمىگىنە مەستۇرە. گۈلنىسانىڭ ھالى ھەممىمىزگە ئايان، ئۇ خۇشال بولسا، بىز نېمىشقا خۇشال بولمايدىكەنمىز. يەر تارچىلىق قىلىپ قالدى، بولمىسا غېرىبجان بىلەن سەنەمجاننىڭ ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى كېنىزەكلەردەك ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئۇسسۇل ئويناپ كېتەتتىم، قانداق؟ (قىزلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ.)
مەستۇرە : بولدىلا، چاقچاق قىلىپ قويسام، شاتۇتىدەك سايراپلا كەتتىڭغۇ.

تەلەيخان : (جىددىي قىياپەتتە) گۈلنىسا، پولاتنىڭ كېلىپ يۈرگىنىنى ئاچاڭ بىلەمدۇ؟

گۈلنىسا : ۋىيەي، ئۇنى بىلسە، مېنى ئۆلتۈرىدۇ دېگىنە. (ئۇشىڭ قېقىلىدۇ، قىزلار ھودۇقىشىدۇ.)

زەينەپ : دەرۋازىنى مەن ئاچاي، گۈلنىسا سەن مۇنۇلارنى يىغىشتۇرغىن، (زەينەپ دەرۋازىنى ئېچىشقا ماڭىدۇ، گۈلنىسا ئالدىراپ يېمىش تۆكۈلگەن ياغلىقنى يىغىشتۇرۇپ، ھودۇققىنىدىن نەگە قويۇشىنى بىلەلمەي، ئارقىسىغا تۇنقىنىچە تۇرۇپ قالىدۇ. ئايخان كىرىدۇ.)

ئايخان : ھوي، بېشىڭنى يەيدىغان، ئىشىڭنى قىلماي، ئالتە چىلتەننى يىغىپ نېمە قىلىۋاتىسەن؟! ساڭا خېلى ھال پەيدا بولغىلى تۇرىدىغۇ، ماۋۇ رودۇپايلارنى نەدىن يىغىۋالدىڭ؟

گۈلنىسا : چاق ئېگىرىشكە قىچقارغانتىم.

ئايخان : مەندىن سورىماي نېمىشقا قىچقىرىسەن ـ ھە؟ يېپ ئېگىرمەي، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

زەينەپ : (قىزلارغا) يۈرۈڭلار قىزلار، بىكاردىن تىللىغىلى خەقنىڭ بېقىپ قويغان بالىسىمدۇق بىز.

ئايخان : ھەرقايسىڭغا مېنىڭ ئۆيۈمدە نېمە بار؟ ئەر ئىزدەشسەڭ تالادىن ئىزدەش، بوسۇغامغا ئاياغ باسقۇچى بولۇشما! ھەرقايسىڭنى يۈز كۈن كۆرمىسەم ھېلى كۆرگەندەكمەن.

مەستۇرە : ئايخان ئاچا، بۇ يەرگە سىلىنى سېغىنىپ كۆرگىلى كەلمىدۇق، گۈلنىسانى دەپ كەلدۇق. ئاغزىلىرىغا كەلگەننى دەۋەرمىسىلە.

ئايخان : ھوي، سەن نېمىدەپ ۋالاقشىيسەن! چىق ئۆيۈمدىن! يۈزى قېلىن شەرمەندە!

مەستۇرە : شەرمەندە دېگەن سېنىڭدىن ئوشۇق بولامدۇ؟!

تەلەيخان : بولدى قىلىڭلا مەستۇرە، «كاككۇك ئۆز ئېتىنى

قىچقىرىدۇ» دېگەن گەپ بار، ئايخان ئاچام ئۆز ئېتىنى قىچقىرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا نېمانچە خاپا بولىسىلەر؟ يۇرۇڭلار! (قىزلار سىرتقا ماڭىدۇ. ئايخان دەسلەپتە گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولىدۇ، قىزلار ماڭغاندىن كېيىن، گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ قولىغا چولاق سۈپۈرگىنى ئالغانچە قىزلارنى قوغلايدۇ، قىزلار ئۇنى زادىلىق قىلىپ كۈلۈپ قېچىپ چىقىپ كېتىشىدۇ.)

ئايخان: (ھاسىرغان ھالدا چولاق سۈپۈرگىگە تايانغىنىچە گۈلنىساغا چېچىلىدۇ.) ھوي ساقلاندى، يىپ ئېگىرمەي نېمە قىلدىڭ؟

گۈلنىسا: تىنماي ئېگىرىۋاتىمەن ئاچا.

ئايخان: يالغان ئېيتىۋاتقىنىنى ماۋۇ يۈزى قېلىننىڭ، مەن بۆلۈپ بەرگەن پاختىنىڭ تېخى يېرىمىمۇ تۈگىمەپتىغۇ؟ (يېمىش چىگگەن ياغلىقنى كۆرۈپ قېلىپ) ھوي يېتىم ئوغلاق، يوشۇرغىنىڭ نېمە ئۇ؟!

گۈلنىسا: (قورقۇپ) ھېچ، ھېچنېمە ئاچا.

ئايخان: (ياغلىقنى تارتىۋالىدۇ) ھېچنېمە دەيسىنا، بۇنى نەدىن ئالدىڭ؟ راستىنى ئېيت شۇم! چېچىڭنى يۇلۇۋېتىمەن. ئېيت دەيمەن!

گۈلنىسا: جېنىم ئاچا، كايىماڭ، ئىشىك ئالدىغا كۆتۈرۈپ كەپتىكەن، قىزلار بىلەن يەي دەپ ئېلىۋىدىم.

ئايخان: يالغان ئېيتما! داداڭ قەلەندەردىن يوشۇرۇپ قويغان پۇلۇمنى ئوغرىلاپسەن - دە!

گۈلنىسا: ياق، ئاچا.

ئايخان: بولمىسا پۇلنى نەدىن ئالدىڭ؟

گۈلنىسا: دادام بەرگەن ئازراق پۇلۇم بار ئىدى.

ئايخان: راستىڭنى ئېيت، قارا يۈز! بىرى ساڭا يېمىش ئەكەلدىمۇ يا؟

گۈلنىسا : (جىم)...

ئـايخان : ئېيت دەيمەن ، بولمىسا بوينۇڭنى چۈجىنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈپ تاشلايمەن !

گۈلنىسا : ماڭا يېمىش ئېلىپ بېرىدىغان يىگىت نەدە تۇرۇپتۇ ؟

ئـايخان : هوي قارا يۈز ، ماڭا تەنە قىلىۋاتسەنغۇ ؟ (ياغلىقنى گۈلنىسانىڭ بېشىغا ئېتىپ ، ئۇنى قوغلاپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ ، ئۆيىئىچىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . بىرئازدىن كېيىن ئايخان هاسىرىغان هالدا ئۆيىدىن چىقىپ ، سۈپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ .)

ئـايخان : خەپ ، سەن جۈۋاينىمەكنىڭ جاجىسىنى بەرمىسەم ، توختا گۈلنىسا ، ۋاي گۈلنىسا ! بىر پىيالە چاي ئىچىپ بەر دەيمەن ! (گۈلنىسا كۆزلىرى ياش هالدا بىر پىيالە چاي ئېلىپ چىقىدۇ .)

ئـايخان : (چىنىنى قولىغا ئېلىپ) پاھ ! پاھ ! (چىنىنى تاشلىۋېتىدۇ) هە ، سەن قارا نىيەت قىزىق چاي بىلەن قولۇمنى كۆيدۈرۈپ ، ئۆچ ئالماقچىمۇسەن ؟ (گۈلنىسانىڭ چېچىنى تۇتۇپ تارتىدۇ .)

گۈلنىسا : ۋايجان ! جېنىم ئاچا ، بۇ چاي ئىلمان ئىدى ، ۋايجان !

ئـايخان : سەن رودۇپايلارغا تېتىمسام سايىم بەگنىڭ قىزى بولماي كېتەي ! (گۈلنىسانى ئۈرىدۇ .)

گۈلنىسا : توۋا قىلدىم ئاچا ، مېنى كەچۈرسىلەر ! (تەسلىكتە ئايخاننىڭ قولىدىن يۇلۇنۇپ چىقىپ سىرتقا قاچىدۇ . ئايخان بىرئاز پۇخادىن چىقىپ سۈپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ ، سىرتتىن ساماساق كىرىدۇ .)

ساماساق : تامىقىڭلار پىشىمىدىمۇ ئايخان ؟

ئـايخان : ماۋۇنىڭ گېپىنى ، تاماق دېگەن ئەكېلىپ بەرگەن گۆشۈڭگە قاراپ بولمامدۇ ؟ (قېيىداپ تەتۈر قارىغىنىچە) رەھمەتلىك نىياز ئاقساقال بىلەن ئۆي تۇتقا-

دا ، ئۆيده هەر كۈنى پولۇ بىلەن مانتا بولاتتى . گۆش توغراشتىن ئېرىنسەڭ ، گۆش - ياغلارنى پاقىلدىتىپ يەرگە ئاتاتتىم . ئامەتنىڭ قاچقىنىدىن سەن گادايىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قېلىپ ، ئەسىنەپ چىشىنىڭ كىرىنى شۇمۇپ ئولتۇرىمەن .

سامساق : تۈنۈگۈنلا خېلى جىق گۆش ئېلىپ كەلگەنىدىمغۇ ؟

ئايخان : ئەمىسە سېنىڭ گۆشۈڭنى يەتمىش پۇشتۇمغا ئەۋەتىپ بېرىپتىمەن - دە ! مەن ئۇنداق پەسىنىڭ قىزى ئەمەس ، سايىم بەگنىڭ قىزى . بەگ ئەۋلادىمەن ، ئال زادى بۇ گۆرۈڭنى ! شۇم قىزىڭ بىلەن قال . مېنىڭ بۇ تۇرمۇشقا زادى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى .

سامساق : يەنە نېمە بولدى ، ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ ؟

ئايخان : ئىزا تارتماي يەنە : «ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ» دەۋاتقىنىنى ! سەن تاپقان پۇلۇڭنى قىزىڭغا بەر ، ئۇ بۇ يەردە بۇزۇپ چاچسۇن . مەن مۇشۇنداق چىشىنىڭ كىرىنى شوراپ ئولتۇراي .

سامساق : نېمە بوپتۇ ؟

ئايخان : نېمە بولاتتى ، گۈلە - قاق ئاپتۇ ، يېمىش ئاپتۇ ، ئىش قىلماي ، بىرمۇنچە ئالۋاستىلارنى يېغىپ ئولتۇرۇپتۇ .

سامساق : ھېچ ۋەقەسى يوق خوتۇن . ئىچى پۇشۇپ قىزلار بىلەن بىللە يىپ ئېگىرەي دېگەندۇ .

ئايخان : ئىچى پۇشۇپ ، ئۇنىڭ بېشىدا تۇگمەن چۆرگىلىتىپ تىمەنمۇ ؟ ھە ، تېخى ئۇنىڭ ماڭا قىلغان قەستلىرى ئۈچۈن كۆزلىرىنى ئويۇۋالسامۇ دەردىم چىقمايدۇ . زادى سەنلەر ھەر ئىككىڭ قارا نىيەت !

سامساق : بولدى خاپا بولماڭلار . مەن گۆش ئېلىپ كېلەي . (مېڭىشقا تەمشىلىدۇ)

ئايخان : چاي ، تۇزمۇ تۇگىدى ، ئالغاچ كەلسىلە . ھە ، يەنە

مېھماندارچىلىقتا كىيىدىغان ئوبدانراق تاۋاردىن كۆڭلەكلىك ئالغاچ كەلسىلە . گۈللىرى چوغدەك يېنىپ تۇرىدىغان ، ھۆسنىمگە ھۆسن قوشىدىغان ، خەقلەر كۆرسە ھەسەت قىلغۇدەك تاۋار بولسۇن ، ھا... ھا... ھا... (نازلىنىدۇ ، سامساق ئېغىر قەدەم تاشلاپ چىقىپ كېتىدۇ .)

ئايخان : ھېلىقى يېتىم ئوغلاق نەگە كەتكەندۇ ؟ گۈلنىسا ! ھاي گۈلنىسا !

گۈلنىسا : (يۈگۈرۈپ سىرتتىن كىرىدۇ .) خوش ئاچا .

ئايخان : ھوي يېتىم ئوغلاق ، ئۆزۈڭنى شامالغا سالغىلى تالاغا چىقتىڭمۇ ؟ !

گۈلنىسا : ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرگەنتىم .

ئايخان : چاقىڭنى ئايلاندۇر . مۇشۇ ئۇچنى بۈگۈن تۈگەتمەسەك ، كۆرگۈلۈكنى كۆرسەن جۇمۇ ! (گۈلنىسا يىپ ئېگىرىشكە كىرىشىدۇ ، مەريەم كىرىدۇ .)

مەريەم : ئەسسالام ، تىنچلىقمۇ ئايخان ؟

ئايخان : كەلسىلە مەريەمخان .

مەريەم : بىزنىڭ موزاي قېچىپ كېتىپتىكەن ، سىلىنىڭ ھويلىغا كىرىپ قالدىمىكىن ؟

ئايخان : موزايلىرى بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ ئۇنداق خەقنىڭ موزىيى كىرىپ قالىدىغان ھويلا ئەمەس بۇ .

مەريەم : قوشنا بولغاندىن كېيىن سورىغانىنىڭ ئەيىبى يوق ئايخان ، ئۇنىڭغا نېمە خاپا بولىدىلا ؟ !

ئايخان : خاپا بولسام ، نېمە قىلاتتىڭ ؟ مەن موزاي ئوغرىسى ئەمەس ، ئۇنداق ئىش سىلەردەك پەسلەرنىڭ بېشىدىن كەتسۇن !

مەريەم : توۋا ، مەن سىلىنى ئوغرى تۇتتۇممۇ ؟ ئۇدۇل قوشنا بولغاندىكىن كىرىپ قالدىمىكىن دەپتىمەن . بۇنىڭغا شۇنچە سېسىق گەپ كېتەمدۇ ، ئەلۋەتتە قوشنا بول-

غاندىكىن ياخشىراق ئولتۇرساق بولمامدۇ ؟ ھېلىمۇ مەھەللىدىكى ھەممەيلەن بىلەن ئۇرۇشۇپ بولدىلا ئايخان .

ئايخان : ھوي قارا يۇز ، نېمە مەن بىلەن تاكاللىشىسەن ، چىقە ھويلامدىن !

مەريەم : (چىقىپ كېتىۋېتىپ) قارايۇز دېگەن ئۆزۈك ، ئازۇل ! (ئايخان يۇگۈرۈپ بېرىپ مەريەمنىڭ چېچىغا ئېسىلىدۇ ، بىر - بىرى بىلەن قىيا - چىيا جېدەل قىلىدۇ .)

گۈلنىسا : (ئاجراتماقچى بولۇپ ئارىلىشىدۇ ، كۆچى يەتمەي ئىلاجسىز قالىدۇ .) ئاللا قانداق قىلاي ؟ ! (تالاغا يۇگۈرىدۇ .)

ئايخان : (مەريەمنىڭ چېچىنى تۇتۇۋېلىپ تارتىپ) ھە ، گەپ قىلە قېنى ، كىم ئازازۇل ، ھە ، كىم ئازازۇلكەن ؟ ! (مەزىن كىرىدۇ .)

مەزىن : (ئاجرىتىپ) ھاي ئايخان ، بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك ! قويۇڭ ، سىزنىڭ دەستىگىزدىن بۇ مەھەللىنىڭ ئادەملىرى كۈن كۆرەمدۇ ، يوق ؟

ئايخان : (مەريەمنى قويۇپ بېرىدۇ ، مەزىن مەريەمنى سىرتقا چىقىرىۋېتىدۇ .) بۇنىڭ قىلغان ھاقارەتلىرىنى ئاڭلىماستىن گۈناھنى ماڭا قويىدىلا مەزىناخۇنۇم !

مەزىن : سىزنىڭ ھەممە نامۇ ئەمىلىگىز مەھەللىگە ئايان ، خۇداغا شۈكۈر ، ھېلىمۇ قوينىڭ قوزىسىدەك سامساق ئاخۇنىڭ خوتۇنى بولۇپ قالسىگىز . ئەگەر بىرەر يۇز بېگى ياكى ئەمەلدارنىڭ خوتۇنى بوپقالغان بولسىگىز كۆچىلىكىنىڭ ئۆيىنى ۋەيران ، ئۆزىنى سەرسان قىلمۇېتىدىكەنسىز - دە .

ئايخان : ھوي ، نېمە دېگىنىڭ ئۇ ؟ مەن بەگنىڭ قىزىمەن . سېنى ھويلامغا كىم چىللاپ كىردى ، نېمىشقا كىرد-

سەن؟ (مەزىنگە دېۋەيلەيدۇ ، مەزىن ئارقىغا چېكىنىدۇ .)

مەزىن : ھەي نائىنساپ ، بىھايالىق قىلما ! ئىنساپ قىل ، ئىنساپ... ھاي ، ھاي...

ئايخان : (ئېسىلىدۇ) يامانلىقىمنى ھازىر تېپىپ بەر ، بولمىسا قولۇمدىن ساق چىقىپ كېتەلمەيسەن ! (جەدەلنىڭ ئۈستىگە سامساق بىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

سامساق : ھاي ، ھاي ، ئايخان ، نېمە بولدى؟ قوي ، قوي ، ئۆيگە كىر ! (ئايخاننى ئۆيگە كىرگۈزۈۋېتىدۇ .)

مەزىن : سۇبھاناللا ،مۇنداقمۇ يامان خوتۇن بولامدۇ دۇنيادا؟ (قورقۇپ ئىشىك تەرەپكە قارايدۇ .)

سامساق : نېمە بولدى مەزىناخۇنۇم؟

مەزىن : خوتۇنىڭىز قوشنىمىز مەريەمخاننى ئۇرۇپ بىر قېتىتۇ . قىزىڭىز چاقىردى . كېلىپ ئاجرىتىپ قويغىنىمغا مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ .

سامساق : كېرەك يوق ، مەزىناخۇنۇم ، خاپا بولمىسىلا ، مەن ناماقۇل .

مەزىن : بەللى سامساق ئاخۇن ، يەنە تېخى كېرەك يوق دەمسىزا؟ زادى بۇ مەھەللىدە خوتۇنىڭىز بىلەن سىز تۇرۇڭ ، يا بىز تۇرايلى . قانداق دېگەن ئىش بۇ ، ئادەم دېگەن خوتۇننى شۇنداق تۇتامدىغان؟ ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭغا بىرئاز نەسىھەت قىلىپ قويۇش كېرەكتە .

سامساق : مەزىناخۇنۇم ، مەنمۇ بۇنى ئويلىغان يەردە ، بىراق بۇ خوتۇنغا گەپ ئۆتىدىغاندەك ئەمەس . ئۆمرۇمدە باشقىلار بىلەن ئاناڭ ـ قىزىڭ دېيىشىپ باقماپتىمەن ، مۇشۇ بىر ئەسكى بىلەن تەڭ كېلىمەن دەپ خەلقىنىلەم ئالدىدا يەرگە قاراشنى لايىق كۆرمىدىم . نومۇس قىلمىدىكەنمىز .

مەزمۇن : ئۇغۇ شۇنداق ، ھەر ھالدا بىرئاز ئويلاپ ئىش قىلغان ياخشى. بۇ خوتۇن يۇرتىمىزغا ئۇنگەن بىر بالا بولدى. غۇ ، خۇدا ئاجىسىنى بەرسۇن ! (چىقىدۇ ، سامساق بۇ كۆڭۈلسىزلىكتىن رەنجىپ ، مەيۈس ھالدا سۇپىدا ئولتۇرىدۇ . ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ .)

سامساق : خوتۇن ، ھەر ھالدا قولۇم ـ قوشنىلار بىلەن ئۇ-رۇشماي ، ياخشى ئۆتۈش لازىم ئىدى .

ئايخان : بولدى ، ماڭا قىلىدىغان نەسىھىتىڭنى قىزىڭغا قىلى-ۋال ، مەن ئۆزۈم بىلىمەن .

سامساق : نومۇس قىلىش كېرەك خوتۇن ، نومۇسسىز ئادەمدە ئىمانمۇ كامىل بولمايدۇ .

ئايخان : كىم نومۇسسىزلىق قىپتۇ ؟ خەقنىڭ ئۆيۈمگە باستۇ-رۇپ كىرىپ ئۇرۇشقىنى نومۇسسىزلىق بولماي ، مەن قانداق نومۇسسىز بولىدىكەنمەن ؟ ... (دەرۋازىنى تاقىلدىتىپ ئۇرغان ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ ، سامساق ېېرىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ . سادىق ، ئايشەم-لەر كىرىدۇ . سامساق ئۇلارنى سۇپىغا تەكلىپ قى-لىدۇ ، ئايخانمۇ سوغۇقلا تەكلىپ قىلىپ قويىدۇ . مېھمانلار ئولتۇرۇشۇپ دۇئا قىلىشىدۇ .)

سامساق : بىر ئوبدان بۇياقتا كېلىشىپلا سادىق ئاخۇن ؟

ئايشەم : ھەرقايسىلىرىنى يوقلاپ كېلىۋىدۇق . (سامساق بە-لەن ئايخان رەھمەت ئېيتىپ ئورۇنلىرىدىن قوزغى-لىپ قويۇشىدۇ .) ئەلچىگە ئۆلۈم يوق ، ھەربىرلە-رىنىڭ كەڭ قوينىغا سىغىنىپ كېلىشتۇق .

ئايخان : خوش ، نېمە گەپ ئايشەمخان ؟

سادىق : گۈلنىساخان بولسىمۇ چوڭ بولۇپ قاپتۇ ، پولاتمۇ ئۆزلىرىگە مەلۇم ، ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى ، ئۇ سىلەرگە بالا بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەن .

سامساق : پولاتقۇ ياخشى بالا ، ئۇ بىزگە بالا بولۇشنى خالىغان

بولسا ، قېنى ئانىسى بولغان ئايخان نېمە دەيدىكىن ؟

ئايخان : توۋا ، ماۋۇ ئەقىلسىزنىڭ قىلمۇاتقان گېپىنى !...

ئايشەم : ئۇنداق دېمىسىلە ، ماقۇل دېسىلە ئايخان ، پولات نەچچە يىلدىن بۇيان ئىشلەپ تاپقىنىنى تويغا خىراجەت قىلماقچى ، باشقا بىرىگە ياتلىق قىلسىلمۇ ، يەنىلا شۇنچىلىك ئادەمگە ياتلىق قىلالا .

سادىق : شۇنداق ـ شۇنداق ، ئەلۋەتتە ، پولات ئەدەپ ـ ئەخلاق بالا بوپتۇ .

ئايخان : ئەخمەق بولۇشمىسىلا ، گۇلنىسانىڭ ئىگىسى بار .

ئايشەم : ئۇنداق دېمىسىلە ئايخان . ئىگىسى بولسا ، دادىسى بىلمەمدۇ ؟ سىلىلا ماقۇل كۆرسىلە بۇ ئىش پۈتمدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىسىنىڭ بىر ـ بىرىگە كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ .

ئايخان : كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ ، نەدە يۈرۈپ ؟ ئېگىز ـ پەس گەپلەرنى قىلىشماي ، ئاغزىلىرىنى يۇمۇشسىلا . بولمايدۇ دېدىم ، بولمايدۇ !

سادىق : سامساق ئاخۇن بۇنىڭغا ئۆزلىرى بىرنېمە دېمەمدىلا ؟

سامساق : ئانىسى بولمدۇ دېسە بولمدۇ ، پولات ئوبدان بالا .

سادىق : ئايخان ، مانا سامساق ئاخۇن رازىكەن ، سىلىمۇ ئۇنداق قىلماي ماقۇل دەۋەتسىلە .

ئايخان : بۇ قەلەندەر نېمىنى بىلمدۇ ؟ ۋالاقلىماي ئاغزىلىرىنى يۇمسىلا .

ئايشەم : سىلكىمەي جاۋاب بەرسىلە ئايخان ، بىزمۇ ئادەم . ئۆيگە كەلگەن مېھماننى قوغلاش قائىدە ـ يوسۇنغىمۇ سىغامدۇ ؟ قىزلىق ئۆي بىر كۆڭۈلۈك .

ئايخان : ئىگىسى بار دەپ تۇرسام ، بېزىرىپ تۇرۇۋالمىغان مۇنداق قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى كۆتۈرۈشسىلە ، بۇ سودىلىشمىغان ئېشەك بازىرى ئەمەس . ھېلىقى يېتىم ئوغلاق ئىشكىنى ئېچىپ قويۇپ ، نەدىكى بىرنېمىلەر كىرىپ ، ئادەمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتمدۇ .

سامساق : ئىشكنى ئۇ ئېتىپ قويغان ، مەن ئاچتىم .
ئايشەم : (چۆچۈگەن ھالدا) خاپا بولۇشمىسىلا ، خەير !
سادىق : (سادىق بىلەن ئايشەم ئالدى ـ كەينىگە قارىماي چىقىپ كېتىشىدۇ . سامساق خىجالەتتە ئولتۇرۇپ قالىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئىككىنچى پەردە

2 ـ كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ ھويلىسى ، ئايخان بىلەن گۈلنىسا سۆپىدا سۆزلىشىپ ئولتۇرىدۇ .

ئايخان : (ياسالما مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ) گۈلنىسا ، سەن ئەقىللىق قىز . مەن سېنى بەزىدە ئۇرۇپ ، تىللاپ قويغىنىم بىلەن ، سېنى ئۆز قىزىمدىن ئارتۇق كۆرىمەن . مەن سېنى ھېچقاچان يامان ئىشقا سايە قىلمايمەن ، نېمە دېسەم ماقۇل دەۋەر . ئەگەر سەن مېنىڭ ئىنىم قادىرغا تەگسەڭ ، بەختىڭ ئېچىلىدۇ ، ئۇ سېنى ياخشى كۆرىدۇ . سەن بىلەن ئۆي تۇتسا ، قىمار ئويناشنىمۇ تاشلايدۇ ، ماقۇلمۇ ؟ ماقۇل دە .
گۈلنىسا : زورلىمىسىلا ئاچا .
ئايخان : ماۋۇ كاجىلىقنى ، شۇنچە گەپ قىلسام ، قەدىرىنى بىلمىگىنىنى قاراڭلار . ياخشىلىقچە ماقۇل دېسەڭ دە ، بولمىسا ئىختىيار ئۆزۈمدە !
گۈلنىسا : مېنى بۇ ئىشقا زورلىمىسىلا ئاچا .
ئايخان : ھوي ئەقلى يوق يېتىم ئوغلاق ، قادىرغا تەگمەيمەن

دەپ ، مەندىن قۇتۇلۇشقا كۆزۈڭ يەتتىمۇ ؟ ھېلى بەكار جۇمۇ !

گۈلنىسا : (قورقۇپ) ياق ، ياق ! ئاچا .

ئايخان : ياق ، ھەي مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان ، ئالدى - كەينىڭگە قاراپ گەپ قىل دەيمەن . مېنىڭدىن ساق قۇتۇلالمايسەن . گەپ قىل ! چاۋا يېگەن مۇشۇكتەك بېزىرىپ تۇرىسەنغۇ ؟

گۈلنىسا : جېنىم ئاچا ، ياش جېنىمغا رەھىم قىلسىلا .

ئايخان : ياش جېنىڭنى نېمە قىلدىم ، جۇۋاينىمەك ؟ ھوي جىن تەگكەن سارالڭ ! سەن قادىرنى بوزەك دەمسەن ؟ ماقۇل دېمىسەڭ گەجگەڭگە دەسسەپ ماقۇل كەلتۇرىدۇ سېنى . ۋاي ئوبدان قىزىم دەپ شۇنچە گەپ قىلسام ، پىتى - شىتى دەۋاتقىنىڭنى قارا !

گۈلنىسا : خان ئاچا ، ئالتۇن ئاچا ، مېنى زورلىمىسىلا . (ئېسلىپ يىغلايدۇ .)

ئايخان : (گۈلنىسانى ئىتتىرىۋېتىدۇ .) ھىم... زادى سېنىڭ نىيىتىڭ بۇزۇق . توختا ، پولاتقا تەگمەكچىمۇ سەن ، ئەمدى قىلىدىغان كارامىتىمنى كۆرۈپ تۇر . (ئاچچىقى بىلەن دەرۋازا تەرەپكە ماڭىدۇ .)

سامساق : (ئايخاننىڭ ئالدىغا كىرىپ قالىدۇ .) ھە ، نېمە بولدى ، يەنە چېچىلىپ قاپسىلەرغۇ ؟

ئايخان : بۇ ئۆيىنى يا ماۋۇ سارالڭ قىزىڭ بىلەن تۇت ، يا مەن بىلەن تۇت !

سامساق : قوي ، ئۇنداق گەپ قىلما ، ئۆيگە كىر .

ئايخان : سەن قەلەندەرنىڭ جاپاسىنى تارتىپ ئۆي تۇتۇپ ، قىزىڭنى بىر ئېغىز گەپكە كىرگۈزەلمىسەم ، ماڭا مۇنداق گۆرده نېمە بار ؟ قىزىڭنى ماقۇل قىلساڭ قىل ، بولمىسا ئىككىڭنىڭ بېشىغا چىقمىسام ، سايىم بەگنىڭ قىزى بولماي كېتەي . (چىقىپ كېتىدۇ .)

سامساق : (هەيران بولۇپ) توۋا ، يائاللا ، خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا ، پىشانەمگە پۈتۈلگەن نە قىسمەتكىدۇر بۇ ، ئۇلۇغ تەڭرىم ؟ ! (خامۇش هالدا ئېغىر چامداپ گۈلنىسانىڭ يېنىغا كېلىپ) يەنە نېمە بولدۇڭ قىزىم ؟

گۈلنىسا : (چۈڭ ۋۇلغان چاچلىرىنى تۈزەپ مەيۈسانە هالدا) دادا ، مەن سۆزلىمىسەممۇ ، نېمە ئۈچۈن بۇ هالغا چۈشۈپ قالغانلىقىم سىزگە مەلۇملۇق . مەن قادىرغا ... (ئۆكسۈپ يىغلاپ ، دادىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ .)

سامساق : (قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ) يىغلىما ئاپئاق قىزىم . ئاللاتائاللا بىزنى مۇشۇنداق نائەهلى بىر ئازازۋلغا گىرىپتار قىلىپ قويۇپتۇ . يا بۇنىڭدىن قۇتۇلالمىدىم . بەگ باشلىق يۇرت چوڭلىرى يەنىلا بۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ گەپ قىلىدۇ . بۇ خوتۇن گەجگەمگە مىنىۋالغان بىر رودۇپاي بولدى . ئاھ ، خۇدا ! كەمبەغەللىكىمگە قارىماي ، بۇ زالىم بەگ ئەۋلادى بىلەن ئۆي تۇتۇپ قالغىنىمغا هەم هەيرانمەن ، هەم مىڭ بىر پۇشايماندىمەن قىزىم .

گۈلنىسا : مېنى بۇ ئەهۋالدىن قۇتۇلدۇرۇڭ ! ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى ، جېنىم دادا !

سامساق : بۇ نائەهلىلەردىن قانداق قىلىپ قۇتۇلۇشنى بىلمەيمەن قىزىم ، ئەگەر سەن ماقۇل بولمىساڭ ، ئۇنىڭ قولىدىن هەرقانداق يامانلىق كېلىدۇ .

گۈلنىسا : جېنىم دادا ، هېچقاچان ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۇنىڭغا قارايدىغان كۆزۈم يوق . ئەگەر زورلاپ شۇ قىمارۋازغا تاڭساڭلار ، بۇ دۇنيا بىلەن شۇ كۈنى خوشلىشىمەن .

سامساق : توۋا دە قىزىم ، ئۇنداق سۆزنى قىلما .

گۈلنىسا : مەن بەختسىز قىزىڭىز ئۈچۈن ئازاب چەكمەڭ ، كۆ-

يۇمچان دادا . سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ . (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)

سامساق : بولدى قىلىم ، يىغلاپ كۆڭلۈڭنى پەرىشان قىلما . (قاينىاپ) بولدى ، مەن سېنى ئۇنىڭغا بەرمەيمەن . زادى بولدى ، بەرمەيمەن !... (بىرئاز بوشاپ) ئاناڭ رەھمىتى ھايات بولغان بولسىغۇ ، مۇشۇ ھالغىمۇ قالماس ئىدىڭ ، بىچارە قىلىم . (يىغلامسىراپ چەقىپ كېتىدۇ . بىرئاز سۈكۈت... سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ .)

بارارغا يوللىرىڭ بولسۇن ،
يانارغا ھەمرىيىڭ بولسۇن .
سېنىڭدەك نازىنىن يارغا ،
مېنىڭدە قۇللىرىڭ بولسۇن ،

گۈلنىسا : (بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ) ئۇھ ! جېنىم پولات . (پولاتنىڭ ناخشىسى داۋاملىشىدۇ .) (قايتۇرما)

ئوينىۋالاي ئايدىڭدا ،
مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا ؟

نىسا گۈلۈم ، تولۇن ئايدەك
يۈزۈڭگە نۇر ياراشىپتۇ .
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭدا
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ .
(قايتۇرما)
ئوينىۋالاي ئايدىڭدا ،
مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا ؟

(پولات كىرىدۇ .)

پولات : گۈلنىسا ، يەنە نېمە بولدىڭىز ، كۆزلىرىڭىز قىزىرىپ كېتىپتىغۇ ؟

گۈلنىسا : تېخى ئۇقماي يۈرەمسىز ؟

پولات : نېمە ئىشنى دەيسىز ؟

گۈلنىسا : ئاچام ھېلىقى ئىنىسى قىمارۋازغا تېگىسەن دەپ قاتتىق ئازاب سېلىۋاتىدۇ .

پولات : مۇنداق گەپ بار دەڭ تېخى ! جېنىم تېنىمدە بولسىلا سىزنى ئۇ قارا يۈرەكنىڭ چاڭگىلىغا سېلىپ بەرمەيمەن . مېنى ئانام ئوغۇل دەپ تۇغقان ، بۇ ئازازۇللار بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن !

گۈلنىسا : مەن بۇ جادۇگەرنىڭ پەيلىدىن قورقىمەن ، بېچارە دادامنى ئىلاجسىز قېلىۋاتىدۇ . ھەر ئىش بولسا ، ۋاقتىدا ئامال قىلمىساق ، ئەھۋالىم خەتەرلىك . بۇرۇنۇمغا پەقەت ئۆلۈملا پۇراپ تۇرغاندەك قىلىدۇ .

پولات : ئۇنداقتا ، سىزنى يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كەتسەم ، قانداق دەيسىز ؟

گۈلنىسا : مەنمۇ شۇنداقراق ئويلايمەن . باشقا قانداق ئامال بار ؟

پولات ; ئەمىسە شۇنداق بولسۇن . مەن بېرىپ يول ھازىرلىقىنى قىلاي . ئەتىگىچە ئەتراپىنى ئۇقۇشاي .

گۈلنىسا : بولىدۇ ، بىراق ئىشنى بۇنداق ئالدىراپ قىلمايلى ، تەييارلىق پۈختا ، بارىدىغان جاي ئېنىق بولغىنى ياخشى .

پولات : بولىدۇ ، مەن ھەممە ئېھتىماللىقنى كۆزدە تۇتۇپ تەييارلىق قىلاي . خوش ئەمىسە ! (ماڭىدۇ)

گۈلنىسا : خوش !

(پەردە چۈشىدۇ .)

ئۇچىنچى پەردە

1 ـ كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ هويلىسى ، قادىر ، هامۇت ، مامۇت ، شاياقۇپلار تاۋكا قۇرۇپ تۆت ئوشۇق بىلەن قىمار ئوينىماقتا ، هەرقايسىسى-نىڭ قولىدا بىر تۇتامدىن پۇل .

قادىر : (مەيدىسىنى كېرىپ ئوشۇق ئاتىدۇ .) سىيا ، سىيا كەلدى . (مامۇتنى ئۇتىدۇ .)

هامۇت : ئاتە ، مانا مانىڭغا ! (ئازراق پۇل تىكىدۇ .)

قادىر : جىقراق تىك ، بولمىسا ئاتمايمەن .

هامۇت : قادىر بېگىم ، تولا نوچىلىق قىلمىسلا بولارمىكىن ، دادىلىرى ئۆلۈپ ئالتە ئاي بولمايلا جاي ـ تەئەللۇقات-نى قىمارغا سەپ بەردىلە ، يەنىلا دوكالىقتىن قالماي-دىلىغۇ ، ئاتسىلا دەيمەن تولا يوغانچىلىق قىلماي .

قادىر : تولا گەپ قىلما ، هامۇت ئوغرى !يالىڭاچ سۇدىن قورقماپتۇ دەپتىكەن ، مەن ئازغا ئاتمايمەن دېدىم ، ئاتمايمەن .

هامۇت : شۇ يەردىرەك توختاپ قالسىلا بېگىم ، ياتىدىغان يەر-لىرى يوق ، ئاچىلىرىنىڭ سايىسىدە سامساق ئاكام-نىڭ ئۆيىنى ئاران پاناه تاپتىلا .

شاياقۇپ : بولدى ئاتە ! سامساق ئاكامنىڭ سۇپىسىنىمۇ ئۇتتۇ-رۇۋەتمە يەنە .

هامۇت : بۇ سۇپىدىن ئايرىلساڭ ، زېمىندا ياتىدىغان جايمۇ تېپىلماي قالمىسۇن ساڭا . (هەممە كۈلۈشىدۇ .)

قادىر : تولا شاڭخو قىلماي ، تۇزۇكرەك تىكىشىدىغان بول-ساڭ تىكىش ، بولمىسا بۇنداق قىمارنى ئوينىماي-مەن .

هامۇت : (قولىدىكى پۇلنى تاشلاپ) ئاتە مانا !

قادىر : يەنە دو بارمۇ ؟

مامۇت : (بىرمۇنچە پۇلنى تاشلاپ) مانا ماۋۇمۇ دو !

قادىر : يەر يۈزىگە دەتتىكام !

هامۇت : (ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ) دەتتىكام ! ماۋۇ ئەسكىنىڭ چىڭ ياتمىغىنىنى قارا .

قادىر : يا نەخشۇەن پىرىم . (ئالقان ئوشۇقى چۇ چۈشۈپ ئۇتتۇرىدۇ .)

هامۇت : مانا چۇ چۈشتىلە بېگىم . (يەردىكى پۇلنى سانىشىدۇ ، قادىرنىڭ پۇلى يېتىشمەيدۇ .) يەنە ئون بەش تىزا كەم قالدى بېگىم ، چىقارمامدىلا ؟

قادىر : ئالارسەن ، قېچىپ كەتمەيمىز بۇ يۈرتتىن .

هامۇت : دېمىدىمۇ تولا دوكالىق قىلماڭلار دەپ ؟

قادىر : ئىسسىق جاننى بېرەمدىمەن ساڭا ؟ ۋاييەي ، يوغان نېمەڭ ئۆتۈپ قاپتۇ .

هامۇت : خەقنى ئۇتساڭلار ، كىيىم ـ كېچەكلىرىگىچە سالدۇ ـ رۇۋالىسىلە ، بىز ئۇتساق ھۇررەكلىك قىلامسىلە ؟ ئۇستىلىرىدىكى چەكمەن چاپانىنى سالسىلا .

قادىر : شۇنداقمۇ تېخى . ھى··· مانا ساڭا چاپان . (قونجىدىن پىچاقنى ئېلىپ هامۇتقا تەھلىكە سالىدۇ .)

هامۇت : ۋا··· ۋا··· ۋاي بېگىم ، چاقچاق قىلىپ قويدۇم ، پۇلىنىڭ كارى چاغلىق ، پۇل ئۆتنە دېسەڭلا مانا مەندە بار ئەمەسمۇ . (قوينىدىن بىر سىقىم پۇلنى ئېلىپ يەرگە تاشلايدۇ .)

قادىر : ھە ، مانا بۇ ئىشىنىڭ يولى . هامۇت ئوغرى ، (يەردىكى پۇلنى ئالدىراپ يىغۋالىدۇ) ئەمدى ماۋۇ پۇلنى گۇلىنىسانىڭ تويىغا خەجلەيمىز . (پۇلنى قوينىغا سالىدۇ .)

ھامۇت : چاقچاق قىلماڭلا قادىر بېگىم ! (بېشىنى تاتىلايدۇ .)

شاياقۇپ : كۆزۈڭ كىچىك نېمە جۇمۇ سېنىڭ ھامۇت . قادىر توي قىلمەن دەۋاتسا ، بىزدەك ئاغىنىلىرى تۇرۇپ ياردەم قىلمىساق بولامدۇ ؟ قادىر ئاخۇن ھۆركىرەگەن بىلەن ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالغىنىنى ئوبدان بىلمىزغۇ ھەممىمىز . (قوينىدىن ئازراق پۇل چىقىرىپ) ماۋۇ پۇلنىمۇ يېنىڭلىغا سېلىپ قويۇڭلار ، بىر كۈنى بېرەرسىلە .

ھامۇت : بوپتۇ ، بوپتۇ . مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم . گەپنى سەندەك تىزىپ دېيەلمەيدىكەنمەن . بېگىمنىڭمۇ قەيامەتكە قالدۇرماي بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن .

قادىر : ئاغزىڭنى شۇم قىلمىغىنا ھامۇت .

ھامۇت : شاياقۇپ ئوبدان دېدى . بولسىغۇ جىقراق بەرسەم بولاتتى . ئاز ـ تولا قەرزدار بولۇپ قالدىم . شۇنداق بولسىمۇ كۆپكە تەۋە قىلالا بېگىم . (قوينىدىن ئازراق پۇل ئېلىپ تاشلايدۇ .) لېكىنزە گۇلنىساخان قالتىس بالا جۇمۇ . قادىر ، گۇلنىسانى ئالساڭ مۇشۇ ئۆي ـ جايمۇ ساڭا قالار .

شاياقۇپ : قادىر بېگىم ، دوكالىقنى ئازراق قىلىپ ، قىمارداۋ ئۇتتۇرۇۋەتكەننى پىچاق بىلەن تۆلەيمەن دەپ خام چوتنى سوقىۋەرمىسىلە . «غوجامنىڭ غوجىسى ، چامغۇرنىڭ ئورىسى بار» ، جۇمۇ !

قادىر : بولىدى ، شاياقۇڭاخۇن ، تولا تاپا ـ تەنە قىلىۋەرمىسىلە .

شاياقۇپ : مەيدەڭلىگە بايقاپراق ئۇرۇڭلار ، پوستى سويۇلغان پىيازدەك بولۇپ قالغىنىڭلىنى خەق بىلىدۇ ، ئەتە ـ ئۆگۈن سامساق ئاكامنىڭ تەئەللۇقاتى چوتوغا چىقىشماي قالمىسۇن .

قادىر : يولى كېلىپ قالسا بۇنداق تەنزىچى پەسلەرنىڭ ئالتە پۇللۇق تەئەللۇقاتى (ئالىقىنىنى غېرىچلاپ) بىر تەكشكە يارىمايدۇ. ئىلتىپاتىڭلىغا رەھمەت (يەردىكى پۇللارنى يىغىشتۇرۇپ قويىنىغا تىقىدۇ.) ئۇنداق بولسا بىردەم شېشە بەزمىسى قىلايلى. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ.)

هامۇت : ئاغىنىلەر، ئۆزۈمچە قورسىقىم كۆپۈۋاتىدۇ، ئۇنۇڭ ئالساق پۇلنى بەرمىسە، پىچاق تەڭلەپ يەنە بىزدىن پۇل ئالسا، بۇ قانداق بولغىنى؟ مەن ئۇنىڭ قويىنىدىكى پۇلنى جايلايمەن.

شاياقۇپ : ھەي، هامۇت، بۇ شۇمپەن بىلەن تولا ھەپىلەشمەسەڭ بولارمىكىن. ھازىر ئەسل - ۋەسلىدىن ئايرىلىپ، ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالمايۋاتىدۇ، جۇما بۇ.

مامۇت : بىكاردىن - بىكار ئۆلۈم جېدىلى چىقمىسۇن يەنە.

هامۇت : ھەممەڭلار توشقان يۈرەك، چۈجە ئالالمايدىغان سائىكەنسىلەر. (ئىككى بارمىقىنى قىسقۇچ قىلىپ كۆرسىتىپ) ئاكاڭ قارىغاينىڭ بۇ جانۋار قولى خۇددى خېمىردىن قىلىنى سۇغۇرغاندەك، ئۇنىڭ قويىنىدىن پۇلنى سۇغۇرۇۋالىدۇ، جۇما. (قادىر ئۆيدىن ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ.)

قادىر : قولنى يۇيۇۋېتەيلى.

شاياقۇپ : بەتتە پولۇ تەييارمۇ نېمە؟

قادىر : ئاچامنىڭ پىشۇرۇپ تىقىپ قويغان گۆشى بار ئىكەن، تېپىۋالدىم. گۆش بىلەن هاراق تازا ئەپلىشىدىكەن. (قولغا سۇ قۇيىدۇ، ھەممەيلەن نۆۋەت بىلەن قول يۇيۇشىدۇ.)

هامۇت : قادىر بېگىم چاققان جۇما. «ئاتام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا شەيخ» دېگەن مانا مۇشۇ. پىششىق

گۆشكه جان پىدا دېسىله .

شاياقۇپ : قادىر ، بۇنى توي ئولتۇرۇشغا هېساب دېمەيدىغانسىلە . هەرنېمە بولسا ، بۇمۇ كەلگەن يېرى . (قادىر داستىخان سېلىپ ، بىر تاۋاق گۆشنى قويىدۇ ، كېيىن بىرشېشە هاراق ۋە بىر پىيالە ئېلىپ چىقىدۇ .)

قادىر : خاتىرجەم بولۇڭلار ئاغىنىلەر ، توي ئولتۇرۇشىدا قوي ، كالا سويۇپ ، داش قازاندا پولۇ دۇملەيمەن دەڭلا ، هەرقايسىڭلاردەك ئاغىنە - بۇرادەرلىرىم تۇرغاندا نېمىدىن خىجىل بولاتتىم .

مامۇت : توغرا دېدىڭلا قادىر ، سىلى خىجىل بولامتىڭلا ، خەقلا خىجىل بولمىسا ! (كۇلكە)

هامۇت : گۇرۇچنى يۇرتتىن ئېلىپ ، ئۇستىگە گۆش ئورنىدا ئەل - ئاغىنىنى باسىمەن دەڭلا . (هەممە كۇلۇشىدۇ .)

شاياقۇپ : ئەمىسە بۇ مەسلىھەت چاي بولۇپ قالىدىكەن - دە .

هامۇت : مەسلىھەت چاي ئايخان ئاچامنىڭ تىقىپ قويغان گۆشى بىلەن بولدى . خىزىر قوللاپ قالسا ، تويمۇ بىرەرىنىڭ دۇملەپ قويغان ئېشىغا توغرا كېلەمدۇ تېخى ، (هەممە هەرخىل ئاۋازدا قاتتىق كۇلىدۇ .)

قادىر : يوقىلاڭ گەپنى قويۇڭلا (هاراقنى پىيالىگە قۇيۇپ) ئاغىنىلەر ، نېمە دېسەڭلار دەڭلار ، ئەمىسە گۇلنىسانىڭ ئىشقى ئۈچۈن ئىچتۇق ، (هاراقنى ئىچىدۇ ، هامۇت ئېهتىيات بىلەن قادىرنىڭ قوينىغا قول سالىدۇ ، قادىر چىنىنى چاپسانلا بوشتىپ قويغانلىقىتىن ، هامۇت پۇلنى ئالالماي قولىنى تارتىۋالىدۇ . قادىر ئىككىنچى چىنىنى شاياقۇپقا ئۇزىتىدۇ .)

شاياقۇپ : مەيلى ئەمىسە ، گۇلنىسانىڭ ئامان - ئېسەنلىكى ئۈچۈن ئىچتۇق . (قاتار ئىچىشىدۇ)

هامۇت : لەۋەن بالا گۇلنىسا خانىڭ قولىدىن ئىچتۇق .

قادىر : هەي زاڭ ! ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە جۇما ، بىكار - ھە ! (مۇشت تەڭلەيدۇ .)

شاياقۇپ : ھامۇت ئازدى جۇما باللا ، كېرەك يوق قادىر .

قادىر : ھەممىڭلارنىڭ سالامەتلىكىگە ئىچتۇق . (قادىر ھاراقنى سوزۇپ ئىچىۋاتقاندا ھامۇت ئۇنىڭ قوينىدىكى پۇلنى ئەپچىللىك بىلەن ئېلىۋالىدۇ . ھاراق ئىچىش داۋاملىشىدۇ .)

ھامۇت : بولدى ، بولدى ، رەھمەت ئاداش ، بىز كېتەيلى .

قادىر : نەگە كېتىسەن ، پۇل جىق ، قورقما خەجلەيمىز ، بەش - ئالتە جىڭ ھاراق دېگەن نېمە ئۇ . (قولىنى قوينىدىكى پۇلغا ئۇزاتقاندا ، ھامۇت چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ .)

ھامۇت : (ھودۇقۇپ) بولدى ئاداش ، مۇشۇ يېتەرلىك ، ئۇ پۇلۇڭنى تويدا خەجلە .

قادىر : ياق ، بولمايدۇ !

شاياقۇپ : بولدى ، بولدى ، قويۇڭلار ، ئەمدى بىردەم غەزەل ئوقۇيلى . (پەتنۇسنى داپ ئورنىدا ئۇرۇپ تۇرۇپ غەزەل باشلايدۇ .)

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم
ئول پەرى رۇخسارىنى .
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن
كۆزلىرى خۇمارىنى .

(ناخشا داۋامىدا باشقىلار بەزىدە قوشۇلۇپ ، بەزىدە يەكە-كە ھالدا ناخشىغا جور بولىدۇ . بەزىدە «ئاھ ، ۋاھ ، ھەق··· » دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ھەر خىل ۋارقىراپ قويۇشىدۇ .)

ئۇچ كۆرۈشكەندە سالۇرلەر
ئاي يۈزىگە خالىنى .
تۆت كۆرۈشكەندە سالۇرلەر
خەنجىرى تەييارىنى .

بەش كۆرۈپ ئالدىڭدا جان
بەرسەم ، شەھىدى ئىشقىمەن .
ئالتە كۆرسەم دەپ ، تىلەيمەن
كۆزلىرى مەستانىنى .

يەتتە ئىقلىمدا يوق ئەرمىش
سەن كەبى نازۇك بەدەن .
سەككىز ئۇجماقتا تىلەرمەن
سەن كەبى ھۆر يارىنى .

توققۇز ئۆرگىلسەم بېشىڭدىن ،
ئوت تېنىمدە ، جان كاۋاپ .
ئون قولۇم بىرلەن بېسىپ
سالسام دىلىمنىڭ راھىنى .

ئون بىر ئاي بولدى نەۋائى
يارىدىن ئايرىلغىلى .
گەر ئون ئىككى ئاي ئۆرۈلسە ،
كىم تاپۇر پىنھانىنى ؟

(تاشقىرىدا ئايخاننىڭ بىرى بىلەن ۋارقىرىشىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

شاياقۇپ : ئايخان كەلدى ، ئايخان !...

مامۇت : ئا... ئا... قۇتىنى يوقات ، شېشىنى يوقات !

هامۇت : ئىشىك ئالدىغا كېلىپلا قالدى . ئەمدى بىز نەگە قاچىمىز ؟

قادىر : ھەممىگلار قازناقتا كىرىپ تۇرۇڭلار ، ئاچامنى مەن سارايغا باشلاپ كىرىپ كېتىمەن ، شۇ چاغدا ئاستىلا غىپىدە چىقىپ كېتىڭلار . ئەمما ، ئاچامغا كۆرۈنمەڭلار . بالاغا قالىمىز .

شاياقۇپ : ماقۇل ، شەرمەندە بولۇشتىن خۇدا ئۆزى ساقلىسۇن .

مامۇت : (مەست ھالدا) ۋايىيە ، مېكىياندىن قورققان خورازنى بۇگۈن كۆرۈپتىمەن . بولدى ، ماڭىلا قويۇپ بېرىڭلار ، رۇستەم بولسىمۇ ئېلىشىمەن ! (دەلدەڭشىگەنچە ئىشىك تەرەپكە ماڭىدۇ .)

هامۇت : بەللى ، پاختەكنىڭ لاچىنغا خىرىس قىلغىنىنى كۆرۈڭ .ماڭ ، جۇگۇ ، جېنىڭنى باقە رودۇ ، بۇ يەردىن بىزنى ساق چىقىپ كەتكىلى قوي ! (ھامۇتنىڭ گەجگىسىدىن تارتىپ ئاشخانىغا سۆرەيدۇ ، شاياقۇپ يارەملىشىدۇ ۋە كىرىپ كېتىشىدۇ ، قادىر داستىخان ۋە ئۇستىخانلارنى يىغىشتۇرىدۇ .)

ئايخان : (سىرتتا بىرى بىلەن رەنجىشكەن قىياپەتتە چالۋاقاپ كىرىدۇ . قادىرغا قاراپ) نېمە ئىرغاڭلايسەن ، ئېچۋالدىڭمۇ نېمە ؟

قادىر : ياقە··· خۇشلۇقۇمدىن ئىرغاڭلايمەن ـ دە ، ئاچا .

ئايخان : ئولتۇر ، ساڭا گەپ بار .

قادىر : سارايغا كىرىپ ئولتۇرمايلىمۇ ، يۇرە .

ئايخان : بولدى ، مەشەدىلا ئولتۇراي ، ماۋۇ گەپنى ئاڭلا .

قادىر : خۇش خەۋەر ئوخشىمامدۇ ئاچا ؟

ئايخان : ھە ، تازا خۇش خەۋەر . سەن تېخى چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرۈپسەن ئۇكام .

قادىر : قانداقسىغا ؟

ئايخان : نەچچە كۈندىن بېرى گۈلنىسانى خېلى قېيىن - قىسـ
تاقا ئېلىپ باقتىم . ساڭا تېگىشكە زادىلا ئۇنىمىدى .
ئۇ يېتىم ئوغلاق بىلەن بۇ ئىش ياخشىلىقچە بىر باشقا
چىمايدىغان ئوخشايدۇ .

قادىر : ئەمىسە ، قانداق قىلسام بولار ؟

ئايخان : قانداق قىلسام بولار دېگىنىنى ، ئانام سېنى ئوغۇل
بالا دەپ تۇغقان ئەمەسمۇ ؟ ئىسىت ، سېنىڭ ئوغۇل
بالا بولغىنىڭغا ! ئەگەر مەن ئوغۇل بالا بولغان بول-
سام ، بۇنداق يېتىم ئوغلاقلارنى پىشمىغان سويمىدەك
دەسسەپ چەيلىۋېتەتتىم . نەچچە ۋاقىتتىن گۈلنىسانى
ئالىمەن دەپ ماختىنىپ يۈرۈپ ، ئەمدى ئۇنى باشقا
كىشى ئېلىپ كەتسە ، قايسى يۈزۈڭ بىلەن باش كۆتۈ-
رۈپ يۈرىسەن ؟ (قازناقتىكى مەستلەرنىڭ بىرنەرسە-
لەرنى ئۆرۈۋەتكەن تاراق - تۇرۇق ئاۋازلىرى ئاڭلا-
نىدۇ .)

ئايخان : نېمە تاراق - تۇرۇق بۇ ؟

قادىر : مۇشۇكىمىكىن تاڭ ، ئاچا مېنى قانداق قىل دەيسەن ،
ئۆلتۈرۈۋېتەيمۇ يا شۇ رودۇپاينىڭ قىزىنى ؟ (ئاشخا-
نىدىن شاياقۇپنىڭ بېشى كۆرۈنىدۇ . ئۇ چاندۇرماس-
تىن قادىرغا «ئايخاننى ئۆيگە ئېلىپ كەت» دېگەن
ئىشارىنى بىلدۈرىدۇ .)

ئايخان : (شاياقۇپنىڭ ھەركىتىنى سەزمىگەن ھالدا) ئۇنى
ئۆلتۈرسەڭ ، ساڭا جاڭگالدىكى جىگدىنىڭ كۆتكىنى
ئېلىپ بېرەمدىمەن ؟ بار دۇنيانى قىمارغا سەپ بەر-
دىڭ . بۇ سامساقنىڭ تاپقان - تۇگكىنىنىمۇ بىر يەرگە
ئاپاردىڭ . ھېلىمۇ بۇ توخۇ يۈرەك قورقۇپ گەپ
قىلالمايدۇ . مەن ساڭا شۇ گۈلنىسانى ئېلىپ بېرد-
مەن ، ئاندىن مۇشۇ قورۇ - جاينى قولغا كىرگۈزد-
مەن ، دەپ بىرلىك ئېتىمدىن چۇشۇپ كەتتىم قادىر !

قادىر : بولدى ، بولدى ! يەنە شۇ كونا خامانىنى سوزىغلى

تۇردۇڭغۇ ، ئالمىسام ئالمىدىم ، ئۇنداق گادايىنىڭ قىزىنى .

ئايخان : ۋاي ئەقىلسىزەي ، گۇلنىساچۇ ، تۇمۇچۇقتەك قىز دېگىنە . ئۇنى قولدىن چىقىرامدىغان سارالڭ !

قادىر : ئەمىسە نېمە قىل دەيسەن ؟

ئايخان : ئۇچۇ ، دادىسىغا ئامراق ، سەن ئۆيدە پايلاپ تۇرۇپ ، ئىككىسى بىر يەردە تۇرغان چاغدا ، باستۇرۇپ بېرىپ ، سامساقنىڭ گېلىغا پىچاقنى تىرەپ : «قىزىڭنى بېرەمسەن ياكى جېنىڭنى ؟ » دەپ قورقۇتساڭ ، ئۇ قورقۇنچاق «ۋاي ماقۇل »غا كېلىدۇ ، قىزىمۇ ئىلاجسىز قالىدۇ . ئاندىن قەتئىڭنى چاقمامسەن ، ھا... ھا... ھا ... (كۈلىدۇ)

قادىر : مۇنداق دېمەمسەن ئاچا ، قادىرنىڭ بېشى ئامان بولسا ، گۇلنىسادەك خېنىملار تەگمەيمەن دەپ يېڭسىرادا تىرىك يۈرەلمەيدۇ دېگىنە . (گەۋدىسىنى كېرىپ) نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سېنىڭ يۈز ـ خاتىرەڭنى قىلىپ ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماي يۈردۈم . بولمايدىغان بولسا ، ئۇنى ئاللىقاچان لاتا قىلىپ تاشلىۋېتەتتىم . ھېلىغۇ ئۇ بىر مېكىيان ئىكەن ، ئاچچىقىم كەلسە ، پۈتۈن مەھەللىگىمۇ تېتىيمەن ، ھەممىسىنىڭ تېرىسىنى تىرۇر سويۇۋېتسەمەن دېگىنە . بۇگۈنلا بۇ ئىشنى ئادا ـ جۇدا بىر ياقلىق قىلىمەن ، ئاچا !

ئايخان : ھە ، مانا ماۋۇ گېپىڭ خېلى جايدا ، ئوغۇل بالا ! ئۇنداق بولسا بۇگۈن مەن ئۆيگە كەلمەي باشقا يەردە قونۇپ قالىمەن .

مامۇت : (ئاشخانىدىن دەلدەڭشىگەنچە چىقىدۇ) ھە ، ئايخان ئاچاممۇ ؟ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ئەيىبكە بۇيرۇمىسىلا ، تويغا ، ياق ، مەسلىھەت چايغا كەپتۇق .

ئايخان : ھوي بېشىڭنى يېگۇر ، بۇ ئۆيدە نېمە ئىش قىلىپ

يۇرسەن ، ئاناڭنىڭ تويى بارمۇ بۇ يەدە ؟ !

مامۇت : قادىر ئاخۇن بېگىم بىلەن بىرئاز ئىچ پۇشۇقى... ھى... ھى... قادىر ئاخۇن ئاغىنە ، ھېلىقى ، ھېلىقى شېشە... ياق ، مەسلىھەت قېنى... سۆزلىشەيلى دەپ-تۇق . (قادىر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ، تەمتىرەيدۇ ، ئايخان ھەم ھەيران بولغان ، ھەم قادىرغا ئاچچىقلانغان قىياپەتتە تۇرۇپ قالىدۇ .)

ئايخان : ۋاي خۇدايىمەي ، نېمە دەيدۇ بۇ رودۇپاي ؟ ! (قادىرنى نوقۇشتۇرىدۇ .)

شاياقۇپ : (مەست ھالدا چىقىدۇ) توي مەسلىھىتىگە كېلىۋە-دۇق . ئايخان ئاچا ، ھە ، راستلا ئەسسالامۇئەلەي-كۇم .

ئايخان : ئۆلە ئىلاھىم ! بۇ نېمە كارامەت ، ئىككىيلەنغۇ بۇلار ؟ (ھامۇت ئېغىر مەست چىقىپ ، دەلدەڭشىپ تۇرالماي-دۇ ۋە قولىدا تۇتۇۋالغان بىر پارچە نائىنى غاجىلاپ ھەممىگە غەلىتە قارايدۇ .)

ھامۇت : مەنمۇ بار ، مەسلىھەت قىلغىلى كەلدۇق . ھە ، ئەيىب سىلىدە ئەمەس ، ئايخان ئاچا !

ئايخان : ۋاي قانداق قىلارمەن ، ھەي بېشىڭنى يەيدىغان ، يەنە ئەيىب مەندە بولسا بولامتى ؟ ھوي قادىر ! بۇ نەدىن پەيدا بولغان مەستلەر ، خۇدايىم ، بۇ ئۆيگە مەست يې-غىپ كېتىپتىغۇ ؟ !

مامۇت : بىز كېتەيلىمىكىن ئايخان ئاچا ، خېلى ئولتۇردۇق .

ھامۇت : خوش ئەمىسە . (ھىق تۇتىدۇ)

ئايخان : (ھەيرانلىقتا) «كاللا دېسە ، پاقالچاق» دېيىشىدۇ بۇ ئوغرىلار ! ھوي قادىر ، نەدىن كەلگەن نېمىلەر بۇ ، سەنلەر بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىشتىڭ ؟ (شاياقۇپ ، ھامۇت ، مامۇتلار بىر ـ بىرىنى يۆلەشكىنىچە چىقىپ كېتىشىدۇ .)

قادىر : بۇلارنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى مەن نەدىن بىلەي ، ئوغۇلۇمۇ يا ؟

ئايخان : نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ؟ ھوي ، ئۆي ساقمۇ ؟

قادىر : ئۆيغۇ ساقتۇ .

ئايخان : ماڭ جۇگۇ ، تۇتۇپ كەل ئۇلارنى ! ماڭ دەيمەن ! (قادىرنى ئىتتىرگىنىچە مەستلەرنى قوغلاپ چىقىپ كېتىدۇ . سەھنىدە سۇكۇت . مۇڭلۇق مۇزىكا بىلەن گۈلنىسانىڭ باغ تەرەپتىن ئېيتقان ناخشا ئاۋازى ئاستا ـ ئاستا يېقىنلىشىدۇ .)

ئەجەب بولدۇم ، ئەجەب بولدۇم ،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن .
كېچە ـ كۈندۈز ئازاب چەككەن
غېرىب ھالىمغا يىغلايمەن .

(ناخشا ئېيتقاچ بىر قولتۇق قۇرۇق شاخ كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

مېنى سايەڭدە ئۆستۈرگەن
بوستانلىرىم ، خوش ئەمدى .
مېنى قوينۇڭدا ئۆستۈرگەن
قەدەم جايلار ، خوش ئەمدى .

گۈلنىسا : كەچ كىرىپ كېتىۋاتىدۇ ، پولات نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ ؟ كۆڭلۈم ئەجەب ئېغىپ تۇرۇۋاتىدۇ . كېچە ئانام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ··· «قىزىم ، كۆپ يىغلىما ، كۆز يېشىڭ بىلەن ھەسرەت داغلىرىنى يۇيۇپ كېتەلمەيسەن ، سەن تېخى ياش ، ئۆزۈڭنى ئۇمىد-سىزلىك قوينىغا ئاتما . ھوشيار بول قىزىم ! » دەپ

باشلىرىمنى ، ئېڭەكلىرىمنى ئاپئاق قوللىرى بىلەن سىلاپ ئەركىلىتىپ ، پېشانەمگە سۆيۈپ قويدى . خۇددى ئوڭۇمدىكىدەك تۇرىدۇ ، توۋا ، رەھمەتلىك ئانام مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىمدىن قورۇنسا كېرەك ياكى بۇ پولات بىلەن بىللە كېتىدىغانلىقىمنى قوللاپ مەدەت بەرگىنىمىدۇ ؟ ! خەير ، نېمىلا بولسا كېتەي . ئۆلمەي سالامەت بولسام ، ئانامنىڭ مۇبارەك قەدىمى تەگكەن بۇ مېھرى ئىسسىق يۇرتقا قايتىپ كېلىپ تاۋاپ قىلارمەن··· بىراق بېچارە دادام بۇ چىلبۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىۋاتىدۇ ، خۇدا ، ئۆزۈڭگە ئامانەت . (ئەتراپقا مەيۈسلۈك بىلەن قارايدۇ .

پولات : (سىرتتىن ئېھتىيات بىلەن) گۈلنىسا !

گۈلنىسا : (چۆچۈپ) ھە ، پولاتمۇ سىز ؟

پولات : ھەئە ، تەييارمۇ سىز ؟

گۈلنىسا : مەن تەييار .

پولات : ماڭايلى .

گۈلنىسا : ھازىرلىما ؟

پولات : بۇ يەردىن ئايرىلغۇڭىز كەلمەيۋاتامدۇ نېمە ؟

گۈلنىسا : تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يەردىن ئايرىلىش تەسكەن ئەمەس-مۇ ؟

پولات : ئەلۋەتتە ، بۇ يەرنىڭ ھەربىر ئادىمى ، ھەربىر گىيا-ھى ، ھەر چىمدىم توپىسى بىزگە تونۇش ، بىزگە سىرداش ـ دە شۇڭا ، بۇ يەردىن ئايرىلىشنىڭ قانچە-لىك ئېغىرلىقىنى ئۆلچىگىلى بولمايدۇ .

گۈلنىسا : راست دېدىڭىز .

پولات : ئەمما ، بۇ ئانا يۇرت بىزگە تارچىلىق كېلىۋاتامدۇ . ئايخان ، قادىرغا ئوخشاش نائەھلىلەر ، ئۇلارنىڭ تاغ-دەك يۆلەنچۈكلىرى بىزنى بۇ يەردىن كېتىشكە مەج-بۇر قىلدى ـ دە··· گۈلنىسا ، بىزمۇ بىر بەخت

يولىنى تاپارمىز . زامان ھەمىشە مۇشۇنداقلا بولىۋەر-مەس . خۇدا بۇيرۇسا ، بىر كۈنلىرى بۇ قەدىردان يۇرتىمىزغا خۇشال - خۇراملىق بىلەن كېلىپ قالساق ئەجەب ئەمەس .

گۈلنىسا : ئاھ ! شۇ كۈنلەر ، خىيالىي بەختلىك كۈنلەر... قاچانمۇ ساڭا يېتەرمىز ؟

پولات : گۈلنىسا ، مەن ھەممىنى تەق قىلىپ قويدۇم .چىقىرىمىز - دە ، ئانقا مىنىپ ئۇچۇپ كېتىمىز . ھاشىم كارۋان بۇگۈن تاغ ئارقىسىغا ماڭىدىكەن ، ئۇنىڭ ئىككى ئېتىنى كىرا قىلىپ قويدۇم . يولدىنمۇ ئەندىشە يوق .

گۈلنىسا : ھاشىمكام ھەمراھ بولسا ناھايىتى ياخشى بوپتۇ .

پولات : سىزنىڭ تەييارلىقىڭىز پۈتكەندۇ ؟

گۈلنىسا : ھەئە .

پولات : كۆز باغلىنىش بىلەن تەڭلا ماڭىمىز . كېچىكمەي چىقىڭ .

گۈلنىسا : نەدە كۈتىسىز ؟

پولات : جىگدە تۈۋىدە .

گۈلنىسا : قايسى جىگدە تۈۋى ؟

پولات : ھېلىقى سىزنىڭ «يېڭىساردا مۇشۇ جىگدە كۆزۈمگە ئەجەب ئىسسىق كۆرۈنىدۇ» دەپ كەكە چېپىپ قويغان تونۇش جىگدىڭىزچۇ .

گۈلنىسا : شۇ گەپ تېخىچە ئېسىڭىزدە بار ئىكەن - ھە . (كۈلۈمسىرەيدۇ)

پولات : ئۇ مېنىڭ يۈرىكىمنى بىرىنچى قېتىم ئوينىتقان گېپىڭىز ئەمەسمىدى ؟

گۈلنىسا : پاھ ، سىزچۇ ؟ شۇ چاغدا نېمە قىلدىڭىز ؟

پولات : پەقەت بىلىكىڭىزنى تۈتۈپلا قويدۇم . ئەمما ، سىز شۇ كۈندىن باشلاپ يۈرىكىمنى ئۇتتىڭىز...

گۈلنىسا : ۋايىەي ، تېخى...

پولات : ۋاقىت قىستاپ قالدى . قالغان گەپنى يولدا...

گۈلنىسا : بولىدۇ ، گۈگۈم بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا بارىمەن .

پولات : ئەمىسە ۋەدە شۇ ، ئېھتىيات قىلىڭ . (ماڭىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئۈچىنچى پەردە

2 ـ كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ ھويلىسى . كەچ خۇپتەن ۋاقتى ، ھاۋا ئوچۇق . يەتتە ـ سەككىز كۈنلۈك ئاي قېرى قاپاقتېرەك شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ ، ئاسماندا يۇلتۇزلار ، يىراقتىن ئىتلارنىڭ قاۋغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . گۈلنىسا بىر قولىدا بوغچا ، بىر قولىدا قارا چىراغ كۆتۈرۈپ ، ھودۇقتىن ھالدا ئاشخانىدىن چىقىدۇ .)

گۈلنىسا : ئەجەب يۇرىكىم ئېغىپ كېتىپ بارىدۇ . ۋىيەي ، چىراغنى بۇ يەرگە نېمىشقا ئېلىپ چىققاندىمەن . (قولىدىكى چىراغنى قاپاقتېرەكتىكى چىراغدانغا قويۇپ ئاستا مېڭىپ دادىسى ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ تىڭشايدۇ . ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا) خوش دادا ، مېنى كەچۈر ! (مۇڭلۇق مۇزىكا ، گۈلنىسا ئاۋايلاپ ھەسسەپ ھەرۋازىغا قاراپ ماڭىدۇ . ئېھتىياتسىزلىقىتىن ھەرۋازىنى ئاچقۇچە تاراقلىغان ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ . گۈلنىسا چۆچۈپ يۇرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالىدۇ ، سامساق بۇ ئاۋازدىن ئويغىنىپ ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىغىنىچە يالاڭ ئاياغ ھويلىغا چىقىدۇ .)

سامساق : كىم ، كىم بۇ ؟ (گۈلنىسا ھەرۋازا يېنىغا چاپلىشىپ

جىم تۇرۇۋالىدۇ . سامساق دەرۋازا يېنىغا كېلىپ گۈلنىسانى كۆرىدۇ .)

سامساق : ھوي قىزىم ، كېچىدە نەگە بارماقچىسەن ؟

گۈلنىسا : ھېچ··· ھېچ··· (قادىر سىرتتىن چالا مەست ، قولىدا پىچاق ، دەرۋازىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرىدۇ .)

قادىر : ھە ، مېنى ساقلاپ تۇرغانمىدىڭلار ، ھى··· ھى··· ھى ··· (قولىدىكى پىچاقنى ئويىنىتىپ) ھەي ئىتنىڭ قىزى ، كۆردۈڭمۇ بۇنى ، مەندەك بىر يىگىتكە تەگـمەي ، كىمگە تەگمەكچىدىڭ ؟ !

سامساق : (قورقۇپ ، تىترەك ئاۋازدا) ئەستاغپۇرۇللا ، بۇ قانداق ئىش ؟ نېمە بولدى قادىر ئاخۇن ؟

قادىر : بۇ قانداق ئىش ؟ (سامساقنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ ، پىچاقنى سامساقنىڭ بوغۇزىغا تەڭلەپ) جېنىڭنى بېرەمسەن يا قىزىڭنىمۇ ؟ ئېيتە قېرى !

سامساق : توۋا قىلدىم پەرۋەردىگارىم ، قادىر ئاخۇن .

قادىر : قىزىڭنى بېرەمسەن ، يوق ؟

سامساق : ۋاي ، ۋاي ، خۇدا ھەققى گېپىمنى قويۇۋەت .

گۈلنىسا : (قادىرنىڭ قولىغا ئېسىلىدۇ .) ھوي تۇزكور ، قارا يۈز ، دادامنى قويۇۋەت . گېپىڭ بولسا مانا ماڭا قىل ! ساڭا ئوخشاش ئىپلاسقا تەگكۈچە ئۆلگىنىم مىڭ ياخشى ! (قادىر سامساقنى قويۇۋېتىپ ، گۈلنىساغا ئېتىلىدۇ . سامساق : «ۋاي ئادەم بارمۇ··· » دېگىنىچە ۋارقىراپ ئادەم چاقىرىش ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كېتىدۇ . گۈلنىسا قادىرنى بىر كاچات ئۇرىدۇ ۋە مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋېتىدۇ . قادىر سەنتۇرۇلۇپ كېتىدۇ . گۈلنىسا سىرتقا قاراپ قاچىدۇ ، قادىر قوغلاپ بېرىپ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ ، سۆپا يېنىغا سۆرەپ كېلىدۇ .)

قادىر : سەندەك قانجۇقنىڭ جاجىسى مۇشۇ . (پىچاقنى گۈل-

نىسانىڭ كۆكرىكىگە ئۇرىدۇ .)

گۈلنىسا : ئانا !... ئە... ئە... ئى... (گۈلنىسا يىقىلىدۇ ، قادىر قانغا بويالغان پىچاقنى تۇتۇپ دەلدەڭشىيدۇ .)

قادىر : ماڭا تەگمىسەڭ ، مانا مۇشۇنداق ئىلتىپات ئالىسەن . ھا... ھا... ھا... (سىرتتىن پولاتنىڭ «گۈلنىسا ، گۈلنىسا» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ . قادىر پولاتقا قاراپ) ھىم ، ئىش شۇنداقمىدى ! كەلسىلە ، مانا گۈلنىساخان سىلىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ . (پولات دەرۋازا- زىدىن بېشىنى تىقىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئېتىلىپ كىرىدۇ .)

پولات : ھەي شۇمپەن ، گۈلنىسانى نېمە قىلدىڭ ؟

قادىر : تويىنى قىلدىم ، كەل ، سېنىڭ تويۇڭنىمۇ قوشۇپ قىلىۋېتەي ! (قادىر پولاتقا پىچاقنى تەڭلىگىنىچە ئې- تىلىدۇ . پولات چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ پىچاق ئۇر- غان قولىنى تۇتۇۋالىدۇ . بىرئاز ئېلىشقاندىن كېيىن بىر - بىرىدىن ئاجرىشىدۇ ، قادىر پىچاقنى كۆتۈرۈپ پولاتقا يەنە ئۇرماقچى بولغاندا ، پولات ئۇنىڭ جەينە- كىگە تېپىدۇ ، پىچاق قادىرنىڭ قولىدىن قاچقىپ چىقىپ سۇپىغا چۈشۈپ سانجىلىپ قالىدۇ . ھەر ئىككىلىسى پىچاقنى ئېلىش ئۈچۈن تىركىشىدۇ . بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىدۇ . قادىرنىڭ ئاغزى - بۇرنى قانغا بويىلىدۇ . ئاخىر پولات پىچاقنى ئېلىۋا- لىدۇ ۋە چاققانلىق بىلەن قادىرنىڭ قورسىقىغا بىرنى تېپىپ ئوڭدىسىغا يىقىتىدۇ . قادىرنىڭ مەيدىسىگە تىزلىنىپ تۇرۇپ قاتىغا بويالغان پىچاقنى تەڭلەيدۇ .)

پولات : ھە ، قاتىخور ، مانا ئەمدى سېنىڭ تويۇڭنى مەن قىلاي . گۈلنىسانىڭ ساپ قېنىغا مىلەنگەن بۇ پىچاقتا سېنىڭ قارا قېنىڭنى تۆكەي ، ئەبلەخ !

قادىر : (ئىگىراپ يالۋۇرغان ئاھاڭدا) ھىم... ھە... پولات ئاخۇن، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ. نېمە دېسەڭ بېرەي... (سامساق بىلەن مەزىن، مەريەمخانلار ئالدىراپ كىرىشىدۇ.)

پولات : قان ئىچكەن ئىت! مەن سەندەك پۇل، مالغا نومۇس تېگىشمەيمەن. (پىچاقنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇشقا تەمشىلىدۇ، مەزىن يۈگۈرۈپ كېلىپ پولاتنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ.)

مەزىن : ھاي، ھاي، پولات قولۇڭنى تارت، قاتىل بولما، بۇنىڭ ناپاك قېنى بىلەن قولۇڭنى بۇلغىما!

سامساق : ئاھ، گۇلنىسا بالام، نېمە بولدۇڭ؟ (ئۆزىنى گۇلنىسانىڭ ئاياغ تەرىپىگە ئاتىدۇ.)

پولات : مەزىناخۇنۇم، مېنى توسمىسىلا، مانا بۇ قاتىل گۇلنىسانى قەتل قىلدى. ئىنتىقام ئالىمەن!

مەزىن : يارەببىم، بۇ مۇناپىقنىڭ جاجىسىنى ئۆزۈڭ بەرگەيسەن. پولات ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى بۇلغىما، قاتىل بولۇپ قالما. بۇ ئىمانسىز ئەبلەخ خۇدا ۋە بەندە ئالدىدا جاجىسىنى تارتار. (پولاتنى تارتىپ تۇرغۇزىدۇ ۋە چەتكىرەك تارتىپ قادىردىن يىراقلاشتۇرىدۇ.)

مەريەم : ۋاي ئىسىت، بىچارە قىزىم! (قادىرغا قاراپ) ھەي كۆڭلى قارا دۆيۈز، كۆچۈك مۇشۇ بىر ئاجىز قىز بالىغا يەتتىما؟! (سامساق تىزلىنىپ بېرىپ گۇلنىسانىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ باغرىغا ئالىدۇ، قادىر ئورنىدىن ئۆرىلەپ تۇرغىنىچە بىر چەتكە بېرىپ، قورقۇپ تىترەيدۇ.)

سامساق : يالغۇز قىزىم، كۆزۈڭنى بىر ئاچقىنا. ماڭا بىر قارىغىنا... ئىسىت. مەن سېنى بۇ يىرتقۇچلارنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار قىلدىم. (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ، باشقىلارمۇ ئېچىنىشلىق كۆز يېشى قىلىدۇ.)

مەزىن : (قادىرغا) ھەي دوزىخى بەتبەخت !... خۇدادىنمۇ قورقمىدىڭما ؟ !

سامساق : (ئورنىدىن تۇرۇپ سۇرلۇك قىياپەتتە قادىرغا قاراپ يېقىنلىشىپ) ھەي زالىم ، مۇشۇ قىز بالىغا پىچاق سالغۇچە ماڭىلا سالساڭ بولمامدۇ ؟ قىلغان ياخشى-لىقلىرىمنىڭ جاۋابى شۇ بولدىما ؟ (قادىرنىڭ گېلى-نى بوغىدۇ ، مەزىن تەسلىكتە ئاجرىتىدۇ .)

پولات : (قادىرغا) بىلىپ قوي ، بۇگۈن مەزىناخۇنۇم جېنىڭغا ئارا بولدى . بۇ قانلىق پىچاق ئاخىر سېنىڭدىن ئۆز قىساسىنى ئالىدۇ ، بۇ تۆكۈلگەن پاك قانلار ئۈچۈن سەن ۋە ساڭا ئوخشاش زوراۋانلاردىن قىساسىنى ئالى-دىغان قىساسكار ئوغلانلار كۈرمىڭلاپ تۇرۇلىدۇ ! (پەردە چۈشىدۇ .)

تۆتىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

سۇرلۇك تۈس ئالغان قەبرىستانلىق ، ھەر خىل شەكىلدە قاتۇ-رۇلغان قەبرىلەر . ئالدى تەرەپتە چېچەكلەپ ئېچىلغان بىر تۈپ جىگدە دەرىخى . جىگدىنىڭ يېنىدا گۈلىنسانىڭ قەبرىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا تىزىلغان قىزىلگۈللەر... يىراقتىن ئوقۇلۇۋاتقان قىرائەت ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . پەردە ئېچىلغاندا قىرائەت ئاۋازى بارغا-چە كۈچلۈك ئاڭلىنىدۇ . قولىدا سۇ قاپىقى كۆتۈرگەن پولات كىلىپ قەبرە بېشىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرىدۇ . ئايەت ئاخىرلىشىدۇ . پولات دۇئا قىلىدۇ ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، قاپاقتىكى سۇنى گۈللەرگە قۇيىدۇ... قەبرىستانىنىڭ ئىچكىرى تەرىپىدىن مۇرىسىدە خۇرجۇن كۆتۈرگەن سامساق كىرىپ ، خۇرجۇندىن بۇغداي ئېلىپ گۈلىنسا-نىڭ قەبرىسىگە چاچىدۇ . پولات سامساقنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ .

سامساق : (قايغۇلۇق هالدا) بالام، بۇ قالغان بۇغداينى سەن چېچىۋەت، جان - جانىۋارلار يېسۇن. (خۇرجۇندا قالغان ئازراق بۇغداينى پولاتنىڭ پېشىگە تۆكۈپ بېرىدۇ.)

پولات : سامساقكا.

سامساق : بۇ تەرگەن گۇللىرىڭنى سۇغىرىۋاتامسەن؟

پولات : ھەئە.

سامساق : ئادەم ئارزۇ - ئۈمىد بىلەن ياشايدىكەن، ئارمان بىلەن ئۆلىدىكەن. قىزىم گۇلنىسامۇ ئارزۇ - ئارمىنىغا يېتەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. ئانىسى رەھمەتلىكمۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ تويىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتۇق. مانا ئۇنىڭ ھەممىسى ھەسرەت دېگى بولۇپ ئاخىرلاشتى. ھەي بۇۋاپا پەلەك! بىزگە كەلگەندە ئەجەب قىلىۋاتسەن؟! گۇلنىسا قىزىم، مەن سېنىڭ غېرىبانە قەبرەڭنى تاشلاپ، تاغ ئارقىسىغا كېتىۋاتىمەن. يالغۇز تاشلاپ كەتتى دەپ روھىڭ قورۇنمىسۇن. دەرد - ئەلەم دەستىدىن بۇ يۇرتتا تۇرۇشقا ئىلاجىم قالمىدى... سېنىڭدىن، ئۆي - ماكانىمدىن ئايرىلدىم، ۋەيران بولدۇم. تولا يىغلاپ كۆز ياشلىرىم قۇرۇدى. (يىغا، پولاتمۇ كۆز يېشى قىلىدۇ.) ئاھ، خۇدا بىزنىمۇ كۆرۈۋاتامدىغانسەن؟! (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)

پولات : سامساقكا، جېنىم تېنىمدىلا بولىدىكەن، گۇلنىسانىڭ قەبرىسىنى يالغۇز تاشلىمايمەن. بۇ قەبرە مېنىڭ سۆيگۈم، ئارزۇ - ئارمىنىم، تاۋاپ قىلىدىغان مازىرىم. مەن گۇلنىسانىڭ قانلىق قىساسىنى ئالمەن. بۇ مېنىڭ ئاخىرقى نىيىتىم.

سامساق : بالام، نەچچە كۈندىن بېرى بار گەپنى دېيىشتۇق. سۆزلىرىڭگە ئىشىنىمەن. بىراق، بىھۇدە ئىشلارغا

ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ ، بىھۇدە ئازاب چەكمە . مەن سەپەرىمگە ماڭاي ، خوش ئەمەسە . تاڭ ئاتقۇچە يوپۇرغىغا يېتىۋالاي . (سامساق پولات بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ . پولات ئۆزىنى سامساقنىڭ قۇچىقىغا تاشلايدۇ ، ھەر ئىككىسى يىغلايدۇ ، مۇڭلۇق مۇزىكا ئاڭلىنىدۇ .)

پولات : سامساقكا ، كەتمەڭ دېسەم ئۇنىمىدىڭىز ، باشقا ئىلاجىم بولمىدى . مەندىن رازى بولۇڭ ، بىزنى ئۇنتۇماڭ .

سامساق : بالام ، بىر يۇرت كېزىپ باقاي ، دەردىمگە دەۋا ئىزدەپ كۆرەي . بۇ كۈلپەتلىك كۈنلەرنىڭ چېكى بارمىكىن ، ئاھىمىزغا يەتكۈچى بارمىكىن ؟

پولات : سىزگە ئاللا يار بولسۇن .

سامساق : بالام ، يەنىلا شۇ گېپىمنى ئېسىڭدە تۇت ، بىھۇدە ئاۋارىچىلىككە ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ ، بۇ زالىملارنىڭ قولىدا پۇچۇلۇپ كەتمە . بىزنىڭمۇ يەلكىمىزگە كۈن نۇرى چۈشەر . روھىڭنى تېتىك تۇت . ئۈمىدسىز شەيتان . خەير ، ئامان بول . (دۇئا قىلىدۇ ، ئاستا ـ ئاستا كەينىگە قارىغانچە كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ چىقىپ كېتىدۇ . مۇڭلۇق مۇزىكا . پولات قاپاقتىكى قالغان سۇنى گۈللەرگە قۇيىدۇ . چېچەكلىگەن جىگدە شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ قەبرە ئۈستىگە ياپىدۇ ۋە ئۆزىمۇ قەبرىگە يۆلىنىپ ياتىدۇ . كەچكى شەپەق قىزىللىقى ئاستا ـ ئاستا تۇگەپ تۇن قاراڭغۇلۇقى چۈشىدۇ . ئاسماندا ئايّ ـ يۇلتۇزلار پارقىراپ كۆرۈنىدۇ . پولات چۈش كۆرىدۇ : قەبرە ھەيۋەت بىلەن يېرىلىپ ، ئۇنىڭ ئىچىدىن قولىدا گۈلدەستە تۇتقان ، ئۈستىگە ئۇزۇن ئاق يېپەك گاز كۆڭلەك كىيگەن ، ئۇزۇن چاچلىرىنى ئۇششاق قىلىپ ئۆرۈ-

گەن ، گۇزەل ، ئەمما ھەيۋەتلىك تۇس ئالغان گۈلنىـ
سا تۇمانغا ئورالغان ھالدا چىقىپ كېلىدۇ . ئۇ لەر-
زان مېڭىپ ئەتراپنى سەيلە قىلىدۇ . نېرىدىن پولات
ھەيران بولغان ھالدا چىقىپ كېلىدۇ . گۈلنىسا بە-
لەن ئۇچرىشىدۇ .)

گۈلنىسا : جېنىم پولات ، ياخشى تۇردىڭىزمۇ ، نەگە ماڭدىڭىز ؟

پولات : (ھەيرانلىقتا) گۈلنىسا ، جېنىم گۈلنىسا ، سىز گۈلنىسامۇ ؟

گۈلنىسا : پولات ھەيران بولماڭ ، مەن گۈلنىسا ، سىزنىڭ گۈلنىسايىڭىز . سىزنى ئىزدەپ كەلدىم . مەن قاي-
تىپ كەلدىم ، سىز بولسىڭىز مەندىن قېچىپ يۈرۈ-
ۋاتىسىز .

پـولات : ياق ، ياق··· گۈلنىسا جېنىم ! مەن سىزنىڭ ھىجران ئوتىڭىزدا كۆيۈپ كۈل بولاي دېدىم .

گۈلنىسا : ئەمىسە نېمە ئۈچۈن مېنى ئىزدىمەيسىز ؟

پـولات : ھەر كۈنى ئىزدەيمەن . سىزنى ھېچ تاپالمايمەن . مانا بۈگۈن تاپتىم ، مۇرادىمغا يەتتىم . سىز ئەمدى كەتـ
مەڭ . گۈلنىسا ، بۇ كىيىملەر سىزگە بەكمۇ يارە-
شىپتۇ ، چىرايىڭىز نۇرلىنىپ كېتىپتۇ .

گۈلنىسا : پولات ، بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ توي كېچىسى ئەمەسـ
مۇ . شۇڭا ، بۇ كىيىملەرنى كىيدىم .

پـولات : توي ؟

گۈلنىسا : سىزگە ئۆزىڭىز تېرىغان گۈللەردىن تاللاپ ئۈزۈپ ، گۈلدەستە ئېلىپ كەلدىم . مانا . (گۈلدەستىنى پو-
لانقا بېرىدۇ ، پولات گۈلدەستىنى قانغۇچە پۇرايدۇ .
پولات گۈلنىسانى قۇچاقلىماق بولۇپ ، قۇچقىنى
كېرىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى تاشلايدۇ . تۇيۇقسىز چاقما-
لار چېقىلىپ ، گۈلدۇرلىگەن ئاۋاز بىلەن سەھنە
قاراڭغۇلىشىدۇ ، بىرئازدىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا

يورۇيدۇ . پولات قەبرە ئۈستىگە بېشىنى قويغان ھالـ
دا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىدۇ ۋە : «گۈلنىسا ، جېنىم
گۈلنىسا !» دەپ توۋلىغانچە ئورنىدىن تۇرىدۇ .)

پولات : (پېتىۋاتقان ئايغا قاراپ) ئاھ ، ئاي يۈزلۈك گۈلنىسا-
يىم ، قېنى سەن ، ھازىرلا ئالدىمدا ئىدىڭغۇ ، قېنى
گۈلدەستەڭ ، قېنى توي ؟ ئاھ ، شور پېشانەم ، ئۆلۈم
ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئەمەس ، قالغانلار ئۈچۈن دەھشەت
ئازابلىق ئىكەنغۇ ! يا گۈلنىسايىمغا ، يا ئۆلۈم بوسۇ-
غىسىغا يېتەلمىدىم ! (قەبرىنى ئايلىنىدۇ .) ئەجەب
چۈش كۆرۈپتىمەنا ، گۈلنىسا ، مەن ئاخىر بىر كۈن
بۇ باغرى تاش ئەبلەخلەردىن سېنىڭ ئىنتىقامىڭنى
ئېلىپ ، ئاندىن بىراقلا سېنىڭ يېنىڭغا كېتىمەن .
(قاپاقنى ئېلىپ ئاستا مېڭىپ چىقىپ كېتىدۇ ، پەردە
چۈشىدۇ .)

تۆتىنچى پەردە

2 ـ كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ ھويلىسى . كەچ كۈز ، تۈن ئاۋۇغان چاغ . ئاسماـ
دا يۇلتۇزلار ، ئون يەتتە ـ ئون سەككىز كۈنلۈك ئاي پېتىشقا
ئاز قالغان ، ھويلا سۈرلۈك تۈس ئالغان . ئەنسىزلىك چىقىپ
تۇرغان مۇزىكا بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ . ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئايخان
يالاڭ كۆڭلەك بىلەنلا چاچلىرى چۈۋۈلغان ، پەرىشان ھالدا ئالدـ
راپ چىقىدۇ .

ئايخان : قادىر ، ۋاي قادىر ! نەدىسەن ئۇكام ؟ (ھويلا ئىچىنى
ئاقتۇرىدۇ ، قادىرنى تاپالماي ، كېلىپ ئولتۇرىدۇ .)
قانداق قىلارمەن بۇنى ، بېشىمغا بىر بالا بولدىغۇ ! بۇنى

تۇرمىدىن ئېلىپ چىققۇچە بار ۋەسلىمدىن ئايرىلدىم ، ھەممىنى بېگىم ، شىيەنجاڭ ، سوراقچىنىڭ يانچۇقىغا تىقتىم . كاشكى بۇ بىرنېمە ساق بولسىچۇ ، ئەقلىدىن ئېزىپ ، ساراڭ بولۇپ چىقتى . ھە دېسىلا : «ۋاي پولات كەلدى ، گۇلنىسانىڭ قولىدىكى پىچاقنى ئېلىڭ-لار...» دەپ قورقۇپ ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي قالىدۇ . ئۆيدە بۇزۇپ - چاقمىغان نەرسىسى قالمى-دى . ئوقۇتمىغان موللا بىلەن داخان قالمىدى ، قانداق قىلارمەن خۇدايىم ، ۋاي قادىر ، ھوي ساراڭ نەدىسەن ! ؟ ھە دېسە مېنىڭ كانىيمغا ئېسىلىدۇ . بۇنىڭ كۆزىگە گۇلنىسا بىلەن پولات پىچاق كۆتۈرۈپ يۈرگەن ھالدىلا كۆرۈنىدىكەن . قادىر ! قادىر ئاخۇن ئۇ-كام !... بېشىڭنى يەرسەن كەلمىسەڭ . يا كۆزۈمدىن بىراقلا يوقىلىپ جىمقىدى ، نېمىدېگەن نەسلىك بۇ ؟ (ئۆيگە قاراپ ماڭىدۇ . قادىر قاپاقتىرەكتىن سىيرى-لىپ چۈشىدۇ ، ئايخان قادىرنىڭ شەپىسىنى سېزىپ قېلىپ كەينىگە قاراپ ئۇنى كۆرىدۇ .)

ئايخان : ۋاي جېنىم ئۇكام ، ئەمدى يەرگە سىغماي ، دەرەخ بېشىدا نېمىش قىلىپ يۈرىدىغانسەن ؟ (قادىر چاچلە-رى ئۆسكەن ، كىيىملىرى مەينەت ۋە يىرتىق ، كۆز-لىرى چەكچەيگەن ، ئەتىدىن ساراڭلىقى چىقىپ تۇر-غان ۋە ئىنتايىن قورققان قىياپەتتە تۇرىدۇ ، ئايخان ئۇنىڭغا يېقىنلاشقانچە قادىر قورقۇپ كەينىگە داجىي-دۇ .)

ئايخان : يۈر ، ئۆيگە كىر . بۇ كېچىدە نەگە بارىسەن ؟

قادىر : نېرى كەت ، بولدى ، مېنى ئۆلتۈرمە گۇلنىسا ، سېنى ئۆلتۈرگەن مەن ئەمەس .

ئايخان : ھوي ، مەن گۇلنىسا ئەمەس ، ئاچاڭمەن . مەن ئايخان ، قورقما ئۇكام .

قادىر : پىچىقىڭنى تاشلا ، بۇ مېنىڭ پىچىقىم ئەمەس . (يەنە كەينىگە داجيدۇ .)

ئايخان : (ئۆز - ئۆزىگە) توۋا خۇدايىم ، ئۇ يېتىم ئوغلاق-نىڭ ئۆلۈكىمۇ بىزگە ئارام بەرمەيدىكەنغۇ . ئۇنداق قىلما ئۇكام ، گۇلنىسانىڭ ئۇستىخانلىرىمۇ گۆردە چىرىپ بولدى . ئۇ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ ئاتىسى سامساق قەلەندەرمۇ بۇ جايىنى بىزگە تاشلاپ بېرىپ يوقالدى . يەنە نېمىدىن قورقىسەن ؟

قادىر : (ئۆزىچە قورقۇپ) ۋايجان ، پولات كەلدى ، پولاتنى توسۇڭلار ! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ پولات ، مې-نى ئۆلتۈرمە . (دەرەخ كەينىگە مۆكىدۇ .)

ئايخان : ۋاي نەدىكى پولات ئۇ ؟ مېنىمۇ ئۆزۈڭدەك سارىڭ قىلاي دېدىڭغۇ . پولات گۇلنىسانىڭ قەبرىسىنى قۇ-چاقلاپ قەبرىستاندا ياتامدۇ ؟ ماڭە ئۆيگە ! (ئە-شەنچلىك كېلىپ قادىرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۆيگە تارتىدۇ ، قادىر بىردىنلا ئايخاننىڭ گېلىغا ئېسى-لىپ ئىككى قوللاپ بوغىدۇ . ئايخان تېپىچەكلەپ ئاخىر بوشىشىدۇ .)

قادىر : ھە ، قەلەندەرنىڭ قىزى گۇلنىسا ، قولۇمغا چۈش-تۈڭمۇ ! ھىم ، جېنىڭ چىقتىمۇ ؟ ! ھە ، ھىم... ئاچا ، مانا گۇلنىسانى ئۆلتۈردۈم ، پىچاق قېنى ، پىچاقنى ئەكېلىپ بەر ئاچا ! (قادىر ئايخاننى بوغۇپ تاشلاپ ، تىترەپ كەينىگە داجيدۇ ۋە تېرەككە يۆلە-نىپ قېلىپ ، تېخىمۇ قورققان ھالدا ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كېتىدۇ . ئۆيئىچىدىن ھەر خىل ئۆي جا-دۇقلىرىنىڭ ئۇرۇپ چېقىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنى-دۇ . پەنجىرىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ . ئايخان تىرمىشىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ، كۆيۈۋاتقان ئوتقا قا-رايدۇ ، قولىنى ئۆي تەرەپكە سوزغانچە يىقىلىپ جان

ئۇزىدۇ . ئۆيىنچىدىن قادىرنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازى لىرى ئاڭلىنىدۇ . مەزىن باشلىق بىرنەچچەيلەن يۇگۇرۇشۇپ كىرىدۇ ، پولاتمۇ ئارقىسىدىن پىچاق تۇتۇپ كىرىدۇ . قادىر ئۆيىنچىدىن يۇز - كۆزلىرى كۆيگەن ۋە ئىس - تۈتەك باسقان ھالدا يۇگۇرۇپ چىقىدۇ . ئالدىنقى رەتتە تۇرغان پولاتنى كۆرۈپ قالىدۇ .)

قادىر : پولات ! ۋايجان پولات ! (قورقۇپ ۋارقىرىغانچە يەنە ئۆيدىكى ئوت ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ .)

مەزىن : يارەببىم ، نېمە كارامەت بۇ ؟ !

1- كىشى : سۇبھانالالا ، ئوت دېگىزغۇ بۇ .

2- كىشى : (ئايخاننى يۆلەپ) ئايخانغۇ بۇ .

پولات : گۈلنىسانىڭ قىساسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئالالمىدىم ، ھەي ئىسىت !

مەزىن : تاڭمۇ سۈزۈلەي دەپ قالدى ، يۇرتنى ئويغىتىپ كېلىڭلار ، ئوتنى ئۆچۈرەيلى . (ئىككى كىشى ئالىدىراپ سىرتقا ماڭىدۇ .)

ئايال : ئايخانمۇ تۈگەپتۇ . كۆزىنىڭ قارىسى كېتىپ قاپتۇ .

مەزىن : ئەل قىساسى مىنەلھەق ! (ئوت يالقۇنى كۈچىيىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

توي

(ئۇچ پەردىلىك دراما)

قاتناشقۇچىلار

هاشىم ئاخۇن — ئوتتۇرا دېھقان ، ئەللىك ياشلاردا
تۇنسا — هاشىم ئاخۇننىڭ خوتۇنى ، قىرىق بەش ياشلاردا
ئابدۇكېرىم — ئاگرو تېخنىك ، هاشىم ئاخۇننىڭ ئوغلى ، يىگىرمە ئىككى ياشلاردا
خەيرىنىسا — كوپېراتىپنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى ، ئون سەككىز ياشلاردا
رېھىم قادىر — پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى ، ئوتتۇز بەش ياشلاردا
ئابدۇرېشىت — كوپېراتىپ مۇدىرى ، ئوتتۇز سەككىز ياشلاردا
تۇخان ، سادىق ، ئىمىن — كوپېراتىپ ئەزالىرى
تۇرداخۇن — باي دېھقان ، ئەللىك ياشلاردا
نىياز — تۇردى ئاخۇننىڭ ئوغلى ، يىگىرمە بەش ياشلاردا
رايون سەنئەتچىلىرى ، دېھقانلار ۋەكىللىرى ، كادىرلار

بىرىنچى پەردە

ئوتتۇرا دېھقان هاشىمنىڭ هويلىسى سەھنىنىڭ ئوڭ تەرىپى كۈڭگۈرلۈك تام ، سەككىز قىرلىق دۇگلەك كىرىش ئورنى ، ئارقا پېشايۋان . ئۆينىڭ پەنجىرىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . سول تەرەپتىكى باغچىدا ئەنجۈر ، ئۈزۈم باركى . پەردە ئېچىلىشتىن ئاۋۋال ئومۇمىي ناخشا ئېيتىلىدۇ .

ناخشا

يېزىمىز ئاۋات بولدى ،
كۆڭلىمىزمۇ شاد بولدى .
ئىشلە ئىشچى ـ دېھقانلار ،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى .

ئالغا ، ئالغا باسىمىز چامداپ ،
ئالغا ئىشلەشكە قەدەم تاشلاپ .
ئەمگەك بىلەن ئۆرلەيمىز ،
كۈندىن ـ كۈنگە گۈللەيمىز .

(پەردە ئېچىلغاندا تۇنسا بىر سېۋەتتە ئېچىلمىغان غوزىنى كۆتۈرۈپ ئۆيدىن چىقىدۇ . هاشىم قولىدا ياغلىق قاپاق ، مۇرىسىدە كەتمەن كۆتۈرۈپ خاپا هالدا ئېتىزدىن كېلىدۇ .)

تۇنسا : بۇگۈن هال چۈشكەن بۇغدايلار قانداقراق ؟

هاشىم : نېمە تەقدىركىن تاڭ ، كۆپىيىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ ، ئۆزى . سوغۇق چېيىڭ بولسا ئەكە ، ئەجەب ئۈسسىدى كىشى .

تۇنسا : (هېجىردا سوغۇق چاي سۇنىدۇ .) بىزنىڭ بۇغدايغىمۇ هال پەيدا بوپتۇ ، بۇنىڭغا قانداق چارە قىلىمىز دەپ ، كادىرلاردىن مەسلىهەت ئالساق بولاتتى .

هاشىم : قانداق چارە قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن .

تۇنسا : ئەرۋاهلارغا ياغ پۈرتىمەن دەپ ئۆيدىكى ياغنى شامالغا ئۇچۇرۇۋېتىپ كەلدىلە .

هاشىم : شامالغا ئۇچۇرۇۋېتىپ ؟ ! (بېشىنى لىڭشىتىپ) هىم... مانا گەپ... مانا قارا ! سەنمۇ تولا بىمەنە گەپ قىلىدىغان بولدۇڭ ، ئۆزى . شۇنىڭ كاساپىتىدىن تو-قۇناق بالا ، ئىلمەك قازا ماڭا كەلگىلى تۇردى . بۇغ-

دايغا هال چۇشكەننى ئاز دەپ ئاخشامقى جۇدۇندا كېـ
ـۆەزمۇ كاردىن چىقىپتۇ .

تۇنسا : هەممىسىمۇ ؟

هاشىم : مانا ، بۇنىڭدىنمۇ ئادا بولدۇق . ئاق قوناق تېرىيدىغان يەرنىڭ ئوسسى تاۋلىشىپ قالدى . ئۇنىڭغا قوش سا-
لاي دېسەم ، خۇدا ئۇرغانىنى خۇدابەردى قوشلاپ ئۇرۇپ-
تۇ دېگەندەك ، ئۆزى ، ئىككى كالىنىڭ بىرى ئۆلۈپ ،
ئىشمىز توختاپ قالدى .

تۇنسا : شۇنداق ئېغىرچىلىقتا قېلىۋاتقانىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، كېچە - كۈندۈز باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقان روزىنمۇ قوغلىۋەتتىلە .

هاشىم : بولدى . سەنمۇ ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمە . بالىلىرىڭ دېگەن يېرىمدىن چىقمىدى ، ئۆزى .

تۇنسا : توۋا ، قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بالىلار بىلەن پېتىشـ
مايدىلا ، سىلىگە كىم يارايدىكىن تاڭ .

هاشىم : ھەر ئىشنىڭ يولى بار . ئۆزۈم بىلىمەن .

تۇنسا : بىلگەنلىرى شۇمۇ ؟ ۋاي ، تۇردى ئاخۇن بىزگە ئۇي بېرىپ تۇرىدىغان بولدى ، يەرنى ھەممىدىن بۇرۇن بىز ھەيدەپ بولىمىز دەپتىلە ، قېنى بەرگەن ئويى ؟ ئەتە-
يازدىلا كوپېراتىپقا كىرىپ كەتسەك ، بۇنداق ئەھۋالغا قالمايتتۇق .

هاشىم : بىر گەپنىڭ ئىككىسى بولسا ، ئۆزى ، كوپېراتىپ ، كوپېراتىپ دەيدىغان نېمىكەنسەن . كۆرۈپ قالارمىز كوپېراتىپنىڭ كۈزدە ئالىدىغان ھوسۇلىنى . ئاتا -
بوۋىمىزدىن تارتىپ كوپېراتىپ بولماي دېھقانچىلىقنى قىلىپ كەلگەنغۇ بىز ، ئۆزى .

تۇنسا : دېھقانچىلىق قىلدىم دېسىلا بولامدۇ ؟ دېھقانچىلىقتا دېھقانچىلىق بار ئىكەن .

هاشىم : ھە ، باركەن ، نېمە قىپتۇ ئۇلار ، ئۆزى ؟

تۇنىسا : توۋا ! كۆزلىرى كۆرمەيۋاتامدۇ نېمە قىلىۋاتقىنىنى ؟ بىز تېخى ئىككى مو يەرنى ساپان بىلەن سىجالمايۋاتقاد- دا كوپىراتىپ ئەزالىرى سوقا بىلەن يەرنى ئىككى ئاغدۇرۇپ ، ھەر مو يەرگە سەكسەن تاغاردىن ئوغۇت چېچىپ ، قىرىق مو يەرگە ئاق قوناق تېرىپ بولدى .

ھاشىم : تاغىل ئۇيىنى ھېلىقى روزى دېگەن بىغەرەزنىڭ ئۆزى ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولسا ، مەنمۇ ئاللىقاچان تېرىپ بولاتتىم .

تۇنىسا : كېسەلدىن ئۆلگەن كالىنى تېخىچە روزىدىن كۆرۈۋې- رەمدىلا ؟

ھاشىم : ئۇ بىغەرەز كالىنىڭ تېلىغا راسا كېلىشتۈرۈپ ئۇر- غان ، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام بولغان ، ئۆزى .

تۇنىسا : ئۇ ھېچ ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپىدىغان بالا ئەمەس . «ۋاي باللىرىم ، قېنى ئىشلەيلى» دەپ قويسىلا ، قېرىغاندا قوللىرىنى سۇۋۇتىدىغان مانا شۇ باللار ئەمەسمىدى ؟ روزىنى بىغەرەز ، ئابدۇكېرىمنى ئەپەندى مىجەز دەپ چىشىغا تېگمىدىلا .

ھاشىم : ئاۋۋال سېنىڭ بالىلىرىڭ مېنىڭ چىشىمغا تەگ- مەسۇن - دە ، ئۆزى .

تۇنىسا : توۋا ! ئۇلار سىلىنىڭ چىشلىرىغا تەگكۈدەك نېمە ئىش قىلدىكىن تاڭ .

ھاشىم : مېنىڭ گېپىمگە قارىغاندا ، ئۆزى ، ئۇلار تولىراق سې- نىڭ گېپىڭنى ئاڭلايدۇ . ئاۋۇ ئابدۇكېرىمگە نەچچە قېتىم : «دېھقانچىلىققا قالغانلىرىمىز يېتىشمىدىكەن- مىز . سەن خېلى ئوقۇدۇڭ ، ئۆزى . قولۇڭدا خېتىڭ بولغاندىن كېيىن ئەپلەپ بىر تىجارەت قىل» دېسەم ، يەنە ئوقۇيمەن ، كادىر بولىمەن دەپ ئالتە ئاي بولدى شەھەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرىدۇ .

تۇنىسا : بىزنىڭ بارىمىزدا ئوقۇپ كادىر بولۇۋالسا ، ئوبدان

ئەمەسمۇ ، كىمنىڭ بالىسى دېسە ، پالانچىنىڭ دېسە ، كۆڭلىمىز تاغدەك ئۆسمەمدۇ ؟

هاشىم : ئۇنداق قۇرۇق ئابرۇيىنى نېمە قىلىدۇ ، ئۆزى ؟ تۇردى ئاخۇننىڭ ئوغلى نىيازغا قاراپ باققىنا ، ئانچە ـ مۇنچە تىجارەت قىلىۋاتىدۇ . مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بەش ـ ئالتە مىليون پۇل كېمىمەيدۇ .

تۇنىسا : تووۋا ! ئىككى يىلدىن بېرى يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى بولۇپ ئۆتتى . يېرىڭلار ئاز دەپ ، ئوتتۇرا دېھقان بولساقمۇ تۆت مو يەر بەردى . زومىگەرلەرگە قارشى كۈرەشنى كۆردىلە ، يەنە سىلىنىڭ بۇرۇتلىرى تەۋرىمەيدىغۇ ؟ تۇردى ساختىدەك باي دېھقانلارنىڭ ، پومېشچىكلارنىڭ گېپىنى قىلىدىلا ، شۇلار قىلىپ ئۆتكەن ئىشلارنى قىلغۇلىرى كېلىدۇ .

هاشىم : پاھ... سېنىڭ چۈشىنىپ كەتكىنىڭنى قارا . ماڭا دەرس بەرگۈدەك بوپسەن ـ دە ، تېخى ؟ ! ھوي ، تۇردى ئاخۇن ئانداق ئادەم ، مۇنداق ئادەم دەيسەن ، ئۇنىڭ بىزگە نېمە يامانلىقى تەگدى ، ئۆزى . «بارنىڭ مايىقى ، يوقنىڭ تايىقى» ، يېرىڭنى ھەيدەيدىغان بولساڭ ، بىر ئۇي بېرىپ تۇراي دېدى ، ئەمدى ساڭا نېمە قىلىپ بەرسە بولاتتى ، ئۆزى ؟

تۇنىسا : كۆرەرمىز ئۇنىڭ بىكاردىن ـ بىكارغا قوش كالا بېرىپ تۇرغىنىنى . سىلى تاش سانىغۇچە ئۇ قۇم سانايدۇ . خەقلەر بىر ئوبدان ھەمكارلىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ . بىز تېخىچە باي دېھقانلاردىن مەدەت كۈتۈپ تۇرمىزمۇ ؟

هاشىم : سەپرايىمنى ئۆرلىتىپ مەن بىلەن تولا تاكاللاشمىساڭ بولارمىكىن ، ئۆزى . (بىرئاز توختاپ) جۇگۇ ، ئوت ئەكە ، ئۆزىمىزنىڭ كالىسىنى ئوبدانراق بېقىپ تۇرايلى .

تۇنىسا : (ئوتىغۇچ بىلەن سېۋەتنى ئېلىپ) گەپ چىڭ كەلسە

سەپرايمنى ئۆرلەتمە دەپ قورقۇتماقچى بولىدۇ . خو-
تۇنلارنى بوزەك قىلىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن ئە-
دى . (چىقىدۇ)

ھاشىم : خوتۇنلار ئەرلەر بىلەن ھەۋقۇتتا باراۋەر... ھىم...
مانا ! مۇنداق گەپلەر خوتۇنلارغا بەك ياراپ كەتتى .
مەجلىس دېسە ھەممىدىن ئاۋۋال يۇگۇرىدۇ . ئۆگە-
نىش ، تەنقىد ، ھەمكارلىشىش ، كوپىراتسىيە-
لىشىش... مانا يېڭى گەپلەر... بۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق
بولىدۇ ، ئۆزى . ئۇنى كىم بىلىدۇ ؟ (ناسۋال چېكە-
دۇ . ساقلىنى تۇتۇپ خىيال سۈرۈۋاتقاندا سىرتتىن
نىيازنىڭ توۋلىغان ئاۋازى كېلىدۇ .)

نىياز : ھاشىمكا... ھاشىمكا !...

ھاشىم : ھەي ، نىيازمۇ سەن ؟ كەل ، كەل ! بۇياققا كەپسەنغۇ ؟
(نىياز سالاملىشىپ پېشايۋانغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ .)

نىياز : ئەمدى بىر ھاجىتىمىز بار ھاشىمكا ، شۇنىڭغا سىلىنى
بىرەر مەسلىھەت بېرەمدىكىن دەپ كەلدىم .

ھاشىم : ئېيتە قېنى ، قولىمىزدىن كەلسە ، بىزمۇ ياردەملىشە-
مىز ، ئۆزى .

نىياز : ئەمدى ھېچ كىشىگە ئېيتماپتىم ، سىلىگە كۆڭلۈم يې-
قىن ، ئېيتمىسام بولمايدۇ . (پائۇزا...)

ھاشىم : ھە ، ھە ، دەۋە !

نىياز : (كۆڭلى يۇمشىغان ھالدا) خۇدا بەندىسىگە شۇنداق
ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن ھاشىمكا ، (كۈلۈپ) خەيرە-
نسىاغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى . ئۆزىگە بىر گەپ
قىلىپ باقاي دېسەم ، ھېچ پېتىنالمىدىم . ئۇ قىزنى
ئېتىزلاردا كۆرسەم ئۇياق ـ بۇياققا قارىماي ئالدىراپ
ئۆتۈپ كېتىدۇ .

ھاشىم : قارا سېنى ، شۇنىڭغا كۆزۈڭ چۈشۈپتۇ ـ دە ، ئۆزى .
ئۇنىڭغا بىر كىشى قويۇپ باقساڭ بولمامدۇ ، ئۆزى ؟

نىيـاز : هازىرقى كۇندە قىزىنىڭ كۆڭلى بولمىسا ، پەتتە بەرمەيدىكەن . مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قىزنى قولغا كەلتۈرۈش تەس بولۇۋاتىدۇ .

هاشىم : پۇلنى ئايماي خەجلىسەڭ بىر ئىش قىلغىلى بولىدۇ ، ئۆزى . پۇل — چىمەندە گۈل ئەمەسمۇ ؟ ھەر بازارنى ئالا قويماي يورغىلايسەن ، پۇلنى خېلى تاپقانسەن ؟

نىيـاز : بازارغا ماتا ، ياغ ئاپىرىپ سېتىپ ، ئۇنى چىگىت ، قىچىغا ئايلاندۇرۇپ ماي تارتقۇزىمىز . ئۇنىڭدىن چىقىقان كۈنجۈرىدە قوي بورداپ ، كوزىنى پوزا قىلىپ دېگەندەك...

هاشىم : ئوچۇقراق ئېيتقىنا ، مۇشۇ كۇندە سودىگەرچىلىكتىن پايدا ئېلىۋاتامسەن ، ئۆزى ؟

نىيـاز : ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىر ئىش قىلساڭ ، يامان ئەمەس بولىدۇ . ئەمما ، تەمىنلەش ، سېتىۋېلىش دېگەن بىرنېمە چىقتى ، ئۆزۈڭ بىلگەندەك ئېلىپ سېتىشقا تازا كاشىلا بولۇۋاتىدۇ .

هاشىم : ھىم... بۇمۇ يېڭى گەپ .

نىيـاز : باجمۇ ئېغىر ، ئۇنى ساختا قىلىشمۇ تەس بولۇپ قالدى . دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلايمىز دەپ چۇشەندۇرۇۋاتىدۇ . لېكىن ، سودا ـ سېتىقنى ئۆزىگە قارىتىۋېلىۋاتىدۇ .

هاشىم : چۈشەندۇرىدۇ ، پۇل بولمىسا ، كوپىراتىپمۇ بىكارغا بەرمەيدۇ ـ دە ، ئۆزى . (نىياز قوينىدىن تاماكا خالتىسىنى ئېلىۋاتقاندا ياغلىققا ئورالغان بىرنەرسە چۈشۈپ كېتىدۇ .) نېمە ئۇ ، پۇلما ؟

نىيـاز : ياق ، باشقا نەرسە ئىدى .

هاشىم : (ياغلىقنى ئېلىپ كۆرۈپ) ناۋات بىلەن قاتلىما يەيدىكەنسەن ـ دە ، ئۆزى . مەن تېخى ھاشىمكام ئېغىرچىلىقتا قاپتۇ ، يارەملىشەيلى دەپ ئەكەلگەن پۇلمىكىن

دەپتىمەن .

نىياز : (تاماكا ئوراپ) ئەمدى راستىنى ئېيتسام ھاشىمكا...

ھاشىم : ھە ، ئېيت دېدىمغۇ ، ئېيتە ؟ !

نىياز : ھوشۇر داخانغا بىرمۇنچە پۇل بېرىپ ، خەيرىنىساغا ئىسسىتقۇ قىلغۇزغانتىم ، بۇنى قانداق بېرىشنى بىلەمەي يۈرۈۋاتىمەن ، ئاڭلىسام خەيرىنىسا تۇنسا ئاچام بىلەن يېقىن ئىكەن . تۇنسا ئاچامغا ئېيتىپ ، مۇشۇنى يېگۈزۈپ بېرەمدىكىن ، دەپ كېلىۋىدىم .

ھاشىم : ھازىر تۇنسا ئاچاڭ مەن نېمە دېسەم ، شۇنى قىلىۋېرىدىغان يەردىن ئۆتۈپ كەتتى ، ئۆزى .

نىياز : ئىككى مۆمىن بەندىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇش ساۋابلىق ئىش بولغاندىكىن ، تۇنسا ئاچامۇ ماقۇل دەر ، ئەلۋەتتە .

ھاشىم : ھازىر تۇنسا ئاچاڭ ساۋابنى مەجلىستىن تاپىدۇ ، ئۆزى .

نىياز : قانداق قىلسام بولار ئەمدى ، بىزمۇ سىلەرنىڭ بىرەر ھاجىتىڭلاردىن چىقىپ قالار ئىدۇق ، بىر ئامال قىلامىسىز ھاشىمكا .

ھاشىم : بوپتۇ ، قويۇپ كەت ، بىر گەپ بولۇپ قالار .

نىياز : رەھمەت ھاشىمكا .

ھاشىم : سەنمۇ قۇرۇق رەھمىتىڭنى قوي ، ئۆزى . داداڭ ۋەدە قىلغان ئۈينى ئەتە بېرىپ تۇرسۇن ، ھە ـ ھە دەپ بىر ئىش قىلمامسەن ؟

نىياز : بولدى ـ بولدى ھاشىمكا ، بۇنىڭدىن غەم قىلماڭ .

ھاشىم : بىر ـ بىرىمزگە ھاجەت چۈشتى دېگەن مانا شۇ ، ئۆزى .

نىياز : ئەلۋەتتە ، ئەلۋەتتە . مەن دادامغا دەپ ، ئەتىگەنلىككە كالىنى ئۆزۈم ئەكېلىپ بېرەي .

(خوشلىشىپ چىقىدۇ .)

هاشىم : مانا بۇ ياخشى بولدى . مۇشۇ باھانە بىلەن كالىسـ
نى ھەقسىز ئىشلىتىپ ، يەرنى ھەيدىۋالىدىغان
بولدۇم . كوپىراتىپقا كىرگەن بولسام ، بۇنداق
بىكار پايدا نەدە ؟ (ئۆيگە كىرىدۇ . تۇنسا ئوت
توشقۇزۇلغان سېۋەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ باغ تە-
رەپكە كېتىدۇ . تاشقىرىدىن خەيرىنىسانىڭ ئاۋازى
ئاڭلىنىدۇ .)

خەيرىنىسا : تۇنسا ئاچا ! خۇش خەۋەر . (تۇنسا ئالدىراپ
ئوچۇق ئىشىكنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ .)

تۇنسا : ھە ، خەيرىنىسامۇ سەن ؟ نېمە خۇش خەۋەر ئېلىپ
كەلدىڭ ؟

خەيرىنىسا : (مۇرىسىدە كەتمەن ، يېرىم كۆرۈنىدۇ) ئابدۇكې-
رىمكام كەلدى .

تۇنسا : ۋاي جېنىم بالامەي ، قېنى نەدە قالدى ؟

خەيرىنىسا : كوپىراتىپقا چۈشكەنتى ، ھېلى كەلگىلى قالدى .

تۇنسا : نېمىشقا ئۆيگە چۈشمىگەندۇ . (تاشقىرىغا چىقىپ
كېتىدۇ ، ھاشىم ئۆيدىن چىقىدۇ .)

ھاشىم : ھوي تۇنسا ، نەگە كەتكەندۇ ؟ ھېلى پاراڭلىشۋا-
تاتتى بۇ نېمىلەر . يەنە بىر يېڭى گەپ تاپتىمۇ
نېمە ؟ (ئابدۇكېرىم دالا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ
كىرىپ ، ھاشىم بىلەن ئىككى قوللاپ
كۆرۈشىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : سالامەت تۇرۇۋاتامسىز دادا ؟

ھاشىم : خۇداغا شۈكۈر ، ھە ، ئۆزۈڭ ئوبدان تۇردۇڭمۇ ؟

ئابدۇكېرىم : ناھايىتى ياخشى .
(تۇنسا خۇرجۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ . خەيرىنىسا
ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ قالىدۇ .)

تۇنسا : مانا ، ئوغلۇممۇ كېلىپ قاپتۇ . تىنچ كەلدىڭمۇ
جېنىم بالام ؟ !

ئابدۇكېرىم : تىنچلىق ئاپا !
تۇنسا : ئۆيگە كىر خەيرىنسا .
خەيرىنسا : خوش ، مەن ياناي ، ئالدىراش ئىشىم بار ئىدى .
تۇنسا : كىرمىسەڭ قېيىداپ قالمەن .
خەيرىنسا : شۇنداق ئىشلىرىمۇ بارمۇ تېخى . (كىرىپ ھاشىمغا تەزىم قىلىدۇ .)
تۇنسا : يائاللا ، نېمانچە ئالدىرايدىغانسەن خەيرىنسا .
خەيرىنسا : چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئېتىز ئارقىسىدىكى ئېرىقلارنى چاپماقچىدۇق .
تۇنسا : كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغۇچە بىر پىيالە چاي ئىچىپ كەت .
خەيرىنسا : مەن ئۇلاردىن بۇرۇنراق بېرىپ تۇرسام بولاتتى .
تۇنسا : دەملىسەملا بولىدۇ ، پېشايۇانغا چىقىپ ئولتۇرۇڭلار بالىلىرىم .
ھاشىم : چاپسان بول ! (تۇنسا ئۆيگە كىرىدۇ . قالغانلار پېشايۇانغا چىقىپ ئولتۇرۇشىدۇ . ھاشىم ئابدۇكېرىمگە قاراپ) ئۇنتۇر ئۆيگە كېلىپ چۈشمەپسەنغۇ ؟
ئابدۇكېرىم : دېھقانچىلىق باش تېخنىك پونكتى مېنى يېزىمىزدىكى كوپىراتىپقا خىزمەتكە ئەۋەتتى . شۇ يەرگە چۈشۈرىدىغان ئۇرۇق سېلىش ، دورا چېچىش ماشىنىسى بار ئىدى ، تاپشۇرۇپ كەلدىم .
ھاشىم : ئۇنداق بولسا ئاتا ـ بوۋاڭلارنىڭ قىلىپ كەلگەن ئىشلىرىنى بىكار قىلىدىكەنسىلەر ـ دە ، ئۆزى .
ئابدۇكېرىم : ئۇنداق ئەمەس دادا ، ئاتا ـ بوۋىمىزنىڭ ئۇنۇملۇك تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىمىز .
ھاشىم : ئۇنداق بولسا ئۆزى ، ئالتە ئايدىن بېرى دېھقانچىلىقنى ئوقۇيمەن دەپ ، بىكاردىن نېمە ئاۋارە بولۇپ يۈرىسەن ، ئۆزى .

ئابدۇكېرىم : ئاتا ـ بوۋىمىزدىن قالغان دەپ ياغاچ ساپان بىلەن يەرنى سىجاپ يۈرۈۋېرىمىزمۇ دادا !

خەيرىنىسا : مول هوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ، يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئۆگىتىدىغان ئابدۇكېرىمكامدەك كادىرلار كېرەك ، هاشىمكا .

هاشىم : تاشقا چاچ ، بەختكىدىن كۆر .

ئابدۇكېرىم : بەخت ئۆز ـ ئۆزىدىن كەلمەيدۇ دادا . كىشىلەر ئۆيلىشىپ ئىشلەپ ، ئالغا قاراپ ماڭسا خۇشال ـ خۇرام ، بەختلىك تۇرمۇشقا يېتىدۇ .

هاشىم : هەم... شۇڭا تۇنۇگۈن خەيرىنىساخانلار غەزەل ئېيتىپ ئېتىزنى بېشىغا كىيىپتىكەن ـ دە .

خەيرىنىسا : (كۈلۈمسىرەپ) كېۋەز بىلەن قوغۇننى ئۇششۇك-تىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كوپىراتىپنىڭ جىمى ئەزالىرى ئېتىزغا توپلانغانىدى .

هاشىم : قۇتۇلدۇرۇپ قالدىڭلارمۇ ؟

خەيرىنىسا : هەئە .

هاشىم : قانداق قىلىپ ؟

خەيرىنىسا : كېۋەزنى توپا بىلەن كۆمۈپ قويغانىدۇق ، بۇگۈن قارىساق بىرىمۇ زايە بولماپتۇ .

هاشىم : قوغۇنچۇ ؟

خەيرىنىسا : قوغۇننى پاخال بىلەن يېپىپ ، چالما بىلەن باستۇ-رۇپ قويغان .

هاشىم : سوغۇقتىنمۇ ساقلاپ قاپسىلەر ، ئۆزى . ئەگەر يىلتىزىنى تاتىلۇەتكەن بولساڭلار قۇرۇپ قا-لىدۇ .

خەيرىنىسا : ياق ، يىلتىزىنى تاتىلىمىدۇق .

هاشىم : قانداق بولغانلىقىنى كۇن قىزىغاندا كۆرىمىز ، ئۆزى .

ئابدۇكېرىم : دادا ، بۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا گۇمان بـ-

لەن قارىماڭ . كۆپچىلىك مەسلىھەت بىلەن ئۆز تەجرىبىلىرىنى قوشۇپ قىلغاندىن كېيىن ، ئىش ئۈتۈقلۇق چىقىدۇ . مانا بىز يەككە دېھقان بولغانلىقىمىزدىن ، ئازراق ئاپەتكە يولۇققۇلا ھەممە ئىشىمىز يامىنىغا ئايلىنىپتۇ ، ئېسىت . كېۋەز لىرىمىز زايە بولۇپ كېتىپتۇ .

ھاشىم : خۇدادىن بىئىزنە قىل تەۋرىمەيدۇ .

ئابدۇكېرىم : كۆپچىلىك بىرلەشكەن يەردە ھەر چوڭ ئىشلارنى تەۋرەتكىلى بولىدۇ . كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئاپەتكە قارشى تۇرغانلىقىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ ؟ (تۇنسا داستىخان سېلىپ بېرىدۇ .)

ھاشىم : سەن تازا گەپدان كادىر بولۇپ كېتىپسەن ، ئۆزى .

تۇنسا : كادىر بولسا ئوبدان ئەمەسمۇ ؟ بۇنى ھازىر ياشلار تۇرماق ئاتمىش ياشقا كىرگە قېرىلارمۇ چۈشىنىپ قالدى . سىلىلا چۈشەنمەيدىكەنلا .

ھاشىم : ھەم... مانا بىزنىڭ تۇتمۇ چۈشىنىپ قالدى ، سايرا !

تۇنسا : سايرايمىز ئەمدى ، ھېچكىم بىزنىڭ ئاغزىمىزنى تىكىپ قويالمايدۇ .

ھاشىم : سېنىڭ سېغىزخانەڭ شاراقلىشىڭ قۇلىقىمغا ياقمايدۇ . (ئاسمانغا قاراپ قويۇپ) مەن پېشىن ئوقۇۋالاي . تەرەتكە سۇ بەرگىن . (باغ تەرەپكە كېتىدۇ .)

تۇنسا : (ئابدۇكېرىمگە) سىلەر بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋېرىڭلار بالىلىرىم . (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : بۇ دادام نېمىشقا شۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشلەرگە قاراپ ئىش قىلمايدىغاندۇ . ئەتىياز كوپىراتىپقا

كىرىش توغرىسىدا يازغان خەتلىرىمىزنى تەسىر قىلماپتۇ .

خەيرىنىسا : بىچارە تۇنىسا ئاچامىزنى جىق قىينالدى . سىزنىڭ مۇشۇ يەردە خىزمەت قىلغىنىڭىز ئەجەب ئوبدان بولدى ـ دە ، ئابدۇكېرىمكا .

ئابدۇكېرىم : (خەيرىنىسانىڭ كۆزىگە قاراپ) سىز بىلەن بىر يەردە ئىشلەيدىغىنىم تېخىمۇ ياخشى بولدى ـ ھە ، خەيرىنىسا ! (خەيرىنىسا يەرگە قارايدۇ . تۇنىسا ئىۋرىق كۆتۈرۈپ چىقىپ ، باغ تەرەپكە كېتىدۇ .) گەپ قىلمايسىزغۇ ؟

خەيرىنىسا : نېمە دەيمەن ؟

ئابدۇكېرىم : يارەملىشىمەن دېمەمسىز .

خەيرىنىسا : ئا كۇنى سىلەرنىڭ بۇغداينى ئوتىۋېتىشكە يارەملىشەيلى دېسەك ، ھاشىمكام ئۇنىمىدى .

ئابدۇكېرىم : (كۇلۇمسىرەپ) ئىككىمىز بىر بولۇپ دېسەك ئۇناپ قالار ، ئەلۋەتتە .

خەيرىنىسا : قىزىق گەپ قىلمىسىز . (تۇنىسا كىرىدۇ .) مەن كېتەي . (ئورنىدىن تۇرىدۇ .)

تۇنىسا : بىرەەم ئولتۇر ، خەيرىنىسا .

خەيرىنىسا : خوش ، بىزنىڭ گۈرۈپپىنىڭ ئەزالىرى يىغىلىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى ، تۇنىسا ئاچا . (چىقىدۇ ، ئابدۇكېرىم ئۆيگە كىرىپ سومكىسىنى قويۇپ قايتىپ چىقىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : مەن بىزنىڭ ئاشلىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بىر كۆرۈپ كېلەي .

تۇنىسا : ھېرىپ كەلگەندە بىرەەم ئارام ئالساڭ بولاتتى .

ئابدۇكېرىم : ئېغىرچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ۋاقتىدا چارە قىلمىساق بولمايدۇ ، ئانا .

تۇنىسا : بولىدۇ بالام ، چاپسانراق كەل . (ئابدۇكېرىم تا-

لاغا چىقىپ كېتىدۇ ، هاشىم باغ تەرەپتىن كىرىدۇ .) خەيرىنىسا ئەجەب ئوبدان بالا ـ دە ، ماقۇل كۆرسە ئابدۇكېرىمگە ئېلىپ بەرسەك ، ھەر ئىكىسىنىڭ بەختى ئېچىلاتتى .

ھاشىم : روزىغا يات يەردىن قىز ئېلىپ بېرىپ تويغان ، ئۆزى ، بىر يىلغا بارماي ئاجرىشىپ كەتتى .

تۇنىسا : ئۇنىمۇ تويغۇزۇۋەتكەن ئۆزلىرىغۇ .

ھاشىم : مېنىڭ دېگىنىمنى قىلمىغان ئادەم ئۆزى ، بۇ ئۆيدە تۇرالمايدۇ .

تۇنىسا : تۇغقانلىرىنىڭ ئىچىدە ئابدۇكېرىمگە لايىق قىز يوقمۇ ؟

ھاشىم : لايىقى بار .

تۇنىسا : كىم ئۇ ؟

ھاشىم : ھامماڭنىڭ قىزى .

تۇنىسا : ھوي ، ئۇ قىز ئەمدىلا ئون ئۈچ ياشقا كىردىغۇ ؟

ھاشىم : قىز بالا دېگەن ئون ئۈچ ياشتا رەسىدە بولىدۇ . كىچىك بولسا ، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈڭ چوڭ قىلىۋالسەن ، ئۆزى .

تۇنىسا : يېشىغا يەتمىگەن قىزنى نىكاھ قىلىشقا ھۆكۈمەت رۇخسەت قىلمايدۇ .

ھاشىم : ئون ئالتە ياشقا كىردى دەپ يازدۇرساڭ بولىدۇ ، ئۆزى . ئۇنىڭ چىشىنى كۆرۈپ بىلەتتىمۇ ؟

تۇنىسا : ئۇنداق ئالدامچىلىق قىلىشقا ئابدۇكېرىم ئۇنمايدۇ .

ھاشىم : نېمە ـ نېمە ؟ ئابدۇكېرىم ئۇنمايدۇ ؟

تۇنىسا : ھە ، ئابدۇكېرىم ئوقۇپ كەلدى ، ئۇ مۇنداق ئىشلارنى سىلىدىن ئوبدان بىلىدۇ .

ھاشىم : سەن بىلسەن ، بالاڭ بىلىدۇ ، مەن ھېچنېمە بىلمەيمەن . مانا ھاقارەت ، بالا ئاتىغا ، خوتۇن ئەرگە بەھۆرمەتلىك قىلغانلىقنىڭ كاساپىتىدىن

ئېغىر كۈنلەرگە قېلىۋاتىمىز .

تۇنىسا : كوپىراتىپقا كىرسەك ئېغىر كۈنلەرگە قالمايتتۇق . (ئابدۇكېرىم تاشقىرىقى ئىشىككە كېلىپ كۆرۈنىدۇ .)

ھاشىم : سەن تېخى ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرىسەن ، كوپىراتىپقا كىرگەنلەر بېرىپ - بېرىپ بىر قازانغا قاراپ قېلىپ ، بىر ئورۇندا ياتمىدۇ ، دەيدۇ . بۇمۇ مۇسۇلمانچىلىققا توغرا كېلەمدۇ ، ئۇلار سەن ئۇچۇن ئىشلەپ بېرەمدۇ ؟

ئابدۇكېرىم : (كىرىدۇ) دادا ، سىز خاتا چۈشىنىۋاپسىز . ئۇ ئىغۋاگەرلەرنىڭ سۆزى .

تۇنىسا : راست ئېيتىسەن بالام . (ھاشىمغا) تۇردىئاخۇن بايدىن ئاڭلىۋالغان سۆزلىرىدۇ بۇ .

ئابدۇكېرىم : كوپىراتىپ ئەزالىرى بىر - بىرىگە ياللىنىپ ئىشلىمەيدۇ ، ھەر كىم ئۆزىنىڭ قىلغان ئەمگەكىگە قاراپ ھەق ئالىدۇ . دېھقانلار ئاچ - يالاڭاچ قېلىشىپ ، ۋەيران بولۇش تەرىپىگە ماڭمايدۇ ، ئالغان مەھسۇلاتى بىلەن ھەر كىم ئۆز ئائىلىسىدە بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدۇ .

ھاشىم : شۇنداق دەيدۇ ، قايسىسىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى ئوبدانراق ئويلاش كېرەك .

ئابدۇكېرىم : سىز بۇزغۇنچىلارنىڭ سۆزىگە كىرمەي ، ئانامنىڭ سۆزىگە كىرگەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى . ئانام پارتىيە كۆرسەتكەن يول بىلەن بەخت يولىغا مېڭىشنى خالايدۇ .

ھاشىم : مەن ئەر تۇرۇپ خوتۇن كىشىنىڭ گېپىگە كىرەمتىم . مەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە ئۆزۈم بىلىپ ئىشلەپ كەلدىم .

تۇنىسا : توۋا ! توۋا !

ئابدۇكېرىم : دادا ، ئەمدى مۇنداق قالاق ئىشلارنى تاشلىۋېتىڭ .

ھاشىم : (ساقىلىنى تۇتۇپ) ھە ، ئەمدى مەن مۇشۇ ياشقا كېلىپ پالاق بولدۇمما ؟ مەن تۇخۇم ئەمەس ، ئادەم !

ئابدۇكېرىم : پالاق ئەمەس ، قالاق .

ھاشىم : بولدى ، تولا ئاغزىمنى ئاچماي يولۇڭغا ماڭ .

تۇنىسا : (ھاشىمغا) ئىنساپ قىلسىلىچۇ ! ئەمدى بۇنىڭ بىلەنمۇ ئۇرۇشامدىلا ؟ (ئابدۇكېرىمگە) يۈر بالام ، ئۆيگە كىرىپ ئارام ئال . (ئابدۇكېرىم خىيال سۈرگەن ھالدا تۇنىسا بىلەن ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ .)

ھاشىم : (ناسۋال چېكىپ) سېنىڭ ئىشىڭ پالاق ؟ ! مانا بۇمۇ يېڭى گەپ .

(پەردە چۈشىدۇ .)

ئىككىنچى پەردە

1 ـ كۆرۈنۈش

يىراقتا غول تارتقان بۇغداي ئېتىزلىرى ، سەھەنىنىڭ سول تەرىپىدە ئېرىق بويىدا قاتار جىگدىلەر ، كوپىراتسىيىنىڭ ئايال ئەزالىرى بۇغداي ئوتاۋاتىدۇ . يەنە بىرقانچە ئەزا ئوڭ تەرەپتىن سول تەرەپكە قاپ ۋە زەمبىللەردە ئوغۇت توشۇۋاتىدۇ . ھەممەيلەن قىزغىن مېھنەت بىلەن ناخشا ئوقۇشىدۇ .

ناخشا

ئاق كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن ،
كۆك كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن .

ئەجەبمۇ ئوبدان ئىكەن ،
ئازاد ـ ئەركىن سۆزلەشكەن .

قايتۇرما :

كۆرەش بىزدە ، ئۇتۇق بىزدە ،
مول هوسۇل ئالىمىز كۆزدە .

(خەيرىنىسا بىلەن تۇخان ناخشا ئېيتىپ چىقىپ سوغۇق چاي ئىچىدۇ .)

پارتىيىنىڭ دەۋرىدە
بىزنىڭ بولدى دالا ـ تۇز .
ئەمدى زامان بىزنىڭكى ،
كەل ئىشلەيمىز قارا كۆز .

خەيرىنىسا : مەيەردە ئولتۇر تۇخان ، كىچىككىنە دەم ئېلىۋې-لىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بارىمىز .

تۇخان : بۇ ئېتىزنى چاپسان ئوتاپ بولدۇق .

خەيرىنىسا : ناخشا بىلەن بىلىنمەي قالدى .

تۇخان : ئەجەب چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىكەنسەن ، خەيرىنىسا .

خەيرىنىسا : ۋاي ـ ۋۇي ماختاپ كەتكىنىنى .

تۇخان : بىرەردىن كەم بولساڭمۇ بولاتتى . بىز يەتتە نومۇر ئېلىۋاتقاندا سەن ئون نومۇر ئېلىۋاتـ-سەن . ئەرلەردىنمۇ ئۆتۈپ كەتتىڭ .

خەيرىنىسا : سېنىڭ قولۇڭغا ئېسىلىۋالدىممۇ ؟

تۇخان : بۇلتۇر هەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا سەن نەمۇنىچى بولغان بولساڭ ، بۇ يىل كوپىراتىپتا مەن نەمۇ-نىچى بولمىسام قاراپ تۇر .

خەيرىنىسا : ماختىنىپ يۈرۈپ ، كەينىدىن سانغاندا بىرنىچى بولۇپ يۈرمە .

تۇخان : يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس ، چېكى چىقسا دېگى چىقماس .

باغدا كاككۇك ، سۇدا ئۆردەك ،
چۆلده يالغۇز قاغمەن .
بارچه ئەل جۇپتى بىلەن ،
يەككه ـ يېگانه داغمەن .

هه ، سەن بولساڭ يەككه ـ يېگانه ، هېچبولمىغاندا مەن جۇپتۇم بىلەن سېنىڭدىن جىق ئەمگەك كۆنىگه ئىگه بولارمەن .

خەيرىنىسا : ۋاي ۋىتىلداقەي ، گەپ دېسه تاغارلاپ بار سەندە .

تۇخان : (چاۋاك چېلىپ) چىدا ، هەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ بۇ يىل كۆزده سەندىن ئۆتۈپ كېتىمەن دېگىنه . (كېلىنۇاتقان سادىق بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆرۈپ) كېلىنۇاتقانلار كىمۇ ؟

خەيرىنىسا : ئابدۇكېرىملارغۇ .

تۇخان : ئەڭ ئاۋۋال كۆزۈڭ چۈشۈپتۇ ، يېنىدىكى سادىقكامغۇ .

خەيرىنىسا : شۇنىڭدىنمۇ شامال چىقاردىڭمۇ ؟

تۇخان : شامالىنىڭ ئىچىده ئۇچقۇنلارنى كۆردۇم ـ ده ، هىم··· بىلەن دېگىنه ، (كاككۇك ئاۋازىدا) كاككۇك ! (ئۇسسۇل هەرىكىتى بىلەن قولىنى قارسىلدىتىپ پىرقىرايدۇ .)

خەيرىنىسا : ۋاي سارائەي ، نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدۇ .

تۇخان : يوشۇرغىنىڭ بىلەن كۆزۈڭ مانا مەن دەپ ئېيتىپ تۇرىدۇ . (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق بىرـ دىن دورا چېچىش ماشىنىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىشىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : ئابدۇرېشتكامنى كۆردۈڭلارمۇ ؟
تۇخان : بايا يېزىلىق ھۆكۈمەتتە قالغان .
ئابدۇكېرىم : مۇشۇ چاغقىچە نېمىش قىلىدىكىنە ئۇلار...
خەيرىنىسا : ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنىنى تەجرىبە قىلىۋاتىدۇ .
ئابدۇكېرىم : ھازىر ئۇنىڭدىن ھال كېسىلگە چارە قىلىش زۆرۈر ئىدى .
تۇخان : سىز كۆرسەتكەن ئېتىزلارنىڭ چۆرىسىگە ئوغۇت توپلىنىپ بولدىغۇ .
ئابدۇكېرىم : توپلاپ قويۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ . ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەي ، ھال چۈشمىگەن بۇغدايلارنى قوشۇمچە ئوغۇتلاپ يەرنىڭ نېمىنى ئاشۇرۇپ تۇرۇش كېرەك .
خەيرىنىسا : ئۇلار قوناقنى كاتەكچە قىلىپ تېرىش ئۇچۇن ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنىغا قىزىپ كەتتى .
ئابدۇكېرىم : كاتەكچە ؟ تاپقا سېلىپ تېرىش دېگەندىن بۇ سۆز قاملىشىپراق كېلىدىكەن .
تۇخان : ئابدۇكېرىم ئاخۇن ، بىزنىڭ خەيرىنىسانى بوش چاغلىماڭ .
سادىق : ھە ، شەيتان .
ئابدۇكېرىم : توغرا ، گەپ كەتمەيدۇ . (خەيرىنىسا ئۇيلىپ يەرگە قارايدۇ ، ئابدۇكېرىم سادىققا قاراپ) بارايلى ، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى .
سادىق : يېزىلىق ھۆكۈمەتكىمۇ ؟
ئابدۇكېرىم : ھەئە ، شۇ يەرگە بېرىپ مەسلىھەتلىشەيلى . (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق چىقىدۇ .)
خەيرىنىسا : ئۇنداق گەپلەرنى قىلمىغىنا تۇخان ، ئادەم خىجالەت بولىدىكەن .
تۇخان : گۇلى گۇلىگە ، خىلى خىلىغا كەلگەندە گەپ قىلسا يامان بولمايدۇ .

خەيرىنسا : ساڭىغۇ گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمايدۇ . يۈرە ، ئاۋۇلار بىرمۇنچە ئوتاپ كەتتى ، بارايلى . (سول تەرەپكە كېتىدۇ ، ئوڭ تەرەپتىن ھاشىم بىلەن تۇردىنىڭ گەپلىشىپ كېتىۋاتقان ئاۋازى كېلىدۇ .)

ھاشىم : گەپ دېگەن ، گەپ بولسا بولىدۇ .

تۇردى : سېنىڭ ئالدىرىغىنىڭ توغرا . ئەمما ، لېكىن ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى بار . (كىرىدۇ)

ھاشىم : (تۇردىنى يېڭىدىن تارتىپ ئېتىز تەرەپنى كۆرسىتىپ) ئەنە كۆردۈڭمۇ ، ئېتىزنىڭ نېمى كېتىپ بېزىرىپ كېتىۋاتىدۇ ، ئۆزى . ئۇيۇڭنى بېرىپ تۇرىدىغان بولساڭ ، بۇگۈن بەرمەمسەن ؟

تۇردى : ئىككى - ئۈچ كۈن ئىشلىتىپ تۇرۇشقا كالا ئايمايمەن . ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقسىتىپ قويۇپتۇ .

ھاشىم : بەرمەسىنىڭ ئېشى پىشماس دېگىنە ، ئۆزى .

تۇردى : خاپا بولماي ئىككى - ئۈچ كۈن سەۋر قىلىپ تۇر ئەمدى .

ھاشىم : ئىش ۋاقتىدا ھۆپۈپتەك ئىستىقامەت قىلىپ ياتمىدىكەنمىز - دە ، تۇردى ئاخۇن . نىياز ئاقسىدى دېمەيدىغۇ ؟

تۇردى : ماڭا ئىشەنمەي ، شۇ ئوغرىنىڭ گېپىگە ئىشىنىدىگما ؟ پايدا - زىيان بىلەن نېمە چاتىقى بار ئۇنىڭ . بازاردىن چىققاندا ھېسابىنى ئالسام ، بىرمۇنچە پۇلنىڭ ئورنى يوق .

ھاشىم : سېنىڭ بالاڭغۇ تىجارەتكە ئارىلىشىپ پۇل تېپىۋاتىدۇ . بىزنىڭ ئابدۇكېرىم كادىر بولۇۋېلىپ كوپېراتىپقا كىرمىدىڭ دەپ ، ئۆزى ، مېڭەمنى يەپ بولدى .

تۇردى : مەن بۇرۇنلا مۇشۇ بالاڭ مەھەللىدىكى يالاڭ تۆش سولتەكلەرنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ يولدىن چىقىۋاتىدۇ ، دېدىمغۇ ، مانا ئېيتقىنىم كەلدى . بالىۋاقا دېگەندەك تىزگىنلەپ تۇتۇش لازىم .

هاشىم : ئامانەت ـ قەرز كوپىراتىپقا ئەزا بولماپسىز ، بولسىڭىز كالا سېتىۋېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتى . شۇنىمۇ قىلماپسىز ، دەيدۇ .

تۇردى : (تەنە ئاھاڭدا) ھە ، قەرز بېرىدۇ .

هاشىم : مامۇتقا ئېشەك ئېلىش ئۈچۈن قەرز بەرگىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ئەمەسمۇ ، ئۆزى . بۇ پايدىلىق ئىش ئىكەن .

تۇردى : گول بولما ، كىمنىڭ قازىنىغا كىم چۆپ سېلىپ بېرىدۇ دەيسەن . دۇنيادا غەرەزسىز ئىش بولمايدۇ . بىرىنچىدىن ، پاي دەپ بەرگەن دەسمايەڭ كۆيىدۇ ؛ ئىككىنچىدىن ، ئاشلىقىڭنى سەن بىزگە قەرزدار دەپ ئۆزلىرى خالىغان باھادا سېتىۋالىدۇ . ئالغان ئاشلىقىغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ . قىسقىسى ، قانداق ياڭىزا كوپىراتىپ بولمىسۇن ، كىردىكىمۇ بېشىڭغا نوختا چۈشىدۇ . قاياققا تارتسا شۇ ياققا ماڭماي ئىلاجىڭ يوق .

هاشىم : نېمە بولۇپ كەتتىكىن تاڭ ، بىلمەي كەتتىم ، ئۆزى .

تۇردى : بىلمەيدىغان نېمە بار ؟ كوپىراتسىيە ، پوپىراتسىيە دەپ يۈرۈپ ، ھەممىسى گىچماچاڭ بولۇپ كېتىدۇ ياكى ئۇرۇشۇپ ـ تالىشىپ توزغاقتەك توزۇپ كېتىدۇ .

هاشىم : ئاقىۋىتىنى كىم بىلىدۇ ، دەيسەن ؟

تۇردى : قاراپ تۇر ، كۆزدە ئاشلىقنى بۆلۈشكەندە كارامىتى ئاشكارا بولىدۇ .

هاشىم : چۈجىنى كۆزدە سانايمىز دېگىنە .

تۇردى : هېلىمۇ بىلگىلى بولىدۇ . (كوپىراتسىيىنىڭ ئو-تالغان بۇغدىيىنى كۆرسىتىپ) ئەنە ، ئاۋۇ خو-تۇنلارنى كۆردۈڭمۇ ؟ بۇغدايلىقتىكى ئوتلارنىڭ بىرىنى قويماي يۇلۇۋېتىپتۇ . ۋاي ئەخمەقلە-رەي ، جىمى ئوتنى بىر يولى يۇلۇۋەتسە ، مال نېمىنى يەيدۇ ؟ بىر چەتتىن ئوتاپ ، ئۇنى مالغا بېرىپ تۇرسا ، خېلى ھاجەتتىن چىقىدۇ .

ھاشىم : ئىككىنچىدىن ، بۇغداينىڭ ئارىسىدىكى ئوت يەر-نىڭ نېمىنى ساقلايدۇ ، ئۆزى . «ئابدۇكېرىم بىر تال ئوت قويماي ئوتمۇەت» دېگەن دەپ بىز-نىڭ خوتۇن جىمى ئوتنى يۇلۇۋەتكىلى چۈشۈپتە-كەن ، ئۇنىڭ بىلەن تازا ئۇرۇشۇپ كەتتىم . (ياچېيكا سېكرېتارى كېلىۋېتىپ ھاشىمنىڭ ئوتاش توغرىسىدىكى سۆزىنى ئاڭلايدۇ .)

رېھىم قادىر : ھەي ، ھەي ، ھاشىمكا ، ئوت ئوتاشقا بەرگەن باھايىتىز توغرا بولمىدى . ياۋا چۆپلەر نەمنى ساقلمايدۇ ، تېخى نەمنى جىقراق يوقىتىدۇ .

تۇردى : (خۇشامەت قىلىپ) مەن شۇنى دەۋاتىمەن ، ئۇ-كام رېھىم قادىر .

رېھىم قادىر : (ئېتىزنى كۆرسىتىپ) كوپىراتىپ ئەزالىرى بۇ بۇغدايىنى ئىككى قېتىم ئوتىدى . ئاۋۇ كۆرۈنگەن بۇغداي كىمنىڭ بۇغدىيى ، سىزنىڭمۇ ؟

ھاشىم : ھە ، بىزنىڭ .

رېھىم قادىر : ئوت بېسىپ كېتىپتۇ . ئىككى ئېتىزدىكى بۇغ-دايىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى . بۇ بولسا توق يېشىل ، ئەنە ئۇ سارغىيىپ قاپتۇ . مۇشۇ ئەھ-ۋال ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسىنى كۆرسىتىپ تۇر-مامدۇ ؟

تۇردى : ھە ، ھە ، ئەلۋەتتە .

رېھىم قادىر : سىز مەجلىسكە تولا بارمايسىز ، تۇنىسا ئاچام بولسا ئۆگىنىشكە قىزغىن قاتنىشىدۇ . ئاۋۇ كۇنى ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسى توغرۇرلۇق گەپ-زىت ئوقۇپ بەرگەندە ، ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى . تۇنىسا ئاچام توغرا ئىش قىپتۇ ، بىكار ئۇرۇشۇپسىز .

تۇردى : ھە ، ھە ، مەنمۇ شۇنى دېدىم ، بىكار ئۇرۇشۇپ-سەن .

ھاشىم : بىزنىڭ تەجرىبىمىز بار ، سېكرىتار . بۇغداينىڭ ئاجىزلىقى ، سارغىيىپ كېتىشى ئوتتىن بول-ماي ، نەمنىڭ كەملىكىدىن بولىدۇ ، ئۆزى . ئىككىنچىدىن ، كۆز تەگكەنلىكتىن بولىدۇ .

رېھىم قادىر : (كۇلۇپ) ئەمسە مانا بۇ ئادەم ئۆتۈپ تۇرىدىغان يول بويىدىكى بۇغدايغا كۆز تەگمەي ، سىزنىڭ ئاۋۇ چەتتە تۇرغان بۇغدىيىڭىزغا كۆز تەگكىنى قىزىق .

تۇردى : ھە ، ھە ، توپتوغرا .

رېھىم قادىر : ئۇنداق ئەمەس ، ئاشلىقنىڭ يەردىن ئالىدىغان ئۇزۇقىنى ياۋا چۆپلەر سۇمۇرۇۋېلىپ ، ئاشلىققا ئاز قويغانلىقتىن ، بۇغداي ئاجىزلاپ سارغىيىپ كېتىدۇ ، مەسىلەن ، سىزنىڭ قورسىقىڭىز ئاچ-قاندا بىر نانىنى پۈتۈن يېمەكچى بولسىڭىز ، بە-كار تەلەپلەر كېلىپ ھەر تەرەپتىن يەپ كېتىپ ، سىزگە بىر بۇردىلا قالسا ، قانداق قىلاتتىڭىز ؟

تۇردى : مانا ـ مانا ، بۇنى ناھايىتى كېلىشتۇرۇپ ئېيتتە-ڭىز ـ دە ، سېكرىتار .

رېھىم قادىر : مانا كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز ، ئەمدى تۇنىسا ئاچامغا تولا كايىماي ، چاپسانراق بۇغدايىنى ئوتە-ۋېتىڭ .

تۇردى : هه ، هه ، مانا بۇنىڭغا بىزمۇ ياردەم قىلىمىز .

رېھىم قادىر : ئەگەر يېتىشەلمىسىڭىز كوپىراتىپ ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى ياردەم قىلىدۇ . (ماڭىدۇ) كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ كېلىڭ ، ھاشىمكا .

تۇردى : مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى ـ دە ، رەھمەت ، رەھمەت . سېنىڭ ئۇچۇن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم . گەپ قىلمايسەنغۇ ؟

ھاشىم : ھەممىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى .

تۇردى : تەلىم ـ تەربىيە ئالدۇق دېيىشىپ ئاغزىغا كەلگەننى دەيدۇ . كەلتۇرگەن مىسالنى قارا .

ھاشىم : خوپ تۇتامىڭ يوق ، خۇشامەتچى نېمىكەنسەن ، ئۆزى . رېھىمنىڭ ئالدىدا ۋاي سېنىڭ راست دەيسەن ، ئارقىسىدىن ئۇنىسىنى قارا ، بۇنىسىنى قارا دەيسەن ، ئۆزى .

تۇردى : ماقۇلغا جاۋاب يوق ، «پادىشاھىم كور قاغىنى لاچىن دېسە ، ھە ، غاز ئالىدۇ دېگىن» دەپتەكەن . ھازىر مۇشۇ بىر ناننى پۈتۈن يېمىگەنلەر ئىش بېشى بولغاندىن كېيىن ، ھە ، سېنىڭ راست دەپ قويساڭ ئاغزىڭنىڭ يېلى .

ھاشىم : مەن نېمە ئىش قىلىشىمنى ئۆزۈم بىلىمەن .

تۇردى : ئوتتۇشىپ بېرىمىز دەپ جىمى ئوتنى ئېلىپ كېتىدۇ . بىر سېۋەت ئوت بىر چىنە قايماق . بىر چىنە قايماق دېگەن ئون ـ ئون بەش مىڭ كوي[1] ئەمەسمۇ .

ھاشىم : ماڭا قۇرۇق پايدىنى كۆرسەتمەي ئۆزى ، ئۆيۈڭنى بۇگۈن بېرەمسەن ـ بەرمەمسەن ؟ مەن ساڭا يالۋۇرمايمەن .

---

① 1.00 ـ 1.50 يۈەن مەنىسىدە .

تۇردى : توختا ـ توختا ، بىر پىكرىم كېلىۋاتىدۇ . قوشقا بىز-
نىڭ ھېلىقى ئالا ئىنەكنى قېتىپ باقامسەن يا ؟
ھاشىم : نېمە ـ نېمە ؟ ئادەمنى زادىلىق قىلما . خوتۇن كىشى
كەتمەنگە يارىمىغۇدەك ، ئۇ ئۆلەرمەن موزايلىق ئىنى-
كىڭ قانداق قوشقا يارايدۇ ؟
تۇردى : (كۈلۈپ) بولدى ، ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن . بىر گەپ
بولۇپ قالار . ئەگەر سودا كوپىراتىپى بىزنىڭ تاۋىقە-
مىزغا قول سالمىغان بولسىدى ، سېنى بۇنداق سار-
غايتماستىن بىرەر كالا سېتىۋالغۇدەك پۇل يارەم
قىلىپ تۇراتتۇق . مانا بۇ كوپىراتىپنىڭ پەيدا بولغە-
نى ماڭمۇ ، ساڭمۇ زىيان سالدى .
ھاشىم : قەرز ھېسابىغا بىرەر مىليون بېرىپ تۇرساڭ بولاتـ
تى .
تۇردى : پۇل بولسا سەندىن ئايايمەنمۇ ؟
ھاشىم : تىجارەت قىلىۋاتقان كىشىدە پۇل بولماي قالامدۇ ؟
تۇردى : بىللايى ئېزىم ، ھازىر نەق پۇلۇم يوق . (ھاشىم بې-
شىنى سېلىپ خىيال قىلىدۇ . تۇردى ئۇنىڭغا سىنـ
چىلاپ قاراپ تۇرىدۇ .) خىيال سۈرۈپ كەتتىڭغۇ ؟
ھاشىم : شۇنداق ، ئۆزۈڭدە يوق ، ئالەمدە يوق .
تۇردى : (ھاشىمغا ئېچىنغان قىياپەتتە) بولدى ، بېشىڭ تولا
قاتمىسۇن . ياغ ئارتىپ يۈرگەن ئۇينى ساڭا باھاغا
سۇندۇرۇپ بېرەي ، پۇلنى كۆزدە ھوسۇل ئالغاندا
بەرگىن .
ھاشىم : (ئېچىلىپ) ھە ، ماناداق دېمەمسەن ، ئۆزى . قېنى
قانچە بەرسەم بولىدۇ ؟
تۇردى : ئۈچ مىليون بېرەرسەن ؟
ھاشىم : (پېشانىسىگە ئۇرۇپ) ھو... تاپقان ـ تەرگەننىڭ
ھەممىسىنى ساڭا بېرىپ ، ئۆزىمىز ھاك بىلەن زاك
يەيمىزمۇ ؟ ئىنساپ بىلەن بىرنېمە دە ، ئۆزى .

تۇردى : قېنى قانچە بېرىسەن ، ئۆزۈڭ بىرنېمە دە ؟
هاشىم : دېگىنىڭنى تەڭ خەجلەيلى .
تۇردى : قوينۇڭدىن تۆكۈلسە ، قونچۇڭغا ، بوپتۇ سېنىڭ دېگەنىڭدەك بولسۇن ، ئەمما ئىككى شەرتىم بار .
هاشىم : قېنى ئاڭلاپ باقاي ، ئۆزى .
تۇردى : مەن كالىنى ناھايىتى ئەرزان ھەم نېسى بەرمەكچى بولدۇم ، شۇنداقتۇ ؟
هاشىم : ھە ، شۇنداق . شەرتلىرىڭنى دە .
تۇردى : ئۇنىڭ بەدىلىگە بىرىنچى ، بىزنىڭ ئاق قېلىۋاتقان يەرلىرىمىزنى ھەيدىشىپ بېرىسەن .
هاشىم : ئۆزۈمنىڭ ئىشىغا يېتىشەلمەيۋاتسام .
تۇردى : ئۇنىڭدىن غەم قىلما . چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ ، سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويىمەن . ئۇنى بىزگە يارەملىشىشكە بۇيرۇيسەن .
هاشىم : ھە ، ماقۇل ، قېنى يەنە بىر شەرتىڭنى ئېيتە ؟
تۇردى : ئۆزۈڭ بىلىسەن ، پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرگەنلەر ھازىر ئىش بېشى بولۇۋېلىپ ، بىزنى قالاق - پالاق ، ھېچنېمە بىلمەيدۇ ، دەپ (يىراقتىن ناخشا ئاڭلىنىدۇ) ھاقارەت قىلىۋاتىدۇ .
هاشىم : شۇنداقمۇ بولۇۋاتىدۇ ، ئۆزى .
تۇردى : ھە ، مانا شۇنداق بولغاندىن كېيىن ، بۇ مەمەدانلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى (قولىنى بۇراپ كۆرسىتىدۇ .) مۇنداق بىر بۇراپ قويساق ھورى جىمىقىپ قالىدۇ . (ناخشا كۆچىيىدۇ .)
هاشىم : نېمە دېمەكچىسەن ؟
تۇردى : يۇر ئاۋۇ جىنلار كېلىۋاتىدۇ . دالدىراق بىر يەرگە بېرىپ گەپلىشەيلى . (ئىككىسى سىرتقا ماڭىدۇ .)

ناخشا

ئات مىنىپ سەھراغا چىقساڭ ،
قامچا دەستىڭ مەن بولاي .
بارچە ئەلنىڭ كۆزى سەندە ،
تىلتۇمارىڭ مەن بولاي .

(خەيرىنىسا بىلەن تۇخان قوللىرىدا ئورغاق ، ئوتـ
غۇچ تۇتقان ، ئوت سېلىنغان سېۋەت كۆتۈرگەن
ھالدا كىرىپ كېلىدۇ .)

تۇخان : يارايسەن گۈرۈپپا باشلىقى ، ئۆزۈڭ باشلاپ غەيرەت
قىلمىساڭ ، بۇگۈن يەنە بىر ئېتىز ئېشىپ
قالاتتى .

خەيرىنىسا : ئۇچ ئېتىزدىن ئوتىدۇققۇ ؟

تۇخان : ئېرىقى بىلەن تۆتتۇ خېنىم ، ئابدۇكېرىمنى كۆـ
رۈپ ، ئەقىل ـ ھوشىڭدىن ئازدىڭمۇ نېمە ؟

خەيرىنىسا : ماڭغىنا نېرى ، بۇگۈن شۇ گەپنى نەچچە قېتىم
دېدىڭ ، ھەممىسى ماڭا قاراپ كۈلۈشىدۇ .

تۇخان : قارىسا قارىمامدۇ ، كۈلسە كۈلمەمدۇ . ئوغرىلىق
ئىشمىدى ، بۇرۇنقىدەك يىغلاپ ـ قاقشاپ ئەرگە
تېگىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى پارتىيـ
نىڭ ۋاقتىدا ساڭا ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى
خالىغان يىگىتىنى بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇـ
رالايدۇ .

خەيرىنىسا : سايراپلا كەتتىڭغۇ ؟

تۇخان : سايراپ كەتمەيچۇ ؟ (كاككۇك ئاۋازى بىلەن) كاكـ
كۇك ! ئابدۇكېرىم ئىشلەۋاتقان يەرگە بارغاندا قا
رىسام ، گۈلقەلبىڭ ئېچىلىپ كېتىپتۇ . كاكـ
كۇك !

خەيرىنىسا : ۋاي ، سەن ۋىتىلداقنى قانداق قىلسام بولار ؟ (سىرتتىن نىيازنىڭ راۋابىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

تۇخان : راۋاب چېلىۋاتقان كىم ؟ (ئىككىسى قارايدۇ .)

خەيرىنىسا : نىيازغۇ .

تۇخان : ئۇ ئەمەستىمۇ ، نېمە مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدىغۇ .

خەيرىنىسا : مېنى كۆرسە بىر قىسمىلا قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدۇ ، قارا . يۈرگىنە كېتەيلى ، كۆزۈم كۆرمىسۇن شۇ تېتىقسىزنى .

تۇخان : توختىغىنا گەپكە سالمىز .

(نىيازنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ .)

قىزىلگۈل ئاراسىدا
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم .
ئېيتمىغانغا بولمايدۇ ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم .

تۇخان : راستلا ساڭا كۆيۈپ قالغانمۇ ، نېمە ؟

خەيرىنىسا : مەن دېمىدىممۇ ؟ بۇ ساراڭدا خېلى گەپ بار ، يۈرە .

تۇخان : شۇڭ تۇرۇپ تۇر ، نېمە دەيدىكىن .

(نىيازنىڭ ناخشىسى)

ماتا ساتتىم كۆپ پۇلغا ،
مەيلىڭ بارمۇ نەق پۇلغا .
مەيلىڭ بولسا كەلگىن دەپ ،
قاراپ تۇرىمەن يولغا .

(نىيازنىڭ قولىدا راۋاب ، يانچۇقىدا بىر بوتۇلكا ، سەل مەسترەك كىرىدۇ .)

تۇخان : نىيازجان ، ناخشىغا ئۇستىكەنلا جۇمۇ .

نىياز : گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل سايرايدۇ - دە ، بىر چىرايلىق ئولتۇرۇشۇپلىغۇ بۇ يەردە .

تۇخان : ئۆزلىرىمۇ بۇ يەرگە بىر چىرايلىق كەپلىغۇ ؟ ئولتۇرۇپ راۋاب چېلىپ بەرسىلە نىيازجان .

نىياز : ھە ، راۋابنى چېلىپ - چېلىپ ھاردۇق . (ئولتۇرىدۇ)

تۇخان : ئاھ ئۇرۇپ قاپلىغۇ ، نېمە بولدى ؟

نىياز : (بېشىنى لىكشىتىپ) دەردىمىزنى ئۆزىمىز بىلىمىز - دە .

تۇخان : نېمە دەردلىرى بار . ۋاي بىچارە ، يامان بوپتىغۇ ؟

نىياز : (خەيرىنىساغا قارايدۇ . كېيىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ) بىزنى بىچارە قىلغانلار ئۆزىگە قىلار . «رەھىم قىلساڭ ، ئوتنى ئالغىن ، كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ... »

تۇخان : سىلىنى كۆيدۈرۈۋاتقان كىمدۇ ئۇ ؟

نىياز : ئۇ كىشىنىڭمۇ يۈرىكى ئويناۋاتقاندۇ ، ئاز كۈندە مەلۇم بولۇپ قالار .

خەيرىنىسا : تولا ۋالاقلىمىغىنا تۇخان ! يۈر ، كېتىمىز . (تۇخانىنى يېتىكلەپ تارتىدۇ .)

تۇخان : كىچىككىنە دەم ئالايلى .

نىياز : بىز ئانچە بېخىل ئەمەس . تەئەللۇقاتىمىزمۇ يېتەرلىك بار . بىز بىلەن بولغان چوكان ئوبدان دۆلەت كۆرىدۇ .

تۇخان : سىلى ئۇنداق دېگەنبىلەن دادىلىرىنى تاشتىن ياغ چىقىرىدۇ ، دەيدىغۇ .

نىياز : بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىدى ئۇنىڭ ، ئۆلۈپ كەتـ

سه ، هەمه تەئەللۇقات ئۆزىمىزگە قالىدۇ دېسىلە . (خەيرىنىساغا قارايدۇ .)

خەيرىنىسا : سىلىنىڭ تەئەللۇقاتلىرىغا ئالدىنىدىغان ئادەم يوق بۇ يەردە . بىز ئىككى بىلىكىمىزنىڭ كۈچى بىلەن گۈلدەك ياشايمىز . (نىياز يەرگە قاراپ شۇك ئولتۇرۇپ كېتىدۇ . ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق قولىدا چېلەك ، كەتمەن ، ئىشتىن قايتىپ كېلىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : (نىيازغا قاراپ) كارامەت كۆرۈۋاتامدۇق ، نېمە ؟ (كۈلۈشىدۇ)

نىياز : بۇگۈن پىغانىم ئۆرلەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن .

ئابدۇكېرىم : بولمىسا ، مەككارلىق قىلالماپسەن دەپ داداڭلار كايىغاندۇ ؟

نىياز : ئاڭلىشىپلا ـ دە ، ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە ، ئۇر توقۇمىنى دەپ ، سوددىدىن پايدا ئالالمىغاندەك ، ئىرى دادام مېنىڭ بىلەن ئۆزۈشىدىغان بولدى . جىمى دەرد ـ ئەلەم ماڭىلا كېلەمدۇ ؟ تويدۇم بۇ دۇنيادىن ، مانا ئەمىسە دەپ ئوچۇق گۆرگە كىرىپ يېتىۋالىمەن .

سادىق : ئوچۇق گۆرگە شېشىنى قويۇپ كىر جۇمۇ ؟ بولمىسا تاياقنىڭ يوغىنىنى ئۇ يەردە يەيسەن .

ئابدۇكېرىم : بەلكىم ساھىبخانا بىلەن ئۇلپەتلىشىپ قالار . (كۈلۈشىدۇ)

نىياز : بولدى ئابدۇكېرىم ئاخۇن ، زاڭلىق قىلمايلى .

ئابدۇكېرىم : زاڭلىق قىلمىدۇق . ئۆزلىرى كىرىۋالمىز دېگەن يەرلىرى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىۋاتىمىز .

تۇخان : نىيازجان بىلەن تولا چېقىشماڭلار . ئۆزىنىڭ دەردىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ . بىچارىنىڭ كۆڭلى سىمابتەك ، يۇرىكى كاۋاپتەك . (كۈلۈشىدۇ)

ئەكەلسىلە نىيازجان ، سىلى چالمىغاندىن كېيىن ، ئابدۇكېرىم ئاخۇن چالسۇن . (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى ئېلىپ ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : (خەيرىنىساغا قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ) خەيرىنىسا بايا ئېتىزدا ئېيتىپ كېلىۋاتقان ناخشىسىنى ئېيتسا ، چېلىپ بېرىمەن .

تۇخان : راۋابنى سىلى چالسىلا ، غەزەلنى خەيرىنىسا ئوقۇسۇن . (ئابدۇكېرىم راۋابنى چالىدۇ) هە ، ئوقى خەيرىنىسا .

خەيرىنىسا : مەن ناخشا ئوقۇيالمايمەن .

سادىق : ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتكەن سەن ئەمەسمۇ ؟ قېنى بىزگىمۇ بىر ئوقۇپ بەرگىنە ؟

خەيرىنىسا : تۇخان ئوقۇسۇن .

تۇخان : تولا نازلانمىساڭچۇ خەيرىنىسا .

(خەيرىنىسا ناخشا باشلايدۇ ، ئومۇم قوشۇلۇپ ئېيتىدۇ . تۇخاننى ئۇسسۇلغا چۈشۈرىدۇ .)

خەيرىنىسا :

گۈللەر ئېچىلىپ قاپتۇ ،
بېرىپ كۆرىلى باغنى .
سېغىنغانىدۇق بىزلەر
كۆپتىن بۇ گۈزەل چاغنى .

باغ ئىچىدە يايرايمىز ،
بۇلبۇل بولۇپ سايرايمىز .
ياش - قېرى ، ئوغۇل - قىزلار
ئىش قويىندا قاينايمىز .

سادىق : بەللى - بەللى . رەھمەت خەيرىنىسا . قولۇڭغا

دەرد بەرمىسۇن ئابدۇكېرىم ، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دېگىنە .

ئابدۇكېرىم : ئىشلىگەندە راست ئىشلەپ ، دەم ئالغاندا ياخشى دەم ئېلىش كېرەك . نىياز ئاخۇندەك خاپا بولۇپ يۇرۇشنىڭ ئورنى يوق . مەسىلە نىياز ئاخۇن راۋابلىرىنى ، پىغانلىرىنى چىقارسىلا ، بىز كېتەيلى . (ھەممە كۈلۈشۈپ چىقىدۇ .)

نىياز : بۇ قىز بالا ئابدۇكېرىمگە يېقىن بولۇپ قالغانمۇ نېمە ؟ ئىسىستىقۇ كار قىلماپتۇ . ھەي كاج پەلەك ، چەرخىڭ بۇزۇق ، (يانچۇقىدىن بوتۇلكىنى ئېلىپ ، ئاستىدا قالغان كىچىككىنە ھاراقنى سۇمۇرۇۋېتىپ ، بوتۇلكىنى ئېتىزغا چۆرۈۋېتىدۇ .) خەيرىنىسا قولۇمغا كەلسە ، ئۇنىڭ ئىشلەپ تاپقان ئاشلىقى بىزنىڭ بولاتتى ـ دە ، خەپ ! ئاشقا چۈشكەن چۈننەك ، ئابدۇكېرىم سەن بىزنىڭ پايدىمىزغا ھەممە تەرەپتىن چاڭگال سالماقچى بولۇۋاتسەن ـ دە ، (كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى يېشىۋېتىپ ، مەست ھالدا راۋابنى ساز قىلالماي ئاۋارە بولىدۇ .) ئامەت قاچقاندا ھېچ ئىش قاملاشمايدىكەن ـ دە . (راۋابنى كىچىككىنە چېلىپ توختاپ) ئۇھ ! جېنىم خەيرىنىسا ، يالغۇز ئۇچراپ قالساڭ ئالمىدەك مەڭزىڭنى گاچ ـ گاچ چىشلەپ ، چىشلىۋالسام··· (تۇردى قولىدا بىرقانچە يانچۇقلۇق پورتمالنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

تۇردى : ۋاي قىزىل كۆز ئوغرى ، مانىڭدىكى بىر مىليون يوققۇ ؟ (پورتمالدىكى پۇلنى ئېلىپ كۆرسىتىدۇ .)

نىياز : يەتتە قات ساندۇقۇڭنىڭ ئىچىدىكى نەرسەڭنى مەن نېمە بىلەتتىم ؟

تۇردى : سەن بىلمىسەڭ ، بۇنى شەيتان بىلەمدۇ كاززاپ ، راسـ
تىنى ئېيت ، نەگە يوقاتتىڭ ؟ (ھاشىم دولىسدا
كەتمەن ، كىرىدۇ .)
ھاشىم : يەنە نېمە جېدەل بۇ تۇردى ئاخۇن ؟
(تـۇردى قـولىدىكى پـۇلنى يوشۇرالماي ئالدىراپ
قالىدۇ .)
تۇردى : مەن تېرىپ ـ تۆشەپ ھەلەكتە ، ماۋۇ بۇزۇق چېچىپ
ھەلەكتە .
ھاشىم : نەق پۇلىمىز يوق دەپ قەسەم ئىچىۋاتاتتىڭغۇ ؟
تۇردى : بېشىدا نۇرغۇن ئوت كۆيۈۋاتقان پۇل ئىدى بۇ .
ھاشىم : ئۇقۇلدى ، سىلەرگە زادى پۇللا بولسا بولىدىكەن ،
ئادەمنىڭ كېرىكى يوق ئىكەن .
تۇردى : ئۇنداق ئەمەس ، بىرىنىڭ ئامانەت قويغان پۇلى ئىدى
بۇ .
ھاشىم : بولدى ، تولا تۇلكىلىك قىلما ، ھەممە ئادەم پۇلنى
بانكىغا ئامانەت قويۇۋاتسا ، ساڭا قويىدىغان قانداق
ئادەم ئىكەن ئۇ ؟ بىر ھېسابتا كادىرلارنىڭ دېگەن
سۆزلىرىمۇ توغرىكەن جۇمۇ ، ئۆزى . (چىقىپ كېتىـ
دۇ .)
تۇردى : مانا ، سېنىڭ كاساپىتىڭدىن رەسۋا بولغىلى تۇردۇم .
نىياز : ئۆزۈڭ ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل ، يەنە ماڭا نېمە دەيـ
سەن ؟
تۇردى : (نىيازنىڭ مەستلىكىنى سېزىپ قېلىپ) ھەي بەتـ
بەخت ! مەستمۇ سەن نېمە ؟ ھە... پۇلنى مانا شۇنداق
قىلىپ يوقىتىپسەن ـ دە .
نىياز : پۇل بولسا ، چىمەندە گۈل .
تۇردى : (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى تارتىۋېلىپ تەڭلەپ)
ھەي ھارامزادە ، مەن نېمە كويدا ، سەن نېمە كويدا ؟
جاھاننىڭ نېمە بولۇۋاتقىنى بىلەن بىر پايمۇ كارىڭ
يوق . (نىيازنى قوغلايدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

سەھنە ئۆزگەرمەيدۇ ، ئېرىق بويىدا ئابدۇكېرىم بىلەن ياچېيكا سېكرېتارى رېھىم قادىر سۆزلەشمەكتە .

رېھىم قادىر : ھەر ھالدا ئۇنداق قاتتىق كەتمىسەڭ بولىدۇ . داداڭىنىڭ مىجەزىگە قاراپ گەپ قىلغىنىڭ ياخشى .

ئابدۇكېرىم : ئۆزۈمنىڭلا راست دەپ تۇرۇۋالسا ، ئادەمنىڭ ئىچى پۇشۇپ قالمدىكەن .

رېھىم قادىر : ھاشىمكامدەك كىشىلەر كوپېراتىپنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىردىنلا چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن زورلىماستىن ، ئىشەندۈرۈش يولى بىلەن ئىش قىلساق بولىدۇ .

ئابدۇكېرىم : ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپ چۈشەنمەيۋاتامدۇ .

رېھىم قادىر : مېنىڭ سېزىشىمچە ، ھاشىمكام ئۆز مېھنىتى بىلەن كۈن كەچۈرۈشنى يامان كۆرمەيدۇ . ئۇنىڭغا باي دېھقانلار بىلەن بولغان سىنىپىي چېگرىنى ئايرىۋېلىش توغرىسىدا زېرىكمەي - تېرىكمەي چۈشەنچە بەرسە ، توغرا يولغا ماڭىدۇ .

ئابدۇكېرىم : مۇشۇ يېقىندىن بېرى ئۆزىمۇ ئىككىلىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ .

رېھىم قادىر : كوپېراتىپنىڭ ئەھمىيىتىنى ئەۋزەللىكىنى كۆرگەنسېرى قايىل بولىدۇ . ئەمما تۇردى ساختىغا ھېزى بولۇش كېرەك .

ئابدۇكېرىم : مەنمۇ شۇنى دەيمەن - دە ، دادامنىڭ تۇردى ئاخۇندەك ئىغۋاگەر بىر باي دېھقانغا ئەگەشكىنى-

گه هەيرانمەن . كوپراتىپتىن تېرىقتەك بىر كەمچىلىك ئۆتكەننى ئاڭلاپ قالسا ، ئۇنى تۆگىدەك قىلىپ كۆرسىتىدىغان پىتىنىخورىكەن ئۇ .

رېھىم قادىر : ئۇ قولىدىن ھەرقانداق بۇزغۇنچىلىق كېلىدىغان مەككار .

ئابدۇكېرىم : ئۇلۇشكۇن ئىمىنكامنىڭ «مېنىڭ ئېتىمنى جىق ئىشلىتىپ تەرلىتىۋېتىپتۇ» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ قاپتىكەن ، ئۇنى دەررۇ دادامغا : «مانا كوپىراتىپ ئەزالىرىدا پۇتمەس ـ تۈگىمەس چاتاق چىقتى . ئەمدى بىر ـ بىرى بىلەن سوقۇشۇپ ، بىتىچىت بولۇپ تاراپ كېتىدىغان بولدى» دەپتۇ .

رېھىم قادىر : بۇنى دەررۇ سۈرۈشتۈرۈپ پىتىنىخورغا رەددىيە بېرىمىز .

ئابدۇكېرىم : ئاددىي رەددىيە ئەمەس ، زەربە بېرىش كېرەك .

رېھىم قادىر : ئەلۋەتتە ، سىلەر ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى تۈردى ئاخۇندەك ئادەملەرنىڭ پىتىنە ـ ئىغۋالىرىنى پاش قىلىشتا ئاكتىپ كۈچ چىقىرىشىڭلار كېرەك .

ئابدۇكېرىم : بىز ھەرقاچان تەييار رېھىم ئاكا ! (ئورنىدىن تۇرىدۇ .)

رېھىم قادىر : ھە ، نەگە ؟

ئابدۇكېرىم : ھال چۈشكەن بۇغدايلارغا دورا چېچىشنى بۇگۈن ئاياغلاشتۇرماقچىدۇق ، ئېتىزغا بېرىپ كېلەي .

رېھىم قادىر : ماقۇل ، باشقا ئىشلار توغرۇلۇق بۇگۈن كەچقۇرۇن كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغاندا سۆزلىشەرمىز . (ئابدۇكېرىم ماڭىدۇ .) يەنە بىر گەپ ، ئاكاڭنى چاقىرىپ كېلىپ ، ھاشىمكام بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويايلى !

ئابدۇكېرىم : بولىدۇ ، بۇ توغرۇلۇق مەنمۇ ئاپام بىلەن مەسلە-
ھەتلىشىپ قويغانىدىم . (چىقىپ كېتىدۇ .)

رېھىم قادىر : مانا بۇ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى ،
يۇرتىمىزدە ئوتتى بار يىگىت ـ دە ، سەل ئالدىرا-
يدۇ . ھە ، ئىشتا چېنىققانسېرى جايىغا كېلىپ
قالىدۇ . (سىرتتىن سادىق بىلەن خەيرىنىسانىڭ
سۆزلەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

سادىق : نەدىن كېلىۋاتسەن خەيرىنىسا ؟

خەيرىنىسا : سۇ ياقلاپ كەلدىم .

سادىق : رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆردۈڭمۇ ؟

خەيرىنىسا : ئۇلار ئەنە ، يۇرۇڭ كۆرسىتىپ قويای . (سادىق-
نىڭ قولىدا دورا چېچىش ماشىنىسى ، خەيرىنە-
سانىڭ دولىسىدا كەتمەن ، بۇلار ئىككىسى يېڭى
بىلىكىگىچە تۇرۇلگەن ھالدا كىرىشىدۇ .)

سادىق : مانا قارا رېھىم قادىر ، سەن پارتىيە ياچېيكىسە-
نىڭ سېكرېتارى بولغاندىكىن ، بۇنى ساڭا ئېيە-
تىمىز . يەككە دېھقاننىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دو-
را چاچىسەن دەپ ئىمىنكام چاتاق قىلىۋاتىدۇ .

رېھىم قادىر : كوپېراتىپ مۇدىرىغا ئېيتمىدىڭىزمۇ ؟

سادىق : ئابدۇرېشتىنىڭ ئۆزىمۇ بار شۇ يەردە ، گەپ قىلا-
ماي قاراپ تۇرىدۇ .

رېھىم قادىر : نېمىشقا ئۇنداق قىلىدىكەنە ؟ سىز يوقمىدىڭىز
خەيرىنىسا ؟

خەيرىنىسا : مەن سۇ ياقلاپ كېتىۋىدىم .

سادىق : (ئېتىز تەرەپكە قاراپ) ئەنە ئۆزلىرىمۇ كېلىش-
تى . (ئىمىنىنىڭ قولىدا كەتمەن ، ئابدۇرېشت
بىلەن كىرىدۇ .)

ئىمىن : (سادىققا) مېنىڭ ئۇستۇمدىن دادخورلۇق قىلا-
غىلى كەلدىڭمۇ بۇ يەرگە ؟ !

سادىق : باشقا ئادەمگە گەپ قىلغىنىم يوق ، بىزگە يول-باشچىلىق قىلىۋاتقان پارتىيىنىڭ كىشىسىگە دەۋاتىمەن .

ئىمىن : ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ئەزالىرىنىڭ بۇغدىيىنى قۇتقۇزۇشقا مەيلى يارىدەم قىلايلى ، يەككە دېھقانلارنىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دورا چاچىدىكەنسىز ، بۇنىڭغا ئەقلىم ھەيران .

سادىق : «ھال كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالمىساق ، پۈتۈن يېزىغا تارقىلىپ كېتىدۇ . كۆپچىلىككە زىيان بولىدۇ» دەپ ئابدۇكېرىمنىڭ مەجلىستە چۈشەندۈرگىنىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ .

ئىمىن : شۇنداق دەپ ئابدۇكېرىم دادىسىنىڭ بۇغدىيىغا-مۇ چېچىۋاتىدۇ .

رېھىم قادىر : ئابدۇكېرىم ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە پايدىلىق ئىشنى قىلىشتا كوپىراتىپ ، يەككە دېھقان دەپ ئايرىپ يۈرمەيدۇ . (ئابدۇرېشىتقا) شۇنداقمۇ ئابدۇرېشىتكا ؟

ئابدۇرېشىت : شۇنداق .
(تۇخان قوشاق يېزىلغان بىر پارچە قەغەزنى كۆتۈرۈپ ، يۈگۈرۈپ كىرىدۇ .)

تۇخان : (سىرتتىن) خەيرىنىسا ! ۋاي خەيرىنىسا . قەيەردىسەن ؟ (توپلىشىپ تۇرغانلارنى كۆرۈپ قالىدۇ .) ۋىيەي ، ئابدۇرېشىتكام بۇ يەردىكەنغۇ ؟

ئابدۇرېشىت : ھە ، شەيتانلىقىڭ تۇتتىمۇ نېمە ؟ تۇخان ، نېمە بولدۇڭ ؟

تۇخان : مانا كۆردۈڭلارمۇ ، تازا قىزىق قوشاق تېپىۋالىدىم .

ئىمىن : ئەكە ، ئۇ مېنىڭكى ، مەن ئۇنى مەجلىستە ئوقۇتماقچىدىم . (قولىنى سۇنىدۇ .)

ئابدۇرېشىت : قېنى بىز كۆرۈپ باقايلى .
تۇخان : مەن ئۆزۈم ئوقۇپ بېرىمەن .
ئىمىن : ئەكە ، سەن ئوقۇيالمايسەن .
تۇخان : كۆزگە ئىلمايدۇ تېخى ، قىشچە كەچ كۆرستا خەت ئوقۇشنى ئۆگەنمەي نېمە قىلدۇق ؟
ئابدۇرېشىت : قېنى ئوقۇ ئاڭلايمىز .
تۇخان : (ئۆزىچە ئىنتوناتسىيە قىلىپ ئوقۇيدۇ .)

هاشىماخۇن سەپرا قېرى ،
هەيدەلمىگەن ئوي - دۆڭ يېرى .
ئىشىنىپتۇ پاختىغا ،
ئېگىلىپتۇ ساختىغا .

قاملاشمىدى ئۇنىڭ ئىشى ،
قېتىپ قالدى قاپاق بېشى .
بېزىرىپ قاپتۇ ئېتىزى ،
يىغلاپ قاپتۇ كېۋىزى .

(خەيرىنىسادىن باشقا هەممىسى كۈلۈشىدۇ .)
ئابدۇرېشىت : بەللى - بەللى ، راسا كېلىشتۇرۇپسەن بۇنى ئەمىنكا . هەممىدىن كېۋىزىنىڭ ئۇشۇپ قالغىنىنى جايلاپسەن .
خەيرىنىسا : بۆلەكچىلا قىلىپ كەتتىڭلارغۇ ، مەن بۇ قوشاقنىڭ چىقىشىنى ياخشى دېمەيمەن .
ئىمىن : ساڭا نېمە دەز كەتتى خەيرىنىسا ؟
خەيرىنىسا : بۇ ئوتتۇرىغا سوغۇقچىلىق سېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس . هەممىسىنىڭ تىرىكچىلىكى بىر بولغاندىكىن ، يالغۇز هاشىمكامغىلا ئەمەس ، ئابدۇكېرىمكام بىلەن تۇنسا ئاچامغىمۇ تېگىدۇ .

سادىق : توغرا گەپ ، ئابدۇكېرىم بىرنەچچە ئاي ئوقۇپ كېلىپ ، بىزنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكا ئىشلىرى مىزغا رەھبەرلىك قىلىشقا باشلىدى . تۇنىسا ئاچام بولسا ، مەھەللىدىكى خېلى خوتۇنلارنىڭكىگە قارىغاندا چۈشەنچىسى ياخشى ، كوپېراتىپقا ئەزا بولۇشنى جان - دىلى بىلەن خالايدۇ .

ئابدۇرېشىت : ئۇلار ياخشى بولغان بىلەن دادىسى يامان ، كاپىتالىزم يولىغا ماڭىدىغانلارنىڭ بىرى شۇ . ئۇنداق بولغاندىكىن ، تەنقىد قىلىش كېرەك .

رېھىم قادىر : (قوشاقنى قولىغا ئېلىپ) تەنقىد بېرىش توغرا . بىز ئۇنىڭسىز كەمچىلىكلەرنى تۈگىتەلمەيمىز . ئەمما ، تەنقىدنى ھېچنېمە بىلەن ھېسابلاشماي ، كۆزنى يۇمۇۋېلىپ ، كەلسە - كەلمەس قىلىۋېرىشكە بولمايدۇ . بۇ قوشاق ھاشىمكامغا تەربىيە بېرىدىغان قوشاق ئەمەس ، زىددىيەت ئارىلاشقان زاڭلىق بولۇپ قاپتۇ .

ئابدۇرېشىت : جاھىل ئادەم ئۇ ، چۈشىنىشىگە كۆزۈم يەتمەيدۇ .

خەيرىنىسا : ھاشىمكامنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا بىلەن ھېسابلاشساق ، ئابدۇرېشىتكام باھا بەرگىنىچە ئەمەس .

رېھىم قادىر : پارتىيىنىڭ كوپېراتسىيە توغرىسىدىكى سىياسىتىنى توغرا چۈشەنسەك بولىدۇ .

ئىمىن : بىزغۇ چۈشەندۇق ، چۈشەنمىگەنلەرگە زەربە بېرىمىز - دە .

رېھىم قادىر : ياق ئىمىنكا ، بۇ توغرا چۈشەنگەنلىك ئەمەس . بىز يەككە دېھقانلارنى تۆۋەن كۆرسەك ، ئۇلارغا زەربە بەرسەك ، يەككە دېھقانلارنى كوپېراتىپ بىلەن قارىمۇقارشى قىلىپ قويۇپ ، خاتا قىلغان

بولمىز . بۇگۈنكى يەككە دېھقانلىقنىڭ ئەتە كوپ-
راتىپ ئەزاسى بولىدىغانلىقىنى ئەستىن چىقار-
مايلى . ئۇلارغا ياردەملىشىپ ، ئۆزىمىزگە ئە-
گەشتۇرۇپ ماڭايلى .

ئابدۇرېشىت : (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەيلى ، قېنى بىز ھاشىم-
كامنىڭ قېينىچىلىقتىن قۇتۇلۇشىغا ياردەملە-
شىپ كۆرەيلى . ئۇنىڭ ھەيدەلمەي قالغان ئاق
قوناق يېرىنى كوپىراتىپتىن بىر قوش چىقىرىپ
ھەيدەپ بېرەيلى .

ئىمىن : گەدەنكەشلىك قىلماي ، بىزدىن چىرايلىقچە يار-
دەم سورىسا بېرەتتۇق .

رېھىم قادىر : ياردەم بېرەيلى ، چۈشىنىپ قېلىڭاتىدۇ .

سادىق : بولدى ، مېنى چىقىرىڭلار ، ھەيدەپ بېرىمەن .

تۇخان : ئېتىزنى ئىككى قېتىم سۇغاردى ، يەنە نېمى
كېتىۋېتىپتۇ .

ئابدۇرېشىت : ئۇنداق بولسا ، ئىككى قوش چىقىرىپ بىر كۈن-
دىلا ھەيدىۋەتسەك بولىدىكەن . بىرىگە سادىق ئى-
شىنى تۇگەتكەندىن كېيىن چىقسا ، بىرىگە كى-
نى چىقارساق بولىدىكىن ؟

تۇخان : مەمەتكامچۇ ؟

ئابدۇرېشىت : ئۇ قىغ توشۇۋاتىدۇ .

خەيرىنىسا : ئورنىغا قىغ توشۇۋاتقانلار بىلەن مەن ئىشلەپ
تۇراي ، قوشقا ئۇستا بولغاندىكىن ، مەمەتكام
چىقسۇن .

ئابدۇرېشىت : باشقا قىزلاردىن ئارتۇق يېرىڭ — ھەر ئىشتا
تەييار تۇرىسەن ـ دە ، خەيرىنىسا .

تۇخان : ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى دېگەن شۇنداق ھەر
ئىشتا بىزگە ئۇلگە بولىدۇ . (ئابدۇكېرىم كىرە-
دۇ .)

ئابدۇكېرىم : ئىمىنكا ، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ ؟

ئىمىن : نېمە بولدى ؟

ئابدۇكېرىم : بۇغداينىڭ سۈيىنى توختىتايلى ، ئاياغدىكى بىر ئېتىزدا سۇ توختاپ قاپتۇ .

ئىمىن : مەن باراي . (كېتىدۇ)

ئابدۇكېرىم : (سادىققا) ئىككىسى ئېرىقنىڭ قىرىدا سىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ .

سادىق : (ئابدۇرېشىتقا قاراپ) چېچىۋېرەيمۇ ئەمىسە ؟

ئابدۇرېشىت : كېلىشتۇققۇ ، كەچ كىرىپ قالدى ، چاپسانراق تۇگىتەيلى .

سادىق : كاشىلا قىلمىغان بولسا ، بۇ چاغقا تۇگەيتتى . (چىقىدۇ ، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇشىدۇ .)

رېھىم قادىر : ئابدۇكېرىم ، ئەتە كەچقۇرۇن مەھەللىدىكى دېھقانلارنى يىغساق ، سەن ئۇلارغا يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ، ئاپەتكە قارشى تۇرۇش ئۇسۇللىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە قانداق سەن ؟

ئابدۇكېرىم : مەنغۇ بۇ توغرۇلۇق ھازىرلىق كۆرۈپ قويغانىدىم .

ئابدۇرېشىت : كومپىراتىپنىڭ مۇل ھوسۇل ئېلىش ئۇچۇن پىلانلىغان ئىشلىرىنىمۇ قوشۇپ سۆزلىسۇن .

ئابدۇكېرىم : بولىدۇ .

رېھىم قادىر : بۇگۇن كەچتە پارتىيە ۋە ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈلىدىغان مەجلىس بولىدۇ . تەييارلىغان نەرسەڭنى ئالغاچ بار .

(ھەممىسى كېتىشىدۇ . ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسا سەھنىدە يېرىم كۆرۈنۈپ قېلىشىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : خەيرىنىسا !

خەيرىنىسا : نېمە دەيسىز ؟ (ئىككىسى سەھنىگە ئىككى ـ ئۈچ قەدەمچە ئىچكىرىلەپ كىرىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : تۇخاننىڭ يۇگۇرۇپ كېتىپ بارغانلىقىنى يىراق-
تىن كۆرۈپ قالدىم . نېمە بوپتۇ ؟
خەيرىنىسا : شېتىلە ، ئۇ ئېتىزغا چىقسا كۆڭلى يايراپ كە-
يىكتەك چېپىپ يۈرىدۇ .
ئابدۇكېرىم : بىر ئىش بولسا مەن سىزگە ئېيتقۇچە ئالدىراپ
كېتىمەن . سىز مەندىن يوشۇرۇپ ئېيتمايسىز .
خەيرىنىسا : سىزدىن ھېچنېمىنى يوشۇرغىنىم يوق ، كېيىن
ئۇقۇپ قالارسىز .
ئابدۇكېرىم : ھەقاچان ئىمىنكامىنىڭ چاتىقىدۇ .
خەيرىنىسا : بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا سورايسىز ؟ (يىراققا قا-
راپ) ئاۋۇ كەتمەن كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ھاشىم-
كامغۇ ؟ ھاشىمكا ! ھاشىمكا ! (يۇگۇرۇپ چىقى-
دۇ .)
ئابدۇكېرىم : بىزنىڭ ئائىلىنى كوپىراتىپقا كىرگۈزۈش ئۈ-
چۈن جان كۆيدۈرۈپ يۈرىسەن ـ دە ، خەيرىنى-
سا . ياشا ، ئىشچان قىز . (ھاشىم بىلەن خەيرى-
نىسا سىرتتىن سۆزلىشىپ كېلىدۇ .)
ھاشىم : قانداق بولاركىن ؟
خەيرىنىسا : مەمەتكامۇ يېزىمىزدىكى ئۈستا قوشچىغۇ .
ئابدۇكېرىم : نېمە دېيىشۋاتىسىلەر ؟
خەيرىنىسا ؛ سىلەرنىڭ ھېلىقى ئېتىزنى ھەيدىۋېتىش ئۈچۈن
مەمەتكام ھازىر سوقا بىلەن چىقماقچى ، ھاشىم-
كام سوقا يەرنى بۇزۇۋېتىدىكەن دەپ ئەندىشە
قىلىۋاتىدۇ .
ئابدۇكېرىم : بۇ ناھايىتى ياخشى ئىش دادا . سوقىدا يەر ئۆ-
دان يۇمشايدۇ .
ھاشىم : ئېتىزنىڭ قىرىنى بۇزۇۋېتەمدىكىن ؟
ئابدۇكېرىم : سوقىنىڭ يەرنى قانداق ئاغدۇرغانلىقىنى ئۆزە-
ڭىز كۆرۈپ تۇرىسىز .

هاشىم : (كۇلۇمسىرەپ) قېنى سىلەرنىڭ ئىشىكلارنى بىر كۆرۈپ باقاي . (ماڭىدۇ ، خەيرىنىسا بىلەن ئابدۇكېرىم بىر ـ بىرىگە قاراپ شەرەت قىلىپ كۇلۇمسىرىشىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : مەنمۇ ھازىر ئارقىغىزدىن بارىمەن دادا .

خەيرىنىسا : ئىشلىرىمىزنىڭ ياخشىلىقىغا ھاشىمكامنىڭ كۆزى يېتىپ قېلىۋاتىدۇ ـ ھە ، ئابدۇكېرىمكا .

ئابدۇكېرىم : جىگدىنىڭ ئارقىسىدا قاراپ تۇرسام ، دادام ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ قويۇپ ، سوقا بىلەن ھەيدەگەن يەرنى كۆرۈپ ، توپىسىنى ئۇۋۇلاپ بېقىۋاتىدۇ .

خەيرىنىسا : دېھقانلار بىر چامداپ ، بىر ئەمەلىيەت ئىزدەيدۇ دېگەن مۇشۇ ـ دە .

ئابدۇكېرىم : بىزنىڭ بوۋايمۇ تەشكىللىنىپ ئىشلەشنىڭ ئارتۇقچىلىقىغا ئىقرار بولۇۋاتىدۇ . مەن بۇنىڭغا ناھايىتى خۇشال بولۇۋاتىمەن .

خەيرىنىسا : كېلەر يىلى كوپىراتىپىمىز كېڭەيسە ، بۇنىڭدىن خېلى چوڭىيار ، ئابدۇكېرىمكا ؟

ئابدۇكېرىم : ئەلۋەتتە ، كوپىراتىپ بارغانسېرى تەرەققىي قىلىپ ، ئېتىزلاردا تراكتورلار ، كومبايىنلار گۈرۈلدەپ يۈرۈشكە باشلايدۇ .

خەيرىنىسا : مەن تراكتور ھەيدەشكە بەك قىزىقىمەن .

ئابدۇكېرىم : ئاگرانوم بولۇپ سىز ھەيدىگەن يەرلەردە مول ھوسۇل يېتىشتۇرۇشكە ، ئەنە قاراڭ ، (كۆرسەتىپ) يەلپۇنۇپ تۇرغان بۇغدايلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە ، ئېچىلغاندا سىزگە ئوخشاش كۇلۇپ تۇرىدىغان كېۋەزلەرنى ئەركىلىتىشكە قىزىقىمەن .

خەيرىنىسا : قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز . (يەرگە قارايدۇ .)

ئابدۇكېرىم : (خەيرىنىسانىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ) خەي-

رىنىسا ، كوللېكتىپ بولۇپ ئەمگەك قىلىشنىڭ كەلگۈسىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈۋاتىمەن .
(مۇزىكا)

خەيرىنىسا : قانداق دەيسىز ؟

ئابدۇكېرىم : يېزىمىزدىكى قىڭغىر - سىڭغىر ئۆيلەرنىڭ ئورنىغا ئېلېكترلىك يېڭى ئۆيلەر ، ئاجايىپ چىراي-لىق باغلار ، كۈلۈبلار ، مەكتەپلەر ، دوختۇرخا-نىلار ، يەسلىلەر بەرپا بولىدۇ . (ئاسماندا كەچ-كى كۈن قىزىللىقى كۆرۈنىدۇ .)

خەيرىنىسا : (ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ) ئۇھ ! بەخت شۇ - دە ، شۇ چاغلاردا ئىشلار تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇپ كېتىدۇ .

ئابدۇكېرىم : كەڭ ئېتىزلاردا ئەمگەك تويغا ئايلىنىپ كېتىدۇ . (مۇزىكا ئەۋجىگە چىقىدۇ ، ئۇلار يىراقلار-غا زوق بىلەن قاراپ تۇرغاندا ، رېھىم قادىر قولىدا كەتمەن ، ئالدىراپ كىرىدۇ .)

رېھىم قادىر : بۇ نېمە ئىش ؟ قوناق تېرىغان ئېتىز تەرەپتىكى تۇغاننى ئۆرۈۋېتىپتۇ .

ئابدۇكېرىم : ھە ؟ تېخى ئۇنىمىگەن قوناققا كىم سۇ قويۇۋەتتى ؟ (يۇگۈرىدۇ ، باشقىلارمۇ ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ . تۇردى ساختا قولىدا كەتمەن ، پەشلىرى ھۆل ، يۈزى لاي يۇقى ھالدا ھودۇقۇپ كىرىدۇ .)

تۇردى : مانا ئەمدى كاتەكچە قىلىپ تېرىدۇق دەپ ، ماخ-تىغان قوناقلىرىڭنىڭ سېغىز لايدىن باش كۆتۈ-رۈپ چىقىپ باققىنىنى كۆرۈپ باقاي . (تۇغاننى ئېتىۋاتقان دېھقانلارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلى-نىدۇ .)

1 - ئاۋاز : ئابدۇرېشىتكا ! ئابدۇرېشىتكا ! كەتمەن كېرەك ، كەتمەن !

2 ـ ئاۋاز : هه ، جىقراق تاشلا ، يەنە ـ يەنە .
3 ـ ئاۋاز : پاخال ـ پاخال .
4 ـ ئاۋاز : چاپسان بولۇڭلار !
5 ـ ئاۋاز : هه ، قېنى چىم باس !
تۇردى : (ساقىلىنى سىقىملاپ) خەپ ، ئېتىۋالىدىغان بولدى ـ ده . (ماراپ تىڭشايدۇ) هاشىم دېگەن سەپرانى بۇ ئىشقا تارتىشتىن قورقىمغان بـولـسام ، يـالغۇز كېلىپ قـالمايتتىم ـ ده ، خەپ !...
1 ـ ئاۋاز : بولدى ، چويۇندەك بولۇپ كەتتى . خوش ئەمدى ، بۇنى كىم قىلغان دەپ ئويلايسىلەر ؟
2 ـ ئاۋاز : هه ، مانا شۇنى تېپىش كېرەك .
ئەزالار : تېپىش كېرەك ، تۇتۇش كېرەك ، مىجىقنى چىقىرىپ تاشلاش كېرەك . (تۇردىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئارقىسىغا داجىيدۇ . تۇغاننى تۇسۇشقا كەتمەن كۆتۇرۇپ يارىمگە كېلىۋاتقان هاشىمغا ئۇچراپ قېلىپ ، هودۇققان هالدا تۇرۇپ قالىدۇ . پەردە چۈشىدۇ .)

ئۈچىنچى پەردە

يېزا مەكتىپى ئالدىدىكى مەيداندا ئىككى تۈپ قارىياغاچنىڭ ئارقىسىغا ياسالغان سەھنە ، ئۇنىڭغا گىلەملەر ئارتىلىپ ، بايراقلار قادالغان ، تېرەكلـەرگە لـوزۇنكىلار چـاپلانغان . يىراقتا ئېتىز ۋە دەل ـ دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . كويىراتىپ ئەزالىرىنىڭ مول هوسۇل ئالغانلىقىنى ۋە رايون بويىچە نەمۇنىچى بولۇپ چىققانلارنى تەبرىكلەش ئۈچۈن چوڭ مەجلىس هازىرلىقى بولۇۋاتىدۇ . سادىق بىلەن تۇخان قىزىل شەلپەرگە يېزىلغان چوڭ لوزۇنكىنى ئىككى تۈپ قارىياغاچ ئارىلىقىغا تارتىۋاتىدۇ .

تۇخان : (سەكرەپ چۇشۇپ) سادىقكا ، قولىڭىزنى سەل يۇقىرىراق كۆتۈرۈڭ

سادىق : يۇقىرىراق دەۋېرىپ ، ياغاچنىڭ ئۇچىغا چىقىرىۋېتىدىغۇ بۇنى ؟

تۇخان : بىزنىڭ مول ھوسۇل ئالغىنىمىز پۈتۈن يېزىغا كۆرۈنۈپ تۇرسۇن .

سادىق : ماختانچاقنى قارا . (چۇشۇپ ، تاملارغا شوئار چاپلايدۇ .)

تۇخان : ماختىنىشقا ھەققىمىز بار سادىقكا ! بىزنىڭ كوپىراتىپ ژىلايەت بويىچە مول ھوسۇل ئالدى . مانا ئەمدى پۈتۈن دېھقانلارغا ئۇلگە بولىدىغان بولدۇق .

سادىق : شۇنداق بولسىمۇ ، تولا كۆرەڭلەپ كەتمەسەك بولارمىكىن .

تۇخان : ئاتا ـ بوۋىمىز كۆرمىگەن مۇنداق كۈنلەرنى قارشى ئېلىۋاتقىنىمىزغا سىز خۇشال بولمايۋاتامسىز ؟

سادىق : مەنمۇ خۇشال بولۇۋاتىمەن ، لېكىن ساڭا ئوخشاش ماختانچاق ئەمەسمەن .

تۇخان : چىداڭ ! بىزنىڭ كوپىراتىپتىن نەمۇنچە ئايالار چىقتى . شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ماختىنالمايسىز . «نەمۇنچە خەيرىنىسا» دەپ بېقىڭا ، تىلىڭىز كېلەمدىكىن ؟

سادىق : بىز ئۈنىڭغا ئىچى تارلىق قىلىۋاتقىنىمىز يوق . ھەممىز ماقۇللىدۇققۇ . (كىيىملىرىنى تارتىدۇ) رايكوم سېكرېتارىنىڭ «ئۇتۇقلارنى كۆرۈپ كۆرەڭلەپ كەتمەيلى ، ئىتتىپاقلىقنى تېخىمۇ چىڭىتىپ ، كوپراتىپنى يەنە بىر قەدەم ئالغا سىلجىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلايلى» دېگەن گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ ؟

تۇخان : گەپ چىقىڭ كەتكەندە شۇنداق دەيسىز ـ دە .

(ئابدۇرېشىت كىرىدۇ .)

ئابدۇرېشىت : هە ، يەنە ئاغزىڭ ئېچىلىپتىغۇ تۇخان ؟

سادىق : بۇ گەپ ئانىسى ناغرا چېلىۋاتىدۇ ، قۇلىقىمنى پۈتكۈزۈۋەتتى .

تۇخان : چىداڭ ، ناغرا چالىمىز ، كاناي چالىمىز ، سۇناي چالىمىز . بىلەمسىز ؟ بۇگۈن كوپىراتىپنىڭ مول هوسۇل ئېلىش تويى . رايوندىكى پۈتۈن نەمۇنچىلارنىڭ تويى . تېخى يەنە بىرىنى دەۋېتەيمۇ ، ئاز كۈندە ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسانىڭ تويى بولىدۇ . مانا خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق ، تازا ئويناىمىز ـ دە ، ئابدۇرېشىتكا . (قولىنى قارسىلدىتىپ ئۈسسۇل هەرىكىتى قىلىدۇ .)

ئابدۇرېشىت : ئاۋۋال ئىشنى چاپسانرا تۇگەت تۇخان ، ئاندىن ئويىنىساڭ يارىشىدۇ .

تۇخان : يازىچە ئىشلىگەچكە بىزنىڭ ئائىلە ئۇچ مىڭ جىڭ بۇغداي ، يىگىرمە تاغار قوناق ، بىرمۇنچە پاختا ئالغاندۇ .

سادىق : بەش مىڭ جىڭغا يېقىن بۇغداي ئالغان كوپىراتىپ ئەزالىرىمۇ بار . ئۇلارنىڭ سەنچىلىك سەكرەپ كەتكىنى يوق .

تۇخان : ئىمىنكام بىلەن بىزنى سېلىشتۇرالمايسىز . ئۇ تاغامنىڭ ئېتى ، ئېشەكلىرى ئىشلىشىپ بەردى . بىز بولساق ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىزلا ئىشلىدۇق . گەپنىڭ توغرىسىنى ئېيتىش كېرەك . بۇرۇن بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىگە چاشقان كىرسە ، يامانلاپ چىقىپ كېتەتتى . ئەمدىچۇ ، ئالغان ئاشلىقىمىزنى سىغدۇرالمايمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن خۇشاللىقىمىز ئىچىمىزگە سىغمايۋاتىدۇ .

ئابدۇرېشىت : قىنىڭغا پاتمايدىغان چوكان ـ دە ، سەن . مەيلى ، ماختىنىشقا ھەققىڭ بار . سەكرە ، ئويىنا سىڭلىم ، مەجلىسنىڭ ئاخىرىدىكى كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشنى قىزىتىۋەت .

تۇخان : ھە مانا ، گەپنى ئابدۇرېشىتكامدەك قىلمامسىز ، سادىقا !

سادىق : ساڭا ئۇنداق دەپ بېرىدىغان بولسا مەجلىسنى بېشىڭغا كىيىسەن ـ دە .

ئابدۇرېشىت : يۇرۇڭلار ، باشقا تەييارلىقلارنى تۇگىتەيلى . (مەكتەپ تەرەپكە چىقىدۇ .)

نىياز : (كىرىپ ئەتراپقا قارايدۇ .) بۇ يەرنى ئەرەخ ـ پەرەخ قىلمۇېتىپتىغۇ . خېلى چوڭ مەجلىس ئاچامدۇ نېمە ؟ خەيرىنىساخانلارنىڭ ياسىنىپ كەتكىنىدە گەپ بار ئىكەن ـ دە . ياغدا ياغلىغاندەك ، سىردا سىرلىغاندەك ئەجەب بالا ـ دە ، جېنىم ئالتۇن . (قوينىدىن تۇمار ئېلىپ) ئەمدى ماۋۇ تۇمارنى (يىراقنى كۆرسىتىپ) ئاۋۇ سېدىگە ئېسىپ قويسام ، شامالدا ئۇچۇپ يۇرىكىنى راسا ئويىنىتىدۇ ـ دە .

ھاشىم : (قولىدا ئەرز كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۇرىسەن ؟

نىياز : بىكار ، مۇنداق تاماشا قىلىپ…

ھاشىم : ھىم… تاماشا ! ئابدۇرېشىتنى كۆردۇڭمۇ ؟

نىياز : كوپىراتىپ مۇدىرىنى ئىزدەپ قاپسىزغۇ ھاشىمكا ، نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى ؟

ھاشىم : ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ چاتقىڭ بولمىسۇن . كۆردۇڭمۇ ، يوقمۇ ، شۇنى دە .

نىياز : ياق ، ئەمدى مەيەگە كېلىڭا ، سىزگە گېپىم بار . (ھاشىمنىڭ يېڭىدىن تارتىدۇ .)

هاشىم : (قولىنى تارتىپ) قانداق نېمە سەن ئۆزى؟ جۇگۇ ماڭ.

نىياز : سىزمۇ كوپىراتىپقا كىرمەكچى بولۇۋاتامسىز؟

هاشىم : كىرسە يامان بولامدىكەن؟

نىياز : دادام كالىنى بەرمەي سىزنى ئالداپ رەنجىتىپ قويدى هاشىمكا.

هاشىم : داداڭ دېگەن ئىغۋاگەرنىڭ يامان نىيىتىنى بۇرۇن بىلمىگەن ئىكەنمەن. مانا ئەمدى ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدۇق، ئۇنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقاتقان يۇرگەن پىتنە - ئىغۋالىرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ رەسۋاسى چىقتى. داداڭ دېگەن قىزىل كۆز كوپىراتىپ ئەزالىرى ئالغان ئاشلىقنىغا ئۆزلىرى ئىگە بولالمايدۇ، دەيتتى. ئايىغىدا نېمە بولدى؟ بىز ئاران تۆت تاغار ئاشلىق ئالدۇق. كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئۆزلىرىگە تەگكەن ئاشلىقلىرىنى ئونلاپ - ئونلاپ ئۇلاغدا توشۇۋاتقىنىنى كۆرمىدىڭمۇ؟!

نىياز : سىز بىلەن بىز ياخشىدۇققۇ هاشىمكا؟

هاشىم : هازىر ياخشى ئەمەس. (قولىنى سىلكىپ ماڭغاندا، ئالدىغا كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ قايتقان ئىككى دېھقان يولۇقىدۇ.) قۇناخۇن، نەدىن كېلىۋاتىسىلەر؟

قۇناخۇن : كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ كەلدۇق.

هاشىم : ئابدۇرېشىت نەدىكەن؟

ئۆمەر : مەكتەپنىڭ ئىچىدە قالدى.

هاشىم : نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

قۇناخۇن : خەت كۆرۈۋاتىدۇ. (هاشىم مەكتەپ تەرەپكە، ئىككى دېھقان ئېتىز تەرەپكە كېتىدۇ.)

نىياز : مانا ئەمدى بۇ قېرىمۇ بۇرۇنقى هاشىمكام ئەمەس.

هازىر بۇ بىزگە قارشى چىقىپ ، كەمبەغەل دېھقانلار بىلەن يېقىنلىشىپ ، كوپىراتىپقا كىرىپ كېتىدىغان بولدى ـ دە .

تۇنىسا : (كىرىدۇ) بۇ يەرگە ھاشىمكاڭنى ئەگەشتۈرۈپ كەلـدىڭمۇ ؟

نىياز : ياق ، ئۆزۈم مۇنداق...

تۇنىسا : ئەمدى ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرالمايسەن .

نىياز : تۇنىسا ئاچا ، مەن ھاشىمكامغا ھېچنېمە دېمىدىمغۇ...

تۇنىسا : ئەگرى دەسسىمەي ، تۇز يولۇڭغا ماڭ . بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا بارىسەن . (نىياز بېشىنى سىلىپ ئاستا چىقىپ كېتىدۇ ، مەكتەپ تەرەپتىن ھاشىم كېلىدۇ .)

تۇنىسا : ئەرزنى بەردىلىمۇ ؟

ھاشىم : ياق .

تۇنىسا : ئالايىتەن ئاپىرىپ ، ئەجەب بەرمەي كەپلىغۇ ؟

ھاشىم : باشتا كىرىشكە ئۇنىمىدىم . ئەمدى كوپىراتىپقا كىرىدىم ، مەن دېسەم ، بىزگە ئىشەنمەيدىغان ئوخشايدۇ .

تۇنىسا : بىزگە نېمىشقا ئىشەنمەيدۇ ؟

ھاشىم : قويۇڭلار ، نومۇسقا قالىدىغان ئوخشايمەن .

تۇنىسا : توۋا ، نېمىدىن نومۇس قىلىدىلا ؟ كوپىراتىپ مۇدىرى ئالدىمىزدا ئۆزۈمىزنىڭ بالىمىزدەك كادىرغۇ .

ھاشىم : مەن ئۇنىڭ ئارپىسىنى خام ئورىغانمىدىم ، ئۆزى . قاپاق ئېچىپ قاراپمۇ قويمايدۇ .

تۇنىسا : زادى يېنىغا بېرىپ ئەرزنى كۆرسەتتىلىمۇ !

ھاشىم : شۇ ساقلىم بىلەن سالام قىلسام ، سالىمىنى ئىلىك ئالمايدۇ .

تۇنىسا : ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ سىلىنى كۆرمەي قالغاندۇ .

هاشىم : بۇ ئاي ، بۇ كۈنلەردە ئابدۇرېشىتنىڭ قازىنىمۇ ياغ ، چۆمۈچىمۇ ياغ ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە قارىغۇسى كەلمەيدۇ .

تۇنىسا : نەچچە كۈندىن بېرى ئەتىيازدىلا كوپىراتىپقا قوشۇلمىغانغا پۇشايمان قىلىۋاتاتتىلە ، بىردەمدىلا تونۇرنى تەتۈر كىيىۋاپتىلىغۇ يەنە ؟ (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىم كىرىدۇ .)

رېھىم قادىر : (تۇزۇلگەن سەھنىگە قاراپ) خېلى ياخشى زىنىەتلىنىپتۇ ـ ھە ، (ھاشىمغا قاراپ) قانداق ھاشىمكا ، يارامدۇ ؟

هاشىم : ھە ، قاملىشىپتۇ .

ئابدۇكېرىم : ئەرزنى بەردىڭىزمۇ دادا ؟

هاشىم : (ساقىلىنى تاتىلاپ) كوپىراتىپقۇ ياخشىكەن ، شۇ بەزى ئادەملەر بىلەن چىقىشماق تەستەك تۇرىدۇ .

ئابدۇكېرىم : يەنە نېمە بولدى سىزگە ، دادا ؟

تۇنىسا : ئابدۇرېشىتتىن رەنجىپ قاپتۇ .

رېھىم قادىر : نېمىشقا رەنجىپ قالدىڭىز ھاشىمكا ؟

تۇنىسا : ماڭا قارىمىدى دەپ .

رېھىم قادىر : كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايمەن دېگىنىڭىز قىزىق ، مانا بىز سىز بىلەن چىقىشىمىزغۇ .

هاشىم : ئېگىلگەنگە ئېگىل بېشىڭ يەرگە يەتكۈچە ، غادايغانغا غاداي بېشىڭ كۆككە تەگكۈچە .

ئابدۇكېرىم : دادا ، كوپىراتىپتا بىر ـ بىرىنى يۇقىرى ـ تۆۋەن كۆرۈش يوق . ھەممە ئىش كۆپچىلىكنىڭ ئىختىيارى بىلەن بولىدۇ .

هاشىم : (بوشاشقان ئاۋاز بىلەن) ئىختىيارلىقتۇر . لېكىن ، جامائەتچىلىكتىن چىقىپ كېتىش ئېغىر ئىش...

رېھىم قادىر : ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز ، توپتىن ئايرىلغان قوينى بۆرە يەيدۇ ، سىزدەك تەجرىبىلىك دېھقان-لارنى كۆپچىلىك ئۆز قوينىغا خۇشاللىق بىلەن ئالىدۇ .

ئابدۇكېرىم : دادا ، ئەكىلىڭ ئەرزنى ، مەن بېرەي . (ھاشىم ئەرزنى ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ .)

تۇنىسا : مەجلىس قاچان ئېچىلىدۇ ؟

ئابدۇكېرىم : ئاز قالدى ، ۋەكىللەر كەلسە باشلىنىدۇ .

ھاشىم : (تۇنىساغا) يۈرۈڭلا ، بىزمۇ كىيىملىرىمىزنى يەڭگۈشلەپ مەجلىسكە كىلەيلى .

رېھىم قادىر : ھە ، ھە ، ناھايىتى ياخشى ، قارشى ئالىمىز . (تۇنىسا بىلەن ھاشىم چىقىپ كېتىدۇ .)

ئابدۇرېشىت : دادام قىزىق ئادەم ـ دە ، سىركىسى سۇ كۆتۈر-مەيدۇ . (ئابدۇرېشىت تەييارلانغان دوكلاتنى تۈ-تۈپ كىرىپ كېلىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : دوكلاتنى تەييارلاپ بولدۇم . مانا ھېلىقى يېرىنى مۇنداق دەپ تۇزەتتىم : (بىر ۋاراقنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ئوقۇيدۇ .) «كوپىراتىپىمىزنىڭ مۇنداق مول ھوسۇلغا ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ كوللېكتىپ ئەمگەك قىلىشى بىلەن يېڭىچە دېھقانچىلىق تېخ-نىكىسىنى قوللىنىشىدىن بولدى» . (يەنە ئىك-كى ۋاراق ئۆرۈپ) مانا بۇ يېرىنى مۇنداق تۇزەت-تىم : «دېھقانلار كوپىراتسىيىنىڭ يەككە ئىگە-لىككە قارىغاندا ئەۋزەللىكىنى ئەملىيەتتە كۆ-رۈپ ، كوپىراتىپقا كىرىشنى تەلەپ قىلغان ئەرزلىرىنى ناھايىتى نۇرغۇن بېرىۋاتىدۇ ··· » (قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ) ئەزالار سانىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنىمۇ كىرگۈزدۇق .

رېھىم قادىر : پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كۆپىيگەنلىكىنىمۇ كىر-گۈزدۈڭلارمۇ ؟

ئابدۇرېشىت : ھەئە ، ئەتىياز بىزدە پارتىيە ئەزاسى ئۇچ ، ياش-لار ئىتتىپاقى ئەزاسى تۆت ئىدى . مانا ئەمدى پارتىيە ئەزاسى توققۇز ، ياشلار ئىتتىپاق ئەزاسى ئون بەشكە يەتتى ، دېدىمغۇ .

رېھىم قادىر : كەمبەغەل دېھقانلارنى كوپېراتىپقا كىرگۈزۈش خىزمىتىگە ئېتىبار بېرىشىمىزنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىنى كىرگۈزدۈڭلارمۇ ؟

ئابدۇرېشىت : ھەئە ، كەمچىلىكلەرنى كۆرسەتكەن يەرگە كىر-گۈزدۇق .

رېھىم قادىر : ئەمدى خېلى تولۇقلىنىپتۇ . (ئابدۇرېشىتقا قا-راپ قويۇپ) ئۇتۇقلارنى كۆرۈپ ، بەزى كىشى-لىرىمىز كۆرەڭلەپ كەتتى ، دېگەننىمۇ كىرگۈ-زۈپ قويساق ، ئابدۇرېشىتكا ؟

ئابدۇرېشىت : بىزدە مۇنداق ئەھۋاللار يوققۇ .

رېھىم قادىر : بار .

ئابدۇرېشىت : تاڭ ، مەن مۇنداق ئادەمنى سەزمىدىم .

رېھىم قادىر : مەن ئۇنى ئۆزىڭىزنىڭ ئەمەلىيىتىدىنلا سېزىۋا-تىمەن .

ئابدۇرېشىت : مەن كۆرەڭلەپ ھېچكىم بىلەن بىرنەرسە دېيىش-مىدىمغۇ ؟

رېھىم قادىر : گەپ ئۇنىڭدىلا ئەمەس ، ئۆزىڭىز كەمبەغەل دېھ-قاندىن چىققان تۇرۇپ ، ئاۋۇ كۇنى ئىككى كەم-بەغەل دېھقانىنىڭ كوپېراتىپقا كىرىش ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئەرزىنى ئالماپسىز . يەنە بۇگۇن ھاشىمكامنىڭ ئەرزىنى نېمىشقا ئالمىدىڭىز ؟

ئابدۇرېشىت : مەن بۇ ئادەمنى ئازراق چۆچۈسۇن دېگەنىدىم .

ئابدۇكېرىم : دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولدى ، ئابدۇرېشىتكا .

رېھىم قادىر : ئۇ چۈشىنىپ ئالدىڭىزغا كەلسە يەنە چۆچۈتمەن دەپ كۆرەڭلىسىڭىز ، ئۇنى قارىمايغا ئايلاندۇ- رۇپ قويىمىز .

ئابدۇرېشىت : توغرا ، بۇ بىزدىن ئۆتكەن كەمچىلىككەن .

رېھىم قادىر : كەمچىلىكنى ئىقرار قىلىش ياخشى ، ئەمما ئۇنى ئەمەلدە تۈزىتىش كېرەك .

ئابدۇكېرىم : ئىمىنكام ئۇ كۈنكى تەنقىدتىن كېيىن شەخسىي غەرىزى ئۈچۈنلا جېدەل قىلىدىغان ئىشلىرىدىن قالدى . بۇ ئادەمنىڭ شۇ ئەمەلىيەتتىدىن ھەممە- مىز ئۇلگە ئالساق بولىدۇ ـ دە .

ئابدۇرېشىت : مەن باشلامچى بولغانلىقىم ئۈچۈنلا بۇ ئۇتۇقلار قولغا كەلدى دەپ چۈشىنىپتىمەن . كەمچىل- كىمنى بوينۇمغا ئالىمەن ، (مەكتەپ تەرەپتىن ئابدۇرېشىتنى چاقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ .) مېھ- مانلار ئۈچۈن ھازىرلانغان جاينى كۆرۈپ كېلەي- لى . (ئابدۇكېرىمگە قاراپ) يوللارغا چاپلايدە- غان شوئارلار بار ئىدى ، ئابدۇكېرىم ، سەن شۇنىڭغا يارەملىشىپ بەرگىنە !

ئابدۇكېرىم : بولىدۇ . (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇرېشىت كې- تىدۇ ، خەيرىنىسا خەت يېزىلغان شوئارلارنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

خەيرىنىسا : ئابدۇرېشىتكامنى كۆردىڭىزمۇ ؟

ئابدۇكېرىم : نېمە قىلىسىز ؟

خەيرىنىسا : شوئارلارنى قەيەرگە چاپلايمىزكىن ؟

ئابدۇكېرىم : ئەكېلىڭ ، مەن سىزگە يارەملىشىدىغان بول- دۇم ، بۇنى يول بويىغا چاپلايدىكەنمىز . (شو- ئارلارنى قولغا ئېلىپ ئۇنلۇك ئوقۇيدۇ .) ئىش- لەپچىقىرىشتا نەمۇنچىلاردىن ئۇلگە ئالايلى !... (خەيرىنىساغا قاراپ) كوپىراتىپنىڭ ئىشچان

قىزىدىن ئۇلگە ئېلىشقا چاقىرىپتۇ ـ دە .

خەيرىنىسا : پۇتۇن نەمۇنىچىلاردىن دېگەن گەپتۇ ؟

ئابدۇكېرىم : بولۇپمۇ بىزگە ئەڭ يېقىن تۇرغان نەمۇنىچى قىزنىڭ ئۇلگىسى (كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ) كۆڭلىمىزدە مەڭگۇ يالتىرايدۇ .

خەيرىنىسا : (كۇلۇپ) شۇنىڭ ئۈچۈن كۆزىڭىزنى يۇمۇۋاپ-تىكەنسىز ـ دە .

ئابدۇكېرىم : خەيرىنىسا ، زامان بىزگە كۇلۇپ قاراۋاتىدۇ . ئەمدى ئاتا ـ ئانىلار بىلەن ، سىلەر بىلەن بىللە بەخت يولىدا تېخىمۇ چوڭ غۇلاچ تاشلاپ ئىشقا چۈشىمەن . (يىراقتىن دېھقانلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ .)

يېزىمىز ئاۋات بولدى ،
كۆڭلىمىزمۇ شاد بولدى .
ئىشلە ئىشچى ـ دېھقانلار ،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى .

خەيرىنىسا : بىز ئەجەب ناخشىغا ئامراق خەق ـ دە ، سىز ناخشىنى ياخشى كۆرەمسىز ؟

ئابدۇكېرىم : ئەلۋەتتە . ناخشىچىنىمۇ ياخشى كۆرىمەن . سىز-چۇ ؟

خەيرىنىسا : مەنمۇ ئامراق . شۇنىڭدەك راۋابنىمۇ ياخشى كۆ-رىمەن . سازنى ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىدۇ .

ئابدۇكېرىم : شۇنىڭ ئۈچۈن باھاردا نىيازنىڭ راۋابىنى ئاڭلاپ تەسىرلىنىپ كېتىپتىكەنسىز ـ دە ؟

خەيرىنىسا : نېمە دېگىنىڭىز ئۇ ؟ ئۇ بېزەڭنى كۆرىدىغان كۆ-زۇم يوق .

ئابدۇكېرىم : ئەمىسە ، ئەجەب چىرايىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كې-تىپتىكەنسىزغۇ ؟

خەيرىنىسا : ئۇ مەستنى زاڭلىق قىلىپ ئويناپمىز دەپ ، تۇ-خان مېنى تۇتۇۋالغانىدى .

ئابدۇكېرىم : كۆڭلىڭىزدىكىنى يوشۇرۇۋاتىسىز ـ دە ، خەيرى-نىسا .

خەيرىنىسا : ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمەڭا ، گۇمانخورىكەنسىز . (ماي تارتىپ ، لوزۇنكىغا قارىۋالىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : (خەيرىنىسانىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ) ئالا كۆچۈك-لەر كېلىپ قالدىمۇ نېمە ؟ ماڭا قاراڭا ! (تۇخان سېۋەتتە ئۇزۇم ، قولتۇقىدا قوغۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ .)

تۇخان : ھۇيت ـ ھۇيت ، ما ئىككىسىنى .

خەيرىنىسا : (تۇخانغا قاراپ) نىياز دېگەن ھاراقكەشنىڭ گې-پىنى قىلىۋاتىدۇ . ئۇ گەپنى قويۇڭ دېسەم ئۇ-نىماي ، مانا ئەمدى گەپكە قېلىۋاتىدۇ كىشى .

تۇخان : گەپكە قالغۇدەك نېمە ئىش بوپتىكەن ؟ (ئابدۇ-كېرىمگە) ئۇ قاپاقۇاشنى كولىدۇرلاتقان مەن . شۇنىمۇ گەپ دەپ كۆتۈرۈپ يۈرەمسىز ؟ !

ئابدۇكېرىم : ھېچ گەپ يوق ، چېقىشۋاتىمەن .

تۇخان : بىكار گەپنى قويۇپ ئۇزۇمگە ئېغىر تېگىشسىلە . (خەيرىنىسانغا بىر ساپ ئۇزۇمنى تۇتقۇزۇپ قو-يىدۇ .)

تۇخان : ئاق ئالما قىزارغاندەك ،
قىزىل يۈزلۈكۈم يارىم .
ناۋات بىلەن يۇغارغاندەك ،
شېرىن سۆزلۈكۈم يارىم ، — دېمەمسىز ؟

خەيرىنىسا : ۋىيەي ، شېتىلە .

تۇخان : شېتىلە بىلەن پېتىلە ، سىلەرنىڭ تويۇڭلارنىمۇ بۇگۈنكى مول ھوسۇل ئېلىش تويىغا قوشۇپ قىلىۋەتسەكقۇ ئىش پۈتەتتى .

ئابدۇكېرىم : شۇنى دېگىنە تۇخان .

خەيرىنىسا : ۋىيەي تېخى...

تۇخان : كۇزلۇك هوسۇلدىن كېيىن دېيىشتىڭلار ، ئۇنـ
مۇ ئېلىپ بولدۇق .

خەيرىنىسا : مەن شەھەرگە نەمۇنچىلار مەجلىسىگە بارىمەن .

ئابدۇكېرىم : ئۇنىڭدىن كېيىن كۇزگى بۇغداينى تېرىپ بولايـ
لى دەيدىكەنسىز ـ دە .

تۇخان :
بىزنىڭ ئۆيلەر جەينەكتە ،
چاي قايناپدۇ چەينەكتە .
قاچانغىچە يۇرىسىلەر ،
كاككۇك بىلەن زەينەپلەر... كاككۇك !

(پىرقىراپ چىقىپ كېتىدۇ . ئابدۇكېرىم ، خەيـ
رىنىسا كۇلۇشىدۇ .)

ئابدۇكېرىم : بۇ ئاجايىپ قىزىق چوكان ـ دە .

خەيرىنىسا : ۋاي بۇنىڭ قىزىقچىلىقىنى كۆرمىدىڭىز تېخى .
ئېتىزغا ئىشقا چىققاندا هەممىسىنى كۇلدۇرۇپ
ئۇچەيلىرىنى ئۇزۇۋېتىدۇ . تۇپتۇز كەتكەن ئاق
كۆڭۇل ئۆزى ، مەن بۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىـ
مەن .

ئابدۇكېرىم : بىزنىچۇ ؟

خەيرىنىسا : هەممىڭلارنى ، پۇتۇن كوپىراتىپ ئەزالىرىنى .

ئابدۇكېرىم : مېنىچۇ ؟

خەيرىنىسا : دېدىمغۇ ، دېمەيمەن . (يۇگۇرۇپ چىقىپ كېتىـ
دۇ . ئابدۇكېرىم ئارقىسىدىن قوغلايدۇ ، هاشىم
بىلەن تۇنىساخان كىرىپ قالىدۇ .)

هاشىم : مانا قارا ، ئۆزى ، مۇنداق دېگىن .

تۇنىسا : هازىر ياشلار سىلەر بىلەن بىزنى ئاۋارە قىلمايلا ئۆز ئىشلىرىنى ئۆزلىرى قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى . بولمىسا ، ھەممىنى ئۆزۈم بىلىمەن دەپ قاملاشمىغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرەتتىلە .

ھاشىم : بولدى ، ئۇنى قويۇڭلار . ئابدۇكېرىمنىڭ ئىشلىرىنى ئەمدى چۈشىنىۋاتىمەن ، ئۆزى .

تۇنىسا : كېلىن بولغاندىمۇ قانداق كېلىن ؟ ئەقىل ـ ھوشى بار ، يۈرت ئىچىدە ئابرۇيى چوڭ .

ھاشىم : بۇ يىل ئاپەتكە ئۇچراپ ، ئالغان ھوسۇلىمىز ھېچنېمىگە يارىماي قالدى ، بولمىسا چوڭ توي قىلىپ بېرەتتىم ـ دە .

تۇنىسا : ئۇلار توي چىقىملىرىنى ئۆزلىرىلا تەييارلىشىدۇ . بىز يۈرت قاتارى مېھمان بولۇپ بېرىمىز . كوپىراتىپ ئەزالىرى ياردەملىشىدۇ ، ئاجايىپ ياخشى يېگى توي بولىدۇ دېسىلە .

ھاشىم : يېگى زامانىنىڭ ياشلىرى شۇنداق ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ . بۇمۇ ئوبدان گەپ .

تۇنىسا : مانا مېنىڭ ئوغلۇم شۇنداق ئوبدان كادىر بولدى .

ھاشىم : بۇ گەپچە ، ئابدۇكېرىم سېنىڭلا ئوغلۇڭكەن ـ دە ؟

تۇنىسا : ئەمىسە ، سېنىڭ بالاڭ ئۇنداق ، سېنىڭ بالاڭ مۇنداق دەيتتىلىغۇ ؟

ھاشىم : ئۇنداق دېگەنبىلەن ئىچىمدە كۆيمەن ـ دە .

(سادىق بىلەن ئىمىن گېپىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئۈستەل ئۈستىگە قويىدۇ . ئابدۇرېشىت قەغەز تۇتقان ھالدا ، خەيرىنىسا مەيدىسىگە لېنتىلىق تاۋار گۈل قادىغان ھالدا كىرىدۇ . رېھىم قادىر بىللە ئارقىدىن كىرىدۇ .)

رەھىم قادىر : (ھاشىم بىلەن تۇنىساغا) مانا مەجلىسكە ھەممىدىن بۇرۇن سىلەر كەلدىڭلار ، ناھايىتى ياخشى ، مانا ھاشىمكام كوپىراتىپىنىڭ ئەزاسى بولۇشقا لايىق بولۇپ قالدى .

ئابدۇرەشىت : (ھاشىم بىلەن تۇنىساغا) يەنە بىر خۇش خەۋەر : پۈتۈن كوپىراتىپ ئەزالىرى سەلەرنىڭ كوپىراتىپقا كىرىشىڭلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى .

ئىمىن ، خەيرىنىسا : قارىشى ئالىمىز ، قوبۇل قىلىمىز ! (ساددىق چاۋاك چالىدۇ .)

ھاشىم : (جانلىنىپ) بىزنى ئۆز قاتارىڭلارغا قوشقىنىڭلار ئۈچۈن قايسى تىلىم بىلەن رەھمەت ئېيتىشىمنى ئۆزى ، بىلمەي تۇرمەن . بۇرۇن ھەر خىل ئەندىشە بىلەن كاجلىق قىلدىم . كوپىراتىپنىڭ قەدىر - قىممىتىنى ئەمدى چۈشەندىم .

تۇنىسا : بىر - بىرىمىزگە يار - يۆلەك بولۇپ ئۆمۈلىشىپ ئىشلىشكە يېتەكلىگەن پارتىيىمىزگە رەھمەت .

تۇخان : (تۆت دەستە گۈل كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ كىرىدۇ .) ئابدۇرېشىتكا ! رايونىمىزنىڭ سەنئەتچىلىرى كەلدى . يەنە ما تەرەپتىن ھەمكارلىق كوپىراتىپلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ، يەنە باشقا مېھمانلار كېلىۋاتىدۇ .

ئابدۇرېشىت : شەھەردىن چىقىدىغان ۋەكىللەرگە گۈلنى ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسا تەقدىم قىلسۇن .

رەھىم قادىر : بولىدۇ ، ئىككىسىنى ھاشىمكام بىلەن تۇنىسا ئاچام تەقدىم قىلسۇن . (تۆتىگە گۈلدەستىنى

تۇتقۇزۇپ قويىدۇ . سىرتتىن ئومۇمىي چالغۇ بىلەن سەنەم ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ .)

تۇخان : ۋاھ ! مانا توي . (ئۇسسۇل ئويناپ كېتىدۇ . رايون سەنئەتچىلىرى ۋە بىرنەچچە خەنزۇ - ئۇيغۇر كادىر كىرىدۇ . قەشقەر - ئاتۇش سەنەملىرى ئېيتىلىدۇ .)

ئىشلەيمىز ياخشى ،
ئوينايمىز ياخشى .
ھەممىمىز بىر دەك
چامدايمىز ياخشى .
ئېتىز قوينىدا
ئەمگەك قاينىدى .
ئېلىمىز ئازادە ،
خۇشال ياشايمىز .
كېلىڭلار دوستلار ،
تويلار ياسايمىز .

(ناخشىغا ھەممە قوشۇلىدۇ . قىزىقچىلىقتا ھاشىم ، تۇنىسا ۋە باشقىلار ئۇسسۇل ئويناپ كېتىشىدۇ . فوتو ئاپپاراتچى رەسىمگە ئالىدۇ ، يىراقتىن ماشىنا ، ناغرا ، سۇناي ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ .)

ئابدۇرېشىت : مانا شەھەردىن مېھمانلارمۇ چىقتى . (ھەممىسى قىزغىن كەيپىياتتا قارشى ئېلىش ئۈچۈن يولغا قارايدۇ . پەردە چۈشىدۇ .)

ئۇچراشقاندا

(بىر پەردە ئىككى كۆرۈنۈشلۈك درامما)

بۇ درامىدىكى ۋەقەلىكنى 1940 - يىلى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا سۆزلەپ بېرىپ: «سەن درامما قىلىپ يازساڭ» دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋەقەنى 1941 - يىلى ئىككى پەردە، تۆت كۆرۈنۈشلۈك درامما قىلىپ يازغانىدىم. ئەپسۇسكى، مۇشۇ پەردىدىن باشقىسى قولىيازما ھالىتىدە ساقلاپ يۈرگەن ئۇچ - تۆت پارچە ئەسەرىم قاتاردا مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا يوقىلىپ كەتتى، ساقلىنىپ قالغان مۇشۇ قىسمىنى تارىخىي خاتىرە ئۈچۈن نەشرگە بەردىم.

— ئاپتور

قاتناشقۇچىلار

پەيجاڭ — ياپون ئارمىيىسىنىڭ پەيجاڭى
يىڭجاڭ — ياپون ئارمىيىسىنىڭ يىڭجاڭى
ژاڭ بىن — جۇڭگونىڭ مەلۇم پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى
خانىم — پەيجاڭنىڭ خوتۇنى
بەنجاڭ باشلىق بىرنەچچە ياپون ئەسكەرى

بىرىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ياپون ئەسكەرلىرى ئورۇنلاشقان مەلۇم كىچىك پوزىتسىيە ئاكوپى ئىچىدە ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجاڭى قىزىق سۆزلەۋاتە-

دۇ ، بىرنەچچە ئەسكەر ئۇنىڭ سۆزىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتىدۇ ، يەنە راقتا «ئا» يېزىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ .

پەيجاك : مەن دوختۇرنىڭ بالىسى ، ئانام ئۆلۈپ كەتكەن ، دادام قاماقتا .

بەنجاك : نېمە سەۋەبتىن ؟

پەيجاك : ھەي ، نېمىسىنى سورايسەن ؟

بەنجاك : سۆزلەپ بېرىڭا ، ئاڭلاپ باقايلى .

پەيجاك : مەن توكيودىكى ۋاقتىمدا دادامنى جەنۇبىي ئۇرۇش سېپىگە دوختۇر قىلىپ ئېلىپ كەتكەندى ، ئۆتكەن يىل دادام ئىشلەۋاتقان يەرگە خەنزۇلارنىڭ بىر توپ ئۇششاق بالىلىرىنى ئاپارغانىكەن .

بەنجاك : ئۇلارنى نېمە قىلىدىكەن ؟

پەيجاك : بىزنىڭ ياردار جەڭچىلىرىمىزنى شۇلارنىڭ قېنىنى بەلەن داۋالايدىكەن .

بەنجاك : ھە ، قان ؟ قان دەڭ !

پەيجاك : بىر كۈنى دادامغا شۇ بالىلارنىڭ بارلىق قېنىنى تارتىپ ئېلىپ ، بىزنىڭ ياردارلارغا سېلىشنى بۇيرۇپتۇ . دادام : «بۇ مەسۇم بالىلارنىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ئۆلتۈرۈش جىنايىتىگە قولۇم بارمايدۇ» دەپتۇ . بىزنىڭ مۇشۇ يېڭجاڭ شۇ يەردە ئىكەن ، ئۇ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشۈپ : «ھەي ، قاملاشمىغان رەھىمدىللىكىڭىزنى قويۇڭ . بىزنىڭ پۈتۈن ئاسىياغا خوجايىن بولۇش پىلانىمىزغا قارشى تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ تۆخۇمىنى قۇرۇتىمىز ، بۇ ئىشمۇ سىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىڭىز» دەپتىكەن ، دادام : «بىز سوقۇشساق جۇڭگو ئارمىيىسى بىلەن سوقۇشىمىز ، نېمىشقا كىچىك بالىلارنى يوقتىمىز ، مېنىڭ ۋىجدانىم بۇنى كۆتۈرمەيدۇ» دەپتۇ . يېڭجاڭ دادامغا : «ھەي ئەخمەق ، بىزگە مۇشۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى قارشى ئوق ئېتىۋاتىدۇ ، بىلىپ قوي !» دەپ ھا... ھا... قىلىپ كۈلۈپتۇ .

بەنجاك : بالىلاردا نېمە گۇناھ ؟

1 ـ ئەسكەر : ئاخىرى نېمە بوپتۇ ؟

پەيجاك : دادام تىترىشىپ تۇرغان بىچارە بالىلارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ، ئۇ ئىشتىن باش تارتىپتۇ .

2 ـ ئەسكەر : توغرا ئىش قىپتۇ .

بەنجاك : ئاتىكاچىلىق قىلىپ سۆزنى بۆلمىگىنە !

1 ـ ئەسكەر : ئاخىرىنى سۆزلەڭە پەيجاك .

پەيجاك : ئاخىر دادامنى ئۇلۇغ ياپون ھۆكۈمىتىگە سادىق ئەمەس ، دەپ ھەربىي سوتقا بېرىپتۇ . ھازىرغىچە خەۋىرى يوق . (مەيۈسلىنىدۇ)

بەنجاك : بۇ قانداق تەرتىپ بولدى ، بىزگە باشلىقلار ئاسىيادا ئورتاق گۇناھكەن تەرتىپ ئورنىتىمىز دەيدىغۇ ؟

3 ـ ئەسكەر : بۇ بىزنىڭ ياپونچە گۇناھكەن تەرتىپ بولسا كېرەك .

پەيجاك : خوتۇنۇم توكيودا يالغۇز قالدى ، تۇرمۇش قۇرغىنىمىزغا ئۇچ ئايلا بولغانىدى . ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلەيمەنمۇ ، بىلمەيمەن ، تىرىك قايتىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ .

بەنجاك : بىز قاچانغىچە ئۇرۇشمىز پەيجاك ؟

پەيجاك : ئاسىيا بىر ئائىلە ، ياپونىيە شۇ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولغۇچە .

2 ـ ئەسكەر : پەيجاك ، خوتۇنىڭىزدىن خەت كېلەمدۇ ؟

پەيجاك : خەت كېلىپ تۇراتتى ، ئۇنى توكيو گۇزەللىرىنىڭ تاجىسى دېيىشكە بولىدۇ .

1 ـ ئەسكەر : پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەنسىز ـ دە . (ھەممە كۈلىدۇ .)

پەيجاك : راست . ئۇنىڭغا ئۆيلەندىم ، يەنىلا ئۇنىڭغا ئاشىقمەن ، بىردەمۇ خىيالىمدىن كەتمەيدۇ . بۇ ئۇ-

رۇشتىن شۇنداق زېرىكتىمكى ، ئىلاج بولسا ، هازىرلا ئۇچۇپ خوتۇنۇمنىڭ يېنىغا كەتسەم دەيـ
مەن .

2 ـ ئەسكەر : دوكلات ! پەيجاڭ ، ئادەم كېلىۋاتىدۇ !

پەيجاڭ : ئۆز ئورۇنلىرىڭلاردا تەييارلىنىڭلار ! (هەممەيـ
لەن ئۆز ئورۇنلىرىغا يوشۇرۇنىدۇ ، سەھنىدە
جىددىيلىك ، سىرتتىن ئىككى ياپون ئەسكىرى
ۋاڭ بىننى باغلاقلىق هالدا هەيدەپ كىرىدۇ .)

پەيجاڭ : (جىددي هالدا) توختاڭلار ، نېمە ئادەم بۇ ؟ !

ئەسكەر : پارتىزان ، تۇتۇۋالدۇق .

پەيجاڭ : نەدىن ؟

ئا ئەسكەر : قارىياغاچلىق ئىچىدىن .

ب ئەسكەر : ئېرىق ئىچىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتۇق ، تۇـ
يۇقسىزلا يېنىمىزغا كېلىپ قالدى .

پەيجاڭ : هەرقايسىڭ پىشانەڭگە نوقۇمىغۇچە بېشىڭنى
يەردىن كۆتۈرۇشمەيدىغان نېمىلەرسەن .

بەنجاڭ : هازىر دەققەت قىلمىساڭ ، بۇ پارتىزانلار قاچىدـ
كى تاماقنىڭ ئارىسىدىنمۇ چىقىدۇ .

ئا ئەسكەر : ئۇچ ئادەمىمىزنى ئېتىپ ئۆلتۈردى . تەستە قولـ
غا چۈشتى .

پەيجاڭ : نېمىشقا بۇ يەرگە ئەكەلدىڭلار ؟

ب ئەسكەر : بۇنى نەگە ئاپىرىشنى بىلمەي ، سىزدىن سوراشقا
كەلدۇق .

پەيجاڭ : هەي نان قېپىلار ، بۇنى ئالدىنقى پوزىتسىيىگە
ئەكەلگىنىڭلار نېمىسى ، شتابقا ئېلىپ بېرىشـ
مامسەن ؟

ب ئەسكەر : (تىك تۇرۇپ چاس بېرىدۇ) خوپ ، پەيجاڭ ،
شتابقا ئېلىپ بارىمىز .

پەيجاڭ : (ۋاڭ بىنغا) ئېتىڭ نېمە ؟

ۋاڭ بىن : ۋاڭ بىن .

پەيجاڭ : نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەمسەن ؟

ۋاڭ بىن : ئاددىي بىر دېھقان .

پەيجاڭ : بۇ يەرگە نېمە ئىش قىلغىلى كەلگەن ؟

ۋاڭ بىن : كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىز ، بۇلار باغلاپ ھەيدەپ كەلدى ، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن كەلگىنىم يوق .

پەيجاڭ : بۇ يەرگە ئەمەس ، قارىياغاچلىققا دەيمەن ، ئۇ يەرنىڭ ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپى ، چەكلەنگەن يەر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن ؟

ۋاڭ بىن : قورساق ئاچ ، ياۋا سەي ئىزدەپ كېلىپ قاپتىمەن .

ئا ئەسكەر : يالغان ، قولىدا تاپانچىسى بار ئىدى .

پەيجاڭ : ياۋا سەينى تاپانچا بىلەن ئېتىپ تۇتامسەن ؟ ھا... ھا... ھا . قېنى تاپانچىسى ؟

ب ئەسكەر : بىرەمدىلا يوقىتىۋەتتى .

پەيجاڭ : قورالنى نەگە تاشلىدىڭ ؟

ۋاڭ بىن : مەندە نەدە قورال بولسۇن ، قولۇمدا ئوتىغۇچ بار ئىدى . ئۇنى بۇلار تارتىۋېلىشتى .

پەيجاڭ : ياپونىيىنىڭ ئوچ ئەسكىرىنى شۇ ئوتىغۇچ بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردىڭمۇ ؟

ۋاڭ بىن : مەن ئاتمىدىم ، ئەسكەرلىرىڭلار ئۆزلىرى ئېتىشىپ كېتىشتى . ئۆزلىرىنى ئۆزى ئاتتى .

ئا ئەسكەر : يالغان ، بۇ ئادەمنى قايمۇقتۇرىدىغان رازۋېدكىچى بولسا كېرەك .

پەيجاڭ : بولدى ، شتابقا ئېلىپ بېرىڭلار . (ۋاڭ بىننى ئىككى ئەسكەر ھەيدەپ چىقىپ كېتىدۇ ، پەردە چۈشىدۇ .)

2 ـ كۆرۈنۈش

ۋاقىت كەچ كىرىش ئالدىدا . ياپونىيە ئىشغالىيىتىدىكى «ئا» يېزا بۇرۇن بىر فېئودالنىڭ قورۇسى بولۇپ ، ھازىر ياپون ئارمىيىسى مەلۇم يىگىتنىڭ ۋاقىتلىق شتابى . قورۇنىڭ ئوڭ بۇرجىكىدىكى ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ئىشىك بېشىغا «كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى» دەپ يېزىلغان تاختا ئېسىقلىق . يىگىتنىڭ مەست ھالەتتىكى كۇلكىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ . دەرۋازا يېنىدىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمى ئالدىدا ئۇستەل ، ئورۇندۇقلار قويۇلغان ھالدا پەردە ئېچىلىدۇ .

يىگىتجاك : (چىرايلىق بىر خانىمنى قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ئۆيدىن چىقىدۇ .) مەن سىزگە ناھايىتى قىزىقسىنىپ قالدىم ، سىز باشقىلاردەك ئەمەس ، ياخشى تەربىيىلەنگەن ئائىلىدىن بولسىڭىز كېرەك .

خانىم : شۇنداق ئىدى ، ھازىر ئۇنداق بولماي قالدى .

يىگىتجاك : نېمە ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

خانىم : كېيىنكى ئەھۋالىم باشقىچە بولۇپ قالدى .

يىگىتجاك : ئۇقمايۋاتامسىز ؟ مەن سىزنىڭ ئائىلىڭىزنى دەۋاتقىنىم . نەسلىڭىز ياخشىدەك كۆرۈنىدۇ دېمەكچىمەن .

خانىم : نومۇسلۇق ئائىلىدىن ئىدىم ، ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ مۇشۇ ھالغا قالدىم .

يىگىتجاك : ھە ، ھە ، پۇلدا كېرەك يوق ، شەھەرنى ئالغاندا سىزنى ئالتۇنغا ، پۇلغا ، تاۋارغا كۆمۈۋېتىمەن . پەقەت سىز مېنىڭلا پېشىمنى چىڭ تۇتسىڭىز بەختىڭىز ئېچىلىدۇ ، چىرايلىقىم . (خانىمنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇپ ئەركىلىتىدۇ ، خانىم يىگىتجاڭنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ .)

خانىم : بەخت دېگەننىڭ مۇشۇنداق كۆزى قارىغۇ بولامدۇ ؟
يىگىت : قوپاللىق قىلماڭ ، سۆزلىرىڭىز قىزىقكەن ، سۆيۈملۈك خانىم . ئەگەر يۆتكىلىش بولۇپ قالسا ، مەن بىلەن بىللە كېتەمسىز ؟
خانىم : سىز بىلەن ؟
يىگىت : بىلەمسىز ؟ ياپون ھەربىيلىرى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ . شەھەرنى ئالغاندىن كېيىن ، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە مالاي قىلىپ بېرىمەن ، خوجايىن بولىسىز ، سىزنى تەبرىكلەيمەن خانىم !
خانىم : چۇشكۇنلۇكۇمنى تەبرىكلەۋاتامسىز ؟
يىگىت : ھە ، ھە ، ياق ـ ياق ، پات يېقىندا خوجايىن بولىدىغانلىقىڭىزنى دەۋاتىمەن .
خانىم : توكيودىن بىزنى ئېلىپ چىققاندا : «بەخت سىلەرنى كۈتۈپ تۇرىدۇ» دېگەنىدى ، بۇنداق خورلۇق قىسمەتنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىنى كىم بىلىپتۇ دەيسىز ، يىگىت .
يىگىت : ھا ، ھا ، ھا... (كۈلۈپ) گۈلنىڭ تىكىنى بار ئەمەسمۇ خانىم .
خانىم : مەيلىمچە بولسا بۇنداق گۈلنى ئۆمرۈم بويى قىسمىغان بولاتتىم .
يىگىت : شەھەرنى ئالغاندا ، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە يىغىپ بېرىمەن ، سىز ياپون ئەسكەرلىرى ئۈچۈن مانا مۇشۇنداق كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرىنى ئېچىڭ ، بۇنىڭغا مەن كېپىللىك قىلىمەن . ئۇ چاغدا پۇل دېگەن سۆزەك ئېقىپ كىرىدۇ دەڭا .
خانىم : ھىممىتىڭىز شۇمىدى ، پاسكىنىچىلىققا بىراقلا چۆكتۈرۈۋەتمەكچىمۇ ؟

يىڭجاڭ : ياق ، ئۇنداق ئەمەس ، پۇل كۆپ چۈشىدىغان ئو-
رۇن . بەلكىم ئۇ چاغدا مېنى ئۇنتۇپ قالامسىز-
كىن . ھا... ھا... ھا... خۇلقىڭىز مېنى مەھلىيا
قىلمۇالدى ، خانىم .

خانىم : يىڭجاڭ ئەپەندى ، مەن ئۇۋىسىدىن تۇتۇۋېلىنغان
قۇش ، قاناتلىرىم قايرىلغان ، ئۆز ھەسرىتىم ئۆ-
زۈمگە يېتىپ ئاشىدۇ .

يىڭجاڭ : ھە ، راستلا ، بايا سىز ئېرىڭىزنىڭ بارلىقىنى دېۋە-
دىڭىز . ئىسمىنى نېمە دېدىڭىز ؟

خانىم : ئۇنى ھەربىي سەپتە پەيجاڭ دەيدىكەن .

يىڭجاڭ : پەيجاڭ ، توكيولۇقمۇ ؟

خانىم : ھەئە ، دادىسى جەنۇبىي فرونتتا دوختۇر ئىدى .

يىڭجاڭ : ھىم ، مۇنداق دەڭ . ئەھۋالغا قارىغاندا ئۇنى خېلى
ياخشى كۆرسىڭىز كېرەك .

خانىم : پۈتۈن قەلبىم بىلەن ياخشى كۆرىمەن .

يىڭجاڭ : سېغىنىدىڭىزمۇ ؟

خانىم : مىڭ مەرتىۋە سېغىندىم .

يىڭجاڭ : (زورلاپ كۈلۈپ) بولىدۇ ، ئەمىسە مەن سىزنى
جەنۇبىي فرونتقا يۆتكەپ قوياي .

خانىم : (خۇشاللىنىپ) شۇنداق قىلسىڭىز ، بۇ ھەقىقىي
غەمخورلۇقىڭىز بولاتتى .

يىڭجاڭ : ئۇنداق بولسا تەييارلىنىپ تۇرۇڭ ، مەن ھازىر
پوزىتسىيىلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىمەن ، ئاندىن
سىزنى يولغا سېلىپ قوياي .

خانىم : بولىدۇ ، يىڭجاڭ ئەپەندىم . (يىڭجاڭ كېتىدۇ ، خا-
نىم چىققان ئۆيگە كىرىدۇ . سەھنىدە بىرئاز جىم-
لىق ھۆكۈم سۈرىدۇ . پەيجاڭ ئىككى ئەسكەر بە-
لەن ۋاڭ بىننى ھەيدەپ سەھنىگە كىرىدۇ .)

پەيجاڭ : (باشقىلارغا) توختاڭلار ، (ئەتراپقا سەپسالىدۇ)
دېجورنى كىم ؟ دېجورنى دەيمەن !

دىجورنى : (يۇگۈرۈپ كىرىپ پەيجاڭغا چاس بېرىپ) دوكـ
لات ! پەيجاڭ ، مەن دىجورنى .
پەيجاڭ : يىڭجاڭ قېنى ؟
دىجورنى : پوزىتسىيىلەرنى كۆزدىن كەچۈرگىلى كەتتى .
(كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن ئادەم كۆـ
لەڭگىسى كۆرۈندۇ .)
پەيجاڭ : ئاۋۇ ئۆيدە كىم بار ؟
دىجورنى : ھۆرمەتلىك پەيجاڭ ، (ھىجىيىپ كۈلۈپ) يېڭىدىن
كەلگەن سەتەڭلەر بار .
پەيجاڭ : سەتەڭلەر ؟
دىجورنى : ئىچىدە بىرى تولىمۇ چىرايلىق ئىكەن ، ياپون ئۇـ
فىتسېرلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ئېلىپ
كەپتۇ .
پەيجاڭ : ئېلىپ چىق ، كۆرۈپ باقاي ،مېنىڭ خوتۇنۇمدىنمۇ
چىرايلىقمىكەن . (ئەسكەر چاس بېرىپ ، كۆڭۈل
ئېچىش ئۆيىگە كىرىپ كېتىدۇ .) (ۋاڭ بىنغا
قاراپ) ئۇقتۇڭمۇ ؟ ياپون ھەربىي باشلىقلىرى بىزـ
گە ھەر جەھەتتىن كەڭ ئىمكان يارىتىپ بېرىدۇ .
مانا ، سىلەرنىڭ بۇ «ئالۋاستى ئۇۋىسى»دەك جاڭـ
گاللىرىڭلارغا نازىنىنلارنىڭ قەدىمى تەگدى . ها ،
ها ، ها...
ۋاڭ بىن : شۇنداق ، پاك يېرىمىزگە ئىبلىسلارنىڭ پاسكىنا
ئاياغ ئىزلىرى چۈشۈۋاتىدۇ .
پەيجاڭ : ھەي ، خېلى يۇرىكىڭ بار نېمىكەنسەن ، زادى بىزـ
گە نېمىشقا شۇنچە قارشى تۇرىسىلەر ؟
ۋاڭ بىن : مۇقەددەس زېمىنىمىزنىڭ پاكلىقى ، قەدىر ـ قىمـ
مىتىنى ساقلاش ئۈچۈن .
پەيجاڭ : ياپونلار سىلەرگە مەدەنىيەت ئېلىپ كېلىدۇ .
ۋاڭ بىن : ئەگەر مەدەنىيەت ئوت قويۇش ، قان تۆكۈش ،

كويزا ـ كىشەن بولسا ، ئۇ مەدەنىيەت ئەمەس ، يىرتقۇچلۇق ، ۋەيرانچىلىق بولۇشى كېرەك .

پەيجاك : بىرلا تەرەپكە قارىما ، ئەتراپلىق قارا .

ۋاڭ بىن : راست ، يېڭىلىق خېلى كۆپ ، ئۇ بولسىمۇ «پاھىشىخانىلار ، بۇلاڭ ـ تالاڭلار ، ئاددىي پۇقرالارنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈش ، خورلاشلار ، فاشىستلىق··· »

پەيجاك : (ۋاڭ بىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) توختا ! سەن كومۇنىستمۇ ، نېمە ؟

ۋاڭ بىن : مەن ئاددىي پۇقرا . (دىجورنى كىرىدۇ .)

دىجۇرنى : مۆھتەرەم پەيجاڭ ! خانىم جەنۇبىي فرونتقا كېتىشكە تەييارلىنىۋاتىپتۇ ، ھازىر چىقىدۇ .

پەيجاك : ھىم··· جەنۇبقا ؟ سەن مانىڭغا قاراپ تۇر . (ۋاڭ بىنىنى كۆرسىتىدۇ . خانىم ئۆيدىن چىقىدۇ ، پەيجاك ھەيران بولغان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ . خانىمۇ ھەيرانلىقتا ئۆز خۇدىنى يوقىتىپ ، بوپسى قولىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ .)

خانىم : قەدىرلىكىم ! (ئۆزىنى پەيجاڭغا ئاتىدۇ ، پەيجاڭ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ئىككىلىنىدۇ ، بىردەم تۇرۇۋېلىپ ، ئاخىر خانىمنى نېرىغا ئىتتىرىۋېتىدۇ ، خانىم سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىدۇ ۋە يۈزىنى تۈتۈۋېلىپ يىغا ئارىلاش سۆزلەيدۇ .) مەن زورلاندىم ، مېنى خورلىدى··· مەن ئىلاجسىزمەن ، مەن سىزنى···

پەيجاك : (خانىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) سۆزلىمە ، ۋىجدانسىز . (تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ) ماڭا بولغان ساداقىتىڭ شۇمىدى ؟ ! مېنىڭ باشقا ئازابلىرىم ئازمىدى ؟ لەنىتى ! (خانىمنى ئاتىدۇ . خانىم ئۆلىدۇ . سەھنىدە تۈرغانلار قالايمىقانلىشىدۇ .)

دىجورنى : بۇ قانداق ئىش پەيجاڭ ؟

پەيجاك : جىم تۇرۇڭلار !... بۇ مېنىڭ ئايالىم ئىدى . بۇ مېنىڭ سەممىي ئەقىدەمگە خيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ، مۇشۇ جاۋاب قايتۇرۇلدى . (باشقىلار ئۆزئارا ھەيران بولۇش ، ئېچىنىش ۋە قورقۇش قىياپىتىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىدۇ .)

ۋاڭ بىن : پەيجاك ، خوتۇنىڭىز بىگۈناھ ئۆلدى ، گۇناھ بۇنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغۇچىلاردا ئىدى . بۇنى ئويلانمىدىڭىز .

دىجورنى : راست دەيدۇ ، خوتۇنىڭىز بۇ يەردە باشتىن ـ ئاخىر قارشىلىشىپ ، ئۆزىنى ساقلاپ كەلگەنىدى ، كۇن بويى يىغلايتتى .

پەيجاك : سۆزلىمە ! باشتا نېمىشقا دېمىدىڭ ؟

دىجورنى : ئۇلگۇرەلمىدىم .

ۋاڭ بىن : خوتۇنىڭىزغا تېگىلغان بۇ ئىپلاسلىق مىليونلىغان ياپون ، جۇڭگو ئاياللىرىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈۋاتىدۇ . بۇنداق ئاپەتلەرنىڭ كىمدىن كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاش كېرەك . بۇ يەردىكى سىر زادى نېمە ؟ ئەمدى سىلەردە چۈشەنچە ھاسىل بولغاندۇ .

پەيجاك : نېمە سىر ، نېمە چۈشەنچە ؟

ۋاڭ بىن : سىر شۇ — بىچارىلەرنى بوزەك قىلىش ، ئۆز ـ ئۆزىگە يەم قىلىش ، ئادالەتنى ئاياغ ئاستى قىلىش ، فاشىستلىق .

پەيجاك : نېمە قىلىش كېرەك ؟

دىجورنى : ھۆرمەتلىك پەيجاك ، بىز بۇ يەرگە كېلىپ نېمە ئۈچۈن ئۇرۇشۇۋاتىمىز ؟

ۋاڭ بىن : بۇ يەرگە «يېڭى مەدەنىيەت تارقىتىمىز» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئالدىنىپ كېلىپ ، ئەمەلىيەتتە بۇلاش ـ تالاش ، باسقۇنچىلىق ، ئىنسانىيەتچىلىكنى ئاياغ ئاستى قىلىشتىن ئىبارەت دەھشەتـ

لىك غەرەز ئۇچۇن ئىشلەۋاتىسىلەر . بۇنى ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدىغۇ ؟

پەيجاك : شۇنداق ! بۇ ياۋۇزلۇق ، باشقىلارنىمۇ ، ئۆز ئەۋلادىمىزنىمۇ خاراب قىلىش .

ۋاڭ بىن : بۇ نۇقتىنى بىلىپ قويۇش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ ، فاشىزمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىش كېرەك .

دىجورنى : قانداق قىلىپ ؟

ۋاڭ بىن : ھەممە ئېزىلگۈچىلەر زۇلۇمغا قارشى بىرلىشىشى كېرەك .

پەيجاك : شۇنداق قىلىش كېرەك ، بىراق بۇ ياقا يۈرتتا بىزنى كىم قوللايدۇ ، كىم بىلەن بىرلىشىش كېرەك ؟

ۋاڭ بىن : جۇڭگو پۇقرالىرى ، پارتىزانلىرى سىلەرنىڭ زۇلۇمغا قارشى ھەممە ھەرىكىتىڭلارنى قوللايدۇ .

پەيجاك : سەن بىزنى جۇڭگو پارتىزانلىرىنىڭ ئارىسىغا ئاپىرىپ قويالامسەن ؟

ۋاڭ بىن : مەن پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى ، ئەگەر بىز بەلەن بىرلىشىشنى خالىساڭلار ، ھەممە پارتىزانلارغا ۋاكالىتەن قىزغىن قارشى ئالىمەن .

پەيجاك : (ئەسكەرگە) بۇنى بوشات . (ئىككى ئەسكەر ۋاڭ بىننى بوشىتىدۇ .)

دىجورنى : مەن قانداق قىلىمەن ؟

پەيجاك : سەن تۇرمىدىكى جۇڭگو پارتىزانلىرىنى بوشىتىپ ئېلىپ چىق . ھازىردىن باشلاپ ۋاڭ دۇيجاڭنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىزانلار سېپىگە كىرىپ ، زۇلۇمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىمىز . تېز بولۇڭلار !

دىجورنى : خوپ ! (چىقىدۇ)

ئەسكەر : دوكلات ! پەيجاك ، يىڭجاك كېلىۋاتىدۇ .

(پەيجاك ۋاڭ بىننى باشلاپ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە يوشۇرۇنىدۇ ، يىڭجاك كىرىدۇ .)

يىڭجاڭ : (ئىككى ئەسكەرگە قاراپ) بۇ نېمە ئىش، بۇنى كىم ئۆلتۈردى؟

1 ـ ئەسكەر : بۇنى ھە... ھېلىقى...

يىڭجاڭ : نېمە دۈدۈقلايسەن؟

2 ـ ئەسكەر : خانىم... ... ئۆزىنى ... ئۆلدى.

يىڭجاڭ : نېمە قىلىپ ئۆلدى دەۋاتىمەن؟

1 ـ ئەسكەر : ئوق تەگدى!

يىڭجاڭ : نەنىڭ ئوقى؟

2 ـ ئەسكەر : ئۇقمايمەن.

1 ـ ئەسكەر : ئازغان ئوق.

يىڭجاڭ : (تاپانچىسىنى ئېلىپ) ھارام تاماقلار! (ئىككى ئەسكەرنى ئېتىشقا تەمشەلگەندە ئۆيدىن پەيجاڭ چىقىپ يىڭجاڭنى ئاتمدۇ، يىڭجاڭ ئۆلىدۇ. يىڭجاڭنىڭ ناگىنىنى ئېلىپ ۋاڭ بىنغا بېرىدۇ، دىجورنى بىرنەچچە پارتىزاننى ئېلىپ چىقىدۇ.)

پەيجاڭ : بىز ھازىردىن باشلاپ جۇڭگو پارتىزانلىرىغا قوشۇلىمىز، قېنى مېڭىڭلار! (جاسارەت بىلەن ۋاڭ بىنغا ئەگىشىپ ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

خاتمه

ئاتا ـ ئانىمىز

دادام ئاتۇشنىڭ تېجەن دېگەن يېرىدىن غۇلجا شەھىرىگە پىيادە چىقىپ ، مەتنىياز ھاجىم ساريېغا كېلىپ چۈشكەنىكەن . ئۇ تاياز-لىرى ئىششىپ ماڭالماي قالغانلىقتىن ، بىر يۇرتلۇقنىڭ ھۇجرى-سىدا بىر ھەپتىچە يېتىپ قاپتۇ . دادامنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ جاپاغا قالغانلىقىنى ئاڭلىغان تېجەنلىكلەر دادامغا بىرقانچە ماتا بېرىپ ، ئۇنى ئوقەتكە سېلىپ قويۇپتۇ . دادام ماتالارنى يېزىلارغا ئاپىرىپ سېتىپ ، بىرئاز پۇل قىپتۇ . بىر يىلدىن كېيىن ئۇلار دادامنى ئۆيلەپ قويۇشقان بولسىمۇ ، ئەمما دادام تۇزۇكرەك دەسمايىسى بولمىغانلىقتىن ، ئوقتى يۇرۇشمەي تۇرمۇشتىن قىسىلىپتۇ . شۇ-نىڭ بىلەن دادام غۇلجىدىن دۆربىلجىن ناھىيىسىگە كېتىپتۇ . ئۇ بۇ يەردە ئاكىسى قۇربان ئاخۇنىنىڭ بىر قورۇ قويىغا قاراپ يۇرگەن-دە ، 1912 ـ يىلى مەن تۇغۇلغان ئىكەنمەن . تۆت ياشقا كىرگىنىم-دە بوۋام — ئاپامنىڭ دادىسى بىزنىڭ ئائىلىنى غۇلجا شەھىرىگە قايتۇرۇپ كەپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن دادام ئاكىسىنىڭ بەرگەن پۇلىنى دەسمايە قىلىپ ، گىر بازىرىدا يەم ـ خەشەك ساتىدىغان بىر تەنزە ئېچىپتۇ . دەسمايىسى بىرئاز كۆپەيگەندىن كېيىن ، شۇ ئەتراپتىن ماتا ـ چەكمەن ساتىدىغان كىچىك دۇكان ئېچىۋاپتۇ . ئاندىن دادام تاپقان پۇللىرىنى يىغىپ غۇلجا شەھەر ئىچىدە ئوردا مەھەللىسىدىن كىچىك بىر قورۇ جاي سېتىۋاپتۇ . شۇنىڭدىن تار-تىپ بىز شۇ مەھەللىلىك بولۇپ قاپتۇق .

دادام ئانچە ساۋاتلىق بولمىسىمۇ ، قۇلاق موللىسى ئىدى . ئۇ نامازنى كۆپ ئوقۇيتتى ، قولىدىن تەسۋى چۈشمەيتتى . دادام ئاپام-نى تالا ـ تۈزگە چىقارمايتتى ، ئاپامنىڭ ئۆگزىگە چىقىپ قالغىنى-نى كۆرۈپ قالسا سەپراسى ئۆرلەيتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن بىچارە ئاپام

سۇس يورۇق چۇشۇپ تۇرىدىغان زەي ئۆيدە ئەتىدىن كەچكىچە ئۆي ئىشىنى قىلاتتى ، قولى بوشسا ياماقچىلىق ، كەشتە تىكىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى . تار هويلىمىزنىڭ ئۇستى يېپىق بولۇپ ، پەقەت بىرلا ئورۇندا تۆشۈكى بار ئىدى . ئاپام هويلىغا چىقسىمۇ كۇننىڭ سېرىقىنى تۇزۇك كۆرەلمەيتتى . ئاخىر ئاپام ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭالماس بولۇپ قالدى . ئۇ ماڭا ناهايىتى ئامراق ئىدى . مەنمۇ كۆپ ۋاقىت ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ هېچ يەرگە كەتمەيتتىم . چۈجە مېكىيانىنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرىۋالغاندەك ، مەنمۇ ئۇنىڭ بېقىنىغا كىرىپ ياكى ئالدىدا يۇكۇنۇپ ، دۇمچەيگەن هالدا بېشىمنى قۇچىقىغا قويۇپ ئولتۇراتتىم . ئاپام بولسا بېشىمنى ، دۇمبەمنى زېرىكمەي سىلايتتى . ئۇنىڭ يۇمشاق قوللىرى بەدىنىمدە ئايلانغاندىسېرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك ياكى يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولاتتىم ـ دە ، ئاپامنىڭ مېهىر ـ مۇهەببەتلىك قۇچىقىدا شېرىن ئۇيقۇغا چۆمەتتىم .

ئاپام بارغانسېرى ئاجىزلىشىپ ، ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى . مەن ئۇنىڭ تەرتىنى تۆكەتتىم ، زېرىكمەي پۈت ـ قوللىرىنى تۇتاتتىم ، هېرىپ قالسام كۆكسىگە بېشىمنى قويۇپ ياتاتتىم .

مەن بەش ياشقا كىرگىنىمدە ئاپام پالەچ كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى . دادام بىزنى تاماقلاندۇرۇش ئۈچۈن پايپېتەك بولۇپ ، خېلىلا ئالدىراپ قالدى . بىز كۈندۈزى ياخشىراق ئوزۇقلانمىغىنىمىز ئۈچۈن ، تاڭ ئاتار ـ ئاتمايلا بېشىمىزنى يوتقاندىن چىقىرىپ نان سورايتتۇق . دادام ئالدىراپ يۇرۇپ تەرەت ئالاتتى ـ دە ، يوتقانىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ گىردە ناننى ئوشتۇپ پەتنۇس بىلەن ئورۇنمىزنىڭ ئۇستىگە قويۇپ بامداتقا كېتەتتى . بىز ئورنىمىزدىن قوزغالمايلا ناننى يەپ ، پەتنۇسنى ئىتتىرىۋېتىپ يەنە ئۇخلاپ قالاتتۇق . دادام بامدات نامىزىدىن كېيىن بولىدىغان كىتابخانلىقنى ئاڭلاپ قايتقۇچە كۈن چىقاتتى . ئۇ كېلىپ چاي قاينىتقۇچە ئاشۇاقتى بولۇپ قالاتتى .

دادام ئۆي ئاۋارىچىلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆيلەنمەكچى

بولدى . كىشىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بالىلارنى ئۆگەيلىمەيدۇ ، دەپ رېھىمىخان دېگەن پالكۆز بىر خوتۇننى ئالدى . «كۆز بىلەن كۆردۈڭمۇ ، قۇلاق ئاڭلىغان يالغان» دېگەندەك ، بۇ ئاپىمىز ئۆگەيلىكى يوق ئايال بولماي ، بەلكى كىچىك بالىنى كۆرسە جۇدۇنى ئۆرلەيدىغان بىر ئايال بولۇپ چىقتى . بىز ئۇچ ئوغۇل ، بىر قىز ھە دېمەيلا بۇ ئاپىمىزنىڭ ئۆگەيلىشىگە ئۇچرىغىلى تۇردۇق . ئىككى ئاكام ئۇنىڭغا تۇتۇق بەرمەي دادام كەلگۈچە ئۆيگە كىرمەي قېچىپ يۈرەتتى ، ئۆگەي ئاپىمىز ئۇچ ياشقا كىرگەن سىڭلىم زىلەيخانى نان سورىغىنى ئۈچۈن ، چىمدىپ بەدەنلىرىنى كۆكەرتىۋەتتى ، مېنىڭ قوڭغۇزدىن تازا قورقىدىغانلىقىمنى بىلىۋېلىپ ، يانچۇقۇمغا ئوسۇرغاق قارا قوڭغۇزنى سېلىپ قويىاتتى . مەن قورقۇپ چىرقىراپ ، ھەر تەرەپكە يۈگۈرەيتتىم . ئۆگەي ئاپام بۇنى كۆرۈپ ھارغۇچە كۈلەتتى . «مۇشۇككە ئويۇن ، چاشقانغا قىيىن» دېگەندەك ، دادام كەلگەندە بىزنى ئۇ : «ناننى ئېلىپ قېچىپ كۈچۈككە بەردى» ، «پاتقاق كېچىپ ، كىيىم ـ كېچىكىنى بۇلغىدى» دەپ چېقىشتۇراتتى . دادام بولسا ئەھۋالنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۈرمەي ، كىر ، توپا ـ چاڭغا مىلەنگەن ئەپت ـ بەشىرىمىزنى كۆرۈپلا بىزنى ئۇرۇپ كېتەتتى . ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى ، دادام قىزىققان ، چۈس ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ، «توڭ» دېگەن لەقەملىكىمۇ بولۇپ قالغان . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئاق كۆڭۈل ، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى . شۇڭا ، ئۇ بىرەر مۇتتەھەمنىڭ باشقا بىر كىشىنى بوزەك قىلغانلىقىنى كۆرسە ، چىداپ تۇرالماي ، بوزەك قىلىنغۇچىغا بولۇشۇپ جېدەلنى سېتىۋالاتتى . يۇرت چوڭلىرىنىڭ نالايىق ئىشلىرىنى كۆرسە يۈز قارىمای ئۇلارنىڭ گېپىنى رەت قىلاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار دادام بىلەن گەپ تالىشىشتىن تەپ تارتاتتى··· ھەر ھالدا دادام بەزىبىر ئاغزى يۇمشاق ، ئىچى يامانلىق ، ئىككى يۈزلىمىلىك ، خۇشامەتچىلىك ، مۇناپىقلىقتىن خالىيراق ئادەم ئىدى .

ئەمدى يەنە ئۆگەي ئاپىمىز توغرىسىدىكى گەپكە كېلەي :

«كۆپنىڭ كۆزى كۆپ» دېگەندەك ، بىزنىڭ ئۆگەي ئاپىمىزدىن كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىمىزنى قوشنىمىز نىساخانا موماي چۈشىنەتتى . ئۇ بىر كۈنى دادامنى ئۆيگە قىچقىرىپ كىرىپ :

— هاي قادىر ئاخۇن ، ئىشنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىنى سۈرۈشتە قىلمايلا ، بۇ كىچىك بالىلارنى ماڭۇ خوتۇنلىرىدىن يېگەن دەككىسىنى ئاز دەپ سىلىمۇ ئۇرۇۋاتىدىلىغۇ . ئاڭۇ كىچىك قىزلىرى زىلەيخانىڭ بەدەنلىرىنى ئېچىپ قاراپ باقسىلا ، خوتۇنلىرى ئۈنى سىلى يوق ۋاقىتتا چىمدىپ چىرقىرىتىپ ، جېنىنى يەرگە قويدى . بۇرناكۈن بىچارە بالىنى پېشايۋاندىن يەرگە ئىتتىرىۋەتتى ، — دېدى ياقىسىنى تۈتۈپ تۇرۇپ .

موماي ئۆگەي ئاپىمىزنىڭ بىزگە سېلىۋاتقان ئازابلىرىنى بىر-مۇبىر سۆزلەپ بەردى . دادام ئۆيگە چىقىپ سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى كۆكلەرنى كۆرۈپ غەزەپلەندى . شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۇ قېينىغىسىنى چاقىرىپ كېلىپ ، ئۈنىڭغا سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتلەرنى كۆرسەتتى ، بولۇۋاتقان ئەھۋاللارنى بىرمۇبىر دەپ كېلىپ خوتۇنى بىلەن ئۇزلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتتى . ئۇچ ـ تۆت كۈندىن كېيىن راست دېگەندەك ، دادام بۇ خوتۇندىن چىرايلىقچە ئاجرىشىپ كەتتى .

كېيىن دادامنىڭ شاراپەتخان دېگەن ئايالى بولدى ، ئۈنىڭدىن كېيىن زىلىخا دېگەن قىرغىز ئايالغا ئۆيلەندى . شۇنداق قىلىپ ، مەن بىرنەچچە ئاپىنى كۆردۈم . لېكىن ، بۇ كېيىنكى ئىككى ئاپا بىزگە ھەرگىز ئۆگەيلىك قىلمىدى ، بولۇپمۇ زىلىخا ئاپام ماڭا بەك ئامراق ئىدى . بۇ بەستىلىك ، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل ، قاۋۇل ، تىنىمسىز ئىشلەپ تۇرىدىغان ، كۆڭلى كەڭ ئايال ئىدى . ئۇ ئاتىنى ناھايىتى سەمىرتىپ باقاتتى ، گۈزەل كەشتە تىكەتتى ، ئاش ـ تاماققا ئۇستا ئىدى . مەن شوخلۇق قىلىپ ، ئۈنىڭ دۈمبىسىگە سەكرەپ چىقىۋالسام ، «تولا جېنىمنى چىقارماي چۈش» دەپ قاقالاپ كۈلۈپ كېتەتتى . ئۇ «ج» ھەرپىنى «ي» دەپ ئېيتاتتى . ئۈنىڭ جېنىم دېگەننى يېنىم ، جوزا دېگەننى يوزا دەيدىغانلىقىنى

دوراپ سەكرەپ كەتسەم ، ئاچچىقى كېلىش ئورنىغا «بالا بولسا شوخ بولسا ، بولمىسا يوق بولسا» دېگەن تەمسىلنى ئېيتىپ ، مېنى ئەركىلىتىپ قويماتتى . مەن بۇ ئوچۇق كۆڭۈل ، خۇش چاقچاق قىرغىز ئاپامغا بەك ئامراق بولۇپ كەتتىم . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەندە يەتتە كۈن يىغلىغانىدىم .

كونا مەكتەپ

بىر كۈنى دادام بامدات نامىزىدىن قايتىپ كىرىپ مېنى ئويغاتتى ، كىيىمىمنى كىيىندۈرۈپ ، يۈز - قوللىرىمنى يۇغۇزدى - ده :

— هەي ، سەن ئەمدى يەتتە ياشقا كىرىپ ، يوغانلا بىر ئەزمەت بولۇپ قالدىڭ ، قاراڭ بۇ ئۇستۇپشىكنى ! بۇنىڭدىن كېيىن بۇرنىڭنى يېگىڭگە سۈرتمە ، كىيىمىڭنى پاكىز كىي جۈمۇ ؟ — دېدى ياقىلىرىمنى تۈزەپ تۇرۇپ .

باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ، دادامنىڭ بۇگۈن مېنىڭ تازىلىقىمغا ئالاھىده دىققەت قىلمۇاتقانلىقىنى مەن ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن ئۇقتۇم .

دادام كىچىككىنە ساقال تارغىقى بىلەن سېرىق ساقىلىنى تۈجۈپىلەپ تارىغاندىن كېيىن ، سەللىسىنى باشقىدىن ئورىدى ، پىرىجىسىنى كىيىپ مەن ئولتۇرغان جوزا يېنىغا كېلىپ :

— قېنى ئوغلۇم تۇر ، بۇگۈندىن باشلاپ موللا بولۇش ئۈچۈن قەدەم باسسەن ، — دېدى . ئۇنىڭ قولىدا كىچىككىنە بىر كىتابچە سېلىنغان كىچىك بىر جىلتا تۇراتتى .

— دادا ، بۇ نېمە كىتاب ؟ — ئورنۇمدىن تۇرۇپ سورىدىم مەن .

— شەرئى ئىمان ، — دېدى دادام جىلتىنىڭ بېغىنى بوينۇمدىن ئۆتكۈزۈپ ، ئاندىن نېرىقى ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

دادامنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن بۇگۈن مېنى مەكتەپكە ئاپىرىپ بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ ، «ئەمدى كوچىلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئويناياليمايدىغان بولدۇم» دەپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى . شۇ چاغدا تالاغا قۇلاق سالدىم . ئەتىيازنىڭ شامىلىدا بالىلار ئۇچۇرۇۋاتقان دارقە-

راتما لەگلەكلەرنىڭ غوڭۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . مەن تاقەت قىلالماي جىلتامنى پۇلاڭلاتقان پېتى ئېغىلغا يۈگۈردۈم . ئۇ يەردە ئاكام تۇردىنىڭ قىزىل ، يېشىل رەڭلەردە بويالغان ، تۆت چاسا قىلىپ ياسالغان بەرگەن بىر تاختا دارقىراتما لەگلىكى تورۇستا ئېسىقلىق تۇراتتى . بۇنى مەن دادامغا كۆرسەتمەي تىقىپ قويغان ، ئۇنى مەن كۆپرەك دادام ئۆيدە يوق چاغلاردا ئۇچۇرۇپ ئويناۋاتتىم . چۈنكى ، ئۇ مېنىڭ لەگلەك ئۇچۇرۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايتتى . ھازىر دادام ئۆيدە ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى مۇشۇ تۇرقىدا مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرمەكچى . مەن ھەممىنى ئۇنتۇپ لەگلىكىمنى ئېلىشقا تەمشىلۇدۇم ، بۇ ھەرىكىتىمنى دادام سېزىپ قالدى ـ دە ، لەگلەكنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە مېنى بىر كاچات ئۇرۇپ ، يېتىلىگەنچە مەكتەپكە ماڭدى . مەن ئۇنىڭ يېنىدا يول بويى بۇرنۇمنى تارتىپ ، يىغلامسىراپ كېتىپ باراتتىم .

— ماچىلدىما ، ئويۇنچاق ئەخمەق ، — دەپ پات ـ پات قولۇمنى سىلكىپ قويياتتى دادام ، — ئوقۇپ موللا بولىدىغىنىغا خۇش بولماي يىغلاۋاتقىنىنى قارا بۇ شۇمتەكنىڭ ، مەن ساڭا ياخشىلىقچە ئېيتىپ قويماي ، بۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇشقا كۆڭۈل قويماي كوچىغا چىقىپ يۈگۈرۈپ لەگلەك ئۇچۇرساڭ ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ ، ئىت تالاشتۇرساڭ ، گەپ ئاڭلىمىغان قۇلقىڭنى يۇلۇپ قولۇڭغا بېرىمەن...

بىز شەھەر ئىچى سېپىل ياقىسىدىكى ئىككى پەنجىرىلىك پاكار بىر كونا مەكتەپنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدۇق . بۇ پوقاق موللام مەكتىپى ، دەپ ئاتىلاتتى . مەكتەپ ئىچىدىن ئۇششاق بولىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى ئاڭلاندى . بۇ خۇددى بىر توپ قارىياغاچ شاخلىرى ئۇستىدە ئۇيىاندىن بۇيانغا سەكرىشىپ چۈرىلىشۈاتقان قۇشقاچلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئەسلىتەتتى . ئىشىكتىن كىرىشىمىز بىلەن موللام «خەپشۇك» دەپ تاياقنى ئالدىدىكى ئۇستەل ھېسابىدىكى كەڭ ئېگىز بەندىگە پاققىدە بىرنى ئۇردى . سىنىپ ئىچى جىم بولۇپ قالدى .

دادام :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم تەقسىر ، — دەپ ئوڭ قولىنىڭ ئالىقىنىنى كۆكسىگە قويدى ، سول قولىدىكى داستىخانغا ئوراقلىق بىر پەتنۇس توقاچنى بولسا موللام ئالدىدىكى بەندىگە قويدى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يانچۇقىدىن بىرنەچچە سەر پۇل سېلىنغان كونۇبرتنى چىقىرىپ ، پەتنۇسنىڭ يېنىغا قويۇپ قويدى ، — ئوغلىمىز زۇنۇن ھەزرەتلىرىدىن تەلىم - تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن بۇ مەكتەپكە كەلدى . بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭ ئۇستىخىنى بىزگە ، گۆشى جانابلىرىغا تەئەللۇق . مۇبارەك مەكتەپلىرىدە ئوقۇپ ئوبدان موللا بولۇپ چىقىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز ، — دادام بېشىنى ئەگدى ۋە ئوڭ قولى بىلەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى كۆرسەتتى ، — بۇ ئاز بولسىمۇ ئۆزلىرىگە ئېلىپ كەلگەن سوۋغىتىمىز ، ئىلتىپات قىلسىلا .

— خوپ ، خوپ ، ناھايىتى ياخشى ، ئىلىم - بىلىم بەرگەيمىز ، ھەشقاللا ، — موللام دۇئا قىلىپ ، ئاچ كۆزلۈك بىلەن كونۇبرتنى قاتلاپ يانچۇقىغا سالدى . داستىخاننى ئېچىپ نان ، قۇيماقلار قويۇلغان پەتنۇسنى ئىككى قوللاپ كۆتۈردى - دە ، — ھەي مەۋلان ، بۇ پەتنۇسنى دەررۇ بوشىتىپ چىق ، — دېدى بالىلاردىن بىرىگە قاراپ .

ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر تالىپچاق ئەدەپ بىلەن پەتنۇسنى بېرىپ بوشىتىپ چىقتى . مەۋلان دېگەن بۇ ئوقۇغۇچى موللام سىرتقا چىقىپ كەتسە ، ئۇنىڭغا ۋاكالىتەن ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان خەلپەت ئىدى . ئۇ بالىلارنىڭ دەرس تەكرارلىشىغا ۋە تەرتىپ ساقلىشىغا باشچىلىق قىلاتتى .

دادام داستىخاننى ئېلىپ قايتىپ كەتتى . مەن بولسام موللامغا قاراپ ئۆرە تۇراتتىم . موللام ئۆچكە ساقال ، گېلىدا مۇشتەك پوقىقى بار ، يوغان بۇرۇن ، ئەللىك ياشتىن ئاشقان ، ئېگىز بوي ، سېرىقدان ئادەم ئىكەن . ئۇنىڭ ئۇزۇن تۆكلۈك قېشى ئاستىدىكى چېقىر كۆزلىرىدىن ئاچچىقى يامان ئادەملىكى بىلىنىپ تۇراتتى .

ئۇنىڭ بېشىدا قاپاق سەللە ، ئۇچىسىدا لەنبۆك پەشمەت ، بېلىدە ساقال تارغىقى بىلەن مىسۋاك ئېسىلغان ياغلىق پوتا بار ئىدى .

موللام بەش ـ ئالتە كىشى پاتقۇدەك كىگىز سېلىنغان تۆت چاسا سۇپىنىڭ بېرىقى چېتىگە سېلىنغان بەقەسەم كۆرپە ئۈستىدە چازا قۇرۇپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كىچىك بىر جوزا ، سول تەرىپىدىكى تامنىڭ تۈۋىدە بىر غۇلاچ ، بەزىسى ئۇنىڭدىن ئۇزۇن ھەر خىل توملۇقتىكى كۆك چىۋىق ھەم چوڭ كىشىنىڭ باشمالتىقىدەك تاياقلار باغلاقلىق تۇراتتى . موللامنىڭ ئالدىدىكى قىرنىڭ تۈۋىگە قويۇلغان يېرىم گەزچە كەڭلىكتىكى ئېگىز پۈتلۈق بەندىڭ ھازىرقى زامان ئۈستىلىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى . ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە ئادەتتىكى بەندىكلەر قويۇلغانىدى . موللام ماڭا ئاشۇ بەندىكلەرنىڭ ئالدىدىكىسىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ :

— ھە ئوغلۇم ، قېنى ئولتۇرغىن ، — دېدى .

مەن بەندىكىگە كېلىپ ئولتۇردۇم . موللام ئاۋۇال بالىلارغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى . بۇ دەرسىڭنى ئوقۇش دېگەننىڭ ئىشارىتى ئىدى . شۇنىڭدىن كېيىن بالىلار ئۆز دەرسىنى ئۇنلۇك تەكرارلاشقا كىرىشتى ، بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان تۇرلۇك مەنىدىكى سۆزلەر بوم ۋە ئىنچىكە ئاۋازلار بىلەن ئارىلىشىپ ، مەكتەپ ئىچى ھەرىلەرنىڭ ئۇۋۇسىغا ئايلاندى .

— قېنى ، جىلتاڭنى ئېلىپ مەيەرگە قوي ، ئوغلۇم ! — دېدى موللام ماڭا قاراپ . مەن جىلتامنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدۇم . ئۇ جىلتا ئىچىدىكى كىتابچىنى ئېلىپ :

— بۇ شەرئى ئىمان ئىكەن . سەن بۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنى يادىلاپ بولغۇچە كىتابىڭ يىرتىلىپ ، ھېچنېمىسى قالمايدۇ . ھاي مەۋلان ، بۇنىڭغا كىتابى تارغاقتىن بىرىنى كەلتۇر ، — دېدى . مەۋلان خەلپەت قازناققا كىرىپ ، كالىنىڭ يوغان بىر قۇرۇق تارغاق ئۈستىخىنىنى ئېلىپ چىقىپ ، موللامنىڭ ئالدىغا قويدى . موللام مىس سىياھداندىكى قويۇق قارا سىياھقا قومۇش قەلەمنى سىلەپ ، تارغاق بېتىگە «ئە ئۇزۇ... »نى خۇش خەت بىلەن يېزىپ

بەردى . تارغاقنىڭ بېشىنى سول قولۇمغا تۇتقۇزۇپ ، ئوڭ قولۇم-
نىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى خەتنىڭ بىر چېتىدىن باستۇرۇپ :
— ئە ئۇزۇ ، هە ، قېنى ئوقۇ ! — دېدى موللام . مەن ئۇ
نېمە دېسە شۇنى دېدىم . ئۇ بارمىقىمنى سۆزمۇسۆز يۆتكەپ تۇردى .
بىراق ، مەن «رەجىم» دېگەن سۆزگە كەلگەندە «يەجىم» دەپ
ئوقۇغانىدىم ، ئۇ :
— هەي ، «يەجىم» ئەمەس ، «رەجىم» دېگىن ، بولمىسا مە-
نىسى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ ، — دېدى . مەن يەنىلا «يەجىم» دەپ
ئوقۇدۇم .
— ئەستاغپۇرۇللا ! بۇنىڭ تىلى سېمىز ئىكەن ، — دېدى
موللام تېرىكىپ .
ئۇ مېنىڭ تىلىمنى «ي» دىن «ر»غا كەلتۈرۈشنى ، بېرىلگەن
دەرسلەرنى يادلىۋېلىشىمنى مەۋلانغا تاپشۇردى ، «شەرئى ئىمان»
دېگەن كىتابىمنى بولسا تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويدى .
مەۋلانِ مېنى ئۇچىنچى قاتاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېنىغا
ئولتۇرغۇزدى . ئالدىمىزدا كىتاب قويۇش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىگە
ئىككى ـ ئۈچتىن كېسەك قويۇلغان تاختاي بار ئىدى . ئۆزىمىز
بولساق زەي يەرگە سېلىپ قويۇلغان زىغىر پاخىلى ئۈستىدە چازا
قۇرۇپ ئولتۇراتتۇق . ئوقۇغۇچىلار ئورۇن تالىشىپ ، بىر ـ بىرى
بىلەن جەينەكلىشىپ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرگەندە ، مەۋلان خەلپە-
تىم ئۇزۇن تاياق بىلەن ئۈستۈېشىمىزغا ئايماي ئۇراتتى ، شۇ
چاغدا بىز يۆكۈنۈپ بېشىمىزنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتۇق . خەل-
پەتكە بويسۇنماي كۆكەمىلىك قىلغان بالىلارنى موللام ئالدىغا چا-
قىرتىپ ، بەستلىك بالىلارغا هاياش قىلغۇزۇپ ، يالىڭاچلانغان دۈم-
بىسىگە كۆك تاياق سۇنغۇچە ئۇراتتى . ئەدەپكە چىققۇچىلار ئىشىك-
نىڭ يېنىغا ئېسىپ قويۇلغان «ئەدەپ» تاختىسىنى ئېلىپ سىرتقا
چىقاتتى . كىمكى ۋاقتىدا كىرمەي كېچىكىپ قالسا ، دۈمبىسىدىن
قان چىققۇچە تاياق يەيتتى ياكى پالاقتا بېسىلاتتى .
پالاقتا بېسىش مۇنداق بولاتتى : نوغۇچتىن تومراق بىر كال-

تەكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىر دىن تۆشۈك ئېچىلىپ ، ئۇنىڭغا تاسما ئۆتكۈزۈلىدۇ . قاۋۇل ئىككى ئوقۇغۇچى ئەيىبكار بالىنى ئوڭدا يانقۇزۇپ ، ئىككى پۇتىنى ئاشۇ تاسمىغا ئۆتكۈزىدۇ ، ئاندىن ئۇنىڭ پۇتلىرىنى ھاۋا تاپان قىلىپ ، موللامنىڭ ئۇدۇلىغا توغرىلايدۇ . موللام جازالانغۇچى بالىنىڭ ئۆتۈكى ياكى پوپۇچىنىڭ چەمى ئۈستىگە بىر غۇلاچ چوماق بىلەن بار كۈچىنى چىقىرىپ ئۇرىدۇ . بالا پۇتىنى قىمىرلىتالماي ئاغرىق ئازابىدىن چىرقىرايدۇ . مەكتەپ ئىچىدىكى بارلىق بالىلار قورقۇپ جىم ئولتۇرۇشىدۇ ، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالىدۇ . بۇنىڭدىن يامانراق يەنە بىر خىل جازا بار ئىدى . ئۇ بولسىمۇ مەكتەپتىن قاچقان ئوقۇغۇچىنى ئۇچ ـ تۆت بالىنى ئەۋەتىپ تۈتتۈرۈپ كېلىپ ، تاپىنىنى ئۇستىرا بىلەن تىلىپ تۇز سۈركەش . ئۇچىنچى خىل جازا : دەرس بىلمەيدىغان ناچار بالىلاردىن بىرەرىنى «تىلى سېمىزكەن» دەپ تىلىنى ئۆتتۈرىسى يېرىق قومۇش نەيچىدىن ئۆتكۈزۈپ سىيرىش . مەن بۇ جازالارنى كۆرگەندىن كېيىن قورقۇپ ، شوخلۇق قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم . بولۇپمۇ كېيىنكى جازادىن بەك چۆچۈپ يۈردۈم . چۈنكى ، بىرىنچى دەرستىلا موللام مېنى «بۇنىڭ تىلى سېمىزكەن» دېگەنىدى . شۇڭا ، تىنماي دەرس ئوقۇيتتىم ، موللام كالا تارغىنىڭ قىغا يېزىپ بەرگەن ھەرپلەرنى — «ئىلىپتۇزىۋەرئەن ، ئىلىپتۇزىرئىن ، ئىلىپتۇ پەشئۇن» لاردىكى ئەن ، ئۇنلارنى بېشىمنى لىڭشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا بېرىلدىم . شۇنىڭ بىلەن كالا تارغىنىنى تاشلاپ شەرئى ئىمانىنى ئوقۇشقا كىرىشتىم . ئۇنىڭدىن كېيىن ھەپتىيەك ئوقۇدۇم . كېيىن يەنە «سوپى ئاللايار» دېگەن شېئىرىي كىتابنى ئوقۇشقا باشلىدىم (بۇ ۋاقىتلاردا مەكتەپكە كىرگىنىمگە تۆت ـ بەش يىل بولۇپ قالغانىدى) . بۇ كىتابقا قىزىقىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن موللام مېنى ماختايتتى ۋە شېئىرلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي يادلايدىغان ساۋاقداشلىرىمغا ئۆگىتىش ئۈچۈن مېنى تۆت ئوغۇل ، تۆت قىزغا خەلپەت قىلىپ قويدى . قىزلار مەكتەپنىڭ قىبلە تېمى تەرەپتە ئىككى رەت بولۇپ ئولتۇراتتى . مەن كۆپرەك

كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ئاق يۈزلۈك ، پومبۇلاققىنا ، ئوماق قىز خەيرىنىساغا دەرس ئۆگىتەتتىم ، ئۇنىڭغا سوپى ئاللايار شېئىر-لىرىنىڭ مەنىسىنى مىسرا - مىسرا بويىچە چۈشەندۈرۈشكە تىرى-شاتتىم . مەسىلەن ، ئۇنىڭدا ھەقىقەت توغرىسىدا مۇنداق ئىككى مىسرا شېئىر بار ئىدى :

ھەم چىراغنى ياندۇردى ، قويدى ،
كىم ئانى پۈۋ دېدى ، ساقالى كۆيدى .

بۇنىڭ مەنىسى : ھەقىقەتەن چىرىغى يېنىپ تۇرىدۇ ، ئۇنى پۈلەپ ئۆچۈرۈۋېتىمەن دېگەن كىشىنىڭ ساقىلى ئوتتا كۆيىدۇ ، دېگەنلىك ئىدى . مەن ئۇنىڭغا شېئىرلارنى ئەنە شۇنداق ئوقۇپ ئۆگىتىپ ، ئاندىن مەنىسىنى چۈشەندۈرەتتىم .

ئوغۇللاردىن غوپۇر دېگەن قاڭشالىق ، مۇلايىم بىر ساۋاقدە-شىم بار ئىدى . تولا چاغلاردا ئۇ يانچۇقىغا ناۋات سېلىپ كېلەتتى ، يازدا بولسا مېۋە ئېلىپ كېلەتتى . بىر كۈنى ئۇنىڭ يانچۇقى تېشە-لىپ كېتىپ ، شاپتۇللارنى ئاۋايلاپ ئېلىپ مېنىڭ ئالدىمغا تىزىشقا باشلىدى . ئەتراپتىكى بالىلار بۇنى كۆرۈپ بۆلۈشۈۋېلىشقا باشلىدى ۋە ئۇنىڭ يانچۇقلىرىغا قوللىرىنى تىقىشتى . ئېزىلگەن شاپتۇللار-نىڭ سۇلىرى غوپۇرنىڭ كىيىملىرىنى شالتاق قىلىۋەتكەنىدى . غوپۇر بولسا تېرىكمەي كۈلۈمسىرەپ :

— بولدى ، بولدى ، پېشىمنى قويۇۋېتىڭلار ، تۇگىدى ئەمدى ، ئەتە جىقراق ئالغاچ كېلەي ، — دەپ قويياتتى . ئۇ ئەسلىدە بۇ نەرسىلەرنى ماڭا ئالغاچ كېلەتتى ، چۈنكى مەن ئۇنىڭ دەرسلەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم قىلاتتىم . ئۇ مېنى يەنە جۈمە كۈنلىرى بېغىغا باشلاپ بېرىپ ، مېۋىگە تويغۇزاتتى ياكى مېۋىنى مەكتەپكە ئېلىپ بارسا بۈلاڭغا كېتىدىغانلىقىدىن قورقۇپ ، ھەر كۈنى كەچ-قۇرۇن ئۆيۈمگە ئەكېلىپ بېرەتتى .

شۇنداق بولغاچقا ، دۇرۇسراقىنى ئېيتقاندا ، بىز دوست بولۇپ

قالغاچقا ، غوپۇرغا ۋە مېھرى ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغان خەيرىنىسا-غا دەرستە كۆپرەك ياردەم قىلاتتىم . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ يۈرگەن قالغان ئۇچ ئوغۇل بىلەن ئۇچ قىز مېنىڭ ئۇستۇمدىن ھەتتا تۇرلۇك يامان گەپلەرنىمۇ تاپاتتى ۋە موللامغا چاقاتتى . بەزىدە بولسا ئۇ قىتىغۇرلار بىلەن كوچىدا ھارغۇچە مۇشتلىشاتتۇق . بۇنىڭ بەدىلىگە ئۆيدە ئاتىمىزدىن ، مەكتەپتە پوقاق موللىمىزدىن بەدىنە-مىز كۆكىرىپ ، قان چىققۇچە تاياق يەيتتۇق . لېكىن ، جېدەل - ماجىرا تۇگىمەيتتى ، تېخى ئەدەپ كېتىپ ، ئىككى تەرەپ بولۇپ ئۇرۇشۇپ قالاتتۇق . بىر كۈنى مەن ھېلىقى قىتىغۇرلارنىڭ بىرىنى ئۇرۇپ ، قاپىقىنى يېرىپ قويدۇم . مانا شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ پالاقتا بۇيرۇلدۇم .

موللام سەللىسىنى قوزۇقتا ئىلىپ ، پەرىجىسىنى سالدى ، بالىلارغا قاراپ ئۆچكە ساقاللىرىنى تىترەتكەن ھالدا :

— ھەي مەۋلان ، زۇنۇننى مەيەرگە ئېلىپ كەل ، — دەپ ۋارقىرىدى .

مەۋلان مېنى بىلىكىمدىن تۇتۇپ سۆرەپ ئاپىرىپ ، موللامنىڭ سۇپىسى ئالدىدا تۇرغۇزۇپ قويدى .

— پالاقنى قايسىڭ تۇتىسەن ؟ — دەپ سورىدى موللام .

ھېلىقى قىتىغۇر بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى جاۋاب بەردى :

— مەن ، مەن...

— باس ! — دەپ ئەمر قىلدى موللام .

قىتىغۇر بالا بىلەن ئاغىنىسى يېنىمغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى . ئۇلار مېنى ئوڭدا ياتقۇزۇپ ، كۆن ئۆتۈكلۈك ئىككى پۇتۇمنى كالتەكنىڭ تاسمىسىدىن ئۆتكۈزدى ، ئاندىن كالتەكنى بىر تەرەپكە بۇراپ ، تاسمىنى تازا چىڭ ئوردى . پۇتلىرىم بوغۇلۇپ زىڭىلداپ كەتتى . موللام ئالىقانلىرىغا تۈكۈرۈپ ، چوماقنىڭ سىلىقلىنىپ كەتكەن سېپىنى ئىككى قولى بىلەن سىقىمداپ تۇتۇپ ، ھاۋا تاپان بولۇپ تۇرغان پۇتۇمنىڭ تاپىنىغا كۈچەپ تۇرۇپ بىرنى ئۇردى . مەن :

— ۋايجان ! — دەپ ۋارقىراپ يىغلىۋەتتىم .

— توۋا ، توۋا قىلدىم دە ، — دېدى مەۋلان . مەن مەۋلاننىڭ دېگىنىنى دەپ پۈتۈمنى تۆۋەن تارتتىم . كالتەك تۇتقان بالىلار بولسا تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ ، دۇمبەمنى يەردىن ئاجرىتىپ بويـ نۇمنى قاتلىۋەتتى . موللام غەزەپ بىلەن يەنە ئۇچنى ئۇرۇۋدى ، ئۆتۈكۈمنىڭ پاشنىسى سۆكۈلۈپ چۈشتى . تاپىنىم ئوتتا كۆيگەندەك بولۇپ ، ئاغرىقى بېشىمغىچە چىقتى . ئاغرىققا چىدىيالمىدىم ، پۈتـ لىرىم ئىششىپ كەتتى ، ھەتتا كەچقۇرۇن مەكتەپتىن قايتىش ۋاقـ تىدا ھەممە ئوقۇغۇچىلار ئۆرە تۇرۇپ بىللە ئاۋازلىق ئوقۇيدىغان «ۋەشىمسى »نى ئوقۇشقا تۇرالماي قالدىم . ھەممە بالىلار كەتكەنـ دىن كېيىن ، دوستۇم غوپۇر مېنى ھاپاش قىلىپ ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويدى . مەن دادامغا ھال ئېيتىپ ، پوقاق موللامنىڭ مەكتىپىگە بارمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم . دادام ماڭا نەسىھەت قىلىپ :

— موللىسى ئۇرغان يەردىن ئاخىرەتتە قىزىلگۇل ئۇنۇپ چەـ قىدۇ ، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن ئۇستازلىرىنى خاپا قىلغان ئادەم قىيامەتتە گۆرىدىن توڭگۇز سۈرىتىدە قوپۇپ دوزاختا كۆيىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ھەم موللاڭنى ھەرگىز خاپا قىلما ، ئەگەر گەپكە قۇلاق سالماي يەنە ئەسكىلىك قىلساڭ مەندىنمۇ ، موللاڭدىنـ مۇ ياخشىلىق كۆرمەيسەن ، «جەننەتتىن چىققان كۆك تاياق يۈگۈرـ تىدۇ يالاڭ ئاياغ» دېگەندەك بولىسەن ، — دېدى .

ئۈچ كۈندىن كېيىن پۈتۈم يەر دەسسىگۈدەك بولۇۋدى ، دادام مېنى يەنە ئالدىغا سېلىپ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى .

— تەقسىر ، ئوغلىمىز جانابلىرىنى خاپا قىپتۇ ، بۇنىڭ ئۈچۈن پېقىرلىرى ناماقۇل ، — دەپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىشتى دادام ، — بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇنداق گەپ ئاڭلىمىسا قۇلىقىنى سوزۇيلى ، بولمىسا مەكتەپكە كېلەلمەي قالىدىكەن ، — دادام مولـ لامنىڭ پۈتۈمنى كاردىن چىقىرىپ قويماسلىقىغا ئەنە شۇنداق دالاـ لەت بېرىپ قايتىپ كەتتى .

مەن شۇنىڭدىن كېيىن زەي ، چاڭ ـ توزانلىق بۇ كونا مەكـ

تەپنى ، سەپرا مىجەز پوقاق موللامنى ، بولۇپمۇ ھېلىقى پۇتۇمنى سۇندۇرۇپ قويغىلى تاس قالغان ئۇزۇن ساپلىق چوماقنى يامان كۆرۈپ قالدىم . ئورنى كەلگەندە شۇنى ئېيتىپ قويايكى ، مەن بۇ نەس چوماقتىن كېيىن ئۆچۈمنى ئالدىم .

ئۆچ ئېلىشىم مۇنداق بولدى : ئاي راسا تولغان — بارات ئېيىنىڭ 14 - كېچىسى ياشلار مەھەللىدە بىر يەرگە يىغىلىپ تونەك كېچىسى ئۆتكۈزۈپ ساز چېلىپ ، ناخشا ئېيتىشىدۇ ۋە سىرتقا چىقىپ تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئوينايدۇ ، گۈلخان يېقىپ ئوت ئاتلايدۇ . كوچا ئويۇنلىرىنى باشلاش ئالدىدا ئۇزۇن خادىغا كىيدۇ- رۇلگەن ياغلىق قاپاقتا ئوت يېقىپ ، ئۇنى لاۋۇلدىتىپ ئېگىز كۆتۈ- رۈپ ماڭىدۇ . ئۇلار بۇ ناھايىتى چوڭ مەشئەلنىڭ يورۇقىدا «ۋەش- شەمسى»نى ۋارقىراپ ئوقۇپ ، كوچا ئايلىنىدۇ . بۇنى «ۋەششەمسى قىچقىرىش» دەپ ئاتايدۇ . مەن مانا شۇ تونەك كۈنى — ئاپئاق ئايدىڭ كېچىدە ساۋاقدىشىم ئابدۇك (ئابلاخان) بىلەن ئۇچراشتىم . ئۇ بەستلىك ، قاۋۇل ۋە قارام بالا ئىدى . ئابدۇك ماڭا : «پوقاق موللامنىڭ چومىقىنى بۇگۈن كەچتە يوقىتىمىز» دەپ قوشۇلدى . چۈنكى ، ئۇمۇ ئالتە قېتىم بۇ چوماقنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەن- دى . بۇگۈن ئۇنىڭ يەڭلىرى تۇرۇلگەن ، قولىدا بىر لاخشىگىر تۇراتتى . بىز ئىككىمىز يۇگۇرگەندەك مېڭىپ پوقاق موللام مەك- تىپى ئالدىغا كەلدۇق .

— سەن ئۇياق - بۇياقتا ماڭغاچ ئەتراپقا قاراپ تۇر ، بىرەر كىشى كۆرۈنسە ھايت دە ، — دېدى ئابدۇك ۋە مەكتەپ پەنجىرىسە- نى لاخشىگىر بىلەن قومۇرۇشقا باشلىدى . مەن بولسام سېپىل ياقىسىنى بويلاپ ئۇيان - بۇيان يۈرۈپ ، كۆزەتچىلىك قىلدىم . ھەش - پەش دېگۈچە ئابدۇك پەنجىرىنى قومۇرۇۋەتتى ۋە چوماقنى ئېلىپ چىقىپ :

— ھەي زۇنۇن ، مەيەرگە كەل ، — دەپ مېنى قىچقاردى . مەن يۇگۈرۈپ كەلگەندىم ، ئۇ يەنە مەكتەپ ئىچىگە چۈشۈپ پالاقنى ئېلىپ چىقتى . بىز پەنجىرىنى ئورنىغا سېلىپ قويۇپ مەھەللىگە

يۇگۇرگەندەك كەتتۇق . ئابدۇك :

— سەن ئاۋۇ ئوت ئاتلاۋاتقان بالىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئوت ئاتلاپ تۇر ، مەن بۇنى تەييارلاپ كېلەي ، — دېدى ـ دە ، ئارقىسىغا يېنىپ ئۆز ئۆيى تەرىپىگە يۇگۇرۇپ كەتتى .

مەن مەھەللىمىزدىكى بالىلارغا قوشۇلۇپ : «بارات كەلدى تۇيدۇڭلارمۇ ، بىزگە قۇيماق قويدۇڭلارمۇ» دەپ ۋارقىراپ ئوت ئاتلاش بىلەن ئاۋارە بولدۇم . بىرنەچچە شوخ بالا خەقنىڭ ئۆگزىسىدىن قوراي ئوغرىلاپ كېلىپ تىنماي ئوت قالايتتى .

ئابدۇك قايتىپ كەلدى . ئۇ پالاق ياغىچىنى چوماق سېپىگە تېڭىپ ئۆزارتىپ ، چوماقنىڭ بېشىغا ئەسكى پاختا ئوراپ ، ئۇنى ياغقا چىلاپ ئېلىپ كەپتۇ . بىز چوماقنىڭ ياغقا چىلانغان بېشىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا مەھەللىمىزدىكى ئۇششاق بالىلار بىلەن ئېگىز ـ پەس «ۋەششەمسى» قىچقىرىپ ماڭدۇق . لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان چوماقتىن بەزى ـ بەزىدە ئابدۇكنىڭ يۈزىگە قىزىق ياغ تامچىسى چاچراپ كۆيدۈرەتتى . ئۇ :

— بۇ پاسكىنا چوماق كۆيۈپ تۈگەۋېتىپمۇ مېنى قىينىماقچى ، ۋارقىراڭلار بالىلار ، چىڭ ـ چىڭ ۋارقىراڭلار ، — دەپ ئالغا قاراپ ماڭاتتى . بىز تاكى چوماقنىڭ بېشى كۆيۈپ ئۈزۈلۈپ چۈشكۈچە كوچا ئايلاندۇق . شۇنداق قىلىپ ، بىز چوماقنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇپ ، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالدۇق...

قىش كۈنلىرى مەكتەپكە قالايدىغان كۆمۈرنى ئوقۇغۇچىلار ئۆزى ئېلىپ كېلەتتى . بىز ھەر كۈنى ئەتىگەندە جىلتا ئاسقان ، قولتۇقلىمىزغا بىر پارچە كۆمۈر قىستۇرۇلغان ھالدا مەكتەپكە كېلەتتۇق ۋە ئىشىكنىڭ سول تەرىپىدىكى بۇلۇڭغا كۆمۈرنى تاشلاپ ، يۇقىرى تەرەپتىكى پاخال ئۈستىگە بېرىپ ئولتۇراتتۇق . قولىمىزنىڭ قارىسىنى چاپان ياكى كۆڭلەك پېشىگە سۈركىۋېتىپ ، كىتابلىرىمىزنى كېسەككە مىندۇرۇپ قويغان تاختاينىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئاچاتتۇق ـ دە ، باشلىرىمىزنى لىڭشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا كىرىشەتتۇق . بۇ مەكتەپ بىرلا ئېغىز ئۆي ئىدى ، بۇ يەردە

قىرىق ـ ئەللىك بالا ئوقۇيتتى ، لېكىن ئـۇلارنىڭ ئـوقۇيدىغان دەرسلىرى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايتتى . موللام نۆۋەت بىلەن چا-قىرغاندا ، بىر ياكى ئىككى بالا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، كىتابلىرىنى ئېچىپ دەرس ئالاتتى . بۇ بىر ئېغىز ئۆيىنىڭ بىر چېتىدە ئوتۇن ، كۆمۈر ، يەنە بىر چېتىدە ئەسكى جوزا ، بەندىڭ ، سۇپۇرگە ، گۈر-جەك ، كىتابلار ، موللامنىڭ ئەتراپىدا جازا قوراللىرى — سۇنۇق ۋە باغلاقلىق تاياقلار تۇراتتى . موللام ياز ئايلىرىدا تۆت ـ بەش بالىنى دەريا بويىغا ئەۋەتىپ ياۋا تاللارنىڭ شۇڭلىرىدىن تاياق كەس-تۈرۈپ كېلەتتى . قىشتىن ئېشىپ قالغان قاتتىق ئوتۇن بىلەن كۆمۈرنى تۆت بالا زەمبىل بىلەن موللامنىڭ ئۆيىگە توشۇپ ئاپىرىپ بېرەتتۇق . بۇ خىلىلا جاپالىق ئىش ئىدى . چۈنكى ، بالىلار كىچىك بولغىنى ئۈچۈن زەمبىل سېپىنىڭ تۆت ئۈچىنى تۆت بالا مۈرىسىگە ئېلىپ ماڭاتتى . ئېغىر يۈك ئاستىدا بىچارە بالىلار پۇشۇلداپ ، تەرلەپ كېتەتتى ۋە موللامنىڭ ئۆيىگە بارغۇچە بىرنەچچە جايدا توختاپ دەپ ئېلىۋالاتتى . كۆمۈر جىقراق يىغىلىپ قالغان چاغلاردا سەككىز بالا تۆتتىن نۆۋەتلىشىپ كۆتۈرەتتى . ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ـ ئىككى بالا زەمبىلدىن چۈشۈپ قالغان كۆمۈرلەرنى تېرىپ ماڭاتتى . قۇشناچىم كىر يۇغان ياكى نان ياققان چاغلاردا موللام ئىككى بالىنى ئۆيىگە ياردەملىشىشكە ئەۋەتەتتى . ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە سۇ توشۇپ ، ئوتۇن يېرىپ بېرەتتى ۋە باشقا ئىشلارغىمۇ قارىشاتتى . دېمەك ، بالىلارنىڭ نۆۋەتلىشىپ موللامنىڭ ئۆي خىز-مىتىنى قىلىدىغان ۋەزىپىسى بار ئىدى .

موللام مائاشىنى ئوقۇغۇچىلار ئېلىپ كەلگەن ئوقۇش بەدىلـ-دىن ئۈندۈرۈۋالاتتى . بۇنىڭ نامى «پەيشەنبىلىك» دەپ ئاتىلاتتى . «پەيشەنبىلىك» — ئوقۇغۇچىلار دەرسىنىڭ تۇرىگە قاراپ ھەر پەي-شەنبە كۈنى موللامغا ئاتاپ ئېلىپ كېلىدىغان مەلۇم پۇلغا قارىتىلـ-غان . ئوقۇغۇچىلار دەسلىپىدە بىر مىسقال تۆلەيتتى . شۇ ۋاقىتـ-نىڭ ھېسابىدا بىر مىسقال يىگىرمە تىيىن ، بەش مىسقال بىر سوم

(تەڭگە)[1] ئىدى . بىز بۇ پۇلنى يارماق ھېسابىدا بېرەتتۇق . مەن تېخى يېشىمغا توشمىغان چاغلاردا ئۇچ يارماقنىڭ قىممىتى بىر تىيىن ئىدى . كېيىن ئىككى يارماق بىر تىيىن بولدى ؛ يارماق ئازلىغانسېرى بىر يارماق بىر تىيىن بولۇپ قالدى .

مەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئېلىپ كېلىدىغان چاغلاردا ئىككى يارماق بىر تىيىن بولغاچقا ، بىر مىسقال (يىگىرمە تىيىن) ئۇچۇن قىرىق يارماق ئەكېلىشىم كېرەك ئىدى . يارماقنى بىردىن-بىر ساناپ ئېلىش قىيىن بولغىنى ئۈچۈن شۇ چاغدا يارماق سانىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاب بولىدىغان . بۇ «چەن پەنزى» دەپ ئاتىلاتتى . ئۇ يۇزى بىرقانچە يېرىم نوكەش قىلىپ ئويۇلغان بىر پارچە تاختاي ئىدى ، بۇ تاختاينىڭ يېرىم نوكەش قىرلىرىدا ئېلىپ كېلىنگەن يارماقلارنىڭ قانچە تىيىن ياكى قانچە مىسقال ئىكەنلىكىنى بەلگىلەيدىغان سىزىقلىرى بار ئىدى . ھەر پەيشەنبە كۈنى موللام ئاشۇ تاختىسىنى ئالدىغا قويۇپ ئولتۇراتتى . بىز تۆلەشكە تېگىشلىك يارماقلىرىمىزنى شۇ تاختىنىڭ نوكىشىگە سېلىپ سىزىققا توغرىلىغاندىن كېيىن ، موللام ئېلىپ ساندۇقىغا سالاتتى .

ئابدۇك بىر كۈنى موللامنى ئالداش ئۇچۇن مۇنداق بىر چارىنى ئۆگەتتى : يارماقلارنىڭ نېپىز ، سېرىقراق بىر خىلى بولىدىغان ، ئۇنى جىكچەن دەپ ئاتايتتۇق . ئۇ ئادەتتىكى يارماقلارغا قارىغاندا ئەتىۋار ۋە قىممەت ئىدى . يەنە بىر خىلى ئۇچ ـ تۆت يارماقتەك قېلىنلىقتا ئىدى ، ئۇنى قۇلۇله ياكى تومپۇر دەيتتۇق . دادام بەرگەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئىچىدىن ئاشۇنداق جىكچەن يارماقلارنى ئىلغۇزلىپ ، ئۇنى تومپۇرلارغا تېگىشەتتۇق (سودىگەرلەر بىر جىكچەنگە ئۇچ ـ تۆت تومپۇر بېرەتتى) . ئاندىن ئۇلارنى ئېلىپ بېرىپ موللامنىڭ ئالدىدىكى يارماق ئۆلچىگۈچكە سالاتتۇق . موللام سىزىققا تىوغىرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇلارنى گەپ ـ سۆز قىلمايلا غەلۋىرىگە كولدۇرلىتىپ تاشلايتتى . دېمەك ، ھەر پەيشەنبىلىكتىن بەش ـ ئالته تىيىننى قايتۇالاتتۇق ، بۇنىڭغا

① ئوتتۇرىسى چاسا تۆشۈك ، تۆت تەرىپىدە مانجۇچە ياكى خەنزۇچە خەت بار يۇمىلاق تۇچ پۇل .

لەگلەك تانسى ياكى تاڭگا ئالاتتۇق .

موللامنىڭ بالىلاردىن ئالىدىغان يەنە بىر خىل كىرىمى بار ئىدى . ئۇ بولسىمۇ بىرەر بالا بىر كىتابنى تاماملاپ باشقا كىتابنى باشلىغان كۈنى پۇل ، كىيىملىك ۋە تاماق ئەكىلىپ ، ئۇنىڭدىن دۇئا ئالاتتى . موللام پۇل ۋە رەختلەرنى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ ، قۇيماق بىلەن توقاچلارنى ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىپ بېرەتتى ھەم شۇ كۈنى ئوقۇغۇچىلارنى بىر كۈن قويۇۋېتەتتى . مەنمۇ سوپى ئاللايارنى تاماملاپ نەۋائىغا چىققان كۈنۈمدە موللامغا خېلى بىرنەرسە ئېلىپ كەلگەنلىكىم ئۈچۈن ، موللام ئوقۇغۇچىلارنى بىر كۈن ئازاد قىلدى . موللام يەنە نەزىر - چىراغ ، توي - تۆكۈنلەرگە چاقىرىلىپ كونۇبرت ئالاتتى . مۇنداق كۈنلەردىمۇ موللام بىزنى ئازاد قىلاتتى . كونۇبرت كەلمىگەن كۈنلىرى بولسا بىزنى چۈشكىچە ياكى كەچكىچە قويۇپ بەرمەي ، قورساقلىرىمىز ئېچىپ بىئارام بولاتتۇق . مۇنداق ئەھۋال تولاراق تەكرارلانسا قورقۇمسىز ئادەمدۇك : «موللامنىڭ ئۆيىدە ئۆچكە ، بىزنى قويمايدۇ چۈشكە» دەپ گەندەك گەپلەرنى ھەممە بالىلارغا تەڭ ئۆگىتىپ ، تەڭ ۋارقىرىتىپ ئېيتقۇزاتتى . موللام پۈتۈن بالىلارنىڭ ئۆزىگە تەگكۈزۈۋاتقان بۇ ھەجۈي گەپلىرىدىن چۆچۈپ ، دەررۇ ئوقۇغۇچىلارنى چۈشلۈككە قويۇپ بېرەتتى .

بىز بارات كېچىسى موللامنىڭ پالاق ۋە چوماقلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ، ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدىنمۇ يوغان تاياقلارنى تەييارلىتىپ ئېسىپ قويغانىدى . موللام ئابدۇكنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنى كۆزىدىن يوقىتىشنى ئويلاپ يۈرگەن بولسا كېرەك . بىر كۈنى تاختۇبشىدىكى بىر قۇرئان يوقىلىپ كەتتى . چېقىمچى بالىلاردىن بىرى «قۇرئاننى ئابدۇك ئوغرىلاپ ساتتى» دەپ چېقىشتۇرۇپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن موللام ئۇنى ئىككى خىل جازاغا تارتتى : دەسلىپىدە ئۇنى ھاپاش قىلدۇرۇپ ، كۆڭلىكىنى قايرىپ ، يالىڭاچ دۇمبىسىگە بەش تال كۆك تاياق سۇنۇپ كەتكۈچە ئۇردى . ئۇنىڭ دۇمبىسى قىر - قىر تىلىنىپ تىرقىراپ قان

چىقىپ كەتتى . ئاندىن كېيىن پالاققا تارتىپ ئۇرۇپ تاپانلىرىنى يېرىۋەتتى . ئۇنىڭ يېرىلغان يەرلىرىگە تۇز سۇركەتتى ... كەچقۇرۇن نىمجان بولۇپ قالغان ئاغىنىمىز ئابدۇكىنى تۆت بالا ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇك بىرنەچچە كۈن يېتىپ ساقايغاندىمۇ ، بۇ مەكتەپكە كەلمەي قويدى . كېيىن موللام : «ئابدۇكنى مەكتەپتىن قاچتى ، تۇتۇپ كېلىڭلار» دەپ قاۋۇل تۆت بالىنى ئەۋەتكەنىدى ، ئۇلارنى ئابدۇك تاش ئېتىپ قوغلىۋېتىپتۇ . كېيىنكى كۈنلەردىمۇ ئۇ سېپىلغا چىقىپ پوقاق موللامنىڭ مەكتەپىنىڭ پەنجىرىسىگە ئىككى - ئۈچ قېتىم تاش ئاتتى . لېكىن ، ئۇ موللامغا تۇتۇق بەرمەي يۈردى . موللام بولسا ئۇنى قولغا چۈشۈرەلمەي يۈرگىنىگە تىت - تىت بولۇپ ، بىزگە : «سەنلەرنىڭمۇ ئىچىڭدە يادا تاش بار» دەپ ئالىيىپ قويىاتتى .

ئابدۇكنىڭ ئارقىسىغا كىرىدۇ ، دەپ موللام ماڭىمۇ سوغۇق نەزەردە قاراشقا باشلىدى . كېيىن مەن بۇ موللامنىڭ قولىدا ئابدۇكنىڭ كۆرگەن كۈنىنى كۆرمەي دەپ قورقۇپ ، بۇ مەكتەپتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم .

موللامنىڭ زالىملىقىنى دادامغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بەرگەندىم ، دادامۇ ماقۇل بولدى . شۇنداق قىلىپ ، سەپرا پوقاق موللام مەكتىپىدىن ئەبەدىي قۇتۇلدۇم .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن دادام مېنى دولان دەرۋازا يېنىدىكى پاكار موللامنىڭ مەكتىپىگە ئاپىرىپ بەردى . بۇ موللامۇ مېنى ئوقۇتۇشتىن كۆرە ، كۆپرەك ئۆي خىزمىتىگە سالدى . ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى بىر بارائ ئۈزۈمگە ئەپكەشتە سۇ توشۇپ قۇيىاتتىم . قۇشناچمىنىڭ يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولاتتىم ، كالىسىغا ھەلەپ ئېتىپ بېرىپ بولۇپ ، كوچىلاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم... بۇ موللامنىڭ بىلىمىنىڭ تايىنى يوق ئىكەن . مەن ئۆي ئىشلىرىدىن بوشاپ مەكتەپكە كەلگەندە موللامدىن :

— موللام ، مەن نەۋائى ئوقۇپ يۈرەتتىم ، كىتابىمنى ئوغرىلىتىپ قويدۇم ، ئەمدى نېمە كىتاب ئوقۇيمەن ؟ — دەپ سورىدىم .

موللام بىرئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن :
— ئەمسە چاھار كىتاب تېپىپ كەلسەڭمۇ بولىدۇ ، — دېدى . مەن ئىزدەپ يۈرۈپ ، چاھار كىتابنى تېپىپ كېلىپ موللامدىن دەرس ئالدىم . مەن كىتابنى ئېچىپ موللامنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغىنىمدا ، ئۇ كىتابنىڭ باش تەرىپىدىن ماۋۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى ئىشارەت بارمىقى بىلەن ماڭا كۆرسىتىپ ئوقۇدى :

ابتدا میکنم بنامی خدا ،
کز دو حرف فریدارخدما .

مەن نەۋائىنى ئوقۇپ يۈرۈش داۋامىدا پارسچە سۆزلەرگە تىلىم كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ، ئۇنى موللامدىن تۈزۈكرەك ئوقۇدۇم ، كېيىن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرسام ھېچ گەپ چىقمىدى .
موللامدىن مەن :
— مەنسى نېمىكىن ؟ — دەپ سورىدىم .
— ھازىرچە مەنسىنى قوشۇپ ئوقۇشنىڭ ھاجىتى يوق . ھەر كۈنى مەن ئوقۇپ بەرگەن بويىچە ئىككى مىسرادىن يادلاۋەرسەڭ بولىدۇ ، — دېدى موللام .
— تەقسىر ، بۇ سۆزلەر پارسچە تۇرسا ، قۇرۇق يادلاپ ئۇنى چۈشەنمىسەم بولامدۇ ؟
— يادلاۋەرسەڭ قۇلىقىڭغا سىڭگەنسېرى ئاخىر چۈشىنىپ قالىسەن ، ماڭ ، بار ، ئاۋۇال ياد ئوقۇشنى ئۆگەن .
مەن ئۆيگە كېلىپ ئاكام تۇردىغا چاھار كىتاب ئوقۇغانلىقىمنى ، ئەمما ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىگەنلىكىمنى ، مەن تۇرماق موللامنىڭمۇ مەنىسىنى تۈزۈكرەك ئېيتىپ بېرەلمىگەنلىكىنى ، ئۇنىڭ «يادلىۋالساڭلارلا بولدى» دېگەنلىرىنى دەپ بەردىم .
— بەللى ، مەنىسىنى ئۇقماي تۇتىدەك سايرىغانىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ — دېدى ئاكام قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — ئۇنداق بولسا پاكار موللامنىڭ ئۆزىمۇ ئىچى كاۋاك دۇمباق ئوخشايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن

ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش شاگىرتلىرىدىنمۇ قۇرۇق ئاۋاز چىقىرىپ يادلاپ بېرىشىنىلا خالايدىكەن ـ ده . ئەكەل كىتابىڭنى ، مەن يادلىغىنىڭ-نىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەي .

مەن ئوقۇپ يۇرگەن كىتابىمنى ئۇنىڭ قولىغا بەردىم . ئۇ كىتابنى ئېچىپ :

— قېنى ، قايسى مىسرالارنى يادلىدىڭ ؟ — دەپ سورىدى . مەن دەسلەپتە يادلىۋالغان يۇقىرىقى ئىككى مىسرا شېئىرنى كۆرسىتىپ ئوقۇدۇم .

ئاكام ھېچقانداق دۇدۇقلىمايلا :

— باشلايمەن بۇ كىتابنى خۇدانىڭ ئىسمى بىلەن ، چۈنكى خۇدا ئىككى ھەرپ بىلەن يەر ، ئاسماننى ياراتتى ، دېگەن بولىدۇ . سەن ئەمدى بۇنى قويۇپ ، ماۋۇ كىتابنى ئوقۇغىن ، — دېدى ۋە تاختىۋېـ-شىدىن «خـوجا ھـاپىز» دېگـەن باشقا بىر كىتابنى ئېلىپ بەرـ-دى ، — بۇ كىتابنى مەن خېلى بۇرۇن ئوقۇغان . بۇنىڭدا ئاجايىپ چوڭقۇر مەنىلىك گۈزەل شېئىرلار بار . سەن يادلىغانلارنىڭ مەنـ-سىنى بىلىۋېلىشىڭغا مەن ياردەم بېرىپ تۇراي ، قورقماي ئوقۇ !

ئاكام تۇردى قادىر مەدرىسىدە نادىرخان دامۇللام دېگەن مەشـ-ھۇر ئالىمدىن دەرس ئالاتتى ، شۇڭا ئۇ ئەرەبچە ، پارسچىغا خېلى ئۇستا ئىدى ، ھەتتا قۇرئانغا مەنە ئېيتاتتى . بىرەر كىتاب قولىغا چىقىپ قالسا ، ئۇ كىتابنى دەرھال ئېچىپ ، قۇرلىرىغا قىزغىن ھەۋەس بىلەن كۆز يۈگۈرتۈپ چىقاتتى ۋە مەنىسىنى زوقلىنىپ سۆزلەپ بېرەتتى .

پاكار موللام بىزنى تۇزۇكرەك ئوقۇتماي مالاي ئورنىدا ئۆي ئىشلىرىغا سالغىنى سالغاندى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوقۇتقان شېئىرـ-لىرىنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى . ئۇنىڭمۇ پوقاق موللامـ-نىڭ جازا چارىلىرىدىن باشقا ئالاھىدە بىر جازالاش ئۇسۇلى بار ئىدى . ئۇ بولسا مۇنداق : سامان تىقىدىغان كۆشۈكنىڭ بىر چېتـ-ىدىن باغلانغان ئارغامچىنىڭ ئىككىنچى ئۇچىنى تورۇستىكى لىمـ-ىدىن ئۆتكۈزۈپ ، خاپا قىلغان بالىنى كۆشۈككە سېلىپ تورۇسقا

تارتىپ قويااتتى . بىچاره ئوقۇغۇچىنىڭ پۈت - قولى بىر يەرگە يىغىلغان هالدا شۇمشيىپ كەچكىچە ئىسقىلىق تۇراتتى . مەن بۇ غەلىتە جازادىنمۇ خېلى چۆچۈپ يۈردۈم .

پاكار موللام پوقاق موللامدىنمۇ تېرىككەك ، ئالدىراڭغۇ ئىدى . «ئىگىزنىڭ ئاچچىقى كەلسە ، پاكارنىڭ جېنى چىقىپتۇ» دېگەندەك ، ئۇ ئاچچىقى كەلسە ، ئورنىدا تۇرالماي سەكرەپ كېتەتتى ، تېخى هالىغا باقماي باشقا مەكتەپ موللىرى بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىپ ، ئوقۇغۇچىلىرىنى باشقا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇرۇشقا سالاتتى ۋە مەكتەپلىرىگە تاش ئاتقۇزاتتى . بەزى مەكتەپلەرنىڭ بالىلىرى كۆپىيىپ ئاۋۇشقا باشلىسا ، ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قاۋۇل ۋە بەستلىكلىرىنى توپلاپ پەيتنى تاللاپ ئۇلارنى ئۇرۇشقا كۈشكۈرتەتتى . سوقۇشتا كۈچلۈكرەك چىققان بالىلارنى پاكار موللام «هۇششەرە» ، «ئەزىمەت» دەپ تەقدىرلەيتتى . مەن بىر كۈنى شۇنداق ئۇرۇشلاردىن بىرىگە قاتنىشىپ يۈز - كۆزۈمنى مورلىتىپ ، بۇرنۇم قان ئۆيگە قايتتىم .

مەن سۇمۇ ، پاتقاقمۇ ، كارىم بولماي كېچىپ ، ئۆتۈكۈمنىڭ تۇمشۇقىدىن پايتىمامنىڭ چىقىپ قېلىشى ، تۇمىقمنىڭ كۆرپىسى سۆكۈلۈپ ساڭگىلاپ قالغىنىغا قارىماي ئۇستۈبشىم توپا - چاڭ يۇرەتتىم . شۇنىڭغا قاراپ ئائىلىمىزدە بەزىدە مېنى «زۇنۇن ئاشىق» دەپ ئاتايتتى . بۇگۈنكى ئۇرۇشتا شۇنداق قىيابىتىم ئۇستىگە يۈز - كۆزۈمنى قانغا بوياپ كەلدىم . مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمنى كۆرۈپ ئاكام تۇردى :

— هەي ، هەي ، مانا بۇگۈن جىڭ «زۇنۇن ئاشىق» بولۇپ كەپسەن ، مەجنۇن ، — دېدى ۋە باشقا گەپ سورىمايلا ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى ئېلىپ كەلدى ، — يۈز - كۆزۈڭنى چاپسان يۇغىن ، هېلى دادام كېلىپ مۇشۇ ئەپتىڭنى كۆرۈپ قالسا ، دۇنياغا كەلگىنىڭگە تويدۇرىدۇ .

مەن يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئاكام مەندىن نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى سورىدى . مەن مەكتەپنىڭ ئەھۋالىنى ، موللامنىڭ

بىزنى باشقا مەكتەپ بالىلىرىنى ئۇرۇشقا كۈشكۈرتكەنلىكىنى سۆز-لەپ بەردىم .

— توۋا ، مـاۋۇ جاھالەتنى كۆرۈك ، — ياقىسىنى تـۇتتى ئاكام ، — مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى ، «ھودۇكۇش - كۇش» بىلەن «ھۇششەرە» ئادەمنىڭ ئۆمرىنى قىسقارتىدۇ . بۇ پاكار موللام مۇشۇنداق كۆڭلى قارىلىقى بىلەن قانداق قىلىپ ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم بېرەلەيدۇ . ئەرەبلەردە «ئەددارازون ئەخمەقون ، قەسىرەتون پىتنەتون»[1] دېگەن تەمسىل بار . بۇ پاكار موللاڭ بىر پىتنىخور ئادەم ئىكەن . ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق نادانلىق ۋە جاھالەت ئۇرۇقىنى چاچىدىغان بىلىمسىز كىشىدە ئوقۇمىساڭمۇ بولىدۇ . ئەمدى بۇ مـەكتەپكە بـارمايلا قـوي ، مەن سېنى ئۆزۈم ئۆيدە ئوقۇتۇپ قوياي ، — دېدى . شۇنىڭ بىلەن پاكار موللام مەكتىپىگە بارماس بولدۇم . مەنلا ئەمەس ، باشقا نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارمۇ بارماس بولۇپ قالدى . بارا - بارا ئوقۇغۇچىلار ئازىيىپ ، پاكار موللام مەكتىپى يېپىلىپ قالدى .

① ئېگىز ئەخمەق ، پاكار پىتنىخور دېگەن مەنىدە — ت .

دار ئويۇنى

غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى كەڭ بىر دۆڭلۇك جايدا غۇلجا ھاكىم ـ بەگلىرىنىڭ ئەجدادلىرىغا قاراشلىق قەبرىستانلىق بار . ئۇنىڭ ئىچىدە چوڭ بىر گۈمبەز بولىدىغان . مانا شۇ گۈمبەز ـ نىڭ ئەتراپى «ئالتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ . ئالتۇنلۇقنىڭ غەربىدىكى پەسلىكتە چوڭ بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ . بۇ سۇ ئۆتكەن جايلار ساي بويى دېيىلىدۇ . ساي بويىدا تاللىقلار ، ئېگىز ئۆسكەن سۆگەتلىك بوستانلار بار . باھار ۋە يازدا كىشىلەر بۇ يەرگە توپ ـ توپ كېلىپ ئويناپ كېتەتتى . ئالتۇنلۇقنىڭ ئالدىدا تۈز كەتكەن قۇم ـ شېغىللىق بىر مەيدان بولۇپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بۇلاقلار ۋە يېپىشىل چىملىق مەنزىرىلەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى .

بىر يىلى باھاردا ئالتۇنلۇق ئالدىدىكى سايدا دار ئويۇنى بولىدى . شەھەر خەلقى قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك ئالتۇنلۇق تەرەپكە قاراپ كېتىپ باراتتى . مەنمۇ دادام بىلەن دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە باردىم . ساي بويىدىكى كەڭ مەيدان ، ئېرىق ـ ئۆستەڭ ، سازلىق ، چىمەنزار ۋە ئېگىزلىكتىكى گۈمبەز ئەتراپى مىڭلىغان ئادەملەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ . ئۆستەڭ بويلىرىدا بورىلار بىلەن توسۇپ ياسالغان ۋاقىتلىق قاتار ـ قاتار ئاشخانىلار ، چايخانىلار ، ناۋايخانىلارنىڭ ؛ سازلىق ۋە چىملىقلاردىكى ئۇستى يېپىلغان ياكى دەرەخ سايىلىرىنى دالدا قىلغان سامسا ، كاۋاپ ، ئاشلەمپۇڭ ، دوغاپ ، پىۋا ، كۇۋاس ساتقۇچىلارنىڭ ھېسابىنى ئېلىش قىيىن ئىدى . ئۇلار بەس ـ بەس بىلەن خېرىدار قىچقىرىپ توۋلايتتى . تونۇر بېشىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان گۆشگىردىچى ئۇستام بولسا ئاق يەكتىكىدىن يۇڭلۇق مەيدىسىنى چىقىرىپ ، ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى قۇلىقىغا قويۇپ :

«ياغ يەيسەن ، شېكەر يەيسەن ، بىرنى يېسەڭ ، ئۇھ دەيسەن ، ئىكـ
كىنى يېسەڭ ، سۇ دەيسەن » دەپ قاپىيىلىك سۆزلەر بىلەن ۋارقـ
رايىتتى . چايخانىلاردا تـۇرلـۇك سـازلار چـېـلـىنىپ ، مۇقام ۋە
نەغمە ـ ناۋالار بولۇپ تۇراتتى . ئەھلى كاسىپلار خېرىدارلارنى
جەلپ قىلىش ئۈچۈن ، ئۈستا سازەندىلەرگە پۇلنى ئايىماي بېرىپ ،
بىر ـ بىرلىرىدىن ئـۆستـۈنـلـۈك تالىشاتتى . قايسى ئورۇنىڭ
نەغمە ـ ناۋاسى قىزىپ كەتسە ، خېرىدارلار شۇ يەرگە كۆپرەك
توپلىناتتى . بۇ يەردە يەنە قوشقار سوقۇشتۇرۇش ، ئىت تالاشتۇـ
رۇش ئويۇنلىرى بولۇپ تۇراتتى ياكى خوراز ، كەكلىك ۋە بۆدۈنـ
لەرنى سوقۇشتۇراتتى . ئىگىلىرى يېڭىلىپ قاچقان ھايۋان ياكى
قۇشلىرىنى يەڭگۈچى تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى . تاماشىچىلار بۇ
تەرەپ ياكى ئۇ تەرەپ بولۇپ تىكىشەتتى . كىمنىڭ ھايۋىنى ياكى
قۇشى غالىب بولسا شۇ تەرەپنى ياقلىغۇچى تىككەن پۇلنى مەغلۇپ
بولغۇچى تەرەپتىن نەق ساناپ ئالاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق
ئورۇنلارغا ئادەملەر كۆپرەك يىغىلاتتى . يەنە ئۇچ ـ تۆت يەردە
مەددىاھلار تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ ئادەملەرنى
توپلىۋالغانىدى . مەن باشقا تاماشىغا قارىغاندا رىۋايەت ئاڭلاشقا
قىزىققانلىقىم ئۈچۈن ، قورسىقىمنىڭ ئاچقىنىنمۇ سەزمەي ، مەد-
داھنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالاتتىم . بىر قېتىم مېنى دادام يېتىۋرۇپ
قويۇپ ئىزدەپ بىرمۇنچە ئاۋارە بولۇپ ، ئاخىر مەددىاھنىڭ ئالدىدىن
تاپتى ـ دە ، بىلىكىمدىن تۇتۇپ خەلق ئارىسىدىن سۆرەپ چىقتى
ۋە ئاچچىقى بىلەن ياڭىقىمغا بىر كاچات سېلىۋىدى ، كۆزۈمدىن
ئوت چاقناپ كەتتى . ئاچ قورساققا سامسا يېيىش ئورنىغا قاراپ
تۇرۇپ بىر شاپىلاق يەۋالدىم . ھەر ھالدا شاپىلاقنىمۇ بىكار يېمـ
گەن ئىكەنمەن . مېنىڭ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ قورسىقىمـ
نىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى چىرايىمدىن سەزگەن دادام سامسا ئېـ
لىپ بېرىپ ، قورسىقىمنى تويغۇزۇپ قويدى .

بىردىنلا دار باغلانغان تەرەپتىن سۇناي بىلەن دۇمباق ئاۋازى
ياڭرىدى . مىڭلىغان ئادەملەر دار ئەتراپىغا يىغىلىپ ، ناھايىتى

چوڭ دائىرە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ، بويى ئېگىز ، قامەتلىك ، رەڭگى سارغۇچ كەلگەن ھاشىم ھاجى دارۇاز كۆپچىلىككە قاراپ :

— جامائەت ، دارغا چىقىشتىن بۇرۇن موللاق ئويۇنى ئۆتكۈزىمىز ، — دېدى . توختاپ قالغان دۇمباق ـ سۇناي يەنە چېلىنىپ ، موللاق ئېتىش باشلاندى . ھاشىم ھاجىنىڭ شاگىرتلىرىدىن دار ئويۇنىغا ئەڭ ئۇستىسى توختى ئاخۇن دېگەن ئون بەش ـ ئون ئالتە ياشلاردىكى غۇنچە بوي ، ئاق يۇزلۈك ، چىرايلىق بالا ئىدى . يەردە موللاق ئېتىشنىڭ ئەڭ ئۇستىسى قارىمۇتۇق ، توغرىلىق كەلگەن يېگىت ئىدى . موللاقنىڭ ئەڭ قالتىسلىرىنى ئەنە شۇ يېگىت ئويناپ كۆرسەتتى . ئۇ ھەر تۈرلۈك موللاق ئېتىش ، بەلدىڭدىن يەرگىچە ئېگىلىپ ، يەردىكى چىنىلەرنى ئاغزىدا چىشلەپ ئېلىپ ، قوللىرىدا كۆتۈرۈپ يەنە موللاق ئېتىپ چۈشەتتى . ئۇ موللاق ئاتقاندا ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئىككى ـ ئۈچ پىرقىرىۋېتەتتى ياكى ھېچ يەرنى تۇتماستىنلا بەش ـ ئالتە قېتىم موللاق ئېتىۋېتىپ توختايتى . موللاق ئويۇنى جەريانىدا ئادەملەر تولۇق يىغىلىپ بولدى . مانا ئەمدى دار ئويۇنى باشلاندى .

قىزىل دۇخاۋىدىن ئىچچام شىم ـ تۇجۇركا كىيگەن ، بېشىغا سىرىق سەللە ئورىغان يالاڭ ئاياغ توختى ئاخۇن قولىدا ئۇزۇن تەڭشەك ياغىچىنى تۇتۇپ مېڭىپ ، دارنىڭ چوڭ قوزۇقى ئالدىدا قىبلىگە قاراپ تۇردى .

ئۇستاز ھاشىم ھاجى قىبلىگە قاراپ مۇناجات ئوقۇپ دۇئا بەرگەندىن كېيىن ، قىپقىزىل رەڭلىك كىيىمدىكى ئوماق يېگىت توختى ئاخۇن دار ئارغامچىسىغا دەسسەپ ، يۇقىرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى . تۆۋەنده بولسا ، داقا ـ دۇمباق ، سۇناي ياڭرىدى . مىڭلىغان كىشىنىڭ كۆزلىرى توختى ئاخۇنغا تىكىلىپ قالدى . دارۇاز سۇنايىنىڭ پەدىسىگە كەلتۈرۈپ يۆتكىگەن پۇتىنى ئويىنىتىپ يۇقىرى ئۆرلەيتتى . دارنىڭ ئۇچىدىكى راۋاققا قارىسىڭىز ، ئۇ دوپپىڭىز يەرگە چۈشۈپ كەتكۈدەك ئېگىز . دارۇاز بىرىنچى ئاچىماقنىڭ يېنىغا كەلگەنده ئوڭ تاپىنىنى سول پاچىقىغا تىرەپ قويۇپ ، يەك

ئاياغ بولغان هالدا : «ياپىرىم ، شاهى مەردان··· » دەپ ۋارقىراپ ئاچماققا ئۆتۈپ ئولتۇراتتى . بۇ يەردە ئۇ بىر ـ ئىككى مىنۇت دەم ئالغاندىن كېيىن ، يۇقىرىقى — ئىككىنچى ئاچماققا قاراپ ماڭاتتى ، يۇقىرىقى ئاچماق يېنىغا يېقىن كەلگەندە ئۇ بىر قەدەم بېسىپ قويۇپ ، يەنە ئارقىچە مېڭىپ ، تۆۋەنكى ئاچماققا قايتاتتى . يەنە ئالغا تېز ـ تېز مېڭىپ كېتىپ بېرىپ ، ئىككى پۇتىنى ئىككى تەرەپكە كېرىپ بىردىنلا ئارغامچىغا مىنىپ قالاتتى . مانا شۇ چاغدا كىشىلەر چۆچۈپ «ۋاي» دەپ توۋلىشىپ كېتەتتى . ئۇ ئەمدى ئارغامچىغا مىنىپ تۇرۇپ ، ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ ئىككى ياققا تاشلاپ ئويناپدۇ ، كېيىن چازا قۇرۇپ ئولتۇرىدۇ ، يەنە بىرىنچى ئاچماققا كېلىپ ئىككى كۆزىنى چىڭ تېڭىپ ماڭىدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئارقىچە مېڭىپ قايتىدۇ ، ئەمدى ئىككى تاپىنىغا ئىككى تەخسە باغلاپ كۆزى تېڭىلغان هالدا يەنە يۇقىرى ئۆرلەيدۇ . يەردە بولسا كىشىلەر خەۋپسىرەپ جىمجىت كۆز تىكىپ تۇرۇشىدۇ .

ئەنە شۇنداق بىرقانچە خىل ئويۇنلارنى كۆرسەتكەندىن كېيىن ، ئۇ يۇقىرى ئۆرلەپ مېڭىپ ، تاختا راۋاققا بىر ـ ئىككى چامدام قالغاندا ، بېشىنى ئارغامچىغا قويۇپ ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈپ : «ياپىرىم ! » دەپ ۋارقىرايدۇ . تۆۋەنده هاشىم هاجى : «جانلان كىشىنى شەمسى بوستان ئەتكەن ، بىر ئەلەمنى گۈلىستان ئەتكەن ، ياپىرىم ، شاهى مەردان» دەپ سول قولىنى مەيدىسىگە قويىدۇ ، ئوڭ قولى بىلەن سول قولىنىڭ ئۈستىگە پاقىلداتىپ ئۇرۇپ تۇرۇپ : «هەزرىتى ئەلى شاهى مەردانىنىڭ هەققى ـ هۆر-مىتى يولىدا ئاتىغىنىڭلارنى بەرگەيسىلەر ! » دەپ ۋارقىراپ دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ . ئىككى كىشى داستىخانىنىڭ ئىككى چېتىدىن تۇ-تۇپ ئېچىپ ، دائىرە ئايلىنىپ توپ ئالدىدىن ئۆتىدۇ . كىشىلەر بولسا يېنىدىكى پۇللىرىنى داستىخانغا تاشلايدۇ . بەزىبىرلىرى تە-سىرلىنىپ ئۈستىدىكى چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ بېرىدۇ . شۇنـ-داق قىلىپ ، ناهايىتى نۇرغۇن پۇل ـ نەرسىلەر توپلىنىدۇ . دارۋاز يېگىت ئۈستى يېپىلغان پەشتاق ئىچىگە كىرىپ ئىككى رەكەت نامـاز

ئوقۇيدۇ . داردىن چۈشۈش ۋاقتىدا ئۇ ئۆزى مېڭىپ چىققان ئارغامـ
چا بىلەن يېنىپ چۈشمەي ، پەشتاقتىدىن تۆۋەنگە ساڭگىلىتىپ
قويۇلغان ئارغامچىدىن سىيرىلىپ چۈشىدۇ . شۇ چاغدا ئۇنى نەچچە
مىڭلىغان ئادەم ئورىۋېلىپ قول تەگكۈزۈپ تاۋاپ قىلىشىدۇ . ئادەم
ئۈستىگە ئادەم يامىشىپ قوللىرىدىكى نانلارنى توختى ئاخۇنغا سۇنـ
دۇ . ئۇ بولسا سۇنۇلغان نانىدىن بىر چىشلەيدۇ . چىشلەنگەن نان
ئىگىسى ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلاپ ، نانىنى قوينىغا تىقىپ سەكرەپ
كېتىدۇ . بۇ چىشلەنگەن نانىنىڭ ئىگىسى نېمىشقا شۇنچە خۇش
بولۇپ كېتىدۇ ؟ سەۋەبى — ئۇنىڭ خوتۇنى تۇغماس بولسا ، ئەمدى
دارۋاز چىشلىگەن بۇ نانىنى يەپ تۇغارمىش…

ئويۇندىن كېيىن توختى ئاخۇننى كۆچىلىك قولدىن قولغا
ئېلىپ كۆتۈرۈشتى ، بەزىلەر ئۇنى ئۆز ئاتلىرىغا مىندۈرۈپ ، بەزـ
لەر ھارۋىغا سېلىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويماقچى بولۇشتى . ھاشىم
ھاجىم بولسا ، ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى مۇراجىئەت قىلاتتى .
مۇشۇنداق غۇلغۇلا بولۇپ تۇرغاندا ، ئىككى چېرىك توپقا مىلتىق
تەڭلەپ توختى ئاخۇنۇمنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنى ئېلىپ كەتمەكچى
بولدى . بۇ قانداق ئىش ؟

ئىلى ۋىلايىتىنىڭ شۇ چاغدىكى دوتىيىنىڭ ئالىقانات بىر ئوغـ
لى بولۇپ ، ئەشەددىي ئەركە ئىدى ، نېمىنى خالىسا شۇنى قىلاتتى .
ئۇ شۇ يەردىكى ياش بالىلارنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ ، ئاجايىپ فور ـ
مىدا كىيگۈزۈپ بىر ئەترەت تەشكىل قىلىۋالغان . ئۇ بۇ ئەترەتنى
ئەگەشتۈرۈپ يۇرۇپ شەھەردە ئالىتوپىلاڭ كۆتۈرەتتى . شۇنىڭ
ئۈچۈن خەلق ئۇنى «سارىڭ شويى» دەپ ئاتايتتى . ھازىر بۇ يەرگە
كەلگەن ھېلىقى ئىككى چېرىك ئاشۇ شويىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى .
سارىڭ شويى دار ئويۇنىنى كۆرگەندىن كېيىن ، توختى ئاخۇنغا
ھەيران قېلىپ ئۇنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن بۇ ئەسكەرلەرنى ئەۋەتـ
كەنىكەن . خەلق توختى ئاخۇننى ئۇلارغا تۇنۇزماي ۋارقىراشقا
باشلىدى ، ھاشىم ھاجىم بولسا :

— ھەي خالايىق ، جىم بولۇڭلار ، بىز بۇلاردىن گەپ سوراپ

باقايلى ، — دەپ خەلقنى تىنچلاندۇردى . ھېلىقى ئەسكەرلەردىن بىرى :

— شويى جانابلىرى بۇ بالىنى بىر كۆرسەم ، بېرىدىغان مۇكاپاتىم بار ، دەپ بىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن ، — دېدى . ھاشىم ھاجى بالىنى شويىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارمىساق ، ئويۇنىمىزنى توختىتىپ قويمىسۇن ، دەپ ئەنسىرەپ ، دەرھال توختى ئاخۇننى ساراڭ شويىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ماڭدى . مەنمۇ كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدا سەكىرەپ يۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ باردىم . شويى ساماۋارخانىدا ئىكەن . ئۇ توختى ئاخۇننىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىنى تۈتۈپ كۆردى . كېيىن يىگىنە ئالدۇرۇپ ، ئۇنى توختاخۇننىڭ ئوتتۇرانچى بارمىقىغا تەقتى ، دارۋاز بالا «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىشى بىلەنلا قولىدىن تىرقىراپ قان چىقتى .

— ۋاھ ، بۇنىڭ جېنى بار ئىكەنغۇ ؟ — دېدى ساراڭ شويى كۈلۈپ ، — مەن بۇنى جىنىمىكىن دەپ ئويلاپتىمەن .

— شويى جانابلىرى ، بۇ بىزگە ئوخشاش ھاجى ھەرەمنىڭ ئوغلى ، ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردانىنىڭ شاگىرتى بولىدۇ ، — دېدى دارۋاز ھاشىم ھاجى .

— ئەلى دېگەن كىم ئۇ ؟ — دەپ سورىدى شويى .

ساراڭ شويىنىڭ قىلىۋاتقان بۇ ئەخمىقانە قىلىقلىرىغا ئاچچىقى كېلىپ تۇرغان بىر ئادەم :

— ئەلى شاھى مەردان دېگەن تاغنى زۇلپىقارى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىدىغان باتۇر ، — دېدى غەزەپ بىلەن .

— زۇلپىقار دېگەن نېمە ؟ — دېدى شويى .

— زۇلپىقار دېگەن بىر سىلكىسە قىرىق گەز بولىدىغان ، بىر چاپسا قىرىق دۈشمەننىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان قىلىچ ، — دېدى ئاچچىقى بىلەن ھېلىقى ئادەم .

— ئۇنداق بولسا بۇ ئەۋلىيانىڭ شاگىرتى ئىكەن - دە ! — دېدى ساراڭ شويى توختى ئاخۇننىڭ شۇنداق ئېگىز باغلانغان تىك ئارغامچا ئۇستىدە قورقماي سەكرەپ يۇرۇپ كۆرسەتكەن خەۋپلىك

ئويۇنلىرىغا ئەمدى ئىشىنىپ .

هاشىم هاجى توختى ئاخۇننى قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ساماۋار يېنىدىكى سۇپا ئۈستىگە چىقىپ :

— ئەھلى جامائەت ، بۇگۈنكى ئويۇنىمىز تامام . ئەتە دار ئۈستىدىكى چىغرىق ئويۇنى بولىدۇ ، — دەپ ۋارقىرىدى . خەلق قايتىشقا باشلىدى . مەن توختى ئاخۇنغا تويماي قاراپ تۇراتتىم . دادام كۆچىلىك ئارىسىدىكى مېنى چەتكە ئېلىپ چىقىپ :

— ھە ئاشىق ، بۇگۈنكى ئويۇننى تويغۇچە كۆرۈپ ھارغانسەن ؟ يۈر ، بىزمۇ قايتايلى ، — دېدى ـ دە ، بىلىكىمدىن تۇتۇپ مېڭىپ ، ھارۋا ئىزدەشكە كىرىشتى . ئاخىر مىڭ تەسلىكتە بىر ھارۋا كىرا قىلىپ ئۆيگە قايتتۇق...

ئەتىسى دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە يەنە چىقتۇق . بۇگۈن توختى ئاخۇن دار ئۈستىدە ئىككى ـ ئۈچ خىل ئويۇن كۆرسەتتى ـ دە ، تېزلا پەشتاققا چىقتى . پەشتاقتىن ئۇ تاق بالداقلىق چىغرىققا ئۆتۈپ ، بىر پۇتى بىلەن بالداقنى ئىلىۋېلىپ پىرقىرىدى ، ئاندىن قولى بىلەن بالداقنى تۇتۇپ بېشىنى تۆۋەن ، پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ بىرقانچە قېتىم ئايلاندى . ئۇ بەزىدە بالداقنى بىر قولتۇقىدا قىسىۋېلىپ ، بەزىدە پۇكۇلگەن پاچاقلىرى بىلەن قىسىۋېلىپ ساڭگىلاپ تۇراتتى . ئەنە شۇنداق بىر ـ بىرىدىن قىيىن ئويۇن كۆرسىتىۋاتقاندا يەردىكى ئادەملەر دارۋاز بالىدىن خەۋپسىرەپ ، يۇرەكلىرى ئېغىپ ، ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرۇشاتتى ، بەزىلەر بولسا ئاغزى ئېچىلغان ھالدا قىمىرلىماي ھەيكەلدەك قېتىپ قېلىشاتتى .

ئەمدى توختى ئاخۇن سول تەرەپتىكى ئىككى بالداقلىق چىغرىققا ئۆتتى . بۇنىڭدىكى ئويۇن ئادەملەرنى تېخىمۇ چۆچۈتەرلىك شەكىللەر بىلەن داۋام قىلدى . ئۈستۈنكى بالداقنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇچۇۋاتقان يىگىت بىردىنلا قولىنى قويۇۋەتكەندى ، تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىش خەۋپى ھەممىنى ساراسىمگە سالدى . شۇ چاغدا ئۇ ماھىرلىق بىلەن تۆۋەنكى بالداقنى تۇتۇپ توختاپ قالدى . بۇ نېمىشقىمۇ ئادەمنى چۆچۈتمەسۇن ؟ بىز بۇنىڭدىنمۇ قورقۇنچلۇقراق

بىرنەچچە خىل ئويۇننى كۆردۇق : بىرى ، بالداققا بېلىنى قويۇپ ، پۇت ـ قوللىرىنى ساڭگىلىتىپ ئوڭدا يانقان دارۋاز بىردىنلا بېشى بىلەن تۆۋەنگە قاراپ سىيرىلىدۇ . بىز : «توختى ئاخۇن ئەمدى يەرگە تىك موللاق ئېتىپ چۈشىدىغان بولدى» دەپ تۇرۇشىمىزغا ئۇ يەرگە چۈشمەي ، پۇتۇن تېنى بىلەن بېشى تۆۋەن هالدا ساڭگىلاپ قالدى . ئۇ قانداق بولۇپ هايات قالغاندۇ دەيسىز ؟ بۇ ئويۇندا توختى ئاخۇن بىرىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا ناهايىتى چاققان. لىق بىلەن ئىككى پۇتىنى بالداقنىڭ ئارغامچا باغلانغان ئىككى چېتىگە ئاپىرىپ ئېلىۋالغان . ئىككىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا پۇتىنىڭ دۈمبىسى بىلەن بالداقنى ئىلىۋېلىپ ، پۇتۇن گەۋدىسى بىلەن تۆۋەن ساڭگىلاپ تۇرغان . ئويلاپ بېقىڭچۇ ، بۇنىڭ. دىمۇ بارماقلىرى پۇتۇن گەۋدىسىنى كۆتۈرەلمەي سەللا سىيرىلىپ كېتىپ قالسا ، هالاك بولمامدۇ ؟ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بالداققا ئول. تۇرۇۋېلىپ كەينىگە ئۇچۇۋاتقان توختى ئاخۇن بىردىنلا ئۆزىنى تۆۋەنگە ئاتىدۇ . «هە ، ئەمدى ئۇ جېنىدىن تويۇپ ئۆزىنى يەرگە ئاتتى» دەپ دەهشەت ئىچىدە قارىسىڭىز ، ئىككى پۇتى باغلاقلىق هالدا يەنە ساڭگىلاپ تۇرغان . ئەسلىدە ئۇ ئۇچۇۋاتقان چاغدا بىزگە سەزدۈرمەي بالداق بۇرجىكىدە هالقا قىلىپ باغلاپ قويۇلغان چىغ. رىققا پۇتىنى ئۆتكۈزۈۋالغانىكەن . ئەمما ، بۇ ئويۇن دارۋازغا ئانچە قورقۇنچلۇق بولمىسىمۇ ، تۆۋەندىكى كۆرگۈچىلەردە قورقۇنچ پەيدا قىلاتتى .

مەن مۇشۇ ئويۇن مۇناسىۋىتى بىلەن مۇنداق بىر ۋەقەنى ئەس. لەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ : يېزىدىن ئاشلىق ئېلىپ كىرىپ سانقان بىر دېهقان بازاردىن نەرسە ـ كېرەك ئالماقچى بولۇپ يۇرگەندە ، ئال. تۇنلۇقتا دار ئويۇنى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ، پۇلىنى ياغلىققا چە. گىپ يانچۇقىغا ساپتۇ ـ دە ، دار ئويۇننى كۆرۈشكە بۇ يەرگە كەپتۇ . دارۋاز ئۆزىنى چىغرىتقىن تۆۋەنگە ئاتقاندا ، دېهقان قورقۇپ كېتىپ «ياۋاللا» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ ياقىسىنى تۇتۇپتۇ . شۇ ئارىلىقتا پەيت كۈتۈپ تۇرغان جەللىگۇر ئۇنىڭ پۇلىنى يانچۇقىدىن

سۇغۇرۇۋاپتۇ . دېھقان ئېسىنى يىغىپ يانچۇقىنى تۇتسا پۇل يوق . بوۋاي شۇ يەردىلا «ئاللا ، كاللا» توۋلاپ ، ئەتراپىغا قاراپ ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلاپ يىغلىۋېتىدۇ . بۇنىڭدىن بىز بىچارە دېھقانغا كەلـ گەن ئۇۋالچىلىقنى كۆرۈپ ئېچىنىمىز ، يەنە بىر تەرەپتىن دار ئويۇنىنىڭ كىشىلەرگە قانچىلىك چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىپ سېـ ھىرلەپ قويغانلىقىنى بىلىمىز .

بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن بۇ يەرگە ئوتتۇرا بوي ، قاڭـ شارلىق ، قارا بۇرۇت ، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر دارۋاز دار تىكىپ ئويۇن كۆرسەتكەنىدى . ئۇ توختى ئاخۇنىنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن باشقا دارغا ئۆتۈك بىلەن چىققان ، بېشىغا ساماۋار قويۇپمۇ ماڭغان . بۇ ئىككى دار ئويۇنىدىن كېيىن كونا ھۆكۈمەت دار ئويۇنىغا رۇخسەت بەرمەي ، ئۇيغۇر خەلقى قىزىقىپ كۆرىدىغان بۇ ئويۇنلار يوقاپ كەتكەنىدى .

شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى . بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ ، ياش ۋاقىتلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن ، ئۇ جەنۇبتىن ئىلىغا دار ئويناش ئۈچۈن نۇرغۇن توشۇكلىرىنى ئېلىپ چىققاندا ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۇنىڭ دار ئويۇنىغا رۇخسەت قىلمىغان . نەتىجىدە ، ئۇ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى سېتىپ راسخوت قىلىپ ، بىرنەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن . كۇن ئۆتكۈزۈشىنىڭ قىيىنلىقىدا ئۇ ئاخىر بىر جۇۋازچىغا ياللىنىپ جۇۋاز ھەيدەپ تۇرمۇش كەچۈرـ گەن . ئۇ كىشىلەر ئارىسىدا دار ئويۇنىغا بولغان قىزىقىشىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى بىلىپ ، بىرنەچچە ئادەمگە ئۆزىنىڭ دارۋاز ئىكەنـ لىكىنى سۆزلەپ بەرگەن . ئەگەر دار تىكىشكە رۇخسەت قىلىنسا ، دار ئويناپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن . بۇ گەپ يۈرت چوڭلىرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ، بىرنەچچە مۆتىۋەر كىشى ئۇنىڭغا ئىگىـ دارچىلىق قىلىپ ، ئۇنىڭ دار ئويىنىشىغا رۇخسەت بەرگەن ، ئۇنىڭـ غا يەنە قەرز ھېسابىدا توشۇك ، ياغاچ سېتىۋالغان ھەمدە ئۇنىڭ دار تىكىشىگە بىرنەچچە ئادەمنى ئاجرىتىپ ياردەملەشتۈرگەن . شۇـ

نىڭ بىلەن يەنە شۇ ئالتۇنلۇقتا دار ئويۇنى كۆرسىتىلىشكە باشلىغان .

جۇۋازچى دارۋاز قىرىق نەچچە ياشلاردىكى كۆزى ئەلەس ، ۋىجىك ئادەم ئىدى . كۆپ ئادەم ئۇنىڭ دارغا چىقىپ ئويۇن كۆرسىتىشىگە ئىشەنمەيتتى . جۇۋازچى بۇ ئەھۋالنى سەزگەندىن كېيىن ، ئۆزىنىڭ يېشى چوڭىيىپ قالغىنىغا ۋە جىسمانىي تەرەپتىكى بەزى ئاجىزلىقلىرىغا قارىماي پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دار ئويۇنى ئويناشقا كىرىشكەن . ئۇ جۇۋاز ھەيدىگەندە كىيىدىغان كىيىملىرىنى سىلىۋېتىپ ، قىزىل مەخمەلدىن كىيىم كىيىپ دارغا چىققانىدى . ئۇ توختى ئاخۇنۇمنىڭ ئويۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى كۆرسىتەلىدى ، كۆز باغلاش ، تەخسە تېڭىشلارنىمۇ قىلدى ، ھەتتا ئارغامچىدا يۈگۈردى . ئەمما ، چىغرىق ئويۇنىدا توختى ئاخۇنۇمنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن پەقەت يېرىمىنىلا كۆرسىتەلىدى . چۈنكى ، ئۇ ياشتا چوڭىيىپ قالغاچقا ، ئاسان ھېرىپ قالاتتى . داردىن چۈشكەندە ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى تەرلەپ ، كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كېتەتتى . ئۇنىڭ قىينىلىپ تىترەپ ، شۇمشىيىپ قالغان ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرگەندە ئادەمنىڭ بەك ئىچى ئاغرىيتتى . شۇنداق بولسىمۇ ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇ يەنە دار ئويۇنى كۆرسىتىشكە باشلىدى .

موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش

مەن ھاشىم ھاجى دارۇازىنىڭ شاگىرتلىرى ئورۇندىغان دار ئويۇنلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ، دار ئويناشقا ھەم موللاق ئېتىشقا قىزىقىپ ، ھەر كۈنى شۇلارنى دوراپ ئويناشقا باشلىدىم . موللاق ئېتىش ئۇسۇللىرىنى سوراپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن دارۇازلار تۈرىدە- غان جايىنى ئىزدەپ تاپتىم . ئۇلار قازانچى مەھەللىسىدە ۋاقىتلىق ئىجارىگە ئالغان چوڭ بىر ھويلىدا تۈرىدىكەن . مەن توختى ئاخۇننى ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ قالدىم . ياز كۈنلىرى ئۇنىڭغا ھەر كۈنى يەل - يېمىش ، قوغۇن - تاۋۇز ئاپىرىپ بېرەتتىم . ئۇ مۇلايىم ، شىرىن سۆز ، كۆڭلى كەڭ بالا بولغىنى ئۈچۈن ماڭا ئويۇن قائىدە- لىرىنى زېرىكمەي چۈشەندۈرەتتى ، ئېرىنمەي ئويناپ كۆرسىتىپ بېرەتتى . ئۆزىمۇ ھويلىغا ئېسىپ قويۇلغان چىغرىق بالدىقىدا مە- شىق قىلىپ تۇرىدىكەن . مەن توختى ئاخۇننى بىر كۈن كۆرمىسەم چىدىمايدىغان بولۇپ قالدىم . كۈندىلا باراي دېسەم قورقاتتىم . شۇڭا ، كۈن ئارىلاپ ياكى ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر بېرىپ تۇراۋە- تتىم . شۇنداق قىلىپ ، مەنمۇ دەرەخكە ئارغامچا باغلاپ ، چەنزە بىلەن ئاچا قۇرۇپ ، قولۇمدا تەڭشەك تۇتۇپ دار ئويۇنىنى مەشىق قىلىشقا باشلىدىم . دەسلەپتە ئۆگزە بويى يەرگە مېڭىپ چىققۇچە ئۈچ - تۆت قېتىم يىقىلىپ چۈشتۈم . بۇ مېنىڭ بىرىنچىدىن قورقانلىقىم ، ئىككىنچىدىن تەڭشەكنى توغرىلاپ تۇتالماسلىقىم- دىن بولغانىكەن . چۈنكى ، تەڭشەك ئارغامچىدا ئىككى تەرەپكە ئىرغىپ كەتمەي تىك تۇرۇشتا ماشىنىنىڭ رولىغا ئوخشاش ئەڭ مۇھىم نەرسە ئىدى . مەن كېيىن جۇۋازچى دارۇازىنىڭ ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ، تەڭشەكنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى قۇمنى ياغلىققا چىگىپ ئېسىپ قويدۇم . بۇ ئۇسۇلنىڭ ئارغامچىغا

چىڭراق دەسسەپتۇرۇشتا ياردەمى بار ئىكەن . ئاخىر مەن ئارغامـ چىدا مېڭىپ دەرەخكە چىقىشنى ئۆگەندىم . ئارغامچىدا كېتىۋېتىپ ئىككى پۇتىنى ئىككى ياققا تاشلاپ ئارغامچىغا مىنىپ تۇرۇشنى قىلىپ باققانىدىم ، كاسىلىرىم سۇرىلىپ ئاغرىپ كەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن كىچىك بىر ياستۇقنى چاتىرىقىمغا تېڭىۋېلىپ ئارغامچىغا مىنىشنى ئۆگەندىم ، كېيىن ئارغامچا ئۈستىدە ئىككى پۇتۇمنى جۈپلەپ ئىككى ياققا ئېتىشنى ئۆگىنىشكە باشلىدىم . شۇ چاغدا ئۆگزە بويى يەردىن يىقىلىپ ، پېشانەم يېرىلدى . نامسىز بارمىقىم قاتلىشىپ بىرىنچى ئۈگىسىدىن چىقىپ كەتتى . بارمىقىمنىڭ چىـ قىپ كەتكىنىنى دادامغىمۇ دېمەستىن ياكى ئورنىغىمۇ چۈشۈرگۈزـ مەستىن يۇرۇۋەردىم ، چۈنكى مەن بۇ ئويۇنلارنى دادامغا ئۇقتۇرماي مەشىق قىلىپ يۇرگەنىدىم . بارمىقىم ئاغرىپ يۇرۇپ ئاخىر دونايي بولۇپ ساقايدى .

دار ئويۇنى ئۆگىنىمەن دەپ خېلى پەشۋا يېگەندىن كېيىن ، ئۇنى تاشلاپ قويۇپ موللاق ئېتىشنى مەشىق قىلىشقا باشلىدىم . مەن بۇ ئويۇننى ئاۋۋال ئىككى قول بىلەن چاقپەلەك بولۇپ پىرقـ راشنى ئۆگىنىشتىن باشلىدىم ، ئاندىن كېيىن بېشىمنى يەرگە ، پۇتۇمنى ئاسمانغا قىلىپ تۇرۇشنى ۋە بېشىمنى تۆۋەن ، پۇتۇمنى تامغا قىلىپ قول بىلەن يەرگە تىرەپ تۇرۇشنى خېلى كۆپ مەشىق قىلدىم ، شۇنىڭدىن كېيىن پۇتۇمنى ئۇستۇن قىلىپ قولۇم بىلەن مېڭىشنى ئۆگەندىم . كېيىنچە ئۇڭدامغا بېلىمنى ئېگىپ قول ۋە پۇتۇمنى يەرگە تىرەپ تۆت پۇتلۇق بولۇپ تۇرۇشنى ئۆگەندىم . بۇ شەكىلنى كۆپ مەشىق قىلىپ ، مەلۇم ۋاقىت چېنىققاندىن كېيىن ، ئاۋۋال بەش ـ ئالتە ياشلىق بىر بالىنى قورسىقىمغا چىقىرىپ خېلى ۋاقىت تۇرغۇزدۇم ، ئۇنىڭدىن كېيىن قورسىقىمغا بىر بالىنى ، مەيدەمگە يەنە بىر بالىنى چىقىرىپ تۇرغۇزۇپ كۆردۇم . بۇنىڭغا بىرئاز كۆنۈككەندىن كېيىن ، ئالدىچە ۋە كەينىچە ئېگىلىپ موللاق ئېتىپ پىرقىراشنى ئۆگەندىم . بارا ـ بارا بەلدىگە چىقىپ دەسسەپ تۇرۇپ ئارقىچە ئېگىلىپ چۈشۈپ ، ئىككى ئالقىنىم بىلەن يەرنى

تىرەپ تۇرىدىغان بولدۇم . كېيىن بۇ شەكىلنىمۇ تەرەققىي قىلدۇ-
رۇپ ئۇچ جايغا ئۇچ تال يارماقنى ياكى ئۇچ تال سوقمچاق تاشنى
تىك قويۇپ ، ئىككىسىنى قولۇم بىلەن ، يەنە بىرىنى بولسا چىشىم
بىلەن چىشلىۋېلىپ بەلدىگە ئۆستىدە ئۆرە تۇرىدىغان بولدۇم .

يۇقىرىقىدەك بىرقانچە موللاق شەكىللىرىنى ئۆگىنىۋالغاندىن
كېيىن ، كوچىلاردىكى ئادەم ئاۋۇن جايلارغا بېرىپ ، ئۇلارغا مول-
لاق ئويۇنى كۆرسىتىدىغان بولدۇم . ئادەم يىغىش ئۇچۇن دۇمباق
چېلىش كېرەك ئىدى . شۇنىڭ ئۇچۇن مەن بۇنىڭغا موللاق ئېتىش-
نى بىلله مەشىق قىلىپ يۇرگەن مەھەللىمىزدىكى قاسساپنىڭ ئوغ-
لى ھەيدەرنى تاللىۋالدىم . ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ دۇمباق
كەرمەكچى بولدۇق . دەسلەپتە بىر ئۆچكە تېرىسىنى تېپىپ قىغقا
كۆمۇپ قويدۇق ، بىرنەچچە كۇن ئۆتكەندىن كېيىن ئېلىپ قارا-
ساق ، ئۇنىڭ تۇكلىرى تامامەن يۇلۇنما بولۇپ چۇشتى . ئۇنى كونا
بىر ئەلگەكنىڭ قاسقىنىغا كېرىپ دۇمباق ياسىدۇق . كېلىشكىنە-
مىز بويىچە دۇمباقنى ھەيدەر چالىدىغان بولدى . خەلق يىغىلغاندا
مەن موللاق ئاتىمەن . ھەيدەر موللاق ئاتقاندا دۇمباقنى مەن چالە-
مەن . كۆپچىلىك تولىراق مېنىڭ ئويناپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلاتـ-
تى . چۇنكى ، ھەيدەر مەنچىلىك ئەپچىل ئويۇنىيالمايتتى . ئويۇن
كۆرسەتكەنلىكىمىز ئۇچۇن بىز ھەق تەلەپ قىلمايتتۇق . چۇنكى ،
بىز دارۋازلارنى دوراپ ئويناش ئۇچۇن ، يەنى ئۆزىمىز ئويۇن –
تاماشىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكىمىزدىن ئويۇن ئۇچۇن ئويۇن كۆرسە-
تەتتۇق . بەزىدە بولسا باشقا مەھەللىنىڭ بالىلىرى بىلەن مۇسابىقە-
لىشىپ ئوينايتتۇق . تومۇز كۇنلىرىنىڭ بىرىدە سۇ دەرۋازىنىڭ
تاشقىرىسىدىكى سامسىپەزنىڭ بالىسى ئېلىچاق بىلەن بەسلىشىپ
قالدىم . بەسلىشىش شەرتى بويىچە بىز دەرۋازىدىن يۇز مېتىرچە
نېرىدىكى چوڭ ئۆستەڭنىڭ لېۋىگە پۇتىمىزنى ئاسمانغا قىلىپ
بارماقچى بولدۇق . پەللىگە بارغۇچە يۆتكىگەن قولىمىزنىڭ ئالمە-
نىنى قورسىقىمىزغا ئۇرۇپ ماڭمىز . كىم ئۆستەڭ لېۋىگە بۇرۇن
بارسا شۇ ئون سامسا ئۇتىدىغان بولدى . ئىككى تەرەپ بولغان

كىشىلەر بولسا ئەللىكتىن سامسا تىكىشتى . بىز كۆڭلەكلىرىمىز - نى سېلىۋېتىپ ئىشتانچاق بولۇۋالدۇق . شۇ كۈنى مەن بار كۈچۈم بىلەن غەيرەت قىلىپ ئېلىچاقتىن ئون نەچچە قەدەم بۇرۇن پەللىگە يېتىپ بېرىپ ، ئون سامسا ئۈتۈۋالدىم . ئەمما ، ئالقانلىرىم قىـ يىنداللارغا تېگىپ نەچچە يېرىدىن قـان چىقىپ كەتتى . پۈتۈن بەدىنىمدىن تەر قۇيۇلۇپ چۆپ - چۆپ هۆل بولۇپ كەتتىم . كۆپـ چىلىك چۈرقىرىشىپ مېنى ئالقىشلىدى . ئارىدىن بىر تەلۈە يىگىت چىقىپ : «بەرىبىر ئۈستۈېشىك هۆل بولدى . ئەمدى بىراقلا سۈغا چۆمۈلۈپ چىق» دەپ مېنى كۆتۈرۈپ ئۆستەڭگە تـاشلىۋەتتى . ئـۆزۈمنى ئـوڭشۇالغۇچە ئىككى - ئۈچ قېتىم سۈغا بېشىمچە كىرىپ كېتىپ ئاران سۈدىن چىقىۋالدىم . هېلىقى تەلۈە مەن بىلەن سامسىخانىغا بېرىپ : «سېنى سەگىتىپ قويدۇم - هە» دەپ مەن ئۈتۈۋالغان ئون سامسىنى بىللە يېدى . نېرىقى جوزىدا بولسا ماڭا دو چىققان كىشى ئۈتۈۋالغان ئەللىك سامسىنى بەش - ئالتە كىشى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ يەۋاتاتتى . بۇ تەلۈە ئۇلارنىڭمۇ قېشىغا بېرىپ ، ئىككى - ئۈچ سامسىنى يەپ ، بىر سامسىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى .

مەن هاردۇقۇمنى ئېلىپ ئەمدى ئۆيگە قايتاي دەپ تۇرۇشۇمغا هېلىقى يۇزى قېلىن تەلۈە قازانچىلىق ساۋۇر دېگەن بىر بالىنى باشلاپ كەلدى .

— موللاقچى ، مانا ئەمدى بۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ كۆر ، — دېدى ئالدىمنى توسۇپ .

— قولۇم ئاغرىپ كەتتى ، ئەمدى ئويىنىمايمەن ، — دېدىم مەن .

— بىڭسىسى بار ئوغۇل بالا هال ئېيتمايدۇ ، يۇر ، — دەپ قولۇمدىن تارتتى هېلىقى تەلۈە ، — بۇ دېگەن قازانچىدىن چىققان قالتىس موللاقچى . ئەگەر بۇ سەندىن قېلىپ قالسا قۇلىقىمنى كېسىۋېتىمەن .

ئۇ مېنىڭ ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي ، ئىككى قولى بىلەن ئىكـ

كىمىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ، سۇ دەرۋازا ئالدىغا ئېلىپ باردى . شۇ چاغدا مەھەللە ـ مەھەللىدىكى بالىلار ئارىسىدا موللاق ئويۇنى ئەۋج ئېلىپ ، موللاقچىلار كۆپىيىپ كەتكەندى . ساۋۇر مانا شۇنداق ئۇستا موللاقچى دەپ داڭق چىقارغان . ئەگەر مەن بۇنىمۇ يەڭسەم «قالتىس ئۇستا موللاقچى بولىمەنغۇ» دېگەن ئويدا ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ ئويناشقا ماقۇل بولدۇم .

مەن ئۆيدىن ئاشۇاقتى بىلەن چىقىپ كەتكەنىدىم . نامازدىگەر بولغۇچە ئۆيگە كەلمىگىنىم ئۈچۈن دادام مېنى ئىزدەپ يۈرگەنىكەن . ئۇ مېنىڭ سۇ دەرۋازا ئۆپچۆرىسىدە ئادەم توپلاپ موللاق ئويۇنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىمنى كىشىلەردىن ئاڭلاپ ، مەن ئويناۋاتقان جايغا ئاتلىق ئىزدەپ كەپتۇ . قارىسا مەن كىيىمىمنى سېلىۋېتىپ بېشىم تۆۋەن ، پۈتۈم ئۈستۈن هالدا قولۇم بىلەن مېڭىپ يۈرگەن . دادام شۇ يەردىن ئاتلىق ماڭغانچە كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ قامچا بىلەن قورسىقىمغا راسا كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالدى . مەن چۆچۈپ كېتىپ ، چىرقىراپ يىغلىغان پېتى قاچتىم . دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلىدى . مەن سېپىل ياقلاپ ناغرىچى تەرەپكە بۇرۇلۇپ خانىقانىڭ ئارقىسىغا كەلگەندە ، دادام ماڭا يېتىشىپ ئاتتىن چۈشتى . مەن يوشۇرۇنغۇدەك جاي تاپالماي ، ئالدىمىدىكى ئېرىقتىكى سۇغا چۈشتۈم ـ دە ، ئۆمىلىگەن پېتىم كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىغا كىرىپ يېتىۋالدىم . دادام كۆۋرۈك ئاستىغا ئېگىلىپ : «چىق مايا‌قا ، يېنىپ چىقساڭ ، هېچنېمە قىلمايمەن ، بولمىسا موللاق ئاتقان پۇت ـ قولۇڭنى چېقىۋېتىمەن» دەپ توۋلىدى . مەن ئۇنچىقارماي ئوغرى مۇشۇكتەك كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ ، شۇمشەيگەن پېتى كۆۋرۈكنىڭ يورۇق چۈشۈپ تۇرغان چېتىگە قاراپ تۇردۇم . مەن چىقمىغاندىن كېيىن دادام نەدىندۇر ئۇزۇن بىر چەنزە تېپىپ كەلدى . ئۇ مېنى شۇ چەنزە بىلەن چىقارماقچى بولۇپ ، ئۇنى كۆۋرۈك ئاستىغا تىقتى . دادام چەنزىنى تارتىپ ئۆزىنى ئوڭۇشۇالغۇچە مەن كۆۋرۈكنىڭ يەنە بىر چېتىدىن ئۆمىلەپ چىقىپ ناغرىچى تەرەپكە قاچتىم ، ئۇ يەردىن ئايدۆڭ

تەرەپكە كەتتىم . دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلاپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ يېتىشەي دەپ قالغاندا ، شۇڭە كوچىسىدىكى ئات ماڭمايدىغان ئەگرى - توقاي ئۆستەكنى قىرى بىلەن يۇگۈرۈپ ، تام شوردىلىرىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ دادامنىڭ ئىنىسى ئابدۇللا ياۋاشنىڭ ئۆيىگە بېرىۋالدىم . ياخشى ، ئۇلار دەرۋازىنى ئىلماپتىكەن ، سامانخانىغا كىرىپ مۆكۈۋالدىم . دادام بولسا چوڭ يول بىلەن يۇرۇپ «ھەقچان ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلدى» دەپ ئويلاپ ، تاغامنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ ، گۇناھىمنى سۆزلەپ بېرىپ مېنى سۈرۈشتە قىپتۇ . تاغام كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتسا ، دادام :

— جەزمەن مۇشۇ ھويلىغا كىردى ، يوشۇرما ، — دەپ تاغامغا كايىپتۇ . تاغام :

— سىز ماڭا ئاچچىقلانماڭ ، بۇ يەرگە كىرسە مەن نېمىشقا يوشۇرىمەن . سىز سەل ئاچچىقىڭىزنى بېسىپ ئۆيدە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ . مەن ئەتراپنى ئىزدەپ باقاي ، — دەپ دادامنى تىنچلاندۇرۇپتۇ . كېيىن تاغام مېنى ئىزدەپ سامانخانىدىن تاپتى .

مەن تاغامغا ئېسىلىپ يىغلاپ :

— مېنى بۇگۈن قۇتقۇزۇڭ ، بولمىسا دادام ئۇرۇپ پۈت - قولۇمنى چېقىۋېتىدۇ ، — دەپ يالۋۇردۇم .

— ئەمىسە ، مۇشۇ يەردە سامانغا كۆمۈلۈپ يېتىپ تۇر . مەن بىر ئامال قىلىپ سېنى ئېلىپ قالاي ، — دەپ سامانخانىدىن چىقىپ كەتتى .

تاغام بەك ياۋاش ، مىس - مىس ئادەم ئىدى ، شۇنىڭ ئۈچۈن گەپنى بوش ، سىلىق ئاھاڭدا قىلاتتى ، لېكىن تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن ھەرقانداق ئادەمنى ئېرىتەتتى . بىرەر كىشى ئۇنى تىللىسا ئۇ رەڭگىنى ھېچقانداق ئۆزگەرتمەي :

— بۇرادەر ، ئىمان ئېيتقان ئاغزىڭىزنى بۇلغىماڭ ، خۇدا تەلىپىڭىزگە يەتكۈزسۇن ، — دەپ قويىاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كىشىلەر ئابدۇللا ياۋاش دەپ ئاتايىتتى . دادام بولسا بىر ئېغىز گەپنىمۇ كۆتۈرەلمەي مۇشت ئېتىشقا تەييار ئىدى . شۇڭا ، ئۇنى

ھەممە قادىر توڭ دەيتتى ، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بۇ ئىككى قېرىنداش مىجەزدە ئىككى دۇنيا ئىدى . مانا بۇگۈن دادام ئۇنى تىللاپ :

— ھۇ مۇناپىق ھارامزادە ، — دەپ ھاقارەتلىدى ، مېنى سۆرەپ ئالدىغا ئېلىپ كەلمىگىنى ئۈچۈن ، دادام ئۇنى بىرنەچچە قامچا ئۇردى . شۇنداق بولسىمۇ تاغام :

— بالا كىچىك ، نادان بولغىنى ئۈچۈن شوخلۇق قىلىدۇ ، ئاتىنىڭ تېيىمۇ قىيغىيدۇ ، ئۆچكىنىڭ ئوغلىقىمۇ سەكرەيدۇ ئەمەس مۇ ، سادىغاڭ كېتەي ئاكا ! بۇ قېتىم مەن بالىنى تىلىۋالاي ، ئەتىگىچە ئوبدان نەسىھەت قىلىپ ئاپىرىپ قويماي ، — دېگەندەك بىرمۇنچە شېرىن سۆزلەر بىلەن دادامنى ئېرىتىپ ، مېنى ئېلىپ قالدى .

تاغام ۋەدىسى بويىچە ماڭا بۇنىڭدىن كېيىن شوخلۇق قىلماسلىق ھەققىدە نۇرغۇن نەسىھەت قىلدى ۋە ئەتىسى تۇنۇگۈنكى قالايمىقانچىلىقتا يوقىتىپ قويغان كۆڭلىكىم ئورنىغا يېڭى كۆڭلەك ئېلىپ كىيگۈزۈپ ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ قويدى .

شۇنىڭدىن كېيىن مەن دادامدىن قورقۇپ ئۇچ كۈنگىچە جىم يۈردۈم . تۆتىنچى كۈنى ھەيدەر بىلەن مەسچىتىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ مورىنىڭ ئاغزىغا كېسەك تىزدۇق ، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈستىگە بېشىمنى قويۇپ پۇتۇمنى ئۈستۈن قىلىپ بىرنەچچە مىنۇت تۇردۇم ، ئاخىردا تامنى تۆتۈپ ، پۇتۇمنى جۈپلەپ بېشىمچە تىك تۇردۇم . بۇ خەۋەر يەنە دادامغا يېتىپ بېرىپتۇ . لېكىن ، دادام شۇ كۈنى ماڭا گەپ قىلمىدى . لېكىن ، ئەتىسى بامداتتىن كىرىپ مېنى ئۇخلاۋاتقان ئورنۇمدىن تارتىپ چىقىرىپ ، تاسما چۈلۈۋۇر بىلەن بىرنەچچىنى ئۇردى ۋە پولنىڭ ئاستىغا سولاپ قويدى . ئۇ ئۆيدىكىلەرگە ماڭا ھېچ نەرسە بەرمەسلىكنى جېكىپ ، ئۆزى ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچىپ بازارغا چىقىپ كەتتى .

مەن ئاچلىقتىن ، تاسما تېگىپ تىلىنىپ كەتكەن بەدىنىمنىڭ ئازابىدىن زارلىنىپ زەي يەردە ياتاتتىم . پۇتۇن ئەتراپىم تور باغلاپ كەتكەن ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن چاشقانلارنىڭ كىتىرلاش ۋە چىرىلـ

داشلىرى ، پاقىلارنىڭ يېنىمدا سەكرەپ كۇركىراشلىرى سۇرلۇك ئاڭلىنىپ تۇراتتى... ئاكام تاغامنىڭ مېنى قۇتقۇزۇپ قېلىشىنى ئىلتىماس قىلىپ سىڭلىمنى تاغامنىڭكىگە ئەۋەتىپتۇ . ئۆزى چۈشتە ئۆيده ئەتكەن چۆچۈرىدىن بىر ئاپقۇر كۆتۈرۈپ كېلىپ ، پولنىڭ ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكىدىن مېنى چاقىردى :

— زۇنۇن ، پولنىڭ ئاستىغا چۈشىدىغان جايغا دادام قۇلۇپ سېلىپ قويۇپتۇ . تۆشۈكتىن بولسا چىنە پاتمايدىكەن ، ماۋۇ يەردىن قولۇڭنى سوز .

مەن ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكتىن ئاكام قوشۇق بىلەن سۇنۇپ بەرگەن چۆچۈرىنى يەپ قورسىقىمنى چالا تويغۇزۇپ جىمىپ قالدىم . كەچقۇرۇنلۇقى تاغام كېلىپ ، يەنە دادامنىڭ توڭىنى يۇمشاق ، شېرىن سۆزلىرى بىلەن ئېرىتىپ ، مېنى ئازاد قىلدى .

مەن قەدىرلىك ، كۆيۈمچان ياۋاش تاغامنىڭ ماڭا قىلغان يار-دەملىرىنى ئۇنتۇماي ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بالىلىرىنى ھاپاش قىلىپ بېقىپ ، خىزمىتىنى قىلىپ بەردىم . شۇنداق قىلىپ ، قېرىنداشلار ئارىسىدىكى يېقىنلىق تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى .

كىتابخانلىققا بېرىش

مەن گۆزەك ۋاقىتلىرىمدا جۇمە مەسچىت دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ مەسچىتلەر بولىدىغان. ئاتاقلىق چوڭ موللاملار (ئۇلاردا موللا ياكى ئۆلىما دەپ ئاتىلاتتى) بۇ يەردە ئەرەبچە، پارسچە مەشھۇر كىتابلارنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇنىڭدا شاگىرت تەرىقىسىدىكى موللىلار كىتابنىڭ ئىبارىسىنى، يەنى ئەينىنى ئوقۇيدۇ. ئۇستاز سۇپىتىدىكى موللا بولسا مەنىسىنى ئېيتىدۇ ياكى شەرھلەپ بېرىدۇ. مانا بۇ كىتابخانلىق دېيىلىدۇ. ئەگەر دامۇللام ئەرەبچىگە كامىل بولۇپ ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە بولغان بولسا، مەنىسىنى ئېيتىپ ياكى شەرھلەپ، تىڭشىغۇچىلارنى كەھرىۋادەك ئۆزىگە تارتىۋالاتتى. مۇنداق ئاتاقلىق دامۇللا كىتابخانلىق قىلغان مەسچىتكە كىشىلەر ھېسابسىز كۆپ كېلەتتى ۋە ئۆزلىرىنى «مەن دېگەن پالانى ئالىمنىڭ كىتابخانلىقىغا بارغان» دەپ ماختىشاتتى. كىتابخانلىق كۆپىنچە ھەر كۈنى بامدات نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن تارتىپ كۈن چىققۇچە بولۇپ تۇراتتى.

قايسى مەسچىتتە ئاتاقلىق دامۇللا كىتابخانلىق قىلىشقا باشلىسا، دادام ھەرقانچە يىراق بولسىمۇ، تاڭ ئاتار - ئاتمايلا شۇ مەسچىتكە ئۇلگۈرۈپ باراتتى. ئۇ كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقاتتى، شۇڭا قايسى مەسچىتتە كىمنىڭ كىتابخانلىق قىلىۋاتقانلىقىنى سۈرۈشتۇرۇپ تۇراتتى. دادام كىتابخانلىقتا ئاڭلىغانلىرىنى بىزگە كېلىپ بېرىنى قويماي سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇ ساۋاتسىز بولسىمۇ خاتىرىسى كۈچلۈك ئىدى. بىر كۈنى دادام مېنىڭ كىتاب سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ:

— سەن كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقىدىكەنسەن. تېخى بالاغەتكە يەتمىگەن بولساڭمۇ ئەتىدىن باشلاپ مەن بىلەن بىللە بامدات نامىزى-

غا بار . داموللامنىڭ ئۆز ئاغزىدىن كىتاب سۆزلىرىنى ئاڭلا ! ئاجايىپ ياخشى گەپلەر بولىدۇ . بۇنى ئاڭلىغانىنىڭ ساۋابىنى ئېيىتىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ ، — دېدى خۇشال بولۇپ .

ئەتىسى تاڭ سەھەردە دادام مېنى ئويغىتىپ قويۇپ ، تەرەت ئالغىلى تۇردى . مەن ئالدىراپ كىيىنىپ چىقتىم ـ دە ، ئۇنىڭ تەرەت ئېلىش ئۈسۈلىغا زەن سېلىپ قاراپ تۇردۇم . ئاپتۇۋا بوشىغاندىن كېيىن ، مەنمۇ دادام قانداق قىلغان بولسا شۇنداق قىلىپ تەرەت ئالدىم . شۇنىڭدىن كېيىن دادام بىلەن قازانچىدىكى چوڭ مەسچىتكە قاراپ يول ئالدۇق . دادام ئالدىمدا ئالدىراپ كېتىپ باراتتى ، مەن ئۇنىڭ سەللىسىنىڭ قىستۇرۇلما ئۇچىنىڭ شامالدا لىپىلداۋاتقىنىغا قاراپ ئوغلاقتەك سەكرەپ ئارقىسىدىن قالماي كېتىپ باراتتىم .

بىز مەسچىتكە كىرىپ ئارقا سەپتىن ئورۇن ئالدۇق . نامازغا ئوقۇغاندا جامائەت قانداق ھەرىكەت قىلسا ، مەنمۇ شۇنداق ھەرىكەت قىلىپ نامازنى تۈگەتتىم . كىتابخانلىق باشلاندى .

تېخى تاڭ يورۇمىغانىدى . مېھراب ئالدىدىكى كىچىككىنە جويزىغا قويۇلغان لامپا غۇۋا نۇر چېچىپ تۇراتتى . داموللام مېھرابقا ئارقىسىنى قىلىپ جامائەتكە سەپسېلىپ جىددىي قىياپەتتە چازا قۇرۇپ ئولتۇردى . ئىبارە ئوقۇپ بەرگۈچى بولسا ، ئۇنىڭ ئالدىدا يۇكۇنۇپ خەتكۈچ (كۆرسەتكۈچ) بىلەن كىتاب قۇرلىرىنى ئېنىق-لاپ ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇ بىرنەچچە جۈملە ئوقۇغاندىن كېيىن ، داموللامنىڭ «ھىم··· » دېگەن ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭ توختايتى . داموللام ئەرەبچە ئوقۇلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېيىتىپ ، چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى . بىز ئاڭلاۋاتقان كىتابنىڭ ئىسمى «سەھىھۇلبۇخارى» ناملىق مەشھۇر ھەدىسلەر توپلىمى ئىدى .

مەن شۇنىڭدىن كېيىن نەدە كىتابخانلىق بولسا شۇ يەرگە بارىدىغان بولدۇم . بىر قېتىم مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ «كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزگۈچى — ياخشى ئادەمدۇر » دېگىنىنى ئاڭلاپ ، ياخشى ئادەم بولۇش كويىدا بولدۇم : پاتقاقتا پېتىپ قالغان ھارۇد-

لارنى چىقىرىشىپ بەردىم ، يىقىلغان كىشىلەرنى يۆلەپ تارتىپ تۇرغۇزۇپ قويدۇم . ئادەم ماڭىدىغان يوللاردىكى تاش ، چالما ۋە قىيىندىلارنى بىر چەتكە ئېلىۋېتىدىغان بولدۇم . چۈنكى ، مەن ئۆزۈمنىڭ مۇنداق نەرسىلەردىن بىرقانچە قېتىم پەشۋا يەپ ، پۈتلىرىمنىڭ بارماقلىرى يارا بولۇپ كەتكەنىدى . ئۇ زامانلاردا ماڭا ئوخشاش بالىلارنىڭ كۆپچىلىكى ياز كۈنلىرى يالاڭ ئاياغ يۈرۈشەتتى . ناھايىتى باي ۋە مۆتىۋەر ئادەملەرنىڭ بالىلىرىلا يازدا سەندەل ياكى بەتىنكە كىيىۋالاتتى .

كىتابخانلىقتا ئاڭلىغانلىرىم بويىچە ئادەمنىڭ ياخشىسى — خەلقە پايدا يەتكۈزگۈچى ، يامىنى بولسا زىيانكەشلىك قىلغۇچى ئىكەن . مەن بۇ يەردە ئەمگەك ۋە ھەرىكەت توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىمدىن مۇنداق ئىككى ۋەقەنى ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ :

بىرىنچى ۋەقە :

بىر كۈنى بىر بوۋاي ھاسىغا تايىنىپ ئىشىك ئالدىدا جىم ئولتۇرسا مۇھەممەد پەيغەمبىرىم ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ . بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەرگەنىكەن ، ئۇ بوۋاينىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالماي ئۆتۈپ كېتىپتۇ . بوۋاي «مەندىن قانداق گۇناھ سادىر بولغاندۇ ، رەسۇلىمىز سالىمىنى قوبۇل قىلمىدى ، يۈزۈمگىمۇ قارىماي ئۆتۈپ كەتتى» دېگەنلەرنى ئويلاپ ، غەمگە چۆمگەن ھالدا بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ ، ھاسىسى بىلەن يەرنى سىجىغان پېتى ئولتۇرۇۋېرىپتۇ . مۇھەممەد پەيغەمبەر قايتىۋېتىپ يەنە ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ قاپتۇ . شۇ چاغدا بوۋاي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ :

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، — دەپ قول قوشتۇرۇپ سالام بېرىپتۇ . پەيغەمبەر :

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام ، — دەپ بوۋايغا ئوچۇق چىراي بىلەن قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇ يىگىرمە - ئوتتۇز قەدەم نېرى كەتكەندىن كېيىن ، بوۋاي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پاپىلاپ يۈگۈرۈپ يېتىشىپ دەپتۇ :

— يا رەسۇلىللا ، جانابلىرىدىن بىر سوئال سورىشىم مۇمكىن-

مۇ ؟

— قېنى ، قېنى سورا ، مەرھەمەت .

— جانابىڭىز ئۇ تەرەپكە ئۆتكەندە سالىمىنى ئىلىك ئالماي ئۆتكەنسىڭىز ، قايتقاندا سالام بەرسەم ئوچۇق چىراي بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ ، غەمكىن كۆڭلۈمنى خۇرسەن قىلدىڭىز ، بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلۈر ، — دەپ سوراپتۇ بوۋاي .

— مەن ئۇ تەرەپكە ئۆتكىنىمدە سىز قىمىر قىلماي ئولتۇرغان ئىكەنسىز ، قايتقىنىمدا بولسا ھەر ھالدا ھاسىڭىزنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى سىجاپ ھەربىكەت قىلىپ تۇرۇپسىز ، — دېگەنىكەن مۇھەممەد پەيغەمبەر تەبەسسۇم بىلەن .

ئىككىنچى ۋەقە :

ئۇششاق بەش بالىسى بار بىر كەمبەغەل كىشى : «مۇھەممەد پەيغەمبىرىم كەمبەغەل ، غېرىب ـ مىسكىنلەرنىڭ ھالىغا يېتىدۇ» دېگەننى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە بالا ـ چاقىلىرىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ، كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ئۇنىڭغا ئەھۋال ئېيتىپتۇ . پەيغەمبەر بولسا ، قازناقتىن تۆت غۇلاچ كەلگۈدەك بىر تال كۈلا (چىغدا ئېشىلگەن ئارغامچا) ئېلىپ چىقىپ ، كەمبەغەلنىڭ قولىغا تۇنقۇزۇپ قويۇپتۇ . بۇ كىشى كۆلىنى سىقىمداپ بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا بازاردىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسا ، كۆپنى كۆرگەن بىر مويسىپىت ئادەم ئۇنىڭدىن :

— ھەي بۇرادەر ، نېمانچە غەمكىن كېتىپ بارىسىز ؟ — دەپ سوراپتۇ .

غەمكىن كىشى :

— ماۋۇنى كۆرۈڭ ، — دەپتۇ يەرگە قاراپ .

— نېمىنى ؟

— ماۋۇ كۆلىنى دەيمەنا .

— كۆلىڭىز نېمە بوپتۇ ؟

— كۆلا ھېچنېمە بولغىنى يوق . بىز بىر ئائىلىدە يەتتە جان ئادەم ئاچ قالغىلىۋاتىمىز ، — دەپتۇ غەمكىن كىشى ئۇلۇغ ـ

كىچىك تىنىپ ، — پەيغەمبىرىمنى ماڭا ئوخشاش يوقسۇللارغا ياردەم قىلىدۇ دەپ ، ئالدىغا ھال ئېيتىپ بارسام ، مۇشۇ كۇلىنى قولۇمغا تۇنقۇزۇپ قويدى ، ئويلاپ بېقىڭا بۇرادەر ، بۇ كۇلىنى يېگىلى بولامدۇ ياكى كىيگىلى بولامدۇ ؟

— بۇ ھېكمەتنىڭ تېگىگە يەتمەپسىز ، — دەپتۇ ھېلىقى مويسىپىت ، — رەسۇلىللانىڭ سىزگە بۇ كۇلىنى بەرگەنلىكى جاڭگالىدىن ئوتۇن باغلاپ ئەكېلىپ سېتىپ جان باق دېگەنلىكى .

غەمكىن كىشى مويسىپىت كىشىدىن ئىشىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇققاندىن كېيىن ، «بەرسەڭ يەيمەن ، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەپ ئولتۇرماي ، يېقىن ئەتراپتىن قاقشاللارنى تېرىپ ئەكېلىپ ، كۇلىدا باغلاپ سېتىپتۇ . شۇ كۇنى ئۇ بۇنىڭ پۇلىغا يەتتە نان ئاپتۇ . ئەتىسى جاڭگالغا بېرىپ تۇنۇگۇنكىدىن كۆپرەك ئوتۇن باغلاپ ئېلىپ كەلگەنىكەن ، ئون نان ئاپتۇ . كۇندە شۇنداق ھەرىكەت قىلىۋېرىپ ، ئۆيدە نان ئۇزۇلمەيدىغان ، ئۇچىلىرىدا كىيىم پۇتۇن بولىدىغان بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن غەمكىن كىشىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتكە قىزغىنلىقى ئېشىپ ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا باشلاپتۇ .

تۇردى قادىر

ئاكام تۇردى قادىر ئەتراپلىق بىلىم ئىگىلىگەن ، ئەرەبچە ، پارسچە ، خەنزۇچە ، رۇسچە قاتارلىق تىللاردىن خەۋىرى بار ئادەم ئىدى . ئۇ مەدرىسىدە بەش ـ ئالتە يىل ئوقۇدى ، كېيىن پەننىي بىلىم ئالدى . بىراق ، بۇخاراغا بېرىپ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ، دامولللا ياكى مۇدەررىس دېگەن ئاتاق ئالالمىدى ، شۇنىڭدەك كونا جەمئىيەتتە پەننىي مەكتەپلەر بولمىغىنى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا ئورۇن تاپالمىدى . دادام مەن كىچىك چېغىمدىلا ۋاپات بولۇپ كەتتى . بىز تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولۇپ غۇربەتچىلىكتە قالدۇق . ئاخىر ئاكام بەزىبىر بايلارنىڭ ئەتىۋارلىق بالىلىرىدىن ئىككى ـ ئۈچنى ئۆيىگە بېرىپ ئوقۇتۇپ يۈردى ، بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلار بەزى چاغلاردا ئازراق پۇل بەرسە ئالاتتى ، بەرمىسە ھەرگىز سورىمايتتى . كېيىنچە ئاكىمىز مەھەللىمىزدىن بىر ئېغىز بوش ئۆي تېپىپ كوچىدا بىكار ئۇيناپ يۈرگەن گۆدەكلەرنى شۇ ئۆيگە يىغىپ ساۋاتى يوقلارغا خەت ، ساۋاتى بارلارغا تۇرلۇك بىلىملەرنى ئۆگىتىپ تۇردى ، ئەمما بۇ رەسمىي مەكتەپ ياكى كۇرسىمۇ ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى خالىسا كېلەتتى ، خالىمىسا كەلمەيتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئوقۇغۇچىلار-نىڭ سانى كۆپىيىپ بەزىدە يىگىرمە ـ ئوتتۇزغا يېتەتتى ، بەزىدە بەش ـ ئالتىگە چۈشۈپ قالاتتى . بۇ ئىشتىن ئاكام بىر يارماقمۇ تەلەپ قىلماي بالىلارنى بىكارغا ئوقۇتاتتى . مەنمۇ شۇ بالىلارغا قوشۇلۇپ ئاكامدىن دەرس ئېلىپ يۈردۇم .

ئاكام خۇش خەت يېزىشتا پۈتۈن غۇلجا بويىچە ماھىر كىشى ھېسابلىناتتى . ئۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپ «مۇئەللىم ئاۋۋال» (ئېلىپبە) ۋە «مۇئەللىم سانى» (ھېساب) ناملىق ئىككى خىل ئوقۇش كىتابنى قومۇش قەلەم بىلەن يېزىپ چىقتى . بۇ خەتلەرگە ھەرقانچە

دققەت قىلىشىڭىزمۇ ئۇ مەتبەئىدە بېسىلغان ھەرپلەردىن پەرق قىلـ مايتتى . كېيىن ئاكام بۇ كىتابلارنى كۆپەيتىپ يېزىشقا باشلىدى . بۇنىڭ بىرى بىر ئايدا پۈتۈپ چىقاتتى . مەن پۈتكەن كىتابنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ ساتاتتىم . ئالغۇچىلار :

— قازان باسمىسىغۇ ، سەن بۇ كىتـابنى قەيەردىن ئالـدىڭ ؟ — دەپ سورايتتى . مەن بىر كىتابنى ئىككى تەڭگىگە ساتاتتىم ، ئاندىن كېيىن شۇ پۇلنىڭ يېگىرمە تىيىنغا دايەنجىڭ سەي قورۇتۇپ بىر تەخسە لەڭمەن يەيتتىم . ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئاكامغا بىر سوم سەكسەن تىيىننى بېرىپ :

— يېگىرمـە تىيىنـنـى راسـخـوت قىلىپ قويدۇم ، — دېسەم ، — بوپتۇ ئۇكام ، چاپسان بېرىپ ماڭمۇ بىر دايەنجىڭ ئەكېلىپ بېرە . ئاتمىش تىيىنغا بىر ھەپتە يېگۈدەك گىردە ئالغاچ كەل ، — دەپ سەكسەن تىيىننى ماڭا بېرىپ ، بىر سومنى يانچۇقـغا سالاتتى .

بۇنىڭدىن باشقا بىر كىتابپۇرۇش تاتار بوۋاي ئاكامغا قازان ياكى بومبايدا بېسىلغان قۇرئانلارنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىـنى ئەكېلىپ ، ھەربىرىنى بەش سومدىن ھەق تۆلەپ كۆچۈرتەتتى .

بىز ئەنە شۇنداق پۇللۇق بولۇپ قالغان كۇنلىرى ئىككى ـ ئۈچ كىشىلىك ئاش ئەتكۈدەك پۇتلۇق قازىنىمىزغا پولۇ دۇملەيتـتۇق ، ئاكام مەدرىسىدە پولۇ ئېتىپ يۈرۈپ ناھايىتى ئۇستا بولۇپ قالغانكەن ، پولۇ دۇملەنگەن كۇنى خۇددى ھېيىت بولغاندەك خۇش بولۇپ كېتەتتۇق .

بىزنىڭ رامزان ئايلىرىدا پولۇ يېيىشىمىز ئادەتتىكى ئايلارغا قارىغاندا كۆپرەك بولاتتى . شۇڭا ، مەن بىر ئاي رامزاندا ئون قېتىمچە پولۇ يېگەن كۇنلىرىمىزنى ھازىرمۇ لەززەت بىلەن ئەسلەيـمەن . رامزانىنىڭ قالغان يېگىرمە كۇنىنىڭ تولىسىدا قاتتىق ناننى ئۇۋۇتتىپ يەپ روزا تۇتاتتۇق .

دادىمىز ئۆلگەندە ئۇنىڭ قولىدىكى ماتا ـ چوتالىرى قەرزگە يەتمەي ، ئۆيدىكى جابدۇقلارمۇ سەپلەپ بېرىلدى . بىزگە پەقەت

شەھەر ئىچىدىكى تۆت ئېغىزلىق ئۆيى بار قۇرۇق جايلا مىراس بولۇپ قالدى . دادامنىڭ قەرزدار بولۇپ قېلىشىدىكى سەۋەب — ماتا سودىسى كاساتلىشىپ ، نېسى ئالغان ماتالىرىنى خۇدىياريۇزدىكى بىر كىشىنىڭ نەچچە خو يېرىگە تېگىشىۋەتكەنىكەن . بۇ يەرگە دادام دېھقانچىلىق قىلماقچى بولۇپ ، ئۇ يەرنى ئالۋان تۆلىيەلمەي يەردىن بەزگەن بىر دېھقاندىن قىشتا ئالغانكەن ، شۇنىڭدىن كېيىن دادامنىڭ يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ قېلىپ ئەتىيازدا ئۆلۈپ كەتتى . شۇنداق قىلىپ ، دادام دېھقانچىلىق قىلىش مەقسىتىگە يېتەلمىدى . ئاكام ئىككىمىز بۇ يەرنى تېرىيمىز دەپ يېزىغا چىقىپ ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىدۇق ، چۈنكى بىرىنچىدىن ، بىزدە قوش جابدۇقلىرى ياكى ئۇلاغ يوق ئىدى ؛ ئىككىنچىدىن ، بىز دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى بىلمەيتتۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرنى ئۆزىنىڭ يېرىگە قوشۇپ تېرىغۇچى بىر دېھقانغا ئورتاققا بېرىپ ، شەھەرگە قايتىپ كىردۇق . مەسلىھەت بويىچە بىز كۈزدە ئاشلىق يىغىشقا قارىشىپ بەرگىلى چىقىدىغان ۋە چىقمىنىڭ يېرىمىنى چىققان ھوسۇلدىن تۆلەيدىغان بولدۇق . شۇنداق قىلىپ ، يا يېزىدا تۇرۇپ دېھقان بولالماي ، يا شەھەردە يۈرۈپ سودىگەر ياكى بىرەر ھۈنەرۋەن بولالماي قالدۇق .

مەن مەھەللىمىزدىكى سۇ ئەكېلىپ بېرىدىغان كىشىسى يوق ئائىلىلەرنىڭ سۇيىنى ئەكېلىپ بېرەتتىم . بىز تۇرغان مەھەللىنىڭ سۇ ئەكېلىدىغان يېرى سۇ دەرۋازا ، دولان دەرۋازا ياكى كۈرە دەرۋازىنىڭ سىرتىدا بولۇپ ، ئارىلىقى خېلى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن سۇ تولدۇرۇلغان ئىككى سوغىنى قۇلىقىدىن كالتەك ئۆتكۈزۈپ ئارقان بىلەن چېتىپ ، ئېشەككە توقۇلغان لىڭگىرچاققا ئارتىپ ئېلىپ كېلەتتىم . مانا شۇنداق ئېشەككە ئارتىلغان سوغىدا بىر يول سۇ ئەكېلىپ بەرسەم ، ئۆي ئىگىسى ماڭا ياخشى بىر ۋاخ تاماق بېرەتتى . سۇنى مۇنداق توشۇش ياز كۈنلىرى ئاسان بولغىنى بىلەن قىش ، ئەتىياز كۈنلىرى تەس ئىدى . بولۇپمۇ ئەتىيازلىقى — ئادەمنىڭ تىزىغا چىققۇدەك پاتقاقچىلىق بولغان چاغلاردا تېخىمۇ

قىينىغا چۈشەتتى . شالاقلىتىپ پاتقاق كەچكەن پېتى ئېشەكنى ھەيدەپ ماڭاتتىم . مۇنداق چاغلاردا ئېشەك مۇدۇرۇپ پاتقاققا يىقىلـسا ، ئىككى سوغا ئېشەكنى بېسىپ لايغا چىلىناتتى . ماڭا ئوخشاش بىر گۆدەكنىڭ ئېشەكنى قوپۇرالماي ، ھەممە يېرى پاتقاققا مىلەنگەن ئېچىنىشلىق ئەھۋالىغا رەھمى كەلگەن بىرەر مەرد ئادەم پاتقاققا چۈشۈپ يۆلىشىپ بەرسە ، پالاكەتتىن قۇتۇلۇپ ، پاتقاققا مىلەنگەن ئېشەك ۋە سوغىلاردىكى يېرىم قالغان سۇ ئۆڭي ئىگىسىگە تاپشۇرۇلاتتى . ئەگەر ئۇنداق خالىس ، مەرد ئادەم چىقماي قالسا ، سوغىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى سۇ چۈشىدىغان تۆشۈككە قاپلاپ قويۇلغان مەدەكتەك قوزۇقنى تارتىۋېتىپ ، ھەممە سۇنى ئېقىتىۋېتەتتىم ، ئاندىن كېيىن ئېشەكنى قوپۇرۇپ ھەيدەپ ئۆڭي ئىگىسىگە سوغىلارنى قۇرۇق تاپشۇراتتىم . يا بولمىسا ، ماڭا خېلى ياخشىلىقى تەگكەن ئائىلىنى سۈسىز قويماي دەپ ئېشەكنى قايتا ئۆستەڭگە ھەيدەپ بېرىپ سوغىلارنى سۇغا توشقۇزۇپ كېلەتتىم . ئەتىيازلىقى ئۆستەڭلەرگە پاتقاق ئېقىپ چۈشۈپ سۈمۈ يۇندىدەك بولۇپ قالاتتى . شۇنداق بولسىمۇ ئۇنى ئېلىپ بارماي ئىلاجىڭ قانچە ؟

مەن مـۇنداق خـالىس خىزمەتلەردىن بـاشقا توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ خىزمەت قىلاتتىم ، باغاق تارقىتاتتىم ، داش قازانلارغا ئوت قالايتتىم ، مېھمانلار كەلگەندە قولىغا سۇ ئالاتتىم ، داستىخان سېلىپ ، تاۋاق توشۇيتتىم ، كېچىلىرى بولسا ، سەۋزە قىرىپ ئاشپەزلەرگە قارىشىپ بېرەتتىم . بەزى سېخىيراق ئاشپەزگە ئۇچراپ قالغاندا ، ئۇ ئۆزۈمنىڭ قورسىقىنى تويغۇزغاندىن تاشقىرى كەچقۇرۇن قايتقاندا ، ئىككى ـ ئۈچ پارچە گۆشنى ئۆيۈگگە ئالغاچ كەت ، دەپ بېرەتتى .

سۇلۇما پوتامغا چىگىپ كەلگەن گۆشنى ئاكامغا بەرگىنىمدە ئۇ خۇشال بولۇپ يەيتتى . يەنە بىر تەرەپتىن رەھمەت ئېيتىش ئورنىغا تەنە قىلىپ :

— سەن ئاشىق ئابدالدەك ئىشكىمۇئىشىك قاترايدىغان بولۇڭ ، — دەيتتى . مەنمۇ ئۇنىڭغا بوش كەلمەي :

— هەي ئاكا ، ساڭا ئوخشاش قىمىرلىماي ئولتۇرسام ، ئاغ-زىمغا چىۋىن چىچىپ قويمامدۇ ؟ «ئېغىز يۇگۇرۈكى باشقا ، ئاياغ يۇگۇرۈكى ئاشقا» دېگەن گەپ بار . خەقنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ يۇگۇرمىگەن بولسام ئىككى كۈندىن بېرى يېگەن پولۇلىرىڭ ، ماۋۇ سەن يەۋاتقان گۆشلەر نەدىن كېلىدۇ ؟ — دەيتتىم .

— ھەر ھالدا پەسكەشلىك قىلمايلى ، ئۆكام ، — دەپ قويا تتى ئاكام .

ئۇ نەپسىخورلۇق ، تەمەخورلۇقتىن خالىي يىگىت ئىدى . ئۇنىڭ قول ئىلكىدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ ، قارنى ـ كۆكسى كەڭ ، كۆڭلى نازۇك ئىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ نەپسىگە تېگىدىغان بىرەر ئېغىز سۆزنى ئاڭلاپ قالسا ، كۆتۈرەلمەي قاياپ كېتەتتى .

ئاكام بازاردىن بىرنەرسە سېتىۋېلىشنىمۇ تۇزۇكرەك ئۇقمايتى . ئۇ بىر كۈنى يالاڭ پەلتو كىيىش ئۈچۈن بىر ماگىزىندىن بارلىق پۇلىغا يەتتە گەز (بەش مېتىرغا يېقىن) كامپۇلات سېتىۋاپتۇ . مەن ئۇنى كۆرۈپ ، ئالغان باھاسىنى سوراپ قىممەت ئالغانلىقىنى ، باشقا دۇكانلاردا ئەرزان ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدىم ، ئۇ غەزەپلىنىپ :

— مال ساتقۇچى ماڭا : «بۇنىڭ باھاسى ھەممە دۇكاندا ئوخشاش» دەپ يالغان ئېيتىپتۇ قارا ، — دېدى ۋە قولىدىكى رەختنى : «يوقال يالغانچى مۇناپىقنىڭ مېلى !» دەپ تورۇسقا ئېتىۋەتتى .

ئۇ زامانلاردا راست گەپ قىلىدىغان سودىگەرلەرنى تېپىش تەس ئىدى . ئەمما ، ئاكام ھەممە كىشىنى ئۆزىگە ئوخشاش راست سۆزلەيدۇ ، دەپ بىلەتتى . «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا ، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەپ قويا تتى» دېگەن تەمسىلنى يادىغىمۇ ئېلىپ قويماي ، «ھەرقانچە بولسىمۇ كىشىلەر مۇناپىق بولۇشتىن قورقىدۇ» دەپ ئىشىنەتتى .

ئۇ رەختنى قىممەت ئېلىپ قويغاچقا ، تىكىش ھەققىنى تۆلەشكە پۇل قالمىغانىدى . مەن مەھەللىمىزدىكى بىر ماشىنىچىغا بۇ ئەھۋالنى ئېيتقىنىمدا ، ئۇ ئاكامنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ :

— ئەپەندىمگە ئېيت ، رەختنى ئۆزى ئېلىپ كەلسۇن ، ھايال قىلماي تىكىپ بېرىمەن ، — دېدى .

مەن كېلىپ بۇ خۇش خەۋەرنى ئاكامغا دېسەم ، ئۇ :

— تىكىپ بەرگەن بىلەن مانجىسىغا بېرىدىغان پۇل يوق . سەن يەنە بىر بېرىپ ئېيتىپ باققىن ، تىكىپ بەرمەي كېسىپ بېرەلەمدەكىن ؟ — دېدى .

مەن بۇ گەپنى ماشىنىچىغا تەكۇزگەندىم ، ئۇستام :

— مانجىسىنى پۇل تاپقاندا بەرسە بولىدۇ . تۇردى ئەپەندىم تارتىنماي كېلىۋەرسۇن ، — دېدى . ئاكام :

«رەختنى ئېلىپ بار . تىكىپ بەرمەي كېسىپ بەرسۇن . مەن ئۆلچەپ يېزىپ بېرەي ، — دېدى ـ دە ، بىر قەغەزگە بويىنى ، يېڭىنى ، ياقىسىنى ئۆلچەپ يازدى ، يەنە بىر پارچە قەغەزگە چاپاننىڭ شەكلىنى سىزىپ بەردى .

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتەيكى ، ئاكام خېلى ئەپچىل رەسسام ئىدى ، بىراق ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرالمىغانىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ رەسىمىنى سىزغانلىقىنى دادام كۆرۈپ قېلىپ : «قىيامەتتە بۇلار سەندىن جان تەلەپ قىلىدۇ . بىر جېنىڭنى ئۆزۈڭ ئالامسەن ياكى ئۇلارغا بېرەمسەن ؟ بالانىڭ چوڭىغا قالىسەن » دەپ دوق قىلىپ ، سىزغان رەسىملىرىنى يىرتىپ تاشلىغانىدى . دادام ئاكامنىڭ بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلماي يەنە رەسىم سىزغىنىنى كۆرسە ياكى ئاڭلاپ قالسا ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇرۇككە باغلاپ : «رەسىم سىزغان قولۇڭ مۇشۇمۇ ؟ » دەپ ئۇرۇپ ئالىقىنىدىن قان چىقىرىۋەتتى .

گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى : مەن شۇ كۈنى ئۆلچەم بىلەن چاپاننىڭ رەسىمىنى ئۇستامغا كۆرسىتىپ رەختنى كېسىپ بېرىشنى ئۆتۈندىم . ماشىنچى ئۇستام كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى .

— يېڭى مودا ئىكەن ، مانا قارىغىنا ، رەسىمنى ئەجەب كېلىشتۇرۇپ سىزىپتۇ ، — ئۇستام قولىدىكى ئىشنى قويۇپ رەسىمگە قاراپ خېلى تەسلىكتە رەختنى كەستى . ئەمما ، قولۇمغا بەر-

مەي ، — سەن تۇردى ئـەپەندىمگە بـېرىپ ئېيت ، مەن مانجا ئالماي ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئىچىدىلا تىكىپ بېرىمەن ، — دېدى .

مەن ئاكامغا ئۇستامنىڭ دېگىنىنى ئېيتقانىدىم ، ئاكام :

— هوي ئابدال ، ئەمدى مېنى كىشىنىڭ هەققىنى بەرمەيدىغان مۇتتەهەم بول دەمسەن ؟ — دېدى خاپا بولۇپ .

— ئۇستام ئۆزى هەق ئالمايمەن دەۋاتسا ، قانداق مۇتتەهەم بولىسەن ؟ — دېدىم مەن .

— ياق ، مەن كىشىنىڭ هەققىنى يېيىشتىن قورقىمەن .

— بېرەي دېسەڭ پۇلۇڭ بولمىسا ، ئۇستام ئەھۋالىنى ئۇقۇپ ، بىكارغا تىكىپ بېرىشكە رازى بولۇۋاتسا ، يەنە قورقىدىغان نېمە ئىش بار ؟

— مېنى سەن تەييارتاپ بول دېمەكچىمۇ ؟

— كىشىلەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى بىلمەيدىغان راسا جاھىل ئىكەنسەن ، — دېدىم ئاچچىقىم كېلىپ . بۇنى ئاڭلاپ ئاكامنىڭ ئوغىسى قايناپ كەتتى :

— ئەبۇ جەھىلنىڭ نەق ئۆزىكەنسەن ، ئىبلىسنىڭ شاگىرتى . چاپسان بېرىپ رەختىمنى ئەكەل ! بولمىسا خامىرىڭنى ئېزىۋېتىمەن ! — ئۇ لاخشىگىرنى قولىغا ئېلىپ كېلىۋىدى ، بەدەر تىكىۋەتتىم ! شۇ قاچقانچە ماشىنىچى ئۇستامنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئاكامنىڭ چاپانىنى تىكتۇرۇشكە زادى ئۇنىمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ يالۋۇرۇپ ، كېيىلگەن رەختنى ئەكېلىپ بەردىم .

ئاكام كېيىلگەن رەختنى قولىغا ئېلىپ تەكشۈرگەندى ، ئۇستام ھەتتا پۇرۇچلىرىنىمۇ قويماي يېرىم گەزدىن ئارتۇقراق رەختكە ئوراپ قويۇپتۇ . ئاكام بۇنى كۆرۈپ :

— هە ، ئىشىنىڭ يولى مانا مۇنداق بولىدۇ . بۇ يوغان باش ئۇستامنىڭ خېلى ئىنساپى بار ئادەم ئىكەن . كىشىنىڭ هەققىنى قايرىۋېلىشتىن قورقىدىكەن ، — دېدى ـ ده ، ئۇزۇن پۇرۇچلاردىن يىپ چىقىرىشقا باشلىدى ۋە ئۇستامغىمۇ ، ماڭمۇ رەھمەت ئېيتتى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ چاپىنىنى پۇرۇچلاردىن چىقىرىۋالغان يىپلار

بىلەن قولىدا تىكىپ كىيگەنىدى .

ئاكام يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تولا تارتىپ ئۆپكە كېسىلى بولۇپ قالدى . ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇ سىل كېسىلىگە مۇپتىلا بولغانلىقىنى تولۇق چۈشىنەتتى .

— ئۇكام ، مېنىڭ بۇ كېسىلىم ئىجتىمائىي كېسەل . مۇنداق دېگىنىم كۆپ ۋاقىت قۇۋۋەتلىك تاماق يېيەلمەسلىك ، بەزىدە ئاچ قېلىش ، پەسلىگە قاراپ كىيىم كىيەلمەسلىك ، غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلالماسلىق بىلەن تېپىۋالغان كېسەل . ئەمدى بولسا بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ياخشىراق ئوزۇق كېرەك ، ساپ ھاۋالىق جاي كېرەك ، روھلىنىدىغان شارائىت كېرەك . قىسقىسى ، ئىقتىساد كېرەك . بۇ كېرەكلىكلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ياخشى ئىجتىمائىي جەمئىيەت بولۇشى كېرەك . ئاندىن بۇ نەرسىلەر بار بولىدۇ ، — دېگەندەك سۆزلەرنى كۆپ قىلاتتى ، كېسىلىم ئەترا-پىمدىكىلەرگە يۇقمىسۇن ، دەپ تاماق يەيدىغان قاچىلىرىغا بەلگە سېلىپ قويىاتتى ھەم يېنىدا ساقلاپ يۇرگەن قۇتىغا تۈكۈرۈپ ، كېيىن ئۇنى كۆيدۈرۈۋېتەتتى . ئۇ يەنە :

— مېنىڭ ئۆمرۈم قىسقا بولۇپ قالدى . سىلەر ئۇزۇنراق ئۆمۈر كۆرۈڭلار . شۇنىڭ ئۈچۈن مەندەك كېچە ـ كۈندۈز ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرۇۋالماڭلار ، تىرىشىپ ھەرىكەت قىلىڭلار . مېنىڭ قاچا ـ قۇچۇمدا تاماق يەپ قويماڭلار . مەندىن قالغان كىيىم ـ كېچەكنى كىيمەي ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈۋېتىڭلار ، — دېگەن سۆزلەرنى كۆپ تەكرارلايتتى .

يۈكسەك خىسلەتكە ئىگە ئىنسانپەرۋەر بۇ يىگىت — مېنىڭ ئاكام ئۆزى دېگەندەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەي ، يىگىرمە ئالتە يېشىدا سىل كېسىلى بىلەن كونا دۇنيادىن كۆز يۇمدى .

ساتىراشخانىدا

دەڭدەرۋاز قاراۋۇلخانىسى يېنىدا ئەپچىل بىر ساتىراشخانا بار ئىدى . بۇ يەردە ئۆچكە ساقال ، ياداڭغۇ ، سەل دۇمچەكرەك ، يېشى ئەللىكلەردە بار بىر كىشى ساتىراشلىق قىلاتتى . نىياز ساتىراش دېگەن بۇ كىشىنىڭ دۇكىنى تۇرلۇك رەسىملەر بىلەن زىننەتلەنگەن . بۇ رەسىملەردە تۇرلۇك رىۋايەت قەھرىمانلىرى ، دىۋە ، پەرىلەر سىزىلغان ؛ جەڭنامە رەسىملىرى ئىچىدە «بۇلبۇلگويا» ناملىق چۆچەكتىكى بېشى ئادەمگە ، قالغان يېرى قۇشقا ئوخشايدىغان مەخلۇقنىڭ رەسمى چوڭ ھەم ئاجايىپ رەڭدار قىلىپ سىزىلغان . تۆردىكى بۇلۇڭغا قويۇلغان ياغاچ ساندۇق ۋە تاختىۋېشى تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلىك كىتابلار بىلەن توشقانىدى . مەن بۇ ساتىراشخانىدىن قىرائەتخانا ئورنىدا پايدىلىناتتىم . بۇ يەرگە يالغۇز مەنلا ئەمەس ، نىياز ئۇستامغا چاچ ئالدۇرىدىغان كىشىلەر ۋە باشقا بىكارچىلارمۇ كىتاب ئاڭلاش ئۈچۈن كېلەتتى . نىياز ئۇستام ئۆزى خەت تونۇمايتتى . ئەمما ، كىتابپەرەس ، قۇلاق موللىسى ئىدى . ئۇ مېنىڭ كىتاب ئوقۇپ بېرىشىمنى بەك ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن ، باشقا ساۋاتى بار كىشىلەرگە كىتابلىرىنى تۇنقۇزماي ، ماڭا ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى ۋە مېنى ھەر كۈنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتەتتى . دۇكانغا كىرىپ كەلسەم ، ئۇستام خۇشال بولۇپ كېتەتتى ۋە باش ئىشتىدىغان ئۇزۇن - ئۇزۇن نازۇك بارماقلىرى چاچ ئۇستىدە ئويناقلاپ كېتەتتى .

— ھەببەللى ، ئوغلىمىز بۇلبۇلگويا كەلدى . قېنى - قېنى ، ئورۇن بېرىڭلار ، — دەپ قىلىشاقان ئىشىدىن قول ئۈزۈپ ماڭا ئورۇن بوشىتىپ ، ئالدىمغا ئېگىز پۇتلۇق بەندىكنى قويۇپ بېرەتتى ۋە تۇنۇگۈندىن ئوقۇشاقان كىتابنى بەندىك ئۇستىگە قويۇپ ، —

تۇنۇگۈن كەلگەن يېرىڭگە خەتكۈچ سېلىنغلىق . ھەي ـ ھەي ، تازا قىزىق يېرىگە كەلگەنىدىڭ ـ ھە ! بادەرەپتار بىلەن كەمەك ھەييار تازا ئېلىشىۋاتاتتى ، قېنى شۇ يەردىن باشلىمامسەن ، ئوغلۇم ، — دەيتتى .

مەن كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلايتتىم ، ئۇمۇ قىلىۋاتقان ئىشىنى داۋام قىلغاچ ئاڭلايتتى .

«كەمەك ھەييار بىر موللاق ئېتىپ بادەرەپتارنى ئېزىقتۇرۇپ قويدى . ئۇ قاتمۇقات ئۆيلەردىن ئۆتۈپ ، مەلىكە دىلسوز ئېسىپ قويۇلغان جايغا كىردىلەر . يېنىدا ئېلىپ يۈرىدىغان ئۆزى تۆت سەر كېلىدىغان ، ئەمما پۇتۇن بىر ئۆينى ياكى ئادەمنى ئىچىگە سېلىۋالـ سا ، سىغىدىغان كولىلارنى چىقىرىپ ، كۆزنى ـ يۇمۇپ ئاچقۇچە مەلىكە دىلسوزنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپ قاچتىلەر···» مەن بۇ گەپلەرنى ئوقۇغىنىمدا ساتىراشنىڭ قولى ئىشتىن توختاپ :

— بەللى ـ بەللى ، كەمەك ھەييارغا ئاپىرىن ، — دەپ كىتابقا قولىنى سوزۇيتتى . مەن ئۇنىڭ قـولىغا قـاراپ تۇرغىنىمدا ، — ھە ، ھە ، قېنى ، ئوقۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولدى ؟ — دېگىنىچە ئالدىمغا كېلىپ ، ئوقۇشقا ئالدىرىتاتتى .

ئوقۇۋاتقىنىم «جەمشىتنامە» دېگەن كىتاب ئىدى . بۇنىڭدىن باشقا بۇ ساتىراشخانىدا «رۇستەمى داستان» ، «ئابامۇسلىم» ، «قەھرىمان قاتىل» دېگەنگە ئوخشاش جەڭنامىلەر ۋە ئەپسانىۋى رىۋايەتلەر پۇتۇلگەن ياستۇقتەك چوڭ كىتابلار بار ئىدى . بۇلارنىڭ ئىچىدە مـەن قىزىقىپ ئـوقـۇيدىغان «چاھار دەرۋىش» ، «تۇتنامە» ، «مىڭ بىر كېچە» ، «ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا» ، «شاھى ماران» دېگەن كىتابلارمۇ بار ئىدى . جەڭنامىلەرگە قارىغاندا ، بۇ كىتابلاردا ئاجايىپ ـ غارايىب سېھىرلىك ۋەقەلەر بايان قىلىناتتى .

مەسىلەن ، مەن ئوقۇغان «ئىبنى سىنا»دا كاتتا ئالىم تارىخىي رېئاللىق بويىچە يېزىلماي ، سېھىرگەر سۈپىتىدە يېزىپ ئەپسانـىلەشتۇرۇلگەن . مەن ئۆسمۇر ۋاقتىمدا بۇ كىتابنى ئوقۇپ ، ئۇنى ئالىم سۈپىتىدە تونۇماي ، جادۇگەر دەرۋىش ئىكەن ، دەپ تونۇغانـ

مدىم .

نىياز ساتىراش ئۆزى كۆپ ۋاقىتلاردا بۇ كىتابنى ئاڭلاشقا ئالاھىدە خۇشتار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن «جەمشىتنامە»نى تامام قىلغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن :

— ئەمىسە بۇگۈندىن باشلاپ يەنە «ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا»نى ئوقۇپ بېرەي ، — دېۋىدىم ، ئۇستام خۇشاللىقىدىن :

— شۇنداق قىل ، ئوغلۇم ، ئاغزىڭغا ناۋات سېلىپ قويايلى ، — دەپ قولۇمغا بىر پارچە ناۋاتنى تۇنقۇزۇپ قويدى .

مەن يەنە بۇ كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدىم :

«بۇخارادا ئاكىسى ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا ، ئىنىسى ئەبۇلھاسىم دېگەن بىر تۇغقان ئىككى بالا بار ئىكەن . ئۇلار مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا ، ئۇستازى ۋە ساۋاقداشلىرى بۇلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە ھەيران قېلىشىدىكەن . بولۇپمۇ ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنانىڭ زېرەكلىكىگە ھەيران قېلىشىپ ، بىر كۈنى ئۇنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە سەزگۈر ئىكەنلىكىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ، ساۋاقداشلىرى مەسلىھەتلىشىپ ، بىر ۋاراق قەغەزنى چاندۇرماي ئۇنىڭ ئولتۇرىدىغان جايىغا قويۇپ قويۇپتۇ . ئىبنى سىنا ئولتۇرغاندىن كېيىن . دەسسەپ تۇرغان يېرىگە قاراپتۇ ، كېيىن تورۇسقا قاراپتۇ .

يېنىدا ئولتۇرغان ساۋاقدىشى :

— ئىبنى سىنا ، نېمىشقا ئاستىن ـ ئۈستۈن قارايسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ . ئىبنى سىنا :

— بۇگۈن يەر بىرئاز ئۆسۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . بۇنىڭدىن ئوقۇغۇچىلار ھەيران قېلىشىپ ، چۈرقىرىشىپ ئاستىدىكى قەغەزنى كۆرسىتىپتۇ . بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ ، ئۇستازى بۇلارغا قانداق دەرس بېرىشىنى ئويلاپ ، بىساتىدىكى بار بىلىمنى ئۇلارغا تۆكۈپتۇ . ئۇستازى بىلىمىنى ئايماي بەرگەنسېرى ، ئىبنى سىنالار زادىلا قانائەت ھاسىل قىلماي سوراۋېرىپتۇ . ئۇستازى ئاخىر خىجالەت بولۇپ :

— ئىبنى سىنا ، مېنىڭ سىلەرگە بېرىدىغان بىلىمىم تۈگە-

دى . لېكىن ، سىلەر قانائەت قىلماي ، مەندىن سوراۋەردىڭلار ، ئەمدى مېنىڭ جاۋاب بەرگۈچىلىكىم قالمىدى . سىلەر باشقا جايغا بېرىپ بىلىم ئالمەن دېسەڭلارمۇ مەيلى ، — دەپتۇ .

شۇنىڭدىن كېيىن ئىبنى سىنا :

— ئۇكام ئەبۇلھارىس ، بىزنىڭ بۇخارادىن ئالىدىغان بىلىمىمىز تامام بوپتۇ . بۇنىڭ بىلەن دۇنيادا ھېچ ئىشنى باشقا چىقىرالمىغۇدەكمىز ، — دەپتۇ ـ دە ، ئىنىسىنى باشلاپ سەپەرگە چىقىپ كېتۇ .

بۇلار شەھەرمۇشەھەر بىلىم ئالىدىغان جاي ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر قۇددۇسقا بېرىپ قاپتۇ . ئۇ يەردىن سۇرۇشتۇرۇپ ئاجايىپ بىر بىلىم جايى بار ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپتۇ .

بۇ جاي چوڭ بىر تاغنىڭ غارى بولۇپ ، بۇ يەرگە داۋۇت پەيغەمبەر ۋاپات بولۇش ئالدىدا ئىلمى سىمىيا ۋە ئىلمى كىمياغا دائىر پۈتۈن كىتابلارنى بەند قىلىپ قويغانىكەن . بۇ بىر تىلسىمات لىق ماكان بولۇپ ، ھەر يىلى بىر قېتىم كۈن چىققاندىن باشلاپ ئۆز ـ ئۆزىدىن تاش دەرۋازىسى ئېچىلىپ ، كۈنپېتىش بىلەن يېپىلىپ قالىدىكەن . ئەگەر بىرەر كىشى بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ ماڭسا ، دەرۋازىغا كەلگەن ھامان يېپىلىپ قېلىپ چىقالمايدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ھېچكىم بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ چىقالمايدىغان تىلسىم بولۇپ قالغانىكەن .

ئىبنى سىنا بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ، شۇ جايدا بىر يىل قېلىپ ، كېلەر يىلى دەرۋازا ئېچىلغۇچە كىتابلارنى كۆرۈپ چىقماقچى بوپتۇ . ئۆزىنىڭ بۇخارادا ئۆگەنگەن ئىلمى كىمياسى بويىچە ، دانىسى بىر كۈن ئوزۇق بولىدىغان بوغۇرساقتىن ئۆزىگە ھەم ئەبۇلھارىسقا ئۈچ يۈز ئاتمىش ئالتە تالدىن تەييارلاپ خالتىغا قاچىلاپتۇ ، يەنە شۇنچىلىك شام تەييارلاپ ، دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈپتۇ .

باھار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى ئىبنى سىنالار سەيلە قىلىپ يۈرگەندە ، جاكارچىنىڭ : «ئاڭلىمىدىم دېمە خالايىق ، كۆھى دا-

ۋۇت غارى ئېچىلدى . ئىلىم تەھسىل قىلىشنى خالىغۇچىلار غاپىل بولماي يۈگۈرۈڭلار ، دېگەن جاكارسىنى ئاڭلاپ ، نەرسە ـ كېرەكـ لىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇچقاندەك غارغا كىرىپ كېتىپتۇ . نەچچە مىڭـ لىغان كىشىلەر كىرىپ تـاش جـوزا ۋە ئـۇيۇقلاردىكى كىتابلارنى ئاندا ـ مۇندا كۆرۈپ تۇرغاندا ، كەچ كىرىپ قېلىپ دەرۋازا يېپىـ لىش بەلگىسى ئاڭلىنىپتۇ ، كىشىلەر سىرتقا قاراپ يۈگۈرۈشۈپتۇ ، لېكىن ئىبنى سىنا بىلەن ئەبۇلھارىس ئىككى بۇلۇڭغا مۆكۈۋېلىپ شۇڭ تۇرغانكەن ، دەرۋازا غارقىراپ يېپىلىپتۇ . غارنىڭ ئىچىدە بۇلاردىن باشقا ھېچكىم قالمىغاندىن كېيىن ، ئىككىسى ئىككى جايدىكى تاش جوزا يېنىغا ئورۇنلىشىپ ، بىر ـ بىرى بىلەن گەپمۇ قىلىشماي ، كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىپتۇ .

شۇ يوسۇندا بىر يىل ئۆگەنگەندىن كېيىن ، دەرۋازا يەنە غارـ قىراپ ئېچىلىپتۇ ، ئۇلار ئىككىسى سىرتقا بىللە چىقىپ ، بىللە ئۆز يۇرتىغا يول ئاپتۇ . بۇلار شەھەر سىرتىدىكى بىر قومۇشلۇق چىغىر يولدا كېتىپ بارغاندا سەككىز ئاتلىق ئەسكەر كېلىپ ، بۇلارنى تۇتۇپ باغلىۋاپتۇ . بۇ ئاتلىقلار ئەسلىدە زىنداندىن قاچقان ئىككى گۇناھكارنى ئىزدەپ يۇرگەنىكەن . ئۇلار چاچلىرى ئۆسكەن ، يۇزلىرى سارغايغان ئىبنى سىنالارنـى زىنداندىن قاچقان گۇناھكارـ لار مۇشۇلار بولسا كېرەك ، دەپ تۇتۇۋالغانىكەن .

ئۇلار تۇنۇن بولۇپ ھەيدىلىپ كېتىۋاتقاندا ، ئىبنى سىنا قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ ، ئەبۇلھارىسنىڭ قۇلىقىغا :

— ئۇكام ، بۇ پالاكەتتىن قۇتۇلۇشقا چارەڭ بارمۇ ؟ ئىلمى سىمىيادىن قانچىلىك ئۆگەندىڭ ؟ ئەگەر ئۇنى ئىشقا سېلىپ قۇتۇلـ غۇدەك ھۇنىرىڭ بولمىسا ، ئاۋۋال مەن ساڭا ياردەم بېرەي ، — دەپتۇ .

— سەن خاتىرجەم بولۇپ ئۆزۇڭنىڭ قۇتۇلۇش چارىسىنى ئويلا . مەن ئاۋۇ كۆۋرۈك يېنىغا بارغاندا ، ئۆزلەشتۇرگەن ھېكمەتـ لىرىمنىڭ بىرىنچىسىنى كۆرسىتىمەن ، — دەپ ھىجىيىپتۇ ئەبۇلـ ھارىس .

دېگەندەك بۇلار ھەيدىلىپ چوڭ بىر ئۆستەڭ كۆۋرۈكى ئۈستىگە كەلگەن ھامان ئەبۇلھارىس ئۆزىنى سۇغا ئېتىپتۇ . سەككىز لەشكەر ئۇنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ . ئۇ چۈشكەن يېرىدىلا سۇغا باش چۆكۈرۈپ غايىب بولغانىكەن» .

— ھەببەللى ، ئەبۇلھارىس يارايدۇ ، — ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشقاندەك ، ساتىراش قولىنى پۇلاڭلىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپ قالدى . مەن تۈكۈرۈكۈمنى يۇتۇپ تىنىۋالغانىدىم ، ساتىراش ئۈستا يەنە ، — ھە ، ئەمدى قېنى ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا قانداق قۇتۇلدىكىن ؟ — دېدى تاقەتسىز كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ . بۇ گەپ بىلەن يەنە كىتابنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇردۇم :

«ئىبنى سىنا قۇملۇق بىر يولغا كەلگەندە ، قولى باغلاقلىق ھالدا يەرگە ئېڭىشىپ بىر چىمدىم قۇمنى ئېلىپ ، ئاغزىنى مىدىرلىتىپ چاچقانىكەن ، قۇملۇقتا بوران چىقىپ پۈتۈن جاھان قاراڭغۇلىشىپ ، سەككىز ئاتلىق سەككىز تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپتۇ . ئىبنى سىنا تۇمان ئىچىدە غايىب بوپتۇ···»

— مانا ، مانا ، ھەببەللى ، ياشاپ كەت ! بۇنىڭ ھېكمىتى ئەبۇلھارىسنىڭكىدىن قالتىس ئىكەن ـ دە ، — دېدى ساتىراش يەنە ئىشتىن توختاپ .

بۇ ئىبنى سىنا توغرىسىدىكى ئەپسانىنىڭ كىرىش قىسمى ئىدى .

مەن ساتىراشخانىدا ئوقۇغانلىرىمنى كەچلەردە موزدۇزخانىدىمۇ سۆزلەپ بېرەتتىم . 1933 ـ يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىنلا گېزىت ، ژۇرنال ، قىرائەتخانىلارنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق . شۇنىڭغىچە بولسا ، ساتىراشخانا ۋە موزدۇزخانىلاردا ھەر خىل جەڭنامە ۋە چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ ، ئېيتىپ يۈرەتتۇق .

پىرىزىخان موماي

خۇدىياريۇز يېزىسىنىڭ قۇملۇق مەھەللىسىدە بىر پارچە يېرىم بىز بار ئىدى . بىز تېخى كىچىك بولغاچقا ، تېرىقچىلىق قىلالمايتۇق . شۇڭا ، بۇ يەردە تاغىمىزلا تېرىقچىلىق قىلاتتى . مەن خامان ئېلىش ۋاقىتلىرىدا تۇلۇق ھەيدەپ بېرەتتىم . شۇ چاغلاردا كەچ كۇزنىڭ بىر كۇنى ئېتىز قىرىدىكى بىر تۇپ ئاچچىق ئالمىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ ، كۆڭلىكىمنىڭ پېشىنى ئىشتىنىمنىڭ ئىچىگە تىقتىم ـ دە ، توڭ ئالمىنى ئۇزۇپ ، كۆڭلىكىمنىڭ ياقىسىدىن قوينۇمغا سېلىۋەردىم . بىردەمدىلا ئالما بىلەن قوينۇم پومپايدى ، يەنە كۆپرەك ئالماقچىدىم ، لېكىن يامغۇر يېغىپ قېلىپ ئۇستۇڭ ـ شىم ھۆل بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن ، ئالما ئۇستىدىن سىيرىلىپ چۈشتۈم .

ئاچ قورساقتا ئاچچىق توڭ ئالمىنى يەۋەرگەنلىكىم ھەم يامغۇردا قالغىنىم ئۈچۈن بېقىنىمغا سانجىق تۇرۇپ قالدى . يۆتەل ـ سەم ، جېنىم چىقىپ كېتىۋاتقاندەك ئاغرىيتتى . لاپاس ئاستىدىكى بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ زارلاۋاتقىنىمنى قوشنا قورۇدىكى پىرىزىخان مو ـ ماي ئاڭلاپ يېنىمغا كەلدى . ئەھۋالىمنى بىلگەندىن كېيىن ، مېھ ـ رىبان مومای مېنى يۆلەپ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ داۋالىدى .

ئۇ بىر سىقىم تەرتەز[1]نى ئىلمان سۇغا چېلىپ ، بىر پارچە ماتا لۆڭگىگە سۈزۈپ ، بېقىنىمغا چاپلاپ تاڭدى ۋە جۇۋىغا ئورىپ يانقۇزۇپ قويدى . لۆڭگە بارغانسېرى چاپلىشىپ بېقىنىمنىڭ تېرى ـ سىنى قورۇۋالدى . شۇ ھالدا ئۇخلاپ قاپتىمەن ، كەچقۇرۇن ئويغانسام سانجىق قويۇپ بېرىپ ياخشى بولۇپ قاپتىمەن .

---

① تەرتەز — زىغىردىن كىچىكرەك قىزغۇچ ئۇرۇق .

گېلىم ئاغرىدى دەپ كەلگەن چاغلىرىمدىمۇ پىرىزىخان مومای :

— تامىقىڭ چۈشۈپ قاپتۇ ، بالام ، — دەيتتى ـ دە ، ئىككى بارمىقىنى قازانىڭ كۆيىسىگە سۈۋاپ تامىقىمنى كۆتۈرۈپ قويات-تى ، شۇنىڭ بىلەن گېلىم ساقىيىپ قالاتتى . بەزىدە قىزىپ ئىس-سىتما بولۇپ قالغىنىمدا سۆگەت چۈنقىلىرىنى سۇغا چىلاپ دۇم-بەمگە ساۋاپ ساقايتىپ قويات‌تى . بەزىدە بولسا ، تۇز ۋە نان ئۇۋاق-لىرى بىلەن ئاشلاپ قويات‌تى ۋە : «ئەسكى تۇگمەنلىككە بار ، ئىككى خوتۇنلۇققا بار ، چىق ، چىق !» دەپ ئەسنەيتتى .

يېزىغا چىقساملا بۇ شەپقەتلىك مومای يېتىملىكىمگە ئىچ ئاغ-رىتىپ ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى . كىيىملىرىمنى يۇيۇپ ياماپ بېرەتتى . ماڭا تۇمۇ تېگىپ قالغان چاغلاردا قارىئۆرۈك ، لازا سېلىنغان ئاچچىق ـ چۈچۈك شوۋۇنگۇرۇچ ئېتىپ بېرىپ :

— تۇمىقىڭنى چۆكۈرۈپ كىيىپ ، قىزىق ـ قىزىق ئىچىپ تەرلىسەڭ ساقىيىسەن ، — دەيتتى . مەن شۇنداق قىلىپ ساقىيىپ قالاتتىم .

خېلى چوڭ بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى ، بىر كۈنى يېزىغا چىقىپ پىرىزىخان مومايىنىڭ ئۆيىگە يوقلاپ كىرگىنىمدە ، ئۇ بېشى ئاغرىپ يانقانىكەن ، مېنى كۆرۈپ دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئەھۋا-لىمنى سورىدى :

— چىرايىڭ سارغىيىپ قاپتۇغۇ ، نېمە بولدۇڭ بالام ؟

— ئىككى ـ ئۈچ ئايدىن بېرى مەيدەم ئاغرىپ يۈرىدۇ .

— ھە ، ئۇنداق بولسا بۇنىڭ دورىسى بار ، — مومای كونىراپ كەتكەن ساندۇقىنى ئېچىپ ، كىچىك بىر خالتىدىن ھېلىقى سانجىق دورىسى — تەرتەزنى چىقاردى ، ئۇنىڭ بىلەن ناۋاتنى سوقۇپ ئارىلا-شتۇرۇپ ، كىچىككىنە خالتىغا سالدى ـ دە ، — بۇنى بىر چېكىم ناسۋالدەك يەپ بەرسەڭ ، مەيدە ئاغرىقىڭ ساقىيىدۇ ، — دېدى ئۇ خالتىنى ماڭا بېرىۋېتىپ . شۇ دورىنى يەپ يۈرۈپ ئاشقازىنىمۇ ساقىيىپ كەتتى .

پىرىزىخان موماي بېشى ئاغرىپ قالغان چاغلاردا ئەتكەنچاي ئېتىپ ئىچسە ۋە چىننىنىڭ تېگىدە قالغان چايىنىڭ شامىسىنى چاينە-سا ساقىيىپ قالاتتى . ئۇ ئۇزۇن يىللار داۋامىدا ئەتكەنچايغا ئادەت-لىنىپ قالغانىدى . ئۆيدە چاي تۈگەپ قالغان چاغلاردا بولسا خۇما-رى تۈتۈپ ئاغرىپ قالاتتى . بۇنداق ئەھۋالنى سەزگىنىمدە شەھەر-دىن چاي ئېلىپ چىقىپ ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالاتتىم .

باھار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى پىرىزىخان مومايىنىڭ كاۋا چېچە-كىنى ئۇزۇپ ، باشقا پېلەكتىكى چېچەككە دۇم كۆمتۇرۈپ ، بوغقۇچ بىلەن تېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، سورىدىم :

— موما ، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ؟

— مۇشۇنداق قىلىپ قويساق كاۋا ئوخشايدۇ ، — دېدى مو-ماي . ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەيتتىم . گىمنازد-يىدە بوتانىكا ئوقۇغىنىمدىن كېيىن ، بۇنىڭ ئاتىلىق چېچەكنى ئانىلىق چېچەك بىلەن چاتلاشتۇرۇش ئىكەنلىكىنى بىلدىم . موماي يەنە كاۋىلارنىڭ يوپۇرماقلىرى چوڭىيىپ ھەم كۆپىيىپ كېتىپ پېلەك غوللىرىنى كۆمۈۋەتسە ، ئۇزۇن چىۋىق بىلەن يوپۇرماقلارنى يۇڭ ساۋىغاندەك ساۋايتتى . ئاساسىي غول پېلەك ھەددىدىن ئارتۇق ئۇچ تارتىپ كەتسە ، چىمداپ ئۇزۇۋېتەتتى . مەن ئۇنىڭ پەمىدۇرنە-مۇ شۇنداق قىلىپ يۈرگىنىنى كۆرگەنىدىم . «نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز » دېگەن سوئالىمغا «مېۋىسى كۆپ بولىدۇ » دەپلا قويات-تى . ئەمما ، ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتمايتتى . بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بارلىقى ئۇ ۋاقىتلاردا ماڭا سىر ئىدى . ئەمما ، ھوسۇلنىڭ مول بولغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم . مومايىنىڭ داۋالاش ئۇسۇلى ئاددىي ، ئىشلەتكەن دورىلىرى ئەرزان ئىدى . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، بەرگەن ئۇنۇمىگە تا ھازىرغىچە ھەيرانمەن .

مەسىلەن ، قۇچاقتىكى بالىنىڭ كۆزى ياكى قۇلىقى ئاغرىپ قالسا ئانىسىغا : «بالاڭنىڭ كۆزىگە سۈتوڭدىن سېغىپ قوي » دەيت-تى موماي . شۇنداق قىلسا ، راست دېگەندەك بالىنىڭ كۆز ، قۇلاق-لىرى ساقىيىپ قالاتتى . ھەتتا بوۋاقنىڭ يۈزى يېرىلىپ ، يېرىكلە-

شىپ قالسىمۇ : «يۇزىگە سۈتۈڭنى تېمىتىپ سۇڭا» دەيتتى . ئانا-سى شۇنداق قىلغاندىن كېيىن ، بوۋاقنىڭ يۈزى سىلىقلىشىپ پارقىرايتتى .

ئەگەر كىچىك بالىلار يىقىلىپ كېتىپ قالسا ياكى بېشى بىر يەرگە تېگىپ كەتسە ، لاتىغا تۇخۇم سېرىقىنى سۈركەپ ، بېشىغا ئوراپ تېڭىپ قويىاتتى . شۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئەھۋالى ياخشى بولۇپ قالاتتى . بۇ خىل داۋالاشنى موماي «تەڭلەپ قويۇش» دەيتتى . ئەگەر بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۈرۈپ كەتسە ، قوي يېغى بىلەن بۇلماق ئېتىپ بېرىش ئارقىلىق ساقايتاتتى .

مومانىڭ مېنىڭ پۇتۇمنى ئىككى قېتىم ھېچبىر چىقىمسىزلا داۋالاپ قويغىنى ئېسىمدە .

يالاڭ ئاياغ يۈرگەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە ئوڭ پۇتۇمنىڭ ئوتۇ-تۇرا بارمىقى تاشقا تېگىپ — پەشۇا يەپ زەخىملىنىپ قالدى . موماي يەر توزغىقى (ئەسكى تام ئەتراپلىرىدا ، كوكات ئارىسىدا بولىدىغان ئىچىدە قارا توزغىقى بار ئۇرۇقچىدەك بىرنەرسە) سېـ-لىپ ساقايتىپ قويدى . بۇ بىرىنچى قېتىملىقى ئىدى . ئىككىنچى قېتىمدا پۇتۇم مىتكوت كېتىپ ، ئوشۇقۇم ئىششىپ كەتتى .موماي بۇنى كۆرۈپ : «گۆشى چۆچۈپتۇ» دەپ تۆگە يۇڭىنى شاكاراپقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭدى ، كېيىن ئىككى تۇخۇم سېرىقىنى سۈزۈپ تېڭىپ قويۇپ ساقايتتى... تاغام دېھقانچىلىقتىن ئاز ـ تولا كىرىم قىلغىنىدىن كېيىن ، كـۈز كـۈنلىرىنىڭ بىرىدە مـاڭا يېڭى كىيىم ـ كېچەك تىككۈزۈپ بەردى . بولۇپمۇ مەسكاپتىن تىكىلگەن ئۆتۈكۈمگە ھەۋىسىم كېلىپ ، ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتىم .

يېزىغا چىققاندا ئۆتۈكۈمنىڭ توپلىرىنى سۈرتۈپ قارىگۈل سۇۋاپ پارقىراتقاندىن كېيىن ، پىرىزىخان مومايغا كۆرسەتكىلى كىرگەنىدىم ، موماي كۆرۈپ :

— پاھ پاھ ، جېنىم بالام ! يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ بىر چىرايلىق ئەزىمەت بولۇپ قاپسەنغۇ ، بولۇپمۇ ئۆتۈكۈڭ بەك يارا-

شىپتۇ ، ئەمدى پۇتۇڭمۇ پەشۋا يېمىگۈدەك ، — دېدى ۋە يېڭى بۆكۈمنى قولىغا ئېلىپ گۈللىرىنى كۆردى ـ دە ، بېشىمنى سىلاپ بۆكنى يەنە كىيگۈزۈپ قويدى .

مەن شەيتان تېرىسى دېگەن رەختتىن تىكىلگەن پەشمىتىمنىڭ يانچۇقىدىن قولياغلىقىمنى ئېلىپ :

— مانا قارا موما ، تېخى بۇرنۇمنى ئېرىتمىدىغان قولياغلىقىمۇ بار ، — دەپ ماختاندىم .

— تاغاڭ بۇنى ئېلىپ بېرىپ ياخشى قىپتۇ ، ئۆتۈكۈڭنى پارقىرىتىپلا يۇرمەي ، يۇز ـ كۆزۈڭنىمۇ پات ـ پات سۈرتۈپ ، پارقىرىتىپ تۇرساڭ تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاپئاق قىزلارمۇ ساڭا قاراپ قالىدۇ . ئوبدان ياسىنىپ دەل ۋاقتىدا چىقىپسەن . بۇگۈن هارپا ، ئەتە هېيىت ، مەن جىقلا ساڭزا سالدىم . ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم چىمەنگۈل ئايەملەپ بىر دەستە ساڭزا ئېلىپ كەپتۇ ، نەۋرىمىز مودەنگۈلمۇ كەلدى ، نورۇز ئاغىنەڭمۇ ساغلىقىنى قوزىلىرى بىلەن هېلى هەيدەپ كېلىدۇ . سەنمۇ شۇلار بىلەن ئايەملەپ مېهمانان بولۇپ ، بىزنىڭ ئۆيدە قونۇپ قال . يۇر ، ئۆيگە كىر ، — دېدى ـ دە ، قولۇمدىن تۇتۇپ ئۆيگە باشلاپ ئەكىردى . چىمەنگۈل هەدەم قازاندىكى ياغقا قىيىقچا سېلىۋاتقانىكەن .

— ۋاي ـ ۋۇي ، ئوغلىمىز يىگىت بولۇپ قاپتىغۇ ، — دەپ ئەركىلىتىپ قارشى ئالدى ئۇ . مودەن قىزىمۇ قىزىل تاۋار كۆڭلەك كىيىپ هەقىقىي مودەنگۈلدەك چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ . دېگەندەك نورۇز ئاغىنەمىمۇ قوي ـ قوزىلىرىنى هەيدەپ كەلدى . بۇگۈن كەچتە پىرىزىخان مومايىنىڭ ئۆيى خۇشاللىققا چۆمدى . مومای ياغ پۇرتىپ ژىت ۋە تۇخۇم پوشكىلى سالدى ، قايماقلىق چاي ئېتىپ بىزنى مېهمان قىلىشقا باشلىدى . مېنىڭ ئالدىمدىكى ئاپقۇر چىنىگە ئۇنىمىغىنىمغا قويماي دۆۋىلەپ ساڭزا سېلىۋەتتى ، يەپ ـ ئىچىپ چىنىنى يېرىملىتىپ تۇرۇشۇمغا «كىچىككىنە قايمىقىدىن» دەپ چىنەمنى يەنە لىقلاپ قويىاتتى هەم پوشكال يېيىشكە زورلايتتى .

موماي مېهمان قىلىمەن دەپ مېنى خېلى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى . چاينى تۈگىتىپ ئىچىشىنىڭ قىيىنلىقى ھەم مودەنگۈلدىن ئىزا تارتىش تۈيغۇسى بىلەن قىزىپ تەرلەپ كەتتىم . موماينىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كېيىن قورۇنۇشلىرىم بارغانسېرى يوقىلىپ يايراپ قالدىم .

— ساڭزىنى يەڭلار دېسەم ھېچ ئۇنىمايسىلەر ، ئەگەر جوزىغا ساڭزىنىڭ مۇشۇنداق دۆۋىلەپ قويۇلغانلىقىنى ھاپىزكام كۆرگەن بولسا ئۇستىگە دۇم چۈشەتتى .

— ھاپىزكام دېگەن كىم ئۇ ئاپا ؟ — سورىدى چىمەنخان .

موماي تۇرلۇك رىۋايەت ، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە ، چۆچەكلەرگە باي ئىدى . ئۇ چىمەنخان ھەدەمنىڭ سوئالىغا يارىشا مۇنداق بىر خەلق لەتىپىسىنى ئېيتىپ بەردى :

«بۇرۇن بۇ مەھەللىدە ھاپىزكام دېگەن بىر پاڭقاي ئادەم بار ئىدى ، ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن بويىغا يەتكەن قىزىمۇ پاك ئىدى . ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە بۇ مەھەللىگە سۇ نۆۋەتتى كېلىپ ، دېھقانلار سۇ تۇتۇش ئۈچۈن ئات چېپىشىپ يۈرسە ، ھاپىزكام بىرىدىن :

— ھاي ، ھاي ، نېمە ئات چېپىپ يۈرىسىلەر ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— تېخىچە بىلمىدىڭمۇ ؟ سۇ كېلىدۇ ، تۇغان سالمىز ، — دەپتۇ ھېلىقى دېھقان .

— ھە ، ھە ، ئەجەب بوپتۇ ، — ھاپىز شۇنداق دەپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كېلىپ ، — ھەي خوتۇن ، ھېيت كەپتۇ ھېيت ، ساڭزا سالمايمىزمۇ ، — دېگەنكەن ، خوتۇنى خۇشال بولۇپ :

— ۋىيەي ، نېمە ئېلىپ بەرسەڭلار بېرىڭلار ، — دەپتۇ ۋە خۇشاللىقىنى قىزىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ . ئانىسى :

— ھەي قىزىم ، ئۇقتۇڭمۇ ؟ داداڭ خېلى ئىنساپقا كېلىپ قاپتۇ ، ‹قانداق رەختتىن كۆڭلەك كىيىسىلەر ، تاۋاردىنمۇ ـ دۇر-دۇندىنمۇ ؟› دەيدۇ قارا ، — دېگەنكەن ، قىزى :

— ۋىيەي ، كىمگە بەرسەڭلار مەيلى ، — دەپتۇ» .

بۇ لەتىپىنى ئاڭلاپ ھەممىمز ھارغۇچە كۈلدۈق .

— ھەر كاللىدا بىر خىيال دېگەن مانا شۇ ، — دېدى موماي . موداەنگۈلىنىڭ يۈزى ئانارداەك قىزىرىپ كەتتى . بۇ قىزىللىق كۈلكىنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولدىمۇ ياكى ئۇنىڭ خىيالىغا پاڭ قىزىنىڭ گېپى تەسىر قىلغانلىقتىن پەيدا بولدىمۇ چۈشىنەلمىدىم ، لېكىن ئۇ ماڭا پات ـ پات كۆز قىرىنى تاشلاپ يەرگە قارىۋالاتتى . موداەنگۈل بىلەن ئىككىمىزنىڭ تارتىنىپ ئولتۇرغىنىمىزنى پەملىگەن موماي قىزىق ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق بىزنى تېخىمۇ ئېچىلىپ ئولتۇرۇش شارائىتىغا ئىگە قىلماقچى بولدى .

— قاراڭلار ، ھېيتىنىڭ ساڭزىسىنى يېيىشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان ھاپىزكامنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگىمۇ خېلى ۋاقىتلار بولۇپ قالدى . ئەمما ، ھېيت يەنىلا ئايلىنىپ كېلىۋاتىدۇ . كىشىلەرنىڭ ئۆمرى شۇنداق قىسقا بولىدۇ ، لېكىن خىزىر پەيغەمبەرلا ئۆلمەيدۇ ، — دېدى موماي . ئۇ يەنە مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بەردى :

«خىزىر پەيغەمبىرىم بىر زامانلاردا كۆز يەتكۈسىز كەڭرى بىر ئورماندا كىشىلەرنىڭ ئوتۇن كېسىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆتۈپ كېتىپتۇ . ئۇ يەنە بىر دەۋرلەردىن كېيىن بۇ جايغا كېلىپ قارىسا ھېلىقى ئورمانزار يوقىلىپ ، ئۇنىڭ ئورنىدا بىر دەريا پەيدا بولۇپ قاپتۇ ، دەريانىڭ قىرغىقىدا بىر ئادەم بېلىق تۇتۇپ ئولتۇرغۇدەك ، خىزىر پەيغەمبەر بېلىقچىنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— بۇ يەردىكى ئورمان نەگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ .

— بۇ يەردە ئەسلا ئورمان بولغان ئەمەس ، ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ دەريادىن بېلىق تۇتۇپ كېلىۋاتىمىز ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بېلىقچى .

خىزىر ئۆتۈپ كېتىپتۇ ، جاھاننى ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر دەۋر ئۆتكەندىن كېيىن ، يەنە بۇ دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ . قارىغۇدەك بولسا دەريانىڭ ئورنىدا كاتتا بىر سازلىق تۇرغۇدەك ، سازلىقتا بىر كىشى پادا بېقىۋاتقۇدەك . خىزىر پادىچىدىن :

— بۇ يەردىكى دەريا قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ .
— بۇ يەردە دەريا نېمە ئىش قىلسۇن ، بۇ جاي ئەزەلدىن تارتىپ سازلىققۇ ، — دەپتۇ پادىچى .
خىزىر يەنە بىرقانچە زاماندىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ . قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ . خىزىر رەستىدىكى بىر دۇكانداردىن :
— بۇ يەردىكى سازلىق قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ .
— بۇ جايدا ھېچقاچان سازلىق بولغان ئەمەس ، ئاتا ـ بوۋ-لىرىدىن تارتىپ مۇشۇ شەھەردە ياشاپ كېلىۋاتىمىز ، — دەپتۇ دۇكاندار . خىزىر يەنە بىرقانچە زاماندىن كېيىن بۇ يەرگە كەلسە ، شەھەرنىڭ ئورنىدا قومۇشلۇق سەھرا پەيدا بولۇپ قاپتۇ . قۇم بارخانلىرى يېنىغا تۆگىلىرىنى چۆكتۈرۈپ قويغان كارۋانلاردىن :
— بۇ جايدىكى شەھەر قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ خىزىر .
— بۇ قۇملۇقتا قانداقمۇ شەھەر بولىدۇ . ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ بۇ جاي چۆل ـ جەزىرە ئىدى . بۇ يەردە يانتاقتىن باشقا نەرسە بولمىغان ، — دەپتۇ كارۋانلار .
خىزىر ھەيران بولۇپ ، ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ» .
— مانا قاراڭلار ، ئادەمنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ . بىرەر جاينىڭ سەرگۈزەشتىسى كىشى ئۆمرىگە قارىغاندا ، ناھايىتى ئۇزۇن گەپ ، بۇنى پەقەت ئۆلمەس خىزىرلا بىلىدۇ . ئەمما ، ئادەملەرنىڭمۇ قىسقا ئۆمرىدە ئۆزىگە لايىق سەرگۈزەشتىلىرى بولىدۇ .
— موما ، ئەمىسە ئادەملەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرسىڭىز ، — دىدىم . موماي تۆۋەندىكى ۋەقەلەرنى سۆز-لىدى :
«بۇرۇن بۇھەم ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەنكەن . ئەتىيازلىقى قار كېتىپ ئېتىزلار تاۋلاشقاندا بۇھەم بىر پارچە يېرىنى تېرىماقچى بوپتۇ . ئۇ ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشلىق بالىسىغا ساپانىڭ سېپىنى تۇتقۇزۇپ ، ئۆزى بويۇنتۇرۇقنى گەجگىسىگە سېلىپ يەر ھەيدەپتۇ . ھېرىپ ـ تەرلەپ تىلى ساڭگىلاپ كېتىپتۇ . بۇھەمنىڭ بۇنداق

قىيىن ئەھۋالىنى كۆرگەن بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر :
— هاي ـ هاي ، بۇرادەر ، كالا ئورنىدا ئۆزىڭىزنى قوشقا قېتىپ بەك قىيىن ئەھۋالدا قاپسىزغۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
بۇھەم بېشىنى كۆتۈرۈپ سودىگەرگە :
— ھەم ئېيىن گۇزىرەت ، — دەپ جاۋاب بېرىپ قوش تارتىشىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ ، سودىگەرمۇ ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ .
بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، ھېلىقى ئۆتكۈنچى سودىگەر بىر شەھەردىكى ئېسىل ماللار بىلەن لىق تولغان دۇكان ئالدىغا كېلىپ ، دۇكانداردىن بىر كىيىملىك كىمخاب سېتىۋاپتۇ ، زەن قويۇپ قارىسا كىمخاب ساتقۇچى دۇكاندار باي بىر زامانلاردا كالا ئورنىدا يەر ھەيدەۋاتقان ھېلىقى ئادەم ئىكەن .
— هاي ـ هاي ، بۇرادەر ، بىر چاغلاردا گەجگىزگە بويۇنتۇرۇق سېلىپ ، يەر ھەيدىگەن كىشى سىز ئەمەسمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ھە ، توغرا ، مەن شۇ ، — دەپتۇ ئۇ .
— قانداق قىلىپ مۇنچە باي بولۇپ قالدىڭىز ؟
— ھەم ئېيىن گۇزىرەت ، — دەپتۇ يەنە دۇكاندار . ئۆتكۈنچى بولسا ھەيران بولۇپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ .
خېلى زامانلاردىن كېيىن بۇ ئۆتكۈنچى سودىگەر يەنە بىر شەھەرگە كېلىپ چۈشۈپتۇ . ئۇ بۇ شەھەردە بىر تۆھمەتخورنىڭ تۆھمىتىگە ئۇچراپ ، شەھەر ھاكىمى ئالدىغا دەۋاغا بېرىپتۇ . ھاكىم دەۋانى ئادىللىق بىلەن سوراپ ، ئۆتكۈنچى سودىگەرنى تۆھمەتچىدىن قۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ . ئۆتكۈنچى سودىگەر خۇشاللىقتا زەن قويۇپ قارىسا ، بۇ ھېلىقى كىمخاب ساتقان دۇكاندار ئىكەن . ئۇ :
— هاي ـ هاي ، تەقسىر ، بۇرۇن دۇكاندار ئىدىلە ، ئەجەب ھاكىم بولۇپ قاپتىلىغۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ھەم ئېيىن گۇزىرەت ، — دەپتۇ ھاكىم . ئۆتكۈنچى يەنە ئۆز يولىغا يۈرۈپ كېتىپتۇ .
بىر زامانلاردىن كېيىن ھېلىقى ئۆتكۈنچى يەنە بازاردىن ئۆتۈپ

كېتىۋېتىپ ئاشخانىغا كىرىپ يۇزى ئىسلىشىپ كەتكەن جۇلجۇل كىيىملىك بىر ئادەم ئوچاققا ئوت قالاپ ، كاللا ـ پاقالچاق ئۆتلەپ ئولتۇرۇپتۇ . ئۆتكۈنچى ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قارىسا ، ئۆتكەندە ئۆزىنىڭ دەۋاسىنى سورىغان هاكىم شۇ .

— هاي ـ هاي ، بۇرادەر ، سىز هېلىقى شەھەرنىڭ هاكىمى ئىدىڭىز ؟ ئەجەبا ، ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسىزغۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ . ئوت قالىغۇچى هېچقانچە خىجالەت بولماستىنلا :

— هەم ئېيىن گۈزىرەت ، — دەپ مەغرۇر هالدا جاۋاب بېرىپتۇ .

— هاي بۇرادەر ، سىز ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسىز ، مەن سىزنى خىلمۇخىل ئەھۋالدا ئۇچراتتىم . قاچانلا سورىسام ، ‹هەم ئېيىن گۈزىرەت › دەيسىز ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۆتكۈنچى .

— ‹هەم ئېيىن گۈزىرەت › دېگىنىم ، بۇ هەم ئۆتۈپ كېتىدۇ ، دېگىنىم . بۇنى نېمىدەپ چۈشەنمەي سوراۋېرىسىز . ئەھۋالىمىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەمەسمۇ ؟ سىز ئېيتقاندەك ، مەن ئاجايىپ ئادەم ئەمەس ، بەلكى بۇ زامانىنىڭ ئۆزى ئاجايىپ . بىلەمسىز ؟ مېنىڭ ئېيتىم بۇ هەم ، مەنىسى — بۇ هەم ئۆتۈپ كېتىدۇ ، دېگەنلىك بولىدۇ ، دەپتۇ » .

— بۇھەمنىڭ پۈتى ساق بولغىنى ئۈچۈن شەھەرلەرنى كېزىپ يۈرىدىكەن . بىزنىڭ مەھەللىدىكى توكۇر هاپىزنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى تەس ، پىيادە قانداقمۇ ئۆتۈپ كېتەر ؟ — دېدى نورۇز .

— ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ ؟ — دەپ سورىدى موماي .

— بىچارە ، ئازغىنا يېرىدىن ئالغان هوسۇلى بىلەن غەللە ـ پاراقنى تۆلىيەلمەي يامۇلغا سولىنىشتىن قورقۇپ ، ئېشىكىنى سېتىپ بېرىپتۇ ، ئەمدى ئۇ مەھەللىدىن شەھەرگىمۇ كىرەلمەيدۇ ، — دېدى نورۇز .

— «هۆكۈم قاتتىق بولسا ، لاتا قوزۇقمۇ يەرگە كىرىدۇ »

دېگەن گەپ شۇ ـ دە ، بالام ! — دېدى موماي .

بۇ ماقال شۇ زامانىدىكى بىچارە دېھقانلارنىڭ ئالۋان ـ ياساقنى تۆلىمەستىن باشقا چارىسى يوقلۇقىنى چۈشەندۈرەتتى .

پىرىزىخان موماينىڭ شۇنداق ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە ۋە چۆچەك ـ رىۋايەتلىرىگە ناھايىتى قىزىقاتتىم . ئۇلار مېنىڭ ياش ۋاقتىمدىكى روھىي زېھنىمگە سىلىنغان ئەدەبىياتقا قىزىقىشىنىڭ ئۇندۈرمىلىرى بولۇپ قالغانىدى .

پىرىزىخان موماينىڭ يېتىملىكىمدە قانقان بېشىمنى سىلىغان تىترەڭگۈ قوللىرىنى ، گۆدەك ۋاقتىمدا كۆرسەتكەن مېھرىبانلىقىنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ياد ئېتىپ خاتىرىلەيمەن .

بۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىسى ، تەجرىبىلىك تەبىبە ۋە ئاگرونوم موماي ۋاپات بولغان چاغدا ، مېنىڭ گۆدەك بېشىمغا ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلغان ۋاقتىمدىكى قايغۇلۇق مۇسىبەت چۈشكەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ نەۋرىسى نورۇز بىلەن جىنازىسى ئالدىدا ھازىدار بولۇپ يىغلاپ ماڭغانىدىم .

باي قەلەندەر

مەن ئون ئالتە ياشقا كىرگەن يىلى تاغام قۇملۇق مەھەللىسىدە قوغۇن - تاۋۇز تېرىغانىدى . يازلىق تاۋۇزى خېلى ئوخشىدى . ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىش ئۈچۈن تاغام مېنى تاۋۇز باسقان ھارۋىنى ھەيدەشكە تۇتۇۋالدى .

— مەن چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى باققال قاۋۇل ئاخۇن بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم ، بۇ تاۋۇنى ئۇدۇل شۇنىڭ دۇكىنىغا ئاپىرىپ چۈشۈرۈپ بەر ، — دەپ ئىرگولۇ ھارۋىغا يۈز تاۋۇز بېسىپ بەردى .

تېخى تاڭ سۈزۈلمىگەنىدى . تاغام ھارۋىنى قېتىپ مېنى شەھەرگە يولغا سالدى . مەن بۇ يولدا خېلى كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۋىنى ئىتتىكلەتتىم . چوڭ يولغا چىققاندا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى ، يۈزۈمگە تاڭ شامىلى ئۇرۇلدى ، مۇگدەك باسقان كۆزلىرىم ئېچىلىپ ، ھارۋىنى تېخىمۇ ئىتتىك ھەيدەشكە باشلىدىم .

شەھەرگە ئىككى چاقىرىمچە قالغاندا — يېرىلغانيار دېگەن يەرگە بارغىنىمدا ، تورغا ئات مىنىپ قولىدا سېمىز بىر كۆك ئاتنى يېتىلىگەن ، ئۇستىگە جەندەپەرىجە ، بېشىغا توقۇما كۆلا كىيگەن ، چېچى يەلكىسىگىچە چۈشكەن سېرىق ساقاللىق بىر قەلەندەر ئاشىق ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېلىپ ھارۋامنىڭ يېنىدا توختىدى - دە :

— سەدىقە بالانى يەر ، توۋا گۇناھنى يەر ، ھەي ياخشى ئوغۇل ، تاۋۇزىڭدىن بىر - ئىككىنى بەر ، — دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى .

— بۇ ساناقلىق يۈز تاۋۇز ، بىز بىرى بىلەن سۆزلىشىپ قويغان . ئۇ بۇ تاۋۇزدىن بىرى كەم چىقسا ئالمايدۇ ، — دېدىم

چۇشەندۇرۇپ .

— غەۋسىلئەزەم ھەققىدە بەرسەڭ ھەرگىز كەم بولمايدۇ ، مانا بۇنى بەر ، — دەپ قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى يوغان بىر تاۋۇزنى تۇرتۇپ كۆرسەتتى . مەن قولۇمدىكى تايىقىم بىلەن قامچىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ :

— ياق ـ ياق ، بەرمەيمەن ، — دەپ ئاتنىڭ بېقىنىغا بىرنى ئۇرۇپ ، ھارۋىنى ھەيدەپ كەتتىم .

قەلەندەر قامچىسىنى پۈلاڭلىتىپ ئېتىنى دېۋىتىپ كەلدى ـ دە :

— سېخىي جەننىتى ، بېخىل دوزىخىي ، بەرمەمسەن ؟ — دېدى ۋارقىراپ .

— بەرمەيمەن ، — دېدىم ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ .

— بېخىل بەتبەخت ، بەرمىسەڭ مانا ئەمىسە ، — دەپ ئۇستۇ-ۋېشىمغا قامچا بىلەن بىرمۇنچە ئۇرۇۋەتتى . مەن يەرگە چۆشۈپ يىغلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭغا چالما ئاتتىم . زومىگەر قەلەندەر مېنى ئاتلىق قوغلاپ يۇرۇپ يەنە بىرنەچچە قامچا ئۇرۇۋەتتى ۋە بىرنەچچە تاۋۇزنى چېقىۋەتتى . ئۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆردى ـ دە ، ئات سالدۇرۇپ يېزىغا قاراپ كېتىپ قالدى .

مەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىرمۇ تاۋۇز بەرمەي تاياق يېدىم ؟ ئۇ مېنى تونۇمىغىنى بىلەن ، مەن ئۇنى تونۇيتتىم . ئۇنىڭ قارا-دۆڭدىكى قەلەندەر مەھەللىسىدە خېلى ئوبدانلا بەش ـ ئالتە ئېغىز ئۆيلۈك گۈللۈك بىر ھويلىسى ، ئىككى ئېشەك ، بىرنەچچە بورداق قوي ۋە سېمىز ئىككى ئېتى بار ئىدى . ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك ، قۇلاقلىرىغا ئالتۇن ھالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۇرۇشەتتى . قەلەندەر ھويلىسىدا يوغان بىر ئۆينى مەيدانخانا قىلىۋالغان . مەيدانخانا دېگىنىمىز ، قاپاق چىلىمدا نەشە چېكىدىغان ئورۇن ، بۇ يەردە ھەر كۈنى ئۇنىڭغا ئوخشاش ئاشىق دەپ ئاتالغان نەشىخورلار ۋە باشقا بەڭگىلەر توپلىنىپ نەشە چېكىشەتتى . ئۇلار كۆپىنچە ئازنا كۈنلىرى توپلىشىۋېلىپ مۇقام مەشرەپلىرىنى مەشىق

قىلاتتى . ئاندىن كېيىن رامزان ئېيىدا بىر ئايغىچە مەھەللە - مەھەللىدە گۈلخان يېقىپ ، تاڭ ئاتقۇچە مەشرەپ ئويناپ ، مەھەللە جامائەتلىرىدىن بىرمۇنچە نەرسە يىغىۋالاتتى . بىز ياش بالىلار مەشرەپ ناخشىلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن ، قارىدۇڭ ۋە روشەنباغلارغا چىقىپ تۇراتتۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ قەلەندەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلەتتىم . شۇ سەۋەبتىن مەن بۇ سېرىق ساقال هارام تاماققا تاۋۇز بەرمىگەنىدىم . ئەمما ، ئۇ مېنى تونۇماي كىچىك كۆرۈپ ، يۈزىدىكى ئەڭلىيا ، ئاشىق ، بىچارە ، قەلەندەرلىك نىقابىنى قايرىپ قويۇپ ، بوزەك قىلغانىدى . بىراق ، مەنمۇ كېيىن ئۇنىڭدىن كېلىشتۇرۇپ ئىنتىقاممىنى ئالدىم . بۇ ۋەقە بۇنداق بولغانىدى :

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەن قۇملۇق مەھەللىسىدە تۈلۈق هەيدەپ يۈرگەندە ، مېنى قامچىلىغان هېلىقى سېرىق ساقاللىق ئاشىق قەلەندەرنىڭ مەھەللىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم . ئۇ خامانلاردىن كەپسەن ئالغان بىر تاغار بۇغدىيىنى تورغا ئېتىغا ، خەقلەردىن يىغقان يېرىم تاغارچە نېنىنى يېتىلەكتىكى كۆك ئېتىغا ئارتىپتۇ . مەن دەرهال قورۇق تاملاردىن ئارتىلىپ ، يۈگۈرگەن پېتى قوشنىمىز روزى ئاخۇنۇمنىڭ ئوغلى — ئاغىنەم نورۇزنىڭ يېنىغا باردىم - دە ، هېلىقى ئاشىقنىڭ مەھەللىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتتىم . ئۆتكەندە مەن ئۇنىڭغا بۇ ئاشىقنىڭ مېنى بوزەك قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندە ، پىرىزىخان مومانىڭ بۇ نەۋرىسى : «خەپ ، بىر كۈنى قولغا چۈشسە ، سېنىڭ ئۆچۈڭنى ئېلىپ بېرىمەن» دېگەنىدى . نورۇز مەندىن ئىككى ياشلار چوڭ ، ئەمما بەك قورقماس ، قاۋۇل بالا ئىدى . بىز نورۇزلارنىڭ قورۇسىدا كالتەك تۈتۈپ ماراپ ئولتۇردۇق .

— هەق شەيدىبىئىللا ، قەلەندەر كەلدى ، بالا كەلمىسۇن هەرقايسىڭلارغا ، سەدىقە بالانى يەر ، توۋا گۇناهنى يەر ، ئاتىغىنىڭلارنى بەرگەيسىلەر ، — دەپ هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ، مەن سۇپىنىڭ يېنىدىكى يوغان قارىياغاچنىڭ ئارقىسىدىن سەكرەپ چىقىپ :

— مانا ساڭا ئاتىغىنىمىز ، — دەپ كالتەكنى تەڭلەپ ئالدىغا باردىم . ئۇ مېنى تونۇپ ، قېتىپ تۇرۇپ قالدى . نورۇز كېلىپ ، كالتەك بىلەن ئۇنىڭ غولىغا بىرنى ئۇرۇپ ، ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرىنى قولىدىن تارتىپ ئالدى .

— تۆرەم بالىلىرىم ، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار ؟ مەن غەۋسىلـ ئەزەمنىڭ مۇرىتى ، پېقىر ئاشىق مەن ، — دەپ يالۋۇردى .

— ھەي زومىگەر ، سەن قانداق ئاشىق بولىسەن ؟ سەن مېنى يېرىلغانيارداﺍ بولاپ ئۇرغىنىڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ ، بۇلاڭچى ئوغرى ؟ — دەپ ئۇنى ئەۋلىيالارنى شېپى كەلتۇرۇپ يالۋۇرغىنىغا قارىماي ، قارىياغاچقا باغلاپ قويدۇق . ئۇ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ ۋارقىراۋەرگەندىن كېيىن ، مەھەللىدىكى كىشىلەر يىغىلىپ ، ئاـ خىر ئۇنى قويغۇزۇۋەتتى . بىز ئۇنىڭ بىر تاغار بۇغدىيىنى ئۆزىگە قالدۇردۇق ، يېرىم تاغار نېنىنى شۇ مەھەللىدىكى ئىككى يېتىم بالىسى بار بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇنغا ئاپىرىپ بەردۇق . باي قەلەندەر بولسا بىزدىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ ، نانمۇ تىلمەي ، شەھەرگە قاراپ بەدەر قاچتى .

ئانارچى قارىي

بىزنىڭ ئوردا مەھەللىمىزنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدە بىر قورۇ بار ، بۇ قورۇنىڭ ئىگىسى بىر سودىگەر ئادەم . ھەممىلا كىشى بۇ ئوتتۇرا بوي ، ئالدىغا ئېڭىشپراق كەلگەن ، كەكە ساقال ، قويۇق ئۇزۇن قاشلىق ئادەمنى ئانارچى قارىي دېيىشەتتى . بۇ ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمىمۇ - ئەمەسمۇ ، خەۋىرىم يوق ، مەن پەقەت ئانارچى قارىي دېگەننى ئاڭلىغان ، ئەسلىي ئىسمىنى ئاڭلاپ باقمىغان . قارىينىڭ ئۈچ بۇرجەك هويلىسىدا يەتتە - سەككىز ئېغىز ئۆيى ، موي بازىرىدا بولسا ئون بىر ئېغىز دۇكىنى بار ، پەقەت بىر دۇكىنىدىلا ئۇنىڭ ئوغلى ئانچە - مۇنچە مويىۋۇشلۇق قىلىدۇ . قالغان ئون نەچچە دۇكاننى قىممەت باھادا ئىجارىگە قويىدۇ . ئۆزى بولسا ئۆي ئەتراپىدىن نېرى كەتمەيدۇ . ئاڭلىشىمىزچە ، بۇ ئادەم - نىڭ ئالتۇن ، كۈمۈش ، دۇنياسى ناھايىتى كۆپمىش . نۇرغۇن تىللا ئاقچا ۋە ئالتۇن سېلىنغان بوپسىنى كۈندۈزى ساندۇقتا سېلىپ ، ئۇستىگە ئۆزى ئورۇن يېغىپ ، كېچىسى ئۇنى ياستۇق شەكلىدە بېشىغا قويۇپ ياتىدىكەن . بۇنىڭدىن باشقا ئۇنىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشى بىلمەيدىغان كۆمۈپ قويغان ئالتۇن ۋە يارچەن تەڭگىلىرىمۇ نۇرغۇنمىش . دېمىسىمۇ بۇ ئادەم ھېچقاچان ئۆيلىرىنى باشقا كىشىگە رېمونت قىلدۇرماي پەقەت ئۆزىلا يالغۇز رېمونت قىلاتتى .

غۇلجا شەھىرىدە ئەتىيازلىقى بىز كىچىك ۋاقىتلاردا كوچىلار ئادەمنىڭ تىزىغا چىققۇدەك پاتقاق بولۇپ كېتەتتى . 4 - ئاينىڭ ئاخىرىلىرى ئاران قۇرۇپ بولاتتى . توك تېشىلگەندىن كېيىن سۇ - يولۇپ ئۇماچتەك بولۇپ كەتكەن لاي بىرەر ئايغىچە ئات - ھارۋىلار - نىڭ ئۆتۈشى بىلەن چولتۇكلاپ پىشىپ ، 4 - ئاينىڭ ئىچىدە قويۇقلىشىپ ، يۇمشاق قارا مۇمدەك بولۇپ قالاتتى . لاي مانا شۇنـ

داق تەييار بولغاندا ، ئانارچى قارىي ئاتمىش ياشقا كىرىپ قالغىنىغا قارىماي ، كوچىدىكى لايغا ئازراق سامانىنى چېچىۋېتەتتى - دە ، يالاڭ تامبىلىنى يوتىسىغىچە تۇرۇپ ، كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ لايغا چۈشەتتى . ئاندىن لاينى كىچىك بالىنىڭ بېشىدەك كۇمىلاچ قىلىپ ئۆگزىسىگە ئاتاتتى .

ئۆگزىگە لاي سېلىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭ ئاستىغا قانداق نەرسە-لەرنى سالىدىغانلىقى توغرىسىدا بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ ئۆتەي :

ئانارچى قارىينى ئۇچرانقىنىڭىزدا سول بىلىكىگە بىر كونا سوقا سېۋەت ، ئوڭ قولىدا ئۇچىغا بىر غېرىچچە ئۇچى ئۇچلۇق تۆمۈر بېكىتىلگەن هاسا تۇتقان هالدا كۆرۈسىز . ئۇ ئۇچرىغان ئەسكى لاتا ، ئەسكى كىگىز پارچىسى ، تاشلىنىپ كەتكەن چەم ، كەش ۋە مازغا ئوخشاش نەرسىلەرنى هاسسىنىڭ ئۇچىدىكى ئۇچلۇق تۆمۈر بىلەن سانجىۋېلىپ سېۋەتكە سالىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئانارچى قارىينى كۆپرەك ئەخلەت دۆۋىسى بار جايلاردا كۆرۈپ قالمىسز .

ئانارچى قارىي ئېغىل يېنىدىكى ئەسكى ئۆيگە توپلىغان هېلىقى ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەرنى ئۆگزىسىنىڭ ئېگىز - پەس جايلىرىغا تەكشىلەپ جايلاشتۇرغاندىن كېيىن ، ئۆگزىگە لاي كومىلاچلىرىنى ئېتىپ ئاندىن ئۇستىدىن سۇۋايدۇ . ئۇستىدىن سۇ چېچىپ تۇرۇپ ئالمىنى بىلەن ياكى كوزا پارچىسى بىلەن سىلىقلاپ چىقىدۇ . لاي قۇرۇپ قاتقاندىن كېيىن ، ئۇ خۇددى ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يوللار-دەك قارامتۇل بولۇپ يالتىراپ تۇرىدۇ . كوزا پارچىلىرىنى يامغۇر سۇيى چۈشىدىغان نو ئورنىدا پېشايۋان قىرلىرىغا چاپلاپ قويىدۇ .

ئۇ ئۆگزىسىگە هېچكىمنى دەسسەتمەيدۇ ، هەتتا بىرەر قاغا كېلىپ قونسىمۇ ، ئۇنى بار جېنى بىلەن ۋارقىراپ ، چالما ئېتىپ قوغلايدۇ .

بىر قېتىم مەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىدە لەگلەك ئۇچۇرۇۋېتىپ لەگلەكنى ئۆرلەتمەكچى بولدۇم - دە ، قىزىقچىلىقتا ئۇنىڭ ئۆگزىسىگە ئۆتۈپ كېتىپتىمەن . ئانارچى قارىي مېنى كۆرۈپ قېلىپ تۇيدۇرماي شوتا بىلەن ماراپ چىقىپتۇ . مەن بولسام ئۇنى

كۆرمەي تاننى قويۇپ بېرىپ ، لەگلىكىمنىڭ ئېگىز ئۆرلىگىنىگە قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن . شۇ چاغدا بېشىمغا تارس قىلىپ بىر تاياق تەگدى . چۆچۈپ ئارقامغا قارىسام ، ئانارچى قارىي ئىكەن . ئۇ كۆزۈمگە قادىلىپ :

— هوي بەتبەخت ، هارامزادە شۇم ، بۇ ئۆگزىدە نېمە يۈگۈرۈپ يۈرىسەن ؟ پۇتۇڭنى چېقىۋېتىمەن ، — دەپ پاچىقىمغا ئۇرغىلى تۇردى . ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىنى ۋە دىڭگىيىپ كەتكەن كەكە ساقىلىنى كۆرۈپ ، قورقىنىمدىن لەگلەك تانىسىنى تاشلىدىم ـ دە ، ئۆلەر ـ تىرىلىشىمگە قارىماي ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ قاچتىم . ئەمما ، ئۇمۇ ئارقامدىن قوغلاپ كەلدى . مەن هويلىمىزغا چۈشىدىغان شوتىغا بارغۇچە تۆتۈلۈپ قېلىشىمدىن قورقۇپ ، ئۇدۇل كەلگەن جايدىنلا هويلىغا ئۆزۈمنى ئاتتىم . شۇ چاغدا يەرگە پاقىدەك كېرىلىپ چۈشكىنىمنى بىلىمەن ، ئەمما هوشۇمدىن كېتىپتىمەن . ئانارچى قارىي بۇ ئەهۋالنى كۆرۈپ غىپىدە تىكىۋېتىپتۇ .

هوشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام پېشايۋاندا يېتىپتىمەن . ئاغزىمدىن كۆپۈك چىقىپ ، قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىمنى خېلى ئەزىزىلىككە سالغان ئوخشايمەن . مېڭەم چايقىلىپ ، دوۋسۇنۇم ئىشىپ قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇچ ئاي يېتىپ ساقايدىم . شۇنىڭدىن كېيىن يىلان چېقىۋالغان ئادەم ئالا ئارغامچا پارچىسىنى كۆرسە تېنى ئەيمەنگەندەك ، مەنمۇ ئانارچى قارىينى يىراقتىن كۆرۈپ قالسام ، تېنىم جۇغۇلدايدىغان بولۇپ قالدى .

ئانارچى قارىي ناهايىتى پىخسىق ئادەم ئىدى . شۇڭا ، ئۇ «خەسىس» دەپ نام ئالغان . ئۇ يەيدىغان يەل ـ يېمىش ، قەنت ـ گېزەك ، دورا ـ دەرمەكلەرنى تۇرلۇك تۇگۇچلەرگە چىگىۋېلىپ ، بىرنەچچە خىل ساندۇققا سېلىپ قوياتتى . ئاچقۇچلىرىنى بولسا بېلىگە ئېسىپ يۈرەتتى . هەتتا خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ ئىچىدىغان چېيىنمۇ سەرلەپ ئېلىپ ، كىچىك بىر خالتىغا ئۇگىتىپ سېلىپ ، پوتىسىغا تۇگۇۋالاتتى . چۆگۈندىكى سۇ قاينىغاندىن كېيىن

يىن ، ئۆزى پوتىسىدىن چاينى ئىلىپ ، ئۆلچەم بىلەن سېلىپ بېرەتتى . ناننى بولسا ساندۇققا سېلىپ ئاغزىنى قۇلۇپلاپ قويىاتتى . چاي ۋاقتىدا ناننى ئۆزى ئىلىپ كېلىپ بۆلۈپ بېرەتتى .

شۇ چاغلاردا كىشىلەر پىششىق ، بېخىل ئادەملەرنى كۆرسە ، بۇ نەق «ئانارچى قاريي»نىڭ ئۆزىكەن ، دەپ مەسخىرە قىلىشاتتى . شۇنداق قىلىپ ، مەن بۇ قوشنامنىڭ «ئانارچى قاريي» دەپ نام ئالغانلىقىنىڭ ماھىيىتىنى كېيىنچىرەك ئۇقۇۋالدىم . ئۇ ياش ۋاقىتىدا خېلى قاۋۇل ئادەم بولۇپ ، ئىككى داڭكاڭ سېۋەتكە ئانار قاچىلاپ ، ئەپكەشنى مۇرىسىدە كۆتۈرۈپ ، جەنۇبتىن مۇز داۋان بىلەن ئىلىغا پىيادە ئىلىپ چىقىپ سانقانىكەن . ئۇ ئەنە شۇ يول بىلەن دەسمايە توپلاپ ، سودىگەرچىلىك قىلىپ باي بوپتۇ . «ئانارچى قاريي» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭغا ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن سىڭىپ قالغانىكەن .

ھەسەن

بىزنىڭ ئۆيىمىز شەھەر ئىچىدە بولغىنى ئۈچۈن شەنگەن يا-مۇلغا يېقىن ئىدى . بىر كۈنى مەن بىرقانچە ئادەمنىڭ شۇ تەرەپكە ئالدىراپ كېتىپ بارغىنىنى كۆرۈپ : «بىرەر ئىش بولدىمۇ نېمە ؟» دەپ ئويلىدىم ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ باردىم . شەڭگەن يامۇلنىڭ تاشقىرىقى ھويلىسى ئادەم بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ . ھويلىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى سولاقخانا تەرەپكە كى-شىلەر قىسىلىپ بېرىپ ، بىر ـ بىرىنىڭ مۈرىسىدىن بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراۋاتاتتى .

— پەي كېسىدىغان توكۇر ئاشۇ !

— راست ، ئۇنىڭ قولىدا ئۈستىرا ، ئىلمەك تۆمۈردەك بىرنەرسىلەر تۇرىدۇ .

— نەشتەرمۇ نېمە ؟

— ھەسەن ئوغرى ماتا يىرتىۋاتىدىغۇ ، نېمە قىلىدىغاندۇ ؟

— پۇتىنى تاڭىدۇ ـ دە...

كۆپچىلىك ئارىسىدا ئەنە شۇنداق گەپلەر بولۇۋاتاتتى ، شۇ ئارىدا پالكۆز ، قارا ساقال بىر ئادەم گەپنى بۆلدى :

— راست بۇرادەرلەر ، پۇتىنى تاڭىدۇ . نېمىشقا پۇتىنى تاڭى-دۇ ، ئۇقامسىلەر ؟ ئەگەر پۇتنى پاچاقتىن تىزغىچە تازا مەھكەم تېڭىۋەتمىسە ، كېسىۋېتىلگەن ئوشۇقنىڭ ئاستىدىكى لىپەك پەي ساقىيىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئادەمنىڭ بوينى ئالدىغا ئېگىلىپ ، بېشى ساڭگىلاپ قالىدۇ . ھەسەن قالتىس چېچەن يىگىت جۇمۇ ، بۇنى ئۇ ياخشى بىلىدىكەن . ئەنە قاراڭلار ، ئۇ تازا كېلىشتۇرۇپ ، چاپراس قىلىپ مەھكەم تېڭىۋاتىدۇ ، ئەمدى پېيىنى كەسسىمۇ بېشى ئالدىغا ساڭگىلاپ قالمايدۇ...

مەن پەي كەسكەننى كۆرۈش ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ پۈتلىرى ئارىسىدىن ئۆمىلەپ ئۆتۈپ ، سولاقخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق بىر يەرگە بېرىپ قاراپ تۇردۇم . ئىشىكى ئۇلۇغ ئېچىلغان تاشقىرىقى سولاقخانا دالىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بورا ئۈستىدە سول يېنىنى بېسىپ ، ئوڭ پۇتىنى سوزۇپ ياتقان ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ئوتتۇرا بوي ، بۇغداي ئۆڭ ، قايرىما قارا بۇرۇت ، يالتىراق قارا كۆزلۈك بىر كىشىنى كۆردۇم . ئۇنىڭ باش تەرىپى ئالدىدا ئىككى - ئۈچ مەھبۇس پاكمۇ ياكى قاتارمۇ ، ئىشقىلىپ بىر تاختىچاققا ئۇرۇق تىزىۋاتاتتى . ئانچە ئۆتمەي ئۇلار ھەسەن بىلەن پاڭ ئويناشنى باشلىۋەتتى . جازانى ئىجرا قىلىدىغان پەي كەسكۈچى توكۇرمۇ ئۇنىڭ پۇتىنى تىلىپ ، پېيىنى تارتىپ كېسىۋاتاتتى . ھەسەن پەرۋا قىلماي ، غىڭ قىلغان ئاۋازمۇ چىقارماي ، ئوڭ قولى بىلەن پاڭ ئۇرۇقلىرىنى قاتتىق - قاتتىق ئۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئويناۋاتاتتى .

— پاھ ، نېمىدېگەن قەيسەر ئوغۇل بالا بۇ !

— ئەزىمەت ، باتۇر ئىكەنسەنغۇ ؟

— ئاغزىنى مىتمۇ قىلىپ قويمايدا...

ھەر خىل ماختاشلار ھەر تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى . مەن ئاۋۋال ھەسەننىڭ مەردانە كەيپىياتىغا قاراپ ھودۇقماي قاراپ تۇرغانىدىم ، كېيىن ئۇنىڭ پۇتىدىن ئاققان قانىنى كۆرۈپ ، قورققىنىمدىن يىغلىۋەتتىم .

كېيىن پەي كەسكۈچىلەر ھەسەننىڭ يارىسىغا ئەسكى مازنى كۆيدۈرۈپ بېسىپ قويۇشتى .

1920 - يىللىرى ھەسەن بايلارنى قورقۇتىدىغان خېلى ئاتاقلىق «ئوغرى» ئىدى . ئۇ ئاددىي پۇقرالارنىڭ ھېچنېمىسىنى ئالمايتتى . ئەكسىچە ، بايلارنىڭ ئامبارلىرىدىن ئوغرىلىۋالغان مالالرنى ماكانسىز ، تىنەپ يۈرگەن غېرىب - غۇرۋاالرغا بۆلۈپ بېرەتتى ياكى ئاچ - يالىڭاچ قالغانلارنى تويۇندۇرۇپ ، كىيىم - كېچەكلىك قىلىپ قويىاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كەمبەغەللەر ياخشى كۆرەتتى .

تى ، ھمايە قىلاتتى . بايلار بولسا ئۇنى ناھايىتى يامان كۆرەتتى ، ئۇنىڭدىن قورقاتتى . شۇڭا ، ئۇلار شەنگەنگە پات - پاتلا ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئەرز بېرىپ تۇراتتى . شەنگەن يامۇلمۇ ئۇنى بىرنەچچە يىلغىچە تۇتالماي ، «كىمكى ئۇنىڭ بار يېرىنى خەۋەر قىلسا ئۇچ يۈز سەر تەڭگە ، ئەگەر تۇتۇپ بەرسە مىڭ سەر تەڭگە مۇكاپات بېرىلىدۇ» دېگەن ئېلانلارنى ئارقا - ئارقىدىن چىقىراتتى ، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ھەسەننى تۇتالمىغانىدى . بىر كۈنى ھەسەن چوڭ كۆۋرۈكتىكى ساماۋارخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرغاندا ، ئۇچ يۈز سەر پۇلغا ئىگە بولۇشنى خالىغان بىر دەللال ئۇنىڭ ساماۋارخانىدا ئولتۇرغانلىقىنى شەنگەن يامۇلغا بېرىپ دەپ قويۇپتۇ . شەنگەن يامۇل دەرھال ئىككى لوزۇڭ بىلەن ئون چېرىكنى ساماۋارخانىغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ . بۇنى سەزگەن ھەسەن ئۇلاردىن قانداق قۇتۇلۇشنى ئويلاۋاتقاندا ، ساماۋارخانا خىزمەتچىلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا ئارقىدىكى كۆمۈرخانىنىڭ پەنجىرىسىدىن چۈشۈپ قېچىشنى ئېيتىپتۇ . ھەسەن بۇ مەسلىھەت بويىچە قېچىپ چىقىپ ، چېرىكلەرگە تۇتۇق بەرمەپتۇ . لوزۇڭلار بىلەن چېرىكلەر ئۇنى تۇتالمىغاندىن كېيىن ، ساماۋارخانىدىكى خىزمەتچىلەرنى ئۇرۇپ ، چىنە - چەينەكلىرىنى سۇندۇرۇپ ، قاياۋاتقان چوڭ ساماۋارلىرىنى ئۆرۈۋەتكەنىكەن . يەنە بىر كۈنى ھەسەن بىرقانچە غېرىب ، مۇساپىرنى ئاشپۇزۇلغا يىغىپ ، ئۇلارغا تاماق ئېلىپ بېرىۋاتقاندا شەنگەن يامۇل خەۋەر تېپىپ ، ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن يىگىرمىچە چېرىك چىقارغان . ئۇلار-نىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ھەسەن ئاشپۇزۇلدىن چىقىپ چوڭ كوچا بىلەن قاچقان . چېرىكلەر ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ ، شەھەر سىپىلى تۇۋىگە قاپسۇالغاندا ، ھەسەن سىپىلىنىڭ تۇۋىگە كېلىپلا غايىب بولغان . شۇنداق قىلىپ ، ھەسەن بۇ قېتىممۇ چېرىكلەرگە تۇتۇق بەرمىگەن .

مۇنداق ۋەقە بىرقانچە قېتىم بولغاندىن كېيىن ، خەلق ئاغزىدا «ھەسەن ئوغرى خىسلەتلىك ئادەم ، ئۇنىڭغا غايىبتىن مەدەت بار» دېگەندەك گەپ - سۆزلەر تارقىلىپ يۈرەتتى . ئەسلىدە ھەسەننىڭ

ئەۋلىيا ياكى جىنلار بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟ ئۇنىڭ خەلقىگە يېقىپ كەتكەن ئىككى كارامىتى بار: بىرىنچىسى، ئۇ يوقسۇللارغا غەمخورلۇق قىلىدۇ، جازانىخور بايلارنىڭ بولسا جاجىسىنى بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئاددىي ئادەملەر ئۆزلىرىنى قۇتقۇزغۇچى دەپ قاراپ، ئۇنى ھمايە قىلىدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇ ناھايىتى چەبدەس چامباشچى. مەسىلەن، ئۇنىڭ قارا مەخمەلدىن كىيىۋالغان شىم - تۇجۇركىسى ھىم، چاققان قىلىپ تىكىلگەن، تېز ھەرىكەت قىلىشىغا ھېچقانداق پۇتلاشمايدۇ. پۇتىغا كىيىۋالغان ئېسىل رەختتىن تىكىلگەن يىس پاشىنىلىق پارقىراپ تۇرىدىغان چاققان ئۆتۈكىنىڭ ئىككى قونچىدا ئىككى ئۆتكۈر خەنجىرى بار. ئۇنى ئەگەر بىرنەچچە ئادەم قورشىۋالسا، ئۇ دەرھال ئىككى قونچىدىن ئىككى خەنجەرنى بىراقلا سۇغۇرۇۋېلىپ، ئويناتىپ ياكى ئېتىپ يۇرۇپ، بۆسۈپ چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ يەنە شۇنىسى ئاجايىپكى، ئېگىز تام ياكى سېپىلغا دۈچ كېلىپ قالسا، خەنجەرلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى سانجىپ، ئېسىلىپ ياكى موللاق ئېتىپ ئۈستىگە چىقىپ كېتىدۇ. دېمەك، ھېلىقى يىگىرمە چېرىك سېپىل تۈۋىگە قاپسىپ ئالغاندا، ھەسەننىڭ غايىب بولۇپ كېتىشىمۇ مانا شۇنداق خەنجەر ئويۇنىنىڭ كارامىتىدىن بولغان.

ئەمىسە ھەسەن قانداق بولۇپ يامۇلغا چۈشۈپ قالدى؟

ھەسەن ياز كۈنى ئىلى دەريا‌سى تەرەپتىن ئاتلىق شەھەرگە كېلىۋېتىپ ئايدۆڭ مەھەللىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى دۆڭلۇكلەر ۋە ياداڭلاردىن ئۆتۈپ، كېرىم بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ ئارقىسىدىكى چوڭ ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ قالىدۇ. ئۇ ئۆستەڭ بويىدا يەلپۈنۈپ تۇرغان ئوت - چۆپنى كۆرۈپ، ئاچ قالغان ئېتىنى بىرەم ئوتلىتىۋېلىشنى ئويلاپ ئەتراپقا نەزەر سالىدۇ، ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ ئاتنى بېشىدىن يۈگەننى چىقىرىپ، پۇتىنى چۈلۈۋۇر بىلەن چۈشەپ ئوتلاشقا قويۇۋېتىدۇ. ئۆزى بولسا خاتىرجەم ھالدا ئۆستەڭ قىرىدا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ھەسەننىڭ بۇ يەرگە كېلىپ خاتىرجەم ياتقانلىقىنى ئۈجمە ئۈستىدىكى بالىلار يىراقتىن كۆرۈپ قالىدۇ - دە،

كېرىم بەگكە بېرىپ خەۋەر قىلىپ قويىدۇ . گەۋدىلىك ، گوپەي ، يوغان قورساق يالاقچى كېرىم بەگ بىرمۇنچە پۇل ھەم ئابرۇيغا ئىگە بولۇش مەقسىتىدە ھەسەننى تۇتۇۋېلىشنىڭ چارىسىنى ئويلايدۇ . ئاخىرىدا ئۇ مۇنداق بىر ئامالنى تاپىدۇ : دېھقانچە ياسانغان ، قوللىرىدا كەتمەن تۇتقان ئىككى كىشى سۇ ياقلاپ ھەسەننىڭ يېنىغىراق كەلگەندە سۇ تالاشقان بولۇپ مۇشتلىشىدۇ ، ھەسەن ئۇلارنى ئاجراتماقچى بولىدۇ . شۇ پەيتتە سوقۇشۇۋاتقان ئىككى دېھقاننىڭ قايسىسىغا ئەپ كەلسە ، شۇ كىشى كەتمەن بىلەن ھەسەننى ئۇرۇپ يىقىتىدۇ . ئىش كېرىم بەگنىڭ ئويلىغىنىدەك باشلىنىدۇ . ئۇنى دېمىسىمۇ كېچىدىن بېرى يول يۈرۈپ ئۇيقۇسىز قالغان ھەسەننىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ يىغىلىدۇ ، ئۇ ئۆستەڭ بويىدا مۇگدەپ يېتىپ بىر دەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىپ قالىدۇ . كېرىم بەگ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پىلان بويىچە كەتمەنلىك ئىككى كىشى بىلەن بىللە كېلىدۇ ، ئۇلار ھەسەندىن يىگىرمە - ئوتتۇز قەدەم نېرىسىدا ۋاراقىراپ - جاراقىراپ مۇشتلىشىدۇ . ھەسەن چۆچۈپ قوپۇپ ، ئۇلارنى ئاجرىتىشقا كېلىدۇ . ئۇ سوقۇشۇۋاتقانلارغا ياخشى گەپلەرنى قىلىپ باقسىمۇ ئۇلار بېسىلمايدۇ ، بەلكى ئاجراتقانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ ، كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر - بىرىگە دېۋەيلىشىدۇ . شۇ چاغدا ھەسەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كۆچاقلاپ كۆتۈرۈپ مېڭىشىغا يەنە بىرى كەتمەنلىك چۈلدىسى بىلەن ھەسەننىڭ غولىغا بىرنى ئۇرىدۇ . ھەسەن دەلدەڭشىپ ئارقىسىغا ئۆرۈلىدۇ - دە ، ئۇنىڭ ئۆزىگە دۇشمەن ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ ، قونچىدەكى خەنجەرگە قول سوزىدۇ . بۇ چاغدا كۆتۈرۈپ نېرى ئاپارغىنى كەتمەن بىلەن ئوڭ جەينىكىگە ئۇرۇۋېتىدۇ . ھەسەن ئەمدىلا سول قولىنى ئىشقا سالغۇچە يېتىپ كەلگەن كېرىم بەگ بار كۈچى بىلەن ھەسەننىڭ تىزىغا كەتمەنلىك چۈلدىسى بىلەن بىرنى ئۇرىدۇ . ھەسەن تىزلانغان پېتى يىقىلىپ چۈشىدۇ . مانا شۇنداق مۇناپىقلارچە ھىيلە - مىكىر بىلەن مەرد يىگىت ھەسەن قولغا چۈشۈپ قالىدۇ .

گۇناھكار ئۇچۇن بىرلا قېتىم جازا ھۆكۈم قىلىنىشى كېرەك

ئىدى . ئەمما ، شۇ ۋاقىتتىكى شەنگەن ھەسەنگەن پۇتىنىڭ پېيىنى كېسىش ۋە ئەڭ ئالىي جازا — قەپەسدارغا ئېسىش جازالىرىنى ھۆكۈم قىلىدۇ . ھەسەننىڭ پېيىنى كېسىشنى شەنگەن ئۆزى ئالدىراپلا ھۆكۈم قىلغان . ئەمما ، نامەرد شەنگەن ھەسەننىڭ ساقىيىۋېلىپ يەنە ھەربىكەت قىلىشىدىن قورقۇپ ، ئۇنى جىنغا ئوخشاش قورقۇنچلۇق ئادەم سۈپىتىدە تەرىپلەپ ، ئۇرۇمچى جاڭجۈنىگە مەلۇم قىلغان . ئۇرۇمچى جاڭجۈنى ھەسەننى دارغا ئېسىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈمنامە ئەۋەتكەن . بۇ ھۆكۈمنامە كەچ كۈزنىڭ بىر كۈنى شەنگەن يامۇلنىڭ تاشقى دەرۋازىسىغا چاپلانغانىدى .

شۇ كۈنى بۇ ھۆكۈمنامىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئادەملەر يامۇل تەرەپكە كەينى - كەينىدىن كېتىپ باراتتى . بۇگۈن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن مەنمۇ كىشىلەرگە ئەگىشىپ شەڭگەن يامۇلغا باردىم . يامۇلنىڭ ئېلان چاپلىنىدىغان يېرىدە بىر توپ ئادەملەر ئولىشۋالغان ، ئۇلار ھەسەننى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش توغرىسىدىكى ھۆكۈمنامىنى ئوقۇشماقتا ئىدى . كۆپچىلىك ئىچىدە :

— توۋا خۇدايىم ، بۇ نېمە ئىش ؟

— خانىنىڭ ھۆكمى بىر دەيدىغان ئىدىغۇ ؟

— ھەي··· خان ئاغزى مايمۇن دېگەن مۇشۇ - دە !

— بىزنىڭ ھەسەتخور ، نامەردلەرنىكىمۇ تەلىپى شۇ .

— ھەسەندەك قورقماس ، مەردانە يىگىتنى كۆزدىن يوقىتىش ئاچ كۆز ، قورققاق ، جازانىخور بايلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن - دە ، — دېگەندەك شاۋ - شۇۋ گەپلەر بولۇۋاتاتتى . بەزى كۆڭلى يۇمشاق ئادەملەر كۆز يېشى قىلىپ تۆكۈرۈكىنى تەستە يۇتاتتى . بەزىلەر ياقىسىنى تۆتۈپ خۇداغا سېغىناتتى .

يامۇلنىڭ بىرىنچى دەرۋازىسىدىن كىرگەندىن كېيىن ، ئىككىنچى دەرۋازىسىنىڭ تاشقىرىقى ئىككى تەرىپىدە ئادەمنىڭ بويىدىن بىر گەزچە ئېگىز ، ئۇستى تار ، ئاستى تەرىپى كەڭ ئىككى قەپەس تۇراتتى . بۇ ئادەمنىڭ پاچىقىدەك چەنزىلەر بىلەن سالاسۇن

قىلىپ ياسالغان ، ئۇستىدىن ئادەم بېشىنى چىقىرىپ ئېسىپ قويۇسا ، پۇتى يەردىن بىر غۇلاچچە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئادەم قەپىسى ئىدى . مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بېرى شۇ قەپەسلەر ئەتراپىدا مۆكسۆكىلەك ئويناپ يۈرگەن بولساممۇ ، بۇنىڭ نېمىگە كېرەكلىك نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم . مانا بۇگۈن ئۇنى ياغاچچىلار يەرگە يانقۇزۇپ ، ئۇنىڭ ئادەم بوينى كىرگۈزۈلىدىغان تۆشۈكىنىڭ كىرىشتۈرۈلىدىغان قىسىملىرىنى ۋە شالاقلاپ قالغان چەنزە ياغاچلىرىنى رېمونت قىلىۋاتاتتى .

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە مەن كوچىغا چىققانىدىم . بۇگۈن كىشىلەر تۈنۈگۈنكىدىنمۇ تولا ئىدى ، ئۇلار توپ - توپ بولۇپ شەنگەن يامۇلغا كېتىپ باراتتى . مەنمۇ خەلقە ئەگىشىپ ماڭدىم . يامۇلنىڭ بىرىنچى ، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى هويلىلىرىغا ئادەم لىق تولۇپتۇ . ئۈچىنچى هويلىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە شەنگەن ئېچكىرىكى هويلىدىن چىقىپ سوراق قىلىدىغان داتاڭ دەپ ئاتىلىدىغان پاكار سەهنە بار ئىدى . داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تاشتىن ياسالغان ئاغزىنى ئېچىپ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرغان ئىككى شىرنىڭ هەيكىلى ئادەمگە خىرىس قىلىپ تۇرىدۇ . داتاڭنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە ئىككى ياقتا ئېچىلىدىغان دەرپەردە ئىشىك قاناتلىرىغا ئىككى ئەجدىهانىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن . بۇ ئەجدىهالارنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلىپ ، زەهەرلىك قىزىل تىلى چىقىپ تۇرىدۇ . ئادەملەرنى ئەيمەندۈرىدىغىنى يىلان ۋە چايان سۈرەتلىك داتاڭنىڭ ئالدىغا قىزىل پەردىڭ تارتىلغان ئۇستەل قويۇلغان ، ئۇنىڭ ئۈستىدە تۆت تەخسە سەي ۋە بىر هېجىر هاراق قويۇپ قويۇلغان .

لوزۇڭ ، يايى ، تۆڭچى ۋە مۇلازىملار داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىزىلىپ ئاجايىپ سۈرلۈك بىر ئاۋازدا نېمىدۇر بىرنېمە دەپ ۋارقىرىغىنىدى ، داتاڭنىڭ يۇقىرى ئىشىكلىرى ئېچىلىپ شەنگەن چىقىپ كەلدى . ئۇ ئالچاڭلاپ ئۈستەل يېنىدىكى ئالاهىدە هازىرلانغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ، «گۇناهكار كەلتۈرۈلسۇن» دېگەن بۇيرۇق ئاڭلاندى . شۇ چاغدا ئىككى تەرەپ-

تىكى ئاتارمەن ـ چاپارمەنلەرنىڭ «خوپ!» دېگەن ئاۋازىمۇ تەڭ ئاڭلاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن بويىنىدا قوۋۇق، زەنجىر، قولىدا كويزا، پۈتىدا كىشىنى بار بىر مەھبۇس ئېلىپ كىرىلدى. ئۇ پەستىكى ئۈستەل ئالدىغا تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇلدى. بۇ مەھبۇس ھەسەن ئىدى. شەنگەن جاڭجۇندىن كەلگەن ھۆكۈمنامىنى ئوقۇپ بەردى. تۇڭچى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدى. ئاندىن كېيىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بەلگە — «خان ئوقى»نى ئىككى ئىجراچى ھەسەننىڭ دۇمبىسىگە قاداپ قويدى. شەنگەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سېنىڭ ئۆمرۈڭ بۇگۈن ئاخىرلاشتى. كۆڭلۈڭدە قالغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭ باردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرقى ئۆمرۈڭدە سېنىڭ كۆڭلۈڭنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بۇ زىياپەتنى تەييارلىدۇق. ھاراقنى ئىچىپ، سەيگە ئېغىز تەگ، — دېدى قولى بىلەن ئۈستەلدىكى ھاراق، سەيلەرنى كۆرسىتىپ. شۇ چاغدا بىر ئىجراچى ھاراقنى، يەنە بىر ئىجراچى بىر چوكا سەينى ھەسەننىڭ ئاغزىغا يېقىن ئەكېلىپ تۇتقانىدى، ھەسەن بېشى بىلەن بىرنى ئۈسۈپ، ھاراق قاچىسىنى پارە ـ پارە قىلىۋەتتى. شەنگەن «سا» دەپ ۋارقىراپ ئۈستەلنى بىر تېپىپ ئۆرۈۋەتتى. يايلار يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ھەسەننى تۇتۇپ قەپەسكە سولىدى. ھەسەن شەنگەننىڭ ئوڭ يېنىدا تۇرغان كېرىم بەگكە ۋارقىرىدى:

— ھاي، كېرىم بەگ دېگەن مۇناپىق، غالچا! مەن بۇ قېتىم قۇتۇلالمىدىم. تەلىيىڭ ئوڭ كەلدى. مېنىڭ بىردىنبىر ئارمىنىم سېنى چەيلەپ، مىجىپ تاشلاش ئىدى، ئورۇندىيالمىدىم...

پۈتۈن ئادەم كېرىم بەگكە نەپرەت بىلەن كۆز تىكتى. ئۇچ ئات قېتىلغان تۆت چاقلىق يەمچۈك ھارۋىغا ھەسەن سولانغان قەپەس سېلىندى. ئۇنى تۆت يايى تۆت تەرەپتىن تۇتۇپ ئولتۇرغۇزدى. ھارۋىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە سەككىزدىن ئون ئالتە چېرىك گۇناھكارنى يالاپ ماڭدى. ھارۋا بازار كوچىلىرىنى ئارىلاپ كېتىپ باراتتى. نەچچە مىڭلىغان ئادەم ھارۋىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن

ئەگىشىپ كېلىەتتى . ھارۋا غۇلجا شەھىرىنىڭ ئەڭ چوڭ بازىرى — تاشلەپكىنىڭ يېنىدىكى توّت كوچىغا كەلگەندە ، ئادەملەر بارغانسېرى كۆپىيىپ ، كوچىلارغا پاتماي قالدى . مەن ئەمدى بىر تەنزىكەشنىڭ ئېگىز بىر ساندۇقى ئۈستىگە يامىشىپ چىقۋېلىپ ھەسەنگە قارىدىم . ئۇ ئۈستىدە قارا مەخمەل شىم ـ تۇجۇركا ، پۇتىدا توم تۇمشۇق «ئىنگلىزچە» پارقىراق ئۆتۈك (ئۇ ۋاقىتتا بۇنداق ئۆتۈكنى شۇ نامدا ئاتايتتۇق) ، قولىدا كويزا بولسىمۇ ، قارا مەخمەل قالپىقىنى (بىرىگە قىرلاتقان بولسا كېرەك) قىرلاپ كىيىۋالغاندى .

— ھاي خالايىق ، — دېدى ئۇ بېشىنى تىك تۇتۇپ ۋارقىراپ ، — مەندىن رازى بولۇڭلار ! رەنجىتكەن يېرىم بولسا كەچۈرۈڭلار ، — ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ خوشلاشتى ، يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ ، — ئەمما مېنى تۇتۇپ بەرگەن مۇناپىقلاردىن ، جازانەخور بايلاردىن ، مېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان دارىنلاردىن ھەرگىزمۇ كەچۈرۈم سورىمايمەن . خوش بۇرادەرلەر ، ئامىن ! . ئەتراپتىن «ئامىن» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى .

ھارۋا چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ قارىدۆڭگە قاراپ ماڭدى . ھارۋا تەسلىكتە قارىدۆڭنىڭ ئۈستىدىكى ئېگىز ـ پەس بىر مەيدانغا چىقىپ توختىدى . شەنگەنمۇ مەپە بىلەن بىرقانچە چېرىكنىڭ ھىماسىدە شۇ جايغا كېلىپ توختىدى . ئۇ مەپىدىن چۈشۈپ ، راسلاپ قويۇلغان بىر تەيزىگە چىقىپ ئورۇنلاشتى . ئاندىن كېيىن ھەسەن سېلىنغان قەپەس جازا مەيدانغا كەلتۈرۈلدى . تۇت ئىجراچى شەنگەننىڭ «ئاس» دېگەن قول ئىشارىتىنى كۆرۈپ ، قەپەس ئۈستىدىكى تاختىنى ئىككى ياققا سىيرىدى ـ دە ، ھەسەننىڭ بېشىنى تاختاينىڭ يېرىم دائىرىلىك ئورنىدىن چىقىرىپ ، بوينىنى تاختاي بىلەن كىرىشتۈرۈپ قىستى ، ئاندىن ئۇنى ساڭگىلىتىپ قويۇۋەتتى . ھەسەننىڭ بېشى بوينىغىچە تۆشۈككە قىسىلىپ ، پۇتى يەردىن بىر گەزدىن ئېگىزرەك كۆتۈرۈلۈپ قالدى . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈش ئۈچۈن نەچچە مىڭلىغان ئادەم دۆڭگە چۈمۈلىدەك يامىشىپ چىقىۋا-

تاتتى .

— يائاللا ، يائاللا !

— پەرۋەردىگارىم ، ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىدىغانسەن ـ ھە !

— خۇداۋەندە كېرىم ، بۇ قانداق جازا ؟ !

— توۋا ، توۋا !

— ۋاي ئىسىت ! — دېگەندەك ھـەسرەتلىك ، نادامەتلىك زارلاش ئاۋازلىرى ھەر ياقتىن قۇلاققا كىرىپ تۇراتتى ، مەن قورـقۇپ ، توپا ـ چاڭ ئىچىدە ئۇسساپ گېلىم قۇرۇپ ، تۆكۈرۈكۈمنى يۇتالماي قالغان بولساممۇ ، نېمە ئۈچۈندۇر خەلقتىن قالماي دۆڭگە يامىشاتتىم .

يەڭلىرى جەينىكىگىچە تۇرۇلگەن بىر پالكۆز جاللات قەپەستەـكى پەننىڭ بىر چېتىگە بولقا بىلەن پانا ئۇراتتى ، پانا قىسقانسېرى يېرىم دائىرە كىرىشىپ ھەسەننىڭ بوينىنى سىقاتتى . جاللاتنىڭ پاڭغا «توك ـ توك» قىلىپ ئۇرغان بولقىسى گويا قاراپ تۇرغۇچىـلارنىڭ يۈرىكىگە ئۇرۇلغاندەك يۈرەكنى قاتتىق سىلكىتەتتى . ئاـخىر ھەسەننىڭ بوينى بىلەكتەك ئىنچىكىلەپ ، ئاغزىدىن كۆپۈك چىقتى ، كۆزلىرى تېشىغا تېپىپ ، يۈزى كۆكەردى . شۇنداق قـىلىپ ، بۇ قەيسەر ئادەم بۇ بىۋاپا دۇنيادىن خوشلاشتى...

ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت

بىزنىڭ ئۆيىمىز ئوردا مەھەللىسىدە بولغاچقا ، ھېكىم بەگ غوجامنىڭ ئوردىسىدا نېمە ئىشلار بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ تۇراتتۇق . مەن ئوچ ـ تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توپىدىن قىز سېلىپ چۆنەك ئېتىپ ، توپا پوملاپ ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتتۇق . شۇ چاغدا سېپىل ياقىسىدىكى كوچىدىن توپ ـ توپ ئاتلىق دېھقانلار ئوردا دەرۋازىسىغا قاراپ كېلىشتى . بىردەمدىن كېيىن ئوردا ئالدىدىكى مومىلارغا بىرنەچچە يۈز ئات باغلاندى . بىز «نېمە ئىش بولدىكىن» دەپ ئويۇنىمىزنى تاشلاپ ، ئوردا ھويلىسىغا باردۇق . ئوردا ھويلىسىنىڭ يۇقىرىسىغا سېلىنغان دەرپەردىلىك ئىمارەتنىڭ پېشايۋىنىدىن دەرۋازىغىچە بىرنەچچە يۈز دېھقان ئىككى قاتار بولۇپ تۇرۇپتۇ . ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولسا ، چاپراس قىلىپ قويۇلغان ئىككى لەھەر ياغاچ ئاستىغا قوشۇما قاش چىرايلىق بىر يىگىت دۇم ياتقۇزۇپ باسۇرۇپ قويۇلۇپتۇ . ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرى ياغاچقا مەھكەم باغلىۋېتىلگەنىكەن . ئون غۇلاچچە كېلىدىغان بۇ ئۇزۇن لەھەر ياغاچنىڭ چاپراس قىلىنغان ئارىلىقىدىن يىگىتنىڭ بېشى چىقىپ تۇراتتى ، يۈزلىرى بولسا پەمىدۇردەك قىزىرىپ ، تەر تامچىلىرى قۇيۇلۇپ تۇراتتى .

— جان ئاكىلار ، غولۇم ئۆيۈپ كەتتى غولۇم ، رەھىم قىلىپ قولتۇقۇمنى سەل بوشىتىپ قويۇڭلار ، — دەپ زارلىناتتى يىگىت . كۆپچىلىك ئارىسىدىن بىر رەھىمدىل دېھقان ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ مۇرىسىدىن باغلانغان ئارقاننىڭ تۆگۈچىنى سەل ـ پەل بوشىتىپ قويماقچى بولۇۋىدى ، لەمبۇك پەرىجە كىيگەن سالاپەتلىك بېرى :

— ھاي داۋنخور ھۇررەك ، سەنمۇ جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ ؟

چاپسان ئارقاڭغا يان ، ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىنىڭنى غوجام ئاڭلاپ قالسا ، دۇنياغا كەلگىنىڭگە تويمسەن ! — دېدى .

بۇ ئىككى قاناتتىكى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىرى يېزا كاتتىلىرى ۋە مۆتىۋەر زاتلار بولۇپ ، رەھىمدىل دېھقانغا كايىۋاتقان كىشى مانا شۇلارنىڭ بىرى ئىدى .

توپلانغان كىشىلەر بىرنەچچە سائەتتىن بېرى ھېكىم بەگ غوجىنىڭ ئۆيىدىن چىقىشىنى زارىقىپ كۈتمەكتە . بىردىنلا پېشايۋان ئۈتتۇرىسىدىكى باغدادچە ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى ئېچىلدى .

— غوجام چىقتى .

— ھېكىم بەگ غوجام ... — دېگەن سۆزلەر بىلەن ئەتراپ شاۋ ـ شۇۋ بولۇپ كەتتى . ئادەملەر ئاۋۇال قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇشتى ، ھېكىم بەگ غوجىنىڭ چىققىنىنى كۆرگەندىن كېيىن قول باغلاپ ، بېشىنى ئېگىپ جىم بولۇشتى . ئېگىز بويلۇق ، بۇغداي ئۆڭلۈك ، قاتما تەنلىك كەلگەن ھېكىم بەگ غوجا ئىشىكتىن ئاستا چىقىپ ، ئىككى پۇتىنىڭ ئۇچىنى توغرا قىلىپ ، ئاستا ـ ئاستا يۆتكەپ پېشايۋاننىڭ ئۈتتۇرىسىغا كەلدى ۋە توپلانغانلارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ قويۇپ ، يىراقلارغا قاراپ جىمغىنا تۇردى . ئۇنىڭ ئۈچىسىدا نىل رەڭ موۋۈت پەربجە ، ياز بولسىمۇ بېشىدا مەخسۇمچە قاما تۇماق ، پۇتىدا كەشلىك ئۆتۈك بار ئىدى . ئۇ خېلىغىچە زۇۋان سـۇرمەي جىمجىت تـۇرۇپ ، بېشىنى سـەل ـ پەل لىڭشىتتى ـ دە ، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ، ئىشىكتىن كىرىپ كەتتى . ئۆلۈك ئېلىپ كىرىۋاتقان گۆردەك جىمىپ قالغان ھويلىدا يەنە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى . ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت بولسا يەنە قاتتىق زارلىغىلى تۇردى . مېنىڭ ئۇنىڭغا بەك ئىچىم ئاغرىپ كەتتى ، كۆچۈم يەتمىسىمۇ مەن ئۇنى بوشتىپ قويماقچى بولۇپ ، ئۇنى چىرماپ قويغان ئارغامچىنى تۇتۇپ تارتىپ باقتىم . لېكىن ، ھېلىقى مۆتىۋەر ئادەملەردىن بىرى :

— يوقال ، شۇم ، — دەپ ماڭا ۋارقىرىدى . مەن بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ ئۇمچىيىپ يەنە نېرى كەتتىم . ئەمما ، شۇ ۋاقىتقىچە ئادەم ـ

لەر باغرىنىڭ مۇنداق تاشلىقىنى بىلمەيتتىم . مېنىڭ ئاتا ـ ئانا-سىدىن يېتىم قالغان تېنىم ھېلىقى بىچارە يىگىتنىڭ نالىسىغا چىدىماي تىترەيتتى ، يۈرەك ـ باغرىم ئوتتا كۆيگەندەك بىئارام بولاتتى . نېمە قىلىشىمنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدىم . ھېكىم بەگ غوجا يەنە چىقتى . ئۇ يەنە بايىقىدەك سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ھەيكەلگە جان كىرگەندەك ئوڭ قولىنى پۇلاڭلاتقاندى ، ئادەملەر دۇررىدە قىلىپ ئاتلىرى تەرەپكە ماڭدى . بىر قىسىم ياش كىشىلەر ياغاچ ئاستىدىكى يىگىتنى بوشاتقىلى باشلىدى .

بىرنەچچە كىشى پايپېتەك بولۇشۇپ غوجامنى ئاتقا مىندۇر-دى . ئۇ يۇرتنىڭ ئالدىدا ، قالغانلار ئارقىدا يۇرۇپ ، ياغاچتىن بوشتىلغان يىگىتنى بولسا يىگىرمە ـ ئوتتۇز ئادەم قولىنى ئارقا-سىغا باغلاپ پىيادە ئېلىپ ماڭدى . مەدرىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە جامائەت ئاتتىن چۈشۈپ غوجامنىڭ ئارقىسىدىن مەھكىمە شەرئىگە كىرىشتى . خېلى بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن باغلاقتىكى يىگىتنۇ مەھكىمىگە ئېلىپ كىرىپ كېتىلدى . ھەر تەرەپتىن كەلگەن كىشى-لەر مەھكىمە ئالدى ۋە مەدرىسە ئەتراپىغا تولۇپ كەتتى . مەن خەلقنىڭ ئارىسىدا سقىلىپ يۇرۇپ ھېچنېمىنى كۆرەلمەي ، ئاخىر نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇش ئۈچۈن مەھكىمىگە يېقىن ئېرىق بويىدىكى تېرەكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ، توپلىشىۋالغان كىشى-لەرنىڭ ئۈستىدىن قاراپ تۇردۇم . قازى ـ ئەلەم ئالدىدا سوراق بولۇۋاتاتتى . ئەمما ، گەپ بىز بار يەرگە تولۇق ئاڭلانمايتتى . پەقەت ئىشىك ئالدىدىكى كىشىلەرنىڭ پاراڭلىرىدىنلا توپنىڭ ئىچىدە نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئانچە ـ مۇنچە ئۇقۇپ تۇرغىلى بولاتتى .

— ئىقرار بولدىمۇ ؟

— ھە ، ھە ، ئەمدى ئىقرار بولدى .

— قىزنى ئېلىپ قاچقىنى راست ئىكەن .

— قىزنىڭ ئىسمى چوغلۇق ، يىگىتنىڭ ئىسمى ئىبدىمىن ئىكەن .

ئىبدىمىنگە سەكسەن دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلدى . «ئاللا ، توۋا»

دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى . دېمەك ، دەررە ئۇرۇش باشلانغاندى .

دەررە دېگىنىمىز ، ئۇچ ـ تۆت قەۋەتلىك بۇلغارى چەم ئارىسىغا قۇم ئېلىنغان ياغاچ ساپلىق پالاق . پالاقنى ئۇرغۇچى جەينىكىنى كۆتۈرمەي ، جازالانغۇچىنىڭ يالىڭاچ غولىغا ئۇرىدۇ . ئەگەر قولىنى كۆتۈرۈپ ئۇرسا ئۇرۇلغۇچى بىرنەچچە دەررىدىن كېيىنلا هوشىدىن كېتىدۇ . قائىدە بويىچە ئۇرۇلدى دېگەندىمۇ گۇناهكارغا پەقەتلا قىرىق دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلىدۇ . مانا بۇگۈن بولسا ئىبدىمىنگە سەكسەن دەررە ئۇرۇش هۆكۈم قىلىندى . شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر بۇ يىگىتنىڭ هاياتى خەۋپ ئاستىدا قېلىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى .

ئىبدىمىنگە قىرىق دەررە ئۇرغۇچە كىشىلەر ئارىسىدا ئاڭ-چە شاۋ ـ شۇۋ بولىدى . دەررە ئەللىككە يېقىنلاشقاندا غۇدۇراش ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ باشلاندى .

— هاي ، هاي ، — پوقاق سوپۇنىڭ جەينىكى سەل كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

— ياق ـ ياق ، بولمىدى .

— نالايىق .

— ئاتمىش بولدى ، يەتمىش··· بەش···

— هوشىدىن كەتتى .

— يەتمىش سەككىز··· ئۆلىدىغان بولدى ، — دېگەندەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئاخىر تىلۋېلىشمۇ قوبۇل قىلىنمىدى . سەكسەن دەررە ئۇرۇلغاندىن كېيىن ، تۇغقانلىرى بىهوش هالدىكى ئىبدىمىنى زەمبىل بىلەن مەهكىمە شەرئىدىن ئېلىپ چىقىپ ئىرگولۇ هارۋا بىلەن سەهراغا ئېلىپ كېتىشتى .

ئىبدىمىنىڭ ئۇستىدىن چىقىرىلغان هۆكۈم ئىجرا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ، خەلق تاراپ كېتىشتى ، لېكىن ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى هازىرچە هېچكىم بىلمەيتتى . ئەمما ، دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بەندىخلەردە ئولتۇرۇپ بۇ توغرۇلۇق پاراڭغا چۈشكەن ئادەملەرنىڭ سانى ناهايىتى كۆپ ئىدى . مەن ئىبدىمىنىڭ نېمە

ئۇچۇن مۇشۇنچىۋالا دەھشەتلىك جازاغا تارتىلغانلىقىنى بىلىپ باقـ
ماقچى بولۇپ ، دۇكان ئەتراپىغا ئولىشىۋالغان كىشىلەرنىڭ ئارقـ
سىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردۇم ـ دە ، تۆۋەندىكى ۋەقەنى
ئۇقۇۋالدىم :

سۇلتانۇەيىس دېگەن چوڭ بىر يېزىدا ھال ـ ئوقىتى ياخشى
بىر دېھقان بـار ئىكـەن . ئـۇنىڭ ئىككى ـ ئۈچ يۈز قويى ،
ئەللىك ـ ئاتمىش كالىسى بولۇپ ، كاللىارنى ئىبدىمىن دېگەن
ھېلىقى جازالانغان يىگىت باقاتتىكەن . كاللىارنى باقىدىغان يەر
يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تار دەپ ئاتىلىدىغان تاغلىق جاي
بولۇپ ، تاغنىڭ قىستاڭ ئورنىدىكى ئېغىز يولىدىن ئۆتكەندە ،
ناھايىتى گۈزەل چىمەنلىك سازلىق بار . ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدە
چوڭ بىر سۇ گۈرۈلدەپ ئېقىپ تۇرىدۇ . ساينىڭ ئۇستىدە يەنە
ئاجايىپ چىرايلىق تاغ ۋە جىلغىلار بار . (مەنمۇ كېيىنكى ۋاقىتـ
لاردا بۇ تاغ يوللىرى ئارقىلىق مېڭىپ ، ئاچال بىلەن جىـڭ
ئـاھىيىسىگە بارغان .) ئىبدىمىن كالا بېقىپ يۈرۈپ ، تاغ ئارىلىـ
رىنى كۆپ ئارىلايدىغان بولغاچقا ، ئېدىرلاردا ۋە ئېگىز تاغ باغرىلىـ
رىدا ئېچىلغان چوغلۇق گۈللىرىنى ۋە بۆلجۇرگەنلەرنى ھەر كۈنى
دېگۈدەك تېرىۋالاتتى ، ئۇلارنى قايتقاندا خوجايىنىڭ خۇددى چوغـ
لۇق گۈلگە ئوخشايدىغان قىزى چوغلۇققا سوۋغا قىلىپ تۇراتتى .
ئىبدىمىن بۇ خوجايىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ئون تۆت ياش ئىدى ،
ئون يەتتە يېشىغچە قوي باقتى . شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە كالا
بېقىۋاتىدۇ . ئۇ ھازىر يىگىرمە ياشلاردا بار . چوغلۇقگۈل بولسا
ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدى . بۇ قىز ئۆزىگە ئوخشاش چوغلۇق
گۈلىنى تەقدىم قىلىپ تۇرىدىغان بۇ يىگىتنى چوغلۇقتىن ، ھەتتا
ئۆزىنىڭ تېنىدىنمۇ ئارتۇق ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى . تاغدىن چوغـ
لۇق گۈلىنى توشۇغۇچى يىگىتمۇ بۇ ئۆيدىكى چوغلۇقگۈلنى جېنىـ
دىن ئەزىز كۆرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا بۇ ئادەمزاتتىن تۇـ
غۇلغان چوغلۇق تاغدىكى تەبىئەتتىن تۇغۇلغان چوغلۇقتا ئوخشاشلا
خۇش پۇراقلىق ۋە گۈزەل سېزىلەتتى . چوغلۇقنىڭ چوغلۇقنى

كۆرۈشكه بولغان تەشنالىقىنى سەزگەن ئىبدىمىن باهار كېلىپ تاغدا چوغلۇق ئېچىلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى . چوغلۇق ئېچىلىشى بىلەنلا ئۇ ھەرقاندىاق خەتەرلىك جايدىن قورقماي ، تاغ ـ ئېدىرلارغا يامىشىپ چوغلۇق گۈللىرىنى تېرىپ ئېلىپ كېلەتتى . بۇ ئىككى چوغلۇق گۈلنىڭ مۇناسىۋىتى ئوتتۇرىسىدا قەلبى ئوت بولۇپ يۇرگەن ئىبدىمىن تاغنى ياڭرىتىپ ناخشا ئېيتاتـتى ، تەبىئىيكى ، تاغ چوغلۇقى ئۆي چوغلۇقىنى ئەسلىتەتتى . ئۇ تاغ چوغلۇقىنى تېرىپ ئەكېلىپ ، ئۆي چوغلۇقنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىۋالغاندى .

مۇشۇنداق خۇش پۇراقلىق ، لەززەتلىك ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە بۇ ئائىلىدىكى ئىبدىمىننىڭ ياخشى كۆرىدىغان چوغلۇق گۈلىنى نىزام شاڭيو دېگەن بىر ئاقساقال قېرى ئۈزۈپ ئېلىپ كەتمەكچى بولدى . بۇنى ئاڭلىغان چوغلۇق ناله ـ زار ئەيلەپ نىزامنىڭ ئايىغى ئاستىدا قالماي ، ئىبدىمىننىڭ چېكىسىدىكى پۇراقلىق چوغلۇق بولۇپ قېلىشىنى تەلەپ قىلدى . ئاتىسى بولسا : «ئىبدىمىننىڭ سېنى چېكىسىگە گۈل قىلىپ قىستۇدەك ھالى يوق ، چۈنكى بۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا دارامەت لازىم» دەپ ئۇنىمىدى .

شۇنىڭدىن كېيىن چوغلۇق ئىبدىمىن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئائىلىدىن چەت بىر ياقتا قېچىپ كەتمەكچى بولۇشتى . ئىبدىمىن سادىدىلىق بىلەن بۇ چوغلۇق گۈلىنى ئۆزى بىلىدىغان تاغ ئارىسىدىكى ئېدىرلاردا ئېچىلىپ تۇرىدىغان چوغلۇق گۈللەر ئارىسىغا ئاپىرىپ قويماقچى بولغانىدى ، يەنى تاغ ئارىلىرىدىكى ئادەمزات يوق ، ئەترا-پى گۈل ـ چىمەن بىلەن تولغان ، سۈزۈك بۇلاقلار ئوقچۇپ تۇرغان ، مەجنۇنتاللىق گۈزەل مەنزىرە ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن ماكان تۇتۇپ بەختلىك ياشاپ قېلىشنى ئارزۇ قىلغانىدى .

ئۇلار شۇنداق شېرىن خىياللار بىلەن يۇرگەندە چوغلۇقگۈلىنىڭ ئائىلىسىگە نىزامنىڭ چوغلۇق گۈلنى ئوراپ ئالىدىغان تاۋار ـ توقىسى ، يەپ ـ ئىچىدىغان مال دۇنياسى كېلىشكە باشلىدى . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چوغلۇق بىلەن ئىبدىمىن بىر كۈنى ئاپئاق ئايدىڭ

كېچىده ئىبدىمىن بىلىدىغان ھېلىقى تاغ ئارىسىغا پىيادە قېچىپ كەتتى . ئىبدىمىن چوغلۇقگۈلنى كۆپ يەرلەردە ھاپاش قىلىپ كۆتۈرۈپ ماڭغانىدى . ئەمما ، ئۇلار ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتەلمىدى . چوغلۇقگۈل نىزامنىڭ تۆمۈر تىرنىقى بىلەن مىجىلدى… ئىبدىمىن بولسا سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن جازانى تارتتى ، يانجىلدى .

هېلىم ئاشىق

ماتا كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن ئىنچىكە سۇلما پوتا باغلىۋالغان ، يالاڭ تامبىلىنىڭ بىر پۇشقىقى يوق ، يالاڭ ئاياغ ، بېشى ياغاق ، ئارقا چېچى بولسا گەجگىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ، يۈز - كۆزلىرى كىر ، پۈت - قوللىرى دەرەخنىڭ قوۋزىقىدەك يىرىك ، مەيدە تېرىسى غەلۋىرىنىڭ كۆنىكىدەك كۆرۈنىدىغان ، شالاڭ ساقال ، سەل ئېگىزرەك كەلگەن بىر ئادەم بار ئىدى . ئۇنى خەلق هېلىم ئاشىق دەپ ئاتايتتى . ئۇ بازار كوچىلىرىدىن ئۆتسە هەممە كىشى ئۇنىڭغا ئىلتىپات بىلەن قارىشاتتى . خۇسۇسەن ، دۇكان ، ئاشپۇزۇل ، ناۋايخانا ، چايخانا ئىگىلىرى ئۇنىڭ ئۆز دۇكىنىغا بىر كىرىپ ئۆتۈشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتەتتى . مەنمۇ بازارغا بارسام بۇ ئاشىقنى بىر كۆرگۈم ، ئۇنىڭ قەيەرگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى بىلگىم كېلەتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كوچىلاردا كۆرۈپ قالسام ئارقىسىغا كىرىۋالاتتىم .

هېلىم ئاشىق قىش كۈنلىرىمۇ يالاڭ ئاياغ يۈرەتتى . رەهمى كەلگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆتۈك ، كەش ياكى مەسلىرىنى بېرەتتى . ئۇ بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ئايىغى يوقلارغا بېرىۋېتىپ ، ئۆزى قار - مۇز ، پاتقاقلارنى يالاڭ ئاياغ دەسسەپ يۈرەتتى . بەزىبىر چاغلاردا بولسا ساماۋارخانىلارنىڭ شەگاسىدا يېقىلغان ئوت دۆۋىلىرى چۆرىسىدىكى قاياناق سۇ بار چۆگۈنلەرنى پۈتى بىلەن ئىتتىرىپ ئۆرۈۋېتىپ ، قىپقىزىل كۆيۈۋاتقان كۆمۈر چوغلىرىنى يالاڭ پۈتى بىلەن چېچىۋېتەتتى . ئاندىن كېيىن چوغ ئۈستىدە بىردەم تۇرۇۋېلىپ ئەتراپتىكى چوغلارنى تاپىنىنى سۇركەپ ئۆچۈرۈۋېتەتتى . ساماۋارچىلار بولسا بۇنىڭغا هەرگىز خاپا بولماي ، «خۇداغا شۈكۈر ، بۇگۈن بىزگە ئامەت كەلدى» دەپ خۇش بولاتتى . هېلىم

ئاشق ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ قالغان چاغلاردا مانتىپەز «ياپىرىم» دەپ قاسقاننى كۆتۈرەتتى . ئاشق بولسا هور چىقىپ تۈرغان قاسقاندىكى مانتىدىن بىرنى ئېلىپ ئاغزىغا سالاتتى . بۇنى كۆرگەن مانتىپەز خۇش بولۇپ كېتىپ : «ياپىر ، ئامەت كەلدى ، ئامەت» ، «بەرگەن ئىلتىپاتىڭغا شۈكۈر» دەيتتى . ئەگەر هېلىم ئاشق ناۋاي تونۇردىن نانىنى سويۇۋاتقاندا كېلىپ قالسا ، ئۇ دەرهال ئىسسىق گىردىدىن بىرنى ئېلىپ قويىنىغا سالاتتى . ئۇلار ئۇنىڭ بۇ ئىلتىپاتىغا شۈكۈر قىلىشاتتى . چۈنكى ، ئەهلى كاسىپلار هېلىم ئاشقنى ئەۋلىيا دەپ قاراپ ، ئۇنىڭغا ئېتىقاد قىلىشاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىرەر نەرسىنى ئالسا ، شۇ نەرسىنىڭ كاسىپلىرى ئەمدى رونىق تاپىمىز ، دەپ ئۆزلىرىگە تەسەللى بېرەتتى .

ماڭا ئوخشاش ياش بالىلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا خېلىلا ئېتىقادى كۈچلۈك ئىدى . بۇنىڭمۇ سەۋەبى بار . چۈنكى ، كۆپ كىشىلەر ئۇنىڭغا پۇل ياكى نەرسە بەرسە ئالمايتتى ياكى گەپمۇ قىلمايتتى . ئەمما ، بەزىبىر چاغلاردا خۇشى تۇتۇپ قالسا ، ئۇ بەزى ئادەملەر بەرگەن پۇلنى ئېلىپ قويىنىغا سالاتتى . بۇنداق ۋاقىتتا پۇلىنى ئالغۇچىنى كىشىلەر ئورىۋېلىپ تەبرىكلىشەتتى ، ئۇنداق كىشى باش بولۇشقا مۇيەسسەر بولغان كىشى هېسابلىناتتى . ئاشق بەزىبىر كۈنلىرى خېلى كىشىلەرنىڭ پۇلىنى ئېلىپ قويىنىغا سالاتتى ـ دە ، كۈرە دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ تېز ـ تېز يۈرۈپ كېتەتتى . مۇنداق ۋاقىتلاردا بىز بىرقانچە بالا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي يۈگۈرۈيتۇق . ئاشق بولسا كۈرە دەرۋازىسىدىن چىقىپ خەندەك تۇۋىگە باراتتى ، ئۇ خەندەك ئىچىدىن قارا لاينى ئوچۇملاپ ئېلىپ ، سېپىل ياقىسىغا ئەكېلىپ توپلايتتى (بۇ جاي دائىم دېگۈدەك پاسكىنا سۇلار ئېقىپ كىرىپ ، قارا پاتقاق بولۇپ كېتەتتى) . ئاندىن كېيىن پۇللارنى ئاشۇ لايغا تاشلايتتى . بۇ پۇللارنىڭ ئىچىدە بىر سوملۇق مايلىق لاتا تىزا ، سەكسەن تىيىنلىق قەغەز پۇل ، ئوتتۇز ئۇچ تىيىنلىق «گوۋاز» ، ئىككى مىسقاللىق مىس پەيزە ، بىر مىسقاللىق تۇچ ياكى ياغاچ پەيزە هەم باشقا مىس يارماقلار بولاتتى .

ھېلىم ئاشىق بۇ پۇللارنى لايغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆملاچ قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، توقاچ نانەك راسلاپ سېپىل تېمىغا چاپلاشقا باشلايتتى . بىز نېرىدىن قاراپ تۇراتتۇق . ئەگەر يېقىن كەلسەك ، لاي ئېتىپ بىزنى قوغلايتتى ، لېكىن تىللىمايتتى ، ئوشۇقچە گەپمۇ قىلمايتتى . ھېلىم ئاشىق ھېلىقى پۇللار ئارىلاشتۇرۇلغان لاي توقاچلارنى تامغا يېقىپ بولۇپ ، لاي قوللىرىنى توپىغا سۈركەپ ئۇۋلايتتى . ئاندىن كېيىن قىبلىگە قاراپ ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىلاتتى - دە ، ئارقىسىغا قايتىپ شەھەرگە كىرىپ كېتەتتى . بۇ ھادىسە كۆپرەك كۈن ئولتۇرۇپ ، ئۈپۈق قىزىرىپ شەپەق جىلۋىلىنىۋاتقان ۋاقىتقا توغرا كېلەتتى . ئاشىق غايىب بولغاندىن كېيىن ، بىز لاي توقاچلارنى تامدىن سويۇۋېلىپ ، ئىچىدىكى پۇللارنى ئاۋايلاپ چىقىرىشقا ھەرىكەت قىلاتتۇق ، تالاش - تارتىش قىلىپ مۇشتلىشاتتۇق ، لاي توقاچلار بىلەن بىر - بىرىمىزنى ئۇرۇپ ، ئوستۈبشىمىزنى پاتقاق قىلىۋېتەتتۇق . بىزنىڭ بۇ جېدىلىمىزگە بەزىدە چوڭ كىشىلەرمۇ ئارىلىشىپ قالاتتى ، ئۇلار بىزنى ئاجراتماق بولۇپ ئۆزلىرىمۇ پۇل تالىشىپ كېتەتتى .

ھېلىم ئاشىق ھېچكىم بىلەن گەپلەشمەيتتى . ئۇنىڭ يەنە بىر غەلىتە خىسلىتى شۇكى ، ئۇ ئەخلەتخانىدا ياكى يول ئوستىدە ئۇچرىغان قەغەزلەرنى تېرىۋېلىپ ، نانىنى چاينىپ ، ھېلىقى قەغەزلەرنىڭ ئارقىسىغا سۈزۈپ ، شەھەر دەرۋازىسى ئىچىدىكى ئېلان چاپلىنىدىغان ئورۇننىڭ ئەتراپىغا يېيىشتۇرۇپ قويىاتتى ، ئاندىن كېيىن يەنە ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھەر خىل باش - ئايىغى يوق سۆزلەر بىلەن بىرنېمىلەرنى ئوقۇيتتى . مەسىلەن ، ئۇنىڭ مۇنداق سۆزلەرنى دېگەنلىرى ئېسىمدە :

«ئاڭلىدىڭمۇ خالايىق ، بۇ جاڭجۇنگە كۈھىقاپتىن كەلگەن جاكار ! بەتبەختلەرنى چېپىش كېرەك . جىن - شايتاتۇن ، ياۋايى مەخلۇق ، دىۋە - پىرىلەرنى تۇتۇش كېرەك . زۇلۇكلارنى يۇتۇش كېرەك . ھاي ، ھاي ، سەن بۇ ياققا ئۆت ، سەن ئۇياققا ئۆت ، سۆزلىمە ، تىلىڭنى كېسىمەن . ھە ، مانا ھازىر ، تىلىڭنى چىقارما ،

بۇ كۈھىقاپ !... » ئۇ مانا شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى ئوقۇيتتى . بۇنداق سۆزلەرنى گەرچە ئۇققىلى بولمىسىمۇ ، يەنە ھېچ مەنە چىقماي دىغان نۇرغۇن قاپىيىلىك سۆزلەرنى ناھايىتى تېز - تېز سۆزلەپ كېتەتتى . ئۇ سۆزلەپ ھارغاندىن كېيىن قوينىدىن يەنە بىرمۇنچە قۇرۇق قەغەزلەرنى چىقىرىپ ، كەينىگە تۆكۈرۈپ بىرقانچە يەرگە چاپلاپ قويۇاتتى ، ئاندىن كېيىن ئالدى - كەينىگە قارىماي تېز - تېز يۈرۈپ كېتەتتى .

ھېلىم ئاشقىنى كىشىلەر ئەۋلىيادەك كۆرەتتى . چۈنكى ، ئۇ كۆپ چاغلىرىنى ئەسكى گۈمبەز ئىچىدە ، كونا قەبرىستانلىقتا ئۆتكۈزەتتى . بازارغا ئايدا بىر - ئىككى قېتىم دېگۈدەك چىقىپ قويۇاتتى . ئەمما ، بىرنەچچە كۈچۈكنى قوينىغا سېلىۋالىدىغان پاتمىخان ، ھەر كۈنى دېگۈدەك كالا مۈڭگۈزلىرىنى بوينىغا ئېسىپ ، شۇ كالا مۈڭگۈزى بىلەن ئۆزىنى ئۆزى ئۇرۇپ ، يۈزلىرىنى كۆكەرتىپ ، باشلىرىنى يېرىۋېتىدىغان مامۇتقا ئوخشاش ساراڭلار كۈندە دېگۈدەك كوچىدىلا يۈرەتتى ، كېچىلىرى بولسا ئاشپۇزۇللارنىڭ ئوچمىقى ئالدىدىكى كۈلدە ئېغىناپ ياتاتتى...

چوكان باخشى

چوكان باخشى قوشۇما قاش ، ئاھۇ كۆز ، ئۇزۇن كىرپىك ، سۈت رەڭ ، ئوتتۇرا بوي ، ئوتتۇز ياشلاردىكى گۈزەل بىر ئايال ئىدى . ئۇ پىرە ئويناۋاتقان ئۆينىڭ ئەتراپىدىن نۇرغۇن يىگىتلەر ئەگىپ كېتەلمەي ، تاڭ ئاتقۇچە ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشەتتى . ئەمما چوكان باخشى ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن بۇ مەستا-نىلەرگە ھېچبىر ئىلتىپات قىلىپ قارىمايتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىرە بولغان ئۆيگە پوخۇر ، بىۋەك يىگىتلەرنى كىرگۈزمەيتتى . ئەكسىچە ھاراق ئىچمەيدىغان ، بەش ۋاخ نامار ئوقۇيدىغان سوپى كىشىلەرنى ۋە ئاياللار بىلەن بىزدەك گۈدەكلەرنىلا يىغىۋالاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىرە ئوينىغاندا داپ چېلىپ ، غەزەل ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن ئىككى كۆزى ئەما ھەسەن قارىي دېگەن داپچىنى تاللىۋالغانىدى . چوكان باخشى قەيەردە پىرە بولسا بىزگە ئوخشاش پىرىگە ھەۋەسكار ياش بالىلارغا ھەسەن قارىي داپچى بىلەن يۇنۇس قارىي دېگەن داپچىنى يېتىلەپ ئېلىپ باراتتى . شۇڭا ، مەن پىرە بولىدىغان ئۆيگە كىرىۋېلىش ئۈچۈن كۆپىنچە ھەسەن قارىينى يېتە-لەپ ، ئۇنىڭ داپ ۋە خەنجەر سېلىنغان خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ باراتتىم .

چوكان باخشى ئاجايىپ ماھىر باخشى ئىدى . ئۇنىڭ پىرە ئويۇنى تەرتىپلىك ۋە سۈرلۈك ئۆتەتتى . پىرە مۇقامىنىڭ كىرىش قىسمى — «ئاۋۇش» ئوقۇلۇپ بولۇپ ، نەغمە ۋە ئۇسسۇل پەدىسى باشلانغاندا ، ئۇ تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان چاچلىرىنى چۈۋۈپ ، يەرگە سۈرىلىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن ئاق شايى كۆڭلىكىنى كىيىپ ، «توغ» ئەتراپىنى چۆرگىلەپ ئۇسسۇلغا چۈشەتتى . ئۇ پىرقىرىغاندا شايى كۆڭلىكى كۆپۈپ ، ئېتىكى ئۆيدە لىق ئولتۇرغان كىشىلەر-

نىڭ ئالدىغىچە يېتىپ كېلەتتى . بۇ ئايالنىڭ شايى كۆڭلىكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان كۆكسى ، كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىنى چۈمكەپ يەلپۈنۈپ تۇرغان قاپقارا چاچلىرى ، لەپىلدەپ تۇرغان كىرپىكى ئاستىدىكى جادۇ كۆزلىرى قاراپ تۇرغۇچىلارنى مەپتۇن قىلاتتى . ئۇ پىرقىرىغاندا كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى ۋە قارا يىپتەك يەلپۇ-نۇپ تۇرغان چاچلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاق چېھرى كىشىنى رېۋايەتلەردىكى پەرىزاتلار مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ ، دېگەن خىيالغا چۆمدۈرەتتى . ئۇنىڭ ئۈسۈلى ھەقىقەتەنمۇ جۇش-قۇن ۋە نەپىس ئىدى .

چوكان باخشىنىڭ بۇ گۈزەل ئۈسۈلى يەنە قاراپ تۇرغۇچە-لارنىڭ كۆز ئالدىدا سىرلىق خىيالىي كارتىنىلارنى گەۋدىلەندۈرەت-تى . مەسىلەن ، ئۇ ئىككى قولىنى ئىككى تەرەپكە سوزۇش ۋە يىغىش ئارقىلىق بىرەر نەرسىنى تۇتۇۋالىپ ، ئۇنى باشقىلارغا چې-چىپ بېرىۋاتقاندەك ھەرىكەتلەرنى ئىپادىلەيتتى . بۇ مەزمۇن جەھەت-تىن كېسەل يۇقتۇرغۇچى جىنلارنى يىغىۋېلىپ ، پىرە ئويناتقۇچى ئۆي ئىگىسىنىڭ كېسىلىنى شۇلارنىڭ ئۆزىگە ئىرغىتىپ قايتۇرۇپ بېرىۋاتقان مەنىگە ئىگە ئىدى . پىرە ئوينىغۇچى چوكان باخشىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شامانىزم دىنىي ئېتىقادىنىڭ ئاسار-ىتىدىن قالغان ئىپادىلەر ئىدى . ئۇنىڭ ئويناپ بەرگەن ئۈسۈلى كۆرگۈچىلەرگە زوق بېغىشلاشتىن تاشقىرى سىرلىق قورقۇنچ تۇيۇ-غۇلىرىنىمۇ چاچاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاددىي بىر سەنئەتكارلا ئەمەس ، بەلكى ناھايىتى سۇرلۇك ، ئاجايىپ ـ غارايىپ خىسلىتى بار ، غايىبنى بىلگۈچى بولۇپ تۇيۇلاتتى .

ئۇنىڭ غايىبتىن پىرە ئوينىتىۋاتقان كېسەلگە كۆرسىتىدىغان بىر تۇرلۇك سىرى «چىراغ يېقىش» دەپ ئاتىلىدۇ .

بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيدە باشقا چىراغلار ئۆچۈرۈلۈپ ، چوڭ نوكچا (سۇ يېغىغا چىلانغان پەلكۈچ) يېقىلىدۇ . باخشى ئۇنى كېسەلنىڭ كۆزىگە ئەكېلىپ :

— ئوتنىڭ ئىچىگە قارا ، — دەيدۇ . كېسەل پۈتۈن دىققىتى-

نى يىغىپ ئونقا تىكىلىدۇ . باخشى كارامەت كۆرسىتىپ :
— ئەنە قاراڭ ، تامنى ئاتلاپ سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىۋاتقان تۆكلىرى سالۋاراپ كەتكەن يوغان بىر ئالا ئىت قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ چىشلىرىنى ھىجايتىپ ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ سىزگە قاراپ تۇرىدۇ ، كۆردىڭىزمۇ ؟
— شۇنداق ، شۇنداق كۆردۇم ، — دەيدۇ كېسەل نوكچىدىن كۆزىنى ئۈزمەي . باخشى يەنە تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن :
— ئەمدى ئاۋۇ بۇلۇڭغا ئارقىسىنى قىلىۋالغان ، چاچلىرى چۈۋۈق ، قىپقىزىل كۆزلىرىدىن ئوت چېچىپ سىزگە ھىجىيىپ قاراپ تۇرغان سېرىق خوتۇننى كۆردىڭىزمۇ ؟ — دەيدۇ كېسەلگە .
— ھە ، ھە ، كۆردۇم ، كۆردۇم — دەيدۇ كېسەل .
— سىزگە كېسەل يۇقتۇرغان جىن ـ ئالۋاستىلار شۇ ، — دەيدۇ باخشى خەنجەرنى كۆتۈرۈپ ، شۇنىڭدىن كېيىن چوكان باخشى : «چىق ، چىق ، بۇ ئۆيدىن چىق ، چىقمىساڭ خەنجەر سالىمەن» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ ، ئەتراپقا ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن تىكىلىدۇ ، غەزەپتىن ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقىپ تۇرىدۇ .
مانا بۇ ۋاقىتتا باخشىنىڭ كۆرسەتكەن كارامىتى نېمە ؟ ئۇ — باخشىنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ تەسۋىرلەپ گەۋدىلەندۈرۈشتىكى ۋاستىسىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق كېسەلنى سېھىرلىشى ، چۈنكى قاراڭغۇ ئۆيدە جىن بىلەن ئالاقىسى بار باخشى بۇ يەرگە ئەمدى جىن ـ ئالۋاستىلارنى چاقىرىپ ، ئۇلاردىن سوراق سورايدۇ ، دېگەن چۈشەنچىدە سۇر بېسىپ تۇرغان كېسەلنىڭ كۆز ئالدىغا باخشى گەۋدىلەندۈرگەن بايىقى ئوبرازلار كەلگەندەك بولىدۇ ، پۈتۈن ئۆينى قورقۇنچ قاپلايدۇ ، شۇنىڭ بىلەن باخشىنىڭ بايىقى قىياپىتىدە تېخىمۇ سۇر پەيدا بولىدۇ . ئۆيدە ئولتۇرغانلار : «باخشى راستىنلا جىن ـ ئالۋاستىلار بىلەن سۆزلىشۋاتسا كېرەك» دەپ ئىشىنىپ قالىدۇ .
ئەمدى باخشى كېسەلنى توغ چۆرگىلىتىپ (ئارغامچا تۈتقۇزۇپ پىرقىرىتىپ) چارچىغاندىن كېيىن ، ئۇنى ئارغامچىغا ئارقا-

سىچە تۇرغۇزۇپ ، ئۇنىڭ تېنىدىكى جىن - ئالۋاستىلار يۇقتۇرغان كېسەللەرنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن خەنجەر ئويۇنى باشلايدۇ . باخشى ئىككى - ئۈچ تال قوڭغۇرىقى بار كۆمۈش خەنجەرنى داپ - دۇمبىقىنىڭ رېتىمىگە كەلتۈرۈپ ، كېسەلنىڭ پېشانىسىدىن پۈتۈنىڭ ئۈچىغىچە ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى قولىنىڭ بارماقلىرىغىچە يېنىك ئويناتىپ سانجىپ چىقىدۇ . ئۇ ھەربىر خەنجەر سانجىش ھەرىكىتىگە ماسلاشتۇرۇپ : «ھە ، چىق ، چىق ، چاپسان چىق··· ئەسكى تاملارغا بار ، كونا تۈگمەنگە بار··· چىق ، چىق··· ھەي ، ھەي··· » دەپ ۋارقىرايدۇ . ئۇ يەنە پەگادا توپلىشىپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئالدىغا بىر قولىدا قامچا ، بىر قولىدا خەنجەر تەڭلەپ كېلىپ : «ئاللا دە ، ئاللا··· » دەپ ئۈستىمىزدىن قامچا پىرقىرىتىدۇ . بىز قورقۇپ كېتىپ «ئاللا ، ئاللا··· » دەپ توۋلايمىز . ئەگەر ئاۋازىمىز بوشراق چىقسا ، ئۇچىمىزغا بىرەر - يېرىم قامچىمۇ تېگىپ كېتىدۇ . شۇنىڭدىن كېيىن بىز بار كۈچىمىز بىلەن «ئاللا··· ئاللا » دەپ ۋارقىرايمىز .

بىزنىڭ مەھەللىدە بولغان بىر پىرىدە مەن چوكان باخشىنىڭ پال - پۇل قىلىپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىگە ، قولىدىكى ئادەمگە ھېلى سانجىۋېتىدىغاندەك پارقىراپ تۇرغان كۈمۈش خەنجىرىگە ئاغرىنمىنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن . شۇ ھازادا ئۇنىڭ باش ئۈستىمىزدە پىرقىرىتىۋاتقان قامچىسىنىڭ ئۇچىدىكى قىزىل پۇپۇك مەڭزىمگە خېلىلا چىڭ تېگىپ كەتتى . چۆچۈپ كېتىپ ھەممە بالىلاردىن قاتتىقراق : «ئاللا ، ئاللا » دەپ ۋارقىرىۋېتىتتىم . پىرە تۈگمەندىن كېيىن چوكان باخشى يېنىمغا كېلىپ : «قورقتۇڭمۇ تەنتەك ؟ » دەپ ئېڭىكىمنى تۇتۇپ ئەركىلەتتى . ئۇ جىنلارغا ۋە بەتقىلىق كىشىلەرگە قاتتىقلىق قىلغىنى بىلەن ئەھلى كىشىلەرگە ۋە بالىلارغا مېھرىبان ، يۇمشاق كۆڭۈل ئايال ئىدى . مەن بەش ياش ۋاقتىمىدىلا ئانامدىن ئايرىلىپ قېلىپ ، ئانا مېھرىگە قانمىغانلىقىم ئۈچۈن ، ماڭا مېھرىبانلىق قىلىدىغان ئاياللارنى ئۈچراتسام سۆيۈنەتتىم . شۇنىڭ ئۈچۈن گۈزەل باخشى خېنىمنىڭ مېھرىلىك ، يۇمۇ-

شاق ، ئىسسىق قولى ئېڭىكىمگە تەگكەندە تېنىمنى ئانا مۇھەببىتىـ
نىڭ ئىسسىق يالقۇنى سىيپاپ ئۆتكەندەك يېقىملىق تۇيغۇ سەزگەنـ
دىم . مەن ئۇنىڭغا ئانامغا ياكى ئۇ تېخى ياشراق بولغانلىقتىن ،
ھەدەمگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتىم . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ
داپلىرىنى ، خەنجەر بىلەن كانىيىدىن تامغا سانجىپ قويغان ، ئەمما
ھېكمەت نەتىجىسىدە ئۆلمەي ساق قالغان توخۇسىنى ، تۇغ باغلىغان
ئارغامچىسىنى ۋە چىنە - قوشۇقلىرىنى (بۇ نەرسىلەرنى بىرقانچە
پۇل ۋە رەختكە قوشۇپ ، كېسەل ئىگىسى باخشىغا بېرەتتى) خۇرـ
جۇنغا سېلىپ ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرەتتىم .

مەن ئۇنىڭ يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىغا خالىس يارەم قىلىپ
قويغانلىقىم ئۈچۈن ، ئۇ مېنى پىرىگە كىرگۈزەتتى ۋە قۇيماق
بېرىپ بېشىمنى سىلايتتى . مەندىن ئىككى - ئۈچ ياش چوڭ
بالىلار ، مەسىلەن ، مەھەللىمىزدىكى ھەيدەرگە ئوخشاش چۈجە خوـ
رازلار چوكان باخشىغا قانات سۆرەپ يۈرگەچكە ، چوكان باخشى
ئۇنداقلارنى پىرە ئويناىدىغان ئۆيگە ياكى ئىشكى ئالدىغا يولاتمايتـ
تى . ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە نۇرغۇن كىشىلەر كۆيۈپ يۈرۈشەتتى ،
بىراق ئۇنىڭغا پېتىنىپ چاقچاق قىلالمايتتى ياكى ھېيىقىپ ئالدىـ
دىن توغرا ئۆتۈشمەيتتى . ئەمما ، بەزىبىر زوغۇي ، كۆرەلمەسلەر
«قول يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق» دېگەندەك ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن
ھەر خىل يامان گەپلەرنى تارقىتاتتى . چوكان باخشى بۇ يامان
غەرەزلىك گەپلەرگە پىسەنتمۇ قىلماي يۈرۈۋېرەتتى . ئۇنىڭغا بەتنام
چاپلاپ يۈرگەنلەر تىلىنى چىشلەپ قالاتتى .

ئۇچ سودىگەر بىلەن سەپەردە

تاغام ئابدۇللا ياۋاش بەزىدە ئاز ـ تولا مويچىلىقمۇ قىلىپ قويياتتى ۋە تېرە ـ تەسەك قۇرۇتۇپ ساتاتتى . مەن ئۇنىڭدىن تېرە قۇرۇتۇشنى ، ئەلتېرە ، مارىيە ، تۇلكىلەرنى ئىشلەشنى ئۆگىنىۋالـدىم . ئىشلەش دېگەن مۇنداق بولاتتى : قورۇلۇپ قالغان ياكى تاقىر مارىيە[1] ، ئەلتېرىلەر ئەرزان باھادا سېتىۋېلىنىپ ئارقىسىغا سۇ پۇركىلىدۇ ۋە تارتىشتۇرۇپ كېڭەيتىلىدۇ ، يۇڭى گۇللەندۇرۇلۇپ ، يامان يەرلىرى كېسىپ تاشلىنىپ يامىلىدۇ ؛ مولۇن ، تۇلكىنىڭكـىگە ئوخشاش مويلار نەمدەپ سوزولۇپ ، ئىچىگە پاخال تىقىپ باشقـىدىن قۇرۇتۇلىدۇ ، ئاندىن كېيىن كېپەك چېچىپ ، ساۋاپ پارقىرىـتىلىدۇ . بۇنىڭدىن باشقا مەن سۇغۇر ، بورسۇق ، سېسىقگۈزەم ، ئاغمىخانىغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ ياغلىرىنى قىرىپ ، كۆركەم قىلىپ ئىشلەشنى بىلىۋالدىم .

تاغام بىر كۈنى ماڭا :

— ھە مانا ، بۇ ئىشىڭ يارايدۇ ، تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ يولىنى بىلىۋېلىش كېرەك . سەنمۇ ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالـدىڭ ، ئەمدى بىرەر ئۇقەتنىڭ بېشىنى تۇتمىسىڭ ، قانداق ئۆي ـ ئوچاقلىق بولىسەن ؟ ئەتە بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن . مەن ساڭا ئەللىك سوم دەسمايە بېرەي . سەن دەڭلەرگە بېرىپ ، يېزا ۋە قىرلاردىن كەلگۈچىلەردىن سۇرۇشتۇرۇپ ، تېرە ـ تەسەك سېتىۋال ، ئۇنى جاللاپ (مويچى سودىگەر)لارغا ساتساڭ پايدا ئالىسەن ، — دېدى .

مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەن دەڭمۇدەڭ ئىزدەپ يۇرۇپ دېھقانـلاردىن ، قىردىن كەلگەن چارۋىچىلاردىن قوي ، ئۆچكە موزاي ،

---

① مارىيە — يۇڭى تولۇق چىقىپ يېتىلمەي تۇغۇلغان قوي قوزىسىنىڭ تاقىر تېرىسى ، بۇنىڭ گۇللۇك بولغىنى قىممەت باھالىق بولىدۇ .

مۇشۇك ، توشقان ۋە ئاغمىخان تېرىلىرىنى بازار باھاسىدىن سەل ئەرزانراق ئېلىپ پايدىسىغا ساتىدىغان بولدۇم . ماڭا ئوخشاش تېرە يىغىدىغانلار كۆپەيسەپ تېرە تاپالمايۋاتقاچقا ، شەھەردىن چىقىپ يېزا يوللىرىدا كېلىۋاتقان ئات ـ ھارۋىلارنى توسۇپ ، تېرە ئالىدىغان بولدۇم . دۇنيادا ئاسان ئىش نەدە بار ، ماڭا ئوخشاش يول توسىدىغانلار كۆپەيسەپ بۇ ھەرىكىتىمىمۇ تەسكە چۈشكىلى تۇردى . مەن باشقىلاردىن قىزغىنىپ تاك سەھەردە يولغا چىقىپ بەش ـ ئون ، ھەتتا ئون بەش كىلومېتىر يول مېڭىپ تېرە ئىزدىگەن كۇنلىرىم بولدى . ئۇچرىغانلا كىشى مېلىنى ئەرزان باھادا بېرىپ قويمايتتى . بەزى گىرى ئادەملەر بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسسە ئۇستۇن باھا ئېيتاتتى . چۇنكى ، ئۇلار شۇنچە يىراق يەرگىچە تېرە ئىزدەپ كېلىشكەندىن كېيىن ، مېلىمنىڭ باھاسى بەك ئېشىپ كەتسە كېرەك ، دەپ ئويلاپ بىز سورىغان باھاغا بەرمەيتتى . سادىراق ، مەردەك كىشىلەرنى ئۇچرىتالماي كەچكىچە قاتراپ يۇرىدىغان كۇنلىرىم تولا بولاتتى . قىشنىڭ قاتتىق سوغۇق كۇنلىرىنىڭ بىرىدە ئون بەش چاقىرىم يول يۇرۇپ ئاران دېگەندە بىر ياۋا توشقان تېرىسى سېتىۋالدىم . ئۇنى پۇتۇمغا قىستۇرۇپ ، مۇزلاپ جاقىلداپ تىترىگەن ھالدا ئۆيگە قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ كەلدىم .

ئۇ زامانلاردا سودىگەرچىلىكمۇ ئالاھىدە بىر كەسىپ ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن دائىم بازار ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇش ، نەرسىلەرنى ئېلىپ سېتىش پەيتىنى ئىگىلەپ تۇرۇش كېرەك ئىدى . «ئوتتۇرا بۇرۇن بولمىسا ، بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يەيدۇ» دېگەن تەمسىلەك ، بىر ـ بىرىنى ئالداپ يەيدىغان ھادىسىلەر كۆپ بولىدىكەن . مەن ئالدامچىلىقنى بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن ، تارتىنچاقلىق قىلىپ يۇرۇپ بۇ كەسىپكە تازا لايىقلىشالمىدىم . قانداق قىلىپ تىرىكچىلىك قىلىش ئويىدا بېشىم قېتىپ يۇرگەندە ، تاغام ماڭا :

— سەن سودىگەرچىلىكنىڭ يولىنى تاپالماي يۇرسەن ، ماڭا قارا ، مەن ساڭا بىر يول كۆرسىتەي ، — دەپ مېنى موي يىغىپ

كېلىش ئۈچۈن ماناسقا بارىدىغان ئوچ سودىگەرگە قوشۇپ قويدى . بىز بۇ ئوچ سودىگەر بىلەن مۇنداق كېلىشىۋالدۇق : مەن ئوچ يۈز تەڭگە پۇلۇمنى دەسمايە قىلىپ ، ئۆز ئېتىمغا مىنىمەن (ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ ئىچچە يۈز مىڭ تەڭگىدىن دەسمايىسى بار ئىدى) . يولدا ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى قونالغۇغا چۈشكەندە يېتىلەپ سوۋۇتىمەن ، كېچىچە باقىمەن ، سەھەر قوپۇپ توقۇيمەن ، چۈشكەن جايدا پولۇ ئېتىپ بېرىمەن . ئۇلار ئالغان تېرە ـ تەسەكلەرنى تىزىملاپ دەپتەرگە چۈشۈرۈپ بېرىمەن . ئۇلار بولسا يېمەك ـ ئىچمەك ، ياتاق راسخوتلىرىنى كۆتۈرىدۇ ، مېنىڭ ئازغىنا ئوچ يۈز تەڭگە پۇلۇمغا ئۇلار ئەرزان ئوچرىغان مالىلاردىن ئېلىپ بېرىدۇ . شۇنداق قىلىپ ، ماڭا سودىگەرچىلىكنى ئۆگىتىدۇ .

بىز يۇقىرىقى شەرتلەر بويىچە غۇلجا شەھىرىدىن ماناسقا قاراپ يولغا چىقتۇق . مەن جىڭغا بارغۇچە خېلى جاپا تارتتىم ، تاڭ سەھەردە ئاتلىنىپ كۈن پاتقۇچە يول يۈرۈپ ، چارچىغاندا دەڭگە چۈشۈپ ئارام ئالالمايلا ، تۆت ئاتنى بىرەر سائەتچە يېتىلەپ سوۋۇتىمەن ، ئارقىدىن دەڭگە ئېلىپ كىرىپ قاڭتۇرۇپ قويىمەن . شۇنىڭدىن كېيىن بازارغا چىقىپ گۆش ، ياغ ، سەۋزە ، پىياز ، گۈرۈچ تېپىپ كېلىپ ، پولۇ ئېتىمەن . مەن پولۇ دۇملەشنى نەزىر ـ چىراغ ، توي ـ تۆكۈنلەردە ئاشپەزلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ يۈرۈپ ئۆگىنىۋالغانىدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاكامۇ مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا تالىپلارغا پولۇ ئېتىپ يۈرۈپ ئۇستا بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن ، ئۆيدە ماڭا ئۆگىتىپ قويغانىدى . شۇڭا ، مېنىڭ ئەتكەن پولۇيۇم ئوچ سودىگەر يولدىشىمغا بەك ياراپ كەتتى . ئۇلار تا ئايلاپ يۈرۈپ قايتقۇچە ھەر كۈنى كەچتە پولۇ يەيدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يول بويىدىكى دەڭلەرگە مەخسۇس قازان ، جاۋۇر ، تاۋاق ، كەپكۇر ۋە گۈرۈچ ئەكېلىپ قويۇپ قويغانىكەن ، ھەر كۈنى قونۇشقا چۈشكەن دەڭدە پولۇ دۇملىنىپ تۇرىدىكەن .

مەن تاماقتىن كېيىن قازان ـ قومۇچنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپلا ئاتلارغا بېدە توغرايتتىم ، يەم تاسقايتتىم ، ئوقۇرلارنى تازىلايتتىم .

سەپەرداش سودىگەرلەر ئۇيقۇسىغا تازا بىر قېنىۋالغاندىن كېيىن ، مەن ياتاتتىم . باش توخۇ قىچقارغاندىلا يەنە ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، تاڭشۇرۇپ قويغان ئاتلارنى ئوتقا قوياتتىم . بەزىدە تېخى ئاتلاردىن خەۋەر ئالغاچ تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماي ، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوت سالاتتىم . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن بولسا ، ئاتلارنى سۇغىرىپ ، يەم بېرىپ ، ئېگەر - جابدۇقلىرىنى يىغىپ توقۇپ ، مىنىشكە تەييارلاپ قوياتتىم ، شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئەتىگەنلىك تاماقنىڭ ھازىرلىقىنى قىلاتتىم .

يولغا چىققاندا ئەتىدىن كەچكىچە ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، چۆل - باياۋانلارنى كېزىپ ئۆتۈش بەك زېرىكىشلىك ئىدى . مەن سەپەرداشلىرىمنىڭ ئىچى پۇشۇپ ، ئۇيقۇسىراپ ، بېشىنىڭ ساڭگىلاۋاتقان قىياپىتىنى كۆرۈپ ، ئۇلارغا پىرىزىخان مومامدىن ئاڭلىغان ۋالغان لەتىپە ۋە چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىشكە كىرىشەتتىم . سودىگەرلەر ناھايىتى خۇش بولۇپ مەندىن رازى بولاتتى ، كېيىنچە ئۇلار مېنىڭدىن مۇشۇنداق چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ رەھمەت ئېيتىپ ، ئاغزىمغا ناۋات سېلىپ قويىدىغان بولدى . مەنمۇ بۇلارنى خۇش قىلسام ، بوردىسى بار (پايدىسى كۆپ) مالىلارنى ماڭا ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ ، دېگەننى ئويلاپ ، ھەر كۈنى قونالغۇدا ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلاتتىم ، يولدا يۈرگەندە قىزىق - قىزىق چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىپ روھلاندۇراتتىم . بۇرۇن ئاڭلىغان چۆچەكلىرىمنى سەپەردە كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمغا قوشۇپ كېڭەيتىپ ئىجادىي ئۇسۇلدا سۆزلەيتتىم .

بىر كۈنى ئۇلار قانداق ئادەم راھەت كۆرگەن بولىدۇ ، دېگەن مەزمۇندا سۆز تالىشىپ ، ھەرقايسىسى بۇ توغرۇلۇق ئۆز چۈشەنچىلىرىنى ۋە ئارزۇلىرىنى ئېيتىشتى .

خوتۇنپەرەس بىرى :

— ئەگەر قاشلىرى قەلەمدەك ، كۆزلىرى يالتىراپ تۇرغان قاپقارا چاراس ئۇزۇمدەك ، ئاق يۈز ، مەڭزى ئانارداەك ، چىشلىرى سەدەپتەك ، لەۋلىرى قىزىل ياقۇتتەك ، بەللىرى بىر تۇتام ، ئىككى

تال سۈمبۈل چېچى تېقىمىدا سويلاپ تۇرغان ، غـۇنچه بوي ، چىرايـلىق ياش ئايالنىڭ بـولسا ، بـەختىڭنىڭ ئېچىلغىنى شۇ ، — دېدى كۆزلىرىنى ئويناتىپ .

پۈلپەرەس بىرى :

— چىرايلىق خوتۇنىڭ بولغان بىلەن بەختىڭ ئېچىلمايدۇ ، ئۇنىڭغىمۇ پۇل بولسا بولىدۇ ، بولمىسا سېنى تاشلاپ كېتىپ ھەسرەتتە قالدۇرىدۇ . «ئاكىسى پۇل ، چىمەنده گۈل» دەپتىكەن ، پۇلۇڭ كۆپ بولسا ، قولۇڭنى نەگە سوزساڭ شۇ يەرگە يېتىدۇ ، گۈزەل نازىنىنلار ئالدىڭغا كېلىپ ئېگىلىپ تۇرىدۇ . دېمەك ، راـھەتنى پۇلغا ئىگە بولۇش بىلەن تاپقىلى بولىدۇ ، شۇڭا ئاۋۋال مانا بۇنى تولدۇر ، — دېدى چۆنتىكىنى ئۇرۇپ .

مەنسەپپەرەس بىرى :

— ھەر ئىككىلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نېمىسى بىلەن راـھەتكە يەتتىم دېگىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا ئەمەلدار بوـلۇش كېرەك . ئەگەر پادىشاھ بولۇپ قالساڭ ، — دېدى خوتۇنپەـرەسنى كۆرسىتىپ ، — ماۋۇ ئىشقۇازىنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك خوـتۇندىن قىرىقنى ئالغىلى بولىدۇ . پۇلغا تەشنالارنىڭمۇ مۇرادى ھاسىل بولۇپ ، خەزىنىسى ئالتۇن ، كۈمۈشكه تولىدۇ . نېمىنى تەلەپ قىلسا ، شۇ نېمىسى تەل بولىدۇ .

بۇ ئۈچى ئۆزلىرىنىڭ چۈشەنچىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىرـقانچه مىسال كەلتۈرۈشتى ، ئۇلار بىر چۈشەنچىگه كېلىشمىدى . ئاخىر ئۇلاردىن بىرى ماڭا قاراپ :

— سەن كىچىك بولساڭمۇ بۇ توغرۇلۇق ئويلىغىنىڭنى دەپ باققىنا ، — دېدى . باشقىلىرىمۇ مېنىڭ پىكىر قاتناشتۇرۇشۇمنى سوراشتى .

مەن ئاتا ـ ئانامدىن كىچىك قېلىپ ، يېتىمچىلىكته سەرسان بولۇپ ، شۇ ۋاقىتلاردىكى غۇربەتچىلىك تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولالـماي يۈرگەنلىرىم كۆز ئالدىمغا كەلدى ـ دە :

— راھەت دېگەن خاتىرجەم بولۇشتا ، — دېدىم ۋە مۇنداق

بىر چۆچەكنى ئېيتىپ بەردىم :

«بۇرۇنقى زاماندا چوڭ بىر شەھەرنىڭ سىرتىدا چوڭقۇر بىر يار بار ئىكەن . شۇ يارنىڭ بويىدا ئۆسكەن چوڭ بىر تۈپ توغراق-نىڭ يېنىدىكى كەپسە بىر ياماقچى ياشايدىكەن . بۇ جاي چوڭ يولغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ئۆتكەن - كەچكەن كىشىلەر ياماقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يىرتىلغان ئۆتۈك - پوپۇچلىرىنى يامىتىدىكەن . شۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆمۈرچىلەر بىرەر پارچە كۆمۈر ، ئوتۇنچىلار بىرەر قولتۇق ئوتۇن ، باققاللار بىرەر قوغۇن ، تاۋۇز ياكى يەل - يېمىش بېرىپ ئۆتىدىكەن . دېھقانلار بولسا ، بىرەر شىڭ ئاشلىق بېرىدىكەن . ياماقچى ياشايدىغان يارنىڭ ئاستىدا بىر تۈگ-مەن تېشى چۆرگىلىگۈدەك سۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن . ياماقچى ھەركۈ-نى بۇ سۇغا ئاغزى تەتۇر قىلىپ توقۇلغان ، ئىچىگە كۈنجۈرە سېلىنـ-غان سېۋەتنى سېلىپ ، ئەتىسى ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالغان بىرنەچچە تال بېلىقنى سۈزۈۋېلىپ ، شورپا سالىدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، ئۇنىڭدا يېمەك - ئىچمەك ، ئارام ئېلىپ ياتىدىغان جاي غېمى بولمايدىكەن . سۇ بويى دەل - دەرەخلىك ، چىمەنزار ، ھاۋالىق بولۇپ ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرىدىكەن . ئەمما ، تونۇش - بىلىش كىشىلەر كېلىپ : ‹سەن دېگەن مۇشۇ يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ كونا دوستى ، نېمىشقا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىرەر ئەمەل سورىمايـ ، مۇشۇنداق ئەسكى بىر گەمىدە ئولتۇرۇپ ، بىچارە ھالدا جان ساقلايـ-سەن؟ دوستۇڭ بولسا ، نازۇ نېمەت ، شايى - ئەتلەس ئىچىدە راھەت - سائادەتلىك كۈن كەچۈرىدۇ ، دەپ ئۇنىڭ بېشىنى ئاغرىـ-تىدىكەن . بۇنداق گەپلەر ياماقچىنىڭ قولىقىغا كىرىۋېرىپ ، ئاخىر ئۇنىڭمۇ بىر ئەمەلدار بولۇپ ، نۇرغۇن دۇنيا يىغىپ ، ئالىي ئىمـا-رەتتە ئولتۇرۇپ ، ئېسىل تاماقلارنى يەپ ، چىرايلىق خوتۇن ئېلىپ باققىسى كەپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بۇ مەقسىتىنى ئېيتىش ئۈچۈن كىچىكىدە بىللە ئويناپ ، بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى — يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ ھوزۇرىغا كىرمەكچى بولۇپ ، ئوردا ئىشىكى ئالدىغا بېرىپتۇ . ئەمما ، ئۇنىڭ كىيىملىرى ئەسكى بولغىنى ئۈچۈن

قاراۋۇللار ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزمەپتۇ .

— سىلەر كىرىپ پادىشاھقا : ‹جانابلىرى بىلەن ئۆز ۋاقتىدا بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى سادىق دېگەن كىشى كەپتۇ ، ھۇزۇر-لىرىغا كىرىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ › دەپ بېقىڭلار ، ئەگەر رۇخسەت قىلسا كىرەي ، بولمىسا قايتىپ كېتەي ، — دەپتۇ ياماقچى . قارا-ۋۇللار ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى يەتكۈزگەنىكەن ، پادىشاھ دەررۇ ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈشكە بۇيرۇپتۇ .

پادىشاھ كونا ساۋاقدىشىنى ئوچۇق چىراي كۈتۈۋاپتۇ ھەم تۇرلۇك ئېسىل نازۇ نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىپتۇ . ئاندىن كېيىن سازەندىلىرىنى چاقىرتىپ ، نەغمە ـ ناۋا قىلدۇرۇپ كۆڭلىنى كۆ-تۈرۈپتۇ . ئاخىردا پادىشاھ ساۋاقدىشىدىن بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى سوراپتۇ .

ياماقچى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن شاھقا ئېگىلىپ :

— ھۆرمەتلىك دوستۇم ، جانابىي پادىشاھ ئالىيلىرى ، مەن ۋە سىلى گۆدەك ۋاقتىمىزدا بىللە ئوقۇپ ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغانىدۇق . ۋەھالەنكى ، مۇشۇ كۈنلەرگە كەلگەندە ئۆزلىرى پادە-شاھ بولۇپ ، مانا مۇشۇنداق ئالتۇن تاج كىيىپ تەختكە چىقىپ[1] ، تەڭدىشى يوق راھەتكە يېتىشتىلە . مەن بولسام دەل ـ دەرەخ ئاستىدا ياماقچىلىق قىلىپ ، ئۇماچ ئىچىپ ، كەپىدە تۇرە-مەن . ئىككىمىزنىڭ تۇرمۇشى ئاسمان بىلەن زېمىنىدەك پەرق قە-لىدۇ . مەن بۇنىڭغا ھەسەت قىلمىسامۇ ، ئەل ـ جامائەت : ‹قەدە-ناس دوستۇڭغا بېرىپ ئەھۋالىڭنى ئېيتىپ باق ، شاھىمىز بىرەر ئەمەل بېرىۋەتسە ئەجەب ئەمەس › دەپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتى ، — دەپتۇ .

— خوش بۇرادەر ، ئەمەلگە تەشنالارغۇ ساڭا شۇنداق دەپتۇ . ئەمدى سەن ئۆزۈڭ نېمە تەلەپ قىلىسەن ؟ — دەپتۇ پادىشاھ .

— ماڭا بىرەر جاينىڭ ھاكىملىقىنى بەرسىلە ، — دەپتۇ

---

① قائىدە بويىچە شاھ تەختكە چىقىپ ، شۇ دائىرىنى بېشىغا توغرىلىغاندا ، تاج كىيگەن ۋە ئەمەلىي ھوقۇققا ئىگە بولغان بولىدۇ .

ياماقچى .

پادىشاھ ئىككى قولىنى تىزىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ ، كېـ
يىن قولىنى سوزۇپ ، تەختىنىڭ ئۈستىدە ساڭگىلاپ تۇرغان تاج
قادالغان دائىرىلىك قۇببىنى كۆرسىتىپ :

— ھەي بۇرادەر ، ئاۋۇنى كۆردۈڭمۇ ؟ ! مەن شاھلىق تەختىگە
چىققاندىن بېرى قىلدا باغلاپ ، بېشىمغا ساڭگىلىتىپ قويۇلغان بىر
تۈگمەن تېشىنىڭ ئاستىدا ئولتۇرىمەن . شۇ ھالەتتە نەچچە پاتمان
كېلىدىغان بۇ تۈگمەن تېشى چۈشۈپ كېتىپ ، ئۇنىڭ ئاستىدا
يانجىلىپ كېتىمەنمىكىن دېگەن ۋەھىمە ئىچىدە ياشايمەن . ئەي جان
دوستۇم ، خالىساڭ ، سەن ھاكىملىقتەك كىچىك بىر ئەمەلنى سو-
رىغۇچە مۇشۇ پادىشاھلىقىمنىلا سورا ، مەن ساڭا مۇشۇ تەختنى
ئۆتۈنۈپ بېرەي ، سەن پادىشاھ بول ،مەن سېنىڭ كەپەڭگە بېرىپ
خاتىرجەم تۇراي ، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟ — دەپتۇ .

ياماقچى زېرەك پادىشاھنىڭ بۇ ھېكمەتلىك سۆزىنى مۇلاھىزە
قىلىپ ، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىپتۇ ـ دە :

— بۇرادەر ئەزىز ، سىلىمۇ ئۆز ئىشلىرىنى قىلسىلا ، مەنمۇ
ئۆز ئىشىمنى قىلىۋېرەي ، — دەپ ئوردىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېـ
تىپتۇ » .

دېمەك ، خاتىرجەم بولالمىسىڭىز چىرايلىق خوتۇن ئالسىڭىـ
مۇ ، ئالتۇن ، كۈمۈش ، پۇللارنى دۇمبىڭىزگە يۈدۈپ يۈرسىڭىـ
مۇ ، پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرسىڭىزمۇ ھېچ ئارام ئالالمايسىز .
دۇخاۋا كۆرپىدە ياتسىڭىزمۇ تىكەننىڭ ئۈستىدە ياتقاندەك
بولىسىز...

سەپەرداشلىرىم مېنىڭ چۆچىكىمگە قايىل بولغاندەك ، ئۇچـ
لىسى تەڭلا بېشىنى لىڭشىتتى . ئۆتەڭگە يېتىپ بېرىش ئۈچۈن
تېخى خېلى ئۇزۇن يول يۈرۈش كېرەك ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن
ئۇلار قىزىق ، ئەمما ئۇزۇنراق يەنە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرىشىمنى
ئىلتىماس قىلىشتى . مەن ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى يەردە قويماي ،
«گۆھەر تېپىۋالغان دېھقان» دېگەن ئاجايىپ بىر چۆچەكنى باشلـ

ىدىم . چۆچەكنىڭ تەسىرچان پەيتلىرى سۆزلىنىۋاتقاندا ، سەپەرداش-لىرىم مېنى ئېتىمنىڭ تىزگىنىنى سىلكىشتىن ، قامچا ئۇرۇشتىنمۇ ئازاد قىلىپ ، بىرى ئېتىمنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتتى ، يەنە بىرى ئېتىم ئارقىدا قالاي دېگەندە ساغرىسىغا قامچا ئۇرۇپ تۇردى . شۇنداق قىلىپ ، مېنىڭ قولۇم بوشاپ تېخىمۇ قىزغىن سۆزلەپ ، قوللىرىمنى رىۋايەتتىكى تۇرلۇك ھادىسىلەرگە ماسلاشتۇرۇپ ھەر-كەت قىلاتتىم . شۇ يوسۇندا بىز تۆتىمىز ئۈيۈل بىر توپ بولۇپ ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە يول ئازابىنى بىلمەي قونالغۇغا بېرىپ قالدۇق .

ئۇلار ماڭا : «بۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۇيقۇڭنى ئۇخلاۋەر ، بىز نۆۋەت بىلەن ئۆز ئاتلىرىمىزغا قوشۇپ سېنىڭ ئېتىڭنىمۇ باقىمىز ھەم ھەر كۈنى سەھەردە ئېتىڭنى توقۇپ ، سېنى ئېگەرگە قولتۇق-لاپ چىقىرىمىز ، سەن بىزگە يول بويى چۆچەك ئېيتىپ بەرسەڭلا بولدى » دېدى . مەن خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ھۆزۈرلاندۇرغۇچى كۈچە-نىڭ شاراپىتى بىلەن بۇ ئۇچ سودىگەرنىڭ ئېتىنى بېقىش ، توقۇش-تىن مانا شۇنداق ئازاد قىلىنىدىم .

بىز شىخۇ ۋە ماناس ناھىيىلىرىگە بارغاندىن كېيىن ، ئۇلار-نىڭ دەسمايىسى كۆپ بولغانلىقتىن ، ئۇچرىغان تېرە - تەسەكلەرنى كۆپرەك ئۆزلىرى ئالاتتى ، مېنىڭ پۇلۇم ئاز بولغىنى ئۈچۈن باھاسى ئەرزانراق پارچە - پۈرات ئەلتېرە ، ماريىلەرنى ماڭا قال-دۇراتتى . ئۇ ئەتراپتا بىرەر ئاي يۇرگەندىن كېيىن ، ئالغان مالىل-رىمىزنى ئېشەكچىلەرگە كىراغا بېرىپ ، ئۆزىمىز غۇلجىغا يول ئالدۇق . ماريىلەرنى بولسا ، يېنىك ھەم پۇللۇق بولغىنى ئۈچۈن چوڭ خۇرجۇنلارغا قاچىلاپ ، ئۆز ئاتلىرىمىزغا ئارتىپ ماڭدۇق .

بىز جىڭغا كەلگەندىن كېيىن مەسلىھەت قىلىپ ، ئاچال بىلەن غۇلجىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولدۇق . چۈنكى ، چوڭ يول بىلەن ماڭساق ، غۇلجىغا بەش - ئالتە كۈندە يېتىپ باراتتۇق . ئەگەر تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن داۋان ئېشىپ يۈرسەك ، تاغ ئىچىدە بىر قونۇپلا ئىلىغا يېتىپ بارغىلى بولاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىسى

تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەنلا ئاچالغا قاراپ يول ئالدۇق . «كاللا ئاستى» تۇزلەڭلىكى (بۇرۇن بۇلاڭچىلار باشلىقىنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان جاي)نى بېسىپ ئۆتۈپ ، تاغ ئارىسىغا ئۆتىدىغان قايچا ئېغىزىغا يېقىن جايدىكى داۋان يېنىغا كەلگەندە ، كەچ كىرىپ ، شۇنداق چىقىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن داۋان تۈۋىدىكى قازاقلارنىڭ ياغاچ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولدۇق . بۇ يەرگە بىزدىن ئاۋۋال ئەلنىڭ ـ ئاتمىش ئېشەككە تۇز ئارتقان تۆت ئېشەكچى چۈشكەنىكەن . ئۇلار شۇ ئارىغاندا تاغ ئارىسىدىن يول تېپىپ مېڭىشقا ئىلاج قىلالماي ، بۇ يەردە ئۇچ كۈن يېتىپ قاپتۇ . بىز تۆتىمىز ئۆي ئىگىلىرىنىڭ : «ھازىر تۆتىنچى ئاي بولىسۇ ، بۇ داۋاننىڭ ئۈستى يايلاق بولغاچقا ، قار قېلىن ، تېخى يول ئېچىلىغىنى يوق ، سىلەر ئۇقۇشماي بۇ تەرەپكە كېلىپ قاپسىلەر . جېڭغا قايتىپ چوڭ يول بىلەن ماڭساڭلار بولارمىكىن » دېگەن سۆزلىرىگە كۆنمەي ، سەھەر تۇرۇپلا قارامليق بىلەن يولغا ئاتلاندۇق .

بىز داۋان ئۈستىگە چىقىپ ، تۇزلەڭدە چۈشكىچە تىزغىچە قار كېچىپ يول تېپىپ يۈردۇق . چۈشتىن كېيىن شۇ‌ئارغان كۈچىيىپ كېتىپ يول تاپالمىدۇق ، يا ئارقىغا يېنىشنى ، يا ئالدىغا مېڭىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدۇق . شۇنىڭدىن كېيىن ئاتلارنى تاغ قاپتاللىرى تەرەپكە بۇراپ يول ئىزدىدۇق . بەزى جايلاردا قار ئاتنىڭ قارنىغىچە كېلەتتى . مۇنداق ۋاقىتتا ئاتلار قارنى كۆكسى بىلەن بۇزۇپ ، يول ئېچىپ ماڭاتتى . بەزى جايلاردا بولسا ئاتلارنىڭ پۇتى يەرگە يەتمەي ، قورسىقى بىلەن قار دۆۋىسىگە ئېسىلىپ قالاتىتى . مانا شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا تۆتىمىزنىڭ ئاتلىرى قاتتىق سىناقتا دۇچ كەلدى . بەزىدە ئۇنىڭ ، بەزىدە بۇنىڭ ئېتى يول ئېچىپ ماڭاتتى . قالغان ئۇچىمىز شۇنىڭ ئاچقان يولى بىلەن ماڭاتتۇق . ئاخىرىدا ئۇچ سودىگەرنىڭ داڭلىق يورغا ئاتلىرى دەرمانى كېتىپ ، يول ئاچالماي قالدى . سودىگەرلەر قاتتىق قايغۇغا چۈشتى . شۇ‌ئارغان ئۇشقىيىتىپ ، قۇلاقلىرىمىزنى ئۇچۇرۇۋەتتى ، كۆز چاناقلىرىمىزنى قار ـ مۇز قاپلاپ كەتتى . بىز ھېچ ياقتا

ئىلگىرىلىيەلمەي ، جايلىرىمىزدا تۇرۇپ قالدۇق . مۇشۇنداق ئېغىر پەيتته مېنىڭ كۆرۈمسىز ، يېغىر ، قوڭۇر ئېتىم كۆكسى بىلەن قارنى بۇزۇپ ، قاپتالدىن قورسقى بىلەن تۆۋەنگە سىيرىلىپ يول ئاچاتتى . يولدا ھەمراھلىرىمنىڭ ئاتلىرى ئۇيناقلىشىپ ماڭغان پەيتلەردە مېنىڭ قوڭۇر ئېتىم بېشىنى سىلىپ ئاستىراق ماڭاتتى . سودىگەرلەر مېنىڭدىن :

— بۇ بىچارە قاشاڭنى نەدىن ئالغانسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— بۇ ھارۋا تارتىپ ، تۇلۇق تارتىپ ، جانغا ئەسقاتقان ئات . سىلەرنىڭ ئاتلىرىڭلاردەك سىلاپ ـ سىيپاپ باققان ئەتىۋارلىق مال ئەمەس ، — دېدىم مەن ئۇلارغا . مانا بۇگۈن بۇ جاپاغا چىنىققان قوڭۇر ئېتىم تۆتىمىزنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغاندا ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتى . ئۇ خېلى يەرلەرگىچە يول ئېچىپ يۈرۈپ ، ئاخىر ئىككى پۇتى يەرگە يەتمەستىن ، قورسقى بىلەن قاردا ئېسىلىپ قالدى ـ دە ، بېشىنى قارغا قويۇپ ياتتى . قاراپ تۇرساق ، ئاتنىڭ ئىسسىقى بىلەن قارلار ئېرىپ ، ئاتلار چۆكۈپ ، ئېگەر ئاران كۆرۈنۈپ قالدى . بىز ئەمدى ئاتلارنى يېتىلەپ پىيادە ماڭدۇق . شۇنداق ھەپىلىشىپ يۈرۈپ ، كېيىن بىزگە مۇنداق بىر ئەقىل كەلدى : مېنىڭ غانجۇغامدا باغلاقلىق بىر پارچە ئاق خوتەن كىگىز بار ئىدى . ئەمدى بىز ھېرىپ قالغان ئاتلىرىمىزنىڭ ئۈستىدىكى خۇرجۇن ۋە ئېگەر ـ توقۇمنى ئېلىۋېتىپ ، قار ئۈستىگە سىلىپ قويغان كىگىزىمىزنىڭ ئۈستىدىن ئاۋۇال بىرىمىزنىڭ ئېتىنى دەسسىتىپ ، ئۇنى تۆت ـ بەش غۇلاچ نېرىغا ئاپىرىپ قويىدۇق . ئاندىن كېيىن ئىككىنچىمىزنىڭ ئېتىنى شۇ تەرىقىدە دەسسىتىپ ماڭغۇزاتتۇق . كېيىنچىرەك بىرىمىز ئاتنىڭ چۈلۇۋىرىدىن تۇتۇپ ، بىرىمىز قۇيرۇقىنى قايرىپ ، يەنە بىرىمىز قۇلىقىدىن تارتىپ سۆرەپ يېقىن جايغا ئاپىرىپ قويۇپ كېلىپ ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ شۇنداق قىلاتتۇق . ئاتلارنى مۆلچەرلەپ قويغان يەرگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن ، يېنىپ كېلىپ خۇرجۇن ۋە ئېگەر ـ توقۇملارنى داپقۇر بىلەن ئېلىپ باراتتۇق . پەقەت قار تېيىز يول

تېپىش ئۇچۇنلا ، تاغ قاپتىلىدىكى قار ئۈستىگە بېشى چىقىپ تۇر-غان قوراينى نىشان قىلىپ ماڭاتتۇق . بىز تىزىمىزدا ، بەزىدە مەيدىمىزگىچە قار كېچىپ پىيادە يۈرگىنىمىزدە ، ئىبراھىم ئە-سىملىك سودىگەر قاردىن پۈتىنى چىقىرالماي ، بىر پاي كالىچى قار ئاستىدا قاپتۇ . ئۇ قولىنى تىقىپ يۈرۈپمۇ كالىچىنى تاپالمە-دى . چۈنكى ، قار ئاستى ئېرىپ كەتكەچكە ، سۇ ئېقىپ تۇراتتى . نامازدىگەر ۋاقتىدا شۈرغان يەنە كۆچىيىپ كەتتى . بىز تاغدىن ئېشىپ كېتىدىغان جايغا پات - پات قاراپ قويىاتتۇق . كۆز يېتىم جايدا قايچا بەلدەم كۆرۈندى . ئەنە شۇ يەرگە بارساق هايات قالاتـ-تۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مەسلىھەتلىشىپ : «ئات ۋە خۇرجۇنلىرى-مىزنى دېسەك ، بۇ يەردىن هايات چىقالمايمىز . چۈنكى ، كەچ كىرىشكە بىر - ئىككى سائەت ۋاقىت قالدى . ئەگەر كېچىسى مۇشۇنداق شۈرغاندا قار ئۈستىدە يېتىپ قالساق ، ئۆلۈپ كېتە-مىز . ئات ۋە نەرسە - كېرەكلەر جاندىن ئەزىز ئەمەس . شۇڭا ، جېنىمىزنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ، ئەنە شۇ قايچىدەك كۆرۈنگەن جايغا قاراپ قول تۇتۇشۇپ پىيادە ماڭايلى» دېيىشتۇق . ئەمما ، بىزنىڭ پىكرىمىزگە ئىبراھىم دېگەن سودىگەر قوشۇلمىدى . ئۇ : «سىلەر كەتسەڭلار كېتىۋېرىڭلار ، مەن بۇ خۇرجۇننى بېشىمغا قويۇپ مۇشۇ يەردە ياتىمەن . هايات قالسام خۇرجۇنۇمنى ئېلىپ كېتىمەن ، بولمىسا مۇشۇ خۇرجۇنۇمنىڭ ئۈستىدە جان بېرىمەن» دەپ يىغلىغىلى تۇردى . ئۇقسام ، ئۇنىڭ پەرتەگىلەم خۇرجۇنىدا نەچچە مىڭ سوم پۇل ، قاما ، ماريە ۋە ئاق تەڭگىلەر بار ئىكەن . بۇ نەرسىلەر ئۇنىڭغا جېنىدىن ئەزىز ئىدى . ئەمما ، بىز ئۇچىمىز ئۇنىڭ دۇنياسىنى ئەمەس ، «ياخشى يولداش يولدا يولدىشىنى تاشلا-پ كەتمەس» دېگەن تەمسىل بويىچە ئىبراھىمنى تاشلاپ كېتىشكە قىيىمىدۇق .

بىز قانداق قىلىش لازىملىقى هەققىدە ئويلىنىپ ، بىر ئالدە-مىزغا قارايمىز . بىر ئارقىمىزغا قارايمىز ، نەق شۇ پەيتتە بىز كىچىك داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيدە بىللە قونغان ئېشەكچىلەرنىڭ

تۇز ئارتقان ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالدۇق . بىز ئۇلارنىڭمۇ ھايا-تىدىن خەۋىسىرەپ : «ھاي ، ئېشەكچىلەر ، بۇ تەرەپكە ماڭماڭلار ، خەتەرلىك ، ئۆلىسىلەر !...» دەپ بار كۈچىمىز بىلەن ۋارقىرا-دۇق . شۇنىڭغان بارغانسېرى كۈچىيىپ كەتتى . ھاۋا تۇمانلىشىپ ئۇلارنىڭ ئاڭلىغان - ئاڭلىمىغانلىقىنى ئۇقالمىدۇق .

قاتقان قار ئاتلارنى كۆتۈرەلمىگىنى بىلەن ، پىيادە ماڭغاندا بىزنى كۆتۈرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئاتلارنى ماڭغۇزۇش ئەڭ ئېغىرغا چۈشتى . مەن كۇلتۇك قاردىن پۇتۇمنى چىقىرالماي ، ھارغانلىقىمدىن ئېتىمنى چۈلۈۋۇرىدىن تۇتۇپ تىزلىنىپ ئالغا سۈ-رۈلەتتىم . يولداشلىرىم ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ ئالغا تارتاتتى . ئات بولسا بار غەيرىتى بىلەن ئالغا يۇلقۇنۇپ كۆكسى ئارقىلىق قارنى يېرىپ يول ئاچاتتى . يولداشلىرىم :

— ھەي جانۋار ، كۆرۈمسىز بولغىنىڭ بىلەن دۇلدۇل ئىكەن-سەن ! — دەپ ماختايتتى . مەن بىرئاز دېمىمنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ قويۇپ يەنە ئالغا ئىنتىلىشكە قىستايتتىم . ئەتراپ بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا . بىز ھە دەپ نىشان قىلغان تاغنىڭ ئاچماق ئېغىزىغا قارايتتۇق . «ئاھ خۇدا ، بىزنى شۇ يەرگە يەتكۈزگىن !» دەپ ھەسرەت چېكەتتۇق .

مېنىڭ بىچارە جاپاكەش ئورۇق ، يېغىر قوڭۇر ئېتىمنىڭ شۇ كۈنى كۆرسەتكەن غەيرىتى مېنى ئۇنى جاندىن ئەزىز كۆرۈپ تا ئۆلگۈچە قولدىن چىقارماي بېقىشىمغا قەسەم ئىچكۈزدى . ھەر ھالدا ئادەمدە ئۇمىد ۋە غەيرەت ئۈزۈلمىسە ، دەھشەتلىك شارائىتلاردىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئىكەن . بىز شۇ كۈنى ئۆزىمىز پىيادە ، ئات ، ئېگەر ، توقۇم ۋە خۇرجۇنلىرىمىزنى داپقۇر قىلىپ يۇرۇپ ، ھېلىقى قايچا كۆرۈنگەن تاغ ئېغىزىغا كەلدۇق .

بىز نامازشام بىلەن گۆر ساينىڭ ئىچىگە كىردۇق . بۇ ئىككى ئېگىز چوڭ تاغنىڭ ئوستى تەرىپىدىكى ئىككى غۇلاچچە كېلىدىغان ئارىلىقتىن ئاسمان كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئۆڭكۇر تاغ يولى ئىكەن .

بۇ قىستاڭ تاغ يولى ئەتراپىدىكى تاش ئارىلىرىدا نۇرغۇنلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى ياتاتتى . بۇلار بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال بىز بېسىپ ئۆتكەن يولدىن قوش ئەمچەك يايلىقىغا بىۋاق كۆچۈرۈلگەن تۆت ـ بەش قورا قوينىڭ دەھشەتلىك شىۋىرغانغا ئۇچراپ ئۆلگەنلىرى ئىكەن . دېمەك ، مالچىلار ئەللىك پىرسەنت مالدىن مۇشۇ ئەتراپتا ئايرىلىپ قاپتۇ . بىز بۇ يەرگە قاش قارايغاندا كېلىپ ، جېنىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدۇق . بىز بېسىپ ئۆتكەن جايلاردا قانچىلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى قارغا كۆمۈلۈپ قالغانلىقىنى بىلمەيمىز . بىز بۇ يەردە تېخى جان تالىشىۋاتقان قويلارنىمۇ كۆردۇق . مەن مۇشۇكتەك بىر قارا قوزىنىڭ ئۆلۈپ قالغان ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى ئېمىۋاتقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۇم . سۇت چىقمىغانسېرى ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئۆلۈك ساغلىقنىڭ يېلىنىنى قاتقىتاتتى . مەن بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى كۆرۈپ ، ئۆزىمىزنىڭ ھاياتىنىڭ خەۋپ ئاستىدىن قۇتۇلغانلىقىغا شۈكۈر قىلدىم . ئەمما ، قوزىغا ئىچىم ئاغرىپ ، ئۇنى بىز تۇنىمەكچى بولغان ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىردىم .

بىز يوغان تاشلار ساڭگىلاپ تۇرغان بىر ئۆڭكۇر ئىچىدە ئارام ئالدۇق . ئاتلارنى بولسا بىر ـ بىرىگە چېتىپ قويدۇق . ئۇلارمۇ پۇتلىرىنى سوزۇپ يولدا يېتىشتى . بىز بىر ـ بىرىمىزدىن سەرەڭگە ۋە يېمەكلىك سۇرۇشتۇردۇق . بىرىدىن بىر قاپ سەرەڭگە چىقتى . يەنە بىرىنىڭ خۇرجۇنىدىن بىر بولاق قەنت ، يەنە بىرىنىڭكىدىن بىر كاللەك ناۋات چىقتى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ خۇرجۇنىدىن قورساق تويغۇدەك باشقا نەرسە چىقمىدى . مېنىڭ خۇرجۇنۇمدا شىخۇدىكى سىڭلىم يوللۇق تۇتقان توقاچتىن بەش ـ ئالتە دانە قالغانكەن . مەن بۇ ياغلىق توقاچنى ھېرىش ـ ئاچلىقتىن دەرمانى قالمىغان سەپەرداشلىرىمنىڭ ئالدىغا — خۇرجۇن ئۈستىگە ئېلىپ قويدۇم . ھەممىسى : «سەن خاسىيەتلىك يىگىت ئىكەنسەن» دەپ خۇش بولۇشۇپ مۇرەمگە ئۇرۇپ كەتتى . بىز بۇ توقاچلارنى قەنت ـ ناۋات بىلەن قوشۇپ يېدۇق . قۇرۇپ كەتكەن گاللىرىمىز ـ

نى نەمدەش ئۇچۇن ، بۇ يەردە سۇ ياكى قارمۇ يوق ئىدى . شۇنىڭ ئۇچۇن مەن قاراڭغۇدا گۆرسايدىن چىقىپ ، بىزنى ئەتىدىن بېرى قىينىغان قاردىن قالپىقىمغا توشقۇزۇپ ئېلىپ كەلدىم . قارنى چاينىاپ يەپ ، ئۇنىڭدىن دەردىمىزنى چىقاردۇق ـ دە ، ئۇن چىقار-ماي سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇخلاپ كەتتۇق . ھە راست ، بىز تاماقلىنىڭ ئاتقاندا مەن ھېلىقى يېتىم قوزىغا قەنتنى چاينىاپ ئاغزىغا سېلىپ قويغانىدىم . ئۇمۇ مېنىڭ قوينۇمدا پۇشۇلداپ تۇگۇلۇپ ياتتى . تەبىئەتنىڭ رەھىمسىز ۋەھشي ياۋۇز قولى بۇ كىچىككىنە قوزىچاق-نىڭ ئانىسىنى ھالاك قىلىپ تاشلىغانىدى . بىچارە قوزىچاق بولسا ئۆز بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىكنى سەزمەي ، ئۆلۈك ئانىسىنى ئېمىۋاتقان ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى ئەسلەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمدۇم . ئېغىر مۇسىبەتنىڭ تەسىرى ئىچىدە ئانامنىڭ ئۆلۈمىنى ئەسلىدىم . مەن شۇ چاغدا بەش ياش ئىكەنمەن . مەن ئانام جان ئۇزۇۋاتقاندا ، ئۇنىڭ يېنىدا بولغىنىم ئۇچۇن ، ئۇ مېنىڭ كىچىككىنە چاپىنىم-نىڭ پېشىنى تولغاپ چىڭ تۇتۇۋالغان ، چوڭ ئاپام پېشىمنى ئاجرا-تىپ ئېلىپ ، مېنى ھاپاش قىلىپ يۇرۇپ ھويلىدا يىغلىغانىدى .

ئەتىسى بىز ئۆڭكۇردىن چىقىپ ئەركىن نەپەس ئالغاندا ، ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەن ، كۇن نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى . غۇلاچلىرىمزنى كېرىپ قەددىمىزنى رۇسلىدۇق . ئاتلارمۇ ھاردۇقىنى چىقىرىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرغانىدى . دەررۇ جابدۇنۇپ يولغا چۇشتۇق . بىر-ئاز مېڭىپ ، گۆرساينىڭ نېرىقى چېتىگە ئۆتۇش بىلەن ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى كۆردۇق ، ئوڭ تەرەپتىكى تاغنىڭ ئېتىكىدە يىلاڭ-ئاچ تولغىنىپ كەتكەن يارنىڭ ئاستىدا كەڭ بىر ساي بار ئىدى . ساي بويىدىكى تېرەك شاخلىرى ياپيېشىل ياپراق چىقىرىپ ، سەل-كىن شامالدا تەۋرىنىپ تۇراتتى . تېرەك ۋە تاللار ئارىسىدىن ئار-غامچا بويى كەڭلىكتە ئاستىدىكى تاشلىرى كۆرۇنۇپ تۇرىدىغان سۇزۇك سۇ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتاتتى . تاغنىڭ نېرىقى قاپتىلىدىكى ئۆرۈك ياغاچلىرى بۇككىدە چېچەكلەپ كەتكەن بولۇپ ، ئەتراپىدا گۇل ھەرىلىرى ئۇچۇپ يۇرەتتى . سۇنىڭ بويىدىكى يېشىل دۇخاۋ-

دەك چىمەنزاردا تىكىلگەن كىگىز ئۆي ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم يوغان قازانلاردا گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى . ئەتراپتا بىرمۇنچە قوي ، قوزىلار ئوتلاپ يۈرەتتى . بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ هاياجىنىمنى باسالماي :

— مانا قاراڭلار ، دوزاخ بىلەن جەننەتنىڭ ئارىسى بىر غۇلاچلا ئىكەن ، — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم . يولداشلىرىمۇ ماڭا قوشۇلۇپ ، پەستىكى سۇ بويىدا ئولتۇرغان ئادەملەرگە قاراپ :

— هاي ، هاي !... — دەپ ۋارقىرىدى .

مەن شۇ چاغدىكى هاياجانلانغان بۇ هېسسىياتىمنى ۋە ئوخشىتىپ قىلغان سۆزۈمنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ئونتالمايمەن . چۈنكى ، ئادەم دەھشەتلىك مەنزىرە ئىچىدە ياشاشتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندىن كېيىن ، بىردىنلا يەنە هاياتنىڭ قەدىرلىك ، گۈزەل مەنزىرىسىگە كىرىپ قېلىش زوقىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىل ئاجىزلىق قىلىسىمۇ ، ئەمما دىل مەڭگۈ خاتىرىسىدە قالدۇرىدىكەن .

پەستىكى ئادەملەر ئورنىدىن تۇرۇپ ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ بىزنى چاقىرىشتى . ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن تەرىپى بىلەن پەسكە چۈشۈپ ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق . هال ـ ئەهۋال سوراشقاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ داۋان ئاستىدىن بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال مۇشۇ ئەتراپقا قوي كۆچۈرۈپ ماڭغان كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدۇق . دېمەك ، بىزدىن ئاۋۋال شۇنىرغانغا يولۇقۇپ ، ئىككى مىڭ قويدىن مىڭ قويى هالاك بولغان بىچارىلەر شۇلار ئىكەن . ئۇلار بىز يولدىكى شۇنىرغاندا هالاكەت گىردابىدا جان تالىشىۋاتقاندا ، بۇ جەننەتكە يېتىشكەنىكەن . ئەتراپتىكى دەرەخلەرگە هالال قىلىپ ئۆلتۈرۈۋالغان قوي گۆشلىرىنى ئېسىپ قويۇپتۇ . قازاندا بولسا لىق تولدۇرۇپ سېلىنغان قوينىڭ گۆشى پىشۇېتىپتۇ . بۇ گۈزەل جايدا چۈشكىچە ئارام ئېلىپ ، ئاتلارنى ئوتقا ، ئۆزىمىزنى گۆشكە تويغۇزدۇق ، ئاندىن قويچىلارغا تەسەللى بېرىپ ، يەنە يولىمىزغا چۈشتۇق .

تاغ ئارىسىدىكى سۇنى ياقلاپ ، ئادەمنى مەپتۇن قىلغۇچى گۈ-

زەل مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىپ ، قوش ئەمچەك يايلىقىدىن ئۆتۈپ ، كۈن پاتقاندا تاغ باغرىدىكى تار دېگەن يېزىغا كېلىپ چۈشتۈق . بىز قونغان قورۇ ئوتتۇرا هاللىق بىر دېهقانىنىڭ قورۇسى ئىكەن ، بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچىلار مېهمانساراي هېسابىدا مۇشۇ قورۇدا قونۇپ ئۆتىدىكەن . ساهىبخانا ناهايىتى خۇشخۇي ، مەرد ئادەملەر ئىكەن . ئايال خوجايىن قول ـ قولىغا تەگمەي هەركەت قىلدى ، بىز يۈز ـ قولىمىزنى يۇيۇپ ئولتۇرۇپ بولغۇچە چاي تەييارلىدى ، داستىخان سېلىنغان جوزىغا دائىرىسى بىر قۇچاق كېلىدىغان چوڭ نېپىز ئاق نادىن بەشنى قاتلاپ قويدى . ئۇستىدە بولسا سۇت بىلەن يۇغۇرۇپ ياققان ، يۈزى ياغلىشىپ تۇرغان تۆت دانە توقاچ بار ئىدى . چوڭ بىر كورىدا كەلتۇرۇلگەن قايماقلىق ئەتكەنچايدىن باشقا يەنە ، جوزا ئۇستىگە پىششىق هەم خام قايماقتىن ئىككى چوڭ چىنە قويۇلدى . باهار مەزگىلى بولغاندا ئىلى يېزىلىرىدا سۇت ، قايماق مول بولىدۇ . بىز ئىككى سائەتچە ۋاقىت مەززە قىلىپ ، ئىككى ـ ئۈچ ئاپقۇرىدىن ئەتكەنچاي ئىچىشتۇق . ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بېدە توغراپ ، ئاتلىرىمىزنى ئوتقا قويىدۇق . ئەمدى ياتايلى دەپ تۇرساق ، ساهىبخانا هاردۇق ئېشى ئىچىڭلار دەپ ، ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئاشكۆكى پۇراپ تۇرغان ئۇگرە كەلتۇرۇپ قويدى . ئاخىر ئۇنىڭدىنمۇ بىر ـ ئىككى چىنىدىن ئىچىپ بىرئاز ئارام ئالدۇق ـ دە ، يېتىپ قالدۇق . شۇ كېچىسى بەخىرامان ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن . ئەمما ، قالغان ئۇچ سەپەردىشىم تاڭ ئاتقۇچە كۆز يۇمماي ناله ـ زار قىلىشىپ چىقىپتۇ . ئەتىگەندە قوپۇپ قارىسام ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى شەلپەردەك قىزىرىپ كېتىپتۇ . ئۇلار يەنىلا ئىككى قولى بىلەن كۆزلىرىنى تۇتۇپ «ئاللا ـ توۋا» ئېيتىشىپ ، ئۆزلىرىنى تامغا ئۇراتتى . «كۆزىمىزگە يىڭنە تىققاندەك بولۇۋاتىدۇ ، قانداق قىلارمىز ؟» دەپ قاقشايتتى . ئۆي ئىگىسى تەجرىبىلىك ئادەم ئىكەن ، ئۇ :

— كۆزۈڭلارنى قار چېقىپتۇ . بۇنىڭ چارىسى باشنى چۈمكەپ قاردا هوردىنىش ، باشقا چارە يوق ، — دېدى كۆيۈنۈپ .

بۇ ئۇچ سودىگەرنىڭ ناله ـ زارىنى ئاڭلاپ توپلاشقان كىشىلەر

ئۇلار بىلەن بىر كۈن قار دېڭىزىدا چۆمۈلۈپ يۈرۈپ ھېچنېمە بولمىغان مېنىڭ كۆزۈمگە ھەيران بولاتتى . چۈنكى ، مەنمۇ ھەممە يېرى قار بىلەن قاپلانغان تاغ ـ ئېدىرلاردا ئازاب ـ ئوقۇبەتنى ئۇلار بىلەن تەڭ تارتقانىدىم . «مېنىڭ كۆزۈم قانداق خىسلەت بىلەن بۇلارنىڭكىدەك بولماي ، ساق قالدى ؟ » دەپ ئويلاپ ، ئۆزۈممۇ ھەيران ئىدىم . ئاخىر بۇنىڭ سەۋەبىنى تاپتۇق . مېنىڭ بېشىمدا چۆرىسىگە مەخمەل تۇتۇلغان قىرغىزچە قالپاق بار ئىدى . شۇنىڭ ـ غان ئۈرۈپ گەجگە ـ پېشانىلىرىم توڭلاپ چىمىلدىغاندا قالپاقنىڭ قايرىمىسىنى چۈشۈرۈۋەتكەنىدىم . مېنىڭ كۆزۈم قارا مەخمەلگە دۇچ كېلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن قار چېقىپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قاپتۇ .

ئەسلىدە بىز پالاكەتكە ئۇچرىغان ئۇ جاي ئالتىنچى ئايلاردا كەلسىڭىز ، پۈتۈن ئەتراپى دۇخاۋدەك يالتىراپ تۇرىدىغان ياپيېشىل گۈل ـ چىمەنلىك يايلاق ئىكەن . شۇ ئەتراپتىكى تۈزلەڭلىك ، ئېدىرلار بولسا ، سان ـ ساناقسىز مال ـ ۋارانلار يايراپ ئوتلاپ ، سەمرىپ كېتىدىغان ، سۈت ـ قايماق ، سۈزمە ـ قېتىق ، قىمىز ، شېرنە باغلاپ پىشىپ تۇرغان بۆلجۇرگەنلىرى بار جەننەتتەك جاي ئىكەن . ئەمما ، بىز ۋاقىتتىنىڭ رەھىمسىز سىنىقىغا دۇچ كەپتىمىز . بىزنىڭ تارتقان ئازابىمىز ئۆزىمىزنىڭ شورىدىن بوپتۇ .

مېھمانىدوست ساھىبخانا بىزنى ئەتىسى يەنە ئاشۇاقتىغچە سۈت ـ قايماق ، قېتىق بىلەن كۈتتى . ئۇ كۆز ئاغرىقىنىڭ قاتتىق ئازابىنى تارتىۋاتقان ئۇچ سەپەردىشىمنى داۋالاش ئۈچۈن ئاتلاندۇرۇپ تاردىن تۆۋەن بۆلۈكەي غولىغا باشلاپ كەلدى . تەسكەي جىرالار ئارىسىنى ئىزدەپ يۈرۈپ چىغلىق بىر جايدا توختاپ ، قېتىپ قالغان قار تاپتى . چىغقا ئوت قالاپ ئۇچ پارچە تاشنى قىزىتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن كۆزلىرىنى قار چاققان ئۇچ سەپەردىشىمنىڭ بېشىنى چاپان بىلەن چۈمكەپ ، تاش ئۈستىگە ئاز ـ ئازدىن قار سېلىپ هورداتقانىدى ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئاغرىشتىن توختاپ ، ئازابتىن قۇتۇلدى . شۇنىڭدىن كېيىن كۆيۈمچان مېھمانخانا ئىگىسى بىزنى ئاتلاندۇرۇپ شەھەرگە يولغا سالدى . ئۇ ماڭا چاقچاق

قىلىپ :

— هە يىگىت ، سەن تېخى بۇلاردىن ياش ئىكەنسەن ، ئەمما يولداشلىرىڭدىن تەجرىبەڭ مول ئىكەن . بۇنىڭدىن كېيىن بېشىڭ-دىكى ماۋۇ نەچچە يىللىق پايدىسى بار قىرغىزچە قالپىقىڭنى تاشلە-مايى ، قىرلاپ كىيىپ بىز تەرەپكە كەلسەڭ ، مەن ساڭا ئىككى مەڭگۈ ئانارىدەك قىپقىزىل قىرغىز قىزىدىن بىرنى ئېلىپ بېرە-مەن ، — دەپ خۇشال كۈلكە بىلەن بىزنى ئۇزىتىپ قويدى .

بىز بۆلۈكەي غولىدىن ئۆتۈپ ، غۇلجا شەھەر يولىغا چۈشكەن-دە ، ئارقىمىزدىن يېتىشىپ كەلگەن ئىككى ئاتلىق كىشى بىلەن كۆرۈشتۇق . ئۇلار بىزدىن بىر كۈن كېيىن شۇڭىرغان توختاپ ھېلىقى داۋان ئاستىدىن بۇ تەرەپكە ئاتلانغانلار ئىكەن . بىز داۋان ئاستىدىكى قازاق چارۋىچىلارنىڭ «جۇدۇن توختىغاندا ئاتلىنىڭلار ، بولمىسا خەۋپ ئاستىدا قالىسىلەر» دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىل-مايى ، قارامىلىق بىلەن يولغا چىقىپ ، دەھشەتلىك ئازاب تارتقانلىقى-مىزنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەردۇق ۋە بىزنىڭ ئىزىمىز بىلەن يولغا چۈشكەن ئېشەكچىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇلاردىن سورىدۇق .

ئۇلار بىزگە بىزنىڭ ماڭغىنىمىزنى كۆرۈپ تۆت ئېشەكچىنىڭ تۈز ئارتىلغان ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ يولغا چىققانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . ئۇلارنىڭ دېيىشچە ، بىز يولدىن ئېزىپ كەتكەن جايدا ئۇلارمۇ ئىز قوغلىشىپ يۈرۈپ ، بىز چۈشۈپ قالغان ئېغىر ئەھۋال-دا قاپتۇ . بىزنىڭ «ئارقىغا قايت» دەپ ۋارقىراپ شەرەت قىلغانلە-قىمىزنى سېزىپ ، ئىككىسى : «قايتايلى» دېسە ، جاھىلراق ئىككە-سى : «ئالدىمىزدىكى تۆت ئاتلىق ئۆتۈپلا كەتسە بىزمۇ بۇ يەرلەردىن سالامەت ئۆتۈپ كېتەلەيمىز» دەپ ئۇنىماي مېڭىپتۇ . ئىككىسى بولسا بۇ ئىككىسىنىڭ گېپىگە قوشۇلماي ، ئارقىسىغا يېنىپ خۇپ-تەن مەزگىلىدە داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيگە تۈزلىرىنى تاشلاپ ، ئۇنتۇز ئېشىكى بىلەن مىڭ بىر جاپادا ھايات قايتىپ كەپتۇ . ئىككى ئېشەكچى بولسا بىز بېسىپ ئۆتكەن ئاتنىڭ تۈيىقى يەرگە يەتمەيدە-غان جايغا كېلىپ ، يىگىرمە نەچچە ئېشىكى بىلەن قارغا كۆمۈلۈپ ئۆلۈپتۇ . بۇگۈن تېخى بايىراق ئۇلارنىڭ يولداشلىرى ئاتلىق ئىز-

دەپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى تېپىپتۇ .

مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ، بىچارە ئېشەكچىلەرگە بەك ئېچىنىپ ، قايغۇغا چۆمدۇم . ئادەملەر تىرىكچىلىك يولىدا ھەر خىل ۋەقە ـ ھادىسىلەرنى باشتىن كەچۈرىدىكەن . بەزىلىرى تۇر-مۇشنىڭ مانا شۇنداق دەھشەتلىك ھادىسىلىرىدىن ساۋاق ئېلىپ تەجرىبىلىك بولۇپ قالىدىكەن . بەزىلىرى بولسا ، تا ئۆلگۈچە چېنە-قالماي ، تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىيەلمەي ، تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ ، يامان ئاقىۋەتلەرگە قالىدىكەن . بەزىلەر ھەرقانچە ئېغىر ۋەقەلەرنى كۆرسىمۇ ، ئازراق راھەتكە يېتىشسە كۆرگەن كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ ، ئۆزلىرىنى بىلەلمەي قالىدىكەن .

مەسىلەن ، قىرىق يىل يول يۈرۈپ ھەر تۈرلۈك يول ئازابىنى كۆرگەن ، «يول ئازابى — گۆر ئازابى» دېگەن خەلق تەمسىلىنى ئاڭلىغان ئەللىك ـ ئاتمىش ياشلىق ئېشەكچىلەر داۋان ئاستىدىكى قازاق يىگىتىنىڭ «تۆتىنچى ئايدا ، بولۇپمۇ بۇگۈنكىدەك ھاۋا تۇتۇ-لۇپ تۇرغاندا بۇ يايلاق تەرەپتىن يۇرۇشكە بولمايدۇ» دېگەن تەجرى-بىلىك مەسلىھىتىگە پەرۋا قىلماي ، قاندىداق يامان ئاقىۋەتكە قالدى ـ ھە ؟ ! بىزمۇ ئاتلىرىمىز بىلەن قانچىلىك ئازاب چەكتۇق ؟ ! ھەتتا ھالاك بولۇشقا تاس ـ تاس قالدۇق . مانا قارا ، ھېلىقى ئىككى ئېشەكچى يىگىرمە نەچچە ئېشىكى بىلەن ھالاك بوپتۇ ، تەجرىبە ـ ساۋاق دېگەن كاتتا بىلىم . ئۇنىڭغا رىئايە قىلمى-غانلار نادان ـ دە .

بىز كېچىدىن قونغان ئۆي ئىگىسى — تەجرىبىلىك دېھقان مەندە ناھايىتى چوڭ تەسىرات قالدۇردى . مەسىلەن ، بىز چارچاپ ئۆلەي دەپ قالغاندا ، ئۇ ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ ، «بىر ھارغاناغا گەپ قىلما ، بىر ئاچقانغا» دېگەندەك بىزگە قۇرۇق گەپ قىلماي ، مەردلىك بىلەن ئاجايىپ ياخشى تاماق بېرىپ ، ئۆزىمىزنى ۋە ئاتلىرىمىزنى بىر كېچە ئاسراپ ئارام ئالدۇردى . ئۆزىنىڭ توپلىغان تەجرىبىسى بىلەن ئۇچ سەپەردىشمىنىڭ دەھشەت ئاغرىۋاتـ-قان كۆزلىرىنى ئەۋلىيادەك بىر سائەتنىڭ ئىچىدىلا قار بىلەن داۋالاپ ساقايتىپ قويدى . بۇ نېمىدېگەن ئېسىل ، مەرد ، ئالىيجاناب

ئادەم ـ هە ! دۇنيادا مانا مۇشۇنداق ئادەملەر كۆپ بولسا ، كىشـ
لەرنىڭ مۇناسىۋىتى ئاجايىپ ياخشى بولۇپ ، ئوتتۇرىدا بۇرۇن
بولمىسىمۇ ، بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يېمەيتتى ، «ھەممە ئادەم ئۆز
كۆمۈچىگىلا قوقاس تارتماس ئىدى» . بىراق ، مۇنداق خالىس ،
تەجرىبىلىك ، خەلق ئۇچۇن ئىشلەيدىغان ئېسىل ئادەملەر ناھايىتى
ئاز ـ دە...

بىز شۇ كۇنى نامازدىگەر مەھەلدە غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ
كەلدۇق . غۇلجا يازلىق مەنزىرىسى ئاجايىپ چىرايلىق ، گۇل ـ
گۇلىستان ، باغۇ بوستانلىق شەھەر بولسىمۇ ، شۇ زامانلاردا ئەتىياز
پەسلى كوچىلىرى پاتقاق دەستىدىن ئادەمنى يىرگەندۇرەتتى . بىز
ئاتلىرىمىزنىڭ تىزىدا شالاقلىتىپ پاتقاق كېچىپ ، رەستىدىن ئۆتـ
كەندە ، سودىگەرلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلغان بولساق كېرەك ،
ئاخشىمى ئۆيۇمگە كەينى ـ كەينىدىن تۆت ـ بەش جاللاپ كېلىپ
مېنىڭ نېمە ئېلىپ كەلگەنلىكىمنى سۇرۇشتۇردى . ئەلتېرە ، ماردـ
يە ئېلىپ كەلگەنلىكىمنى ئۇقۇپ ئۆزلىرىگە سېتىپ بېرىشنى ئۆـ
تۇندى ۋە باشقىلارغا بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلگەنلىكىمنى ئېيتـ
ماسلىقىمنى جېكىلەپ ، مېنى ماختاپ : «ماڭغان دەريا ، ياتقان
بوريا ، دېگەندەك ھەرىكەت قىلدىڭ ، مانا ئەمدى ياراملىق ئادەم
بولۇپ قاپسەن . خۇدا خالىسا كاتتا ئادەم بولىسەن» دېيىشتى .
ئۇلار يەنە بۇ ئىشتا ماڭا ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ، كۆپ پايدا يەتكۇـ
زىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى . بەزىلىرى مەن خالىغان پرىيومچى (تې ـ
رىلەرنى سورتقا ئايرىغۇچى) ئارقىلىق ياخشى باھادا سېتىۋالىدىغاـ
نلىقلىرىنى ئېيتتى . مەن : «بولىدۇ ، بىز تېخى ھېلى كەلدۇق .
ھاردۇقمىزنى ئېلىپ ، مېلىمىزنى قولىمىزغا ئالغاندىن كېيىن
سېتىپ بېرەيلى» دەپ ئۇلارنى يولغا سالدىم .

لېكىن ، ئەتىسى ئەتىگەندە مەن تېخى ئورنۇمدىن تۇرمىغاندا ،
ھېلىقى ئىككى سودىگەر ئۆيۇمگە يەنە كىرىپ مېنى ئويغاتتى .
خۇرجۇنىدىكى مېلىمنى چىقىرىپ كۆرسىتىشكە قىستىدى . ئۇنىڭ
بىرى دوگۇارچى باي بولۇپ ، بىرى بىزگە تۇغقان كېلىدىغان قۇرـ
بان دېگەن پرىيومچى ئىدى . مەن مالىلارنى كۆرسىتىشكە كاجلىق

قىلغانىدىم ، قۇربان سالا ـ سۇلھى قىلىپ ، تۇغقانچىلىقىمىزدىن شېپى كەلتۈرۈپ ، مېنىڭ مەنپەئىتىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىـ قىنى بىلدۈرۈپ يالۋۇردى ۋە : «ئەزبىرايى خۇدا ، مەن سىلەردەك يېتىملارنىڭ پايدىسىنى كۆزلەيمەن» دەپ قەسەم ئىچتى . شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىشىنىپ ، خۇرجۇندىكى ماريىە ۋە ئاغمىخان تېرىلىرىـ نى ئېلىپ ئۇلارغا كۆرسەتتىم . ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ قىزىقتى ـ دە ، سېتىۋېلىش ئۈچۈن مەھكەم ئېسىلدى ، ھەتتا مېنىڭ سىرتقى كىيىملىرىمنى كىيىپ ، يۈزۈمنى يۇيۇشۇمغىمۇ ئىمكان بەرمەي ، سورتقا ئايرىپ باھاسىنى توختام قېلىشتى . خېلى چىڭ تۇرۇپ باھا تالاشتىم ، «تاغام كەلسۇن ، ئاندىن ساتاي» دەپمۇ باقتىم . لېكىن قۇربان : «مانا تاغاڭمۇ مەن ، ساڭا جانجىگەر قېـ رىنداشمۇ مەن ، سېنى ھەرگىز كۆيدۈرۈۋەتمەيمەن ، ئىللا ـ بىللا» دەپ يۈرۈپ مەلۇم بىر باھادا مېلىمنى ئېلىپ ، قولۇمغا ئۈچىدىن ئەللىك سوم تۇنقۇزۇپ قويۇپ كېتىشتى .

كېيىن ئەلتېرەم كەلگەن ھامان خۇپتەن ۋاقتىدا ئۇلار يەنە كېلىپ ، ماڭا ئېتىبار بەرگەن باھادا مالالارنى ئېلىپ كېتىشتى .

بۇ سەپىرىمدە تارتقان مۇشەققىتىمگە لايىق ئۈچ يۈز سوم پۇلۇم ئالتە يۈز سوم بوپتۇ . دېمەك ، مەن تەڭمۇتەك پايدىغا ئىگە بوپتىـ مەن . ئەمما ، كېيىن ئۇقسام ، مەندىن مال ئالغۇچىلار ئۈچ يۈز ئەللىك سوم پايدا ئاپتۇ . باي جاللاپ قۇربانىنىڭ دەللاللىق خىزمىتى ئۈچۈن ئەللىك سوم بېرىپ ، ئۆزى بولسا مېنىڭ ئۈچ ئاي يول ئازابى — گۆر ئازابى تارتىپ ئالغان ئۈچ يۈز سوم پايدامنى ئۈچ سائەتتە ئۇندۇرۇۋاپتۇ . دېمەك ، مەن تېخىلا سودىگەرچىلىكتە خام ئىكەنمەن ، تۇرمۇش تەجرىبىلىرىگە ئاساسلانماي ، سەمىمىيەتسىز گەپلەرگە ئىشىنىپتىمەن .

ھەر ھالدا قانداقلا بولمىسۇن ، ھەربىكەت قىلىپ توپلىغان پۇلۇم بىلەن ئاكامنى ئۆيلەندۇرۇۋالدىم . شۇنىڭ بىلەن ئائىلە ۋەيـ رانچىلىقىدىن قۇتۇلۇپ قالدۇق . دۇم بولۇپ قالغان قازىنىمىزدىن يەنە ھور چىقىشقا باشلىدى .

دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا

دادام يېڭىلىقنى قوبۇل قىلمايدىغان ، خۇراپىي ئەقىدىلەرگە مەھكەم چاپلىشىۋالىدىغان مىجەزى چۈس ئادەم ئىدى . ئاكام بولسا ، يېڭىلىققا ، تۇرلۇك بىلىملەرنى ئىگىلىۋېلىشقا قىزىقاتتى . كۆپ چاغلاردا ئۇنىڭ ئىزدىنىپ ئىشلەۋاتقان ئىشلىرى دادامنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ تۇراتتى . مەسىلەن ، ئەڭ ئاۋۋال ئاكامنىڭ قانداق مەكتەپتە ئوقۇش مەسىلىسى ئۈستىدە دادام بىلەن ئاكام ئوتتۇرىسىدا مۇنداق بىر توقۇنۇش بولغانلىقى ئېسىمدە :

ئاكام ئوقۇش يېشىغا يەتكەن ۋاقىتلىرىدا غۇلجا شەھىرىدە ئۇيغۇرچە پەننىي مەكتەپلەر يوق ئىدى . 1920 ـ يىللىرى مۇسابا-يوفلار تەرىپىدىن غۇلجا شەھىرىدىكى مەدرىسە يېنىدا يېڭىچە پەننىي مەكتەپ ئېچىلدى . ئۇنىڭدا يىرىك مۇئەللىملەردىن ئىستانبۇلدا ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇراخمان شادى ، تۇرسۇن ئەپەندى ، تۇركلەردىن تۇرغۇت ، خىلىل ئەپەندى ۋە باشقا زىيالىيلار ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى . ئاكام تۇردى قادىر مانا شۇ مەكتەپتە ئوقۇش ئۇچۇن دادامغا تەلەپ قويدى . ئاكام بۇ چاغدا ئەرەبچە «شەرئى ۋەقايە» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ ، كونا دىنىي مەكتەپنى تاماملىغانىدى .

دادام ئاكامنىڭ يېڭىچە پەننىي مەكتەپكە كىرىش تەلىپىنى رەت قىلىپ :

— ئەمدى سەن پەن ئوقۇپ دەھرىيلىك يولىغا قەدەم قويماقچىمۇ ؟ خىيالىڭنى جەم قىل ، مەدرىسگە كىرىپ تالىپ بولسەن ! — دېدى .

— دادا ، مەنمۇ شەھىرىمىزدە پەننىي مەكتەپ ئېچىلىشىنى ئارزۇ قىلىپ يۇرگەنىدىم . بۇ ئارزۇيۇمۇ ئەمەلگە ئاشتى . ئەمدى مەن مۇشۇ يېڭى مەكتەپتە ئوقۇيمەن ، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن ئاكام .

— بولمسا مەھەممەت ئىمىن غوزا داموللامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، مۇختەسەرۋەقايىدىن دەرس ئال ، — دېدى دادام .

مەقسىتىگە زىت بولغان تەكلىپلەر ئاكامنىڭ ئوغىسىنى قايناتىپ قويدى .

— دادا ، سىز نېمىشقا مېنىڭ مەقسىتىمنى پەقەت چۈشەنمەيسىز ؟ ! مەن شۇنچە يىللار ئارزۇ قىلغان مەكتەپنىڭ ئىشىكى مەھەللىمىزدىلا ئېچىلغان تۇرسا ، نېمىشقا شۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايسىز ؟ مەن پەن ئوقۇيمەن - پەن ! — دېدى ئۇ كۆچىنىپ .

— ھەي بىغەرەز ، نېمە ئۇ پەن دېگەن ؟ ئىمانمۇ ؟ !

— كىشىلەرنى قۇشتەك ھاۋادا ئۇچقۇزغان ، بېلىقتەك سۇدا ئۈزگۈزگەن پەن شۇ !

— ئۇ ياققا قەدەم باسقۇچى بولساڭ ، پۈتۈڭنى چاقمەن !

بۇ تالاش - تارتىش خېلى ۋاقىتلارغىچە داۋام قىلغان بولسىمۇ ، ئاخىر دادام ئاكامنىڭ تەلىپىنى قاندۇرمىدى .

دادام كىتابخانلىقتىن قالمايدىغان ، موللىلارنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئارىلىشىپ يۈرۈپ قۇلاق موللىسى بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن ، دىنىي مەسىلىلەردىن خېلى كۆپ نەرسىلەرنى سۆزلەيتتى . بۇ قېتىم ئاكامغىمۇ ئۇ : «چوڭلار نېمە دېسە ماقۇل بول ، بارغا قانائەت قىل ؛ ساۋاب بولىدىغان ئىشنى قىل ، گۇناھ بولىدىغان ئىشلارغا زادى ئاياغ باسما ! تاڭلا مەھشەرگاھتا قارا يۈز بولۇپ قالماي ، يورۇق يۈز بول » دېگەندەك نۇرغۇن نەسىھەت قىلىپ ، ئۇنى مەجبۇرىي دېگۈدەك مەدرىسىگە يولغا سالدى . بىر جۇزا ، ئىككى چىنە ، ئاپتۇۋا ، چىلاپچىلارنى مەنمۇ دادام بىلەن كۆتۈرۈشۈپ ، ئاكامنى تالىپلار ھۇجرىسىغا ئاپىرىپ جايلاشتۇرۇپ قويدۇق .

ئاكام مەلۇم ۋاقىت تالىپ بولۇپ يۈردى ، ئەمما پات - پاتلا مەدرىسە يېنىدىكى ھېلىقى يېڭى مەكتەپنى ئەگىپ يۈرەتتى . ئابدۇراخمان ئەپەندى ئۇنىڭ بۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش ئىشتىياقىنى بىلگەندىن كېيىن ، ئۇنى مەكتەپكە قوبۇل قىلماقچى بولدى . ئۇ

ئۆزىمۇ دادام بىلەن ئايرىم سۆزلەشتى ۋە تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەر ئارقىلىقمۇ خىزمەت ئىشلەپ يۈرۈپ ، ئاخىر دادامنى ماقۇلغا كەلتۈردى . شۇنىڭدىن كېيىن ئاكام مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى ۋە يەتتىنچى سىنىپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ چىقتى .

ئاكام ئاجايىپ خۇش خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش ماھارىتىگە ئىگە ئىدى . ئۇ خۇراپىي ئادەتلەرنى زاڭلىق قىلىدىغان ھەجۋىي رەسىملەرنى سىزىپ پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە چاپلاپ قويىاتتى . بىر كۈنى ئۇ ئىشانلارنىڭ ئۆزلىرىنى غايىبنى بىلىدىغان سىرلىق ئادەم دەپ ئاتاپ ۋە بۇ چۈشەنچىنى مۇرتىلىرىغا سىڭدۈرۈپ ، نەرسە - كېرەك توپلايدىغان يامان ئادىتىنى زاڭلىق قىلىپ رەسىم سىزدى . ئۇنىڭدا بوينى ئىنچىكە ، ئۇزۇن ، بېشى قازاندەك ، بارماقلىرى ئاردەك ، چىشلىرى تۆمۈر گۈرجەكتەك ئاجايىپ سەت بىر مەخلۇق-نى سىزىپ ، ئاستىغا «نەپسى گەر سۈرەتكە كەلسەك ، سۈرىتى ئىشان كېلۈر ، قوللىرى ئارا كەبى ، چىشلىرى تىشاق كېلۈر » دەپ يېزىپ تۈۋرۈككە مىخلاپ قويدى . بۇنى دادام كۆرۈپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە ئاكامنى قوغلاپ يۈرۈپ دۇمبالىدى . چۈنكى ، دادام سوپى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشانلارنىمۇ مەسخىرە قىلىشقا قوشۇل-مايتتى . ئىككىنچىدىن ، كىمكى رەسىم سىزسا ، شۇ رەسىم قىيا-مەتتە سىزغۇچىدىن جان تەلەپ قىلىدۇ ، دېگەن خۇراپىي ئېتىقادقا ئەمەل قىلاتتى . شۇڭا ، دادام ئاكامنىڭ رەسىم سىزغىنىنى كۆرۈپ قالسا ، مانا شۇ سۆزلەرنى تەكرارلاپ جېدەل قىلاتتى . ئاكام كېيىن-چىرەك ماڭا ئات ۋە ئادەمنىڭ يېنىچە تۇرغان رەسىملىرىنى قېرىن-داش بىلەن سىزىشنى ئۆگىتىشكە باشلىدى . مەن بىركۈنى ئاتنىڭ رەسىمنى سىزىشنى مەشىق قىلىۋاتسام ، تۇيۇقسىز دادام كىرىپ قالدى ، سىزىۋاتقان رەسىمنى كۆرۈپ ، قەغەزلىرىنى يىرتىۋەتتى ۋە كاچىتىمغا ئىككى شاپىلاق سېلىپ :

— تۇردى دېگەن ھارامزادە سېنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا باشلاپ-تۇ . قىيامەتتە جېنىڭنى بۇنىڭغا بەرسەڭ ، ئۆزۈڭ خۇدانىڭ ئالدىغا

قانداق باربسەن؟! — دەپ ۋارقىرىدى ۋە، — ئىككىنچى يەنە رەسىم سىزساڭ، قولۇڭنى مەڭگۈلۈك سۇندۇرۇپ تاشلايمەن، — دەپ قولۇمدىكى قېرىنداشنى سۇندۇرۇپ تاشلىۋەتتى.

مەن قورقۇپ كېتىپ، ئىككىنچى رەسىم سىزىشنى ئۆگەنمىدىم. ئاكامنىڭ: «بۇ قىممەتلىك سەنئەت، ئۆگىنىۋېلىش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدىم. مەن ئاكامنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، دادامنىڭ خۇراپىي سۆزلىرىگە ئىشىنەتتىم. چۈنكى، دادام مېنى ئىبادەت ۋە كىتابخانلىق قىلىدىغان جايلارغا ئەگەشتۈرۈپ باراتتى. ئۇنداق جايلاردىن ۋە دادامدىن «ھەۋەسكە بېرىلسە، مۆمىن ۋە ياۋاش بولمىسا، دوزاخقا چۈشىدۇ» دېگەنلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلاپ، دادامنىڭ دېگىنىنى قىلسام ئاخىرەتتە دوزاخقا چۈشمەي، جەننەتكە كىرىمەن دېگەن چۈشەنچىگە كەلگەنىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ئاكام بۇ كونا قاراشلىرىمنى تۈگىتىشكە يارىدىم قىلىپ، دائىم ماڭا سەنئەت، پەن ۋە يېڭىلىقلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى. دادام بولسا يۈقىرىقىدەك كونىلىققا ئۇندەيتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەن تالاشتا قالغانىدىم.

دادام مۇتەئەسسىپ چالا موللىلاردىن، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا، «كىگىز كىتاب» دەپ ئاتالمىدىغان ئەپسانە سۆزلەرگە چىڭ يېپىشىۋالمىدىغانلاردىن بولغاچقا، بىزنى دوزاخقا چۈشىدۇ، دېگەن ۋەھىمە بىلەن قورقۇتاتتى. مەسىلەن، بىر يېرىڭگە سۈيدۈك تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن تۇتىشىدۇ. نامازغا ئوقۇمىغان كىشىگە كىيىمىڭنىڭ پېشى تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن باشلاپ كۆيىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ قورقۇتاتتى. ئاكام مۇزىكا ئۆگىنىشكىمۇ ھەۋەسمەن ئىدى، بىر كۈنى ئۇ دۇتار سېتىۋېلىپ چىلىشنى مەشىق قىلىشقا باشلىغانىدى، دادام كۆرۈپ قېلىپ:

— ھەي، تۇردى دېگەن جاھىل، ئەمدى مۇشۇ يامان ئىشنى قىلغىلى باشلىدىڭمۇ، دۇتار بار ئۆيگە پەرىشتە كىرمەيدۇ، ئۇقامسەن؟! — دېدى غەزەپ بىلەن. ئاكام دادامنى زاڭلىق قىلىپ:

— ئۇنداق بولسا مەن ئۆلگەندە گۆرۈمگە دۇتار ئەكىرىپ قويسۇن ، مۇنكىر ـ نەكىر دېگەن پەرىشتىلەر ئۇ يەرگە كىرمەي ، گۆر ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قالاي ، — دېدى . دادام ئۇنىڭ ھەجۋىي گەپ بىلەن ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ ، سېرىق بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتتى ، كۆزلىرى ئالايدى . ئۇ :

— ھەي بەتبەخت ، ئاغزىڭدىن بۇنداق نالايىق ، كۇپۇرلۇق سۆزلەرنى چىقارما ! دۇتار دېگەن دوزاخ چۆمۈچى ، بۇنداق نەرسىنى ئۆيگە يولاتما ، — دەپ كېلىپ دۇتارنى ئاكامنىڭ بېشىغا بىر ئۇرۇپ پاچاق ـ پاچاق قىلىۋەتتى . مەندە بۇ ئېچىنىشلىق تەسىر قوزغىدى . ئاكام تېخى ئەمدى «داۋانچىڭ» دېگەن پەدىگە چېلىشىنى ئۆگىنىۋالغان ۋە ماڭا چېلىپ بەرگەنىدى . دۇتارنىڭ ئادەم روھىنى جانلاندۇرغۇچى جازىبىدار ئاۋازى مېنىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغا-نىدى . شۇنداق قىلىپ ، بىز رەسىم سىزىشنى ئۆگىنىش ۋە مۇزە-كىغا ئىشتىياق باغلاش ھەۋىسىدىنمۇ مەھرۇم بولغانىدۇق .

ئاكام ئۆسمۇرلۇكىدە ئەنە شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ ، دادامدىن كۆپ قېتىم تاياق يېگەنىدى . مەنمۇ تاياقتىن قۇرۇق قالمىغانىدىم . مەن ئاكامدىن ناھايىتى ئىككى ياشلا كىچىك ئىدىم . ئاكامنىڭ دادامنىڭ چۈشەنچىسىگە زىت ئىشلارنى قىلىپ تاياق يېگىنى ماڭا ساۋاق بولدى . شۇڭا ، مەن دادامدىن قورقۇپ ، دېگىنىنى قىلدىم ، ئۆيدە كالا ، ئېشەك ، قوي باقتىم ، ياز كۈنلىرى كەچكىچە سىرتتىن ئوت ئورۇپ ، بازاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم . ئاندىن ھەلەپ ئېتىپ ، مالىلارغا قارايتتىم . تېخى ئون ئىككى ـ ئون ئۈچ ياش بولساممۇ ، تاڭ سەھەردە ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، تەرەت ئېلىپ ، دادام بىلەن بامدات نامىزىغا چىقاتتىم . بىر كۈنى بىز بامداتتىن قايتىپ ئۆيگە كىرسەك ، ئاكام بەخىرامان ئۇخلاۋاتقانىكەن . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، دادامنىڭ جان ـ پېنى چىقتى ـ دە ، غەزەپ بىلەن ئورنىدا ياتقان ئاكامنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە ئات ـ ئېشەكنىڭ يۈگەنلىرى بىلەن قان چىققۇچە ئۇرۇپ كەتتى . يەنە بىر كۈنى دادام ئاكامنىڭ مەللە چەكمەندە يېڭىدىن مودا بولۇۋاتقان گەلەپى شىم تىكتۇرۇپ

كىيگەنلىكىنى كۆرۈپ ، «رۇسچە ئىشتان»نى نېمىشقا كىيدىڭ ، دەپ غەزىپىگە چىدىماستىن دېرىزىدىكى قاچا گۈلنى ئۈنۈڭ بېشىغا بىر ئاتقانىدى ، بىچارىنىڭ بېشى يېرىلىپ ، يۈز ـ كۆزى قانغا بويىلىپ كەتتى . مەن دادامنىڭ بۇنىڭغا قانائەتلەنمەي ، دەھشەتلىك قىياپەتتە يەنە ئاكامنى ئۇرۇش ئۈچۈن ئەتراپتىن تاياق ئىزدەۋاتقا-لىقىنى كۆرۈپ ، سۇ توشۇيدىغان سوغىنىڭ كالتىكىنى تونۇرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويدۇم ۋە قوشنىمىزنى چاقىرىپ ئاكامنى يەنە قاتتىق تاياق يېيىشتىن قۇتقۇزۇۋالدىم . دادام بولسا ئاچچىقىدىن يانماي قاينايا : «مۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىشقا ۋۇجۇدۇڭ قانداق چىدايدۇ ؟ ھەي مۇناپىق بەتبەخت ، ۋىجدان بارمۇ سەندە ؟ ! » دېگەن سۆزلەر بىلەن ئاكامنى تىلايتتى .

دادامنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان يۇقىرىقى سۆزلەرنىڭ مەنىسـ-نى ئۇ چاغدا چۈشەنمەيتتىم . خېلى زامانلار ئۆتۈپ ئاز ـ تولا ئوقۇغان ، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئارىلاشقاندىن كېيىنلا مۇناپىق نېمە ، ۋىجدان نېمە ، دېگەن سوئاللارغا جاۋاب تېپىشقا باشلىدىم . مۇناپىق — يالغانچى ، ھىيلىگەر ، سۆزى بىلەن ئەمەلىيىتى ئوخشـ-مايدىغان ئالدامچى ئىكەن . ۋىجدان دېگەن مۇناپىقلىق ۋە قارا كۆڭۈللۈكنى يامان كۆرىدىغان ، ئادالەتسىزلىك ۋە باشقىلارنى بو-زەك قىلىش ھادىسىلىرىنى كۆرسە ئازابلىنىدىغان ، ئىنساپنى كۆز-دە تۇتىدىغان روھىي كەيپىيات ئىكەن .

ئەسلىدە ئاكام يۇقىرىقى ئاتالغۇلار بىلەن تىللايدىغان كىشـ-لەردىن ئەمەس ، بەلكى ياخشى نىيەتلىك ، ئىنساپلىق ، بىلىم خۇ-مار ، ۋىجدانلىق ، ئوت يۈرەك يىگىت ئىدى .

مەن دادام بىلەن ئاكامنىڭ بۇ كونىلىق بىلەن يېڭىلىق ئوتتۇ-رىسىدىكى زىددىيەتنى توغرىسىدا بەزىبىر ۋەقەلەرنى ئەسلىگىنىمدە ، دادامنى سەلبىي جەھەتتە ئەسلەپ ئۆتتۈم . ئەمما ، دادامۇ خۇراپىي چۈشەنچىلەرنىڭ ئاسارىتىدە قالغان بولسىمۇ ، بوزەك قىلىنغان كـ-شىلەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان ، ئادالەتنى سۆيگۈچى ، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى . دادام يۈرت كاتتىلىرى دېگەنلەرنىڭ نالايىق ئىشلىرىغا

يۇزبدىلا رەددىيە بېرىدىغان ، خۇشامەتنى ياماق كۆرىدىغان ، توغرا كېسەر ، كەسكىن خاراكتېرگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن ، يۇقىرى تەبىقە ئەھلى ئۇنىڭغا ياشتا ئېيتىپ ئۆتكەندەك ، «قادىر توك» دەپ لەقەم قويغانىدى .

يۇقىرىقىدەك توقۇنۇشلاردىن كېيىن مەن قانداق ئىشلارنىڭ ياخشى ، قانداق ئىشلارنىڭ ياماق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشقا تىرىشتىم . ئاخىر ئۇنى چۈشەنگەندەك بولدۇم . مېنىڭ ئويۇمچە ، كىشىلەر ئۈچۈن چۈشەنچە مەسىلىسى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ مۇرەككەپ مەسىلە ئىكەن . (چۈنكى ئوخشاش بىر ئىشنى ھەر خىل ئادەم ھەر خىل چۈشىنىدىكەن) .

ئاكام ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە قىزىقاتتى ، شۇڭا ماڭا ئۇلارنىڭ تەسىرىنى ئۆتكۈزۈشكە تىرىشاتتى . ئۇ ماڭا : «مانا قارا ، كۆرگەنلا موللا نەۋائى شېئىرلىرىغا مەنە ئېيتالمايدۇ ، يەنى ئۇنىڭ ئوخشىمىش ، سېلىشتۇرۇش بىلەن كەلتۈرگەن سۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ» دېگەنىدى ، ئۆزى بولسا نەۋائىنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىپ ئوقۇپ چۈشەندۈرۈپ ، شەرھلەپ بېرەتتى . ئارىلاپ ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بەزىبىر شېئىرلارنىمۇ يازغانىدى . مەن ئۇنىڭ موللا ھاپىز دېگەن كىشىنىڭ خەيرىنىسا ئىسىملىك قىزىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ، ئۇنىڭ شەنىگە نەۋائى شېئىرلىرى تەقلىدىدە يازغان بىر شېئىرىنى كۆرگەنىدىم . ئۇنىڭدىن پەقەت :

«قوللىرىڭغا خېنە ياقىپسەن قىرمىزى ،
لالە ئىرۇرسەن موللا ھاپىزنىڭ قىزى»

دېگەن ئىككى مىسراسىلا ئېسىمدە قاپتۇ . ئۇ ماڭا يەنە نەۋائى ، شىرازى شېئىرلىرىنى ئوقۇپ يېشىپ بېرەتتى ، شەيخ سەئىدى ھېكايەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ تەھلىل قىلاتتى . مەن سەئىدى ھېكايەتلىرىنىڭ ھېكمەتلىك ۋەقەلىرىگە قىزىقىپ گۈلىستاننى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ يۈردۈم ، پات ـ پاتلا ئۇنى ئوقۇپ بېرىشنى ئاكامدىن

ئۆتۈنەتتىم . دادام بولسا نەۋائى ئورنىغا «قۇل خوجا ئەھمەد»نى ، سەئدى ئورنىغا «چاھار كىتاب»نى ئوقۇشقا دالالەت قىلاتتى . بۇ ئىككىسىنىڭ مېنى قايسى تەرەپكە باشلاۋاتقانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلىدىم . ئومۇمەن ، ئاكام مېنى ئىلغارلىق يولىغا ، دادام بولسا قالاق سوپىزم يولىغا سېلىشقا ئۇرۇنغانىكەن .

مەن تەبىئىتىم جەھەتتىن ئاق كۆڭۈل ۋە تەسىرچان بالا ئىدىم ؛ ناتوغرا ئىشلارنى ، يەنى بىرەرىنىڭ ئورۇنسىز ئازابلانغانلىقىنى كۆرگىنىمدە ئېچىنىش ئىچىدە بىئارام بولاتتىم ؛ بىرەر بەختسىزلىك توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىغىنىمدا يىغلاپ كېتەتتىم ؛ ئەرلىرى ئايالىرىنى ئۇرغاندا ياكى ئاتا ـ ئانىلىرى بالىلىرىنى ئۇرغاندىمۇ ئازابلىنىپ غەزەپكە تولاتتىم ؛ ئۆيىمىزدە بىرەرى ئاغرىپ قالسا ، تاماق يېيەلمەي ۋە كېچىلىرى ئۇخلىيالماي قالاتتىم . گۆدەك چاغلىرىمدىلا مېنىڭ روھىمدا نېمىشقا كۆچىلىك ئازاب ـ ئوقۇبەت تارتىۋاتىدۇ ؟ ئۇلارغا ياردەم بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولماسمۇ ؟ دېگەن سوئال تۇغۇلغانىدى . بۇ مېنى ئەدەبىي ئەسەر يېزىش ئىشارقىلىق بۇ مەسىلىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشكە ئىلھاملاندۇردى .

ئىلىم ئىزدەش يولىدا

مەن بالا ۋاقتىمدا كونا دىنىي مەكتەپتە كىتاب ئوقۇشنى ئۆگەنگەن بولساممۇ ، خەت ساۋاتىمنى ئۆز - ئۆزۈمدىن ئۆگىنىپ چىقىرىۋالغانىدىم . كونا جەمئىيەتتە دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلار موللا بولاتتى ، دىنىي ئىشلارنى باشقۇراتتى ياكى ئوتتۇز پارە قۇرئانىنى يادلىۋېلىپ قارىم بولاتتى . ئۇلار بۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن نەچچە ئون يىل ئوقۇيتتى .

1933 - يىلقى ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن شىنجاڭدا مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلۇپ ، زامانىۋى يېڭى مەكتەپلەر ئېچىلدى . ئەمدى يېڭى ئېچىلغان مەكتەپلەردە بىرنەچچە يىل ئوقۇپلا يېڭى زامانغا لايىق بىلىم ئىگىسى بولۇپ ، بىرەر ئورۇندا خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەندىمۇ بۇنداق مەكتەپلەردە ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئىشتىياقى كۈچەيدى .

«ئۇرۇمچىدە تۇرلۇك مەكتەپلەر ئېچىلىپتۇ ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرگەن ئوقۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك ۋە تەمىنات بېرىدىكەن...» دېگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ ، يول راسخوتى ئۈچۈن پۇل يىغىشقا باشلىدىم . بۇ پۇلنى قانداق يىغىشنىڭ غېمىنى قىلىپ ، ئاخىر مۇنداق چارىنى تاپتىم :

ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئاكام تۇردى قادىر خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەتتى . ئۇ خېلى بىلىملىك ۋە ئۇستاخەتتات بولغىنى ئۈچۈن ، ئۇرۇمچىدە چىقىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ ماقالىلىرىنى لازىغا يېزىپ بېرەتتى . چۈنكى ، دەسلەپكى «شىنجاڭ گېزىتى» شاپىگرافتا چىقىشقا باشلىغانىدى . ئاكام گېزىت چىقىرىشتا خېلى ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ، تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىدىغان يۇز ئوقۇغۇچىنىڭ بىرى بولۇپ ،

بىرىنچى تۈركۈمدە «ساگۇ» (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى)غا ئوقۇشقا كەتكەنىدى. ئۇ بۇ ئالىي مەكتەپتە ئالغان تۇرمۇش ياردەم پۇلىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ماڭا تۇرلۇك كىتابلارنى ئەۋەتتى. مەن ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قازاق ئەدەبىياتىغا دائىر كىتابلارنى ئوقۇپ يۈرۈپ بەدىئىي ئەدەبىياتقا قىزىقىپ قالدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىياتقا دائىر بەزى كىتابلارنى ئېلىپ قېلىپ، بۇلاردىن پۈشكىنىنىڭ ئۆزبېكچە بىر تومлۇق تاللانغان شېئىرلار توپلىمىنى، بەش خىل ئەدەبىيات خرىستۇماتسىيىسىنى، ھادى تاقتاشىنىڭ بىر شېئىرلار توپلىمىنى، گوركىينىڭ «ئانا» رومانىنى لۇتپۇللا مۇتەللىپكە تەقدىم قىلدىم. ھېساب ۋە تەبىئەتكە دائىر كىتابلارنى بولسا يول راسخوتى ئۈچۈن سېتىپ پۇل توپلىدىم.

مېنىڭ يىغقان پۇلۇم يۈز سوم بولغانىدى. ئەگەر شۇ ۋاقىتتىكى ئاندا ـ ساندا ئۇچرايدىغان سودىگەرلەرنىڭ ماشىنىسىغا كىرا تۆلەپ چۈشسەم، ئەللىك ـ ئاتمىش سوم كىرا ھەققى ئالىدۇ. پۇلۇمنىڭ تەڭدىن تولىسى كىراغىلا كەتسە، مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە بولىدىغان يەپ ـ ئىچىش، بېرىش ـ كېلىش، يېتىپ ـ قوپۇش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن سەرپ قىلىشقا قالغان ئازغىنا پۇلۇم نېمىگە دال بولىدۇ؟ دېگەن قايغۇ بىلەن كىرا تۆلىمەي ئولتۇرۇۋالىدىغان ماشىنا ياكى ھارۋا ئىزدەشكە باشلىدىم.

ئۇچىنچى ئايدىن تۆتىنچى ئايغىچە بىر ئاي ئىزدىنىپ مۇنداق ئىمكانىيەتكە يېتىشەلمىدىم. ئوقۇشقا بولغان قىزغىنلىقىم ناھايىتى يۇقىرى بولغىنى ئۈچۈن، بىر ئاي يول يۈرسەممۇ پىيادە ماڭاي، دېگەن ئىرادىگە كەلدىم. دەل شۇ چاغدا ئۇرۇمچىگە قەنت ۋە گەزمال توشۇيدىغان بىر ھارۋىكەشكە يولۇقۇپ قالدىم. بۇ ھارۋىكەشنىڭ تۆت ئىرگولۇ ھارۋىسى بولۇپ، ئۇ ئۆزى ھەيدەيدىغان ھارۋىغا قالغان ئۈچ ھارۋىنى ئارقىمۇئارقا چېتىپ ماڭماقچىكەن (ئۇ چاغلاردا ئىككى چاقلىق ئىلى ھارۋىلىرىدىن بىرقانچىسىنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ، بىرقانچە ھارۋىكەش كارۋان بولۇپ يۈرەتـ

تى) . مەن بۇ ھارۋىكەش بىلەن مۇنداق كېلىشتىم : بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھارۋىنى ھارۋىكەش ئۆزى ھەيدەيدۇ . ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى ھارۋىنى مەن ھەيدەيمەن . ھەرقايسىسىز ئۆزىمىز ھەيدىگەن ئاتنى ئۆزىمىز يول بويى بېقىپ ، ھارۋىغا قوشىمىز . ئات ـ ھارۋىنىڭ دەڭجالىقى ۋە باشقا راسخوتلىرىنى ھارۋىكەش ئۆزى كۆتۈرىدۇ . مەن بولسام پەقەت ھارۋىغا ئولتۇرغىنىم ئۈچۈن كىرا ۋە دەڭجالىق تۆلىمەيمەن . ئەمما ، يېمەك ـ ئىچمىكىم ئۆزۈمدىن بولىدۇ . كېچە ـ كۈندۈز ئىشلىگىنىم ئۈچۈن ھارۋىكەشتىن ھەق ئالمىسامۇ ، ئۇزۇن يولدا پىيادە يالغۇز مېڭىشتىن ، كىرا ۋە قونالغۇ ھەققى تۆلەشتىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش بولغانىدىم .

غۇلجىدىن چىقىپ ، ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ كەڭسايغا يېقىن بارغىنىمىزدا تۆتىنچى ھارۋا كاتاڭغا چۈشۈپ قېلىپ ئوقى سۇنۇپ كەتتى . ھارۋىكەش پېشانىسىگە بىر شاپىلاق ئۇرۇپ ، ئالدىمغا كەلدى ـ دە :

— ھەي كاساپەت ! سەن دىققەت قىلىپ ھەيدىمەي ، ھارۋىنىڭ ئوقى سۇندى ، تۆلەپ بېرىسەن ، — دەپ تۇرۇۋالدى ۋە قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ قورقۇتۇپ ، ئوق ئۈچۈن مەندىن بىرنەچچە سوم پۇل ئۇندۇرۇۋالماقچى بولدى .

— سەن قەيەر بىلەن ھەيدىسەڭ ، ئارقاڭدىكى ھارۋىلارمۇ شۇ يەر بىلەن ماڭدى . جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن ھارۋاڭنىڭ ئۆلۈكىنى ماڭا ئارتامسەن ؟ — دەپ مەنمۇ بوش كەلمەي ۋارقىرىدىم . ئۇ يەنە قامچىسىنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا دۈەيلەپ يېقىن كەلدى . مەنمۇ دەرھال يول چېتىدە تۇرغان مۇشتۇمنى بىر تاشنى قولۇمغا ئېلىپ ھەيۋە قىلدىم .

باشقا سەپەرداش ھارۋىكەشلەر ئارىغا چۈشۈپ ، خوجايىنىمنى ئەيىبلەپ ، بىزنى ئەپلەشتۈرۈپ قويدى . ھارۋىكەش بۇ ئەتراپتىن ئوق تاپالمای ئارقىسىغا يېنىپ لوسۇگۈڭغا كەتتى . مەن بولسام ئاتلارنى بېقىپ ، ھارۋىلارغا قاراپ قالدىم . بۇ يەردە ئۈچ كۈن ئاۋارە بولۇپ ھارۋىنى ئوقلىغاندىن كېيىن ، يەنە يولغا چۈشتۇق .

هارۋىلار داۋانغا ئۆرلەپ تىك جايغا كەلگەندە ، ئاتلار چارچاپ توختىدى. غان ھامان ئاخىرقى ھارۋىنىڭ ئىككى چاقىغا تاش تىرەپ قويۇش ۋەزىپىسىنى مەن ئورۇندىدىم . شۇڭا ، قوش مۇشتىتىك تاشلارنى ئىككى قولۇمدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ داۋان ئاشقۇچە چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ ھېچبىر دەرمانىم قالمايتتى . تاغ - داۋانلارنىڭ ۋە سەنتەي ، سىتەي ، ۋۇتەي ئارىلىقىدىكى شېغىللىق چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئازابىنى تارتىپ يەنە ئۇچ كېچە - كۈندۈزدە داخىيەنزىگە يېتىپ كەلدۇق .

ھارۋىكەشلەر ئەتىسى ئاتلارنى دەم ئالدۇرمىز دەپ يولغا چىقمىدى . ئۆگۈنى ئاشۇاقتى بىلەن «ھارۋىنى قاتايمۇ» دەپ ئۆيگە كىرسەم ، يەتتە - سەككىز ھارۋىكەش تاۋىكا قۇرۇپ قىمار ئويناشقا چۈشۈپ كېتىپتۇ . مېنىڭ خوجايىنىم سوئالمىغا جاۋابمۇ بەرمەي ، ھەتتا ماڭا قاراپمۇ قويماي ، سىلىقلاپ قويۇلغان زەي يەردىن ئۇشۇقلارنى تېرىشكە باشلىدى . ئاندىن كېيىن بۇ ئۇشۇقلارنى ئالمىغىنغا تىزىۋېلىپ ، «دەتتىكام» دەپ ئېتىپ ، ئالمىغىنى بىلەن مەيدىسىگە پاققىدە ئۇراتتى . مەن يېرىم سائەتچە بۇ قىمارۋازلارنىڭ سوقۇشۇۋاتقان خورازلاردەك بىر - بىرىگە ھۇرپىيىپ تۇرغان قىياپىتىگە قاراپ ئۆزە تۇردۇم . جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ئاخىر قايتىپ چىقىپ كەتتىم . چۈشتىن كېيىن يەنە خوجايىنىمنى ئىزدەپ باردىم . قارىسام ئىشكىنى ئىچىدىن تاقىۋاپتۇ ، تەكشاپ باقسام يەنە «تىكە ، ئاتە ، دو بارمۇ ، دەتتىكام» دېگەن ئاۋازلار چىقىپ تۇردى . «ھە ، بۇلار بۇگۈن بار كۈچى بىلەن قىمارغا كىرىشىپتۇ ، ئەتە ماڭسا كېرەك» دەپ ئويلاپ دەڭدىن چىقىپ بازار چۆرگىلەپ يۈردۇم .

نامازدىگەر ۋاقتىدا قايتىپ كېلىپ تەكشىسام ، يەنە شۇ ئەھۋال . ئېغىلغا كىرىپ قاراپ باقسام ، ئوقۇردا ھېچنېمە يوق . بىچارە ئاتلارنىڭ قورساقلىرى يېلى چىقىپ كەتكەن پومزەكتەك ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ . دەڭجادىن تۆت باغ بېدە ئېلىپ ، ئىككى بېغىنى جادۇدا يوغان - يوغان توغراپلا ئوقۇرغا سېلىپ چىقىپ

كەتتىم . كېيىن نامازشام بىلەن ئېغىلغا كىرىشىمگە بىچارە ئاتلار ماڭا تەلمۈرۈپ قاراپ كىشنەشتى . ئۇلارنىڭ بۇ ئاۋازىدىن «يېرىم باغدىن بەرگەن بېدەڭنى يەپ بولدۇق ، قورساققا دالدا بولمىدى ، ئۇسساپمۇ كەتتۇق» دېگەندەك مەنە بىلىنىپ تۇراتتى . مەن ئۇلارنى قۇدۇق يېنىغا ئېلىپ چىقىپ قانغۇچە سۇغارغاندىم ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باشلىرىنى لىڭشىتىپ پۇرقۇپ قويۇشتى . بۇنىڭدىن بۇ ئەقىللىق ھايۋانلارنىڭ «رەھمەت ، رەھمەت» دېگەندەك ئىپادىلىرى چىقىپ تۇراتتى . ئاتلارنى ئوقۇرغا باغلاپ ، قالغان ئىككى باغ بېدىنى يەنە توغراپ سېلىپ بەردىم . جامائەت خۇپتەندىن يانغان مەزگىلدە ئۇلارغا يەم تۆكۈپ بەردىم . قىمارۋازلارنىڭ بۇگۈن تالاغا چىققانلىقىنى ياكى تاماق يېگەنلىكىنى كۆرمىدىم . مەن بولسام بۇگۈن چۈشتە ئاشپۇزۇلدا لەڭمەن ، كەچتە بولسا مانتا يەپ قورسىقىمنى تويغۇزدۇم . ئاتلارمۇ بېدە بىلەن ئارپا يەپ قورساقلىرىنى تويغۇزدى . مەن يەنە ئۇلار قىمار ئويناۋاتقان ئۆينىڭ ئىشكى يېنىغا كېلىپ يوچۇقىدىن قارىدىم . چىراغپايدىكى دېڭىزلۇنىڭ لاۋۇلداپ چىققان يورۇقىدا ھارۋىكەشلەر تېخىچە ئات ، ھارۋا ۋە خەقنىڭ كىراغا بەرگەن مالىلىرىنى ئۇنتۇپ ، ھەتتا ئۆزىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنىمۇ سەزمەي ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قىمار ئويناشقا بېرىلىپ كېتىپتۇ .

مەن شۇ كۈنى كېچىدە نەچچە قېتىم قوپۇپ ئاتلارغا ئوت بەردىم ، ھارۋىلاردىكى يۈككە قارىدىم ، ئارىلاپ قىمارۋازلارنىڭ ئىشىكىنى تىڭشاپ باقتىم . ئۇلار ھامان شۇ كەيپىياتتا «دەتتەكام...» دەپ توۋلىشاتتى .

يولغا چىقىۋېرەي دېسەم ، بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش ئەمەس . قىمار ئويناپ ۋاقتىنى زايە قىلىۋاتقان ھارۋىكەشلەرنىڭ بۇ يامان ھەرىكىتىنى توختىتىپ قويايي دېسەم ، يا بۇنىڭغا پېتىنالمايمەن . گەپ قىلسام خوجايىنىم مەن بىلەن ئۇرۇشىدۇ ، ھەتتا كالتەك بىلەن ئۇرۇپ بېشىمنى يېرىۋېتىشتىن يانمايدۇ . مۇساپىر-چىلىقتا ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىمنى چۈشىنىپ ، دەڭنىڭ

دەرۋازىسى يېنىدىكى تاشتا شۇمشىيىپ ئولتۇردۇم . ئىچىم پۇشۇپ دىققەت بولغانسېرى ، ناھايەت بۇ قىمارۋاز ھارۋىكەشلەرنى غايىۋانە تىللاپ ، ئۇلارنىڭ يامانلىقى توغرىسىدا ئۆز - ئۆزۈمگە سۆزلەپ قويىمەن . دەڭنىڭ خوجايىنى نېمە ئۈچۈن بۇلارنىڭ يامان ئىشىنى بىلىپ تۇرۇپ توسمايدۇ ، ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ دەڭدىن قوغلىۋەتمەيدۇ ؟ بۇنىڭدا بىر سىر بار . ياكى مەن ساقچىغا بېرىپ بۇ سىرنى مەلۇم قىلايمۇ ؟ ياقەي ، مەن ئۆمرۈمدە مۇنداق ئىشنى قىلىپ باقمىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بېرىپ بۇلارنى چاقسام ، دەڭجا مېنى بۇ يەردىن قوغلايدۇ ، ھارۋىكەش ھارۋىسىغا چۈشۈرمەيدۇ ، پالاكەت يەنە ئۆزۈمگە كېلىدۇ ، دېگەندەك خىياللارنى قىلىمەن . دىققەتچىلىكتىن ئاخىر بولماي يەنە ئاتلارنى باقمەن ، يۈكلەرگە قاراپ قويۇپ ، بازار ئايلىنىمەن .

بۇ دىققەتچىلىكنىڭ ئۈچىنچى كۈنى بازار ئايلىنىپ يۈرۈپ شوپاڭخانا ئالدىغا بېرىپ قالدىم . ئۇ يەردىكى ئۆزۈن قارا پەشتاختا يېنىغا قويۇلغان بەندىڭدە ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان بىر سېرىق يىگىت بىلەن ئۈچرىشىپ قالدىم . ئۇ جىڭ ناھىيىسى ئەتراپىدىكى قازاق بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان كۇلئۆتەڭ باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىكەن . خۇشخۇي ، شەيتانراق ، گارمون چېلىشنى بىلىدىغان بۇ تاتار يىگىتنىڭ ئىسمى رەئۇپ ئىكەن . ئۇ غۇلجىدىن جىڭغا كېتىۋاتقان بولۇپ ، ئېتىنى دەڭدە قويۇپ ، ھاراق ئىچىۋېلىش ئۈچۈن بۇ دۇكانغا كېلىپ ئولتۇرغانىكەن .

ئۇ مېنىڭ بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ، بىر قارا ھېجىرغا تۆت سەر ھاراق قۇيدۇرۇپ ماڭا تۇتتى . مەن ھاراق ئىچىپ باقمىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئىچىشكە ئۇنىمىدىم . رەئۇپ تاتارچە جىرلاپ ، قازاقچە ، ئۇيغۇرچە ئالدار كوسا ۋە نەسىردىن ئەپەندىلەتىپىلىرىنى سۆزلەپ ، مېنىڭ چىگىش كۆڭلۈمنى ئېچىۋەتتى . ئەمما ، مەن ھاراق ئىچىشتىن قورقۇپ :

— ئىشىنىڭ ، مەن زادى ھاراق ئىچىپ باقمىغان ، ھاراق ئىچىشتىن قورقىمەن ، — دېدىم .

— نېمىدىن قورقىسەن ئىبدەش[1] ، ئۆزۈڭ خاپىدەك كۆرۈنىدىسەن ، مانا بۇنى قاغىپ جىبەرسەڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ جەننەتكە كىرگەندەك بولىسەن ، — دەپ ھېجىرنى لېۋىمگە تەڭگۈزدى ، مەن ھېجىرنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ پەشتاختىغا قويۇپ :

— ھاراق ئىچكەن ئادەمنىڭ ئىمانى قىرىق كۈن تېنىدىن جۇدا بولۇپ ئايلىنىپ يۈرىدىكەن ، بۇ ئادەم ئەگەر شۇ قىرىق كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ كەتسە ئىمانسىز كېتىدىكەن ، — دېدىم ئۇنى پىكرىدىن ياندۇرۇش ئۈچۈن .

— بۇ ئوسۇرۇق گەپ ، — دېدى رەئۇپ قولىنى شىلتىپ ، — سەن ئەخمەق ئىكەنسەن ! ئىمانىڭنى ھاراق ئېلىپ كېتەرمىش ؟ بۇ نەسىردىن ئەپەندىنىڭ تەرەت سۇندۇرغىنىدەك گەپ .

— مەسىلەن ، ئۇ قانداق گەپ !

— مەسىلەن ، نەسىردىن ئەپەندى بىر كۈنى ئېقىن سۇنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ تەرەت ئېلىۋاتقاندا پۇتى تېيىلىپ كېتىپ كەشىنى سۇ ئېقىتىپ كېتىپتۇ . ئەپەندى كەشىدىن ئايرىلغان پۇتىنى كۆتۈرۈپ «تارت» قىلىپ بىرنى قويۇۋېتىپ ، «ئال تەرتىڭنى ، بەر كەشمىنى ! » دەپ سۇغا قولىنى سوزۇپتۇ . مانا شۇنداق گەپ ، — دەپ رەئۇپ مېنى كۈلدۈردى ۋە ئۇنىمىغىنىمغا قويماي ، تۇرلۇك قىزىق گەپلەر بىلەن ئاخىر ھېلىقى تۆت سەر ھاراقنى ئىچۈرۈۋەتتى . بەزىلەرنىڭ : «ئىچمەككە ھاراق ئاچچىق ، ئىچكەندىن كېيىن تاتلىق» دېگىنىدەك ، بۇ تۆت سەر ھاراقنى بەك قىينىلىپ يۇتۇپ بولۇشۇمغا ئاغزىمدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بولدى . ناھايىتى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىچ پۇشۇقۇم ، غەم ـ غۇسسەم قەيەرلەرگە ئۇچۇپ كەتتىكىن ، كۆڭلۈم ئېچىلىپ شېرىن كەيپ سۈرۈشكە باشلىدىم . يېڭى تېپىشقان ئاغىنەم بىر لىتىرلىق سۇدانغا ھاراق توشقۇزۇپ ئېلىپ ، سول مۈرىسىگە ئېسىۋالدى ـ دە ، ئوڭ مۈرىسىدىكى گارمونىنى ئېلىپ :

— كۆردۇڭمۇ ، مانا كۆلگۈنچەك بولۇپ قالدىڭ ، بۇ ياخشى

---

① ئاغىنە ، دوست دېگەن مەنىدە — ت .

ھاراق ، پېرۋاي[1] جۇن ، تۇجۇ ، جۇر ئىندى پاگۇلەيت[2] ئېتەرمىز ، — دەپ گارموننى بازاردىلا چالغان بويى مېنى بازار سىرتىدىكى چوڭ بىر ئۆستەڭ بويىغا باشلاپ باردى . ئۆستەڭ ئەتراپى سۆگەتلىك ۋە يېشىل چىمەنزار ئىدى .

رەئۇپ گارموننى سۆگەت شېخىغا ساڭگىلىتىپ ئىلىپ قويۇپ ، يانچۇقلىرىدىن بەش - ئالتە تۇخۇم چىقىرىپ ، يېشىل چىم ئۈستىگە تىزىپ قويدى . تۇخۇملارنىڭ ئىچىدە بىر دانە خام تۇخۇم بار ئىكەن ، ئۇنى ئېلىپ بۇرۇلكىسىنىڭ رېمىنىغا زەنجىر بىلەن ئېسىۋالغان قەلەمتىراچنىڭ ئۇچىنى تۇمشۇقىغا ئۇرۇپ تەشتى - دە ، ئىچىدىكىنى سۇمۇرۇپ ئىچىۋەتتى . كېيىن تۇخۇمنىڭ تۆشۈكىنى كېڭەيتىپ ، رومكا تەييارلىدى . رومكىغا سۇداندىكى هاراق-تىن توشقۇزۇپ قۇيۇپ ، ئالدى بىلەن ئۆزى ئىچتى ۋە ئالدىن سويۇپ تەييارلاپ قويغان پىششىق تۇخۇمى زاكوسكا قىلىپ يېدى . ماڭمۇ شۇ تەرىقىدە بىر رومكا هاراق تۇتقانىدى ، مەن يالۋۇرۇپ زادىلا ئىچكىلى ئۇنىمىدىم .

— هەي ، سارتلىقىڭنى قىلاجاتىرسەنغۇي ، ئانداي بولسا سېنىڭ سۆزۈڭچە بۇ تۇخۇمنى ، بىزچە بۇ جۇمۇرتقانى ئاشاپ[3] تۇر ، — دەپ قازاقچە ، تاتارچە ، ئۇيغۇرچە ئارىلاش سۆزلەپ ، يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ - تۆت رومكا هاراق ئىچىپ ، گارمون چېلىپ تاتارچە جىرلاشقا باشلىدى . مەن تۇخۇم يېگەچ ئاڭلاپ ئولتۇردۇم .

ئۇنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق ۋە يېقىملىق ئىدى . گويا ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆستەڭدىكى سۇزۇك سۇغا ئارىلىشىپ ، شىلدىرلاپ ئاقاتى ؛ ئەتراپىمىزدىكى ياشارغان سۆگەتلەرنىڭ يېڭى چۆنقىلىرىنى تولغاپ ئويناۋاتقان سەلكىن شامالىلار بىلەن قوشۇلۇپ يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتەتتى .

---

① بىرىنچى دەرىجىلىك مەنىدە .
② ئويناپمىز دېگەن مەنىدە .
③ يېيىش دېگەن مەنىدە .

خۇسۇسەن ، ئۇنىڭ ئاھاڭىنى جانلاندۇرۇپ ئېيتقان ، ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك ، يېقىملىق تاتارچە قوشاقلىرى مۇنداق ئىدى :

ئەنىكەي مېنى تۇغان چاغدا ،
ئاق بۆلەڭگە بۆلەگەن .
ئۆمرۈڭ بولسۇن دەپ تىلەگەن ،
بەختىڭ بولسۇن دېمەگەن .

ساندۇغاچنىڭ بالالارى
نېگە سېگىز بولماغان .
شول دۇنيانىڭ راھەتلەرى
نېگە تېگىز بولماغان...

مانا بۇ بەختنى ، مۇھەببەتنى ، ئارزۇنى ئوخشىتىش ۋاستىسى بىلەن تەسۋىرلەپ بېرىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك ، مەرۋايىتتەك تىزىلىپ پارقىراپ تۇرىدىغان گۈزەل سۆزلەر مېنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلىۋالدى . پەمىمچە ، بۇ ئويۇنكەش يىگىت ئىچ پۇشۇرىدىغان ھاياتتا قىنىغا پاتماي ھاراقلا بېرىلىپ ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرەتتى . مەن بولسام بۇ يەردە يېپسىز باغلىنىپ قېلىپ زېرىكىپ يۈرگەن ئادەم ئىدىم . ئىچىم پۇشۇپ ، نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇرغىنىمدا مەن بۇ خۇشخۇي ناخشىچى يىگىتكە يولۇقۇپ قېلىپ كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى . شۇڭا ، مەن ئۇنىڭغا ئىجىل بولۇپ ، كەچكىچە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈردۈم . ئۇنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ مېھمان قىلدىم . ۋاقىت تاپسام ئۇنى ئىزدەپ كۈلكۆتەڭگە بېرىشقا ۋەدە قىلىپ ، ئادرېسىنى يېزىۋالدىم . كۈن پانقاندا ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ دەڭگە قايتتىم . دەڭنىڭ ئالدىغا كەلسەم ، خوجايىن ھارۋىكەش دەرۋازا يېنىدىكى تاشتا بېشىنى چاتىرىقىغا ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ

تۇردى ۋە مەيۇس ھالدا تەلمۇرۇپ ماڭا قاردى . ئۇنىڭ چېقىر كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، گىرده ساقلىنىڭ تۆكلىرى تەتۇر ئۆرۈلۈپ ، خام سېمىز يۈزى توپا چىراي ئاپتۇ . ئومۇمەن ، ئەپت ـ بەشىرىسىدىن قايغۇ ـ ھەسرەت ، ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى . مەن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ : «ھە ، بۇ ئۇتتۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدىم .

دەڭگە كىرىپ ئۇقۇشۇپ باقتىم . ھارۋىكەش خوجايىنىم راست ئۇتتۇرۇۋەتكەنكەن ، ئۇتتۇرۇۋەتكەندىمۇ ئاندا ـ مۇندا ئەمەس ، يېنىدىكى پۇتۇن نەق پۇلنى ، خۇرجۇنىدىكى ھەممە كىيىم ـ كېچەكنى ، ھەتتا تۆت ئات ھارۋىسىنى بىراقلا ئۇتتۇرۇۋېتىپ گاڭگا ـ جىسا بولۇپ قاپتۇ . بۇ ئەبلەخ تېخى مېنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەپ بەرگىنىمنى ، بۇ يەرگە كېلىپ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئاتلىرىنى بېقىپ ، نەرسىلىرىنى كۆزىتىپ بەرگىنىمنى ھېسابقا ئالماستىن ، مېنىڭ ئەمدى نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشۇم بىلەنمۇ كارى بولماستىن ، مەندىن پۇل سورىدى .

— بەش ـ ئون سوم پۇل بېرىپ تۇر ، تاماق يەۋالاي ، — دېدى ئۇ . مەن ئۆز ئەھۋالىمنى ئېيتىپ پۇل بەرمىدىم .

— ھېچبولمىسا ، خاپىلىقنى پەسەيتىش ئۈچۈن ھاراققا بىر سوم بولسىمۇ بەرگىن ، — دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى ئۇ .

مەن سىرتتىن خۇشال ـ خۇرام كەيپىياتتا قايتىپ كەلگەنلىكىم ئۈچۈن كۈلۈپ تۇرۇپ :

— سەن مېنى نەچچە كۈندىن بېرى ئاۋارە قىلىپ ، زېرىكتۈرۈپ بۇرۇقتۇرما قىلدىڭ ، مەن بۇنىڭغا چىدىماي مانا ھازىر ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ھاراق ئىچتىم . ئەمدى سېنىڭ خاپىلىقىڭغا پۇل تۆلىگۈچىلىكىم يوق ، — دەپ ياتاقتا كىرىپ كەتتىم .

ئەتىسى ئەمدى مەن چۈشۈپ ھەيدەيدىغان ئات ـ ھارۋىلارمۇ يوقالغانلىقتىن ، خوجايىنىڭ ماڭا تۆلىگۈدەك دەڭجالىق پۇلىمۇ بولمىغانلىقتىن ، ئۈچ ـ تۆت كۈن قونغىنىم ئۈچۈن دەڭجالىقنى ئۆزۈم تۆلىدىم . بۇ يەردىن ئۆرۈمچى تەرەپكە ماڭىدىغان بىرەر

ماشىنا ياكى ھارۋا ئۇچرىتالماي بىر كۈن ئاۋارە بولدۇم ، ئاخىر بازاردىن تۆت گىرە دە نان ئېلىپ ئۆنى كىيىم ـ كېچىكىم سېلىنغان خۇرجۇنغا سېلىپ ، مۇرەمگە ئارتتىم ـ دە ، پىيادە ئۇرۇمچى تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشتۈم . ئاتمىش كىلومېتىر يولنى ئىككى كۈندە بېسىپ ، جىگ ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدىم .

ھېرىپ تاپانلىرىم قاپىرىپ كەتكەنلىكتىن ، ئەتىسى ماڭالماي يول بويىغا چىقىپ ھارۋا توسۇپ ئولتۇردۇم . ئۇچرىغان ھارۋىكەشـ لەرنىڭ بەزىسى : «يۇكۇم ئېغىر ، ئادەم سالالمايمەن» دەپ ئۇنىمىـ دى . يەنە بەزىسى بولسا ، يۇقىرى كىرا ھەققى بېرىشىمنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى . كۈن چۈش بولغۇچە يول بويىدا ئولتۇرۇپ قورسىقىم ئېچىشقا باشلىدى . بازارغا بېرىپ تاماق ئېلىپ يېيىشـ كە ، بىرىنچىدىن ، پۇلۇمنى ئايىدىم ؛ ئىككىنچىدىن ، يولدىن نېرى كېتىپ قالسام بىرەر ئەپ كەلگەن ھارۋا ئۆتۈپ كېتىپ قالارمـ كىن ، دەپ ئەنسىرەپ ھېچ ياققا بارماي خۇرجۇندىكى بىر گىرە ناننى قۇرۇق يەپ ئولتۇردۇم . گېلىم قۇرۇپ ، ئەسنەك تۆتۈشقا باشلىدى . دەل شۇ چاغدا جىگ بازىرى تەرەپتىن بىر قارا ماشىنا چىقىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم . قولۇمدىكى ناننى دەررۇ خۇرجۇنغا سېلىۋېتىپ ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ : «يا خۇدا ، شوپۇرغا ئۆزۈڭ ئىنساپ بەرگەيسەن !» دەپ ئىككى قولۇمنى كۆتۈـ رۈپ تۇرغانىدىم ، بەختىمگە يارىشا شوپۇر ئالدىمغا كېلىپ ماشىنـ سىنى توختاتتى . گەزمال بېسىلغان ماشىنا ئۈستىدە ئىككى كىشى ئولتۇراتتى ، مەن ئۇلارنى تونۇدۇم . بىرى دوگۇارچى سودىگەر ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئابلىز ، يەنە بىرى ئۇنىڭ ھېسابچىسى ئىدى . ئابلىز قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى ئالايتىپ مېنىڭ توپا باسقان چىرايىمغا تىكىلدى :

— ھەي زۇنۇنمۇ سەن ، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن ؟ ماشىنىڭ ئالدىدىن نېرى تۇر ، — دەپ ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ يولنىڭ چېتىنى كۆرسەتتى . مەن ماشىنىنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ :

— ئابلىزكا ، مەن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېتىپ باراتتىم ،

هارۋىدىن ئايرىلىپ پىيادە قالدىم ، ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالـ سىڭىزچۇ ! — دېدىم . ئۇ مېنىڭ قۇرۇپ كەتكەن كانىيىمدىن خىرقىراپ چىققان پەس ئاۋازىمنى ئاران ئاڭلاپ ۋە بىچارە قىياپـ تىمنى كۆرۈپ ، ئىچى ئاغرىدىمۇ نېمە ، باشقا ھېچقانداق گەپ قىلماستىنلا :

— چىقە ، — دېدى . ئۇنىڭ كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى ئۇقمايـ مەن ، ئەمما مەن رەھىم ـ شەپقەت قىلدى دېگەن ئوي بىلەن ناھايىتى خۇش بولدۇم ـ دە ، يېنىك خۇرجۇنۇمنى ماشىنىغا تاشلاپ چىقىپ ، ئارقىدىكى بوش جايدا ئولتۇردۇم . ماشىنا ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى . شۇ كۈنى كەچتە تاللىققا بېرىپ قوندۇق . ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈش بىلەنلا يولغا چىقىپ ، شۇخۇدىمۇ توختىماي ئاشۇاقـ تى بىلەن كۆيتۇن دەرياسىغا يېتىپ كەلدۇق . دەريانىڭ كەلكۈن كېلىپ لاي ۋە سۇ ئۆركەشلەپ ئاقماقتا ئىدى . ئەللىك ياشلاردىكى چاڭگال ساقال رۇس شوپۇر قارامىلىق بىلەنلا ئۇلۇغ سۇغا ماشىنـ سىنى سالغانىدى ، غالجىرلاشقان سۇ ماشىنىنىڭ ئالدى قىسمى — كاپۇتتىن ئۆركەشلەپ ئۆتتى . ماشىنىنىڭ موتورى سۇغا چىلىشىپ ئۆچۈپ ، ھەربىر كەتتىن توختاپ قالدى . شوپۇر بېلىگىچە سۇغا چىلـ شىپ يۈرۈپ ھەر خىل ئامالىلارنى قىلىپ باقتى ، بىراق ماشىنىسـ نى ئوت ئالدۇرالمىدى . ئۇ ماشىنا بىلەن ھەپىلەشكەنسېرى سۇ ئۇلغىيىپ ، گەزمالنىڭ سۇغا چىلىشىش خەۋپى تۇغۇلدى ، شۇنىڭ ئۈچۈن خوجايىن ۋە خىزمەتچىلەر سۇغا چۈشۈپ ، گەزماللارنى نېرىقى قىرغاققا توشۇشقا توغرا كەلدى . ئۇلار يارىم قىلىپ مېنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالغانلىقتىن ، مەنمۇ ئۇلار ئۈچرىغان پالاكەتـ چىلىككە قاراپ تۇرالمايتتىم . ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا سىرتقى كـ يىملىرىمنى سېلىۋېتىپ ، ئىشتانچاق بولۇپ سۇغا چۈشتۈم . خوجاـ يىن باشلىق تۆت كىشى كۈن پاتقۇچە توختىماي نېرىقى قىرغاققا يۈك توشۇدۇق ، بولۇپمۇ مەن ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ جان پىدالىق بىلەن ئىشلىدىم . سۇنىڭ قاتتىق ئۇرۇشى ۋە دەريا ئاستىدىكى تاشلارغا پۈتلىشىش سەۋەبى بىلەن ئىككى ـ

ئۇچ قېتىم سۇغا يىقىلىپ چۈشتۈم . يەنە بىر قېتىمدا دوملاپ كەلگەن تاش ئوشۇقۇمغا تېگىپ جاراھەتلەندىم . قان ئېقىپ تۇرسىمۇ ئوشۇقمىنى لاتا بىلەن تېڭىپ ئاقساپ يۇرۇپ يۈك توشۇدۇم .

شۇ كۈنى كېچىسى خوجايىن بىلەن بوغالتىر يۈك ئۈستىدە قۇرۇقراق ئورۇن تۈتۈپ ئۇخلاپ قالدى . شوپۇر بىلەن مەن زەي شېغىل ئۈستىدە قاتتىق بېرزىنتنى يېپىنچا قىلىپ يېتىپ تاڭ ئاتقۇچە تىترەپ ، ئۇخلىيالماي چىقتۇق . ساينىڭ تاشلىرى تېنىمگە پېتىپ بىئارام بولغىنىمدا ، ئۇيغۇر خەلق داستانى «تاھىر ـ زۆھىرە»دىكى مۇنۇ قوشاق ئېسىمگە چۈشتى :

بەزىلەر قېرىغۇچە ھېچنېمە بىلمەس ،
بەزىلەر چېنىقمىدۇ يېشىدا .
يىگىت ياتسا بىر كۈن ئەتلەس كۆرپىدە ،
بىر كۈن ياتمىدۇ ساينىڭ تېشىدا .

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە ، خوجايىن بىلەن بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ ، بىرەر نەرسە تېپىپ ناشتا قىلىشنىڭ كويىغا چۈشتى . شوپۇر بولسا دەريانىڭ قىرغىقىغا بېرىپ ، كېچىدىن بېرى قۇم قاپلاپ يېرىم قىسمى سۇ ئاستىغا چۆكۈپ كەتكەن ماشىنىسىغا قاراپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ھەسرەت چېكەتتى . مەن كېچىچە توڭلاپ چىققانلىقىم ئۈچۈن ، تاڭ سۈزۈلۈپ ئەتراپنى كۆرگۈدەك بولغاندىلا قوپۇپ ، سۇ لەيلىتىپ چىقىرىۋەتكەن ۋە تاش ئارىلىرىدا بېسىلىپ قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالغان ئۇششاق ـ چۈششەك ئوتۇنلارنى تېرىپ ئەكېلىپ يۈك يېنىغا توپلاۋاتقانىدىم . مانا ئۇچىنچى قېتىم خېلى يىراق يەرلەردىن بىر قولتۇق تەمەچ تېرىپ كەلگىنىمدە ئابلىزلار ئورنىدىن تۇرۇپتۇ . مەن شوپۇردىن سەرەڭگە سوراپ ئېلىپ گۈلخان ياقتىم . قالغان ئۇچى ئوتنىڭ چۆرىسىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ تۇنۇگۈن چۈشتىن بېرى ھېچنېمە يېمىگەنلىكىنى ، بارغان يەردىلا تەييار تاماق يەيمىز دەپ ، يولغا نان ـ پان ۋە يەيدىغان

باشقا نەرسە ئېلىۋالمىغانلىقلىرىنى بىر ـ بىرىگە تاپا ـ تەنە قىلىشقا باشلىدى .

— مانا ئەمدى ناشتا قىلىش ئۈچۈن قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى بوغالتىر ئابلىزغا قاراپ .

— شىخۇغا بېرىش كېرەك ، — دېدى ئابلىز باشقا گەپ قىلماي .

— شىخۇغا ، — بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ ، كەلگەن تەرەپكە قاردى ، — ئۇ يەرگە بېرىش ئۈچۈن ئون بەش كىلومېتىر يول يۈرۈش كېرەك . بېرىپ ـ كېلىش ئۈچۈن ئوتتۇز كىلومېتىرچە پىيادە يول يۈرۈش دېگەن ئاچ قورساقتا ئاسان گەپمۇ ؟

— مەندە ئۇچ ـ تۆت گىرده نان بار . شۇنىڭ بىلەن ناشتا قىلغاچ تۇرايلى ، كېيىن بىر گەپ بولۇپ قالار ، — دېدىم ئابلىزغا قاراپ . ئۇچىلىسى خۇش بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى .

— ھەببەللى ، — دېدى خوجايىن .

— يارايسەن ئۇكام ، قېنى چىقار نېنىڭنى ، — دېدى بوغالتىر . ئۇيغۇرچە سۆزنى چۈشىنىدىغان رۇسمۇ ئۆز تىلىدا :

— ۋوت خاراشو[1] ، — دەپ مۇرەمگە ئورۇپ قويدى .

مەن جىڭدا ئالغان تۆت گىردىدىن بىرىنىڭ يېرىمىنى يېگەندىم ، قالغان يېرىمىنى ئۆزۈم ئېلىپ ، ئۇچ گىردىنى ئۇچىگە بەردىم . ئۇلار ناننى قورۇق يېگىلى باشلىدى .

— توختاڭلار ، ماشىنىغا سۇ قۇيىدىغان چېلەكنىڭ چۆرىسىگە تاش قويۇپ سۇ قاينىتايلى ، — دېدىم مەن . بوغالتىر بىلەن شوپۇر قوشۇلدى . بىراق ئابلىز :

— لاي سۇنى قانداق ئىچىمىز ؟ — دېدى .

— بۇ قۇملۇق لاي سۇ بولغانلىقى ئۈچۈن ، قۇم چاپسانلا ئاستىغا ئولتۇرۇپ سۈزۈلۈپ كېتىدۇ ، — دېدىم ـ ده ، يېرىم چېلەك سۇ ئەكېلىپ چوڭ ـ چوڭ ئۇچ تاشنىڭ ئارىسىغا چېلەكنىڭ تۈۋىنى سولاپ ، ئاستىدىن ئوت يېقىپ بىرده‌مده قاينىتتىم . دېگەـ

① مانا ياخشى .

نىمدەك ، بىر ئازلا كۆتكەنىدۇق ، قاينانتقان سۈيۈم خېلى سۈزۈلۈپ قالدى . يولغا ئېلىۋالغان كۆرۈشكامغا قاينىقسۇ ئېلىپ سەپەرداش-لىرىمنى مېھمان قىلدىم .

ئۇلار گاللىرىغا تۇرۇپ قالغان قۇرۇق نانىنى قاينىق سۇ بىلەن يۇتۇپ ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن ، مېنى تۇرمۇشتا ئۆزلىرىدىن تەجرىبىلىك ئىكەنلىكىمنى ماختىشىپ ، ئەمدى ماشىنىنى قانداق چىقىرىش ۋە ئۇنى قانداق جۆندەپ مېڭىش ، شۇنىڭغىچە تاماقنى قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتكە چۈشتى . شوپۇر ئەتراپتىكى تاشيول ئىشچىلىرىنىڭ بىرىكەتلىرىدىن تراكتور ئۇقۇشۇپ ، ماشىنە-نى چىقىرىپ بېرىشكە سۆزلىشىدىغان بولدى . مەن شىخۇغا بې-رىپ ، نان ـ پان ، باشقا يېمەكلىكلەرنى توشۇپ تۇرىدىغان بول-دۇم . ئۇنىڭ ئۇچۇن خوجايىن مېنىڭمۇ قورسىقىمنى تويغۇزۇپ تۇرىدىغان بولدى .

مەسلىھەت بويىچە مەن خوجايىندىن پۇل ئېلىپ ، بىر تاغار بىلەن ئىككى خالتىنى كۆتۈرۈپ ، پىيادە ئاقساپ يۈرۈپ شىخۇ بازىرىغا كەتتىم .

بازاردىن ئۇن دانە نان ، قوينىڭ پىشقان ئىككى كاللىسى بىلەن پاچىقى ، ئىككى قېرىن ، بىر كىلو قەنت ، چاي ، تۇز ، بىر بوتۇلكا ھاراق سالغان تاغارنى دولامغا ئارتىپ ، ئاخىر پېشىن بىلەن دەريا بويىغا يېتىپ كەلدىم .

بۇ يەردىكىلەر يولۇققان ماشىنىلارغا يالۋۇرۇپ ، سۈدىكى ما-شىنىنى چېتىپ ھېچبىر چىقىرالماي ، ئاۋارە بولۇپ تۇرۇپتۇ . بولۇپمۇ بىچارە ياشانغان شوپۇر ئۇستۇبشى لاي ، چۆپ ـ چۆپ بولۇپ ، كۆرمىگەننى كۆرۈپتۇ . ئۇلار كوزۇپقىچە قۇم قاپلاپ كەت-كەن ماشىنا بىلەن ھەپىلىشىپ ، قورساقلىرى ئېچىپ ، چارچاپ كېتىپتۇ . ئابلىز خوجايىن جىلى بولۇپ ، ئۇسىدىغان يەر تاپالماي تۇرغانىكەن ، مېنى كۆرۈپ :

— نېمانچە كېچىكتىڭ ؟ ! قورساق ئېچىپ ئۆلەي دەپ قال-دۇق ، — دېدى غەزەپ بىلەن . مەنمۇ بوش كەلمەي :

— بوغالتىر بېرىپ ـ كېلىش ئۇچۇن ئوتتۇز كىلومېتىر يول مېڭىش كېرەك دېدىڭۇ ، تاغار كۆتۈرۈپ ئوتتۇز كىلومېتىر يولنى پىيادە مېڭىش ئاسان ئىشمۇ ؟ ھالىمدىن كېتىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكىلى تاس قالدىم . بولدى ئەمدى مەن بارماي ، سىلەرگە نەرسە لازىم بولسا ئۆزۈڭلار بېرىپ ئەكېلىڭلار ، — دەپ تاغارنى يۇكنىڭ تۆپىسىگە ئىرغىتىپ تاشلىدىم . شوپۇر بىچارە تولا ئىشلەپ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن بولسا كېرەك :

— نېچۈۋ رېبىياتا ، دايتى خېلىپ[1] ، — دېدى ـ دە ، قولىدىكى لاينى يۇيۇۋېتىپ كېلىپ تاغارنى ئاچتى . ئۇ كاللا ـ پاقالچاقىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ ، — ئاھاي ، كاك خاروشو ، تىبىر ئىستوپكا دېڭون نت ژالكا ئىتو[2] ، — دېگەنىدى ، مەن تاغارغا مەھكەم ئوراپ سېلىنغان بىر بوتۇلكا ھاراقنى ئېلىپ كۆرسەتتىم . دىققەتچىلىكتە قالغان بىچارە شوپۇر ھاراقنى قولىغا ئېلىپ ئېگىز كۆتۈرگەن بويى :

— كاك خاروشو ، ئوچىن خاروشو ! تى ئومى[3] ، — دەپ سەكرەپ كەتتى . بوتۇلكا ئاغزىدىن مەدەكنى چىشلەپ ئېلىپ تاشلىۋېتىپ ، بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئاغزىغا تىقىپ ، تۆت سەرچە ھاراقنى غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇۋەتتى .

باشقىلار تاماق يېيىشكە باشلىغاندا ، مەن ھارغىنىمغا قارىماي چېلەكتە چاي قاينىتىشقا قوپتۇم . كېيىن شوپۇرنىڭ زورلىشى بىلەن تاتار يىگىتىدىن ئۆگىنىۋالغان ھاراقنىڭ كەيپىنى بۇ يەردە ئىككىنچى قېتىم سۈرۈپ ، كاللا ـ پاچاق يېيىشكە باشلىدىم .

ماشىنىنى ھەر خىل ئامال قىلىپمۇ سۈدىن چىقىرالماي ، ئاخىر سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ، چوڭ بىر تراكتورغا ئەللىك سوم ھەق تۆلەپ ، ماشىنىنى قۇم بېسىپ كەتكەن جايدىن چىقارغۇزدۇق . بىچارە شوپۇر كونا ماشىنىنى بىرمۇبىر چۈۋۈپ ئەڭ ئۇششاق

---

① كېرەك يوق ، بالا ، ئەكەل ناننى .

② ھەي ، قانداق ياخشى ، ئەمدى يۈز گرام جۈن يوقتە ، بۇ زايە كېتىدىغان بولدى .

③ قانداق ياخشى ، ناھايىتى ياخشى ! سەن ئەقىللىق ئىكەنسەن .

زاپچاسلىرىغچە قۇمدىن تازىلاشقا چۈشتى . ئۇ زاپچاسلىرىنى لاتىدا ئېرىتاتتى . بەزى كىچىك تۆشۈك زاپچاسلىرىنى پۈلەپ ، بەزى تۆشۈك (نەيچە)لەرنى شۇمەتتى ، ئاپتاپ ۋە يامغۇر - يېشىنغىمۇ پەرۋا قىلماي ئىشلەيتتى .

مەن تېرىپ كەلگەن قاقشال تەمەچلىرىم بىلەن كېچىلىرى ئۇنىڭ يېنىغا ئوت قالاپ بېرەتتىم . شوپۇر ئەنە شۇ گۈلخانىنىڭ يورۇقىدا ماشىنا ئاستىدا ئوخدا يېتىۋېلىپ ئۇخلىماي تىمىسقىلايتى . مەن گۈلخان يېنىدا كىرپىدەك تۆگۈلۈپ ئۇخلاپ ، ئارىلاپ قويۇپ يەنە ئوتۇن سالاتتىم . خوجايىنلار بولسا ، گەزمال تايلىرىنى ئەتراپىغا تىزىپ ، ئۈستىگە بېرزىنتىنى يېپىپ چېدىر ياساپ ، ئىچىدە خورەك تارتىپ ئۇخلايتتى . مەن تاڭ يورۇشى بىلەنلا شەھەرگە بېرىپ ، نەرسە - كېرەك ئېلىپ كېلەتتىم . بەزى كۈنلەردە گۆش ئالغاچ كېلىپ ، چېلەكتە شورپا قاينىتاتتىم . مۇشۇ يوسۇندا تۆت كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكۈزدۇق . ماشىنىمۇ جۆندەلدى . شۇنداق قىلىپ ، ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق .

ماشىنىمىز كەچقۇرۇن سانجىغا يېقىن بارغاندا ، بازارغا كىرىمەي بەش - ئالتە كىلومېتىر بېرى بىر جايدىكى جاڭزىغا بېرىپ توختىدى . شۇ كۈنى بۇ يەردە قونۇپ قالدۇق . تاڭ ئاتقاندا خوجايىن :

— زۇنۇن ئاخۇن ئۇكا ، ماشىنا ئۇرۇمچىگە كىرمەيدىغان بولدى . چۈنكى ، شېكى دۇبەن ھەر ياقتىن كەلگەن ماشىنىلارنى سەيسىگە تۇتۇپ جەنۇبقا ماڭدۇرۇۋاتقۇدەك . شۇنىڭ ئۈچۈن بىز يۇكىمىزنى مەشەگە چۈشۈرۈپ قويۇپ ، ماشىنىنى غۇلجىغا يانىدۇرۇۋېتىمىز . سەن بىر ئادەم قېلىپ ئۇرۇمچىگە ئۆزۈڭ كىرىپ كەت ، — دېدى .

سانجىغا يېقىن كېلىۋاتقاندا شۇكۇر قىلىپ :

— مۇشۇ يەرگىچە بولسىمۇ ئەكېلىپ قويغىنىڭلارغا رەھمەت ، ئەمىسە مەن ئۇرۇمچىگە بارىدىغان بىرەر ھارۋا ئۇقۇشاي ، — دەپ خۇرجۇنىمنى دولامغا سېلىپ مېڭىشقا تەمشەلدىم .

— قۇرۇق رەھمىتىڭنى قويۇپ ئۆكا ، ئاز - تولا ماشىنا كىراسى تۆلەپ كەت ، — دېدى ئابلىز .

— كىرا تۆلەيمەنمۇ تېخى ، — دېدىم تۆكۈرۈكۈمنى يۇتۇپ . خوجايىنىڭ كىرا ھەققى توغرىسىدىكى گېپىنى ئاڭلاپ ھودۇقۇپ قالغانىدىم . سەۋەبى — بۇلار مېنىڭ بىر يۈرتلۇق يېتىم بالا ئىكەنلىكىمنى بىلىپ ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى دەپ ، ئۇلاردىن مىنەتدار بولۇپ يۈرگەنىدىم . ئىككىنچىدىن ، مەنمۇ بۇلارنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە ، يەنى دەريا بويىدىكى پالاكەتتە پۈتۈمنىڭ جاراھەت بولغىنىغا قارىماي ، خېلى كۆپ ئىشلىرىغا قارىشىپ بەرگەنىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مەندىن ھەرگىز كىرا ھەققى ئالماس دېگەن ئويدا ئىدىم . مېنىڭ بۇ ئويلىرىم بىردىنلا قۇرۇق خىيال بولۇپ چىقتى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېنىمدىكى ئاياپ يۈرگەن پۇلۇمنى ئۇلارغا بېرىش مېنىڭ بېشىمغا تۇيۇقسىز كەلتەك تەگكەندەك تەسىر قىلدى .

— قانچە تۆلىسەم بولىدۇ ؟ — دېدىم ئاغرىنغان ھالدا .

— غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە بارىدىغانلار يەتمىش سوم تۆلەيتتى ، ئەمدى سەن جىڭدىن سانجىغىچە ئولتۇرۇپ كەلدىڭ . ئاتمىش سوم بەرسەڭ بولار ، — دېدى ئابلىز .

— ئاتمىش سوم ؟ ! ... — مەن ئابلىزغا قارىماي ، مەيۈس ھالدا كۆزۈمنى چىملىدىتىپ بوغالتىرغا قارىدىم . مېنىڭ بوغالتىرغا بوينۇمنى قىسىپ قارىشىمدا خوجايىن ماڭا رەھىم قىلماي ئۇۋال قىلغىلىۋاتىدۇ ، سەن بولساڭ بىچارىلەرگە خېلى رەھىمدىل ئادەم ئىدىڭ ، ماڭا ياردەم قىلىپ كىرا ھەققىنى ئالغۇزمىغىن ، ھېچبولمىسا ئازراق تۆلەتكۈزۈشكە ياردەم قىل ، دېگەن مەنىدىكى شەپقەت تىلەش بار ئىدى . لېكىن ، بۇ ئۇمىدىمۇ بىكار بولۇپ چىقتى . چۈنكى بوغالتىر :

— ئۆكا ، سەندىن كىرا ئالمىساقمۇ بولاتتى . ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن ، يولدا پالاكەت بېسىپ ، ئابلىز نۇرغۇن چىقىم تارتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئاز - تولا كىرا بەرمىسەڭمۇ بولماس ، — دېدى .

شۇنداق قىلىپ ، مەن ياردەم كۈتكەن شەپقەتلىك بوغالتىرنىڭ سالا ـ سۈلھىسى بىلەن قىرىق سوم تۆلەپ ، شۇ كۈنى بەش ـ ئالتە كىلومېتىر پىيادە يول يۈرۈپ سانجىغا باردىم . ئۇ يەردىن ياغاچ باسقان بىر داچەي ھارۋىغا بەش سوم كىرا تۆلەپ نامازدىگەر بىلەن ئۇرۇمچىگە يۈرۈپ كەتتىم .

ھارۋىغا ياغاچ جىق بېسىلغاچقا ، ئات ھارۋىنى ئېگىز ـ پەس ، پاتقاقلىق جايلاردىن تارتىپ چىقىرالماي ، كېچىچە ئاۋارە بولۇپ كۆپرەك پىيادە يۈردۇق . تاڭغا يېقىن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كىردۇق ۋە چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى بىر دەڭگە كېلىپ چۈشتۇق .

ئەمدى بۇ چوڭ شەھەردە نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلەمەي قالدىم . يېنىمدا پەقەت ئوتتۇز سومىلا پۇل قاپتۇ . بۇ ئازغىنا پۇلۇم تۇگىسە بىرەر مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە قانداق تىرىكچىلىك قىلىشىمنى ئويلاپ يۈرگىنىمدە ، غۇلجا شەھەر ئىچىلىك تونۇشۇم ئىلى ھەمرايوف بىلەن مەسلىھەتلىشىپ جىلانوفقا يولۇقۇپ قالدىم . ئۇلار تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ ئۇرۇمچىگە كەلگەنىكەن . ئۇلار چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى غەربىي باغچىدا تۇرۇشىدىكەن . ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە مەنمۇ «تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچى» دەپ شۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدىم ۋە ئۇرۇمچىگە ھەممە ۋىلايەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلاردىن كەم قالغان ۋە بۇ يەردە دوختۇرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتەلمەي قالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ، بوش ئورۇنغا ئىمتىھان بېرىپ ، تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا تاماققا ۋە ياتاققا ئېرىشىۋالدىم .

ھەرقايسى ۋىلايەتتىن كەلگەن يۈزگە يېقىن ئوقۇغۇچى 1937 ـ يىلى پىلان بويىچە بەلگىلەنگەن ئوقۇشقا چىقالماي باغچىدا تۇرۇپ قالدى . سەۋەبى — شېكىڭ شىسەي تەرىپىدىن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىرىدىن بىرنەچچىسى كەينى ـ كەينىدىن «خائىن» دەپ قولغا ئېلىنىپ ، بىزنى ئېگىدارچىلىق قىلىپ يولغا سالىدىغانلار بولماي قالغانىدى . ياز بويى قىلىدىغان ئىشمۇ يوق ، خەجلەيدىغان

غان پۇلمۇ يوق... مەن غۇلجىدا ئوقۇشقا تەشنا بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا «ئىلىم ـ بىلىم — كىشىلەرنى يامان تۇرمۇشتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى» دېگەن چۈشەنچە بىلەن مەپتۇن بولغانىدى. ئۇ چاغلاردا قىلىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق بىر دراما-نىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى قۇرۇپ، قەغەزگە چۈشۈرۈپ قويغانىدىم. شۇ ۋاقىتتا يەنە ئېغىر ئالۋان ـ ياساق دەستىدىن ۋەيران بولغان دېھقان بوۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى تەسۋىرلەيدىغان بەش بوغۇملۇق بارماق ۋەزنىدىكى «چىمەن» دېگەن پوئېمىنىمۇ يازغانىدىم. ئۇرۇمچىگە كېلىش ۋاقتىدا مەن بۇ ئىككى ئەسىرنىڭ قولىيازمىلىرىنى بىللە ئالغاچ كەلگەنىدىم.

دەسلەپ يازغان ھېلىقى دراما-نى قايتا ئۆزگەرتىپ تولۇقلاپ، ئېلى ھەمرايوف، جىلانوف، ئابدۇقادىر زۇنۇنلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئۇرۇمچى سەھنىسىدە ئوينىماقچى بولدۇق. ئويۇننى ھازىرلاش، قويۇش، تېگىشلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىپ تەستىقلىتىش قاتارلىق تەشكىلىي ئىشلارغا ھەمرايوفنى بەلگىلىدۇق. مەن بولسام رېژىسسورلۇق قىلىشنى ۋە بالىلارنى پەننىي ئوقۇشقا بېرىشكە ئۇنىمايدىغان مۇتەئەسسىپ بەڭگى بوۋاينىڭ رولىنى ئۇستۇمگە ئالىدىم. جىلانوف بوۋاينىڭ ئوغلى مەخسۇتنىڭ رولىنى ئوينىماقچى بولدى. يېتىمچىلىكتە قالغان قىزنىڭ رولىنى مەجبۇرى دېگەن يېتىمچىلىكتە ئۆسكەن تاتار يىگىت ئالماقچى بولدى. ئۇ بۇ رولنى ناھايىتى تەسىرلىك ئوينىدى. نادانلىقتىن زەھەرلىنىپ ئۆلگەن ئىنىسىنىڭ رولىغا ئەمىن دېگەن ئۆزبېك يىگىتى چىقتى. ھەممىشە داپ چېلىپ ئويناىدىغان ئەخمەتيارنى باخشىنىڭ رولىغا چىقارىدۇق. بىز دراما-نى ئون پەرىدىس قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى شۇ ۋاقتىدىكى نەنگۇەندە كىنوخانا قىلغان بىر دەڭدە ئويناپ چىقتۇق. چىراغ يېقىش ئۇچۇن بىر سودىگەردىن بىر پۇت بېنزىن قەرز ئالدۇق. كىيىم، دېكوراتسىيىلەرنى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بېرىپ تۇردى. ھەر كۇنكى ئويۇن بېلەتلىرى ناھايىتى چاپ ـ چاپ سېتىلىپ تۇردى. ئۇچ كۇن ئويۇن قويۇش داۋامىدا

يەتتە ـ سەككىز يۈز سوم پۇل توپلىدۇق .

ئويۇندىن چۈشكەن پۇلنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن بىر ھەيئەت سايلاپ چىقىشقا ، شۇلار كىمگە قانچە بەرسە رازى بولۇشقا بىر دەك كېلىشتۇق . ھەيئەت ئاپتورلۇق ھەققىم ، رېژىسسورلۇق قىلغىنىم ۋە باش رول ئالغىنىمنى ھېسابقا ئېلىپ ، ماڭا ئومۇمىي كىرىمنىڭ ئەللىك پىرسەنتىنى ، يەنى ئۈچ يۈز ئەللىك سوم بەردى . ئېلى ئەكبەر دېگەنگە كىيىمىنىڭ يېلىڭ ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كەچ كۈز بولۇپ قالغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ ، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى . داپچى ئەخمەتيارغىمۇ كىيىم ـ كېچىكى جۇل ـ جۇل بولغاچقا ، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى . قالغان پۇلنى ئارتىسلارغا ئوينىغان رولغا قاراپ ، يىگىرمە ـ ئوتتۇز سومدىن تەقسىم قىلىپ بەردى . كۆپرەك ھەق ئالغانلار قىشلىق كىيىم ـ كېچىكىمىزنى تەييارلىۋالدۇق ۋە بىر كېچە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ، ئويۇننى ھازىر ـ لاشقا قاتناشقا بارلىق يولداشلارنى كۈتۈۋالدۇق .

«جاھالەتنىڭ جاپاسى» — مېنىڭ بەدئىي ئەدەبىياتقا قىزىقىشىم باشلانغاندىن كېيىن ، يەنى 1936 ـ يىلى يېزىپ چىققان تۇنجى درامام ئىدى . بۇنى ئۆزىمىز سەھنىگە ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ، شۇ يىلى يازدا يېزىدىكى كاۋا بارىكىدا ئولتۇرۇپ يېزىپ چىققان «چىمەن» ناملىق پوئېمامنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن گېزىت ـ خانىغا ئېلىپ باردىم . تەھرىرلەر : «باش تەھرىر[1]گە قول قويدۇ ـ رۇپ كەلسەڭ ، بېسىپ بېرىمىز» دېيىشتى . بىراق ، باش تەھرىر ـ نىڭ ئىشى كۆپ بولۇپ ، بىر جايدا مۇقىم تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنى ئىككى ھەپتە ئىزدەپ تاپالمىدىم . گېزىتخانا ۋە ماۋارىپ نازارىتى ئەتراپىدا ئۆز ھەلەكچىلىكىمدە چېپىپ يۈرۈپ ، شېڭ شىسەي ئايۇپ قارىي (« بارات جەللىگۇر » دېگەن ھېكايىنىڭ ئاپتو ـ رى) ، تۇردى ئاخۇن قارىي ، مەرۇپ ئەپەندى ، خېلىل ساتتارى ، قاسىمجان قەمبىرى قاتارلىق يازغۇچى ، شائىرلارنى باشقا ئاتاقلىق

---

① شۇ چاغدا گېزىتخانا ۋە ماۋارىپ ئىشلىرىغا سوۋېتلىق مەسئۇل ئىدى .

كىشىلەر قاتاردا تۇتۇپ كېتىپتۇ ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدىم . كېيىن مەن پوئېمامنى تەستىقلاپ بېرىدىغان مەسئۇل كىشىنىمۇ تاپالمىدىم . چۈنكى ، ئۇ كىشىمۇ غايىب بولغانىدى . ئەسەر باسىدىغان ئورۇنمۇ بولمىدى . «ھەي ، بۇ نەرسەمنى نەشر قىلدۇرىمەن دەپ قاتراپ يۈرۈپ ، مەنمۇ بالاغا يولۇقۇپ قالىدىغانغا ئوخشايمەن» دېگەن قورقۇنچ بىلەن ئۇنتا تۇتۇرۇق قىلىپ ، «چىمەن»دىن ئادا - جۈدا بولدۇم (ل . مۇتەللىپ ئۇنى كۆرگەندە «بۇ چىرايلىق ئىسىم ئىكەن» دېگەن ، ئۇ كېيىن مۇشۇ ئىسىملىك بىر دراما يازغان) . ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ يېڭى باھارى ئەمدىلا چېچەك ئاچقاندا ، ئۆلكىمىزدە ئۇنىڭ چېچەكلىرىنى خازان قىلىدىغان جۇ-دۇن - چاپقۇن كۆتۈرۈلگەنىدى . مېنىڭمۇ ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان باھارىمنىڭ دەسلەپكى يېشىل «چىمىنى» بۇ جۈدۇنلۇق كۇنلەرنىڭ شەپىسىدە كۆيۈپ كۇلگە ئايلاندى .

مانا ، قار ئۇچقۇنداپ قىشمۇ يېتىپ كەلدى . بىز ئىلىم ئىز-دەش يولىدىكى بىرەر يۇز ياش يول ئۇستىدىكى كارۋانلاردەك باغدىكى بىرنەچچە يەرگە گۇلخان يېقىپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۇن ئۆتكۇزۇپ يۈرمەكتە ئىدۇق .

بىر كۇنى چۈشتىن كېيىن گۇلخان يېنىدا ئېلى ھەمرايوف دۇتار ، ئابدۇرېشىت تەمبۇر ، ئەخمەتيارى داپ چېلىپ ناخشىغا چۈشكەنىدى . باغقا تۆيۇقسىزلا بىرقانچە ماشىنا كىرىپ كەلدى . ئالدى - كەينىدىكى تۆت چوڭ ماشىنىدا پىلىموت ۋە بەشئاتار مىلتىق تۇتقان ، يانلىرىغا بومبىلار ئاسقان يۈزچە ئەسكەر بار ئىدى . بۇ ماشىنىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پىكاپتا بولسا شېڭ شىسەي ئولتۇرغانىدى . بىزدىن ئەللىك قەدەمگە يەتمەيدىغان ئورۇندىكى چوڭ سۇ بويىغا كەلگەندە شېڭ شىسەي ماشىنىدىن چۈشتى ۋە تاللار سايە تاشلاپ تۇرغان سۇ بويىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى . قويۇق قاشلىق ، ياپىلاق يۈزلۈك بۇ ئادەم ئاق پەلىينى چىقىرىپ ، سېمىز قولىنى سۇغا تىقىپ ، تاشلارنى شاراقلىتىپ ئويناشقا باشلىدى . بۇ قول تەبىئىي مەنزىرىنى كۆرۈپ ھېسسىياتقا بېرىلگەن

شائىرنىڭ قولى بولماستىن ، ئەزىز خەلقىمىزنىڭ قەينىغا بويالغان جاللاتنىڭ قولى ئىدى . ساز ـ ناخشىلاردىن توختاپ ، ھەممىمىز قىمىرلىماي جىم بولۇپ قالدۇق ، ھەتتا مەن بىر تال ئوتۇننى تىزىمغا قويۇپ ئوشتىغان پېتى تۇرۇپ قالدىم .

ئېلى ئەكبەر :

— بالىلار ، بالىلار ، قاراڭلار ، داھىيمىز شېئىڭ دۇبەن بىزگە قاراۋاتىدۇ ، — دەپ پىچىرلىدى .

— ئاغزىڭنى يۇم ، سارائ ، — دېدى ئېلى ھەمرايوف ھودۇ-قۇپ (ئېلى ئەكبەرنىڭ لەقىمى سارائ ئىدى) . بۇ سارائمۇ ئىكـكىنچى گەپ قىلماي جىم بولدى . ئەگەر مەجلىسلەردە جاللات شېئىنىڭ نامى سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ئاغزىدىن چىقسا ، خۇشامەتچىلەر-نىڭ كىشىلەرگە تاڭغىنى بويىچە زالدىكى پۈتۈن ئادەم دەررۇ ئورنـدىن گۈرىدە قوپۇشى كېرەك ئىدى . بۇ يەردە ئەكبەر سارائىنىڭ ئاغزىدىن بۇ «ئۇلۇغ» ئىسىم چىققان بولسىمۇ ، بىز قىمىر قىلماي ئولتۇرۇپ قالغانىدۇق . سەۋەبى — ھەممىمىز بىردىنلا گۈرىدە تۇرۇشتىن ئېھتىيات قىلغانىدۇق . چۈنكى ، ماشىنىنىڭ كابىنكـسى ئالدىدىكى پىلىموتلارنىڭ كانىيى بىز تەرەپكە قاراپ تۇراتتى .

ۋەھشىي شېئىڭ دۇبەن باغنى سەيلە قىلىپ قايتقاندىن كېيىن ، بىزنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىمىزنى سۇرۇشتە قىلغان بولسا كېرەك ، ئىككى كۈن ئۆتمەيلا مائارىپ نازارىتىدىن بىر كىشى چىقىپ ، بۇ يىل تاشكەنتكە ئوقۇغۇچى چىقىرىلمايدىغانلىقىنى ، بىزنىڭ ئۇرۇم-چىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە سەنئەلەرگە كىرىپ ئوقۇشىمىزنى ئۇقتۇردى .

شۇنىڭ بىلەن مەن ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنغان ئوقۇ-غۇچىلار قاتارىدا تۆتىنچى قارارلىق سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم . باشقا بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار سەنئەگە كىردى . بىز گەرچە تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىساقمۇ ، ئۇ يەردىكى ساگودا ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇتقۇچىلاردا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدۇق . بۇ چاغدا سەنئەنده ھېۋوزوللايوف ، سەيپۇللايوف ، ھاجـ-

يوف ، ئوتتۇرا مەكتەپتە بولسا ئابدۇراخمان مۇھتى ، قادىر ھەسەن ، ئارىپوفلار ئاساسلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى .

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى ، مېنىڭ دەسلەپكى «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ھېكايىمدە ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ ، غۇربەتچىلىكتە قەلەندەر بولۇپ سەرسانلىقتا يۈرگەن قىزنىڭ رولىنى ئاجايىپ تەسىرلىك ئويناپ ، تاماشىچىلارنىڭ كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان تاتار يىگىت كىيىم ـ كېچەك ۋە باشقا تەمىناتى ياخشىكەن دېگەن ئوي بىلەن ساقچىلارنى يېتىشتۇردىغان كۇرسقا ئوقۇشقا كىردى . ئۇنىڭ ئاقمۇتى بىزنىڭكىگە قارىغاندا ، تېخىمۇ يامان بولۇپ چىقتى .

شۇ ۋاقىتتىكى مۇناپىق جاللات لى يىنچىنىڭ قول ئاستىدىكى مەخسۇس ساقچىلار شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى يېرىدىن «خائىن» دەپ تۇتۇپ كېلىنگەن نەچچە يۈزلىگەن زىيالىي ۋە نامدار كىشىلەرنى تۇرمىلەرگە سولاپ ، مەخپىي ئۆلتۈرۈشكە باشلىغانىدى . ياخشى تەمىناتقا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىپ ، ساقچىلار مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرگەن ھېلىقى تاتار يىگىت قانخور جاللاتلارنىڭ قولىدا تۆكۈلگەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قانلىرىنى كېچىشكە مەجبۇر بولۇتۇ . دراما ئېيتىم قىزنىڭ رولىنى ئېلىشتا ماھارەت كۆرسەتكەن بىچارە ئارتىسىمىز جاللاتلارنىڭ يىرگىنىچلىك قولىدا ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈلگەن كىشىلەرنىڭ جەسەتلىرىنى توشۇپ كۆزدىن يوقىتىدىغان ھارۋىكەشنىڭ رولىنى ئاپتۇ . ئۇ مەلۇم ۋاقىت ئۆلۈك توشۇغاندىن كېيىن ، مۇناپىق قانخور شېڭ دۇبەننىڭ ئۆز جىنايى قىلمىشلىرىنىڭ ئىزىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ھەربىكىتىدە قىرغىنغا يېقىندىن قاتناشقانلار قاتارىدا بىر كېچىدە ئۇجۇقتۇرۇلۇپتۇ .

بىز ئوقۇشقا كىرگەن ئوتتۇرا مەكتەپ بىيىمىكىدىكى دۆڭدە — ياڭ جاڭجۇن ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانىدىكى «گودۇڭ شۆتاڭ» دەپ ئاتىلىدىغان كونا مەكتەپنىڭ ئورنىدا ئىدى . بىر غۇلاچچە يۇرۇش ئارىلىقى بولغان ھويلىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھەربىر

ھۇجرىدا بەش ئوقۇغۇچى ياتاتتۇق . قىش كۈنلىرى ھۇجرىلارنىڭ كونا پەنجىرىلىرىدىن چىقىرىلغان مەشىنىڭ كانىيىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىس بىلەن يۇرۇش يولىمىز قاپلىنىپ كېتەتتى ، بىز ئېڭىشىپ يۇرۇپ سىنىپلارغا يۈگۈرۈيتتۇق . ھەربىر ياتاقتا بىر ھەپتىدە يۇز جىڭ كۆمۈر بېرىلەتتى . بۇ كۆمۈر تۆت كۈنگە ئاران يېتەتتى . قالغان كۈنلىرى سوغۇقتا ياتالماستىن ، ئامبارلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىپ ، كۆمۈر ئوغرىلاشقا مەجبۇر بولاتتۇق ياكى سىنىپلارنىڭ پەنجىرلىرىنى قومۇرۇپ ، ئۇ يەردىكى كۆمۈرلەرنى ئېلىپ چىقاتتۇق . شۇنىڭ بىلەن ئامبارنىڭ قۇلۇپىنى چاققان ئوقۇغۇچىلار تەرتىپ مۇدىرى تەرىپىدىن سوراقتا تارتىلىپ جازالىناتتى . سىنىپلار ئارا ئوقۇغۇچىلار كۆمۈر تالىشىپ مۇشتلىشىپ قالاتتۇق . سوغۇق قاتتىق بولۇپ ياتالماي قالغان چاغلىرىمىزدا ياتاقتىكى جوزا ، ئورۇندۇقلىرىمىزنىمۇ يېرىپ قالاپ كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىپ تۇراتتى . 1937 ـ يىلى ئاشلىق كەمچىل بولۇپ ، كۈندە بىر ـ ئىككى ۋاخ شوۋقۇرۇچ ئىچىپ ، ئاچلىق دەردىنى تارتىپ ئوقۇيالماي قالغان كۈنلىرىمىزمۇ بولدى . ھەپتىدە بىر ياكى ئىككى قېتىم موما بەرگەندە ، نان تالىشىپ داس ۋە جوزىلارنى سۇندۇرۇپ تاشلاپ ، ئاشخانا ئىچىدە توپىلاڭ چىقىراتتۇق . مەكتەپتە ئەھۋال ئېغىر بولغاچقا ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «يا ئاچتىن ياكى ئىستىن ئۆلىدىغان بولدۇق» دەيدىغان گەپلەر ئىختىيارسىز چىقىپ تۇراتتى ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەرى ئاغرىسا : «ئاچتىنمۇ ياكى ئىستىنمۇ» دەپ قوياتتۇق .

دېگەندەك ياتاقلاردىكى قىستاڭچىلىق ، سوغۇق تېگىش ، چۈسا ، پىت ، مەينەتچىلىك دەستىدىن ھەم تويغۇدەك تاماق يېمىلگەنلىكتىن ، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار كېسەل بولۇپ كېتىشتى . ئەتىيازغا چىققاندا ئۈيغۇر سىنىپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىنلا يىگىرمە نەچچىسى ئۆلدى . سىياسىي ھاۋانىڭ دەستىدىن بولسا بىرنەچچە ئوقۇغۇچى خائىن ۋە بۇزۇق ئۇنسۇر ، دەپ تۇتۇلۇپ كەتتى .

شۇنداق ئېغىر شارائىتتا مەن بۇ يەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە

بىر يىل ئوقۇپ ، 1938 ـ يىلى غۇلجىغا قايتىپ كەتتىم . غۇلجا-دىكى يېتىم بالىلار مەكتىپى «خەيرىيە»دە بىر يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ ، ئاجىزلاپ كەتكەن تېنىمنى ۋە كىيىم ـ كېچەكمنى رۇسلىۋالدىم .

1939 ـ يىلى يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ سايباغدا ئېچىلغان يېزا ئىگىلىكى تېخنىكۇمىغا ئىمتىھان بېرىپ ، چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئوقۇشقا كىردىم . بۇ يەردە بىر يىل ئوقۇغاندىن كېيىن ، يازلىق تەتىل بولۇش ئالدىدا بىزنىڭ سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى مەسلىھەت قىلىپ ، كېلەركى ئوقۇش يىلىدا ئېچىلىدىغان ئاگرونوملۇق سىنىپىغا ئۇيغۇر ئوغۇچىلارنىمۇ قوبۇل قىلىش توغرىسىدا شېڭ دۇبەنگە ئەرز تۇتتۇق . چۈنكى ، بىرىنچىدىن ئاگرونوم سىنىپىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ، تراكتورلارنى قۇراشتۇرۇش ، ھەيدەش ئىشلىرىنى ئۆگىتەتتى ، شۇنىڭدەك ئىلمىي ئاساستا تېرىقچىلىق قىلىش ئىشلىرىنىمۇ ئۆگىنىپ چىققىلى بولاتتى ؛ ئىككىنچىدىن ، بۇ سىنىپنى ئوقۇپ چىققۇچىلار شۇ ۋاقىتلاردا يېزا ئىگىلىك ئىش-لىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارىلەرگە باشلىق بولاتتى . چارۋىچىلىق ، سۇچىلىق ، مال دوختۇرلۇقنى ئوقۇپ چىققۇچىلار ئاشۇنداق ئىدارە-لەرنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سىنىپتا ئوقۇش ئارزۇيىمىز ئېشىپ ، ئىككىنچى قېتىم ئۆتۈنۈش يازدۇق . بۇنىڭمۇ جاۋابى چىققۇچە يازلىق تەتىل بولۇپ ، يۇرتىمىزغا ئائىلە كۆرۈپ كېلىشكە كېتىپ قالدۇق .

1940 ـ يىلى كۈزدە مەن مەكتەپكە ۋاقتىدا قايتالماي ، غۇلجىدا يەنە بىر ئايچە تۇرۇپ قالدىم . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇمچى دوربىخانىسىنىڭ ماشىنىسىغا ئەللىك سوم كىرا بېرىپ يولغا چىقتىم . ماشىنا سۇيدۇڭگە كەلگەندە توختاپ تاماققا ماڭدۇق . بىز ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقىنىمىزدا ئۇرۇمچى دوربىخانىسىدا ئىشلەيدىغان جوجى دېگەن تاتار يىگىتى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق . بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ، ئۇ مېنى سىرتقا ئىشارەت قىلدى . مەن دەررۇ سىرتقا چىقتىم .

جوجى يېنىمغا كېلىپ پەس ئاۋاز بىلەن :

— مەن ئۇرۇمچىدىن تۇنۇگۈن يولغا چىققانىدىم ، بۇ يەرگە ئەمدى كېلىپ تۇرۇشۇم . سىلەرنىڭ مەكتەپتە بولغان ئەھۋالىنى ئاۋۇلارنىڭ ئالدىدا ئېيتىپ بېرىش ئەپسىز بولدى ، شۇڭا سېنى بۇ يەرگە چىقىشقا ئىشارەت قىلدىم ، ئەھۋال ئېغىر ... — دېدى .

— ئېيتقىنا ، قانداق ئەھۋال ؟ — دېدىم مەن جىددىيلىشىپ .

— سىلەرنىڭ سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تولىسىنى ، بۇ-گۈن ئون كۈنچە بولدى ، قولغا ئالدى .

— نېمە ئۈچۈن ؟

— سىلەر شېڭ دۈبەنگە ئەرز بەرگەن ئىكەنسىلەرغۇ ؟ ! شۇ-نىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك .

— ئەرز بەرگىنىمىزنى سەن كىمدىن ئاڭلىدىڭ ؟

— سىلەرنىڭ تەرتىپ مۇدىرىڭلار ئابلىھەيدىن .

شۇ ۋاقىتتا جىڭساجۈينىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرنىڭ تەرتىپ بۆلۈملىرىگە ئوقۇغۇچىلارغا كۆز - قۇلاق بولۇشنى مەخپىي تاپشۇرغانلىق ھەققىدىكى گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق . شۇنىڭ ئۈچۈن مەكتەپنىڭ تەرتىپ بۆلۈمى بىزنىڭ شېڭ دۈبەنگە ئەرز تۇتقانلىقىمىزنى بىلىشى جەزمەن ئىدى . چۈنكى ، ئەرز بېرىش ئاشكارا ئىش ، ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى قول قويغان . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا گەپ توشۇپ تۇرىدىغان خە-ۋەرچىلەرمۇ خېلى بار ئىدى .

جوجىنىڭ ماڭا يەتكۈزگەن شۇم خەۋىرى ئارىلاپ بىرەر ئوقۇ-غۇچىنىڭ يېرىم كېچىدە يوقاپ كېتىشىدەك ھادىسە بولماي ، بەلكى سىنىپ بويىچە تۇتقۇن قىلىشتەك قورقۇنچلۇق ھادىسە بولغىنى ئۈچۈن ، مەن ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئوقۇشنى داۋام قىلدۇرۇشتىن ۋاز كەچتىم . ئەمدى ماشىنا كىراسى ئۈچۈن بەرگەن پۇلۇمنى ۋە شىڭ-لىلىرىمنى ياندۇرۇپ ئېلىشىم كېرەك . مەن شوپۇر بىلەن خوجا-يىننى ئەيۋەشكە كەلتۈرمەكچى بولۇپ ، دەررۇ ماگىزىندىن ئىككى بوتۇلكا ھاراق ئەكېلىپ ، ئۇلار تاماق يەۋاتقان ئۇستەلگە قويدۇم

ۆه بىر تەخسە سەي بۇيرۇتتۇم . دورىخانا كادىرى نۇرزات بىلەن شوپۇر مېنىڭ سېخىيلىقىمدىن مەمنۇن بولۇپ ، ھاراقنى ئىشتىھا بىلەن ئىچىشتى . ئۇلار كەيپ بولغاندىن كېيىن ، مەن ئۇلارغا ئۇرۇمچىگە بېرىشتىن يالتىيىپ قالغانلىقىمنى ، كىراغا بەرگەن پۇل ۆه نەرسە - كېرەكلىرىمنى ياندۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم . ئۇلار ھەيران بولدى ۆه مېنىڭ ئەخمەقلىق قىلماسلىقىمنى ئېيتتى . مەن ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالماي ، دەرھال ماشىنىغا چىقىپ شىڭلىلىرىمنى يەرگە تاشلىدىم . ئاندىن ئۇلاردىن كىراغا بەرگەن پۇلۇمنى قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ چىڭ تۇرۇۋالدىم . شوپۇرنىڭ كانىيىنى ھاراق بىلەن ياغلىغىنىم ئوبدان ئىش بوپتە-كەن ، ئۇ خۇش كەيپىلىكتە مەن تەرەپتە تۇرۇپ ، نۇرزاتنى قىستە-شىپ بەردى . خوجايىن نائىلاج يېنىدا قالغان ئوتتۇز بەش سومنى قايتۇرۇپ بەردى . مەن قالغان ئون بەش سوم پۇلۇمدىن ھەم ئۇلار سوپۇن سېلىپ تۇرغان بىر خۇرجۇنىمدىن كېچىپ ، ئەتىسى غۇلجە-غا قايتتىم .

شۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپنىڭ بوسۇغىسىغا بارالماي ، ئىلى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانايىنەپسە ئۆمىكىگە كىرىپ ئىارتىس ۆه ئەدەبىي خادىم بولۇپ قالدىم . كېيىنچىرەك مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۇمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدىم .

خەيرىيە مەكتىپىدە

ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ، يەنى 1933 ـ يىلىدىن باشـ
لاپ شىنجاڭدا مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلدى . بۇ
چاغلاردا غۇلجا شەھىرىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت
ئىتتىپاقىدا ئەۋج ئالغان مەدەنىيەت ـ مائارىپىنىڭ تەسىرى كۈچلۈك
بولغىنى ئۈچۈن ، مائارىپ خىزمىتى تېز جانلىنىپ كەتكەنىدى .

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن ھۈسەينبەگ ، دامولللا رازى ،
مەرۇپ سەيدىگە ئوخشاش مائارىپچىلار ۋە يەرلىكلەردىن مۇھەممەد
يۈسۈپ ھاجى ، نامان ئاخۇنغا ئوخشاش مائارىپپەرۋەر كىشىلەر يېڭى
ئېچىلىۋاتقان مەكتەپلەرگە جان ـ دىلى بىلەن يارەم بېرىشكە
باشلىدى . مەكتەپلەرنىڭ سانى كۆپىيىش بىلەن بىلىم ئېلىشقا
تەشنا بولۇپ يۈرگەن بالىلارنىڭمۇ سانى يىلدىن ـ يىلغا ئاشتى .
ئىگە ـ چاقسىز يوق يېتىم ـ يېسىر بالىلارنىڭ ئوقۇش مەسلىسـ
نى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىز يۇقىرىدا نامىنى ئاتىغان زاتلار يۈرت
ئارىسىدىن ئىئانە توپلاش بىلەن يېتىم بالىلارنى ئوقۇتىدىغان ئىككى
سىنىپلىق بىر مەكتەپ ئېچىپ ، ئۇنىڭغا «خەيرىيە مەكتىپى» دەپ
نام بەردى . شۇنىڭ بىلەن دەسلەپتە بۇ مەكتەپنىڭ پۈتۈن تەمىناتى
شەپقەتلىك كىشىلەرنىڭ خەير ـ ئېھسانلىرىغا تايىنىپ ھەل قىلىنـ
دى .

ئەمما ، بۇ خەيرىيە مەكتىپىدىكى بالىلارنىڭ ئوقۇش شارائىتى
ناچار بولۇپ ، سىنىپلار يېتىشمەي ، يېتىم بالىلارنىڭ بىلىم ئېلىـ
شى قىيىنلاشقانلىقىنى كۆرگەن مېھىر ـ شەپقەتلىك ئايخان دېگەن
ئايال قازانچىدىكى ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق ئون ئالتە ئېغىز
ئۆيىنى چوڭ بىر ھويلىسى بىلەن خەيرىيە مەكتىپىگە ئۆتكۈزۈپ
بەردى . ئەينى يىللاردىكى بىر ئايالنىڭ بۇ مائارىپپەرۋەرلىك روھى

جەمئىيەتتە چوڭ تەسىر قوزغىدى . خەيرىيە مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇ-چىلىرى قوللىرىغا بايراق تۇتۇپ ، يۇقىرىدا بىز نامىنى ئاتىغان زاتلار بىلەن ئايخانىنىڭ قورۇسىغا بېرىپ ، ئۇنى مەدھىيىلىگەن ناخشىلارنى ئېيتىشتى . بۇ ھەيۋەتلىك قوشۇننى كۆرگەن مېھرە-بان ئايخان ئانا كۆزىگە ياش ئېلىپ : «سىلەردەك يېتىم بالىلارغا قىلغان خەير - ساخاۋىتىم تېخى يېتەرلىك ئەمەس ، مەن بۇنىڭدىن كېيىن قولۇمدىن كېلىدىغان بارلىق ياردىمىمنى سىلەردىن ئايمايمەن» دېدى . شۇنىڭدىن كېيىن يېتىم بالىلار ئايخانىنىڭ قورۇسىغا كۆچۈپ كېلىپ ، بۇ مەكتەپنىڭ نامى بىر مەزگىل «ئايخان ئانا مەكتىپى» دەپ ئاتالدى . ئايخان ئانا ۋەدىسىگە بىنائەن كىيىمى يوق ئوقۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك ، ئوقۇش راسخوتلىرىنى بېرىپ تۇردى ، تۇرمۇشى ناچار ئوقۇغۇچىلارنى تاماقلاندۇرغاندىن تاشقىرى ھېيىت - ئايەملەردە بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ھېيتلىق مەزەلەر تىزىلغان داستىخان ھازىرلاپ بەردى .

كېيىنچە خەيرىيە مەكتىپى 1937 - يىلى سۆسەر ھاجىم تەقدىم قىلغان ئىچكىرىكى - تاشقىرىقى يىگىرمە نەچچە ئېغىزلىق ئۆيى ، ئامبار ۋە چوڭ بېغى بار قورۇغا كۆچۈپ كېلىپ ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 10 - مەكتەپكە ئايلاندى . ئەمما ، بۇ مەكتەپكە شەھەردىكى قەلەندەرلىك قىلىپ يۈرگەن بالىلارنى ، يېزا - قىشلاق-لاردىكى يېتىم بالىلارنىمۇ قوبۇل قىلغانىدى . سۆسەر ھاجىم بۇ مەكتەپكە ئۆز جايىنى تەقدىم قىلغاندىن سىرت ئوقۇنقۇچى - ئوقۇ-غۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغىمۇ يارىدەم قىلىپ تۇراتتى . مەكتەپتە ئۆي - ماكانى يوق بالىلار ئوچۇن ياتاق ۋە تاماق تەشكىل قىلىندى . بۇ مەكتەپتە ئوچ يۈز نەچچە ئوقۇغۇچى ۋە ئون نەچچە ئوقۇنقۇچى بولۇپ ، يەتتە يىللىق كۆزگە كۆرۈنگەن روشتىيە مەكتەپ بولۇپ قالغانىدى . مەن بۇ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى ئاغىنەم مۇتەللىپ قا-سىمنىڭ تەكلىپى بىلەن 1938 - يىلىدىن 1940 - يىلىغىچە مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇنقۇچى بولغانىدىم . 1938 - يىلى دەسلەپتە تەرتىپ مۇدىرلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ ، 1939 - يىلى ئىلمىي مۇدىرلىققا ئۆس-

تۇم . ئەمما ، تەرتىپ مۇدىرلىقىغا بەلگىلەنگەن يىلدا نۇرغۇن قە-
يىنچىلىقلارنى تارتتىم . چۈنكى ، خەيرىيە مەكتىپى ئوقۇغۇچىلىرى
ئارىسىدا كوچىلاردىن يىغىپ كېلىنگەن بىرقانچە گۆدەك بار ئىدى .

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قەلەندەرلىك قىلىپ جان باققان بولسا ،
بەزىلىرى ئۇششاق - چۇشىدىكى ئوغرىلىق ۋە جەللىگۈرلۈك قىلىپ
كۈن كەچۈرەتتى . ئۇلارنىڭ تولىسى كۈندۈزلىرى ئاشخانا ، قاۋاقخا-
نىلارنىڭ ئەتراپىدا يۈرۈپ خەقتىن ئاشقان تاماقلارنى تالىشىپ
يەپ - ئىچىپ ، بىر - بىرى بىلەن مۇشتلىشىپ يۈرۈپ ھارغاندا
كېچىلىرى باققاللارنىڭ كارىۋاتلىرى ئاستىغا كىرىپ ياتاتتى ياكى
كۆزەتچىلەر قوغلىسا ، بۇلۇڭ - پۇشقاق ، ئەخلەتخانىلاردا ئۇخلاپ
قالاتتى . قىش كۈنلىرى بولسا ئاشخانىلارنىڭ ئوچاقلىرى ئەتراپىنى
تالىشىپ كىرىپىدەك توگۈلۈپ يېتىشاتتى . بۇنىڭدىن باشقا ئىگە -
چاقسىز قالغان بالىلار پىتلاپ كەتكەن بولۇپ ، تولىسىنىڭ باشلە-
رى تاز ، بەدەنلىرى تىرناق يارىسى ئىدى . ئومۇمەن ، مۇنداق
گۆدەكلەر ئاتا - ئانا تەربىيىسىدىن مەھرۇم بولۇپ قالغانلىقى
ئۈچۈن ھەر خىل يامان خۇيلارغا گىرىپتار بولۇپ قالغانىدى .
خەيرىيە مەكتىپى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى يوقسۇللارنىڭ با-
لىلىرى بولۇپ ، ئاتا - ئانىسى ، تەربىيىچىلىرى بارلىرىنىڭ كۆپ-
چىلىكى ئەدەپ - قائىدىلىك ، مۇلايىم بولاتتى . مەن تەرتىپ مۇدە-
رى بولغىنىم ئۈچۈن ، يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن تەربىيىسىز قېـ
لىپ ، جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپتە يامان ئىللەتلەرگە گىرىپتار
بولۇپ قالغان گۆدەكلەرنى جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپلەردىن ساغ-
لاملاشتۇرۇشقا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن تىرىشاتتىم . شۇنىڭ ئۈچۈن
مۇھەممەد مەخسۇم ، مۇھەممەدئىمىن خەلپەت ھاجى ، ئابلا مەخـ
سۇم ، سايىم ئاخۇنلارغا ئوخشاش مەرپىەتپەرۋەر كىشىلەرگە ئېيـ
تىپ ، ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك ، ئورۇن - كۆرپىلىرىنى تۈزەش-
تۇرەتتىم . تاز ۋە يارىدارلارغا دورا ئالدۇراتتىم ، سېستىرالار بىلەن
بىرلىشىپ تاز بالىلارنىڭ بېشىنى چاتىرقىمغا قىسىپ يود سۇرەتـ
تىم ، كېيىن بىر خىل ماي دورىنى سۇركەيتتىم . مەكتەپتىن

قاچقانلىرىنى ئىزدەيتتىم . ياماناڭلىق قىلغانلىرىنى سوراق قىلاتتىم .

سەرگەردانلىق تۇرمۇشقا بەك ئادەتلىنىپ قالغان بىرنەچچە گۆدەك مەكتەپنىڭ تەرتىپ ـ تۈزۈملىرىگە ، كۆنمەي پات ـ پات قېچىپ كېتەتتى . بىرنەچچە سەر خىل ئوقۇغۇچىنى سايلاپ ئۇلارنى تۈتۈپ كېلىشكە چىقىراتتىم .

بۇ ئوقۇغۇچىلار قاچقۇنلارنى بەزىدە ئىزدەپ تاپالمايتتى ، بەزىدە ئىزدەپ يۈرۈپ بەزىلىرىنى تۈتۈۋالسىمۇ ، ئۇچ ـ تۆتى بىر بولۇپ ، مۇشت ئېتىپ ياكى يىراقتىن تاش ، چالما ئېتىپ ئۇلارنى قاچۇرۇپ ، يولداشلىرىنى قۇتقۇزۇپ يەنە قېچىشىپ كېتەتتى .

قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەكتەپتىن قېچىپ كەتكەن ئۇچ تازچاقنى خېلى قاۋۇل ئۇچ ئوقۇغۇچىمىز بىر كۈن ئىزدەپ تۈتالمىغاندىن كېيىن ، مەن ئۇلار بىلەن كېلىشىپ ئەتىسى تاڭ ئاتار ۋاقتىدا يېمىش بازارىغا يېقىن جايدىكى دەڭ ئالدىدا ئۇچراشماقچى بولۇشتۇق . شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇلارنى قانداق تۈتۈۋېلىشنى خىيال قىلىپ تۈزۈك ئۇخلىيالمىغانىدىم . توخۇ ئۇچ قېتىقارغاندىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ دېگەن جايغا بالدۇر يېتىپ باردىم . بىر قولۇمدا تۇرۇلگەن چېگە شوينا ، بىر قولۇمدا ئۈزۈن تال تاياق بار ئىدى . ئوقۇغۇچىلار كېلىپ قولۇمدىكى نەرسىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن :

— ئەپەندىم ، قولىڭىزدىكى نەرسىلەرنى نېمە قىلىمىز ؟ — دەپ سوراشتى .

— چېگە بىلەن ئوغرى مۇشۇكلەرنى باغلايمىز ، تاياق بىلەن ھەيدەيمىز ، — دەپ چۈشەنتىم .

مۇنداق قاچقۇنلار تولىراق يېمىش بازىرىغا يېقىن جايدىكى تۇردى شۇمپەننىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياكى تاشلەپكىگە يېقىن جايدىكى ئىسمايىل زاڭنىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياتاتتى . بىز ئاۋۋال پەم بىلەن تۇردى شۇمپەن ئاشخانىسىغا يېقىنلىشىپ ئوچاق ئىچىدىكى كۈلگە پۈتىنى تىقىپ ، بېشىنى بىلىكىگە قويۇپ ، كۆچۈكتەك تۇگۇلۇپ ياتقان بىرىنى كۆرۈپ ، ئۇنى قىمىرلاتماي تۇتۇۋالدۇق . بۇ ئاباق ئىكەن . مەن ئۇنىڭدىن قالغان ئىككى

سىنى سورىغانىدىم ، ئۇ بىزنى ئىسمايىل زاڭنىڭ ئاشخانىسى ئالدى-
غا باشلاپ باردى . قارىساق ئوبۇق بىلەن ئىمىن (ئۇلار ئۆزئارا
بىر - بىرىنى شۇنداق قىسقارتىپ ئاتىشاتتى) پۇتلىرىنى بىر -
بىرىنىڭ قورسىقىغا تەگكۈزۈپ پەشلىرى بىلەن يېپىۋاپتۇ . باشلى-
رىنى بولسا قولتۇقلىرىغا تىقىشىپ ئوچاق ئەتراپىدا چەمبىرەك
بولۇپ ئۇخلاپ يېتىشىپتۇ . بىز ئۇلارنىمۇ تۇيدۇرماي تۇتۇۋالدۇق .
بىراق ، بىز ئۇلارنى قولىدىن تۇتۇپ مەكتەپ تەرەپكە ئېلىپ كېتى-
ۋاتساق ، ئىككى يۈز مېتىر ماڭغايلا ئوبۇق قولىمىزدىن
يۇلقۇنۇپ چىقىپ يېمىش بازىرى تەرەپكە قېچىپ كەتتى . مەن بىر
ئوقۇغۇچى بىلەن ئىككى تازنى تۇتۇپ تۇردۇم . يەنە ئىككى ئوقۇغۇ-
چى بولسا ئوبۇقنى قوغلاپ كېتىشتى . ئۇلار يېرىم سائەتتىن كې-
يىن : «ئۇنى قوغلاپ يېمىش بازىرىغا بارغاندا غايىب بولۇپ كەتتى ،
ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق» دەپ قايتىپ كېلىشتى .
— ئوبۇق بەك ھىيلىگەر تۇلكە ، سىلەر ئۇنى تاپالمايسىلەر !
يۇرۇڭلار ، مەن ئۇنى ئاسمانغا چىقىپ كەتسە پۇتىدىن ، يەرگە
كىرىپ كەتسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقىرىمەن ، — دېدىم .
قىزىقچىراق بىر ئوقۇغۇچۇم :
— ئەپەندىم ، ئۇنىڭ ياغاق بېشىدا كوكۇلىسى بولمىسا ، قاڭ-
داق تۇتىسىز ؟ — دەپ چاقچاق قىلغانىدى ، مەن :
— سىلەر بايا ماۋۇ شوينىنى نېمە قىلىسىز دېگەنىدىڭلارغۇ ،
ھە ، مانا ئۇنىڭ تۇتىدىغان كوكۇلىسى بولمىسا ، بۇ شوينا بىلەن
بوينىدىن باغلاپ تارتىمەن ، — دېدىم . شۇنداق كۇلۇشمەك بىلەن
ئوبۇل ھەييارنى ئاقتۇرۇشقا تۇتۇندۇق . بىر سائەتكىچە ئەتراپ ،
بۇلۇڭ - پۇچقاق ، ھەتتا تەنزە ۋە كارىۋات تېگىلىرىنى ئاقتۇرۇپ
تاپالمىدۇق . ئاخىر مەن پەم بىلەن سىنچىلاپ يۇرۇپ تەنزىچىنىڭ
قۇلۇپلاقلىق يوغان بىر ئەسكى ساندۇقى ئاستىدىكى ئىت كۇچۇك-
لەيدىغان ئورەكتىن قارا بىرنەرسىنى بايقىدىم . «ھەقىچان بۇ ھەي-
يار تاز ئوبۇق بولۇشى كېرەك» دېگەن پەرەز بىلەن ساندۇقنىڭ
ئاستىدىكى بىر غېرىچتەك بوش جايدىن قولۇمنى تىقىپ تاياق بىلەن

هېلىقى قارا نەرسىنى تۇرتكەنىدىم ، ئۇ مىدىرلىدى . ئوقۇغۇچىلار-نى قىچقىرىپ : «ئەنە كۆردۈڭلارمۇ ، ئوبۇل دېگەن ھەييار تاز شۇ بولماي نېمە ؟ » دېگەنىدىم ، ئۇلارمۇ بۇنى بايقاپ : «شۇ ، راست شۇ ئىكەن . ئەپەندىم ، سىز بۇنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى بىلگىنىڭىز ئۈچۈن تاياقنىمۇ بىكار ئالماپتىكەنسىز » دەپ چۈرقىرىشىپ ھەربىرى قىلىشىپ ، تاياق بىلەن ئۇنى تۇرتۈپ ۋارقىراپ ئاخىر سىرتقا چىقاردۇق . شۇنىڭ بىلەن ئوبۇلنى ھەر تەرەپتىن مەھكەم تۇتۇپ مەكتەپكە ئېلىپ كەتتۇق . كوچىلاردىن يىغىپ كەلگەن سەرگەردان بالىلار ئارىسىدا يامانلىق قىلىدىغان بالىلاردىن بىرقانچىسى بولسىمۇ ، لېكىن ئوبۇل ھەممىسىدىن تولىراق ئەسكى ئىشلارنى قىلىدىغان تۇلكە ئىدى . ئۇ مەكتەپ ئىچى ۋە سىرتىدا قىلىپ يۈرگەن يامان خۇيلىرىنى ئۆز ئالدىغىلا قىلماستىن ، بەزى ياۋاش بالىلارغىمۇ يۇقتۇراتتى . مەسىلەن ، كوچىلاردىن مەكتەپكە يىغىپ كېلىنگەن سەرگەردان بالىلار ئىچىدە ئون ـ ئون بىر ياشلار ئەتراپىدا كەيمە تاز بىر ئەرجەنزە بالا بارئىدى . (ئۇنىڭ ئاتىسى خەنزۇ ، ئانىسى رۇس بولۇپ ، يېتىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن ، كوچا بالىلىرى قاتارىغا كىرىپ قالغانىكەن .) ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىسمى كولە بولسىمۇ كوچا بالىلىرى ئىسلام دەپ ئاتىشىۋاپتۇ . ئىسلام سېرىق تۇكلۈك باچكىدەك ۋىجىك بولۇپ بەش ـ ئالتە ياشتەك كۆرۈنەتتى . ئۇ توشقاندىن چەبدەس ، زېرەك بالا ئىدى . مەن ئۇنىڭ تاز يارىلىرىغا يود ۋە مايلىق دورىلارنى سۈركەپ يۇرۇپ پاك ـ پاكىز ساقايتىپ ، ئۆزىگە لايىق ئىخچام كىيىندۈرۈپ قويغانىدىم . ئۇ دەرستىمۇ بەش نومۇر ئالاتتى . ئۇيغۇرچە راۋان سۆزلەيتتى . ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدىن رازى بولۇپ ماختىشاتتى . ئۇمۇ ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ خىزمەتچىلىرىنىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى دېگەندەك ئورۇنداپ تۇراتتى . مەكتەپ تازىلىقى خىزمەتچىسى مەسىتۇرىخاننىڭ ئىشلىرىغا پات ـ پات قارىشىپ بېرەتتى .

مانا مۇشۇ ئىسلامنىڭ ۋىجىك ھەم چاققانلىقىدىن پايدىلىنىپ ، ئوبۇق ئۇنى ئالداپ ئۆزىنىڭ ئوغرىلىق قىلمىشىغا شېرىك قىپتۇ ،

يەنى مەستۇرىخان ئايلىق مائاشىنى ئالغان بىر كۈنى ئۇنىڭ بالىلار ياتقىنى تازىلاشقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ ، ئەينىكى سۇنغان دېرىزە كۆزنىكىدىن ۋېجىك ئىسلامنى ئۆينىڭ ئىچىگە كىر-گۈزۈپ ، ئۇنىڭ تېخى ساندۇقىغا سېلىپ ئۇلگۈرمىگەن قىرىق سوم پۇلىنى يانچۇقىدىن ئوغرىلاپ ئالدۇرۇپتۇ . مەستۇرىخان ئەتىسى پۇلى يوقالغانلىقىنى بىلىپ مەكتەپ مۇدىرى زۆھرە ئاپپاي ۋە ماڭا ئەرز قىلغانىدى . بىز بۇ پۇلنى كىمنىڭ ئالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ ، ئىگىسىگە تاپشۇرۇش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت باشلىدۇق .

مەن گۇمان قىلغان بالىلارنى ئايرىم يىغىپ ئۇلارغا پۇل يوقالغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ : «ئۇنى بىرەرىڭلار بالىلىق قىلىپ ئويىنىشىپ ئالغان بولساڭلار ، قايتۇرۇپ بەرسەڭلەرلا بولدى . ئەگەر ئالغان كىشى ئاشكارا قايتۇرۇپ بېرىشتىن ئەندىشە قىلسا ، مەن بۇگۈن تەرتىپ بۆلۈم ئىشىكىنى ئەتمەي قويىمەن ، پۇلنى شۇ بۆلۈم ئىچىگە قويۇپ قويسىلا بولدى . ئەگەر ئەتىدىن قالسا سۈرۈشتە قىلىپ تېپىپ جازالايمىز » دەپ بىر سوتكا ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم . ئەمما ، ئىككى كۈنگىچە گۇمان قىلغان بالىلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە دىققەت قىلىپ يۈرگەنىدىم ، خىش تام يېنىدا توپلىشىپ ئويناۋاتقان بالىلارغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى بالا تومپۇر تېيىنىنى تامغا ئېتىپ قايىسىسىنىڭ ئاتقان تېيىنى ئالدىنقىدىن يىراقراق چۈشسە ، بىر كەمپۈت ئۇتىدىغان مۇسابىقە تەرتىپىدىكى ئويۇننى ئويناۋاتقانىكەن . بۇ ئويۇننى ئويناۋاتقانلارنىڭ بىرى ئىسلام بولۇپ ، ئۇ يېڭىلىپ بىر كەمپۈت بەرسە ، ئىمىق ئۇنماي ئۇچ كەمپۈتنى تارتىۋاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ماڭا يولۇقۇپ قالدى . مەن ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرۈپ ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر چاڭگالچە كەمپۈت بارلىقىنى بىلىپ قالدىم . مۇنچە كەمپۈتنى نەدىن ئالغانلىقىنى سورىسام ، ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرەلمىدى . مەن ئىسلامنى بۆلۈمگە ئەكىرىپ ، سىلاپ - سىيپاپ چىرايلىق سۈرۈشتە قىلغانىدىم ، ئوبۇقنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن سۇنغان رام تۆشۈكىدىن مەستۇرىخاننىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ

قوزۇقتا ئېسىقلىق تۇرغان چاپاننىڭ يانچۇقىدىن پۇلنى ئېلىپ چىقىپ ئوبۇققا بەرگىنىنى ، ئوبۇق پۇلنى ساناپ قىرىق سومدىن بەش سومنى ئايرىپ ئۆزىنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ راسا مېھمان قىلىپ : «سەن ئەپچىل چاشقان يەنە ماڭا ئەسقاتسەن ، مانمۇ يە» دەپ بىر چاڭگال كەمپۇت ئېلىپ بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى . مەن ئوبۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە يالغۇز ئەكىرىپ ، كەچكىچە تۇرلۇك ئۇسۇللار بىلەن سوراپ تەربىيە بېرىپ ھېچ ئىقرار كەلتۈرەلمىدىم . قىينىپ قورقۇتۇپ پۇلنى تاپشۇرتاي دېسەم ، ئوقۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بەرمەسلىك توغرىسىدا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بولغاچقا ، ئۇنى ئۇرالمىدىم . ئەمدى بۇنى ساقچى ئىدارىسى ئارىلىق ھەل قىلىش ئۈچۈن ئوبۇلنى بۇتخانا يېنىدىكى پەيچۇسوغا ئاپىرىپ ، ساقچى كادىرغا ئەھۋالنى ئېيتىپ ، ئۇ كادىر : «بىز مۇنداق كىچىك ئوقۇغۇچىلارنى جازالاپ سوراق قىلمايمىز ، بۇ ئىشنى مەكتەپ ئۆزى بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ» دېگەندىن كېيىن ، يەنە مەكتەپكە ياندۇرۇپ كەلدىم .

ئەمدى نېمە قىلماق كېرەك ؟

مەن بۇ سوئالنى مۇنداق يەشتىم :

كوچىدىن يىغىپ كەلگەن بالىلاردىن تۆت ئوقۇغۇچى قاتناشىدىغان بىر گۇرۇپپا تەشكىل قىلىپ ، ئۇلار بىلەن مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈپ ، ئىسلامنى ئوبۇلنىڭ ئالدىدا تۇرغۇزۇپ ، ئۇنىڭغا ئوبۇلنىڭ ئوغرىلىق قىلىش توغرىسىدا قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەرگەنلىكىنى ۋە پۇلنى ئالغاندىن كېيىن ئۇنى نېمە قىلغانلىقىنى بايان قىلدۇرۇش . باشقا تۆت ئوقۇغۇچى ئوبۇلنىڭ مەكتەپ ئىنتىزامىغا نالايىق قىلغان ئىشلىرىنى بىرمۇبىر ئالدىغا قويۇش . يەنە بىر تەرەپتىن ، ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق قايىل قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش . بۇنىڭدا بىز تەرتىپ ـ ئىنتىزامغا بويسۇنۇپ ، تىرىشىپ ئوقۇپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قەدىرلىشىگە ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان تۇرسۇننىڭ ئۆز ئىش ئىزلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىشىنى لازىم تاپتۇق .

بىز كېلىشكىنىمىز بويىچە ئوقۇغۇچىلار دەرستىن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ، كەچقۇرۇن ئوبۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە ئەكېلىپ ئوتتۇرىغا ئالدۇق ۋە پىلانىمىز بويىچە يۇقىرىقى ئىشلارنى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قىلمىشلىرىغا ئىقرار بولۇشىنى ھەم مەسئۇردـ خانىڭ پۇلىنى تاپشۇرۇپ بېرىشىنى سورىدۇق . ئەمما ، ئوبۇل يا ھا ، يا شا دېمەي يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋالغاندى ، مېنىڭ سەپرايـ يىم ئۆرلەپ كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى . غەزىپىمگە چىدىماي مائارىپنىڭ كۆرسەتمىسىنى قايرىپ قويدۇم ـ دە ، تارتماقدىكى ئۇچ قىرلىق بامبۇك پالاقنى چىقىرىپ :

— ماۋۇ جاھىل بەتبەختىنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، ئۇستەل ئۇستىدـ گە چىقىرىڭلار ! — دەپ بۇيرۇق قىلدىم .

تۆت ئوقۇغۇچى ئۇنى تارتىپ كېلىپ ، ئۇستەل ئۇستىگە قولدـ نى باستى .

— ئالقىنىڭنى ئاچ ! ! — دەپ ۋارقىرىدىم .

ئەجەبلىنىدىغان يېرى شۇكى ، شۇنچە ياخشى گەپلەرگە ئۇندـ ماي كاجلىق قىلغان ئوبۇل مەردلەرچە ئالقىنىنى ئېچىپ كۆزۈمگە تىكىلىپ قاراپ تۇردى . مەن ئۇنى ئاياپ تۇرماي پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئالقىنىغا پالاق ئۇردۇم . ئۇ بولسا چىشىنى چىشلەپ بىر تولغىنىپ ئالقىنىنى يۇمۇۋالدى .

— ئاچە ئالقىنىڭنى ، نامەرد ! — دەپ ۋاقىرىدىم مەن . مېنىڭ ئىككى كۈندىن بېرى قىلغان شۇنچە سۆزلىرىم تەسىر قىلـ مىغان قەلبىگە نامەرد دەپ ۋارقىرىغان سۆزۈم تەسىر قىلغان بولسا كېرەك ، ئۇ ئالقىنىنى كەڭ ئاچقان پېتى ئۇچ پالاق ئۇرغۇچە يىغىۋالماي تۇرۇپ بەردى . ئالقىنى قىزىرىپ كۆپۈپ چىقتى . ئۇچ پالاقتىن كېيىن ئۇ قولىنى سىلكىپ كۆتۈرۈپ :

— يۇرۇڭلار ، مەن پۇلنى ھازىر تاپشۇرىمەن . ئىسلام چاشقانـ نىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ... — دەپ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ مەردلەرچە چامداپ بۆلۈمدىن چىقتى . بىز ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭـ دۇق . ئوبۇل بىزنى ئات ئېغىلىغا باشلاپ كىرىپ ، تورۇستىكى

بورىنىڭ قىرىدىن قولىنى تىقىپ ئىككى غېرىچچە توم قومۇشنى تارتىۋالدى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىن پىلتە قىلىپ ئوراپ تىقىلغان ئوتتۇز بەش سوم پۇلنى چىقىرىپ ، مېنىڭ قولۇمغا تاپشۇرىدى .

ۋەقەدە «ئوبۇلنى تەن جازاسى بىلەن قايىل قىلدىم» دەپ ئۆزۈمنى ئاقلىيالمايمەن . چۈنكى ، پېداگوگىكا قائىدىسىدە ئوقۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ . بۇ مېنىڭ شۇ چاغدىكى شارائىتتا ئامالسىز قېلىپ ، ئېچىمغا سىغىپ قالغان كونا چارىنى جاھىللىق بىلەن تەكرارلىغانلىقىمنى كۆرسىتىدۇ . ئوبۇلۇنىڭ قايىل بولۇپ ئىقرار بولۇشىنى تاياق زەربىسىدىن بولدى دەپ چۈشىنىشتىن كۆرە ، روھىي تەربىيىدىن ، بولۇپمۇ قايىل قىلىش ، ئۇلگە كۆرسىتىش تەربىيىسىنىڭ تۈرتكىسىدىن بولدى دېيىش كېرەك . چۈنكى ، بىز ئوبۇلغا تەن جازاسى بېرىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئېچىغا بۇ توغرۇلۇق خېلى كۆپ چۈشەنچىلەرنى سىڭدۈرگەنىدۇق . بۇ ئىبرەتلىك چۈشەنچىلەر ئۇنىڭ روھىدا كېلەچەكتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئالاھىدە كۈچ بولۇپ قالغانىدى . يەنە بىر تەرەپتىن ، كونا جەمئىيەتتىكى يامان ئىجتىمائىي تەسىرلەر ئۇنىڭ خاراكتېرىنى بۇزۇپ قويغان بولسىمۇ ، لېكىن مەردانە ئىرادىسىنى چىرىتىپ بولالمىغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ «نامەرد» دېگەن سۆزۈم ئۇنىڭغا تاياق زەربىسىدىن كۈچلۈكرەك تەسىر قىلىپ ، ئۇنىڭ روھىدا «نامەردلىك قىلىپ خارلانغۇچە ، مەردلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى» دېگەن چۈشەنچىنى پەيدا قىلغانىدى . شۇڭا ، ئۇ ھېچنېمىدىن قورقماي ، ھەرقانداق جازانى مەردلەرچە قوبۇل قىلىپ ، دادىل ئالغا ئىلگىرىلىگەنىدى .

ماقالسلہ

ماكسىم گوركي

ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماركسىم گوركىينىڭ ۋاپاتى-غا ئون ئۈچ يىل بولدى . بۇ يازغۇچىنىڭ ئاتمىش سەككىز يىللىق هاياتى كىشىنى ئۆگىنىشكە ناهايىتى قىزىقتۇرىدۇ . چۈنكى ، ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرمۇشى ئىنقىلابىي كۈرەش ۋە تۇرلۇك قىزىق ۋەقەلەر بىلەن تولغان . ئۇ پۈتۈن دۇنياغا تونۇلغان يازغۇچىلىق نامىنى مەكتەپتە ئوقۇش بىلەن ئەمەس ، بەلكى كىچىكىدىن باشلاپلا تۇر-مۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىپ ، مېهنەتكەشلەرنىڭ تۇرمۇ-شىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ، ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىش بىلەن چىقاردى .

م .گوركي (م .پىشكوف)غا سەككىز يېشىدىن باشلاپلا كە-شىلەر ئىشكىدە چاكار بولۇپ ئىشلەشكە توغرا كەلدى . سىزغۇ-چى ، ناۋاي ، پىۋا توشۇغۇچى ، قاچا يۇغۇچى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىشلارنى قىلدى . ئۇ باغرى قاتتىق كىشىلەردىن كۆپ تاياق يېدى ۋە كۆپ يەرلەردىن قوغلاندى . شۇنداق بولسىمۇ م .گوركي ئۆسۈپ چوڭ بولغاندىن كېيىن ، تۇمانلىق كۈنلەر ئىچىدىن باشقا بىر يول تاپتى . ئۇ ئىنقىلابچى ستۇدېنتلار بىلەن تونۇشۇۋالدى . ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن گۇرۇھىغا قاتناشتى . بۇ كۇرۇژۇكلاردا سىياسىي ۋە ئەدەبىي ماۋزۇلاردا سۆھبەتلەر بولۇپ تۇراتتى . گوركي بۇ چاغلار-دا ناهايىتى نۇرغۇن ئىلمىي ۋە ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇدى . بۇ بولسا گوركىيغا بىلىملا ئەمەس ، بەلكى ئىنقىلابىي تەربىيىمۇ بەر-دى .

بىراق ، م .گوركي كىتابىي بىلىملەر بىلەن قانائەتلىنىپ قالمىدى . ئۇنى تولىراق تۇرمۇش قىزىقتۇراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ 1890 - يىلى يىگىرمە ئىككى يېشىدا پۈتۈن رۇسىيىنى پىيادە ئايلىنىپ چىقىشقا كىرىشتى . ۋولگا بويى بىلەن بىرىپ دونايى ،

ئوكرائىنغا ، بىسارابىيە ۋە قىرىم قىرغاقلىرىنى بويلاپ كوبان ، قارا دېڭىز ۋە گورجىستانغا ئۆتتى . بۇ توغرۇلۇق م .گوركىي ئۆزىنىڭ بىر خېتىدە «مېنىڭ رۇسىيىنى ئايلىنىشىم بىكارغا لاغايلاپ يۈرۈش بولماستىن ، بەلكى ئۆزۈمنىڭ قەيەردە ياشاۋاتقانلىقىمنى ، مېنى ئوراپ تۇرغان خەلقلەرنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى» دەپ يازغانىدى .

م .گوركىي ئۈچرىغان يەردە ئىشلىدى ، ئاچ ـ توق قالدى ، چۆل ـ باياۋانلاردا قوندى ؛ تۇرلۇك خوجايىنلارنى ، تۇرلۇك ئەمگەكچىلەرنى كۆردى . شۇڭا ، ئۇ بۇ تۇرمۇش مەكتىپىنى بىكارغا «مېنىڭ دارىلفۇنۇنلىرىم» دەپ ئاتىمىغانىدى . ھەقىقەتەنمۇ ئۇ پۈتۈن دارىلفۇنۇننى ، پۈتۈن كىتابلارنى تۇرمۇش قوينىدا ئوقۇپ تۈگەتكەنىدى . ساياھەتلىرى ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكلىرى م . گوركىينىڭ ھايات تەجرىبىسىنى بېيىتتى ، ئۇنىڭ يازغان چوڭقۇر مەزمۇنلۇق نادىر ئەسەرلىرى ئۈچۈن پۈتمەس ـ تۈگىمەس ماتېرىياللار خەزىنىسىنى ئېچىپ بەردى . ئىشچىلار بىلەن ھېسابسىز كۆپ ئۇچرىشىش ، ناھايىتى ئېغىر كۈن كەچۈرگۈچىلەرنى كۆرۈپ تەسىرلىنىش م .گوركىيدا چار پادىشاھ ئەمەلدارلىرىغا ۋە ئېكسپلاتاتۇرلارغا قارشى غەزەپ ـ نەپرەت پەيدا قىلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دۇنيانى تىترەتكۈدەك كۈچلۈك قەلبىنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ ، ئەزگۈچىلەرنىڭ يۈرىكىگە دەھشەت سالدى ؛ ئەمگەكچىلەر ، ئېزىلگۈچىلەر ، كوچىدا قالغان يالاڭ ئاياغلار تەرىپىدە تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئاھۇ زارىنى كۈيلىدى .

م .گوركىي ئېچىنارلىق ئېغىر تۇرمۇش ، جەبىر ـ جاپا كۆرۈۋاتقان خەلقنى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان تۈزۈمگە ، تەڭسىزلىككە قارشى چىقىشقا ئۈندىدى .

م .گوركىي رۇسىيە ساياھىتىدىن نۇرغۇن تەسىراتلىرىنى ئېلىپ قايتتى . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۇنجى ھېكايىلىرى دۇنياغا كېلىشكە باشلىدى . 1892 ـ يىلى «كاپكاز» نامىلىق گېزىتتە ئۇنىڭ تۇنجى ئەسىرى «ماكارچودرا» بېسىلىپ چىقتى . ئۇنىڭدىن كېيىن «قا-

زان گېزىتى» دە كىچىك ـ كىچىك ئەسەرلىرىنى باستۇرۇشقا باشلىدى . ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن مەركىزىي ژۇرناللاردا «چىلكاش» ، «كونوۋالوۋ» ۋە باشقا ئەسەرلىرى پەيدا بولدى .

م .گوركىي 1905 ـ يىلى «قانلىق يەكشەنبە» ۋەقەسىدە ئىشچىلارنىڭ ئېتىلىشى توغرىسىدا ھېسابات خىتابنامىسىنى يازدۇ . بۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىبدات چار ھۆكۈمىتى ئۇنى قاماققا ئالدۇ . بىراق ، ھەر تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن نارازىلىق سادالىرى ئىچىدە ھۆكۈمەت ئۇنى ئازاد قىلىشقا مەجبۇر بولدۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ 1906 ـ يىلىدىن باشلاپ 1913 ـ يىلىغىچە چەت ئەللەردە ياشايدۇ . گوركىي بۇ يەرلەردىمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتنى تاشلىمايدۇ . ئۇ چەت ئەلدە تۇرۇپ 1905 ـ يىلىدىن بۇرۇنقى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ ئوچۇق كارتىنىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان «ئانا» ناملىق مەشھۇر رومانىنى ھەم غەرب ئىشچىلار تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان ھېكايىلەرنى يازىدۇ .

1900 ـ يىلىدىن باشلاپ م .گوركىينىڭ ئىجادىي تەرەققىياتىدا يېڭى بۇرۇلۇش يۈز بەرگەنىدى . ئۇ ئەدەبىيات ساھەسىدە سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئۇسلۇبىنى يارىتىپ ، ئىنسانىيەت تەرەققىياتىغا ، ھاياتىغا ئەڭ ئۈستۈن ئىدېئال بىلەن قارىدى ؛ جاھان گۈزەل ئەدەبىياتىدا تېخى ھېچبىر يازغۇچى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشكە جۈرئەت قىلالمىغان تۆۋەن قاتلام ئادەملىرىنىڭ ئاجايىپ پەزىلەتلىرىنى ، ئۇلارنىڭ دۇنيانى ئۆزگەرتىشكە قادىرلىقىنى كۆرسەتكۈچى كۈرەشچان ئوبرازلارنى ياراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن پرولېتارىيات داھىيسى لېنىن 1910 ـ يىلى «گوركىي ھېچ شۇبھىسىز پرولېتارىيات سەنئىتىنىڭ ئەڭ يىرىك ۋەكىلىدۇر . ئۇ بۇ سەنئەت ئۈچۈن نۇرغۇن ئىش قىلدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كۆپ ئىش قىلالايدۇ» دېدى . م .گوركىي جاھانگىرلىككە كېتىپ بارغان كاپىتالىزم جەمئىيىتىنى ، ئۇنىڭ خەلققە زىت بولغان يولىنى ، دەھشەتلىك ماھىيىتىنى ئېچىپ بەردى ؛ زامانىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى .

ماكسىم گوركىينىڭ بۇ ماھىيىتىنى پەقەت رۇس خەلقىلا ئەمەس ، بەلكى ئۆز ۋىشىدىن مۇشكۈللۈكلەرنى كەچۈرۈپ ، ئازاد- لىققا ئىنتىلگەن پۈتۈن دۇنيا مېھنەتكەشلىرىمۇ كۆردى . بۇ توغرۇ- لۇق مەشھۇر يازغۇچى ئىستېپان زىۋىگ ياۋروپا زىيالىيلىرى نامە- دىن گوركىيغا يازغان خېتىدە شۇنداق دېگەنىدى : «بىز بۇگۈن رۇس خەلقىنى ياخشى تونۇيدىكەنمىز ، ئۇنى سۆيىدىكەنمىز ۋە ئۇ- نىڭ روھىي كۈچىگە ئىشىنىدىكەنمىز ، بۇنىڭغا ئەڭ ئاۋۋال سىز سەۋەبچىسىز . ماكسىم كورگىي ، بىز قولىڭىزنى قاتتىق قىسىپ مىننەتدارلىق بىلەن سىزنى تەبرىكلەيمىز . بىز قىسقان بۇ قولە- ڭىزنىڭ پۈتۈن رۇس خەلقىنىڭ جېنى ۋە قېنى ئىكەنلىكىنى سېزە- مىز » .

م .گوركىي چەت ئەللەردە رۇسىيە پرولېتارىيات ئىنقىلابچە- لىرى بىلەن تونۇشۇپ پۈختا ئالاقىدە بولىدۇ . كېيىن رۇسىيىگە قايتىپ كېلىپ يەنە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ . رۇ- سىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ، گوركىينىڭ كۈتكەن ئۇلۇغ ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشىدۇ . خەلق ئەركىنلىك ۋە بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولىدۇ . گوركىي ئۆز خەلقى ۋە ئۆز تىلەكداشلىرى بىلەن يېڭىدىن ـ يېڭى ئۈتۈقلار كانىنى ئاچىدۇ .

دۇنيا پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ داھىيسى بولغان م .گور- كىينىڭ بۇيۇك ئەسەرلىرى ، يېڭى ئۈتۈقلىرىدىن چۆچۈگەن خەلق دۇشمەنلىرى ئاخىر ئۇنىڭغا ئىپلاس قولىنى سۇنىدۇ . دۇشمەنلەر ئۆزلىرىگە سېتىلغان دوختۇر ۋە پروفېسسورلار ئارقىلىق تېنىگە زىيانلىق مىكروبلارنى كىرگۈزۈش يولى بىلەن ئۇنى زەھەرلەيدۇ . نەتىجىدە ، گوركىي 1936 ـ يىلى 18 ـ ئىيۇندا ئالەمدىن ئۆتىدۇ . لېكىن ، خەلق دۇشمەنلىرى م .گوركىينى زەھەرلەرپ ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇ- لۇغ ئەسەرلىرى مەڭگۈ ياشايدۇ . شاگىرتلىرى ئۇنىڭ ئىجادىي يولە- نى ، ئادالەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى قەتئىي داۋام قىلە- دۇرىدۇ .

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلۇشى بىلەنلا ئۇ ئۆز نەشر ئەپكارى قىلىپ «ئالغا» گېزىتى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا قولىڭىزدىكى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلغانىدى. بۇ ژۇرنال ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى مۇرەككەپلەشكەن بىر مەزگىلدە شۇ ئۆكتەبىر سانى بىلەن بىر يىللىق جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى، يەنى ئۆزىنىڭ بىر يىللىق ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردىكى ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، كۆمۈلۈپ ياتقان ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنى ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تەقدىم قىلىش، خەلق ئەدەبىياتىنى ئاساس قىلغان يېڭى زامان بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزنى بەرپا قىلىپ، ياش يازغۇچىلىرىمىزنى، كامالەتكە يەتكۈزۈش يولىدا كۈچ چىقاردى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ يېرىمىنى ئەدەبىياتقا دائىر ئەسەرلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەدەبىيات سەھىپىسى ئارقىلىق كۆمۈلۈپ قالغان مىللىي فولكلورىمىز ۋە باشقىلار رەتلىك رەۋىشتە خەلق ئاممىسىغا تەقدىم قىلىندى. خەلقىمىز ئۆز فولكلورىنىڭ مۇنداق زور نەمۇنىلىرىنى ھېلىغىچە ھېچبىر كىتاب ـ ژۇرنالدا كۆرمىگەنىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنى ئۆز مىللىي بايلىقلىرى بىلەن پەخىرلەندۈردى، ئۇلارغا مىللىي باراۋەرلىك ۋە ئازادلىق ئەمەلگە ئاشقاندىلا ئۆزلىرىنىڭ مىللىي خىسلەتلىرىنى مەيدانغا چىقىرالايدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇردى. ياش ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ياش يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ خېلى ئوبدان ئەسەرلىرى، دۇنيادىكى بۈيۈك يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىي نەمۇنىلىرى

مۇشۇ ژۇرنال ئارقىلىق خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتى . ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدىكى بىلىمىنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا ئەدەبىيات توغرىسىدىكى ماقالە-لەر بېسىلىپ تۇردى . خەلق روھى بىلەن سۇغىرىلغان بەدىئىي ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ كىتاب - ژۇرنال ئوقۇشقا بولغان زوقىمى-لىكىنى كۆچەيتتى . ئۇ خەلقىمىز سۆيۈپ ئوقۇيدىغان ، چىن دىلى-دىن ھىمايە قىلىدىغان ئەھمىيىتى زور دەستۇر بولدى . ئۇنىڭ تارىخىمىزدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېرىك ھەجىمدە ئىككى تىلدا (ئۇيغۇر ، قازاق تىللىرىدا) نەشر قىلىنىشى خەلقىمىڭ يېڭى تۇر-مۇشقا بولغان تەلپۈنۈشى ، ئارزۇ - ئىستەك ۋە تەلەپلىرىنى كەڭ دائىرىدە ئىپادىلەپ بەردى . بۇ يالغۇز ئۇيغۇر ، قازاق خەلقىنىڭ مىللىي دوستلۇقىنى ئىپادىلەپلا قالماي ، يەنە بۇ ئىككى مىللەتنىڭ ئۆزلىرىگە خاس نەمۇنىلىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇ-شىدىمۇ خېلى ئوبدان رول ئوينىدى . ئۇيغۇر فولكلورىنىڭ قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنىشىدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېڭىلىق بۇ ژۇرنالدا ۋۇجۇدقا كەلدى . شۇ قاتاردا مەشھۇر قازاق شائىرى ئاباي قونانبايىف ، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر نەۋائى ۋە ئۇلۇغ پرولېتارد-يات يازغۇچىسى گوركىيلارنىڭ بەزى ئەسەرلىرى ، غەربنىڭ ۋە شەرقنىڭ مەشھۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلە-رى توغرىسىدىكى بەزى ماتېرىياللارنىڭ ژۇرنىلىمىزغا بېسىلىپ تۇرۇشى كىتاب - ژۇرناللارغا تەشنا خەلقىمىز ۋە مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى ئوقۇشلۇق بىلەن تەمىنلىدى . شۇنداقلا ئۇلار ياش شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى بولۇپ قالدى .

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزبېكىڭ سىياسىي ، ئىجتىمائىي ۋە ئەدەبىي سەھىپىلىرىدە خەلق ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ژۇر-نال بولغىنى ئۈچۈن خەلق ئۇنى ناھايىتى قەدىرلەپ ، سۆيۈپ ئوقۇ-دى . ئاڭ جەھەتتىن ئەڭ تۆۋەن بولغان خەلقىمىزمۇ بۇ ژۇرنالنى «قوشاق كىتابى» ، «غېرىب - سەنەم كىتابى» ، «غۇنچەم كىتابى»

دەپ زوق بىلەن ئىزدىشىپ ئوقۇدى ، ھەتتا ساۋاتسىز كىشىلەرمۇ ئۇنى قولدىن قولغا ئېلىشىپ ، ساۋاتلىقلارغا ئوقۇتۇپ تىڭشىدى . «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى بۇ بىر يىللىق جەريانىنى پەقەت ئۇتۇق بىلەنلا ئۆتكۈزگىنى يوق . ئۇ ئۇتۇقلار بىلەن بىللە بەزى كەمچىلىك ۋە يېتەرسىزلىكلەرنىمۇ ئۆز بېشىدىن كەچۈردى . بىزدە تېخى كۆزگە كۆرۈنگەن پوبلىست ، ژۇرنالىست ۋە يىرىك يازغۇچى ، شائىرلار يېتىشىپ چىقمىغانلىقى سەۋەبلىك ژۇرنال ئۆز ئالدىدا تۇرغان مۇھىم مەسىلىلەرگە تولۇق جاۋاب بېرەلمىدى . «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆز كۆلىمىنىڭ يېرىمىنى ئەدەبىياتقا بەرگەن بولسىمۇ ، ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى قاندۇرغۇدەك گۈزەل ئەدەبىياتنىڭ ھەر خىل ژانىرلىرىنى تولۇق بېرەلمىدى . ژۇرنالىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىدىن بىرى — ئاغدۇرۇش ۋە ئۈيغۇرچىنى قازاقچىغا ، قازاقچىنى ئۈيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشنىڭ مۇۋاپىقىدىكى يولغا قويۇلمىغانلىقىدۇر . شۇنىڭ نەتىجىسىدە بەزى ئۇيغۇرچە شېئىرلار قازاقچىغا ئۆز ئەينى بىلەن ياكى قازاقچە شېئىرلار ئۈيغۇرچىغا ئۆز ئەينى بىلەن بېسىلىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى . تەرجىمىلەردىمۇ خىلى نۇقسانلار ساقلاندى .

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككىنچى يېشىغا قەدەم قويدى . ئۇ ئەمدىكى پائالىيىتىنى ئۆتكەنكى تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى بىلەن بېيىتىپ ، خەلق مەنپەئىتى ، تىنچلىق ۋە مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقى ، قېرىنداشلىقى يولىدا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن يەنمۇ زور غەيرەت بىلەن مەيدانغا چۈشىدۇ . خەلقنىڭ ئېڭىنى كۆتۈرۈش ، روھىي ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى قاندۇرۇش مەقسىتىدە سىياسىي ، ئىجتىمائىي مەزمۇندىكى ئىلمىي ماقالىلەرنى ، ھېكايە ، داستان ، دراما ، باللادا ۋە باشقا لىرىك ئەسەرلەرنى ، شۇنداقلا توغرا ، ئىلمىي كەڭ شىلىك تۈرمۇش قارىشى ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بېسىپ بارىدۇ ھەم ئەدەبىيات مەسىلىلىرىگە دائىر ماقالىلەرنى ، شەرق ۋە غەربنىڭ ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىنى كۆچىنىڭ يېتىشىچە تەرجىمە قىلىپ ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تەقدىم قىلىدۇ .

شۇنىڭ بىلەن ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ قەلەم سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ياردەم بېرىدۇ .

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ بۇ ئۇلۇغ مەقسەتلىرىنى بارلىق قەلەم ئىگىلىرى ۋە سەنئەتكارلارنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ ئىشقا ئاشۇرىدۇ . شۇنىڭ بىلەن بىللە ژۇرنىلىمىز ھەر ساھەدە ئىشلىگۈچى كادىرلىرىمىزنىڭ ئۆز ئىشلىرى توغرىسىدا لايىق ماتېرىياللارنى بېرىپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ . ئۇ ئۆز دوستلىرىنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ ، ئۆزىنىڭ ئىككىنچى يېشىدا چوڭ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرىدۇ .

دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى

شۇ يىلى ئۆكتەبىر ئېيىدا ئۆزبېكىستان س س ر پايتەختى تاشكەنت شەھىرىگە يەر شارىدىكى چوڭ قىتئەلەردىن بولغان ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ يازغۇچى ، شائىر ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىرىنىڭ ۋەكىللىرى توپلاندى . ئۇلار قەدىمدىن مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە باي بولغان بىر يېرىم مىليارد‌تەك خەلقنىڭ سۆز سەنئىتى ۋارىسلىرىدۇر . مەن جۇڭگو يازغۇچىلار ئۆمىكىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختىيار ھېسابلايمەن .

دوستلۇق ، تىنچلىق ۋە ھەمكارلىقنى خالايدىغان مىليارد‌لىغان خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى شەرىپىگە بېزەلگەن گۈزەل تاشكەنت شەھىرى توزدەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى . دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى بولۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتى .

دوستلۇق ۋە تىنچلىقسۆيەر قەدىردان سوۋېت خەلقلىرى بارغانلا جايىمىزدا ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقلىرىگە بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنى كۆرسەتتى . مېھرىبان دوستىمىز — سوۋېت خەلقلىرىنىڭ ۋە ئاتاقلىق رەھبەرلىرىنىڭ بىزگە كۆرسەتكەن ئالىي ھۆرمىتى ئۈچۈن چەكسىز مىننەتدارلىقىمىزنى ئىزھار قىلىمىز .

ئاسىيا ۋە ئافرىقا ئىككى چوڭ قىتئەنىڭ ئەدەبىياتچىلىرى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق كەڭ كۆلەمدە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تۈپرىقىدا ئۇچرىشىپ ، ھەمجەھەتلىكتە بىر - بىرى بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇشتى . ئۇلار ئۆز خەلقنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىنى ، ئازادلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەشلىرىنى ، سەنئەت ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشتى ھەم دوستلۇق ، تىنچلىق ۋە ھەمجەھەت بولۇپ ياشاش نىيەتلىرىنى ئىزھار قىلىشتى . نۇر-

غۇن ئەدەبىياتچىلار دۇنيا خەلقلىرىنىڭ دوستانە مۇناسىۋەتتە بولۇپ ياشاشلىرىغا توسقۇن بولۇۋاتقان ئۇرۇشخۇمار جاھانگىرلارنىڭ دۇنيا تىنچلىقىغا تەھدىت سېلىۋاتقانلىقىنى قاتتىق ئەيىبلىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن يېغىن ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنىڭ خەلقلەر كۇرىشى بىلەن مەھكەم باغلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى . يېغىن جەريانىدا سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ سەنئەت ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كەڭ يول ئاچقانلىقى كۆرسىتىلدى . كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ۋە جاھانگىرلىكنىڭ مىللەتلەرنى ئېزىدىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى قالاق ئەھۋالدا قالدۇرىدىغانلىقىنى ئاشكارىلىدى .

بىز تاشكەنت يېغىنى جەريانىدا سوۋېت يازغۇچى ـ شائىرلىرىنىڭ ۋە سەنئەت ئۇستىلىرىنىڭ ئاجايىپ جۇشقۇن قەلبىنى كۆرۈدۇق . ئۇلار ئۆز ۋەتىنىدە كوممۇنىزم قۇرۇش ئۈچۈن غەيرەت ۋە جاسارەت بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئوبرازلىرىنى يارىتىش ۋە ئۆز خەلقىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈنلا ئەمەس ، پۈتۈن دۇنيادىكى مىللەتلەرنىڭ سەنئەت ۋە ئەدەبىيات خەزىنىسىنى بېيىتىش ، مېھنەتكەش خەلقلەرگە بەخت ـ سائادەت يارىتىش ئۈچۈنمۇ يۇقىرى ماھارەت بىلەن خىزمەت قىلىۋېتىپتۇ . سوۋېت خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئاساسىدا تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەدەبىيات ـ سەنئىتى بىزگىمۇ زور ئىلھام بەخش ئېتىدۇ .

ھازىرقى كۈنلەردە بىز جۇڭگو خەلقىمۇ سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا ناھايىتى چوڭ ئۇتۇقلارغا ئىگە بولماقتىمىز . مۇشۇ يىل بىزنىڭ خەلقىمىز ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەشتە تىللاردا داستان بولۇپ مەدھىيىلىنىدىغان ئاجايىپ مۆجىزىلىك ئىشلارنى قىلماقتا . بۇ ئۇتۇقلىرىمىزنىڭ سوۋېت خەلقلىرىنىمۇ بىزگە ئوخشاش خۇشال قىلغانلىقىنى كۆردۇق .

قىرىق نەچچە دۆلەتتىن كېلىپ تاشكەنت يېغىنىغا قاتناشقان ئەدەبىياتچىلار رەڭلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى ، تۈرلۈك مىللەت بولۇشلىرىدىن قەتئىينەزەر ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىنسانىي ۋە چوڭ

ھۆرمەتكە ئىگە بولۇشتى . ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرقانچە جايلىرىدا زىيارەتتە بولۇپ ، نۇرغۇن تەسىراتلار ئېلىپ قايتتى . تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقۇچى ياخشى نىيەتلىك بارلىق سۆز سەنئەتكارلىرى تىنچلىق ، دوستلۇق ۋە ھەمجەھەتلىك غايىلىرىنى تەنتەنە قىلىپ ، پۈتۈن جاھانغا ياڭراتتى . ئىرقىچىلىق ، مۇستەملىكىچىلىك ، زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ ، ئادالەتسىزلىكلەرنى تۇگىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقلىرىنى ۋە مەدەنىي ئالاقىلەرنى كۈچەيتىشنى خالايدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى .

ئاسىيا ۋە ئافرىقا يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنى غەلىبە بىلەن تاماملاندى . تارىخ سەھىپىسىگە كىرگەن بۇ يېڭى غەلىبىلەر ، تاشكەنت يىغىنى جەريانىدا دوستلۇق ۋە تىنچلىق ئۈچۈن بولغان تەنتەنىلەر ، يازغۇچىلارنىڭ ئىناق مۇناسىۋەتلىرى ھېچقاچان ئەسىتىن چىقمايدۇ .

يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى

يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى ، ئاشلىق ئاساسىنىڭ ئاساسىدۇر . پەقەت شۇ ئاساسنى مۇستەھكەملەپ ، يۇقىرى كۆتۈرگەندىلا ئاندىن ئېلىمىزنىڭ بىرىنچىدىن ئاق ، ئىككىنچىدىن كەمبەغەل قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ ، ئۇنى زامانىۋى سانائەتكە ، زامانىۋى پەن ـ مەدەنىيەتكە ئىگە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىققىلى بولىدۇ . بۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويۇلغان ئۇزۇن مۇددەتلىك ھەم ئېغىر ، ھەم شەرەپلىك ۋەزىپىدۇر .

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇستقۇرۇلمىدۇر . ئۇستقۇرۇلما ئەلۋەتتە بازىس ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى شەرت . ئۇنداق بولمىغاندا ئۇستقۇرۇلما ئىقتىسادىي بازىسنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرەلمەيدۇ ، ئۆزىمۇ ، جۇملىدىن ئەدەبىيات ـ سەنئەتمۇ زامانىمىزغا لايىق گۈللەپ ياشنىيالمايدۇ . مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىمىز يېزىلارغا ، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ يېڭى ۋەقە ۋە يېڭى كىشىلەرنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ئوبدان ئەسەرلەر يارىتتى ، قوشۇنىمىزمۇ زور دەرىجىدە كېڭەيدى . گەرچە مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز زور بولسىمۇ ، ئەمما تېخىمۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ . ئۇنداق بولمىغاندا دەۋرىنىڭ تەلىپىدىن كېيىن قالىمىز ، بولۇپمۇ بۇگۈنكى كۈندە بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى پارتىيىنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيىۋى سەپلەردىكى كۈچلۈك قورالى قىلىپ ، مىليونلىغان خەلق ئاممىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتا ئۇزلۇكسىز ئالغا بېسىشىغا ئىلھام بېرىدىغان غايەت زور كۈچلۈك

تەربىيەۋى قورالغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم .ئۆتكەنكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندىمۇ ئامما ئارىسىغا ، ئىشلەپچىقىرىش كۇرىشى ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈپ ، يېڭا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىدە داۋاملىق يىلتىز تارتىش ، بىر ياقتىن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن بىۋاسىتە شۇغۇللىنىپ ، بىر ياقتىن تۇرمۇشنى ئوبدان كۆزىتىپ ، ۋەقەلەرنى تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلىپ ، تېخىمۇ كۆپ ، تېخىمۇ ياخشى ئەسەرلەر يارىتىش بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا قويۇلغان جىددىي ۋەزىپىدۇر . تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمىگەندە تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىن سۆز ئېچىش قىيىن . ھازىر يېڭا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىدە مىڭلىغان ، ئون مىڭلىغان ئامما يېڭا ئىگىلىكتىن مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا توسقۇن بولۇۋاتقان تۈرلۈك ئىدىيىۋى ئىستىلارغا ۋە تەبىئەتكە قارشى كۈرەش قىلماقتا ، بۇ جەريانداا ئاجايىپ قەھرىمانلار يېتىشىپ چىقماقتا ، ئۇلار كىشىنى قاتتىق ھاياجانغا سالىدىغان مۆجىزىلىك ئىشلارنى بارلىققا كەلتۈرمەكتە . ھەربىر ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ، بۇ ئۇلارنى قانداقلارچە خۇشاللىققا چۆمدۈرمەي ، ئىلھام دېڭىزلىرىنى دولقۇنلاتماي تۇرالمسۇن ؟ بۇنداق يېڭى ريئاللىقنى ، يېڭى كىشىلەر ۋە يېڭى ۋەقەلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ، مەدھىيىلەشتىن ۋە شۇ ئارقىلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش قىزغىنلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىن ئارتۇق شەرەپ بارمىدۇ ؟

بەزى يولداشلار : «ھەممىمىز يېزا ئىگىلىكى توغرىسىدا ئەسەر يازساق ، ئۇ چاغدا ئەسەرلەر بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كەتمەمدۇ ؟» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىدۇ ، مېنىڭچە بۇ توغرا ئەمەس . ماۋجۇشى دېگەندەك : «يېزا كەڭ زېمىن ، ئۇ يەردە ھەممە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ» . بىز ھەقىقەتەن بىر دىل ، بىر نىيەتتە دېھقانلار بىلەن ھەمنەپەس بولالىساق ، ئۇزلۇكسىز سىياسىي سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرۈپ ، تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلىش ئىستىلىنى جارى قىلالىساق ، ئۇنىڭغا قوشۇپ يېزىقچىلىق ماھارىتىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرەلىسەكلا

خىلمۇخىل شەكىلدىكى ياخشى ئەسەرلەرنى كۆپلەپ يارىتالايمىز . بىز ئەمگەكچى خەلق بىلەن ئەمگەكتە ، يېتىپ ـ قوپۇشتا ، تاماقتا بىللە بولۇپ ، بامەسلىھەت ئىش قىلغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ، ئوي ـ پىكرى ، ھېسسىياتى بىلەن يېقىندىن تونۇشالايمىز . قەنتنى تېتىمسىغان ئادەم ئۇنىڭ تاتلىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ . لازىنى تېتىمسىغان ئادەم ئۇنىڭ ئاچچىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ . بىز ئۆزىمىز يازماقچى بولغان دېھقانىنىڭ زادى قانداق ئادەملىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن بىۋاستە تونۇشۇشىمىز كېرەك . تۇرمۇش ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە خىلمۇخىل نەرسىدۇر . شۇنداقلا ئاشۇ تۇرمۇش ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭمۇ — بىز ئېيتىۋاتقان دېھقانلارنىڭمۇ بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەتلىرى ، ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ . بۇنى ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگۈچىلەردىن بولۇپ كۆزەتكىلى بولمايدۇ . زىيالىيلارغا ۋە ياش يازغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ، ئەڭ ئالدى بىلەن ئاشۇ قاينامغا چوڭقۇر چۆكۈپ ئەمگەك ئەھلىگە ئايلىنىشىمىز ئىنتايىن زۆرۈردۇر .

ئەلۋەتتە ، يېزىغا بېرىپ ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشقان بىلەنلا ھەممە ئىش ھەل بولۇپ كەتمەيدۇ ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشنى كۆزىتىشنىمۇ بىلىش كېرەك . تۇرمۇشتىكى بارلىق ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى پىششىق ئۆگىنىش ، داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك .

ماۋجۇشى : «تەكشۈرمىگەن كىشىنىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى يوق» دېگەنىدى . تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلمىساق ، ئەمگەكچىلەر ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلەرنى قانداقمۇ يارىتالايمىز ؟ !

تۇرمۇشنى توغرا ۋە جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى ئەڭ مۇھىم ھالقا پرولېتارىياتچە دۇنيا قاراش ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تىكلەشتۇر .

بەزىلەر يېزىلارغا بېرىپ ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكلىرىگە قاتناشسىمۇ ، لېكىن ياخشى ئەسەرلەر يارىتالمايدۇ ، ئەكسىچە ئۆز

ئىجادىيىتىدە بىر تەرەپلىمىلىكتىن ، ھەتتا كەسكىن خاتالىقلاردىن خالىي بولالمايدۇ . بۇ يەردىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل ماۋجۇشى ئە-سەرلىرىنى ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرغان - داۋاملاشتۇرمە-غانلىقتا باغلىقتۇر . بىز ھەرگىز تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىش ئۇ-چۈنلا قويۇق ئارىلاشمايمىز . بىزنىڭ تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىش-تىكى مەقسىتىمىز تۇرمۇشنى چوڭقۇر چۈشىنىش ، تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش كۈرىشىگە بىۋاسىتە قاتنىشىپ ، تۇرمۇشنى توغرا ئەكس ئەتتۇرۇشتۇر . شۇڭا ، بىز دىئالېكتىك ، ماتېرىيالىستىك دۇنيا قاراشقا ، مۇستەھكەم پرولېتارىيات مەيدانىغا ئىگە بولۇشىمىز ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنى ھەرىكىتىمىزنىڭ قىبلىنىماسى قىلىشى-مىز لازىم .

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ كەسپىي سە-ۋىيىمىزنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈشىمىز لازىم . ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى — ئوبرازلار ئارقىلىق ئۇ-لۇغ رېئاللىقنى ھەم ۋەقە روھىنى ئىپادىلەشتۇر . ئەگەر بىز ئوب-رازنى ئوبدان يارىتالمايدىكەنمىز ، ئۇ چاغدا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئە-دىيىۋىلىكىگە ، بەدئىيلىكىگە تەسىر يېتىدۇ . يازغۇچى تۇرمۇشتە-كى ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ئەينەن كۆچۈرگۈچى ئەمەس ، بەلكى تۇرمۇشتا بولغان ۋەقە - ھادىسىلەرنى تېپىكلەشتۇرۇپ ، يەنمۇ يۇقىرى بالداققا كۆتۈرۈپ ، بەدئىي ئوبرازلار ۋاستىسى بىلەن ئەكس ئەتتۇرگۈچىدۇر . ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ باشقا پەنلەردىن پەرق قىلىدىغان جايىمۇ مانا مەشھەدە . شۇڭا ، بىز تۇرمۇشنى يۈزە كۆزىتىپلا تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ۋەقەلەرنى ئەينەن كۆچۈرۈپ قو-يۇشقىمۇ ، شۇنداقلا ئوبرازسىز ، يالىڭاچ قىلىپبازلىققىمۇ ئوخشاشلا قارشى تۇرىمىز . بۇنداق كېسەللىكلەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن يەنە خەلق تۇرمۇشىنى چوڭقۇر ئۆگىنىشكە ، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش-قا ، داۋاملىق ئىجادىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىشقا ماھىر بولۇش-مىز كېرەك . خەلق باي مەدەنىي مىراسلارغا ئىگە . بىز ئەنە شۇ مىراسلارنى ياخشى ئۆگىنىشىمىز كېرەك . خەلقنىڭ ئوبرازلىق ،

يېنىك ۋە چوڭقۇر مەنىلىك تىللىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشىمىز كېرەك . بولۇپمۇ خەلق چۆچەكلىرىنىڭ ، داستان ـ قوشاقلىرىنىڭ تىلىدىكى ئوخشىتىشلارنى ، ئوبرازلىق سۆزلەرنى كۆپلەپ ئۆگەنسەك ، ئۇنىڭ بىزگە نىسبەتەن پايدىسى تولىمۇ زور بولىدۇ .

بىز پارتىيىمىز كۆرسىتىپ بەرگەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت نىشانىنى بويلاپ داۋاملىق ئالغا باسىدىغان بولساق ، بولۇپمۇ بۇ قېتىمقى قاينام تاشقىنلىق بىلەن قانات يېيىۋاتقان يېڭا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ھەرىكەتكە ئاكتىپلىق بىلەن قاتنىشىپ ، ئۆزىمىزنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىمىز ۋە ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرغان بولساق ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت بوستانىمىزدا ھەممە گۈل ـ لەر تەكشى ئېچىلغان گۈزەل مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز .

ھازىر ئېلىمىزنىڭ ، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئومۇمىي خەلق يېڭا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىـ شى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش ، يېڭا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش ، يېڭا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىنى كۈچەيتىش ھەرىكىتى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلمەكتە . بۇ دولقۇندا جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان مىليونلىغان ئەمگەكچى خەلق ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي يازغۇچى ـ شائىرلىرىدىن مۇشۇ قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن ھاياتنى روشەن ئوبرازلار ئارقىلىق رېئال ، جانلىق ۋە يۇقىرى تەرىبىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەلەپ قىلـ ماقتا . بۇ بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى كېچىكتۈرگىلى بولمايدىغان شەـ رەپلىك ۋەزىپىدۇر .

يولداشلار ! دەۋرىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ تەلىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقىمىزنى جارى قىلىپ ، يېزىلارـ دىكى ئەمگەك ۋە كۈرەش قوينىغا بارايلى ! ئۆزىمىزنى ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇرۇپ ، خەلقىمىزگە ئەڭ كۆپ ، ئەڭ ياخشى ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلايلى !

يازغۇچى ـ سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەر ئارىسىغا چۆكۈشى كېرەك

ماۋجۇشى بۇنىڭدىن ئون سەككىز يىل بۇرۇنلا يەنئەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتە يىغىندا سۆزلەنگەن نۇتقىدا بىزگە ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئىشچى ، دېھقان ۋە ئەسكەرلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت نىشانىنى كۆرسىتىپ بەرگەنىدى . شۇنىڭدىن بۇيان ، ئېلىمىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى توغرا نىشان ئاستىدا تېز راۋاجلانماقتا . بۈگۈنكى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش لۇشيەننىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا ئېلىمىزنىڭ سانائەت ، يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىنىڭ ئۈچقانداق تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ، بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمىز ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەر ۋە سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش دېگەن نىشاننى چىقىش قىلىپ ، «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن ، ھەممە بەس ـ بەستە سايرىسۇن» ، «كونىلارنىڭ ئورنىدا يېڭىلار ئىجاد قىلىنسۇن» دېگەن يېڭى يۆنىلىش بويىچە ئىلگىرىلەپ مىسلىسىز زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى . دۆلىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمۇ پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى ۋە خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ قىزغىن ياردىمى بىلەن شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئىگە بولدى .

ئازادلىقتىن بۇرۇن شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ كۆپ چىلىكى دېگۈدەك ساۋاتسىز ئىدى ، ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ يوق ئىدى . ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مۇنەۋۋەر كوممۇنىستلار — چىن تەنچىيۇ ، ماۋ زېمىن ، لىن جىلۇ قاتارلىق

يولداشلارنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەسىرى ئاستىدا شىنجاڭنىڭ يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى تەرەققىياتقا ئېرىشىپ ، ل . مۇتەللىپكە ئوخشاش مىللىي ۋەتەنپەرۋەر شائىرلار يېتىشىپ چىققانىدى ، بىراق بۇ يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۇزۇن ئۆتمەي ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ بوغۇشىغا ۋە بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغانىدى . ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى مىسلىسىز تەرەققىي قىلدى . ھازىر بىزنىڭ ئۇيغۇر ، خەنزۇ ، قازاق ، موڭغۇل ، خۇيزۇ ، قىرغىز ، ئۆزبېك ، تاجىك ، شىبە ، تاتار ، داغۇر قاتارلىق ئون نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچ مىڭدىن ئارتۇق كىشىگە ئىگە ئەدەبىيات ـ سەنئەت قوشۇنىمىز بار ، (بۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت يۈزدىن ئارتۇق شۆبە جەمئىيەت ئەزالىرى بار) . يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىشچى ـ دېھقان ۋە ئەسكەرلەرنىڭ ئوتلۇق كۆرەشچان تۇرمۇشىغا چوڭقۇر چۆكۈپ ، ئۇنىڭ بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ ، پىششىق ئۆگىنىپ قاتتىق چېنىقىش بىلەن خېلى نۇرغۇن ئوبدان ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى . ئۇلاردا ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىدىكى قەھرىمان روھى ئەكس ئېتىلىپ ، كوممۇنىستىك ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ئىگە بولغان ، كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىلدى . ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى تۇرمۇشنىڭ باي مەزمۇنىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە . ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ، بولۇپمۇ خەنزۇ خەلقى بىلەن قېرىنداش مىللەتلەر خەلقلىرىنىڭ دوستلۇق ـ ئىتتىپاقىنى ، قول تۇتۇشۇپ ئىلىپ بېرىۋاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىنى سۈرەتلەيدىغان ئەسەرلەر كۆنسېرى كۆپەيمەكتە . نادىر مىللىي كلاسسىك ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ شەكلىمۇ داۋاملىق يېڭىلانماقتا . ئاممىۋى ئىستىل ۋە مىللىي ئىستىل جارى قىلىنىپ ، ئەدەبىي ئەسەرلەر خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن سۆيۈشىگە سازاۋەر بولماقتا .

بۇرۇن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىياتىدا ناھايىتى ئاز كۆرۈلىدىغان پروزا ۋە ئوچېرك ژانىرلىرى داۋاملىق تەرەققىي قىلماقتا ، كىنو سېناريىلىرى بارلىققا كەلمەكتە . بۇرۇن يېزىقى يوق مىللەتلەر بۇگۈنكى كۈندە ئۆزلىرىنىڭ يازغۇچىلىرىغا ۋە سەنئەتچىلىرىگە ئىگە بولماقتا . ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى قانات يېيىپ ، «شېئىر يېزىلىرى» ، «شېئىر دۇيلىرى» ، «شېئىر سېخلىرى» بارلىققا كەلدى ، شۇنداقلا ئىشچى ـ دېھقانلار ئىچىدىن شائىرلار ۋە يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقتى . بۇنىڭدىن باشقا ھەر مىللەت ئېغىز ئەدەبىياتلىرىنى — كلاسسىك داستانلار ، يېڭى ۋە كونا قوشاقلار ، چۆچەكلەر ، ماقالىلەر ۋە باشقىلارنى يىغدۇق ، تەرجىمە قىلدۇق ، رەتلىدۇق ، بىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز ناھايىتى زور . شۇنداقتىمۇ بىزگە شۇ نەرسە روشەنكى ، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنى ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇچقانداق تەرەققىي قىلمۇاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەلىپى ، قېرىنداش ئۆلكىلەر ۋە ئاپتونوم رايونلارنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ، بىز ، ناھايىتى ئازخىزمەت ئىشلىدۇق .

ئۇلۇغ دەۋرىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا يېڭىدىن ـ يېڭى شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى قويماقتا . بىز ئەلۋەتتە بۇلارنى ئورۇنداش ئۈچۈن داۋاملىق تىرىشىمىز ۋە كۈرەش قىلىمىز . بىز ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ۋە خەلقىمىزنىڭ كوممۇنىستىك ئەخلاق ـ پەزىلەتلىرىنى ، كۈرەشچان روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئىنقىلابىي غەيرەت بىلەن ئىشلىشىمىز كېرەك . بىز بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئورۇنداشتا پارتىيە ۋە ماۋجۇشى كۆرسەتكەن ئىشچى ـ دېھقان ، ئەسكەرلەر ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت توغرا ئەدەبىيات ـ سەنئەت لۇشۈنىڭ يولىدا ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ۋە ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ ، پرولېتارىيات سىنىپىنىڭ دۇنيا قارىشىنى قەتئىي تىكلىشىمىز كېرەك . ئەگەر بىز ئىشچى ، دېھقان ،

ئەسكەرلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۇقمىساق ، ھەرگىز دەۋرىمىزنىڭ تەلەپ قىلغىنىدەك ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلالمايمىز . شۇڭا ، ھەممىمىز پارتىيىمىزنىڭ ئەمگەككە قاتنىشىپ تاۋلىنىش ، ئاممىنىڭ ئىچىگە چۆكۈش دېگەن توغرا چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇشىمىز كېرەك . نۇرغۇنلىغان يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر ئامما بىلەن بىللە ئىشلەپ ،بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەچكە ، ئاجايىپ ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى . شۇڭا ، بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەلۋەتتە ئۇزۇن مۇددەت يېزىلارغا ، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ ، ئىشچى ـ دېھقانلار بىلەن بىللە ئىشلەپ ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشىمىز كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا بىز ھەقىقەتەنمۇ ئۆز ئىدىيىمىز ۋە ھېسسىياتىمىزنى ئىشچى ـ دېھقانلارغا ئۇيغۇنلاشتۇرالايمىز . ئۇلار بىلەن ئۇزۇن مۇددەت بىللە ئىشلەپ ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ نېمىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ۋە نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز ، شۇنداقلا بىز يېڭى دەۋرىمىزنىڭ بىزگە تاپشۇرغان يېڭى ۋەزىپىلىرىنىڭ ئەھمىيىتىن چىقالايمىز ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئىشچى ـ دېھقان ، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەش دېگەن نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرالايمىز .

بىز دائىم ئاغزىمىزدا ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دەپلا ، ئۆزىمىز ھەقىقەتەن ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كۈرەشلىرى قايناملىرىغا چۆكۈپ ، ئۇلار بىلەن بىر ئۇمىدتە ، بىر مەقسەتتە بولالمىساق ، ئۇ چاغدا بىزنىڭ ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دېگىنىمىز قۇرۇق سۆز بولۇپ قالىدۇ . مەن بۇ يەردە ئۆزۈمنىڭ بىر تەسىراتىمنى يولداشلارغا ئېيتىپ بەرمەكچىمەن .

مەن 1937 ـ يىلى تۇنجى قېتىم «جاھالەتنىڭ جاپاسى» دېگەن دراممنى يازدىم . بۇ دراممدا ئەسلىدە مەن ئەكسىيەتچىل تۇزۇم ئاستىدىكى شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ ئېغىر تۇرمۇشىنى ئەكىس ئەتتۇرمەكچىدىم . ئەسەردىكى قەھرىمانىم — نەشە چېكىدىغان بەچچە ، شەھەر كەمبەغىلى بولۇپ ، ئادەتتىن تاشقىرى خۇراپاتچى ،

هەتتا ئۆز ئوغلىنى پەننىي مەكتەپكىمۇ بەرمەيدىغان ۋە پۈتۈن بالا - چاقىسىنى ئەگەشتۈرۈپ سەرگەردانلارچە تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. غان ئادەم. كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا قېچىپ كېلىپ ئاخىر پۈتۈن ئائىلىسىنى كەمبەغەل تۇرمۇشتىن قۇتقۇزۇۋالىدۇ. ئۇ چاغلاردا مېنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزمدىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىدىن تامامەن خەۋىرىم بولمىغانلىقتىن، كەڭ شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ كۆرەشچان تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ ئازادلىققا بولغان ئۇمىد - ئارزۇلىرىنى ئۇقمىغانلىقىمدىن، نەتىجىدە بۇ ئەسەردە ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرنىڭ تۇرمۇشى ۋە غايىسى ئىپادىلەنمىدى. كېيىن 1946 - يىلى مەن «غۇنچەم»نى يازدىم. بۇنىڭدا دېھقانلار بىلەن پومېشچىكلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنى كۆرسەتمەكچى بولدۇم، لېكىن دېھقانلار ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن ھەم مەسىلىلەرنىمۇ دېھقانلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ كۆزىتەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، نەتىجىدە «غۇنچەم»دىكى كۆرسىتىلگەن سىنىپىي كۆرەش ناھايىتى غۇۋا بولدى. دېھقانلارنىڭ خاراكتېرىمۇ كۈچسىز چىقتى. ئەڭ يامان خاتالىق مېنىڭ پومېشچىكلارنى ۋىجدانلىق قىلىپ كۆرسىتىپ قويغىنىم بولدى. ئازادلىقتىن كېيىن «ماۋجۇشىنىڭ يەنئەندىكى ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەتلىرىنى يىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتقى» ۋە باشقا مۇھىم ئەسەرلىرىنى ئۆگەنگەنىمدىن كېيىن، مەن ئۆز ئەسەرلىرىمدىكى بۇ خاتالىقلارنى يەنمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئۆزۈمنىڭ تارىخنى بۇرمىلاپ قويغانلىقىمنى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ قويغانلىقىمنى ۋە ئەزگۈچى پومېشچىكلار سىنىپىنى گۈزەللەشتۈرۈپ قويغانلىقىمنى تونۇپ يەتتىم. (كېيىن بۇ سەھنە ئەسىرىگە ناھايىتى چوڭ ئۆزگەرتىش كىرگۈزدۇم.)

مەن شەخسەن ئۆز تەجرىبىلىرىمنى ئېلىپ ئېيتساق، ئەگەر بىر يازغۇچى ياكى سەنئەتچى ھەقىقەتەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئىشلەيمەن دەيدىكەن، چوقۇم ئۆزۈن مۇددەت ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئارىسىغا چۆكۈشى كېرەك. بۇنداق

قىلماي بولمايدۇ .يۇقىرىدىكىسىمۇ يازغۇچى ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئىدىيىسىنى ۋە ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىشى كېرەكلىكىنى ، مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن ئىشچى ، دېھقان ، ئەسكەرلەر ۋە سوتسىيالىزم ئۇچۇن ئىشلىيەلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ .

بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتىمىز چوقۇم سوتسىيالىزم ئىشلىرى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشى لازىم . بىز ماۋجۇشى كۆرسەتكەن يولنى بويلاپ ئىشچى ـ دېھقانلار ئاممىسى ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ ، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ تۇرمۇش ۋە كۈرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تېخىمۇ ياخشى ئەسەرلەرنى يارىتىش ئۇچۇن تىرىشىمىز .

روھي ئوزۇق توغرىسىدا

ئېچىنىشلىق ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي پالاكەت بورىنى چەقارغان «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، تۇنجۇقۇپ قالغان پەن ۋە مەدەنىيەت ئەركىن نەپەس ئېلىشقا باشلىدى. جۇملىدىن، تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈلۈشكە يۈز تۇتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىمۇ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. بۇ تارىخنى ئاچسىڭىز، ئۇنىڭدا ناخشا ـ مۇزىكا، شېئىرىيەت ۋە ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇن ئالغانلىقىنى كۆرىسىز. يېقىندىن بېرى بەزى ئاپتورلارنىڭ بۇ توغرىدا يازغان ئايرىم ئەسەرلىرى مەيدانغا چىقتى. بۇ ئەلۋەتتە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان ئىش.

ئادەملەر ماددىي ئوزۇقتىن باشقا روھىي ئوزۇقىمۇ موھتاج، ئۇلار بۇ ئوزۇقنى پەن ۋە مەدەنىيەت ماتېرىياللىرىدىن، ماۋارىپ تەربىيىسىدىن، ياخشى تەسىر بېرىدىغان تۇرلۇك ئاممىلاردىن ئالىدۇ. يېشىپراق ئېيتساق، ئادەم روھىي ئوزۇقنى كۆپرەك تۇرلۇك ئىلىم ـ بىلىمدىن ۋە شۇنىڭغا ئائىت كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللاردىن، رادىئو ـ كىنو ـ تېياتىردىن، لېكسىيە، پايدىلىق سۆھبەت، مەنىلىك ياخشى سۆزلەردىن، شۇنداقلا بەدىئىي ئەدەبىيات ئەسەرلىرىدىن ھەم ئۇنىڭ تارىخىي مەنبەسى بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن شەكىللىرىدىن ئالىدۇ. ئۇلاردىن باشقا ئېكسكۇرسىيە، سايا‌ھەتلەردىن ئالىدۇ. بۇلار كىشىنىڭ مەنىۋى بايلىقىنى ئاشۇرىدۇ. بۇ جەھەتتە بولۇپمۇ كىشىدە زوق قوزغاتقۇچى سەنئەت ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى، ئۇ روھىي ئوزۇق بېرىش بىلەن بىللە كەيپىياتنى جانلاندۇرىدۇ. مەسىلەن، ياخشى ئويۇن ـ تاماشىلار، ساز ـ ناخشىلار، ئۇسسۇل، خۇش چاقچاق ـ كۈلكە، باغۇ بوستان، گۈل ـ چىمەنلەر، ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرىلەر،

سايراپ تۇرغان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرى كىشىنى روھلاندۇرىدۇ . زوق كىشىده قىزغىنلىق ۋە ئۇمىد تۇغدۇرىدۇ . ئەگەر سىز مۇھەببەتنىڭ قانداق ھالەتتىن كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى كۆزەتسىڭىز ، ئۇنىڭ زور قىزىقىشتىن تۇغۇلىدىغانلىقىنى بايقايسىز . ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ «مۇھەببەتسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قىشتۇر ، ئەسلا ياز بولماس» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى قىزغىنلىقنىڭ كىشى ئۇچۇن يالقۇنلۇق كەيپىيات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇرۇپ بېرىدۇ . ئەگەر سىز بىرەر ئىشقا قىزىقمىسىڭىز ئۇنىڭدىن ياخشى نەتىجە چىقىشى ناتايىن . مۇھەببەت يالغۇز ئەر ـ ئايالنىڭ بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئىبارەت تار مەنىدىكى نەرسىلا ئەمەس ، بەلكى ئۇ ۋەتەنگە ، خەلقىگە بولغان يۈكسەك مۇھەببەتنى ، قېرىنداشلىق ۋە دوستلۇق مېھرىنى ، ئۆزى تاللىغان ئىشقا بولغان چوڭقۇر ھەۋەسنى ھەم شۇنىڭغا ئوخشاش تۇرلۇك قىزىقىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ .

ئەمدى ئۇمىد توغرىسىدا ئېيتساق ، ئۇمىدۋارلىق روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈككە باغلىنىق ، روھنى كۆتۈرۈش ئۇچۇن بولسا ، مەنىۋى ئوزۇق بولۇش كېرەك . دېمەك ، ئۇمىدمۇ روھىي ئوزۇقلا موھتاج . ئۇمىدۋار ئادەم ھەرقانداق قىيىنچىلىقنى يېڭىشتا غەيرەتلىك بولىدۇ ، ھەرقانداق شارائىتتا خۇشال كەيپىياتنى ساقلاپ قالالايدۇ . ئۇ ھاياتنى سۆيىدۇ ، يامان شارائىتتىمۇ چىداشلىق بېرەلەيدۇ ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ . ل . تولىستوينىڭ «ئادەم كۆنمەيدىغان شارائىت يوق» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى ئۇمىدۋار كىشىلەرگىلا خاس ئېيتىلغان بولسا كېرەك . ئۇمىدسىز كىشىلەردە روھىي چۈشكۈنلۈك بولىدۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ چىدامچانلىقى ۋە ئىرادىسىنى يوقتىپ ، ھاياتتىن ئۇمىد ئۈزىدۇ . ئۇمىدلىك ئادەمگە ھاياتنىڭ لەززىتى بولىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۇن ئۇ روھلۇق بولىدۇ ، كېلەچەككە ئىشەنچ باغلايدۇ . روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك — جىسمانىي ساغلاملىقنىڭ كاپالىتى . ئالايلۇق ، دېھقان ئەمگەك قىلىپ يەرگە ئۇرۇقنى سالغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ تەكشى ئۇنۇپ چىقىپ مول

هوسۇل بېرىشىنى ئۇمىد قىلىدۇ . ئەمما ، تەر تۆكۈپ ئىشلىگىنى ئۇچۇن ، ئۇنىڭ جىسمىنى هارغىنلىق چىرتىمايدۇ . دېهقان كېلە-چەكتىن ئۇمىدۋار بولۇپ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن ، هارغىنلىقنى ئۇمىد لەززىتىگە ئايلاندۇرىدۇ . دېمەك ، بۇ لەززەت ئۇنىڭغا روھ بېغىشلايدۇ - دە ، هاردۇقى چىقىپ كېتىدۇ .

نېمە ئۇچۇن ئورما ئورۇۋاتقان دېهقانلار ناخشا ئېيتىدۇ ؟ چۇنكى ، ئۇلار تېخى ئورۇپ بولمىغان بۇغدايلىق بىپايان دېڭىزدەك لەپشىپ تۇرىدۇ . ئورمىچىلار بولسا ، بۇغدايىنى بىر تۇتام - بىر تۇتامدىن ئورىدۇ . بۇ هالدا بۇ ئىش قاچان تۇگەيدۇ ؟ دېگەن ئوي بىلەن دېهقانلار جىسمانىي جەهەتتىن بوشىشىپ كېتىدۇ - دە ، هېرىپ قالىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىچى پۇشىدۇ . ئورمىچى بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن ناخشا باشلايدۇ . ئېيتىۋاتقان بۇ يېقىملىق ناخشا بولسا ، ئۇنىڭ روهىنى كۆتۇرىدۇ . روهىي ئۇستۇنلۇك بىلەن جىسمانىي هارغىنلىق دەپئى بولۇپ ، ئۇمىدلىك هالدا كۆز يەتمەس ئېتىزلار ئېڭىزغا ئايلىنىدۇ . ناخشا روهىي ئوزۇقىنىڭ بىر قىسمى بولغىنى ئۇچۇن ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن كېچەلمەيدۇ . دېمەك ، كىشىلەرگە روهىي ئازادىلىك ، گۇزەل هايات ۋە مەنىۋى بايلىق كېرەك ؛ روهىنى بوغقۇچى ئېچ پۇشۇرىدىغان بۇرۇقتۇرمىلىق ، روهىي گادايلىق كېرەك ئەمەس .

مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن تۆۋەندىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قالدىم : «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ئورما ئورۇۋاتقان بىر دېهقان ئايال زېرىكىپ :

«يارىمسەن ، نىگارىمسەن ،
بوينۇمدا تۇمارىمسەن .
ئاخشىمى قاراڭغۇدا
ياندۇرار چىراغىم سەن»

دېگەن قوشاقنى ناخشا قىلىپ ئېيتىدۇ . بۇنى ئاڭلىغان ئۆپكىسى

يوق بىر ئەخمەق قالتىس بىر پاكىتقا ئىگە بولدۇم ، دەپ خىزمەت دۈيىگە بېرىپ ، «پالانچىخان كېچە ئايدىڭدا ئورما ئورۇۋېتىپ ، باشقىلارنى زەھەرلەيدىغان سېرىق ناخشا ئېيتتى ! » دەپ ئىنكاس قىلىدۇ . شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئايال بېشىغا قەغەز كۆلا كىيدۈرۈۋ-لۇپ ، نۇرغۇن كىشىلەر ئارىسىدا كۈرەشكە تارتىلىدۇ ، ناخشا ئېيت-قان ئاغزى قان بولىدۇ ؛ ئادەملەرنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقى ۋە روھىي ئازادلىقىغا قىلىنغان بۇنداق ئەخمىقانە ھۇجۇم كىشىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىدۇ . بۇنداق ئەھۋالدا ناخشا قانداق قىلىپ روھىي ئوزۇق بولالىسۇن ؟ ھازىر دەۋر ئۆزگەردى . بىز كىشىلەرگە ھەقىقىي روھىي ئوزۇق ئاتا قىلالايدىغان بولدۇق . ئەمدىكى گەپ شۇنىڭغا شارائىت يارىتىپ بېرىشتىلا قالدى .

سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىش — يېڭى تارىخىي شارائىتتا ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى ۋە جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ ، ئىج-تىمائىي كەيپىياتنى تەڭشەش ۋە جەمئىيەت تىنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇھىم كاپالىتى .

مەدەنىيەتلىك ، ئەدەپلىك ، پاكىز ، تەرتىپلىك ، ئەخلاقلىق بو-لۇش ۋە قەلبى گۈزەل ، سۆزى گۈزەل ، ھەرىكىتى گۈزەل ، مۇھە-تى گۈزەل بولۇش مەزمۇن قىلىنغان مەدەنىيەتلىك ، ئەدەپلىك بولۇش پائالىيىتىنى كەڭ قاتلاتىپ ، رايونىمىزنىڭ شەھەر ـ يېزىلىرىنىڭ كەيپىياتىنى ۋە ئەخلاقىنى تۈپتىن ئۆزگەر-تىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن روھىي ئوزۇق بېرىدىغان مەنبەلەرنىڭ بولۇشى تولىمۇ زۆرۈر . مەسىلەن ، قىرا-ئەتخانا ، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرى (شاھمات ، بىلىيارت ، ناخشا ـ مۇزىكا ، ئۇسسۇل بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ياش ھەۋەس-كارلار كۇلۇبى) ۋە يېنىك تەنتەربىيە مەيدانلىرىغا ئوخشاش ئورۇن-لارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز . ئۇنداق بولمە-غاندا ، ياشلار قىمار ئويناش ، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىشقا ئوخشاش يامان قىلىقلار ياكى بۇرژۇئا مىشچانلىرىنىڭ چۈشكۈن-

لەشكەن ، شەھۋانىي تۈيغۇ قوزغايدىغان سەنئەتلىرىگە بېرىلىپ قا-
لىدىغان ھادىسىلەر پەيدا بولىدۇ . ئەگەر مۇنداق زەھەرلىك كەيپى-
يات تەرەققىي قىلىدىغان بولسا ، كېلەچەكنىڭ ئىگىلىرى بولغان
ياشلار چۈشكۈنلىشىپ ، ئىستىقبالى قاراڭغۇلىشىدۇ . قىسقىسى ،
مانا شۇلارنى كۆزدە تۇتۇپ ، ياشلار غايىۋى ئەخلاقىي تەربىيە ئالىدە-
غان مەدەنىي ـ مەنىۋى ئوزۇق مەنبەلىرىنى كۈچەيتىشكە ۋە كۆپەي-
تىشكە كۆڭۈل بۆلۈش لازىم .

لېكىن ، روھىي ئوزۇق بېرىدىغان سەنئەت تۈرلىرىدىن توغرا
پايدىلىنىش كېرەك . ئەلۋەتتە ، گۈزەللىك كىشىنىڭ زوقىنى كەل-
تۈرىدۇ . ئەمما ، كىشىنى روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشتۈرىدىغان
بىمەنە گۈزەللىكنىڭ ھاجىتى يوق . مەسىلەن ، ئالايلۇق ، بەزى
ياشلار گۈزەل كۆرۈنمىز دەپ ئاجايىپ ـ غارايىپ ياسىنىپ ـ
كىيىنىپ يۈرۈشىدۇ . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن شىكېسپېرنىڭ بىر
پېرسوناژ تىلىدىن بالىسىغا نەسىھەت قىلغان تۆۋەندىكى سۆزلىرىنى
ئەسلەپ ئۆتەيلى : «بالام ، بىرىنچى ، ئېھتىياتچان ، پۇختا بول ،
لېكىن سادىدىلىقنى يوقاتما ؛ ئىككىنچى ، پۇل تاپساڭ ئورۇنسىز
بۇزۇپ چاچما ، ئۇنداق ئادەملەرگە پۇل بەرمە ، ئۇلاردىن پۇلمۇ
ئالما ؛ ئۈچىنچى ، يول تاپقاندا ئېسىل جاھاز ئالساڭ ئال ، ئېسىل
رەختتىن كىيىسەڭ كىي ، لېكىن ئەل ئىچىگە سىغمايدىغان
ئاجايىپ ـ غارايىپ كىيىم كىيىۋالما » . دېمەك ، گۈزەللىك پاك ،
ساغلام ۋە ئاددىي ـ سادىدا بولسا يېقىملىق بولىدۇ . يەنە بىر
ئەھۋال ـ بەزى ياشلار خۇددى مايمۇنلارنىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشايدە-
غان غەلىتە بىر ئۇسسۇل ئويناىدىكەن ، بۇمۇ كىشىدە غەلىتە تۈيغۇ
قوزغىتىدۇ . بىزدە ئۇسسۇل سەنئىتى بولماي قېلىپ ، ئاشۇنداق
قاملاشمىغان ئۇسسۇلغا موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ ؟ بىزدە يارىشىم-
لىق كىيىم فورمىلىرى بولماي ، ئاشۇنداق غەلىتە فورمىلارغا
موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ ؟ ياق ، ئۇنداق ئەمەس . بۇ ياشلارنىڭ
گۈزەللىككە بولغان ناتوغرا چۈشەنچىسىدىن بولۇۋاتىدۇ . ئەگەر
ياشلار ئەنئەنىۋى سەنئىتىمىزنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى توغرا چۈ-

شەنگەن بولسا ئىدى ، ئۇنداق نالايىق سەنئەتكە بېرىلمىگەن بولاتتى .

پاكىتلار شۇنداق ئىكەن ، ئەدەبىيات ۋە سەنئىتىمىز ياشلىرىمىزغا بۇلغانمىغان مەنبەدىن بەدئىي ئوزۇق ئېلىشنى چۈشەندۈرۈشى كېرەك . شۇنىڭدەك يەنە يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، ناچار كەيپىياتلارنى ھەجۈي شەكىل بىلەن ئۇچۇغداپ تۇرۇشىمىز كېرەك . لېكىن ، شۇنى ئەستىن چىقارمايلۇقكى ، ھەجۈيدىنمۇ توغرا پايدىلىنىشنى بىلىش لازىم . بۇنىڭغا بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەيلى :

«بىر كۈنى كەچتە ئاجايىپ ـ غارايىپ كىيىم كىيىپ ، يۈزىگە ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈركەپ ، چاچلىرىنى پاخپايتىپ ياسىنىۋالغان بىر ئايال ھېسامغا :

— مېنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويسىڭىزچۇ ! قورقۇۋاتىمەن ، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ .

— نېمىدىن قورقىسىز ؟ — دەپ سوراپتۇ ھېسام .

— جىنىدىن ، — دەپتۇ ئايال . ھېسام ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ :

— مۇشۇ تۇرقىڭىزدا جىن ـ ئالۋاستىمۇ سىزدىن قورقىدۇ ، ـ دەپتۇ» (ھېسام چاقچاقلىرىدىن) .

بۇ چاقچاقتا ھېسام بەتقىلىق ئاياللارنى توغرا زاڭلىق قىلىدۇ . ئەمدى «ئالمىخان» ناملىق لەپەر تېكىستىدە بولسا ، بېشى پاخپاق ، كۆزى چاپاق ، ئوتتۇر چىشى تاشقىرى ، بەدىنى رەندە سالغان تاختىدەك ، دېگەندەك سۈپەتلەر بىلەن بىر ئايالنىڭ جىسمانىي تۈزۈلۈشى زاڭلىق قىلىنىدۇ . مېنىڭچە ، بۇنداق ھەجۈينى توغرا دەپ ئېيتىشقا بولمىسا كېرەك . چۈنكى ، ئۇ ئالمىخانىنىڭ يارىماس قىلىقلىرىنىڭ ، جىسمانىي سەتلىكىنى مەسخىرە قىلىدۇ . بۇ ئالمىخانىڭ ئىززەت ـ نەپسىگە تېگىشتىن باشقا نېمە نەتىجە بېرىدۇ ؟ !

ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ توغرا تەرەققىياتى خەلقىمىزنى ، بۇلۇپمۇ ياش ئەۋلادلىرىمىزنى زوقلاندۇرۇپ ، روھىي ئوستۇن ، ئۇمىدۋار قىلىپ تەربىيىلەيدۇ .

كىشىلەرنىڭ گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈك ھاياتىنى زەھەرلىگۈچى شەخسلەرنىڭ يامان خاراكتېرلىرىنى ، جۈملىدىن ئۆز شەخسىي مەنپەئىتىنىلا كۆزلەپ ، خەلقنە زىيانكەشلىك قىلغۇچى ۋە ئىتتىپاقسىزلىق زەھىرىنى تارقاتقۇچى شەخسلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ھەجۋىي ئوت بىلەن كۆيدۈرۈش كېرەك .

چۈنكى دائىم ئېشىپكىنىڭ يېغىرىنىلا كۆرگەندەك ، يامان نىيەتلىك ئادەم باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنىلا كۆرىدۇ . مانا شۇنداق يارامىس شەخسلەرنىڭ خاراكتېرىنى يۇمۇر غەلۋىرىدە تاسقاپ ، ئۇنىڭدىن چىققان يامان نەتىجىنى كۆرسىتىش كېرەك . قاراڭلار ، تۆۋەندىكى بۇلبۇل بىلەن سېغىزخانىنىڭ ھەربىكىتىنى سېلىشتۇرغان سىتىرىك شېئىردا ئۆزىنىڭ يامان نەپسىنى قاندۇرۇش يولىدا قان تۆكۈشتىنمۇ يانمايدىغان شەخسلەرنىڭ دەھشەتلىك خاراكتېرىگە نەپرەت ئوتى چېچىلغان :

چۈنكى ئۇچۇن نېمە كارىدۇر گۈلنىڭ ،
يېغىرنىڭ ئۇستىگە قونسىلا بولدى .
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ ،
ئۇ مەخلۇقنىڭ قورسىقى تويسا بولدى .

يۇقىرىقىدەك يامان ئىللەتلەرنى ئېچىپ تاشلاش ئۇچۇن ھەجۋىي ئەسەرلەر ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە . چۈنكى ، مۇنداق ئەسەرلەر قىسقا ۋە قىزىقارلىق بولغىنى ئۇچۇن ئوقۇرمەنگە چاپسان ۋە كۆچلۈك تەسىر قىلىدۇ . شۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق روھىي ئوزۇقنىڭمۇ ياشلارنىڭ غايىۋى ياخشى پەزىلەت ئىگىلىشىگە خېلى يارىمى تېگىدۇ .

غۇلجا تىياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە

1933 ـ يىلى ئاپرىل ئىنقىلابىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەممە ۋىلايەتلىرىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سانايىنەپسە ئۆمەكلىرى تەشكىل قىلىندى .

ئىلى ۋىلايىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولغىنى ئۈچۈن ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىنكى سوۋېت تىياتىرچىلىقىنىڭ تەسىرىدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تىياتىر ئىشلىرى باشقا جايلارغا نىسبەتەن بالدۇرراق باشلانغانىدى . ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن مەدەنىيەت ـ مائارىپنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن ھۈسەيىن يۈنۈسوف ئۆزىنىڭ نامىغا قۇرغان ھۈسەينىيە مەكتىپىنى ئاساس قىلغان ھالدا ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبىلىنى تەشكىل قىلىپ ، تىياتىر سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئالاھىدە ھەسسە قوشتى . دېمەك ، غۇلجا تىياتىرى رەسمىي شەكىللىنىشتىن بۇرۇنمۇ ئەنە شۇ خىل سەنئەت پائالىيەتلىرى بولۇپ تۇراتتى .

1934 ـ يىلىغا كەلگەندە غۇلجا شەھىرىدە تىياتىر ئىشلىرى رەسمىي باشلاندى . ئۇ چاغدا بۇ سانايىنەپسە ئۆمىكى ئەر ھەۋەسكارلىرىلا تەشكىللەنگەن بولۇپ ، بۇنىڭغا ھۈسەيىن ھاجى ۋە تېيىپ ھاجى دېگەن كىشىلەر رەھبەرلىك قىلاتتى . بۇ تىياتىر ئۆمىكىنىڭ گەۋدىلىك ئەزالىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولۇپ ، تېيىپ ھاجى ، قاسىمجان قەمبىرى ، زىيا سەمىدى ، مەرۇپ سەيدى ، جالالىدىن يەھيارى قاتارلىقلار بار ئىدى ، ئۇلار ئويۇن تەييارلاشقا قاتنىشاتتى . سەھنىدە ئەڭ ئاۋۋال رول ئېلىپ ئولگە كۆرسەتكەن ئارتىسلار ئەينىدىن ، ئەخمەت پاك ، جالالىدىن ، قاسىمجان قەمبەرىلەر ئىدى . ئۇ مەزگىلدە فېئودالىلىق كۆزقاراش كۈچلۈك بولغاڭ

لىق تۇپەيلىدىن ئاياللار رولغا چىقالمايتتى . ئاياللارنىڭ رولىنى ئەرلەر ئويناپ چىقاتتى . كېيىنچە شارائىت سەل ياخشىلانغاندىن كېيىن ، ئەينىدىن ئۆز ئايالى بىلەن رول ئېلىپ چىقىپ باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسەتتى . بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇن ئۆز زامانىسىنىڭ تالانتلىق ئارتىسلىرى ئىدى . قاسىمجان قەمبىرىمۇ ئايالى رازىيەم خانىم بىلەن سەھنىگە چىقىشقا باشلىدى . ئۇلار غېرىب - سەنەم- نىڭ روللىرىنى ئېلىپ چىقتى . كېيىن «ئىچكۈلۈك نەتىجىسى» دېگەن ئۆزبېكچىدىن تەرجىمە قىلىنغان درامىدا رەخمىجان سابىرى ئايالى بىلەن رولغا چىقتى . شۇنىڭدىن كېيىن تۇران خانىم ، گۈل- سۇم ، پەرىزە ، مەدىنە قاتارلىق ئاياللارمۇ ئويۇن قويۇش پائالىيە- تىگە قاتنىشىپ ، ئۇيغۇر تىياتىرىنى گۈللەندۈرۈشكە ھەسسە قوش- قانىدى . غۇلجا تىياتىرى ھەققىدە سۆز ئاچقىنىمىزدا ئەلۋەتتە ئۇلارنى ئەستىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك .

روزى تەمبۇر ، ئابدۇنەبى ، سەيدۇللام ، ھۈسەيىن تەمبۇر ، تېيىپ غېجەك ، مەھەممەت تايىر ، ھەسەن ئاكا ، نۇرمەھەممەت ناسىر ، ئەبەي ، غوپۇر دىك خۇلۇ ، زوردۇن ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنرەك بالا سازەندىلەردىن تۇرسۇن تېيىپ ، ھۈسەنجان جامى ۋە ئەخمەتجان باراتلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سازچىلار ئەترىتى تەشكىللىنىپ ، ئاۋۋال ناخشا - ئۇسسۇل قويۇلدى . كېيىنچە سەھنە ئەسەرلىرىمۇ قويۇلۇشقا باشلاپ بۇ ئانسامبىل ئاخىر دراما تىياتىرى بولۇپ شە- كىللەندى .

سانايىنەپىسەگە قاتناشقان بۇ ئارتىس ۋە مۇزىكانتلار مائاش ئالمىغان شتاتلىق كەسپىي سەنئەتكارلار بولماستىن ، ئۆزلىرىنىڭ تاپقان كىرىمى بىلەن ئۆزلىرىنى تەمىنلەيتتى . شۇڭا ، ئۇلار كۈن- دۈزلىرى باشقا تىرىكچىلىك بىلەن شۇغۇللانسا ، كەچقۇرۇن ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرى ئۇيۇشۇپ ئويۇن تەييارلايتتى . ئويۇن قويۇش جەريانىدا توپلانغان پۇلدىن ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىگە يارىشا پىرسەنت بويىچە ھەق ئالاتتى .

سانايىنەپىسەنىڭ مەخسۇس ئويۇن تەييارلايدىغان جايى بولمە-

غىنى ئۇچۇن ، دەسلەپتە دامۇللا باي دېگەن سودىگەرنىڭ بىر ئېغىز-لىق چوڭ ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ ، شۇ يەردە پائالىيەت ئېلىپ باردى . مەن شۇ چاغلاردا ھەر كۈنى شۇ يەرگە بېرىپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆرەتتىم . ئەمما ، ماڭا ئوخشاش ئويۇن كۆرۈش-كە قىزىقىدىغان بالىلار كۆپ بولۇپ ، رەپتىسكە تەسىر يەتكۈزگەن-لىكتىن ھەممىسىنى قوغلاپ چىقىرىۋېتەتتى . شۇنداقتىمۇ بىز يەنىلا ئىشىك يوچۇقلىرىدىن مارىشىپ ياكى دېرىزىلەرگە يامىشىپ ئوغرىلىقچە ئويۇن كۆرەتتۇق .

1930 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشخانا بىناسى سېلىنىپ ، سانايىنەپسە ئۇچۇن چوڭ بىر زال ئاجرىتىپ بېرىلدى . زالدا ھەر كۈنى كەچقۇرۇن ئويۇن تەييارلىناتتى . مەنمۇ ھەر كۈنى بۇ زالغا كىرىپ بەزى يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنى قىلىشىپ بېرىدىغان ، كوچىلارغا ئېلانلارنى چاپلاپ بېرىدىغان بولدۇم . ئاشۇنداق خالىس ئىشلەپ بەرگەنلىكىم ئۇچۇن ئۇلار مېنى قوغلىمايدىغان بولۇشتى . كېيىنچە ئابدۇۋەلى جارۇللايوف ، زىكرى ئەلپەتنا قاتارلىق ناخشىچىلار ۋە قاسىم ئاخۇن (لەقمى شەيتان) ، خالىق ئاخۇن ، ئابلاخان ، زور-دۇنلارغا ئوخشاش قىزىقچى ئارتىسلار كۆپەيگەنسېرى ، تىياتىر ئىش-لىرى بارغانسېرى جانلىنىپ كەتتى .

1937 - يىلى مەن ئۇرۇمچىگە بېرىپ 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا شىنجاڭغا كەلگەن كومپارتىيە كادىرلىرىدىن لىن جىلۇ قاتارلىق ئۇستازلار مەدەنىيەت ھەرىكىتى يۈرگۈزۇپ يېڭى زامان تىياتىر ئىشلىرىنى يولغا قويدى . ئۇ چاغدىكى تىياتىر-لارنى جۇڭگو - ياپون ئۇرۇشى تېما قىلىنغانىدى . سانايىنەپسە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشنى ئەكس ئەتتۇ-رىدىغان «ئۆز مۇھىت» نامىلىق سەھنە ئەسىرىنى قويغاندا ، مەن سەھنە ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ (دېكوراتسىيىلەرنى يۆتكىشىپ ، پەر-دە تارتىشىپ) ئۇلارغا يارەملەشتىم . مەن تىياتىر مەستانىسى بولغانلىقىم ئۇچۇن ، ئۇلاردىن سەھنە تېخنىكىسىنى ئۆگىنىۋېلىشقا

تىرىشاتتىم . شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ ئاخىر سۈيت ۋە دېكوراتسىيە-
دىكى بەزى تېخنىكىلىق ئۇسۇللارنى ئىگىلىۋالدىم .
1941 ـ يىلى غۇلجا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا خىزمەتكە كىرگە-
نىمدە دېكوراتسىيە ئىشلىرىدا يېڭىلىق يارىتىشقا باشلىدىم . سۇنۇ-
ئىي دەرەخ ياساش ، شارقىراتما چىقىرىپ سۇ ئامبىرىغا ئاققۇ-
زۇش ، قار ياغدۇرۇش ، ئالدى سەھنە ، ئارقا سەھنە سۇپىتىنى
تەڭشەپ ئاي ، يۇلتۇزلارنى چىقىرىپ ، ئاستا ـ ئاستا تاڭ سۈزۈ-
لۈپ ، توخۇنىڭ چىللىشىنى ، ئىتنىڭ قاۋىشىنى ۋە ئات تۇياقلىرى-
نىڭ ئاۋازىنى چىقىرىشقا ئوخشاش ئىشلارنى قىلالايدىغان بولدۇم .
شۇنىڭدەك يەنە سۈيت تەڭشەش ئۈچۈن تورۇسلارغا يامىشىپ توك
چىراغلارنى ئورنىتاتتىم . ساندۇقلۇق موتور تېپىلمىغاندا تۇڭدا
تۇزلۇق سۇدىن توك ئۆتكۈزۈپ ، توكنى سۇسلاشتۇرۇپ يورۇقلۇق-
نى تەڭشەپ ، سەھنىگە لايىقلاشتۇراتتىم . سەھنە ئەتراپىدا يۇگۇ-
رۇپ ھېرىپ ـ چارچاپ كېتەتتىم . ۋەزىپە تاپشۇرۇلغان بەزى
كىشىلەر ئۆز ئىشىنى مەسئۇلىيەتلىك بىلەن ئورۇندىمىغان چاغدا
قاتتىق ئاچچىقلىنىپ ئۇرۇشاتتىم . مەسىلەن ، بىر قېتىملىق ئو-
يۇندا ئاينىڭ ئاستا ـ ئاستا پېتىشىنى توغرا قىلماي ، ئايىنى تېزلا
چۈشۈرۈۋەتكەن مۇمىن ئاخۇن دېگەن كىشىنى ئاچچىقىمغا پايلىماي
بىر مۇشت قويغانلىقىمنى ھېلىمۇ خجالەتچىلىك بىلەن ئەسلەي-
مەن . يەنە بىر قېتىم سەھنە ئارقىسىدا ئارتىسلارنىڭ گىرىم ۋە
كىيىملىرىنى تەكشۈرۈپ يۈرگەن رېژىسسور جالالىدىن توك تەڭ-
شەش تۇڭىنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەندە مەن ئۇنىڭغا : «ھەي
جالالىدىن ، ماۋۇ تۇڭ يېنىدىن نېرىراق تۇرۇڭ ، چۈنكى بۇ سۇدا
توك بار ، ئەگەر بۇنىڭغا تېگىپ كەتسىڭىز چاتاق بولىدۇ» —
دېدىم . «نەدىكى بىر ئەنسىز ئىشلارنى تېپىپ كەپسەن . يىغۇۋەت
بۇ نەرسەڭنى !» دەپ خاپا بولدى ئۇ . مەن بۇ رېژىسسور تۇرۇپ
سەھنە ئىشلىرىنى بىلمەسە ، قانداق بولغىنى دەپ تېرىكىپ :
— ھوي ، سەن قانداق رېژىسسور ! ئالدىنقى كۈنى تاڭ ئېتىش-
نى كۆرسىتىش ئۈچۈن توكنى ئاز ـ ئازدىن بېرىپ ئەتراپنى

ئاستا ـ ئاستا يورۇتۇۋاتساق ، سەن : «نېمە قاراڭغۇلۇق بۇ !؟ ئارتىس كۆرۈنمەي قالدىغۇ ، چاپسانراق يورۇت !» دېدىك . ئەمدى كېلىپ ، يوقات بۇ نەرسەڭنى دەيسەن ، سەھنە تېخنىكىسىنى ئۇقـ مايدىغان قانداق رېژىسسور سەن؟ — دېدىم . ئىككىمىز بىرمۇنچە تاكاللاشتۇق . بەزى چاغلاردا دېكوراتسىيە تەييارلىنىپ پەردە ئېچىـ لاي دېگەندە ئاران تىكىلگەن دەرەخنى بىرەرى دىققەتسىزلىكتىن ئۆرۈۋېتىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇراتتى . قىلدا تام قوپارغاندەك مىك تەسلىكتە تەييارلىغان نەرسىلەرنى بىپەرۋالىق قىلىپ بۇزۇپ قويغانلار بىلەن بەزىدە راسا تۇتۇشۇپ قالاتتىم . مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان هالدا سەھنە ئىشلىرىغا بېرىلىپ قاتتىق چارچاپ كەتكـ نىمنى بىلمەي قالاتتىم . لېكىن ، دېكوراتسىيە كۆڭۈلدىكىدەك ئىشلەنگەن كۇنلىرى كەچتە ئۆيگە قايتقاندا ، ئۆزۈمنى ئىنتايىن يېنىك هېس قىلاتتىم ۋە جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ، گۈزەل ئايدىك كېچە ، ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ شېرىن سۆھبەتلىرى··· كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى . «ئويۇننىڭ شۇنچە مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوينالـ غانلىقىدىن كىشىلەر تازا رازى بولۇشقاندۇر ـ هە !» دېگەن خىيالـ لار ئىچىدە كېچىچە ئۇخلىيالماي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكەن كۇنلىرىمۇ بولغانىدى .

مەن تىياتىرغا شۇنچە هېرىسمەن بولغانلىقىم ئۈچۈن 1941 ـ يىلىدىن باشلاپ ئىلى تىياتىرىدا ئاۋۋال ئارتىس ، كېيىن رېژىسسور ، دېكوراتور هەم سۆزىتچىك بولۇپ ئىشلەپ ، ئىلى تىياـ تىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن ، مۇناسىپ تۆھپە قوشقانىدىم .

مەن شۇ چاغدا ئوينالغان مۇزىكىلىق دراما «غېرىب ـ سەنەم» دە ئۇستاز ، قۇرئەنداز ، ئابدۇللا شاتىر روللىرىنى ئېلىپ چىققانـ دىم . يەنە «جاهالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق دراميدا جاهىل بوۋاينىڭ رولىنى ئالغانىدىم . كېيىنكى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان ياۋروپانىڭ مەشهۇر كومېدىيىسى — «خىيالىي تېۋىپ» كومېدىيىسىدە ۋە گوگۇلنىڭ ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان «ئۆيلىنىش» ناملىق كومېدىيىـ لىرىدە باش رولنى ئويناپ چىقتىم . خىيالىي تېۋىپ رولىنى مۇـ

ۋەپپەقىيەتلىك ئويناپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالاھىدە ئالقىشىغا ئىگە بولغانىدىم . «گۈلنىسا» درامىسىدا قادىرنىڭ رولىنى ئوبدان ئويۇنلىغانلىقىم ئۈچۈن ، ئويۇندىن كېيىن رېژىسسورىمىز جالالىدىن يەھيارى سەھنىگە چىقىپ مېنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ : «ئاپىرىن ! رولنى قالتىس ئوبدان ئوينىدىڭ !» دېگەنىدى . ئەسلىدە بۇ سەھنە ئەسىرىنى رېژىسسور جالالىدىننىڭ تەكلىپى بىلەن شۇكۇر يالقۇنىڭ شۇ ناملىق قىسقا بىر ھېكايىسىگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ يازغانىدىم . مەن «غېرىب ـ سەنەم» داستانى ئاساسىدا ئىشلەنگەن «شىكار ئۈستىدە» ناملىق بىر پەردىلىك درامىدا مۇنەججىم رولىنى ، «مەكتەپ»تە بولسا خەلپەت رولىنى ، «شاڭخەي كېچىسى»دە گېنېرال رولىنى ئالغانىدىم . مەن ئوق تەگكەن ئادەمنىڭ يېقىلىشىنى ئوخشىتىش ئۈچۈن ئاخشىمى ئۆيۈمدە ھەر خىل قىياپەتتە يېقىلىپ مەشىق قىلاتتىم ۋە ئائىلەمدىكىلەردىن پىكىر ئالاتتىم . تام ئەينەككە قاراپ يۈز مىمىكلىرىمنى تەكشۈرەتتىم . تۇۋرۇككە ياستۇق تېڭىپ قويۇپ ئۇنىڭغا مۇشت ئاتاتتىم . جېدەل چىقارغاننى دوراپ ۋاراقىرايتتىم . بۇ ھەرىكەت ـ قىلمىشلىرىمنى كۆرگەن ئائىلەمدىكىلەر : «بۇ ساراڭ بولۇپ قالغانمۇ نېمە ؟» دەپ ئەنسىرەيتتى . كېيىن ، مېنىڭ رەپتىس قىلىۋاتقانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن ، ماڭا «زۇنۇن ئاشىق» دەپ لەقەم قويغانىدى . تىياتىر مەستانىسى بولۇپ يۈرگەن ئاشۇ چاغلىرىمدا مەشرەپلەردىمۇ ئويۇن كۆرسەتمىتىن قالمىدىم . قادىر پوماش بىلەن ئىككىمىز تۆگە ، ئېيىق سۈرىتىدە ياسىنىپ ئويۇن كۆرسەتتۇق . «لاتا بۇت» ، «خاڭدا ئۆلگەن قېرىندىشىمنىڭ ھازىسى» ، «مۆڭگەك ئات» دېگەن ئويۇنلارنى تەييارلاپ ئويناپ بېرەتتۇق . مايمۇنلارنى دوراپ بېرەتتۇق . شۇنداق قىلىپ مەن تىياتىر ئىشلىرىغا قىزىقىپ يۈرۈپ ، ئاخىر دراما يېزىشقا ئىشتىياق باغلاپ قالدىم .

1935 ـ يىلى ئالتە ئايلىق ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇپ ، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدىم . شۇ چاغلاردا ماكسىم گوركىينىڭ تاتارچىغا تەرجىمە قىلىنغان «ئار-

خىپ بوۋاي ۋە ليونكا» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇپ ، شۇنىڭ تەسىرى بىلەن كەمبەغەل بىر بوۋاينىڭ كىچىك قىزى قەلەندەرچىلىك قىلىپ يۈرۈپ كېسەل بوۋىسىنى باقىدىغان ئېچىنىشلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئۇچ پەردىلىك بىر دراما يېزىپ چىقتىم ، بۇنى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى سەھنىدە ئويناپ چىقتى .

1940 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا دارىلمۇئەللىمنىدە ئۆتكەن سىياسىي دەرسىتە سۆزلەنگەن بىر ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى ۋە : «مەن بۇنى شېئىر قىلىپ يازاي دېسەم قاملاشمىدى ، سەن دراما قىلىپ يازساڭ ئوبدان بولاتتى» دېدى . مەن ئۇنىڭ پىكرى بويىچە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش تېما قىلىنغان «ئۇچراشقاندا» ناملىق ئۇچ پەردە تۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما يېزىپ چىقتىم . 1941 ـ يىلى «گۈلنىسا» ، «غۇنچەم» دراملىرىنى يېزىپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئۆزۈم رېژىسسورلۇق قىلدىم ۋە سەھنىلەشتۈردۇم . بۇ دراملار ئون نەچچە يىلغىچە جايلاردىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى تەرىپىدىن ئوينىلىپ تۇردى . 1945 ـ يىلى مەن يەنە «غېرىب ـ سەنەم» داستانىنى ئاساس قىلىپ ، «شىكار ئۇستىدە» دېگەن بىر پەردىلىك دراما ۋە «مەكتەپ» دېگەن بىر پەردىلىك دراما يېزىپ چىقتىم .

شۇ مەزگىللەردە «غېرىب ـ سەنەم» ، «پەرھاد ـ شىرىن» ، «لەيلى ـ مەجنۇن» ، «رابىيە ـ سەئىدىن» ، «بوز يىگىت» ، «ئارشىن مال ـ ئالان»غا ئوخشاش داڭلىق كلاسسىك ئەسەرلەرنى ئويناش بىلەن دراما تىياتىرىنىڭ ئورنى خېلى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن . بۇ چاغلاردا ئىلى ۋىلايىتىدە بىرقانچە جەمئىيەت ۋە مەكتەپلەردە ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمەكلىرى قۇرۇلۇپ ، تىياتىر ئىشلىرى بەس ـ بەستە تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى .

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن كېيىن (1947 ـ يىللىرى) ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەزگىلىدە تىياتىر ئۆمىكى قايتىدىن تەشكىللىنىپ ، ئۆمەك ئەزالىرىنىڭ سانى قىرىققا يەتكۈزۈلۈپ ، رەسمىي

شتاتلىق سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى . ئۇ «دۆلەت تىياتىرى» نامى بىلەن قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن ، ھەربىر كىشى قابىلىيىتىگە لايىق مائاش بەلگىلىدى . ئۇ چاغدا مەن بايانداىدا ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى ئىدىم . بىر كۈنى ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان بىر پارچە چاقىرىق قەغىزىنى تاپشۇرۇۋالدىم ـ دە ، ئۆمەك مۇدىرى مۇھەممەدئىمىن خەلپەت ھاجى بىلەن كۆرۈشتۇم . ئۇ ماڭا : «ئەخمەت ئەپەندىم : ‹سىلەر بۇرۇن تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان ئىكەنسىلەر ، ئەمدى زۇنۇن قادىر ئىككىڭلار يېڭى قۇرۇلغان تىياتىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىڭلار › دەيدۇ . سەن مۇدىر بولغىن ، مەن مۇئاۋىن مۇدىر بولاي . ئۆمەكتە ئىككىمىز بىللە ئىشلەيلى» دېدى . مەن ئۇنىڭغا ئىككىنچىلەپ تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانمايدىغانلىقىمنى ، ھەربىي مەكتەپتە ئەدەبىيات بىلەن جۇغراپىيىدىن دەرس ئۆتۈۋاتقانلىقىمنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدىم . ئاخىر ئۇ مېنى ئەخمەت ئەپەندىنىڭ يېنىغا باشلاپ باردى . مەن ئۇ كىشىگىمۇ ئۆزرە ئېيتىپ تىياتىر ئىشلىرىغا يېقىن يولىمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم ۋە تىياتىردا بۇرۇن تارتقان مۇشەققەتلىرىمنى بايان قىلدىم . ئەخمەت ئەپەندى بوينىنى سەل سىڭايان قىلغان ھالدا سۆزۈمنى ئاڭلىدى ۋە سۆزلەۋاتقاندىكى قىياپىتىمگە قاراپ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى .

— ھەي ، ماڭا قاراڭ ، — دېدى ئۇ مۇرەمگە يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ ، — سىزنى قىزىقچى دېيىشۋاتاتتى ، راستتىنلا قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز . سىزنى ھەربىي مەكتەپكىمۇ بىز چىقاردۇق . ئەمدى بىز راۋۇرۇس بىر سەنئەت ئۆمىكى تەشكىل قىلىش ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا لايىق كىشىلەرنى تاللاۋاتىمىز . سىزنىڭ تىياتىر ئىشلىرىدىن خەۋىرىڭىز بار ئىكەن . سەنئەتچىلەر سىزنىڭ تىياتىر ئۆمىكىگە كېلىشىڭىزنى كۈتۈۋاتىدۇ . شۇڭا ، سىزنى تىياتىر ئۆمىكىگە رەھبەرلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدۇق . قەيەرگە ئېھتىياجلىق بولساق شۇ يەرگە بارمايمىزمۇ ؟ بۇ ئىنقىلابنىڭ چاقىرىقى ، ئويلىنىپ كۆرۈڭ !

— ئۇغۇ شۇنداق ئەپەندىم ، بىراق تېياتىرخانىنىڭ باش ئاغرى-
تىدىغان ئىشلىرىغا ئارىلىشىشنى كۆڭلۈم خالىمايدۇ ، — دەپ
يەنىلا ئۆزۈمنىڭ كۆزقارىشىنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالدىم .
— بىلەمسىز ، ئەمدى بۇرۇنقىدەك خالىسا قاتنىشىپ ، خالى-
مىسا كېتىپ قالىدىغان ئىشلار بولمايدۇ . بىز دۆلەت ئىگىلىكىدە-
كى رەسمىي تېياتىر ئۆمىكى قۇرىمىز . ئۇنىڭغا قاتناشقان سەنئەت-
كارلارنىڭ ھەممىسى شتاتلىق بولىدۇ . ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆز-
لىرىگە تېگىشلىك ۋەزىپىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئورۇنلايدۇ .
كېلىپ - كېتىش ، يۇرۇش - تۇرۇش ئىنتىزام بويىچە بولىدۇ .
سىز تېياتىر ئۆمىكىنى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئەھمىيەتسىز
ئورۇن دەپ چاغلامسىز ؟ — دېدى ئەخمەتجان ئەپەندى .
— ئۇنداق ئويلىمايمەن ، — دېدىم مەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆ-
لۈپ ، — بۇ ئەلۋەتتە ئەھمىيەتلىك ئىش ، سەنئەت ئۆمىكى مۇھىم
ئورۇن ، مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنلا بۇ ئىشقا ئىشتىياق باغلىغان-
ىدىم .
— ئۇنداق بولغانىكەن ، بوشاشماي داۋاملىق ئالغا قاراپ مېڭە-
شىمىز كېرەك . شۇنى بىلىشىڭىز لازىمكى ، تېياتىر دېگەن ئۇنۇ-
ۋېرسال سەنئەت . مەملىكەتنىڭ ياكى بىرەر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى-
نىڭ قانچىلىك تەرەققىياتقا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئەڭ
ئاۋۋال ئۇنىڭ مائارىپى بىلەن تېياتىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش كې-
رەك . بىزنىڭ سىرتتىن كەلگەن مېھمانلارغا ئويۇن كۆرسىتىشى-
مىز ۋە مەكتەپلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇشىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ
مەدەنىيىتىمىزنى نامايان قىلىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ ؟
يولداش ئەخمەتجان قاسىمى ئۆتكۈر مەنتىقىلىق سۆزلىرى بە-
لەن ئاخىر مېنى قايىل قىلدى . مەن تېياتىر ئۆمىكىنىڭ مۇدىرى
بولماي ، ئىجادىيەت بۆلۈمى تەشكىل قىلىپ ، شۇنىڭغا مەسئۇل
بولدۇم . مۇھەممەدئىمىن خەلپەت ھاجى بولسا ، مۇدىرلىقنى ئۆز
ئۈستىگە ئالدى . مەن بىر - ئىككى كاتىپ بىلەن كونسېرت تې-
كىستلىرىنى رەتلەيتتىم ، ئەسەرلەرنى تەھرىرلەپ تەييارلايتتىم .

ئۇ ۋاقىتقا كەلگەندە غۇلجا تىياتىر ئۆمىكى ئارتىس ۋە سازەندىلىرى تولۇقلىنىپ ، بىرقەدەر مۇكەممەللەشكەن تىياتىر ئۆمىكىگە ئايلاندى. مېنىڭ ھازىر ئېسىمدە قېلىشچە 1934 - يىلىدىن شىنجاڭ ئازاد بولغۇچە غۇلجا سەھنىسىدە «پېرىخون» ، «كىمنىڭ ئىشى تەس» ، «ياماڭ يولداش» ، «قانلىق داغ» ، «غېرىب - سەنەم» ، «نازىگۈم» ، «ئىچكۈلۈك نەتىجىسى» ، «شانلىق غەلىبە» ، «چاقىرىلمىغان مېھمانغا سوۋغا» ، «كۆرەش قىزى» ، «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ» ، «چىمەن» ، «پەرھاد - شىرىن» ، «ئۆز مۇھىت» (خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىنغان) ، «زەينەپكە تۆھمەت» ، «ئۆيلەنمەش» ، «خىيالىي تېۋىپ» ، «ئارشىن مال - ئالان» ، «باي بىلەن مالاي» ، «شاھى ئەلقەم» ، «كۆزى ئېچىلدى» ، «چۈشەنگەن ئاتا» ، «ئۆگەي ئانا» ، «بوز يېگىت» ، «خى - خى» ، «لەيلى - مەجنۇن» ، «رابىيە - سەئىدىن» ، «تۆت تەنتەك» ، «تىكەنلىك گۈللەر» ، «شاڭخەي كېچىسى» ، «گۈلنىسا» ، «غۇنچەم» ، «شىكار ئۈستىدە» ، «مەكتەپ» ، «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ، «پارتىزان ئوغلى» قاتارلىق دراما ، كومېدىيە ۋە ئوپېرا بولۇپ يەتمىش - سەكسەن پارچىگە يېقىن ئەسەر ئوينالغانىدى. يۇقىرىدا ئاتالغان سەھنە ئەسەرلىرى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە سانايىنەپسەنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى قاتارىدا ساقلانغاندى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى قالايمىقانچىلىقتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىپ كەتتى. بۇ ئەلۋەتتە مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئورنىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان بىر قېتىملىق چوڭ يوقىتىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىزنىڭ مۇنبىرىمىز

«تارىم» ژۇرنىلى 1951 ـ يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» دېگەن نام بىلەن چىقىرىلغاندىن بۇيان ئوتتۇز ئالتە يىل ئۆتتۇپ ، ھازىر ئۇچ يۈز سانغا توشتى . مۇشۇ جەريانىدا ژۇرنالىمىڭ سەھىپىلىرىدىكى تۇرلۇك ئەسەرلەرنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىدا قانچىلىك تەسىراتلار قالدۇرغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىش تەس . ئەمما ، ژۇرنالىمىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى نەتىجىسىدە ئەدەبىيات سېپىمىزىنىڭ قانچىلىك كېڭەيگەنلىكى ۋە بۇ سەپكە كىرگەن كونا ، يېڭى ئاپتورلارنىڭ ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرىنى «تارىم» ژۇرنىلى ئۆز قوينىغا ئېلىپ ، ئۇنى كەڭ كىتابخانلىرىغا يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى ، بۇ ئەسەرلەر ئاممىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر تەسىرات قوزغاپ ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى ئېچىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈش مۇمكىن . مەن «تارىم»نىڭ پېشقەدەم ئاپتورلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۇنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغانلىقىم ئۈچۈن ناھايىتى خۇشالمەن . بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆز ئەسىرىمىزنى نەشر قىلدۇرۇش يولىدا مەتبۇئاتقا تەشنا بولغان يىللاردىكى بەزى ئەسلىمىلەرنى ئىزھار قىلىپ ئۆتمەكچىمەن .

ئەدەبىياتنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە ئۇنىڭ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشۈشى مەتبۇئاتقا باغلىق . شۇڭا ، مېنىڭ ئەسلەپ ئۆتمەكچى بولغىنىم دەل مۇشۇ مۇنبەر — مەتبۇئات توغرىسىدا قانات يېيىپ بارىدۇ .

1933 ـ يىلقى ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا بىرەر مەتبۇئات بولمىغانلىقى ئۈچۈن خەلقىمىز گېزىت ـ ژۇرنال ئوقۇش ـ تىن مەھرۇم بولۇپ ، روھىي ئوزۇقسىز قالغانىدى . جۈملىدىن ، تارىختا ئۆتكەن ئەدىبلىرىمىز نۇرغۇن نادىر ئەسەرلەرنى يارانقان بولسىمۇ ، ئۇنى ئېلان قىلىدىغان بىرەر مۇنبەر بولمىغاچقا ، ئۇلار

كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئە-
مەس ئىدى . خەلقىمىز ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ، يەنى
1934 - يىللاردىن باشلاپ مەتبۇئاتقا ئىگە بولۇپ ، گېزىت -
ژۇرناللارنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدى . مەن غۇلجا شەھىرىدە
چىقىشقا باشلىغان «ئىلى دەريا سى» گېزىتىنىڭ بىرىنچى سانىنى
كۆرگەن كۈنۈم ھاياجانلىنىپ ئۇخلىيالماي قالغانىدىم . سوۋېت
ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە بىزدىن بۇرۇنراق ئويغانغان مە-
رۇپ سەيدى ، خەمىت سەيدى ، خېلىل سەتتارى ، ئايۇپ مەنسۇرى ،
قاسىمجان قەمبىرى ، قاسىمجان قىسمىتى ، دامولا رازى ، تىيىب-
زات ، تۇراخۇن قارىي ، رەبىق ئابدى قاتارلىق كونا - يېڭى زىيا-
لىيلارنىڭ ئەسەرلىرى بۇ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان چاغلاردا كىشى-
لەر ئۇنى قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ ، ئەتىۋارلاپ ئوقۇشاتتى . كىشى-
لەر گېزىتىنىڭ تارقىلىشىنى كۈتمەيلا گېزىتخانا دەرۋازىسى ئالدىدا
ئۆچىرەت تۇرۇپ گېزىت سېتىۋېلىشاتتى . مەنمۇ كىشىلەر ئارىسىدا
ئۆچىرەت تۇراتتىم . دېمەك ، بۇ گېزىت مەندىمۇ دەسلەپكى ئويغە-
نىش سىگنالىنى چېلىپ ، ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىمنى قوزغىغا-
نىدى . غۇلجا شەھىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن چېگرا شەھەر
بولغىنى ئۈچۈن ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ ئەدەبىيات تەسىرىنى ئۆز-
كۈزگۈچى گېزىت - ژۇرنال ۋە كىتابلار بۇ يەردە خېلى بۇرۇنلا
تارقالغانىدى . مانا شۇ ئامىللارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن بۇ شەھەردە
يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىز قەد كۆتۈرۈشكە باشلىدى . مەندىمۇ ئەدە-
بىي ئىجادىيەتكە نىسبەتەن قىزىقىش پەيدا بولۇپ ، تۇنجى شېئىرىم
«تىڭشا دۇنيا» «ئىلى دەريا سى» گېزىتىدە بېسىلدى . بۇنى كۆرۈپ
خۇشاللىقىمدىن شۇ كۈنى كىملەرنىڭ بۇ گېزىتنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى
كۆرۈش ئۈچۈن كەچكىچە بازار - رەستىلەرنى ئايلىنىپ يۈرگەنە-
دىم . مەن ئەتىسى بۇ گېزىتنىڭ باش مۇھەررىرى يۈسۈپجان غوپۇ-
رىنى زىيارەت قىلىپ گېزىت ئىدارىسىگە باردىم . ئېگىز بوي ،
خۇش پېئىل بۇ ئادەمگە سالام بېرىپ رەھمەت ئېيتتىم . ئۇمۇ ماڭا
مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن يېزىپ

تۇرۇشۇمغا ئىلھام بېرىدىغان شېئىرىن سۆزلەرنى قىلدى .

يۇسۇپجاب غوپۇرى بۇ گېزىتتىن يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن ، يەنە ئىككى - ئۈچ پارچە شېئىر بەرسەم ، گېزىتتە بېسىلمىدى . مەن كۆز كۆنلىرى شەھەردىن خۇدىياريۇز قۇملۇق مەھەللىسىگە چىقىپ كەتتىم . يېزىدا ئۈچ ئاي تۇرۇپ ، «چىمەنگۈل» ناملىق بىر داستان يېزىپ چىقتىم . داستاننىڭ ئاساسىي ۋەقەلىكى ئالۋان - ياساق دەستىدىن ۋەيران بولغان بىر دېھقان بوۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىدىن ئىبارەت بولۇپ ، بەش بوغۇملۇق بارماق ۋەزىندە يېزىلغان بۇ داستان ئۈچ بابلىق ئىدى . مەن دەسلەپكى شېئىرىي ئەسىرىم «تىڭشا دۇنيا» ، «دەۋرلەر» ، «ئىشلە ، دېھقان ئاكا» دېگەنگە ئوخشاش ئون نەچچە شېئىرىم بىلەن قوشۇپ «چىمەنگۈل» ناملىق بىر توپلام تۈزدۇم . لېكىن ، بۇنى غۇلجىدا نەشر قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچقانداق ئورۇن تاپالماي ، بىرنەچچە يىل كۆتۈرۈپ يۈردۇم .

شۇ چاغدا بۇ توپلىمىمنى كۆرگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ : «داستانىنىڭ مەزمۇنى يامان ئەمەس ئىكەن ، ئەمما بەدئىيلىكى تۆۋەن ئىكەن . سەن شېئىر يازىمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، نەسرىي شەكىلدە ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللانساڭ بولغۇدەك . شۇنداق دېسەم كۆڭلۈڭگە كەلمەسۇن ئاكا ، ماۋۇ «چىمەنگۈل» دېگەن سۆزۈڭ بىلەن «تىڭشا دۇنيا» دېگەن سەرلەۋھەڭ ماڭا بەكمۇ يېقىپ قالدى» دېگەنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، ئۇ كېيىنكى چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق بىر دراما يازدى .

پېقىر 1937 - يىلى مېنىڭ جاپادا ئۆرۈمچىگە ئوقۇشقا كەلدىم . بۇ چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق توپلىمىمنىمۇ بىللە ئالغاچ كەلگەنىدىم . مەن بۇ توپلامنى نەشر قىلدۇرىدىغان ئورۇن ئىزدەپ ، شۇنجاقى گېزىتخانىسىغا كەلدىم . گېزىتخانىدا مەن تونۇيدىغان مەرۇپ سەيدى ، خېلىل سەتتارىلار بار ئىكەن . ئۇلار ماڭا : «توپلىمىڭىزنى مەنسۇر ئەپەندىگە تەستىقلاتسىڭىز ، بىز جۆندەپ بېسىپ بېرەيلى» دېيىشتى . بۇ ۋاقىتتا مەنسۇر ئەپەندى مەتبۇئات ۋە مائارىپ ئىشلە-

ىرىغا مەسئۇل ئىكەن . ئۇنى ئىزدەپ مائارىپ نازارىتى ، گېزىتخانا ، «يېڭى شىنجاڭ» ژۇرنىلى ۋە ئۇنىڭ قورۇسى ئەتراپىدا ئىككى ئاي قاتراپ يۈرۈپمۇ ئۇچرىشالمىدىم . ئاخىر بىر كۈنى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىگە كېلىپ باش مۇھەررىر مەرۇپ سەيدىگە قورساق كۆپۈ- كۈمنى ئېيتتىم :

— مۆھتىرەم مەرۇپ ئەپەندىم ، مۇشۇ سىلەر چىقىرىۋاتقان «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ دەسلەپكى سانلىرىنى كىملەرنىڭ چىقارغا- نىنى بىلەمسىز ؟ — دېدىم ئۇنىڭغا .

— خوش ، خوش ئىنىم ، بۇ سوئالىڭىز بىلەن ماڭا نېمە دېمەكچىسىز ؟ — دېدى مەرۇپ سەيدى ماڭا قىزىقىپ جىددي قاراپ .

— مەن 1934 ـ يىلى ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمدە ، ئاكام تۇردى قادىر نەنگۇەندىكى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قورۇسىدا «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ دەسلەپكى نۇسخىلىرىنى لازىغا يېزىپ شا- پىگىرافتا بېسىپ چىقىرىۋاتقانىكەن . ئەمدى گېزىتخانا ماشىنىلە- شىپ تەرەققىي قىلغان چاغدا سىلەر ئىگىدارچىلىق قىلىۋېتىپسە- لەر . ئاكامنىڭ يۈز ـ خاتىرىسى ئۇچۇن بولسىمۇ ، بۇ ئەسىرىمنى نەشر قىلىپ بەرسەڭلار قانداق ؟

— ئېيتقىنىڭىز تۇزۇك . سىزنىڭ ئاكىڭىز تۇردى قادىر ئاجا- يىپ ھۆسنىخەت ماھىرى ئىدى . مەنمۇ ئۇنىڭ تەڭداشسىز پوچېركە- سى بىلەن گېزىت ماقالىلىرىگە لازىغا يېزىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن . بىراق ، شۇ چاغدىمۇ گېزىتكە بېسىلىدىغان ماقالىلەرنى قادىر ھاجى دېگەن كىشى تەستىق سالمىسا بېسىلمايتتى . ئەمدى بولسا بۇ ئىشقا مەنسۇر ئەپەندى مەسئۇل ، بۇ كىشىنىڭ تەستىقىسىز بىز ھېچ ئىش قىلالمايمىز ، — دېدى . مەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، بىرەر ئەسەرنى باستۇرۇشنىڭ قانچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم . ئاخىر ئۇمىدىمنى ئۇزۇپ قايتتىم .

ئاز كۈندىن كېيىن بۇ ئۇمىدسىزلىك تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى . چۈنكى ، جاللات شېڭ شىسەي مەن سۆھبەتلەشكەن ھېلىقى مەرۇپ

سەيدى ، خېلىل سەتتارى ، ئايۇپ مەنسۇرى ، تۇراخۇن قارىي ، قا-
سىمجان قەمبىرى ، خەمىت سەيدىگە ئوخشاش زىيالىيلار ۋە ئەدەبىي
ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچى ، شائىرلارنى كەينى -
كەينىدىن قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىغانىدى . مەن بۇ ئېچىنىشلىق
ئەھۋالدىن ئۇركىگەن ۋە غەزەپلەنگەن ھالدا «چىمەنگۈل» ناملىق
دەسلەپكى توپلىمىمنى ئوچاققا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتتىم .

شۇ چاغدىكى مەتبۇئاتقا تايىنىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن
شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كۆپى خاراب بولۇش بىلەن يېڭىدىن شەكىللە-
نىۋاتقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ ئىجتىمائىي پالاكەتلىكلەر نەتىجىسىدە
تۇنجۇقۇپ قالغانىدى .

ئازادلىق تېڭى ئاتتى . شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ
مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرى قايتىدىن جانلىنىپ ، بۇ قاتاردا
مەتبۇئات - نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمۇ قۇدرەت تېپىشقا يۈزلەندى .
مانا شۇنىڭ بىلەن ئاردىدا يوقىلىشقا يۈز تۇتقان ئەدەبىياتىمىزنى قايتا
تىكلەشكە يول ئېچىلدى . جۈملىدىن ، 1951 - يىلى 8 - ئايدا
«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ ،
يازغۇچى ، شائىرلىرىمىز ئۇچۇن يېڭى بىر مۇنبەر مەيدانغا كەلدى .

بۇ مۇنبەر يۈزلىگەن يازغۇچى ، شائىرلارنى ئۆز ئەتراپىغا ئۇ-
يۇشتۇرۇپ ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى گۈللىنىش دەۋرىنى ئاچ-
تى ، سان - ساناقسىز ئاپتورلار قاتاردا مېڭىڭ ئەسەرلىرىمۇ
جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىدى . 1954 - يىلى
«توي» ناملىق دراممىنى بۇ ژۇرنالغا چىقىرىش جەريانىدا ئۇنتۇلماس
تەسىراتقا ئىگە بولغانىدىم . چۇنكى ، بۇ دراممىنى نەشرگە تەييارلاش
ئۇچۇن ژۇرنال تەھرىرلىرى ماڭا ئالاھىدە مەدەت بېرىپ ، درامە-
نىڭ قاملاشمىغان جايلىرىنى ئون نەچچە كۈن مەن بىلەن بىرلىكتە
تۇرۇپ ئۆزگەرتىپ تولۇقلىغاندىن كېيىن ، بېسىپ چىقارغانىدى .
ژۇرنال تەھرىرلىرىنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن بۇ ئەسىرىمگە
قىزغىن مۇئامىلە قىلىنغانلىقى مېنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىمنى تېخىمۇ
پۇختا ئىشلىشىمگە تۇرتكە بولدى . شۇنىڭ بىلەن مەن 1941 -

يىلى ئادەتتىكى ئىزچىل قويۇلغان «غۇنچەم» ناملىق دراماتىك قايتا - قايتا تۇزەشتۇرۇپ ھازىرقى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ ، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدىم . شۇنىڭدىن كېيىن بۇ دراما جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئوبدا قارشى ئېلىندى . ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ژۇرنال «چېنىقىش» ناملىق ھېكايەمنى ئېلان قىلدى ۋە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتۈردى .

مەن ھەر قېتىم ياش يولداشلارنىڭ مېنى ھۆرمەتلەپ «يازغۇچى» ، «دراماتورگ» دەپ ئاتاشلىرىنى ئاڭلىسام ، ئالدى بىلەن بۇ شەرەپلىك نامغا ئىگە بولۇشۇمنىڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان يېڭى دەۋر يارىتىپ بەرگەن مەتبۇئات ئەركىنلىكى ۋە كەڭ ئىمكانىيەتلەرنىڭ مېنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىمگە زېمىن ھازىرلاپ بەرگەنلىكىنى ، بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئەدەبىيات مۇنبىرىمىز بولغان «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ ماڭا بولغان سەمىمىي ياردىمىنى ئەسكە ئالماي قالمايمەن . مەن ئەدەبىيات سېپىگە قەدەم قويغان دەسلەپكى چاغلىرىمدا يازغان تۇنجى ئەسىرىمنى نەشر قىلدۇرۇشقا ئورۇن تاپالماي ، ئۇنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان ئەھۋالنى ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئەسلىسەم ، ئازادلىقتىن كېيىن مېنىڭ ئەسەرلىرىمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ ، ئۇنى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرگەن «تارىم» ژۇرنىلىنى چوڭقۇر سۆيۈنۈش ۋە ھۆرمەت تۇيغۇسى بىلەن ئەسلەيمەن .

سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە

خەلق كومپوزىتورى زىكرى ئەلپەتنا بەختكە قارشى ۋاپات بولدى . بۇ قايغۇلۇق ماتەم بىلەن سەنئەت گۈلزارىمىزنىڭ خۇش پۇراق بىر گۈلى خازان بولۇپ ، سەنئەت بېغىمىزنى يورۇتۇپ تۇرغان چىراغلاردىن بىرى ئۆچتى .

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ بۇ تالانتلىق خەلق سەنئەتكارىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن مەخسۇس بەت ئېچىپ ، ئۇنىڭ سەنئەت هاياتىنى تونۇشتۇرماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، زىكرى ئەلپەتنانىڭ قەدىناس دوستى بولۇش سۈپىتىم بىلەن تىياتىر سەپىدە بىللە ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىمىزنى خاتىرىلەش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم .

پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارى زىكرى ئەلپەتنا بىرىنچىدىن ، كامالەتكە يەتكەن چالغۇچى ئىدى . ئۇ خەلقنىڭ مول ۋە يېقىملىق كۈيلىرىنى چوڭقۇر هېسسىيات ۋە ئۆزىگە خاس يۇقىرى ماهارەت بىلەن ئورۇندايتتى . ئۇنىڭ بارماقلىرى تار ئۈستىدە ئوينىغاندا گويا دۇتار تىلغا كىرىپ نازۇك هېسسىيات ۋە يېقىملىق شېئىرىيەت تىلى بىلەن سۆزلەۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى .

ئىككىنچىدىن ، ئۇ خەلق ئاهاڭلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى هەم ئۇنى ئىجادىي بېيىتقۇچى خەلق كومپوزىتورى ئىدى . ئۇ ئۇيغۇر ئاهاڭلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئون ئىككى مۇقامنىڭ يوقالغان قىسىملىرىنى قېزىپ رەتلەشتە جاپالىق ئىزدەنگەنىدى . مەسىلەن ، ئۇ داستانچى سازەندىلەر ئارىسىغا ، هاپىزلار سېپىگە قوشۇلۇۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ هۆكمەتلىرىنى تىڭشايتتى ، ئۆگەنگەن ئاهاڭلىرىنى مۇقام قىسىملىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرەتتى . ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئىجادىي يوسۇندا مۇقام نەغمىلىرىنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلاشقا تىرىشاتتى . زىكرى خانىقاغا كىرىپ سوپىلارنىڭ ئارىسى-

دا ئولتۇرغاندا ، هاپىزلار ئۇنىڭغا غەيرىي كۆز بىلەن قاراپ : «زىكـ
رى بۇ يەرگە ئىبادەت ئۇچۇن ئەمەس ، ھۆكمەت ئاھاڭىنى ئوغرد-
لاش ئۇچۇن كېلىدۇ» دېيىشتى .

زىكرى بىر كۈنى ماڭا مۇقام توغرىسىدا : «پىشقەدەم سازەندد-
لەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ئوقۇل-
غاندىن كېيىن ، يەتمىش ئىككى نەغمە ئوقۇلىدۇ . ئەسلىدە مۇقام
ئون ئىككى بۆلەك ۋاقىت ، يەنى يىگىرمە تۆت سائەتكە تەقسىملەنـ
گەن . دېمەك ، ھەربىر مۇقام ئىككى سائەت داۋام قىلىپ بىر
سوتكىدا تامام بولىدۇ . ئەگەر شۇنداق بولسا ھەر بىر مۇقامنىڭ
داستان نەغمىسى ئالتىدىن بولۇشى كېرەك ئىدى . لېكىن ، ھازىر
بەزى مۇقاملارنىڭ بىرنەچچىدىن نەغمىسى يوق . مەن مۇشۇ ئۆلچەم
بويىچە ئىزدىنىپ يۈرىمەن . ھازىرچە ئۆزھال (نالەش)نىڭ تۆت
نەغمىسى بار ئىدى . ئىككى نەغمىنى ئىجادىي يوسۇندا ئالتە قىلىپ
رەتلەپ باقتىم» دېگەنىدى . مەن ئۇنىڭغا : «ئۇنداق بولسا ، سەن
ئاڭلىغىنىڭ بويىچە ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ۋە
ئۇلارنىڭ داستان ، نەغمە ، مەشرەپلىرىنىڭ ھازىر غۇلجىدا ئېيتىد-
لىپ يۈرگەن قىسمىلىرىنىڭ تەقسىم قىلىنىش سانلىرىنىڭ بار -
يوقىنى كۆرسىتىدىغان بىر جەدۋەل تەييارلىغىن . مەن كۆپچىلىكـ
نىڭ مۇزاكىرە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزۈشى ئۈچۇن بۇ توغرىدا بىر
پارچە ماقالە يېزىپ گېزىتكە بېرەي» دېدىم - دە ، ۋەدەم بويىچە
«ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىسى توغرىسىدا بىرنەچچە ئېغىز سۆز» سەر-
لەۋھىلىك بىر پارچە ماقالە يېزىپ ، ئۇنىڭدا مەشھۇر ناخشىچى ،
سازچىلارنىڭ ماھارىتىنى ۋە مۇقام توغرىسىدىكى چۈشەنچىلىرىنى
ئىزاھلاپ ، زىكرى ئەلپەتتا تۇزۇپ چىققان جەدۋەل بىلەن قوشۇپ
گېزىتتە ئېلان قىلىدىم (تەخمىنەن 1945 — 1946 - يىل-
لاردا) . بۇ ماقالە جامائەتچىلىك ئارىسىدا ، بولۇپمۇ بىلىملىك
زىيالىي ۋە ناخشىچى - مۇزىكانتلار ئىچىدە خېلى تەسىر قوزغىغاند-
دى . ئۇلار : «ئون ئىككى مۇقام توغرىسىدا يېپىقلىق قاپاق ئېچد-
لىپتۇ . بۇ توغرۇلۇق پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ئىكەن» دېيىشكە-

نىدى . لېكىن ، ئون ئىككى مۇقامنى تولۇقلاپ رەتلەش خىزمىتى ئۇ چاغدا تېخى تەشكىلىي جەھەتتىن ئىش باشلىمىغانىدى . ئازادلىق- تىن كېيىن پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىدە ئۇيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىنىڭ ئانىسى ، يەنى ئۇزاق تارىختىن بېرى نەسىلدىن نە- سىلگە كۆچۈپ خەلق ئاغزىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ، ناخشا - مۇزىكا قامۇسى بولغان ئون ئىككى مۇقامنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ۋە تولۇقلاش ، رەتلەش ئىشى باشلىنىپ كەتتى .

جۇملىدىن ، جەنۇبىي شىنجاڭدا بۇ قامۇسقا ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقان داڭلىق مۇقامچى تۇردى ئاخۇن بوۋاي ۋە مۇقامنىڭ ئىلى نۇسخىسىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان روزى تەمبۇرلەر ئۇرۇمچىگە تەكلىپ بىلەن ئەكەلدۇرۇلۇپ ، ئون ئىككى مۇقام ئۇنئالغۇ ۋە پلاستىنكىغا ئېلىندى . كېيىن كومپوزىتور ۋەن تۇڭشۇ ئۇنىڭ نوتىسىنى يېزىپ چىقتى . شۇنىڭ بىلەن زىكرى ئەلپەتتانىڭ ئارزۇ- سى ئەمەلگە ئېشىپ ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىدا قولغا كەلتۇرۇلگەن بۇ چوڭ نەتىجىدىن كۆڭلى بەكمۇ سۆيۈندى .

زىكرى 1931 - يىلى ھەم 1940 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە غۇلجا سەھنىلىرىدە ئوينالغان «غېرىب - سەنەم» ، «پەر- ھاد - شىرىن» ، «رابىيە - سەئىدىن» ، «لەيلى - مەجنۇن» ، «غۇنچەم» ، «ئارشىن مال - ئالان» قاتارلىق چوڭ تىپتىكى مۇزد- كىلىق دراملارنىڭ ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئەسەردىكى ۋەقەلىك تەلەپ قىلغان جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشتا سەپداشلىرىغا مەسلىھەت بېرىپ تۇردى ، نۆۋەتتىكى ئويۇنىنىڭ ناخشا - مۇزىكىسى يېتىشمەي قالسا ، ئۇنىڭغا ئۆزى يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى . مەسىلەن ، 1942 - يىلى مەن «غۇنچەم» ناملىق مۇزىكىلىق دراممىنى يازغد- ىنىمدا ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ، بۇ دراما ئۇچۇن پېشقەدەم سازچى ھەسىنكامغا بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلغا- نىدى ، بۇ دراما ئۇچۇن ئۆزىمۇ بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى ۋە بىرنەچچە جايلىرىغا خەلق ناخشىلىرىنى رەتلەپ ئورۇنلاشتۇردى . بۇ دراما سەھنىدە بىرنەچچە يىل ئوينىلىپ ، قايتا - قايتا تۇرتىلا-

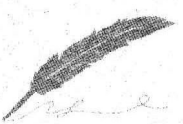
دى . كېيىن ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن درامىغا يەنە ناخشا قوشۇشقا توغرا كەلدى . بۇ چاغدا زىكرى ئەلپەتتا ياش كومپوزىتور ھۈسەنجان جامىغا ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى . ئوتتۇز نەچچىنچى يىللىرى ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى سانايىنەپىسە ئۆمىكى تەرىپىدىن «غېرىب - سەنەم» داستانى ئاساسىدا سەھنىلەشتۇرۇلگەن مۇزىكىلىق درامما «غېرىب - سەنەم» بىرقانچە يىل سەھنىدە ئوينىلىش جەريانىدا زىكرى بۇ درامىنىڭ ئون ئىككى مۇقام ئاساسىدىكى داستان نەغمىلىرىدىن ئېلىنغان ناخشىلىرىنى رەتلىگەن ۋە تەلەپ قىلغان جايلىرىغا يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ ئۇنى بېيىتقانىدى . مەسىلەن ، 1945 - يىلى مەن بۇ مۇزىكىلىق درامىغا قوشۇمچە قىلىپ ، «شىكار ئۇسىتىدە» ۋە «مەكتەپ» كۆرۈنۈشلىرىنى يېزىپ چىققاندىم ، زىكرى بۇ ئىككى پەردە ئۇچۇن ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەرگەنىدى . كېيىن ئۇنىڭ ئون ئىككى مۇقام نەغمىلىرىگە تەقلىد قىلىپ يېڭىدىن ئىشلەپ چىققان ئىجادىي يەتتە ناخشىسىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق درامىسى (ياكى ئوپېراسى)غا مەن يەنە بىرقانچە يېڭى كۆرۈنۈشلەرنى قوشتۇم . يەتتە ناخشا كىرگۈزۈلگەن بۇ درامما توققۇز پەردىگە تەرەققىي قىلدى . دېكوراتسىيە تۇزۇلۇشىنىڭ قالاقلىقى بىلەن درامما ئىككى كېچە ئوينىلاتتى . كېيىن ، بۇ ئېغىرچىلىقنى تۇگىتىش ئۇچۇن درامىنى يەتتە پەردىگە قىسقارتىپ ، بىر كېچىدە ئويناپ تۇگىتىدىغان قىلدۇق . كېيىنچە «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق درامىسىغا قوشۇلغان بۇ ناخشىلار زىكرىنىڭ ئون ئىككى مۇقامغا تەقلىد قىلىپ ئىشلەپ چىققان «رۇخسارى» ناملىق چوڭ مۇزىكىلىق ئەسىرىنىڭ داستان قىسمىلىرى بولۇپ قالدى .

زىكرى مۇزىكا بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماي ، ئارتىسلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ ، بىرنەچچە سەھنە ئەسىرىدە رول ئالغانىدى . ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم رولغا چىققىنى ھېلىمۇ ئېسىمدە . قاسىمجان قەمبىرىنىڭ «زەينەپكە تۆھمەت» ناملىق درامىسى سەھنىلەشتۇ-

رۇلمەكچى بولۇپ ئارتىس تاللىدۇق . دراممدا ئىككى تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشىدىغان كۆرۈنۈش بولۇپ ، مۇشتلاشچىلارنىڭ باشلىقىغا كىمنى تەينىلەش توغرىسىدا مۇزاكىرە بولغاندا ، مەن بۇ رولغا زىكرىنى كۆرسەتكەنىدىم . چۈنكى ، بىز ئۆسمۇر ۋاقىتلىرىمىزدا مەھەللىلەر ئارا تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشاتتۇق ، بىزنىڭ شەھەر ئىچىلىك ياشلارنىڭ نوچىسى زىكرى بولۇپ ، كۈچلۈك ھەم چەبدەس ئىدى . تەكلىپىم قوبۇل قىلىندى . شۇنىڭ بىلەن زىكرى رەپتىس- كە قاتنىشىپ نوچىنىڭ رولىنى چەبدەسلىك بىلەن ئورۇنداپ ، ئارتىسلار قاتارىغا ئۆتتى . كېيىن ئۇ «غېرىب - سەنەم» دراممىسىدا شاھنىڭ رولىنى ئالدى . ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ تىپلىق سەھنە ئەسىرى «پەرھاد - شىرىن»دە ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ زىكرى پەرھادنىڭ رولىغا ، مەن دوستى شاپۇر رولىغا چىقىدىغان بولدۇم . ئۇ پەرھادنىڭ رولىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنداپ ، يېقىملىق ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنى شېرىن ھېسسىيات دېڭىزىغا چۆمدۇرگەنىدى .

زىكرى كەمتەر ئىدى ، ئۇ ناخشا ئېيتىشتا باشقىلار بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرمايتتى ، رولغا چىققۇچىلارغا زېرىكمەي ناخشا ئۆگىتىپ ، ئۇلارنىڭ ئۆز ماھارىتىنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم قىلاتتى . بىز ئۆز كەسپىنى قەدىرلەيدىغان بۇ پېشقەدەم سەنئەتكار دوستىمىز- نى ئەسلىگەندە ، ئۇنىڭ خۇشامەتچىلىكتىن ، مەنمەنلىكتىن ، نەپسا- نىيەتچىلىكتىن خالىي ، كەڭ قورساق ئالىيجاناب پەزىلىتىنى ئۆگە- نىشىمىز لازىم .

مەسەللەر ۋە چۆچەكلەر

چۇجە بىلەن سېغىزخان

(ئى . كرىلوفقا تەقلىد)

تېخى چۇجە چىقمىغان چاغ (تۇخۇمنىڭ ئىچىدە)
كۆرۈپ سېغىزخان يەپ ئالماقچى ئۇنى چۇشىدە .
ئۆتمۈشتىن تارتىپ مەلۇم ئۇ ، شور تۇمشۇقنىڭ دەستى ،
سۆز ئاچقىنىم ئۆتمۈشتىن چۆچەك ئېيتىشنىڭ قەستى .
قارا بۇلۇتلار تارىلىپ ئۇچۇۋاتىدۇ ،
كۈن يۇزىغۇ كۈلۈمسىرەپ چىقىۋاتىدۇ .
قويۇق لايقى سۇلار ئاقتى ،
بۇ تازا ئەتىياز ۋاقتى .
چۇجە ئاپتاپقا قارىدى زوقى بىلەن ،
ماڭدى ئۇ تەمتىلەپ ئاستا قىر بىلەن .
كەلدى سېغىزخان يورغىلاپ ،
توختاتتى چۇجىنى چوقۇلاپ .
ۋالاقلاپ ئېچىلدى شور تۇمشۇقى :
«نەگە بارسەن هاي پەسىنىڭ ئوغلى ؟
كەڭ دالاغا هاياسىز دەسسەپسەن !
يا ماڭا تەزىم قىلىپ ئۆتمەپسەن !
تۇمشۇقۇم ئۇزۇن سەندىن ،
قۇيرۇقۇمۇ ئاندىن .
هېچ سۆز چىقمايدىغۇ سەن ياماندىن !»
ئويىندى قاپقارا كۆزى ، شۇمشەيدى چۇجە ،
يۇمشاق ئاۋازدا كەلدى تىلى سۆزگە :
«هېچ··· هېچ ياماڭلىق قىلمىدىم جاناب سىزگە ،

چوقۇپ ئازار بەرمىسلە بىزگە .»
ئاچچىق قىلىپ سېغىزخان يەرگە بىرنى تەپتى ،
قۇيرۇقى ئۇنىڭ لەپەڭلەپ كەتتى .
«ھېچ··· يامانلىق يوق سەندە ؟ !»
«شۇنداق تەقسىر ، ئەلۋەتتە .»
«قانات يوق··· كاتەكتىن چىقتىڭ ،
مۇشتتەك تۇرۇپ مېنى ھاقارەت قىلدىڭ !
كەڭ دالاغا چىقىپ دان ئىزدىگىنىڭ —
يامانلىق ئەمەسمۇ شۇ سېنىڭ ؟
چۈنكى بۇ دالىلاردا مەن ياشايمەن ،
قاقاقلاپ كۈلۈپ مەن سەكرەيمەن .»
«خاپا بولمىسىلا ھۆرمەتلىك ، دانمۇ تاپمىدىم ،
تېخى كەڭ دالىدا بىر كاپامۇ ئالمىدىم .»
بولمىسا كەيپىمنى بۇزماقچىمىدىڭ .
ياكى داۋانغا چىقىپ قىچقارماقچىمىدىڭ ؟»
«يېڭىدىن كۆز ئاچتىمغۇ دۇنياغا ،
ھازىرلا چىقاتتىممۇ داۋانغا
ياكى چۈشەتتىممۇ ياغا···»
«بولدى ئەخمەق ، ئاسمانغا قارىدىڭ ،
جاھان ئىسسىسۇن دەپ تىلىدىڭ .
شۇملۇقىڭدىن ئىسسىماقچى جاھان ،
چۈۋۈلۈپ كەتمەكچى بىزنىڭ ئەسكى ماكان .
كۈل بولۇپ كېتىمەن ئاپتاپتا ،
كۆزۈڭنى چوقۇيمەن شۇ تاپتا»
دېدى سېغىزخان چوقۇلاپ چۈجىنى ،
قانغا بويap ئەتتى باش - كۆزىنى .

قوشچى بىلەن چاشقان

كەڭ ئېتىزنى قاراڭغۇ قىش باسقان ،
ئويىندى شۇم ئاۋازدا شۇرغان .
پاسكىنا قولىدا تىلغاپ چاشقان
يەرنى ئۇۋا قىلىپ كىرىپ ئالغان .
كېلىپ باھار خۇش سازىنى چالدى ،
ئېتىزمۇ گۈزەل ياسىنىپ ئالدى .
باھارنىڭ زوقىدا قوشچى دېھقان
گۈلزار يېرىگە قوشىنى سالدى .
بۇزۇلدى چاشقانلارنىڭ ئۇۋىسى ،
يىرتىلدى سېپىپ كەتكەن جۇۋىسى .
چاشقانلار ئارا غۇلغۇيلۇق چىقتى ،
ئۇۋىدىن بېرى سۆزلىگىلى چىقتى :
«قوشچى ، سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ قوپاللىق !
بىراۋنىڭ ئۇۋىسىنى بۇزۇشۇڭ ئوسالىق !
نەچچە يىللاپ يايلايمىز ئۇ ئېتىزدا ،
ھېچكىم تەگمىگەن بۇ چاغلىق» .
«ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم ھارماي ،
ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي .
ئالغان ھوسۇلۇمدا بەرىكەت يوق ،
سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي !... »
«مېنىڭ ھەققىمگە زورلۇق قىلىسەن !
يەنە ئوسالىقنى دۆڭگەپ قويىسەن !
بۇ ئېتىز سېنىڭ ئۇۋاڭ ئەمەس ،
ۋالاقلىماي تېز يوقال كۆزۈمدىن سەن !... »

ئاقتۇرالمىدى چاشقان سۆزىنى ،
تونۇپ قالدى پولات چىشنىڭ كۆچىنى .
چاشقان قاچتى ئېتىزنىڭ قىرىغا ،
چۈشتى پولات چىش ئاچقان يولىغا .
ۋارقىرىدى قوشچى ئارقىسىدىن :
«ئۇر ، قوغلا چاشقانلارنى ئېتىزدىن !...
ئەمگىكىمىزنى غاجاپ پەست قىلغان —
يىتسۇن ئۇ ، هاياتىمىزغا قەست قىلغان ! »...

بۇلبۇل بىلەن سۆڭگۈلۈگۈچ

هاۋا گۈلدۈرلىسە سۆڭگۈلۈگۈچ
يورغىلاپ كېتىدۇ ئۇ غىلدىرغۇچ .
پۈتى هاۋادا ، ئوڭدا ياتىدۇ ،
ئاسمانىنى ئۇ كۆتۈرۈۋاتىدۇ !
خىيالىدا ئاسمان يېقىلدى ،
پەخىرلەندى ئۇ مەغرۇر بىر كۈنى :
«دۇنيادا مەندەك دانىشمەن قېنى ؟
نازۇك سۈمبىتىم بۇلبۇلدىن ئارتۇق ،
مۇشكۈل ئىشنى ئورۇندايمەن شاق - شۇق .
ناهايىتى ناخشا ئېيتالمىغانغا ،
نۇقسان قويماق شۇنچە چوڭ ئىشمغا .
بىر سائەتتە ئۆگىنىمەن ئۇنى ،
قېنى بۇلبۇل دېمىسۇنچۇ مېنى ؟ !»

يورغىلاپ كەلدى بۇلبۇل قېشىغا ،
ماختاندى سۆڭگۈلۈگۈچ ئۆز قىلمىشىغا :
«ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ ،
تاشلىسام ئاسمانىنى كىم ياشايدۇ ؟
مەنسىز هالاكەتكە قېنى چارە ؟
يۈرت ئۈچۈن ئاۋارە - مەن ئاۋارە .
هەممە ناخشىغا ئامراق نادان ،
شۇنىڭ ئۈچۈن دەيدۇ سېنى ئوبدان .
سەن بىلەن بولۇپ باقاي سۆھبەتتە ،
ناخشا ئېيتىپ كۆرەي بۇ پۇرسەتتە .

لېكىن ئارتۇق ۋارقىرىما يۇرتداش ،
يۇگۇرۇشۇپ كېلىدۇ ھەممە بەڭۇاش .
خالىمايمەن نادانلار تىلىنى ،
ئېيتساق ئەمدى سوپىتورغاي كۆيىنى . »
«بۇ بولمىغۇر تەكەللىپقۇ ، ھۆرمەتلىك ،
ھەر قۇش ئۆز تىلىدا سايراش ئەپلىك . »
«ناخشىنى شۇنداق يامان كۆرمەن ،
ئەمدى بىر ئېيتىپ كۆرەي دېگەنمەن . »
بۇلبۇل ئىستىھزا بىلەن كۈلدى ،
ئاڭا جاۋابەن مۇنداق سۆزلىدى :
«بورىچى ھالۇنچى بولغانىكەن ،
چاپاق بېسىپتۇ ئۇنىڭ كۆزىنى .
تۇرالمىسا بىر ھۇنەردە كىشى ،
ۋۇجۇدقا چىقارمۇ ئۇنىڭ ئىشى . »
ئەلەم يانىدى سۇڭگۇلۇگۇچ كۆزىدە ،
دېدى ئۇمۇ تەكەببۇر سۆزىدە :
«سەنمۇ نادان ، قەدرىمنى بىلمىدىڭ !
سۆزگە ئاستىنراق چۇشىنەلمىدىڭ...
ئابرۇي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن ،
ئۇقمىدىڭمۇ ‹جان باقماق پەرز › دېگەن ،
خوش ئېيتە ناخشاڭنى مەن تۇتۇۋالاي . »
«رەنجىمە مەيلى ئۆگىتىپ قويای . »
ئۇ سايراپ كەتتى بۇلبۇل خۇش ئاۋاز !
تەرەننۇم[1] ئەيلىدى ياپيېشىل ياز .
سۇڭگۇلۇگۇچ لەپەڭلەپ چالدى ساز ،
قېنى چىققىنى ئۇنىڭدىن ئاۋاز ؟
بوستان ئارا ئۇنىڭغا مەھابەت[2] ،

---

① تەرەننۇم — ئاھاڭنىڭ تىترىشى .
② مەھابەت — سۈر .

ئۇشقىتىپ قىينالدى نەچچە سائەت .
ئەسلىدە سۇڭگۇلۇگۇچ ئاۋازى قانداق ،
ناخشا ئېيتىپ كۆرگەنمىدى شۇنداق ؟
چىقتى شامال گۈرۈلدەپ ھاۋا ،
ھودۇقۇپ سۇڭگۇلۇگۇچ قىلدى توۋا .
نە ئوڭدا ياتالمىدى بىر شاختا ،
سەكرەپ كەتتى پۇتاقتىن پۇتاقتا .
سايراۋاتىدۇ بۇلبۇل دىلاۋەر① ،
ئاۋۇالقىدەك جاراڭلىق ، باراۋەر .
ھاۋادا دولقۇنلىنار سايرىشى ،
دىلرابا②زوق مۇھەببەت قاينىمى .
بۇلبۇلنىڭ تايماس شۇنداق يولى بار ،
گۈلشەندە ئېچىلغان قىزىلگۈلى بار .

① دىلاۋەر — باتۇر .
② دىلرابا — كۆڭۈلگە لايىق ، كۆڭۈلنى تارتقۇچى .

قاغا بىلەن كەپتەر

كۈز كېلىپ جاھان توقچىلىققا تولدى ،
قاغا كېلىپ قوغۇنلۇققا قوندى .
تەشنالىقتا ئۇ تاۋۇزنى چوقۇدى ،
بىر چالما كېلىپ بېشىغا تەگدى .
قېچىپ كەلدى خامانغا بىچارە ،
بۇ يەردىنمۇ قوغلاندى ، نە چارە ؟
سەرسانلىقتا ئۇچراتتى كەپتەرنى ،
ئىزھار قىلدى ئاڭا مۇنداق گەپلەرنى :
«مەن قەيەرگە بارسام يەيمەن تاياق ،
دان ئورنىدا چوقۇيمەن ئاخىر مايماق .
سېنى چاقىرىپ بېرىشىدىكەن دان ،
بۇ ساڭا بۇرادەر قانداق شەرەپ ـ شان !
سەن شۇنداق چىرايلىق ، شۇنداق مۇلايىم ،
بۇلبۇلدەك سايراپ تۇرىسەن دائىم .
پەرۋاز قىلىپ كۆكتە شۇڭقاردەك ئۇچىسەن ،
بارغانلا يېرىڭدە بەخت قۇچىسەن ! »
«ئاي ـ ھاي ، بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭ سەن ! »
دېسىمۇ كەپتەر ، بولدى كۆپ خۇرسەن .
قاغا بىر كۈنى ئورمانغا بېرىپ ،
قۇشلار ئارىسىدا يۈردى كېرىلىپ .
ئۇلار بىر دەك باشلىشىپ غەيۋەت ،
كەپتەر ئۇستىدە قىلدى شىكايەت :
دېدى سېغىزخان : «كەپتەر بەك ھورۇن ،
بىلەمسىلەر ؟ ئوغرى ئىدى ئۇ بۇرۇن . »

«هه ، راست مەنمۇ كۆرگەن» دېدى قاغا :
«بىرنەرسىنى تىقىپ قويغان ياغا... »
ئاشۇنداق بىر ياڭماس تەييارتاپ ،
بۇ ھىيلىگەر يالغان سۆزلەر ساپ .
قارا قاغىدەكلەر بار جاھاندا ،
ئالدىدا ماختاپ ، كېيىن قىلار غەيۋەت...
ئۇلارنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك قارا ،
كۆزنى يۇمۇۋېلىپ قىلىشار تۆھمەت .
سەندە بولمىغان قابىلىيەتنى
«سەندە بار» دەپ ماختىسا كىمكى ،
سەندە يوق ئەيىب بىلەن بىر كۈنى
سېنى بابلاشقىمۇ تەييار ئۇ بەلكى .

يىلان بىلەن پاقا

يامغۇر ئۆتۈپ چۈشتى ئەجەب سالقىن ،
چىمەنلەردە ئۇچتى ئەجەب سەلكىن .
ناخشا باشلىدى پاقا سازلىقتا ،
سويلاپ كەلدى بىر يىلان يارلىققا .
پاقىنىڭ يېنىدا ئۇ تۇرغۇلۇپ ،
سۆز ئاچتى شۇنداق مۇلايىم كۈلۈپ :
«ئەجەب ماھىر ئىكەنسەن ناخشىغا ،
ئۆگەتمەمسەن بۇنى باشقىغا ؟
ئاھ ، ھەيران قالدىم دوستۇم مەن ساڭا !
ئۆگەتسەڭچۇ بۇ ناخشاڭنى ماڭا !
كەل ئىككىمىز دوست بولايلى ئەمدى !
ۋاپادار بولۇش پۈرسىتى كەلدى »

* *

پاقا سۆيۈنۈپ يىلان بىلەن دوست بولدى ،
ئۇنىڭ بىلەن خۇش چاغ ئۆينىاپ كۈلدى...
«مېنىڭ كانىيىم ئېسىل ، قاراپ باق !
كۆپكەندە تىترەيدۇ مانا شۇنداق »
دېدى مەيدىسىنى كېرىپ پاقا .
يىلانغا ئۇنىڭ ناخشىسى ياكا ،
ئەسلىدە ئۇنىڭ مەقسىتى باشقا :
ئۇنى ئىشلىتىپ يەتمەكچى ئاشقا...
پاقىنى غەپلەتتە قويۇپ شۇنداق ،

ئۇنىڭ ئەدىپىنى بەردى مۇنداق :
يىلان پاقىغا سانجىدى نەشتىرىنى ،
قېنىنى شوراپ ئالدى جېنىنى ،
ئۇنى نابۇت قىلدى شۇ پەيتتە .
ھېكمەتلىك بىر گەپ بار ئەل ئىچىدە :
«يىلاننىڭ تېشى سىلىق ، ئىچى زەھەر ،
شۇنىڭ ئۈچۈن قىل ئۇنىڭدىن ھەزەر !»

كاككۇكنىڭ غەيرىتى

گۈل - چېچەكلەر ئېچىلغان باھاردا
قۇشلار توپلاندى گۈزەل بوستانغا .
باشقىلار جىم ئولتۇراتتى خەپشۇك ،
قاقاقلاپ كۈلۈپ سۆز ئاچتى كاككۇك :
«كۆردۈڭلارمۇ ھېلىقى كەپتەرنى ؟
ئاڭلىدىڭلارمۇ مۇنداق گەپلەرنى :
ئۇ كۈندۈزى بوستانلارنى ئارىلاپ ،
كەچتە ياتار ئەسكى تامدا ماريلاپ...
كىمنى كۆرسە ھەجىيىدۇ ۋالاقلاپ ،
ئارقىسىدىن يۈگۈرىدۇ پالاقلاپ .
ئۇۋىسىدا تۇخۇم بېسىپ ياتمايدۇ ،
باشقىسىنىڭ جۈپتىنى ئەگىپ كەتمەيدۇ .
ھە ، مانا ئۇجمە كۆڭۈل دېگەن شۇ !
ئۆز جۈپتىگە ۋاپاسىز ئىكەن ئۇ !»

بۇ غەيرەت شۇنى بىلدۈرىدۇ :
كاككۇك ئۆز ئىسمىنى قىچقىرىدۇ .

ھەسەل ھەرىسى بىلەن كۆك چۈرەن

يازنىڭ ئىسسىق كۈنى يايلاقتا
گۈللەر ئېچىلىپ ، خۇش پۇراق چاچقاندا ،
ھەسەل ھەرە گۈل كاسىسىغا قوندى ،
تۇمشۇقىنى شەربەتسىرى سۈندى .
كۆك چۈرەنمۇ كېلىپ قوندى ياپراقتا ،
ھېچنېمە تېتالماي يۇرۇپ ھەر ياقتا .
ئاخىر كەلدى ھەسەل ھەرە قېشىغا ،
نەزەر سالدى ئۇنىڭ ئىشىغا .
«نېمە بارىكەن بۇرادەر ، ئۇ يەردە ؟
ئەجەبمۇ لېۋىڭنى تەمشىپ كەتتىڭ ـ ھە !»
سورىدى ھەيران بولۇپ كۆك چۈرەن .
«خالىساڭ سەنمۇ كېلىپ تېتىغىن»
دېدى كۆك چۈرەنگە ھەسەل ھەرە .
لېكىن تېتالمىدى چۈرەن بىچارە .
تاتلاپ گۈل چىنىسىنى تىتتى ،
پۇتىدىن چۈشكەن قاقاچنى يۇتتى .
ھەرىنىڭ ئىشىغا يەتتى نۇقسان ،
باشقا گۈلگە قاراپ ئۇچتى چاپسان .
چۈرەنمۇ قوغلاپ بېرىپ قېتىلدى ،
ۋالاقلاپ ئاغزى ئېچىلدى :
«ماڭا قارا ، بۇرادەر ھەرىجان !
تىنماي ئىشلىسەڭ قالامدۇ دەرمان ؟
يۇزلەپ گۈلگە قونساڭ نېمە پايدا ،
مېنىڭ كەسپىمدەك ئاسان ئىش قايدا ؟»

هەرە دېدى : «ئاساندىن نېمە لەززەت؟
بىلەمسەن ئەمگەكنىڭ تۇڭى راھەت!
سەندەك تەييار راھەت ئىزدىمەيمەن ،
قېنىپ جەڭھەردىن ھەسەل ياسايمەن» .
چۈنى دېدى : «مەن سەندەك كەزمەيمەن ،
ئەتراپقا بىرلا نەزەر تاشلايمەن .
كۆرمەن - دە ، ئېشەكنىڭ يېغىرىنى ،
تىتىپ چىقىرىمەن پۇرىقىنى .
قانداق لەززەتلىك ، ئۇنى بىلەمسەن؟
يۇر ، سەنمۇ بېرىپ تېتىپ كۆرمەمسەن!»
«ياق» دېدى ھەرە ، قۇسقۇسى كەلدى ،
ئۇ مەينەتچىلىكنى تېتىشتىن يىرگەندى .
چۈنكى ئۇ گۈلدىن تېتىيدۇ شەربەت ،
خۇش پۇراقلاردىن ئالىدۇ لەززەت .
ئىشلەيدۇ ھەرە گۈل - گۈلىستاندا ،
ھەسەل ياسايدۇ باغۇ بوستاندا .
چۈنى ئۇچۇن نېمە كاردۇر گۈلنىڭ ،
يېغىرنىڭ ئۇستىگە قونسىلا بولدى .
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ ،
ئۇ مەخلۇقنىڭ قورسىقى تويسا بولدى .
چۈنگە ئوخشاشلار بار جاھاندا ،
ھەمىشە يېغىرنىلا كۆرىدۇ .
باشقىلارنىڭ ياخشى يېرىنى كۆرمەي ،
يامان يېرىنىلا ئىزدەپ يۇرىدۇ .

كېپىنەك بىلەن ھەرىلەر

گۈللەر ئېچىلغان باھار تېڭىدا ،
شۇنچە رەڭمۇرەڭ ، شۇنچە چىرايلىق .
گۈل چىنىسى ، يوپۇرماقلاردا
يالتىراپ شەبنەم خۇددى مەرۋايىت .
چىقتى كېپىنەكخان ساياھەتكە
شايى ، ئەتلەس ، كىمخابلار كىيىپ .
ھەرىلەرمۇ كەلدى گۈلزارلىققا
دۇتار ، تەمبۇر ، غىجەكلەر چېلىپ .
گۈل ـ گۈلىستاندا قىزىپ كەتتى توي ،
كېپىنەك ئۈسسۈل ئويناپ كەتتى ، قوي !
ئۇچرىشىپ قالدى بۇ بىر بەزمىدە
كېپىنەك بىلەن بىر سىمىز ھەرە .
ھەر ئىككىسى تۇمشۇقىنى ئەپلەپ ،
گۈل چىنىسىگە تىققانىدى كەپلەپ .
يەتمىدى تۇمشۇقى شۇندا شەربەتكە ،
ئۇچرىدى ئۇلار شۇ چاغ غۇربەتكە .
«نېمە قىلىپ يۈرۈسەن بوغۇرساق ؟ »
دەپ سورىدى كېپىنەك چالۋاقاپ .
«ۋاي تاۋى نازۇك ، ئۇقمىغانمىدىڭ ؟
مەن بولمەن ھەرە دېگىنىڭ .
گۈللەر ئارىلاپ ھەسەل يىغمەن ،
ھەممىگە شۇنداق خىزمەت قىلمەن . »
«ۋاي چىرايلىق ئاشىق ، يۈكلۈق ئەخمەق ،
ھەسەل ماڭىلا ئۇچرايدىغۇ نەق ـ نەق .

شەربەت ئىچىپ ، ھەسەل يالايمەن ،
گۈللەر ئارا شۇنداق ئويناپمەن .
كىيىمەن ئەتلەس ، كىمخابتىن چاپان ،
سەيلە قىلىمەنغۇ مەن ھەرقاچان .
بىلىپ قوي ئەخمەق !» دېدى كېپىنەكخان ،
سەكرەپ كەتتى تېرىكىپ ھەرىجان .
بۇزۇلدى باشقىلارنىڭ ئەيشى ،
شۇنداقلا قالدى يەۋاتقان ئېشى .
سېمىز ھەرە چىقتى ئوتتۇرىغا ،
ھەسەل ھەرىمۇ كەلدى بۇ قۇرغا .
«ئاڭلىدىڭمۇ كېپىنەكنىڭ دېگىنىنى ؟
ھە ، يامان ئېيتىدۇ يېگىنىنى »
دەپ سۆز باشلىدى سېمىز ھەرە ،
جىم بولۇپ قالدى كېپىنەك بىچارە .
ھەسەل ھەرىگە سېمىز قىلدى چاقچاق :
«كۆردۇڭمۇ ئۇ شۇنداق ماختانچاق .
ھەسەل ، ھەسەل بىلەمسەن ئۇنى ؟
نېكتار[1] بىلەن ياسايدۇ بۇنى .
گۈل چىنىسى ئىچىدە بار شىلىم ،
ئەنە شۇنى ھەسەل قىلار بىلىم .
ئۇ قانداق تاتلىق ، قانداق مەززىلىك ،
كىم بىلىدۇ ـ ھە ، بۇنى مەنچىلىك ؟»
ھىجايدى ھەسەل ھەرە بۇنىڭغا :
سېمىز ئاچچىقلاپ دېدى ئۇنىڭغا ،
«زاڭلىقنى كىم قويدى ساڭا ئاۋاق ؟ !
ئۆمرۇڭدە ھەسەل كۆرگەنمىدىڭ ئاخماق ؟ !»
چاۋاك چالدى كېپىنەك ناياقلاپ ،
«ئاۋاق ، ئاۋاق !» دېدى ئۇ قاقاقلاپ :

---

1 نېكتار — گۈل چىنىسى ئىچىدىكى شىرنە .

«ھەسەل ئىلمىنى سېمىز ھەربجاندىن ،
ئاۋاق ، ئوبدان ئاڭلاپ ئۆگەن ئاندىن ! »
ھەسەل ھەرە ئىشقا ماڭدى ئالدىراپ ،
مۇنداق دېدى كېپىنەكخانغا قاراپ :
«ھەي ، چىرايلىق ناياق كېپىنەكخان ،
كۆرۈنگەننى دېمەڭ ھەسەل ھەربجان ! »

لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈل

بۇرۇنقى زامانداا ئەل - يۇرتى ئاۋات ، مال - مۈلكى كۆپ ، بىرنەچچە كىچىك شاھلىقلار ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان چوڭ بىر پادىشاھ بولۇپ ، ئۇنىڭ دۆلىتى شۇنچە زىيادە بولسىمۇ ، بىرەر پەرزەنتى بولمىغىنى ئۈچۈن كۆڭلى يېرىم بولۇپ كېچە - كۈندۈز ھەسرەت چېكەتتى ۋە پات - پاتلا خانىشىغا : «بىز ئالەمدىن ئۆتسەك ، تاجۇ تەختىمىزگە ۋارىسلىق قىلغۇدەك بىرەر پەرزەنتىمىز بولمىغىنى ئۈچۈن چىرىغىمىز ئۆچۈپ ، تۇنقان جاھانىمىز قاپقاراڭغۇچىلىق ئىچىدە غايىب بولىدىغان بولدى» دەپ قايغۇسىنى ئىزھار قىلاتتى .

ئۇلارنىڭ ئىدراكلىق بىر دېدىكى بار بولۇپ ، ئۇ خوجايىنىنىڭ بۇ ئەھۋالىدىن بىئارام بولاتتى . بىر كۈنى ئۇ خانىشتىن :

— قەدىرلىك خانىش ، شۇنچە ئالىي دۆلەتمەن ، بەختلىك ياشاپ تۇرۇپ ، يەنە نېمە ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ئاھ ئۇرىدىلا ؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىشىمگە بولارمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— تۇرمۇشۇمدىن خاتىرجەم ئەمەس ، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئېيتقاندەك بەختلىك ئەمەسمەن ، — دېدى خانىش .

— نېمە ئۈچۈن ؟ — دەپ سورىدى دېدەك .

— پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈن ، — دېدى خانىش ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىپ ، — ئاخىر غەم بىلەن ئۆلىدىغان بولدۇم .

— ئەگەر مۇرادلىرىغا يەتسىلە ماڭا نېمە ئىنئام قىلىلا ؟ — دەپ سورىدى دېدەك .

— سېنى قوللۇقتىن ئازاد قىلاتتىم ، ئۆزۈمنۇ غەمدىن خالاس بولاتتىم ، — دەپ كەسكىن جاۋاب بەردى خانىش . شۇنىڭدىن بېرى خانىش پەرزەنت ئۈچۈن ، دېدەك بولسا ئازادلىق ئۈچۈن تىلەك كۆز

يېشى قىلىشتى .

كۇنلەرنىڭ بىرىدە دېدەك باغدىكى كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلىغانىدى ، ئۇنىڭ كۆزىدىن تامغان بىر تامچە ياش سۇغا تېمىپ چۈشتى . ئۇ بىردەمدىن كېيىن بۇ ياش تامچىسىنىڭ غەلىتە بىر قۇرتقا ئايلانغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى ـ دە ، چېلەكنى سۇغا چۆكۈرۈپ قۇرتنى سۈزۈۋېلىپ ، ئۇنى خانىش ئالدىغا ئېلىپ كەلدى ۋە بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى . شۇنىڭ بىلەن خانىش بۇ قۇرتنى بېقىۋالدى . خانىش چېلەكتىكى سۇغا قارايدىغان بولسا ، بۇ قۇرت ئاپئاق تاۋلىنىپ نۇر چېچىپ تۇراتتى . ئۇنىڭغا قارىغانسىرى خانىشنىڭ مېھرى چۈشۈپ كۆڭلى كۆتۈرۈلەتتى ، غەم ـ قايغۇسى يېشىلىپ كېتەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئەتىۋارلاپ يوغان بىر ئالتۇن جام ئىچىدە باقاتتى . كۇنلەر ئۆتۈپ خانىش بىر پەيشەنبە كۇنى كېچىسى ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى . چۈشىدە ئۇنىڭ ھەرەمخانىسىنىڭ تۆرىدە ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئۆرە تۇرغۇدەك . ئۇ قولىدىكى تەسۋىسىنىڭ بىر تال ئۇرۇقىنى ئايرىپ خانىشقا تەڭلەپ تۇرۇپ : «بالام ، ئەمدى كۆپ قايغۇرماي ، ساندۇقتا سېلىپ قويغان لەئەل قۇرتنى ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈپ ، ئۇنىڭ سۈيىنى يېڭىلاپ تۇر ، يەتتە قىرىق كۇن ئۆتكەندىن كېيىن ، مانا شۇ خىسلەتلىك لەئەل قۇرت پېشانىسىدىن نۇر چېچىپ تۇرىدىغان بىر ئوغۇل بوۋاقتا ئايلىنىدۇ... » دەپ غايىب بولدى .

خانىش سەھەر ئويغىنىپ ، ساندۇقنى ئاچسا ھېلىقى قۇرت سۇ ئۈستىگە چىقىپ پىلتىڭلاپ ئۇيناقشىپ يۈرەتتى ، خانىش ئۇنىڭغا تېخىمۇ مېھرى چۈشۈپ تويماي قارىدى ۋە ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم جامنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ قويدى .

مانا شۇ تەرىقىدە يەتتە قىرىق كۇن ئۆتكەندىن كېيىن ، بىر جۈمە كۇنى تاڭ سەھەردە خانىش شېرىن ئۇيقۇدا ياتقانىدى ، ساندۇق ئىچىدىن بوۋاقنىڭ ئىڭرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى . ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا يۇرىكى ئويناپ ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، يۇگۈرۈپ بېرىپ ساندۇقىنى ئاچقانىدى ، ئالتۇن جامدىكى سۇ ئىچىدە

پۇت ـ قوللىرى تېپىرلاپ تۇرغان بىر بوۋاقنى كۆردى . ئۇ تىزلە-
نىپ ئولتۇرۇپ بوۋاقنى قولىغا ئالدى . شۇ كۈنلا «خانىشنىڭ
ئىلكىدە پېشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بۇدرۇق بىر بوۋاق
پەيدا بوپتۇ» دېگەن خەۋەر پۇتۇن ئەتراپقا تارقالدى . بۇ سىرلىق
ھادىسىنى ئاڭلىغان جامائەت ئوردىغا كېلىپ ، پادىشاھ ۋە خانىشنى
تەبرىكلىشىپ ، نۇرغۇن سوۋغاتلار تەقدىم قىلىشتى . پادىشاھ يېڭى
تۇغۇلغان ئوغلىنىڭ خـۇشـالـلىقى ئۈچۈن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز
توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزدى .

پادىشاھلارنىڭ كۆپى زالىم ، ئىنساپسىز بولۇپ ، ئەيش ـ
ئىشرەت ۋە كەيپ ـ ساپاغا بېرىلىدىغان بولسىمۇ ، بۇ شاھ ئادىللىق
بىلەن يۇرت سورىغۇچى ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت مۇلكىنى
باشقا ئىنساپسىز شاھلاردەك يۈزلەپ خوتۇن ئېلىپ كەيپ ـ ساپا
ئۈچۈن بۇزۇپ چاچماي ، مۇشۇ بىر خانىش بىلەنلا ئۆمۈر ئۆتكۈز-
مەكتە ئىدى . ئەمما ، ئۇ بىرەر پەرزەنت كۆرۈشنى نىيەت قىلغاند-
دى ، ئەمدى بولسا پەرزەنتكە يېتىشكەنلىكى ئۈچۈن بۇ نىيىتىدىنمۇ
كېچىپ ، ناھايىتى خۇشاللىنىپ خاتىرجەم بولدى . خانىشمۇ كۈن-
داشلىق ئازابىدا ئاھ ئۇرۇشتىن ئازاد بولدى .

بوۋاق لەئلە ناملىق قۇرتتىن پەيدا بولغىنى ئۈچۈن ئادىل شاھ
ئۇنىڭ ئىسمىنى «لەئەل شاھ» دەپ قويۇپ ، يەنە قىرىق كۈن
تەنتەنىلىك توي ئۆتكۈزۈپ ، غېرىب ـ غۇرۇبالارغا نۇرغۇن خەير-
خاھلىقلارنى قىلدى .

لەئەل شاھ يەتتە ياشقا كىرگەندە پادىشاھ ئۇنى مەكتەپكە
بېرىپ ئوقۇتتى . ئۇ ئون يەتتە ياشقىچە تۇرلۇك بىلىملەرنى ئۆگە-
نىپ ، قامىتى كېلىشكەن تەڭداشسىز چىرايلىق بىر يىگىت بولۇپ
يېتىشتى . ئۇنىڭ داڭقى نۇرغۇن شەھەرلەرگە پۇر كەتتى . ئاتىسى
ئوغلىنى ئۆيلەش ئۈچۈن ئونىڭغا لايىق كېلىدىغان بىلىملىك ھەم
گۈزەل بىر قىز ئىزدەشكە تۇتۇندى ۋە ئۆزىنىڭ شەھىرىدىن لايىق
تاپالماي نۇرغۇن شەھەرلەردىن قىز ئىزدەشكە ئەلچىلەر ئەۋەتتى .
ئاخىر مۇشۇ شاھلىققا بېقىنىدىغان بۇ يەردىن قىرىق كۈنلۈك يىراق-

لمقتىكى بىر شاهلىقتا لەئەل شاهقا لايىق بولغۇدەك گۈزەل ئىپار-
گۈل ئىسىملىك بىر مەلىكىنىڭ بارلىقى مەلۇم بولدى .
ئىپارگۈل گۈلىستان دەپ نام چىقارغان شەھەردە دۇنياغا
كەلدى . بۇ شەھەرنىڭ شاھىمۇ تۇرمۇش قۇرۇپ يىگىرمە يىل
پەرزەنت كۆرۈش غېمىدە ھەسرەت چېكىپ يۈردى . ئاخىر گۈلىس-
تان شاھ ئەڭ سۆيۈملۈك رەپىقىسى گۈلبانۇ ئۈستىگە خوتۇن ئې-
لىپ ، بالىلىق بولۇش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەندە ، گۈلبانۇ كۈنداش-
لىق قايغۇسىدا ھەسرەت چېكىپ گۈلدەك چىرايى خازانەك سارغە-
يىپ ، دەرمانسىز يېتىپ قالدى .
گۈلبانۇ گۈلنى ياخشى كۆرەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ شەھەردە
گۈل ئۆستۈرۈشتە داڭق چىقىرىپ ، گۈلىستان دېگەن شەھەر نامى-
نى بەرپا قىلغان بىر گۈلچى موماينى ئۆزىنىڭ ھەشەمەتلىك بېغىغا
كەلتۈرۈپ ، گۈلچى قىلىۋالغانىدى . گۈلچى موماي بۇ باغدا دۇنيا-
دىكى ئەڭ گۈزەل گۈللەرنى تاللاپ يېتىشتۈردى . شۇنىڭ ئۈچۈن
گۈلبانۇ گۈلچى موماينى ئۆزىنىڭ ئانىسىدىنمۇ ياخشى كۆرۈپ ئۇ-
نىڭدىن سۆيۈنەتتى . مومايمۇ خانىشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرەتتى ،
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ پەرزەنت داغدا سارغىيىپ خازان بولۇۋاتقا-
لىقىنى كۆرۈپ قاتتىق ئېچىندى . گۈلچى موماي ھەر كۈنى گۈلبا-
نۇنى ھەر خىل گۈللەردىن گۈلدەستە تىزىپ بېرىپ يوقلاپ تۇراتـ
تى ، ئۇنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇشقا تىرىشىپ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك
ئايلىنىپ يۈرەتتى . لېكىن ، گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك چىرايى سولۇپ
باراتتى . بۇنى كۆرگەنسېرى بىچارە موماينىڭ مىسكىن كۆڭلى
تېخىمۇ بىئارام بولۇپ تاقىتى تاق بولاتتى .
گۈلچى موماي گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك يۈزىنىڭ خازان بولۇشىغا
چىدىمايتتى . ئۇ بىر كۈنى سەھەر تۇرۇپ گۈلزار ئىچىدە خۇش
پۇراقلارنى كۆكسى توشقۇچە سۈمۈرۈپ ، بۇلبۇللارنىڭ خەندان ئۇ-
رۇپ سايراۋاتقان ئاۋازىنى خۇش كەيپ بولغۇچە ئاڭلاپ ، «گۈل
دېگەن گۈزەللىكنىڭ جەۋھىرى ، ھاياتلىقنىڭ گۆھىرى ، نۇر چې-
چىپ كۆڭۈللەرنى يورۇتقۇچى ، بۇلبۇللارنى سايراتقۇچى ؛ سەن

ئېچىلساڭ ئۇرۇقلار چېچىلىپ ، يەنە يېڭى ـ يېڭى مايسىلار ئۇنۇپ چىقىپ ، گۈل ئېچىلىدۇ . ھەي ، ئەمدى بىر گۈل بولسا ئىدى ، گۈلبانۇنى غەمكىن كۆڭلىگە ، دەردلىك يۈرىكىگە داۋا بولۇپ ياشـ ناتسا ئىدى» دېگەن شېرىن خىياللار بىلەن گۈلدەستە تىزىپ يۈرگىنىدە گۈللەر ئارىسىدا بىر غېرىچ ئۆسكەن بىر ھال رەڭ گۈلگە كۆزى چۈشۈپ قالدى . ئۇ ئەتراپىغا نۇر چېچىپ تۇراتتى ھـەم ئـاجـايىپ مـەززىلىك پـۇراپ تۇراتتى . مومای ئۇنى دەررۇ ئۈزدى ـ دە ، گۈلدەستە ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇردى .

گۈلچى مومای بۇگۈن ئەتىگەندە تىزغان گۈلدەستىنى ھالسىز يانقان گۈلبانۇنىڭ كۆڭۈكى يېنىغا ئېلىپ كەلگىنىدە ، ئۇنىڭ دەـ مىغىغا ھېچقاچان پۇرىمىغان بىر خۇش پۇراق كىرىپ ، يۈرىكى ئۇيناپ كېتىپ ، ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ گۈلدەستىنى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دانە ھال رەڭ گۈل كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . گۈلبانۇ گۈلنى كۆرسىتىپ سورىدى :

— بۇ قانداق گۈل جېنىم ئانا ؟

— ئىپارگۈل بالام !

— مەن مۇنداق پۇراقلىق گۈلنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەنىدىم . ئەجەب كۆڭلۈمنى جانلاندۇرۇپ ئۆتتى . بۇنى نېمە قىلسام بولار ئانا ؟

— باغرىڭىزغا تېڭىڭ بالام ! دەردىڭىزگە شىپا بولسۇن ، — دېدى مومای . گۈلبانۇ ئىپارگۈلنى سۇغۇرۇۋېلىپ مەيدىسىگە تاقاپ ئالدى ۋە گۈل ھىدىنى پۇرىغىنىچە ئۇيقۇغا كەتتى .

گۈلبانۇ چۈشىدە لەئەل شاھنىڭ ئانىسى كۆرگەن ئاق ساقال بوۋاينى كۆردى . بوۋاي قولىنى ئىپارگۈلگە سوزۇپ : «قىزىم ، ئەمدى كۆپ قايغۇرما . گۈل — يېڭى ھاياتنىڭ بەلگىسى . مانا قولۇڭغا چۈشكەن بۇ ئىپارگۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇ قۇيۇپ قوي . ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم سۇيىنى يەڭگۈشلەپ تۇرساڭ ، يەتتە قىرىق كۈندىن كېيىن ، ئۇ گۈلدەك گۈزەل قىزغا ئايلىنىپ ، مۇرادىڭ ھاسىل بولغۇسى» دېدى ـ دە ، غايىب بولدى .

گۈلبانۇ ئويغانغاندىن كېيىن ، چۈشىدىكى بېشارەت بويىچە گۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇغا چىلاپ قويدى . ھەر يەتتە كۈندە بىر قېتىم سۈزۈك سۇ قۇيۇپ تۇرغاندى ، قىرىق قېتىم يەتتە كۈن شۇ تەرىقى ئۆتكەندىن كېيىن ، ئىپارگۈل گۈزەل بىر قىز بوۋاققا ئايلاندى .

ئىپارگۈلمۇ لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەن كۈندە دۇنياغا كەلىدى . ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ھەر خىل گۈللەر ئېچىلغان جەننەتتەك ئازادە بىر باغقا مەكتەپ سېلىپ يەتتە يېشىدىن باشلاپ مەخسۇس ئالىي بىلىملىك ، ياخشى پەزىلەتلىك بىر موللامدا ئوقۇتۇپ ، تۇرلۇك بىلىم ئالغۇزدى . ئۇ پەرى سۈپەت گۈزەل ۋە دانىشمەن بىر مەلىكە بولۇپ يېتىشكەنىدى . ئىپار مەلىكىنىڭ داڭقىنى ئالىغاندىن كېيىن ، لەئەل شاھىنىڭ ئاتىسى ئوڭ قول ۋەزىرىنى نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن ئۇنىڭ يۇرتىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتتى ، ئاتىسىغا ئىپارگۈلنى لەئەل شاھقا قوشۇپ كاتتا توي ئۆتكۈزۈشكە كۆندۈرۈش توغرىسىدا نامە يوللىدى .

ئىپار مەلىكىنىڭ ئاتىسى لەئەل شاھىنىڭ ئاجايىپ ياخشى تەرىپىنى ئاڭلىغىنى ھەم ئۇنىڭ ئاتىسىغا بېقىنىدىغانلىقى ئۈچۈن ، لەئەل شاھقا قىزىنى بېرىشكە خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى . ئوڭ قول ۋەزىرمۇ ئىپار مەلىكىنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدى ـ دە ، نېيىتى بۇزۇلۇشقا باشلىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ لەئەل شاھتىن بەش ياش چامىسىدا چوڭ ، ئۆزىگە ئوخشاش قارا نىيەت ، كەيپ ـ ساپاغا بېرىلگەن بەتبەشىرە ، چىرايى سوغۇق ، مۇتتەھەم بىر ئوغلى بار ئىدى . ۋەزىر مانا شۇ مۇتتەھەمنى بۇ يەرگە لەئەل شاھ دەپ كەلتۈرۈپ ، ئىپار مەلىكىدەك گۈزەل بىر قىزنى كېلىن قىلىۋېلىش مەقسىتىدە ئۈچ ئايدىن كېيىن بىر كېچىسى مەخپىي ھالدا ئۆز ئۆيىگە كېلىپ چۈشتى .

ۋەزىر ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا ھېچ ئىشقا قارىماي خوتۇنىغا ئىپار مەلىكىنىڭ تەرىپىنى بايان قىلىپ ، ئۇنىڭ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان گۈلدەك بويىنى ، نۇر يېغىپ تۇرىدىغان گۈزەل

جامالىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى ؛ ئۇنى قانداقلا بولمىسۇن ئۆز ئوغلىغا ئېلىپ بېرىپ ، تەڭداشسىز ئولجىغا ئىگە بولۇشنى ئېيتتى . ئۇنىڭ شەيتانغىمۇ دەرس بېرەلەيدىغان ئازازۇل خوتۇنىغا بۇ ئىش بەك ياراپ كەتتى .

ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ بۇگۈن كېچىدىلا شاھنى ئۆلتۈرۈپ ، پادىشاھلىق تامغىسىنى قولغا چۈشۈرۈپ ، شاھلىق ئېلان قىلىش ، ئارقىدىن لەئەل شاھنى كۆزدىن يوقاتقاندىن كېيىن ، ئوغلىنى ئۇنىڭ سىياقىدا ياساندۇرۇپ ، ئىپار مەلىكىنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىش قارارىغا كېلىشتى .

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ناھايىتى تېزلىك بىلەن بەتتە پولۇ ئەتكۈزىدى . ۋەزىر شاھقا «ئۇلۇغ شاھىم ، جانابىي ئالىيلىرىنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ ، خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم . ئەھۋالنى جانابلىرىغا دەررۇ بايان قىلىشقا ھۇزۇرى ئالىيلىرىغا بارالمىدىم . چۈنكى ، يول ئازابى بىلەن كېسەل بولغىنىم ئۈچۈن بىر ـ ئىككى كۈن ئارام ئېلىشقا توغرا كەلدى» دېگەن نامىنى خىزمەتچىسىدىن ئوردىغا ئەۋەتتى . شاھ نامىنى ئېلىپ ئوقۇغاندىن كېيىن ، چەكسىز خۇشال بولۇپ ، خۇش خەۋەرنى ۋەزىرنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلاشقا ئالدىراپ ، ئۆزى يالغۇز ئۇنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى . شاھ ناھايىتى خۇشال بولغان ھالدا ۋەزىردىن ھال سورىدى . ۋەزىر شاھقا قارشى تەرەپنىڭ ئىپار مەلىكىنى لەئەل شاھقا مەنسۇنىيەت بىلەن قوشۇپ بەرمەكچى بولغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزۈپ ، قۇدىلارنىڭ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملىرىنى ۋە يازغان ماقۇللۇقنامىسىنى ئوردىغا ئاپىرىپ تاپشۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى . شاھ خۇشاللىق بىلەن ۋەزىرنى قۇچاقلىدى . ۋەزىرنىڭ خوتۇنى شاھنىڭ قولىغا ئالتۇن چىلاپچىدا سۇ بېرىپ ، تاماققا تەكلىپ قىلدى . شاھ ساھىبخانىنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ پولۇدىن خېلى كۆپ يېدى ھەم چاي ئىچتى . ئۇزۇن ئۆتمەيلا پولۇ بىلەن چايغا سېلىنغان زەھەر كۆچىنى كۆرسەتتى ، شاھ قان قۇسۇپ جان ئۈزدى . ۋەزىر بىلەن خوتۇنى ئالدىن كولاپ قويغان ئوردىغا شاھنىڭ جەسىتىنى

كۆمدى . ۋەزىر شاھنى ئۇجۇقتۇرۇپ بولۇپ ، لەئەل شاھنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئوردىغا كەلگەندە ، ئۇ ئىككى ئانىسى بىلەن ئاللىقاچان ئۆز يولىغا راۋان بولغانىدى . ۋەزىر ئەتىسى ناغرا ـ كاناي چالدۇرۇپ ، كاتتا تەنتەنە بىلەن ئۆزىنى شاھ دەپ ئېلان قىلدى ۋە لەئەل شاھنى قولغا چۈشۈرمەكچى بولدى .

ئەمدى بىز مۇناپىق ۋەزىرنىڭ پادىشاھ بولۇپ ، نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى شۇ يەردە قويۇپ ، سۆزنى لەئەل شاھنىڭ سەرگۈزەشـتىلىرىگە يۆتكەيلى .

لەئەل شاھنىڭ ئىككى ئانىسىنىڭ بىر ئانىسى خانىش ، يەنە بىرى خانىشنىڭ بۇرۇنقى ئەڭ يېقىن دېدىكى ئىدى . دېدەك لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ، خانىشنىڭ ۋەدىسى بويىچە دېدەكـلىكتىن ئازاد بولۇپ ، لەئەل شاھقا ئىنىكئانا بولۇپ ، ئۇنى ساغلام ئۆستۈرگەنىدى . ئۇ ناھايىتى پاراسەتلىك بولۇپ ، شاھ ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە كەتكەن كېچىسى ۋەزىرنىڭ مۇشۇ كېچىلا شاھنى ئۆيىگە كەلتۈرۈشىدە گۇمانلىق ئىشنىڭ بارلىقىنى پەملەپ ، بېرىپ ۋەزىرـنىڭ مېھمانخانىسىنىڭ دېرىزىسىدىن يوشۇرۇن كۆزەتكەنىدى . ئۇ شاھ زەھەرلىنىپ يىقىلغان ھامان ئوردىغا كېلىپ ، خانىشلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئۇچ ئات تەييارلاپ ، يەتكۈدەك ئالتۇن ـ كۈمۈش ئېلىپ ، شەھەردىن يېرىم كېچىدىلا چىقىپ كەتكەنىدى . ئۇلار شۇ ماڭغانچە ھېچ جايدا توختىماي قىرىق كۈن يول يۈرۈپ ، ئاخىر باغۇ بوستانلىق بىر شەھەرنىڭ چېتىدىكى بىر مەھەللىگە يېتىپ كېلىپ چۈشكەنىدى . ئۇلار بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن ، بۇ شەھەرنىڭ ئەھۋالىدىن خېلى مەلۇماتلىق بولۇپ قالدى . شەھەرـنىڭ نامى گۈلىستان بولۇپ ، خەلقى بایاشات تۇرمۇش كەچۈرىدىـكەن . شەھەر ئىسمى جىسمىغا لايىق كۆركەم ئىمارەتلەر ، ياپيېـشىل دەرەخلەرگە چۆمۈلگەن بولۇپ ، ھەممە جاي گۈللۈك ھەم بوستانلىق ئىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شەھەر «گۈلىستان» دەپ ئاتالغانىكەن .

لەئەل شاھ بىر كۈنى شەھەر ئەتراپىنى سایاھەت قىلىپ يۈـ

رۇپ ، ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدىكى مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل چوڭ بىر باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى . ئۇنىڭ ئەتراپى بەش ئادەم بويى كەلگۈدەك ئېگىز ، قېلىن سوقما تام بىلەن ئورالغان بولۇپ ، چوڭ تۆمۈر دەرۋازا ئالدىغا قاراۋۇل قويۇلغانىكەن . باغنىڭ ئىچىدىن ئەتراپقا چېچىلىۋاتقان خۇش پۇراق ۋە بۇلبۇللارنىڭ چاڭىلداپ سايراۋاتقان ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغاتقۇچى يېقىملىق ئاۋازلىرى لەئەل شاھنىڭ خەستە كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ ، بۇ باغدا نېمىلەر بارلىقىنى بىر كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسىنى قوزغىدى . ئۇ تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ بېقىش ئۈچۈن ، ئەپلىك جاي ئىزدەپ تام ياقلاپ خېلى يۈردى . ئاخىر باغ ئىچىدە تامغا يېقىن ئۆسكەن يوغان بىر تۈپ چىنارنىڭ شاخلىرىنىڭ تامدىن ئارتىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ توختىدى . «خوش ، مۇشۇ چىنار شېخىغا سالما تاشلاپ شۇ ئارقىلىق باغقا چۈشسەم بولىدىكەن» دېگەن خىيالغا كەلدى . ئۇ لەشكەرلىرى مەشىقتە سېپىلغا چىقىشنىڭ تۈرلۈك يوللىرىنى ئۆگەنگەندى ، مانا بۈگۈن شۇلارنىڭ ئاددىي بىر تۈرىنى ئىشلەتمەك بولۇپ ، بازارغا قاراپ يول ئالدى .

لەئەل شاھ بىر تال ئارغامچا سېتىۋېلىپ كېلىپ ، ئەپچىللىك بىلەن تام تۆپىسىگە چىقىپ ، چىنارنىڭ شاخلىرى ئارىسىغا مۆكۈلۈپ تۇرۇپ باغ ئىچىنى تاماشا قىلدى . باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ كۆل بولۇپ ، ئەتراپىدا مەجنۇنتاللار سايە تاشلاپ تۇراتتى . كۆلنىڭ شىمالىي تەرىپى شىپاڭ بولۇپ ، ئەتراپى رەڭمۇرەڭ گۈللۈك ئىدى . دۇنيادىكى ھەممە گۈللەرنىڭ سەرخىللىرى بۇ جايدا ئېچىلىپ تاۋلىنىپ ، خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى . بۇلبۇللار بولسا بوستانلاردا بەس ـ بەستە سايراپ باغنى جانلاندۇراتتى .

لەئەل شاھ باغنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان چاغدا كۆلنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يەتتە قەۋەتلىك يېشىل ئىمارەت ئىچىدىن نۇرغۇن قىزلار چۈرقىرىشىپ چىقىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا رۇخسارى گۈلزارىدىكى ئەڭ چىرايلىق گۈلدىنمۇ رەڭلىك نۇرلىنىپ تۇرغان پەرى سۈپەت بىر قىز بولۇپ ، ئۇنىڭ

كۆزىدىن چىققان ئۇچقۇن لەئەل شاھنىڭ يۈرىكىگە كېلىپ تەگدى . ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى سمابتەك تىترەپ كەتتى . ئۇ قايتىپ كې- تىپ بولغان ئەھۋالنى خانىشقا سۆزلەپ بەردى .

— ئەزىز ئوغلۇم ، سەن ناھايىتى خەۋپلىك ئىشقا قەدەم بې- سىپسەن ، — دېدى خانىش ئالاقزادە بولۇپ ، — بىز بۇ يەرگە مۇساپىر تۇرساق ، ئۆز ئەھۋالىمىزغا لايىق ئىش قىلماي ، بۇ جاي- نىڭ قائىدە ـ يوسۇنىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ يۈرسەڭ ، چوڭ بىر بالايىئاپەتكە قالمامسەن ؟ سېنىڭ كۆرگىنىڭ شاھنىڭ قەسىرى بولسا كېرەك . سەن كۆرگەن قىز شاھنىڭ قىزى بولۇپ ، ئەتراپ- دىكى كىنىزەكلەر بولسا كېرەك ، شۇنىڭ ئۈچۈن سەۋر ـ تاقەت قىلىپ ، جىم يۈرسەڭ بولارمىكىن !

— قەدىرلىك ئانا ! مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ئۇنىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىۋاتسا ، مەن بۇنىڭغا قانداق تاقەت قىلىپ تۇرالايمەن ؟ ! قانداق كۈچ بىلەن سەۋر قىلىمەن ؟ ! مېنى شۇ جانان بىلەن كۆرۈشتۈرۈشنىڭ ئىلاجىنى قىلمىساڭلار ، ماڭا ھاياتلىقنىڭ لازىمى قالمايدۇ ، مېنى بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن پەقەت ئۆلۈملا قۇتقۇ- زىدۇ .

— ياربېبىم ئوغلۇم ! ئۆلۈمدىن سۆز ئاچما ! سېنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتۇرۇشنىڭ بىرەر ئىلاجىنى قىلايلى .

ئۇلار لەئەل شاھ كۆرگەن باغنى ھەر تەرەپتىن سۈرۈشتۈ- رۈپ ، ئۇنى شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۆز قىزى ئۈچۈن بىنا قىلدۇ- رۇپ بەرگەنلىكىنى ، بۇنىڭ ئىچىدە ھەشەمەتلىك قەسىر بولۇپ ، مەلىكە قىرىق كىنىزىكى بىلەن تۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدە بىر ئالىي مەدرىسە بولۇپ ، قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس تەيىنلەنگەن بىر پەزىلەتلىك ، شاھقا سادىق مۇدەررىستىن باشقا ھېچقاندا ئەر جىنسى بۇ باغقا كىرىپ ـ چىقالمايدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى . لەئەل شاھ كۆپ ئويلاپ باغقا كىرىشنىڭ چارىسىنى تاپالماي ، ئاخىر كېچىدە ئانىسى بىلەن ھېلىقى چىنار ئارقىلىق باغقا چۈشمەكچى بولدى . مەسلىھەت بويىچە لەئەل شاھ بىر ھەمياڭا يۆز تىللا

سېلىپ ، بىر ئايدىڭ كېچىدە ئانىسى بىلەن چىنار ئارقىلىق باغقا چۈشتى . لەئەل شاھ ئانىسى بىلەن ھېلىقى قىزلار كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەن بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ : «ئانا ، مۇشۇ دەرسخانا بولسا كېرەك . سىز موللام تۇرىدىغان ھۇجرىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئايرىم سۆزلەشسىڭىز ، مەن ھېلىقى چىنار ئۈستىگە چىقىپ مۆكۈپ تۇرسام ، ئەگەر موللام قوبۇل قىلسا مېنى چاقىرسىڭىز » دەپ ئۇنى كىرگۈزدى . خانىش دەرسخانا ئىچىگە كىرىپ ، ئوڭ تەرەپتىكى ھۇجرىنىڭ زىننەتلىك پەنجىرىسىدىن چىراغ نۇرى چۈ ـ شۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ نەقىشدار ئىشىكىنى چەككەنـ ـدى ، ئىچىدىن «خوش ، ئۆزلىرى كىم ؟ » دېگەن مۇلايىم ئاۋاز ئاڭلاندى . «پېقىر بىر مۇساپىر ، دامولالام ھەزرەتنىڭ ھۇجرىسى شۇمىكىن ؟ » دېدى خانىش .

— خوش شۇنداق ، تارتىنماي كىرىۋېرىڭ !

خانىش كىرىپ دامولالام بىلەن كۆرۈشتى ، دامولا ئۇنىڭغا ھەيران بولغان قىياپەتتە قاراپ :

— ئۆزلىرى كىم بولىدىلا ، بۇ جايغا نېمە ۋەجدىن ۋە قانداق كىردىلە ؟ — دەپ سورىدى .

— ھۆرمەتلىك ئۇستاز ، جانابلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشتىن بۇرۇن بىزنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمىزنى بايان قىلىشىمغا ئىجازەت قىلغايلا .

— خوش ، قېنى بايان قىلغايسىز !

خانىش گەپنى لەئەل شاھنىڭ تارىخىدىن باشلاپ ، ۋەزىرنىڭ قىلغان جىنايەتلىرى ۋە ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە قېچىپ كېلىپ ھاياتلىق ئىزدىگەنلىكلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپ ، لەئەل شاھنىڭ مۇشۇ مەدرىسىدە ئوقۇپ تۇرۇشى ئۇچۇن ئۇستازدىن يار ـ دەم تىلەپ بۇ يەرگە يوشۇرۇن ھالدا كىرگەنلىكىنى ، لەئەل شاھـ ـنىڭ بۇ ئىشتىكى ماھارىتى ، ئۇنىڭ چىنار ئۈستىدە ئىجازەت كۈـ ـتۈپ تۇرغانلىقلىرىنى ئېيتتى ، قوينىدىكى ھەمياننى چىقىرىپ ئۇس ـ ـتازغا سوۋغا تەرىقىسىدە سۇنۇپ تەزىم قىلدى . ئۇستا ھەميانىنى

ئالغاندىن كېيىن :

— خوش ، ئوغلىمىز ھەقىقەتەن پاراسەتلىك يېتىشىپتۇ . ئۇ-چارگۈلمۇ خۇددى شۇنداق . بۇلارنىڭ بىر - بىرىگە قوشۇلۇشى تەقدىر - پېشانىسىگە پۈتۈلگەنىكەن . ئەمما ، مۇناپىق ۋەزىرنىڭ ۋەھشىيلىكى بۇلبۇلنىڭ بوستانغا كېلىپ سايراپ مۇرادىغا يېتىشى-گە توسقۇنلۇق قىلغانىكەن . خوش ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئەبلەخ ۋەزىرنىڭ ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەنە قانداق يامانلىقلارنى قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيمىز . شۇڭا ، شاھىمىز-غا ئۇقتۇرماي لەئەل شاھ بىلەن ئىپار گۈل ئىككىسىگە مەخپىي ھۇجرىدا دەرس بېرىپ تۇراي ، ئۆزلىرى لەئەل شاھنى بۇ يەردە قالدۇرۇپ كېتىپ تاكى بىز خەۋەر يەتكۈزگۈچە بۇ جايغا كەلمەي تۇرسىلا ، — دەپ يولغا سالدى .

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككى ئاشىق - مەشۇق مەخپىي ھۇجرىدا بىللە دەرس ئوقۇشقا باشلىدى .

ئەمدى بىرنەچچە ئېغىز سۆزنى لەئەل شاھلارنى ۋەيران قىلغان ئىنساپسىز مۇناپىق ۋەزىرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاڭلىغايسىز .

ئۇ زامانلاردا شاھلىق تامغا كىمنىڭ قولىدا بولسا ، شۇ ھۆ-كۈمران بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ، ۋەزىر لەئەل شاھلار قاچقان كۈن-نىڭ ئەتىسى ئۆزىنىڭ شاھلىق تەختتە ئولتۇرغانلىقىنى ئېلان قىل-دى ؛ ئۇرىدىكى شاھنىڭ يېقىنلىرىنى يوقىتىپ ، ئۆزىگە كۈچ توپلىدى . ئادالەت ئاياغ ئاستى قىلىنىپ ، ئادالەت تەلەپ قىلغۇچى-لار ئۆلتۈرۈلدى . شۇنىڭ بىلەن جاھالەت ۋە زۇلۇم ئەۋج ئېلىپ ، خەلق خانۇۋەيران بولدى . يېڭى شاھلىق بۇزۇقچىلىق ، ئىسراپخور-لۇق ، جىنايەتكە يول ئېچىپ بەردى . خۇشامەتچىلەر ، مەككارلار ياخشى كۈنگە ئېرىشىپ ، ياخشى كىشىلەر يامان كۈنگە قالدى .

زالىم شاھ زورلۇقنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان ، پېشانىسىدە مەڭگۈ بار ئوغلى ئۇجارنى لەئەل شاھ سىياقىدا ياساپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئىپارگۈلنىڭ تويىنى قىلىش ئۈچۈن ئىككى مىڭ ئەسكەر بىلەن دەبدەبەيدىن گۈلىستان شەھرىگە قاراپ يولغا چىقتى . ئۇلار

قىرىق كۈن يول يۈرۈپ ، گۈلىستان شەھىرىگە يېقىن بىر جايغا كېلىپ ، شۇ يەردە بارگاھ قۇرۇپ ئۇرۇنلاشتى . ۋەزىر «لەئەل شاھ»نى ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭ ئانىسى ئۆز ئوغرىسىدا ۋەكىل بولۇپ ئوردىغا بارغانلىقى ۋە توينى قاچان باشلاش توغرىسىدا نامە يېزىپ ، گۈلىستان شاھىنىڭ ئوردىسىغا ئەلچى كىرگۈزدى .

گۈلىستان شاھى ئەلچىلەرنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن قارشى ئېلىپ ماقۇللۇق جاۋابنامىسى تاپشۇردى . توي باشلاشتىن ئاۋۋال ئۇلۇغ جۇمە كۈنى جۇمە نامىزىدىن يانغاندا يىگىت بىلەن قىزنى ئۇچراشتۇرۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى بېكىتتى . ھەر ئىككى تەرەپ شۇ كۈنگە ھازىرلىق كۆرۈشتى ، شاھ قەسىرى ئىچىدىكى چوڭ ساراي زىننەتلىنىپ ، قىز بىلەن يىگىت ئۇچۇن ئالاھىدە ئىككى تەخت تەييارلاندى . تەخت ئالدىغا ئەڭ ئېسىل پەردىلەر تارتىلدى .

بۇ خەۋەر ئۆز ۋاقتىدا لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلگە يېتىپ تۇردى . شۇنىڭ ئۈچۇن بۇلارمۇ قانداق قىلىش توغرىسىدا مەسلەھەت قىلىشىپ ، مۇنداق قارارغا كېلىشتى :

ئىپارگـۈل ئـۇجـار بىلەن كۆرۈشكەندە ، لەئەل شاھىنىڭ بوي - تۇرقى ، گەپ - سۆزىنى تەسۋىرلەپ ، ئۇنىڭ لەئەل شاھقا ئوخشىمايدىغانلىقىنى ، شـۇڭـا ئـۇجـارنـى لەشكىرىي ماھارەت ، قائىدە - يوسۇن ھەمدە ھەرقايسى پەنلەر بويىچە سىناپ ، ئەگەر سىناقتىن ئۆتەلمىسە ، ئۇنىڭغا تېگىشكە رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتماقچى بولۇشتى . ئەگەر قارا نىيەت ۋەزىر ئۆزىنىڭ رەزىل مەقسىتىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ، گۈلىستان شاھىغا ئۇرۇش تەھدىتى سېلىپ ، توينى باشلاشقا مەجبۇرلىسا ، بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق بۇ جايدىن مەخپىي يوسۇندا يىراق جايغا كېتىپ ، شۇ يەردە ماكانلاشماقچى بولۇشتى .

جۇمە كۈنىمۇ يېتىپ كەلدى . ئىپارگۈل بىلەن لەئەل شاھ بىر - بىرىنىڭ دىدارىغا تويماي خېلى ۋاقىت ئۆز ئارا قاراپ قېتىپ قېلىشتى . ئالدىن تەييارلانغان مەپە دەرسخانا ئالدىغا كەلگەندە ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ يۈرەكلىرى ئەندىشىلىك سوقۇپ كەتتى .

سارايىنىڭ تۆر تەرىپىدە بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى ياسالغان كىۆشىۆكىنىڭ تاۋار پەردىلىرى ئېچىلىپ ، قىز بىلەن يىگىت بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇشتى . بارلىق ساراي ئەھلى ئۇلارغا قاراپ تۇرۇشاتتى . ئىپارگۇلنىڭ ئىنىكئانىسى ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىغا ئالتۇن تاجلىق قالپاق ، ئۇچىسىغا تەتىللا چاپان كىيگەن ، ئالتۇن كەمەر باغلىغان ، «لەئەل شاھ»قا قاراپ :

— خاسىيەتلىك ئۇزۇن سەپەرنى بېسىپ ، گۇلىستانىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغان لەئەل شاھ بىزگىمۇ شاھزادە بولۇش ئۇچۇن مەلىكە ئىپارگۇلنى مەنزۇر كۆردىمىكىن ؟

— گۇلىستانىنىڭ گۇلى ئىكەنلىكى راست ئىكەن ، قىزىڭىز كۆڭلۇمگە ياقتى ، بىزگە مەلىكە بولۇشقا لايىق كېلىدىكەن ، — دېدى ئۇجار ھەجىيىپ .

— قىزىمىز نېمە دەيدىكىن ؟ — دېدى ئىنىكئانا .

— لەئەل شاھنىڭ پېشانىسىدە بىر خالى بار ، — دېدى ئىپارگۇل ، — ئۇنىڭدىن نۇر چېچىلىپ تۇرىدۇ دەپ پۇتۇن جاھانغا پۇر كەتكەن ، ئەجەبا بۇ لەئەل شاھنىڭ پېشانىسىدە ئۇنداق خىسلەت كۆرۇنمەيدۇ ، ئەكسىچە كۆڭۇلگە قاراڭغۇلۇق بېغىشلايدىغان خۇ- نۇكلۇك زاھىر بولۇپ تۇرۇپتۇ . شۇنىڭ ئۇچۇن ھازىرچە مېنىڭ كۆڭلۇم پەرىشان ، بۇنداق ئەھۋالدا بىزنىڭ قوۋۇم - قېرىنداشلىرى- مىز تويىنى باشلاشنى ئويلىمىپ كۆرۇشى لازىم .

شۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىش مۇراسىمى نەتىجىسىز ئاياغلاشتى . ئوردا ئەھلى ئىچىدە كەلتۇرۇلگەن يىگىتنىڭ ھەقىقىي لەئەل شاھ ئىكەنلىكىگە نىسبەتەن گۇمان تۇغۇلدى . ئەمما ، ھېيلىگەر ۋەزىر ئەمدى ئالدامچىلىقنى قايرىپ قويۇپ ، توي باشلاشقا مەجبۇرلاش يولىنى تۇتتى : ئەگەر تويىنى ۋاقتىدا قىلىپ ، ئىپارگۇلنى ئوغلىغا بەرمىسە ، ئۇستى - ئۇستىلەپ لەشكەر كەلتۇرۇپ ، شەھەرنى ۋەي-ran قىلىپ ، بۇ شاھلىقنى گۇمران قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى .

گۇلىستان شاھى تەختىدىن ئايرىلىشتىن قورقۇپ قىزىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا تويىنى باشلىدى . بۇ خەۋەر لەئەل شاھ بىلەن

ئىپارگۈلگە يەتكەندىن كېيىن ، ئۇلار ئۇستازىغا بۇ يەردىن قېچىپ كېتىشنى ئېيتتى . ئۇستازىمۇ بۇ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ ، ئۇلارنى يىراق جايلارغا يولغا سېلىپ قويماقچى بولدى . لەئەل شاھ چىنار ئارقىلىق باغدىن چىقىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ـ نى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى ھەم ئۆزلىرىنىڭ يىراق جايلارغا كەتمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتتى ، ئانا ئۇلارغا ئاقيول تىلىدى . لەئەل شاھ ئىپارگۈل بىلەن ئۇستازىدىن دۇئا ئېلىپ يولغا چىقتى .

ئۇلار شۇ ماڭغانچە قىرىق نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ، ناھايىتى كاتتا بىر شەھەرگە يېقىن ئېتىز قىرىدا ئۆسكەن باراقسان بىر قارىياغاچنىڭ سايىسىگە كېلىپ چۈشتى . ئىككىسى خۇرجۇندىن بىر توقاچنى چىقىرىپ تەڭ بۆلدى ـ دە ، ئېرىقتىكى سۇغا چىلاپ يېيىشتى . بىرئاز دەم ئېلىپ قەددىنى رۇسلىغاندىن كېيىن :

— جېنىمنىڭ جانانىسى ، يۈرىكىمنىڭ سەكپارىسى ئىپارگۈ ـ لۇم ! سىز مەن ئۈچۈن كۆپ جاپا چەكتىڭىز ، — دېدى لەئەل شاھ يارىنىڭ بېشىنى سىلاپ ، — بەس ئەمدى ، بۇنىڭدىن ئارتۇق يول ئازابى تارتماي ، مۇشۇ يۇرتتا تۇرۇپ قالايلى . ئەنە قاراڭ ، بۇ شەھەر ناھايىتى كاتتا كۆرۈنمدۇ . بىزگىمۇ كۈن كەچۈرۈشنىڭ بىرەر ئىلاجى بولۇپ قالار . مەسلىھەتمچە مەن پىيادە شەھەرگە كىرىپ ئۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ چىقاي ، سىز يول بويىدىن ئورمانلىققا بېرىپ ، ئاتلارنى باققاچ ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ .

— ئىككىمىز ئۇدۇل مېھمانسارايغا چۈشۈپ ، بىرگە ئەھۋال ئۇقساق بولماسمۇ ؟ — دېدى قىز .

— كاتتا شەھەردە مۇسۇلمانلارنى بوزەك قىلمىدىغان ئىنساپسىز كىشىلەر كۆپ بولۇشى مۇمكىن ، مەن ئاۋۇال كىرىپ ئۆزۈمنىڭ ئۆگەنگەن سىنچىلىق بىلىمىنى ئىشقا سېلىپ ، كىشىلەرنى بىر قۇر كۆزىتىپ چىقاي . سىزگە خەتەر يېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بۇ شەھەر كىشىلىرىنىڭ پەزىلىتىنى بىر قېتىم دەڭسەپ باققۇم بار ، — دېدى لەئەل شاھ ئىپارگۈلگە تويماي قاراپ . ئىپارگۈلمۇ

ئۇنىڭغا تەلمۇرۇپ قاراپ :

— مەنمۇ سىزنىڭ پېشانىڭىزدىكى نۇر بەلگىنىڭ بىرەر قارا نىيەتلىك ئادەمنىڭ قەست نىشانى بولۇپ قېلىشىدىن كۆپ ئەنسىرەيمەن . شەھەرگە كىرگەندە سىزگە باشقىچە قارىغان كىشىلەردىن ئېھتىيات قىلغايسىز ، مېنى كۆپ ساقلاتماي تېزرەك قايتىپ كېلىڭ ، — دېدى كۆيۈمچانلىق بىلەن .

لەئەل شاھ ئىپارگۈلدىن ئايرىلىپ شەھەرگە كىرىپ ، مېھمانسارای ۋە رەستىلەرنى ئارىلىدى ، ئىپارگۈلگە يەل ـ يېمىشلەرنى ئالدى . كېيىن ئۇ ئىپارگۈلگە كاۋاپ قىلىپ بېرىش ئۈچۈن ، بىر پارچە گۆش ئېلىپ كېتىش نىيىتىدە خالىي جايدىكى بىر ساقاللىق قاسساپنىڭ گۆش دۇكىنى ئالدىغا كېلىپ ، گۆش نەرخىنى سورىدى . قاسساپ ئۇزۇن قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزى بىلەن لەئەل شاھقا لاپ قىلىپ بىر قارىغانىدى ، ئۇنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ تېنى شۇركۈندى . ئۇ گۆشمۇ ئالماي ئارقىسىغا ئۆرۈلگەندى ، قاسساپ :

— ئوغلۇم ، ئاجايىپ بىر يىگىت ئىكەنسىز ، — دەپ بىر پارچە گۆشنى كېسىپلا ، «كۇللەھۇن ، جىزھۇن» دېگەندەك بىر ـ نەرسىلەرنى ئوقۇپ : «ماڭا قاراڭ» دېدى ـ دە ، گۆش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ : «قوشقار بولۇڭ» دېدى . لەئەل شاھ شۇئان مۇڭگۈزلۈك قوشقارغا ئايلىنىپ قالدى .

بۇ قاسساپ قىياپىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر بولۇپ ، بۇ شەھەرگە يېقىندا كەلگەنىدى . ئۇ قارا نىيەت گۈزەل ياش ئوغۇل ـ قىزلارنى قويغا ئايلاندۇرۇپ ، شەھەرگە ئەكىرىپ قىممەت باھادا ساتىدىغان قۇل سودىگىرى ئىدى . «پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۈچقىشىدۇ» دېگەندەك ، بىچارە مۇساپىر — لەئەل شاھ بىرىنچى بولۇپ بۇ جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى . قاسساپ «قوشقار»نى باغلاپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى .

مۆھتىرەم تىڭشىغۇچىلار ، ئەمدى گەپنى ئىپارگۈلدىن ئاڭلىغايسىلەر :

ئىپارگۈل لەئەل شاھنى كۈن پانقۇچە ساقلىدى . ئۇ شەھەردىن يېنىپ چىقمىغاندىن كېيىن ، ئەندىشە ئىچىدە ناھايىتى بىئارام بولدى . ئۇ بىر كېچىنى دەرەخلىك ئارىسىدا دەككە ـ دۈككىدە ئۇخلىماي ، شەھەر تەرەپكە تىكىلگىنىچە تولىمۇ پەرىشانلىق ئىلدىكىدە ئۆتكۈزدى .

تاڭ يورۇپ ئاشۇاقتى بولغاندا ئىپارگۈل لەئەل شاھنىڭ خۇرجۇنىدىكى كىيىملىرىنى كىيىپ ، ئەر كىشى قىياپىتىدە ياساندى ـ دە ، بىر ئاتنى مىنىپ ، بىر ئاتنى يېتىلەپ شەھەرگە كىردى . ئۇ چۈشكىچە ئات يېتىلىگەن ھالدا پۈتۈن شەھەرنى ئاقتۇرۇپمۇ لەئەل شاھنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى . ئۇ ھىرىپ ئاچقانىدى . شۇڭا ، ئۇ بىر ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا ئاتلارنى باغلاپ قويۇپ ، ئۆزى غىزالىنىش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى .

ئوغرى ـ قاراقچى ھەم ئىنساپسىزلار كۆپ بۇ شەھەردە كۆچىلاردا ئەگىپ يۈرگەن بىر قاراقچى خېلىدىن بېرى بۇ «يىگىت» نى پايلاپ يۈرگەنىدى . مانا ئۇنىڭ ئاشخانىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، قاراقچى ئاتلارنى ئېلىپ قاچتى .

مەلىكە ئىپارنى قوشلاپ پالاكەت باسقاندىن كېيىن ، ئۇستازىنىڭ «ئىنسانىنى ئۈمىد نىشانغا يەتكۈزىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، پىيادە يۈرۈپ لەئەل شاھنى تېپىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ھەممە بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلىرىنى ئاقتۇرۇپ چىقتى ، لېكىن ئۇنى ئۇچرىتالمىدى ياكى بىرەر ئۇچۇرىنى ئالالمىدى . ئاخىر ئەلياتقۇ مەزگىلىدە ھېرىپ بىر دوقمۇشقا كېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇ «ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك ، قەيەردە يېتىش كېرەك ؟» دېگەن ئوي بىلەن ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىغانىدى ، يېقىن بىر يەردىكى پاكار دۇكاندىن چىراغ يورۇقى كۆرۈندى .

ئىپارگۈل ئاستا بېرىپ ، دۇكاننىڭ ئىشىكىنى قاقتى ، دۇكان ئىچىدىن بىر مومايى چىقتى ـ دە ، دېدى :

— بالام ، كىمنى ئىزدەيسەن ، قەيەردىن كەلدىڭ ؟

— مەن مۇساپىر ، تېنەپ قېلىپ كەچكە قالدىم . ئەگەر رەھىم

قىلسىڭىز ئانا ، مۇشۇ يەردە قونۇپ ئالسام .
— ئىسمىڭ نېمە ؟
— لەئەل شاھ .
— پاھ ئىسمىڭ ئۇلۇغ ئىكەن ، مەيلى كىملا بولساڭ بول ، مۇساپىر ئىكەنسەن ، دۇكانغا كىر ، — دېدى موماي .
«لەئەل شاھ» دۇكانغا كىردى . موماي ئۇنى نان ۋە ھالۋا بىلەن مېھمان قىلدى . ئۇلار يېرىم كېچىگىچە ئەھۋاللاشتى . «لەئەل شاھ» بۇ شەھەرگە نەچچە ئايلىق يولدىن كېلىپ ، ئاكىسىنى يوقتىپ قويغانلىقىنى ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچنېمىسىنىڭ يوقلۇقىنى ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ شەھەردە نېمە قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى . موماي بولسا ، بۇ شەھەردە ئۆزىنىڭ بوۋىسى ۋە بالىلىرىدىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاۋاتقانلىقىنى ، تىرىكچىلىك ئۈچۈن ھەر كۈنى يېرىم قازان ھالۋا ئېتىپ سېتىپ ، شۇنىڭدىن تاپقان بىرنەچچە تەڭگىنى خىراجەت قىلىدىغانلىقىنى ، ھازىر دۇكانىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئېغىزلىق قازناق ئۆيدە تۇرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . ئىككىيلەن ئوبدان ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ، مومانىڭ رەھمى كېلىپ :
— سېنىڭمۇ ھېچنېمەڭ يوق ئىكەن بالام ، — دېدى ، — سەن ماڭا ئوغۇل بول ، سەن ئاكاڭنى تاپقۇچە ئىككىمىز بىللە تىرىكچىلىك قىلايلى ، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟
— ئەگەر سىز خالىسىڭىز ، مەنمۇ ماقۇل بولىمەن .
شۇنىڭدىن كېيىن ئانا ـ بالا دۇكاننىڭ قازنىقىدا ماكانلاشتى . «لەئەل شاھ» دۇكانىنى رەتكە سېلىپ ، كېچىسى مومانىڭ كۆرىسەتمىسى بويىچە پەشمەت ۋە ھالۋا پىشۇرۇپ ، ئەتىسى كەچكىچە شۇلارنى ساتىدىغان بولدى . موماي بولسا قازناقتا ئارام ئالىدىغان بولدى .
ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر «لەئەل شاھ»نىڭ جامالىنى كۆرۈپ ھەيران قالاتتى ۋە ھالۋا يېگەن بولۇپ ئۇنىڭ ھۆسنىنى تويماي تاماشا قىلاتتى . بۇرۇن يېرىم قازان ھالۋا سېتىلىپ تۈگىمەيدىغان

بۇ دۇكاندا مانا ئەمدى تولۇق بىر قازان ھالۋا يەتمەيدىغان بولدى . خېرىدار كۆپەيگەنسېرى موماي ھالۋىنىڭ باھاسىنى ئۆستۈرۈپ ، ئىككى - ئۈچ ئاي ئىچىدە خېلى بېيىپ قالدى . دۇكان ئاۋاتلاشقان- سېرى «لەئەل شاھ»نىڭ نامى پۈتۈن شەھەردە پۇر كېتىپ ، «ئاجا- يىپ گۈزەل ۋە يېقىملىق بىر يىگىت مومايغا بالا بوپتۇ» دېگەن سۆز بىلەن ئۇنى كۆرگىلى كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈل- مىدى . پادىشاھنىڭ رەمزىگۈل ئىسىملىك بىر گۈزەل ۋە لاتاپەتلىك قىزى بولۇپ ، ئۇمۇ لەئەل شاھنىڭ تەرىپىنى تولا ئاڭلاپ ئاخىر بىر كۈنى ئۇنىڭغا غايىۋانە ئاشىق بولۇپ قالدى . ئۇ «لەئەل شاھ» نىڭ جامالىنى كۆرۈشكە شۇنچىلىك ئىنتىزار ئىدى . مەلىكە ئاخىر كۆڭۈل سۆزىنى ئىنىكىئانىسىغا ئېيتتى . ئىنىكىئانا : «قىزىم ، سې- نىڭ ئۇ يىگىت بىلەن ئاشكارا ئۇچراشمىقىڭ ناھايىتى مۇشكۈل . شۇڭا سېنىڭ ھۇجرادىن ھالۋىچى مومانىڭ دۇكىنى ئاستىغىچە لەخمە كولاپ ، يىگىتنى ھۇجرادىغا شۇ لەخمە ئاقىلىق كەلتۈرىمىز . شۇ چاغدا سەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ئەركىن سۆزلىشەلەيسەن» دېدى . رەمزىگۈل ياقۇت كۆزلۈك زىننەت بۇيۇملىرى ، ئالتۇن جىغىلىرىنى گۆھەرپۇرۇشقا سېتىپ ، ھەر كېچىسى ھۇجرىسىنىڭ ئاستىدىن ھالۋاپۇرۇش مومانىڭ دۇكىنى ئاستىغىچە لەخمە قې- زىشقا مەدىكار ياللىدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئۈچ ئاي ۋاقىت لەخمە قېزىلغاندىن كېيىن ، بىر يېرىم كېچىدە «لەئەل شاھ» ھالۋا تەييارلاۋاتقاندا ، دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى بىر پارچە يەر گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى . «لەئەل شاھ» بۇنىڭدىن قاتتىق چۆچۈپ ھاڭ قېتىپ قالدى ، بىر ھازادىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ ، بۇ يەرنىڭ تېگى زەيلىشىپ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن بولسا كېرەك ، دەپ ئويلاپ ، ئويۇلۇپ چۈشكەن يەرنى بىر كونا تۇۋاق بىلەن يېپىپ قويۇپ ، ئۆز ئىشىنى داۋام قىلدى .

ئەتىسى كېچىدە شۇ ۋاقىت بىلەن ھېلىقى تۇۋاق كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ ئاستىدىن بىر ئايال بىلەن پانۇس كۆتۈرگەن بىر قىز چىقىپ كەلدى . «لەئەل شاھ» «سۇبھاناللا» دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈرگە-

ىنچە قېتىم تۇرۇپلا قالدى .

— هاي ـ هاي··· قورقماڭ ئەزىز يىگىت ! بىز شاھ ئوردىسىدىن بولىمىز . شاھىمىزنىڭ بىرلا نازىنىن قىزى — رەمزىگۈلنىڭ خىزمەتچىلىرىمىز ، مەن ئۇنىڭ ئىنىكئانىسى . رەمزىگۈل سىزنى بىر كۆرۈشكە تەشنا بولۇپ ، بىرنەچچە ئاي لەخمە قازدۇرۇپ ، سىزنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن بىزنى ھۇزۇرىڭىزغا ئەۋەتتى . بىز بىلەن بىللە بېرىپ ، مەلىكە بىلەن دىدارلىشىپ كەلگەيسىز ! — دېدى ئىنىكئانا .

— مەن بولسام بىر مۇساپىرمەن ، بۇنداق قورقۇنچلۇق ئىشقا قەدەم قويۇشۇم مۇمكىن ئەمەس !

بۇلار ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن تالاش ـ تارتىش بولدى . مومايمۇ بۇ ئىشقا ئارىلاشتى . ئىنىكئانىنىڭ بىرەر سائەتتە ساق ـ سالامەت مۇشۇ جايغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا بەرگەن قەسىمى ۋە مومانىڭ «ئوغلۇم ، رەمزىگۈلنىڭ رەھىمدىل ، راستچىل ، خۇش پېئىل قىز دېگەن نامى بار» دەپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشى بىلەن ئاخىر «لەئەل شاھ» ئىنىكئانا ئارقىسىدىن رەمزىگۈلنىڭ ھۇجرىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

رەمزىگۈل «لەئەل شاھ»نى كۆرۈپلا ھاياجان ئىچىدە يۈرىكى ئۆيناپ كەتتى ـ دە ، تىلى سۆزگە كەلمەي تىترەشكە باشلىدى .

— ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال قىزىم ، مانا ئارزۇ قىلغان يىگىتىڭنى كۆردۈڭ ، بۇنىڭغا بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىل ، — دېدى ئىنىكئانا رەمزىگۈلنىڭ تەر باسقان پېشانىسىنى سىلاپ .

— مەرھەمەت ، — دەپ رەمزىگۈل قولىنى سوزۇپ «لەئەل شاھ»قا ئورۇن كۆرسەتتى ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سىز مەن ئاڭلىغاندىن يۇز ھەسسە ئېسىل بىر مېھرىگىياھ ئىكەنسىز يىگىت ! ئەگەر سىز ماڭا نۇرىڭىزنى چاچسىڭىز ، ئەتراپىڭىزدا پەرۋانە بولۇپ ئايلىنىپ يۈرۈشكە تەييارمەن !

— مەن بىر مۇساپىر قۇل ، سىز بولسىڭىز شاھانە باغدىكى بىر گۈل ، ئارىمىزدا قانداق تەڭداشلىق بولىدۇ ؟

مەلىكە رەمزىگۈل نازۇ نېمەتلەر كەلتۈرۈپ ، شېرىن سۆھبەت-لەر ياغدۇرۇپ ، ئەتە يەنە مۇشۇ ۋاقىتتا كېلىپ دىدار كۆرىستىشكە ماقۇل كەلتۈرۈپ ، «لەئەل شاھ»نى ئۇزىتىپ قويدى .

بۇ شەھەردە شاھنىڭ ئادىللىقىنى ئالغا سۈرگۈچى ، ئىنساپ-سىزلارنى تۈتۈپ جازاسىنى بەرگۈچى بىر ۋەزىر ئەزەم بار ئىدى . ئۇ كىشى پۇقراچە ياسىنىپ ، كېچىلىرى شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغانىدى ، كېچىسى كىشىلەرنى بوزەك قىلغان مۇت-تەھەملەرنى تۈتۈۋېلىپ ، ئەتىسى جاجىسىنى بېرەتتى .

مانا بۇگۈن ئادىل ۋەزىر يېرىم كېچىگىچە شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈپ ھالۋېچى مومانىڭ دۇكىنىدىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، دۇكانغا كىردى ۋە «لەئەل شاھ» بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشتى . «لەئەل شاھ» ئۇنى ھالۋا بىلەن مېھمان قىلدى . ۋەزىر ئەمدى كېتەي دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ تۇرغىنىدا ، دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋاق تاراق - تۇرۇق قىلىپ كۆتۈرۈلدى - دە ، ئىككى قىز قوللىرىدا پانۇس تۇتقان ھالدا يەر ئاستىدىن چىقتى . ۋەزىر قورقۇپ كېتىپ قولىنى كۆتۈرگىنىچە تۇرۇپ قالدى ، قىزلار :

— ئەي ئەزىز يىگىت ، سىز ئۆتكەن كېچە مۇشۇ ۋاقىتتا مەلىكە رەمزە بىلەن كۆرۈشمەككە ۋەدە بەرگەنىدىڭىز ، لېكىن بار-مىدىڭىز ، مەلىكە بىتاقەت بولۇپ يولىڭىزغا قاراپ تۇرماقتا ، — دېيىشتى .

— ھازىر مېنىڭ قېشىمدا مانا بۇ مېھمان بار ، مەن بۇ كىشىنى تاشلاپ كېتىشىم مۇمكىن ئەمەس .

— ئەگەر سىز ۋەدە بەرگەن چاغدا مەلىكىمىزگە كۆرۈنمىسە-ڭىز ، رەمزىگۈلىمىز سارغىيىپ توزۇپ كېتىدۇ .

ۋەزىر بۇلارنىڭ مەلىكىنىڭ كېنىزەكلىرى ئىكەنلىكىنى بە-لىپ ھەيران قالدى ۋە مەلىكە رەمزىنىڭ ھالۋېچى مومانىڭ ئوغلى-غا ئاشىق - بىقارار بولۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن لەخمە ئارقىلىق كۆرۈ-شۈپ تۇرغانلىقىنى پەملەپ :

— ئەي بەختسيار ئوغلۇم ، مەلىكىنى مۇنچە ئىنتىزار قىلىپ بىمار قىلىش ياخشى ئەمەس . ۋەدە قىلغان ئىكەنسىز ، سىز ئۇنىڭغا قەرزدار ، بۇنى تۆلىمەك كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن چىقىپ كېتەي . سىز ۋەدىڭىزگە ۋاپا قىلىپ ، مەلىكە رەمزىنىڭ ھۇزۇرىغا بارغايسىز ، — دەپ دۇكاندىن چىقىپ كەتتى . «لەئەل شاھ» بولسا قىزلار بىلەن رەمزىگۇل ھۇزۇرىغا يۈرۈپ كەتتى .

رەمزىگۇل «لەئەل شاھ»نى كۆرۈپ گۈلدەك ئېچىلىپ ، بۇل-بۇلدەك سايراپ كەتتى . ئۇنى تۇرلۇك نازۇ نېمەتلەر ۋە ئېسىل شارابلار بىلەن مېھمان قىلدى ، سازەندە قىزلىرىغا نەغمە قىلدۇ-رۇپ ، ئۇسسۇل ئويناتتىپ كۆڭلىنى كۆتۈردى . كېيىن ئۇلارنى ئۆز ھۇجرىلىرىغا چىقىشىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلىپ ، «لەئەل شاھ» نىڭ قوللىرىنى كۆزىگە سۈركەپ ، لەۋلىرىگە سۆيدى . بۇگۈن مۇ-شۇ جايدا قونۇپ قېلىشنى ئۆتۈندى . «لەئەل شاھ» بۇ يەردە يالغۇز قېلىشنىڭ نالايىق ئىكەنلىكىنى ، تاكى ئېتىش ۋاقتى بولۇپ قالغان-لىقىنى ، ئۆز ماكانىغا شۇ سائەتتە كەتمىسە زادى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن باشقا يەنە تۇرلۇك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ، ئەتە يەنە يېرىم كېچىدە كېلىدىغانلىقىغا ۋەدە بېرىپ قايتىپ كەتتى .

ئەتىسى شاھ تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن ، ۋەزىر ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ :

— جانابىي شاھىم ، مەن ئۆتكەن كېچە ئاجايىپ بىر ۋەقەنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم ، — دېدى .

— قېنى قانداق ئىشكەن ، بايان قىلغايسەن ، — دېدى شاھ .

— بۇ كارامەت بىر ئىش ! بۇ ۋەقەنى تاكى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيلا ، — دېدى ۋەزىر .

— قېنى مەيلى ، ئۇنى كۆرۈشنىڭ يولىنى قىلغايسەن !

— جانابلىرىغا بۇ ۋەقەنى كۆرستىشتىن ئاۋۋال مېنىڭ بىر شەرتىم بار ، ئەگەر شۇنىڭغا كۆنسىلە ، ئاندىن كۆرستىمەن .

— قېنى شەرتىڭنى ئېيت ! — دېدى شاھ .

— شەرتىم شۇكى ، سىلى بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ھەم ئۇنىڭدىن

پېقىر خۇلاسە چىقارغۇچە شاھلىق ئورۇننى ماڭا بېرىپ ، تامغىنى تاپشۇرىدىلا . شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئاجايىپ كارامەتنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولالايدىلا .

— قېنى سۆزلە ، شەرتىڭنى ئورۇندايمەن .

— يوقسۇ تەقسىر ، ئاۋۋال تامغىنى تاپشۇرۇپ ئاندىن بىلگەيلا ، — دېدى ۋەزىر . شاھ بۇ كارامەت ۋەقەنى بىلىشكە ناھايىتى قىزىققانلىقى ئۈچۈن ۋەزىرنى ۋەقەدىن كېيىن تامغىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە قەسەمياد قىلغۇزۇپ ، تامغىنى تاپشۇردى .

— خوش ، ئەمىسە بۇگۈن كېچە تۇن يېرىم مەزگىلدە ئۆزلىرى پۇقراچە كىيىنىپ يولۇچى سۈپىتىدە رەستىنىڭ نېرىقى چېتىدىكى ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ئولتۇرسىلا ، مەن ئېيتماقچى بولغان ۋەقەنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرىدىلا ، شۇنىڭدىن كېيىن تىنچ ئوردىغا قايتىپ كېلىپ كۆرگەنلىرىنى ماڭا بايان قىلىلا ، ئاندىن كېيىن مەن ۋەقەنىڭ خۇلاسىسىنى چىقىرىمەن . سىلى بۇنىڭغا قايىل بولغاندىن كېيىن ، تامغىنى تاپشۇرۇپ تەختتىن چۈشىمەن ، — دەپ ۋەزىر تامغىنى ئېلىپ ئۆيگە قايتتى .

شاھ بولسا ۋەزىرنىڭ دېگىنى بويىچە يېرىم كېچە بىلەن ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ كەلدى . «لەئەل شاھ» بۇ «مۇسا-پىر»نىڭ ئالدىغا ھالۋا قويدى . پادىشاھ «لەئەل شاھ» بىلەن ئەھۋاللاشقاچ ھالۋا يەپ ئولتۇرغاندا ، دۇكاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋاق كۆتۈرۈلۈپ ، پانۇس كۆتۈرگەن ئىككى قىز چىقىپ كەلدى . شاھ قورقۇپ «سۇبھاناللا» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . قىزلار :

— ھاي ـ ھاي ئەزىز يىگىت ، سىز يەنە نېمە ئۈچۈن ۋەدىڭىزگە ۋاپا قىلمايسىز ؟ مەلىكە رەمزىگۈل يولىڭىزغا ئىنتىزار بولۇپ ، زار ـ زار يىغلىماقتا ، دەررۇ بارمىسىڭىز ھالىدىن كېتىپ يىقىلىدۇ . قېنى بىز بىلەن شاھ سارىيىغا بارغايسىز ، — دەپ «لەئەل شاھ»نى ئېلىپ لەخمىگە چۈشۈپ كەتتى .

شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرىنى تونۇدى . ئۇ بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى كۆرۈپ قىزىنىڭ كارامىتىنى چۈشەندى ، غەزىپى كېلىپ يېرىلغۇ-

دەك بولدى ، لېكىن ۋەزىرنىڭ ئېيتقانلىرنى ئېسىگە ئېلىپ ، غەزەپنى بېسىۋېلىپ دۇكاندىن چىقىپ ئوردىغا قايىتتى .

ئەتىسى پادىشاھ تەختكە چىقىپلا ، جاللاتلار بېگىنى چاقىرىپ :

— ئەي سەردار جاللات ، ئۇقۇپ ئاگاھ بولغىنكى ، نۆكەرلىرىڭ بىلەن بېرىپ ، رەستە دوقمۇشىدىكى ھالۋىچى مومانىڭ ئوغلىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ كېلىپ ، كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىلغايسەن ، — دېدى . جاللات باشلىقى قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ، مۇرىسىگە سالدى ـ دە ، «لەئەل شاھ»نى چاپقىلى ماڭدى .

— ھەي جاللات ، توختا ، — دېدى ۋەزىر ۋارقىراپ شاھنىڭ تامغىسىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ ، — تەختتىكىسى شاھ ئەمەس ، ماۋۇ شاھلىق تامغىسىنى كۆردۇڭمۇ ؟ مانا مەن شاھ بولدۇم ، مېنىڭ يارلىقىمنى كۇتۇپ تۇرغايسەن .

جاللات قىلىچىنى قېپىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى . ۋەزىر شاھ ئالدىغا كېلىپ :

— ئەي شەۋكەتلىك شاھىم ، مەن سىلىنىڭ مۇشۇنداق دەر غەزەپكە كېلىشلىرىنى پەملەپ ، شاھلىق ھوقۇقنى ۋاقىتلىق قولغا ئېلىپ تۇرغانىدىم . گۇناھكار بولساممۇ شۇنى ئېيتىپ قويايكى ، نۇرغۇن پادىشاھلار رەھىم ـ شەپقەتنى دوست تۇتمايدۇ ، ئۆزلىرىنىڭ جاھىللىقى بىلەن شەخسىي خاھىشىغا بېرىلىپ كېتىدۇ . مانا مۇشۇ ئەھۋالدا ئالىيجاناب پەزىلىتىنى يوقىتىپ قويىدۇ . مانا كۆرۈپ تۇرۇپتۇلاكى ، قىزلىرى رەمزىگۇل بۇ غېرىب مومانىڭ مۇساپىر ئوغلىغا كۆيۈپ قاپتۇ . بۇ ئوغۇلنىڭ ئايدەك جامالى يۇرتىمىزنىڭ قاراڭغۇ كېچىسىنى يورۇتۇۋەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن پۇتۇن خەلقىمىز ئۇنى كۆرسە ، كۆرگۈسى كېلىدۇ . خۇش پۇراق گۈلدەك بىر يېگىتكە مەلىكە رەمزىگۇلنى قوشۇپ ، ئۇنى مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتكۈزسىلە ئۆزقىزلىرىغا ئاتىلىق مېھرى يەتكۈزگەن ھەم ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىنى نامايان قىلغان بولمامىلا ؟ ! ئەكسىچە ھالدا يېگىتنى ناھەق ئۆلتۇرسىلە ، قىزلىرىنى زار ـ زار قاقشىتىپ نابۇت قىلسىلا ، قارا كۆڭۈللۈك بىلەن جاھالەت يولىنى تۇتقان بولۇپ

قالماملا ؟ ئەمدى مېنىڭ شاھلىق ئورنىدا تۇرۇپ ئېيتىدىغان سۆزۈم تۈگىدى . قالدىسىنى ئۆزلىرى بىلىپ بىر ئىش قىلالا ! — دېدى ۋەزىر .

شاھ ئاقىل ۋەزىرىنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ :

— قەدىردان دوستۇم ، ئاقىلدار ۋەزىرىم ، ھالۋىچى مومايىنىڭ ئوغلىغا قىزىم رەمزىنى قوشۇپ ، ئۇنى كۆيئوغۇل قىلغايمەن . سەن ئۇنى پۈتۈن خالايىققا جاكارلىغايسەن ، — دەپ خۇشاللىق بىلەن ۋەزىرنى قۇچاقلىدى .

شۇنىڭ بىلەن ئاقىل ۋەزىر يۈرت خەلقىگە بىرقانچە كۈن توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپ ، ھالۋىچى مومايىنىڭ «ئوغلى»غا شاھنىڭ قىزىنى نىكاھلاندۇرۇپ قويدى . شۇ خۇشاللىق بىلەن تەڭ ۋەزىر تامغىنى ئېگىسىگە تاپشۇرۇپ ، شاھقا ئورنىنى بەردى .

بىراق ، رەمزىگۈل مۇرادىغا يېتىپمۇ كۈلمىدى . «لەئەل شاھ» كىيىملىرىنىمۇ سالماستىن ئۇيقۇغا چۆمدى . رەمزىگۈل بولـسا ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ دىدارىغا قاراپ ، ئۇخلىماي چىقتى .

ئەھۋال بىرنەچچە ئاي شۇ تەرىقىدە ئۆتىۋەرگەندىن كېيىن ، رەمزىگۈل «لەئەل شاھ» مېنى ياخشى كۆرمىسە كېرەك ، دەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمۈپ ، چىرايى سارغىيىپ كەتتى . قىزنىڭ چۈشكۈن ھالىتىنى كۆرگەن ئانىسى :

— ئەي قىزىم ! ئاشقىڭغا سېنى قوشۇپ مۇراد ـ مەقسىتىڭگە يەتكۈزگەندۇق . يەنە نېمە ئۈچۈن بۇنچە غەمكىن ، بولۇپ گۈلدەك چىرايىڭ سولىشىپ كەتتى ، يەنە قانداق دەردىڭ بار ؟ — دەپ سورىدى . رەمزىگۈل ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ «لەئەل شاھ»نىڭ ئۆزىگە كۆڭۈل بەرمەي يۈرگەنلىكىنى بىرمۇبىر بايان قىلدى . ئانىسى قىزىغا ئىچ ئاغرىتىپ :

— سەن ئۇنىڭدىن ماڭا يېقىنچىلىق قىلمايسىز ، بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بار ؟ دەپ سورا ، — دېدى .

رەمزىگۈل ئانىسىنىڭ گېپىنى بويىچە ، لەئەل شاھقا شۇنداق سوئال قويغانىدى :

— ئەي مېنىڭ ئۇچۇن جان پىدا قىلغان ئەزىز مەلىكەم ، سىز بۇ سوئالىڭىز ناھايىتى ياخشى قويدىڭىز ، — دېدى «لەئەل شاھ» ، — ئەگەر بۇ سىرنى ئېچىپ بېرىشىمنى خالىسىڭىز ، ماڭا ئاتىڭىزنىڭ شاھلىق ھوقۇقىنى بىر ھەپتىلىك ئېلىپ بەرسىڭىز ، شۇ ھەپتە ئىچىدە مەن بۇ سىرنى سىزگە ئاشكارىلاپ قېلىشىم مۇمكىن ، ئۇنىڭدىن باشقا مېنىڭ ھېچبىر ئىلاجىم يوق .

رەمزىگۇل خۇشال ھالدا :

— خوپ ئەزىزىم ، ئاتام مېنى ئۆز جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ . مەن ئۇنى سىزنىڭ بىر ھەپتە شاھلىق ئەمرى يۈرگۈزۈشىڭىزگە جەزمەن كۆندۈرىمەن . سىز خاتىرجەم بولۇڭ ، — دەپ ئاتىسىنىڭ ئارامگاھىغا يۈرۈپ كەتتى .

رەمزىگۇل خانىش بىلەن شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ ، ئۇلارغا كۆيئوغلىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر سىرى بارلىقىنى ، بۇنى شاھلىق تەختىدە ئولتۇرمىغۇچە يەشكىلى بولمايدىغانلىقىنى ، شۇنىڭ ئۇچۇن ئاتىسىنىڭ كۆيئوغلىغا يەتتە كۈنلۈك شاھلىق يۈرگۈزۈش ھوقۇقىنى بېرىشىنى بولمىسا ئۆزىنىڭ بەختسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى . شاھ ماقۇل بولۇپ «لەئەل شاھ»قا يەتتە كۈنلۈك شاھلىق تامغىنى تاپشۇرۇپ بەردى .

«لەئەل شاھ» تەختكە چىققاندىن كېيىن ، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان كوچىغا سەھنە ياستىپ ، پۈتۈن شەھەر خەلقىگە شۇ سەھنە ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتۈش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى . «لەئەل شاھ» ئوردا ئەھلى ، يۈرت قازىسى ۋە مۆتىۋەر كىشىلەرنى سەھنىگە چىقىرىپ تۇرغۇزدى ۋە ئۆتكەن ھەربىر ئادەمگە قاراپ تۇرۇشنى بۇيرۇدى . ئۆزى بولسا ناھايىتى دىققەت بىلەن ھەربىر ئادەمگە سىنچىلاپ قاراپ تۇردى . خەلق بولسا بىردىن — بىردىن سەھنە ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى . يەتتە كۈن ئىچىدە بارلىق شەھەر خەلقى ئۆتۈپ بولدى . ۋاقىتلىق شاھ ھەقىقىي لەئەل شاھتىن ھېچقانداق دېرەك ئالالمايى ناھايىتى غەمكىن ھالدا ئوردىغا قايتتى . ئەمدى ئۇ مەلىكە رەمزىگە : «سىز بېرىپ ئاتىڭىزغا مۇرا-

جىئەت قىلىسىڭىز ، مېنىڭ سىرىم تېخى ئېچىلمىدى . ئەگەر مۇمكىن بولسا يەنە يەتتە كۈن شاھلىق ھوقۇقىنى بەرسە » دەپ ئىلتىماس قىلدى . مەلىكە رەمزى يەنە ئاتىسىغا بېرىپ «ئېرى »نىڭ ئىلتىماسىنى يەتكۈزگەندى ، شاھ : «ئەگەر ئۇ سېنى خۇش قىلىشقا ۋەدە بەرگەن بولسا ، دېگىنىنى بەردۇق » دەپ ئىپار گۈلگە يەنە يەتتە كۈنلۈك شاھلىق ھوقۇم يۈرگۈزۈشنى تاپشۇردى . بۇ قېتىم «لەئەل شاھ » يەنە يۈرت ئەھلىگە :

— بارلىق شەھەر خەلقى يەنە يەتتە كۈنگىچە بارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى مېنىڭ ئالدىمدىن بىرمۇبىر ئېلىپ ئۆتسۇن ، — دەپ ئەمر قىلدى . شەھەر خەلقى ئىچىدە «پادىشاھنىڭ يېڭى كۆيئوغلى ئىلىشىپ قاپتۇ ، بولمىسا ئۆزى يۈرت ئارىلاپ ، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى كۆرۈپ سەيلە قىلسا بولمامدۇ ؟ ئۇلارنى بىردىن ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ كۆرۈش نېمىدىگەن ئەخمەقلىق ! » دېگەندەك سۆز - چۆچەكلەر بولۇپ تۇردى .

ئىپارگۈل يەنە يەتتە كۈنگىچە شەھەر خەلقى يېتىلەپ ئۆتكەن ئات - ئېشەك ، قوي - كالا ، مۈشۈك - توخۇلارغىچە شۇنچە سىنچىلاپ دىققەت قىلغان بولسىمۇ ، لەئەل شاھنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى .

«لەئەل شاھ » «ئەمدى ئۆتكۈزىدىغان ھايۋانلارمۇ تۈگىدى » دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ، ئۇمىدسىزلىك بىلەن ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە ئويلىنىۋاتقاندا ، لەئەل شاھنى قوشقارغا ئايلاندۇرۇۋالغان ھېلىقى قاسساپنىڭ بىر قوشقارنى گەمىگە سولاپ بېقىپ يۈرگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلدى . بۇ شەھەرنىڭ بالىلىرى تولىمۇ شوخ بولۇپ ، ئۇلار شۇ كۈنى تۈتاش كەتكەن كوچا تاملىرىنى يۈگۈرۈشۈپ ئويناۋاتقان قاسساپنىڭ گەمىسى ئىچىدە بىر قوشقارنىڭ مەرگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى . بۇ سىرنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگەن قاسساپ بالىلاردىن بىرىنى تۇتۇۋېلىپ ، ئىككى تەستەك ئۇردى . قالغان بالىلار قېچىپ بېرىپ بۇ ئەھۋالنى ۋاقىتلىق شاھقا ئەرز قىلغانىدى . شاھنىڭ ئەمرى بىلەن قاسساپ «قوش-

قار» بىلەن ئېلىپ كېلىندى. «قوشقار» سەھنە ئالدىغا كەلگەندە ۋاقىتلىق شاھقا تەلمۇرۈپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن مونچاقتەك ياش تامچىلىرى سىرغىپ چۈشتى. شاھنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ پۈتۈن ئەزايى تىترەپ كەتتى.

«شاھ» قاسساپنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ «بۇ جادۇگەر ئىكەن، لەئەل شاھنى بۇ مەككار قوشقارغا ئايلاندۇ-رۇپ قويۇپتۇ، مېنىڭ ئويناپ كەتكەن يۈرىكىم، قاسساپ بىلەن قوشقارنىڭ كۆزلىرىمۇ بۇنىڭدىن گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدۇ» دەپ جەزملەشتۈردى ـ دە:

— ئەي قاسساپ، بۇ يىگىتنى دەرھال ئەسلىگە كەلتۈر! — دېدى.

— بۇ ئەسلىدىلا بىر قوشقار، شاھىم!

— يالغان، بۇ ئەسلىدە بىر يىگىت، سەن ئۇنى سېھىرلىگەن!

— يوقسۇ تەقسىر، بۇ ئۆزۈمنىڭ ساغلىقى تۈغقان قوشقار.

— ياخشىلىقچە ئەسلىگە كەلتۈرسەڭ، گۇناھىڭدىن ئۆتىمەن، بولمىسا ئەڭ دەھشەتلىك ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرۈلىسەن!

— ئەزبىرايى خۇدا، ئۆزۈمنىڭ قولىدا چوڭ بولغان قوشقار.

«شاھ» دەرغەزەپ بىلەن:

— بۇ قاسساپنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەرنى جادۇغا بېسىپ كاللىسىنى ئېلىڭلار! — دەپ جاكارلىدى.

پۈتۈن خالايىق بۇ ۋەقەگە ھەيرانلىق بىلەن قىزىقىپ قاراپ تۇرۇشاتتى.

جاللاتلار قاسساپنى جادۇ تېغى ئاستىغا باسقاندا، قاسساپ: «ۋاي شاھىم، مەن راستىنى ئېيتاي» دەپ يالۋۇردى، چاپارمەنلەر «قاسساپ»نى يۆلەپ تۇرغۇزدى. ھىيلىگەر «قاسساپ» پۈتۈن خەلققە قاراپ:

— خالايىق، ماڭا ئۇۋال بولدى، بۇنداق ناھەق ئىش بىلەن پېقىر ئۆلۈپ كەتسە، ئادالەتلىك ئىش بولامدۇ؟ مېنى بۇ ئازابتىن قۇتقۇزغايسىلەر! — دەپ مۇراجىئەت قىلدى. قاسساپنىڭ ھالىغا

ئېچىنغان خالايىق «بۇ قانداق ئەھۋال؟!» دەپ تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى. ۋاقىتلىق شاھ:

— ئەي خالايىق! بۇ جادۇگەر سىلەرنى ئالداۋاتىدۇ، ئەگەر ئۇ مېنىڭ دېگىنىمگە كۆنمىسە چاناپ ئۆلتۈرگەيمەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ سىرى پاش بولىدۇ، — دېدى ـ دە: «جاللات، جادۇ بىلەن كاللىسىنى كەس» دەپ ئەمر قىلدى.

جاللات قاسساپنى جادۇغا بېسىشقا تەييارلانغاندا، ئۇ: «ۋاي، ئىقرار قىلاي» دەپ ۋارقىرىدى.

— ھە قېنى، كاللاڭ جادۇ ئاستىدا، ئەپسۇنىڭنى قايتۇرساڭ قۇتۇلسەن، — دەپ ۋارقىرىدى شاھ. جادۇگەر قاسساپ قايتۇ-رۇش ئەپسۇنى ئوقۇپ قوشقارغا «سۈپ» دېگەنىدى، لەئەل شاھ بىر سىلكىنىپ ئەسلىگە كېلىپ: «ئەجەب ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن» دەپ ئىپارگۇلنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇپ باردى.

خالايىق ۋە پۇتۇن ئوردا ئەھلى «سۇبھانالله، بۇ ئاجايىپ خىس-لەتقۇ» دەپ ھەيرانلىققا قاراپ قېلىشتى. جادۇگەر ئۆز قىلمىشىنى خالايىق ئالدىدا بىرمۇبىر بايان قىلدى.

ئاشىق ـ مەشۇق قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، ۋاقىت-لىق شاھ ئەرەنچە كىيىمىنى سېلىپ، ئۆزىنىڭ ئىپارگۇل مەلىكە ئىكەنلىكىنى ئاشكارلاپ، ئۆزلىرىنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بايان قىلدى. خالايىق ئىپارگۇل-گە ئاپىرىن ئوقۇپ دانىشمەنلىكىنى ماختاپ، ئاشىق ـ مەشۇقلارنى تەبرىكلەشتى ۋە جادۇگەر قاسساپنى شۇ ھامان دارغا ئېسىشنى تەلەپ قىلىشتى. خەلقنىڭ تەلىپى ئورۇندالغاندىن كېيىن، ئىپار-گۇل:

— ئەي خالايىق، ئەمدى مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، شۇنى كۆپچىلىك ۋە ئاتىمىز شاھىئەزەم قوبۇل قىلسا، بايان قىلسام ئىدى، — دەپ مۇراجىئەت قىلدى.

— سۆزلەڭ، سۆزلەڭ، دانىشمەن مەلىكەم، — چۇرقىرىشىپ كەتتى خالايىق.

— مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ، — دېدى مەلىكە ئىپارگۈل قولىنى كۆكسىگە قويۇپ شاھقا تەزىم قىلغاندىن كېيىن ، — رەھىمدىل شاھ ئاتىمىزنىڭ شەپقىتى بىلەن بىز ھەقىقىي ئاشىق ـ مەشۇقلار مۇراد ـ مەقسىتىمىزگە يەتتۇق . مەلىكە رەمزى گۈل ئاشىق بولۇپ قالغان پېقىر «لەئەل شاھ» ھەقىقىي لەئەل شاھنىڭ مەشۇقى ئىپارگۈل بولىمەن . ھەقىقىي لەئەل شاھ بولسا مانا بۇ سېھىرلىنىپ قايتا ئەسلىگە كەلگەن يىگىتتۇر . بۇ يىگىت مەندىن نەچچە ھەسسە گۈزەل ۋە بىلىم ـ مەرىپەتتە تەڭداشسىز ـ دۇر . ئەگەر مەلىكە رەمزە چىن كۆڭلىدىن ھەقىقىي لەئەل شاھ بىلەن توي قىلسا ، مەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە جان پىدالىق بىلەن ئىشلەيمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ بۇ ئىلتىماسىمغا شەپقەتلىك ئەزىز شاھ ئاتىمىز ۋە مېھرىبان مەلىكىمىز رەمزىگۈلنىڭ ماقۇل بولۇشىنى تىلەيمەن .

بۇنى ئاڭلاپ پۈتۈن خالايىق :

— ھەقىقىي ئالىيجانابلىق ، مەردلىك ، — دەپ ۋارقىراشتى .

پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ، قىزىغا ئىپارگۈلنىڭ ئىلتىماسىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشنى بۇيرۇدى . رەمزىگۈل ھەقىقىي لەئەل شاھنى كۆرگەندىن كېيىن ، ئىپارگۈلگە بولغان مۇھەببىتى تېخىمۇ ئاشتى ـ دە ، يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىپارگۈلنى قۇچاقلاپ پېشانىسىگە سۆيدى . پۈتۈن خالايىق تەنتەنە قىلىپ چۇقان كۆتۈردى . پادىشاھ ھاياجانلىنىپ پۈتۈن خەلقە تۆۋەندىكىلەرنى جاكارلىدى :

— ھەي خالايىق ، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، بۇگۈن ئاجايىپ بىر سىرلىق ۋەقە ئاشىكارا بولۇش بىلەن بىللە ئاشىق ـ مەشۇقلار مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتىشتى . مەن مۇشۇنداق خاسىيەتلىك كۈندە شۇنى جاكارلايمەنكى : مەن شاھلىق ئورنۇمنى ھەقىقىي لەئەل شاھ ئوغلۇمغا ئۆتۈنۈپ بېرىمەن . قىزىم رەمزىگۈلنى ئۇنىڭ خانىشلىققا بېرىمەن . مەلىكە ئىپارگۈل ئوڭ قول ۋەزىر ۋە چوڭ خانىش بولىدۇ . بۇ ئۇلۇغ ئىشلار ئۈچۈن قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي

قىلغايسىلەر !

شۇنىڭ بىلەن لەئەل شاھ توي ئۇستىگە توي بولۇپ شاھلىق تەختىگە ئولتۇردى . ئىككى گۈل مەلىكە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يەتتى .

لەئەل شاھ شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن ، ئىككى گۈل مەلىكىنى ئوڭ ۋە سول قول ۋەزىرى قىلىپ ، ئەقىلدار ۋەزىرنى پىر ئۇستاز تۇتۇپ ، يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوربدى ، خەلقنى پاراۋان تۇرمۇشقا يەتكۈزدى . قۇدرەتلىك قوشۇن تەشكىلـ لەپ ھىيلىگەر ۋەزىر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان ئەزىز ماكانىنى قايتۇرۇۋېلىش ، بىچارە ئانا ۋە ئۇستازلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋە ئېـ لىش كويىغا چۈشتى ۋە بۇ مەقسىتىنى قېينانىسىغا بايان قىلىپ ، ئۇنىڭ رۇخسىتى بىلەن لەشكەر باشلاپ يولغا راۋان بولدى .

ئىككى گۈل مەلىكە ۋە ئاقىلدار ۋەزىر بىلەن بامەسلىھەت ئىككى ئاي يول يۈرگەندىن كېيىن ، كۆزلىگەن شەھەرگە يېقىن بىر دەريانىڭ بويىدىكى ئورمانلىققا يېتىپ كېلىپ ، شۇ يەردە بارـ گاھ قۇرۇپ ئورۇنلاشتى . لەئەل شاھ بۇ يەردە ئۇچ كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن ، ئىككى پاسىبانى بىلەن ئىككى نۆكەرنى شەھەرنى كۆزىتىپ كېلىشكە ئەۋەتتى . ئۇلار شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ تۇرلۇك ھۇنەرۋەنلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ ، ھەقىقىي ئەھـ ۋالنى ئىگىلىدى .

ئەسلىدە قارانىيەت ۋەزىر ئۆز ئوغلى ئۇجارغا مەلىكە ئىپارـ گۈلنى ئېلىپ بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ شەھەرنى ۋەيران قىلىپ ، ئىپارگۈلنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە لەئەل شاھنىڭ ئىككى ئانىسىنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۇرۇۋەتكەنىدى .

لەئەل شاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلەپ ، ئانىسى ، ئۇستازلىرى ۋە بوزەك قىلىنغان خەلقنىڭ ئىنـ تىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئاقىل ۋەزىرلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تۇن نىسپى بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ، ئوردىدىن ئوجار شاھ دەپ ئاتالغان مەلئۇننى تۇتۇپ كېلىپ ، تاڭ سەھەردە ئۇنى

دارغا ئاستى ۋە پۇتۇن يۇرت ئەھلىنى «شاھ»نىڭ زۇلمىدىن ئازاد قىلدى . لەئەل شاھ ئاقىل ۋەزىرىگە كۆپ ئىلتىجا قىلىپ ، ئۇنى مۇشۇ شەھەرگە پادىشاھ قىلىپ تەختكە چىقاردى . شۇنىڭ بىلەن بۇ دانىشمەن ، رەھىمدىل يېڭى شاھ خەلقنى شاد ـ خۇرام تۇرمۇشقا يېتىشتۇردى . بۇ ئۇلۇغ غەلىبىدىن كېيىن لەئەل شاھ ئۆز ئوردىـ سىغا قايتىپ بېرىپ ، ھالۋىچى مومانىنى ئوردىغا كەلتۇرۇپ ، ئۇنى ئانا ئورنىدا قەسىرىگە ئولتۇرغۇزدى . ئۇ كېيىنكى كۈنلەردە ئىككى مەلىكىنىڭ ھەمراھلىقىدا يۇرتنى ئادالەت بىلەن باشقۇرۇپ ، پۇتۇن يۇرت ئەھلى بىلەن بەخت ـ سائادەتلىك كۈن كەچۈردى .

ئالتۇننىڭ تەسىرىدە

بېشىغا قىممەتلىك زەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تاج كىيگەن ، ئۇستىگە زەرلىك كىمخاب تون يېپىنغان پادىشاھ ئالدىراش ساتىراشخانىغا كىرىپ كەلدى .

ساتىراش دەسلەپتە تۇيۇقسىز كىرىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ ھېچ نەرسىنى مەنسىتمەيدىغان مەغرۇر سۆلىتىدىن ئەيمەندى .

پادىشاھ يېشىنىپ كۇرسىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن ، ساتىراش ئەدەپ بىلەن كېلىپ ئۇنىڭ چېچىنى ئېلىپ بولۇپ ، ساقال - بۇرۇتىنى ياساۋېتىپ بىردىنلا غەلىتە بىر تۇيغۇنىڭ تەسىرىدە پادىشاھنىڭ ساقلىنى خۇددى ئۆچكىنىڭ ساقلىنى تۇتقاندەك كاپ قىلىپ تۇتتى - دە ، كانىيىغا ئۇستىرىنى تىكلەپ :

— ھىم ، مانا مۇشۇنداقلا سۇرسەم ، جانابلىرىنىڭ ئىشى تامام بولىدىغۇ ، — دېدى .

ساتىراش بارغانسېرى پادىشاھنىڭ ساقلىنى تېخىمۇ يۇقىرىغا تارتىپ كانىيىنى بىر غېرىچ سوزۇپ ، ئۇستىرىنى بوغۇزىنىڭ ئۇستىگە تاقاپ دېدى :

— مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتىمەن ، ئىش تامام - ۋەسسالام .

پادىشاھنىڭ پۇت - قوللىرى تۇتاقلىق كېسىلى بار ئادەمنىڭ پۇت - قوللىرىدەك تىترەپ ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتەيلا دەپ قالدى - دە :

— بۇ پەيلىگىدىن يان . نېمە خالىساڭ شۇنى قىلاي ، ساڭا خەزىنەمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرەي ، دەپىنە - دۇنيايىمدىن خالىغانچە ئال ، — دېدى .

— خوش تەقسىر ، «جاھاننى لەرزىگە كەلتۇرىمەن» دەپ

ئەلنى قورقۇنقانلىرى شۇمىدى؟ جاھاننى سەلتەنەتلىرى ئالدىدا تىترەپ تۇرەتكەن جانابلىرى، ئەجەب مېنىڭ ئۇستىرامنىڭ ئالدىدا تىترەپ كەتتىلىغۇ؟ ئەھۋاللىرى شۇنچىلىكمىدى؟

— جېنىم بۇرادەر، ئالتۇن بېرەي، ئالتۇن زەر ئال!

— زەر ئالمايمەن، قان ئالمەن قان!... زەر دېگەن مانا مېنىڭ قولۇمدىكى ئۇستىرا. بۇ سېنى مۇشۇ ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىدە ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىدۇ.

— سادىغاڭ كېتەي قېرىندىشىم، زەر بېرەي، زەر! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ!

— مەن زەر ئۇچۇن سېنىڭ قېنىڭدىن كەچمەيمەن. ئەگەر ھەرقاچان ماڭا بويسۇنىدىغان پادىشاھ بولساڭ، جىنىڭدىن كېچەمەن.

— بويسۇناي، ئەزىزىم خۇدا، بويسۇناي!

ساتىراش پادىشاھنى قويۇپ بەردى. پادىشاھنىڭ قارا تەرگە چۆمگەن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ، سىرقىراپ ئىدى. ئۇ ئۆزىنى بىر يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سېزەتتى. پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپ تەختىگە چىقىقاندىن كېيىن، دەرغەزەپ بولۇپ «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. جاللات قۇيۇندەك تېزلىكتە تەخت ئالدىغا كېلىپ:

— كىمگە ئەجەل يار بوپتۇ. كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يېتىپ-تۇ؟ ئەي ئۇلۇغ شاھىنشاھىم، بۇيرۇغايسىز، شۇ سائەتتە بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلغايمىز، — دېدى. پادىشاھ ئەركان دۆلەتكە قاراپ:

— ھەممىگە روشەن ۋە مەلۇم بولغايكى، ئوي بازاردىكى ساتىراش ئەلەيھولەيىن شۇ سائەتتە كەلتۇرۇلۇپ دارغا ئېسىلسۇن ۋە پۇتۇن تېنى پارچە - پارچە قىلىپ چېپىلسۇن! — دەپ ئەمر قىلدى.

نۆكەرلەر ساتىراشنى چەمبەرچاس باغلاپ، كېلىپ، دار تەرەپ-كە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم - پاراسەتتە كامىل، ئادىللىق

بىلەن نام چىقارغان بىر ھاكىم بار ئىدى . ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىلىپ تەزىم قىلدى ـ دە :

— شاھىنشاھ ، ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ بائىسى نېمىدۇر ؟ — دەپ سورىدى .

پادىشاھ ساتىراشنىڭ ئۆزىنى قورقۇتانلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن قىساس ئالماقچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇرغاندى ، ھاكىم بۇنى ئوبدان تەكشۈرۈپ سوراق قىلىپ ، ئۆز گۇناھىغا ئىقرار بولغاندىن كېيىن ، جازالاشنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى .

— بۇ ۋەقەنى مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم ۋە ئۆز بېشىمدىن كەچۈرسەم ، ئۇنى نېمىدەپ تەكشۈرۈش لازىم ! — دېدى پادىشاھ .

— شۇنداق بولسىمۇ ئەدىل تارازىسى ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى تارتىپ كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ ، — دېدى ھاكىم .

— مېنىڭ ئەدىل تارازام ساتىراشنىڭ گۇناھىنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز ئېغىرلىقىنى ئۆز زېممىسىدە كۆرۈپ ، ئۇنى ئۆلۈم بىلەن ئۆلچىدى . شۇ سەۋەبتىن بۇنى ئادالەت دەپ بىلىش كېرەك .

— جانابلىرىنىڭ ئەدىل تارازىسىدا ئۆلچەنگەن ئادالەتنى پەقەتلا ھېكمەت ئەلگىكىدە تاسقاپ كۆرۈشگە ئىجازەت بەرگەيلا .

— ئىجازەت ، لېكىن پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ بولۇش شەرتى بىلەن بولىدۇ ، — دېدى شاھ . ھاكىم ساتىراشنى سوراق قىلدى :

— سەن ساتىراش بولغىلى نەچچە يىل بولدى ؟

— ئوتتۇز يىل .

— پادىشاھىمىزنىڭ چېچىنى قاچاندىن بېرى ئېلىپ كېلىۋاتىسەن ؟

— ئون بەش يىلدىن بېرى .

پادىشاھ بىلەن ھەزىل (چاقچاق) قىلىشقانمىدىڭ ؟

— يوق ، ھەر دائىم ئەدەپ بىلەن ئىش قىلدىم .

— بۇ قېتىم نېمە ئۈچۈن ئەدەپ ساقلىمىدىڭ ؟

— يوقسۇ ، ئەدەپتىن قىلچىلىك چىقمىدىم .
— ئەمسە شاھنى ئۇستىرا بىلەن بوغۇزلايمەن دەپ قورقۇتقۇ-نۇڭنى نېمە دەپ چۈشەندۈرسەن ؟
— يوقسۇ ، پېقىر پۇقرالىرى ئۈنداق باتۇرلۇقتىن مەھرۇم . شۇنداق ئىشنى ئوڭۇمدا تۇرماق ، چۈشۈمدىمۇ قىلىپ كۆرگىنىم يوق .
سوراق بۇ جايغا كەلگەندە پادىشاھ تاقەت قىلالماي ، سۆزگە ئارىلاشتى :
— كاززاپ··· نامەرد ئىكەنسەن ، لەنىتى قورقۇنچاق ، ئۆلۈم ئالدىدا تىترەپ يالغان سۆزلەۋاتىسەنغۇ ! ؟
— ئۆمرۇمدە يالغان سۆزلىمىگەنىدىم تەقسىر ، بۇنى جانابلىرىدىن ئۇقۇپ ھەيران بولۇپ تۇرىمەن .
پادىشاھ بۇ سۆزنى تەنە دەپ چۈشىنىپ ، ئۆزىنىڭ ساتىراشخانىدا قورقۇپ كەتكەنلىرىنى ۋە بەرگەن ۋەدىلىرىنى خىيالىغا كەلتۈردى ـ دە ، دەر غەزەپ بولۇپ :
— جاللات ! پەرماننى جايىغا كەلتۇر ! — دەپ ۋارقىرىدى .
— ئازراق توختاڭ ، مەن بۇ ھادىسىنىڭ ھېكمىتىنى سەزگەندەك بولۇۋاتىمەن ، — دېدى ھاكىم خىيالغا چۆمگەن ھېشىنى كۆتۈرۈپ .
— خوش نېمە گەپ ؟ — دېدى پادىشاھ .
— ھازىر تەقسىر ، — دېدى ھاكىم ۋە ساتىراشتىن ، — سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە ئالغانىدىڭ ؟ — دەپ سورىدى .
— ئۆز دۇكىنىمدا .
— بۇنىڭدىن بۇرۇن پادىشاھىم شۇ دۇكانغا بارغانمىدى ؟
— يوقسۇ ، ئۆمرۇمدە پادىشاھنىڭ چېچىنى ئۆز دۇكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى .
— سەن بۇ دۇكىنىڭدا قاچاندىن بېرى تۇرىسەن ؟
— تېخى كېچە كۆچۈپ كەلگەنىدىم .
— مەسىلە روشەنلەشمەكتە ، — دېدى ھاكىم پادىشاھقا تەزىم

قىلىپ ، — جانابلىرى بىردەم سەۋر قىلىپ ، پېقىرغا بىرنەچچە نۆكەر قوشۇپ بەرسىلە ئىندى ، ئەجەب بىر ھېكمەتنىڭ سىرى ئاشكارا بولۇر ئىدى .

— قېنى ھېكىمىتىڭىزنى كۆرسەتكەيسىز ، لېكىن بېرىلگەن مۆھلەت ئۆتۈپ كەتسە ، سىزنىڭمۇ بېشىڭىز ئۆلۈمدە .

— خوپ .

ھاكىم گۇناھكارنى زەنجىر ـ كىشەنلەردىن بوشىتىۋېلىپ ، نۆكەرلەر بىلەن ساتىراشخانىغا كېلىشتى ۋە ساتىراشتىن سورىدى :

— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە تۇرۇپ ئالغانىدىڭ ؟

— مانا تەقسىر ، پادىشاھ بۇ يەردە كۇرسىدا ئولتۇردى ، پېقىر بولسام مانا بۇ يەردە تۇراتتىم .

ھاكىم ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەرنى كولاشقا بۇيرۇدى . نۆكەرلەر يەرنى بىر گەز كولىغاندى ، ئادەمنىڭ قۇچقى يەتمەيدىغان ئاغزى ئىتىلگەن بىر كۇپ چىقتى . بۇ كۇپنى ناھايىتى مۇشەققەتتە ئوردىغا ئاپىرىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئاغزىنى ئاچقاندى ، ئۇ لەققىدە ئالتۇن بىلەن توشقۇزۇلغانكەن . پادىشاھ بۇنىڭدىن ناھايىتى خۇشال بولۇپ ، ھاكىمدىن بۇنىڭ سىرىنى سورىدى .

ھاكىم ئېيتتى :

— مانا بۇ كۇپتىكى ئالتۇن جانابلىرىنىڭ چېچىنى ئالغان ۋاقىتتا ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەردىن چىقتى . بۇنىڭ ھېكمىتى شۇدۇركى : بۇنداق ئاددىي ساتىراش سىلىدەك بىر شاھىنشاھنى سەلتەنىتىنى كۆزىگە ئىلماي ، غەزىپىدىن قورقماي ئۇستىرا بىلەن بوغۇزلىماقچى بولغانلىقى ئۈنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قورقۇمسىزلىقىنىڭ تەسىرىدىن ئەمەس ، بەلكى ئۇ دەسسەپ تۇرغان جايىنىڭ ئاستىدىكى خەزىنىنىڭ ، يەنى ئالتۇننىڭ تەسىرىدىن بولغاندۇر . جانابلىرى ئالتۇن تاج ۋە ئالتۇن كەمەرلەردىن ئاجرىلىپ ئولتۇرغان ئەھۋالدا يەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان مانا شۇ كۇپتىكى ئالتۇن ئۇستىدىكى تۇپراقنى دەسسەپ تۇرغان ساتىراشقا تەسىر قىلغان . ساتىراشنىڭ شۇ چاغدىكى تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى شاھ ئەمەس ،

ئاددىغىنا بىر ئۆچكە ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراش كۈپتىن نېرى كەتكەندە ئۆزىنىڭ شاھ بىلەن ئويناشقانلىقىنى بىلمەسلىكى ئەجەب. لىنەرلىك ئەمەس . بۇ ھېكمەت بائىسىدىن قارىغاندا ساتىراشنىڭ گۈناھىدىن كېچىپ ، كىشىلەرنى ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئىنساپتىن چىقىرىدىغان مانا شۇ ئالتۇننى دۆلەت خەزىنىسىگە ئېلىپ ، پۇقرالار ئۈچۈن سەرپ قىلىش لازىم .

ھاكىمغا بېرىلگەن بىر ئاش پىشىملىق مۆھلەت ئۆتۈپ كېتىپ ، ئۇمۇ ئۆلۈمگە لايىق بولغانىدى . لېكىن ، پادىشاھ نۇرغۇن ئالتۇنغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ، ھەر ئىككىسىنىڭ گۈناھىنى كەچۈردى .

1947 - يىلى

رەسمىنى سىزغۇچى: ئابدۇشۇكۇر كېرىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

ISBN 7-228-09957-5
(民文)定价:43.00元